

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ebû Abdullah Muhammed
İbn Battûta Tancî

İbn Battûta Seyahatnâmesi

Çeviren: A. Sait Aykut

YAŞANTI

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ

Ebü Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancı Hicrî 17 Recep 703 / milâdî 25 Şubat 1304'te Fas'ın Tanca şehrinde doğdu; 770/1368'de Tâmesna-Merrâkeş yargıcı iken vefat etti. Soyca Berberîlerin Levâte kabilesinden gelmektedir. Gençliğinde edebiyat, hukuk gibi popüler ilimlerde sivrilmediği için sadece üç çağdaşı ondan bahseder. Ancak seyahatnamesi sayesinde dünya tarihinin en çok tanınan gezginlerinden olmuştur. Elimize ulaşmasa da İbn Süde bize İbn Battûta'nın *el-Vasîf fi Ahbâri Men Halle Timentit* başlığıyla ikinci bir kitabı olduğunu bildirmektedir.

İbn Battûta Ortaçağ'daki seyyahların en büyüğüdür. Arap coğrafya edebiyatı konusunda otorite sayılan Kraçkovsky'nin ifadesiyle, Marko Polo'dan çok daha geniş bir alanı gezmiş ve üç kitada en önemli kültür merkezlerine ulaşması münasebetiyle onu geride bırakmıştır. İbn Battûta, gezdiği birçok ülkede toplumsal yaşama karışmış, evlilikler yapmış ve anılarını hiçbir kuşkuyla yer bırakmadan güvenilir birine yazdırmıştır. Seyyahın tüm gezileri hesap edildiğinde karşımıza 73.000 (73 bin) mil gibi dudak uçuklatan bir mesafe çıkar. Ayrıntıları asla ihmal etmeyen İbn Battûta, eserinde en fazla insan ögesine yer verir. Devlet adamlarından sülâlelere, İbn Köyük gibi uluslararası ticaret yapan Türk asıllı namılı tacirlerden Hindistanlı yogilere dek binlerce farklı kişiden bahsetmesi ve bu isimlerin büyük bir kısmının, o dönemdeki tarih ve biyografi kitaplarında yer alması kitabın önemini artırmaktadır. Çeşitli milletlerin giyim kuşamı, âdetleri ve inançları konusunda detaylara inmesi, bazı araştırmacılar tarafından ilk antropologlardan sayılmasına, bazıları nezdinde ise etnolog gibi görülmesine yol açmıştır.

Seyyahımız tarafından *Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* diye adlandırılan ve literatürde *Rihle* ismiyle bilinen bu eser, seyyahın kısa aralıklarla 28 yıl süren gezilerinin yer yer ayrıntılara inilmiş bir özettir.

Dr. A. Sait Aykut 1969 Tokat doğumludur. Mimar Sinan Üniversitesi'nde bir yıl sosyoloji okuduktan sonra Kahire'ye gitti, felsefe ve Arap edebiyatı üzerinde yoğunlaşarak özel derslere katıldı. 2001'de Marmara İlahiyat'tan mezun oldu. 2005'te Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2015'te ABD'de Wisconsin - Madison Üniversitesi Asya Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nde "The Intellectual Struggle of Murâd Ramzî (1855-1935), an Early 20th Century Eurasian Muslim Author" / "20. Yüzyıl Başlarında Avrasyalı Müsüman Bir Yazar: Murad Remzî'nin (1855-1935) Entelektüel Mücadelesi" başlıklı teziyle doktora yaptı. Başta Arap edebiyatı olmak üzere, İslam felsefesi, doğu siyaset düşüncesi, tasavvuf ve seyahat alanlarında *Cogito* ve *Merviden* gibi dergilerde onlarca araştırması yayınlanmış, Amerika Birleşik Devletleri ve Katar'da düzenlenen uluslararası ilmi toplantılarda tebliğler vermiştir. İbn Sinâ, Câhiz, Câbirî, Turtûşî, Se'âlibî, İbnü'l-Mukaffa', Ebû Hayyân Tevhîdî ve İbn Arabî'den çevirileri vardır. Ayrıntılı notlarla zenginleştirdiği *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (YKY, 2004) adlı çevirisi dolayısıyla Türkiye Yazarlar Birliği tarafından "2004 Yılının En İyi Mütercimi" seçilmiştir. 2010 yılında Arap seyahat edebiyatına yaptığı katkılardan ötürü Doha'da Katar Kültür Bakanı'ndan "onur ödülü" almış, doktora eğitimi esnasında yürüttüğü özgün çalışmaları sebebiyle 2014 yılında Wisconsin Üniversitesi'nin "Rektörlük Bursu"na (Chancellor Scholarship) layık görülmüştür. Arapça, İngilizce, Farsça ve Rusça bilen Aykut, uzun yıllar Kültür AŞ'de uzman olarak görev yaptı. Medeniyet Üniversitesi'nde, Şehir Üniversitesi'nde ve Çin Halk Cumhuriyeti Sun Yat-sen Üniversitesi'nde dersler veriyor.

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED
İBN BATTÛTA TANCÎ

İbn Battûta
Seyahatnâmesi
–Kısa Notlarla Sade Metin Çevirisi–

Çeviri ve Kısa Notlar
A. Sait Aykut

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yapı Kredi Yayınları - 2235
Edebiyat - 676

İbn Battûta Seyahatnâmesi –Kısa Notlarla Sade Metin Çevirisi–
Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî
Özgün adı: *Rihletü İbn Battûta = Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve
Acâibi'l-Esfar*

Çeviri ve kısa notlar: A. Sait Aykut

Kitap editörü: M. Sabri Koz

Düzeltili: Mahmure İleri-İncilay Yilmazyurt

Dizin: Yücel Dağlı

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Telefon: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com
Sertifika No: 44977

Çeviriye temel alınan baskı: Fas, 1997
1. baskı: İstanbul, Eylül 2005
10. baskı: İstanbul, Haziran 2020
ISBN 978-975-08-0990-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2013
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

**TANCALI İBN BATTÛTA VE
SEYAHATNÂMESİNE DAİR (H. Sait Aykut) • 11**

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ • 15

**Birinci Bölüm
KÂTİP İBN CÜZEYY'İN GİRİŞİ • 17**

**İkinci Bölüm
TANCA'DAN ÇIKIŞ • 21**

**Üçüncü Bölüm
İSKENDERİYE • 27**

**Dördüncü Bölüm
İSKENDERİYE'DEN ÇIKIŞ VE
ŞEYH EBÛ ABDULLAH'IN HUZURUNA VARİŞ • 36**

**Beşinci Bölüm
KAHİRE'YE DOĞRU • 39**

**Altıncı Bölüm
KAHİRE • 45**

**Yedinci Bölüm
KAHİRE'DEN ÇIKIŞ, MİSİR'IN SAİD BÖLGESİNE VE
ORADAN AYZÂB'A SEYAHAT • 55**

Sekizinci Bölüm
KAHİRE'YE DÖNÜŞ, GAZZE'YE SEYAHAT • 61

Dokuzuncu Bölüm
GAZZE'DEN KUDÜS'E SEYAHAT • 63

Onuncu Bölüm
KUDÜS'TEN HAMA'YA YOLCULUK • 68

Onbirinci Bölüm
HAMA VE ÇEVRESİ • 74

Onikinci Bölüm
HALEP VE ÇEVRESİ • 77

Onüçüncü Bölüm
HALEP'TEN DİMAŞK'A YOLCULUK • 84

Ondördüncü Bölüm
DİMAŞK • 94

Onbeşinci Bölüm
DİMAŞK'TAN ÇIKIŞ, AYDINLIK ŞEHİR,
MEDİNE'YE YOLCULUK • 117

Onaltıncı Bölüm
PEYGAMBERİMİZİN YURDU,
AYDINLIK ŞEHİR MEDİNE • 120

Onyedinci Bölüm
MEDİNE'DEN ÇIKIŞ, MEKKE'YE SEYAHAT • 133

Onsekizinci Bölüm
MEKKE • 135

Ondokuzuncu Bölüm
MEKKE'DEN AYRILIŞ, MEDİNE'YE DÖNÜŞ • 170

Yirminci Bölüm
MEDİNE'DEN ÇIKIŞ • 172

Yirmibirinci Bölüm
MEŞHED-İ ALİ VE BURADAKİ ZİYARETGÂHLAR • 174

Yirmiikinci Bölüm
MEŞHED-İ ALİ'DEN YOLA ÇIKIŞ, BASRA'YA VARİŞ • 181

Yirmiüçüncü Bölüm
BASRA VE ZİYARETGÂHLARI • 184

Yirmidördüncü Bölüm
BASRA'DAN ÇIKIŞ, ACEM IRAKİ DENEN
BELDELERE YOLCULUK • 188

Yirmibeşinci Bölüm
KÛFE ŞEHİRİ • 214

Yirmialtıncı Bölüm
BAĞDAT VE HÜKÜMDAR EBÛ SAÎD • 217

Yirmiyedinci Bölüm
MUSUL VE DİYARBEKİR'E YOLCULUK • 228

Yirmisekizinci Bölüm
BAĞDAT'A DÖNÜŞ, HAC İÇİN MEKKE'YE VE
DAHA SONRA YEMEN'E HAREKET • 234

Yirmidokuzuncu Bölüm
AFRİKA'NIN DOĞU SAHİLLERİNE YOLCULUK • 245

Otuzuncu Bölüm
YEMEN'E DÖNÜŞ, UMÂN VE
HÜRMÜZ'E DOĞRU YOLCULUK • 251

Otuzbirinci Bölüm
İRAN'A SEYAHAT, HAC İÇİN HİCAZ'A
DÖNÜŞ VE ANADOLU'YA YÖNELİŞ • 264

Otuzikinci Bölüm
ANADOLU'YA AÇILIŞ • 273

Otuzüçüncü Bölüm
UZBEK HAN'IN
ÜLKESİ DEŞT-İ KIPÇAK'A AÇILIŞ • 309

Otuzdördüncü Bölüm
KOSTANTİNİYE'YE SEYAHATİM • 330

Otuzbeşinci Bölüm
KOSTANTİNİYE'DEN ÇIKIŞ,
MÂVERÂÜNNEHR'E YOLCULUK • 341

Otuzaltıncı Bölüm
HORASAN'A GEÇİŞ, TÜRKİSTAN • 365

Otuzyedinci Bölüm
AFGANİSTAN VE KÂBİL'E SEYAHAT • 376

Otuzsekizinci Bölüm
SİNT VE MULTÂN'DAN HİNDİSTAN'A DOĞRU • 378

Otuzdokuzuncu Bölüm
HİNDİSTAN İÇLERİNE DOĞRU • 390

Kırkıncı Bölüm
DİHLÎ'NİN (: DELHİ) ÖZELLİKLERİ • 398

Kırkbirinci Bölüm
DİHLÎ'NİN FETHİ VE
ART ARDA GELEN HÜKÜMDARLAR • 404

Kırkikinci Bölüm
HUZURUNA ÇIKTIĞIMIZ SİNT VE HİNT HÜKÜMDARI
GIYÂSEDDİN TUĞLUKOĞLU
EBU'L-MÜCÂHİD MUHAMMED ŞÂH • 426

Kırküçüncü Bölüm
TUĞLUKOĞLU MUHAMMED ŞÂH'IN
CÖMERTLİĞİNE DAİR • 436

Kırkdördüncü Bölüm
HÜKÜMDARIN SINIR TANIMAZ HAREKETLERİ
VE KİN DOLU EYLEMLERİ • 454

Kırkbeşinci Bölüm
TUĞLUKOĞLU MUHAMMED ŞÂH
ZAMANINDA MEYDANA GELEN
GENİŞ ÇAPLI SİYASÎ OLAYLAR • 464

Kırkaltıncı Bölüm
İBN BATTÛTA VE BERABERİNDE DİHLÎ'YE
GELEN YABANCILARIN DURUMU,
ÇİN'E GİDİŞ EMRİNİN ÇIKMASI • 486

Kırkyedinci Bölüm
DİHLÎ'DEN KİNBÂYA'YA DOĞRU • 515

Kırksekizinci Bölüm
KİNBÂYA'DAN KALİKÛT'A DOĞRU • 533

Kırkdokuzuncu Bölüm
KALİKÛT'A AÇILIŞ, ÇİN SEYAHATİNİN AKSAMASI VE KAV-
LEM • 546

Ellinci Bölüm
KAVLEM'E GİRİŞ,
MALABAR SAHİLİNDE SEYAHAT • 550

Ellibirinci Bölüm
ZÎBETÛLMEHEL ADALARI • 555

Ellikinci Bölüm
SEYLÂN VE MA'BER ÜLKESİNE DOĞRU • 577

Elliiüçüncü Bölüm
MALDİV ADALARINA DÖNÜŞ VE
BENGAL'E AÇILIŞ • 593

Ellidördüncü Bölüm
HİNT ADALARINA VE ÇİN'E DOĞRU AÇILIŞ • 600

Ellibeşinci Bölüm
ÇİN • 612

Ellialtıncı Bölüm
ÇİN'İN GÜNEYİNE VE DAHA SONRA
HİNDİSTAN'A DÖNÜŞÜM • 631

Elliyedinci Bölüm
FAS'A DOĞRU AÇILIŞ,
HÜKÜMDARIMIN ÜSTÜNLÜKLERİ • 642

Ellisekizinci Bölüm
ENDÜLÜS'E DOĞRU • 651

Ellidokuzuncu Bölüm
AFRİKA'YA DÖNÜŞ,
SİYAHILAR ÜLKESİNE YOLCULUK • 659

Altmışıncı Bölüm
HÜKÜMDARIMIZIN EMRİYLE TEKEDDÂ'DAN
FAS'A DÖNÜŞÜM • 685

NOTLAR • 688

MOĞOLLARIN BAĞDAT'I ALIŞINDAN
İBN BATTÛTA'NIN ÖLÜMÜNE KADAR GEÇEN
110 YILIN ÖNEMLİ OLAYLARI • 738

KAYNAKÇA • 741

DİZİN • 745

Tancalı İbn Battûta ve Seyahatnâmesine Dair

Ortaçağın en büyük seyyahı ve *Rihletü İbn Battûta* diye bilinen seyahatnâmenin sahibi.

Uzun adı; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî Tancî.

Hicrî 17 Recep 703/milâdî 25 Şubat 1304'te Fas'ın Tanca şehrinde doğdu; 770/1368'de Tâmesna-Merrâkeş kadısı iken vefat etti. Ailesi, Berberîlerin Levâte kabilesinden olup Berka'dan Tanca'ya göçenlerdendir. Edebiyat, fıkıh gibi dönemin popüler ilimlerinde sivrilmediği için sadece üç çağdaşı ondan bahseder. Ancak seyâhatnâmesi sayesinde dünya tarihinin en çok tanınan gezginlerinden olmuştur.

Kendi çağdaşları arasında sadece Lisânüddîn İbnülhatîb, İbn Hacer ve İbn Haldûn ondan bahseder. Abdülhayy Hasenî ve Makkarî de *Rihle'* den alıntılarda bulunan tarihçilerdendir. Fas'ta, Sa'dîler döneminde Osmanlı başşehrine sefir olarak (1589-1591) gönderilen Temgrûtî, eserinde bazı doğu şehirlerini anlatırken İbn Battûta'ya atıfta bulunmuş, ünlü dilci Zebîdî, ansiklopedik sözlüğü *Tâcü'l-Arûs*'da seyyahımızı tanıtırken "Tı" harfinin Battûta şeklinde şeddeli okunması gerektiğini bildirmiş ve Beylûnî'nin çıkardığı muhtasara değinmiştir. Muhammed b. Fethullah b. Mahmud Beylûnî (ö: 1085/1674), gerek Avrupa'da gerekse İslâm dünyasında *Rihle'* nin tanınmasında önemli bir duraktır. Onun sunduğu *Münteka*, yani özetin Doğu kütüphanelerinde çeşitli nüshalarına ulaşılmış, Avrupa'da ilk İbn Battûta çevirilerine de onun özetiyle başlanmıştır.

Bu kaynaklardaki kısa bilgilerden anlaşılacağı üzere İbn Battûta, dinî ilimlerde biraz ilerlemiş lâkin herhangi bir alanda derinleşememiş bir genç olarak başlar seyahatlerine. Yıllar sonra Merinî hükümdarı Ebû İnân Fâris döneminde (749-759 h./1348-1354 m.) yurduna döndüğünde gezdiği uzak ülkelerden, gördüğü garip olaylardan bahsedince sözleri istihzâ ile karşılanmış ve pek çok şeyi uydurduğu sanılmıştır. Örneğin

Ebu'l-Berekât Bilfikî, Gırnata'da görüştüğü gezginin tanık olduğu her şeyi çok abarttığını savunmuştur. Kuşkusuz; bilge siyasetçi Vezir İbn Vudrâr olmasaydı İbn Haldun da alaycılar kervanına katılacaktı. Seyyahın yola çıkarken derin bir kültüre sahip olmadığı savunulsa bile, gerek seyahat esnasında öğrendiği yeni bilgiler; gerekse önceki yazarların anlattıklarını güncelleştirme çabası bize şunu göstermektedir ki; yurdu-na döndüğünde artık deneyimli bir bilgin ve seçkin bir danışman olarak Merinî sultanının meclisinde yerini almaya hak kazanmıştır. Elimize ulaşmasa da İbn Sûde bize İbn Battûta'nın *el-Vasît fi Ahbâri Men Halle Timentit* başlığıyla ikinci bir kitabı olduğunu bildirmektedir.

İbn Battûta Ortaçağ'daki seyyahların en büyüğüdür. Kraçkovsky'nin ifadesiyle Marko Polo'dan çok daha geniş bir alanı gezmesi ve üç kıtada en önemli kültür merkezlerine ulaşması münasebetiyle onu geride bırakmıştır. İbn Battûta, gezdiği birçok ülkede toplumsal yaşama karışmış, evlilikler yapmış ve anılarını hiçbir kuşkuya yer bırakmadan güvenilir birine yazdırmıştır. Oysa Marko Polo uzmanlarının da itiraf ettiği gibi, Rustichello, bir dinleyici-kâtip olarak sayfalar dolusu hayalî hikâye katmıştır Marko Polo'nun anılarına. İbn Battûta'nın tüm gezileri hesap edildiğinde karşımıza 73.000 (73 bin) mil gibi dudak uçuklatan bir mesafe çıkar.

Ayrıntıları asla ihmal etmeyen İbn Battûta, eserinde en fazla insan ögesine yer verir. Devlet adamlarından sufilere, İbn Köyük gibi uluslararası ticaret yapan Türk asıllı namılı tacirlerden hukuk bilginlerine dek binlerce farklı kişiden bahsetmesi ve bu isimlerin büyük bir kısmının, o dönemdeki tarih ve biyografi kitaplarında aynen yer alması insanı hayrete düşürmektedir. Çeşitli milletlerin giyim kuşamı, âdetleri ve inançları konusunda detaylara inmesi, bazı araştırmacılar tarafından ilk antropologlardan sayılmasına, bazıları nezdinde ise etnolog gibi görülmesine yol açmıştır. İbn Battûta, gezdiği ülkelerin coğrafyası ve ekonomisi hakkında da ayrıntılı bilgiler verir. Fakat dönemin klasik coğrafya ekollerinden herhangi birine mensup olmadığı için mesafeleri dakik bir şekilde belirtmemiş, sadece kaç gün tuttuğunu anlatmıştır.

Seyyahımız tarafından *Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* diye adlandırılan ve literatürde *Rihle* ismiyle bilinen eser, seyyahın kısa aralıklarla 28 yıl süren gezilerini kâtip İbn Cüzeyy Kelbî'ye ham metin olarak aktarışı neticesinde; kâtibin bazen biraz kısaltma, bazen de ekleme gibi tasarruflarıyla hazır hâle getirilmiş kitaptır. Ancak İbn Cüzeyy'in fazla müdahale etmediği bellidir.

Rihle'de sosyal hayat, âdetler, inançlar ve törelere dair çok zengin bir malzeme vardır. Yemek tariflerinden bayram ve matem giysilerine,

siyasî terimlerden tasavvufî tabir ve tecrübelerle dek o dönemin insanıyla ilgili her konuda bilgi verilmiştir. Kitap bu yönüyle ansiklopedik bir hüviyet taşır. Gerek Alfred Leon Sarton gibi bilim tarihçileri gerekse H. Gibb gibi mütercim-araştırmacılar *Rihle*'nin bu yönüne dikkat çekmekten geri durmamışlar ve Dr. A. Abdülğani Gânim gibi kimi araştırmacılar da İbn Battûta'yı ilk antropologlardan saymışlardır. Gânim'in de belirttiği gibi *Rihle*'nin âdetler, ekonomik ve hukukî uygulamalar gibi verileri ele alındığında karşımıza ayrıntılı ve renkli bir dünya tablosu çıkmaktadır. Hindistan'la ilgili kısımda ölü yakma merasimine yer verilmiş, İran'ın Firuzan şehrinde cenaze merasiminin düğün havasında cereyan ettiği belirtilmiş, İyrec'de cenazenin tam bir matem havasında kaldırıldığı; cemaatin perçemlerini keserek çığlık atıkları anlatılmıştır. Anadolu'nun Mudurnu yöresinde mezarların üstüne –uzaktan bakınca evi andıracak şekilde– tahta çatılar kondurulduğuna değinilmiş, Sinop'ta cenaze kaldırılanların başlarını açtıkları ve giysilerini ters çevirdikleri kaydedilmiştir. Moğol kökenli Çin kağanlarının cenazesinde hizmetçi ve cariye tayfasından bir grup insan diri diri gömülmekte; Maldiv adalarında katil bulunup öldürülmeden maktûlün cenazesi kaldırılmamaktadır. İbn Battûta sosyal statü ile ilgili sembollere de değinmiştir. Çin'de tacirler kazandıkları altını özel boyutlarda eriterek evlerinin kapısına asmakta; beş kalıp altına erişen tacir parmağına tek yüzük geçirmekte, on kalıp altına erişen ise iki yüzük takmaktadır. Maldiv kadınlarının giyim kuşamı, evlilik âdetleri çok ayrıntılı anlatılır. Onu en çok şaşırtan noktalardan biri de Türk kadınlarının statüsüdür. Anadolu'da kadınlar tıpkı bir akıncı gibi at koşturmakta, pazarlarda yoğun ticarî etkinliklerde ön sıraları tutmaktadırlar. Uzbek Han'ın ülkesinde asilzâde hanımları sosyal hayatta kocalarından aşağı kalmamaktadırlar. Onun antropolojik gözlemlerinin en önemlisi, anaerkil düzene işaret ettiği yerlerdir. İç Batı Afrika'daki Müslüman zencilerin ve bazı Berberî kabilelerinin İyvallatin bölgesinde kurdukları düzen, tamamen anaerkil esaslara dayanmaktadır. Soybağı ve miras işlerinde anne ve annenin ailesi belirleyici konumdadır. Orada erkekler, soybağlarını babalarına değil analarına ve dayılarına dayandırmaktadırlar. *Rihle*'de ticaret kültürüyle ilgili olarak Ahı birliklerine değinilmiş, bunların Kırım'dan Konya'ya, Alanya'dan Sivas'a uzanan siyasî ve ticarî etkinliğine dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ona göre Ahılık, Mısır'daki Fütüvvet sistemine benzemektedir. Bu düzenin bir benzeri de İsfahan'da mevcuttur. Çin'de iktisadî etkinliklerin tümünün kâğıt paralara bindirildiğini; bu kâğıt parçalarının yıpranması veya yırtılması durumunda günümüzün merkez bankasına benzeyen büyük bir darphaneye getirilerek değiştirildiğini anlatır. Maldiv-

lilerin ve Koko'daki Afrikalıların mübadele aracı, “veda” (el-wada') denilen deniz kabuklarıdır. Bu adalarda büyük memurlara maaş olarak piriç ödenmektedir. Paul Bohonan'ın Tiv kabileleri üzerine yaptığı araştırmalar İbn Battûta'yı doğrular mahiyettedir. *Rihle*'yi ilginç kılan noktalardan biri de seyyahın gezdiği ülkelerdeki dinar ve dirhemleri Mağrip ve Mısır paralarıyla karşılaştırmasıdır. Böylece çeşitli ülkelerin para birimlerinin gerçek alım gücünü mukayeseli olarak verir.

Rihle'nin bazı bölümlerinde tarihî kopukluklar olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Birtakım olayların betimlenişindeki abartı, bazı şehirleri anlatırken pek çok seyyahın değindiği konulara değinmemesi gibi durumlar, çoğu İbn Battûta şârih ve çevirmeni tarafından doğal karşılanmış; hattâ son araştırmalarda İbn Battûta'nın başka seyyahlara göre daha gerçekçi olduğu ve sağlam bir hafızaya sahip bulunduğu vurgulanmıştır. Kaldı ki ana metin üzerinde kâtip İbn Cüzeyy Kelbî'nin az da olsa değişiklikler yaptığı göz önüne alınmalıdır. Ancak eserin birkaç bölümüne ciddî ve sert eleştiriler yöneltilmiştir. Oryantalist Stephen Janicsek, *Rihle*'deki Ardu'z-Zulmet (: Karanlıklar ülkesi; Sibirya) ve Bulgar şehriyle ilgili anekdotları uydurma, hattâ kötü bir kopya gibi algılamış, Yule tarafından Çin'le ilgili bölümlerin yakıştırma olduğu söylenmiş, Pasifik denizindeki seyahatin bir kısmı; Tavalisi ülkesi ve Berehnekâr cemaati hayalî sayılmış; efsanevî kuş Rohh'dan bahsetmesi ise tenkitleri büsbütün artırmış, seyyahın “*Sindbad masallarından fazla etkilendiği*” ileri sürülmüştür. Fakat zamanla Kraçkovsky, Gibb, Yamamoto, Ağa Mehdi Hüseyin ve S. M. İmamüddîn gibi şârih ve çevirmenler *Rihle*'deki bu kısımların çoğunu belgeleyip onaylamışlar; bir bölümünü de uygun şekillerde yorumlamışlardır.

Seyhatname ve seyyah hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyucularımız, evvelce YKY Kâzım Taşkent Dizisinde çıkan iki ciltlik ayrıntılı baskıya başvurabilirler.* Elinizdeki bu çalışma, kısa notlar eşliğinde sade metinden ibaret olduğu için bilimsel ayrıntıya değil akıcılığa önem verilmiş ve daha geniş bir okuyucu kitlesi hedeflenmiştir.

Son gözden geçirme aşamasında değerli vaktini bu kitaba ayırarak üslup, içerik ve hitap edilen kitle konusunda yapıcı eleştirilerini esirgemeyen sevgili eşim Hilal Tuğsal'a teşekkür ederim.

A. Sait Aykut
İstanbul, Kasım, 2004.

* Bkz.; İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (2 cilt), çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, YKY, İst., 2004.

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Kâtip İbn Cüzeyy'in Girişi

Çok Şefkatli ve Merhametli Allah'ın Adıyla,

Düzyazı ve nazımda usta, bilimin birçok dalında uzman, Gırnata-lı hukukçu Ebû Abdullah Muhammed İbnü's-Şeyh Ebu'l-Kasım İbn Cüzeyy Kelbî¹ –Allah onu bağışlasın– der ki:

Tüm övgüler, yeryüzünü kullarının hizmetine veren Allah'adır. Onun izniyle derin vadilerde, geniş yollarda yürür bu insanlar. Yüce Allah kullarını yerden bitirdi, yere gönderecek ve yine oradan çıkaracaktır. Toprağı kudretiyle kullarına yatak eden, çivi gibi yüksek dağ-larla yeryüzünü pekiştirerek üstüne direksiz göğü diken, yıldızları karanın ve denizin karanlıklarında insanlara rehber eden odur. Ayı ışık, güneşi çıra eden; gökten suyu indirip ölü toprağı diriltten odur. Toprakta her türlü meyveyi bitiren, çeşit çeşit bitkileri yaratan odur. Biri tatlı ve leziz, diğeri tuzlu ve acı olan iki deryayı birbirinden ayıran odur. Denizin sırtında ve taşların üstünde yürüsünler diye dağ gibi gemileri, sürü sürü binek hayvanlarını kullarının hizmetine sunarak iyiliklerini doruğa ulaştıran odur.

Yüce Allah, efendimiz ve kayıracımız Muhammed'i esen kılsın. Kullara yol gösteren, kılavuzluğuyla meşaleyi andıran odur. Yüce Yaradan onu âlemlere rahmet olsun diye gönderdi, elçilerin sonuncu-su kıldı. Allah'a ortak koşanlar onun huzurunda pes ettiler ve insanlar Allah'ın dinine bölük bölük girdiler. Yüce Yaradan, elçisini hayret uyandıran mucizelerle destekledi, cansız varlıklar dile geldi, onu doğ-ruladı; onun duasıyla Allah kupkuru kemikleri diriltti, onun parmak-larından gür sular akıttı.

Yüce Allah, ona yetişme ve dinine girme üstünlüğünü elde eden Ehl-i Bey'tinden, eşlerinden ve dostlarından hoşnut olsun. Onlar bu dinin ilk savunucularıdır. Düşmana karşı savaşp aydınlık inancı

ayanlar; bu inancın temellerinden olan hicret, nusret ve himaye ilke-lerini³ ayakta tutarak Peygamberimizi yalnız bırakmayanlar onlardır. Onun önünde ateşten kalkan oldular. Onun yolunda ölüm denizine daldılar. Artık onların peşinden gidersen sapıtma kaygısına düşme!

Hak Teâlâ, müminlerin önderi Ebû İnân Fâris'e⁴ ahalisini güldürecek, dünyayı sevindirecek zaferler nasip eylesin. O, doğru yola erişti- ren imamların, râşit halifelerin soyundandır. Allah'ın yardımıyla güç- lenmiş, onun yolunda cihat etmiştir. O sadece kâinatın efendisi olan Allah'a güvenir. Yüce Yaradan onun talihini açık etsin, zamanın felâ- ketlerine karşı onu korusun, ona güç versin; onu azdırmasın ve hiçbir azgına boyun eğdirmesin! Ona zenginlik versin, fakat fakirleri kapısın- dan çevirecek duruma düşürmesin ve kimseye muhtaç etmesin onu! Kılıcı ve hazineleriyle zorlukları daima yensin bizim hükümdarımız!

İmdi, Fas Sultanı Ebû İnân Fâris'e ait bu yüce hilâfet; aklın ve akıl- lıların kabul ettiği, fikrin ve dinî prensiplerin de onayladığı gibi Allah'ın kullara uzanmış gölgesi ve tutulası ipidir; ona boyun eğilmeli- dir! Hastalanmış dini iyileştiren, kınından sıyrılmış düşman kılıcını kıran, bozulmuş zamanı düzelten, verimini kaybetmiş bilim çarşısını şenlendiren; iyiliğin silinmeye yüz tutmuş ve üstünü otlar bürümüş yolunu aydınlatan, sarsılan ve kana bulanık ülkeleri huzura kavuştur- ran, ölmüş güzel gelenekleri diriltten, kanlı canlı zulüm ve cefa mera- simlerini kaldıran, tutuşmuş fitne ateşini söndüren, bağımsızlığını ilan etmiş eşkıya reislerine haddini bildiren; iyilik, güzellik ve takva temeli üzerine hak sarayını inşa eden, en güçlü sebebe daha doğrusu Allah'a güvenen sultanın devletidir bu! Bu hilâfetin şeref tacı ikizler burcudur; etekleri Samanyolu'na takılmıştır. Öylesine talihli ki ihtiyarlayan zamana karşı dağ gibi dik ve diridir, öylesine âdil ki tüm iman ehline yardımcıdır, öylesine cömert ki altın ve gümüş yağdıran bulutlar gibi- dir! Kızdığı zaman düşmanını önüne katıp sel oluyor; tümen tümen ecel orduları ona zafer vaat ediyor. Art arda yıkılan devletler onun gücüne güç katan zenginliğinin küçük bir parçasını teşkil ediyor.

Onun şiddet kılıcı, siteminden önce gelir. Onun vakar ve kararlı- lığından ötürü ümitler sönmez. Öylesine disiplinli ve akıllı ki düş- manlar bir yol bulup alt edemezler onu. Askerinden önce hilesi ve tec- rübesiyle hasmını perişan eder. Bağışlamasını bilir, günah ağaçların- dan af devşirir. Yumuşaktır ve hoşgörülüdür aslında. Kin ve keder dolu kalpleri sevgisinde eritir. Bilgisinin ışığıyla karanlıklar aydınla- nır. İctendir; bu yüzden yararlıdır işleri. Ve bilinmeli ki bir işin güzel- liği, ne amaçla yapıldığına bağlıdır.

Onun payitahtı, insanların arzuladığı bir doruk, becerilerin sergi-

lendiği bir alan, erdemlilerin konakladığı bir mekân, endişelinin kalbi-
ni huzurla dolduran ve nice ümitle yola düşen gariplerin yüzünü gül-
düren bir makam olunca; bu çağın evlâtları ona hizmetkâr oldular,
bilim adamları ve edebiyatçılar yarış edencesine onun huzuruna koş-
tular. Ârifler onun yüce korunağına geldiler, gezginler onun payitah-
tını görme gayretiyle hücum ettiler. Tır tır titreyen zavallılar onun şef-
kat kanatlarına sığındı, hükümdarlar onun kapısında köle oldu. Dün-
yanın kutbu odur. Onun devletinin yüceliği konusunda bilgili ve
cahil; herkesin aklı aynı kaniya varır. Her Müslüman, yaptığı güzel
işleri onun aldığı tedbirlere bağlar. Her öğretmen, anlatmak istediği
şeyi onun harikulâde işleriyle örnekendirerek açıklar.

Öteki ülkelerin uzak bölgelerini gezip onun ulu kapısına gelen ve
tükenmez deryasına dalanlardan biri de doğru sözlü fıkıh bilgini
büyük üstat İbn Battûta'dır. Yeryüzünü bir baştan öbür başa arşınla-
yan, kısaca dünyanın tüm ülkelerini dolaşan bu adam; Levâta kabile-
sinden, İbrahim soyundan, kendi yöresinde İbn Battûta, doğu beldele-
rinde Şemseddîn diye tanınan Ebû Abdullah Muhammed'dir. Tüm
dünyayı ibret alarak gezen, nice maceralarla şehirler aşan; çeşitli dinle-
rin alt fırkalarını bilen; Arab'ın ve Arap olmayanların huylarını öğre-
nip herkesi hakkıyla değerlendiren odur.

O nihayet seyahat asâsını bu ulu payitahta bıraktı; zira buranın
kayıtsız şartsız ikram meziyetine sahip olduğunu biliyordu. Tüm
doğu ülkelerini gezip devletimizin dolunay gibi ışıdığı batıya yöneldi;
burayı bütün memleketlerden üstün görerek altının toprakla kıyasla-
namayacağını anladı; diğer ülke ve halkları uzun uzun araştırdı, sade-
ce Hakk'a güvenen seçkin cemaate katılma arzusuyla yandıktan sonra
bu karara vardı.

Böylece huzuruna vardığı Sultan Ebû İnân, ona geçmişi unuttura-
cak çapta armağanlar yağdırdı; pek çok nimet verdi. Uzun yolculukla-
ra tenezzül etmeyecek hâle getirdi onu. Daha önce dev sandığı
hükümdarların küçücük olduğunu hissetti ve kalbinden geçirdiği tüm
armağanları aldı onun huzurunda. Ve unuttu artık ülkeler gezmekten
doğan iflah olmaz seyahat aşkını. Uzun uzun arzuladıktan sonra bere-
ketli meraya vardı çünkü.

Gezileri sırasında gördüğü şehirleri, belleğine kaydettiği az bulu-
nur hikâyeleri yazsın; karşılaştığı ülke hükümdarlarından, erdemli
bilginlerden, yüce ermişlerden bahsetsin diye buyruk çıkınca ulu
makamdan; kulaklara ve gözlere şenlik veren, gönülleri eğlendiren,
üzerinde duruldukça sürprizler doğuran, açığa çıkması yarar getiren
her şeyi kâğıda döktürdü.

Ve zatîlilerinin yüksek makamının bendesi, yüce kapılarının ayrılmaz bekçisi; huzurlarında eğilmekten şeref duyan Muhammed oğlu Muhammed İbn Cüzeyy Kelbî'ye –O, Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla daima Haşmetmeâbın hizmetine amade, iyiliklerine müteşekkirdir– buyruk verildi; üstat Ebû Abdullah'ın yazdırdığı hatıraları bir kitapta etraflıca derleyip toparlasın diye.

Söz konusu kitap, üstadın bıraktığı müsveddenin en yararlı kısımlarını kapsamalı, güdülen hedefe erişmede yardımcı olmalıydı. Ayrıca sözün arı-duru olmasına özen göstermek, izah ve takribine⁵ gayret etmek gerekliydi; ta ki bu yönüyle de edebî bakımdan lezzetli ve sedefinden çıkarılmış inci gibi parlak olsun. Âcizane, mutî bir kâtip olarak aldığı buyruğu derhal uyguladı, arzu edileni yapmak üzere Allah'ın yardımıyla bu işe girişti.

Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta'nın kelimünü aktarırken “onun arzuladığı anlamı açıklayan” kelimeleri kullandım. Ancak çoğu kez nasıl söylediyse öyle bıraktım, köküne ve dalına dokunmadım. Aktardığı hikâye ve haberleri olduğu gibi kaydettim; aslı nedir diye araştırma ve sınaama girişiminde bulunmadım. Çünkü o, bunların doğru olanlarını saptamada en iyi yolu tutmuş, gerektiğinde güvensizliğini bildiren sözcükler kullanarak aslı astarı olmayanlara imada bulunmuştur. Yer ve kişi adlarından problemli olanları halletmek ve “zabt” yoluyla daha verimli hâle getirmek için epey çaba gösterdim; kısaca özel adların okunuş şeklini belirten kayıtlar koydum.⁶ Yabancı adları olabildiğince açımladım. Çünkü bunlar yabancılıklarından ötürü genel kitleye karışık ve anlaşılmaz geliyordu. Ayrıca, böyle garip sözcüklerin sırrını çözmede bildik kurallar da insanı yanlış sürüklemekteydi.

Hak Teâlâ hükümdarımızdan desteğini çekmesin, yüce makamda maksudumuzun kabul görmesini ummaktayız. Ayrıca muhtemel yanlışların görmezden gelinmesi de niyazımızdır. Zatîlilerinin hoşgörüsü sonsuzdur, hataları bağışlayıcılığı ile ilgili menkıbeleri her şeye kefidir. Hak Teâlâ daima zafere alıştırın, güç ve imkânla donatsın; apaçık bir galibiyetin işaretlerinden mahrum etmesin onu!

İKİNCİ BÖLÜM

Tanca'dan Çıkış

Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta der ki:

Kutsal evi haccetmek ve Yüce Peygamberimizin mezarını ziyaret amacıyla Yediyüzyirmibeşte Tanrı ayı Recebin ikisinde, Perşembe günü doğum yerim olan Tanca'dan hareket ettim.⁷ Ne sohbetiyle ferahlayacak eşim ve dostum ne de beraber yürüdüğüm bir kervan vardı. Lâkin kalbime bu kutsal toprakları görme arzusu iyice yerleştiği için dostlarımdan ayrılmayı göze alarak kuşların yuvadan uçuşu gibi terk ettim yurdumu. Annem ve babam henüz hayatta oldukları için ayrılırken ince bir hüzne boğuldum. Ayrılıktan benim payıma düşen neyse onların payına da düşen oydu. O zamanlar 22 yaşındaydım.

İbn Cüzeyy der ki:

Gırnata şehrindeyken Ebû Abdullah İbn Battûta bana Onyedi Recep Yediyüzüçte Pazartesi günü⁸ Tanca'da dünyaya geldiğini söyledi.

İbn Battûta devam ediyor:

Yola koyuluşum müminlerin emiri, dinin destekçisi, kutlu önder Ebû Yusuf oğlu Ebû Saîd'in saltanatı zamanına rastladı.⁹ Bu hükümdar, âlemlerin sahibi Yüce Allah'ın yolunda savaş etmiş, cömertliği dünyayı tutmuş, adaleti ve merhameti ile halkın gönlünde taht kurmuştur. Onun babası kutlu önder Ebû Yusuf b. Abdülhak,¹⁰ Tanrı'ya ortak koşanların belini kırmış, inkârcılık ateşini söndürmüş, bölük bölük saldıran Haçlı ordularını darmadağın etmiştir. Allah Teâlâ onlardan daima hoşnut olsun. İslâm ve Müslümanlar adına onlara büyük mükâfatlar versin, devletlerini kıyamet gününe kadar ayakta tutsun!

Böylece Tilimsân şehrine ulaştım.¹¹ O esnada oranın hâkimi Benî Zeyyân (: Zeyyânoğulları) soyundan gelen Abdurrahman Ebû Tâşifin idi.¹² Onun babası Musa b. Osman, Osman'ın dedesi de Yağmur Esen b. Zeyyân'dır.¹³ Bu durağımda İfrîkıyye (: Kuzey Afrika)¹⁴ sultanı Ebû Yahyâ'nın iki elçisine rastladım. Biri Tunus'ta nikâh kadılığı

yapan meşhur bilgin Ebû Abdullah Muhammed Nefzâvî, diğeri ise Üstat Ebû Abdullah b. Muhammed'dir Bu adam Mehdiye sahilindeki Zübeyd köyünde doğduğu için Zübeydî diye de bilinir. Hicrî Yedi-yüz kırk yılında vefat etmiştir.

Tilimsân'a ulaştığım gün bahsettiğim elçiler oradan ayrılıyordu ve bazı arkadaşlar bana, onlarla beraber gitmemi salık verdi. Bu konuda en doğru kararı almak için istihareye yattım; gerekli hazırlıkları yapmak üzere üç gün burada kaldım. Sonra yola koyuldum ve Milyâne şehrinde onlara yetiştim. Yaz mevsiminin dayanılmaz sıcakları başlayınca bu iki fakih hastalandı; orada 10 gün beklemek zorunda kaldık. Tekrar hareket ettiğimizde birinin hastalığı iyice ağırlaşmıştı. Bu yüzden Milyâne'den dört mil uzakta, sulak bir yerde konakladık. Dördüncü günün kuşluk vaktinde adam vefat etti. Oğlu Ebu't-Tayyib ile arkadaşı Ebû Abdullah Zübeydî, Milyâne'ye dönerek cenazeyi orada toprağa verdiler. Bense aralarında Tunus tüccarlarından Muntasır b. Mes'ûd'un, Hacı Adûlî'nin ve Hacer b. Muhammed'in bulunduğu bir kervan ile tekrar yola koyuldum.

Cezâyir şehrine vardığımız zaman Üstat Ebû Abdullah ile Kadı efendinin oğlu gelinceye kadar şehir dışında birkaç gün bekledik. Onlar yetişince hep beraber Mittîca¹⁵ yolunu tutarak Zân Dağlarına yöneldik.¹⁶ Daha sonra Bicâye¹⁷ şehrine vardığımızda Üstat Ebû Abdullah, bu yörenin kadısı Ebû Abdullah Züvâvî'nin evine; Kadı efendinin oğlu Ebu't-Tayyib ise müfessir fıkıh bilgini Ebû Abdullah'ın evine misafir oldu. O vakit şehrin valisi Ebû Abdullah Muhammed b. Seyyidi'n-Nâs'dı; "Hâcib" diye de tanınırdı. Milyâne'den beri birlikte yolculuk ettiğimiz Tunuslu tüccarlardan Muhammed b. Hacer, geride üçbin altın dinar bırakarak vefat etti. Ölerken Cezâyir eşrafından İbn Habîbe adındaki birine, altınları Tunus'taki vârislerine göndermesini vasiyet etmişti. Ama bu olaydan haberdar olan İbn Seyyidi'n-Nâs altınları alelacele adamın elinden kaptı. İşte, Muvahhidî kökenli valilerden gördüğüm ilk zalimane hareket bu oldu.

Bicâye'ye geldiğimizde sıtmaya tutulmuştum. Dostum Ebû Abdullah Zübeydî hastalığı tamamen atlatıncaya kadar burada kalmamı salık verdi. Ama ben:

"Eğer Hak Teâlâ ölmemi takdir etmişse ecel meleği Hicaz yolundayken gelip yetişsin!" diyerek razı olmadım. Bu kararım üzerine o da şöyle dedi:

"Madem gitmeye kararlısın, öyleyse fazla eşyanı ve bineğini sat! Ben sana ödünç olarak bir binek, bir de çadır vereceğim. Bize katılacak-

sın, lâkin yükün az olacak. Yolda çöl Araplarının saldırısına uğrama korkusu olduğu için hızlı gitmeye mecburuz!”

Onun öğütlerine uydum. Üstat Ebû Abdullah söz verdiği şeyleri tek tek bana ikram etti. Hak Teâlâ ona güzel armağanlar versin! Hicaz seyahati esnasında aldığım ilk ihsan buydu.

Kusantîne’ye varıncaya kadar hiç durmadan yol aldık. Bu şehrin dışında konakladık.¹⁸ Lâkin öyle şiddetli bir sağanağa yakalandık ki çarnaçar geceleyin çadırlarımızdan çıkıp çevredeki evlere sığınmak zorunda kaldık. Ertesi sabah gün ışıırken şehrin erdem sahibi asil valisi Ebu’l-Hasan yanımıza geldi. Bu adam şeriftir. Yağmur çamuruyla kirlenmiş elbiselerimizi görünce kendi konağında temizlenmesini emretti. Üzerimizdeki ihram iyice yıpranmış, parça parça olmuştu. Vali onun yerine bana Baalbek kumaşından dokunmuş kaliteli bir ihram gönderdi.¹⁹ Ucuna da iki altın dinar takmıştı. Bu hâdise, yüzüme açılan talih ve ihsan kapısının ilk meyvelerindendir.

Sonra Kusantîne’den kalkıp Bûne şehrine vardık.²⁰ Birkaç gün kaldık. Seyahat esnasında başımıza gelecek muhtemel tehlikeleri hesaba katarak beraber yolculuk ettiğimiz tüccar dostları orada bıraktık, süratle yolumuza devam ettik. Hastalık yakamı bırakmıyordu. Tekrar sıtma oldum. Öyle hâlsizleştim ki düşmemek için kendimi sarıkla hayvanın eğerine bağlıyordum. Tunus’a ulaşıncaya kadar hayvandan inmedim; bir daha binemem, yığılıp kalırım korkusuyla! Halk, Üstat Ebû Abdullah Zübeydî ile Kadı Ebû Abdullah Nefzâvî’nin oğlu Ebu’t-Tayyib’i karşılamaya çıktı. İki taraf birbirine hâl hatır sordu. Hiç kimse yanaşıp da bana selâm vermedi. Çünkü hiçbiri ni tanı mıyordum. Yalnızlığım bana öyle dokundu ki kendimi tutamayıp hıçkırı hıçkırı ağladım. Hacılardan biri benim garip kaldığımı hissedip yanaştı, selâm verdi, gönlümü aldı. Şehre girerken güzel sohbeti ve teselli edici sözleriyle beni memnun etti.

Orada Kütübiyyîn Medresesi’nde konakladık.

İbn Cüzeyy der ki:

Halkın kadısı, hatiplerin önderi İbn Hacc Bilfikî diye ünlenmiş Üstat Ebu’l-Berekât Muhammed de kendi başından böyle bir olayın geçtiğini ifade ederek şunları anlatmıştı:

Ramazan bayramıyla ilgili Peygamber sözünü –Allah Teâlâ onu rahmetiyle kuşatsın– Ebû Abdullah b. Kemâd’dan dinleyip bellemek ve kaydetmek için arife günü Endülüs şehirlerinden Belleş’e (: Velez)²¹ vardım. Oraya ulaştığımda gece yarısıydı. Câmade halkla beraber bayram namazı kıldıktan sonra baktım ki herkes birbirine yanaşiyor, kucaklaşıyor, esenlikler diliyor; bense bir köşede garip, ses-

siz bekliyordum. Kimse bana selâm vermedi. Nihayet, ahaliden bir pirifânî yaklaşip hatırıma sordu: “Uzaktan baktım, halktan ayrı durup kimsenin selâmına muhatap olmadığını görünce gurbette olduğunu anladım. Yanına gelip yalnızlığını unutturmak istedim!” dedi. Yüce Tanrı bu ihtiyarı en güzel şekilde mükâfatlandırınsın!

İbn Battûta devam ediyor:

Tunus Sultanı

Tunus’a girdiğimde buranın sultanı Benî Hafs’dan (: Hafsoğullarından)²² gelen Ebû Yahyâ idi.²³ Onun soyu şöyledir: Sultan Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Sultan Ebû İshâk İbrahim b. Sultan Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Abdülvâhid b. Ebû Hafs. Allah onu rahmetiyle kuşatsın! Tunus’ta birçok ulu bilgin vardı. Bunlar arasında Başkadı Ebû Abdullah Muhammed Ensârî’yi, beş hükümdar boyunca başkadılık yapmış olan Hatip Ebû İshâk İbrahim Ribî’î’yi, Tunus kadılığında da hizmet vermiş Ebû Ali Ömer b. Ali b. Kaddâh Hevârî’yi sayabilirim. İlk sözünü ettiğim Ebû Abdullah, Hazrec kabilesinden olup Endülüs’ün Belensiye (: Valensiya) şehrinde gelmiş; daha sonra Tunus’a yerleşip İbn Gammâz adıyla tanınmıştır. İkinci adamın soyu İbrahim b. Hüseyin b. Ali b. Abdurrefî Ribî’î şeklindedir. Tunus kadısı diye bahsettiğim üçüncü zat ise yörenin büyük bilginlerindendir. Her Cuma namazdan sonra Zeytûne Câmii diye bilinen büyük mabedin sütunlarından birine dayanır, halkın dertlerini dinler, çeşitli meselelerde çözümler sunar, fetvâ verirdi.²⁴ Nihayet 40 mesele çözünce oturduğu yerden kalkıp giderdi.

Ramazan bayramında Tunus’taydım; namaz için açık namazgâha gittim, çok kalabalıktı. Herkes en temiz elbisesini giymişti. Sultan Ebû Yahyâ, kumandanları, yakınları ve hizmetkârlarıyla at üstünde geldi. Maiyetindekiler fevkalâde düzenli hareket ediyordu. Bayram namazı kılınıp hutbe okunduktan sonra herkes evine gitti.

Bir müddet sonra İfrıkıyye şehirlerinden İklî’de oturmakta olan Ebû Ya’kûb Sûsî isimli bir âlimin başkanlığında hac kervanı tertip edildi. Kervana katılanların büyük çoğunluğunu Mesâmide taifesi oluşturuyordu.²⁵ Beni kendilerine kadı seçtiler. Zilkade ayı sonlarında Tunus’tan hareket ederek sahil yolu boyunca ilerleyip Sûsa kasabasına vardık. Burası Tunus’tan 40 mil uzakta küçük, şirin bir sahil beldesidir. Oradan Safakus şehrine geldik.²⁶ İslâm hukukuna dair *Tebşıra fi’l-fıkh* adlı eserin sahibi olan İmam Ebu’l-Hasan Lahmî Mâlikî’nin mezarı bu şehrin yakınındadır.

İbn Cüzeyy der ki:

Safakus beldesi hakkında Ali b. Habîb Tenûhî şu dizeleri söylemiştir:

*"Safakus huzur ve yağmurun kaynağı olsun,
Sarnıçları ve mescidiyle daima safâ bulsun.
Körfeze akan dereciklerle çevrili güzel şehir,
Ulu hükümet konağının başı hep göklerde dir.
Bu ne tatlı şehirdir; yanına vardığında,
Açılır, dile gelir, ' Hoş geldin, merhaba!"
Bir ona bir de kıyıları yalayıp çekilen dalgalara bak,
Sanırsın âşığına gülümsüyor, hevesle kırıtıyor,
Rakiplerini görünce cesareti kırılıyor da,
Hüzünle doluyor içi, gerisin geri dönüyor!"*

Ama nitelikli şiiriyle şöhrat bulmuş büyük edip Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Temîm tam aksi şeyler söylüyor:

*"Safakus ah Safakus, kahrolası, halkı yok olası,
Yağmura hasret kalası, açlıktan geberesi!
Ne kadir bilmez bir beldedir burası,
Bir garip geçse yanı başından,
Yem olur elbet, ya Rum ya Arap çapulcuya!
Nice tüccarın serveti gasp edildi burada,
Nicelerinin zincir takıldı boynuna!
Derya utandı bu ahaliden, mahzun oldu,
Ne zaman yaklaşırsa, kalbi korkuyla doldu." 27*

İbn Battûta devam ediyor:

Daha sonra Kabis beldesine uzandık; şehrin içine girip konakladık.²⁸ Ardı arkası kesilmeyen bir yağmurla karşılaşınca on gün burada kaldık.

İbn Cüzeyy der ki:

Bir şair, Kabis için şöyle diyor:

*"Ah nerede Kabis kıyısındaki cennet vadide geçen tatlı gecelerim,
Kalbim andıkça o günleri, kor üstünde fokurdayan cezveye benzerim!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Kabis'ten çıkıp Atrablus'a (: Trablusgarb) yöneldik.²⁹ Yüzden fazla atlı ile keskin nişancıların eşliğinde birkaç menzil yol aldık. Maiyeti-

mizde bulunanlardan korkan çöl haydutları bize saldırmaya cesaret edemedi. Yüce Allah onların baskınından bizi korudu. Yol üstü duraklarımızın birinde Kurban bayramı gelip çattı. Dördüncü gün Atrablus şehrine vardık ve bir müddet istirahat ettik. Ben Safakus'ta Tunus Devleti'nin kâtiplerinden birinin kızıyla nişanlanmış, Atrablus'a vardığımızda gerdeğe girmiştim bile! Yediyüzyirmialtı yılı Muharrem ayının sonrasında³⁰ eşim ve Mesâmide taifesinden bir grupla bu şehri terkettim. Kervan bayrağını elime alıp öne geçtim. Esas kafiye ise soğuk ve yağmur sebebiyle kolay hareket edemediği için şehirde kaldı.

Mislâte, Mısrâte ve Kusûr Sûrt'ü geçtik.³¹ Kusûr Sûrt'te bedevîler bize saldırmak istediye de Hak Teâlâ onların şerrinden bizi muhafaza buyurdu. Yolculuğumuzun devamında bir koruya girdik. Ardından, ermiş Barsîsa kasrına ve Kubbe-i Sellâm'a vardık. Atrablus'ta beklemiş olan esas kervan burada bize katıldı. Kayınpederimle aramızda çıkan bir tartışmadan ötürü kızından ayrılmam gerektiği için bir zaman sonra Faslı bir "Tâlib"i³² kızıyla nikâhlandım. Zaâfiye köşkünde gerdeğe girdim. Kafileyi bir gün alıkoyarak muhteşem bir düğün yemeği verdim!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İskenderiye

Nihayet Cumâdelûlâ ayının başlarında³³ İskenderiye şehrine vardık. Burası çok sevimli, işlek ve güvenli limanı ile son derece düzenli bir şehirdir. Üstünlük, zarafet ve sağlamlığa dair ne ararsan burada bulursun. Din ve dünya ile ilgili bütün kurumlara da sahiptir. İskenderiye şehri ışıltısıyla gözleri alan bir zümrüde, baştan ayağa süslenmiş bakire kızı benzer. Doğu ile Batı'nın tam ortasında bulunduğu için çeşit çeşit güzelliklerle donanmıştır. İnsanın dikkatini çeken garip hâdiseler meydana gelir burada. İskenderiye'nin harikulâde nitelikleri, ilginç hikâyeleri, seçkin şahsiyetleri hakkında epey kitap yazılmış ise de Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Mesâlik*'i içerik bakımından bu sahada anılmaya değer en iyi telifidir.³⁴

İskenderiye'nin Kapıları ve Limanı

İskenderiye beldesinin dört kapısı vardır; Bâbü's-Sidre, Bâbü'r-Reşid, Bâbü'l-Bahr ve Bâbü'l-Ahdar adlarıyla bilinirler. Batı yönüne Bâbü's-Sidre'den çıkılır. Bâbü'l-Ahdar yalnız Cuma günleri açılır ve halk oradan mezar ziyaretine gider. İskenderiye'nin limanı muazzamdır. Hindistan'ın Kavlem ve Kalikût limanları, Türk yurdunun Kırm (: Kırım) yöresindeki kâfirlerin Surdak limanı ve Çin'in Zeytûn limanı istisna edilecek olursa yeryüzünde buraya denk bir deniz ticaret merkezi görmedim. Yukarıda bahsettiklerimi ileride anlatacağım.

İskenderiye Feneri

Bu ilk seyahatimde feneri temaşa etmiş ve bir tarafını yıkık bulmuştum.³⁵ Fener kare şeklinde göğe uzanan dev bir yapıdır. Kapısı zeminden hayli yüksektir ve onun karşısında aynı seviyede olan başka bir yapı vardır. İki yapının arasından fenerin kapısına geçmek için tahta

köprücükler uzatılmıştır. Bunlar kaldırılınca kapıya ulaşamaz. Girişte fener muhafızına ait kuytuluk, içeride de pek çok oda mevcuttur. İç kısımlara götüren geçidin genişliği dokuz karış, duvarın eni ise on karıştır. Fenerin dört duvarının tümü hesap edildiğinde 140 karış tutar. Yüksek bir tepenin üzerindedir. Onunla şehir arasında bir fersah³⁶ uzunluğunda dikdörtgen bir şerit vardır. Deniz bu uzun çıkıntıyı üç yandan sarıp nihayet İskenderiye surlarını yaladığı için karayoluyla fenere, ancak şehir içinden gidilir. Mezarlık da fenerin bitiştir bu arazidedir. Uzun seyahatlerimin sonunda, Yediyüzelli yılında Mağrip'e dönüşümde feneri tekrar görmek istedim ama tamamen harap olduğundan ne içine girmek ne de kapısına kadar çıkmak imkânı kalmamıştı. Melik Nâsır³⁷ –Allah onu rahmetiyle kuşatsın– bu fenerin karşısına, ona denk bir bina dikmeye çalıştıysa da ömrü yetmediğinden girişimi yarım kalmıştır.

Ulu Sütun

İskenderiye'nin harikalarından biri de şehrin dışında bulunan ve Amûdü's-Sevârî diye bilinen mermer sütundur.³⁸ Bir hurmalığın ortasına dikili kalmış bu muhteşem yapı, hayretengiz yüksekliğiyle ağaçların arasından farkedilir, çok uzaklardan görülür. Gayet ustalıkla yontulmuş tek parça bir yapıdır. Büyük peykelere benzeyen dört köşeli taş kaideler üzerine oturtulmuştur. Buraya nasıl ve kimin tarafından dikildiği kesin olarak bilinmemektedir.

İbn Cüzeyy der ki:

Seyahat âşığı hocalarımdan biri bana şu hikâyeyi anlattı: İskenderiyeli bir okçu, yayı ve sadağıyla bu sütunun tepesine çıkmış, büyük bir kalabalık onu görmek için toplanmış, lâkin okçunun tepeye nasıl çıktığına kimse akıl erdirememiş. Bence ya korkudan ya da kendisini görüp hayret edenlerden bir şeyler koparmak için böyle davranmış olabilir. Ama oraya nasıl çıktığı ise şöyle izah ediliyor: Arkasına ince ve uzun bir iplik bağladığı okunu tam tepeye fırlatıyor. Bu ince uzun ipin gerisinde kalın ve sağlam bir ip var tabii; ok ince iple rahatça sütunu aşip tekrar yere düşüyor. Okçu koşuyor, okun düştüğü yeri bulup ince ipi yavaş yavaş çekmeye başlıyor. Ta öte taraftaki kalın ip de koca sütunu aşip bu yana geliyor. Daha sonra iş kolay; kalın ve sağlam ipin bir ucu yere bağlı, ortası sütunun tam üstünde, öbür ucu ise bu tarafta. Adam bu taraftan yavaş yavaş tırmanıyor. Tepeye vardıktan sonra aşağıda kendisiyle bu macerayı tertip ettiği arkadaşına ipi götürmesini salık veriyor. Sonra halk toplanıyor, işin aslını bilmediği için hayret ediyor.

İbn Battûta devam ediyor:

İskenderiye'ye ulaştığımda oranın emiri Salâhaddîn adında biriydi. Bu esnada İfrîkıyye'nin tahttan indirilmiş eski sultanı Zekerıyyâ Ebû Yahyâ Lihyânî de oradaydı.³⁹ Mısır sultanı Melik Nâsır onun İskenderiye'de saltanat konağında misafir edilmesini ve kendisine günde bin dirhem verilmesini emretmişti. Oğulları Abdülvâhid, Mısırî ve İskenderî; mabeyincisi Ebû Zekerıyyâ b. Ya'kûb ve başveziri Ebû Abdullah b. Yâsîn de yanındaydılar. Daha sonra Lihyânî ile oğlu İskenderî, İskenderiye'de vefat ettiler. Mısırî ise buraya yerleşti.

İbn Cüzeyy der ki:

İlginçtir, Lihyânî'nin çocuklarına verdiği adlar, alınıyazılarına da uygun düştü. İskenderî, İskenderiye'de öldü. Mısırî ise burada –bir Mısır şehri olan– İskenderiye'de uzun bir süre yaşadı. Abdülvâhid'e gelince art arda Endülüs, Mağrip ve İfrîkıyye'yi dolaştıktan sonra Cerbe adasında öldü.

İskenderiye Şehrinin Bazı Bilginleri

Bunlar arasında dilbilim üstatlarından İmâdüddîn Kindî'yi sayabiliriz. Çok büyük bir sarık sarardı. Ben Doğu'da ne de Batı'da bu kadar büyük sarık görmedim! Bir defasında onu mihrabın önünde otururken gördüm... Sarık o kadar kocamandı ki mihrabı dolduruyordu. İskenderiye bilginleri arasında şehrin kadılığını yapan Fahreddîn Rîgî'yi de sayabiliriz. Saygıdeğer, ilim âşığı bir insandı.

Kadı Fahreddîn Rîgî'nin Hikâyesi

Anlatılanlara göre Kadı Fahreddîn Rîgî'nin dedesi Rîga ahalisinden olup kendini ilme adanmıştı. Bu adam Hicaz'a gitmek üzere yola çıktı ve bir akşamüzeri İskenderiye şehrine vardı. Parası pulu olmadığı için uğurlu bir söz işitmedikçe şehre girmemeye karar verdi. Daha sonra şehrin kapısına yakın bir yerde oturdu. Herkes içeri girip kapıların kapanma zamanı gelince kendisinden başka kimse kalmadı orada. Kapıcı onun umursamazlığına içerleyerek, "Kadı, içeri girsene!" dedi. O da "İnşallah kadı olurum!" cevabını verdi. Şehirde bir medreseye sığındıktan sonra kendini kıraat ilmine adadı. Seçkin bilginler seviyesine yükseldi. Zamanla şöhreti etrafa yayıldı. Dünyaya değer vermezliği ve Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirişiyile de ünlenmişti. Meziyetleri Mısır sultanının kulağına gitti. Bu sırada İskenderiye kadısı vefat etmişti. Şehirde bulunan birçok âlim, kadılığa tâlip olduğu hâlde Rîgî buna rağbet etmedi. Ansızın sultan ona "Taklîd" gönderdi. Taklîd, kadılık belgesi demektir. Ulak, belgeyi teslim edince Rîgî, hizmet-

kârına, kimin davası varsa huzuruna gelmesi için halka davette bulunmasını emretti. Böylece o halkın hukukî sorunlarını çözmekle uğraşırken diğer bilginler kendi içlerinden birinin evinde toplandılar. İskenderiye kadılığının “kendilerinden başkasına verilemeyeceği” zannıyla, Rîgî’nin atanmasının halkça tasvip görmediğini bildiren bir raporu sultana götürmeye karar verdiler. Bu sırada akli başında bir müneccim meclise gelerek; “Bundan vazgeçin! Zira ben o adamın talihine baktım, araştırdım! Kırk sene kadılık edeceği bana ayân oldu!” dedi. Bunun üzerine onlar da Fahreddîn Rîgî hakkında müracaatta bulunmaktan vazgeçtiler. Hakikaten müneccimin söyledikleri doğru çıktı! Fahreddîn Efendi kadılık görevini yürüttüğü sürece adaletten ayrılmamış ve ününü dünyaya duyurmuştur...

İskenderiye’nin meşhur bilginleri arasında Vecîhüddîn Sanhâcî ile Bintü’t-Tinnîsî’nin oğlu Şemseddîn’i, büyük velilerden Şeyh Ebû Abdullah Fâsî’yi de sayabiliriz. Şeyh Ebû Abdullah namazda selâm verdiği zaman (görülmeyen varlıklar tarafından) selâmına karşılık verildiği ve onun da bu selâmı işittiği dilden dile dolaşır. Bilgisini pratiğe döken, dünyaya yüz vermeyen, Allah’ın sevgisini kaybetmekten korkan, “keşif ehli” Şeyh Halife de İskenderiye’nin büyüklerindendir.

Şeyh Halîfe’nin Bir Kerameti

Onun dostlarından güvenilir biri bana şu olayı anlattı:

Şeyh Halîfe bir gece rüyasında Peygamberimizi görür. –Hak Teâlâ onu rahmeti ve esenliği ile kuşatsın– Şeyh’e dönerek, “Halife! Bizim ziyaretimize gel!” diye buyurur Peygamberimiz. Bunun üzerine Halife, hemen Medine’nin yolunu tutar, Peygamber Mescidi’ne yaklaşır. Selâm Kapısı’ndan içeri girip “Tahiyyetü’l-Mescid” denilen iki rekâtlık namazı kıldıktan sonra Peygamber Efendimiz’e selâm verir.⁴⁰ Oradaki direklerden birine dayanır. Başını dizleri arasına koyup oturur. Tasavvuf dilinde “tezyîk” adı verilir buna. Bir müddet sonra başını kaldırıncı dört yuvarlak ekmek, süt dolu bir kap ve içinde biraz hurma bulunan bir tabak bulur. Arkadaşlarıyla beraber bu güzel azığı yedikten sonra o sene hac ibadetini yerine getirmeden İskenderiye’ye döner.

İskenderiye’nin ileri gelen bilginleri arasında kendini Hakk’a adanmış Burhâneddîn A’rac’ı da sayabiliriz. Bu adam dünya için dinini satmayan, Allah’ın sevgisini kaybetmekten korkan iyi bir insandır. Şehirde bulunduğum sırada kendisiyle görüştüm. Üç defa ziyaretinde bulundum.

Şeyh Burhâneddîn'in Bir Kerameti

Bir gün yanına vardığımda bana:

“Yabancı ülkeleri gezip dolaşmayı çok sevdiğini görüyorum!” dedi.

“Evet, gerçekten pek severim bu işi!” diye cevap verdim. O esna da Çin ve Hind gibi uzak ülkelere gitmeyi aklımın köşesinden bile geçirmiyordum. Ama bana dönüp;

“Sen inşallah kardeşim Feridüddin’i Hind’de, Burhâneddîn’i Çin’de, Rükneddîn Zekeriyâ’yı ise Sind yöresinde ziyaret edeceksin. Onlarla görüştüğünde benden selâm söyle!” demesin mi! Ben hayretler içinde kaldım. Ansızın içimde bu ülkeleri de gezmek hevesi uyan-
dı. Şeyh Burhâneddîn’in bahsettiği üç adamla buluşuncaya kadar dolaştım buraları...

Bu yüce insana veda ettiğimde bana bir miktar yol harçlığı verdi. Ama harcamadım bu parayı. Kadere bakın, sonradan Hind kâfirlerinin denizde benden gasbettiği öteki eşya ile birlikte bu güzel hatıralar da eşkıyanın eline geçti!

Son olarak İskenderiye’nin büyükleri arasında Şeyh Yâkût Habeşî’yi de zikredebiliriz.⁴¹ Bu adam evliyadan Ebu’l-Abbâs Mürsî’nin müritlerindendir. Ebu’l-Abbâs Mürsî, keramet hazinesi, veliler velisi Ebu’l-Hasan Şâzili’nin mürididir.⁴²

Büyük Veli Ebu’l-Hasan Şâzili’nin Kerameti

Şeyh Yâkût kendi şeyhi Ebu’l-Abbâs Mürsî’den naklen bana şu hâdiseyi anlatmıştır:

Şeyhimiz Ebu’l-Hasan her sene Saîd (: Yukarı Mısır) yoluyla hacca giderdi. Hac zamanı gelinceye kadar –Recep ve onu takip eden aylarda– Mekke’de kalırdı. Sonra Peygamber Mescidi’ni ziyaret edip Hicaz’ı, çölü ve diğer yerleri dolaşarak memleketine dönerdi. Son hac yolculuğuna çıktığı zaman hizmetçisine:

“Bir balta, bir küfe, cenaze tütsüsü; kısaca bir cenaze için ne lazımsa hepsini yanına al!” dedi. Hizmetçisi:

“Efendim, bunları niçin alıyoruz?” diye sorunca:

“Humeysêrâ’da görürsün.” cevabını verdi. Humeysêrâ şimdi Yukarı Mısır’da Ayzâb sahrasında, suyu acı ve yırtıcı hayvanı bol olan bir yerdir. Bu bölgeye vardıklarında Şeyh Ebu’l-Hasan tepeden tırnağa yıkanarak iki rekât namaz kıldı. Namazın sonuna doğru ruhunu teslim etti ve oraya gömüldü.

Ben bu büyük şeyhin kabrini ziyaret ettim. Mezar taşında ismi ve Hz. Ali’nin oğlu Hasan’a kadar uzanan soy kütüğü yazılıydı. Allah onlardan razı olsun.

Şeyh Ebu'l-Hasan Şâzîlî'nin Sürekli Okuduğu Deniz Virdi

Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu yüce insan her sene Saîd-i Mısır denilen Yukarı Mısır'a doğru ilerler, ardından Cidde denizi yoluyla seyahat eder ve gemiye bindiği vakit her gün "Hizbü'l-Bahr" adı verilen duasını okurdu. Şâzîliye tarikatına gönül vermiş müritleri dahi bugüne kadar her gün Hizbü'l-Bahr'ı okumaktan geri durmamışlardır.⁴³

Dua şöyledir:

"Allahım! Ey Yüce Yaradan, ey Ulu Tanrı, ey şefkatli, merhametli Rab! Ey her şeyi bilen!

Sen benim sahibimsin! Seni bilmek, seni tanımak yeter bana! Benim rabbim ne güzel bir rab! Ve benim, seninle doyunluğa ulaşmam ne güzel!

Dilediğine yardım edersin sen! Sensin yüceler yücesi, sensin kullarını esirgeyen!

Oturuşumuzda, kalkışımızda, söyleyişimizde, isteyişimizde, tüm hareketlerimizde kalbimizi gayba imandan uzak tutacak vehim ve şüphelere düşmekten koru bizi!

O kuşkular, vehimler ve gamlar; kalplerimizi, senin gayb hazinelerinden alıkoyuyor.

Müminler, büyük bir imtihan içindedir. Zelzeleye uğramış gibi sarsılırlar. Ve kalblerinde yamukluk bulunan münâfıklar 'Tanrı ve Tanrı elçisi bize boş şeyler vadetti!' derler.

Bize yardım et! Adımlarımızı sağlam basalım. Bizi ayakta tut!

Denizi Musa'ya açtığın gibi, ateşi İbrahim'e hizmetkâr kıldığın gibi, dağları ve demiri Davud'a hamur ettiğin gibi, rüzgârı ve cinleri Süleyman'a köle ettiğin gibi, şu üzerinde bulunduğumuz deryayı da bize bende kıl!

Yerde ve gökte, melekût evreninde yarattığın tüm deryaları bizim emrimize ver!

Dünyanın ve ahiretin denizlerini bize hizmetçi yap!

Ey, kâinatın gücünü elinde bulunduran! Her şeyi kolay et bize!

Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd!

Hâ-Mîm-Ayn-Sîn-Kaf! Bize yardım et! Sen yardım elini uzatanların en iyisisin!

Bizim önümüzü aç! Sen, zorlukları kaldıranların, yolları açanların en iyisisin!

Bizi bağışla! Sen bağışlayanların en iyisisin!

Bize yiyecek ver, geçimlik ver! Sen yiyecek ve geçimlik verenlerin en iyisisin!

Bizi doğru yola ulaştır! Bizi haksızlık yapan, zulmeden topluluğun şerrinden koru!

Bilgin dahilindedir elbet, bize tatlı meltemler ver! Rahmet hazinelerinden bir meltem kopar ve sal önümüze!

Yücelik, esenlik, dünya ve ahirette ferahlık anlamına gelen gücünle kat bizi bu rüzgârın önüne!

Senin her şeye gücün yeter!

Ulu Rabbimiz! İçimizde ve dışımızda, gönüllerimizde ve bedenlerimizde bir sıkıntı bırakmadan işlerimizi kolaylaştır! Dinimiz ve dünyamızda başarıyı, sağlığı ve esenliği nasip et bize!

Yolculuğumuzda bize arkadaş ol! Bizim ehlimizden olanlar, (bizim ilkelerimizi paylaşanlar ve akrabalarımız) için koruyucu ol!

Bize düşmanlık edenlerin yüzlerini sil! Oldukları yerde onların şeklini boz! Ne geriye kaçabilsinler ne de bize yetişebilsinler!

‘Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik. O zaman doğru yolu bulmaya koşuşurlar, ama nasıl göreceklardı?

Eğer dilesek oldukları yerde onların şekillerini değiştirdik de ne ileri gitmeye güçleri yeterdi, ne de geri gelmeye!’

‘Yâ sîn,

Hikmetli *Kur’an* hakkı için,

Sen, kuşku yok, peygamberlerdensin,

Dosdoğru bir yol üzerinde!

Güçlü ve merhametli olan Allah’tan indirilmedir bu!

Ataları uyarılmadığınan, kendileri de aymaz olan bir toplumu uyarasın diye!

Andolsun kesin söz çıktı onların çoğu hakkında! Artık inanmazlar.

Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik.

O halkalar çenelere dek uzanmakta, bu yüzden başları yukarı kalkık!

Bir set çektik önlerine ve arkalarına da bir set,

Perdeledik onları, göremezler artık.’

Yüzleri bozuldu, yüzleri bozuldu, yüzleri bozuldu!

‘Yüzler yeri göğü ayakta tutan dipdiri Allah için eğildi. Haksızlık eden, zulüm yüklenen hüsrana uğradı!’

Tâ-sîn, Tâ-Sîn-Mîm,

Hâ-Mîm, Ayn-Sîn-Kaf,

‘İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi.

Aralarında bir engel var, birbirine geçip karışmazlar.’

Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm,

İş bitti, zafer geldi, bize karşı onlara yardım edilmez!
'Hâ-Mîm,
Bu kitap, mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı çetin, lütfu geniş Allah'tan indirilmedir.
Ondan başka Tanrı yok, dönüş ancak ona!
Bismillahtır kapımız,
Tebâreke duvarlarımız,
Yâ-Sîn tavandır bize,
Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd bize yeter!
Hâ-Mîm, Ayn-Sîn-Kaf korunağımız.
'Onlara karşı seni korur, sana yeter Allah,
O her şeyi bilen, o her şeyi duyan!'
Arş'ın örtüsü salındı üzerimize, Allah'ın gözü bizi gözlemede, Allah'ın yardımıyla yenilmez oluruz biz!
'Allah onları arkalarından kuşatmıştır.
Hakikatte o inanmayıp yalanladıkları şey, Levh-i Mahfuz'da bulunan şerefli *Kur'an*'dır.'
'Allah en güzel koruyucudur. O merhametlilerin de en merhametlisidir!'
'Şüphesiz ki benim dostum Kitab'ı indiren Allah'dır. O bütün sadık kullarını korur, gözetir.'
'(Ey Muhammed)! Yüz çevirirlerse de ki; Allah yeter bana, ondan başka Tanrı yo! Ben sadece ona güvenip dayanırım. O yüce Arş'ın sahibidir.'
Allah'ın adıyla, onun adı anıldıkta gökte ve yerde hiçbir şey zarar veremez! O her şeyi duyan, o her şeyi bilen!
Tüm güç, hareket ve eylemin kaynağı Yüce Allah'ın adıyla! Yâ Rab, Efendimiz Muhammed'e, onun Ehl-i Beyti'ne ve ashabına rahmet yağdır, esenlikler ver!"

Bir Olay

Yediyüzyirmiyedi senesinde⁴⁴ İskenderiye'de bazı olaylar meydana gelmiş. Haberini Allah'ın yücelttiği Mekke'de aldım:

Müslümanlarla Hristiyan tacirler arasında bir kavga çıkmış. O esnada İskenderiye valisi olan Kerekî⁴⁵, Hristiyanları himaye eder bir tutum içine girerek Müslümanları şehir kapısının dış duvarları arasında toplayıp işkence etmek üzere her yandan kuşatmış. Çevresindeki kapıları da kapatmış.

Bu olaya sinirlenen halk derhal kapıyı kırarak valinin konağına hücum eder. Vali, halkın hücumu karşısında evinin damına sığınarak

oradan savaşır. Bu esnada posta güvercinleri vasıtasıyla olanları Melik Nâsır'a bildirir. Bunun üzerine Melik Nâsır önce Cemâli⁴⁶ adındaki emiri, sonra da zalim, kötü kalpli olan ve güneşe taptığı söylenen Doğan adındaki başka bir emiri gönderir.⁴⁷ Bu iki yönetici İskenderiye'ye girip şehrin ileri gelenlerini, Evlâd-ı Kûbek (: Köpekoğulları) gibi namlı tüccarları yakalayarak ellerindeki malı zorla alırlar. Kadı İmâdüddîn'in boynuna demir halka geçirerek işkence ederler. Daha sonra da şehir sakinlerinden 36 kişiyi kılıçla ikiye bölüp cesetlerini iki sıra hâlinde asarlar. Bu hâdise Cuma günü vukû bulur. Halk her zamanki gibi Cuma namazını müteakip kabirleri ziyarete giderken bu cesetleri görünce derin bir dehşet ve üzüntüye kapılır.

Asılanlar arasında İbn Revâha diye bilinen değerli bir tacir de bulunmaktadır. Onun özel bir silâh deposu olup ne zaman tehlike veya savaş zuhur etse 100-200 kişiyi anında silâhlandırır. Şehir sakinlerinden birçoğunun da aynı şekilde silâh depoları varmış. İbn Revâha'nın dili sürçmüş, demin sözünü ettiğimiz iki emire hitaben;

"Bu şehre ben kefilim. Ne zaman vukuat olsa bana danışılır. Ben düzenli asker ve piyadelerin maaşını gerektiğinde ödeyerek sultanı korurum." demiş.

Fakat onlar İbn Revâha'nın samimiyeti konusunda şüpheye düşerler;

"Senin sultana isyan etmekten başka amacın yok!" diyerek onu katlederler. Oysa İbn Revâha'nın sultana hizmet etmek ve sadakat göstermekten başka hedefi yoktur. Allah rahmet eylesin, ölümü bundan oldu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İskenderiye’den Çıkış ve Şeyh Ebû Abdullah’ın Huzuruna Varış

İskenderiye’de ikametim esnasında kendini ibadete vermiş, dünya ile alâkasını kesmiş, ilâhî hazineler sahibi Şeyh Ebû Abdullah el-Mürşidî adında bir ermiştten bahsedildiğini duymuştum.⁴⁸ Bu adam büyük velilerdendir. “Münyet-i Benî Mürşid” denilen yerde inzivaya çekilmiş, Cenâb-ı Hakk’a dua ve niyaz etmektedir. Ne hizmetçisi ne de arkadaşı vardır. Emirler, vezirler ve her tabakadan çeşit çeşit insan onu ziyaret etmektedir. Şeyh bunlara yemek verir, içlerinden ne geçiyorsa hemen karşılarında hazır eder! Aş isteyene aş, meyve isteyene meyve, tatlı isteyene tatlı ikram eder. Hattâ bazen mevsimi olmayan şeyleri dahi getirir. Fakihler gelip kendisinden görev istediği zaman bazısını tayin eder, bazısını da azleder. Şeyhin bu hâli dilden dile yayılmış, Melik Nâsır da pek çok defa onun zaviyesini ziyaret etmiştir.

Allah’ın izniyle bu şeyhin manevî yardımından istifade etmek amacıyla İskenderiye’den çıktım. Terevece köyüne vardım. Burası İskenderiye’ye yarım günlük mesafede büyük bir köydü⁴⁹. Bir kadı, bir vali, bir de nâzırı (: belediye sorumlusu) vardı. Halkı, güzel ahlâkı ve efendiliği ile ün salmıştır. Kadı Safiyyüddîn ve Hatip Fahreddîn ile görüştüm. Köyün sakinlerinden ismi Mübarek, lakabı Zeynüddîn olan muhterem bir insanla tanıştım. Terevece’de Abdülvehhâb’ın evine misafir oldum. Bu adam ince ruhlu, ibadet ehli nazik biridir. Nâzır Zeyneddîn İbnü’l-Vâiz bana bir ziyafet verdi. Ülkemi ve şehrimi merak etti, vergisinin miktarına dair sorular sordu. Ben, bizim yörenin her sene yaklaşık 12.000 altın dinar ödediğini söyleyince şaşkınlığını gizleyemeyerek;

“Şu köyü görüyor musun? Yalnız bunun vergisi 72.000 altındır!” dedi.

Mısır'da vergilerin bu kadar fazla olması, bütün toprakların devlet hazinesine ait olmasından ileri geliyor. Bu köyden hareket edip Demeñhûr şehrine vardım.⁵⁰ Zenginliğı, güzelliğı ve zarafetiyle meşhur bir şehirdir burası. Buhayra⁵¹ eyaletinin de idare merkezidir. O sıralarda şehrin kadısı Şâfiî âlimlerinden Fahreddîn b. Miskîn idi. Bu adam, daha önce anlattığım olaydan ötürü İmâdüddîn Kindî azledilince İskenderiye kadılığına atanmıştır. Güvenilir biri bana, Fahreddîn b. Miskîn'in İskenderiye kadılığına geçmek için 25 bin dirhem yani 1000 altın vermiş olduğunu bildirdi.

Demeñhûr'dan Fovva şehrine gitik.⁵² Manzarası güzel, bağ ve bahçesi çoktur. Meşhur veli Ebu'n-Necât'ın mezarı da buradadır. Onun ünü bu bölgenin her yanına yayılmıştır.

Ziyaret etmek istediğim Şeyh Ebû Abdullah Mürşidî'nin zaviyesi buraya yakındı. Aralarını sadece bir körfez ayırıyordu. Fovva'ya varır varmaz, körfeze geçtim ve ikinci namazından önce Şeyh'in zaviyesine giderek selâm verdim. Yanında sultanın korumalarından Emir Seyfeddîn Yelmelek'i buldum.⁵³ Halk Yelmelek yerine el-Melik derse de yanıştır. Emir askerleriyle beraber zaviye dışında mola vermişti.

Şeyh'le buluştuk, o hemen ayağı kalkarak benimle kucaklaştı. Yemek hazırlattı, birlikte yedik. Üzerinde siyah yünden bir cübbe vardı. İkinci namazı gelince beni imam yaptı. Yanında bulunduğum sürece her namaz vaktinde bana imamlık yaptırdı. Kendisi bana cemaat oldu. Yatmak istediğim zaman zaviyenin damına çıkıp orada yatmamı emretti.

Ben emire dönerek; "Bismillah!" dedim. Emir ise; "Bizim her birimiz için belli bir makam vardır." diye cevap verdi bana.⁵⁴ Mevsim yazdı, hava sıcaktı. Yukarı çıktığımda bir hasır ile post, abdest almak için ibrik, bir su testisi, bir de tas buldum.

Bu Şeyhin Kerameti

O gece damda uyurken bir rüya gördüm. Bir kuşun kanadı üzerine binmişim. Bu kuş beni kible tarafına götürdükten sonra önce Yemen'e sonra doğuya, sonra tekrar güneye yöneldi, daha sonra tekrar doğuya yöneldik; karanlık, yemyeşil bir yere vardık. Beni orada bıraktı. Bu rüyaya şaşıp;

"Şeyh eğer rüya gördüğümü hisse derse tabiri de onun anlattığı gibi çıkar!" dedim kendi kendime. Sabah namazını kılmak için onun yanına gittiğimde beni yine imam yaptı. Daha sonra Emir Yelmelek ve ziyaretçiler huzura çıkıp veda ettiler. Şeyh hepsine azık olarak peksimet parçaları verdi. Sonra kuşluk namazını kıldım. Beni yanına

çağırdı, kendisi konuyu açtı, hemen rüyamdan bahsetti! Ben de etraf-
lıca anlattım. Şöyle tabir etti:

“Ulu ev Kâbe’yi haccedecek, Peygamber’in kabrini ziyaret ede-
ceksin. Daha sonra Yemen’i, Irak’ı, Türk ülkelerini, Hindistan’ı geze-
cek, burada uzun bir süre kalacaksın. Orada kardeşim Dilşâd-ı Hindî
ile görüşeceksin. Seni o sırada düştüğün tehlikeden kurtaracak.”

Daha sonra bana da peksimet parçalarıyla bir miktar para verdi.
Veda ettim. O andan itibaren seyahatim boyunca şansım yaver gitti.
Şeyhin bereketi aşikârdı. Hindistan’da bulunan Allah dostu Seyyid
Muhammed Mûla’dan başka bu kadar bereketli ve kerametli birini
görmedim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kahire'ye Doğru

Sonra Nehrâriye'ye yöneldik. Geniş bir alana kurulu güzel sokakları ve pazarı ile benzersiz bir şehirdir.⁵⁵ Yöneticisi Sâdî adında hatırı sayılır biri. Oğlu daha sonra bahsedeceğimiz gibi Hind sultanının maiyetinde görevlidir. Kadısı Sadreddîn Süleyman Mâlikî, Mâlikî mezhebinin büyüklerinden olup Melik Nâsır tarafından Irak'a elçi olarak gönderilmiş ve Bilâd-ı Garbiyye kadılığıyla şereflendirilmiştir. Kılığı kıyafeti düzgün, yakışıklı biridir. Nehrâriye şehrinin hatibi Şerefüddîn Sahâvî'dir.

Nehrâriye bölgesinin Abyâr şehrine vardım.⁵⁶ Burası hayli eski ve her köşesi hoş kokularla dolu. Mescitleri çok. Farklı bir güzelliği var. Nehrâriye ile bu şehrin arasından Nil geçer. Abyâr'da üretilen kaliteli kumaşlar Şam, Irak, Mısır ve daha birçok yerde rağbet gördüğü hâlde, şuracıkta Nehrâriye halkı arasında beğenilmiyor, şaşılacak şey! Abyâr'da şehrin kadısı İzzeddîn Melîhi ile görüştüm Bu adam Şâfiî mezhebindendir. Güzel ahlâk sahibi kıymetli bir bilgin-dir. Oralılar, Ramazan'ın başlayıp başlamadığını anlamak için ay gözetledikleri güne "yevm-i rakebe" demektedirler.⁵⁷ Ben de o gün kadı efendinin yanındaydım. Şehrin örf ve âdeti gereğince fıkıh bilginleri, seçkinler ve nüfuz sahibi saygın insanlar, Şaban ayının 29. günü ikindi namazından sonra kadı efendinin evinde toplanır.

Böyle bir toplantıda, Nakîbü'l-Müteammimîn (: bilginlerin teşri-fatçısı) temiz ve güzel elbiseler giyinmiş hâlde kapıda bekler. Fıkıh bilgini yahut seçkinlerden biri geldiği zaman "Bismillah! Falanca adam!" deyip önüne düşerek içeri götürür. Kadı ile yanında bulunanlar hemen ayağa kalkarlar. Nakip de misafiri münasip bir yere oturtur. Fıkıh bilginleri ve saygın kişilerin hepsi buraya geldikten sonra kadı ile maiyetindekiler hep beraber bineklerine atlarlar... Şehirde bulunan erkek,

kadın ve çocuklar da bunların peşine takılırlar. Daha sonra kasaba dışında ay gözetleme için yapılmış, halı ve kilimle döşenmiş gayet yüksek bir yere giderler. Kadı ve yanındakiler orada hayvandan inip hilâli gözetlerler. Akşam namazını kıldıktan sonra önlerinde mumlar, meşaleler, fenerler olduğu hâlde şehre dönerler. Dükkân sahipleri de mumlarla kapı önlerini aydınlatırlar. Bu şenlik her sene tekrarlanır.

Abyâr şehrinden sonra Mahalle-i Kebîre adlı beldeye yöneldim.⁵⁸ İsminden de anlaşılacağı üzere burası gayet büyük bir şehir olup binaları güzel, halkı kalabalıktır. Ahali övülmeye değer nitelikleri toplamıştır kendisinde. Bir başkadısı bir de büyük yöneticisi vardır. Ona “vâli-yi vülât” derler. Buraya vardığım sırada başkadılık makamında bulunan İzzeddîn b. Uşmuneyn⁵⁹ şehre iki fersah uzaklıktaki bahçesinde hasta yatıyordu. Onu ziyaret etme hevesine düştüm ve onun vekilliğini yapan, Tunuslu fıkıh bilgini Ebu'l-Kasım b. Bennûn Mâlîkî ve Menûf kadısı Şerefüddîn Demîrî ile birlikte yanına gittim. Orada bir gün kaldık. Yörenin velilerinden bahsedilirken Mahalle-i Kebîre’den bir günlük uzaklıkta bulunan Bürüllüs⁶⁰ ve Nesterev’in⁶¹ salihlerin uğrak yeri gibi olduğunu, orada keşif sahibi Şeyh Merzûk’un kabri bulunduğunu işittim. Bürüllüs’e yönelerek Şeyh Merzûk’un zaviyesine indim. Bu civar, hurma dahil türlü türlü meyve ağacı, deniz kuşları ve “Bûrî” denilen balık yönünden zengindir.⁶² Bu yörenin merkezi Maltîm diye bilinen kasabadır.⁶³ Bu kasabanın hem Nil suyundan beslenmiş bir gölete, hem de Buhayratü Tinnîs diye bilinen göle kıyısı vardır. Nesterev adlı muntika da buraya yakındır. Orada ermişlerden Şeyh Şemseddîn Felevî’nin tekkesine indim. Tinnîs⁶⁴ eskiden meşhur ve büyük bir şehirmiştir; şimdi haraptır.

İbn Cüzeyy der ki:

Ünlü şair Ebu'l-Feth b. Vekî, aslen Tinnîs’tendi. Yörenin körfezi hakkında şu dizeleri söylemiştir:

*“Kalk ey sâki, şarap sun bana!
Körfezin yüzü dalgalarla azgın,
Kamışların perçemi sallanıyor,
Her ötüşünde hırçın yelin,
Sağa sola yalpalar mücevherle bezeli ipek gelinliği,
Şu işveli güzelin.
Gök bir fistan içinde şimşeklerle süsleniyor,
Fistan nefis kokusuyla ruhlara sesleniyor.”*

Bazı bilginler yukarıda adı geçen şehri Bürüllüs şeklinde kaydederken bir kısım bilginler de –aralarında Ebû Bekir b. Nokta da vardır– Berelles şeklini tercih etmiştir. Deniz kıyısında kurulmuş bu şehir hakkında Ebû Abdullah Râzî'nin babasından aktardığı şu hikâye ilginçtir:

Bürüllüs kadısı ermiş bir adamdır. Geceleyin Nil kenarına gelip abdest alarak namaz kılmaya niyet edince birinin şu beyitleri okuduğunu işitir:

*"Aranızda oruç tutan iyiler olmasa,
Olmasa aranızda her gün Kur'an okuyan,
Bir seher vakti batardınız toprağa,
Aymaz, aldırılmaz bir kavim olduğunuzdan!"*

Kadı şöyle devam ediyor sözüne:

"Namazı çabucak bitirip etrafa bakındığımda kimseyi görmediğim gibi hiçbir çıtırtı işitmedim. Bu yüzden demin duyduğum beyitlerin Tanrı tarafından gelen bir uyarı olduğunu anladım."

İbn Battûta devam ediyor:

Dimyat

Ondan sonra bir çölden geçip Dimyat'a vardım. Geniş bir sahaya kurulan, her güzellikten payını alan bu acayip şehrin meyvesi çoktur. Halk "Zimyat" der. Bilgin Ebû Muhammed Ruşâtî de bu şekilde kaydetmiş, lâkin hadîs ilminin önderlerinden Ebû Muhammed Dimyâtî ilk harfin "dal" olduğunu söylemiştir. Kuşkusuz Dimyat'ta doğan Ebû Muhammed Dimyâtî, şehrin adını diğerlerinden daha iyi bilir...

Şehir Nil kenarında olduğundan tam kıyıdaki evler kovayla nehir-den su çekerler. Evlerin çoğu merdivenlerle Nil'e bağlanır. Muz ağacı bu yörede gayet boldur, gemilerle Mısır'a (: Kahire'ye) nakledilir.⁶⁵ Koyunları gece gündüz otlar. Bu yüzden Dimyat için "surları helva, köpeği koyun" tanımı yapılır. Şehre bir misafir geldiğinde valinin mühürünü taşıyan bir kâğıt almadan dışarı çıkamaz. Muteber biri ise kâğıt parçasına mühür basılıp eline verilir. Sıradan biriye kolları da mühürlenir! Çıkış kapısında kâğıdı yahut kolundaki mühür görevliye gösterir. Bu şehirde deniz kuşları çeşit çeşit olup etleri de leziz ve yağlıdır. Tat ve içimde emsalsiz olan manda sütü de burada bulunur. Yörede oturanların Bûrî adını verdiği balık Suriye taraflarına, Anadolu'ya ve Kahire'ye gönderilir.

Şehrin dışında denizle Nil nehrinin birleştiği yerde Berzah adasında bir mescit ve tekke vardır. Tekkenin şeyhi İbn Kofl'u ziyaret

ettim. Bir Cuma gecesi şeyhin huzurunda bulunduğum sırada derviş ve ermişlerden oluşan bir cemaat de oradaydı. Geceyi namaz, zikir ve *Kur'an-ı Kerim* okuyarak geçirdiler.

Şu anki Dimyat sonradan kurulmuş. Eski Dimyat, Melik Sâlih zamanında Franklar tarafından tahrip edilmiştir.⁶⁶ Dimyat'ta Kalenderiyye tayfasının önderi Şeyh Cemaleddîn Sâvî'nin de⁶⁷ tekkesi vardır. Bu cemaatten olanlar, sakal ve kaşlarını tıraş ederler. Benim vardığım sırada zaviyede Şeyh Fetih Tekrûrî oturuyordu.

Şeyh Cemaleddîn'in Sakal ve Kaşlarını Tıraş Etmesinin Sebebi

Şöyle anlatılır:

Şeyh efendi yakışıklı ve gösterişli olduğundan Sâveli bir kadın ona âşık olur. Ara sıra mektup yollayıp bazen önüne çıkarak işveli gözlerle kendine davet ettiği hâlde şeyh yüz vermez. Kadın, şeyh efendiyi kendine meftun edemeyince bir kocakarıyı gizlice ona gönderir. Bu yaşlı kadın mescide giden yol üzerinde bulunan bir evin karşısında, elinde mühürlü bir mektupla şeyhin önüne çıkar:

"Efendimiz! Okuma biliyor musunuz?" diye sorar. Şeyhten "evet" cevabını alınca:

"Bu mektubu bana oğlum gönderdi, okumanızı arzu ediyorum!" der. Şeyh: "Tamam!" deyip mektubu açınca kocakarı:

"Oğlumun eşi vardır. Şu anda evin avlusunda bekliyor. Mektubu evin iki kapısı arasında okumak lütfunda bulunursanız o da işittir." der. Şeyh kabul edip eve yürür ve iki kapı arasına girer. O esnada kocakarı birden kapıyı kapatır. Kadın, yardımcısıyla beraber şeyhi sınıksız kucaklayıp eve sokar, azgınca sunar bedenini ona... Kurtulamayacağını anlayan şeyh:

"Nasıl arzu edersen öyle yapmaya hazırım, lâkin önce bana helâyı göster!" der. Kadın helâyı gösterir. Şeyh bir miktar suyla içeri girer. Yanındaki usturayla hemen sakal ve kaşını tıraş ederek biraz sonra kadının huzuruna gelir. Kadın şeyhi böyle garip ve çirkin bir vaziyette görünce arzusunu kaybeder, onu azarlayarak evden çıkarılmasını emreder! Hak Teâlâ bu şekilde şeyhi lekelemekten korumuştur. İşte, Cemaleddîn Efendi bu hâdiseden sonra aynı vaziyette kaldığı gibi tarikatına girenler de geleneği sürdürerek baş, sakal ve kaş tıraş ederler.

Şeyhin Kerameti

Anlatıldığına göre Cemaleddîn Efendi Dimyat şehrine geldiği zaman kabristanı mesken eder kendine. İbnü'l-Amîd adıyla bilinen

oralı kadı, ileri gelenlerden birinin cenazesıyla mezarlığa varınca Şeyh Cemaleddin'i görüp,

"Bid'atçı, sapkın şeyh sen misin?" diye çıkışır. O da,

"Sen cahil bir kadınsın! İnsanın ölüsüne hürmet etmenin, dirisine hürmet etmek gibi olduğunu bildiğin hâlde, hayvanınla mezarlar arasında geziyorsun!" cevabını verir. Kadı:

"Senin sakalını tıraş etmen bundan da fenadır!" deyince Şeyh:

"Bana mı diyorsun?" deyip çılgılık atar. Sonra başını iyice kaldırır ve yüzü çepeçevre görülür. Çenesi gür bir siyah sakalla süslüdür! Kadı şaşırarak katırından yere iner. Şeyh ikinci defa bağırınca yüzünden güzel bir ak sakal zuhur eder! Üçüncü defa avaz ettiğindeyse en baştaki gibi sakalsız görünür... Kadı, şeyhin elini öpüp müritleri arasına girer ve onun hesabına güzel bir tekke yaptırır, yaşadığı sürece yanından ayrılmaz. Söz konusu kadı vefat anı yaklaşınca vasiyetinde "beni şeyhimin eşliğine gömün!" der. Amacı, şeyhin ziyaretine gelen herkesin onun kabrinin üstünden geçmesidir.

Yolculuğa Devam

Dimyat şehrinin haricinde Şetâ adıyla bilinen ziyaretgâh, çok uğurlu, bir yerdir. Mısır halkı senenin belirli günlerinde burayı ziyaret eder. Çevresindeki bahçeler arasında Münye adlı bir semt vardır. Orada ermişlerden Şeyh İbn Nu'mân bulunduğu için zaviyesine gittim, yanında geceledim. Dimyat'ta kaldığımı sıralarda vali olan Muhsinî, iyi yürekli, erdemli biridir. Nil kıyısında okul yaptırırken oradaydım. Aramızdaki dostluk güçlendi. Sonra yine Nil şeridinde bulunan Fâriskûr beldesine gittim. Kasabanın dışında bir yere çadır kurdum. Orada Emir Muhsinî tarafından gönderilen bir süvari yanıma gelerek:

"Emir seni sormakta, ne durumda olduğunu öğrenmek istemektedir. Şu harçlığı sana gönderdi!" dedi, birkaç dirhem verdi. Allah Teâlâ bu adama iyiliğinin karşılığını versin.

Bundan sonra Eşmünü'r-Rummân beldesine gittim.⁶⁸ Çok nar yetiştirdiği için Rummân adı verilmiştir bu yöreye. Mısır'ın her yanına, nar buradan gider. Eski ve büyük bir şehirdir. Nil'in oluşturduğu körfezlerden birinin üzerine kurulmuştur. Ahşap bir köprüsü vardır. Gemiler onun yanına demir atar. İkinci olunca bu köprü kaldırılarak aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya gidecek tekneler için yol açılır. Kadî'l-kudât (: başkadı) ile vâli'l-vulât (: eyalet valisi) burada oturur.

Daha sonra Semennûd'a hareket ettim. Nil kenarında bulunan bu şehrin bahçeleri çok güzeldir. Kıyısı gemiden geçilmez. Mahalle-i

Kebîre denilen mıntıkaya üç fersah uzaktır. Semennûd'dan gemiye binerek birbirine çok yakın dizilmiş kasaba ve köyler arasında aheste aheste Mısır'a (: Kahire'ye) doğru yolculuk yaptım. Nil'de seyahat edenin yanında azık bulunmasına gerek yoktur. Çünkü gerek abdest tazelemek ve namaz kılmak, gerekse yiyecek ve diğer ihtiyaçları için ne zaman arzu etse sahile çıkabilir. İskenderiye'den Mısır'a, Mısır'dan Saîd ve Asvân'a kadar çarşılar ve yollar birbirine bitişiktir. Her yer şenliktir.

ALTINCI BÖLÜM

Mısır (: Kahire)

Nihayet Mısır'a vardım. Mısır, şehirlerin anası, Firavun'un diya-
rıdır.⁶⁹ Semtleri ve bağlı bulunduğu kasabaları fevkalade bayındırdır.
Burası, yolcuların toplandığı; zayıf ve güçlü, her sınıftan insanın
barındığı bir yerdir. Geniş bir alana yayılır. Bilgili, bilgisiz, ciddi,
şakacı, iyi kalpli, kötü kalpli, alçak, şerefli, mümin, kâfir... Her cins
adam burada mevcut! Nüfusu deniz dalgası gibi arttığından son dere-
ce geniş arazisi artık dar gelmeye başlamıştır. Çok eski zamanlarda
kurulduğu hâlde güzelliğini sürekli muhafaza etmektedir. Şansı açık-
tır! Kahire, bütün ulus ve orduları kahretmiş, buranın hükümdarları,
Arap ve Arap olmayanların ileri gelenlerini hâkimiyet altına almıştır.
Kahire'de kutlu Nil'in etkisi vardır. Bu yüzden Mısır arazisinin yağ-
mura ihtiyacı yoktur. Gariplerin ve yabancıların dostu, toprağı bere-
ketli, arazisi geniş bir ülkedir burası!

İbn Cüzeyy der ki:

Bir şair, Mısır hakkında şu dizeleri söylüyor:

*"Andolsun hayatıma, Mısır sade bir şehir değil,
Göçebilenler için dünya cenneti,
Gençleri yakışıklı ve yiğit, kadınları huri,
Firdevs'dir bahçesi, Kevser'dir Nil'i!"*

Şair Nâsireddîn b. Nâhıd ise şöyle diyor:

*"Mısır sahili cennettir,
Yoktur buna benzer bir ülke,
Hele hele süslendiğinde,
Durmadan akan Nil'iyle."*

Üstünde eserken yelleri, zırhtandır etekleri,
Rahattır, uslanmamıştır,
Değmemiştir Davud'un törpüsüne!
Havası hareketli, rüzgârı kaygan,
Ürpertir çıplak bedenleri,
Gemileri gökte yüzen kehkeşan,
Biri gelir biri gider,
Biri çıkar
Ve iner diğeri."

İbn Battûta devam ediyor:

Mısır'da develerle su taşıyan sakaların sayısının 12.000 olduğu, 30.000 katırcı bulunduğu, Nil'de sultana ve halka ait 36.000 geminin dolaştığı anlatılır. Yüklendiği mal ve eşya sebebiyle her biri servet taşıyan bu gemiler art arda Saîd bölgesine gider, oradan İskenderiye ve Dimyat'a dönerler. Nil kenarında, Mısır'ın karşısında Ravda adı verilen bir mesire vardır. Her taraf bahçelerle doludur burada; Mısır halkı zevk ve eğlenceye düşkündür.

Bir defasında Melik Nâsır'ın incinmiş elinin iyileşmesi sebebiyle düzenlenen şenlikte bulundum. Tüccarlar çarşılarını süslemişti. Dükânların önüne nefis kumaşlar, ipek elbiseler asılmıştı. Şenliği birkaç gün devam ettirdiler bu şekilde.

Amr b. Âs Câmii, Medreseler, Hastaneler, Tekkeler

Amr b. Âs Câmii herkesce bilinen muazzam bir yapıdır.⁷⁰ Orada şehir halkı Cuma namazı kılar. Doğudan batıya uzanan büyük yol bu câmiin önünden geçer. Doğu tarafında bulunan zaviyede İmam Ebû Abdullah Şâfiî ders verirmiş. Mısır'da medreseler öyle çoktur ki sayısını kimse bilmez.

Melik Mansûr Kalâvûn'un⁷¹ türbesine yakın iki konak arasında bulunan hastaneye gelince, bunun güzelliklerini tarif etmede yazarın kalemi âciz kalır.⁷² Burada sunulan hizmetin haddi hesabı yok, ilâçların sayılması mümkün değil! Buranın, günde 1000 dinar geliri olduğu söylenir. Tekkeler ise her yanı kaplamıştır. Orada zaviye ve tekkeye hankah denir. Çoğulu "Havânık" şeklindedir bu kelimenin. Mısır yöneticileri hankah yaptırma konusunda âdeta birbiriyle yarış etmektedir.⁷³ Her zaviye, dervişlerden bir taifeye aittir. Bunların çoğu Arap değil yabancıdırlar. Tasavvuf yoluyla edep ve irfan sahibi olmuşlardır.

Her tekkenin bir şeyhi ve muhafızı vardır. Gelenekleri çok ilginçtir. Meselâ yemek konusunda şöyle yaparlar: Zaviyenin hizmet-

çisi sabahleyin gelir ve her derviş ona arzu ettiği yemeği açıklar. Yemek için toplanıldığı vakit herkesin önüne ekmekle, yalnız kendine ait ayrı bir kap içinde çorbası konulur. Dervişler günde iki öğün alır. Cuma gecesi tatlı verilir. Her birine yazlık ve kışlık elbise giydirilir. Adam başına 20 ilâ 30 dirhem arasında aylık bağlandığı gibi, çamaşırları yıkamak için sabun ve hamam parası, hattâ yakacağı kandilin yağı dahi verilir. Bunlar bekârdır. Evlilerin tekkesi ayrıdır. Bunların beş vakit namazda hazır bulunması, tekkede yatması, tekke içinde büyük kubbeli bir odada toplanması şarttır! Âdetleri gereğince her biri kendine ait seccade üzerine oturur. Sabah namazının ardından Fetih, Mülk ve Nebe sûrelerini okurlar. Daha sonra cüzlere bölünmüş mushaflar getirilir. Her derviş bir cüz okur. Böylece *Kur'an*'ın tümü okunmuş olur. Sonra zikir çekerler ve hafızlar Doğuluların tarzıyla aşir okurlar. İkinci namazından sonra da aynı ibadetleri tekrarlarlar. Birisi zaviyeye girmek istediği vakit kapıya gelerek belinde bir kemer, sırtında bir seccadeyle bekler. Sağ elinde değnek, sol elinde ibrik vardır. Kapıcı, zaviyenin başhizmetkârına misafir geldiğini haber verince beriki çıkar, hangi ülkeden geldiğini, yolda hangi tekkeye indiğini ve şeyhinin kim olduğunu sorar. Cevabının doğruluğuna kanaat getirince adamı içeri alır. Seccadesini ona layık bir yere yayıp abdesthâneyi gösterir. Tasavvuf yolunun isteklisi, abdest tazeleyip seccadesinin bulunduğu yere dönerek belindeki kemeri çözdükten sonra iki rekât namaz kılar. Tekke şeyhi ve yanındakilerle kucaklaştıktan sonra hep beraber otururlar.

Onların âdetlerinden biri de şu: Cuma günü hizmetçi gelir, hepsinin seccadesini alır, mescide götürüp yere serer. Müritler şeyhle beraber zaviyeden çıkıp mescide gelirler. Orada herkes kendi seccadesi üzerinde namaz kılar. Namazdan sonra her zamanki gibi *Kur'an* okur ve beraberce zaviyeye dönerler.

Mısır'ın Karâfesi ve Buradaki Ziyaretgâhlar

Mısır'da Karâfe adında çok bereketli bir yer var.⁷⁴ Kurtubî ve diğer bilginler buranın yüceliğine dair bir rivayet kaydetmişlerdir. Çünkü Karâfe semtinin de içinde yer aldığı Mukattam dağı o rivayete göre Tanrı'nın va'diyle cennet bahçelerinden biri olacaktır.⁷⁵ Mısır halkı Karâfe Kabristanı'nda güzel kubbeler inşa etmişler, bunların etrafını duvarla çevirmişlerdir. Bu hâliyle mezarlar tıpkı eve benzetilmektedir!⁷⁶ Düzenli olarak çağırdıkları hafızlar gece gündüz o kubbelerin içinde güzel sesle *Kur'an* okurlar. Halktan bir kısmı ise türbelerin yanına zaviye ve medrese yaptırmıştır. Her Cuma gecesi çoluk

çocuğu ile yatıya gelirler. Şaban ayının 15. gecesi yapılır bu gezi ve ibadet. Pazar esnafı da çeşit çeşit yiyeceklerle bu bölgeye hücum eder.

Herkes tarafından bilinen ziyaretgâhlar arasında Hz. Hüseyin b. Ali'nin kutlu başının gömüldüğü Meşhed-i Mukaddes'i sayabiliriz.⁷⁷ –Allah ondan razı olsun, mekânını cennet eylesin.– Bu yapının yanında hayretengiz bir şekilde inşa edilen büyük zaviyenin kapısındaki levhalar ve halkalar saf gümüşten dir. Övgüye layık bir binadır bu.⁷⁸ Hz. Ali soyundan gelen Zeyd b. Ali'nin kızı Seyyide Nefise'nin türbesi de uğranacak yerlerdendir. –Allah hepsinden razı olsun.– Hz. Nefise'nin duası geri çevrilmezmiş. Bu kadıncağыз gece gündüz ibadet edermiş. Onun türbesi, mimarî açıdan eşsizdir, etrafa ışık saçır sanki! Türbenin hemen yanı başında bulunan zaviyeye akın akın ziyaretçi gelir.

Ziyaret yerlerinden biri de Şâfiî mezhebinin önderi İmam Ebû Abdullah Muhammed b. İdris Şâfiî Hazretleri'nin türbesidir.⁷⁹ Türbenin yanında büyük bir zaviye var. Buranın geliri çoktur. Buradaki meşhur kubbe gayet güzel bir şekilde inşa edilmiştir; epey sağlam ve yüksektir. Genişliği 30 arşından fazla! Mısır'ın ünlü kabristanı Karâfe'de yatan âlim ve ermişleri saymak mümkün değil. Burada, Kasım b. Abdurrahman, Eşheb b. Abdülaziz, Esbağ b. Ferec, Abdülhakem'in iki oğlu, Şa'bân b. Ebû Kasım ve Ebû Muhammed Abdülvehhâb gibi Peygamber ashabından, eski ermişlerden ve sonraki bilginlerden birçok muhteremin mezarı bulunmaktaysa da hangi kabrin kime ait olduğu herkese malûm değildir! Sadece erbabı biliyor. İmam Şâfiî ise hayatında da ölümünde de talihli biridir; yaşarken de çok sevildi, sayıldı, nice takipçi bıraktı ardından.

Şairin sözü doğru çıkıyor:

*“Sıkı çalıştın mı uzaklar yakın olur,
Açılır ardına kadar kapanmış kapılar.”*

Mısır'ın Nil'i⁸⁰

Nil nehri güzelliği, suyunun lezzeti, geniş bir alana yayılışı ve sağladığı büyük imkânlar sebebiyle dünya nehirlerinin hepsinden üstündür. Kıyılarında art arda uzayıp giden şehir ve köyler, bayındırlık açısından eşsizdir. Kıyıları Nil kadar ekili, dikili ve mamur başka bir ırmak yok dünyada! Deniz diye adlandırılmış başka akarsu da yok Hak Teâlâ, Yüce Kur'an'ında Nil'i “Yemm” diye anıyor;

“Musa için korkarsan, at onu denize!” diye buyuruyor.⁸¹

“Yemm” eski dilde deniz demektir. Sağlam hadîslerde bildirilmiştir ki Allah elçisi –Allah’ın rahmet ve esenliği onu kuşatsın– İsrâ gecesinde “Sidretü’l-Müntehâ” adı verilen ağaca varınca kökünden dört nehrin fışkırdığını, bunların ikisinin içeride, ikisinin dışarıda bulunduğunu gördü. Cebrâil’e bu nehirleri sordu. Allah’ın selâmı üzerine olsun, Melek Cebrâil: “İçerde olanlar cennettedir, dışarıda olanlar ise Nil ile Fırat’tır,” cevabını vermiştir. Aynı şekilde Nil, Fırat, Seyhun ve Ceyhun’un cennet nehirlerinden olduğuna dair hadîsler vardır.⁸²

Nil, diğer nehirlerin aksine güneyden kuzeye doğru akar; aşırı sıcaklarda öbür ırmakların suyu azalıp kururken Nil’in suyu çoğalır. Ama diğerlerinin suyu taşıdığı sırada Nil’in suyu eksilir; Nil’in ilginç özelliklerindendir bu. Daha sonra anlatacağım gibi Sind nehri de böyle. Nil sularının kabarmaya başlaması “Haziran”dadır ki buna “Yunya” ayı denilir. Suyun yüksekliği 16 arşını bulunca sultanın haracı tamamdır! Bir arşın daha yükselirse o sene bolluk, bereket olur. 18 arşına çıktığı takdirde ekili alanlara zarar verir, veba getirir. 16 arşından bir eksik olsa sultanın gelirinde azalma olur. İki eksik olduğu zaman halk yağmur duasına çıkar. Korkunç kayıptır bu!

Nil, dünyanın beş büyük nehrinden biridir. Topluca şöyle sıralayabiliriz: Nil, Fırat, Dicle, Seyhun ve Ceyhun. Bunun eşi olan beş nehrin de şöyle sayalım: Birincisi Pencâb denilen Sind nehridir. Diğeri Kenk (: Ganj) adı verilen Hind nehridir. Hind halkı bu nehri ziyaret eder, ölülerini yaktıktan sonra külünü bu nehre bırakırlar. Kenk’in cennetten çıktığını iddia ederler! Bir diğer nehir de yine Hind’de bulunan Cûn (: Cumna; Yumna) nehridir. Kafkâz bozkırında (: Deşt-i Kıpçak) akan İtil nehri de çok büyüktür ve kenarında Saray şehri vardır. Ayrıca Hitâ arazisi denilen Kuzey Çin’de Sarû Irmak var. Bu nehrin kıyısında Hânbalık (: Pekin) şehri kurulu. Sarû Irmak oradan Han-sâ şehrine, ardından Çin’deki Zeytûn bölgesine iner. Bunları inşallah kendi bahislerinde anlatacağım.⁸³

Nil, Mısır’dan (: Kahire’den) geçtikten sonra üç kola ayrılır. Yaz, kış bu kollardan gemisiz geçmek mümkün değildir. Her beldenin Nil’e bağlanan yan kolları ve arkları vardır. Ark tutakları açılınca ekili alanlara koşar Nil.

Ehramlar ve Berâbî Denilen Tapınaklar

Bu yapılar dünyanın en ünlü ve hayretengiz binaları olduğu için insanlar çok şey söylemişlerdir onlar hakkında. Tufandan önce zuhur eden bütün bilimlerin Yukarı Mısır’daki Saîd bölgesinde oturan ve “Ahnûh” diye adlandırılan 1. Hermes’ten yani İdrîs Peygamber’den

çıktığını zannetmişlerdir. Allah'ın selâmı onun üzerine olsun. Bu inanca göre gök cisimlerinin yörüngesi, hareketleri ve yüksek tözler hakkında ilk fikir beyan eden de odur. Tapınaklar inşa ederek Cenâb-ı Hakk'ı zikreden ve halka tufan uyarısında bulunan insanın da o olduğu söylenir. Bilimin ve sanatların kaybolmasından korkarak ilk defa ehram ve "Berâbî"yi (: tapınakları) inşa edip onların duvarlarına son-suza kadar kalsın diye bütün sanat ve bilim âletlerini tasvir eden, hattâ bilimsel bilgileri özel yazılar hâlinde nakşeden yine bu Hermes'tir.⁸⁴ Eski anlatılara bakılırsa önceleri Mısır'ın bilim ve idare merkezi, Fustat'tan dört fersah uzakta bulunan Menûf şehriydi; İskenderiye şehri kurulduğu zaman halk buraya taşındı. Hattâ Müslüman fatihler gelene kadar bilim ve idare merkezi İskenderiye olmuştur. Daha sonra Amr b. Âs -Allah ondan razı olsun- kendisinden sonra şimdiye kadar Mısır bölgesinin merkezi olma niteliğini taşıyan Fustat şehrini kurmuştur.

Ehramlar sert yontma taştan yapılmıştır. Gayet yüksektirler. Koni biçiminde, aşağısı geniş yukarısı dardır. Kapılar yoktur, nasıl yapıldığı bilinmemektedir. Eski bir anlatıya göre Tufandan önce Mısır hükümdarlarından biri, gördüğü rüyanın verdiği dehşet ve korkudan ötürü, bilimin (: el-ilm) ve hükümdarlara ait cesetlerin muhafaza edilmesi gayesiyle Nil'in batısında Ehramları yapmaya kendini mecbur hisseder. Güya o devrin müneccimlerine ileride ehramın bir tarafından delik açılıp açılmayacağını sorar. Müneccimler, kuzey tarafından bir delik açılacağını söyleyerek yerini gösterirler. Ayrıca bu iş için ne kadar masraf gerekeceğini de ilâve ederler. Bunun üzerine lüzum görülen meblağın delik için belirlenen bölüme konulmasını emreder. Rivâyete göre hükümdar bu koca binaya büyük emek sarfetmiş, 60 senede tamamladıktan sonra üzerine şu ibareyi yazdırmıştır:

"Ehramı 60 senede yaptık. İsteyen 600 senede yıksın. Yıkamak elbette yapmaktan kolaydır."

Hilâfet, müminlerin emiri Me'mûn'a⁸⁵ geçtiğinde o hemen ehramın yıkılmasını ister. Bazı Mısır bilginleri bundan vazgeçmesini tavsiye etmişse de ısrar ederek kuzeyden bir delik açılmasını ister. O taraftan ateş yakılarak sirke dökülür. Bugün mevcut olan delik açılıncaya kadar mancınık atılır ve daha önce saklanan para bulunur. Halife, parayı tarttırır. Bir de bakarlar ki deliğin açılması için yapılan masraf, tam bu paraya denk düşüyor! Me'mûn çok şaşırır. Duvarın kalınlığının yirmi arşın olduğunu görürler.

Mısır Sultanı

Mısır'a ulaştığım zaman dönemin sultanı, Seyfeddîn Kalâvun Sâlihî idi. Ona, Melik Nâsır Ebu'l-Feth de denilir.⁸⁶ Babası Melik Mansûr'dur. Melik Sâlih, Kalâvun'u 1000 dinara satın aldığı için bu sultana "elfî" (: binli, binlik) lakabı verilmiştir. Kalâvun aslen Kıpçak ırkındandır. Bu sultan güzel huylu ve erdemli biridir. Mekke ve Medine'ye yaptığı hizmet onun yüceliğine kanıt olmada yeterlidir. Her sene hacca gidenlerden fakir olanların yiyecek ve içeceklerinin taşınması, takati kalmadığı için yürüyemeyenlerin binmesi amacıyla Mısır'dan ve Şam'dan Mekke'ye uzanan yollar üzerinde develeri hazır tutması onun iyiliklerindendir. Kahire dışında Siryâkûs'ta bulunan büyük tekke de onun eseridir. Lâkin müminlerin emiri, dinin yardımcısı, dervişlerin sığınağı, yeryüzünün halifesi, Allah yolunun yılmaz mücahidi sultanımız Ebû İnân'ın, saltanat merkezi olan Fas şehri dışında yaptırdığı tekke bütün mimarî güzellikleri içermek, alçıdan yapılmış zarif nakışlara sahip olmak yönüyle dünyada eşsizdir. Doğuluların, bunun benzerini inşa etmeye gücü yetmez! Cenab-ı Hakk sultanımızın ülkesini her türlü kötülüklerden muhafaza buyursun! Kudretini ve saltanatını sürekli kılsın. Çökertmesin onu! Sultanımızın kendi diyarında yaptırdığı medreseler, hastaneler ve dervişlerin barınağı olan tekkeler ileride anlatılacaktır.

Mısır'da Yönetimde Bulunan Bazı Emirler

Melik Nâsır'ın sâkisi Emir Bük Tûmûr (: Bey Timur) daha sonra anlatılacağı üzere Nâsır tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.⁸⁷ Bir diğer emir de rütbe bakımından Bük Tûmûr'dan sonra gelen Argûn Devâdâr'dır.⁸⁸ Devâdarlık⁸⁹ yapan bu adam Melik Nâsır'ın vekilidir. Bir diğer emir, Hummus Ahdar (: Yeşil Nohut) adıyla ünlenen Tuştu'dur.⁹⁰ Bu adam seçkin yöneticilerdendir. Kimsesizleri yedirmek, giydirmek, onlara *Kur'an* öğretenlerin ücretini vermek gibi iyiliklerde bulunur. Emir Tuştu, "Harâfîş" denilen "kural tanımaz" büyük güruha dahi çeşitli ihsanlarda bulunmuştur.⁹¹ Melik Nâsır bir keresinde Tuştu'yu hapse atınca Harâfîş taifesinden binlerce kişi kale önünde toplanarak Nâsır'a hitaben "Lânet olası topal! Çıkar onu zindandan!" diye bağırır; bunun üzerine hükümdarın derhal bu arzuyu yerine getirdiği anlatılır. Sultan onu bir kez daha hapsetmiş ama bu sefer de yetim ve kimsesizlerden oluşan bir grup aynı eylemi yapınca salıvermiş onu!

Melik Nâsır'ın vezirliğini yapan ve Cemâlî⁹² diye bilinen adam, Bedreddîn b. Bâb,⁹³ Kerek naibi Cemaleddîn,⁹⁴ Tokuz Dümûr,⁹⁵

Hicazlı Bahâdûr⁹⁶, Kavsûn⁹⁷ ve Beştekin de⁹⁸ Mısırlı yöneticilerdendirler. Dümûr “hadîd”in (: demirin) Türkçesidir. Onlar ihsanda bulunmak, mescit ve zaviyeler inşa etmek konusunda birbirleriyle yarış ederler. Melik Nâsır’ın ordu müfettişi (: Nâzırü’l-Ceyş) ve başkâtibi olan Kadı Fahreddîn Kıbtî de⁹⁹ nüfuzlu emirlerdendir. Fahreddîn önceleri Kıpti Hristiyanlardandı. İslâmiyeti kabul ettikten sonra erdemle öne çıkıp Melik Nâsır’ın nüfuzlu adamlarından olmuştur. İyiliği çoktur. Âdeti olduğu üzere her hafta Nil kenarında mescide bitişik bulunan evinin odasında oturur, namaz vakti gelince mescitte namazını kılar, odasına döner, yemek hazırlatır... Kim olursa olsun hiçbir misafiri geri çevirmez. Derdini anlatana derman olur. Sadaka isteyen olursa Bedreddîn diye çağrılan Lû’lû adlı kölesine emir verir. O da dilenciyi alıp evin dışına götürür, orada para dolu keseler taşıyan bir haznedar vardır. Özel haznedar, efendisi tarafından verilmesi emredilen parayı dilenciye verir. Bu arada Fahreddîn Kıbtî’nin yanına fıkıh bilginleri gelirler. Huzurunda *Buhârî Şerîf* kitabını okurlar. Bu ilim ve edep halkası yatısı namazından sonra dağılır.

Bu Seyahatim Esnasında Mısır’da Kadılık Edenler

Şâfiî mezhebinin başkadısı, rütbe bakımından diğer kadıların hepsinden yüksektir. Tüm Mısır kadılarının atama ve azilleri onun elindedir. O sıralarda başkadı İmam İbn Cemâa Bedreddîn idi.¹⁰⁰ Şu anda ise oğlu İzzeddîn onun yerine geçmiştir. Mâlikî başkadısı İmam Takıyyüddîn b. Ahnâî idi.¹⁰¹ Hanefî mezhebinin başkadısı İmam Şemseddîn Harîrî idi ki doğru söz söylemekten çekinmez, doğru iş yaptığı zaman kötülenmekten korkmazdı.¹⁰² Yöneticiler bile zaman zaman ondan korkardı. Hattâ bir gün Melik Nâsır’ın, yanında bulunanlara “Kadı Şemseddîn Harîrî’den başka hiç kimseden korkmuyorum!” dediği bana anlatılmıştır. Bir diğer kadı da Hanbelî başkadısıdır. Hakında malûmatım yok ama, İzzeddîn diye çağrıldığını bilirim.

Kadılarla İlgili Bir Hikâye

Allah rahmetiyle kuşatsın, Melik Nâsır her Pazartesi ve Perşembe günleri dört kadıyı sol tarafına alarak meclis kurar, halkın şikâyetlerini dinlerdi. Dilekçeler huzurda okunduktan sonra derhal gerekenin yapılmasını emrederdi. Allah ömrünü uzun eylesin, efendimiz müminlerin emiri, dinin yardımcısı, Sultan Ebû İnân bu hususta daha ileri seviyede olup her şikâyetçiye derdini dâima kendi sorup daima hak taraftarı olduğu için adalet ve tevazu bakımından başka bir hükümdarın onu geçmesi mümkün değildir!

Burada önce Şâfiî kadısının, ardından Hanefî, daha sonra Mâlikî, en sonunda da Hanbelî kadınlarının gelmesi âdettir. Hanefî kadısı Şemseddîn Harîrî vefat edince yerine Burhâneddîn b. Abdülhak¹⁰³ tayin edildi. O sırada Mâlikî kadısı bulunan Zeyneddîn b. Mahlûf¹⁰⁴ protokolde Şâfiî kadısı Takıyyüddîn İbn Dakîkî'l-'İyd'i takip ettiğinden; yöneticiler "Eskiden beri âdet böyle devam ediyor!" diyerek Mâlikî kadısının Burhâneddîn'den önce gelmesi gerektiğini Melik Nâsır'a hatırlattılar. Melik Nâsır da böyle yapılmasını emretti. Bunu haber alan Hanefî kadısı sitem ederek meclise gelmedi. Melik Nâsır, Hanefî kadısının içerlediğini hissederek huzura getirilmesini emretti. Kadı huzura geldiği zaman mabeyinci, adamın elinden tutup Sultan'ın fermanı gereğince, Mâlikî kadısından sonra oturttu. Bu hâl o şekilde sürüp gitmiştir.

Mısır'ın Bazı Bilgin ve İleri Gelenleri

Felsefe bahislerinde dünyanın üstadı Şemseddîn Isfahânî,¹⁰⁵ Mâlikî ulemâsından Şerefüddîn Zevâvî, Şeyh Şâzilî'nin kızının oğlu olan ve Sâlih Mescidi'nde görevini yürüten Başkadı vekili Burhâneddîn, akli ilimlerde uzman sayılan Rûkneddîn b. Kavba' Tûnusî, Şâfiî mezhebinin büyüklerinden Şemseddîn b. Adlân, büyük fıkıhçı Bahâeddîn b. Akîl,¹⁰⁶ dilbilgisinde uzman Gırnatalı Esîrüddîn Ebû Hayyân Muhammed¹⁰⁷ bunlar arasındadır. Menûflü Bedreddîn Abdullah'ı, Safakuslu Burhâneddîn'i, Kirmanlı Kıvâmüddîn'i de burada sayabiliriz. Kirmanlı Kıvâmüddîn Ezher Câmîi'nde fıkıh bilgini ve hafızlardan oluşan büyük bir gruba ders verirdi. Bilimin birçok dalında eli uzdu. Yünden yapılmış bir cübbe giyer, siyah sarık sarardı. Çeşitli mezheplerin meselelerine dair fetvâ verebilirdi. İkinci namazından sonra herkesten ayrılarak kendi başına gezintiye çıkma âdeti vardı. Mısır'ın bilginleri arasında Tâceddîn b. Hannâ'nın kızının oğlu Şemseddîn'i, kıraat bilginlerinin önderi Mecdüddîn Aksarâyî'yi sayabiliriz. Bu adam Anadolu'nun Aksarâ şehrinde gelmiştir. Mısır'da Siryâkus semtinde oturur. Basra'dan üç günlük uzaklıkta bulunan Huvayzâ yöresinden gelen Şeyh Cemaleddîn Huvayzâî'yi, Mısır Nakîbüleşrafı (: seyyitlerin baştemsalcisi) Seyyid Şerif Bedreddîn Hüseyinî'yi, İmam Şâfiî kubbesinde ders veren Vekîlûbeytilmâl (: yüksek hazine sorumlusu) Mecdüddîn b. Haremî'yi ve Mısır çarşılarının Muhtesibi (: genel müfettişi) büyük hukuk bilgini Necmeddîn Seherî'yi de burada sayabiliriz. Bu adam Mısır'ın nüfuzlu simalarındandır.

Mısır'da Mahmil Günü

Mahmil devesinin gezdirildiği günden bahsediyoruz.¹⁰⁸ Sokakların dolup taşıdığı seyirlik bir gündür. Dört mezhebin başkadıları, vekîlû beyti'l-mâl, muhtesib, daha önce anlattığım bilginler ve diğer devlet büyükleri hayvanlarına binerek beraberce Melik Nâsır'ın ikamet ettiği yere; kale kapısına gelirler. "Mahmil" denilen yük, bir deve üzerindedir. En önde o sene hac için tayin edilen emirle beraber yola çıkartılır.¹⁰⁹ Emir'in yanında epey bir asker ile develere binmiş sakalar bulunur. Kadın, erkek toplanır; daha önce andığımız ulemâ eşliğinde Kahire ve Mısır'ı (: Fustât'ı) dolaşırlar. Sürücüler, develeri çeşitli seslerle harekete geçirerek önde yürürler. Haccın sembolü olan Mahmil, Recep ayında sokakları şenlendirmeye başlar. Herkesi büyük bir heyecan ve şevk kaplamıştır artık!

Rab Teâlâ, dilediğinin kalbine hacca gitme hevesini yerleştirir ve yol için hazırlanmaya başlar o kul!

YEDİNCİ BÖLÜM

Kahire'den Çıkış, Mısır'ın Said Bölgesine ve Oradan Ayzâb'a Seyahat

Daha sonra Saîd yoluyla Hicaz'a gitmek üzere Mısır'dan yola çıktım.¹¹⁰ Tâceddîn b. Hannâ'nın Deyrû't-Tîn'de inşa ettirdiği ribâtta bir gece kaldım. Burası muazzam bir yapıdır. Resulullah'ın tasının bir parçası, gözlerine sürme çektiği kalem ve kendi elçeğiyle pabuçlarını diktği iğne burada bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Ali b. Ebû Tâlib'in kendi eliyle istinsah ettiğ *Mushaf* da buraya konulmuştur. Binayı yapan Tâceddîn'in, andığımız değerli eserleri 100.000 dirheme satın aldığı ve bu ribâtı yaptırdığı söyleniyor.¹¹¹ Tâceddîn böyle hayırlı bir iş yaparak gelip giden gariplere, yolculara bedava yemek vermiş, buranın hizmetinde bulunanlara da maaş tayin etmiştir. Bu iyi niyetinden ötürü Allah onu mükâfatlandırınsın. Ribâtтан çıkıp Nil kenarında Münyetü'l-Kaid adı verilen küçük bir kasabaya uğradıktan sonra Bûş şehrine vardım. Burası keten bakımından çok zengindir. Mısır'ın diğer şehirlerine ve İfrîkiyye'ye (: Kuzey Afrika'ya) ihraç edilen keten buradan çıkar. Bûş'tan çıkıp Delâs'a ulaştım. Burası da ketenin bolca yetiştiği yerlerden biridir. Aynı şekilde diğer Mısır şehirlerine ve İfrîkiyye'ye buradan ihracat yapılır. Daha sonra Bibâ'ya, oradan da Behnese'ye vardım. Behnese bahçeler içinde şirin bir şehirdir. Gayet kaliteli yün kumaşlar üretilir burada. Şehrin kadısı erdemli bilgin Şerefüddîn ile görüştüm. Ayrıca Şeyh Ebûbekr Acemî ile de buluşarak evine misafir oldum, verdiği ziyafette bulundum... Yolculuğumun devamında Münyetü İbn Hasîb denilen beldeye vardım. Nil kıyısında kurulu olan bu şehir, Saîd bölgesindeki yerleşim merkezlerinden kesinlikle üstündür! Okulları, gezilecek yerleri, zaviyeleri ve mescitleri vardır. Burası eskiden Mısır valisi Hasîb'e bağlı bir kıyı kasabasıymış.

Vali Hasîb'in İlginç Hikâyesi

Anlatılanlara göre Abbâsî halifelerinden biri, Mısır halkına kızarak onları küçümsemek amacıyla kölelerinden en değersizini oraya vali yapacağına dair yemin eder. O sıralarda Hasîb adlı bir köle, hamamda külhancı olduğu için insanların en değersiz sayılmaktadır. Halife derhal Hasîb'i huzuruna çağırır, ona anlı şanlı bir hîlat (: özel elbise) giydirir ve Mısır valisi olsun diye yola salar! Halife sanır ki, gönderdiği adam, aşağı sınıflara mensup olduğu için, sonradan mal ve mevki sahibi olan herkes gibi Mısır ahalisine sıkıntı verecek! Lâkin Hasîb Mısır'da huzuru sağlarken halka iyi davranmaya başlar. Sorumluluktan kaçınmayışı, fedakârlığı ve ikramıyla ünü dünyayı tutar. Halifenin yakınları ve devlet büyükleri Hasîb'in ziyaretine vardıkça hediyelerine mazhar olarak memnun bir şekilde Bağdat'a dönerler. Bu arada Halife günlerden beri bazı yakınlarını aratmaktadır. Neden sonra çıkagelen yakınlarına niçin bu kadar geç kaldıkları sorulunca adamlar Hasîb'in yanında bulunduklarını, muthiş armağanlar aldıklarını söylerler! Bunun üzerine küplere binen Halife, Hasîb'in gözlerine mil çekilmesini, onun apar topar Mısır'dan çıkarılmasını, Bağdat'a götürülüp bir sokağa bırakılmasını emreder! Kendisini yakalamaya geldikleri sırada Hasîb evin dışındadır. Bu arada parmağında bulunan kıymetli bir yakut yüzüğü saklamış ve geceleyin elbisesine dikmiştir. Nihayet gözleri oyularak götürülüp Bağdat sokaklarından birine bırakılır. Şairin biri¹¹² yanından geçerken:

"Hasîb! Senin için övgü dolu bir kaside yazarak ta Bağdat'tan Mısır'a vardıysam da artık senin oradan dönmüş olduğunu görüyorum. Bu kasidemi dinlemeni isterdim!" deyince Hasîb:

"Bu kötü hâldeyken seni nasıl dinleyeyim?" diye karşılık verir. Şair:

"Amacım senin dinlemendir! Hediye vermene gelince, böyle bir şey beklemiyorum; halka çok iyilik ettin, iyi bir insansın sen. Cenab-ı Hak sana mükâfatını verecektir!" der. Hasîb:

"Pekâlâ, oku öyleyse!" deyince şair şu beyitlerle başlayan kasidesini okur:

*"Sen bereketli Hasîb'isin şu mübarek Mısır'ın,
İkiniz de denizsiniz, beraber fıskırın!"*

Kasidenin sonuna geldiği zaman Hasîb elbisesinin bir tarafında bulunan dikişi şaire göstererek sökmesini ister. Şair, Hasîb'in dediğini yapar. Yakut ortaya çıkar. Şair almaktan çekinirse de Hasîb zorla, yemin içerek bu değerli armağanı adama verir. Şair çarşıya gidip elindekini

kuyumculara gösterir. Kuyumcular bu taşın ancak Halifeye layık olduğunu anlayarak durumu hükümete haber verirler. Bunun üzerine Halife şairi çağırarak aldığı yakuta dair ayrıntılı bilgi ister. O da mecburen hâdiseyi anlatınca Halife, Hasib gibi asil bir insana yaptığı haşin muameleye pişman olarak onun huzura getirilmesini ve pahalı hediyelerle memnun edilmesini emreder! Halife sarayda ona ne istediğini sorunca o, Münye şehrinin kendisine verilmesini ister. Dileği kabul edilir. Böylece Hasib ölünceye kadar burada oturduğu gibi öldükten sonra da bu yöre onun çocuklarına, torunlarına miras kalır. Ben bu şehre vardığım sırada kadı, Fahreddin Nüveyrî Mâlikî idi. Vali de Emir Şemseddin diye tanınan cömert biriydi.

Bu şehirde ikametim sırasında bir gün hamama gittim. Orada yıkananların hiç örtünmediğini görünce çok şaşırdım ve üzüldüm! Durumu valiye bildirdim. Vali benim o semtten ayrılmamı emrederek hamamı kirayla çalıştıranları çağırttı ve kim peştamalsız girerse cezanlandırılacağına dair ağır tehditler savurdu.

Münyetü İbn Hasib denilen bu yöreden ayrıldım. Nil'den iki mil uzaklıkta Menlevî denilen küçük bir kasabaya geldim. Kadısı, fıkhıta uzman olan Şerefüddin Demîrî'dir. Şâfiî mezhebindendir. Halkın ileri gelenleri "Benî Fudayl" (: Fudayl soyundan olanlar) diye tanınmaktadır. Yine bu soydan gelen biri güzel bir câmi yaptırarak malının büyük kısmını buraya harcamıştır. Şehirde 11 büyük şeker damıtma atelyesi vardır. Belde halkının âdeti gereğince fakir veya kimsesiz bir adamın herhangi bir dükkâna girmesine mâni olunmaz! Fakir, sıcacık somunu alır, şeker kaynatılan kazana atar, sonra şerbete bulanmış ekmeği alıp gider ve âfiyetle yer! Menlevî'den Menfelût şehrine vardım. Nil kıyısında olan bu şehir, manzarasının güzelliği, binalarının zarafeti ve bağ-bahçesinin çokluğu ile ün salmıştır.

Bir Minberin Hikâyesi

Şehir halkının anlattığına göre Melik Nâsır –Allah rahmet eylesin– Mescid-i Haram için gayet güzel ve büyük bir minber yapılmasını emreder. Daha sonra bu şahâne minberin Nil yoluyla Cidde denizinden kutlu şehir Mekke'ye gönderilmesini ferman eder. Lâkin minberi taşıyan gemi, Menfelût'ta söz konusu mescidin hizasına varınca şiddetli bir rüzgâr muhalefetiyle karşılaşır, bir karış dahi ilerleyemez! Gemidekiler şaşıp kalırlar. Günlerce bekledikleri hâlde gemi yürümektedir. Vaziyeti Melik Nâsır'a bildirirler. Nâsır, minberin Menfelût Câmii'ne konulmasını emreder. Öyle yaparlar. Ben bu câmide o minberi gördüm...

Menfelût'ta "neydâ" adında, tadı bala benzeyen, aslı buğdaydan elde edilen bir madde vardır. Mısır çarşılarında bolca satılan bir şerbettir bu.¹¹³

Asyût, İhmîm ve Hû

Menfelût'tan hareket ederek Asyût'a ulaştım. Çarşıları geniş ve bereketli bir beldedir. Orada kadılık yapan Şerefüddîn b. Abdurrahîm'in lakabı Mâsemme'dir. Hikâyesi şöyle: Mısır ve Şam'da vakıflara verilen zekât ve sadakalar kadıların elinde toplanır ve bir şehre gelen fakir, önce kadıya müracaat eder. O da fakire gücü yettiğince bir şeyler verir. Şerefüddîn kadı iken fakirin biri müracaat ettiğinde "Hâsıl Mâ Semme" demiş, yani "Şu anda bir şey kalmadı!" Böylece bu söz ona lakap olmuş. Asyût'tayken yörenin ileri gelenlerinden Şeyh Şihâbeddîn b. Sabbâğ kendi tekkesinde beni ağırladı. Asyût'tan İhmîm'e geçtim. Gayet büyük ve sağlam binalara sahip güzel bir şehir. Orada taştan yapılmış bir tapınak vardır. İçinde çeşitli duvar resimleri, eskiden kaldığı için bugün anlaşılması güç kitabeler, yıldız resimleri ve gökle ilgili yörünge çizimleri mevcuttur. Oradakilerin inancına göre bu bina, Nesr-i Tâir¹¹⁴ akrep burcundayken yapılmış. Orada hayvanların ve başka şeylerin de resimleri vardır. Bu çizimler hakkında halk arasında birtakım söylentiler dolaşsa da bana göre aslı astarı yoktur. İhmîm'de Hatîb adında biri, bu tapınaklardan bir kısmını yıktırıp taşlarıyla okul yaptırmıştır. Onu kıskananlar, adamın elindeki serveti bu tapınaklardan kazandığını söylüyorlar!

Orada Şeyh Ebu'l-Abbâs b. Abdüzzâhir'in tekkesine indim. Bu şeyhin dedesi olan Abdüzzâhir'in türbesi de burada bulunuyor. Ebu'l-Abbâs'ın, Nâsireddîn, Mecdüddîn ve Vâhidüddîn adlarında üç kardeşi vardır. Onlar, şehir kadısı Muhlis, âyan takımı, demin bahsettiğim Hatîb Nûreddîn, onun çocukları ve daha birçok bilginle beraber Cuma namazından sonra toplanır; ikinci namazına kadar *Kur'an*'ı hatmeder ve zikir çekerler. İkinci namazını kıldıktan sonra Kehf Sûresi'ni okur, âdetleri gereğince akşama doğru evlerine dönerler.

İhmîm'den sonra Nil kenarında bulunan büyük bir şehre; Hû'ya varıp Takıyyüddîn b. Sirâc'ın zaviyesine indim. Orada her gün sabah namazından sonra *Kur'an-ı Kerim*'den bir bölüm okunduğunu; ardından, Şeyh Ebu'l-Hasan Şâzîlî'nin özel virdleri ile *Hizb-i Bahr* duasının okunduğunu gördüm. Bu şehrin ermişleri arasında Şerif Ebû Muhammed Abdullah el-Hasenî'yi sayabilirim.

Şerif Ebû Muhammed'in Bir Kerameti

Yüzünü görme şerefine erişmek ve hürmetlerimi arz etmek amacıyla bu şeyhin yanına gittim. Maksudımı sordu. Cidde yoluyla Kâbe'yi hacctmek niyetinde olduğumu söyledim; yüzünü bana dönerek:

“Şimdi amacına erişemeyeceksin, geri dön, ilk haccını buradan değil Şam yoluyla yapacaksın!” buyurdu. Yanından ayrıldığımda onun söylediğini yapmayıp Ayzâb'a kadar devam ettiysem de daha ileri gitmek mümkün olmadığından geri döndüm! İlerde anlatacağım gibi, önce Mısır'a (: Kahire'ye), oradan Şam'a gittim ve tam da şeyhin haber verdiği tarzda Şam yoluyla haccttim!

Kınâ, Kûs, Aksûr, Erment, Edfû ve Ayzâb'a Varış

Hû şehrinden çıkınca küçük bir belde olan Kınâ'ya vardım. Buranın çarşıları gayet güzeldir. Keramet sahibi büyük ermiş Abdurrahîm Kınâvî¹¹⁵ de buraya defnedilmiştir. Allah onu rahmetiyle kuşatsın. Seyfiye Medresesi'nde onun torunu Şihâbeddîn Ahmed ile görüştüm.

Kınâ'dan Kûs'a gittim. Gayet büyük bir şehirdir ve pek çok hayratı vardır. Caddeleri aynı boyda sıralanmış ağaçlarla süslüdür. Çarşıları hoş, mescitleri bol, medreseleri meşhurdur. Burası, Saîd bölgesi valilerinin ikametgâhıdır. Şehir dışında Şeyh Şihâbeddîn b. Abdülgafâr ve Efram efendinin zaviyeleri vardır. Ramazan ayında dünyadan elini eteğini çekmiş dervişler orada toplanır. Şehrin bilginleri arasında Kadı Cemaleddîn b. Sedîd'i, Hatip Fethuddîn b. Dakîkî'l-İ'd'i sayabilirim. Daha sonra anlatacağım Kâbe hatibi Bahâeddîn Taberî ve Harizm hatibi Hüsâmeddîn Maşâtî istisna edilecek olursa bu Fethuddîn kadar etkileyici konuşan birini görmedim, diyebilirim. Şehrin bilginleri arasında Mâlikî Medresesi'nde hoca olan hukuk bilgini Burhâneddîn b. Abdülazîz'i ve Burhâneddîn İbrahim Endelüsî'yi sayabilirim. Onun zaviyesi bir hayli yüksektir

Oradan Aksûr'a geçtim. Küçük ve güzel bir kasabadır. Kendini ibadete veren büyük ermiş Ebu'l-Haccâc Aksûrî'nin kabri burada. Üstüne bir zaviye yapmışlar. Oradan Erment'e hareket ettim. Burası küçük, şirin bir belde. Her yanı bahçelerle çevrilidir. Nil kenarındadır. Kadısı beni ağırladı. Lâkin şu anda ismini unuttum. Erment'ten İsnâ'ya geçtim. İsnâ çok büyük bir şehir. Sokakları geniş, geliri fazla. Her taraf medrese, tekke ve câmiyle dolu. Çarşıları çok güzel. Bağ ve bahçeleri meyve ağacından geçilmiyor. Orada başkadılık yapan Şihâbeddîn b. Miskîn bize ziyafet verdi ve bana iyi davranılması için yarımcılarına da nâme yazdı. Şeyh Nûreddîn Ali ve Şeyh Abdülvâhid

Miknasî şehrin önde gelen büyük bilginlerindendir. Abdülvâhid Miknâsî şu anda Kûs'da bir tekkenin başındadır.

Isnâ'dan Edfû şehrine ulaştım. Arada bir gün bir gecelik çöl yolu vardı. Edfû'dan Atvânî beldesine gitmek için Nil'den geçtik. Develer kiralayarak Dagîm diye bilinen Arap kabilesiyle ıssız fakat yolları emin olan bir çölde yürüdük. İndiğimiz konakların biri de Humayserâ adını taşıyordu. Yukarıda belirttiğimiz gibi Allah dostu Ebu'l-Hasan Şâzilî'nin kerameti gerçekleşmiş, bu yüce insan orada vefat etmiştir.

Humayserâ'nın çevresinde sırtlan çoktur. Orada kaldığımız gece boyunca bu hayvanları defetmekle uğraştık! Sırtlanlardan biri benim yüküme hücum ederek heybemin birini yırtmış, içinden hurma dolu dağarcığı çıkarıp götürmüştü! Sabah olduğunda kesenin parçalandığını, içindeki hurmaların çoğunun yenmiş olduğunu gördük...

Onbeş gün seyahatten sonra Ayzâb şehrine vardık.¹¹⁶ Burası balığı ve sütü bol olan büyük bir yerleşim merkezidir. Yukarı Mısır diye bilinen Saîd-i Mısır bölgesinden Ayzâb'a tahıl ve hurma gönderilir. Bucât ırkından olan ahalisi siyahtır.¹¹⁷ Sarı bir çarşafa bürünürler. Başlarına da parmak genişliğinde bir sargı sararlar. Bunların âdetlerine göre kız çocuğuna miras yoktur. Yemekleri deve sütünden ibarettir. Mehârî tabir edilen hızlı develere binerler. Bunlara suhb (: alaca) adını verirler. Şehir gelirinin üçte biri Melik Nâsır'a, üçte ikisi Bucât kabilesinin reisi Hadrebî'ye aittir. Ayzâb'da İmam Kastalânî'ye ait olduğu söylenen bir mescit vardı ve bereketi ile ün salmıştı. Ben de ziyaret edip manevî havasının güzelliğinden nasibimi aldım. Bu şehirde Musa ve Muhammed Merrâkeşi diye bilinen iki şeyh oturuyor. Şeyh Muhammed kendisinin, Fas kralı Murtazâ'nın oğlu olduğunu iddia ediyor. Söylenenlere bakılırsa doksanbeş yaşındaymış.

Ayzâb'a vardığımızda Bucât reisi Hadrebî, Türklerle yaptığı savaşı kazanmıştı. Türkler (: Memlûkler), gemileri battığı için geri çekilmek zorunda kaldılar.¹¹⁸ Bu yüzden deniz yoluyla hacetmek iyice zorlaştı. Azık olarak ne hazırlamışsak hepsini satarak develerini kiraladığımız bedevilerle beraber Yukarı Mısır'a geri döndük. Oradan, daha önce bahsettiğim Kûs şehrine vardık. Oradan da Nil yoluyla (kuzeye, aşağı bölgelere) indik. O sıralarda nehrin suları iyice yükselmeye başlamıştı,.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kahire'ye Dönüş, Gazze'ye Seyahat

Kûs'tan sekiz gece sonra Mısır'a vardık. Mısır'da (: Kahire'de) bir gece kaldıktan sonra yediyüzyirmialtı Şabanının ortalarında Şam'a yöneldim.¹¹⁹ Bir müddet sonra Belbeys'e ulaştım.¹²⁰ Bahçeleri çoktur buranın. Orada anılmaya değer bir kimseye rastlamadım.

Belbeys'ten Sâlihiye'ye vardım. Orada kum tepelerinden geçerek Sevâde, Verrâde, Mutaylab, Arîş ve Harrûba konaklarına uğradım. Burada her menzilde kervansaray mevcuttur. Yolcular hayvanlarıyla oraya inerler. "Hân" adı verilen bu binaların çevresinde yolcular için su dolu büyük fıçılar var. Misafirler bedava su çekerler buralardan. Bir de dükkân vardır; bineği ve kendisi için gerekli şeyleri buradan satın alır yolcular. Bu menziller arasında Katyâ adıyla bilineni çok ünlüdür. Burada tüccardan vergi alınır. Malları ve yanlarında bulunan her şey sıkı bir muayeneden geçirilir. Hattâ orada resmî dairelerin, memurların, özel yazıcıların ve tanıkların bulunduğunu da söyleyebilirim. Oranın bir günlük geliri bin dinardır. Hiçbir yolcu ve tüccar Mısır'dan (: Memlûk hükümeti tarafından) verilmiş izin kâğıdı¹²¹ olmaksızın Şam Bölgesi'ne (: Lübnan-Suriye'ye) geçemez. Karşıdan gelen de Şam'dan verilmiş izin kâğıdı bulunmadan Mısır'a geçemez. Bunun böyle olması hem mal emniyetini sağlamak hem de Irak casuslarından (: Moğollardan) korunmak içindir. Bu uzun güzergâh, bedevîlerin garantisi altındadır. Orayı korumak görevi bunlara verilmiştir. Gece olunca kumun üzerine silerek bütün izleri yok ederler. Sabahleyin görevli emir gelip yol üzerindeki kumu kontrol eder. Bir iz bulduğu takdirde izi bırakanın huzura getirilmesini emreder bedevîlere. Arama yapılır. İz bırakan yakalanıp derhal emire çıkarılır. O da gereken cezayı verir.

Katyâ'ya vardığımda oranın seçkin emirlerinden İzzeddîn Üstâdü'd-dâr Akmârî bana bir ziyafet verdi. Beraberimdekilerin de rahat-

ça geçmesine müsaade etti. Onun yanında bulunan denetleme memuru Abdülcelîl Mağribî, Mağriplileri (: Faslıları) iyi tanır; Fas halkından olup Katyâ'yı ziyaret edenlere hangi şehirden geldiğini sorar. Böylece Faslı misafir diğerleriyle karıştırılmaz, kolayca Katyâ'dan geçer.

Daha sonra Gazze şehrine vardık. Burası Mısır tarafından gelenler için ilk büyük Suriye şehri olarak göze çarpar. Nüfusu kalabalık, caddeleri bakımlıdır. Bazı mescitlerinin çevresinde duvar yoktur. Orada çevre duvarları yıkılmış fakat mimarî açıdan hâlâ güzelliğini koruyan bir câmi var. Şimdi bile içinde Cuma namazı kılınan bu büyük câmi Ulu Emir Câvelî tarafından yaptırılmıştır.¹²² Minberi beyaz mermerdendir.

Gazze'nin başkadısı Bedreddîn Silhatî Hûrânî, en büyük bilgini ise Alemüddîn b. Sâlim'dir. Benû Sâlim (: Sâlimoğulları), şehrin saygın ailelerindendir ve bu soydan gelen Şemseddîn de Kudüs kadısıdır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Gazze'den Kudüs'e Seyahat

Gazze'den Halîl İbrahim kasabasına gittim.¹²³ Yüce Allah, Peygamberimiz Muhammed'i ve İbrahim'i rahmetiyle kuşatsın. Burası alan bakımından pek büyük değilse de manevî yönden çok kıymetlidir. Bu şehir bir vadi içinde ışık gibi parlıyor. Dış görünüşü çok hoş ve iç kısımları pek şirin. Yontma taştan yapılmış yüksek mescidi, mimarî değere sahiptir ve çok sağlamdır. Bir sütununa yerleştirilmiş büyük taşın bir cephesi 37 karış uzunluğundadır ve Hz. Süleyman –Allah'ın selâmı onun üzerine olsun– tarafından cinlere yaptırıldığı anlatılır. Mescidin içinde bulunan kutsal mağarada İbrahim, İshâk ve Ya'kûb Peygamberlerin –Allah'ın selâmı ve bereketi bizim elçimize ve onlara olsun– mezarları vardır. Karşı taraflarında da mübarek eşlerine ait üç kabir bulunuyor. Hâlâ sağlam kalmış mermer bir merdivenle, minberin sağ tarafındaki kible duvarına bitişik noktadan dar bir geçide inilir. O dar geçit, üç kabrin sahiplerinin bulunduğu mermer döşeli bir dehlize ulaştırır bizi. Söylenenlere göre burası, yukarıdaki mezarların gerçek haznesidir ve asıl mezarlığın tam hizasında bulunmaktadır. Kutlu mağaraya giden yol orada ama şu anda kapalı. Ben buraya birkaç defa indim.

Bu üç mübarek kabrin hakikaten orada bulunduğuna kanıt olarak bilginler tarafından aktarılan rivayetler arasında Cafer b. Ali Râzî'nin *el-Müsfir li'l-Kulûb* adını verdiği kitabından şu bölümü aktarmak isterim:

Ebû Hureyre'den –Allah ondan razı olsun– aktarıldığına göre, Allah Elçisi şöyle buyurdu:

“Melek Cebrâil beni İsrâ gecesı Beyt-i Makdis'e götürdüğü vakit İbrahim'in kabrine uğradım. Bana; 'İn, iki rekât namaz kıl. Çünkü burası pederin İbrahim'in kabridir!' diye buyurdu. Sonra Beytelehm denen muntıkaya uğradım. Yine; 'İn, iki rekât namaz kıl, burada kar-

deşin İsa doğmuştur!’ diye buyurdu. Sonra beni Sahra’ya (: kayaya) getirdi.”

Peygamber sözünün geri kalan kısmı yukarıda ismini andığım *el-Müsfir li’l-kulûb an sıhhat-i Kabri İbrâhim ve İshâk ve Ya’kûb* adlı eserde mevcuttur..

Müslüman halkın ermişlerinden büyük âlim Hatip Burhâneddîn Ca’berî ile bu şehirde görüştüm.¹²⁴ Ona İbrahim Peygamber’in kabrinin hakikaten burada bulunup bulunmadığını sordum. Şöyle cevap verdi:

“Bildiğim bütün ilim sahipleri, o kabirlerin İbrahim, İshâk ve Ya’kûb peygamberlere ve onların eşlerine ait olduğunu kabul ediyor. Sapkınlardan oluşan bir grup hariç kimse bu hususta kötü konuşmadı! Bu haber önceki ulu bilginlerden sonrakilere aynen nakledildiği için kuşkudan uzaktır!”

Anlatıldığına göre bilginlerden biri bu mağaraya girerek Hz. Sâra validemizin mezarı yanında durur. O esnada yanına gelen yaşlı bir adama:

“Bu kabirlerden hangisi Hz. İbrahim’indir?” diye sorar. Yaşlı adam, İbrahim’in herkesçe bilinen kabrini gösterir. Sonra oraya bir genç gelince bilgin ona da aynı soruyu sorar, cevap değişmez. Sonra bir çocuk gelir ziyaretçi olarak. Ona da aynı soruyu sorunca durum yine değişmez, aynı cevap gelir. Bunun üzerine bilgin;

“Bu kabrin hakikaten İbrahim’in kabri olduğuna tanıklık ederim, bunda kuşku yok!” diyerek mescide gider, namaz kılar. Ertesi gün dünyadan göçer. Yusuf Peygamber’in kabri de bu mescidin içindedir.

Halîl Mabedi’nin doğu tarafında Gavru’ş-Şam mıntıkasına bakan yüksek tepenin üzerinde Lût Peygamber’in kabri var. –Allah’ın selâmı onun üzerine olsun– Kabrin üzerine geniş, güzel bir bina inşa edilmiş. Türbe bu bina içindeki hücrelerden birinde. O hücrenin rengi beyazdır. Mimarî açıdan çok güzeldir. Herhangi bir şeyle örtülmemiştir.

Lût gölü (: Ölü Deniz) de bu civardadır. Suyu çok tuzlu! Lût kavminin yaşadığı ülkenin burası olduğu söyleniyor. Lût Peygamber’in türbesinin yanında Yakîn Mescidi vardır. Epey yüksek bir noktada ve aydınlığıyla tüm binaları gölgede bırakıyor. Yanı başında sadece bir ev mevcut; orada da mabedin hizmetlerini gören adam oturuyor. Mescidin iç kısmında, kapıya yakın bir yerde tek kişinin sığacağı mih-raba benzer çökük bir yer var. Lût milleti mahvolduğu zaman İbrahim Peygamber’in, Allah Teâlâ’yı anmak için orada secdeye vardığı ve başını değdirdiği noktanın hareket ederek bir miktar çöktüğü anlatılır. Yakınında bulunan mağarada Hz. Hüseyin’in kızı Fâtıma’nın

kabri var. –Allah onlardan razı olsun– Kabrin yukarısında ve aşağısında bulunan iki mermer levhanın birinde son derece nefis bir hatla şunlar yazılı:

“Esirgeyen, bağışlayan Allah’ın adıyla! Ebedî yücelik ve kalıcılık ona özgüdür. Yarattığı her şey onun! O, kullarına faniliği takdir etti. Peygamber de bir örnektir herkesin gidiciliğine! Bu mekân, Hüseyin kızı Fâtıma’nın –ki Ümmü Seleme diye bilinir– kabridir. Allah onlardan razı olsun”.

Öteki levhanın, Mısır’ın meşhur taş yontucusu Muhammed b. Ebû Sehl’in eseri olduğu söyleniyor. Onun üstüne şu beyitler kazılmış:

*“Gömdüm toprak ve taş arasına o narin bedeni,
Oysa yanık bağrımı onun sıcak meskeni,
Ey Fâtıma soyundan gelen Fâtıma’nın yattığı talihli kabir,
Ey yücelerin evlâdına yâr olan!
Ey ışılan yıldızlardan doğan kızın mezarı,
Sende ne ulu bir kadın yatıyor bir bilsen,
İffet, Allah sevgisi ve vakarın kaynağıdır o.”*

Kudüs

Buradan Kudüs’e hareket ettim. Yolda Yunus Peygamber’in kabri-ni ziyaret ettim. Yanı başında büyük binalar ve bir mescit vardı. Orada İsa’nın doğduğu ve doğumdan önce Meryem’e uzatılan meşhur hurma ağacının izlerinin bulunduğu Beytelehm’i ziyaret ettim. Çok kalabalık bir yer. Hristiyanlar buraya hürmet gösteriyorlar. Gelen ziyaretçilere ziyafet veriyorlar. Daha sonra Beyti’l-Makdis (: Kutlu Ev) diye bilinen mescide ulaştım. Burası yücelik sıralamasında iki ulu mescitten (: Mescid-i Haram ve Ravza-i Mutahhara) hemen sonra gelir. Şehir gayet büyük. Binaları yontma taşla inşa edilmiştir. Erdemli Sultan Salâhaddin b. Eyyûb –Hakk Teâlâ onu İslâma yaptığı hizmetlerden ötürü mükâfatlandırınsın– bu şehri fethettiği zaman kale duvarlarının bir kısmını yıktırıştır.¹²⁵ Daha sonra Melik Zâhir Baybars, Franklar gelir de kullarıları endişesiyle duvarların tümünü tahrip etmiştir.¹²⁶ Bu şehirde daha önce su yoktu. Şam Bölgesinin merkezi olan Dımaşk’ta emirlik eden Seyfeddin Tinkiz¹²⁷ şu anda mevcut olan suyu getirdi.

Kutlu Mescit

Bu mescit, sanatkârane bir tarzda yapılmış en ünlü mabetlerdendir. Mimarî açıdan eşsiz güzelliكتedir. Yeryüzünde bundan daha büyük mescit bulunmadığı söyleniyor. Doğudan batıya uzunluğu Mâlikiye

ölçüsüyle 752 arşın, güneyden kuzeye genişliğiyle 435 arşındır. Üç taraftan ayrı ayrı kapılar vardır. Ben kible tarafının yalnız bir kapısını biliyorum. Oradan İmam girer. Mescit, çatısız, geniş bir meydandan ibarettir. Sadece, “Mescidi Aksâ” diye bilinen kısım tamamen çatı ile örtülüdür.¹²⁸ Mimarîsinde göze çarpan hüner ve sanat insanı hayrete düşürür. Kubbenin her yanı altın yaldızla, çeşit çeşit rengârenk nakışlarla süslüdür. Mescitte üstü çatıyla kaplanmış birkaç bölüm daha vardır.

Kubbetü’s-Sahra (: Kaya Kubbesi)

Bu kubbe çok sağlamdır. İnsanı şaşırtan son derece garip bir yapı! Güzellikten nasibini almış, her yanı sanatkârca bezenmiştir. Mescidin tam ortasındaki yüksek çıkıntı üzerine inşa edilmiştir. Oraya mermer bir merdivenle çıkılır. Dört kapısı var. Kubbenin her yanına sanatkârane bir tarzda mermer döşenmiştir. İçini ve dışını, tüm güzelliklerini ve süslerini tarif etmekten kalem âciz kalır. Süslerin çoğu altın yaldızlı olduğundan ışık gibi parlar, bir yanıp bir söner. Kubbenin tam ortasında, kitaplarda anlatıldığı gibi, elçiler önderi Peygamberimizin göğe yükseldiği kutsal kaya (: sahra) görülür. Bu kaya pek serttir. Yaklaşık bir adam boyu yüksekliktedir. Alt tarafında bir oda sayılabilecek kadar geniş bir mağara mevcuttur. Buranın da yüksekliği ortalama insan boyundadır ve içeriye merdivenle inilir. Orada mihrap şeklinde bir çıkıntı vardır.

Kayanın etrafını çepeçevre saran iki kafes bulunuyor. Kayaya daha yakın olan demirden, uzak olansa ahşaptan mamüldür. Ayrıca kubbenin üzerinde asılı bir kalkan vardır. Halk bu kalkanın cengâver Hamza b. Abdülmuttalib’e ait olduğuna inanır.

Kudüs’te Bulunan Bazı Mübarek Mekânlar

Bunlardan biri şehrin doğusunda, yüksek bir tepe üzerinde, Cehennem vadisi diye bilinen bir çukurun kenarındaki binadır. İsa Peygamber’in göğe çıktığı yerin burası olduğu söyleniyor. Ünlü Sufî Râbia Adeviyye ile karıştırılmaması gereken ve çölde gezdiği için Râbia Bedeviyye denilen muhterem hatunun mezarı da ziyaret edilen mekânlardandır.

Cehennem vadisinin tam ortasında bulunan bir kiliseye Hristiyanlar “Hz. Meryem’in kabridir,” diyerek çok hürmet gösterirler. Yine orada Hristiyanlarca kutsal kabul edilen başka bir kilise mevcut. Onlar burayı ziyaret eder, Hz. İsa’nın kabri olduğuna inanırlar.¹²⁹ Fakat bu gerçek değil! Oraya gelen her Hristiyan, Müslümanlara

belirli bir vergi sunmaya ve bazı aşağılayıcı hareketlere katlanmaya mecburdur. Gururunun kırılması pahasına tahammül eder buna. Orada İsa Peygamber'in beşiğinin konulduğu yer var. İnsanlar uğur ve bereket için oraya giderler. Rabbimizin selâmı ve bereketi peygamberimiz İsa Peygamber üzerine olsun.

Kudüslü Birkaç Bilgin ve Erdemli İnsan

Bunlar arasında Gazze'nin büyüklerinden şehir kadısı Şemseddin Muhammed b. Sâlim Gazzî'yi, Hatip İmâdeddin Nâbulusî'yi, hadîs bilgini ve müftü Şihâbeddin Taberî'yi, o sırada yolculuk ettiği için Kudüs'te bulunan Mâlikî bilgini, tekke şeyhi Ebû Abdullah Muhammed b. Müsbit Garnâtî'yi, salih kulların büyüklerinden "Mahcûb" diye tanınan Ebû Ali Hasan'ı, Merâgalı Ermiş Kemaleddin'i ve Erzurumlu Ebû Abdurrahman b. Mustafa'yı sayabiliriz. Bu sonuncusu, Şeyh Tâceddin Rifâî'nin talebelerindendir. Ben onunla görüştüm ve onun elinden tasavvuf hırkası giydim.

ONUNCU BÖLÜM

Kudüs'ten Hama'ya Yolculuk

Çeşitli mekânları ziyaret amacıyla Kudüs'ten Askalân'a gittim. Burası tamamen harap olmuş, eskiden kalma eserleri dahi yıkılıp kaybolmuştur.¹³⁰ Şehirler içinde pek azı Askalân'ın güzelliğine sahipti. Burası, stratejik mevki, karadan ve denizden gelecek menfaatlara uygun bulunması bakımından yegânedir. Bir ziyaretgâhı var; Hüseyin b. Ali'nin –Allah ondan razı olsun– mübarek başının Mısır'a getirilişinden önce mezarı olmakla ün bulan büyük mescitten bahsediyorum. Hemen yakınındaki su kuyusu Ubeydiye hanedanına mensup biri tarafından yaptırılmış, kapısında öyle yazıyor. Bilindiği gibi, Ubeydiye hanedanı Fâtîmîlerdendir.

Bu mezarın güneyinde Ömer Mescidi adıyla bilinen büyük mabedin her yanı harapdır. Duvarlarından başka bir şey kalmamış. Orada güzellik ve incelikte eşsiz mermer sütunlar vardır. Bazıları ayakta, bazıları devrilmiş. Sütunlardan biri kıpkırmızı; insanı hayrete düşürüyor! Halkın inancına göre Hristiyanlar tarafından kaçırılmış, gâvur memleketine götürülmüş, fakat sonra yine Askalân'daki ilk yerinde bulunmuş!

Bu mescidin kible tarafında Bi'r İbrahim (: İbrahim Kuyusu) denilen bir su kaynağı vardır. Oraya geniş bir merdivenle inildikten sonra iç odalara girilir. Dört taraftan ve yeraltındaki kanallardan su çıkar. Bu su lezzetli fakat gür değildir. Halk bu suyun bereketine inanmıştır. Vâdî'n-Neml (: Karınca vadisi) Askalân'ın dışındadır. *Kur'an*'da Neml Sûresi'nde adı geçen vadinin burası olduğu hususu, kulaktan kulağa aktarılmıştır.¹³¹ Askalân Kabristanı'nda şehitlere ve ermişlere ait mezarlar öyle çok ki saymak mümkün değil. Mezarlığın hizmetkârı tek tek bize gösterdi onları. Bu görevlinin, ziyaretçiler tarafından verilen ihsan ve bahşişten ayrı olarak Melik Nâsır'ca tahsis edilen maaşı da var.

Askalân'dan çıktım. Filistin'de büyük bir şehir olan Ramle'ye gittim. Buranın geliri çok, çarşıları bereketlidir. El-Câmiu'l-Ebyad (: Ak Câmii) denilen mabedin kible tarafında üçyüz peygamberin gömülü olduğu anlatılır. –Allah'ın selâmı onların üzerine olsun– Büyük fıkıh bilginlerinden Mecdüddîn Nâbulusî de burada oturmaktadır. Ramle'den çıkıp Nâbulus'a gittim. Burası da çok büyük bir şehir.¹³² Yemyeşil ağaçlara, güz derelere sahip. Şam diyarının (: Suriye-Lübnan-Filistin) zeytin deposu burası. Zeytinyağı buradan Mısır şehirlerine ve Şam'a ihraç edilir. Harrûb diye anılan keçi boynuzu tatlısı da burada yapılır, Dımaşk ve diğer şehirlere nakledilir. Bu tatlının tarifi şöyle: Keçi boynuzu önce bir güzel pişirilir. Sonra ezilir ve çıkan tortudan tatlı yapılır. Duyduğuma göre bu tortu en çok Mısır ve Suriye çevresine ihraç edilmektedir.

Nâbulus'ta şehrin adını taşıyan “Nâbulusiye” cinsi lezzetli kavunlar yetişir. Yörenin câmii sağlamlık ve zarafette eşsizdir. Ortasında bir tatlı su kaynağı vardır.

Buradan Aclûn'a gittim.¹³³ Aclûn'un çarşıları çok. Her yer kaynıyor. Şehrin kalesi gayet yüksektir. Suyu lezzetli bir nehir geçer şehrin kıyısından. Buradan çıkıp Lâzkıye'ye gitme niyetiyle tepeler arasında bulunan Gavır vadisine uğradım. Bu toprakların bekçisi Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kabri oradaydı, hemen ziyaret ettim. –Allah ondan razı olsun– Kabrin yanı başında bulunan bir zaviyede gelip geçen yolculara yemek sunulur.¹³⁴ Bir gece kaldım burada. Sonra Kusayr'a vardık. Büyük sahabi, Peygamber dostu Muâz b. Cebel'in mezarı orada bulunuyor.¹³⁵ Bereketlenmek, manevî havadan nasiptar olmak için orayı da ziyaret ettim. Daha sonra sahile yönelerek Akkâ'ya gittim. Burası önceleri Suriye'de bulunan Frenk şehirlerinin merkezi, hattâ onların gemilerinin en büyük limanıymış. Neredeyse Büyük Kostantiniye (: İstanbul) şehri kadar genişmiş. Oysa bugün harabe hâldedir. Şehrin doğusunda Aynü'l-Bakar diye bilinen bir kaynak var. Anlatılanlara göre Yüce Allah, Âdem Peygamber için sığır çıkarmış oradan. Kaynağa merdivenle inilir. Eskiden yanı başında bulunan mescidin şimdi yalnız mihrabı kalmıştır. Sâlih Peygamber'in kabri de Akkâ'dadır.

Oradan çıkıp Sûr şehrine gittim.¹³⁶ Burası da harap. Şehrin dışındayken gayet güzel, bayındır bir kasaba var. Halkının çoğu Şîî. Bir keresinde su bulunan bir yere inerek abdest tazelemeye niyet ettim. Köy ahalisinden biri de abdest almak için oraya gelmişti. Önce ayaklarını yıkadı. Ağzına burnuna su vermeksizin yüzünü yıkadıktan sonra başının bir kısmını meshetti. Bu değişik abdest usûlüne itiraz ettim. Bana şu cevabı verdi:

“Binaya temelden başlanır!”

Sûr şehri güzellik ve sağlamlığı ile atasözlerine geçmiştir. Üç tarafı denizle çevrilidir. Biri karaya, diğeri denize açılan iki kapısı var. Karaya açılan kapının çevresine dört sağlam koronak (: tabya) yapılmıştır. Bunlar kapının etrafını saran kazıklı engeller içindedir. Denize açılan kapı ise iki yüksek kule arasındadır. Şehrin inşa biçimi çok garip! Yeryüzündeki şehirlerin hiçbirisi buraya benzemez. Çünkü üç taraftan denizle çevrili, dördüncü tarafında ise bir sur mevcuttur. Gemiler surun altından girip oraya demir atarlar. Eskiden iki kule arasında demirden bir zincir geriliymiş. O zincir indirilmedikçe dışarıdan içeriye, içeriden dışarıya kimse geçemez; özel muhafızların izni olmadan giriş çıkış mümkün olmazmış. Akkâ’da buna benzer bir liman var ancak küçük gemilerin girmesine elverişlidir.

Sûr şehrinde çıktım. Deniz kıyısında bulunan Sayda’ya yollandım.¹³⁷ Burası çok güzel, meyvesi bol. Sayda’dan Mısır şehirlerine incir, kuru üzüm ve zeytinyağı ihraç edilir. Yörenin kadısı ince ruhlu erdemli bilgin Kemâleddîn Eşmûnî’dir. Mısırlı olan bu saygın insanın evinde geceledim. Sayda’dan çıkınca Taberiye şehrine gittim. Eskiden muazzam bir şehirmiş. Bugün evvelki önemini gösteren bazı antik eserlerden başka hiçbir şey görülüyor ortalıkta. Hamamları gayet güzel ve düzenli. Erkek ve kadın hamamları birbirinden tamamen ayrı. Suları fazlasıyla sıcaktır.¹³⁸ Taberiye’de altı fersah uzunluğunda ve üç fersah aşan genişlikte bir göl vardır.¹³⁹ Bu şehirde “Peygamberler Mescidi” adıyla bilinen bir mabet bulunur. Şuayb Peygamber, Musa Peygamber’in hanımı –Şuayb Peygamber’in kızı– olan muhterem bir kadın, Süleyman Peygamber ve Yahûda ile Rubil bu mescidin yanı başında yatıyorlar. Allah’ın rahmeti, esenliği bizim Peygamberimize ve onların üzerine olsun. Orada Yusuf Peygamber’in atıldığı kuyuyu da ziyaret ettim. Kuyu küçük bir mescidin avlusundadır ve yakınında bir zaviye vardır. Gayet büyük ve derin olan kuyunun yağmurla beslenen suyundan içtim. Burasının, bir yandan yağmurla beslendiğini, öte yandan yeraltında zengin bir su yatağının çıkış yeri olduğunu mescidin hizmetkârı söyledi.

Oradan Beyrut’a geçtim. Şehir fazla büyük değilse de çarşıları güzeldir. Büyük câmi pek sanatkârane bir yapıdır. Beyrut’tan Mısır şehirlerine meyve ve demir ihraç olunur. Orada Fas krallarından olduğu kabul edilen Ebû Ya’kûb Yusuf’un kabrini ziyaret etmek istedik. Ama bu kabir Bekaa Vadisi’nin Kereknuh diye bilinen kasabasıdır.¹⁴⁰ Kenarında bir zaviye var. Gelip gidenler yedirilir, içirilir orada. Bazıları Sultan Salâhaddîn Eyyûbî’nin bir başka grup da Sultan

Nûreddîn Zengî'nin vakfı olduğunu söylüyor buranın. Sultan Nûreddîn hasır dokur, bundan kazandığı parayla günlük yiyeceğini karşılamış.¹⁴¹ Onlar gerçekten ulu insanlardandı.

Hükümdar Ebû Ya'kûb Yusuf'un Hikâyesi

Anlatılanlara göre Ebû Ya'kûb Yusuf, Suriye'nin Dımaşk adıyla bilinen merkezine (: Şam) gelir. Ağır bir hastalığa tutulmuştur. Sokaklarda düşüp kalkar. İyileştikten sonra, bostan bekçiliği yaparak geçinmek amacıyla şehrin dışına çıkar. Melik Nûreddîn'e ait bir bahçenin bakıcılığı için tutulur, altı ay kadar orada çalışır.¹⁴² Sultan meyve zamanında, bahçesine gelir bir gün. Bostanın asıl memuru, Melik Nûreddîn'in tatması için Ebû Ya'kûb'a bir nar getirmesini emreder. Ebû Ya'kûb bir nar koparır ise de görevli onun ekşi olduğunu söyleyerek başka bir nar getirmesini emreder. Ebû Ya'kûb da öyle yapar. Yeni gelen nar da mayhoştur. Bahçe görevlisi, hizmetkâr Ebû Ya'kûb'a dönerek:

"Altı aydan beri şu bostanın bekçiliğini yapıyorsun! Hâlâ tatlıyı ekşiden ayıramıyorsun!" diye söylenir. Lâkin Ebû Ya'kûb:

"Sen beni meyveleri yemek için değil korumak için kiraladın!" cevabını verir. Bu olayı Melik Nûreddîn'e bildirir esas memur. Sultan derhal çağırır bu işçiyi. Çünkü çok önceleri rüyasında Ebû Ya'kûbla buluştuğunu ve bu buluşmadan kârlı çıktığını görmüştür. Bekçinin Ebû Ya'kûb olduğunu anlayarak:

"Sen Ebû Ya'kûb musun?" diye sorar.

"Evet!" cevabını alınca ayağa fırlayıp onu kucaklar, yanına oturur. Daha sonra evine götürüp kendi el emeği ile kazandığı helâl maldan bir ziyafet verir. Ebû Ya'kûb ise Melik Nûreddîn'in yanında birkaç gün kaldıktan sonra kış mevsimin en şiddetli günlerinde Dımaşk'tan çıkarak firar eder. Şam köylerinden birine sığınır. Köy halkından biri, Ebû Ya'kûb'a evinde misafir olmasını teklif eder. O da kabul eder. Ev sahibi çorba pişirir, yanında tavuk keserek arpa ekmeğiyle mütevazı bir sofraya sunar. Ebû Ya'kûb yemekten sonra hane sahibine dualar eder. Ev sahibinin evlâtları arasında evlenme zamanına gelmiş bir kız vardır. O köyün âdetine göre kızın çeyizini babası temin etmektedir. Oranın halkı çeyizde bakır kapların bulunmasını önemli görür, bununla iftihar edermiş. Kız alıp verme işi de buna göre yürütülürmüş. Ebû Ya'kûb ev sahibine:

"Evinde bakır var mı?" diye sorar. O da:

"Evet. Kızımın çeyizi için satın aldığım birkaç parça mevcut!" diye cevap verince onları getirmesini rica eder. Ev sahibi kapları getirir. Ebû Ya'kûb:

“Komşularından mümkün olduğu kadar ödünç bakır topla!” der. Hane sahibi, bulabildiği bakırları arkadaşının huzuruna getirince o bunların üzerinde ateş yaktıktan sonra içinde “iksir” bulunan keseyi çıkarır.¹⁴³ Hemen iksirinin bir bölümünü bakır üzerine serper. Anında altın oluverir bütün kaplar! Altınları bir odaya kilitleyen Ebû Ya’kûb, Dımaşk sultanı Nûreddîn’e yazdığı mektupta hâdiseyi anlatır. Şu dileklerde bulunur:

“Ev sahibine yeterli miktarda altın verilsin, geri kalanlar vakıflara harcansın. Yolda kalmış garipler için hastane yapılsın, tekkeler inşa edilsin, açlar doyurulsun. Bakırları ödünç aldığım kimseler de razı edilsin!”

Mektubun sonunda şöyle der:

“İbrahim b. Edhem Horasan hükümdarlığını bıraktıysa ben de Mağrip memleketini bıraktım. Bu ‘sanat’tan da vazgeçtim vesselâm!”

Bu olaydan sonra hiçbir yerde görünmez, cümle beşerden kaçır. Ev sahibi mektubu götürüp vaziyeti sultana bildirir. Melik Nûreddîn o köye giderek bakır sahiplerini ve o adamı razı eder, altınları alır. Ebû Ya’kûb’u ne kadar araştırsa da izine rastlayamaz ve Dımaşk’a döner. Kendi adıyla bilinen o meşhur ve büyük Mâristan’ı (: hastaneyi) yaptırır. Yeryüzünde bu kadar güzel yapılmış hastane yoktur.¹⁴⁴

Sonra Atrablus’a (: Trablusşam’a) yöneldim. Suriye bölgesinin merkezî şehirlerindendir burası. İçinden dereler akar. Etrafı bağlarla çevrilidir. Deniz ve karanın getirdiği avantajlara sahiptir. Çarşıları zengin, sokakları güzeldir. Deniz iki mil uzaktadır. Bu anlattığım Atrablus yeni kurulmuştur. Eski Atrablus tam deniz kenarında olup bir zamanlar Hristiyanların eline geçmiş, Melik Zâhir tarafından geri alınınca tahrip edilmiştir. Sonra da yeni Atrablus inşa edilmiş.¹⁴⁵ Burada Türk yöneticilerden yaklaşık 40 kişi vardır. Reisleri Taylân Hâcib,¹⁴⁶ Melikülümerâ diye çağrılır.¹⁴⁷ Şehirde kaldığı konak Dâru’s-Saâde adıyla ünlenmiştir. Bu adam, âdeti gereği her Pazartesi ve Perşembe günü atına binerek şehrin dışına çıkar. Arkasından diğer emirler yola düzülür. Dönüşte evine yaklaşınca ötekiler attan inip Taylân evine girinceye kadar onun önünde yürürler. Sonra geri dönerler. Bu adamların her birinin evinin hizmetinde akşam namazından sonra nevbet usûlü davul çalınır, kandiller yakılır.¹⁴⁸ Yörenin meşhurları arasında şunları sayabiliriz: Sır kâtipliği yapan¹⁴⁹ erdemli, cömert ve asil insan Bahaeddîn b. Gânim, daha önce bahsettiğim kardeşi Hüsâmeddîn, –bu adam ise Dımaşk’ta sır kâtipliği yapıyor– devletin ileri gelenlerinden hazine bakanı Kıvâmüddîn b. Mekîn, son olarak Şam bilginlerinden Atrablus kadilkudatı Nakîb b. Şemseddîn.

Bu şehrin hamamları gayet muntazam ve güzeldir. Kırımlı Kadı ve Sendemûr hamamlarının ünü her yana yayılmıştır. Sendemûr önceleri bu beldenin yöneticisiymiş, her zaman ölüm cezası verdiğine dair birçok hikâyeler anlatılıyor.¹⁵⁰ Bir kadın ona müracaat ederek derdini açar; satmak istediği sütü askerlerden biri gasbetmiş ve ücret ödemeksizin içmiştir. Kadın şikâyet bâbında bunları söylese de elinde iddiasını kanıtlayıcı bir şey yoktur. Emir derhal askeri huzura getirir. İkiye böler, içindeki süt bağırsaklarından dışarı dökülür!

Melik Nâsır'ın valilerinden Atrîs'in Ayzâb'da emirliği sırasında, bir de Türkistan hükümdarı Melik Kebek'in¹⁵¹ saltanatı zamanında bu tür hâdiselerin meydana geldiği rivayet edilir.

Atrablus'tan Hısnu'l-Ekrâd (: Kürt Kalesi) şehrine vardım.¹⁵² Burası şirin, küçük bir belde. Ağacı ve suyu boldur. Şehir yüksek bir tepe üzerine kurulmuş. Büyük hükümdarlardan birinin adına inşa edilmiş. İbrahîmî Zaviyesi de buradadır. Şehir kadısının evinde konakladım. Şu anda ismini hatırlamıyorum.

Hısnu'l-Ekrâd şehriden Humus'a vardım.¹⁵³ Bu güzel şehrin yeşili bol, suyu gürdür. Sokakları geniş, câmisi şirin, ortasında bir havuz var. Humus halkının büyük kısmı Araptır ve iyi yürekli insanlardır. Şehir dışında "Allah'ın ve Onun Elçisinin Kılıcı" lakabıyla ünlenmiş Hâlid b. Velîd hazretlerinin kabri vardır.¹⁵⁴ Yanı başında bir zaviye, bir de mescit mevcut. Kabrin üzeri siyah bir örtüyle kaplanmıştır.

Şehir kadısı Cemaleddîn Şerîşî, çehre ve huy güzelliği bakımından benzerine az rastlanır insanlardandır.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Hama ve Çevresi

Humus'tan Hama'ya vardım. Şam bölgesinin (: Suriye-Lübnan-Filistin) en bakımlı şehirlerinden biridir burası. Güzelliği ile ün salmıştır.¹⁵⁵ Her yanı bahçelerle çevrilidir. Sudolapları epey büyük, gökteki felekler gibi. Âsî denilen büyük nehir de buradan geçer.¹⁵⁶ Mansuriye adı verilen bir dış mahallesi vardır. Şehrin girişinde bulunan bu mahalle asıl şehirden de büyük görünüyor. Burada işlek çarşılar ve muntazam hamamlar var.

Hama'da meyve boldur. Badem kayısı da yörenin ürünlerindendir. Bu kayısının çekirdeği kırılınca içinden lezzetli badem çıkar.

İbn Cüzeyy der ki:

Büyük sahabî Ammâr b. Yâsir'in soyundan gelen Gırnatalı gezgin şair Nûreddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Musa b. Saîd Ansî¹⁵⁷ bu şehir hakkında şu dizeleri söylemiştir:

*"Hak Teâlâ himaye etsin Hama'nın çevresini,
Durdum ve dinledim onu, kalbim neşeyle doldu.
İşildayan binalarını da anlatmak zordur,
Öyle güzel şarkılar söyler güvercinleri,
Öğle hoş eğilir ki nazenin ağaçları.*

*Bana kızıyorlar günaha girdim diye,
Şarap içip oynadım, postumu serdim diye,
Âsî bir nehir buradayken nasıl dururum?
Onun gibi isyan etmeden kendimi nasıl bulurum?
Ve söyleyin asil dostlar, nasıl tutarım kendimi,
Onun gibi saf içkiden kadeh kadeh yudumlarken?*

*Çağlarım sudolabı gibi, yanlarından akarım,
Coşar, sarhoş olur oyunda baskın çıkarım!
Bak nasıl inlemekte, nasıl ağlamaktadır,
Göz ucuyla bakıp merhamet avlamaktadır.”*

Bir şair de oranın sudolapları hakkında tevriye yoluyla şu dizele-ri söylemiş:

*“Nice dilber var ki başına belâ aldı beni,
Uzak evlerden gözledi, durdu gölgemi,
Bana acıyarak ağladı ve anlattı derdini,
Sana yetmiyor mu kanıt olarak,
Âsi üzerine ağlayan tahta kemikleri?”*

İlk dizede dilber anlamına gelen “nâûre” sudolabı anlamına da gelir.

Yakın dönem şairlerinden biri de yine tevriyeli dizeler okumuştur:

*“Hama’da konaklayan efendiler size andolsun,
Günahtan hep sakındım, korudum içtenliğimi,
Gözlerim sizden sonra ne zaman ansa sizi
Gözyaşıma boyun eğer hırçın Âsî gibi”*

İbn Battûta devam ediyor:

Daha sonra Maarra’ya geldim. Meşhur Ebu’l-Alâ Maarri¹⁵⁸ ve diğer birçok şair buradan yetişmiştir.

İbn Cüzeyy der ki:

Peygamberimizin yakın arkadaşlarından Nu’mân b. Beşîr Ensârî –Allah ondan razı olsun– Humus’ta emirlik yaparken bir oğlunu kaybetti. Onu Maarra’ya gömdüler. Bu yüzden Maarratü’n-Nu’mân adıyla da bilinir burası.¹⁵⁹ Daha önceleri Zatü’l-Kusûr (: Saraylar şehri) diye bilinirmiş. Şehre bakan bir dağın ismi Nu’mân olduğu için Maarratü’n-Nu’mân diye adlandırıldığı da söylenir.

İbn Battûta devam ediyor:

Maarra büyücek, güzelce bir şehirdir. Ağaçlarının çoğu incir ve fındıktır. Meyveleri Mısır’a ve Şam’a ihraç edilir. Şehir dışında bir fer-sah mesafede müminlerin emiri Ömer b. Abdülazîz Hazretleri’nin kabri mevcuttur. Ama Peygamber dostlarından Aşere-i Mübeşşere’ye (: cennetle müjdelenmiş on sahabiye) ve ismi Ömer olan herkese düş-

manlık eden Râfızîlerden âdî bir zümrenin beldesinde bulunduğu için ne zaviyesi ne de bakıcısı vardır. Oysa Ömer b. Abdülazîz, Hz. Ali'yi ululamış, ona saygıda kusur etmemişti!¹⁶⁰

Sonra Sermin şehrine yöneldim. Buranın her yanı bahçedir ve ağaçlarının çoğu zeytindir. Burada zeytinden kalıp kalıp sabun imal edilir; Mısır'a, Şam'a gönderilir. Sadece el yıkamak için üretilmiş kokulu, kırmızı ve sarı sabunlar vardır. Şehrin ismiyle anılan şahane, pamuklu kumaşlar dokunur. Ahali, Cennet'le müjdelenmiş on sahabiye sövmekten geri durmaz; hattâ "on" lafzını asla ağza almayıp kumaş ve diğer mallarını çarşıda satarken on kelimesini kullanmak gerekirse "dokuz ve bir" derler! Bir gün oradan geçen bir Türk Memlûklü, yerel satıcının "dokuz ve bir" diye bağırıldığını işitince dayanamamış, adamın başına topuzu indirip "topuz ile on de hele!" demiştir. Sermin'de bulunan büyük câmiin dokuz kubbesi vardır. Aşâğılık mezheplerine uyarak kubbeleri dahi on yapmamışlar!

ONİKİNCİ BÖLÜM

Halep ve Çevresi

Sermîn'den çıkıp Halep'e vardım. Merkezî bir konumda büyük bir şehir olan Halep hakkında Seyyah Ebû Hüseyin İbn Cübeyr¹⁶¹ şöyle diyor:

“Halep’in şöhreti heryanı tutmuştur. Adı cihanın dilinde gezer. Hükümdarlar oraya sahip olmak arzusuyla yanarlar. Stratejik konumu sebebiyle birçok hükümdarı, tesir alanına çekmiştir. Bu şehir için ölüm saçan ateşler yakıldı, keskin kılıçlar kınından sıyrıldı. Kalesi sağlam ve yüksek olduğu için görülmeye değer. Çok iyi korunmaktadır; kolay kolay herkesin fethedeceği bir yer değildir. Zaten isteseler de güçleri yetmez. Etrafı yontma taştır. Dengeli bir yapıdır. Günlere, yıllara, asırlara dayandı. Gerek seçkinler taifesinden gerekse avamdan pek çok insan ağırladı. Hanî Hamdânî emirleri,¹⁶² şairleri nerede? Hepsi yok oldu, geriye kalan Halep'in binalarıdır. Hükümdarları bir bir mahvolmuş hâlde kendisi dimdik duran beldeye hayret! Art arda ölüyorlar ama o yaşıyor. O hâlâ meydan okuyor ve onu elde etmek de mümkün değil! O, kendini vermek istediğinde kolayca elde edilir, hemen yetişilir ona! Burası Halep, nice krallar mazi oldu ama o konumu sebebiyle nice felâketlere meydan okudu! İsmi dışıldır. Kızığlankız dilberlerin elbisesine bürünmüş ve sunmuş her yaklaşıma bereketini! Şans kılıcı olan İbn Hamdân'dan sonra yeniden süslenmiş, bir gelin gibi! Heyhat, gençliği bir gün gidecek, bir isteyeniyi de çıkmayacak! Zaman yavaş yavaş çökecek tüm kuvvetiyle ve harap olacak dipdiri, dimdik duvarları!

Halep Kalesi'nin bir adı da Şehbâ'dır (: bulutlu, bulanık soğuk gün, kıtlık yılı). Kale içinde iki su kuyusu bulunduğundan orada susuzluktan korkulmaz. Kaleyi iki sıra kalın bir sur sarmaktadır. Üst tarafında suyu gür büyük bir kuyu vardır. Surlar, birbirine yakın burçlarla art arda uzar gider. Kuleler boyunca dizilen hayret verici

bölmelerin hepsinde kemerli pencereler bulunup dışarı açılır. Bütün kuleler kullanıma açıktır, meskündür. Bu kalede zamanın tesiriyle yemeğin asla değişmediği ve bozulmadığı gerçektir.”

İbn Battûta devam ediyor:

Halep'te İbrahim Halîl Peygamber'in Allah'a ibadet ettiği bildirilen kutlu yer, herkes tarafından ziyaret edilmektedir.

Demın bahsettiğimiz kale, Şam ile Irak arasında, Fırat yakınında kurulu Rahbet-i Mâlik b. Tavk Kalesi'ne benzer. Tatar azgını Kazan, Halep üzerine yürüyüp bu kaleyi bir müddet kuşatmışsa da muvaffak olamayıp geri dönmüştür.¹⁶³

İbn Cüzey der ki:

Hamdânî emiri Seyfüddevle'nin şairi Hâlidî bu kale hakkında şu dizeleri söylüyor:

*“Yırtık ve sarptır o, arzulu müstevlileri ezer ,
Yüksek kalesi ve zorlu yokuşuyla düşmanı yok eder.
Rüzgâr bir parça bulutla onu örter,
Donanır yıldız gibi ışıyan gerdanlığıyla.
Geceleğin şimşek çakınca gösterir yüzünü,
Bakire (Meryem) gibi doğar bulutlar arasında.
Nice zorbaların eğilmez başı eğildi önünde,
Nice ordular perişan oldu, dağılıp gitti burada.”*

Aynı şair nazmın en sanatkâranesi diye tanımlayabileceğimiz şu dizeleri de Halep Kalesi hakkında söylemiştir:

*“Bedeni anka kuşuyla kucaklaşan kale,
Burçları ikizler burcunu aşan kale,
Bilmez yağmur nedir, bilmez nedir katre,
Hemzemin olduğu bulutlar yol verir sürülere.
Gökler bardak olsa boşalsa üstüne,
Halk sarnıçtan çeker su, kuleler kalır kuru!
En parlak yıldız olurdu şu şahin yuvası,
Bir kehkeşan'a karışıp aksa boşluğa doğru.
Kem gözle bakanları tuzağına düşürdü,
Nice hileyle yendi, azgın zalimleri!”*

Cemaleddin Ali b. Ebi'l-Mansûr'un da bu kale hakkında şu dizeleri vardır:

*"Bu kale öyle muhteşem öyle yüksek ki,
Gökte gezen ve dönen denizi durdurur,
Ahalisi su başına gider gibi Samanyolu'na çıkar,
Atları mera diye yıldızlarda otlanır,
Korkar çarkıfelek ondan, korkar yaklaşamaz,
Belâ yağdıramaz ona, ağzını açamaz!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Bazıları da Halep'te İbrahim Peygamber'in süt (: el-haleb) sağdığını söyler. Çünkü Allah dostu İbrahim bu şehirde oturmuş, geniş sürülere sahipmiş ve onların sütünü fakirlere dağıtırmış. Fakirler sürekli toplanıp "İbrahim'in sütü" diye seslenince şehrin ismi "Halep" kalmış.

Bu şehir hakikaten görülmeye değerdir. Konumu itibariyle benzersiz bir üstünlüğü vardır. Sokakları geniş ve düzenlidir. Çarşıları ahşap çatı ile örtülü bulunduğu için sokaktan geçenler ve dükkân sahipleri rahat ederler. Mescidin kenarında bulunan kaysariye (: büyük pazar) çok hoş ve geniştir. Oranın yollarının her biri mescidin bir kapısına çıkar. Câmiin ortasında havuz, etrafında taş döşeli bir avlu vardır. Fildişi ve abanozla süslenmiş minberi pek sanatkârane-dir. Bu mescide yaraşır güzellikte Hamdânoğullarına ait bir medrese vardır yanı başında. Bunun dışında şehirde üç medrese ve bir de has-tane mevcuttur.

Şehrin dışı alabildiğine geniş bir ova. Büyük tarlalar ile arka arka dizilmiş üzüm bağları dikkat çekiyor. Nehrin kenarında bahçeler birbirini takip ediyor. Bu nehir Hama'dan geçen Âsî suyudur.¹⁶⁴ Uzaktan bakan, suyun aşağıdan yukarıya aktığını zannettiği için bu ismi aldığı söylenir.

Halep'in dışı da pek güzeldir. İnsanın kalbine ferahlık verir. Hakikaten burası hükümdarlık merkezi olmaya elverişli bir şehirdir.

İbn Cüzeyy der ki:

Şairler Halep'in güzelliklerini anlata anlata bitiremediler. Bir içini, bir dışını anlattılar. Meşhur şair Ebû Ubâde Buhturî de¹⁶⁵ şöyle diyor:

*"Ey şimşek, Kuvayk'ta ve Halep'in perçemlerinde göster yüzünü,
Aydınlat çehreleri Betyâs sarayının üstünden!
Mersin ağacının meyveleri devşirildiğinde,
Sizi özleyip hasretle yandığım zaman,
Giderir gamımı Halep, yanaşır ruhuma."*

Şair Ebûbekir Sanavberî de¹⁶⁶ şöyle der:

*"Bulutların prensesi Halep'i sulasın,
Nasıl da sevinç artar, hüzüün azalır burada.
Niceleri hayatın tadını burada aldı,
Oysa gün bu şehirde hep neşeyle geçmez.
Çiçekler gözlerini açıp ufka baktığında,
İpek elbiseleriyle ovaya aktığında.
Göğüsleri yanar altın altın,
Işıldar gümüş kolları kızıla yangın!"*

Meşhur şair Ebu'l-Alâ Maarî de şu dizeleri söylüyor:

*"Halep, ah Halep sana gelen cennete gelir.
Senden ayrılan düşer cehenneme,
Senin tozun toprağın mücevher eder,
Sana sahip çıkan asillerin gözünde.
Halep halkı derya bilir şu Kuvayk ırmağını,
Oranın çakıltaşına değişmez Sebîr dağını."*

Ebu'l-Fityân b. Habbûs ise şu beyitleri söylüyor:

*"Dostlar, hastalığımı kaldıramazsanız,
Bırakın beni Halep'in meltemlerine,
Bende aşk arzusu günbegün depreşirken,
Halep'te sabâ rüzgârı hüküm sürmede."*

Şair Ebu'l-Feth Kuşâcim¹⁶⁷ şöyle diyor:

*"Hiçbir şehir tattırmaz tüm zevkleri halkına,
Sunamaz saadet, Halep'in sunduğu kadar,
Her şeyi bulursun orada canın çektiğinde!
Bir ziyaret et, haydi koş, durma eriş,
Müjdeler olsun Halep'in misafirlerine!"*

Gırnatalı Ebu'l-Hasan Ali b. Musa b. Saîd Ansî şöyle diyor:

*"Ah kervancıbaşı kafiye ne çok istirahat verdin,
Sür develeri Halep yoluna, sür gayrı,*

*Halep benim sevdalarımın yatağı,
Halep arzularımın kiblesi, hasret ocağı,
Orada Cevşen, Betyâs ve Âbid'den başka,
Bir de sana yağmurca hediye yağdıran biri var.
Orada göze gönle şenlik veren mera,
Orada saf şarapla dolar boşalır kadeh, tutuşur hayâl.
Oranın kuşları bir başka şarkı söyler,
Dallar bile sarılacakmış gibi birbirine meyleder,
Tepesinden bakılınca güzel Şehbâ'nın,
Yıldızların ona taç olduğu görülür."*

İbn Battûta devam ediyor:

Halep'te Melikülümerâ makamında bulunan Argûn Devâdar, Melik Nâsır'ın en büyük valilerindendir. Hukuk bilgisinin çokluğu ve adaleti ile meşhur ise de pek cimridir! Halep'te dört mezhepten her biri için bir kadı bulunur. Bunlardan biri de Kemâleddîn b. Zemelkânî'dir. Bu adam Şâfiî mezhebinin kadısıdır. Pek çok ilimden haberdardır. Melik Nâsır, başkadılığa tayin için bu adamı hükümet merkezine çağırdıysa da Mısır'a gelirken Belbeys'te vefat ettiğinden atama gerçekleşemedi. Daha önce Halep kadılığına atandığı vakit Dımaşk ve diğer yörelerin şairleri ona methiye düzdüler, kasideler sundular. Şam'ın şairi diye bilinen Şihâbeddîn Ebû Bekir Fârûkî de uzun bir kaside döktürdü. Baş tarafı şöyledir:

*"Seni kaybettiği için Dımaşk eseflendi,
Senin gelmenle bayram etti Halep.
Seyahatinle Dımaşk'a elem verdin,
Halep'in tepelerinde renk renk çiçek derdin.
Avlusuna adım attığın ev ışığa boğuldu,
Şimşek gibi göğe yansıdı nuru!
Ey armağanlara gömülen yolcu,
Kıyas yapılırca en cömerdin bile cimri kaldığı asilden ödül al!
İşte Kemâleddîn budur, koş yanına!
Onun himaye kanadına sığın, onunla iyi geçin ki nimete erişesin,
Çünkü ihsanın kaynağı orada,
O kadılar kadısıdır, zamanın büyüklerindendir.
Onun yardımıyla fakirler zengin olur, yetimler sevinir,
Onun atası asil, torunu asil, kendi asil.
Dalları ve kökü onunla övünür,
Yüce Rab onu Halep halkına hediye etti,*

*Nimeti ve fazileti dilediği yere vermek Rabb'a özgü.
Zekâsının keskinliği ve dilinin açıklığıyla çözer sorunları
Güneş gibi aydınlık, ışıktan adamdır o!
Ey hâkimler hâkimi öyle ulusun ki,
Başka bir mevki ve mertebe sevindiremez seni,
Şüphe yok senin ikizler burcu gibi yüksek himmetinin yanında,
Gayet basit gelir nice makamlar sana,
Bütün ilimlerde üstünlüğün gün gibi açık,
Karanlığı yırtan sabah ışığıydın sen!
Öyle meziyetlerin var ki düşman takdir eder, tanık olunca,
Düşmanın tasdik ettiği erdemdir esas erdem."*

Bu kaside elli beyti aşar. Adı geçen kadı ödül olarak şaire bir elbi-seyle bir miktar para vermiştir. Dönemin şairleri, kasidenin "esifet" (: eseflendi, üzüldü) sözüyle başlamasından ötürü çeşitli eleştirilerde bulunmuşlardır.

İbn Cüzeyy der ki:

Seyyahın bahsettiği eleştiri bu kaside hakkında değildir. Şairimiz mukattaat türü (: başlı başına bir konu içeren birkaç dizelik) şiirlerin-de kasidelerden daha başarılıdır. Doğu ülkelerinin tümünde zamanın şiir üstadı sayılıyor. Dillerden düşmeyen ünlü nutukları kâğıda döken etkileyici Hatip Ebû Yahyâ Abdurrahîm b. Nubâte'nin soyundan geliyor bu şair.

Tevriye sanatının yapıldığı şu dizeler, onun, müstakil olarak bir konuyu işleyen kısa şiirlerindendir:

*"Hastayım şu dilberin mücevher göğsüne,
Nasıl çalıyor ah âşığım kalbini, nasıl mecnûn ediyor,
Parıldayan yağmur tanesi dişleri gülümseyince,
Öptürmüyor kimseye, cimrilik ediyor.
Ama sonunda güzelim ağzının kölesi oluyor!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Halep kadılarından biri de Hanefî mezhebinin başkadısı Hoca Nâsireddîn İbnü'l-Adîm'dir. Ahlâkı da güzeldir, sûreti de. Bu adam Halep şehrinin asilidir; şairin dediği gibi:

*"Öyle iyi yürekli ki yardım istemek için yanına vardığında
Aradığın şeyi sen ona hediye ediyormuşsun gibi sevinir!"*

Mâlikîlerin başkadısına gelince ismini hatırlamıyorum. Mısır'ın güvendiği adamlardan olduğu için, hak etmeden bu mühim göreve atanmıştır. Hanbeli başkadısının ismini de hatırlamıyorum. Lâkin Dımaşk yakınında Sâlihiyye kasabasından yetişme olduğunu biliyorum. Halep'te nakîbüleşraflık yapan adamın ismi Bedreddîn b. Zehre'dir. Bilgin Şerefüddîn b. Acemî de Halep hukukçularından olup, akrabaları beldenin ileri gelenlerindendir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Halep'ten Dımaşk'a Yolculuk

Halep'ten çıktım, Kınnasrîn yolu üzerinde bulunan Tîzîn şehrine hareket ettim. Yakın zamanlarda Türkmenler tarafından kurulan bu şehrin çarşıları güzel, mescitleri ise pek sanatkârca inşa edilmiştir. Kadısı Bedreddîn Askalânî'dir. Kınnasrîn çok eski ve büyük bir şehirdir.¹⁶⁸ Ama sonradan harap olunca geriye birkaç duvardan başka bir şey kalmamış.

Daha sonra Antakya'ya uzandım. Burası çok büyük ve kadim bir şehir. Etrafındaki sağlam surlar Şam şehirlerinden hiçbirinde yok. Melik Zâhir Baybars, bu şehri fethettikten sonra surlarını tamamen tahrip etmiştir.¹⁶⁹ Antakya'nın ahalisi kalabalıktır. Binaları çok güzel, her yandan su kaynıyor ve her yer yeşillik. Şehrin dışından Âsî nehri geçiyor. Şehirde Habib Neccâr'ın kabri var. Allah ondan razı olsun.

Yanı başındaki tekkede gelip geçen yolculara ve gariplere yemek ikram edilir. Bu tekkenin üstadı Muhammed b. Ali'dir. Yaşı yüzü aşkın ama gücü kuvveti yerinde. Bir keresinde onu ziyaret ettim. Bahçede idi. Topladığı odun yığını şehirde bulunan evine götürmek için sırtına yükledi! Oğlu ise 80 yaşında, beli bükülmüş, yerinden bile kalkamıyor. Bu ikisini gören; baba kim, oğul kim anlayamaz. Hattâ babaya oğul, oğula baba der belki.

Antakya'dan çıkınca Buğrâs Kalesi'ne yöneldim. Gayet sağlam bir yapı; zaptedilmesi çok güç. Etrafı bahçe ve tarlalarla çevrili. Oradan Ermeni kâfirlerin ülkesi olan Sis'e gidilir.¹⁷⁰ Ermeniler, Melik Nâsır'ın tebaasından olup ona vergi verirler. Paraları "Bağliye" denilen halis gümüştedir.¹⁷¹ Buğrâs'ta Debîliye adı verilen kumaşlar üretilir. Bu kalenin emiri Sârimüddîn b. Şeybânî'dir. Onun iyi kalpli olan oğlunun ismi Salâhaddîn, kardeşinin oğlunun ismi ise Hüsâmeddîn'dir. Hüsâmeddîn erdemli bir insandır ve Rusus adıyla bilinen yerde oturur. Ermeni ülkesine giden yolun muhafızlığını o yapıyor.

Ermenilerle İlgili Bir Hikâye

Bir defasında Ermeniler, Emir Hüsâmeddîn aleyhine şikâyetle bulunurlar. Aslı astarı olmayan, yalanlarla dolu sözler söylerler. Bunun üzerine Melik Nâsır, Halep valisine Hüsâmeddîn'in boğdurulmasını emreder. Bu ferman çıkınca emirin büyük kumandanlardan olan bir dostu, derhal Melik Nâsır'a koşup:

"Sultanımız! Emir Hüsâmeddîn seçkin valilerdendir. Müslümanların iyiliğine çalışan ve yolu dikkatli koruyan bir cengâverdir. Ermeni taifesi İslâm ülkesinde fesat çıkarmak niyetinde! Hüsâmeddîn onlara engel olduğu için, Müslümanların gücünü kırmak amacıyla adamcağızı öldürmeye çalışıyorlar!" diye durumu açıklar.

Böylece Hüsâmeddîn'in önu açılır, ona makam elbisesi gönderilir, memuriyetinin iadesi için ikinci bir emir çıkartılır. Melik Nâsır, Âkûş adlı, fevkalade zamanlarda gönderilen ulağı çağırarak süratle yola çıkması için emir verir. Ulak Âkûş, Mısır'dan Halep'e bir aylık yolu 5 günde aşar. Oraya vardığı zaman Halep valisi, Hüsâmeddîn'i mahkûmların idam edildiği yere göndermiş bulunmaktadır. Hak Teâlâ'nın yardımıyla Hüsâmeddîn kurtulur, görevine döner.

Emir Hüsâmeddîn'le Buğrâs kadısı Şerefüddîn Hamevî'yi Amk (: Amik ovası) denilen yerde gördüm.¹⁷² Burası Antakya, Tizîn ve Buğrâs şehirleri arasında geniş bir mıntıkadır. Arazisi bereketli olduğu için Türkmenler hayvanlarıyla burada konaklar.

Kusayr, Sahyûn ve İsmailî kaleleri

Daha sonra "kasr" kelimesinin küçültme kalıbıyla "Kusayr" ismini taşıyan beldeye gittim; burası çok güzel bir kaledir. Emiri Alâeddîn Kürdî diye tanınan birisi. Kadısı ise Mısır halkından Şihâbeddîn Ermentî'dir.

Kusayr'dan hareketle Şuğrubukâs Kalesi'ne vardım. Tepenin üzerinde gayet sağlam bir kaledir. Emiri, erdemlilerden Seyfeddîn Altuntaş'tır. Kadısı ise İbn Teymiyye'nin arkadaşlarından Cemaleddîn b. Şecere'dir.

Oradan, Sahyûn şehrine yöneldim. Burası çok güzel. Suyu bol, ağacı çok. Sağlam bir kalesi var. Emiri, İbrahimî adıyla bilinen birisidir. Kadısı Humuslu Muhyiddîn'dir. Kalenin dışında bir bostan var. Ortasındaki tekmeden, misafirler faydalanır, garipler karnını doyurur. Ermiş İsa Bedevî'nin kabrini de ziyaret ettim; Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Daha sonra yolumun üzerinde Kadmus, Meyneka, Ulayka, Masyâf ve Kehf kalelerine uğradım. Bunların hepsi İsmailiye veya

Fidâviye denen topluluğundur.¹⁷³ Bu cemaatin içine kendilerinden başka kimse giremez. Şu anda Melik Nâsır'ın okları gibidirler. Melik, kendisinden kaçarak Irak yahut diğer bölgelere sığınan düşmanlarının işini bunlar aracılığıyla bitirir. İsmailî taifesinden olan bu adamlar maaşlı çalışırlar. Sultan, bir düşmanını yok etmek için bunlardan birini gönderince parasını verir. O şahıs, hizmetini yerine getirdikten sonra sağ salım dönerse para onun olur. Ölürse oğluna kalır. İsmailîler öldürecekleri adamları zehirli bıçaklarla vururlar. Bazen hileleri fayda vermez; Emir Kara Sunkur gibi birisi çıkar da onları öldürür.

Kara Sunkur Irak'a kaçınca Melik Nâsır, İsmailî taifesinden bir grubu onun peşine taktı. Ama Kara Sunkur ihtiyatlı davranınca İsmâilî suikastçileri telef oldu.

Kara Sunkur'un Hikâyesi

Kara Sunkur, büyük emirlerdendi.¹⁷⁴ Melik Nâsır'ın kardeşi Melik Eşref'in öldürülmesi olayına adı karışmıştı.¹⁷⁵ Nihayet Mısır'da iktidar yolu Melik Nâsır'a açıldı. Saltanatta istikrarı sağlayıp mevkiini güçlendiren Nâsır, hem kardeşinin intikamını almak, hem de ona yapılan muamelenin kendisine de yapılmasına meydan vermemek için katilleri ele geçirecek tek tek idam etti. O sırada Kara Sunkur Halep'te Emîrû'l-Ümerâ makamındaydı. Melik Nâsır bütün kumandanlarına askerlerini toplamalarını emretti. Hattâ Kara Sunkur'un yakalanması için Halep'e girecekleri zamanı da onlara bildirdi. Kumandanlar emri uygulayınca Kara Sunkur can korkusuna düşerek 800 adamıyla beraber sabahleyin kendisini yakalamak üzere olan orduya saldırdı. Ansızın safları yardı ve düşmanı âciz bıraktı! Melik Nâsır'ın askerleri 20.000'i bulduğu hâlde Kara Sunkur kendisini kurtardı. Halep'ten iki günlük mesafede bulunan Arap emiri Mühennâ b. İsa'nın yurduna yöneldi.¹⁷⁶ Mühennâ avdaydı. Kara Sunkur onun evine gitti. Atından inerek sarığını kendi boynuna geçirdikten sonra:

"Yardım, ey Arapların emiri!" diye seslendi. Evde Mühennâ'nın hanımı ve amca kızı olan Ümmü'l-Fadl vardı.

"Seni ve senin yanındakileri himaye ederiz!" dedi kadın. Kara Sunkur:

"Sadece çocuklarımı ve malımı kastediyorum!" dedi. Evdekiler:

"İstediklerini veririz. Bizim himayemizde ol!" cevabını verdiler. Bunun üzerine Kara Sunkur konağa girdi. Mühennâ avdan dönünce ona iyi davrandı. Hattâ kendisine ait malları kullanabileceğini, istediği gibi harcama yapabileceğini söyledi. Ama Kara Sunkur:

“Sadece Halep’te bıraktığım evlâtlarımı ve mallarımı isterim, başkasını değil!” deyince, Mühennâ, kardeşlerini ve amca oğullarını eve davet etti. Onlarla bu konuyu görüştü. Bazıları Kara Sunkur’un tekli-fini kabul etti. Bazıları da:

“Biz Melik Nâsır’ın ülkesindeyiz, bu hareketlerimizle ona savaş açmıyor muyuz?” diye itirazda bulundu. Mühennâ:

“Ben bu adamın istediğini yapar, sonra onunla beraber Irak sulta-nına kaçarım!” dedi. Bu sırada Kara Sunkur’un çocuklarının Mısır’a gönderildiği haberi geldi. Mühennâ, Kara Sunkur’a hitaben:

“Çocukların için yapacak hiçbir şey kalmadı, fakat mallarını kur-tarmaya gayret ederiz!” dedi.

Mühennâ, sülâlesinden kendisine itaat eden 70.000 Arapla, Halep’e yöneldi. Kale kapısını yıkarak şehri fethetti. Kara Sunkur’un mallarını ve ailesinden geriye kalan fertleri kurtardı. Başka bir şey yapmadı. Oradan Humus emiri Efram¹⁷⁷ ile birlikte Irak hükümdarı-na gittiler. Irak hükümdarı İlhanlı Muhammed Hudâbende¹⁷⁸ ile Karabağ’da buluştular. Karabağ, hükümdarın yazlarını geçirdiği bir yerdir. Sultâniye ile Tebriz şehirleri arasında bulunur. Sultan misafir-lerine ikramda bulunduğu gibi Mühennâ’ya Iraku’l-Arab bölgesini, Kara Sunkur’a Iraku’l- Acem¹⁷⁹ yöresinde yer alan ve Küçük Dımaşk adıyla ünlenen Merâğa beldesini verdi. Efram’a da Hemedân şehrini verdi. Emirler, Muhammed Hudâbende’nin yanında bir müddet kal-dılar. Efram orada vefat etti.

Mühennâ kendisine dokunulmayacağına dair verilen kesin söz ve nice vaatlerden sonra Mısır’a döndü. Kara Sunkur olduğu yerde kaldı. Nâsır birçok defa İsmailî fedaîlerini oraya gönderdi, lâkin onlardan bir kısmı Kara Sunkur’un evine girdiği sırada hemen huzurunda katledil-di. Kimisi de at üzerinde ona hücum ettiler ama emir onları alt etmeyi başarıp hepsini mahvetti.

Sözün kısası, adı geçen cesur emir yüzünden İsmailî fedaîlerinin çoğu telef oldu. Kara Sunkur üzerinden zırhını asla çıkarmaz, sırık ve demirden yapılmış kulübesinden başka bir yerde uyumazdı. İlerde anla-tacağım gibi Sultan Muhammed Hudâbende vefat edince yerine oğlu Ebû Saîd geçti ve bu adam, kendine bağlı büyük emirlerden Cûbân’la (: Çoban) ayrılığa düştü. Cûbân’ın oğlu Dümûrtaş,¹⁸⁰ Melik Nâsır’a kaçtı. Bu yüzden Ebû Saîd ile Melik Nâsır arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre Ebû Saîd, Nâsır’a Kara Sunkur’un başını gönderecek, öteki de Ebû Saîd’e Dümûrtaş’ın başını gönderecekti. Melik Nâsır, Dümûrtaş’ın kesilmiş kellesini hakikaten Ebû Saîd’e gönderdi; öteki, Kara Sunkur’un yakalanıp huzura getirilmesini emretti. Fakat Kara Sun-

kur vaziyetten haberdar olunca yüzüğünde saklı bulunan zehiri yutarak intihar etmişti. Ebû Saîd, olayı Melik Nâsır'a bildirip istenen kelleyi göndermedi.

Fedaîlerin kalelerinden çıkıp Cebele şehrine hareket ettim. Burası da ağacı ve meyvesi bol bir şehirdir. Denize yaklaşık bir mil uzakta. Orada meşhur ermiş İbrahim b. Edhem Hazretleri'nin mezarı bulunuyor. Bu adam dünya mülküne iltifat etmemiş, ömrünü Cenâb-ı Hakk'a ibadete adanmıştır. İbrahim, herkesin sandığı gibi bir hanedandan gelmiyordu. Sahip olduğu mülk annesinin babasından yani dedesinden intikal etmişti. Babası Edhem de kendini ibadete vermiş, dünyadan kopmuş, sürekli dolaşan ulu ermişlerdendi.

Edhem'in Hikâyesi

Anlatıldığına göre Edhem bir defasında Buhara bahçelerinden birine uğrar. Orada akan suda abdest tazelerken bir elmanın yüzdüğünü görür. Mühim değil, diyerek meyveyi alıp ısırır. Daha sonra kalbine kuşku düştüğünden, bahçe sahibinden helâllik almak niyetiyle kapıyı çalar.

Kapıya çıkan cariye;

"Ev sahibini bana çağır!" diye seslenir. Cariye;

"Ev sahibi bir kadındır!" diye cevap verince;

"Yanına çıkmak için izin istediğimi söyle!" diye ricada bulunur.

Cariye, Edhem'i bahçe sahibesinin yanına götürünce elma meselesini anlatır. Kadın:

"Bu bahçenin yarısı benim, yarısı sultanındır!" diye cevap verir.

Sultan o gün Buhara'dan on günlük mesafede Belh'de bulunmaktadır. Bahçe sahibi yarım elma için hakkını helâl ettikten sonra Edhem durmaz, Belh'e yönelir. Sultanı bulup vaziyeti anlatır. Hakkını helâl etmesini ister. Sultan ise nazlanır. Edhem'e ertesi gün gelmesini emreder.

Sultanın çok güzel bir kızı vardır. Asilzâdeler onunla evlenmeye can atarlar ama o kimseyi kabul etmez. Ömrünü iyilik ve ibadetle geçiren, dünyaya önem vermeyen biriyle evlenmek ister. Sultan, konağına döndüğünde Edhem'in hikâyesini anlatır kızına ve ilave eder;

"Dünyada bundan daha iyisi yoktur. Ben, inceliklere bu kadar dikkat eden, hak yemekten böyle korkan birini görmedim! Yarım elma için Buhara'dan Belh'e geldi!"

Bunun üzerine kız, kalbinde Edhem'e karşı yakınlık hisseder, onunla evlenmeyi kabul eder.

Yüce insan Hz. Edhem ertesi gün konağa varınca sultan:

“Kızım ile evlenmen şartıyla hakkımı helâl ederim!” der. Bir hayli mukavemetten sonra Edhem razı olur. Eşinin yanına girdiği vakit onu gayet süslü bulur. Zıfâf odasının da her yanı ziynetlerle bezenmiştir. Odanın bir köşesine çekilip namaz kılar sabaha kadar. Yedi gece böyle sürer bu. Oysa sultan hâlâ hakkını helâl etmemiştir. Edhem sultandan hak helâllığı istemektedir.

“Eşin ile karı koca olmadıkça hakkımı helâl etmem!” diye diretir hükümdar. O gece Edhem, eşiyle karı koca olur. Sonra boy abdesti alır, namaza kalkar. Secdedeyken çılgılık atar ve ölür. Allah rahmet eylesin.

Sultanın kızı, Edhem’den hamile kalarak İbrahim’i dünyaya getirir. Sultan dedenin erkek çocuğu olmadığından hükümdarlık İbrahim’e geçerse de herkesin bildiği gibi o saltanatı terketmiştir.

İbrahim b. Edhem’in kabri civarında ortasında havuz bulunan güzel bir tekke var. Yolcular burada konaklar, garipler burada doyar. Buranın hizmetkârı ermişlerden İbrahim Cumahî’dir. Halk, Şaban ayının 15. gecesini Şam’ın diğer bölgelerinden bu tekkeye gelip üç gün kalırlar. Şehir dışında büyük bir çarşı kurulur. Orada her şey mevcuttur. Dervişler de bu mevsimde her taraftan gelir toplaşır. Türbeyi ziyaret eden herkes bakıcıya bir mum verir; kilolarca mum yığılır orada. Bu kıyılarda yaşayan halkın çoğu Nusayrî mezhebindedir. Nusayrîler, Hz. Ali’nin ilâh olduğuna inanırlar. Namaz kılmaz, oruç tutmaz ve boy abdesti almazlar. Melik Zâhir’in, o köylerde mescit yapılmasını ferman etmesi üzerine her köye birer mescit yapmışlar, lâkin pek mamûr değil. Zaten mescide asla girmedikleri gibi tamir de etmezler. Hattâ bu mabetleri çoğu defa hayvanlarına ahır olarak kullanırlar. Bir yabancı köylerine gelip mescide girerek namaz için ezan okumaya başlasa;

“Zırlama! Yulafın geliyor!” derler. Bunların sayıları da hayli çoktur.

Mehdilik İddia eden Bir Adamın Hikâyesi

Bana anlatıldığına göre adamın biri Nusayrîlerin bölgesine gelip Mehdilik davasında bulunmuş. Halk adamın etrafında toplanmış.¹⁸¹ Adam pek çok memleketin kendilerine verileceğini vaadederek Suriye yöresini takipçileri arasında taksim etmiş, hattâ her birinin memleketini de belirleyerek oraya gitmesini ferman buyurmuş. Bir de elleri-ne emir-nâme olarak zeytin yaprakları vermiş.

Takipçilerden biri kendisine söylenen şehre gider. Şehrin asıl emiri adamı huzuruna çağırınca;

“İmam Mehdî bu şehri bana verdi!” cevabını alır. Bunun üzerine emir, elinde ferman bulunup bulunmadığını sorar adama. Zeytin yaprağını göstermesi üzerine önce döver sonra hapse atar onu.

Mehdilik davasında bulunan esas adam, Müslümanlarla harp için hazırlık yapılmasını ve savaşın Cebele şehrinden başlatılmasını emreder;

“Kılıç yerine mersin ağacının çubuklarını tutun!” diye salık verir. Onun vaadine göre bu çubuklar savaş anında kılıca dönüşecektir. Peşinden gelen Nusayriler Cuma günü halk namazdayken Cebele şehrine hücum ederek evleri basarlar. Kadınlara saldırırlar. Bu hâdis büyük infial uyandırır. Müslümanlar mescitlerden çıkarak silâhlânıp bunları öldürürler. Haber Lâzkiye’ye ulaşınca Emir Bahadır Abdullah ordusuyla yola çıkar. Ayrıca Trablus’a güvercinle mektup gönderildiğinden yöredeki Emîrû’l-Ümerâ (: bölgevalisi) askerini toplar, oraya gelir. Nusayrileri takip ederek takriben 20.000 kadarını öldürürler. Geri kalanlar dağlara kaçmıştır. Canları bağışlandığı takdirde adam başına bir altın vereceklerini yöre başvalisine bildirmişlerdir. Lâkin vaziyet güvercin ile Melik Nâsır’a anlatılmış olduğundan hepsinin kılıçtan geçirilmesi yolunda ferman çoktan çıkarmıştır...

Yöre başvalisi, onların kurtarılması için çalışır. Müslümanların arazisini bu adamların ekip biçtiğini ve katledilirlerse ehl-i İslâmın büyük zarara uğrayacağını anlatır. Bunun üzerine Melik Nâsır, Nusayrilerin hayatını bağışlar.

Lâzkiye

Bundan sonra deniz kenarında eski bir şehir olan Lâzkiye’ye yöneldim.¹⁸² Buranın, “gemileri gasbeden” kral (: Kehf Sûresi’nde anılan kralın) tarafından kurulduğu sanılıyor.¹⁸³ Ben sadece Allah dostu Abdülmühsin İskenderî’yi ziyaret amacıyla bu şehre geldim-se de vardığımda onun Hicaz’a hareket etmiş olduğunu öğrendim. Arkadaşlarından Şeyh Saîd Bicâî ve Yahyâ Selâvî ile görüştüm. Bunlar Alâeddîn b. Bahâ’nın mescidindedirler. Alâeddîn, Şam’ın büyüklerinden erdemli bir insandır. Yukarıda bahsettiğim iki şeyh için mescit yanında bir tekke yaptırmış, gelip geçen yolculara da bedava yemek çıkarmayı taahhüt etmiştir. Şehrin kadısı ünlü hukuk bilgini, erdem sahibi Celâleddîn Abdullah Mâlikî’dir, aslen Mısırlıdır. Melikülümerâ Taylân ile arası iyi olduğundan şehrin kadılığına atanmıştır.

İbn Müeyyed'in Hikâyesi

Lâzkiye'de İbn Müeyyed diye bilinen bir hicivci vardı. Kimse onun dilinden kurtulamazdı. Zaman zaman dinle alay eder, küfre götüren sözler söylerdi.

Bir defasında Melikülümerâ Taylân nezdinde görülecek işi olur. Ancak Taylân reddeder, adamın işini görmez. Bunun üzerine Mısır'a, hükümet merkezine gider. Orada birtakım çirkin iftiralar uydurduktan sonra Lâzkiye'ye döner. Taylân, Kadı Celâleddîn'e bir yazı göndererek bu adamın hukuka uygun bir şekilde nasıl öldürüleceğini sorar. Bunun üzerine kadı, İbn Müeyyed'i evine davet eder. Karşılıklı tartışmaya girerler. Adam kalbindeki ilhadî inançları açığa vurur. Öyle saçma sapan şeyler söyler ki en hafifi ölümü gerektirir. Kadı tarafından arkada saklanan şahitler, sapkın sözlerini kaydederek bir zabıt tutarlar. İbn Müeyyed, kadı huzurunda suçu kesinleşince hapse gönderilir. Durum Melikülümerâ'ya bildirilir. Daha sonra İbn Müeyyed hapisten çıkarılarak evinin kapısı önünde idam edilir.

Melikülümerâ Taylân ise kısa bir zaman sonra Atrablus yöneticiliğinden azledilir. Yerine büyük kumandanlardan daha önce orada bulunmuş Hacı Kartaya tayin olunur. Bu adamla Taylân arasında eskiden beri düşmanlık vardır. Bu yüzden Taylân'ın kabahatlerini araştırmaya başlar. İbn Müeyyed'in kardeşleri Kartaya'ya müracaat ederek Kadı Celâleddîn'i şikâyet ederler. Emir, kadı efendinin ve İbn Müeyyed aleyhinde tanıklık edenlerin tümünün yakalanarak idam edilmesini emreder. Adamlar şehir dışında mahkûmların idam edildiği yere götürülürler. Her biri başından sarığı çıkarmıştır. Bu yörenin âdetine göre emir birinin idamını emredince ilgili emniyet görevlisi emirin meclisinden at sırtında ayrılp öldürülmesi istenilen şahsın yanına gider, sonra tekrar yerine döner. Bu izin işini üç defa yapması ve üçüncüden sonra buyruğu yerine getirmesi gerekir. Fakat bu olayda üçüncü dönüşte kumandanlar ve ileri gelenler ayağa kalkıp başlarını açarak;

"Emir! Kadı ve şahitlerin katli din adına utanç vericidir!" deyiverir. Bu olayda emir onların "şefaatinin" kabul eder; mahkûmların onlar tarafından kayırılmasına ses çıkarmaz ve ağzından af kararı dökülür.

Fârûs Manastırı, Merkab Kalesi, Akra' ve Lübnan Dağları

Lâzkiye'nin dışında bulunan ve Deyr-i Fârûs¹⁸⁴ adıyla bilinen manastır, Şam ve Mısır'da mevcut olanların hepsinden büyüktür. Orada rahipler oturur ve Hristiyanlar öbek öbek her yerden gelip ziyaret eder orayı. Oradan geçen Müslümanlara da Hristiyanlar tara-

findan yemek verilir. Sundukları yiyecek, ekmek, peynir, zeytin, sirke ve gebreotudur. Bu şehrin limanı iki kule arasına gerilmiş bir zincirle kapalıdır. O zincir indirilmedikçe hiçbir gemi giremez ve çıkamaz. Bu liman Suriye'nin en güzel limanlarından.

Bu şehirden çıkıp Merkab Kalesi'ne yöneldim.¹⁸⁵ Gayet büyüktür. Kerek Kalesi'ne benzer. Yüksek bir dağ üzerine kurulmuştur. Kale dışında büyücek bir mahalle var. Yabancılar oraya girebilir ama kaleye giremez. Burayı Melik Mansûr Kalâvun, Hristiyanlardan aldı. Oğlu Melik Nâsır bu kalenin içinde doğdu. Kadısı Mısırlı Burhânedîn hukukçuların en erdemlilerindendir.

Merkab'dan hareket ettim, Akra' dağına gittim.¹⁸⁶ Şâm diyarının (: Suriye-Lübnan-Filistin) bölgesinin en yüksek dağdır bu. Denizden görülen ilk çıkıntı da budur. Orası Türkmenlerin yatağıdır. Her tarafında gözeler ve ırmaklar vardır. Oradan Lübnan dağına (: Cebel-i Lübnan) yöneldim.¹⁸⁷ Burası yeryüzündeki dağların en bereketlisidir; her türlü meyve ağacı ve zengin su kaynakları ile gayet yeşil bir bölgedir. Orada kendini tamamen Allah'a veren dervişler ve zahitler eksik olmaz. Zaten Cebel-i Lübnan bunlarla şöhret bulmuştur. İyilerden oluşan bir cemaat orada Hak Teâlâ'ya ibadet için inzivaya çekilmiştir, ben onları gördüm, adları pek bilinmez.

Cebel-i Lübnan'da Bir Dervişin Hikâyesi

Burada görüştüğüm ermişlerden biri anlattı:

Kışın en şiddetli zamanında dervişlerden oluşan bir cemaatle bu dağdaydık. Büyük bir ateş yakarak etrafında oturduk. İçimizden biri;

"Şu ateşte kızartacak bir şey olsa ne iyi olurdu!" dedi. Kendisine asla iltifat edilmeyip küçük görülen bir derviş;

"İkinci namazında İbrahim b. Edhem'in mescidindeydim. Civarında bir yaban eşiği gördüm. Etrafı karla sarılmış olduğundan hiçbir yere kaçamayacağını zannediyorum. Giderseniz onu tutabilir ve şu ateşte kızartabilirsiniz!" dedi. Dört kişi kalkıp gittiğimizde yaban eşiğini aynen dervişin tanımladığı gibi bulduk! Tutup arkadaşlarımıza getirdik. Kestikten sonra ateşte etini kızarttık. Bu haberi bize veren derviş çok aradıksa da bir daha bulamadığımız gibi izine de rastlamadık, hayretler içinde kaldık.

Baalbek ve Zebedânî Şehirleri

Cebel-i Lübnan yöresinden Baalbek şehrine hareket ettik.¹⁸⁸ Burası çok eski bir şehirdir. Suriye yöresinin en hoş beldelerindendir. Etrafı verimli, güzel bahçelerle doludur. Arazisi akarsularla beslenir. Art arda

gelen hayır eserleri ve gözü şenlendiren bahçeleriyle Dimaşk'a benzer. Orada yetişen kiraz başka yerdekilerle kıyaslanamaz. Buraya özgü Baalbekî adında bir şerbet vardır ki şıraya benzer, hammaddesi üzümdür. Halk buna özel bir toz katınca katılaşıp, bulunduğu kap kırılıp tek parça hâlinde çıkarılır ürün. Bundan helva yapılarak içine fıstık ve badem konulur. Buna "mülebben" denildiği gibi "celd-i feres" adı da verilir. Baalbek'te süt boldur. Oradan Dimaşk'a gönderilir. Aralarında ki mesafe hızlı yürüyüşle bir günlük ise de kervanla giden yolcular Baalbek'ten çıkıp Zebedânî adıyla bilinen meyvesi bol küçük şehirde geceler ve ertesi gün orman yoluyla Dimaşk'a varırlar. Baalbek'te ihramlık ve benzeri amaçlar için kullanılmaya elverişli kumaşlar üretilir. Bunlara da Baalbekî denilir. Tahtadan kaşıklar ve kaplar yapılır ki başka yerde benzerine rastlanmayacak şeylerdir. Orada tabaklara sıhâf yerine dusût ismi verilir. Çoğu defa bir tabak yapıldıktan sonra onun içine sığacak çapta başka bir tabak ve onun içine girecek büyüklükte de diğer bir tabak yapılır. Bu sûretle tabakların sayısı ona kadar çıkar. Uzaktan gören tek bir tabak zanneder bunları. Yine bu şekilde birbirinin içinde olmak üzere on kaşık yapılarak hepsi deriden bir kılıf içine sokulur. Bazen adamın biri kaşıkları kılıfıyla kemerine bağlar da arkadaşlarının yemeğine katılır. Kılıftan çıkardığında uzaktan görenler tek kaşık sanır hepsini!

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dımaşk

Baalbek'e akşamleyin ulaştığım hâlde, Dımaşk'a duyduğum özlemenden ötürü sabahleyin hemen ayrıldım. Hicrî yediyüzyirmialtı senesi Ramazan ayının dokuzunda Perşembe günü Dımaşku'-ş-Şam'a ulaştım.¹⁸⁹ Burada Şarâbîşiyye adıyla bilinen Mâlikî Medresesi'nde konakladım. Dımaşk, güzellik ve zarafette bütün şehirlerden üstündür.¹⁹⁰ Kalem onun güzelliklerini saymaktan âciz! Dımaşk'ı betimlemek konusunda Seyyah İbn Cübeyr'i kimse aşamamıştır; Allah ona rahmet eylesin, şöyle diyor:

"Dımaşk doğunun cenneti, hattâ ışığın doğduğu yerdir. Araştırma amacıyla ziyaret ettiğimiz İslâm ülkelerinin yüzüğü, fethettiğimiz şehirlerin gelinidir. Hoş kokulu bitkilerin çiçekleriyle süslenmiş, ipek elbiseler giyen bahçelerin içinde altın gibi ışımtır. Son derece değerli bir yer olmakla zaten nasibini almıştır güzellikten. Ve düğün tahtına kurulan dilber gibi bezenmiştir. Mesih'in ve annesinin sığındığı o yerleşime elverişli, sulak Rabve tepesi de bu şehrin bir parçasıdır. Bu yüzden yüceltilmiştir. O tepenin gölgesi çok uzun, suyu durmaksızın akan cennet nehridir.

Buranın ırmak ve arkları alaca yılanın dalgalanması gibi her yana yayılır. Bostanlarının meltemi insana hayat verir. Bu şehir, seyredenlere tüm güzelliğiyle görünüp sanki şöyle der:

"Zarafetin konuk olduğu ve öğle uykusuna yattığı yere geliniz."

Toprağı suya kanmış, neredeyse özlemiştir kuraklığı. Pek sert olan kayaları dile gelir de sana şöyle der:

"Vur ayağını yere! Burada hem yıkanacak, hem de içilecek buz gibi soğuk ve leziz su var!"

Hâlenin ayı ve dış kapçığın meyveyi sardığı gibi bahçeler kuşat-

miştir Dımaşk'ı. Doğusunda göz alabildiğine uzayan yeşil Gûta (: çukur ova) vardır.¹⁹¹ Dört yanından hangisine bakılsa olgunlaşmış meyve görülür. “Cennet yeryüzündeyse kuşkusuz Dımaşk'tır. Eğer gökte ise bu şehir onunla yarışır, hattâ güzellikte ona eştir!” derler; ne doğru bir söz!

İbn Cüzeyy der ki:

Dımaşk'ın şairlerinden biri bu manaya gelecek beyitler söylemiştir:

*“Sonsuzluk bahçesi yeryüzündeyse
Dımaşk olmalı bu, başka yer değil!
Eğer gökteyse elbet bu şehir,
Sevgisini ve tıynetini almıştır göklerin!
Ne güzel bir şehir ve ne lütufkâr Rab,
Sabah akşam fırsat bul, bu diyarda kal.”*

İbn Battûta devam ediyor:

“Tunus'ta ikamet eden ve hadîs ilminde uzman olan gezgin hocamız Şemseddîn Ebû Abdullah b. Câbir b. Hassân Kaysî Vâdiâşî¹⁹², Dımaşk'ı anlatırken İbn Cübeyr'den aktardığımız sözleri aynen söyledikten sonra şöyle demiştir:

“İbn Cübeyr, Dımaşk şehrini hakkını vererek tasvir etti. Onun sözlerinden ötürü Dımaşk'ı görmeyenler dahi ziyaret hevesine düştü. Bu adam Dımaşk'ta kalmamışsa da orayı tüm güzelliği ve albenisiyle anlattı. Yalnız, güneş batarken ufku kaplayan altın kuşakları tasvir etmedi hiç! Oranın geçirdiği bâdirelerden bahsetmedi, ibret dolu zor zamanlarından da hiç dem vurmadi. Aslında 'Dımaşk'ı dillerin bahsettiği gibi buldum. Nefsin arzuladığı, gözlerin özlediği her şey orada var!' diyen yeterli tasviri yapmış, bu cennet şehri özetlemiştir.”

İbn Cüzeyy'in Dımaşk'la İlgili Şiirlerden Yaptığı Bir Derleme

İbn Cüzeyy anlatıyor:

Dımaşk şehrinin güzelliğini anlatmak bâbında şairlerin okuduğu dizeler sayılamayacak kadar çoktur. Merhum babamın hiç dilinden düşürmediği şu dizeler şehrin tasviri konusunda gayet başarılıdır. Şair Şerefüddîn b. Uneyn¹⁹³ der ki:

*“Dimaşk! İçimde bitmek bilmeyen bir hasret var sana,
Sende sitemkâr yârim azap etse, gammazlar yaysa da derdimi,
Senin çakıltaşların ve toprağın inciye andırır,
İnsanı mest eden kokular salar, serin kuzey rüzgârın!
Serazat gözyaşların seke seke akarken taşlarından,
Sende cennet meltemi olur; hasta fırtınaları, uzak yurtların.”*

Bu dizeler hakikaten yüksek bir üslûba uygun şekilde nazmedilmiştir. Dimaşklı şair Arkale Kelbî¹⁹⁴ şöyle diyor:

*“Cihanın ışıldayan gözbebeğidir Cıllık,¹⁹⁵
Ve Şam yöresi,¹⁹⁶ yanağındaki öpülesi beniyle.
Mersin ağaçlarının gölgesinde ebedî Uçmak
Menekşeler arasında alevsiz Cehennemiyile!”*

Aynı şair şu dizeleri de söylemiş:

*“Dimaşk, bu cihanın hemen açan, çabuk solan goncası,
Arzu edenler için hizmetkâr ve hûriler diyarı,
Orada yâ leyl çekip teflere vurunca ay parçası,
Şahrur kuşu inler, kumrular eşlik eder ona.
Rüzgâr, parmak uçlarıyla dokurmuş suyun zırhını,
Ah; yalan, hep yalan bu fânî gölgeler ama!”*

Dimaşklı Arkale'nin bu şehre dair daha pek çok dizesi var. Şair Ebu'l-Vahş Sebu' b. Halef Esedî de şöyle diyor:

*“Rab cömert yağmurlarla suvarsın seni ey Dimaşk!
Ey kızıl kadehlerden süzülen nihayetsiz sağanak,
Diğer şehirler ne ki; tüm dünya dizilse yan yana
Senin güzelliğinle boy ölçüşebilir mi?
Zevrâü'l-Irak¹⁹⁷ bile Dimaşklı olmak ister,
Irak'tan irak düşmek, savrulup kaçmak ister,
Oranın toprağı bereketli gök gibi,
Oranın çiçeği, doğan çoban yıldızı.
Akşamüstü bahçelerden şehre inen rüzgâr,
Siler gamı kederi, şen eder yalnızı.
Pazar orada kurulmuş, dünya toplanıvermiş,
Bahar evlerin içine, şen hayatlara sinmiş.
Ne burnum usanır koklamaktan bu şehri,
Bu şehri seyretmekten ne de gözlerim bıkar!”*

Buraya uygun düşen birkaç beyti de Kadı Abdurrahîm Beysânî'nin kasidesinden alalım. Bazıları bu kasidenin Şair İbnü'l-Münîr'e ait olduğunu söyler:

*"Ey şimşek! Bir selâm yollar mısın?
Senden dökülen yağmur gibi ak bir selâm.
Yeğin yağın rahmetle Dimaşk'a gir sabahleyin,
Bahçelerinde çiçekler yeni açarken
Zümrüt taşlara bürünüirken doyumsuz meraları!
İpeklerin sürünsün Ceyrûn arazisinden
Okşayarak geçiversin o yüksek tepelerden,
Dinç bahar soluğu neler armağan etmiş bak,
Nisan sabahının çiyleleriyle çayırlar nasıl bir bak!"*

Nûreddîn diye de tanınan Gırnatalı Şair Ebu'l-Hasan Ali b. Musa b. Saîd Ansî de şu dizeleri söylüyor:

*"Dimaşk evimizdir, kusursuz nimetleriyle,
Oysa diğer yurtlarda her şey eksiktir bize.
Ağaçlar rakediyor, kuşlar şarkı söylüyor,
Çiçekler boy veriyor, sular şırıldamakta.
Ulu selvilerin gölgesinde saklı yüzler
Zevk ve huzur içinde akıyor yan yana,,
Her derede bir Musa; suyu yarmakta asâ
Bahçeler vatan olmuş Hızır ile İlyas'a!"
Aynı şair şöyle diyor:*

*"Yolcu!
Kur çadırını Cıllık'ta yayla kadeh arasında,
Kur çadırını gözü ve kulağı doyuran yemyeşil meralara.
Seyret, seyret ki şenlensin gözlerin,
Aklın ayaklanıversin ırmaklar akan yurтта,
Seyret Şam'da sabahın saf altın renklerini,
Dinle şarkı söyleyen şakrak üveyiklerini!
Bu lezzetleri kınayana yaklaş ve de ki,
Çek git başımdan ey ham ervâh, ey sefil serseri!"*

Şu dizelerin de sahibi şair Nûreddîn'dir:

*“Dimaşk olsa olsa bir cennettir başka şey değil,
Orası vatan tutulur, orada unutulur gurbet,
Allah’ım! Orada Cumartesi günleri,
Manzara doyumsuzdur, hayat güzelin güzeli,
İnan görmeyeceksin orada ne sıkıntı ne keder,,
Sade âşığı ve peşinde koştuğu nazenin dilberi,
Ve koyu yeşil bahçelerde şarkı söylerken
Çırpınan dallar üzerinde güvercinleri!
Sevilir çiçekleri Şam’ın, tutkuyla öpülür,
Depreşen arzu yelinde eğilirken sarılır.”*

Dimaşklılar Cumartesi günleri hiçbir iş yapmazlar.¹⁹⁸ Mesirelere, nehir kenarlarına, göz alıcı bahçelerle çaylar arasındaki devasa ağaçların gölgelerine giderek akşama kadar eğlenirler.

Dimaşk’ın güzellikleri hakkında uzun konuştuk; şimdi Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta’nın sözlerine kulak verelim:

Benî Ümeyye Câmii Diye Bilinen Büyük Mabef

Bu câmi güzellik ve ihtişam bakımından yeryüzündeki câmilerin en büyüğü, sanatkârlık açısından da en üstünüdür. Eşi benzeri yok. Velid b. Abdülmelik b. Mervân¹⁹⁹ tarafından yaptırılmıştır. Bu halife Kostantiniye’ye, Rum hükümdarına bir heyet göndererek sanatkâr istemişti. Bu rica üzerine Rum hükümdarı 12.000 yapı sanatkârı gönderdi. Câmiin yerinde daha önce bir kilise olup Müslümanlar fethettiği zaman Hâlid b. Velid kılıç yoluyla bu yapının bir tarafından girmiş, yarısına kadar varmıştı. Ebû Ubeyde b. Cerrâh ise yapının batı tarafından girerken mukavemetle karşılaşmadı; barış yoluyla ele geçirdi o bölümü. Müslümanlar kilisenin direnişle karşılaşarak elde ettikleri yarısını mescit yaptılar. Barış ile alınan diğer yarısı ise kilise olarak bırakıldı. Daha sonra Halife Velid mescidi genişletmek istedi ve her ne talep edilirse verileceğini belirterek kilisenin satılmasını teklif etti Rumlara. Fakat Rumlar bu işe yanaşmadılar. Bunun üzerine Velid, yapıyı zorla teslim aldı. Hristiyanlar kiliseyi yıkanın delireceğine inanırlardı. Bu inanç Velid’e bildirildikte;

“Bu yolda ilk cinnet geçiren ben olayım!” diyerek baltayı kaptığı gibi yıkmaya başladı. Onun peşinden diğerleri de yıkım işine katıldılar. Hak Teâlâ Rumların saçma inancını boşa çıkarmıştır.

Câmi, füsayfisâ denilen ve çeşit çeşit renklerle karışmış küp şeklinde altın levhacıklarla (: altın mozaiklerle) süslüdür. Câmiin boyu doğudan batıya ikiyüz adım, yani üçyüz arşın; eni ise güneyden kuze-

ye 135 adım, yani ikiyüz arşındır. Renkli camlarla (: vitraylarla) bezenmiş pencerelerin sayısı 74'tür. Üç ayrı avlusu doğudan batıya doğru uzanır. Her avlunun genişliği 18 adımdır. Üç avlu beraberce 54 sütunluk bir alanı kaplar. Onların aralarında alçıdan yapılmış dört köşeli sekiz ayak vardır. Ayrıca renkli mermerle kaplanmış dört fil ayağını da unutmamak gerekir ki bunların üzerine mihrap ve benzeri şekiller işlenmiştir. Bu sütunlar, mihrabın önündeki kurşun kubbeyi tutarlar. Bu kubbeye Kubbetü'n-Nesr (: kartal kubbesi) adı verilmiştir. Sanki mescidi uçan bir kartala benzetmişler; Kubbe ise bu kartalın başı oluyor. Burası dünyanın en tuhaf binalarındandır. Şehre hangi yönden gelersen gel kartal kubbesini hemen görür bütün binalardan yüksek olduğunu farkedersin.

Büyük iç avlu, doğruya, batıya ve kuzeye doğru üç yan avluyla çevrilmiştir. Her birinin genişliği on adımdır. 33 yuvarlak sütun, 14 adet (kare) ayak mevcuttur. Büyük avlunun genişliği 100 arşındır, gayet sanatkârane yapılmıştır; manzarası pek güzeldir. Şehir sakinleri her akşam orada toplanarak bir kısmı *Kur'an-ı Kerim* okur, bir kısmı da Peygamber sözü rivayet eder ve dinler. Bazıları da keyifle dolaşırlar. Yatsıdan sonra herkes evine döner. Hukuk bilginlerinden biri diğeriyle kaşılaşınca hemen birbirlerine yaklaşır, başlarından öperler. Büyük avluda üç kubbe var. Batıdaki hepsinden büyük. Müminlerin anası Hz. Âişe anısına bu kubbeye Kubbe-i Âişe adı verilir. –Allah ondan razı olsun– Bu bölüm 8 mermer sütun üzerine kurulmuştur. Kübik taşlar ve rengârenk mozaiklerle örülmüştür. Çatı, kurşunla kaplıdır. Câmiin gelirinin burada biriktirildiği söylenir.

Benî Ümeyye Câmii'nin bakımı için tahsis edilen araziden elde edilen gelir çok yüksektir. Bu arazilerdeki tahılın senelik geliri yaklaşık 25.000 altın dinardır. Bana böyle anlatıldı.

Avlunun doğusunda bulunan ikinci kubbe, şekil bakımından birinciye benzese de daha küçüktür ve sekiz mermer sütun üzerine dayalıdır. Adı Kubbe-i Zeyne'l-Âbidîn'dir. Avlunun ortasında yer alan üçüncü kubbe gayet küçük ve sekizgendir. Birbirine neredeyse yapııştırılmış beyaz mermerden mamül dört sütun üzerine kuruludur. Bu kubbenin altında demir bir kafes var. Onun ortasında bulunan bakır borudan su fışkırıyor ve bir miktar yükseldikten sonra gümüş çubuk gibi bükülüyor. Halk buraya Kafasu'l-Mâ (: su kafesi) adını vermiştir. Herkes su içmek için ağzını oraya koymaktan zevk alır.

Avlunun doğusunda mescide uzanan bir kapı mevcut. Bu mescit gayet sanatkârâne bir şekilde yapılmıştır. Adı "Meşhed-i Ali b. Ebû Tâlib"dir buranın. Tam onun karşısında batı yönünde, kuzey ve batı

avlularının keşiştiği yerde Hz. Âişe'nin hadis dinlediği söylenen bir köşe vardır.

Mescidin kible yönünde, maksûre (: hükümdara ayrılan büyük bölme) vardır. Orada Şâfiî imamı namaz kıldırır. Doğuda mihrabın karşısında bulunan büyük dolaba müminlerin emiri Osman b. Affan tarafından Şam'a gönderilen mushaf konulmuştur. Bu dolap her hafta Cuma namazından sonra açılarak halkın seyrine sunulur. Millet mus-hafı öpmek için koşarak toplanır. Halk, orada borçlular ve haklarında iddiada bulunduğu kimseler için yemin eder. Hükümdara ayrılmış bu bölmenin sol tarafında sahabe mihrabı bulunur. Tarihçilerin aktardığına göre İslâm tarihinde ilk inşa edilen mihrap budur. Bu noktada Mâlikî mezhebi imamı namaz kıldırır. Maksûre'nin sağ tarafında bulunan mihrapta ise Hanefî imamı namaz kıldırmaktadır. Ondan sonra Hanbelî mihrabı geliyor ki burada Hanbelî imamı namaz kıldırır.

Bu mescidin üç minaresi var. Biri doğuda olup Hristiyanlar tarafından yaptırılan, yani eskiden kalandır.²⁰⁰ Kapısı câmiin içindedir. Bunun tam altında temizlik bölmesi ve abdest alacak yerler bulunur. Câmide kendini ibadete verenler ve hiç kimseyle görüşmeyenler sürekli orada abdest alır; temizlik ihtiyaçlarını da orada giderirler. İkinci minare batıdadır. Bu da Hristiyanlar tarafından yapılmıştır. Üçüncü minare ise kuzeyde olup Müslümanlar tarafından inşa edilmiştir. Câmi müezzinlerinin sayısı 70'tir. Mescidin doğusunda büyük bir haznenin içinde su sarnıcı var. Zencilerden Zeyâlia cemaatine aittir burası.²⁰¹

Mescidin tam ortasında Zekerîyyâ Peygamber'in lahdi var. Üzerinde iki direk arasına yerleştirilmiş bir sanduka mevcut. Sandukanın üstünde bulunan siyah ipekten örtüye beyaz harflerle şu âyet-i kerîme yazılı:

“Ey Zekerîyyâ! Sana bir çocuk müjdeliyoruz; ismi Yahyâ'dır.”²⁰²

Bu câmi daha önce de belirttiğimiz gibi herkesçe bilinen, ünü dünyayı tutmuş bir yapıdır. Meşhur bilgin Süfyân Sevrî'den nakledildiğine göre Dımaşk Câmii'nde edâ edilen bir namaz 30.000 namaza bedeldir. Bunu *Fadâil-i Dımaşk* adlı kitapta okudum. Hattâ bazı hadislerde Dımaşk Câmii'nin dünya yıkıldıktan sonra kırk sene daha Cenab-ı Hakk'a ibadet edenlere hizmet vereceği de belirtilmiş. Kible tarafındaki duvarın Hûd Peygamber tarafından yapıldığı, kabrinin de orada bulunduğu söyleniyor. Ama ben Yemen'de Zâfer şehrine yakın, Ahkaf denilen muntıkada bir bina görmüştüm. İçindeki kabrin üzerinde de;

“Bu kabir, Âbir oğlu Hûd Peygamber'in kabridir” diye yazıyordu.

Bu mescidin üstün yanlarından biri de içinde her zaman *Kur'an-ı Kerim* okunması ve namaz kılanın hiç eksik olmamasıdır. İleride anlatacağım gibi, burada *Kur'an* okunmadığı zamanlar çok azdır.

Ahali her gün sabah namazını müteakip toplanarak *Kur'an*'ın yedi sûresini (yahut yedide birini) okurlar. İkinci namazından sonra Kırâat-ı Kevseriyye için toplanıp Kevser Sûresi'nden *Kur'an*'ın sonuna kadar okurlar. Okuma için toplananların sayısı yaklaşık 600 olup hepsinin belirli bir ücreti vardır. Bu görevi üstlenen hafızları teftiş eden özel bir memur da var. Kâtibü'l-Gaybe diye bilinen bu yoklama memuru, hafızların etrafında dolanarak gelmeyenlerin ücretini o miktarda keser!

Bu mescitte mücâvirin denilen ve oradan ayrılmayan büyük bir grup vardır. Bunlar hiç dışarı çıkmaz, daima *Kur'an* okur, namaz kılar ve Allah'ı zikrederler. Daha önce de söylediğimiz gibi bu grup doğudaki minarenin iç kısmında bulunan temizlik bölmelerinden abdest alır. Yiyecek ve giyecekleri ise şehir halkı tarafından karşılanır. Ama onlar millettten bir şey istemez.

Câmiin dört büyük kapısı vardır. Birincisi, kible yönünde olup Bâb-ı Ziyâde adıyla bilinir. Üstünde Hâlid b. Velîd'in sancağının hatırasını taşıyan bir mızrak parçası mevcut. Bu kapının mescit dışına açılan üstü kapalı büyük ve geniş bir koridoru (: kapalı çarşısı) vardır. Eskiciler ve diğer esnafın dükkânı, koridorun kenarlarında yer almaktadır; oradan süvari kıışlasına gidilir. Kapıdan dışarı çıkılınca hemen sol tarafta bakırcılar çarşısı var. Bu çarşı epey uzun olup mescidin kible tarafını tamamen sarmıştır. Orası Dimaşk'ın en güzel caddelerinden biridir. Bu çarşının yerinde vaktiyle Ebû Süfyan b. Muâviye'nin kaldığı konak ve hizmetçilerinin evleri bulunur, bu evlere Hadrâ adı verilirmiş. Sonradan hepsi Abbâsîoğulları tarafından yıkılıp yerleri çarşıya çevrilmiştir.

Bir diğer kapı da doğudadır. Mescidin en büyük kapısı olup Bâb-ı Ceyrûn adını almıştır. Bu kapının da büyük bir kapalı koridoru vardır. Oradan uzun ve geniş bir avluya çıkılır. Bu avlunun önünde beş kapı ve her kapının da altı uzun direği vardır. Hemen sol tarafta muazzam bir meşhed (: türbe) göze çarpıyor. Hz. Hüseyin'in mübarek başı (daha önce) oradaydı. Karşısında Ömer b. Abdülazîz'e ait olan ve suyu sürekli akan küçük bir secdegâh var. Allah onlardan razı olsun. Bu anlattığım sahanlığın girişindeki merdivenle dosdoğru dehlize inilir. Dehliz kocaman bir hendeğe benziyor. Takip edildiğinde yüksek bir kapıya ulaşılır. Kapının altında hurma ağacının gövdesine benzeyen uzun direkler mevcuttur. Dehlizin iki tarafındaki direklerin üzerinde silindirik şeklinde yuvarlak geçitler vardır. Bu geçitler kıymetli kumaşların satıldığı dükkânlarla dolu. Bunların üstünde de uzayıp giden dar yollar mevcut. Oralarda kuyumcular, kitapçılar ve ilginç cam kapları yapan sanatkarlar sıralanır. İlk kapıya bitişik geniş sahanlıkta biri Şâfiî mezhebine, diğerleri öteki mezhep mensuplarına ait udûl²⁰³ (: saygın, âdil tanık) odaları

mevcuttur. Her odada beş yahut altı âdil tanık ile şehrin kadısı tarafından nikâh kıymaya me'zun bir görevli bulunur. Diğer tanıklar şehre dağıtılmıştır. Bu odaların yakınında kâğıt, kalem ve mürekkep gibi kırtasiye eşyalarının satıldığı kâğıtçılar çarşısı bulunur. Demin bahsettiğim dehlizin ortasında büyük ve yuvarlak bir mermer havuz mevcuttur. Havuzun kubbesi (: üst kasnağı) çatısızdır. Sadece mermer direkler onu tutuyor. Havuzun tam ortasındaki bakır borudan fışkıran su, bir adam boyunu aşar. Buna fevvâre (: fıskiye) denilir. Manzarası hayret vericidir.

Bâb-ı Sâât (: saatler kapısı) da denilen Ceyrûn Kapısı'ndan çıkınca sağ tarafta yüksek bir tâk görünüşünde bir köşk mevcuttur. Onun da içinde küçük tâklar bulunuyor. Ayrıca bu tâklara, gündüz saatleri sayısınca kapılar açılmış. Kapıların içi yeşil, dışı sarı. Gündüzleyin her saat başında yeşil renkli iç kısım dışarıya, sarı renkli dış kısım ise içeriye döner. Köşkün içinde saat başı kapıları çevirmeye memur bir adam bulunduğu söylenir.²⁰⁴

Batıdaki kapı ise Bâb-ı Berîd (: ulak kapısı) adıyla bilinir. Oradan dışarı çıkılınca sağ tarafta Şâfiîye medresesi görülür. Kapının koridorunda şamdancılar ve manavlara ait dükkânlar bulunur. Bu kapının tam üstünde merdivenle çıkılan başka bir kapı vardır. Söz konusu merdivenin kolonları da yukarılara yükseliyor. Alt tarafındaysa sağda ve solda olmak üzere daire şeklinde iki çeşme bulunur.

Bâb-ı Natfâniyyîn (: helvacılar kapısı) diye bilinen kapı ise kuzey yönündedir. Buranın da büyük bir koridoru var. Dışarı çıkılınca sağ tarafta Şümei'âniye isminde bir tekke olup ortasında su sarnıcı vardır. Çevresinde de temizliğe elverişli, suyu daima akan bölümler mevcut. Burasının daha önce Ömer b. Abdülazîz'in evi olduğu söyleniyor. Allah ondan razı olsun. Mescidin dört kapısından her birinin yanı başında abdest almaya elverişli, takriben yüz bölmeli şadırvanlar mevcuttur. Buralarda öyle çok su akıyor ki!

Câmiin İmamları

Bu büyük mescidin onüç imamı vardır. Birincisi Şâfiî imamıdır. Oraya vardığımda büyük hukuk bilginlerinden kadılar kadısı Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman Kazvîni, hem Şâfiî imamı, hem de mescidin hatibi idi.²⁰⁵ Bu adam hatip meşrutasında oturur, hükümdara mahsus bölmenin tam karşısında bulunan Bâb-ı Hadîd'den çıkardı. Burası Muâviye'nin girip çıktığı kapıdır. Celâleddîn daha sonra Melik Nâsır tarafından Mısır başkadılığına atanmıştır. Melik Nâsır bu işi yapmadan önce Celâleddîn'in Dimaşk'ta iken çevresinden aldığı 100.000 dirhem borcu ödemiştir.

Şâfiî imamı namazı bitirince onun arkasından Meşhed-i Ali'nin (: Hz. Ali anısına inşa edilen köşe) imamı namaza başlar. Bu şekilde ondan sonra Meşhed-i Hüseyin, Meşhed-i Kellâse, Meşhed-i Ebûbekir, Meşhed-i Osman imamları namaz kıldırır. En sonra da Mâlikî imamı namaza durur. Dımaşk'a vardığım sırada Mâlikî imamı fıkıhçı Ebû Ömer b. Ebu'l-Velîd İbnülhâcc et-Tucîbî idi. Bu adam aslen Kurtubalıdır. Gırna'ta'da doğmuş, Dımaşk'ta hayatını devam ettirmiştir. Kardeşiyle nöbetleşe imamlık görevini yürütmektedir. Daha sonra Hanefî imamı namaz kıldırır. O sıralarda Hanefîlerin imamı, İbn Rûmî diye bilinen Fakih İmâmüddîn Hanefî idi. Bu adam tasavvuf büyüklerindendir. Hâtûniyye dergâhı ile Şeref-i A'lâ'daki tekkenin de şeyhidir. Daha sonra Hanbelîler gelir, onlar namaz kılar. O zaman Hanbelî imamı, Dımaşk kıraat bilginlerinin reislerinden olan Şeyh Abdullah Keffî'ti.

Bunların ardından, kaza namazları için beş imam namaz kıldırır. Sabah vaktinden itibaren gecenin üçte biri geçinceye kadar burada namaz kılınır, *Kur'an* okunur; mübarek câmiin övülesi yanlarındandır bu.

Mescidin Üstatları

Bu mescitte çeşitli ilimlere ait ders halkaları vardır. Hadîs ilimlerinde uzman olanlar yüksek kürsüler üzerinde kendi sahalara ait kitapları okurlar. Hafızlar sabah-akşam güzel sesle *Kur'an* tilâvet ederler. Orada *Kur'an-ı Kerim* öğretmek için özel öğretmenler bulunur, her biri mescidin sütunlarından birine dayanarak sesli bir şekilde çocukları okutur. Mushafa hürmeten, âyetleri levhalar üzerine yazmayıp sadece sesli tekrarlarla okumayı öğretirler. *Kur'an* hattını öğreten kişi, *Kur'an* öğretmeninden başkadır. Bu adam şiir ve benzeri şeyleri de yazdırarak çocuklara yazı öğretir. Çocuk önce okumayı öğrenir. Sonra yazmaya geçer. Böylece yazısı güzel olur. Yazı hocası başka bir şey öğretmez. Câmiin üstatlarından biri de sahasının uzmanı erdemli bilgin Burhâneddîn b. Firkâh'tır. Şâfiî mezhebindendir. Diğerî Nûreddîn Ebû Yûsr b. Sâîğ'dir.

Cemaleddîn Kazvînî, Mısır kadılığına atandığı vakit boşalan Dımaşk kadılığı Nûreddîn'e verildiği hâlde o kabul etmemiştir. Mert bir adamdır. Dünyaya önem vermez. Bir diğer üstat da Şihâbeddîn b. Cehbel'dir. Bu adam da büyük bilginlerdendir. Ebû Yûsr, Dımaşk kadılığını reddedince, kendisine zorla teklif edilir korkusuyla apar topar şehirden kaçmıştır. Olay Melik Nâsır'a anlatılınca, Dımaşk kadılığını büyük hukukçulardan Mısır'ın şeyhler şeyhi Alâeddîn Konevî'ye verdi. Bu adam Konyalıdır ve âriflerin kutbu, mütekellimlerin dili diye tanınır.²⁰⁶ Mescidin üstatları arasında Bedreddîn Ali Sahâvî'yi de sayabiliriz. Mâlikî mezhebindendir. Allah rahmet eylesin, hepsi huzur içinde yatsın.

Dımaşk Kadıları

Şâfiî kadısı Cemaleddîn Muhammed b. Abdurrahman Kazvîni'yi yukarıda anmıştık. Mâlikî kadısı ise daha önce Feyyûm hatipliği yapmış Şerefüddîn'dir. Yakışıklı ve düzenli bir adamdır; kılık kıyafetine önem verir ve buradaki sufilerin başıdır. Kadılık görevinde onun yarımcılığını Şemseddîn b. Kufî üstlenmiştir.²⁰⁷ Bu adam mahkemeyi, Samsâmiye Medresesi'nde kurar.²⁰⁸ Hanefî mezhebinin başkadısı İmâmüddîn Havrânî gayet sert mizaçlıdır. Kadınlar kocalarından davacı olduklarında, hemen onun huzuruna koşarlar. Erkek, Hanefî kadısının adını duyunca ürperir. Oraya varmadan kendine çeki düzen verir.

Hanbelî kadısı, seçkin kadılardan erdemli bilgin Müsellem'dir. Bu adam işine daima eşek üzerinde gider gelir. Son olarak Hicaz'a gittiğinde Peygamber şehri Medine'de vefat etti.

İbn Teymiyye'nin Hikâyesi

Dımaşk'ta Hanbelî mezhebinin büyük bilginlerinden Takıyyüddîn İbn Teymiyye adlı biri vardır. Bu adamın çeşitli ilimlerde eli uzdur. Ama aklında biraz noksanlık var galiba! Minbere çıkıp öğüt vermeye başlayınca Dımaşklılar ona öyle çok saygı gösterirler ki!

Bir gün söylediği sözü fıkıhçılar şeriata aykırı bularak Melik Nâsır'a haber verdiler. Bunun üzerine Sultan, İbn Teymiyye'nin Kahire'ye getirilmesini emretti. Kadılar ve fıkıhçılar sultanın huzurunda toplanınca sözü Şerefüddîn Zevâvî Mâlikî aldı; "Bu adam şöyle şöyle dedi, böyle böyle söyledi..." diyerek İbn Teymiyye hakkında ileri sürülen itirazları saydı. Ayrıca kanıtları da tek tek başkadıya arzetti...

Başkadı, İbn Teymiyye'yi karşısına çıkarıp:

"Ne diyorsun bu iddialara karşı?" der. Bunun üzerine o:

"Allah'tan başka ilâh yok!" der. Kadı tekrar sorunca o yine aynı cevabı verir. Herhangi bir açıklama yapmadığından Melik Nâsır'ın emriyle hapse atılarak senelerce zindanda kalır. Mahpusken neredeyse kırk cildi bulan *el-Bahrû'l-Muhîr* (: Okyanus) adında bir *Kur'an* tefsiri yazmıştır. Daha sonra annesi Melik Nâsır'ın huzuruna çıkıp ricada bulununca İbn Teymiyye serbest bırakılmıştır.

Fakat yine bilginlerin şikâyet edeceği türden garip hareketlerde bulundu. O zaman ben Dımaşk'taydım. Cuma günü mescitte namaz kılıyordum. İbn Teymiyye minberde halka vaaz ettikten sonra:

"Ben şimdi nasıl iniyorsam elbette Allah dünyaya öyle iner!" diyerek minberin merdivenlerinden indi.²⁰⁹ İbn Zehrâ adıyla bilinen Mâlikî bilgini itirazda bulunarak İbn Teymiyye'nin sözlerini eleştirdi. Halk galeyana geldi. İtiraz eden Mâlikî âlimini yaka-paça tuttular, yumruk

ve terlikle hırpaladılar. Herifin sarığı yere düştü. Başındaki ipekli takke görüldü. Halk, adamı ayrıca ipek giyindiğinden dolayı azarlayarak durumu Hanbelî kadısı İzzeddîn b. Müsellem'e bildirdiler. Kadı İzzeddîn, İbn Zehrâ'nın hapsedilmesini emretti. Hanbelî kadısının bu tavrını hoş karşılamayan Mâlikî ve Şâfiî bilginleri, Melikülümerâ (: Bölgevalisi) Seyfeddîn Tinkîz'e durumu bildirip şikâyetçi oldular. Tinkîz, seçkin ve akıllı emirlerdendi; durumu, Melik Nâsır'a bildirdi. İbn Teymiyye'nin, şeriata aykırı sözler sarfettiğini ve bu sözler arasında "üç talakla boşanan kimse bir talakla boşanmış gibidir", "Peygamber mescidini ziyaret eden misafir, namazları kısa kılmaz" dediğini anlattı. İbn Teymiyye'nin bu ve benzeri şeyler söylediğine dair hukukî bir rapor düzenleyerek sultana gönderdi. Böylece Tinkîz'in emriyle İbn Teymiyye tekrar kale zindanına atıldı ve orada öldü.

Dımaşk'ın Medreseleri

Bilmelisin ki, Dımaşk'ta Şâfiîlere ait medreseler çoktur. En büyüğü, başkadının mahkeme kurduğu Âdiliye Medresesi'dir. Bunun karşısında Zâhiriye Medresesi var. Melik Zâhir'in kabri oradadır. Başkadının yardımcıları, Zâhiriye Medresesi'nde oturur. Yardımcılarından biri Fahreddîn Kıbtî'dir. Babası Kiptilerin bilgin kâhinlerinden olup İslâmiyeti kabul etmiştir. Bir diğeri de Cemaleddîn b. Cümle'dir. Bu adam daha sonra Şâfiî başkadılığı makamına gelmiş, oradan ayrılmasını gerektiren bir olaydan dolayı da azledilmiştir.

Yargıyla İlgili Bir Hikâye

Dımaşk'ta Zahîreddîn Acemî adında bir şeyh vardı. Melikülümerâ (: Bölgevalisi) Seyfeddîn Tinkîz bu adamın talebelerinden olduğu için çok hürmet gösterirdi ona. Anılan şeyh bir gün Dârü'l- Adl'de (: mahkeme) Melikülümerâ'nın yanında bulunduğu sırada, dört mezhebin kadıları da oradaydı. Başkadı Cemaleddîn b. Cümle bir hikâye anlatıyordu ki Zahîreddîn:

"Yalan söyledin!" dedi. Kadı bundan utanarak Zahîreddîn'e kızıp valiye hitaben:

"Sizin huzurunuzda beni nasıl yalanlıyor bakınız!" dedi. Bunun üzerine vali Seyfeddîn Tinkîz:

"Onun aleyhine dava aç!" dedi. Cemaleddîn'in bu kararla hoşnut olacağını, herhangi bir kötülükte bulunmayacağını zannederek Zahîreddîn'i ona teslim etti. Fakat kadı, şeyhi, Âdiliye Medresesi'ne sevkederek ceza olarak ikiyüz kamçı vurdurulduktan sonra bir eşeğe bindirilip bütün Dımaşk'ta dolaştırılmasını emretti. Şehrin geleneğine göre

bir tellâl verilen cezanın sebebini yüksek sesle herkese duyururdu. Bunu haber alan vali Seyfeddîn Tinkîz hâdiseyi kınayarak bütün kadı-ları, fıkıh bilginlerini huzuruna çağır-dı. Şâfiî mezhebine göre ta'zir cezası, had cezasına çıkarılamayacağından bütün hukuk bilginleri ve kadılar sözbirliğiyle Cemaleddîn'in hata ettiğini söylediler.

Mâlikî başkadısı Şerefüddîn:

"Cemaleddîn'in suçlu olduğu yargısına vardım!" dedi. Bunun üzerine olay rapor edilip Melik Nâsır'a bildirildi. Böylece Cemaleddîn azledilmiştir.

Hanefîlerin burada pek çok medresesi var. En büyüğü Sultan Nûreddîn Medresesi'dir.²¹⁰ Hanefî kadısı da orada mahkeme kurar. Mâlikîlerin Dımaşk'ta üç medresesi bulunuyor. Bunlardan Samsâmi-ye'de Mâlikî başkadısı oturmakta ve mahkeme kurmaktadır. Nûred-dîn Medresesini Sultan Nûreddîn Mahmud b. Zengî yaptırmıştır. Şarâbişîye Medresesi'ni yaptıran kişi ise işadamı Şihâbeddîn Şarâbi-şî'dir. En büyüğü Nemciye Medresesesi olmak üzere Hanbelîlerin de pek çok okulu var bu şehirde.

Dımaşk'ın Kapıları

Dımaşk'ın sekiz kapısı vardır. Bunların en ünlüleri Bâb-ı Ferâdîs, Bâb-ı Câbiye, Bâb-ı Sağır'dır. Bâb-ı Câbiye ile Bâb-ı Sağır arasında bulunan kabristanda Peygamber ahabından, şehitlerden ve sonraki bilginlerden pek çoğunun mezarı mevcuttur.

İbn Cüzeyy der ki:

Geç dönem Dımaşklı şairlerden biri ne güzel demiş:

*"Dımaşk bütün özellikleriyle
Hoşnut ruhların evi, sonsuz bahçedir.
Kapılarına bir bakıversene
Ne eksik ne fazla sekiz tanedir."*

Dımaşk'ta Ziyaret Edilen Bazı Kabir ve Türbeler

Bâb-ı Câbiye ile Bâb-ı Sağır arasındaki kabristanda Ebû Süfyân kızı Ümmü Habîbe, kardeşi Muâviye, Allah elçisinin müezzini Bilâl Habeşi, Üveysü'l-Karanî ve Ka'bü'l-Ahbâr'ın mezarları bulunur. Allah onlardan razı olsun.

Büyük bilgin Kurtubî'ye²¹¹ ait *Kitâbü'l-Müfhim fî Şerhi Sahîhi'l-Müslim* adlı eserde şunları okumuştum:

"Peygamber ahabından bir cemaat Üveysü'l-Karanî ile beraber Şam'a giderken Üveys yolda, çöl ortasında vefat eder. Orada ne bir ev

ne de su vardır... Sahabîler bineklerden inip Üveys'in azağında güzel koku, su ve kefen bulunca hayrete düşerler. Cenaze namazını kılıp defnettikten sonra yola devam ederler. Bu sırada sahabeden birinin; 'Bu yüce insanın kabrine işaret koymaksızın nasıl bırakıp gideriz!' demesi üzerine mezarın bulunduğu yere dönmüşler ise de hiçbir ize rastlayamamışlardır."

İbn Cüzeyy der ki:

Üveysü'l-Karanî'nin Sıffîn'de Hz. Ali safında öldüğü söylenmektedir. Allah bilir ya, doğru rivayet de bu herhalde.

İbn Battûta devam ediyor:

Bâb-ı Câbiye'nin yanında Bâb-ı Şarkıyye vardır. Bunun hemen hizasındaki kabristanda Peygamber ashabından Übeyy b. Ka'b'ın mezarı bulunur. Bâz Eşheb (: Bozdoğan) adıyla bilinen Ermiş Arslan'ın kabri de buradadır.²¹²

Ermiş Arslan'ın Bozdoğan Diye Adlandırılışının Hikâyesi

Anlatıldığına göre Allah dostlarından Ahmed Rifâî hazretleri Vâsit şehri yakınında Ümmü Ubeyde'de oturuyormuş.²¹³ O, Hak dostu Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin²¹⁴ ile kardeşlik eyler, mektupla dertleşirmiş, hattâ biri sabah akşam selâm yollar, diğeri de almış bu selâmı... Şeyh Ahmed Rifâî'nin tekkesi civarında hurma ağaçları da varmış. Bir sene, âdeti olduğu üzere bunları kestiği sırada:

"Bu hurma da kardeşim Şuayb içindir!" diye bir salkımı ayırmış. Şeyh Ebû Medyen o sene hac vazifesini yerine getirmek için Hicaz'a geldiğinden ikisi de Arefe'de vakfeye durmuşlar. Şeyh Ahmed Rifâî, hizmetkârı Arslan'ı da o sene yanına almış. Sohbet esnasında Şeyh salkım işini anlatınca Arslan:

"Efendim emrederseniz onu Ebû Medyen'in önüne getireyim!" der. Şeyhin izin vermesi üzerine hizmetkâr Arslan derhal gider, salkımı getirip şeyhlerin önüne koyar ve Ümmü Ubeyde'de oturan tekke sahipleri Arefe günü akşamleyin boz renkli bir doğanın, hurma ağacının üzerine inerek o salkımı koparıp götürdüğünü gördüklerini haber verirler.

Şehitler Kabristanı, Ümmü Külsûm'ün Mezarı ve Akdâm Mescidi

Dımaşk'ın batısında şehitler kabristanı diye bilinen mezarlıkta, "ağaç altında biat eden" Ebû Derdâ ile zevcesi Ümmü Derdâ'nın,

ayrıca Fudâle b. Ubeyd, Vâsile b. Eska', Sehl b. Hanzala hazretlerinin kabirleri bulunmaktadır; Allah hepsinden razı olsun. Dımaşk'ın doğusunda dört mil uzaklıkta Menîha adı verilen çölde Sa'd b. Ubâde'nin mezarı olup yanı başında küçük fakat güzel bir mescit vardır. Kabrin baş tarafında bulunan taşın üzerinde şöyle yazıyor:

"Bu kabir, Hazrec kabilesinin reisi ve Resûlullah'ın arkadaşı Sa'd b. Ubâde'nindir."

Şehrin güneyinde bir fersah uzaklıktaki köyde Hz. Ali'nin Fâtıma'dan doğan kızı Ümmü Külsûm'ün mezarı vardır. Ümmü Külsûm'ün adı Zeyneb'tir.²¹⁵ Hz. Peygamber'in, kendi kızı olan Ümmü Külsûm'e benzediği için Zeyneb'e Ümmü Külsûm künyesi verdiğine dair bir rivayet var... Bu kabrin yakınında, büyücek bir mabet, onun çevresinde birkaç ev ve vakıf mevcut. Dımaşklılar buraya "Ümmü Külsûm Hatun'un Mezarı" derler. Orada bulunan diğer bir kabrin, Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne'ye ait olduğu söyleniyor.²¹⁶ Ayrıca Dımaşk köylerinden Neyreb'deki mescidin sağ tarafında bir hücre içinde Hz. Meryem'in kabri olduğu da söylentiler arasında. Şehrin batısında dört mil uzaklıkta Dârâyya denilen köyde Ebû Müslim Havlânî ile Ebû Süleyman Dârânî'nin mezarları bulunur; Allah Teâlâ hepsini rahmetiyle kuşatsın, nur içinde yatsınlar. Dımaşk'ta kutlu mekânlardan biri de şehrin güneyinde, iki mil uzaklıkta, Hicaz, Kudüs ve Mısır'a giden büyük yolun yan tarafında inşa edilmiş Akdâm (: ayaklar) Mescidi'dir. Bu mescit, gayet gösterişlidir. Ona bağlı hayır kurumları epey çoktur. Dımaşklılar buraya çok saygı gösterirler. Burada bulunan bir taşın üzerindeki ayak izlerinin Musa Peygamber'e ait olduğu rivayet edildiğinden mescide de bu isim (akdâm: ayaklar) verilmiştir. Mescitte bulunan küçük bir odanın içinde bir taşta şöyle yazılmış:

"Ermişlerden biri rüyasında Peygamber efendimizi görmüş ve Efendimiz ona şöyle buyurmuştur: Kardeşim Musa Peygamber'in kabri burasıdır!"

Mescidin yakınında yol üzerinde Kesîb-i Ahdar (: yeşil çalılık) diye isimlendirilen bir yol bulunuyor. Kudüs'te Beyt-i Makdis'in yakınında ve Eriha'da²¹⁷ da Kesîb-i Ahmar (: kızıl çalılık) adıyla bilinen bir mekân var ki Yahudiler tarafından hürmet edilen yerlerdendir.

Büyük Veba

Dımaşk'ta, yediyüzkırkdokuz senesi Rebîülâhîr'in sonlarında, korkunç vebanın zuhur ettiği günlerde şehir halkının bu mescide gösterdiği saygıyı hayretle gözlemledim.²¹⁸ O zamanlar Melikülümerâ (: bölgevalisi) Argûn Şâh, Dımaşklıların üç gün oruç tutmasını ve hiç

kimsenin gündüzleyin çarşıda herhangi bir şey pişirmemesini tellâl vasıtası ile duyurdu.²¹⁹ Dimaşklıların çoğu çarşıda yapılan yemekleri yer. Onlar üç gün oruç tuttular. Son gün, Perşembeye rastladı. Emirler, kadılar, âlimler ve diğer ileri gelenlerle beraber halk mescitte toplandı. Her yeri doluydu câmiin... Cuma gecesini orada geçirip, nice namaz, zikir ve duadan sonra sabah namazını da kılarak ellerinde mushaflar bulunduğu ve yöneticiler yalın ayak olduğu hâlde beraberce dışarı çıktılar. Kadın, erkek, büyük, küçük herkes katılıyordu bu yürüyüşe. Yahudiler ellerine *Tevrat*'ı; Hristiyanlar da *İncil*'i alarak evlâtlarıyla sokaklara döküldüler. Bütün halk gözyaşı döküyor, herkes inandığı Peygamber ve kitapla ilâhî rahmetin kapısını açmaya çalışıyordu. Mahşerî bir yürüyüşle Mescid-i Akdâm'a giderek orada diz çöktüler. Güneşin tam tepeye çıktığı vakte kadar dua ve yalvarıştan sonra şehre dönerek Cuma namazını kıldılar. Allah Teâlâ onlar için vebayı hafifletti! Ölülerin oradaki sayısı bir günde ikibine varmadığı hâlde diğer yörelerde; Kahire ve Mısır'da 24.000'e çıkmış aynı dönemde.

Dimaşk'ta doğu kapısı tarafında Minâre Beydâ (: Ak Minâre) bulunmaktadır. *Sahîh-i Müslim* kitabında İsa Peygamber'in ineceği yer diye bahsedilen yerin orası olduğu söyleniyor.

Şehrin Dış Mahalleleri

Bu şehrin doğusu hariç diğer tarafları dış mahallelerle çevrilidir. Buralar gayet geniş olup sokakları Dimaşk'ın içinden daha güzeldir. Kuzey tarafında Sâlihiye adını taşıyan büyük bir semt var ki çarşısının güzellik ve şirinlikte benzeri yok!²²⁰ Burada bir mescit ve hastane mevcut. İhtiyarlardan *Kur'an-ı Kerim* öğrenmek isteyenler için İbn Ömer Medresesi adıyla bir de okulu var. Bu mederesenin talebe ve hocalarına yeterli derecede yiyecek ve giyecek verilir. Bu küçük şehir içinde İbn Müneccâ Medresesi diye bilinen bir başka okul ise *Kur'an* öğrenenlere ayrılmıştır. Sâlihiye halkının hepsi Ahmed b. Hanbel'in mezhebindendir. Allah onlardan razı olsun.

Evlîyâ Dağı Kasiyûn ve Ziyaretgâhları

Kasiyûn, Dimaşk'ın kuzeyinde bir dağın ismi. Sâlihiye de bu dağın eteğinde... Bu dağ ulu peygamberlerin çıktığı yer olması sebebiyle halk tarafından ziyaret edilen kutlu bir mekândır. Mübarek yerlerinden biri, İbrahim Peygamber'in doğduğu mağaradır. Burası gayet uzun ve dar olup yanı başında yüksek minareli büyük bir mescit bulunmaktadır. İbrahim Peygamber, *Kur'an-ı Kerim*'de bildirildiği gibi ayı, yıldızları ve güneşi bu mağarada gözlermiş.

Mağaranın arkasında Hz. İbrahim'in çıktığı yer görülüyor. Irak'ta Hille ile Bağdat arasında Burs adıyla bilinen bir köy gördüm. Orası da "İbrahim Peygamber'in doğduğu yer" diye ünlenmişti. Bu köy, Zülkifl Peygamber'in şehrine yakındır ve onun mezarı da bu köydedir. Kasiyûn dağında bulunan kutlu yerlerden biri de batı cihetinde Mağâratü'd-Dem diye bilinen oyuktur. Buranın üstündeki tepede Âdem Peygamber'in oğlu Hâbil'in kanı görülür. Hâbil'in, kardeşi tarafından öldürüldüğü yerde, mağara içine çekilip götürülmeden önce taş üzerinde Allah tarafından sildirilmeyen kan izleri hâlâ mevcut! İbrahim, Musa, İsa, Eyyûb ve Lût peygamberlerin mağarada namaz kıldıkları söyleniyor; Allah Teâlâ hepsini rahmetiyle kuşatsın. Mağaranın yanı başında gayet sağlam bir mescit var. Oraya merdivenle çıkılıyor. Sürekli kalanlar için birkaç oda ve lüzumlu şeyler var burada. Mağara her Pazartesi ve Perşembe günleri açılır; içinde kandil ve mumlar yakılır.

Ziyaret edilen mekânlardan biri demin belirttiğimiz gibi dağın tam tepesinde Âdem Peygamber'le ilintili olan büyük mağaradır. Bunun üst yanında dikkat çekici bir yapı var. Mağaranın alt tarafında Mağâratü'l-Cû' (: Açlık Mağarası) adıyla bilinen başka bir çukur var. Rivayete göre peygamberlerden yetmişi oraya sığınmış. Yanlarında yuvarlak bir yufka ekmeğinden başka bir şey yokmuş. Bu yemeği her biri arkadaşına teklif ederek aralarında dolaştırdıkları hâlde hiçbiri yemeden ahirete göçmüşler. Allah onları rahmeti ve esenliği ile kuşatsın. Mağara yakınında bir mescit mevcut. Orada gece gündüz kandil yanıyor. Sözü geçen mabetlerin her birinin belirli bir vakıf geliri vardır. Ferâdis Kapısı ile Kasiyûn tepesi arasında 700 hattâ bir rivayete göre 70.000 peygamberin mezarı bulunduğu söyleniyor.

Şehir dışında eski kabristan var. Burada da peygamberler ve Allah'ın seçkin kulları yatıyor. Kabristanın bahçelere kıyı olan sulak tarafında 70 peygamberin gömülü olduğu söyleniyor. Şimdi tamamen suyla kaplanmış olduğundan oraya artık kimse gömülmemektedir.

Rabve ve Civarındaki Kasabalar

Kasiyûn dağının sonunda *Kur'an*'da bahsedilen ve İsa Peygamber ile annesinin meskeni sayılan Mübarek Rabve (: tepe) mevcut; Yüce Allah onu ve annesini rahmet ve esenliği ile kuşatsın. Rabve yeryüzünün belki de en güzel manzarasına sahiptir. Orada yüksek, sağlam köşkler bulunuyor; etrafında da güzel bahçeler... Sözü geçen kutlu sığınak, Rabve tepesinin tam ortasında ufak oda şeklinde küçük bir mağaradır. Karşısında bulunan odada Hızır'ın namaz kıldığı rivayet olunur. Halk burada ibadet etmek için birbiriyle neredeyse yarış için-

de! Kutlu mekânın demirden, küçücük bir kapısı var. Orayı çevreleyen mescidin yılankavî yolları, güzel bir deposu mevcut. Su yüksekten akıyor oraya. Sonra duvar boyunca dizilmiş muslukların üst tarafındaki haznelere dökülüyor. Burası mermerden yapılmış büyük bir havuza bitişiktir. Havuz güzellik ve şekil bakımından eşsizdir. Onun yakınında da içinde sular akan, abdest almaya elverişli bölmeler var.

Kutlu tepe diye bilinen Rabve mıntıkası, zengin su kaynakları içerdiği için Dımaşk bahçelerinin en güzellerine sahiptir. Oradan çıkan su yedi kola ayrılıyor. Her kol başka bir tarafa akıyor. Suların taksiminin yapıldığı bu noktaya Mekasim deniliyor. Kolların en büyüğü "Tûra" adıyla bilinmektedir. Bu su Rabve'nin alt tarafını yarararak geçer. Sert bir taşın içine oyulmuş olan yatağı kocaman bir mağaraya benziyor! Bazen yürekli dalgıçlardan biri, Rabve'nin üstündeki su arkına dalarak suyun itmesiyle tüm yatağı geçip Rabve'nin altından çıkıyorsa da bu iş, gerçekten çok tehlikelidir!

Rabve, şehri kuşatan bağ ve bahçelere bakan bir tepedir; göze verdiği haz hiçbir yerde yok. İşte şu yedi nehir ayrı ayrı yataklarda ilerliyor. Gören hayran kalıyor onların topluyken dağılışına, çırpınışına ve dökülüşüne. Rabve'nin o erişilmez güzelliği aslında betimlenecek gibi değil; Rabve'nin tarla, bağ, bahçe ve meskûn mekânlarından oluşan birçok vakfı mevcut. İmam ve müezzinlerin maaşları, yolcuların masrafları, gariplerin ihtiyaçları bu vakıflardan karşılanıyor. Rabve'nin alt tarafında Neyrab köyü bulunur.²²¹ Bağ, bahçesi, gölgeliği bol. Ağaçları birbirine öyle yakın ki, sadece yüksek binaları gözükür uzaktan! Şirin bir mescidi, hoş bir hamamı var. Câmîin avlusu küçük, köşeli mermerlerle döşeli. İçinde sanatkârane yapılmış bir çeşme mevcut. Bir de abdest almak için yapılmış, küçük bölmeleri bulunan bir mekân var; içinden sürekli su akıyor.

Neyreb köyünün güneyinde Mizze köyü var. Buraya Mizzetü-i Kelb deniliyor. Çünkü Vebre b. Kelb'le ilintili burası. Bu adamın Vebre'den sonra soyu şöyle: Vebre b. Sa'leb b. Hulvân b. İmrân b. Hâf b. Kudâa. Sözü geçen adamın kabilesine ikta olarak verilmiştir bu yer. Büyük bilgin Cemaleddîn Yusuf b. Zekî Kelbî Mizzî ve birçok bilgin buradan çıkmıştır. Dımaşk'ın en büyük kasabalarından olan Mizze'de muhteşem bir câmî, ayrıca memba suyunun biriktirildiği bir sarnıç bulunuyor. Dımaşk köylerinin çoğunda hamam, câmî ve pazar var. Böylece bu yörelerin ahalisi, şehir halkı gibi her türlü nimetten faydalanıyor.

Şehrin doğu tarafında Beyt-i Lihye köyü kurulu. İçinde eskiden bir kilise varmış. Âzer'in orada put yaptığı ve Halîl İbrahim Peygamber'in de orada bu putları kırdığı rivayet edilir. Kilise, bugün büyük

bir cîmi olmuş. Gayet güzel bir tarzda inşa edilen yapının içi, garip bir şekilde dizili rengârenk köşeli mermerlerle süslüdür.

Dımaşk'ın Vakıfları, Halkın Güzel Âdetleri

Dımaşk'taki vakıfların hepsini ve gelirlerini saymak imkânsız! Öyle çok vakıf var ki! Meselâ biri, hacca gitmeye gücü yetmeyenler için. Hacca gitmek isteyip gidemeyen buraya gelir. Beytullah'ı ziyaret edecek kadar para ve azık verilir ona.

Bir başka vakıf da fakir ailelerin kızları için hizmet veriyor. Onların çeyizlerini bu vakıf sağlıyor.²²²

Bir diğer vakıf, esirlerin ve kölelerin özgürleştirilmesi için yapılmış.

Bir diğer vakıf, yolculara tahsis edilmiş. Buraya başvuran yolcuların bütün yiyecek-giyecek ihtiyaçları karşılandığı gibi memleketleri-ne varıncaya kadar lâzım olan harçlık da buradan verilir.

Bir diğer vakıf, yolların tamiri ve kaldırımların düzeltilmesi için hizmet veriyor. Dımaşk sokaklarının her iki tarafında çok düzgün yaya kaldırımları mevcut. Bunlardan başka daha pek çok hayır işi için vakıflar kurulmuştur.

Tabağı Kıran Hizmetçi Köleye Kolaylık

Bir gün Dımaşk sokaklarından birinde yürüyordum. Küçük bir köle gördüm. Elinde bulunan ve ahali tarafından "sahan" ismi verilen çini tabağı yere düşürerek kırdı! Halk kölenin başına toplandı. İçlerinden biri:

"Kardeş! Tabağın parçalarını topla ve bu işle ilgili vakfın müdürüne götür!" dedi.

Köle parçaları topladıktan sonra adamla birlikte müdüre gitti. Vakfın müdürü tabak parçalarını görünce tutarını sayıp köleye teslim etti. Bu ne güzel bir hareket! Çünkü kölenin efendisi tabağın kırılmasından ötürü onu dövecek veya azarlayacak, zavallı çocuğun kalbi kırılacaktı... Şu vakıf, gönül almaya sebep olup insanların azarlanmasını önlediğinden Hak Teâlâ bu tür hayırlı işler için para ayıranlara kat kat mükâfat versin!

Dımaşk halkı mescit, tekke ve türbe yaptırma konusunda birbirleriyle yarış içinde! Onlar Faslılara güveniyor. Mal ve çocuklarını onlara emanet ediyor. Faslılardan biri Dımaşk'ın ne tarafına giderse gitsin kendisine bir mescidin imamlığı, bir medresede *Kur'an-ı Kerim* okutuculuğu veya kutlu yerlerden birinin hizmetkârlığı verilerek ihtiyacı sağlanıyor. Hankah denilen tekke benzeri yerlerde oturan sufilerden ise yiye-

ceği ve elbisesi temin ediliyor. Burada yabancılar gayet iyi karşılanmakta. Yüz kızartıcı hareketlerden, haysiyet zedeleyici tavırlardan uzak tutulmakta. Hizmetkâr takımından olan kimseler için geçimlerini sağlamak üzere bahçıvanlık, değirmen bekçiliği veya sabah akşam çocukları okula götürüp getirmek gibi servis işleri var. Kendini tamamen ilme yahut ibadete vermek isteyenlerse herkesten yardım görüyor.

Ramazan'da Yoksullara İftar

Ramazan'da hiç kimse yalnız başına iftar etmez. Dımaşk halkının erdemlerindenidir; emir, kadı ve diğer nüfûz sahipleri arkadaşlarıyla beraber fakirleri de davet ederler iftar sofralarına.. Büyük tüccarlar, iyi para kazanan esnaf da böyle yapıyor. Göçebeler ve diğer fakirler de her gece içlerinden birinin evinde yahut mescitte toplanırlar. Her biri hazırlayabildiği yemeği getirir, beraberce kalabalık bir şekilde iftar ederler. Dımaşk'a vardığımda Mâlikî mezhebinin başhocası Nûreddîn Sahâvî ile karşılaştım. Aramızda bir yakınlaşma peyda olduğundan Ramazan'da evine iftara davet etti beni. Dört gece oraya gittim, iftar ettim. Daha sonra sıtmaya yakalandığım için gidemedim. Beni çağır-mak için adam gönderdi. Hastalık sebebiyle özür beyan etmeme rağmen özümlü kabul etmedi ve tekrar gitmeye mecbur oldum! O gece evinde kaldım. Ertesi gün dönmek istediğimde:

“Benim evimi kendi evin, hattâ babanın veya kardeşinin evi gibi kabul etmelisin!” diyerek bir doktor çağırıldı. İlaç, besleyici gıda, doktorun tavsiye ettiği her ne lâzımsa getirtti. Bu şekilde bayrama kadar onun evinde misafir olduk. Bayram namazına gittim. Hak Teâlâ hastalıktan kurtardı beni. Yanımda bulunan para ve erzak da tamamen tükenmişti o sırada. Nûreddîn Sahâvî bundan haberdar olunca bana deve kiraladı, epey azık verdi;

“Temel ihtiyaçların için kullanırsın, lâzım olur!” diyerek biraz para da verdi; Allah Teâlâ onu en güzel şekilde mükâfatlandırsın.

Dımaşk'ta Melik Nâsır'ın kâtiplerinden İmâdüddîn Kaysarânî²²³ adında erdemli biri vardı. Şehre bir Faslı geldiğini öğrenince âdeti üzere adam gönderip çağırıdıktan sonra ihsanlarda bulunurdu. Faslı-nın dindar ve erdemli olduğunu anlayınca her zaman kendisine gel-mesini salık verirdi. Sürekli dairesine gidip gelen bir topluluk görür-düm. Sırkâtîbî Alâeddîn b. Gânîm ile bir grup insan da böyle hoş muamelede bulunurdu yolculara.

Dımaşk'ta şehrin ileri gelenlerinden Sâhib İzzeddîn Kalânîsî isminde, güzel ahlâkı ve cömertliği ile ünlenmiş zengin biri vardı. Melik Nâsır, Dımaşk'a geldiği zaman bu adam hükümdara, adamları-

na ve maiyetinde bulunan ileri gelenlere üç gün ziyafet vermiş. Bu sebeple sultan tarafından Sâhib (: yakın dost) unvanıyla yüceltilmiş olduğu anlatılır.

Dımaşklıların erdemi ile ilgili olaylardan biri de şudur:

Şam yöresinin eski hükümdarlarından biri ölümünün yaklaştığını hissedince câmiin kible tarafına gömülerek mezarının gizlenmesini vasiyet ediyor. Ayrıca her gün sabah namazından sonra doğu tarafında Maksûretü's-Sahâbe'de, kendi mezarının da bulunduğu yerde hafızların *Kur'an*'dan yedi bölüm okumalarını salık veriyor. Bu hafızlar için ihtiyaçlarını karşılayacakları büyük vakıflar bırakmış geride. İşte o zamandan beri bu hükümdarın mezarı üzerinde devamlı *Kur'an-ı Kerim* okunmaktadır.

Dımaşklıların Cenaze Uğurlama Âdeti

Dımaşk halkı cenaze uğurlamakta da çok ilginç bir tarz sergilemektedir. Acayip bir alay tertip ediliyor; tabut önde götürülüyor, hafızlar güzel sesle *Kur'an* okuyor, ağlatan nağmeler döktürüyor; insan bu manzaradan ötürü kendinden geçiyor, kalbi uçuyor. Cenaze namazını büyük câmide Maksûre'nin karşısında kılıyorlar. Ölen adam, imam, müezzin veya câmi kayyumlarındansa musallâya kadar *Kur'an* okunarak götürülüyor. Bunlardan değilse câmiin kapısı önünde okumayı keserek tabutu içeri sokuyorlar. Bundan sonra bazıları, Bâb-ı Berîd civarında, avlunun batı yönünde toplanıyor. Şehrin ileri gelenlerinden biri tâziye için onlara yaklaşıncı yüksek perdeden şöyle sesleniyorlar:

“Bismillah! Kemâleddîn, Cemaleddîn, Şemseddîn, Bedreddîn!..”

Okuma işi tamamlanınca müezzinler ayağa kalkarak:

“Namazınızda falanca iyi ve bilgin adam üzerine niyet ediniz!” diyor ve mevtâyı güzel niteliklerle betimledikten sonra namazını kılarak kabristana götürüyor.

Hind halkının cenaze alayları da acayıptır. Hattâ Dımaşklılarinkinden daha gariptir diyebilirim. Hindliler ölüyü defnettikten sonra üçüncü gün sabahleyin mezara giderek zemini pahalı kumaşlarla döşer; kabre güzel örtüler sererler. Etrafına gül, yasemin ve fulya (: mısırgülü) gibi hoş kokulu çiçekler koyarlar. Bu çiçekler hep orada durur. Ayrıca limon ve portakal ağacı getirir, meyveleri olmasa bile mezarın üzerine koyar, oraya gelenlerin gölgelenmesi için de çadır kurarlar. Daha sonra kadılar, emirler ve yüksek rütbeli memurlar, nüfûz sahibi insanlar gelip oturur. Karşılarında hafızlar vardır. Sonra mushaf bulunan küçük sandıklar getirilip herkes bir cüz alır bunlardan. Hafızların güzel sesle *Kur'an* okuması bitince kadı dua eder. Ayağa kalkıp daha önce hazırladığı hutbeyi

okur. Bu söylevin içinde ölüyü anar, ona bir mersiye döktürür. Akrabalarının adlarını anarak tâziyede bulunur. Sultanın ismini de anarak hakkında dua eder. Onun adı anılınca halk ayağa kalkar, bulunduğu yere doğru saygıyla baş eğerler. Sonra kadı oturur. Gülsuyu getirilip önce kadıdan başlanır. Sırasıyla herkese dökülür. Bundan sonra içinde şeker şerbeti bulunan taslar getirilip yine kadıdan başlanarak diğer cemaate dağıtılır. Sıra Tenbûl'e gelmiştir. Bu aslında bir yapraktır. Hind halkı nezdinde pek mühim ve makbûl sayılır; misafirler onunla ağırlanır. Sultan bir kimseye tenbûl ihsan ederse altın ve hil'at (: onur elbisesi) vermekten daha güzel görülür bu hareket. Bir kimse vefat ettiğinde yakınları cenazenin defnedildiği güne kadar tenbûl yemez. O gün kadı yahut yardımcısı tenbûlden birkaç yaprak alarak cenaze sahibine verir. O da yer. Sonra merasimde bulunanlar evlerine dönerler. Bu bitki hakkında inşallah ileride konuşacağım.

Dımaşk'ta Dinlediğim Hadîs Rivayetleri ve Burada Bana İcâzet Verenler

Ümeyye Câmii'nde İmam Buhârî'nin hadîs külliyyâtı olan *Sahih*'ini İbn Şihna Haccâr adıyla tanınan, her yeri gezen, küçük büyük herkesin ziyaret ettiği yaşlı üstat Şihâbeddîn Ahmed b. Ebû Talib'den dinledim. Onun soyu şöyle devam eder: Ebû Talib b. Ebi'n-Nu'm b. Hasan b. Ali b. Beyâneddîn Mukriî Sâlihî. Kitap baştan sona tam 14 derste bitti,.

Yediyüzyirmialtı yılının Ramazan ayında 15 Salı ile 28 Pazartesi arasında²²⁴ oldu bu. Hocamız *Sahih-i Buhârî* külliyyâtını bize Alemüddîn Ebû Muhammed diye bilinen meşhur bilginin yöntemi ve rivayet zinciriyle okudu. Bu adam aslen Endülüs'ün Sevilla şehrinden gelip Dımaşk'a yerleştiği için Dımaşkî diye de bilinir. Uzun adı şöyle: Ebû Muhammed Kasım b. Muhammed b. Yusuf Birzâlî İşbilî Dımaşkî.²²⁵ Şam tarihini yazmış ve Hadîs ilimlerinde uzmanlaşmıştır. Ben o ders-teyken büyük bir dinleyici kitlesi de vardı. Cemaatin isimlerini tek tek Muhammed b. Tuğrıl b. Abdullah b. Gazzâl Sayrafi adlı şahıs yazmıştır. Hocamız Haccâr, *Sahih* kitabının tümünü altıyüzotuz senesinde, Şevvalin sonunda, Zilkadenin başlarında Dımaşk dışında bulunan Kasiyûn tepesinin eteklerinde Muzafferî Mescidi'nde Siracüddîn Ebû Abdullah'tan dinlemiştir. Bu adamın soyu şöyle: Siracüddîn Ebû Abdullah Hüseyin b. Ebûbekir Mübarek b. Muhammed b. Yahyâ b. Ali b. Mesih b. Umran Rebîî Bağdâdî Zebîdî Hanbelî. Siracüddîn ise bu kitabın tümüyle ilgili olarak iki kişiden; Bağdatlı ünlü bilgin ve tarihçi Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Hüseyin Halef Katî ve

yine Bağdatlı Attar Ali b. Ebûbekir b. Abdullah Kalânîsî Asgar'dan icâzet almış, ayrıca Ebu'l-Müneccâ Abdullah b. Ömer Huzâî Leysî Bağdâdî adlı bilginden de *Gayretü'n-Nisâ* bâbından kitabın sonuna kadar olan kısmıyla ilgili bir icâzet almıştır. Bu bilginlerin dördü de beşyüzelliüç senesinde Bağdat'ta Heratlı Sufî Sedîdüddîn Ebu'l-Vakt Abdülevvel b. İsa b. Şuayb b. İbrahim Siczî'den semâ etmişlerdir (: hadis dinleyerek not edip öğrenmişlerdir.)

Üstat Sedîdüddîn ise önder bilgin Cemalü'l-İslâm Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed İbnü'l-Muzaffer b. Muhammed b. Davud b. Ahmed b. Muâz b. Sehl İbnülhakem Davudî'den dört yüzaltmışbeş yılında Buşenc'de semâ ettiğini bildiriyor.

Cemalü'l-İslâm Ebu'l-Hasan ise Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hâviye b. Yusuf b. Eymen Serahsî'den üç yüzseksenbir yılının Safer ayında semâ ettiğini bildiriyor.

Ebû Muhammed Abdullah Serahsî ise üç yüzonaltı yılında Farabr'da Abdullah b. Yusuf b. Mıtr b. Sâlih b. Bişr b. İbrahim Farabrî'den semâ ettiğini bildiriyor.

Abdullah b. Yusuf b. Mıtr da şöyle diyor:

"Buharalı büyük bilgin Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail'den Farabr'da, önce ikiyüz kırksekiz yılında sonra da ikiyüzelliüç yılında semâ yoluyla aldık bu kitabı. Allah ondan hoşnut olsun."²²⁶

Dımaşk ahalisinden de icâzet-i âmme aldıklarım da vardır. Bana icâzet verenler şunlardı: Yukarıda bahsettiğim Ebu'l-Abbâs Haccâr, Şeyh Şihâbeddîn b. Abdullah Makdisî –Bu adam altıyüzelliüç senesi Rebiülevvel'inde doğmuştur– Üstat Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed Becelî, hadis ilminde uzman olanların önderi Cemaleddîn Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Zekî Abdurrahman b. Yusuf Mizzî Kelbî, Üstat Alâeddîn Ali b. Yusuf b. Muhammed b. Abdullah Şâfiî, Üstat Şerif Muhyiddîn Yahyâ b. İbrahim b. Fellâh b. Muhammed İskenderî, Üstat Şemseddîn b. Abdullah b. Temmâm, Üstat İbrahim b. Abdullah b. Ebû Ömer Makdisî'nin iki oğlu Şemseddîn ve Kemâleddîn, Üstat Şemseddîn Muhammed b. Ebu'z-Zehrâ Hakkârî.

Kendisinden hadis ve benzeri dallarda ilim aldığıım hocalarım arasında iki de hanım vardı. Güzel ahlâklı, kibar ve erdemli bilgin Ümmü Muhammed Âişe binti Muhammed b. Müslim Harranî²²⁷ ve dünyanın her tarafından kendisine talebelerin hücum ettiği güzel ahlâk abidesi Zeyneb binti Kemâleddîn Ahmed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm b. Abdülvâhid b. Ahmed Makdisî.²²⁸ Bu hocaların hepsi yediyüzyirmialtı senesinde Dımaşk'ta bana icâzet-i âmme verdiler.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

Dımaşk'tan Çıkış, Aydınlık Şehir Medine'ye Yolculuk

Yediyüzyirmialtı senesinin Şevval ayı girdiğinde²²⁹ Hicaz kervanı Dımaşk'tan çıkıp Kisve adıyla bilinen kasabada konakladı. Ben de beraber hareket ettim. O sene emîrülhac (: hac kervanının düzen ve ihtiyaçlarından sorumlu komutan), büyük emirlerden Seyfeddîn Çoban idi; kadı ise Şerefüddîn Ezru'î Hûrânî idi. Mâlikî mezhebinin başhocası Sadred-dîn Gumârî de bu sene hac yapıyordu. Acârime denilen bir Arap kabile- siyle yolculuk yaptım. Bunların reisi, emirler arasında büyük saygınlığı olan Muhammed b. Râfi'dir. Kisve kasabasından çıkıp Sanameyn isminde büyük köye vardık. Oradan da Zuraa'ya hareket ettik. Zuraa, Hûrân'a bağlı küçük bir kasabadır.²³⁰ Civarında konakladıktan sonra Busrâ denilen küçük şehre girdik. Kervan, -her zamanki gibi- hazırlıklarını tamamlamak amacıyla Dımaşk'ta kalmış olanların yetişebilmesi için orada dört gün mola verdi. Peygamberimiz, Allah tarafından kendisine elçilik verilmeden önce Hadîce (: Hatice) anamızın sermayesiyle ticaret yapmak için buraya gelmiş, Busrâ'yı şerefleştirmiştir. Orada Peygamberimizin devesinin çöktüğü yerde büyük bir mescit inşa edilmiştir. Hûrân ahalisi bu şehirde toplanır, hacılar buradan azıklarını temin edip Bikre-i Zize'ye açılırlar. Orada da bir gün bekledikten sonra Leccûn'a hareket ederler. Burada durmadan akan bir su kaynağı mevcuttur.

Oradan da kalkan hacılar, Kerek Kalesi'ne hareket ederler. Burası gayet sarp ve sağlam kalelerden olup Hısın-ı Gurâb (: Karga Kalesi) adıyla ünlenmiştir.²³¹ Her köşesinden dere akmaktadır. Tek kapısı vardır ve taşlar delinerek yapılmıştır. Giriş oradan yapılır, sert bir kayaya oyulmuş uzun bir dehlizden sonra kaleye varılır. Hükümdarlar zor zamanlarda buraya sığınır, burada korunurlar. Hattâ Melik Nâsır dahi burayı sığınak yapmıştır kendine! Hikâyesi şöyle:

Melik Nâsır henüz çocukken tahta geçtiğinde kendi memlûkü ve başyardımcısı olan Komutan Sâlâr²³² iktidara el koyar. Nâsır, görünürde hacca gitmeye niyet edip kumandanlarının da onayını alarak Hicaz'a hareket eder. Akabe-i Eyle'ye (: Eyle Geçidi'ne) vardığında Kerek Kalesi'ne sığınarak senelerce orada kalır. Nihayet Şam bölgesinin kumandanları onun huzuruna çıkar. Diğer memlûkler de onun adı etrafında birleşir. Bu esnada yönetim Baybars Şeşnikîr'in elindedir.²³³ Baybars, yemeklerden sorumlu emirdir. Ona Melik Muzaffer de denilir. Bu adam Salâhaddîn Eyyûbî tarafından yaptırılan Saîdü's-Süedâ Tekkesi yakınındaki Hankah-ı Baybarsiyye'yi inşa etmiştir. Melik Nâsır orduyla Baybars'ın üzerine yürüyünce o çöle kaçır. Askerleri onu takip edip yakalarlar ve Melik Nâsır'a getirirler. Ferman buyrulur, idam olunur. Âsî kumandan Sâlâr da yakalanarak bir kuyuya hapsedilir. Orada açlıktan ölür. Rivayet ediliyor ki, açlık belâsından, leş yemeye mecbur kalmış! Allah bizi böyle durumlara düşürmesin!

Hac kervanı Kerek dışında Seniyye denilen yerde dört gün kalarak büyük çöle girmek için hazırlandı. Bundan sonra Maân'a gittik. Burası Şam bölgesinin sonudur. Akabetü's-Savân'dan (: Savân Geçidi'nden) sahraya indik. Bu çöl hakkında 'Giren rahmetlü, çıkan devletlü!' diye bir söz var! İki gün yolculuktan sonra; suyu olmasına rağmen kimsenin yerleşmediği Zâtülhacc mevkiinde konakladık. Bundan sonra hiç su bulunmayan Beldah vadisine, oradan da Tebûk'e hareket ettik.²³⁴ Peygamberimiz buraya gazâda bulunmuştur. Rivayete göre, Tebûk'te görülen bir kaynağın suyu daha önce gayet zayıfmış, ipil ipil akarmış. Peygamberimiz orada abdest aldıktan sonra gürleşmiş ve ağza lâyıık bir kıvamda akmaya başlamış. Hâlen öyle bereketli akıyor.

Tebûk'e varınca silâhları kuşanıp, kılıçları sıyrarak hamle edercesine yürümek ve hurma ağaçlarına vurmak; bunu yaparken de "Peygamberimiz bu şehre böyle girdi!" demek, Şam hacılarının âdetlerindendir.

Büyük katile oradaki kaynakta mola verir. Herkes kana kana su içer. Ayrıca develeri suvarmak, Ulâ ile Tebûk arasındaki korkunç çöl için gerekli olan suyu temin etmek amacıyla burada dört gün kalıp istirahat ederler.

Sucular bu kaynağın etrafına inerek, manda derisinden yapılmış havuzumsu tulumlarıyla develerini suvarılar, diğer kaplarını doldururlar. Emirlerden yahut büyüklerden her birinin kendine ait bir tulumu var. O tulumla hem develerine hem de arkadaşlarınıninkilere su getirir; kapkacak ne varsa doldururlar. Diğer hacılar ise birkaç dirhem

karşılığında kendi devesini sulamak ve kırbasını doldurmak üzere orada çalışan sucularla anlaşır.

Daha sonra kervan hareket eder. Bahsettiğimiz tehlikeli çölden korkarak gece gündüz yoluna devam eder. Sahranın tam ortasında Cehennem vadisine benzeyen Vâdiyü'l-Uhaydır adında bir çukur vardır.²³⁵ Geçmiş yılların birinde suların Semûm yeliyle²³⁶ kuruyup bir kırbasının 1.000 dinara satıldığı, fakat suyu satanın da alanın da helâk olduğu, vadide dikili bir taşta yazılıdır.

Daha sonra Eyyûbî hanedanından Melik Muazzam'a nispet edilen Birketü'l-Muazzam'a (: Muazzam Göleti'ne) inilir.²³⁷ Orada bazen yağmur iyi yağar, su birikir; bazen de kuraklık her tarafı kırar geçirir! Tebûk'ten hareketin beşinci günü kervan Semûd kavmiyle ilgili meşhur Hıcr Kuyusu'na gelir. Su gürdür ama Peygamberimiz Tebûk Savaşı'nda buradan geçerken devesini hızlandırarak kimsenin o kuyudan içmemesini emrettiğinden dolayı, çok susamış olsalar bile su içmez hacılar oradan; kim bu suyla hamur yoğurmuşsa kendi yemez, devesi-ne yedirir.

Burası Semûd kavminin şehridir. Bu kavim, kırmızı kayalık dağların böğrüne evler oymuştur. Eşikleri nakışlarla süslü; uzaktan görenler, buraların henüz yeni yapıldığını zanneder! Bu kavmin çürümüş kemiklerini şu evlerde görmek mümkün! Kuşkusuz buradan alınacak dersler var. Sâlih Peygamber'in devesinin çöktüğü yer dahi orada; iki dağ arasında! Civarda bir mescit kalıntısı vardır. Halk orada namaz kılar.

Hıcr ile Ulâ'nın arası yarım günlük, hattâ daha az bir mesafedir. Ulâ büyük ve güzel bir kasaba; hurma bahçeleri ve içimli tatlı suları vardır. Hacılar orada dört gün konaklayarak ihtiyaçlarını temin eder, elbiselerini yıkarlar. Köy halkı iyi ahlâklı güvenilir insanlardan oluşuyor. Hacılar fazla eşyalarını orada emaneten bırakıp yetecek kadarını yanlarına alırlar. Şam yöresinin Hristiyan tüccarları Ulâ'ya kadar gelseler de daha ileri geçemezler. Orada hacılara azık, yolluk vesaire satarlar.

Kervan Ulâ'dan hareket ederek ertesi gün Attâs vadisine iner. Burası çok sıcaktır. Öldürücü Semûm yeli eser burada. Bir seferinde kabile şiddetli bir Semûm yeline tutulmuş da pek az kimse kurtulmuş. O seneye "Emir Câlîki senesi" denmiş. Bu muntıkadan Hüdeyye'ye inerler. Hüdeyye, oradaki vadide yeraltından çıkan su sızıntısıdır. Eşeleyip çıkarıyorlar ama suyun lezzeti yok. Tıpkı deniz suyu gibi sade çor! Üçüncü gün kutsal beldenin yakınına gelen hacılar orada konaklarlar.

ONALTINCI BÖLÜM

Peygamberimizin Yurdu, Aydınlık Şehir Medine

Üçüncü günün akşamı, Harem-i Şerif'e (: Medine'ye) girip mescide vardık. Selâm Kapısı'nda durarak salât-ü selâm getirdik. Mübarek Ravda'da kabir ile minber arasında namaz kıldık. Bir zamanlar Peygambere ağlayan ağacın²³⁸ geriye kalan son parçasını selâmladık; bu parça kible-nin sağ tarafındaki direğe bitıştırılmıştır. Peygamber efendimizi hasretle andık; ona Allah'tan rahmet ve esenlik diledik. O, öncekilerin ve sonraki-lerin efendisi; o, günahkârların şefaatçısı; o, Hâşimî soyundan ve (Mek-ke'nin) Bathâ vadisinden gelendir. O, övgüye lâyık elçidir, selâm olsun ona! Kuşatsın onu rahmetiyle Rabbim, yüceltsin keremiyle yüce Hüdâm! Her zaman üstün kılsın onu Allah'ım. Ona, yanında gömülü Ebûbekir ve Ömer'e selâm verdik; Allah onlardan razı olsun. Böyle büyük bir nimete bizi kavuşturduğu, Peygamberimizin kutsal kabrine bizi ulaştırdığı için Hak Teâlâ'ya şükürler olsun. Allah'tan niyâzımız o güzelim beldeleri tekrar görmek ve ibadetimizin kabulüdür. Bu büyük nimete erişmekten dolayı mutluluk duyduk ve seyahatimize devam ettik.

Allah Elçisinin Mescidi ve Mübarek Kabri

Mescit dikkörtgen şeklinde olup dört bir yanı duvarlarla çevrilmiş. Ortasında çakıltaşları ve kumla döşeli geniş bir avlu var. Mescidin etrafını yontma taşla döşenmiş bir yol çeviriyor. Ravda-i Mukaddese (: Kutlu Bahçe, Peygamber Türbesi) denilen yapı mescidin güneydoğusundadır. Allah'ın rahmeti ve esenliği kuşatsın oranın sahibini. Burası çok hoştur; güzelliğini hakkıyla nitelendirmek mümkün değil. Gayet sanatkârâne yontulmuş mermerler ile çevrilidir etrafı. Yüzyıllardan beri esansla bezendiği için üstünden tatlı râyihalar yayıyor. Güney tarafında Peygamberimizin kabri karşısında gümüş bir çivi var. Halk

orada durup kibleye arkasını dönüyor ve Peygamberimizin makamına yönelip selâm veriyor. Ondan sonra sağa; Hz. Ebûbekir'in tarafına dönüyorlar. Ebûbekir'in kabri Peygamberimizin ayak yönündedir. Daha sonra da yüzlerini Hz. Ömer'in bulunduğu yere çeviriyorlar. Ömer'in kabri Ebûbekir'in omuz hizasındadır.

Kutlu Bahçe'nin kuzeyinde mermerden yapılmış küçük bir havuz var. Onun kible tarafında mihrap şeklinde (bir çıkıntı) görülüyor. İşin doğrusunu Allah bilir ya, orasının Fâtıma anamızın evi olduğu ve kabrinin orada bulunduğu söylenir. Mescidin ortasında zeminde bulunan kilitli kapak, aslında bir yeraltı odasının girişidir. Bu odadan basamaklarla aşağı iniliyor ve mescit dışına, Hz. Ebûbekir'in evine varılıyor. Bu yeraltı odasının üzerinde Âişe anamızın, pederi Hz. Ebûbekir'in evine gitmek için kullandığı yol vardır. Hadîste bildirilen girişin burası olduğu kesindir. Peygamber efendimiz bu yolun bırakılıp diğer yolların kapatılmasını salık vermiştir. Ebûbekir'in evi karşısında Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın evleri mevcut. Mescidin doğusunda ise Peygamber şehrinin büyük bilgini Ebû Abdullah Mâlik b. Enes'in evi var. Selâm Kapısı civarında bulunan ve suyu, Ayn-ı Zerka (: Mavi Göze) adlı gürl bir kaynaktan gelen çeşmeye merdivenle iniliyor.

Kutlu Mescidin İlk Yapılışı

Peygamberimiz Pazartesi günü, Rebûlevvel'in 13. gecesinde hicret yurdu Medine'ye yaklaşınca²³⁹ Amr b. Avfoğulları kabilesinin yanında bir rivayete göre yirmiki, başka birine göre yirmidört, diğer bir rivayete göreyse kırk gece konakladı. Daha sonra Medine'ye girip Neccâroğullarından Ebû Eyyûb Ensârî'nin evine misafir oldu.²⁴⁰ – Allah ondan razı olsun– Mescit ve kendi odaları yapıncaya kadar yedi ay orada kaldı. Mescidin yapılacağı arsa, Neccâroğullarından Sehl ve Süheyl'in hurma kurutmada kullandıkları mekân idi. Onların babası olan Râfi'nin soyu şöyledir: Râfi b. Ebû Ömer b. Ânid b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. Neccâr. Baba Râfi b. Ebû Ömer daha önce vefat ettiği için bu kardeşler yetim kalmışlar ve bir rivayete göre Es'ad b. Zûrâre, başka bir rivayete göre ise Ebû Eyyûb Ensârî tarafından yetiştirilmişlerdir. Peygamberimiz yahut Ebû Eyyûb Ensârî bu arsanın bedelini ödeyerek yetimleri razı etmiştir. Bazı rivayetlerde bu iki kardeşin arsayı Allah rızası için Peygamber'e verdikleri anlatılır.

Peygamberimiz mescidin inşasında ashabıyla beraber çalıştı; etrafında duvar yükseltmişse de çatı ve sütun koymadı. Mescit ilk inşasında kare şeklindeydi. Boyu da eni de yüz arşın geliyordu. Bir rivayete göre ilk yapıldığı zaman eni boyundan kısaydı. Duvarın yüksekliğini

bir adam boyunda yaptı. Sıcaklığın şiddeti artınca onun güzide arkadaşları mescidin çatıyla örtülmesinin uygun olacağını ifade ettiler. Bunun üzerine o, hurma ağacından kütükler dikip dallarıyla çardak yaptırdı. Yağmur yağdıkça çardaktan mescide su damladığından, muhterem dostları damın çamurla sıvanması hususunda konuşmuşlar; Peygamber Efendimiz ise şöyle cevap vermiştir:

“Peygamber Musa’nın çardağı yahut gölgeliği gibi bir korunak yeterlidir. Burada ona da gerek yok; iş daha da basit!”

Bazıları;

“Musa’nın gölgeliği nedir?” diye sorunca şu cevabı vermiştir:

“Ayağa kalktığı vakit başı yukarıya dokunurdu; işte böyle bir gölgelik yeter!” Önce üç kapı yapılmış ise de kible değiştirildiği zaman güney tarafındaki kapı kapatılmıştır. Mescit Peygamberimiz ve Ebûbekir Sıddık’ın zamanlarında da bu hâlde kaldı.

Ömer b. Hattâb’ın hilâfeti esnasında mescit genişletildi. Ömer şöyle derdi:

“Peygamberimizin zaman zaman ‘Mescidi genişletmemiz grek!’ dediğini duymasaydım bu işi yapmazdım!”

Hz. Ömer ahşap direkleri kaldırıp yerine tuğladan yapılmış sütunlar koydu. Temelini bir adam boyu taşla ördü. Kible yönü hariç her yönde iki kapı olmak üzere mescidin kapılarını altıya çıkardı. Kapılardan birinin, kadınların giriş-çıkışına tahsis edilmesi gerektiğini söyledi. O, Hak Teâlâ’ya kavuşuncaya kadar bu tarafta bir tamiratta bulunmamıştır.

Hz. Ömer bir defasında da şöyle demişti:

“Bu mescidi sahraya kadar genişlettik diyelim, yine de Resûlullah’ın mescidi sayılır!”

Bu sözleriyle Peygamber’in amcası Hz. Abbâs’a ait bir muntikanın mescide ilâve edilmesi gerektiğini ima ettiyse de Hz. Abbâs bu teklifi kabule yanaşmadı. Orada bulunan su oluğunun akıntı yolu mescitten geçiyordu. Ömer’in, “halka eziyet veriyor” diyerek söz konusu oluğu söküp atması üzerine Hz. Abbâs bu işe bozuldu, Ömer ile münakaşa etti. Anlaşmazlık büyümesin diye Übeyy b. Ka’b’ı aralarında hakem tayin ettiler. Onun evine vardıklarında hemen izin verilmedi. Kapıda bir saat beklediler. Übeyy b. Ka’b;

“Hizmetçim başımı yıkıyordu.” diyerek mazeret gösterdi. Hz. Ömer söze başlayacağı sırada Übeyy:

“Bırak, Resûlullah’ın amcası olma konumundan ötürü Ebu’l-Fadl Abbâs söze başlasın!” dedi. Abbâs konuşmaya başladı:

“Peygamber bana burada bir muntika ayırmıştı. İşte o gördüğünüz yeri birlikte yaptık. Hattâ, oluğun konulması esnasında Allah elçisinin

mübarek omuzlarına ayağımla bastım. Şimdi Ömer geldi, oluğu kaldırdı; onun yerini mescide katmak istiyor!”

Übeyy b. Ka'b cevaben şöyle dedi:

“Bilgin var bu konuda: Peygamber'den işittiğime göre Davud (as) Allah Evi'ni yapmayı düşününce o mekânın iki yetime ait olduğunu gördü. Hemen satmalarını teklif etti. Fakat yetimler razı olmadılar. Davud Peygamber yetimleri razı edip aldı arsayı. Ancak daha sonra yetimler aldatıldıklarını ileri sürdüler, satışı bozdular. Yeniden başka bir fiyat üzerinde alım işi yapıldı. Fakat yetimler yine satışı bozdular ve Davud Peygamber istenen ücreti çok fahiş gördü. İşte o zaman Allah tarafından şöyle bir vahiy geldi Davud Peygamber'e: 'Eğer kendi malından bir şey vereceksen elbette bilirsin ne yapacağını! Bizim rızkımızdan vereceksen onları razı edecek şekilde ver. Çünkü haksızlık üzerine inşa edilmeyecek tek ev varsa o da benim beytim, benim mabedimdir! Yasak koydum artık, bu mabedi yapmayacaksın!' Bunun üzerine Hz. Davud: 'Yâ Rab! Öyleyse bu işi Süleyman'a ver' dedi. Allah Teâlâ da bu işi Süleyman Peygamber'e nasip etti.”

Hz. Ömer bu sözler üzerine:

“Anlattığınız şeyin Hz. Peygamber'in ağzından çıktığını bana kim ispat edecek?” deyince Übeyy b. Ka'b Ensâr'dan bir grubu oraya getirdi. Onlar da bu rivayetin Peygamber Efendimizden geldiğini söylediler. Hz. Ömer:

“Senden başkası olmasaydı sözünü yine kabul ederdim, fakat sadece kesinlik istedim.” dedi. Sonra Abbâs'a dönerek:

“Allah'a hamdolsun, ayakların omuzlarıma basmadıkça oluğu kaldırdığın yerden oraya koymam!” dedi. Böylece gönül hoşluğuyla, seve seve bu işe razı olduğunu gösteriyordu. Bu olaydan sonra Hz. Abbâs yumuşadı:

“Madem ki burasının bana ait olduğu isbat edildi, ben de Allah yoluna bağışladım burayı!” dedi. Böylece Hz. Ömer oradaki evi yıkarak mescide ilâve etti. Daha sonra Hz. Osman mescidin genişletilmesi ve tamirat işlerine katıldı. Gün boyunca orada bulunurdu. Mescidi beyaza (: kirece) boyayıp, nakışlı taşlarla süsleyen de odur. Doğu tarafı hariç diğer bütün yönleri tevsi emiş, demir ve kurşun direklerle sabitleştirilen taş sütunları da o yerleştirmiştir. Daha sonra (Abanoza ben-zeyen) ve sâc adı verilen bir ağaçla çatıyı örttü; bir mihrap yaptırdı. Bazı rivayetlere göre ilk mihrabı yapan Mervân'dır. Bir rivayete göre de mihrap, Emevî halifesi Velîd'in zamanında Ömer b. Abdülazîz tarafından yaptırıldı. Daha sonra Velîd mescidi daha da genişletmiş, inşaat işini Ömer b. Abdülazîz üstlenmiştir. O, mescidin güzelleşmesi,

mükemmel olması için çok çaba göstermiş; mermer ve simli sac kullanılmasına önem vermiştir. Halife Velîd bununla kalmamış;

“Peygamber mabedini inşa edeceğim, bana bu konuda yardım et!” diye Rum hükümdarına haber göndermiştir. Bunun üzerine Rum asıllı işçi ve sanatkârlarla beraber 80.000 miskal altın geldi Rum diyarından.²⁴¹ Halife Velîd, Peygamber eşlerine ait evlerin mescide katılmasını emredince Ömer b. Abdülazîz mabedin üç yanında bulunan evleri tek tek satın aldı. Fakat kible tarafına varınca Hz. Hafsa’nın soyundan gelen mirasçı Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer, Hafsa’nın evini satmaktan kaçındı. Aralarında uzun konuşmalar geçti. Sonunda Ömer b. Abdülazîz bir yol açılacak kadar küçük bir uzantıyı gönül hoşluğuyla ondan satın aldı. Geri kalan kısmı yine Ubeydullah’a kaldı.

Bugün mescidin büyük girişi de işte oradandır. Ömer b. Abdülazîz mescidin dört köşesine dört minare yaptırmıştır. Bunlardan biri bir zamanlar Mervân’ın evine bakıyormuş. Süleyman b. Abdülmelik hacca geldiğinde o evde konaklamış ve müezzin ezan okurken Süleyman’ı seyredince minarenin yıkılmasını emretmiş!

Halife Ömer b. Abdülazîz mescide mihrap koyandır. Hattâ ilk defa mihrap âdetini çıkarmanın da o olduğu söyleniyor. Bundan sonra Halife Mehdî b. Ebû Ca’fer Mansûr mescidi genişletme çalışmalarında bulundu. Pederi Ebû Ca’fer çok arzu etmesine rağmen bu sevaba nail olamamıştı. Söz konusu genişletme işiyle ilgili olarak Hasan b. Zeyd, Ebû Ca’fer Mansûr’a bir mektup göndererek, “Mescidin doğru tarafına doğru genişletilmesi durumunda, Ravda’nın (: Kutlu Bahçe’nin) tam ortada kalacağını” bildirdi. Bunun üzerine Ebû Ca’fer, Hasan b. Zeyd’e, Hz. Osman’ın evini yıkma niyetinde olduğu ithamında bulunup;

“Ben senin ne amaçladığını biliyorum, Osman’ın evinden elini çek!” diye tehditnâme gönderdi!

Ebû Ca’fer, yaz mevsiminin kızgın günlerinde avlunun örtülerle gölgelendirilmesini emretti. Bu örtüler, avludaki ahşap direklere gerilen iplerin üstüne seriliyordu. Böylece namaz kılanlar sıcaktan kurtuluyorlardı.

Velîd’in genişletmesi ile mescidin boyu ikiyüz arşına ulaşmıştı; Halife Mehdî bunu üçyüze çıkarmış, maksûre adı verilen yer daha önce iki arşın yükseklikteyken Mehdî ile beraber zemin seviyesine indirilmiştir. Mehdî mescidin birçok köşesine kendi ismini yazdırdı!

Daha sonra Memlûk hükümdarı Melik Kalâvun, Selâm Kapısı civarında abdest almaya yarayacak bir şadırvan yaptırdı. Buranın inşaatında Akmar adıyla bilinen Emir Sâlih Alâeddîn’i görevlendirdi.

Akmâr, binaya gayet geniş bir avlu yaptı. Avlunun çevresinde odalar sıralanıyordu. Oraya su da getirdi. Melik Kalâvun, Mekke'ye bunun aynısını yaptırmak istediye de muvaffak olamamıştır. İlerde anlatacağımız gibi onun oğlu Melik Nâsır, Safâ ile Merve arasında bunun benzerini yaptırmıştır.

Peygamber Mescidi'nin kiblesi kesindir; çünkü orayı kendisi tayin etmiştir. Bir rivayete göre mescidin kiblesini Melek Cebrâil belirlemiştir. Bir diğer rivayete göre ise Cebrâil, Peygamberimize yön göstermiş, Peygamberimiz de buna göre belirlemiştir kibleyi. Başka bir rivayete göre ise Cebrâil dağlara işaret ettiğinde dağlar Kâbe görününceye kadar alçalmış, Peygamberimiz de Kâbe'yi açık seçik görmüş ve kibleyi böyle belirlemiştir. Hangisine itibar edilirse edilsin, her bakımdan Peygamber Mescidi'nin kiblesi kesindir.

Peygamberimiz Medine'yi ilk şereflendirdiğinde kible Beyt-i Makdis yönüne doğruyken bir rivayete göre onaltı, başka bir rivayete göre ise onyedi ay sonra Kâbe yönüne çevrildi.

Mescidin Minberine Dair Rivayetler

Hadîste bildirildiği gibi Peygamberimiz önceleri mescitte bir hurma ağacının gövdesi üzerinde hutbe okurdu. Minber inşa olunduktan sonra hutbeyi minberde vermeye başladı. O zaman daha önce hutbe okuduğu hurma ağacının gövdesi; dişi devenin sütten kesilen yavrusunun ardından ağıladığı gibi inlemiştir. Rivayete göre Peygamberimiz dayanamamış, minberden inerek hurma ağacını kucaklamış ve inlemesini durdurmuştur. Peygamber Efendimiz bu rivayete göre şöyle demiştir:

“Eğer o hurma kütüğünü kucaklamasam kıyamete kadar ağlardı.”

Minberi kimin yaptığı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre Temîm Dârî adlı sahabe tarafından, başka bir rivayete göre ise hicret yurdu Medine'de Peygamber'i karşılayan ve Ensâr adı verilen yüce insanlardan bir kadıncağızın kölesi yapmış bu minberi.

Minberin malzemesine gelince, bir rivayete göre (Medine yakınındaki) Gâbe'den gelen ılgın ağacından, başka bir nakle göre ise “esil” adı verilen (odunu sert bir) ılgın türünden yapılmıştır. Minber üç basamaktır. Peygamberimiz en üsttekine çıkarak hutbeye başlar, mübarek ayaklarını orta basamağa bırakırdı.

Hız. Ebûbekir halife olduğu sıralarda orta basamağa çıkar, ayaklarını birinci basamağa koyardı. Hız. Ömer ise tevazuundan ötürü birinci basamağa oturur, ayaklarını yere basardı. Hız. Osman, hilâfetinin başlangıcında böyle yapmış ise de daha sonra en üste, yani üçüncü

basamağa çıkmıştır. Muâviye, halife olunca minberin Şam'a getirilmesini istedi. Halk sert itirazlarda bulundu, ortalık karıştı. O esnada çok şiddetli rüzgârlar esti. Güneş karararak gündüz vakti yıldızlar gözük-tü. Yeryüzü öyle siyahlaştı ki insanlar birbirleriyle çarpışmaya, yolla-rını dahi ayırtedememeye başladılar. Muâviye bu manzara karşısında dehşete kapılarak minberi Şam'a nakletmekten vazgeçti. Diğer taraf-tan minberin altına altı basamak daha ilâve etti. Böylece basamakların sayısı dokuza çıkarılmış oluyordu.

Peygamber Mescidi'nin İmam ve Hatibi

Medine'ye vardığımızda mescidin imamı Mısır'ın ileri gelenlerin-den Selâme b. Bahâeddîn idi. Onun yardımcısı ise dünyaya ehemmi-yet vermeyen, nice üstatların piri olan iyi yürekli bilgin İzzeddîn Vâsî-tî'dir. Daha önceleri Sirâceddîn Ömer Mısırî adlı bilgin, Medine'de hatiplik ve kadılık görevini beraberce yürütmekteymiş.

Hatip Sirâceddîn'in Hikâyesi

Anlatılanlara göre Sirâceddîn Medine'de imam-hatiplik görevini kırk sene yürüttükten sonra Mısır'a dönmeye niyetlenir. Rüyasında üç kez Peygamberi görerek her defasında Medine'den çıkmaması ve ece-linin yaklaştığı doğrultusunda uyarılar alır. Yine de kulak vermez ve Medine'den çıkar. Mısır'a üç günlük mesafede bulunan Süveyş yöre-sinde vefat eder. Fena akıbetten, hayırsız ölümünden Allah'a sığınırız.

Onun yardımcısı Ebû Abdullah Muhammed b. Ferhûn idi; Allah rahmet eylesin ona. Bugün Medine'de bulunan oğullarından biri, Mâlikî mezhebinin başhocası ve adliye müfettişinin başyardımcısı olan Ebû Muhammed Abdullah'tır. Bir diğeri de Ebû Abdullah Muhammed adını taşıyor. Bu aile aslen Tunuslu olup asillerdendir.

Daha sonra Medine'de hatiplik ve kadılık vazifesi, evvelce Kerek Kalesi kadılığı yapan Cemaleddîn Asyûtî'ye verildi. Bu adam Mısır'ın Asyût yöresinden gelmiştir.

Peygamber Mescidi'nin Hizmetkâr ve Müezzinleri

Mescidin hizmetkâr ve muhafızları Habeşli gençlerdir. Diğer mil-letlerden de de var, bu görevleri yürütenler arasında. Onların görü-nüşleri gayet iyi, elbiseleri temiz, kendileri pek zarifir. Başlarında bulunan reise Şeyhu'l-Huddâm (: Hizmetkârbaşı) adı verilir. Bu adam büyük emirler gibi giyinir. Memlûklerin siyasî merkezi olan Mısır ve Şam'dan gelen hizmetkâr maaşları, her sene tam zamanında teslim edilir görevlilere.

Harem-i Şerif'in başmüezzini Cemaleddîn Matarî adlı büyük hadîs bilginidir. Bu adam Mısır'ın Matariyye kasabasından gelmiş. Oğlu Afî-füddîn Abdullah'tır. Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed, Harem-i Şerif'in eski hizmetkârlarından olup Gırnata asıllıdır. O, Terrac diye de tanınır. Bu adam nefsinin fitnesine düşmekten korktuğu için cinsel organını kesmiş! Onun başından geçenleri aktaralım:

Ebû Abdullah Garnâtî'nin Garip Hikâyesi

Anlatıldığına göre Gırnatalı Ebû Abdullah önceleri Abdülhamîd Acemî adlı bir bilgin üstadın hizmetkârıymış. Üstat, Ebû Abdullah'a, hüsn-ü zan eder, kendi ailesine zararı dokunmayacağı konusunda ona güvenir yolculuğa çıktığı vakit evini ona emanet edermiş.

Bir keresinde yine yolculuğa çıkmaya niyet ediyor. Her zamanki gibi evi Ebû Abdullah'a teslim ediyor. Yalnız bu defa üstadın eşi, Ebû Abdullah'a "asılarak" arzusuna ulaşmak niyetinde olduğunu açık belli ediyor. Ebû Abdullah endişeyle:

"Ben Allah'tan korkarım! Ailesini ve servetini bana emanet eden adama asla ihanet etmem!" dediği hâlde kadın yanaşüyor da yanaş-ıyor, her yerde önüne çıkıyor. Ebû Abdullah hafakanlar içinde nefesine boyun eğmekten korkarak cinsel organlarını kendi başına kesiyor ve bayılıyor! Halk kendisini bu hâlde buluyor. Hemen tedavi ediyorlar. Tamamen iyileştikten sonra mescidin hizmetkârları arasına giriyor, müezzinlik yapıyor, hattâ onların reisi oluyor. Halen hayattadır.²⁴²

Kutlu Medine'ye Gelip Yerleşenler

Bunlardan biri Üstat Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mer-zûk'tur. Vaktini mescitte ibadet etmekle, namaz ve oruçla geçirir. Nef-sine karşı çok dirençli bir adamdır; tevekkül sahibidir. Herhâlde zaman zaman Mekke'de kalıyor. Yediyüzyirmisekiz yılında Mekke'de ona rastladım. Onun kadar tavaf eden başka birini görmedim. Tavaf edilen yer sıcak olmasına rağmen bu denli dirençli oluşuna hayret etmiştim. Tavaf mahallî siyah taşlarla döşenmiştir. Bu taşlar güneş ış-ığının hararetiyle kızgın levhalara dönüşerek dayanılmaz olur. Sakalar tarafından zaman zaman su dökülse de damlalar hemen buharlaşır ve tekrar ısınır burası. Tavaf edenler çoğunlukla bu vakitte çorap giydik-leri hâlde, Ebu'l-Abbâs yalın ayak yapardı tavafını! Bir gün onunla beraber tavaf yerine geldim. Hacer-i Esved'e selâm vermek için ilerle-dim. Zemin çok sıcaktı; alevleriyle yakaladı beni. Niyetim bu müba-rek taşı öptükten sonra geri seğırtmekti. Büyük bir gayretle oraya ulaşmaya muvaffak oldumsa da acıya daynamayıp döndüm, tavaf

edemedim. Cübbemi yere koyup üzerinden yürüyerek geri geldim ve revakların altına ulaştım.

O sıralarda Gırnata şehrinin büyüklerinden Vezir Ebu'l-Kasım Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Fakîh Sehl b. Mâlik Ezdî, Mekke-i Mükerreme'de ikamet ediyordu. Bu adam her hafta yetmiş tavaf ediyorsa da gün ortasında güneşin altında tavafa hiç yanaşmazdı! Oysa Ebu'l-Abbâs öğle vakitlerinde dahi tavaf ederek daima veziri geçirdi.

Medîne-i Münevvere'ye gelip oradan ayrılmayanlar arasında Üstat Saîd Merrâkeşî Keffî de vardır. Mekke'de kalanlar arasındaysa Şeyh Ebû Mehdî İsa b. Harzûz Mîknâsî'yi sayabilirim.

Şeyh Ebû Mehdî İsa'nın Bir Kerameti

Şeyh Efendi yediyüzyirmisekiz senesinde biraz kalma niyetiyle Mekke'ye gelir. Bir gün kendisi gibi sürekli orada ikamet eden bir grupla Hirâ dağına hareket eder. Yukarı çıkıp Peygamberimizin ibadet ettiği yere ulaştıklarında arkadaşları oradan inerek giderler. Ebû Mehdî geride kalır. Dağda gördüğü bir yolu daha kısa zannederek takip eder. Arkadaşları işlerini bitirip dağın eteklerine indiklerinde Ebû Mehdî'yi beklemeye başlarlar ama o gelmez. Çevrelerinde ona ait bir iz göremediklerinden daha önce gittiğini zannederler ve Mekke'ye dönerler. Halbuki Şeyh Ebû Mehdî İsa, kendi yanlış yolunu takip ederek başka bir tepeye çıkar. İyice kaybolur. Sıcaktan ve susuzluktan bîtap düşmüştür. Pabuçları delik deşik olduğundan elbisesini keserek kumaş parçalarıyla ayaklarını örtmeye çalışır ve yola devam edemez artık. Mugaylan denen (dikenli) ağaçların gölgesine sığınır. O esnada Hak Teâlâ, deve üzerinde bir bedevî gönderir ve onu kurtarır bedevî. Şeyh Ebû Mehdî'nin belinde altın dolu bir kesecik varmış; bunu kendisine yardım eden bedevîye sunar. Yaklaşık bir ay, ayağa kalkamaz. Ayaklarının derisi baştan sona soyulmuş ve yeni cilt yürümüş tabanlarına!

Bunun bir benzeri ileride anlatacağım gibi benim arkadaşlarımın başından geçmiştir. Medine'de zaman zaman ikamet edenlerden biri de Ebû Muhammed Seravî'dir. Bu adam çok güzel *Kur'an* okur. O da aynı yıl Mekke'de kalanlardandı. Oradayken öğle namazından sonra Kâdî İyâd'ın *Şifâ* kitabını okurdu.²⁴³ Mekke'de terâvih namazını da o kıldırırdı.

Fıkıh bilgini Ebu'l-Abbâs Fâsî, Medine'de ikamet edenlerden olup orada Mâlikî mezhebinin başhocalığını yapmıştır. Daha sonra Şeyh Şihâbeddîn Zerandî'nin kızıyla evlenmiştir.

Ebu'l-Abbâs Fâsî'nin Garip Bir Sözü ve Canını Zor Kurtarışı

Rivayetlere göre Ebu'l-Abbâs bir keresinde sohbet ederken ensâb ilmini (: soybilim) iyi bilmediği ve dilini tutmaya dikkat etmediği için büyük bir hataya düşerek;

“Hz. Hüseyin’in soyundan gelme kimse kalmamıştır, onun zürriyeti devam etmiyor!” der. Bu söz Medine emirliği yapan Tufeyl b. Mansûr b. Cemmâz Hüseyin’in kulağına gider. Ebu'l-Abbâs’a kızarı bu adam; hattâ onu öldürmeye karar verir. Arkasından ileri geri konuşur. Nihayet onu Medine’den sürer. Daha sonra idam için Ebu'l-Abbâs’ın peşine adam gönderdiyse de izine rastlamaz.

Dilin sebep olduğu âfetlerinden, oraya buraya kayıvererek açtığı belâlardan Allah’a sığınırız!

Medine Emiri

Medine’de emirlik vazifesini yürüten Kübeyş b. Mansûr b. Cem-mâz’dı. Kübeyş, amcası Mukbil’i öldürmüş, bir söylentiye göre onun kanyla abdest almıştır! Ne iğrenç!

Kübeyş, yediyüzyirmiyedi yılında şiddetli sıcakların bastırdığı sırada adamlarıyla beraber çöle gider. Gün ortasında sıcakın şiddetiyle ağaçların gölgelerine dağıldıkları zaman Mukbil’in oğulları bir grup köleyle kafiye sızarak Kübeyş’i yakalayıp;

“Mukbil’in katillerinden intikam almalı!” diye bağırırlar. Arka arkaya taş fırlatıp ok atarak adamı öldürüp kanını yalarlar! Böylece, Ebu'l-Abbâs’ı nasıl sürdüğü yukarıda anlatılan Tufeyl b. Mansûr (: Kübeyş’in kardeşi) emir olur.

Medine Dışındaki Kutlu Yerler

Bunlardan biri Bakîu'l-Garkad’dır. Medine’nin doğusunda yer almaktadır. Oraya Bakî Kapısı’ndan gidilir. Bu kapıdan çıkılınca solda; Peygamberimizin halası ve Zübeyr b. Avvâm’ın annesi olan Safiye binti Abdülmuttalib’in kabri var. Bunun önünde Medine’nin önder bilgini Ebû Abdullah Mâlik b. Enes’in mezarı bulunuyor. Üzerinde sade, mütevazı bir kubbe vardır. Onun önünde de ak bir kubbe altında Resûlullah’ın mübarek oğlu İbrahim’in kabri mevcuttur. Bu kubbenin sağında Ebû Şahme diye bilinen Abdurrahman b. Ömer b. Hat-tâb’ın mezarı var. Onun karşısında Akîl b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Zülcenâheyn Ca’fer b. Ebû Tâlib’in kabirleri mevcuttur. Bunların karşısında Peygamber’in eşleri ve müminlerin anneleri olan yüce kadınlara ait mezar haziresi var. Allah onlardan razı olsun. Bu hazirenin

yakınında ve Bakî Kapısı'ndan çıkınca hemen sağ tarafta Peygamberimizin amcası Abbâs'ın ve Hz. Hasan'ın kabirlerinin bulunduğu bir başka hazire vardır; bunun üstünde de kubbe yükseliyor.

Hız. Hasan'ın başı Abbâs'ın ayak ucundadır. Her ikisinin mezarları, yerden yüksekçe ve geniş olup birbirlerine çok hoş bir tarzda bitiştirilen levhalarla örtölüdür. Bunlar, işçiliği harikulade diyebileceğimiz piring kaplamalarla süslüdür. Meşhur kabristan Bakî'de Muhacirlerin, Ensar'ın ve diğer sahabenin mezarları var ise de pek azı kesin olarak biliniyor. Bakî Kabristanı'nın sonunda Ebû Ömer Osman b. Affân'ın mezarı mevcut. Üzerinde büyük bir kubbe var. Allah onlardan razı olsun. Bunun yanı başında Hz. Ali'nin annesi Fâtıma binti Esed'in kabri mevcut. Allah Teâlâ ondan ve oğlu Ali'den hoşnut olsun.

Kutlu ziyaretgâhlardan biri de Kubâ olup Medine'nin güney tarafında ve iki mil uzaklıktadır. Aradaki yol hurma bahçelerinden geçiyor. *Kur'an*'da, Allah'ın hoşnutluğu ve takva üzerine kurulduğu belirtilen mescit işte oradadır. Bu mabet, kare şeklinde olup uzaktan göze çarpan bembeyaz ve uzun bir minareye sahiptir. Tam ortasında Resûlullah'ın devesinin çöktüğü nokta bulunuyor. Halk bereketlenmek, manevî havadan nasiptar olmak için oracıkta ibadet ediyor. Mescidin iç avlusunun kible tarafında bir yükseltiye kondurulmuş mihrap, Peygamberimizin ilk defa eğilip rükûa vardığı yerdir. Mescidin yine kible tarafında eskiden Ebû Eyyûb Ensârî'ye ait olan ev mevcut. Buna bitişik olarak Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Fâtıma ve Hz. Âişe'nin evleri var. Allah hepsinden razı olsun.

Mescidin karşısında Bi'r-i Arîs adı verilen kuyu mevcut. Daha önce deniz suyu gibi tuzlu su akıtmış. Peygamber Efendimizin ağız suyu oraya değdikten sonra acılığı gitmiş; tam içimlik tatlı su olmuş. Peygamberimizin yüzüğünün Hz. Osman'ın parmağından o kuyuya düştüğü söylenir.

Ziyaretgâh olan mekânlardan biri de Medine dışında bulunan Hacerü'z-Zuyût'tur (: Zeytinyağı taşı). Oradan Peygamberimizin bereketiyle zeytinyağı sızdığı rivayet ediliyor. Buranın kuzeyinde "Bi'r-i Budâa" denilen bir kuyu var. Oranın karşısında ise "Cebelü's-Şeytân" (: Şeytan dağı) bulunuyor. Rivayete göre İblis, Uhud Savaşı'nda;

"Peygamberinizi öldürdüm!" diye oradan bağırarak.

Müşriklerin, ordular toplayıp harekete geçtikleri Ahzâb (: Uhud) Harbi'nde Peygamber emriyle kazılan hendeğin kenarında "Hısn-ı Uzzâb" (: Bekârlar Kalesi) diye bilinen bir kale vardır. Hz. Ömer tarafından Medine'deki bekârlar için yaptırıldığı rivayet olunuyor. Oranın önünde batı yönünde "Bi'r-i Rûme" (: Rum göleti) vardır. Hz.

Osman bu göletin yarısını 20.000 dinara satın almıştır. Mübarek ziyaretgâhlardan biri de Uhud dağıdır. Uhud, bereketli bir dağ. Peygamberimiz onun hakkında şöyle buyuruyor:

“Uhud öyle bir dağ ki, o bizi sever, biz de onu severiz!” Bu dağ Medine civarında olup şehre yaklaşık bir fersah uzaklıktadır. Onun karşısında ulu şehitlerin gömüldüğü yer var. Resûlullah’ın amcası Hz. Hamza’nın mezarı orada; Uhud Savaşı’nda şehit olan Peygamber ashabının kabirleri de onun etrafında. Hepsi Uhud’un kible yönüne doğru dizilmiştir. Uhud dağına giden yol üzerinde Hz. Ali’ye ve Selmân-ı Fârisî’ye nispet edilen iki mescit var. Fetih Süresi’nin Peygamber efendimize indirildiği mekân olarak bilinen “Mescidü’l-Fetih” adlı mabet de orada.

Bu yolculukta Medine’de dört gün kaldık. Her geceyi mescitte geçirdim. Halk mescidin ortasında halkalar yaparak büyük mumlar yakıyordu. Önlerinde *Kur’an-ı Kerim* rahleleri bulunuyor, bazıları okuyor, bazıları Allah’ı anıyordu. Bir kısmı da Ravda-i Mutahhara’yı (: Peygamberimizin pâk türbesi) ziyaret ediyordu. Deve sürücülerini (: çöl kılavuzları) mescidin her tarafında Peygamberimizin övgüsünü içeren dizeler okuyorlardı. Halkın âdeti mübarek geceleri böyle ihyâ etmektir.

Medineliler Mescit sakinlerine ve yoksullara bol bol sadaka verirlerdi. Şam’dan Medine’ye yöneldiğim bu seyahatte, Medinelilerden Mansûr b. Şekl adlı erdemli bir insan yanımda yolculuk etmiş ve beni konuk etmişti oradaki evine. Mansûr ile daha sonra Halep ve Buha-ra’da da görüştük. Aynı şekilde Zeydiye mezhebi kadısı Şerefüddîn Kasım b. Sinân ile Gırnatalı derviş Ali b. Hucr Emevî de bana yol arkadaşlığı etmişlerdir.

Ali b. Hucr’un Hikâyesi

Allah Teâlâ’nın yüce kıldığı Medine’ye vardığımızda –en güzel selâm oranın sakinlerine olsun– demin bahsettiğim Ali b. Hucr bir rüya gördü; ona şu beyitleri dinleyip ezberlemesi emredilmişti:

*“Müjdeler olsun size ey ziyaretçiler!
Ey Elçiye duyduğu sevgiyle onun kabrine gelenler!
Onun sayesinde kurtuldunuz kıyamet günü belâ ve kederden
Seğirttiniz sevgilinin mezarına her bir yerden,
Mutluluğa kavuşsun, huzura ersin,
Burada sabahlayan burada geceleyen!”*

Böylece Ali b. Hucr, arkadaşları gittikten sonra Medine'de bir süre kaldı. Daha sonra yediyüzkırk üç yılında Hind ülkesinin merkezi olan Dihlî'ye (: Delhi) gelerek benim yanımda konakladı. Ben onun rüyasını Hind sultanına aktardığımda huzura çağrıldı. Gördüklerini tekrar anlattı. Sultan hayretler içinde kaldı. Ona Farsça güzel sözlerle hitap ederek yanında misafir olmasını rica etti. Tenge denilen altın para biriminden üçyüz adet vermişti. Tenge, ayar bakımından Mağrip dinarının (: altınının) ikibuçuk mislidir. Bundan başka, eğeri ve gemi süslenmiş bir at hediye ederek, gayet güzel bir hil'at da ihsan etmişti. Hattâ günlük harçlık tahsis edilmesini de adamlarına emretmişti.

Dihlî'de Gırnatalı iyi bir fıkıh bilgini vardı. Bu adam Bicâye'de doğmuştur. Hindliler tarafından Cemaleddîn Mağribî diye tanınmaktaydı. Ali b. Hucr, onunla dost oldu, ayrıca ona kızını vereceğini vaat ederek evinin dışında bulunan küçük bir daireye yerleştirdi onu. Bu arada bir câriye ve hizmetçi satın aldı. Altınlarını hiç kimseye emanet edemiyor, elbisesinin bulunduğu bohçaya saklıyordu. Câriye ile hizmetçi altınları çalmak için birleştiler. Nitekim alıp kaçtılar da! Ali evine geldiği zaman ne altınlarını buldu, ne câriyesini, ne de kölesini! Öyle çok üzüldü ki yeme-içmeden kesildi. Ona çok dokunmuştu bu; ağır bir hastalığa yakalandı sonunda. Durumunu Dihlî valisine arzettiğinde çalınan miktarın hazırlanıp Ali'ye verilmesini emretti. Ne kadar kayıp olduğunu öğrenip Sultana bildirecek adam Ali'nin evine geldiğinde karşısında cansız bir beden buldu! Allah rahmet eylesin.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

Medine'den Çıkış Mekke'ye Seyahat

Medine'den hareket ettik, Mekke'ye yöneldik. Resûlullah'ın ihram giydiği Zülhuleyfe adlı mabedin civarında konakladık. Burası Medine'den beş mil uzaklıktadır ve Medine bölgesinin sınırı da buradan başlar. Yakınında bulunan Akîk vadisinde dikişli elbiselerimi çıkardıktan sonra boy abdesti alıp ihrama girdim. İki rekât namaz kılarak ifrâd tarzında hac yapmaya niyet edip Şı'b-i Ali denilen geçide varıncaya kadar bütün vadi, tepe, iniş ve yokuşlarda durmadan lebbeyk getirdim (: "Derhal hizmetindeyim Allah'ım!" dedim). O geceyi Şı'b-i Ali'de geçirdikten sonra Revhâ'ya gittik. Orada Zâtü'l-Alem adında bir gölet var. Burada Hz. Ali'nin cinlerle savaştığı rivayet olunur. Oradan hareket ederek Safrâ'ya vardık. Safrâ, güzel, mamur bir vadi oluo suyu, hurma ağacı ve evleri çoktur. Bir de Hz. Hasan soyundan gelenlere ve benzerlerine ayrılmış bir konak var. Ayrıca büyücek bir kale bulunuyor. Bu kalenin ardında başka kaleleri ve birbirine bitişik köyleri gördük; nihayet Bedir'e vardık. Burası Allah Teâlâ'nın -vaadine uygun olarak- elçisine zafer verdiği ve müşrikleri mahvettiği yerdir. Bedir aslında bir kasabadır. Çevresinde birbirine bitişik hurma bahçeleri var; kaleye dağlar arasında bulunan bir vadi-den giriliyor. Bedir'de suyu devamlı akan bir kaynak bulunuyor.

Allah düşmanı olan müşriklerin sürülüp atıldığı göletin yeri bugün bahçedir. Ashaptan şehit düşenlerin kabirleri de bunun arkasındadır. Meleklerin indiği rahmet dağı, kabristandan geçip Safrâ'ya yönelen kimsenin soluna düşüyor. Hemen karşısında Tubûl (: davul) dağı var. Bu dağ, upuzun bir kum tepesine benzer. Ora ahalisi, her Cuma gecesi davul sesine benzer bir ses işittiklerini zannederler. Peygamberimizin Bedir Savaşı'nda Hak Teâlâ'ya dua ettiği çardak, Tubûl dağının eteğindedir. Bedir Savaşı da o dağın önünde cereyan etmiş.

Gölet kenarındaki hurma ağaçlarının yanında bir mescide Mebrek-i Nâkati'r-Resûl (: Peygamber devesinin çöktüğü yer) diyorlar. Bedir ile Safrâ arası bir berîd (: dört fersah) civarındadır. Bu yol, dağlar arasında bir vadidedir. Ve o vadiye, hurma bahçeleri sıra sıra dizilmiştir. Zaman zaman da gözelere rastlanır.

Bedir'den hareket ettik. Bikaü'l-Bezvâ adlı çöle çıktık. Öyle bir sahra ki kılavuz yolunu şaşırır; dost, kendi canının derdinden dostunu unuttur. Üç gün sürer burasını geçmek. Bitiminde Râbiğ denilen bir vadi var. Orada yağmur suyundan göletler meydana geliyor ve uzun müddet kurumuyor. Mısır ve Mağrip'ten gelen hacılar orada ihrama girerler. Burası Cuhfe'den öncedir. Râbiğ'dan Hulays'a kadar üç gün yol teperek Sevîk boğazından geçtik. Sevîk boğazı, Hulays'a yarım günlük mesafede olup kumu çoktur. Hacılar Mısır ve Şam'dan getirdikleri "sevîk"i (: kavut) şekerle karıştırarak orada içerler. Hac görevlisi olan emirler bunu kâselere doldurarak halka dağıtırlar. Rivayete göre Peygamberimiz oradan geçerken ahabının yanında yiyecek ve içecek bulunmadığı için elini kuma daldırdı ve onlara sundu. Ashap verilene içince sevîk tadı hissetti. Daha sonra Birketülhuleys'de konakladık. Alabildiğine düz ve hurma ağaçları bakımından zengin bir yer burası. Dağın başında sağlam bir kale var; ayrıca düzlükte de harap bir kale göze çarpıyor. Burada gür bir kaynak var. Su yerin içine kazılan çukurlar vasıtasıyla tarlalara ulaştırılıyor. Hulays'ın emiri Hz. Hasan soyundan gelen bir şeriftir. Oranın köylüleri büyük bir pazar kurarak hurma, koyun, azık vb. getirerek satarlar.

Daha sonra Usfân'a geçtik.²⁴⁴ Bu muntika dağlar arasında düz bir alana yayılmıştır. Gür kaynaklara sahip kuyuları vardır. Bunlardan biri Hz. Osman'ın adıyla anılıyor. Yine onun adıyla anılan basamaklı bir yol, Hulays'a yarım günlük mesafede iki yüce dağ arasındadır. Bu yolun bir bölümünde merdiven şeklinde, çok eski bir yapının zemini göze çarpıyor. Orada Hz. Ali tarafından açıldığı rivayet edilen bir kuyu bulunuyor. Usfân'da eski bir kale ve gayet sağlam burçlar var ise de zamanla harap olmuştur. Orada Mukl denilen (: kokulu bir ağaç) her yanı kaplamaktadır.²⁴⁵ Usfân'dan hareket ederek Batn-ı Merr'e indik. Buraya Merr-i Zahrân da deniliyor. Münbit bir vadi. Hurma ağacı bol, suyu tüm yöreyi âbad eden gür bir kaynak. Mekte'nin meyve ve sebzesi de burada yetişiyor.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

Mekke

Gece başlarken bu kutlu vadiden çıktık. Ruhlarımız hedefe erişmenin hazzıyla mestolmuştu. Sabahleyin, Allah'ın yüce kıldığı o güven dolu şehre, Mekke'ye vardık.²⁴⁶ Hakk Teâlâ'nın kutlu yerine, dostu İbrahim'in meskenine, seçtiği tertemiz elçi Muhammed'in yurduna aktık. Benî Şeybe Kapısı'ndan girdik Beyti Haram'a (:Kutlu Ev'e). Buraya giren emin olur, huzur bulur. Ulu Kâbe'yi seyrettik. Rabbimiz hep saygın kılsın burayı! Kâbe, celâl tahtında oturup kendini seyrettiren ve cemal perdesi altında gururla salına salına yürüyen bir gelin gibiydi. Sonsuz merhamet sahibi Yaradan'ın misafirleri sarmıştı çevresini. Görklü bahçeye, hoşnutluk cennetine ulaştırandır o!

Hemen tavâfü'l-kudûm (: geliş tavafı) yaptık, mübarek Hacer-i Esved'e (: Kara Taş) selâm verdik, İbrahim makamında iki rekât namaz kıldık. Hacer-i Esved ile kapı arasında, Mültezem'de Kâbe'nin perdelerine sarıldık; orada dua kabul olunur çünkü. Zemzem suyun-
dan içtik. Allah elçisinden aktarıldığı gibi bu su, hangi niyetle içilmiş-
se o işe yarar. Yüce Allah, Peygamberimizi rahmetiyle kuşatsın.

Sonra Safâ ile Merve arasında sa'y yaptık (: seğırttik). Orada İbrahim Kapısı'na yakın bir yerde konakladık.

Bu Kutlu Ev'e misafir ederek bizi yücelten Allah'a şükürler olsun. Bizi Halîl Peygamber'in –ona selâm olsun– çağrısına evet diyenlerden kılan Allah'a hamdolsun! Kâbe'yi, Ulu Mescid'i, Hacer-i Esved'i, Zemzem'i, Hıcr'ı ve Hâtem'i seyretme zevkiyle gözlerimizi doyuran Yüce Allah'adır sonsuz hamdimiz.

Hak Teâlâ'nın harikulâde işlerindendir; temiz kalplerde bu güzel manzaralara doğru bir çekim yarattı, buradaki yüce ziyaretgâhları görme hevesi uyandırdı. Öyle bir sevda düşürüyor ki gönüllere; bir kez gelen kendini tümüyle bağlı hissediyor buraya! Ayrılan, gurbet

ateşle yanıyor; yârdan ırak düşmenin acısıyla ah vah ediyor; yine kavuşmak istiyor. Buranın mübarek toprağı, tüm gözlerin odaklandığı yer; gönüllere taht kuran sevgisi, Hak'tan gelen bir yüce sır ve Hak dostu İbrahim'in çağrısına cevaptır.

Uzaktayken hasretle yanar gönül; yanında olmayınca hayali tüter gözünde. Oraya yönelen kişiye tüm zorluklar basit gelir, sarp yokuşlar düz olur. Nice zavallı, çelimsiz insan var ki Kâbe'yi seyrederken ölmek ister; bu yolda telef olmayı göze alır. Allah Teâlâ onu Kâbe'ye erİştirince yüzü aydınlanır; sanki bu yolda hiç acı tatmamış, karşısına hiç sorun çıkmamış, yüreciğı hiç sıkışmamıştır, bahtiyardır artık...

Bu bir ilâhî nimet! Rab'dan gelen bir iş! Hiçbir lekenin karartamadığı işaret! Hiçbir kuşkunun örtemediğı belge! Çarpıtlamayacak hakikat! Basiret sahiplerinin ruhlarında yüce mevkiini bulan, düşünenlerin düşüncesinde odak noktası olan bir ilâhî delil bu!

Allah kime; bu yöreye gelmek, sevdasıyla yanmak nimetini vermişse elbet en büyük ihsanını yapmış, hem dünyanın hem de ahiretin tüm güzelliklerini yağdırmıştır ona. Gayrı, durmasın hemen şükretsın verilenlere, kendisine lâıyk görülen nimet için hamdetsın Yaradan'a.

Rab Teâlâ bizi; ziyareti kabul edilen, manevî ticaretinde kâr eden, hak yolda yapıp ettikleri bir bir yazılan, ondan gelen bir lutufla günahları silinen kullarından eylesin!

Ulu Şehir Mekke

Mekke büyük bir şehir. Binalar birbirine tamamen bitişik. Bir vadi içinde, etrafı dağlarla çevrili olduğundan, uzaktan gelen, yaklaşmadıkça bütününü göremez şehrin... Bu dağlar şehrin her yanını kaplamış, fakat hepsi yüksek değıl. Tepelerden sadece ikisi bir hayli yüksek. Güneydoğudakinin adı Ebû Kubeys. Diğeri ise batıda bulunan Kuaykîân dağı. Kuzeyde Ahmer dağı var. Ebû Kubeys yönünde Ecyâdü'l-Ekber ve Ecyâdü'l-Asgar adı verilen iki dargeçit bulunuyor. İleride anlatacağımız gibi o civarda Handeme isminde bir dağ daha var. Minâ, Arefe ve Müzdelife gibi ibadet yerleri Mekke'nin doğusundadır.

Mekke'nin üç kapısı var. Biri şehrin üst tarafında bulunan Bâbü'l-Muallâ diğeri şehrin alt tarafında bulunan Bâbü's-Şubeyke'dir. Bu kapıya Bâbü'z-Zâhir ve Bâbü'l-Umre ismi de verilir, batıya düşer. Mısır, Şam, Medine ve Cidde yolu bu kapının yönündedir. İlerde anlatacağımız gibi Ten'im'e de bu kapıdan gidilir. Üçüncü kapı Bâbü'l-Mesfel ismini taşıyor ve güneyde... Hz. Hâlid b. Velid, Mekke'nin fethinde bu kapıdan girmiş.

Mekke, Hak Teâlâ'nın kutlu kitabı *Kur'an*'da İbrahim Peygamber diliyle açıkladığı gibi ekip biçmeye müsait olmayan bir vadiye kurulu. Ama ona önceden dua edildiği ve kutlu çağrıya muhatap olmada diğer şehirleri geçtiği için her türlü yeni ve acayip nimet, en güzel meyveler oraya yığın yığın geliyor. Mekke'de yediğim üzüm, incir, şeftali ve yaş hurmanın benzerini hiçbir yerde görmedim. Oraya getirilen kavunun da koku ve tat bakımından benzeri yok. Buranın etleri gayet yağlı ve lezzetli. Diğer ülke ve şehirlerde ayrı ayrı bulunan tüm güzellikler burada toplu hâlde. Meyve ve sebzesi Tâif'ten, Nahle vadi-sinden ve Batn-ı Merr'den gelir. Hak Teâlâ, emin beldenin sakinlerine, kadim evin komşularına lütfediyor işte.

Mescid-i Haram (: Kutlu Mescit)

Mescid-i Haram diye bilinen mabet şehrin tam ortasında. Gayet geniş bir sahayı kaplıyor. Ezrakî'nin²⁴⁷ rivayetine göre doğudan batıya dörtyüz arşından fazladır. Eni de hemen hemen buna yakın. Ulu Kâbe bu meydanın tam ortasında yer alıyor. Mescidin dış görünümü pek sanatkâranedir. Manzarası çok güzel. Dil onu tarif etmekten âciz. Duvarlarının yüksekliği yaklaşık yirmi arşın. Çatısı üç sıra hâlinde sağlam ve ince işlenmiş uzun sütunlara dayanıyor. Üç koridorun da son derece düzgün oluşu akıllara hayret veriyor. Sanki tek bir koridor! Mermer sütunlarının adedi dörtyüzdoksanbirdir. Burada, Kutlu Mescid'e ilâve edilmiş olan Dârü'n-Nedve'deki²⁴⁸ alçı sütunları istisna ediyoruz. Dârü'n-Nedve (: toplantı ve karar evi) kuzey tarafta bulunan avlunun içinde ve Irak Köşesi'yle Makam'ın karşısındadır. Bitişğinde olan meydana da buradan girilir. Bu bölümde duvar boyunca yay şeklinde kemerler ve onların altında peykeler vardır. Orada *Kur'an* hocaları, mushaf yazan hattatlar ve terziler oturur. Tam karşıdaki avlunun duvarında da aynı türden peykeler bulunuyor. Diğer bölümlerin duvarları dibinde peykeler varsa da üzerlerinde kemer yok. İbrahim Kapısı'nın yakınında batı avlusunun girişi vardır. Orada alçı direkler mevcut. Halife Muhammed Mehdî b. Ebû Ca'fer Mansûr'un Mescid-i Haram'ı genişletmek ve sağlamlaştırmak konusunda çok çabaları olmuş. Zaten batıda bulunan avlunun duvarında şöyle yazıyor:

"Müminlerin emiri Abdullah Muhammed Mehdî, Allah Evi'ni ziyaret edenler için Mescid-i Haram'ın genişletilmesini emretti. Bu iş yüzaltmışyedi senesinde yapıldı. Allah onu iyilerden eylesin."

Yüce Kâbe

Kâbe, mescidin ortasında küp şeklinde bir bina. Yüksekliği üç taraftan da yirmisekiz arşın. Mübarek Hacer-i Esved (: Kara Taş) ile Yemen Köşesi'nin arasında bulunan dördüncü taraf ise yirmidokuz arşın. Irak Köşesi'nden Hacer-i Esved'e kadar olan kısmın eni ellidört karış. Bunun tam karşısında, Yemen Köşesi'nden Şam Köşesi'ne kadar olan kısmın eni de ellidört karış. Irak Köşesi'nden Şam Köşesi'ne kadar olan kısmın eni kırksekiz karış. Bunun karşısında Yemen Köşesi'nden Hacer-i Esved'e kadar olan kısmın eni de kırksekiz karış. Fakat taşın bulunduğu yüzeyin dış çeperleri yüzyirmi karış civarındadır ve tavaf bu taşla göre daha dışarıdan yapılır. (Hacer-i Esved'in ötesinde, biraz daha uzaktan dönülür.) Kâbe, kapkara ve gayet sert bir taştan yapılmış. Taşlar sağlam bir şekilde yekdiğerine eklenmiş olduğundan zamanla bozulma korkusu yok.

Kâbe'nin kapısı, Hacer-i Esved ile Irak Köşesi arasındaki cephede yer alıyor. Kapıyla Hacer-i Esved arası on karış. İşte oraya Mültezem adı veriliyor. Duanın kabul edildiği yer olarak biliniyor burası. Kâbe Kapısı'nın yerden yüksekliği onbirbuçuk, genişliği sekiz, uzunluğu ise onüç karıştır. Kapının bulunduğu duvarın kalınlığı beş karıştır. Kapı sanatkârane bir şekilde yapılmış gümüş levhalarla kaplıdır. Bundan başka, kapının kanatları ve yüksek eşiği de gümüş işli levhalarla süslüdür. Ayrıca gümüşten yapılmış iki büyük köprücük de var ve kilit bunların tam üzerine konulmuştur.

Kâbe Kapısı, her Cuma namazından sonra ve Peygamberimizin doğum gününde açılır. Açılış merasimi şöyle:

Tahtadan basamakları ve ayakları olup minbere benzeyen bir kürsü konulur oraya. Ayaklarda bulunan dört makara sayesinde kürsü hareket ettirilir; en üst basamak, eşiğe bitişecek şekilde Kâbe duvarına dayatılır. Benî Şeybe (: Şeybe Oğulları kabilesi) reisi, elinde anahatar oraya çıkar. Yakınında bulunan hizmetkârlar, Kâbe Kapısı'nı örten ve Burkû adı verilen perdeyi hürmetle tutarlarken reis kapıyı açar. Mübarek eşiği öperek tek başına Allah Evi'ne girer ve kapıyı kapar. Orada iki rekât namaz kılacak kadar kaldıktan sonra Şeybe Oğullarının diğer fertleri girip kapıyı kapayarak namaz kılarlar. Sonra kapı açılıp halkın girmesine müsaade edilir. Açılış merasimi esnasında ahali ellerini Allah için kaldırarak kapının karşısında bekler. Açılır açılmaz tekbir getirerek şöyle seslenirler:

"Rabbimiz! Ey merhametlilerin en iyisi! Bize rahmet ve bağış kapılarını aç!"

Kâbe'nin içi renkli mermerle süslenmiştir. Duvarları da öyle.

Abanoz'a benzeyen ve "sac" adı verilen ağaçtan yapılmış üç uzun sütunu var. Her sütunun arası dört adım. Bu sütunlar Kâbe'nin içini teşkil eden alanın tam ortasında. Merkezî sütun, Irak Köşesi ile Şam Köşesi arasında bulunan cephenin eninin yarısına eşittir.

Kâbe'nin üzerindeki örtü ipekten yapılmış, üzerindeki yazılar beyaz simli harflerle işlenmiştir. Işıl ışıl parlar. Ta yukarıdan yere kadar Kâbe'yi örter. Kâbe'nin kapısı açılınca içerisi öyle dolar ki, sayısını ancak Hak bilir. Hepsı beraber girdikleri hâlde Kâbe bunlara dar gelmez sanki. Burası gece gündüz tavaf edilir. Hiç boş kaldığı görülmez. Bir de Mekke'de görülen güvercin ve diğer kuşlar Kâbe'ye asla inmezler. Uçuş esnasında Harem-i Şerif üzerinden geçerken Kâbe'nin hizasına geldiklerinde hemen kenara saparlar. Hiçbir kuşun hasta olmadıkça bu kutlu mekânın üzerine inmediği, indiği takdirde ruhu-nun gittiği söylenir. Ama hastayken inerse iyileşirmiş. Burayı yücelten ve saygın kılan; heybetli ve muazzam yapan Allah, elbet münezzektir cümle mahlûkattan.

Kutlu Oluk (: Altınoluk)

Kutlu oluk, altından yapılmıştır.²⁴⁹ Hacer-i Esved cephesinin üst tarafındadır. Bir karış genişliğindedir ve duvardan iki karış dışarıya çıkmıştır. Altında yapılan duaların kabul edildiğine inanılır. Oluğun alt yanında Hıcr denilen yerde İsmail Peygamber'in kabri var. Üzerinde mihrap şeklinde yeşil bir mermer bulunuyor. Bu da yusuvarlak başka bir yeşil mermere bitişik. İkisnin de genişliği birbuçuk karış. Şekilleri insanın dikkatini çekiyor. Çok güzel görünüyorlar. Kabrin yanında Irak Köşesi'ne doğru İsmail Peygamber'in annesi Hâcer validemizin mezarı bulunuyor; Allah'ın selâmı onların üzerine olsun. Bu mezarın işareti, birbuçuk karış eninde yuvarlak yeşil bir mermer. İki mezarın arası yedi karıştır.

Hacer-i Esved

Hacer-i Esved denilen kutlu taş yerden altı karış yükseklikte. Uzun boylular eğilerek öpebilir onu, kısa boylular ise biraz zorlanarak uzanırlar ona. Kâbe'nin doğu köşesine bitişik olan bu taşın boyu bir karış. Eni ise bir karışın üçte ikisi kadar. Gayet sağlam bir şekilde yerleştirildiği için ne kadarının köşe içerisine girdiği bilinmemekte. Bu taş birbirine bitişik dört parça hâlinde duvara sokulmuş. Karmatîler tarafından kırıldığı rivayet olunuyor. Bir rivayete göreyse, Karmatî olmayan biri tarafından topuzla kırılmıştır.²⁵⁰ Galeâyâna gelen halk, herifi linç etmeye yeltenmiş ve çıkan arbedede bir sürü Mağripli can vermiştir.

Hacer-i Esved'in etrafı gümüş bir levha ile bağlanmıştır. Beyaz gümüş, siyah taş üzerinde çok dikkat çekiyor. Bakanların gözleri bu tatlı manzarayı temaşa ederek aydınlanır. Onu öpen kimsenin ağzında hoş bir tat meydana gelir, kendini oradan ayırmak istemez; Cenâb-ı Hakk'ın bir lütfu işte!

Bu konuda Peygamberimizin şu sözü yeterlidir:

"Hacer-i Esved yeryüzünde Allah'ın uğurudur." Hak Teâlâ bizi oraya selâm vermekle nimetlendirsın; oranın âşığına oraya eriştirsın. Bu taş selâm veren kimsenin sağ tarafına düşen sağlam kısımda parlak küçük beyaz bir nokta var. Ahali tavaf esnasında orayı öpmek için birbirine giriyor. Bir kimsenin kalabalık olmadan orayı öpmesi pek enderdir. Kâbe'ye girişte de aynı durum söz konusudur.

Tavafa, Hacer-i Esved'den başlanır. Tavaf edenin karşılaştığı ilk rükun (: köşe) burasıdır. Oraya selâm verir; sonra biraz geriye çekilerek Kâbe'yi solunda bırakır. Böylece tavaf esnasında kuzeyde Irak Köşesi'ne, batıda Şam Köşesi'ne ve güneyde Yemen Köşesi'ne yönelir. Daha sonra da doğuya, Hacer-i Esved'e döner.

Yüce Makam (: Makam-ı İbrahim)

Bilmelisin ki, Kâbe Kapısı ile Irak Köşesi arasında oniki karış boyunda, hemen hemen altı karış eninde ve yaklaşık iki karış yüksekliğinde bir yer vardır, İbrahim Peygamber zamanında "Makam"ın bulunduğu asıl noktaymış burası. Peygamber Efendimiz bu makamı, bugün namazgâh olarak tespit edilen yere nakletti. Makamın eski yeri şimdi çağlıktır; Kâbe yıkandığı zaman suları oraya akar. Mukaddes bir yer olduğundan halk namaz kılmak için oraya üşüşür. Bu kutlu makamın yeri, Irak Köşesi ile Kâbe Kapısı'nın karşısında ve kapıya doğru biraz meyillidir. Üzerindeki kubbenin altında bulunan demir perde iç kısma fazla uzak olmadığından, parmak sokulsa sandığa dokunulabilir. Bu demir ağ hep kilitliyse de arka tarafında, tavaftan sonra iki rekât namaz kılmaya mahsus bir yer vardır. Sahih hadîs külliyyatında bildirildiği gibi Peygamber Efendimiz mescide girdiği zaman Allah Evi'ne gelip yedi defa tavaf eder sonra İbrahim Makamı'nı şereflendirerek "İbrahim Makamı'nı namazlık edinin!" meâlindeki âyeti okur ve arka tarafta iki rekât namaz kılar. İbrahim Makamı'nın arkasındaki Hatîm adlı yerde, Şâfiî imamının namazgâhı bulunur.

Hırc ve Metâf (: Hırc Köşesi ve Tavaf Edilen Yer)

Hırc duvarının çevresi, dairenin içinden yirmidokuz adım, yani doksandört karıştır. Burası, birbirine gayet sık bitleştirilen alaca renkli

şahane mermerlerden yapılmıştır. Yüksekliği beşbuçuk, genişliği ise dörtbuçuk karıştır. Hıcr'ın içinde gayet mahirane yapılmış, renkli mermer ile döşeli bir geçit var. Kâbe'nin oluk altında bulunan duvarı ile karşısındaki Hıcr duvarının arası kırk karıştır. Hıcr'ın iki girişi var. Birincisi Hıcr ile Irak Köşesi arasında ve altı arşın genişliğinde. Burası güvenilir kaynaklarda bildirildiğine göre Kureyş'in Kâbe'yi inşa ettiği zamanlarda Kâbe dışında bırakılan bir yerdir. İkinci giriş ise Şam Köşesi'nde olup genişliği yine altı arşındır. İki girişin arası kırksekiz karıştır. Metâf adı verilen ve tavafın yapılacağı yer olarak tespit edilen alan ise sağlam bir şekilde birbirine bitleştirilmiş siyah taşlarla döşeli. Bu taşlar Kâbe'den dokuz adım öteden başlayarak İbrahim Makamı'na doğru ilerliyor. Hattâ onu da çevreliyor. Harem-i Şerif adı verilen (ve bütün bu kutlu yerleri içeren) büyük mabedin diğer tarafları ve yan koridorları beyaz kum ile döşenmiştir. Kadınların tavaf yeri ise demin bahsettiğimiz siyah taşların bitiminde.

Zemzem

Zemzem Kuyusu'nun kubbesi Hacer-i Esved'in karşısında. Aralarındaki mesafe yirmidört adım. İbrahim Makamı, kubbenin sağında. Kubbeden oraya on adımlık bir uzaklık var. Kubbenin içi beyaz mermerle döşenmiş. Zemzem Kuyusu'nun ağzı kubbenin tam ortasında ve Kâbe'nin karşısındaki duvara meyillidir. Burası, mahirâne bir şekilde bitleştirilmiş mermerlerle döşeli. Üstüne de kurşun dökülmüş. Daire şeklinde çevresi kırk, yüksekliği ise dörtbuçuk karış. Kuyunun derinliği onbir adım. Halkın anlattıklarına göre suyu her Cuma gecesi artıyor. Kubbenin kapısı doğu yönünde. Kubbenin içinde yuvarlak bir kanal var. Çapı ve derinliği birer karış. Zeminden yüksekliği yaklaşık beş karış. Abdest alınsın diye içine su dolduruluyor. Bunun etrafında, halkın rahatça oturup abdest alacağı daire şeklinde bir peyke mevcut.

Zemzem Kubbesi'nden sonra Hz. Abbâs'a ait olduğu kabul edilen Şarâb Kubbesi var. Buranın kapısı kuzeydedir. Bugün bu kubbenin içine "davârık" denilen kulplu büyük testiler ile Zemzem suyu konuluyor. Bu testilerde su soğutularak halkın hizmetine sunuluyor. Kutlu Ev'e ait olan mushaf ve diğer kitaplar da bu kubbenin içinde muhafaza ediliyor. Orada bulunan kütüphânedeki yassı ve uzun sandıkta Peygamber Efendimizin vefatından 18 sene sonra Zeyd b. Sâbit tarafından istinsah edilmiş bir mushaf (: *Kur'an* nüshası) bulunmakta. Kıtık veya diğer musibetler ortaya çıkınca Mekkeliler bu mushafı çıkarıp Kâbe'nin kapısını aşarak eşige, daha sonra da İbrahim Makamı'na bırakırlar. Baş açık bir vaziyette onun çevresinde dua ve yaka-

rişta bulunurlar. Mushaf ve Makam hürmetine Hak Teâlâ'dan yardım dilerler. Ne zaman Yüce Allah rahmetini ihsan ederse o vakit dağılırlar. Abbâs Kubbesi'nden sonra biraz kenara sapılınca Yahudi Kubbesi denilen mekân gelir.

Kutlu Mabed'in Kapıları ve Etrafında Bulunan Ziyaretgâhlar

Mescid-i Haram adı verilen Kutlu Mabed'in 19 kapısı var.²⁵¹ Bu kapıların birçoğu da başka kapılara açılıyor.

Kapılardan biri Bâbü's-Safâ (: Safâ Kapısı) ismini taşıyor. Burası beş kapıya açılıyor. Daha önce Bâb-ı Benî Mahzûm (: Mahzûmoğulları Kapısı) diye bilinirmiş; şimdi kapıların en büyüğüdür. Oradan Safâ ile Merve arasında koşulacak alana çıkılır. Mekke'yi ziyaret edenlerin, Mescid-i Haram'a Bâb-ı Benî Şeybe'den (: Şeybeoğulları Kapısı) girmeleri ve tavaftan sonra Bâbü's-Safâ'dan çıkmaları müstehaptır. Peygamberimizin Safâ'ya gelişinde yürüdüğü yolu göstermek üzere Halife Mehdi'nin diktiği iki sütun arasından gider hacılar. Diğer kapılara geçelim;

Bâb-ı Ecyâdü'l-Asgar (: Küçük Ecyâd Kapısı) adlı bir kapı var; iki kapıya açılıyor.

Bâbü'l- Abbâs (: Abbâs Kapısı) adı verilen kapı üç kapıya açılıyor.

Bâb-ü'n-Nebî (: Peygamber Kapısı) adı verilen kapı iki kapıya açılıyor.

Bâb-ı Benî Şeybe diye bilinen kapı, doğu duvarının kuzey köşesinde Kâbe Kapısı'nın karşısında, hafif solda bulunuyor ve üç kapıya açılıyor. Buraya Bâb-ı Benî Abdi's-Şems (: Abdü's-Şemsoğulları Kapısı) da denilir. Abbâsî halifeleri buradan girerlerdi. Bu arada bir küçük kapı var; Şeybeoğulları Kapısı'nın tam karşısında, fakat özel bir adı yok. Ribâtü's-Sidre'den oraya gidildiği için bazıları Bâbü'r-Ribât (: Ribât Kapısı) adını vermiş oraya.

Üç kapı var ki hepsine de Bâbü'n-Nedve adı verilmiş. İkisi yan yana, üçüncüsü Dârü'n-Nedve (: Karar Evi) diye bilinen yerin batısında bulunuyor. Dârü'n-Nedve mescit hâline getirilerek Kutlu Mabed'e eklendi. Şimdi oluğun tam karşısındadır.

Yeni yapılmış bir küçük kapı daha var; oradan Dârü'l-Acele'ye ulaşılır. Tek çıkışlı olan Bâbü's-Sidre Kapısı'nı atlamamak gerek.

Bâbü'l-Umre denilen kapı da tek çıkışlı olup Kutlu Mabed'in kapılarının belki de en güzeli. İbrahim Kapısı da tek çıkışlıdır. İsmi hakkın-da farklı görüşler mevcut. Bir söylentiye göre İbrahim Peygamber'e nispet ediliyor ama aslında İranlılardan İbrahim Hûzî'yle ilintilidir.

Bâbülhazvere adını taşıyan bir kapı var; iki kapıya açılıyor.

Bir diğer kapı da Bâb-ı Ecyâdü'l-Ekber (: Büyük Ecyâd Kapısı) adını taşıyor. Burası da iki kapıya açılıyor.

Bâbü'l-Ecyâd adını taşıyan başka bir kapı daha var. Orası da iki kapıya açılıyor.

Üçüncü olarak yine Bâbü'l-Ecyâd adı verilen bir çıkış var ki iki kapıya açılıyor ve bu nokta Safâ Kapısı'na bitişik. Ecyâd'a nispet edilen bu dört kapıdan ikisine Bâb-ı Dekkakîn (: Uncular Kapısı) adı da verilir.

Kutlu Mabel'in beş minaresi var. Birincisi Safâ Kapısı yakınında Ebû Kubeys köşesinde; ikincisi Şeybeoğulları Kapısı'nın bulunduğu köşede; üçüncüsü Dârü'n-Nedve Kapısı'nın bulunduğu yönde; dördüncüsü Sidre Kapısı köşesinde; beşincisi Ecyâd köşesindedir.

Umre Kapısı yakınında bir medrese var; Yemen'de sultan olan ve Melik Muzaffer diye bilinen Yusuf b. Resûl tarafından yaptırılmıştır. Yemen'de "Muzafferiye" diye adlandırılan dirhemler (:gümüş paralar) da onun marifeti. Bu adam Kâbe'nin örtüsünü dikmek şerefini elinde bulundururken sonraları bu salâhiyet, onu yenen Melik Mansûr Kalâvun'a geçmiş tir.

İbrahim Kapısı'nın dışında büyük bir zaviye var. Halîl adıyla tanınan, Mâlikî mezhebinin imamı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman'ın evi orada. İbrahim Kapısı'nın üzerinde büyük ve yüksek bir kubbe bulunuyor. İçinde alçıdan yapılmış şahane nakışları tarif etmek imkânsız. Bu kapının karşısında Şeyh Celâleddîn Muhammed b. Ahmed Akşehrî²⁵² oturur; İbrahim Kapısı'nın dışında ona nispet edilen bir gölet mevcuttur. Yine bu kapının yanı başında Şeyh Danyal Acemî'nin evi bulunuyor. Sultan Ebû Saîd zamanında Irak'tan fakir fukaraya dağıtılmak üzere gönderilen sadakalar bu şeyhe gelirdi. Bunun yakınında bulunan Ribâtu'l-Muvaffak, mimarî açıdan en hoş ribâtlardandır. Mekke'de bulunduğum müddetçe orada kaldım. Bu esnada Mağripli Şeyh Ebû Abdullah Züvâvî ile Şeyh Tayyâr Saâdet Harrânî oradaydılar. Şeyh Tayyâr bir gün ikindi namazından sonra odasına girdi, Kâbe'ye yönelip secdeye kapanmış vaziyette ölü bulundu. Oysa daha önce hastalığı yoktu; Allah rahmet eylesin. Şeyh Şemseddîn Muhammed Şâmî kırk seneden beri orada oturuyor. Bir gün yanına gittim. Odasında, gözüme bir hasırdan başka şey ilişmediğinden bu konuda söz açtım;

"Bende gördüğün şeyleri gizle!" cevabını verdi.

Kutlu Mabel'in etrafında pek çok ev var. Bu evlerin balkon ve teraslarından Mabel'in taraçalarına çıkılır. Buralarda oturanlar süre-

li Allah Evi'ni seyrederek şereflenirler. Bazı evlerin kapıları doğrudan Kutlu Mabed'e açılır. Halife Harun Reşid'in eşi Zübeyde'nin evi, Dârü'l-Acele ve Dârü's-Şarâbî gibi evler böyledir.

Mabed'in çevresinde bulunan kutlu yerlerden biri de Vahiy Kubbesi ve Hadîce validemizin evidir. Peygamber Kapısı civarında olan müminlerin anası Yüce Hadîce'nin evinin ortasında küçük bir kubbe vardır ki Hz. Fâtıma orada doğmuştur. Hemen yan tarafında Hz. Ebûbekir'in evi bulunuyor; onun karşısındaki duvarın içine mübarek bir taş gömülü. Bir tarafı dışarı çıkık; halk ona selâm veriyor. Bu taşın Peygamber Efendimize selâm verdiği anlatılır:

Bir gün Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir'in evine gelir; Ebûbekir yoktur. Resûlullah seslenince taş dile gelerek;

"Ebûbekir burada yoktur, ey Allah elçisi!" diye cevap verir.

Safâ ile Merve²⁵³

Kutlu Mabed'in kapılarından olan Bâbü's-Safâ'dan, Safâ'ya yetmişaltı adımlık bir mesafe var. Safâ'nın genişliği onyedi adımdır. Ondört basamağı var. En yukarıdaki basamak oturağa benzer. Safâ ile Merve'nin arası dörtyüzdoksanüç adım; Safâ'dan Mîl-i Ahdar'a (: yeşil işaret direğine) doksanüç, Mîl-i Ahdar'dan Mîleyn-i Ahdarayn'a (: iki yeşil işaret direğine) yetmişbeş adım, Mîleyn-i Ahdarayn'dan Merve'ye üçyüzyirmibeş adım tutuyor. Merve beş basamağı ile büyük bir kavis oluşturuyor; genişliği onyedi adım. Mîl-i Ahdar, Kutlu Mabed'in doğu köşesinde ve Merve'ye yürüyen kimsenin sol tarafında bulunan minarenin kıyısına dikilmiş bir direktir. Mîleyn-i Ahdareyn ise Mabed'in kapılarından Bâb-ı Ali'nin karşısında dikilidir. Biri Mabed duvarında ve adı geçen kapıdan çıkılınca sol tarafta, diğeri ise bunun tam karşısındadır. Mîl-i Ahdar ile Mîleyn-i Ahdarayn arasında koşarak gidiş-geliş yapılır. Buna "remel" denilir.

Safâ ile Merve arasında bir su kanalı var. Onun etrafında pazar kurularak tahıl, et, yağ, hurma, meyve gibi şeyler satılır. Safâ ile Merve arasında koşanlar, esnaf dükkânları önünde toplananlar sebebiyle güçlük çekiyorlar! Mekke'nin Şeybeoğulları Kapısı civarında bulunan kumaş ve attar dükkânları istisna edilecek olursa, düzenli bir çarşı yok. Safâ ile Merve arasında Hz. Abbâs'ın evi bulunuyor. Burası bugün ribât hâline gelmiş. İçinde "mücâvirîn" (: daima veya uzun süre Mekke'de kalan yabancılar) oturuyor. Melik Nâsır yediyüzyirmisekiz yılında burayı tamir ettiği gibi Safâ ile Merve arasında abdest almaya elverişli bir şadırvan da inşa etmiştir. Buraya iki kapı yaptırmış; biri yukarıdaki çarşıya, diğeri attarlar çarşısına açılıyor. Üst

tarafıta abdest evinin hizmetkârlarına ait bir kulûbe bulunur. İnşaat, Emir Alâeddîn b. Halîl'in gözetiminde yapılmıştır. Merve'nin sağında ileride anlatılacağı gibi Mekke emiri Seyfeddîn Utafa b. Ebi Nümeyy'in evi bulunur.

Yücelerin Mezarlığı

Mekke Kabristanı Muallâ Kapısı'nın dışındalup Hacûn diye de biliniyor. Hâris b. Mudâd Cürhümî²⁵⁴, burayla ilgili olarak şu dizeleri söylemiştir:

*"Hacûn ile Safâ arasında hiç dost kalmamış sanki,
Dinlenmemiş Mekke'de geceler boyu hikâyeler,
Hayır, bizim bir zamanlar orah olduğumuz doğru,
Ama her gün, her gece yavaşça bitirdi bizi kader!"*

Mezarlıkta sahabe, tâbiîn, ulemâ, ermiş ve evliyadan birçok kimse gömülü ama kabirleri harap olduğundan Mekkeliler bilmiyor kimin nerede olduğunu. Yeri bilinenler arasında müminlerin annesi Hadîce binti Huveylid'i sayabiliriz. Bu ulu kadın, elçilerin efendisi Muhammed'in veziri gibidir; İbrahim dışında tüm evlâtlarının annesi ve iki yüce torunun (: Hasan ve Hüseyin) ninesidir. Allah'ın rahmeti ve bereketi o elçiyi ve saydıklarımızı kuşatsın. Hz. Hadîce'nin kabrinin yanında Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer Mansûr Abdullah'ın kabri var. Soyu şöyle: Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs; Allah onlardan razı olsun. Hz. Abdullah b. Zübeyr'in asıldığı yer de bu mezarlığın içinde. Orada daha önce bir kubbe varmış. Tâifliler hemşehrileri olan lanetli Haccâc-ı Zâlim'in ölümünden sonra gayrete gelerek bu binayı yıkmışlar! Girişte sağ tarafında harap bir mescit görülüyor. Cinlerin Peygamber Efendimize burada biat ettiği anlatılır. Kabristanın üst tarafında Arafat'a çıkan bir yol ile Tâif ve Irak'a giden başka bir yol bulunuyor.

Mekke Dışında Bulunan Bazı Ziyaretgâhlar

Demin bahsettiğimiz Hacûn, sürekli ziyaret edilen yerlerdendir; kabristana yukarıdan bakan dağın da Hacûn semtine dahil olduğu söyleniyor. Bir diğer ziyaretgâh, kabristanın arkasında bulunan Muhassab'dır. Buraya Abtah da denilir. Orada Resûlullah'ın konakladığı Benî Kinâne (: Kinâneoğulları) tümseği bulunur. Bu tür yerlerden biri de Hashâs'ta Kedâ tepesinin önünde Muhacirlere ait mezarlığa inen Zû Tuvâ vadisidir. Yasak alan (: Haram bölgesi) ile normal alan

arasını ayırmak üzere konulan işaret taşlarına oradan gidilir. Abdullah b. Ömer'in, şehir civarına yaklaşıncâ Zû Tuvâ'da geceleyip boy abdesti aldığı, ertesi gün Mekke'ye gittiği, Peygamber Efendimizin de böyle yaptığı söylenir. Bir diğer mekân da Mekke'nin yukarı kısmında bulunan Kedâ tepesidir. Peygamberimiz Veda Haccı'nda Mekke'ye oradan girmiştir. Bir başka mekân da Beydâ tepesidir. Mekke'nin alt tarafında ve iki dağ arasındadır. Peygamberimizin Veda Haccı'nda oradan çıktığı söylenir. Bu geçitte yol üzerinde bir taş kümesi görülür. Yoldan her geçen, orayı taşlar. Burasının Ebû Leheb ile odun taşıyan eşi Ümmü Cemîl'in mezarı olduğu dillerde dolaşır. Bu tepe ile Mekke arasında engebesiz bir vadi var. Kervan Minâ'dan çıkınca oraya iner. Bu civarda Mekke'den bir mil uzaklıkta bir mescit bulunur; karşısında yol üzerine oturak gibi bir taş konulmuş. Onun üzerinde başka bir taş var; nakışlar işlenmiş eski mi eski bir kalıntı. Peygamberimizin umre dönüşü dinlenmek için oraya oturduğu rivayet edilir. Halk uğur ve bereket için bu taşı öper. Bir diğer ziyaretgâh da Mekke'den bir fersah uzaklıkta Ten'im diye bilinen yerdir. Hill (: yasaksız) bölgenin, Haram (: kutsal/ yasaklı) alana en yakın kısmı burası olduğu için Mekke ahalisi umreye buradan başlar. Peygamberimiz Veda Haccı'nda müminlerin annesi Âişe'yi biraderi Abdurrahman ile Mekke'ye gönderdiği zaman, Abdurrahman'a emretti; annemizin umresini Ten'im'de başlatsın diye. Bunun üzerine Hz. Âişe burada umreye başladı. Orada yol üzerinde Hz. Âişe adına üç mescit yapılmıştır. Ten'im yolu geniştir. Umreye gidenler arasında yalın ayaklılar da bulunduğu için ahali sevap kazanmak amacıyla her gün orayı süpürür. Bu yol üzerinde Şubeyke adıyla bilinen tatlı su kuyuları var.

Bir diğer ziyaretgâh da yine Ten'im yolu üzerinde, Mekke'den yaklaşık iki mil uzaklıkta bulunan Zâhir'dir. Zâhir, yolun iki tarafını tutmuştur. Orada ev, bahçe ve çarşı izlerine rastlanıyor. Yolun bir tarafında bulunan dikdörtgen şeklindeki uzun yükseltiye, su testileri ve abdest kapları dizilir. Yörenin hizmetkârı bu kapları Zâhir kuyularından doldurur. Kuyular çok derin. Hizmetkâr genellikle, fakir mücâvirlerdendir ve yaptığı iyiliğin karşılığı olarak hayır sahiplerinin ihsanına mazhar olur. Zû Tuvâ, Zâhir'e çok yakın bir yerdir.

Mekke'yi Kuşatan Dağlar

Önce Ebû Kubeys dağından başlayalım. Mekke'nin güneydoğusunda, şehre en yakın dağ olup iki yalçın dağdan biridir. Hacer-i Esved Köşesi'nin karşısındadır. Üzerinde bir mescit, dervişlerin ve yolcuların kaldığı bir ribât ve aşevi kalıntısı vardır. O sıralar Melik Zâhir buranın

tamir edilmesine karar vermişti. Bu dağ Kutlu Mabel'e (: Harem-i Şerif'e) ve bütün şehre hâkimdir. Mekke'nin güzelliğini, Kutlu Mabel'in genişliğini ve muhteşem Kâbe'yi oradan seyretmek mümkün. Birçok rivayete göre Ebû Kubeys dağı, Hakk Teâlâ'nın yeryüzünde ilk yarattığı dağdır. Yüce Allah, tufan koptuğu zaman Hacer-i Esved'i oraya bıraktı. Bu tepe, kendisine emanet edilen taşı İbrahim Peygamber'e sapasağlam teslim ettiği için Kureyşliler tarafından "Emîn" diye adlandırılmıştır. Bir rivayete göre Âdem Peygamber'in kabri de orada. Peygamberimiz, Ebû Kubeys dağında iken ayı ikiye bölmüştür. Bir diğer dağ da Kuaykân ismini taşıyor. Bu dağ, ikinci büyük dağdır.

Ayrıca Mekke'nin kuzeyinde bulunan Ahmer dağından da söz etmek gerekir.

Başka bir dağ ise Ecyâdü'l-Ekber ve Ecyâdü'l-Asgar diye bilinen iki geçidin civarında bulunan Handeme dağdır.

Cebel-i Tayr'dan da bahsedelim. Ten'im yolunun iki tarafında bu ismi taşıyan dört tepe var. Adı geçen tepelerin İbrahim Peygamber tarafından; -*Kur'an*'da buyurulduğu gibi- kuşların parçalarının konup daha sonra çağrıldığı mevkiller olduğu söylenir. Bunların üzerinde taşlardan yapılmış garip işaretler görülüyor.

Hirâ dağından da bahsedelim. Mekke'nin kuzeyinde tahminen bir fersah uzaklıkta olup Minâ'ya hâkimdir. Gayet yüksek! Peygamberimiz vahiy gelmeden önce burada ibadet etmiştir. Peygamberlik orada gelmiş, vahiy orada başlamıştır. Burası Efendimizin ayakları altında titremiş, kâinatın incisi Yüce Elçi şöyle buyurmuştur:

"Dur! Senin üstünde bir Allah Elçisi, bir doğrulayıcı, bir Hak Tanığı var!" Peygamber Efendimizin bu sözü söylediği sırada kimlerin orada bulunduğu kesin belli değil. Yanı başında cennetle müjdenilmiş on sahabenin bulunduğu da varit. Bir rivayete göre Sebîr dağı da Peygamber Efendimizin ayakları altında titremiştir.

Mekke'den bir fersah uzaklıkta Yemen yolu üzerinde Sevr dağından da bahsetmek gerek. *Kur'an*'da bildirildiği gibi; Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir Sıddık'la beraber Mekke'den hicret amacıyla çıktığında sığındığı mağara buradadır. Ezrakî'nin kitabında belirttiğine göre Sevr dağı Peygamberimize:

"Ey Muhammed! Bana gel, bana! Zira senden önce yetmiş Peygamberi ben barındırdım!" diye seslenmiştir. Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir ile mağaraya girince Allah'ın izniyle örümcek derhal mağaranın kapısına ağ örmüş, güvercin de yumurtlayarak oracıkta civciv çıkarmıştır. Müşrikler, yol bilen, iz süren biriyle mağaraya ulaştıklarında;

“İşte burada iz kesiliyor!” demişlerse de mağaranın ağzında örümcek ağ kurduğu, güvercin civciv çıkardığı için;

“Buraya kimse girmemiştir!” diyerek geri dönmüşlerdir. O sırada Ebûbekir Sıddık:

“Ey Allah’ın elçisi! Düşmanlar ya oradan gireydiler?” diye sorunca Peygamber Efendimiz eliyle başka bir yönü işaret ederek şöyle der:

“Biz de şuradan çıkardık!” O tarafta çıkış yok iken derhal Allah’ın kudretiyle bir kapı açılmıştır.

Ahali mağarayı ziyaret edip, uğur ve bereket için Peygamber’in girdiği kapıdan girer. Bazısı girmeyi başarır, bazısı da girmeyi başaramayıp oracıkta kalır. Arkadan biri kuvvetle çekmezse kurtulamaz! Kimi de o mağaranın önünde namaz kılar fakat içeri giremez. Mekkelilerin rivayetine göre helâl süt emmişler girer, haramzâdeler ise giremezmiş buraya! Oraya girememek rezil rûsvâ olmak manasına geldiğinden çoğu kimse teşebbüs etmekten dahi çekinir.

İbn Cüzeyy der ki:

Zekâsı ve ileri görüşlülüğü ile tanınmış bir hacı üstadımız bana şunları anlattı:

Mağaraya girmenin zorluğu, girişte enlemesine konulan büyük kayadan kaynaklanıyor. Bu delikten süzülme hevesine düşen kişi, yüzü koyun girmeye çalışınca başı taşa toslar; ne tam girmeye ne de şöyle bir doğrulmaya gücü yeter! Yüzü ve göğsü zemine yapışmıştır çünkü! Böyle sıkışan adamı gayet yavaş ve dikkatlice dışarı çıkarırlar. Arka üstü yatarak içeri süzülen ise bu işi başarır. Zira kellesi taşa dokununca başını kaldırır ve oturur. Sırtını taşa yaslar, beli tam girişte olur. Ayakları ise henüz dışarıdadır. Sonra kendini çekip ayağa kalkarak içeri girer.”

Sevr Dağı’yla İlgili Bir Olay

Bu dağda iki arkadaşımın; fıkıh bilgini Ebû Muhammed Abdullah İfrîkî ile, Ebu’l-Abbâs Ahmed Endelüsî’nin başından şöyle bir olay geçti:

Yediyüzyirmisekiz senesinde Mekke’de konaklarken mağarayı ziyaret etmek sevdasına düştüler. Yanlarına bir kılavuz almadan yola çıktıkları için şaşırıp yolu kaybettiler ve başka bir yola girdiler. Yaz sıcağının en yüksek zamanıydı. Yanlarındaki su bitmiş, mağaraya ulaşamamışlardı. Mekke’ye dönmek üzere bir sapağa girmişlerse de burası başka bir dağa varıyordu. Hararet iyice bastırınca susuzluktan mahvolmak derecesine geldiler. Fıkıh bilgini Ebû Muhammed İfrîkî herhangi bir yöne doğru ilerlemekten âciz bir hâlde kendini yere bırakmıştı. Ebu’l-Abbâs Endelüsî gayet sağlam bir bünyeye sahip

olduğu için kurtuldu. Bu dağları dolaşa dolaşa Ecyâd'a ulaşan bir yol keşfetti; oradan zor-şer Mekke'ye geldi. Beni bulup durumu anlattığında akşam olmuştu. Ebû Muhammed Abdullah İfrîkî'nin Hasan isminde bir amcaoğlu vardı. Bu adam Nahle vadisinde otururdu. O esnada Mekke'de bulunuyordu. Ona ve Halîl diye bilinen Mâlikî imamı Şeyh Ebû Abdullah Muhammed'e vaziyeti bildirdim. Mâlikî imamı, Mekkeliler arasında bu dağ ve geçitleri iyi bilenleri toparlayıp Ebû Muhammed Abdullah İfrîkî'yi aramaya gönderdi.

Ebû Muhammed Abdullah ise arkadaşı kendinden ayrılınca susuzluktan kıvrana kıvrana büyük bir taşın gölgesine sığınmış. Kuzgunlar başının üstünde dönüp duruyor, ölümünü bekliyorlarmış. Akşam olunca kendini toparlamış. Gecenin serinliğinde daha da tâkatlanıp sabahleyin ayağa kalkabilecek hâle gelmiş ve güneşin ateşinden uzak bir vadiye girmiş...

Yürürken rastgeldiği bir hayvanı takip edince uzakta bir bedevî çadırı görüyor ama artık gücü kalmıyor, yere düşüyor, bir daha da kalkamıyor. Çadır sahibi su bulmak için derhal koşturuyor. Bu arada bedevînin karısı hemen oracıkta bir kırba suyu Ebû Abdullah Muhammed'e verdiyse de yetmiyor, ateşi dinmiyor. Adam biraz sonra yetişip kocaman bir kapla su içirdiyse de yine susuzluk belası kavuruyor bizimkini. Bedevî onu bir eşeğe bindirerek Mekke'ye götürüyor. İkinci gün ikindide sanki mezardan çıkmış gibi mosmor ve mecalsiz bir hâlde şehre ulaşıyor bizimki!..

Mekke'nin İki Emiri

Mekke'ye vardığım sırada emirlik görevi Ebû Nümeyy b. Ebû Sa'd b. Ali b. Katâde Hasenî'nin iki oğlu Şerif Esedüddîn Rumeysse ile Seyfüddîn Utayfa'da idi.²⁵⁵ Rumeysse, yaşça büyük ise de; Mekke'de dua esnasında önce Utayfa'nın ismi anılırdı adaleti sebebiyle. Rumeysse'nin çocukları Ahmed, Sukbe, Sind, Mugâmis ve bugün Mekke emiri olan Aclân'dır. Utayfa'nın çocukları ise Muhammed, Mübarek ve Mes'ûd'dur. Utayfa'nın evi Merve'nin sağındadır. Biraderi Rumeysse'nin evi ise Benî Şeybe Kapısı civarında ve Ribâtu's-Şarabî'dedir. İkinin kapısı önünde her gün akşam namazında davul çalınır.

Mekke Ahalisinin Özellikleri

Mekke halkı cömertliği ve güzel ahlâkı ile ön plana çıkmış, diğer insanlardan farklı olmuştur. Onlar fakirlere, çaresizlere yardım elini uzatmakta herkesi geçerler. Biri düğün ziyafeti düzenlese yoksullardan, Mekke'de kalan biçarelerden, dervişlerden başlayarak tüm muh-

taçları çağırır, iyi muamelede bulunur, en güzel yemekleri sunar. Fukara tayfası fırınların önünde müşterileri bekler; bir kimse ekmek alınca arkasına takılırlar. O adam bu âdeti bildiği için peşinden gelenlere ekmek ayırmıştır; hemen verir. Bir ekmek bile alsa ya üçte bir, ya yarısı; mutlaka bir ucundan kopararak arkasındaki yoksula sunar. Bunu yaparken de öyle bıkkınlık ve tiksinti âlâmeti göstermez.

Anası babası olmayan, yalnız kalan küçük yetimler çarşıda oturlar; her birinin yanında biri büyük, diğeri küçük olmak üzere iki küfe bulunur. Orada küfeye “miktel” diyorlar. Halktan biri çarşıya inip tahıl, et ve sebze alınca bunları çocuğa verir. O da tahılı küfelerin birine, et ve sebzeyi de öbürüne koyarak yemek hazırlıklarının başlaması için müşterinin evine götürür! Müşteri bu arada diğeri gereksinimlerini karşılamaya ve tavaf etmeye gider. Bu âdetde hiçbir yetim çocuğun emanete hıyanet ettiği görülmemiştir. Hepsini kendisine yüklenen eşyayı tarif edilen yere götürür ve “fûlûs” (: küçük para, kuruş) türünden belirli bir ücret alır.

Herkes Mekke halkının elbiselerinde zarafet ve temizliğe tanık olmuştur. Çoğu beyaz giyer, güzel koku sürünür, gözlerine sürme çeker. Yeşil “erâk” dallarından üretilen misvakla dişlerini fırçalarlar.²⁵⁶ Mekke kadınları çok güzel ve namuslarına düşkündürler. Her zaman esans kullanırlar. Bu kadınların bir kısmı, geceyi aç geçirme pahasına da olsa yiyeceğe vereceği parayı kokuya harcar. Her Cuma gecesini en güzel giysilerini giyer, en güzel takılarını takınır; Allah Evî’ni böyle ziyaret ederler. Süründükleri esansın nefis rayihası Kutlu Mâbed’in her yanına yayılır. Bıraktığı güzel kokuya bakarak az önce şuracıktan bir kadının geçtiğini anlarsın!

Mekke halkının ileri gelenlerini ve Allah Evî’nin konuklarını anlattıktan sonra hac mevsimi ve diğeri zamanlardaki âdetlerine devam edeceğiz inşaallah.

Mekke’nin Kadısı, Hatibi, Hac Mevsiminde İmamı, Bilginleri ve Büyükleri

Mekke kadısı, erdemi ve ahlâkıyla ünlenenlerden Necmeddîn Muhammed İbnü’l-İmam Muhyiddîn Taberî’ydi. Bu adam, yaşamını Mekke civarında geçiren misafirlere bol bol ihsanda bulunurdu. Kutlu Ev’i çok tavaf eder, daima Kâbe’yi seyredirdi. Özellikle Peygamberimizin doğum gününde tabak tabak yemek hazırlatarak Mekke’nin fakirlerini, Kutlu Mâbed’in hizmetçilerini, şehrin ileri gelenlerini ve (Hz. Hasan’ın soyundan geldiği için) “şerif” olarak anılanları doyururdu. Mısır sultanı Melik Nâsır, bu adama saygıda kusur etmezdi.

Hattâ kendisi dahil bütün vali ve kumandanlarının sadakasını onun eliyle dağıttırdı. Bu adamın oğlu Şihâbeddîn bugün Mekke kadısıdır.

Mekke'nin hatibi, İbrahim Makamı'nda imamlık yapan, etkileyici konuşmasıyla şöhret bulan Bahâeddîn Taberî'ydı. Onun açık ve tesirli nutuk çekmede eşi yoktur. Anlatılanlara göre, her Cuma günü verdiği hutbeyi bir daha tekrarlamazmış. Hac mevsiminde imamlık yapan kişi, Kutlu Mabel'in Mâlikî imamlarından Ebû Abdullah Muhammed'di. Babası büyük fıkıhçı Ebû Zeyd Abdurrahman'dır. Bu bilgin Halîl diye de bilinir. Ailesi İfrîkiyye'de Cerîd ahalisinden olup Benî Hayyûn (: Hayyûnoğulları) adıyla ün salmıştır. Kendisi ve babası Mekke'de doğmuştur. Bu adam Mekke ahalisinin büyüklerinden, hattâ şehrin en saygındır. Bütün vaktini ibadete ayırmıştır. Kapısına gelen kimseyi boş çevirmez.

Üstat Halîl ile İlgili Rüya

Mekke'de Muzafferiyye Medresesi'nde kaldığım sıralarda bir gece rüyamda Peygamberimizi gördüm. Medresenin, Kâbe'ye bakan demir parmaklıklı pencerelerinden birinin yakınında bir grup müminle ilim ve sohbet meclisi kurmuş, halk da ona biat ediyormuş. Halîl adıyla ünlenen Üstat Ebû Abdullah içeriye girdi, Peygamberimizin huzurunda diz çöktü. Elini, onun mübarek elinin üzerine koyarak:

“Şu, şu, şu konularda sana biat ediyorum!” dedi. Söz verdiği konular arasında; hiçbir fakiri evinden boş çevirmeyeceği de vardı. Bu son cümle benim garibime gitti. Kendi kendime:

“Nasıl böyle konuşuyor; Mekke, Yemen, Zeyla', Irak, Acem, Mısır ve Şam'ın fakirleri bu kadar kalabalık iken dediğini yapmaya gücü yeter mi bu adamın?” dedim. Bu esnada onu, zaman zaman giydiği “füstân” cinsinden bir cübbeyi sırtına geçirmiş hâlde gördüm.

Sabah namazını kıldıktan sonra yanına gidip rüyamı anlattım. Sevindi, ağladı. Bana dönerek:

“Bu cübbeyi ermişlerden biri dedeme hediye etmiş. Ben de bereketlenmek, manevî hayatımda nasiplenmek için giyerim.” dedi.

Bu hâdiseden sonra onu takip ettim; hakikaten hiçbir dilencinin, ondan eli boş döndüğünü görmedim. Ekmek pişirir, yemek hazırlar, her gün ikindi namazından sonra hizmetkârlarıyla bana yemek gönderirdi.

Mekke halkı günde bir kez; ikindi vakti yemek yer, ertesi gün aynı vakte kadar onunla yetinir. Gündüzleyin başka bir yemek isteyen varsa sadece hurma yer. Bu yüzden vücutları sağlıklı olur. Hastalık ve dert azdır orada.

Üstat Halîl, Kadı Necmeddîn Taberî'nin kızıyla evlenmişti. Sonra boşanma fikri aklına düştü, ondan ayrıldı. Bu kadın Mekke'ye misafir olan büyüklerden, Yukarı Mısır ahalisinden Şihâbeddîn Nüveyrî ile evlendi. Şihâbeddîn ile seneler süren beraberlikleri oldu. Birlikte Medine'ye gittiler. Yanlarında kadıncağızın kardeşi olan Şihâbeddîn de bulunmaktaydı. Yıllar sonra Şihâbeddîn Nüveyrî boşanmayla ilgili yeminini bozarak hâlâ tutkun olduğu hâlde kadından ayrıldı, ama kaderin cilvesine bakınız ki Üstat Halîl tekrar bu kadınla evlendi!

Mekke'nin Diğer Bilginleri, İleri Gelenleri

Mekke'nin ünlü bilginlerinden biri de Şâfiî imamı Şihâbeddîn b. Burhân'dır. Bir başkası Hanefî imamı Şihâbeddîn Ahmed b. Ali'dir. Bu adam Mekke'de kalanları doyurur, yolculara ve yalnızlara kol kanat gerer. Mekke bilginlerinin en âlicenâp ve cömert adamıdır bu. Her sene kırk elli bin dirhem borca girerek yoksulları doyurmaya çalışır. Allah'ın izniyle de borcunu ödemeye muvaffak olur! Türk kumandan ve valiler kendi mezheplerinin imamı olduğu için bu adama çok saygı gösterirler.

Bir diğer bilgin de Hanbelî imamı, hadîs bilgini Muhammed b. Osman'dır. Bu adamın ataları Bağdatlı ise de kendisi Mekke'de doğmuştur. Aynı zamanda Kadı Necmeddîn'in yardımcılığını yapar. Takıyyüddîn Mısırî adlı görevlinin ölümünden sonra ihtisâb makamına (: sokak ve pazar müfettişliği görevine) o getirilmiştir. Halk ondan çekinir, sert biridir o.

Takıyyüddîn Mısırî'nin Hikâyesi

Takıyyüddîn, Mekke'de muhtesib²⁵⁷ idi. Kendisini ilgilendiren ya ilgilendirmeyen her şeye karışır. Bir defasında hacılardan birinin malını çalmış bir çocuk hac emirinin önüne getirilince hemen müdahale etti; onun elinin kesilmesini emretti. Ayrıca şunları söyledi:

“Eğer sen bu çocuğun elini kendi huzurunda kestirmezsen Mekkeliler senin adamlarına mâni olarak bunu kaçırlar!” Hac emiri pazar müfettişinin bu sıkı tavsiyelerinden ötürü çarnaçar çocuğun elinin huzurunda kesilmesini emretti. Öyle yaptılar. Suçlu, Takıyyüddîn'den intikam almak için fırsat kollamaya başlamıştı artık. Ama Takıyyüddîn, Mekke'de emirlik yapan Rumeysse ve Utayfa'dan “haseb” aldığı için aleyhinde bir şey yapmaya cüret edemiyordu. Haseb, halkın huzurunda bir adama sarık veya serpuş verilmesi demektir. Yüksek bir görevli tarafından yapılır bu iş. Haseb alan kişi Mekke'den çıkıp başka yere gidinceye kadar korunur; dokunulmazlık hakkına

sahip olur. Takıyyüddîn Mekke’de birkaç sene kaldıktan sonra başka bir şehre gitmeye karar vererek iki emire de veda etti. Veda tavafını yaptıktan sonra Safâ Kapısı’ndan yola çıktı. Bu sırada düşmanı olan eli kesik genç, Takıyyüddîn’e yaklaşıp fakir olduğunu söyledi, bir şeyler vermesini istedi. Takıyyüddîn genci azarladı, yanından kovdu. Genç ansızın harekete geçti. Yanında taşıdığı “cenbiye” türü hançeri çekerek Takıyyüddîn’i bir darbede halletti!

Diğer Fıkıh Bilginleri

Bunlar arasında Zeynüddîn Taberî’yi sayabiliriz. Demin bahsettiğimiz Necmeddîn’in kardeşidir. Mekke’ye gelip Kâbe civarında kalan misafirlere ihsanda bulunur. Muhammed b. Fahd Kureşî’yi de burada sayabiliriz. O, Fakih Muhammed b. Osman Hanbelî’nin vefatından sonra Kadı Necmeddîn’in yardımcısı olmuştur. Muhammed b. Burhân da buranın bilginlerindendir. Bu adam abdest ve ibadet esnasında; “acaba yaptım mı yapmadım mı?” vesvesesine kapılır, kendini bu garip illetten kurtaramazdı. Bir gün onu Muzafferiyye Medresesi’nin şadırvanında abdest alırken seyrettim. Azalarından birini gereğince yıkadığı hâlde tekrar yıkadı, başını defalarca meshetti. Yine kuru yer kaldığına inandığı için olacak ki dayanamadı havuza soktu başını! Namazı çoğunlukla Şâfiî imamına uyup kılmasına rağmen bittikten sonra dayanamaz “neveytü, neveytü!” (: niyet ettim, niyet ettim!) der, başka mezhebin imamıyla yine namaz kılardı. Durmadan tavaf eder, umre yapar ve Hakk’ı zikrederdi.

Mekke’de Misafir Bulunan Bazı Bilgin ve Şeyhler

Bunlardan biri İmam Yâfi diye şöhret bulmuş büyük sufi Afîfüddîn Abdullah b. Es’ad Yemenî Şâfiî’dir Bu adam gece gündüz tavaf ederdi. Gece tavafından sonra Muzafferiyye Medresesi’nin damına çıkar, uyku bastırınca kadar Allah Evi Kâbe’yi seyreder, sonra başının altına taş koyarak azıcık uyurdu. Bu kısa uykusundan kalkınca abdest tazeleyip yine tavafa başlar, sabah namazına kadar devam ederdi. Daha önce Fakih Şihâbeddîn b. Burhân’ın kızıyla evlenmişti. Kız, yaşça küçük olmasından ötürü kendini evliliğe henüz hazır hissetmediği için zaman zaman babasına şikâyetle bulunur ama babası sabretmesini söylerdi. Birkaç sene sabrettiyse de dayanamadı; Yâfi’den ayrıldı. Buranın misafirlerinden biri de Necmeddîn Asfûnî’dir. Bu adam Mısır’ın Saîd bölgesinde kadılık yaparken kendini ibadete vererek Mekke’ye geldi. Her gün Ten’im yöresinden yola çıkarak umre yapardı. Peygamber Efendimizden rivayet edilen;

“Ramazan’da umre yapmak benimle bir defa haccetmek gibidir!” hadîsine uyarak Ramazan’da da her gün iki defa umre yapardı.

Mekke’nin eski misafirleri diyebileceğimiz mücâvirlerinden biri de Şemseddin Muhammed Halebî’dir. Tavafa ve *Kur’an* okumaya çok düşkündü. Sonunda Mekke’de vefat etmiştir. Bunlar arasında “Sâmit” (: suskun) adıyla ünlenen Ebûbekir Şîrâzî’yi de sayabiliriz. Bu zât tavaf düşküniydü. Mekke’de uzun müddet kaldığı hâlde bir defa dahi ağzından boş laf çıkmamıştır. Hızır Acemî’yi de burada sayabiliriz. *Kur’an* okumaya ve tavafa düşkündü. Bu cümleden olarak Burhâneddîn Acemî’yi de unutmayalım. Kâbe’nin karşısında kendisi için konulan kürsüde etkileyici bir üslûpla halka vaaz eder, gönülleri kanatlandırır, kalpleri yerinden oynatırdı. Burhâneddîn İbrahim Mısri de Mekke’nin mücâvirlerindendir. *Kur’an*’ı iyi bilen hocalardan. Sidre Ribâtı’nda otururdu. Mısır ve Şam ahalisi onu ziyaret eder, sadakalarını ona teslim ederdi. Fakirlere o dağıtırdı sadakayı. Burhâneddîn yetimlere *Kur’an* öğretir, onların yiyecek ve giyeceklerini temin ederdi.

İzzeddîn Vâsıtî’yi de unutmayalım. Zengin olduğu için her sene memleketinden yığın yığın malla gelerek tahıl ve hurma satın alır, fakir fukaraya dağıtırdı. Hattâ birçoğunun yanında bulunur ve aldığı yiyeceğin evlere taşınmasına yardım ederdi. Bu iyiliksever adam vefatına kadar bu âdetine devam etmiştir.

Tanca’nın tefekkür ehlinde Ebu’l-Hasan Ali b. Rızkullah Encerî’yi de unutmayalım. Fıkıh bilen, dünya malına ehemmiyet vermeyen, erdemli bir insandı o. Senelerce Mekke’de misafir kalmış, nihayet orada vefat etmiştir. Bu adamla babam arasında eskiden kalma bir ahablık bulunduğundan memleketimiz olan Tanca’ya geldikçe bizim evde konaklardı. Ayrıca Mekke’de, Muzafferîyye Medresesi’nde onun kaldığı bir oda vardı. Orada gündüzleri etrafına ışık saçan bir kandil gibi ilim öğretir, geceleri de Rebî Ribâtı’ndaki evine giderdi. Rebî Ribâtı, Mekke’nin belki de en güzel ribâtıdır. İçindeki tatlı su kuyusunun şehirde eşi yok. Orada oturanların hepsi iyi yürekli, erdemli insanlardandır.

Hicazlılar Rebî Ribâtı’na fevkalâde saygı gösterirler. Taif ahalisi oraya meyve getirir. Kimin üzüm bağı, hurma, şeftali ve incir bahçesi varsa onda birini ayırır ve ürünü develere yükleyerek oraya getirir, âdet gereğince. Mekke ile Taif arası, iki günlük mesafedir. Bu âdete uymayanın ürününe, gelecek sene bir musibet çökerdi.

Rebî Ribâtı’nın Üstünlüğüne Dair Bir Hikâye

Mekke emiri Ebû Nümeyy’in köleleri bir gün Rebî Ribâtı’na emirin atlarıyla girerek hayvanları oranın kuyusunda suvardılar. Daha

sonra ahıra girdikleri vakit hayvanlar sancıdan yerde sürünüyor, ayaklarını ve başlarını zemine vuruyorlardı. Emir Nümeyy olayı işitince hemen ribâtın kapısına gelip orada bulunan dervişlere özür beyan etti. İçlerinden birini yanına alarak konağına döndü. Derviş hayvanlara yaklaştı, eliyle onların karınlarını ovdu. Biraz sonra hayvancıklar ne kadar su aldılarsa dışarı çıkardılar, hastalıktan kurtuldular! Bu olaydan sonra hiçbir densiz o ribâta destursuz girmedi, oranın sakinlerini rahatsız etmedi.

Rebî Ribâtı'nda kalanlardan biri de, Ebu'l-Hasan b. Rızkullah'ın arkadaşlarından Ebu'l-Abbâs Gumârî'dir. Bu adam da Mekke'de vefat etmiştir. Sebte çölünden gelip ribâta yerleşen Ebû Ya'kûb Yusuf da yukarıdaki erdemli insanların vefatından sonra buraya şeyh olmuştur. Burada Ebu'l-Hasan Ali b. Fergûs Tilimsânî ile Saîd Hindî'yi anmadan geçemeyiz. Saîd Hindî, Kelâle Ribâtı'nın şeyhiydi.

Şeyh Saîd Hindî'nin İlginç Hikâyesi

Şeyh Saîd Hindistan'a gidip zamanın hükümdarı olan Muhammed Şah ile görüşerek onun ihsanlarına mazhar olmuştu. Hediye alıp Mekke'ye geldi ama Emir Utayfa onu hapsederek para istedi. Şeyh vermedi. Bunun üzerine şeyhin ayakları sıkıştırılarak işkence edildi ve 25.000 dirhem gümüş vermek zorunda kaldı. Daha sonra tekrar Hindistan'a gitti. Orada kendisini gördüm. Şam Araplarının başı olan Emir Seyfeddin Gadâ b. Hibetullah'ın evine misafir oluyordu. Gadâ, aşağıda anlatacağımız gibi Hind padişahının kızkardeşiyle evlendiğinden orada ikamet etmekteydi. Hind padişahı, Şeyh Saîd'e yine bağışta bulundu. Böylece o, Emir Gadâ'nın adamlarından Vaşl adıyla bilinen bir hacının refakatinde yola koyuldu. Emir Gadâ, koruma vazifesini üstlensinler diye adamlarından bir kısmını Vaşl ile beraber gönderdi. Vaşl'a, iyi cins atlar alması için 50.000 dirhem vermiş, birçok değerli eşya hediye etmişti. Bu hediyeler arasında Hindistan hükümdarının hediye ettiği bir giysi vardı. Onun kızkardeşiyle zifafa girdiği gece verilmişti bu. Atlas kumaştan yapılmış bu giysinin her tarafı altın ve kıymetli taşlarla bezenmişti. Üzerindeki mücevherlerin çokluğundan elbisesinin rengi seçilemezdi! Şeyh Saîd, Vaşl ile yola koyuldu, ikisi kendi paralarıyla bir hayli eşya da satın almışlardı.

Kafile, ağaç zamkıyla tanınan Sukutra adasına²⁵⁸ varınca Hind eşkıyası kayıklarla hücum etti onların üzerine. Ölenler çoktu. Vaşl, mahir bir savaşçı olduğundan düşmanlarının çoğunu helâk ettiyse de yankesiciler galip geldi. Vaşl, öldürücü bir yara almıştı. Hırsızlar kafilede ne varsa hepsini aldılar; gemiyi de yüzecek hâlde ve biraz da

azık bırakarak terkettiler. Yolcular sonunda Aden'e (: Yemen) vardılar. Vaşl orada vefat etti. Hind eşkıyası, âdetleri gereği savaş dışında kimseyi öldürmezler, malını yağmalamazlar, yolcuları da gemiyle beraber bırakırlar, istediği yere gitmesine izin verirler. Kölelere de dokunmazlar, çünkü köleler onların ırkındandır zaten!

O zamanki Hind sultanı, ataları olan Sultan Şemseddîn Lelmiş, (: İletmiş) onun oğlu Nâsireddîn, Sultan Celâleddîn Firûz Şâh ve Sultan Gıyâseddîn Balaban'ın yaptığı gibi ülkesinin Abbâsî hilâfeti tarafından onaylanmasını istiyordu. Halife hil'atı Bağdat'tan gelirdi. Şeyh, Halife Ebu'l-Abbâs b. Halife Ebu'r-Rebî Abbâsî ile görüşerek durumu haber verdi. Ebu'l-Abbâs, söz konusu sultanı, Hind ülkesinde kendi vekili olarak onayladığını bildiren bir emirnâme yazdı. Şeyh Saîd bu emirnâmeyi alıp Yemen'e hareket etti. Orada üç siyah hil'at yaptırdıktan sonra Hindistan'a yönelerek gemiye bindi. Hind padişahının payitahtı olan Dihlî'den kırk gün uzaklıktaki Künbâya'ya (: Künbâya, Kanbay) varınca "sâhibü'l-haber" denilen özel memur, şeyhin geldiğini sultana bildirdi. Sultan, Saîd'in payitahta getirilmesini emretti. Şeyh payitahta yaklaşınca karşılama için ileri gelen askerleri, kadıları ve fakihleri gönderdiği gibi, kendisi de çıkıp şeyhle kucaklaştı. Şeyh Saîd, Ebu'l-Abbâs'tan aldığı emirnâmeyi teslim edince sultan onu hürmetle başına koydu, hil'atlerin bulunduğu sandığı da omzuna alarak birkaç adım yürüdü. Bu elbiselerden birini kendisi giydi, diğerini ileride anlatacağımız gibi, yanında ikamet eden Emir Gıyâseddîn Muhammed Abbâsî'ye verdi. Üçüncü elbiseyi Melik Kebîr adıyla çağrılan ve sultanın baş ucunda yelpaze ile sinek kovalayan Emir Kabula'ya giydirdi.

Ardından Şeyh Saîd ve beraberindekilerin de özel giysilerle ödüllendirilmesini emretti. Daha sonra Şeyh Saîd file bindirildi. Önde ata binmiş padişah, sağında solunda Abbâsî hil'atleri giydirilmiş iki emir olduğu hâlde başşehre girdiler.

Şehir baştan başa donatılarak her biri dört kat olmak üzere ahşaptan onbir kubbe kuruldu. Her kata padişahın kölelerinden olan şarkıcı ve rakkaseler dolduruldu. Kubbelerin üstü, altı, içi ve dışı sırmalı ipek kumaşlarla bezenmişti. Ortalarında manda derisinden yapılmış, içi gül şerbetiyle dolu üç tulum bulunmaktaydı. Gelip geçen herkes o tulumlardan içiyordu. Bu şerbeti tadanlar, tenbûl, fevfel ve nevre yapraklarından onbeşer tane alırdı. Bunlar çiğnenince ağza hoş bir koku verir, diş etlerini sağlamlaştırır, safrayı ve balgamı giderir, hazmı kolaylaştırırlar.

Şeyh Saîd file bindirildi demiştik... Hayvanın ayakları altına ipek kumaş serilmişti. Saîd, şehrin kapısından sarayın bahçesine kadar bu

muazzam bineğin üzerinde gitti. Saraya yakın bir yerde misafir edile-
rek büyük ihsanlara kavuştu. Kubbelere asılan, etrafa döşenen, filin
ayağı altına serilen bütün kıymetli kumaşlar bir daha sultana iade
olunmayıp çalgıcılara, kubbeleri yapan sanatkârlara, şerbet sunan hiz-
metkârlara ve diğer yardımcılarına verilir; âdet böyle! Padişah
seferden dönünce yine böyle bir şenlik tertip edilirdi.

Hind padişahı, halifenin gönderdiği emirnâmenin her Cuma
günü hutbe arasında okunmasını emretti. Şeyh Saîd bir ay kadar ora-
da kaldıktan sonra tekrar yolcu oldu; bu sefer sultan, halifeye hediye
gönderiyordu. Şeyh, Künbâya'ya varıp denize açılma hazırlıklarını
tamamlayınca kadar bir süre orada ikamet etti. Hind padişahı, Kab-
cak (: Kıpçak) asıllı olup aslen Kırım(: Kırım) şehrinde gelen ve sufi-
lerin önderlerinden olan Şeyh Receb Burkuî'yi de halifeye gönderiyor-
du. Hükümdar, Şeyh Receb Burkuî ile de halifeye hediye yolladı. Bu
hediyeler arasında elli bin dinarlık bir yakut vardı. Hükümdar, halife-
ye gönderdiği yazıda tüm Hind ve Sind şehirlerinde onun "nâib"i (:
sözcüsü ve vekili) olmak istediğini bildirmiş ve bu amaçla kendisine
bir niyâbet fermanı yazmasını veya kendisini destekleyecek birini
buralara göndermesini rica etmişti. Ayrıca mektupta hilâfete olan
inancını ve iyi niyetini açıkça belirtmişti.

Şeyh Receb'in Mısır'da Seyfeddîn Kâşif adıyla bilinen bir kardeşi
vardı. Receb, oraya varınca Memlûk sultanı Sâlih İsmail b. Nâsir ora-
da bulunmadığı için halife mektubu okumaktan, hediye kabul
etmekten çekindi. Bunun üzerine Şeyh Receb, kardeşi Seyfeddîn'in
tavsiyesiyle yakutu satarak karşılığında üçyüzbin dirhem ile dört kıy-
metli taş aldı. İsmail'in huzuruna varıp mektubu ve taşların birini tes-
lim etti. Diğerlerini de onun kumandanlarına verdi. Böylece Hind sul-
tanına arzu ettiği şekilde bir ferman yazılması kararlaştırıldı ve halife,
Hind ve civar ülkeler için Hind hükümdarına niyâbet verdiğini tanık-
lar huzurunda söyledi.

Daha sonra Mısır hükümdarı Melik İsmail ülkenin en büyük bil-
gini ve şeyh's-suyûh sıfatını alan adamı Rükneddîn Acemî'yi elçilikle
görevlendirerek Şeyh Receb ile sufilerden bir cemaati kafileye kattı.
Kafiledekiler, Ubulle'den Hürmüz'e gitmek için Fars denizinden
gemiye bindiler. O zaman adı geçen ülkenin sultanı bulunan Kutbed-
dîn Temtehen (: Tehemten) b. Tûrân Şah bunları hoş karşılayarak
Hind ülkesine varmaları için bir gemi hazırlattı. Heyet Künbâya'ya
ulaştı. Şeyh Saîd hâlâ oradaydı. Şeyh Receb ise o vakit şehrin emiri
olan, Hind padişahının ileri gelen adamlarından Emir Makbûl Telengî
ile buluştu. Ona:

“Şeyh Saîd size sahtekârlık yaptı. Getirdiği hil’atleri Aden’den satın aldı. Derhal yakalayın ve Hond-i Âlem’e gönderin!” dedi. Hond-ı Âlem, cihan hükümdarı demektir ve Hind hükümdarları için kullanılır. Fakat Emir:

“Şeyh Saîd, sultanımız nazarında kıymetli bir adamdır. Sultanın emri olmadan böyle bir şey yapamayız. Bununla beraber padişahın fikri neyse gereğini yapsın diye onu sizinle birlikte gönderirim!” cevabını verdi ve olayı padişaha yazıyla ilettili.

Sâhibü’l-haber denilen memur da durumu ayrıca bildirmişti. Padişah bu haberden başka türlü etkilendi. Son derece saygı gösterdiği Saîd hakkında nice tanık huzurunda böyle münasebetsiz sözler ağza aldığı için Şeyh Receb’e gücendi; onu huzuruna kabul etmedi. Hattâ Şeyh Saîd’e olan güveni daha da arttı! O günlerde huzuruna çıkan Şeyhu’ş-Şuyûh Rükneddîn için ayağa kalkıp onunla kucaklaştı; ona ikramda bulundu. Ne zaman yanına girdiyse hep hürmet göstermiştir. Üstat Saîd ise artık Hindli olmuştu; ona da çok saygı gösteriyordu. Ben kendisini yediyüz kırksekiz senesinde Hindistan’da gördüm.

Mekke’de bulunduğum sıralarda Mağripli Hasan adlı bir mecnun vardı. Hikâyesi garip, hâli acayıptır. Önceleri akıllı olup Allah dostu İsfahanlı Necmeddîn’in hizmetkârı imiş.

Mecnun Hasan’ın İlginç Hikâyesi

Mecnun Hasan geceleri çok tavaf eder, bu esnada gündüz görmeye bir dervişe eşlik ederdi. O da kendisi gibi tavaf âşığıydı. Derviş bir gece Hasan’a şöyle dedi:

“Hasan! Annen senin için ağlıyor, seni görmeyi arzuluyor. Cenab-ı Hakk’ın ermiş kullarından olan anneni görmek istemez misin?” Hasan:

“İsterim ama bu işe gücüm yetmez!” cevabını verdi. Derviş:

“Sizi yarın gece inşaallah burada buluştururum!” dedi. Hasan ertesi gün, Perşembeyi Cumaya bağlayan gece derviş buldu. Beraberce Allah Evi’ni tavaf ettikten sonra derviş önde Hasan arkada, Muallâ Kapısı’na kadar gittiler. Tam bu sırada derviş, Hasan’a gözlerini kapamasını ve kendi elbisesinden tutmasını emretti. Bir müddet sonra;

“Sen yurdunu biliyor musun?” diye sordu.

“Evet!” cevabını alınca;

“İşte burası!” deyip sözün sonunu getirdi derviş. Hasan gözlerini açınca kendini babaevinin kapısında buldu. İçeri girdi. Başından geçenlere dair annesine hiçbir şey söylemedi. 15 gün kadar evinde kaldı. Zannediyorum Hasan’ın yurdu Mağrip’te Esefi şehriydi. Daha

sonra Hasan şehirdeki mezarlığa gidip arkadaşı olan dervîşi buldu. Dervîş hâl hatır sorunca;

“Efendim! Şeyh Necmeddîn’i görmeye susadım. Âdetim gereği çıkıp onu görürdüm. Bugünlerde onunla hiç buluşmadım” dedi. Mezarlıkta tıpkı Mekke’de olduğu gibi gözlerini kapayıp elbisesine yapışmasını emredince Hasan emre uydu; bir anda kendini dervîşle beraber Mekke’de buldu! Bu arada dervîş, olup bitenlerden kesinlikle Necmeddîn’e ve diğerlerine bahsetmemesini Hasan’a tembih etmişti. Hasan, Necmeddîn’in huzuruna vardığında:

“Bu kadar zamandır neredeydin, hiç görünmedin?” diye soran Şeyh Necmeddîn’e önce vaziyeti bildirmede. Ancak şeyhin ısrarı üzerine durumu olduğu gibi anlattı. Necmeddîn:

“O adamı mutlaka bana göstermelisin!” deyince beraberce dervîşi görmeye gittiler. Dervîş her zamanki gibi oraya geldi. Onu önlerinden geçerken gördüler. Hasan:

“Efendim Necmeddîn! İşte bahsettiğim budur!” dedi. Dervîş bu kelimeleri duyunca eliyle Hasan’ın ağzına vurarak;

“Sus! Konuşma, Allah seni konuşturmasın!” deyince zavallının dili tutulup aklı gitti. Bu mecnun Hasan, Kutlu Mabe’d’in etrafında divâne divâne dolaşır, Abdestsiz, namazsız, gece gündüz tavaf ederdi. Halk onu çok sever, ondan bereketlenmek ister, ona elbise giydirirler, ihtiyaçlarını giderirler. Mecnun Hasan acıkınca Safâ ile Merve arasında bulunan çarşıya çıkar, dükkânlardan birine girerek istediğini yerd. Hiç kimse ona mâni olmazdı. O, bir dükkâna uğradığında oranın kârında bir artış olur, sevinirdi sahibi. Ne zaman çarşıya inse alım-satım işlerinde hakikaten bolluk meydana geldiği tecrübe edilmişti. Bu yüzden bütün dükkân sahipleri boyunlarını uzatır;

“Gel bizim dükkânımızdan bir şeyler al!” der gibi Hasan’a bakarlardı. Canı bir şey içmek isteyince çarşı sakaları çevresinde dolanıp kuş gibi üşüşürdü. Herkes taşıdığı içecekten sunmak isterdi. Nihayet Emir Seyfeddîn Yelmelek Yediyüzyirmisekiz senesinde Mekke’ye hacca gelince Hasan’ı yanına alıp Mısır’a götürdükten sonra ona dair bir haber alınamadı.

Mekke Halkı, Namaz Kılarken Nasıl Bir Sıra Takip Eder?

Önce Şâfiî imamı namaz kıldırır. Hükümdar ona öncelik hakkı tanımıştır. İbrahim Makamı’nın arkasında kendine ait sanatkârca işlenmiş Hatîm’de kıldırır namazı. Mekkeliler çoğunluk Şâfiîdirler. Hatîm denilen şey, iki tahtadan ibarettir. Birbirlerine merdiven şeklinde enle-

mesine kirişlerle bağlanmıştı. Karşısında yine buna benzer iki tahta vardır. Bu dört tahta alçıyla sıvalı ayaklar üzerine oturur. Tahtaların en üstüne başka bir tahta konulur. Ona çengeller bağlanarak kandiller asılır. Şâfiî imamı bitirdikten sonra Mâlikî imamı, Yemen Köşesi'nin karşısında bulunan mihrapta kıldırır namazını... Hanbelî de Mâlikî imamıyla aynı zamanda Yemen Köşesi ile Kara Taş arasında bulunan yerde namazını kılar; daha sonra Hanefî imamı Kutsal Oluk karşısında, oradaki Hatîm'in altında namaz kıldırır. Akşamleyin imamların önündeki mihrapların içinde mum yakılır. Dört vakit namazı bu sıraya göre kılarlar. Akşam namazını ise her imam kendi cemaatiyle ama diğerleriyle aynı zamanda kılar. Bu yüzden oraya gelenler bir anda hangi cemaate gireceğini, hangi imama uyacağını şaşırır; çünkü hepsi aynı anda namaz kılmaktadır. Mâlikî olan, Şâfiîye uyarak rûkûa gidebilir. Hanefî olan da Hanbelî'nin secdesiyle secdeye gidebilir.

Hutbe ve Cuma Namazındaki Âdetleri

Cuma günleri minberi, Hacer-i Esved ile Irak Köşesi arasındaki Kâbe duvarına yaslanmaktadır. Böylece hutbeyi veren yüzünü İbrahim Makamı'na çevirir. Hatip, Melik Nâsır tarafından verilen siyah elbiseyi giyip başına da siyah taylasanlı siyah sarığı takmış olduğu hâlde kürsüye doğru ilerler. İki müezzinin tuttuğu iki siyah sancak arasında sakın ve vakur bir şekilde yürümektedir. Önünde câmi hizmetkârlarından biri yürümektedir; elinde ferkaa olduğu hâlde. Ferkaa, ucunda ince bir kıvrık kayış bulunan ve havaya vurulduğu zaman vınlayan bir değnektir. Onun çıkardığı sesi, Kutlu Mâbed'in içinde ve dışında bulunan herkes duyar. Bu ses hatip kalktı demektir. Böylece minbere doğru yaklaşır. Hacer-i Esved'i öper, orada dua eder ve hedefine yönelir. O esnada başmüezzinlik görevini yürüten ve müezzin-i zemzemî denilen görevli omzundaki kılıcı eliyle tutmakta ve siyahlara bürünmüş olduğu hâlde hatibin önünde yürümektedir. Daha önce bahsettiğimiz sancaklar minberin iki yanına dikilir. Hatip birinci basamağı çıktığı zaman müezzin kılıcının ucuyla birinci basamağa vurur. Böylece hatip ikinci, üçüncü ve dördüncü basamakları çıkarken müezzin de kılıcıyla basamaklara vurmaktadır. Son basamağa çıkılıp kılıç da vurulduktan sonra hatip Kâbe'ye döner, ayakta sessiz dua eder. Sonra cemaate yüzünü çevirir, sağına soluna selâm verir. Halk da onun selâmına karşılık vermektedir. Ve nihayet oturur. Müezzinler hep beraber Zemzem Kubbesi'nin üzerinden ezan okumaya başlarlar. Ezan bitince hutbe okunmaya başlar. Hatip üst üste Peygamber'e salâtü selâm getirmekte, ona hayır ve esenlik dilemektedir. Hutbe esnasında önce şu salavatı okur:

“Allahım! Şu mukaddes evi tavaf edenler bulundukça sen Muhammed’e ve onun ehl-i beytine esenlik yağdır ve destek ver!” Bu salavattan sonra parmağıyla Kâbe’ye işaret edip şöyle der:

“Allahım! Arefe’de bekleyip vakfeye duranlar varolduğu sürece sen Muhammed’e ve onun ehl-i beytine esenlik yağdır ve destek ver!” Bundan sonra dört halifeye, diğer ashaba, Resûlullah’ın iki amcasına, torunlarına, Hz. Fatma’ya ve Yüce Hatun Hadice’ye esenlik ve rahmet dileklerini ifade eder. Daha sonra (dönemin devlet başkanı) Melik Nâsır’a, mücahit sultan Nûreddîn b. Ali b. Melik Müeyyed’e, Mekke şeriflerinden olan iki emir Seyfeddîn Utayfa’ya ve Esedüddîn Rumeyse’ye dua eder. Seyfeddîn Utayfa, Rumeyse’den küçük olmasına rağmen adaletli olduğu için daha önce anılır. Bu iki kardeş, Ebû Nümeyy b. Sa’d b. Ali b. Katâde’nin çocuklarıdır. Bir defasında hatip İlhanlı kökenli Irak hükümdarına da dua etmişti. Ama bunun ardı gelmedi. Hutbeyi bitiren hatip namazı da kıldırır ve kalkar. Sancaklar sağda ve solda, ferkaa onun tam önünde götürülmekte, böylece namazın bittiği belirtilmektedir. Sonra minber kaldırılır, mübarek İbrahim Makamı’nın karşısındaki asıl yerine götürülür.

Ayların İlk Günlerinde Ne Yaparlar?

Yeni ay başlayınca Mekke emiri yanında korumaları ve hizmetkârları bulunduğu, gayet alımlı beyaz bir elbise giyinip başına da heybetli bir sarık sardığı ve kılıç kuşandığı hâlde vakur bir edâ ile gelir. Maiyetiyle beraber İbrahim Makamı’nda iki rekât namaz kılar. Hacer-i Esved’i öper, yedi defa Kutlu Ev’in çevresinde döner. Başmüezzin, Zemzem Kubbesi üzerinde durarak emiri beklemektedir. Emir birinci tavafı tamamlayıp Hacer-i Esved’i öpmeye yönelince müezzin yüksek sesle dualar eder ve yeni ay münasebetiyle onu tebrik eder. Daha sonra da emiri ve emirden önce Mekke’de yönetimde bulunmuş kimseleri öven bir manzume okur. Yedi tavaf boyunca bu yapılır. Emir tavafları bitirdikten sonra önce Mültezem yakınında, sonra da İbrahim Makamı’nın arkasında ikişer rekât namaz kılar.

Sefere çıkıldığı veya seferden dönüldüğü zaman da böyle yaparlar.

Mekke Halkı Recep Ayında Ne Yapar?

Recep ayının hilâli gökte görüldüğü vakit emir bunu haber vermek için davul-zurna çaldırır. Birinci gün Mekkeliler yaya veya atlı olarak emirin çevresini sarmışlardır. Emir de at sırtındadır. Herkes elindeki silâhla onun önünde oynamaktadır. Süvariler at koştururlar,

yayalar birbirine hücum ederek mızraklarını havaya atıp yere düşmeden kaparlar. Emir Rumeyse, Emir Utayfa, onların oğulları, Muhammed b. İbrahim gibi kumandanlar, Sabîh'in iki oğlu Ahmed ve Ali, ayrıca Ali b. Yusuf, Şeddâd b. Ömer, Âmir Şerîk, Mansûr b. Ömer ve Musa Muzrîk gibi Hz. Hasan soyundan gelen nüfuzlu kişiler ve askerler de merasimde bulunurlar. Cemaatin önünde sancak, davul ve kös vardır. Hepsi de vakur bir şekilde Mikat denilen noktaya doğru ilerlemekte, sonra aynı sırayla mescide dönmektedirler. Böylece Mekke emiri Kâbe'yi tavafa başlar. Müezzîn-i Zemzemî daha önce bahsettiğimiz gibi her tavafta Zemzem Kubbesi'nin üstünde dua eder. Emir, tavafı bitirdikten sonra Mültezem'de ve İbrahim Makamı'nda ikişer rekât namaz kılar ve nihayet bereketlenmek için Makam'a el sürer. Daha sonra sa'y'a çıkar. Kumandanları çevresinde, mızraklı askerler önünde kendisi de at sırtındadır. Böylece evine döner. Recebin ilk günü Mekkelilerin bayramı olduğundan o gün insanlar en güzel elbiselerini giyerler; şıklıkta birbirleriyle yarış etmektedirler.

Recep Ayında Yapılan Umre

Mekkeliler, bu ayda umre yapmaya önem verirler. Gece gündüz devam eden bir umredir bu. Recep ayının neredeyse tümünü, özellikle ilk günüyle, 15. ve 17. günlerini tamamen ibadete ayırırlar. Mekkeliler birkaç gün önceden buna hazırlanırlar.

Ben 27. gün oradaydım. Sokaklar, herkesin gücü yettiğince güzel yapmaya çalıştığı ipek yahut ince ketenle örtülmüş tahtirevanlarla doluydu. Develer ipek atkılarla sarılmış ve süslenmişti. Tahtirevanlar hemen hemen yere değecek ölçüde geniş ve uzun örtüleriyle minyatür kubbeler gibiydi. Bütün halk bir araya geliyor, Ten'im denen muntıkaya çıkıyor, tahtirevanlar Mekke vadilerinde sel gibi akıyordu. Yolun iki tarafında ateş yakılıyor, develerin önünde de mum ve meşaleler görülüyordu. "Lâ ilâhe illallah" (: Allah'tan başka ilâh yoktur) haykırışları dağlarda yankı yapıyor, kalpler hüzünle titriyor, gözlerden sicim gibi yaş akıyordu.

Halk, umre ibadetinde Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Safâ ile Merve arasında "sa'y"a (: koşmaya) çıkıyordu. Mes'â (: koşunun yapıldığı yer) meşale ve kandil ışığıyla aydınlanmış, mahşer gibi dolmuştu o zaman. Kadınlar tahtirevanlar üzerinde katediyordu bu mesafeyi. Kutlu Mes-cid'in etrafı bir aydınlık, bir aydınlık; sanki nur saçıyordu. Mekkeliler Hz. Âişe'nin secdegâhına bir ok atımı mesafede bulunan ve Hz. Ali'nin adıyla bilinen mescidin yakınındaki tümsekte ihrama girdikleri için bu umreye Umretü'l-Ekemiyye (: tümsek umresi) adı verilirdi.

Bu umrenin başlangıç hikâyesi şöyle: Abdullah b. Zübeyr, Kâbe'nin tamirinden sonra Mekkelilerle beraber Recebin 27'sinde umre yapmak için yalın ayak o tümseğe çıkarak ihram giymiş sonra Hacûn tepesinden geçerek Muallâ Kapısı'na gitmiştir. Mekke'nin fethi gününde de Müslümanlar şehre oradan girmiştir.

Abdullah b. Zübeyr'in yaptığı umre Mekkeliler nezdinde benimsenmiş, şimdiye kadar devam etmiştir. Böylece "Abdullah b. Zübeyr Günü" hiç unutulmayan, hep yâdedilen bir gündür. O gün Abdullah bir sürü hayvan kurban etti, Mekke'nin ileri gelenleri ve varlıklı aileleri de o gün kurban kestiler. Günlerce yediler ve yoksullara yedirdiler; Kâbe'yi, İbrahim Halil Peygamber zamanındaki şekliyle yeniden inşa etmeye muvaffak oldukları için Yüce Allah'a şükrediyorlardı.

Abdullah b. Zübeyr malûm savaşta yenilip öldürülünce Haccâc Kâbe'yi bozdu ve Kureyş dönemindeki hâline çevirdi. Kureyş Kâbe'yi küçültmüştü. Peygamberimiz Kureyş'in küfür ve şirkten yeni kurtulmuş olması sebebiyle Kâbe'yi o hâliyle bırakmıştı.

Daha sonra Halife Ebû Ca'fer Mansûr, Kâbe'yi Abdullah b. Zübeyr'in yaptığı şekle çevirmek istemişse de Mâlik b. Enes –Allah ondan razı olsun– ona mâni olarak;

"Ey Emir! Allah Evi sultanların oyuncağı olmamalı! Burası hükümdarlar değiştikçe değişecek bir yer değildir!" deyince Halife muhtemel bir şerrin önünü açmamak için Kâbe'yi o hâlde bıraktı.

Becîle, Zehrân ve Gâmid gibi Mekke'ye komşu yörelerin halkı da Recep umresine katılmak için acele ederler. Mekke'ye tahıl, yağ, bal, kuru üzüm ve badem getirdiklerinden şehirde fiyatlar düşer, halkın geçimi kolaylaşır, herkes bundan nasiplenir. Bu yörelerin halkı olmasa Mekke sakinleri çok sıkıntı çekerlerdi. Şu da var ki onlar kendi yörelerinde kalarak söz konusu zahireyi Mekke'ye getirmezlerse kıtlıkla karşılaşır, hayvanlarını kaybederler. Mekke'ye erzak götürmeyi ihmal etmezlerse, yurtlarına bereket yağar, sürüleri çoğalır. Kutlu beldeye zahire gönderme vakti geldiğinde erkekler tembel davranırsa kadınlar toplanıp eşlerini zorla gönderirler! İşte Hak Teâlâ'nın güvenli şehir Mekke'ye yaptığı bir lütuftur bu!

Becîle, Zehrân, Gâmid ve diğer kabilelerin oturduğu yüksek yörelerde arazi çok verimlidir. Bol miktarda üzüm ve buğday yetiştirilir. Halkı da temiz yüreklidir; güzel ve etkileyici konuşmak, altın kalplilik, sağlam inanç bakımından parmakla gösterilir oraların ahali-si. Tavafa çıktıkları zaman hep birden atılırlar Kâbe'ye; çevresine doluşur, örtüsüne asılırlar. Gönüllerinden çıkan hüznü duaların tesiriyle gözleri yaşla dolar. Bakarsın ki çevreden birtakım kimseler

toplanır, onların dualarına âmin der. Müthiş bir kütle hâlinde yanaştıkları için hiç kimse onlarla beraber tavafa ve Hacer-i Esved'i selâmlamaya imkân bulamaz. Deri giyinirler, cesurdurlar. Bunlar Mekke'ye yaklaştıkları zaman yollarda pusu kurmuş bedevîler taarruzdan sakınırlar. Mekke'ye uzak beldelerden gelen kişi, onlara yol arkadaşlığı yaparsa mutlaka övgüyle yâdeder bu arkadaşlığı.

Rivayete göre Peygamberimiz onları övmüş;

“Onlara namaz kılmayı öğretiniz! Onlar da size Allah’a nasıl yalvarılacağını öğretsin!” diye buyurmuştur. Peygamberimizin –Hakkın rahmeti ve bereketi onu kuşatsın– şu sözünün kapsamına girmeleri, şeref olarak yeter onlara:

“İman Yemenlidir! Bilgelik de Yemenlidir!” Hattâ Abdullah b. Ömer’in bu insanları beklediği, tavaf edecekleri zaman onların dualarından nasiptar olmak için aralarına girdiği söylenir. Garip insanlardır onlar. Başka bir kitapta da şöyle buyuruluyor:

“Kâbe’nin çevresini onların arasında bulunarak tavaf ediniz. Çünkü rahmet ve esenlik onların üzerine yağmur gibi dökülür.”

Şaban’ın 15. Gecesinde Ne Yaparlar?

Şaban ayının 15. gecesi Mekkeliler için büyük gecelerdendir. O gece tavafa, tek başına yahut cemaatle namaza ve umre gibi ibadetlere verirler kendilerini. Kutlu Mabed’de öbek öbek insanlar toplanır. Her cemaatin bir imamı olur. Fenerler, meşaleler ve kandiller yakılıp lacivert gökte dolunay çıkınca zemin ve semâ baştan başa nur ile dolar. Allah’a ibadette coşarlar, yüz rekât namaz kılar, her rekâtta on defa Fâtiha ve İhlâs sûrelerini okurlar. Kimi yalnız başına Hacer-i Esved’in yanında namaz kılar, kimi de Allah Evi’ni tavaf eder. Bir kısmı da umreye çıkmıştır.

Mübarek Ramazan’da Ne Yaparlar?

Ramazan ayı girince Mekke emirinin konağı önünde davullar çalınır, kösler vurulur. Mescidin hasırları yenilenir, mumları ve kandilleri çoğaltılır, manzara şahane olur. Ulu Mabet ışığa boğulur. Şâfiî, Hanefî, Hanbelî ve Zeydî imamlar kendi cemaatlerinin başına geçerler. Mâlikîler dört hafızın yanında toplanıp nöbetleşe *Kur’an* okur, mumlar yakarlar. Kutlu Mabed’in her köşesinde mutlaka bir hafız vardır; kendi cemaatine namaz kıldırır ve *Kur’an* okuyan...

Hafızların güzel sesleri mescidi çınlatarak cemaatin ruhuna tesir eder. Gözlerden yaşlar akar. Kimileri sadece tavafla ve Hıcr’da namaz kılmakla yetinir. Şâfiî imamlar diğerlerinden daha çok ibadet etmekte-

dirler. Yirmi rekât olan teravih namazını kıldıktan sonra imam cemaatla beraber yedi kere tavaf eder. Tavaf bitince daha önce Cuma bahsinde anlattığımız ferkaa'yı vınlatır. Namaza dönüldüğünü bildirmek istiyorur. Sonra yine yirmi rekât kırlarlar ve her iki rekâtta bir yedi tavaf yaparlar. Vitr namazını kılıp ibadetlerine son verirler. Öteki imamlar ise normal olarak kılınan yirmi rekâta herhangi bir şey eklemeyler.

Sahur zamanı, Müezzin-i Zemzemî Kutlu Mabe'd'in doğu köşesindeki minarede sahur vaktini bildirme görevini üstlenmiştir. Vakit girer girmez uyarıda bulunur ve sahura kalkmaya teşvik eder. Diğer minarelerde de müezzinler karşılıklı konuşurlar. Her minarenin tepesine uzun bir kiriş konulur. Bunun ucuna eğik vaziyette bağlanan bir sopaya iki kandil asılır cam içinde.²⁵⁹ Güneşin doğuşu yaklaşıp sahurun sona erdiği defalarca haber verilince kandiller indirilir. Müezzinler karşılıklı ezan okumaya başlarlar. Mekke'de evler teraslı olduğu için; ezanı işitemeyecek derecede uzak oturan kimse bu kandillere bakarak sahurun başladığını ve bittiğini anlar. Ramazanın son on gününün 21, 23, 25 gibi tek sayılı gecelerinde *Kur'an* hatmedilir. Hatim merasiminde kadı, fıkıh bilginleri ve ileri gelenler hazır bulunur. Mekke büyüklerinden birinin oğlu yapar hatmi. Sonra ipekle süslenmiş bir minber kurulur ortaya. Mumlar yakılır, hutbe okunur. Hutbe sona erince hatmeden çocuğun babası, cemaati evine davet eder, onlara yemek ikram eder, tatlı yedirir.

Mekkeliler nezdinde bu gecelerin en kıymetlisi 27. gecedir. İbrahim Makamı'nın arkasında *Kur'an-ı Kerim* hatmedilir. Şâfiî mezhebine mahsus Hatim (denilen iskelenin) karşısına büyük tahtalar dikilir. İki taraf arasına uzun levhalar konur. Bu şekilde üç kat yapılır. Her birinin üzerine mumlar ve fanuslar bırakılır. Bunların ışığı gözleri kamaştırmaktadır. İmam öne çıkar ve yatsı namazını kıldırır. Bir önceki gün Kadr Sûresi'ne kadar gelinmiş, orada kalınmıştır. Bu gece imam Kadr Sûresi'nden okumaya başlar. Bütün imamlar İbrahim Makamı'nda yapılan hatme hürmeten teravihi bırakıp oraya toplanırlar. Baş imam, iki selâm ile hatmi tamamlar, yüzünü İbrahim Makamı'na çevirerek hutbe okur. Hutbe bitince öteki imamlar kıldırdıkları namaza dönerler. Cemaat dağılır.

29. gecenin hatmi Mâlikî Makamı'nda sakince yapılır. Ve aynı şekilde hutbe okunur.

Mekkelilerin Şevval Ayındaki Âdetleri

Hacc için bilinen (: âdet edinilen) aylardan ilki olan Şevval'in ilk gecesinde, Ramazan'ın 27. gecesinde olduğu gibi, mum ve kandil

yakarlar. Minarelerin her tarafına asılan kandillerle Kutlu Mabed'in alanı ve Ebû Kubey's dağının tepesinde bulunan küçük mescidin avlusu aydınlatılır. Müezzinler o geceyi tekbir, tehlil ve tespihle (: Allah-u Ekber, Lâ ilâhe illallah ve Sübhânallah diyerek) ihyâ ederler. Halkın bir kısmı namaz, bir kısmı tavaf, diğer bir kısmı da zikir ve dua ile geçirir geceyi. Sabah namazından sonra bayramlaşma merasimi başlar. Herkes en güzel elbiselerini giyinerek Harem-i Şerif'teki meclisine koşar. Şehrin en mübarek yeri Harem-i Şerif (: Kutlu Mabed) olduğu için bayram namazını orada kılarlar. Mescide en erken Benî Şeybe (: Şeybeoğulları) kabilesi gelir. Beyt-i Haram'ın (: Kutlu Ev) kapısını açar; emir gelinceye kadar kabile reisi Kâbe'nin eşliğine oturur, diğer üyeler onun önündedir. Nihayet emiri karşılarlar. O yedi defa tavaf yapar. Zemzem Köşesi'nde müezzin her zamanki gibi kubbenin üzerinde yüksek sesle emire ve kardeşine dua eder. Daha sonra iki yanında iki siyah sancak ve önünde ferkaa bulunduğu, sırtına da siyah bir elbise geçirdiği hâlde hatip, İbrahim Makamı'nın arkasında namaza başlar. Sonra minbere çıkar, etkileyici bir hutbe verir. Hutbeyi bitirince cemaat birbiriyle selâmlaşır, kucaklaşır ve Allah'tan bağışlanma diler. Herkes Kâbe'ye yönelir. Küme küme Kutlu Ev'in içine girerler.

Daha sonra Muallâ Kapısı civarındaki mezarlığa giderek orada yatan sahabe ve selef büyüklerinden feyz ve bereket alıp dönerler.

Kâbe'nin İhrama Girişi

Zilkade ayının 27. geces i Kâbe örtüsü, tavaf edenlerin ellerinde yırtılmaması ve kirletilmemesi için dört taraftan birbuçuk adam boyu yukarı kaldırılır. Kâbe örtüsünün bu hâline İhrâmü'l-Kâbe adı verilir. O gün Kutlu Mabed çok kalabalık olur. O vakitten itibaren Arafat'ta vakfe (: bekleyiş) sona ermedikçe Kâbe bir daha açılmaz.

Haccın Usûlü ve Hac'da Yapılan İşler

Zilhicce'nin ilk günü sabah akşam ve beş vakit namazda kutlu vaktin girişini tebrik için davullar çalınır, kösler vurulur. Arafat'a çıkıncaya kadar bu devam eder. Zilhicce'nin yedinci günü Hatip öğle namazının ardından bir hutbe okuyarak "menâsikü'l-hacc" (: hac ibadetinin yapılışı esnasında gerekli ritüelleri) ve "vakfe"yi öğretir. Ertesi gün halk erkenden Minâ'ya çıkar. Mısır, Irak ve Şam'dan gelen kumandanlar ile bilginler o geceyi Minâ'da geçirirler. Anılan ülkelerin ahalisi kandil ve mum yakmak hususunda birbirleriyle yarış ederler ise de daima Şamlılar öndedir. Dokuzuncu gün sabah namazından sonra hareket ederek Minâ'dan Arafat'a giderler. Yolda Muhassar vadisinden geçilirken Pey-

gamber geleneğine uyularak koşulur. Muhassar vadisi, Müzdelife ile Minâ arasındaki sınırdır. Müzdelife iki dağ arasında düz bir alandır. Etrafı su havuzları ve sarnıçlar ile çevrilmiştir. Bu depoları Ca'fer b. Ebû Mansûr'un kızı; Hârûn Reşîd'in eşi Zübeyde yaptırmıştır. Minâ ile Arafat arasında beş mil var. Minâ ile Mekke arasında da uzaklık aynı. Arafat'a üç isim vermişler: Birinci ismi bilindiği gibi Arafat; ikinci ismi Cem' (: toplanma yeri); üçüncü ismi ise Meş'aru'l-Haram'dır (: kutlu bölgenin sembolü). Arafat geniş ve düz bir yer, etrafı dağlarla çevrili. Düzlüğü'nün bir ucunda bulunan Rahmet dağı ve çevresine Mevkîf (: vakfe yapılan yer) denilir. Rahmet dağının önünde bir mil uzaklıkta iki işaret göze çarpar. Bunlar Hıll (: yasaksız) ile Haram (: yasaklı) bölgeleri arasındaki sınırı gösterir. Bunların yakınında Arafat'ı takibeden Batn-ı Urne vadisi başlar. Peygamberimiz oradan vakfeye başlanmasını emrettiğinden buna dikkat etmek gerek. Güneş batmadan önce Mekke'ye varmak için acele etmek doğru değil. Bundan kaçınılmalıdır. Deve sürenler, hacıların bir kısmını dönüşte çok kalabalık olacağı gerekçesiyle ikna edip Urne'ye kadar yürümeye zorlarlar; fakat bu hareket onların hac ibadetini bozmaktadır. Yukarıda bahsedilen Rahmet dağı, toplanma meydanının tam ortasında diğer dağlardan kopuk ve tek başına yükselir. Bu dağ, birbirinden ayrı, parça parça kayalardan oluşmaktadır. Tam tepesinde Ümmü Seleme annemize nispet edilen bir kubbe vardır. Ahali, bunun ortasında yer alan namazgâhda namaz kılmak için hücum eder. Mescidin çevresinde geniş bir düzlük vardır; Arafat meydanına bakar. Halk kible yönündeki duvarda bulunan mihraplarda namaz kılar. Bu dağın altında çok eski bir ev vardır. Aşağı inerken Kâbe'yi sola alınca hemen bu evle sarp kayalar arasında Peygamberimizin mevkîfî (: vakfe yaptığı yer) bulunur. Onların çevresinde su sarnıçları, kuyular mevcut. İmam burada ayağa kalkıp hutbe okur, öğleyle ikindiye beraber kılar. Kâbe'ye yüzümüzü çevirirsek, iki sınır işaretinin solunda Erâk vadisi uzanır. Bu vadiye yeşil misvâk ağaçları arka arkaya sıralanır. Hacıların dağılıp Mekke'ye gitme vakti gelince Mâlikî imamı eliyle işaret ederek mevkîfından iner. Halk bir anda harekete geçer; dağ taş inler. O ne büyük manzara! O, ne güzel an! Ruhlar orada güzel ölümü arzular; oranın rahmet meltemiyle gönülleri esirir. Yüce Allah bizi, o gün sevgisini kazanmış özel kullarından eylesin o gün!

Benim ilk vakfem Yediyüzyirmialtı senesinin Zilhicce ayının ilk Perşembe gününe rastladı.²⁶⁰ O zaman Mısır kervanının emiri, Melik Nâsır'ın nâibi Argûn Devâdâr idi. O sene Melik Nâsır'ın Argûnoğlu Ebûbekir'le everdiği kızı, Nâsır'ın kendi eşi, Sarây ve Huvârezm

(: Harizm) sultanı Muhammed Uzbek'in kızı Honde de Allah Evi'ni ziyaret etme şerefine erişmiştir. O yıl Şam kafilesinin emiri, Seyfeddin Çoban'dı. Güneş battıktan sonra hacılar dağılmıştı ve biz ancak yatışı namazında Müzdelife'ye varmıştık. Peygamber geleneğine uyarak akşam ve yatışı beraber kıldık. Sabah namazını Müzdelife'de edâ ederek Meş'arülharam denilen yerde vakfeye çekilip dua ettikten sonra Minâ'ya yöneldik. Muhassar vadisi dışında, Müzdelife'nin her yanı mevkıf sayılır; yani her tarafta vakfe yapılabilir. Muhassar vadisi koş a koş a geçilecek yerdir.

Halkın çoğu cemreler (: taşlanan yerler) için çakıltaşı toplama işini Müzdelife'de yapar. Müstehap (: güzel ve doğru görülen) de budur. Hayf Mescidi civarında da taş toplayan olur; bu konuda tam bir serbestlik vardır. Minâ'ya vardıklarında Akabe cemresi için taşlama işine başlarlar. Sonra Kurban keser, tıraş olur ve nihayet normale dönerler; yani ihramı çıkarır ve hac yasaklarından çıkmış olurlar. Ancak "ifâda" denilen ve grup grup yapılan tavaf olmadan cinsî münasebet ve güzel koku yasağı kalkmaz. Akabe cemresi, Kurban Bayramı'nın sabahında güneş doğarken taşlanır. Taşlama bitince, hacılardan kurbanını kesip tıraş olan büyük kitle İfâda Tavafı'na gider. Bir kısmı da ikinci güne kalır.

İkinci gün güneşin gölgesi batıya doğru meyletmeye başladığı sırada (: öğlenleyin) ilk cemreye yedi taş atılır. Orta cemreye de aynı sayıda taş atılır. Peygamber'in geleneğine uyularak bu iki cemrede dua etmek için biraz beklerler. Üçüncü gün ise kırkdokuz taş atıldıktan sonra acele acele Mekke'ye inerler. Hacıların büyük bir kısmı, Kurban gününden sonra üçüncü günü de orada geçirir, nihayet yetmiş taş atmış olurlar.

Kâbe'nin Asıl Örtüsü

Kurban günü, Mısır kervanı tarafından Kâbe'nin örtüsü getirilerek Ulu Ev'in üzerine konulur. Kurban gününden sonra üçüncü gün Benî Şeybe (: Şeybeoğulları) örtüyü Kâbe üzerinden sarkıtır. Siyah ipekten yapılmış olan örtünün astarı ketendendir. Üst tarafına beyaz harflerle şu âyet nakşedilmiştir:

"Allah, Kutlu Ev Kâbe'yi halk için bir kalkış yeri yapmıştır."²⁶¹

Diğer yönlerde de beyaz harflerle başka âyetler yazılmıştır. Bu yazıda siyahı delen parlak bir ışık vardır. Örtü Kâbe'nin üzerine tamamen bırakıldığı vakit ellerden korunsun diye etekleri biraz bükülerek yukarıya doğru kaldırılır. Kâbe'nin örtüsünü devlet başkanı Melik Nâsır hazırlar. Melik Nâsır, Mekke kadısının, hatibinin,

imamının, müezzininin, temizlik memurlarının ve yaygıcıların maaşlarını, ayrıca Kutlu Mabed'in mum ve zeytinyağı gibi levazımâtını her sene gönderir.

O günlerde Kâbe, Irak kervanı ile gelen Horasan ve Irak halkı için her gün açık kalır. Oraların ahalisi Şam ve Mısır kervanlarının kalkıp gitmelerinden sonra dört gün daha Mekke'de kalıp Kutlu Mabed'in müdavimlerine ve yoksullarına sadaka dağıtırlar. Geceleyin onları tavaf yaparlarken gördüm. Mekke ahalisinden rastgeldiklerine ve Kutlu Mabed'in müdavimlerine gümüş para, elbise veriyorlardı. Oturup Kâbe'yi seyre dalanlara da yaklaşıp sadaka vermekteydiler. Hattâ uyumuş birini görseler yavaşça eğilir, adamcağızın ağzını uyanıncaya kadar altın ve gümüşle doldururlardı,!

Yediyüzyirmisekiz yılında Irak dönüşümde²⁶² bunlarla beraberdim, o kadar çok sadaka verdiler ki, Mekke'de altının değeri düştü! Bir miskal (: ölçek) altın, onsekiz dirhem gümüş ile değiştirildi. O sene Irak hükümdarı Sultan Ebû Saîd'in ismi minberde ve Zemzem Kuyusu başında anıldı, ona dualar edildi.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

Mekke'den Ayrılış, Medine'ye Dönüş

Zilhicce'nin 20. günü akşamı, Irak kervanının emiri Behlevân (: Pehlivan) Muhammed Havîh ile Mekke'den ayrıldım.²⁶³ Bu adam Musul asıllıdır. Şeyh Şihâbeddîn Kalender'in vefatından sonra hac emirliğine atanmıştır. Şihâbeddîn fazilet ve cömertliğiyle tanınmış, padişahı nezdinde kabul görmüş bir adamdı. Kalenderiyye âdetleri üzere sakal ve kaşlarını tıraş ederdi. Mekke'den çıktığımda Emir Behlevân, Bağdat'a kadar mahâra türü²⁶⁴ tahtirevanın yarısını benim için kiralayıp ücretini kendi ödedi, beni konuğu olarak ağırladı.

Veda tavafindan sonra Irak, Horasan ve Fâris ahalisinden kalabalık bir toplulukla Batn-ı Merr denen vadiye gittik. Çevremdeki insanların sayısını hesaplamak mümkün değildi. Kat kat bulutlar gibi inliyorlardı. Yer titriyordu, dalga dalga insandan! Bir ihtiyaç için kafileden ayrılan adam, ait olduğu yerle ilgili bir alâmete sahip değilse yitip giderdi bu mahşerî kalabalıkta. Kervanın yanında yüzlerce su kabı durur, yolcular su içerdi. Sadaka olarak verilecek erzak da dahil; hastalar için ilâç ve çeşitli şerbetleri nakletmek için sağlık develeri bulunurdu. Kervan bir yerde konaklayınca "düsût" denilen büyük bakır kazanlarda yemek pişirilir, yolculara ve yanında azığı olmayanlara yedirilirdi. Kervanda bulunan diğer develere, yürüme-yek takatı kalmayanlar bindirilirdi. Bunlar Sultan Ebû Saîd'in iyiliklerindendir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah Teâlâ o Ebû Saîd'e bu künyeyi hayırlı kılsın! Ne kadar cömert! Müslümanların öcünü alan, kâfirlere korku salan Emirü'l-Müslimîn Ebû Yusuf oğlu Efendimiz Ebû Saîd de bu hususlarda başnumûne olarak sana yeter;²⁶⁵ o ki ihsan ve ikramın denizi, yardıma koşma ve erdemli davranmanın alâmet-i farikası, cömertliğin alemdârı, Müslü-

manların emiridir! Hak Teâlâ onların mübarek ruhlarını kutsasın; kıyâmet gününe kadar otorite ve gücü onların elinde bulundursun!

(İbn Battûta devam ediyor:)

Bu kervanda zengin seyyar dükkânlar, halka hizmet eden büyük imaretler kurulur; her türlü meyve ve yiyecek bulunur. Kervan karanlıkta ilerlerken tahtirevanların, develerin önünde yakılan meşaleler her tarafı aydınlatır ve gündüze döner gece!

Batn-ı Merr'den Uşfân'a, sonra da Hulays'a geçtik. Beş konak ilerledikten sonra Semk vadisine vardık. Beş konak sonra da Bedir'e ulaştık. Biri sabah, diğeri akşam olmak üzere günde iki menzil aşılır bu yolculukta. Bedir'den hareketle Safrâ'ya varınca dinlenmek üzere biraz bekledik. Oradan Medine'ye üç günlük yol vardır. Sonra kalkıp Medine'ye vardık. Peygamberimizin kabrini ikinci defa ziyaret etme şerefine eriştik. Hak Teâlâ onu esen kılsın, rahmetiyle kuşatsın!

YİRMİNCİ BÖLÜM

Medine'den Çıkış

Medine'de altı gün kaldıktan sonra hareket ettik. Üçüncü gün Arûs vadisine inerek tatlı yeraltı suyundan nasibimize düşeni aldık. Arûs vadisinden kalkıp Necid topraklarına girdik. Göz alabildiğine uzanan bu mübarek yerin güzel kokulu rüzgârını içimize çektik. Dört menzil sonra Useyle diye ünlenen suya, oradan hareketle de Nukra adıyla bilinen kaynağa gittik. Orada büyük sarnıçlara benzeyen su depolarının izleri vardır. Sonra Karûre suyuna gittik. Burada yağmur suyu ile dolu depolar Halife Ca'fer'in kızı Zübeyde tarafından yaptırılmıştır. Allah ona rahmet eylesin. Burası Necid arazisinin tam merkezidir. Tatlı rüzgârlar eser, havası güzeldir. Her mevsimin mutedil olduğu bu topraklar çok verimlidir.

Karûre'dan kalktık Hâcir'e vardık. Orada da su depoları mevcut. Bazen depolar kurusa da geniş düzlükte biraz kazı yapılınca su çıkıyor. Hâcir'den hareket ederek Semîra'ya vardık. Vadi içinde çukur bir yer burası. İçinde kaleye benzer bir bina görülüyor. Kuyularındaki su gayet gür ise de tadı deniz suyu gibi acı. Yörenin köylüleri buraya koyun, yağ ve süt getirerek ham bez karşılığında satıyorlar. Onların esas müşterileri hacılardır. Bezden başka bir şey almaz köylüler. Daha sonra Mahfûk dağına (: Deliklidağ) ulaştık. Bu dağ, çölün ortasındadır. Tepesinde bulunan bir delikten ılık çalarak giriyor rüzgâr; mahfuk demeleri de bu yüzden! Oradan ayrıldık. Çevresinde hiç su bulunmayan Kürûş vadisine gittik. Geceleyin yola devam ederek sabaha doğru Fayd Kalesi'ne vardık. Burası da düz bir arazi üzerinde büyük bir sığınak; etrafı surlarla çevrili. Civarında bulunan dış mahallelerde köylü Araplar oturuyor. Bunlar da hacılarla alışveriş ederek geçinirler. Hacılar Irak'tan Mekke'ye gelirken erzakın bir kısmını oraya bırakır, dönüşte alırlar. Burası Mekke ile Bağdat arasındaki yolun yarısıdır. Fayd'dan Kûfe'ye

oniki günlük düz bir yol var. Yolda su kuyularına rastlanıyor. Hac kafilesinin âdetindendir; çöldeki haydutları korkutmak ve saldırılarını önlemek için Fayd bölgesine savaşa girer gibi silâhlı olarak girerler. Orada Emir Mühennâ b. İsa'nın oğulları Feyyâd ve Hıyâr'la görüştük. Yanlarında bulunan bedevîleri ve diğer adamları saymak imkânsız... Bunlar hacıları ve hacıların eşyasını muhafaza konusunda anlayış gösterdiler. Kervandakiler de malî güçleri ölçüsünde bedevîlerin getirdiği deve ve koyunları satın aldılar,.

Fayd'dan hareket ederek Ecfur adıyla bilinen yere geldik. Burası Cemil ve Büseyne adlı iki âşığın buluştuğu yerdir. Yola devam ettik; çölde yine konak verdikten sonra Zerûd'a vardık. Birkaç kum tepesinden gayrı engebessiz, düz bir arazi. Burası.

Zerûd'da küçük evler var. Etrafı kale gibi surlarla çevrili. Kuyu var ama suyu tatlı değil.

Daha sonra Sa'lebiye'ye ulaştık. Harap bir kalesi var. Karşısında bulunan ve merdivenle inilen büyük sarnıçta tüm kervana yetecek kadar yağmur suyu bulunmaktaydı. Köylüler burada toplanarak deve, koyun, yağ ve süt satarlar. Bu muntika ile Kûfe arasında üç konak vardır. Sa'lebiye'den kalkıp Mercûm birikintisine gittik. Burası yol üzerinde bir kabirdir. Üzerinde büyük bir taş yığını göze çarpıyor. Her geçen, bu yığını taşıyor. Yatan adam Râfizî imiş. Adam Hac için kervanla yola çıktıktan sonra burada Sünnî Türklerle kavgaya tutuşuyor, sahabeye dil uzattığı için! Çıkan arbede sonucunda taşla öldürülüyor.

Çevrede bedevîlere ait pek çok ev var. Onlar da öncekiler gibi yağ, süt ve benzeri yiyecekleri kervana getirmektedirler. Orada Zübeyde Hatun tarafından yapılmış büyük sarnıcın suyu kervan halkına bol bol yetiyor. Mekke ile Bağdat arasındaki güzergâhta mevcut su sarnıcı, kuyu ve depoların hepsi Zübeyde Hatun'un eseridir.²⁶⁶ Cenâb-ı Hak sevap yağdırsın o kadına; onun yardımları ve yaptığı hayrat olmasa bu yolu kimse kolay katedemez.

Mercûm'dan kalktık, Maşkûk denilen yere varıp konakladık. Suyu tatlı ve berrak olan iki sarnıcı var. Kervan halkı yanlarında bulunan eski bayat suyu yere döküp bu sarnıçlardan taze su doldurdular. Seyahatimize devam ettik. Yine sarnıçlı bir semte; Tenânîr'e vardık, çadır kurduk. Sonra geceleyin yola çıkıp Zümmâle'ye vardık, güneş doğmadan. Gayet mamur bir kasaba. Araplara ait bir büyük köşk, iki su deposu ve birçok kuyu var. Burası, bahsettiğimiz güzergâhın en mühim suvarma yerlerinden biridir. Sonra iki su deposu bulunan Heysemân'a geçtik... Sonra Akabetü's-Şeytan (: Şeytan Yokuşu) denilen yamacın altına vardık. İkinci gün o yamaca tırmandık. Bu güzere-

gâhta Akabetü'ş-Şeytan'dan başka sarp yer yok. Orası da öyle uzun ve çetin değil... Sonra Vâkisa denilen yere geldik. Her taraf bedevîlerle iskân edilmiş. Çevrede büyük bir bina var. Su depoları da oraya buraya serpiştirilmiş. Burası su tedariki yapılan yerlerin sonuncusudur.

Artık Kûfe'ye kadar Fırat nehrinin kollarından gayrı testi dolduracağımız meşhur bir yer yoktu. Kûfe ahalisi Vâkisa'da hacılara un, ekmek ve meyve getirdi. Millet, birbirini tebrik etti, selâmetledi. Sonra Lûra ismiyle bilinen ve büyük bir su sarnıcı bulunan yere vardık. Oradan, Mesâcid adıyla şöhet bulmuş bir muntıkaya gittik. Burada üç su deposu vardı. Sonra Kurûn Minâresi (: Boynuzlu Minâre) denilen mevkie vardık. Orada kurak bir mekânda geyik boynuzlarıyla etrafı çevrili yüksek bir minâre vardı; harap mı harap bir yapıydı... Kurûn Minâresi denilen yerden Uzeyb'e geldik. Gayet münbit bir vadiydi burası. Her tarafı yeşillikti, mamurdu. Sonra Kadisiye'ye hareket ettik. Burada Farşlılarla yapılan büyük savaşta Hak Teâlâ İslâm dinine yardım etmiş ve ateşperest Mecûsîleri zelil kılmıştı bir zamanlar. Bu gazâda Müslümanların kumandanı Sa'd b. Ebû Vakkas'tı. Allah ondan razı olsun. O fetih esnasında Kadisiye büyük bir şehirmiş ama şu anda harap.²⁶⁷ Yalnız hurma bahçeleri ve Fırat nehrinin arkları ile çevrili büyük bir kasaba mamurdur.

YIRMİBİRİNCİ BÖLÜM

Meşhed-i Ali ve Buradaki Ziyaretgâhlar

Necef Şehri

Kadisiye'den hareket ederek Necef yöresinde bulunan Meşhed-i Ali beldesine geldik. Burası gayet güzel bir şehir. Geniş ve taşlık bir sahada kurulmuş. Nüfusunun kalabalıklığı, binalarının güzelliği ve sağlamlığı bakımından Irak'ın en güzel şehirlerinden denilebilir. Çarşıları gayet temiz ve şirin. Şehre Hadra Kapısı'ndan girerek önce manav, aşçı ve ekmekçilerin bulunduğu çarşıya, sonra meyveciler çarşısına, oradan terziler çarşısına ve "kaysâriye"ye (: merkezî çarşı), oradan da attarlar pazarına uğradık. Sonra içinde Hz. Ali'nin kabri olduğu zannedilen Hadra Kapısı'ndaki mezarlığa yöneldik. Bu kabristanın karşısında sanatkârane bir şekilde inşa edilmiş medrese, zaviye ve hankahlar bulunur. Duvarları bizim oralarda "zelic" (: çinili mozaik) olarak bilinen kaygan taşlara benzer; burada "kaşânî" diyorlar. Rengi bizim oradakilerden daha parlak, motifleri ise daha güzel.²⁶⁸

Ravda (: Türbe) ve Kabirlerin Bulunduğu Mekân

Hadra Kapısı'ndan Şîî öğrenci ve sufilerin oturduğu büyük medreseye girilir. Bu medresede misafir olanların hepsine, günde iki defa olmak üzere üç gün boyunca ekmek, et ve hurma ikram edilir. Oradan Kubbe Kapısı'na varılır. Girişte teşrifatçılar, nakipler ve hizmetkârlar hazır bulunur. Bir ziyaretçi oraya varınca adamın derecesine göre onlardan biri veya hepsi ayağa kalkıp eşikte durarak şöyle izin ister:

"Ey müminlerin emiri! Sizin emrinizle şu muhtaç kul yüksek ravedaya girmek için izin istiyor. İzin verdiğiniz takdirde girer, aksi hâlde geri döner! Eğer buna layık değilse elbet kerem sahibi olan ve kusurları örten sizsiniz!"

Böylece ziyaretçilere gümüşten yapılmış eşik ile kapının kenarları-

nın öpülmesini emreder. Ziyaretçiler kümbete girerler. Burası ipek ve diğer kumaşlardan mamul çeşit çeşit halılarla döşelidir. Çevredeki büyüklü küçüklü kandiller ya altın ya gümüşten yapılmış. Kümbetin ortasında bulunan kare şeklindeki peyke, tahta plakalar ile kaplanmış ve üzerine güzel nakışlar kondurulmuştur. Oradaki altın levhalar gümüş çivilerle tutturulmuştur. Bu süsler peykeyi tamamen örtmüştür. Üstünde bulunan üç kabirden birinin Âdem Peygamber'e, diğerinin Nuh Peygamber'e, üçüncüsünün de Hz. Ali'ye ait olduğu sanılıyor. Allah'ın selâmı onların üzerine olsun. Kabirler arasında, içinde gül suyu, misk ve muhtelif kokular bulunan altın ve gümüş leğenler mevcut. Ziyaretçi bunlara ellerini batırır, bereketlenmek amacıyla yüzüne sürer. Kümbetin bir kapısı daha var. Bu kapı rengârenk ipek perdelerle süslenmiş. Eşiği gümüşten yapılmıştır ve doğrudan bir mescide açılıyor. Mescidin içi halı ve seccadelerle döşenmiş, çatısı ve duvarları ise ipek kumaşlarla örtülmüştür. Bu namazgâhın böyle güzel perdelerle süslü dört kapısı var. Her kapının eşiği de gümüşten. Şehir halkının hepsi Râfızî! Ravda adıyla bilinen bu küçük kabristanda meydana gelen garip olaylardan ötürü Hz. Ali'nin mezarının orada olduğuna inanırlar. Meselâ Mahyâ Gecesi adı verilen Recep ayının 27. gecesi Irakayn, Horasan, Fâris ve Anadolu ahalisinden 30, 40 kadar kötürüm getirip yatsıdan sonra onları kabrin üzerine koyarak kalkmalarını beklerler. Kendileri de Ravda'yı seyrederek, namaz kılar, dua ve zikirle meşgul olurlar. Gecenin yaklaşık üçte ikisi veya yarısı geçince kötürümler sapasağlam ayağa kalkar ve şöyle derler:

"Allah'tan başka ilâh yok! Muhammed Allah'ın elçisi, Ali Allah dostudur!"

Bu durum halk arasında yaygındır. Ben geceyi orada geçirmediysen de herkesçe bilinen güvenilir kimselerden olayı aynen dinledim.

Dıyâf Medresesi'nde (: Misafirler Medresesi) biri Anadolu, diğeri İsfahan, öteki de Horasan halkından olan üç kötürüm adam gördüm; hâllerini sordum. Mahyâ Gecesi'ne yetişemediklerini, bunun için gelecek sene Recebin 27. gecesini beklediklerini söylediler.

O gece şehir sakinleri orada toplanır, büyük bir pazar kurulur; on gün süren. Burada bazı tüketim ürünlerinden vergi alınmadığı gibi vali de yoktur! İdare tamamen nakîbü'l-êsrâf denilen adamın elinde. Ahali ticaret erbabı. Gayet cesur ve cömert insanlar. Çok çeşitli ülkelere seyahat edip dururlar. Onlarla yolculuk eden kimse asla şikâyet etmez. Ben de onlara arkadaşlık ettikleri için teşekkür ettim. Fakat Hz. Ali sevgisinde aşırı giderlerdi. Irak ve benzeri yörelerin halkından biri hastalığa yakalandığı zaman bu dertten kurtulmak için adak adar, Hz.

Ali'nin kabrine (: Ravda'ya) götürür, orada keser. Yine birinin başı ağrısı altın veya gümüşten bir kelle yaptırıp Ravda'ya gönderir ve bu madde nakîbü'l-eşrâf tarafından hazineye konulur. Orada el, ayak ve diğer uzuvların benzeri altın kalıplar bulunur! Ravda'nın hazinesi çok büyüktür! İçinde bulunan altın ve gümüş miktarını belirlemek mümkün değil!

Buranın Nakîbü'l-Eşrâfı

Buranın nakîbü'l-eşrâfı Irak sultanı tarafından tayin edilmiş bir emirdir. Sultanın nazarında itibarı büyük. Sefere çıkarken ulu emirlere mahsus özel merasimle yola koyulur. Ona ait bayrak ve bando vardır. Sabah akşam kapısı önünde davul çalınır. Bu beldede, otorite tamamen nakîbü'l-eşrâfın eline verilmiştir. Kendisinden başka vali olmadığı gibi ne sultanın ne de diğer birinin adına vergi toplanamaz! Ben oradayken nakip, Iraku'l-Acem bölgesinin şehirlerinden olan ve halkının çoğu Râfizîlerden oluşan Âva'dan gelme Nizâmeddîn Hüseyin b. Tâceddîn Âvî idi. Daha önce bu vazifeyi başka bir etnik grubun fertleri sırayla yürütmekteydiler. Bunlardan biri Cemaleddîn b. Fakîh, diğeri Kıvâmeddîn b. Tâvûs, öbürü Nâsiredîdîn Mutahhar b. Şerif Sâlih Şemseddîn Muhammed Evherî idi. Bu adam da Iraku'l-Acem bölgesinden gelmişti. Şu anda Hind padişahının has dostlarından. Bir diğerk nakip de Ebû Gurre b. Sâlim b. Mühennâ b. Cemmâz b. Şiha Hüseyinî Medenî'dir.

Şerif Ebû Gurre'nin Hikâyesi

Şerif Ebû Gurre önceleri ilim ve ibadetle meşgul idi. Amcasının oğlu, Medine emiri Mansûr b. Cemmâz'ın himayesinde Medine'de ikamet ederdi. Sonra Medine'den çıkıp Irak'a giderek Hille'ye yerleşti. Nakip Kıvâmeddîn b. Tâvûs vefat edince Iraklılar Ebû Gurre'nin nakipliğe geçmesi için Sultan Ebû Saîd'e yazı yazdılar. Böylece Sultan Ebû Saîd nakiplik vazifesini Ebû Gurre'ye verdi. Kendisine "yarlıg" (: ferman)²⁶⁹ gönderdikten başka Irak ülkesinde âdet olduğu üzere hil'at (: özel şeref giysisi), davul ve bayrak verdi. Şerif Ebû Gurre dünya zevkine dalarak ibadeti terketti; malını haram yollarda sarfetti. Vaziyet sultana bildirildi. Bunu duyan Şerif güya Tûs'ta Ali b. Musa Rıdâ Hazretleri'nin mezarını ziyaret etmek üzere Horasan'a doğru yola çıktı. Adamın maksadı firardı tabî! Ali b. Musa'nın kabrini ziyaretten sonra Horasan şehirlerinin en uzağı olan Herat'ın yolunu tuttu. Orada, dostlarına Hind ülkesine gideceğini söylemişti. Arkadaşlarının çoğu geri dönerken sadece kendisi Sind'e varmak için Horasan top-

raklarından çıktı. Pencâb adıyla bilinen Hind nehrini geçtikten sonra davul ve zurna çaldırınca erafta bulunan köy halkında “Tatar yağma-sına uğradıkları” zannını uyandırdı! Millet yağma var zannederek akın akın oradan uzaklaşıyordu. Halk grup grup Ūca şehrine kağıt; durumu şehrin valisine bildirdiler. Vali asker toplayıp harp hazırlığı-na başladı. Bir taraftan da ne var ne yok diyerek teftiş için öncü kuvvetler gönderdi. Akıncılar on kadar atlı ile Şerif Ebû Gurre’ye refakat eden ve davul-bayrak taşıyan bir miktar piyadeye rastladılar. Onların yanında tüccarlar da vardı. Niye böyle yaptıklarını sordular. Berikiler Irak nakîbü’l-eşrâfının Hind sultanına misafir olmak istediğini söyle-yince akıncılar geri dönüp durumu valiye arzettiller. Vali, Şerif’in ken-di memleketi dışında bayrak açıp, davul çalmasını “Bu adam deli!” diyerek akıl zâfiyetine yordu!

Şerif, Ūca’ya gitti ve orada kaldığı müddetçe bulunduğu konağın önünde davul çaldırdı, çünkü davula çok meraklıydı; hattâ Irak’ta nakiplik yaparken baş ucunda davul çalan adam vurma işini bitirdiği vakit duramaz; “Vur davulcu, bir kere daha vur!” derdi. Bu yüzden ona Nakkar (: davula vuran, davulcu) lakabı verilmiş! Ūca emiri, Şerif’in vaziyetinin ne olduğunu, akşam ve sabah vakitlerinde kapısı önünde nasıl davul çaldırıp bayrak açtığını Hind sultanına bildirdi. Hind halkının geleneklerine göre padişah tarafından izin verilmedik-çe kimse bayrak açamaz, davul çaldıramaz. Bu iş de sadece sefer esna-sında yapılır. Normal hâlde ikamet esnasında sadece padişahın kapı-sında davul çalınır. Mısır, Şam ve Irak’ta ise durum tam aksine. Çün-kü oralarda kumandanların kapısında da davul çalınır. Hind sultanı olayları duyunca kızdı! Şerif’i ayıpladı, ağzına geleni söyledi. Daha sonra Şerif Ebû Gurre, Sultan’ın başşehrine doğru yola koyuldu. Emir Keşlû Han da oraya gidiyordu. Hind’de en büyük emire Han unvanı verilir. Keşlû Han, Sind ülkesinin merkezi Multân’da oturmaktadır. Hind sultanı nezdinde büyük itibara sahiptir. Padişah, ona amca der-di. Babası Gıyâseddîn Tuğluk Şâh’a, Sultan Nâsireddîn Husravşah ile mücadelesi esnasında yardım edenlerdendi Keşlû Han... Her neyse, emir başşehre yaklaşınca padişah onu karşılamaya çıkar. Bir rastlantı eseri Şerif Ebû Gurre de o gün şehre varmıştır ve emiri birkaç mil geçerek her zamanki âdeti üzere davul çaldırmaktadır! Yanındakilerle birlikte padişaha rastgelince Şerif öne çıkıp selâm verir. Padişah ona hâl-hatır sorar, niçin geldiğini merak eder. Şerif niyetini arzeder. Son-ra padişah yoluna devam ederek Emir Keşlû Han’ı karşılar ve başşeh-re döner. Fakat Şerif’e asla iltifat etmez, misafir edilmesi için de izin çıkarmaz.

O sıralarda Hind sultanı, Keteke ve Deveycir (: Deogir)²⁷⁰ adı verilen ve payitaht Dihlî'ye kırk günlük mesafede bulunan Devletabad şehrine hareket etme hazırlığı içindeydi. Şerif'e beşyüz dinar dirhem yani Fas altını ile 125 altın gönderdi. Parayı götürene de şöyle tembihledi:

"Şerif'e de ki memleketine dönmek istiyorsa bu onun azığı olsun. Bizimle beraber gelmek istiyorsa yol harçlığı olsun bu! Eğer hükümet merkezinde kalmak isterse yine onda kalsın; biz dönünceye kadar geçimliği olsun."

Şerif Ebû Gurre –kendisi gibilere yapıldığı üzre– padişahın hediye göndereceğini zannediyordu. Sadece 500 akçeyle karşılaşınca üzüldü! Padişah ile beraber seyahat etmeyi tercih etti ve "hvâce Cihân" (: başvezir) adıyla çağrılan Vezir Ahmed b. Ayâs ile arkadaşlık kurdu. Bu adama padişah "hvâce Cihân" diye seslenir. Halk da o adamı böyle çağırır. Hind halkının âdetine göre sultan bir adamı "imâdü'l-mülk" (: devletin direği), "sikatü'l-mülk" (: devletin güvenilir kişisi), "kutbülmülk" (: devletin zirvesi), "sadr-ı cihân" (: cihanın başı) ve "hvâce Cihân" (: cihanın hocası) gibi unvanlarla adlandırdığı vakit hem sultan, hem ahali artık o adamı bu isimle anar. Bundan başka ad ile hitabeden olursa cezalandırılır.

Her ne ise... Vezir ile Şerif arasında bir sevgi peyda oldu. Vezir, Şerif'e bol bol ihsanda bulundu. Padişahın huzurunda onu övdü. Böylece sultan, Şerif'e karşı yumuşadı, kalbi kaydandı. Devletabad köylerinden ikisini verdi Şerif'e. Orada oturmasını emretti. Söz konusu vezir cömert, güzel ahlâk sahibi bir adamdı. Yemek yedirmek, zaviyeler inşa etmek, yolcuları korumak onun özelliklerindendi. Şerif sekiz sene burada kalarak iki köyün geliri sayesinde epey mal biriktirdi. Sonra dönmek istediye de padişah izin vermedi. Zira onun adamlarındandı artık. Padişah yabancıları sever, binde bir izin verirdi onlardan birinin başını alıp gitmesine. Sahil yolundan kaçmaya teşebbüs etti ama engellendi. Başşehre gelip padişahın izin alması için veziri araya koydu. Bunun üzerine vezir, sultandan izin koparmaya muvaffak oldu. Oranın parasıyla 10.000 dinar yani Mağrip altınıyla 2500 dinar aldı padişahın... Deri bir kese içerisinde getirilen parayı yatağının altına koydu. Parayı çok seviyordu. Arkadaşlarından saklamak için üzerine yattı. Çok cimri biriydi. Altınların üstüne abanmasından dolayı böğründe feci bir ağrı meydana geldi! Ağrı gittikçe arttı. Yolculuğa hazırlandığı esnada, keseyi eline geçirdikten tam yirmi gün sonra vefat etti.

Parasını Harrânlı Şerif Hasan'a vasiyet ettiğinden bu adam altınların hepsini Dihlî'de oturan Şîlilere dağıttı. O Şîliler aslen Hicaz ve

Irak ahalisindendiler. Hind töresine göre devlet bütçesi, hiçbir paranın vârisi olamaz. Orada yabancıların malına tecavüz edilmez. Miktarı da ne olursa olsun sorulmaz! Aynı şekilde siyahlar beyazların malına dokunmaz. Kalan mal, hak sahibi gelinceye kadar ölen kimsenin yakın arkadaşlarından birinde emanet olarak durur.

Şerif Ebû Gurre'nin Kasım adında bir kardeşi vardı. Bir müddet Gırnata'da oturmuş, orada Mekkî adıyla bilinen Şerif Ebû Abdullah b. İbrahim'in kızıyla evlendikten sonra Cebel-i Târık'a gitmiş, Cezîre Hadrâ civarındaki Kürre vadisinde şehit oluncaya dek bu yörede kalmıştı. Kasım çok yiğit bir adamdı. Kimse kendisiyle dövüşmeye cesaret edemezdi. Bu husustaki maceraları halk arasında ağızdan ağıza dolaşır. Onun yetim kalan iki oğlu, üvey baba Kerbelâlı Şerif Ebû Abdullah Muhammed Hüseyinî'nin himayesi altındaydılar. Mağrip (: Fas) ülkesinde Irakî diye tanınan bu adam, çocukların annesiyle evlendi. Anne, onun nikahı altında vefat etti. Çocuklara hiçbir yardımcı esirgemedi. Onları açıkta bırakmadı Irakî; Allah Teâlâ ona sevap yağdırsın.

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM

Meşhed-i Ali'den Yola Çıkış, Basra'ya Varış

Müminlerin emiri Hz. Ali'yi ziyaret ettikten sonra Bağdat'a yöneldi kervan. Ben ise Hafâce kabilesinden bir grup adamla Basra'ya yöneldim. Hafâce kabilesi bu diyarın en kuvvetli kabilesidir. Onlardan ayrı ve izinsiz bu yörede seyahat etmek mümkün değildir. Kafilenin reisi Şâmir b. Berrâc Hafâcî aracılığı ile bir deve kiraladım. Meşhed-i Ali beldesinden yola çıkarak Havarnak'a ulaştık. Burası meşhur hükümdar Nu'mân b. Münzir'in ve onun Mâissemâ Oğullarından gelen atalarının diyarıdır.²⁷¹ Fırat'tan ayrılan bir kol üzerinde, geniş bir sahada, iri iri kubbelerin kalıntıları var. Bazı insanlar hâlâ orada oturuyor. Buradan kalkarak Kaimü'l-Vâsik denilen mevkie vardık. Harap bir kasaba ile karşılaştık. Yine o kasaba gibi viran olmuş bir mescidin izleri gözümüze çarptı. Yalnız minare ayaktaydı. Yine yolumuza revan olduk. Fırat kıyısını takip ederek İzâr adıyla bilinen kamışla kaplı bir bölgeye girdik. Burası suyun tam ortasındadır ve eşkıyalık yapan, Maâdi adıyla ünlenen Râfizî mezhepli çöl Arapları ile doludur. Bizim kervandan olup da biraz geride kalmış bir derviş grubunu soymuşlar, hem de pabuçlarına ve su taslarına kadar! Bu adamlar takip edildikleri zaman İzâr denilen o kamışlığa sığınarak kendilerini savunurlar. Orada yırtıcı hayvan çoktur. İzâr'la beraber üç konak katederek Vâsit şehrine ulaştık.

Vâsit Şehri

Bağlı, bahçesi, ağacı çok. Bilginleri ile de şöhrat bulmuş bir şehir. Burada oturanlar Irak halkının en seçkinlerindendir diyebiliriz. Çoğu *Kur'an-ı Kerim*'i ezberlemiş, doğru okuma işini halletmişlerdir. Iraklılar bu şehre yönelir, ilim elde etmek için... Benim bulunduğum kafi-

deki bir cemaat, Vâsıtı hocalardan *Kur'an*'ı güzel okuma dersi almak amacıyla ta buralara gelmiş...

Vâsıt'ta daima dolup taşan büyük bir medrese vardır. İçindeki üçyüz odaya *Kur'an* öğrenmek için uzak ülkelerden gelen misafirler yerleştirilir. Bu medreseyi yapan adam, şehrin ileri gelenlerinden, fakih üstat Takıyyüddîn b. Abdülmuhsin Vâsıtî'dir. Bu adam her öğrenciye senede bir defa elbise verir. Ayrıca her günkü yiyecek ve cep harçlığı ile ilgili giderlerini de karşılamaktan geri durmaz. Onunla beraber kardeşleri ve dostları da *Kur'an* öğretmek için medresede otururlar. Üstat Takıyyüddîn ile görüştüm. Bana yemek çıkardı ve yolluk olarak biraz hurma ile para verdi.

Şehre ulaştığımızda kafilé alışverişı yapmak için üç gün sur dışında kalmaya karar verdi. Bu zaman içinde Ebu'l-Abbâs Rifâî Hazretleri'nin, şehirden bir günlük mesafede bulunan Ümmü Ubeyde adlı köydeki mezarını ziyaret etmek istedim.²⁷² Üstat Takıyyüddîn'den beni oraya götürmek üzere yanıma bir arkadaş katmasını rica ettim. Benî Esed (: Esedoğulları) kabilesinden üç köylüyü refaketime verdi; onlar bu tarafların aşinâsıydılar. Ayrıca beni kendi hayvanına bindirdi üstat... Öğleden sonra yola çıktık. O gece Esedoğulları kabilesinin ileri gelenlerinden birinin evinde misafir olduk. İkinci gün öğle vakti Revâk denilen yere ulaştık. Burası büyük bir ribât. İçinde belki binlerce derviş bulunuyor! Ebu'l-Abbâs Ahmed Rifâî'nin torunu Şeyh Ahmed Kûçûk'un oraya gelişine rastladı bizim ziyaretimiz.²⁷³ Bu adam ta Anadolu'dan kalkmış, atasının kabrini ziyarete gelmişti. Revâk'ta şeyhlik sırası ondaydı. İkinci namazından sonra defler çalındı, davullar vuruldu ve dervişler raksa başladılar. Akşam namazından sonra pirinç ekmeği, balık, süt ve hurma getirildi yemek olarak. Millet, karnını doyurduktan sonra hep beraber yatsıya kalktı... Şeyh Ahmed, dedesinin postuna oturmuş; dervişler etrafında zikre ve semâya dalmışlardı. Evvelce hazırlanmış olan yük yük odun çıkarıldı ve ateşe verildi. Allah'ı anarak yaptıkları raks yavaş yavaş zirveye erişirken birer birer ateşe girmeye başladılar. Kıpkızıl korlar tamamen sönünceye kadar kimi içinde yuvarlandı, kimi ateşi ağzına aldı. Bu sufi tarikatın âdeti böyle. Ahmediler²⁷⁴ diye bilinen bu sufilere bazıları büyük bir yılanı tutup başını dişleyerek koparabilirler!

Ateşte Raksedenlerin Hikâyesi

Bir keresinde Hind ülkesinin başşehri Dihlî'ye beş günlük mesafede bulunan Afganpur'da idim. Burası Hezâr Emrûhâ'ya bağlı bir şehirdir. Sarv (: Saru) adıyla bilinen bir ırmağın kenarında otağ kurduk.²⁷⁵ Tam da "şekâl" zamanıydı. Hind'de yağmura bu ad verilir.

Orada gök, yaz sıcaklarının başlamasıyla kapısını açar.²⁷⁶ Demin bahsettiğimiz suyun kaynağı Karacıl (: Himalaya) dağlarıdır. Yağmurun zehirli kuru otları yalayıp buraya akıtmasından ötürü insan veya hayvan bu sudan içerse derhal ölür! Bu nehrin etrafında dört gün konaklamamıza rağmen hiç kimse suya yanaşmadı! Orada Haydarîler adı verilen dervişlerden bir bölük, yanımıza gelerek bir gece misafir kaldılar.²⁷⁷ Bu taifenin üyeleri boyunlarına demir bukağalar, kollarına demir halkalar geçirmişti. Reisleri simsiyah bir adamdı, biraz sonra yapacakları raks esnasında yakmak için benden odun istedi. Bu yörenin valisi olan ve Hammâr adıyla tanınan Azîz'e rica ettim, odun toplansın diye. Neredeyse on yük odun gönderdi Azîz... Dervişler yatışı namazından sonra ateş yaktilar. Odunlar kor hâline gelince semâ etmeye başladılar; kızıl alevin içine dalıp raks ettiler, yuvarlandılar. Üstatları benden bir gömlek istedi. Kendisine uzattığım gayet ince gömleği giydi. Közlerin içinde yuvarlandı ve gömleğin yeniyle korlara vurdu, vurdu, vurdu. Sonunda ateşi söndürdü. Biraz sonra gömleği bana getirdi. Hiçbir noktasında yanık izi yoktu! Hayretler içinde kaldım.

Şeyh Ebu'l-Abbâs Rifâî Hazretleri'nin kabrini ziyaret edince Vâsıt'a döndüm.

Beraberinde geldiğim kervan çoktan yola koyulduğu için ben de yola düştüm ve ona yetiştim. Önce Hüdayb adıyla bilinen bir suyun başına vardık. Oradan çıkıp, hiç su olmayan kurak bir yerde; Vâdi'l-Kirâ'da konakladık. Daha sonra Müşeyreb denilen yere, oradan Basra yakınına, sonra da kuşlukleyin Basra şehrine ulaştık.

YİRMIÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Basra ve Ziyaretgâhları

Basra'da Mâlik b. Dinâr Ribâtı'nda konakladık. Şehirden iki mil uzaklıkta, kale gibi bir bina dikkatimi çekmişti. Sorduğumda Hz. Ali'nin mescidi olduğunu söylediler. Eskiden Basra çok daha geniş bir alanı kaplıyormuş. Mescit şehrin tam ortasındaymış o zamanlar. Oysa bugün mescit ile şehrin arası iki mil tutuyor. Hattâ mescit ile Basra'yı kuşatan ilk sur arasında bile iki mil uzaklık bulunuyor. Böylece mescit, şehir ile surun ortasında bulunuyor.

Basra, Irak'ın önemli şehirlerindendir. Ünü her tarafa yayılmıştır. Güzellik ve bereketten nasibini almış bağ ve bahçelerinin verdiği ürünlere diyecek yok! Burada yetişen meyveler pek lezzetli. Biri tatlı, diğeri tuzlu iki nehrin birleştiği yerde kurulmuş bu şehir. Dünyanın hiçbir yerinde Basra'daki kadar hurma ağacı yoktur. Çarşıda "Irak ratlı" diye bilinen bir ölçüyle 14 ratl hurma bir dirheme satılıyor. Onların bir dirhemi, "nukra"nın üçte biridir. Şehrin kadısı Hüccetüddîn bana bir küfe dolusu hurma göndermişti. Bir adam bu kadar hurmayı zor kaldırabilir ama ben bunları satmak istediğimde sadece 9 dirhem etti! Bu paranın üçte birini de evden çarşıya götürme ücreti olarak hamal aldı! Basra'da "seyelân" denilen bir tür şerbet yaparlar hurmadan; gül suyu gibi güzel kokar.

Şehirde üç büyük semt var. Birincisi Hüzeyl Mahallesi diye bilinir. Reisi, Şeyh Alâeddîn İbnü'l-Esîr'dir. Bu adam erdemli ve cömert biridir. Beni ağırladı; yol harçlığı ve elbise verdiğini de söylemeden geçemeyeceğim. İkinci semt, Benî Haram Mahallesi diye biliniyor. Reisi Şerif Mecdüddîn Musa Hasenî'dir. Bu adam da bana hurma ve seyelân göndermiş, yemek ikram etmiştir. Üçüncü semt ise Acem Mahallesi diye bilinen yerdir. Buranın başı Cemaleddîn İbnü'l-Lûkî'dir.

Basra halkı, güzel huyludur. Yabancıya yakınlık gösterirler, haklarını çiğnemezler. Buraya gelen hiçbir yabancı, gurbet ve yalnızlık çekmez, “yad elde kaldım” diye korkmaz. Basralılar Cuma namazını demin bahsettiğim Hz. Ali Mescidi’nde ifa ederler. Başka zamanlarda mescidin kapısı kapatılır. Orası yalnız Cuma günleri ibadete mahsus bir yerdir. Hz. Ali Mescidi, en güzel mescitlerdendir. Muazzam genişlikteki avlusu, Vâdi’s-Sibâ’dan getirilmiş kızıl çakıtaşlarıyla döşenmiştir. Hz. Osman’ın, şehit edildiği sırada okuduğu mushaf bu mescitte bulunuyor. Tam da “Allah, onlara karşı sana yeter. O duyandır, bilendir!” âyet-i kerimesinin bulunduğu sayfada kan lekesi görülüyor.

Dilbilgisi Âlimleri ile Tanınmış Bir Şehrin İbret Alınacak Hâli

Bir defasında Cuma namazını bu câmide kıldım. Hatip ayağa kalkıp hutbe okumaya başladı ve birçok gramer hatâsı yaptı. Bu işe hayret ederek durumu Kadı Hücetüddîn’e anlattım. Kadı efendi:

“Bu şehirde dilbilgisine vâkıf, kelimenin nasıl okunduğundan haberdar kimse kalmadı!” cevabını verdi. Oysa Basralılar eskiden beri gramer ilminde önder olmuştur. Hattâ “İmâmü’n-Nahv” (: dilbilgisi âlimlerinin önderi) Sîbeveyh dahi Basralı olduğu hâlde nasıl oluyor da Cuma hutbesini yanlışsız okuyacak bir hatip bulunamıyor! Akıl sahipleri için pek ibretâmiz bir olay! Dilbilgisinin temeli burada atılmış, çeşitli ekolleri burada kurulmuş oysa! Yazık!²⁷⁸

(Titreyen Minareler)

Hz. Ali Mescidi’nin yedi minaresi vardır. Biri, ahalinin inancına göre Ali’nin ismi anıldıkta zangır zangır titrer! Yanımda Basralılar varken mescidin üst tarafından o minareye çıktım. Köşelerinden birine duvar düzleyicinin kullandığı cinsten, malaya benzer bir tahta çakılıydı. Yanımda bulunan adam elini bu tahtanın üzerine koyup itekleyerek:

“Müminlerin emiri Ali’nin başı için titre!” diye seslenince tabîî ki önce tahta sonra da minare hakikaten sallandı! Ben de tahtayı elimle kavrayarak:

“Allah elçisinin halifesi Ebûbekir’in başı için titre!” deyince minare yine titredi. Orada bulunanlar buna hayret ettiler. Basra halkı Sünnî olduğu için benim gibi davranan birinin korkmasına gerek yok; fakat aynı işi ahalisi Râfîzî olan Meşhed-i Ali, Meşhed-i Hüseyin, Hülle, Bahreyn, Kum, Kaşân, Sâva, Tûs yahut Âva’da biri yapacak olsa canının çıkması işten değil!

İbn Cüzeyy der ki:

Allah Teâlâ Endülüs'ü korusun; oranın bölgelerinden Mansûra vadisinde kurulu Berşâne şehrinde gördüğüm bir minare halifeler veya benzeri büyük insanlardan birinin adı anılmasa da titrerdi! Bu minare o şehrin en büyük câmiinin minaresiydi ve yapı olarak da o kadar eski değildi. Hattâ manzarasının şahaneliği, yüksekliği ve düzgünlüğü ile göreceğiniz minarelerin en güzeli olurdu diyebilirim! Herhangi bir yana meyli yoktu. Şakül doğrultusu diyebileceğimiz dikliğe sahipti. Bir kez yöre ahalisinden birkaçını alıp bu minareye çıktım. Yanımdakilerden bir kısmı şerefenin çeşitli köşelerinden tutup kendilerine doğru kuvvetle sallayınca minare hakikaten titredi! Ben işaret verinceye kadar o köşeyi sarsmaya devam ettiler. Bırakın deyince biraktılar da eski sakin hâline döndü!

Basra'da Bulunan Kutlu Mekânlar, Ziyaret Yerleri

Cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Talha b. Ubeydullah'ın türbesini bu ziyaretgâhlar arasında sayabiliriz. Şehrin içinde bulunan kabrin üzerinde bir kubbe var. Yanı başında bir mescit ve misafirleri doyurmaya mahsus bir zaviye mevcuttur. Basralılar bu kabre çok saygı gösterirler. Diğer bir ziyaretgâh, Peygamberimizin arkadaşı ve halasının oğlu Zübeyr b. Avvâm'ın mezarıdır. Şehir dışında olup üzerinde kubbesi yoktur; yanı başında bir mescidi ve yolcuların doyurulduğu bir zaviyesi mevcuttur. Bir diğer ziyaretgâh da Peygamberimizin sütanesi Hâlîme'ye ait kabirdir. Yanında, onun oğlu ve Peygamberimizin sütkardeşi olan çocuk yatıyor. Peygamber dostlarından Hz. Ebûbekre'nin^{278a} mezarı da bu şehirde; üzeri kubbeyle örtülü.

Basra'dan altı mil ötede Vâdi's-Sibâ' (: yırtıcı hayvanlar vadisi) civarında Peygamberimizin hizmetkârı Enes b. Mâlik'in kabri mevcut. Orası, yırtıcı hayvanlarla dolu ve insandan yana ıssız olduğu için kalabalık bir ziyaretçi kitlesi olmadıkça varılacak yer değildir. Tâbiîn (: Sahâbe'den sonraki ilk) kuşağın efendisi Hasan b. Ebî'l-Hasan Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Muhammed b. Vâsi; Utbe Gulâm, Mâlik b. Dinâr, Habîb Acemî ve Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin kabirleri de Basra civarında. Mezarların hepsinin üstünde kimin yattığı ve vefat tarihleri mevcut. Bu saydığım kabirlerin tümü, bugün şehre üç mil uzaklıkta bulunan eski surun sınırları içindedir. Bunlardan başka Basra'da sahabe ve tâbiînden, Cemel Vak'ası şehitlerinden pek çok muhteremin kabirleri bulunuyor.

Basra'ya vardığımda valilik görevinde bulunan adam Rükneddîn Acemî Tevrîzî idi. Beni konuk etti, sevindirdi.

Basra şehri Furât (: Fırat) ile Dicle'nin kıyısında kurulmuştur. Orada, Fas şehirlerinden Vadi Salâ'da olduğu gibi gel-git hareketlerine rastlanır. Bahr-i Fâris (: Fars denizi) denilen deryadan çıkıntı yapan tuzlu körfez şehre on mil uzaktadır.²⁷⁹ Med esnasında tuzlu su tatlı suya, cezir esnasında ise tatlı su, tuzlu suya galebe çalar. Basralılar bu vakitte evlerine su alırlar. "Basralıların suyu, tuz çoru!" denilir bu yüzden!

İbn Cüzeyy der ki:

Aynı sebepten ötürü Basra'nın havası da güzel değildir. Ahalisi daima hastalık renginde; sapsarıdır. Atasözlerine kadar girmiş bu... Bir şair, Vezir Sâhib b. Abbâd'ın önüne turuncgillerden bir meyve konulduğu vakit duramayıp şöyle demiş:

*"Allah aşkına bir göz atın sofradaki limona!
Seyredildikçe ders alınacak bir hâl ilham ediyor.
Aşk derdiyle yanana ne giydirmişse Hüddâ
Basra halkına da aynı renkten giydiriyor!"*

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Basra'dan Çıkış, Acem Irakı Denen Beldelere Yolculuk

Basra sahilinden Ubulle'ye gitmek üzere “*sunbûk*” (yahut sanbûk) diye adlandırılan cinsten küçük bir tekneye bindim.. Ubulle Basra'dan on mil uzaktadır. Sağımızda ve solumuzda, yol boyunca ardı arkası kesilmeyen bahçeler, koyu gölgelikler oluşturan hurmalıklar vardı. Ağaçların altında ekmek, balık, süt ve meyve satan bezirgânlar sıra sıra dizilmişti. Basra ile Ubulle arasında ermiş Sehl b. Abdullah Tüsterî Hazretleri'nin ibadet ettiği mekân vardır. Ahali gemilerle seyahat ettiklerinde bakarsın ki bu mekânın hizasında durmuş su içiyorlar; o velinin manevî havasından yararlanmak ve bereketlenmek için dua ediyorlar.

Bu beldede kayıklar daima ayakta kürek çekmektedir. Ubulle kasabası eskiden büyük bir şehirmiştir. Hind ve Fars tüccarlarının kavşak noktasıymış; sonraları harap olmuş. Şimdi eski büyüklüğünü hatırlatan birkaç saray harabesi ile sıradan bir köydür burası.

Yolumuza devam ettik; güneş battıktan sonra Fars denizinin girintisi olan körfezde Ubulleli Mugâmis adlı bir adamın teknesine bindik. Sabahleyin, çorak bir arazi üzerine kurulmuş olup birçok mescidi, mutasavvıflara özgü ibadet mekânı ve ribâtları bulunan Abbâdân isimli büyük kasabaya ulaştık. Bu kasaba ile kıyı arasında üç mil vardır.

İbn Cüzeyy der ki:

Abbâdân eskiden gerçek bir şehirdi. Fakat arazi verimsiz olduğundan ekim-dikim işlerine imkân vermemiştir. Hububat dahi dışarıdan getirilmiştir. Su bakımından da fakir bir araziye sahiptir. Şairlerden biri şöyle diyor:

*"Artık haber versin biri Endülü's'e
Ben dünyanın öbür ucu Abbâdân'dayım!
Gördüğüm en ıssız yerdir burası
Neyle şöhret bulduğunu aradım durdum,
Ekmekle hediyeyeşir ahali çevremde,
Suyu akçeye bindirmişler yudum yudum!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Bu civarda, deniz kıyısında Hızır-İlyas'a (: Hızır-İlyas, Hıdırellez) ait olduğu kabul edilen bir inziva kulübesi var; Allah'ın selâmı onların üzerine olsun. Tam karşısındaki zaviyede dört kişi oturur, çoluk çocuklarıyla. Bunlar, kulübenin ve zaviyenin işlerini gören, ziyaretçinin gönlünden kopanlarla geçinen dervişlerdir. Her geçen yardım eder bunlara.

Zaviyeye vardığımda oradakiler; Abbâdân'da erdemli, saygın bir insanın yaşadığını, onun hiç arkadaşının bulunmadığını, ayda bir bu kıyıya gelip bir dahaki sefere yetecek kadar balık avladıktan sonra dönüp gittiğini ve senelerden beri âdetinin böyle devam ettiğini söylediler. Abbâdân'a geldiğimizde onu aramaktan gayri arzum yok idi. Arkadaşlarım, mescitlerde ve namazgâhlarda ibadet etmekle meşgul olurken ben onu bulmaya çalıştım. Sonunda harap bir mabette namaz kılariken buldum onu. Yanına oturdum. Namazını kısa keserek selâm verdi. Elimden tutarak:

"Allah Teâlâ seni dünya ve ahirette arzuladığın her şeye erdirtsin!" dedi.

Yüce Allah'a binlerce övgü olsun ki dünyada dileğim yeryüzünü dolaşmaktı, bunu bana nasip etti. Bildiğim kadarıyla hiç kimsenin erişemediğine eriştim bu alanda. Öbür dünyada Cenab-ı Hakk'ın rahmetine, bağışlamasına ve cennet ödülüne mazhar olmak hususunda ümidim güçlüdür. Dostlarımla karşılaştığım zaman bu ermişin nerede yaşadığından bahsettim. Onlar aramaya gittiler ama bulamadılar, hiçbir haber alamayıp hayrette kaldılar. Akşamleyin zaviyeye döndük. Orada geceledik. Yatsı namazından sonra dört dervişten biri odamıza geldi. Bu adam her gece Abbâdân'a gider, mescitlerin kandillerini yakar, sonra zaviyesine dönermiş. Bu sefer Abbâdân'a vardığımda demin bahsettiğimiz ermiş kendisine rastlayıp taze bir balık vererek:

"Bunu, bugün gelen yolcuya sun!" diye tembih etmiş. Derviş yanıma geldiğinde şöyle sordu:

"İçinizde bugün o ermişi kim gördü?"

"Ben!" diye cevap verdim. Adam:

“Üstat ‘bu balık sana ziyafet olacak’ diyor!” dedi. Hak Teâlâ’ya şükrettim. Derviş balığı pişirdi. Hepimiz yedik. Ben hayatım boyunca bu kadar lezzetli balık yememiştim. Ömrümün geri kalan kısmını bu şeyhin hizmetinde sürdürmek arzusu gönlümden geçti ama şu coşkun isyankâr nefis yok mu, ısrar etti, beni caydırdı!

Daha sonra, Mâcûl şehrine varmak amacıyla sabahleyin gemiye bindik. Benim âdetim, mümkünse daha önce gittiğim yoldan tekrar gitmemektir, Niyetim Irak’ın Bağdat şehrine gitmektir... Basralı biri, Lûr’a (: Luristan) ve Acem Irakı ile Arap Irakı’na gitmeyi salık verdi bana. Bu tavsiye üzerine hareket ettim. Dört gün sonra Mâcûl şehrine ulaştık. Burası Fars denizinden çıktığını daha önce söylediğim körfez kıyısında küçük bir kasaba... Çorak bir arazi üzerine kurulmuş, ne ağaçtan ne de başka bir bitkiden eser var. Ama büyük bir çarşısı olduğunu söylemeliyim. Orada bir gün kaldıktan sonra Râmiz’den (: Râmehürmüz) Mâcûl’e tahıl nakleden hayvanlardan birini binek olarak kiraladım. Üç gün boyunca hiç durmadık, kıl çadırlarda yatıp kalan ve aslen Arap oldukları bildirilen Kürtlerin²⁸⁰ oturduğu çölde yol aldık ve Râmiz’e vardık. Çok güzel bir şehir. Suyu ve meyvesi bol. Orada Kadı Husâmeddîn Mahmud’un evine misafir olduk. Onun yanında Hind halkından bilgili, dinine bağlı, Allah sevgisine sahip bir adamla görüştüm. Adı İsmail idi fakat Bahâeddîn diye anılırdı. Bu adam, Şeyh Bahâeddîn Ebû Zekerıyyâ Multânî’nin soyundandı. Tervîz (: Tebriz) ve diğer şehirlerdeki üstatlardan ders almıştı.

Râmiz’de bir gece kaldıktan sonra yola çıkarak üç gün boyunca bir vadide yürüdük. Bu vadide Kürtlerin oturduğu köyler bulunuyor. Her konakta bir zaviye vardır. Gelenlere ekmek, et ve helva ikram ediliyor. Helva, buralarda üzüm şırası, un ve yağ karıştırılarak yapılır. Her zaviyenin şeyhi, imamı, müezzini; dervişler için hizmetçileri, ayrıca yemek pişirme görevini üstlenmiş özel hademeleri vardır.

Daha sonra Tüster şehrine vardık. Bu şehir Atabek diyarındaki düzlüğün sonudur. Bundan sonra dağlar başlıyor. Büyük mü büyük, göz alıcı bir şehir. Bağlarına, bahçelerine diyecek yok. Sokakları, çarşıları, geniş ve şen. Eski bir şehirdir burası. Hazreti Hâlid b. Velid tarafından fetholunmuştur. Büyük ermiş Sehl b. Abdullah bu şehirdendir. Nehr-i Ezrak (: Karun Suyu) diye bilinen ırmak şehri kuşatıyor. Çok berrak ve en sıcak mevsimde bile soğuk bir su. Belahşân nehri (: Gökçe Su) hariç böylesine mavi bir nehir görmedim. Bu şehre misafirlere ayrılmış bir kapı var. Oraya Dervâze-i Disbûl adı veriliyor. Bu yörede “dervâze” kapı demek. Tüster’in ırmağa açılan başka kapıları da vardır. Suyun iki tarafında bostanlar ve su depoları bulunuyor. Çok derin bir nehir. Misa-

firlere ait kapının bulunduğu tarafta Bağdat ve Hille'deki köprülere benzeyen bir köprü yapılmış, bu köprü teknelerin üzerine oturtulmuştur.

İbn Cüzeyy der ki:

Bu nehir hakkında şairlerden biri şöyle diyor:

"Tüster'in şadırvanına bakınca, hayrete düşersin!

Nasıl topluyor suyu, şehirleri sulamak için!

Servet yığan bir padişaktır sanki o,

Dağıtacak malını yarın, asker ve halk için."

İbn Battûta devam ediyor:

Tüster'in meyvesi bol, refah düzeyi yüksektir. Kolay yaşanılır orada. Güzellikte çarşılarının eşi yoktur. Şehir dışında, o bölge ahalisinin ziyaret ettiği bir türbe vardır. Burada adak adarlar. Türbenin zaviyesinde yaşayan dervişler, mezarın Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidîn Ali'ye ait olduğuna inanırlar.

Tüster'de Şeyh Şerefüddîn Musa b. Şeyh Sadreddîn Süleyman'ın medresesinde konakladık. Bu adam ermiş Sehl b. Abdullah'ın neslinden geliyor. Bilgili, ahlâklı, erdemli bir insan. İlim ile dini, olgunluk ile diğerkâmlığı benliğinde toplamıştır. Ona ait bir medrese ve zaviye var. Sümbül, Kâfûr, Cevher ve Server adında dört yiğit hizmetkârı bulunuyor. Sümbül, zaviyeye bağlı vakıfları idare eder. Kâfûr, misafirler için hazırlanacak sofraya bakar. Server ise aşçıları yönetir, sakalarla muhatap olur, temizlikçileri teftiş eder. Şerefüddîn'in yanında onaltı gün kaldım. Öylesine düzenli, öylesine temiz ki... Gayet bol veriyorlar yemeği; hiçbir yerde görmedim bu kadarını. Bir misafire sunulan aş neredeyse dört kişiyi doyuruyor: Yağda biberle pişirilmiş pirinç, ateşte kızartılmış tavuk, ekmek, et yemekleri ve tatlılar... Hem huy, hem de yüz güzelliğine sahip olan Şerefüddîn şehrin büyük câmisinde her Cuma günü namazdan sonra halka vaaz verir. Onun vaazındayken Hicaz, Şam ve Mısır'da dinlediğim vâizler gözümde küçülüyordu. Böylesini başka yerde görmedim. Bir defasında nehir kenarında bulunan bahçesindeydi; yanına gelmiştim. Şehrin fıkıh bilginleri, ileri gelenleri ve pek çok derviş de oradaydı. Hepsinin karnını doyurdu. Namaz vakti girince öğleyi kıldırdı. Sonra hafızlar güzel sesle makamlı bir şekilde *Kur'an* okudular, kalpleri incelttiler, gözleri yaşarttılar. Kendisi de ciddî bir hutbe verdi; tefsir, hadîs gibi ilmin çeşitli dallarından meyveler sundu. Sıra sorulara cevap verme faslına gelmişti. Yabancılar merak ettikleri soruları kâğıda yazar ve vâize uzatırlar orada. Bu âdetten ötürü her taraftan kâğıt parçaları yağdı şeyhin önüne... O da uzatılan

kâğıtları toplayıp elinde desteledi ve birer birer cevaplamaya başladı. Böylece ikinci vakti girdi. Şeyh namaz kıldırды halka... Namaz bittikten sonra cemaat dağıldı.

Bu adamın meclisi, gerçekten ilim, öğüt ve bereket divanıdır. Töve için o sohbetle gelenler yemin ettiler, alınlarından bir tutam saç kesildi. Bunlar yirmibeş kişiydi. Onbeş Basra'dan bu iş için gelmiş ilim âşığı talebe, diğerleri de Tüster ahalisindendi.

Cömert Şeyhin Hikâyesi

Tüster şehrinde ikametim esnasında sıtmaya tutuldum. Suyu ve meyvesi bol olan Dimaşk ve benzeri şehirlerde olduğu gibi bu yörelere de hararetili mevsimde kim konuk olmuşsa mutlaka sıtmaya yakalanır. Benim gibi birkaç arkadaşım da bu hastalığa yakalanmıştı. Yahyâ Horasanî adlı şeyh, Allah'ın rahmetine kavuştu. Üstat Şerefüddîn Musa, cenaze için gerekli hazırlığı yaptıktan sonra namazını kıldı. Arkadaşlarım arasında Bahâeddîn Hotenî de ben şehirden çıktıktan sonra vefat etti. Hastayken üstadın medresesinde benim için hazırlanan yemeği canım hiç istememişti. Talebelerden fıkıhçı Şemseddîn Sindî'nin tarif ettiği yemeği arzu ediyordum. Kendisine para verdim. Yemeği çarşıda pişirterek yanıma getirdi. Yedim. Üstat Şerefüddîn bu hâdiseyi duyunca gücendi:

“Nasıl çarşıda yemek pişirtiyorsun? Arzu ettiğin şeyi hizmetçilerime emretmen gerekmez miydi?” dedi bana. Biraz sonra hizmetçilerin topunu çağırıp emir verdi:

“Bu adam sizden ne çeşit yemek ve tatlı yapmanızı isterse derhal yapın, ne dilerse pişirin!” Yüce Allah ona, yaptığı iyiliklerin karşılığını en güzel şekilde versin.

Tüster'den çıktım. Üç gün boyunca yüksek dağlarda seyahat ettik. Her konakta daha önce bahsettiğimiz gibi bir zaviye vardı.

Mâlû'l-Emir diye de adlandırılan İyzec'e vardık.²⁸¹ Burası Sultan Atabek'in payitahtıdır. Buranın en yaşlı üstadı, âlim ve erdemli insan Nüreddîn Kirmânî ile görüştüm. Şehirdeki bütün zaviyelere o bakıyor. Buralarda zaviyeye medrese deniliyor. Sultan ve devlet büyükleri üstadın ziyaretine gelir, sabah akşam duasını alırlar. Bu adam yardım etti bize; ikramda bulunup Dîneverî Zaviyesi'nde konaklattı. Bir süre burada kaldım. Yolculuğum tam sıcak mevsime rastgeldiğinden; gece namazlarını kıldıktan sonra zaviyenin damında uyur, güneşin doğuşunun ardından tekrar içeri girerdim. Bana arkadaşlık eden oniki derviş vardı. Aralarında bir imam, *Kur'an*'ı güzel okuyan iki hafız, bir de hademe bulunuyordu. Gayet güzel bir şekilde ağırlanıyorduk.

İyzec ve Tüster Diyarının Hükümdarı

Buraya geldiğimde İyzec'in hükümdarı, Sultan Atabek Afrâsiyâb b. Sultan Atabek Ahmed'di. Burada hükümdarların hepsine Atabek, bu topraklara da Bilâd-ı Lûr deniliyor.²⁸² Şimdiki hükümdar, kardeşi Atabek Yusuf'tan sonra, Yusuf da babası Atabek Ahmed'den sonra tahta geçmiştir. Atabek Ahmed iyi bir hükümdarmuş. Yönettiği ülkede tam 460 zaviye yaptırmış. Bunun kırkdördünün payitaht olan İyzec'de kurulduğunu güvenilir kimselerden duydum. Atabek Ahmed ülke vergisinin üçte birini zaviye, vakıf ve medreselerin giderine, üçte birini askerin maaşına, geri kalan üçte birini de kendisinin, ailesinin ve hizmetçilerinin masrafına ayırmıştı. Kendi payından her sene Irak hükümdarına hediyeler gönderir, çoğu zaman o giderdi elçi olarak... Halkın hayrına yaptırdığı eserleri gördüm, büyük kısmı sarp dağlardır. Kayaları un-ufak etmiş, sert taşları oyarak yollar açmıştır. Hayvanların ağır yükleriyle ilerleyebilecekleri kadar düzgün, sağlam ve geniştir bu yollar... Orada dağların aralarından sık sık nehirler geçer. Hâkim bitki örtüsü meşe ağacıdır. Meşe unundan ekmek bile yaparlar! Bu dağlar art arda yaslanmış, sıra sıra dizilmiştir. Zincirin bir ucundan öbür ucuna varmak onyediyedi gün sürer. Enine yürümek ise on gün. Konakların her birinde medrese adı verilen bir zaviye bulunur. Yolcu geldiğinde istesin, istemesin yeterli miktarda aş ikram edilir, hayvanı için de yem sağlanır. Oranın âdeti gereğince medresenin esas hizmetkârı misafirleri tek tek sayar, her birine iki yuvarlak iri ekmek, et ve tatlı sunar. Bu saydığım hizmetlerin masrafı tamamen sultanın vakıflarından karşılanır. Sultan Atabek Ahmed, anlattığımız gibi iyiliksever bir insan; dünya ihtirası yok. İç çamaşırı bile kıldan örülmüş bir giysi imiş.

Atabek Ahmed'le İlgili Bir Hikâye

Sultan Atabek Ahmed bir defasında Irak hükümdarı Ebû Saîd'in ziyaretine gitmiş. İç çamaşır olarak giydiği kıl elbiseyi hükümdarın adamlarından biri zırh sanarak:

"Atabek zırh giymiş, huzuruza çıkıyor!" deyivermesin mi! Ebû Saîd adamlarına emreder;

"Lâubali davranır gibi yaparak meseleyi anlayın!" diye.

Atabek Ahmed huzura vardığı zaman Irak beylerinin en büyüğü Emir Cûbân'la (: Çoban), Diyarbekir beyi Süveyt (: Sutây) ve bugün Irak hükümdarı olan Şeyh Hasan kalkıyor, güya şaka yapar gibi Ahmed'in elbisesinden tutarak çekiştiriyor ve kıl elbise gözüküyor! Sultan Ebû Saîd bu manzarayı görünce hemen ayağa kalkıp Atabek Ahmed'i kucaklıyor, yanına oturup Türkçe:

“Sen Ata!” diyor. Bu kelime Arapça “ente ebî” (: sen babamsın) anlamına gelir. Kucaklayıp yanına oturtuyor onu! Ve bundan sonra ne kendisinden ne de çocuklarından hediye istemeyeceğine dair “yar-lığ” (: yarlık) imzalıyor.

Atabek Ahmed o sene vefat etti, yerine oğlu Atabek Yusuf geçti. Bu da on sene hükümdarlık yaptıktan sonra yerine kardeşi Atabek Afrâsiyâb geçmiştir. İyzec’e vardığımda Sultan Afrâsiyâb’ı görmek istedim, lâkin sürekli içtiği ve sadece Cuma günü halka çıktığı için arzuma erişemedim. Bu adamın bir oğlu vardı, başka çocuğu yoktu, veliaht oydu. O da o günlerde hastaydı. Bir gece onun hizmetkârlarından biri yanıma gelerek hâl hatır sordu. Durumumu anlattım, kendimi tanıttım. Akşam namazından sonra tekrar geldi. Biri yemek, diğeri meyve dolu iki büyük kap uzattı. Bir miktar da para verdi kese içinde. Yanında müzik âletleriyle beraber bekleyen semâcılara:

“Semâ ediniz, dervişler coşsun, şehzâdeye dua etsinler!” dedi. Ben:

“Arkadaşlarım semâdan anlamaz, raksetmeyi bilmezler!” dedim.

Böylece sultana ve oğluna dua ettik. Paraları dervişlere taksim ettim. Gece yarısı sultanın oğlu vefat edince ortalığı bir velvedir aldı, feryâd u figan ayyuka çıktı. Sabahleyin zaviyenin şeyhiyle ahali-den birkaçı gelip:

“Kadılar, fıkıh bilginleri, kumandanlar ve âyan takımı taziye için saraya gittiler. Senin de gitmen münasiptir!” dedi.

Biraz çekindim ama onlar bastırınca gitmek zorunda kaldım. Saraydaki kabul dairesi hizmetkârlar, çocuklar, köleler, beyzâdeler, vezirler ve ileri gelen askerlerle dolup taşıyordu. Elbiseleri, “telîs” (: büyük çuval) ve hayvan kıllarından mamul sert kumaşlardı. Başlarına toprak ve saman koymuşlardı. Bir kısmı da perçemini kesmişti. İki gruba ayrılmışlardı. Salonun bir ucunda bir küme, öbür ucunda başka bir küme, “Hondikârma!” (: Hondegârmâ) yani “Efendimiz, Efendimiz!” diyerek göğüslerine vuruyor ve karşı tarafa doğru sürünüyorlardı. Böyle korkunç manzaraya başka bir yerde rastlamadım.

Bir Matem Hikâyesi

Acayip bir durumla karşılaştım. O gün saraya girdiğimde kadılar, hatipleri, ileri gelenleri duvarlara dayanmış buldum. Her taraf tıklım tıklım! Kimi ağlıyor, kimi ağlar gibi yapıyor, kimi de gözlerini yere dikmiş suskun suskun bakıyordu. Normal giysilerinin üstüne sert pamuktan hiç işlenmemiş çullar giyinmişler ve bunların da içi dışına çevrilmişti. Dikişleri çok kötüydü. Onlardan biri başına siyah

peştamala benzeyen çaput parçaları sarmıştı. Bu adamlar kendilerince hüznün sonu olan kırkıncı gün tamamlanuncaya kadar mateme devam ederler. Daha sonra sultan yasa girenlerin hepsine bir takım elbise gönderir. Salonun her yanının dolduğunu gördüm. Çömelecek bir yer aradım, sağı solu süzerek. Ötede, zeminden bir karış yükselen bir peykenin köşesinde herkesten kopuk bir zavallı oturuyordu. Üzerindeki keçemsi yün giysiyi oralarda fakirler giyerdi; yağmurda, karda ve yolculukta...

Ona doğru ilerlediğimi gören arkadaşlarım tek tek kaçiverdiler yanımdan ve hayretle gözlediler beni! Bense hiçbir şey anlamamıştım. Peykeye çıkıp selâm verdim; adam selâmımı aldı, şöyle doğrulur gibi yaptı, toparlandı. Oralılar bu harekete “nısfu’l-kıyâm” (: yarı dikilme) diyorlar. Onun tam karşısındaki köşeye çöreklediğimde kalabalığın bana yiyecekmiş gibi baktığını hissettim. Hayretim iyice arttı... Fakihlerin, hocaların ve asillerin peykenin karşısındaki alçak zeminde duvara yaslandıklarını gördüm. Kadılardan biri bana işaret vererek yanına inmemi istedi. Ben oralı bile olmadım ve işte tam o anda hissettim peykedeki garibin sultan olduğunu!

Bir süre sonra, evvelce bahsettiğim “şeyhu’l-meşâyih” (: hocalar hocası) lakaplı Nûreddîn Kirmânî geldi. Peykeye çıkarak o adama selâm verdi, benimle onun arasına oturdu. Şimdi kesin olarak bildim peykedekinin sultan olduğunu... Neden sonra portakal, limon ve diğer narenciye ağaçları arasında cenaze getirildi. Dallar meyve yüklüydü, çatır çatır sarkıyordu. Ağaç gövdeleri hizmetkârların ellerinde ilerliyordu. Cenaze bir bahçenin ortasındaydı sanki. Uzun kargıların ucunda meşaleler parlıyordu ön tarafta. Ve şamdanlar arkadan dizi dizi yürüyordu.

Cenaze namazı kılındıktan sonra cemaat, hükümdarlar kabristanına yöneldi. Burası şehirden dört mil uzakta, Halâfihân adlı bir yerdir. O civarda bir çayın ikiye ayırdığı muazzam bir medrese bulunuyor. İç kısmındaki mescitte Cuma namazı kılınabiliyor. Dışarda hamam var ve medreseyi görkemli bir bahçe sarıyor her yandan. Burada gelen giden herkese; kimsesize, garibe yemek ikram ediliyor. Defin yeri hayli uzakta olduğu için milletle gidemedim oraya; medreseye döndüm.

Birkaç gün sonra Sultan beni davet ederek özel ulaşımı, yani daha önce beni ağırlayan adamı gönderdi yanıma. Özel ulakla Bâbü’s-Serv denilen kapıya gittik, bir hayli basamak çıktık. Matemden ötürü darma-dağınık bir yere vardık. Hiçbir köşe döşenmemiş burada. Sultan minde-re oturuyordu. Önünde biri gümüş, diğeri altınla kaplanmış iki sürahi

vardı. Hükümdarın yanında benim için serilmiş yeşil bir seccadenin üzerine oturdum. Sultanın mabeyincisi Fakih Mahmud ile ismini bilmediğim bir nedim de oradaydı. Atabek, hâlimi hatırlı sordu. Ülke-me, Hicaz'a ve Melik Nâsır'ın ülkesine dair sualler yöneltti, cevap verdim. Sonra o diyarın en büyük fakihi gelince hükümdar bana dönerek:

"Bu adam Mevlânâ Fâdıl'dır!" dedi. Fars ülkelerinde fıkıh bilginlerine "Mevlânâ" diye hitap ediliyor. Sultan da başkaları da böyle anıyor onu. Hükümdar fıkıh bilginini övmeye başladı; bu arada yine sarhoştu galiba. Sürekli şarap içtiğini önceden öğrenmiştim. Sonra iyi bildiği Arapçayla bana dönüp:

"Konuş, bir şeyler söyle!" deyince şöyle dedim:

"Sözümü dinleyeceksen derim ki sen iyi yürekliliği, dünyaya değer vermezliği ve Allah sevgisiyle ünlenen Sultan Atabek Ahmed'in soyundansın. Senin hükümrancılığında şu önündekilerden gayri kötülenecek bir şey yok!"

Surahileri gösterdim konuşurken. Sustu. Utanmıştı. Ben geri çekilip dönmek istiyordum ki oturmamı emrederek:

"Senin gibi adamlarla sohbet etmek rahmettir!" dedi.

Uykulu gibiydi. Kalkıp gittim. Kapıda bıraktığım pabucu bulamadım. Onu aramak için Fakih Mahmud aşağı indi. Fakih Fâdıl, sultanın bölmesine çıkarak pabucu bir kemerin içinde bulup bana getirdi. Bu iyiliği beni mahcup etmişti. Özür diledim ama o pabucumu öperek başına koydu ve şöyle dedi:

"Allah mübarek etsin seni! Hükümdara söylediğini inan hiç kimse söyleyemez. İnşaallah etkilenir, ümitliyim!"

Birkaç gün sonra İyzec'den hareket ettik. Sultan kabirlerinin bulunduğu Salâtın Medresesi'nde bir müddet konakladım. Hükümdar bana ve arkadaşlarıma eşit miktarda para gönderdi. Onun ülkesinde on gün boyunca yüksek dağlarda yolculuk ettik. Her gece bir medresede konaklıyorduk. Bize yemek veriliyordu. Bu medreselerden bir kısmı yerleşim alanlarında bulunmaktadır; etrafı mamurdur. Bir kısmı ise hiç kimsenin olmadığı alanlarda kuruludur. İhtiyaç duyulan her şey dışarıdan getirilmektedir. Onuncu gün Kirivarruh diye bilinen medreseye ulaştık. Burası Atabek ülkesinin sınırır.

İsfahan'a Giriş, Ahalinin Özellikleri ve Şeyh Ali b. Sehl'in Zaviyesi

Yolumuza devam ettik. İsfahan sınırları içinde olan sulak bir ova-dan geçtik, Uşturkân'a vardık. Bu şehir çok güzel. Suyu bol ve bahçeleri sıra sıra. Görkemli bir mescidi var, ortasından su geçiyor. Oradan

da kalktık. Feyrûzân'a geldik. Feyrûz sözcüğünün ikil kalıbıdır buranın adı. Küçük bir şehir; suyu bol, her yanı ağaç. Bahçeler var çevrede.

İkinci namazından sonra buraya ulaştığımızda halkın cenaze kaldırmak için yollara döküldüğünü, tabutun önünde ve arkasında meşaleler yakıldığını gördük. Cenazenin arkasında şarkıcılar ve çalgı âletleri ilerliyordu; çeşit çeşit hareketli şarkılar söylüyorlardı. Hayret ettik!. Daha sonra bir gece vakti Feyruzân'da kalıp ertesi günü Neblân denilen yere uğradık. Burası gayet büyük bir kasabadır. Gür bir nehrin kenarına kurulmuştur. Mescidi de ırmak kıyısındadır ve merdivenle çıkılıyor bu muhteşem mabede. Etrafı bahçelerle çevrili. O günkü yolculuğumuzu da bahçelerin ve suların arasında yaptık. Güvercin kuleleri vardı; peşpeşe gelen şirin köylere ait. İkinci namazından sonra Acem Irakı bölgesinin şehirlerinden İsfahan'a vardık.

Bu ismi patlak "f" ile (: İspahân şeklinde) de telâffuz ediyorlar. Çok büyük ve gösterişli şehirlerden; lâkin Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında meydana gelen kavga ve çekişme sebebiyle geniş bir kısmı hâlâ harap. Bu fitne bugün de devam ediyor. İki taraf da kavgadan geri durmuyor. İsfahan'da meyve boldur. Buranın kayısısının eşi benzeri yok dünyada. Orada kayısıya "kamaruddîn" diyorlar. Bu meyveyi kurutup ambarlara atıyorlar. Çekirdeği kırılınca içinden pek lezzetli bir bâdem çıkıyor. Şehrin ayvası da gayet büyük ve lezzetli. Üzümleri de öyle. Bostanına gelince Buhara ve Huvârezm (: Harizm) diyarı hariç dünyanın hiçbir yerinde bu kadar güzeli yok. Kabuğu yeşil, içi kıpkırmızı olan bu bostan cinsi (: karpuz) kurutulup saklanıyor; Mağrip'te etin dilim dilim kurutulup saklanması geldi aklıma! Mübarek, kurabiye gibidir; yemeye alışkın olmayan biri dahi ilk lahzada mideye indiririr bunu. İsfahan'da ilk kez karpuz yediğim zaman ben de bir anda hoşlanıverdim tadından.

İsfahan ahalisinin ten rengi kızıla çalan beyazdır. Genellikle cesur ve yardımseverdirler. Cömerttirler; birbirlerine yemek çıkarmada handiyse yarış ediyorlar. Bu konuda acayip hikâyeleri vardır. Çoğu defa içlerinden biri arkadaşını davet ederek:

"Haydi gidelim, nân ve mâs yiyelim!" der.

Bunların dilinde nân ekmeğe, mâs da yoğurda denir. Fakat adam misafir olunca ev sahibi övüne övüne envaiçeşit yemek ikram eder! Buradaki zanaat erbabının her kolunun kendi arasında seçilmiş önderi var. Ona "Kulû" deniliyor. Şehrin zanaatkâr olamayan büyükleri ve bekârları da böyle bir reis seçerek cemiyet kurarlar. Cemiyetler birbirlerine ziyafet vermek ve sahip oldukları ihtişamı göstermek konusunda pek gayretlidirler. Sadece yeme-içme vesaire

için bile büyük merasimler tertip ederler. Hattâ anlatıldığına göre bir grup, diğerini davet ederek yemekleri mum ateşinde pişirmiş de diğeri buna karşılık verdiği ziyafette yemekleri ipekle pişirmiş! Bana anlatılanlar böyle...

İsfahan'da Cüneyd-i Bağdâdî'nin müridi Şeyh Ali b. Sehl'in muhteşem zaviyesine indim. O civarın halkı buraya çok saygı gösteriyor. Her taraftan ziyaretçi geliyor. Burada gelen gidene yemek sunulmaktadır. Hamamı da çok güzel. Duvarları "kaşânî" türünden çinilerle kaplı. Tabanı mermerle döşeli. Hayır için yapıldığından, girip yıkananlardan ücret alınmaz. Zaviyenin şeyhi Kutbeddîn Hüseyin'dir. Kutbeddîn'in kardeşi Şihâbeddîn Ahmed adında biridir. Onların babası, Allah dostu Şemseddîn Muhammed b. Mahmud b. Ali'dir. Asıl dede Ali, eski kitaplarda Recâ diye bilinen meşhur dervıştır.

Bu zaviyede ondört gün kaldım. Bu süre içinde şeyhin ibadete ne denli istekli olduğunu, dervişlere karşı ne kadar mütevazı davrandığını gördüm. Kalbi sevgi doluydu. Hayret ettim ona! Bana da çok iyi davrandı, güzel bir elbise verdi. Zaviyeye vardığım anda hemen yemek çıkarmıştı. Ayrıca demin bahsettiğim karpuzlardan üç tane hediye etti. Bugüne dek öylesini ne yemiş ne de görmüştüm.

Şeyh Kutbeddîn'in Bir Kerameti

Şeyh Kutbeddîn bir gün zaviyede kaldığım odaya geldi. Bu oda onun bahçesine bakıyordu. O gün şeyh efendinin elbiseleri yıkanıp bahçeye asılmıştı. Çamaşırları arasında ora halkı tarafından "hezarmîh" denilen astarlı bir cübbeyi beğenmiştim daha önce. Kendi kendime;

"Bunun gibi bir cübbeyi ben de isterim!" demiştim. Şeyh biraz sonra yanıma girince bahçe tarafına baktı. Hizmetçilerden birine:

"Şu hezarmîhi bana getir!" demesin mi!

Cübbe getirilince şeyhin bizzat kendisi bana giydirdi. Ayaklarına kapandım öpmek için. Durmadım, başındaki takkeyi de başıma geçirmesini ve bu konuda babası, kendi şeyhlerinden nasıl icazet alıp ona vermişse onun da bana icazet vermesini rica ettim. Böylece yediyüzyirmiyedi yılı Cumâdelahire ayının ondördünde²⁸³ bu zaviyede takkeyi bana giydirdi. O, babası Şemseddîn'den; Şemseddîn, pederi Tâceddîn Mahmud'dan; Mahmud, babası Şihâbeddîn Ali Recâ'dan; Ali, meşhur bilgin İmâm Şihâbeddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdullah Sühreverdî'den; Ömer, büyük Üstat Dıyâeddîn Ebu'n-Necîb Sühreverdî'den; Dıyâeddîn, amcası İmâm Vahîdüddîn Ömer'den; Ömer, babası Muhammed b. Abdullah Ameveyh'den; Muhammed,

Şeyh Zencânî'den; Şeyh Zencânî (ki Ahu'l-Ferec diye de bilinir), Ahmed Dîneverî'den; Ahmed, büyük üstat Mümşâd Dîneverî'den; Mümşâd, hakikat ehlinde olan Ali b. Sehl Sufî'den; Ali, Ebu'l-Kasım Cüneyd'den; Cüneyd, Seriyü's-Sakatî'den; Seriy, Davud Tâî'den; Davud, Hasan Basrî'den; Hasan, müminlerin emiri Ali b. Ebi Tâlib'den giymiş bu takkeyi.

İbn Cüzeyy der ki:

Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta sırayı böyle veriyor. Oysa silsile bilinen şekliyle şöyledir:

Seriyü's-Sakatî, Ma'rûf Kerhî ile karşılaşmıştır. Ma'rûf ise Davud Tâî ile karşılaşmıştır. Davud Tâî ve Hasan Basrî arasında ise Habîb Acemî bulunuyor. Şeyh Ahu'l-Ferec Zencânî'ye gelince bizim bildiğimiz; onun Ebu'l-Abbâs Nihâvendî'nin sohbetinde bulunduğu. Nihâvendî, Ebû Abdullah İbn Hafîf'in sohbetinde bulunmuştur. İbn Hafîf, Ebû Muhammed Ruveyr'in arkadaşıydı. Ruveyr, Ebu'l-Kasım Cüneyd'in de sohbetinde bulundu. Oysa Ameveyh diye bilinen Muhammed b. Abdullah, Dîneverî Esved (: Siyah) diye bilinen Şeyh Ahmed'in sohbetinde bulunmuştur. Aralarında başka biri yoktur; Allah en doğrusunu bilir. Ahu'l-Ferec Zencânî'nin sohbetinde bulunan adam, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah'tır ki Ebu'n-Ne-cîb'in babası olmaktadır.

İbn Battûta devam ediyor:

Şiraz, Yezdühâs, Rum Çölü ve Üstat Şeyh Mecdüddîn ile Buluşma

Şeyh Mecdüddîn'i ziyaret etmek amacıyla İsfahan'dan çıkıp on günlük mesafede bulunan Şiraz'a yöneldik. Böylece Kelî'e geldik. Bu şehir İsfahan'a üç gün uzakta, nehirleri, bahçeleri ve meyveleriyle ünlü küçük bir şehir. Çarşıda Irak ölçüsü ile onbeş ratl gelen elmanın bir dirheme satıldığını gördüm. Şehrin ileri gelenlerinden Hvâce (: Hâce) Kâfî adlı bir muhteremin yaptırdığı zaviyede konakladık. Bu adam servetinin büyük bir kısmını zaviyelere, dervişlere, yolculara ve kimsesizlere sarfetmiştir. Bu küçük şehirden çıkarak aynı gün Surmâ isminde büyük bir kasabaya geldik. Orada da Hvâce Kâfî'nin yaptırdığı bir medresede gelip geçenlere yemek sunuluyor.

Surmâ'dan hareket ettik, Yezdühâs'a vardık. Binaları gayet sağlam, çarşısı pek güzeldi. Bu küçük şehrin ilginç bir câmii var. Damı dahil her yanı taşla örülmüş. Şehir, gür sulara ve yeşil bahçelere kucak açan bir vadi kenarında kurulmuştur. Şehir dışında misafirlerin konakladığı bir ribât mevcut. Bu binanın sağlam bir kapısı bulu-

nuyor, demirden yapılmış. Ribâtın iç kısmında yolcuların ihtiyaç duyduğu her şeyi satın alabileceği dükkânlar mevcuttur. Burası Şiraz hükümdarı Sultan Ebû İshâk'ın babası Emir Muhammed Şah Yincü'nün eseriymiş. Yezdühâs'da, bu yöreye nispetle "yezdühâsî" denilen lezzetli bir peynir üretiliyor; bir ölçeği iki ilâ dört "okiye" arasındadır.²⁸⁴

Yezdühâs'tan kalktık, Türklerin oturduğu Deşt-i Rûm adlı sahra-
dan geçtik. Çöl yoluyla Mâyin kasabasına geldik. Küçük bir yer ama
suyu bol. Etrafı bahçelerle dolu. Çarşı ve sokakları pek hoş. Ağaçları-
nın çoğu ceviz.

Böylece Şiraz'a yöneldik. Şiraz geniş bir sahaya kurulmuş eski ve
meşhur bir şehirdir.. Caddeleri bakımlı, çarşıları muhteşemdir. Etra-
fında nehirler akıyor, bahçeleri gözleri şenlendiriyor. Binalar da çok
sağlam. Burada her türlü esnafın kendi mesleğini icra ettiği özel çarşı-
sı var. Başkası girmez aralarına. Şirazlılar sağlıklı, temiz ve güzel yüz-
lül insanlardır. Çarşı, nehir, bahçe ve ahali güzelliği açısından doğuda
Şiraz'dan başka bir şehir yok, Dımaşk'a aşık atan.

Şehir düz bir ovaya kurulu, her tarafından bahçelerle çevrilidir.
İçinden beş dere geçiyor. Bunlardan biri Rûknabâd'dır. Suyu tam
içimlik. Yazın soğuk, kışın sıcak akıyor. Bu ırmak ora halkı tarafından
Kulay'a adı verilen dağın eteğinden çıkıyor. Şehrin ulucâmiine Mes-
cid-i Atîk diyorlar. Büyük bir alanı kaplıyor. Müthiş bir mimarisi var.
Avlusu gayet geniş ve mermer döşeli. Sıcak mevsimlerde her akşam
sulunuyor bu avlu. Şehrin ileri gelenleri gün batarken orada toplan-
arak akşam ve yatsı namazlarını edâ ederler. Kuzeyde Bâbü'l-Hasan
adında sebze çarşısına açılan bir kapısı var. Buranın, Dımaşk'taki
Bâbü'l-Berîd çarşısından bile üstün olduğunu söylemeliyim... Şirazlı-
lar iffetlerine düşkün, dindar insanlardır. Özellikle kadınlar ayakları-
na mest geçirir; çarşaf ve peçe ile çarşıya çıkarlar. Hiçbir yerleri
görünmez. Hepsi iyilikseverdirler. Bol bol sadaka verirler. İlginç âdet-
leri vardır: Her Pazartesi, Perşembe ve Cuma günleri belki ikibinden
fazla kadın şehrin büyük câmiinde toplanarak ellerinde yelpazeler
sallayıp vaaz dinlerler! Bu kadar kadının bir araya geldiğini başka
ülkede görmedim.

Şiraz'a ulaştığımda evliyanın kutbu ve önderi, zamanının bir
tanesi üstat Kadı Mecdüddîn İsmail b. Muhammed b. Hudâdâd'ı bul-
maktan başka bir şey düşünmüyordum. Bu adam keramet sahibi bir
ermiştir. Hudâdâd, "Atıyyetullah" (: Tanrıverdi) manasına geliyor.

Bu adama nispet edilen ve şu anda onun ikametgâhı olan Mecdi-
ye Medresesi'ne vardım. Burayı şeyh efendinin bizzat kendisi yaptır-

miş. Üç arkadaşıyla beraber ziyaretine gittiğinde şehrin ileri gelenleri ve fıkıh bilginleri onu bekliyordular. Şeyh, üvey kardeşi Rûhud-dîn'in iki oğlunu; Muhiddîn'i sağına, Alâeddîn'i soluna alarak yanımıza geldi; ikinci vaktinde. Şeyhin gözleri bozuk, yaşı da epey ilerlemiş olduğu için bahsettiğimiz iki yeğen kadılık hizmetinde ona vekâlet ederler. Selâm verdiğimde beni kucakladı, namaz kılacağı yere kadar elimden tuttu. Orada elimi bırakıp yanı başında namaz kılmamı imâ etti; emrine uydum.

İkinci namazından sonra onun huzurunda *Kitâbü'l-Mesâbîh*²⁸⁵ ile Sağânî'nin *Şevâriku'l-Envâr*¹²⁸⁶ okundu. Etrafında gezinen yardımcıları baktıkları davalar hakkında ona bilgi verdiler. Şehrin kodamanları, sabah-akşam âdetleri veçhile selâm vermek için ilerlediler, onun yanına vardılar. Sonra benim hâlimi hatırlamı sordular. Nasıl geldiğimi; Mağrip, Şam ve Hicaz'da neler olduğunu merak etmişlerdi. Tek tek cevapladım. Şeyh efendi hizmetçilerine emretti, beni medresenin bir odasında misafir ettiler.

Ertesi gün Irak hükümdarı Ebû Said'in elçisi Horasanlı Nâsired-dîn Derkandî şeyhin huzuruna geldi. Bu adam büyük beylerdendir. Yanına yaklaştığında İranlıların "külâ" (: külâh) dediği serpuşunu başından çıkarıp kadı efendinin ayağını öptü ve Tatar beylerinin sultan huzurunda yaptıkları gibi eliyle kulaklarını tuttu; şeyhin önüne oturdu. Bu elçi, köle hizmetkâr ve dostlarından oluşan beşyüz kadar süvari ile şehir dışında konaklamıştı. Şeyhin kaldığı yere beş kişiyle geldi. Onun huzuruna ise tek başına girdi; edebinden ötürü!

Kadı Mecdüddîn'in Saygı Görmesine Sebep Olan Hâdise; Apaçık Bir Keramet

Irak hükümdarı Muhammed Hudâbende Müslüman olmadan önce Râfîzî İmâmîlerin bilginlerinden Cemaleddîn Mutaahhar'la²⁸⁷ dost olmuştu. Sultan tüm Tatar kavmiyle İslâmiyeti kabul edince bu fakihe pek hürmet gösterir oldu. Cemaleddîn, Râfızîleri överek güya diğer mezheplerden daha tutarlı olduğunu anlattı. Ayrıca hilâfet meselesine de değinerek Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in Peygamberimizin vezirleri olduğunu, Hz. Ali'nin ise Peygamberimizin amca oğlu ve damadı olmak münasebetiyle hilâfetin vârisi olduğunu anlattı. Öte yandan sultanın elindeki mülkün ata ve akrabalardan miras yoluyla intikal ettiğini de belirterek "onun alışkın olduğu bir örnekle" imamet meselesini izah etti! Sultan henüz İslâma girdiği için dinî konuları pek bilmiyordu. Bu yüzden Cemaleddîn'in sözlerine kanarak milletini de zorla Râfîzî mezhebine sokmaya çalıştı. Bunun için Irakayn, Fâris,

Azerbaycân, İsfahan, Horasan ve Kirman eyaletlerine fermanlar yazdı, elçiler gönderdi. Fermanın ilk ulaştığı yerler Bağdat, Şiraz ve İsfahan'dı.

Bağdat'ın Bâbü'l-Ezc semtinin ekseriyeti Hanbelî mezhebinden olmakla Ehl-i Sünnet'e mensup bulunduğundan; "dinlemeyiz, boyun eğmeyiz!" dediler. Böylece onikibin nefer bir araya gelip Cuma günü silâh kuşandılar ve emirnâmeği getirenin bulunduğu câmie gittiler. Onlar Bağdat'ın koruyucuları ve parmakla gösterilen cengâverleri idiler. Hatip normal hutbeyi değiştirir, ya bir şey ilâve eder yahut eksik okursa onu ve sultanın elçisini öldürecekler sonra da kendilerini kadere teslim edeceklerdi! Böyle yemin ettiler. Sultan üç halifeyle diğer sahâbi isimlerinin hutbeden çıkarılıp yalnız Hz. Ali ve ona uyan Ammâr gibilerinin anılmasını emretmişti. Ama öldürülmekten korkan hatip hutbeyi her zamanki gibi okudu. Şiraz ve İsfahan halkı da Bağdatlılar gibi hareket etti. Elçi saraya gelip olan biteni anlatınca yaz mevsimini Karâbâğ'da geçiren Sultan bu üç şehrin kadılarının huzuruna getirilmesini emretti. Önce Şiraz kadısı Mecdüddîn çıkarıldı huzura. Sultan hemen kadı efendinin saraydaki köpeklerle verilmesini emretti! Boğazlarında zincir bulunan bu köpekler gayet iri bir cinstendi ve tek vazifeleri insan parçalamaktı! Kurban geniş bir sahanlığa bırakılır, bu canavarlar da onun üzerine salınırdı. Bahtsız adam köpeklerden ne kadar kaçarsa kaçsın, kurtulmaya imkân bulamaz ve bedeni paramparça olurdu!

Hayvanlar Mecdüddîn'in üzerine salıverildiler. Ama ona yaklaşıkça yavaşlamaya ve kuyruk sallamaya başladılar, hiç saldırmadılar!

Sultan olayı duyar duymaz sarayından yalın ayak çıkıp koşuyor, kadı efendinin önünde diz çöküp ayaklarını öpüyor; elinden tutup kendi üzerindeki elbiseleri ona giydiriyor! Oralılar nezdinde sultanın tebaasına göstereceği en büyük saygı alâmetidir bu! Hükümdar, birine kendi elbisesini giydirirse ona evlâdına ve torunlarına daimî bir şeref pâyesi vermiş olur; o elbisenin tümü veya bir parçası ailede bulundukça asâlet devam eder; babadan oğula geçer. En önemli parça da şalvardır.

Hükümdar, Mecdüddîn'e elbiseyi verdikten sonra onu elinden tutup saraya götürüyor. Ayrıca ailesine de ona hürmet gösterip maneviyatından bereketlensinler diye tavsiyede bulunuyor. Böylece Şî mezhebinden dönüyor ve halkın Ehl-i Sünnet mezhebinde kalabileceğine dair ülkenin her tarafına fermanlar gönderiyor. Kadıyı da nice ihsanla memleketine salıyor. Bu ihsanlar arasında Cemkân yöresinin yüz köyünü sayabilirim. Cemkân iki dağ arasında 24 fersah uzunluğunda bir vadidir. İçinde gür bir nehir akar. Burası Şiraz yöresinin en güzel

mıntıkası. Köyler iki yanında sıralanmıştır nehrin. En büyük köylerinden olan Meymen neredeyse şehre benziyor. Burası da kadıya ait...

Cemkân vadisinin şaşılacak durumlarından biri de şu: Şiraz'a yakın olan ve 12 fersah tutan ilk yarısı çok soğuk, orada kar yağıyor. Ağaçlarının da çoğu ceviz ağacı. Oysa Hürmüz yolunda bulunan Huncûbâl (: Hunçupâl) ve Lâr diyarına yakın olan diğer yarısı çok sıcak, orada hurma ağaçları var!

Hint'ten dönerken ikinci defa Kadı Mecdüddîn ile görüştüm. Hürmüz ile Şiraz arasında 35 günlük bir mesafe vardır. Onun manevî havasından istifade etmek amacıyla yediyüzkırkseviz yılında²⁸⁸ huzuruna çıktığımda kıpırdamaktan âcizdi. Selâm verdim. Sarılmak için kalktı. Elim onun koluna değince adamcağızın bir deri bir kemik kaldığını gördüm. Beni daha önce misafir ettiği medreseye indirdi.

Biraz sonra bahsedeceğimiz Şiraz hükümdarı Ebû İshâk da onun huzurunda diz çökmüştü. Eliyle kulağını tutuyordu. Bu hareket oralılarca saygının son mertebesi sayılıyordu. Halk, sultanın karşısına çıkınca böyle yapar.

Medreseye bir kere daha gittim. Kapısı kapalıydı. Sebebinı sordum. Hükümdarın annesi ile kızkardeşi arasında mirasla ilgili bir dava çıktığını; onların Kadı Mecdüddîn'e gönderildiğini ve davanın bu medresede şeriata uygun bir şekilde çözümlenmekte olduğunu söylediler. Şirazlılar Mecdüddîn'e Kadı demiyorlar, Mevlânâ A'zâm (: Büyük Efendimiz) diye çağırıyorlar. Adının anılması gerekli olan tüm adli akitlerde bu lakap kaydediliyor. Son defa yediyüzkırkseviz senesinin Rebûlâhbirinde gördüğüm bu ulu insanın dua ve bereketini daima üzerimde hissetmişimdir. Hak Teâlâ onu ve benzerlerini en güzel hediyelerle mükâfatlandırınsın!

Şiraz Hükümdarı

Şiraz'a vardığımda, buranın hükümdarı, Melik Fâdıl Ebû İshâk b. Muhammed Şah İncû²⁸⁹ idi. Babası ona Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî'nin²⁹⁰ adını vermiş. Allah mübarek kılsın bu ismi ona. Güçlü sultanlardan olan Ebû İshâk, yakışıklı, asil ruhlu, cömert ve mütevazı biridir. Elinde büyük bir kuvvet, geniş bir arazi var. Ordusu Türk ve İranlılardan oluşuyor ve ellibinden fazla! Seçkin kumandanları ve yüksek ricali hep İsfahan ahalisinden. Şirazlılara hiç güvenmez; onlardan birini dahi yanına yaklaştırmaz. Cesur ve birbirine tutkun olan Şirazlılar, hükümdarlara karşı daima cüretkâr davrandıkları için hiçbirinin silâh taşımasına müsaade edilmez. Eğer silâh taşıyan biri görülürse muhakkak cezası verilir!

Bir gün kolluk görevinde bulunan muhafızların, bir adamı boy-nundan zincire vurarak çeke çeke "hâkim"e (: emniyet müdürüne) götürdüklerine tanık oldum. Sebebin sorduğumda geceleyin elinde yay taşıdığını söylediler. Sultan, Şirazlılara karşı pek acımasızdır, İsfahanlıları üstün tutar; Şiraz ahalisinden korkuyor çünkü.

Irak hükümdarı tarafından Şiraz'a genel vali atanan pederi Muhammed Şah İncû, iyiliksever biri olduğu için halk tarafından saygı görürdü. O vefat edince Sultan Ebû Saîd, Emîrü'l-Ümerâ Cûbân (: Çoban) oğlu Şeyh Hüseyin'i atadı, yanına büyük bir ordu kattı. Şeyh Hüseyin Şiraz'a giderek idareyi ele aldı; bütün geliri kendine bağladı. İlerde bahsedilecek bundan...

Buranın geliri çoktur. Vergileri toplama görevine bakan Kıvâ-meddîn Tamgacî, bana anlattığına göre bu vazifeyi günde onbin dinar akçe karşılığında yürütüyormuş. Bu rakam, Mağrip ölçüsüyle ikibin-beşyüz dinar altın yapar.

Emir Hüseyin orada bir müddet kaldıktan sonra Irak sultanı ile görüşmek istedi. Bu arada Ebû İshâk b. Muhammed Şah İncû ile kardeşleri Rükneddîn, Mes'ûd ve annesi Tâş Hatun'u tutuklatıp babalarının malını talep etme niyetiyle Irak'a götürmek istedi. Türk kadınları aslında yüzlerini örtmez; lâkin Tâş Hatun böyle esaret hâlinde görülmekten utanarak yüzünü peçeyle örtmüştü. Şiraz çarşısının ortasına gelince peçesini kaldırarak bağırды:

"Şirazlılar! Sizin aranızdan böyle mi çıkarılacağız? Ben ki falan sultanın eşiyim!"

Şiraz'a geldiğim sıralarda çarşıda gördüğüm Behlevân (: Pehli-van) Mahmud adlı bir dülger o hengâmede:

"Biz bu yüce Hatun'u şehrimizden çıkarmayız! Buna razı değiliz!" deyince halk galeyana gelerek silâha sarıldı. Askerlerden çoğu öldürüldü, malları yağmalandı. Hatun'u ve çocukları kurtardılar. Emir Hüseyin yanındakilerle kaçıp Hükümdar Ebû Saîd'in huzuruna vardı. Ebû Saîd ona kalabalık bir asker topluluğuyla Şiraz'a dönmesini, halka dilediği gibi davranmasını salık verdi. Şiraz ahalisi bu haberi alınca direnmeye güçleri kalmadığını anlayıp Kadı Mecdüddîn'e müracaat ettiler; taraflar arasında kan dökülmesine mâni olmasını rica ettiler.

Böylece Kadı Mecdüddîn, Emir Hüseyin'i karşılamaya çıktı. Emir de atından inip selâm verdi ve barış yapıldı. O gün Emir şehir dışında konakladı, ertesi gün ahali hep beraber onu en iyi biçimde karşılamak için şehri süslediler, mumlar yaktılar. Büyük bir törenle şehre giren Emir halka iyi davrandı.

Hükümdar Ebû Saîd geride evlât bırakmadan ölünce her emir idaresi altında bulunan bölgede bağımsızlığını ilân etti. Emir Hüseyin Şirazlıların suikastından korkarak şehirden çıktı. Sultan Ebû İshâk, o sıralarda Şiraz, İsfahan ve Fâris bölgelerini idaresi altına alarak kuvvetini iyice artırdı. Fâris bölgesi, Şiraz'a birbuçuk ay uzaktadır. Civar beldeleri de eline geçirme emelini taşıdığı için işe en yakından, Yezd beldesinden başladı. Bu şehir çok şirindir, çarşıları güzeldir. Gür nehirleri ve yemyeşil ağaçları dillere destandır. Halkı Şâfiî mezhebindedir; ticaretle uğraşır. Ebû İshâk şehri kuşatarak teslim aldı. Emir Muzaffer Şah b. Emir Muhammed, şehre altı mil mesafede, etrafı kumla çevrili sağlam bir kaleye sığınmak zorunda kaldı. Ebû İshâk burayı da kuşattı. Emir Muzaffer iyi direndi ve olağanüstü cesaretiyle benzeri görülmemiş, duyulmamış işler yaptı. Ebû İshâk'ın ordusuna gece baskını düzenleyerek dilediği kadarını öldürüp çadırlarını paramparça ettikten sonra kalesine dönüyordu! Ebû İshâk onu bir türlü yakalayamıyordu. Emir Muzaffer Şah bir gece sultanın çadırına hücum ederek yine askerlerin çoğunu telef etmiş, cins atlarından da onbeşini alıp kalesine dönmüştü. Sultan bundan böyle her gece beşbin süvarinin Muzaffer Şah'a pusu kurmasını emretti.

Muzaffer Şah her zamanki gibi bir gece yüz kişiyle çıkarak düşmana saldırdıysa da pusudakiler hemen etrafını sardı. Emir uzun bir mukavemetten sonra sağ salim kalesine dönebildi. Arkadaşlarından ancak biri yakalanarak Sultan Ebû İshâk'ın huzuruna gönderildi. Sultan yakalanan adama hilat giydirip serbest bıraktı ve onunla Muzaffer Şah'a "emân" (: can güvenliği bildirisi) gönderdi. Muzaffer Şah bu teklifi kabul etmediyse de iki taraf arasında mektuplaşmalar oldu. Sultan Ebû İshâk, Muzaffer'in yiğitliğini gördüğü için kalbinde ona karşı sevgi ve hayranlık hisleri doğmuştu. Bu yüzden:

"Seni bir kere görmek isterim, gördükten sonra geri dönerim!" dedi. Böylece kalenin dışına kadar yaklaştı. Şah Muzaffer de kale kapısına gelip Ebû İshâk'a selâm verdi. Ama Sultan Ebû İshâk bununla yetinmeyerek;

"Emân bildirime güven ve kaleden in! Ne olacak sanki!" dedi. Muzaffer:

"Sen kaleme gelmedikçe huzuruna çıkmayacağıma, senin yanına gelmeyeceğime dair Allah'a ant içtim. Sen gelersen ben de inerim!" cevabını verdi. Ebû İshâk:

"Tamam, öyle yapıyorum!" diyerek seçkin adamlarından on kişiyle kaleye girdi. Kale kapısına vardığında Emir Muzaffer yürüyerek onun yanına geldi ve içerideki konağına götürdü. Sultan Ebû İshâk

yemek yedikten sonra Muzaffer onunla beraber dışarıdaki karargâha gitti. Sultan, Muzaffer'e hilat giydirdi; ikramlarda bulundu. Böylece hutbe Ebû İshâk'ın namına okunmak şartıyla bu yörenin Muzaffer Şah ve pederinin mülkü olduğu kararlaştırıldı ve sultan memleketine döndü.

Sultanın Sarayı

Sultan Ebû İshâk, Ayvân-ı Kisrâ denilen eski İran hükümdar sarayları gibi bir bina yaptırmak hevesine düştü. Şirazlılara temel kazmada yardımcı olmalarını emretti, sanatkârlar da binayı güzel inşa etme konusunda birbirleriyle yarış edercesine çalıştılar. Toprak nakli için hayvan derilerinden sepetler örülüp üzerlerine ipek kılıflar geçirildi; hattâ yük hayvanlarının eyerlerinin örtüsü bile süslendi! Gümüşten baltalar yapıldı. Her tarafta mumlar yakıldı. Hafriyat esnasında işçiler en güzel urbalarını giyip bellerine ipek peştamal kuşanırlardı. Sultan, köşküne kurulup çalışanları seyredirdi. Bahsettiğim bu sarayı ilk gördüğümde binanın zeminden üç arşın kadar yükseldiğini hatırlıyorum. Binanın temelleri atıldıktan sonra ahalinin hizmetine gerek kalmadığı bildirilerek hepsi salıverildi. Yerlerine binlerce ücretli işçi getirildi.

Şehrin valisinden öğrendiğime göre Şiraz gelirinin büyük bir kısmı bu saray için sarfedilmiş. Binanın başmimarı, şehrin ileri gelenlerinden Emir Celâleddîn İbnü'l-Felekî Tevrîzî idi. Bu adamın babası, Sultan Ebû Saîd'in veziri Ali Şâh Ceylân'ın yardımcısı idi. Emir Celâleddîn'in Hibetullah adını taşıyan ve Bahâülmülk diye çağrılan bir kardeşi vardı. Onunla beraber Hind sultanının sarayına gittik. Şerefülmülk Emîrbaht da bizimle beraber gelmişti. Biraz sonra anlatacağımız gibi Hind sultanı hepimize "hil'at" giydirdi; makam verip ikramda bulundu ve maaş bağladı. Sultan Ebû İshâk cömertlikte Hind sultanına benzemek istese de arada hayli mesafe vardır! Ebû İshâk'ın en büyük ihsanı Herat hükümdarının elçisi olan Şeyhzâde Horasanî'ye yetmiş bin dinar vermesidir; buna şahidiz! Lâkin Hind sultanı Horasan ve diğer (Orta Asya) şehirlerinden gelenlere bunun kat kat fazlasını vermektedir.

Hind Sultanının Cömertliğine Dair Hikâyeler

Sultanın Horasanlılara olan ilgisini bir misalle anlatayım: Aslen Heratlı olup Harizm'de oturan Horasanlı Fakih Emir Abdullah, sultanın huzuruna çıkarak Harizm Beyi Emir Kutlû Dümûr'ün eşi Turâbek Hatun tarafından gönderilen hediyeği sunar. Sultan hediyeği kabul ederek memnun olduğunu bildirir, kat kat fazla karşılık verir.

Bu arada Emir Abdullah, Hind sultanının yanında kalmayı tercih eder. Sultan da onu nedimleri arasına koyar. Bir gün sultan, Emir Abdullah'a der ki:

"Hazineye gir! Oradan taşıyabildiğin kadar altın al!"

Bunun üzerine Emir Abdullah evinden onüç torba getirerek hazineyi alabildiği kadar altını doldurur bu torbalara ve eline ayağına bağlar; omuzlarına atar bunları! Ama mücevherlerin bulunduğu odadan çıkınca yük ağır gelir! Ansızın düşer, kalkamaz yerinden... Sultan onun yüklendiği altınların tartılmasını emreder. Çuvallar tartılınca Dihli şehrinin ölçüsüyle onüç batman gelir.²⁹¹ Bir batman, yirmidört Mısır ratlı ağırlığındadır.²⁹² Sultan, emirin heves ettiği altın ve mücevherin hepsini alabileceğini söyler. O da alıp götürür!

Bir Hikâye Daha

Demin bahsettiğimiz Şerefülmülk Horasânî Emîrbaht bir gün Hind payitahtında hastalanır. Padişah onun ziyaretine gider. Yanına girdiğinde Emîrbaht, sedirinden kalkmak istese de Hind padişahı onun kalkmamasını rica eder; "Allah aşkına!" deyip ısrar eder.

Hükümdar için "mûre" adı verilen bir koltuk hazırlanır. Sultan oraya oturduktan sonra bir terazi ister. Terazıyla beraber epey altın da getirilir ve sultan hastanın bir kefeye oturmasını rica edince Emir:

"Ey Cihan sultanı! Böyle yapacağımı bilseydim daha çok elbise giyerdim!" der. Sultan:

"Yanında ne kadar elbise varsa giyebilirsin şimdi!" diyerek müsaade eder. Bunun üzerine Emir üzerine kışlık elbiselerini de giyerek terazinin kefesine oturur! Öbür kefeye de Emîrbaht'ı kaldıracak kadar altın konulur. Padişah orada altınların tümünü bırakarak:

"Başının dertten kurtulması için iyilik yap, sadaka ver! Al bunları!" der ve evden çıkar.

Benzeri Bir Cömertlik Hikâyesi Daha

Fıkıh bilgini Abdülazîz Erdevîli bir gün Hind sultanının huzuruna gelir. Erdevîli, Dimaşk'ta hadîs dersleri vermekle ünlenmiştir. Hind sultanı ona aylık yüz dinar gümüş, yani yirmibeş dinar altın vermektedir.

Her neyse, anılan fakih Hind sultanının huzuruna girdiğinde sultan bir hadîs sorar ona. Fıkıh bilgini bu konuya dair pek çok hadîsi art arda sıralar. Sultan fıkıh bilgininin belleğine hayret ederek "gerektiği şekilde muamele" etmedikçe fakihi meclisten kaldırmayacağına yemin eder. Sonra tahtından iner. Onun eteğinden öper ve bir altın

sini getirterek içine bin dinar altın koydurur. Sonra siniyi eline alıp altınları fakihin üzerine saçarak:

“Bu altınlar ve sini senindir!” der.

Bir defasında İbn Şeyh Abdurrahman İsfirâyînî diye ünlenen ve babası Bağdat’ta oturan Horasanlı bir bilgin sultanın sarayına geliyor. Hükümdar ona ellibin dinar gümüş, nice at, nice hizmetkâr ve kıymetli elbise ihsan ediyor.

Bu kitabın sonraki bölümlerinde Hind diyarından bahsedeceğim zaman o sultanla ilgili pek çok hikâye aktaracağım. Esas konuya gelelim; Sultan Ebû İshâk pek değerli, faziletli bir padişahsa da cömertlikte Hind padişahının derecesine ulaşamaz!

Şiraz’da Bulunan Bazı Ziyaretgâhlar

Bunlardan biri Ali Rıda b. Musa’nın kardeşi Ahmed b. Musa’nın mezarıdır. Soy zinciri şöyle: Ahmed b. Musa b. Ca’fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib. Şirazlılar buraya çok saygı gösterirler. Sultan Ebû İshâk’ın annesi Tâş Hatun bu türbenin yanında büyük bir medrese ile yolcuların ağırlanması için zaviye yaptırmıştır. O türbede sabah-akşam *Kur’an* okunur. Tâş Hatun âdeti üzerine her Pazartesi akşamı bu mezara gelir. Kadılar, fıkıh bilginleri ve diğer büyükler de orada toplanırlar.

Şiraz, şeriflerin (: Hz. Hasan soyundan gelenlerin) fazlaca bulunduğu bir şehir. Güvenilir kişilerden işittiğime göre orada, devletten maaşlı büyük-küçük bindörtüyüzü aşkın şerif varmış! Şeriflerin nakibi Adudüddîn Hüseyin idi. Ahali Kutlu Meşhed’de toplanınca hatim indirir. Hafızlar güzel sesle *Kur’an* okur. Yemek, tatlı ve meyveler getirildikten sonra vâiz kürsüye çıkarak nasihatte bulunur. Bütün bu faaliyetler öğle namazından sonra başlar, yatsıya kadar devam eder. O esnada Tâş Hatun, mescide bakan kafesli bir mahfilde bulunmaktadır. Daha sonra emirlerin kapıları önünde olduğu gibi türbenin kapısında da davul çalınır, borulara ve zurnalara üflenir.

Bir diğer ziyaret mekânı da “Şeyh” diye ünlenmiş Allah dostu Ebû Abdullah b. Hafîf’in kabridir. O tüm Fâris yöresinin kutbudur, manevî direğidir. Halk sabah-akşam burayı ziyaret eder, türbeye el sürer; her yer dolar. Kadı Mecdüddîn’in de bu mezarı ziyaret ettiğini gördüm. Kabrin hemen yanında bir zaviyeyle medrese bulunuyor. Tâş Hatun her Cuma gecesi oradaki mescide gelir. Kadılar ve fıkıh bilginleri toplanır, Ahmed b. Musa Hazretleri’nin türbesinde olduğu gibi ibadet ve vaaz akşama kadar sürer. Ben bu iki kabri de ziyaret ettim. Sultan Ebû İshâk’ın babası Emir Muhammed Şah İncû’nun türbesi şeyhin mezarına bitişiktir.

Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf büyük bir ermiş. Şöhreti her tarafa yayılmış, evliya arasında kadr ü kıymeti bilinmiştir. Hind ülkesinde, Seylân adasında bulunan Serendîb dağı yolunu da İbn Hafîf keşfetmiştir.

Şeyhin Serendîb Dağıyla İlgili Kerameti ve Seylân Ahalisi

Anlatıldığına göre Şeyh Ebû Abdullah bir keresinde derviş grubundan 30 kişiyle beraber Serendîb dağına yönelir. Yolda ıssız bir yerde açlık bastırır. Dervişler yolu kaybederler. Orada bol bulunan ve Hind payitahtına da götürülen küçük fillerden birini tutmak için şeyhten müsaade isterlerse de o buna izin vermez. Açlık çekilmez hâle gelince dervişler şeyhin sözünü dinlemeyerek küçük bir fil tutup keserler, etini yerler. Şeyh ise yemez. O gece herkes uykuya daldığı sırada çevreden filler toplanıp onların bulunduğu yere gümbür gümbür gelirler! Birer birer koklayarak hepsini öldürürler. Şeyhi de koklamışlar lâkin hiçbir şey yapmamışlardır. Hattâ biri şeyhi hortumuna sararak sırtına alır ve bayındır bir yere götürür. Buranın halkı şeyhi görünce hayrete düşerek onu tanımak amacıyla karşılamaya çıkarlar. Fil yaklaşır ve halkın göreceği şekilde şeyhi hortumuyla tutup sırtından yere bırakır.

Ahali, şeyhin yanına gelip manevî havasından istifade etmek, onunla uğurlanmak niyetindedir. Onu hükümdarlarına götürürler. Vaziyeti anlatırlar. Aslında ora ahalisi toptan gâvurdur. Şeyh bir süre onların yanında kalır. Bir körfez kenarı olan o muntıkaya Hûr-i Hayzurân adı veriliyor.²⁹³ Yöre halkı "hûr"u (: khor) nehir anlamında da kullanır. Orada inci için dalış yapılır

Anlatıldığına göre şeyh efendi bir gün hükümdarın huzurunda suya dalar. Çıktığında elleri yumuludur. Şöyle der:

"Ellerimden birini seç!" Hükümdar sağ eldekini tercih eder. Şeyh avucunu açarak ortaya üç yakut atar. Bunların eşi benzeri görülmemiştir. Bu yakutlar orada hükümdarların tacına konulmaktadır. Bugüne kadar bu âdet babadan oğula devam etmiş...

Ben, Seylân adasına gittim. Halk Müslüman değil ama Müslüman dervişlere saygı gösteriyor. Evlerine misafir ederek, çoluk-çocuk arasında yemek yediriyor. Oysa diğer Hind kâfirleri bunların aksine Müslümanlara yanaşmadıkları gibi kendi kaplarında yiyecek ve içecek de sunmazlar! Ama yine de Müslümanlara ezâ ettikleri, hakaret yağdırdıkları söylenemez! Bunların birine et pişirtmek zorunda kaldık. Tencereleriyle eti getirip bizden uzakta oturdular. Daimî yemekleri olan pirinci Muz yaprağına koyup üzerine kendi katıklarını döktüler. Bura-

da katığa “kûşân” deniliyor.²⁹⁴ Onlar çekip gittiler; biz yedik. Kalanı köpekler, kuşlar yedi! Henüz bulûğa ermemiş bir çocuk bundan yerse ana-babası hemen onu döver. Yetmiyormuş gibi inek dışkısı da yedirler çocuğa. Güya inek dışkısı çocuğu temizlermiş! Böyle inanıyorlar.

Şiraz’da Ziyaret Yerlerine Devam

Bu şehirdeki ziyaret mekânlarından biri de evliyânın büyüklerinden Rûzcihân-ı Baklî’nin (: Ruzbihân-ı Baklî) kabridir. Türbe, hutbe okunacak kadar büyük bir câmiin içindedir. Daha önce bahsettiğimiz Kadı Mecdüddîn burada namaz kıldırıyor. Bu câmide ondan İmam Şâfiî’ye ait *Müsned* adlı hadîs derlemesini dinledim. O, Şâfiî’nin *Müsned*’ini şu rivayet zinciriyle aktarmaktadır:

Kadı Mecdüddîn, “Biz bu kitabın rivayetini Ömer b. Müncâ’nın kızı Vezîre’den aldık” der. O kadın, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ebûbekir İbnü’l-Mübarek Zübeydî’den almıştır. O da Ebû Zür’a Tâhir b. Muhammed b. Tâhir Mukaddesî’den almıştır. Ebû Zür’a, Ebu’l-Hasan Mekkî b. Muhammed b. Mansûr b. Alâl Urdî’den almıştır. Ebu’l-Hasan Mekkî ise Kadı Ebûbekir Ahmed b. Hasan Haraşî’den almıştır. Kadı Ebûbekir ise Ebu’l-Abbâs b. Ya’kûb Asamm’dan almıştır. Ebu’l-Abbâs ise Rebî b. Süleyman Murâdî’den almıştır. O da İmam Ebû Abdullah Şâfiî’den dinlemiştir.

Yine Kadı Mecdüddîn’den bu mescitte *Meşâriku’l-Envâr*’ı dinledim. Bu eser, meşhur bilgin Ebu’l-Fadâil Hasan b. Muhammed b. Hasan Sagânî’nindir. Hocam Mecdüddîn bu hadîs derlemesini Nizâmeddîn Mahmud b. Muhammed b. Ömer Herevî’nin rivayetiyle Şeyh Celâlüddîn Ebû Haşim Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Hâşimî Kûfî’den aktarmıştır.

Ziyaret yerlerinden biri de Şeyh Zerkûb’un kabridir. Hemen yanında yolculara yemek verilen bir zaviye bulunuyor. Bahsettiğim bu kabirlerin hepsi umumi mezarlığın büyük bir kısmı gibi şehrin içinde. Çünkü bu yörede bir kimsenin oğlu veya hanımı vefat edince evindeki odalardan birini türbe yapıp oraya defnederler! Odayı hasır ve kilimlerle döşeyerek ölünün baş ve ayak tarafına bir sürü mum dikerler. Sonra odanın sokak tarafına demir parmaklıklı bir kapı açarlar. Oradan hafızlar girerek güzel sesle makamlı bir şekilde *Kur’an* okur. Yeryüzünde Şirazlılar gibi güzel *Kur’an* okuyan yoktur. Sesleri pek hoştur. Ev halkı türbeye iyi bakar. Her yanını döşedikten sonra kandillerini yakar ve adam ölmemiş gibi davranırlar! Hattâ her gün pişirilen yemekten bir kısmını meyyit adına ayırarak onun hayrına bir fakire yedirdiklerini anlattılar bana!

Şiraz Kabristanı'na Ait Bir Hikâye

Bir defasında Şiraz şehrinin çarşılarından birine uğradım. Orada güzel döşenmiş şirin bir mescit gördüm. İçinde rahle üzerine ipek keselere yerleştirilmiş mushaflar vardı. Mescidin kuzey tarafında bir zaviye kuruluydu ve çarşı tarafına açılan kafesli bir penceresi vardı buranın. Orada gayet güzel giyinmiş bir şeyh oturuyor, önündeki *Kur'an-ı Kerim*'i okuyordu. Selâm verip yanına kuruldum. Hoş-beş esnasında mescidin kim tarafından yapıldığını sordum. Kendisinin yaptırdığını, burada hizmet edecek hafız vs. görevliler için vakıflar tahsis ettiğini, bu şehirde öldüğü takdirde o zaviyeyi kendine mezar edineceğini anlattı. Daha sonra altında bulunan halıyı kaldırdı. Tahtalarla örtülü kabri görüldü. Onun karşısındaki sandığı bana göstererek:

“Burada kefen ve tahnit kokularım var. Bir miktar da para bulunuyor; iyi yürekli bir adam için çalışıp kuyu kazmıştım. Bana bu parayı verdi. Bunları defin masrafı olmak üzere buraya bıraktım. Arttığı takdirde fakirlere, kimsesizlere dağıtacaklar!” dedi. Onun hâline şaşıştım. Dönmek istedimse de, beni orada misafir etti; rica minnet ile ant içerek beni ağırladı.

Şeyh Sa'dî Şîrâzînin Kabri ve Şerif Mecdüddîn'in Cömertliği

Şiraz dışında bulunan ziyaret mekânlarından biri de Sa'dî diye bilinen büyük ermişin kabridir. Sa'dî, Fars dilinde zamanın en büyük şairiydi.²⁹⁵ Arapça söylediği şiirlerde de çok başarılı! Mezarı yanında kendisi tarafından yaptırılan ve iç kısmı bahçeyle şenlenen hoş bir zaviye var. Burası Rüknebâd nehrinin yakınındadır. Şeyh Sa'dî orada elbise yıkamak için küçük mermer havuzlar yaptırmış. Halk şehirden kalkıp ziyaretgâha gelince sofrada yemek yer, nehirde çamaşır yıkar ve döner. Ben de böyle yaptım. Bu zaviyenin yanında başka bir zaviye, onun hemen bitişiğinde ise bir medrese bulunuyor. Bu ikinci zaviye ile medrese, Şemseddîn Semnanî'nin mezarı kenarına yapılmışlardır. Şemseddîn, emirlik yapmış fıkıh bilginlerindendir. Vasiyeti üzerine oraya defnedilmiştir.

Şirazlı fakihlerin büyüklerinden Şerif Mecdüddîn'in cömertliği hayret verici! Çoğu kez elindeki her şeyi hattâ üzerindeki elbiseyi dahi hediye ederek yırtık, yamalı bezlere bürünür, döner evine! Beldenin ileri gelenleri onun bu hâlini görünce hemen elbise verirler! O yine dağıtır. Sultan tarafından kendisine günde elli dinar gümüş verilir.

Şiraz'dan iki günlük mesafede bulunan Kâzerûn'da yatan Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî'nin mezarını ziyaret etmek amacıyla şehirden çık-

tım. İlk günü, çölde oturan Fars kabilelerinden “Şöl”lerin ocağında konakladım. Şöl (: Şûl, Sul yahut Çul) kabilesi iyiliksever insanlarla dolu.

Şöl Kabilesinden Birinin Kerameti

Bir gün Şiraz câmilerinden birinde bulunuyordum. Öğle namazından sonra *Kur'an* okumak için oturdum ve bir mushaf olsa okurdum diye düşündüm. Bu esnada genç biri yanıma oturup yükse sesle “al!” dedi. Başımı kaldırıncı şaşırdım! Mushafı kucağıma bırakıp gitti! O gün çok uzun bir süre *Kur'an* okuyarak neredeyse hatim indirdim. Mushafı geri vermek için gencin gelmesini bekledimse de gelmedi. O delikanlıya Behlûl Şölî denildiğini söylediler. O zamandan sonra bir daha onu görmedim.

Şeyh Ebû İshâk'ın Ünü

İkinci gün akşamüzeri Kâzerûn'a vardık. Şeyh Ebû İshâk Hazretleri'nin kabrini ziyarete giderek oradaki zaviyede geceledik. Burası, âdet üzere –gelen kim olursa olsun– et, buğday ve yağdan yapılan; yufkayla yenilen “herîse” (: keşkek) ikramıyla meşhur. Ayrıca gelen adam üç gün misafirlik ederek şeyhe dileklerini arzetmedikçe gitmesine izin vermezler. Şeyh efendi, misafirin isteklerini zaviyenin hizmetlerine bakan dervişlere söyler. Bunlar ikiyüzden fazladır. Bir kısmı evli, bir kısmı bekârdır. *Kur'an* okur, Allah'ı anarlar. Ziyaretçiler için Ebû İshâk'ın kabrinde dua ederler.

Hind ve Çin ahalisi Şeyh Ebû İshâk'a çok hürmet gösterir, onu severler. Çin denizinde seyahat edenler, hava bozduğunda hırsızlardan korktuklarında hemen Ebû İshâk'ın kabrine koşup adak adarlar. Her biri adağını yerine getireceğini yazı ile taahhüt eder. Gemi kurtulunca zaviyenin hizmetçileri gemiye çıkar. Daha sonra her adakçının adağını alıp götürürler. Çin veya Hind diyarından gelip de adak olarak binlerce dinar getirmeyen gemi neredeyse yoktur. Zaviyenin hizmetçisi tarafından vekiller gönderilip bu meblağ teslim alınır. Dervişlerden bir kısmı sadaka için şeyhe gelince şeyh efendi ona sadaka verilmesine dair bir emirnâme yazar ve kâğıdın kenarına iliştilmiş kızıl balmumuna şeyhin gümüş mühründeki alâmet basılır. Emirnâme şu mealdedir:

“Şeyh Ebû İshâk'a adak adayan kimse adağının şu kadarını falanca adama versin!” Emirnâmede “yüz”, “bin” veya fakirin durumuna göre buna yakın bir rakamın verilmesi gerektiği belirtilir. Derviş adakçıyı bulunca parayı ondan alıp emirnâmenin arkasına ne

kadar aldığını tek tek yazar. Hind sultanı bir defasında Şeyh Ebû İshâk'a 10.000 dinar adıyor. Bu haberi duyan zaviye dervişleri aralarından birini gönderiyorlar. Adam Hind'e gidiyor ve rahatça parayı alıp zaviyeye dönüyor!

Zeydeyn ve Huveyzâ

Kâzerûn şehrinden Zeydeyn'e yöneldik. Peygamberimizin yakın dostlarından olan Zeyd b. Sâbit Ensârî ile Zeyd b. Erkam Ensârî'nin kabirleri orada bulunduğu için şehir bu ismi almış yani "İki Zeyd" diye adlandırılmış.²⁹⁶ Zeydeyn pek şirin bir belgedir. Suyu çok; her taraf bağ bahçe. Çarşıları güzel. Mescitleri de pek şirin. Halkı dindar, namusuna düşkün ve güvenilir insanlardan oluşuyor. Bu yöre halından Kadı Nûreddîn Zeydânî, Hindistan'a gidince oradan Zîbetûl-mehel kadılığına atanmıştır.

Zîbetûlmehel denilen yer (: Maldiv), pek çok adadan meydana gelen bir ülkedir. Hükümdarı Celâleddîn b. Selâhaddîn Sâlih'tir. Kadı Nûreddîn bu hükümdarın kızkardeşiyle evlendi, orada öldü. İlerde bu konuyu ele alacağız. Ayrıca hükümdar kızı Hadîce'nin de yönetimi nasıl devraldığını anlatacağız.

Daha sonra Huveyzâ'ya gittik. Acemlerin oturduğu küçük bir şehir. Burayla Basra arasında dört günlük yol var. Kûfe ile bura arasında ise beş günlük yol var. Büyük ermiş Cemaleddîn Huveyzâî de buralıdır. Cemaleddîn Huveyzâî, Kahire'deki Saîdü's-Süedâ Hankahı'nın şeyhidir.

Böylece Kûfe'ye yöneldik. Tarfâvî denilen bir mıntıkadan başka hiç vahası bulunmayan bir çölden geçtik. Tarfâvî denilen yere üçüncü gün ulaşabildik. Sonra buradan hareket ettik ve iki gün sonra Kûfe'ye ulaştık.

YIRMİBEŞİNCİ BÖLÜM

Kûfe Şehri

Irak diyarının ana şehirlerinden biri olan Kûfe, Peygamber dostlarının, tâbîninin, yüce bilginlerin, erdemlilerin yurdu ve müminlerin emiri Hz. Ali'nin hilâfet merkezi olduğu için ayrıcalıklı bir yerdir. Lâkin düşman elinin buralara kadar uzanması ve Hafâce kabilesinden gelen bedevilerin eşkıyalık yapması sebebiyle her yanı harap olmuştur. Kûfe şehrinin suru yoktur; binaları tuğladandır. Çarşıları gayet zengindir; en fazla hurma ve balık satılır. Büyük Câmii çok güzeldir; kurşunla birbirine kaynaştırılmış yontma taşlardan örülen muazzam sütunlarla desteklenmiştir ve yedi avludan oluşur. Bu mabette eskiden kalma değerli eserlerden biri, mihrabın karşısında; kibleye dönünce sağ tarafta bulunan Hz. İbrahim namazgâhıdır. Buradaki hücrede Hz. İbrahim'in namaz kıldığı rivayet edilir. Onun yanı başında abanoza benzeyen "sâc" ağacı dallarıyla çevrili yüksek bir mihrap görülüyor. Burası da Hz. Ali'nin mihrabıdır. İbn Mülcem tarafından şehit edildiğinde Hz. Ali'nin orada bulunduğu söylenir. Halk namaz kılmak için oraya akın eder.²⁹⁷

Bu bölümün arkasında bir küçük secdegâh vardır; aynı şekilde sâc ağacının dallarıyla çevrilmiş... Anlatıldığına göre tufan koptuğunda meşhur "tennûr" tam burada kaynamıştır.²⁹⁸ Arkada, secdegâh dışındaki bir hücrenin Nuh Peygamber'e ait olduğu, tam karşıdaki küçük hücrenin ise İdris Peygamber'in ibadet köşesi olduğu söylenir. Mescidin güney duvarına bitişik bir alan var. Anlatılanlara göre Nuh Peygamber gemiyi burada inşa etmiştir. Bu meydanın bitiminde Hz. Ali'nin evi ve naaşının yıkandığı oda bulunuyor. Buraya yakın bir hücrenin de Nûh Peygambere ait olduğu söyleniyor. Tabîî, bu söylenilerin doğru olup olmadığını en iyi bilen Allah'tır.

Mabedin doğu yönünde, yerden hayli yüksekçe yapılmış bir türbede Müslim b. Akil b. Ebû Tâlib'in kabri bulunmaktadır. Hemen

yanında fakat câmiin dışında Hz. Hüseyin'in iki kızı Âtike ve Sükeyne'nin mezarları mevcut.

Sa'd b. Ebû Vakkas'ın Kûfe'de yaptırdığı Kasru'l-İmâre'nin (: emir konağı) yalnız temelleri kalmıştır. Allah hepsinden razı olsun.

Fırat nehri, Kûfe'nin doğusunda şehre yarım fersah mesafede akıyor. Kenarında arka arkaya dizili hurma bahçeleri görülüyor. Kûfe Mezarlığı'nın batısında beyaz zemin üzerinde koyu bir karaltı gördüm. Orasınun katil İbn Mülcem'in kabri olduğunu ve Kûfelilerin her sene odun götürüp yedi gece o mekânın üzerinde ateş yaktıklarını öğrendim. Hemen onun civarında bulunan kubbenin de Muhtâr b. Ebû Ubeyd'in kabri olduğunu söylediler.

Kûfe şehrinden çıkarak Bi'r-i Mellâha'ya doğru vardık. Burası hurma bahçeleri arasında güzel manzaralı bir şehirdir. Şehrin dışında konakladım. Ahalisi Râfızî (: Şîi) olduğu için şehre girmek istemedim. Seher vakti oradan hareket ederek Hille'ye indik. Burası Fırat'ın doğu kıyısında uzanan büyük bir şehir. Çarşıları şen, dükkânı çok. Orada ham ve işlenmiş ürün cinsinden her şey satılıyor. Şehrin içinde ve dışında art arda dizili hurma bahçeleri var. Evleri palmiye ağaçları arasında. İki kıyıyı birbirine bağlayan köprü yan yana yatırılmış gemilerin üstüne kurulmuştur. Bu tekneler, iki uçlarından dolaşan kalın zincirlerle kıyıdaki sabit kalaslara bağlanmış!

Buranın halkı tamamen İsnâ Aşerîyye İmâmîyye (: Şîi Oniki İmam) mezhebindedir. Ama iki fırkaya ayrılmışlar. Biri Ekrâd (: Kürtler), diğeri Ehl-i Câmîayn diye biliniyor. Aralarında bitmeyen bir mücadele var.

Şehrin büyük çarşısına yakın bir yerde, kapısına yukarıdan aşağı uzun bir ipek perde sarkıtılmış meşhur mabedi gördüm. O mabede Meşhed-i Sâhibüzzemân (: Zamanın Efendisinin Meşhedi) diyorlar. Âdet gereğince her gün şehir halkından yüz kişi silâhlarını kuşanıyor, ellerinde kılıçlarıyla ikinci namazından sonra emirin huzuruna çıkıyor. Koşum takımları gayet güzel düzenlenmiş bir at veya katırı yola çıkarıyorlar. Bu hayvanın önünde davul çalmaya, boru ve zurna öttürmeye başlıyorlar. Elli öne, ellisi arkaya geçiyor. Bazıları da hayvanın sağ ve sol tarafını dolduruyor.

Sonra Meşhed-i Sâhibüzzemân denilen mabede ulaşınca kapıda durup:

"Allah'ın adıyla! Ey zamanın efendisi! Allah'ın adıyla çık! Fesat her yanı kapladı, zulüm ve haksızlık ayyuka çıktı! Artık senin zuhurunun vakti gelmiştir! Tâ ki, Allah, senin aracılığıyla hakkı batıldan ayırsın, doğruyu ve yanlış göstersin!" diyorlar.

Davul ve kös eşliğinde akşam namazına kadar böyle bağırıp çağırıyorlar. İnançlarına göre Muhammed b. Hasan Askerî bu mescide girip kaybolmuş yine oradan çıkması gerekiyormuş. Onların bekledikleri İmam (: Mehdi) odur.

Sultan Ebû Saîd'in vefatından sonra Mekke emiri Ahmed b. Rümeyse b. Ebû Nümeyy Hille'yi zaptederek birkaç sene elinde bulundurmuş ama Irak hükümdarı Şeyh Hasan onu yenerek işken-ceyle öldürdükten sonra tüm malını gaspetmiştir. Emir Ahmed'in iyi huylu olduğu bilinmekteydi. Irak halkı ondan daima övgüyle bahsetmiştir.

Hille'den, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ'ya gittik. Hurma bahçeleriyle çevrili küçük bir şehir Kerbelâ. Her yanı Fırat'la kuşatılmış. Mukaddes mezar şehrin içinde. Yanı başında büyük bir medrese ve gelip geçenleri doyurmaya mahsus bir zaviye bulunuyor. Türbenin kapısında kapıcı ve bekçiler var; hiç kimse onlardan izinsiz içeriye giremez. Gümüştten yapılmış eşiği hürmetle öpülür. Bu mukaddes mezara altın ve gümüş kandiller asılmış. Kapılarda da ipek perdeler vardır. Şehir halkı, biri Evlâd-ı Rahîk (: Rahîk oğulları) diğeri Evlâd-ı Fâiz (: Fâiz oğulları) adıyla iki gruba ayrılmış; hepsi İmâmiye mezhebinden ve aynı atadan geliyor. Fakat aralarında kavga-nizâ hiç eksik olmuyor! İki taraf arasında çıkan kavgalardan ötürü şehir harap olmuştur.

YİRMİALTINCI BÖLÜM

Bağdat ve Hükümdar Ebû Saîd

Dâru's-Selâm (: Esenlik ve Barış Yurdu) diye bilinen Bağdat, İslâmın payitahtı; bereketli mi bereketli bir şehirdir. Halifelerin otağı, bilginlerin yatağıdır burası. Seyyah İbn Cübeyr Ebu'l-Hüseyn der ki:

“Burası çok eski bir şehir. Abbâsî hilâfedinin başşehri ve Kureyş kökenli imamların davet merkeziydi. Lâkin onların inşa ettiği her şey mahvolmuş, yalnız ismi kalmıştır. Zamanın vahşilerinin oraya kanlı kılıçlarını uzatmadan önceki hâline nispetle şimdi hiçbir eser kalmamış denilebilir. Dicle nehrinden başka dikkat çekici bir güzelliği yok! Dicle, Bağdat'ın doğu ve batısı arasında uzanırken Bağdat'ın doğu yakasıyla batı yakası arasında uzanan Dicle parlak bir inci gerdanlığı andırıyor. Bağdat bu nehrin suyuna kanıyor ve kir-pas kabul etmeyen berrak aynada güzelliğini seyrediyor. Ruhu, o nehrin suyu ve havasıyla günbegün gençleşiyor.”

İbn Cüzeyy der ki:

Şair Ebû Temmam Habîb b. Evs, Dicle ve Bağdat'ı şu dizeleriyle ne güzel anlatmış:

*“Geldi Bağdat'ın kıyısına, çöktü ağıtçı,
Ağlasın şimdi ağıtçılar dehrin dağıttığı dâra!
Nice yangınlar çıktı suyunda, nice savaşlar,
Küle döndü sokaklarında güzeller, gül bakışlar.
Yine de ümitvar, gün dönecek yine de
Gelecek saadet saati, rahmet incek izbelere.
Saklıyor gamını şimdi umutlu yabancı,
Bağdat; bir kocakarı; geçmiş gençliğin baharı
Kayıp zamanlarda ara artık işveli yâri ve tâci!”*

Şairler Bağdat'ın güzelliklerine dair pek çok dize söylemiş ve uzattıkça uzatmışlar. Çünkü hakikaten meydan geniştir, övülecek yanı çoktur Bağdat'ın. Kadı Ebû Muhammed Abdulvahhâb b. Ali b. Nasr Mâlikî Bağdadî de birkaç dize söylemiştir. Allah rahmet eylesin, babam bana defalarca okumuştur şu dizeleri:

*"Meftun oldum havasına Bağdat'ın; canlandım,
Hep orada olmak isterim, kader durmaz ayırır.
Bugün nasıl göçerim buradan, ne tatlı esiyor baksana,
Bir yanda kuzeyli Memdûd, bir yanda güneyli Maksur."*

Aynı şair şu beyitlerin de sahibidir:

*"Selâm olsun Bağdat'a, neşe bulsun her yandan,
Benden yüzlerce bûseye lâyıktır bu şehir.
Bilirim, bilirim güzel kıyıları art arda uzanan,
Allah'a andolsun sitemim ne öfke ne kindendir.
Fakat dar geldi bana onca güzel göğistan,
Fırakım, oyunbaz feleğin zalimliğindendir.
Bu nasıl şehir, sevgisi sıcaktır kandan,
Gurbet emri, nazımı çekmeyen sevgilidendir."*

Yine babamın bana aktardığı bazı dizelerde aynı şair –bu sefer öfkeyle– sesleniyor Bağdat'a:

*"Bağdat, garip şehir, zenginler kâşânesi!
Fakirler için tükenmeyen belâlar hanesi,
Sokaklarında yürürken hissederim kendimi,
Zındık evinin rafında mahzun bir Mushaf gibi!"*

Kadı Ebu'l-Hasan Ali b. Nebîh bir kasidesinde şöyle diyor:

*"Yalnız dolunay gibi sokulur Irak'a o güzel,
Öğle vakti dürülür defteri ateşin güneşin.
Bağdat'ın meltemlerini, ambere çeviren el,
Bunca masum mecnun olmasa elbet çekip gider.
Kerh semtinin canım kuytulduğunda bir bahçe,
Serin berrak akar suyu, derin ılık sükûnette.
Muhavvel tepelerinden ışık devşiren güzel
Tac semtinin eteğinden doğar kalbe sessizce."*

Bağdatlı bazı kadınlar için şu dizeler söylenmiştir:

*“Eridim Bağdat’a, Irak’a ve âhularına,
Yaktı beni iri gözlerindeki sihir, kül etti.
Fırat kıyısında geziyorlar, takip ettim.
Yüzleri ay parçası / ve göğüslerinden kabaran
İstekle yalpalıyor sağa sola bedenleri.
Onların aşkı, bâkirelere özgü bir tufan,
Canım feda onlara, tenim fedâ, ruhum fedâ,
Her ne sanat var âlemde, hep onlardan doğmada!”*

İbn Battûta devam ediyor:

Bağdat’ta iki köprü var. Mimarî bakımdan daha önce bahsettiğimiz Hille köprülerine benziyorlar. Kadın erkek, gece gündüz orada dolaşır halk. Orası daima gezip tozmaya elverişlidir. Şehirde hutbe okunan, Cuma namazı kılınan onbir büyük câmi var. Sekizi batıda, üçü doğuda. Daha başka mescitler de vardır. Medreseler her yana dağılmış ise de harap bir durumdadır.

Bağdat’ın hamamları hem bakımlı hem de çok. Genel olarak çatıları ziftle kaplandığından uzaktan bakan siyah mermer zann ediyor! Bu madde Kûfe ile Basra arasında sürekli kaynayıp akan bir sıvıdan temin edilir. Zift, aynı çamur gibi kaynağın etrafına birikiyor. Oradan kürekle toplayıp Bağdat’a götürüyorlar. Her hamamda küçük odalar bulunuyor. Bunların zemini ziftle döşenmiş. Duvarların zeminden itibaren yarıya kadar kısmı da zift, daha yukarısı ise beyaz parlak kireçle (: alçıyla) kaplı. Bütün odalarda iki mermer musluk var; birinden sıcak, diğerinden soğuk akıyor. Herkes ayrı bir odada yıkanır; yıkananın izni olmadan başka biri oraya giremez. Odanın bir köşesinde boy abdesti almaya elverişli küçük bir havuz da bulunur. O havuzda sıcak ve soğuk su muslukları vardır. Hamama girene üç peştamal verilir. Birini girerken, diğerini de çıkarken kullanır. Üçüncüsü ise kurulanmaya yarar. Bu denli ince düzeni Bağdat’tan başka yerde görmedim. Fakat bazı şehirlerin bu hususta Bağdat’a benzediklerini itiraf etmeliyim.

Bağdat’ın Batı Yakası

Şehrin evvelâ batı yakası kurulmuşsa da bugün büyük bir kısmı haraptır bu bölümün. Oradan geriye sadece 13 semt kalmış... Her semt küçük bir şehre benziyor. İki ya da üç hamamı var. Buradaki sekiz semtte geniş, büyük câmiler mevcut. Bu semtlerin biri Basra Kapısı

mahallesi diye bilinir, orada Halife Ebû Cafer Mansûr Câmii vardır. Allah rahmet eylesin, ruhu şâd olsun.

Mâristan (: hastane) diye adlandırılan devasâ karaltı, Basra Kapısı Mahallesi ile Dicle'ye bakan cadde arasında yer alıyor. Mâristan, muazzam bir binadan geriye kalan köhne izler hâlinde mevcut şimdi. Batı yakasındaki mezarlardan biri Mâruf Kerhî'nin kabridir. O da Basra Kapısı Mahallesi'ndedir. Bu mahalleye giden yolun kenarında mükemmel bir bina var. İçinde, tavanı yüksek tutulmuş bir kabir bulunuyor. Şöyle yazıyor baş tarafında:

“Burası Ali b. Ebi Tâlib'in soyundan gelen Avn'ın kabridir.”

Bu tarafta Ca'fer-i Sâdık'ın oğlu Musa Kâzım'ın kabri de mevcut.²⁹⁹ Bu zât, Ali b. Musa Rıdâ'nın (: Rıza) babasıdır. Hemen yanı başında Cevâd'ın kabri var. Her iki kabir de küçük bir bahçe içindedir. Gümüş levhalarla bezeli tahta sandukalar var; her iki lahdin üstünde.

Bağdat'ın Doğu Yakası

Bağdat'ın doğu kısmı çok düzenlidir. Dükkân bakımından da zengin. En büyük çarşısı, Sûku's-Sülesâ (: Salı Pazarı) diye bilinen yerdir. Orada türlü türlü sanatların icra edildiği mekânlar vardır. Yine orada güzelliği ve zarâfeti ile deyimlere konu olan Nizâmîye Medresesi yer alıyor.³⁰⁰ Çarşının sonunda Halife Müstansırbillah Ebû Ca'fer b. Zâhir'in adına yapılan Müstansırıye Medresesi bulunuyor. Bu okulda dört mezhep için ayrı ayrı mescitler ve eğitim köşeleri var. “Müderriş” (: başhoca) tahtadan yapılmış küçük bir kubbenin altında sedire oturur. Sağında ve solunda iki “muîd” (: asistan) bulunur. Bu medresenin iç kısımlarında öğrencilere ait hamam ile abdest şadırvanı mevcut.³⁰¹

Şehrin bu tarafında Cuma namazı kılınan üç büyük mabet var. Birincisi, Halife Câmii diye bilinir; halifenin saray ve dairelerine bitişik bir yapıdır. Abdest ve gusle elverişli çeşmeleri, özel su hazneleri bulunan bir câmidir burası. Bu mabette Irak'ın güvenilir hadîs derleyicilerinden erdemli bilgin, büyük insan Sirâceddîn Ebû Hafs Ömer Kazvînî ile karşılaştım. Ondandır, meşhur hadîşçi Ebû Muhammed Dârimî'nin Müsned'ini dinledim. Tarih yediyüzyirmiyedi yılının Recep ayıydı.³⁰² Dârimî'nin *Müsned'*ini hocama kadar aktaranların zinciri şöyledir:

Hocam Sirâceddîn, bilgisiyle ün salmış zeki ve erdemli kadın Fâtıma Binti'l-Adl Tâceddîn'den almış. Bu hanım, “hükümdarların kızı” diye de bilinir.³⁰³ O, üstat Ebûbekir Muhammed b. Mes'ûd'dan almış. Ebûbekir burada Mâristan denilen hastanenin doktoru olmakla tanınır. O da büyük Sufî Abdülevvel b. Şuayb Sencerî Ebu'l-Vakt'tan almış. Abdülevvel, İmam Ebu'l-Hasan Abdurrahman Davudî'den

almış. Ebu'l-Hasan ise Ebû Muhammed Abdullah Serahsî'den almış. Serahsî, Ebû İmrân İsa Semerkandî'den almış. Son olarak Ebû İmrân İsa, kitabın asıl derleyicisi olan Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman Dârimî'den almıştır.

İkinci büyük mabet, Sultan Câmîi diye bilinir. Burası şehrin dışın-da hükümdara ait köşkerin bitişiğinde bulunuyor. Üçüncü büyük mabet, Rusâfe Câmîi diye bilinir. Rusâfe Câmîi ile Sultan Câmîi arası bir mil civarındadır.

Bağdat'ta Bulunan Halifelere, Bilginlere ve Ermişlere Ait Mezarlar

Abbâsî halifelerinin mezarları Rusâfe civarındadır ve her birinin üzerinde adı yazılıdır. Şöyle sıralayabiliriz:

Mehdî, Hâdî, Emîn, Mu'tasım, Vâsık, Mütevekkil, Muntasır, Müstaîn, Mu'tezz, Muhtedî, Mu'temed, Mu'tadîd, Müktefî, Muktedir, Kahîr, Râdî, Müstekfî, Mutî, Tâî, Kaim, Kadir, Müstazhîr, Müsterşid, Râşid, Muktefî, Müstencid, Müstadi, Nâsır, Zâhîr, Mustansır ve Musta'sım.

Bilindiği gibi Musta'sım, Abbâsî halifelerinin sonuncusu. Onun devrinde Tatar girdi Bağdat'a. Birkaç gün sonra da o öldürülmüştür. O zamandan beri, Bağdat'ta Abbâsî hilâfetinin adı sanı kalmamıştır. Bu hâdise altıyüzellidört yılında meydana geldi.

Rusâfe yakınında İmam Ebû Hanife Hazretleri'nin³⁰⁴ kabri var. Üzerinde büyük bir kubbe bulunuyor. Zaviyesinde gelip gidenlere yemek veriliyor. Bugün Bağdat'ta bundan başka yemek verilen zaviye yok. Her şeyi yaratan, yok eden ve hâlden hâle sokan Allah'ın kudreti sonsuzdur! Yanı başında İmam Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel Hazretleri'nin³⁰⁵ kabri bulunuyor. Onun üzerinde kubbe yok. Rivayet edildiğine göre defalarca kubbe yapıldığı hâlde yıkılmış. Bu imamın kabri, çoğu Hanbelî olan Bağdat halkı nezdinde hürmete şayandır... Bunun hemen yanı başında tasavvuf büyüklerinden Ebûbekir Şiblî ile Seriyü's-Sakatî'nin, Bîşr-i Hafî'nin, Davud-i Tâî'nin ve meşhur mutasavvıf Ebu'l-Kasım Cüneyd Hazretleri'nin mezarları bulunur. Bağdatlılar her Cuma bu yüce insanlardan birinin kabrini seçer, hafta sonuna kadar burayı ziyaret ederler; bir dahaki haftaya da başka birini belirleyip oraya giderler... Bu şehirde bilgin ve ermiş insanlara ait daha pek çok mezar var.

Bağdat'ın bu tarafında meyve yok. Bağ ve bahçelerle dolu olan batı cephesinden getiriliyor meyveler.

Bağdat'a gelişim, Irak hükümdarının orada bulunduğu vakte rastgeldi. O hâlde şimdi ondan bahsedelim...

Irakayn Diye Bilinen Bölgenin ve Horasan'ın Hükümdarı

Irakayn diye bilinen bölgenin ve Horasan'ın hükümdarı, Ebû Saîd Bahâdur Han'dır. "Han" buralıların dilinde hükümdar anlamına geliyor. Bu adamın babası Tatar hanlarından İslâmiyeti kabul etmiş Muhammed Hudâbende'dir. Bu isimde ihtilâf var. Bazıları Hudâbende okumuş yani "dâl" ile. Ama "bende" kelimesinin okunuşunda hiçbir ihtilâf yok. O aynen duruyor. Bu durumda kelime, "Allahın kulu" anlamına geliyor. Çünkü Hudâ, Fars dilinde "Allah" demek, "bende" ise hizmetçi, köle ve benzeri anlamlara geliyor.

Yalnız bazıları "Bu adamın ismi Harubende'dir!" demekten geri durmuyorlar:. "Haru" Farsça "eşek" anlamına geliyor. İsmi ise şöyle çeviriyoruz: Eşek hizmetçisi. İki anlam arasında aykırılık ne büyük! "Harubende" şekli ünlenmiştir. Hükümdar, Tatarlık taassubu sebebiyle Hudâbende şeklini bırakıp bu isme dönmüştür. Bazıları şöyle diyor: Tatar hanları yeni dünyaya gelmiş çocuğa isim verirken o anda eve ilk giren adama itibar ederlermiş. Anılan hükümdar doğarken eve eşeklere bakan hizmetçi girmiş. Bu yüzden bu adı almış...

Harubende yahut Hudâbende, neyse işte onun biraderi Kazgan'dır. Halk ona Kazan diyor. "Kazan" yahut "kazgan" buralıların dilinde büyük, geniş tencere demektir. Onun doğumu esnasında içeriye giren cariye'nin elinde kazan varmış. Bu yüzden söz konusu ismi almış diyorlar.

İslâma giren hükümdar Hudâbende'dir. Onun, Müslüman olduktan sonra halkı Şîî mezhebine girmeye zorladığını ve Kadı Mecdüddîn ile aralarında geçen diyalogu daha önce anlatmıştık. Hudâbende vefat ettiğinden oğlu Ebû Saîd henüz küçüktü. Bağdat'ta onu gördüğüm sıralarda yakışıklı, yiğit bir delikanlıydı. Çok gençti ve henüz tüy bile yoktu yüzünde. O zaman veziri Emir Gıyâseddin Muhammed b. Hvâce (: Hâce) Reşîd'di. Onun Yahudi göçmenlerinden olan babası da Sultan Muhammed Hudâbende'nin veziriymiş.³⁰⁶ Hükümdar Ebû Saîd ile vezirini Bağdat'ta gördüm; "şabbâre" denilen sandalla geziyordu Dicle sırtında. Karşısında kendisine isyan eden Emir Cûbân'ın (: Çoban) oğlu Dımaşk Hoca vardı. Şabbâre denen kayıklar bizim "sillo-ra"ya benzer. Sağında ve solunda sâzendeleri, hanendeleri taşıyan iki kayık bulunuyordu.

O gün Ebû Saîd'in cömertliğine tanık oldum. Art arda dizilen ââmâlar hâllerinden şikâyet ediyorlardı. Her birine birer kılavuz hizmetçi, bir kat giysi ve geçimlerine yetecek kadar para verdi. Hükümdar Ebû Saîd tahta geçtiği sırada henüz küçük olduğu için ülkede Emir Çoban'ın

sözü geçiyordu. Kendisi ismen hükümdardı. Hattâ bir bayram günü Ebû Saîd'in paraya ihtiyacı olduğu, bulmaya gücü yetmediği, sonunda bir tüccara müracaat ederek ihtiyacını böyle karşıladığı anlatılır! Nihayet annesi Dünya Hatun genç şehzâdenin yanına gelerek:

“Emir Çoban'ın oğlu Dımaşk Hoca sınırı aştı! Babanın namusunu lekelemeye kadar vardırıdı işini! Çünkü evvelki geceyi Togay Hatun'un yanında geçirdi; ayrıca bana da haber gönderdi. Bu gece benim yanımda geceleyecekmiş! Artık başka yolu yok! Sen kumandanlarını ve askerlerini topla! O, habis gayesi için gizli gizli kaleye çıkınca hemen yakalayabilirsiniz! Allah, onun babasının da hakkından gelirdir!” dedi.

Çoban o sıralarda Horasan'daydı. Annesinin anlattıkları Sultan Ebû Saîd'in gururuna dokundu. O gece lüzumlu tedbirleri aldı. Dımaşk Hoca'nın kaleye girdiği haberi kulağına erişince kumandan ve askerlerine emretti; kalenin her tarafını kuşatsınlar diye.

Seher vakti Dımaşk Hoca, Hacı Mısırî adlı erle gözüktü, fakat kalenin kapısına zincir gerilip kilit vurulduğunu görünce atla çıkmaya yeltenmedi. Hacı Mısırî kılıçla zinciri kesti, beraber çıktılar. Askerler derhal onların etrafını sardı. Haseki emirlerinden Mısır Hoca denilen subay ile Lûlû isimli bir genç, Dımaşk Hoca'yı öldürdüler; başını Ebû Saîd'e gönderdiler. Kelle, sultanın ayakları altına atıldı. Onların âdeti böyledir; ciddî hasımlarına bunu yaparlar.

Ebû Saîd, Dımaşk Hoca'nın konağının yağmalanmasını, karşı koyacak olanların da kılıçtan geçirilmesini emretti. Bu hâdisе Horasan'da bulunan baba Emir Çoban'ın kulağına gitti. Oğullarından en büyüğü olan Mir Hasan'ı, Tâlış'ı ve en ufağı olan Çalû Han'ı yanına alarak yola çıktı. Çalû Han, Ebû Saîd'in kızkardeşinin oğludur. Onun annesi, Hudâbende'nin kızı Sâtîbük'tür. Emir Çoban'ın etrafında Tatar askerleri ve özel muhafızlar bulunuyordu. Onun yanına akın ettiler savaşıcağız diye! Ama kapışma esnasında Tatar askerleri Emir Çoban'ı terkederek Ebû Saîd'in yanına geçtiler. Çoban hemen geriye çekildi; Sicistan bozkırına kaçtı, kuytu bölgelere gizlendi. Herat hükümdarı Gıyâseddîn'e bir zamanlar epey iyilik yapmıştı. Bu yüzden onun yanına sığınmaya karar verdi. Şehirde emniyet içinde olacağını düşünüyordu. Fakat oğulları Hasan ile Tâlış:

“Gıyâseddîn denen herif sözünde durmaz! Çünkü Firuzşah kendisine sığındığında adamcağızı öldürdü!” diyerek aynı fikirde olmadıklarını belirttiler. Emir Çoban bu kararından vazgeçmedi. İki oğlu da kendisini terkettiğinden en küçük evlâdı Çalû Han ile hareket etti. Gıyâseddîn hemen kendisini karşılamaya çıktı, yanına gelince atından inip “emân” vererek şehre kadar refakat etti ona.

Birkaç gün sonra hem Emir Çoban'ı hem de oğlunu öldürerek kellelerini sultan Ebû Saîd'e gönderdi! Hasan ile Tâlîş ise Huvârezm (: Harizm) sultanı Muhammed Uzbek'in yanına gittiler. Sultan bunları evvelâ iyi karşılayıp güzelce misafir ettiyse de sonraları ölümü gerektirecek şımarıkça hareketlerinden dolayı idamlarına karar verdi.

Emir Çoban'ın Dümûrtâş adındaki dördüncü oğlu Mısır'a kaçtı. Orada Melik Nâsır kendisine İskenderiye'yi verdi ama o:

"Ebû Saîd'le savaşmak için ordu ve askerden başka bir şey istemiyorum!" diyerek bu teklifi kabul etmedi. Melik Nâsır ne zaman ona bir elbise gönderse aşağılamak amacıyla elbiseyi getiren adama daha güzelini hediye ederdi. Nihayet bu tür ölçüsüz hareketlerden bıkan Melik Nâsır idam ettirdi onu. Kesilmiş başını Ebû Saîd'e gönderdi. Demûrtâş ile Kara Sunkur'un hikâyesini daha önce anlatmıştık.

Emir Çoban öldürüldükten sonra kendisinin ve oğlunun cesetleri Hicaz'a götürüldü. Arafat'ta vakfe yapılarak, Mescid-i Nebî yakınlarında bizzat Çoban tarafından yaptırılan türbeye gömülmek üzere Medine'ye taşındı bu naaşlar... Ama oraya da gömülmelerine müsaade edilmediğinden Bakî diye bilinen mezarlığa defnedildiler.

Hükümdar Ebû Saîd ülke idaresinde ipleri tamamen eline alınca Emir Çoban'ın kızı Bağdat Hatun'la evlenmek istedi. Bağdat Hatun çok güzel bir kadındı. Sultan Ebû Saîd'in halası oğlu olan ve vefatından sonra otoriteyi eline geçiren Hasan'ın nikâhı altındaydı bu kadın. Hükümdar Ebû Saîd'in ısrarı üzerine Hasan eşini boşadı. Ebû Saîd, Bağdat Hatun'la evlenerek ona diğer hanımlarından daha çok alâka ve hürmet gösterdi. Şu kesin bir gerçek ki, Türk ve Tatar milletleri nezdinde kadınlar çok itibar görüyor. Onlar bir buyrultu yazdıklarında:

"Sultanın ve **hatunlarının** emriyle!" ifadesini mutlaka koyarlar! Kadınların her biri bazı eyaletlerin idaresine ortak; büyük gelirlerin sahibidir. Onlar hükümdarla beraber sefere çıkarlar, lâkin kendi başlarına ayrı bir karargâhta beklerler.

Bağdat Hatun, Hükümdar Ebû Saîd'i etkileyerek diğer kadınların hepsine üstün gelmiş ve sultanın hayatı boyunca bu hâl devam etmiştir. Fakat Ebû Saîd bir gün Dilşâd isminde bir hatuna sırlıslıkla âşık olunca Bağdat kendisini terkedilmiş hissetti; feci bir kıskançlığa yakalanarak Ebû Saîd'i zehirletti! Geceyi beraber geçirdikten sonra zehirli bir mendil basmış ağzına! Ebû Saîd arkada veliaht bırakmadan ansızın ölünce aşağıda anlatacığımız gibi kumandanlarından her biri ülkenin bir köşesini idaresi altına almıştır.

Kumandanlar Bağdat Hatun'un Hükümdar Ebû Saîd'i zehirlediğini öğrendiler; onun mutlaka öldürülmesi gerektiğine karar verdiler.

En büyüklerden Hoca Leylî adında iri yapılı genç bir emir, Bağdat Hatun'u hamamda başına topuz vurarak öldürdü. Avretini bir çuval parçasıyla örttü. Günlerce orada kaldı çıplak ceset... Şeyh Hasan, Arap İrakı denilen bölgeyi zaptedip bağımsızlığını ilân edince Ebû Saîd'in yaşayan eşi Dilşâd Hatun'la evlendi; çünkü daha önce Ebû Saîd onun eşi Bağdat Hatun'u almıştı!

Hükümdar Ebû Saîd'in Ölümünden Sonra İlhanlı Ülkesine Hâkim Olanlar

Bunlar arasında daha önce andığımız hala oğlu Şeyh Hasan'ı sayabiliriz. Bu adam Arap İrakı denilen bölgenin tümüne hâkim olmuştur. Emir Sunayta'nın (: Sutay) oğlu İbrahim Şah, Musul ve Diyarbakir'i; Emir Ertenâ, Türkmen diyarı Anadolu'yu; Demürtaş oğlu Hasan Hvâce (: Hoca) ise Tebriz, Sultâniye, Hemedân, Kum, Kaşân, Rey, Râmeyn, Fergân (: Ferahan) ve Kerec'i ele geçirdi. Emir Togaytimur, Horasan diyarının bir kısmını; Emir Hüseyin b. Gıyâseddîn, Herat ile Horasan diyarının büyük bir bölümünü; Melik Dînâr, Mekrân diyarını ve Kic'i; Muhammed b. Muzaffer, Yezd, Kirman ve Varku'yu; Melik Kutbeddîn Temehten, Hürmüz'ü, Kiş'i, Katîf'i, Bahreyn'i ve Kalhât'ı ele geçirmişti. Daha önce bahsettiğimiz Sultan Ebû İshâk, Şiraz, İsfahan ve Fâris arazisini ele geçirmiştir. Bu arazi ancak 45 günlük yürüyüşle aşılabacak büyük bir topraktır. Sultan Afrâsiyâb Atabek ise İyzec ve diğer şehirleri ele geçirmiştir. Daha önce bundan bahsetmiştik.

Şimdi konumuza dönelim.

Hükümdar Ebû Saîd'in Yolculuk Alayı ve Tebriz'e Varış

Irak hükümdarlarının seyahate çıktığı ve bir yerde konakladığı vakit nasıl bir merasim yapıldığını görmek amacıyla Ebû Saîd'in avanesi ile Bağdat'tan hareket ettim. Burada şafak sökerken yola çıkmak, kuşluk zamanı mola vermek âdettir. Onların yolculuk düzenleri şöyle:

Kumandanlardan her biri askeri, davulu ve bayrağıyla gelip sağda veya solda kendine ayrılan yerde durur. Oradan bir adım dahi öne geçmez. Hepsî gelip sıralandıktan sonra hükümdar atına biner, kalkış davulu çalınır. Her kumandan ilerleyerek hükümdarı selâmladıktan sonra daha önce belirlenmiş yerine döner. Sonra mabeyinci ve nakipler, sultanın huzuruna gelir. Bunların arkasında, güzel elbiselere bürünerek, sultanın atlarına binmiş yaklaşık yüz kişiden oluşan saz ve söz takımı ilerler. Çalgıcılar takımının başında boyunlarına davul asılı on süvari ile elinde zurna bulunan beş süvari yer alır. Bu zurnalara bizim orada "gayta" (: gayda) deniliyor. Süvariler bu davul ve zurnaları

çalarlar, bir müddet sonra durduklarında saz takımından on kişi onların yerini alır ve şarkı söylerler. Bu şekilde on devir yapılmış konaklama vakti gelir. Yolculuk esnasında sayıları elliye yakın emir, hükümdarın sağ ve solunda bulunurlar. Onların arkasında bayrak tutmak, davul çalmak ve zurna üflemekle görevli takımlar yer alır. Onlardan sonra asker köleler dizilir. Daha sonra da mertebelerine göre çeşitli subaylar takip eder kafileyi. Her subayın kendine özgü bayrağı, davulu ve zurnası vardır.

Bu düzenin sorumlusu “Emir-i Candar” diye çağrılan komutandır. Onun da kendine bağlı büyük bir grubu var. Bulunduğu birimden ve topluluktan geride kalanın cezası, ayakkabısının çıkarılıp kumla doldurulmasıdır. Hattâ ayakkabı, adamın boğazına asılır. O şekilde yürür adamcağız! Cezalı o vaziyette konak yerine kadar yayan gidip emirin huzuruna getirilir. İster yüksek rütbeli, ister erattan bayağı biri olsun, hiç farketmez; yere yatırılarak arkasına yirmibeş kamçı şaklatılır. Kimse istisna edilemez bu cezadan!

Konaklama vakti gelince Hükümdar ve “memlûk” (: kapıkulu) askerleri ayrı bir karargâhta mola verirler. Hatunların her birinin de kendine ait bir karargâhı vardır. Hattâ her birinin imamı, müzzini, hafızları ve pazarcıbaşı mevcuttur. Vezirler, kâtipler ve çeşitli işlerle meşgul olanlar da ayrı bir yerde konaklarlar. Her kumandan kendine ait özel bir yerde yükünü çözer. İkindiden sonra beraberce hükümdarın huzuruna varır, eğilerek selâm verirler. Yatsıdan sonra ellerinde meşaleler huzurdan çıkar, konakladıkları yerlere dönerler...

Molaya son verilip yolculuğa tekrar başlanacağı vakit büyük davul art arda vurulur. Hükümdarın “melikesi” (: birinci eşi) olan “Büyük Hatun”un davulu çalınır. Ondan sonra diğer hatunların davulları çalınır. Sonra büyük vezirin ve diğer vezirlerin davulları çalınır birer defa. Daha sonra da kafilenin öncülüğünü yapan emir, maiyetiyle ata biner ve yola koyulurlar. Onların arkasından hatunlar gelmekte, onların ardından ise sultanın ve hatunlarının yükleri bulunmaktadır. Hatunların eşyaları arasına birilerinin girmesini önlemek için yanına aldığı muhafızlarla beraber yürüyen ikinci kumandan gözüdür orada. Daha sonra da halk ilerler kafilenin arkasından.

Bu bölgede on gün ilerledik. Sonra Emir Alâeddîn Muhammed’in arkadaşlığında Tebriz’e doğru yolaldık.³⁰⁷ Alâeddîn saygın ve büyük kumandanlardandır. On günün bitiminde Tebriz’e ulaştığımızda şehir dışında Şam diye bilinen bir yerde konakladık. Orada eski Irak hükümdarı Kazan’ın kabri bulunuyor. Hemen yanı başında güzel bir medrese ve zaviye var. Zaviyede gelen gidene yemek ikram ediliyor.

Yemek listesi şöyle: Ekmek, et, yağ ve helvayla pişirilmiş piring. Emir coşkun derelerin, yemyeşil yaprakların ortasında kurulmuş bu zaviyeye beni bıraktı; burada geceledim.

Ertesi gün Bağdat Kapısı denilen taraftan şehre girip Kazan Çarşısı adıyla bilinen büyük pazara vardım. Bu, tüm dünya ülkelerinde görmüş olduğum çarşıların belki de en güzeli! Her zanaat için ayrı bir bölüm var. Kuyumcular bölümünden geçerken gördüğüm çeşit çeşit mücevher gözlerimi kamaştırdı! Kıymetli taşlar, güzel elbise giyinmiş ve beline ibrişim kuşak bağlamış yakışıklı kölelerin elindeydi. Bunlar tacirlerin önünde bekliyor, ellerindeki cevahiri Türk hatunlarına gösteriyorlardı. Türk hatunları mücevher satın almakta birbirleriyle yarış ediyordu! Bu manzarayı büyük bir sınav olarak görüyorum. Böyle bir manzara karşısında Şeytan'ın ayartmasına kapılmaktan Allah'a sığınırım! Amber ve Misk çarşısı da denilen İtr Pazarı'na girdiğimizde aynı, hattâ daha nefis manzaralarla karşılaştık! Sonra Vezir Ali Şâh tarafından inşa edilen büyük mabede vardık. Bu adam Ceylân diye de biliniyor. Câmiin dışında, sağ tarafta kible yönünde bir medrese var. Sol tarafta da bir zaviye mevcut. Câmiin avlusu mermerle döşenmiş, duvarları "Kaşânî" denilen özel çiniyle kaplanmış. Kaşânî gayet parlak ve kaygan bir şeydir. Avlunun ortasından su geçiyor; orada çeşitli ağaçlar, yasemin ve üzüm kütükleri bulunuyor. Burada her gün ikindi namazından sonra Yâsin, Fetih ve Amme sûrelerini okumak âdetmiş. Şehir sakinleri *Kur'an* dinlemek için toplanıyorlar burada.

Tebriz'de bir gece kaldık. Sabahleyin Hükümdar Ebû Saîd'den Emir Alâeddîn'e kendisine katılması hususunda ferman geldiğinden beraberce döndük.

Tebriz'de bilginlerden hiçbirisiyle görüşmedim.

Sonra sultanın karargâhına varıncaya kadar yola devam ettik. Alâeddîn beni 'yolcu kfilesinden biri olduğumu haber vererek' huzura çıkardı. Sultan memleketimi sordu. Bana bir kat elbise ve binek hayvanı ikram etti. Emir Alâeddîn, Hicaz'a gitmek niyetinde olduğumu Sultana arz edince yolda bineyim diye deve ile hediye dolu bir tahtirevan verilmesi hususunda Bağdat valisi Hoca Ma'rûf'a yazılı bir ferman gönderdi Sultan. Bağdat'a dönüp sultanın tahsis ettiği eşyaları aldım. Kervanın hareket etmesine iki aydan fazla vakit olduğundan bu süre zarfında Musul ve Diyarbekir taraflarını dolaşmayı uygun gördüm. Böylece kervanın yola çıkacağı vakit Bağdat'a dönecek ve Hicaz'a gidecektim.

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM

Musul ve Diyarbekir'e Yolculuk

Bağdat'tan çıktık. Dicle'den çatallanıp art arda pek çok köyü sula-
yan Düceyl (: Küçük Dicle) çayı yakınında bir mola yerine yöneldik.
İki gün sonra Harbe adı verilen bir kasabaya ulaştık. Buranın toprak-
ları pek verimli. Oradan kalkıp Dicle kenarında Ma'sûk Kalesi yakı-
nında bir muntıkada konakladık. Kalenin doğu tarafında Sâmerîâ
denilen ve esas ismi Sürremenreâ (: Görensevindi) olan şehir bulunur.
Buraya Sâmrâh adını da veriyorlar.³⁰⁸ Sâmerîâ bugün harap durum-
da, pek az kısmı sağlam kalmıştır. Birçok istilâya uğrayıp viran olma-
sına rağmen yine de çok güzel; havası hoş ve mutedil. Hille şehrinde
olduğu gibi burada da Sâhibüzzemân Türbesi bulunur.

Oradan hareket ederek bir konak katettikten sonra Tikrit şehrine
vardık. Burası geniş bir alana kurulu, sokakları temiz, mabetleri çok
olan bir şehirdir. Halkı güzel ahlâkıyla tanınmıştır. Dicle bu şehrin
kuzeyinden geçiyor. Kenarında sağlam bir kale var. Tikrit, gerçekten
de çok eski bir şehir; etrafı surlarla çevrili.

İki konak sonra Dicle kıyısında bulunan Akr köyüne vardık. Üst
tarafındaki tepede bir kale, alt tarafta ise Hânülhadîd (: Demirhan) adı
verilen sağlam mazgallı bir büyük han bulunuyor. Buradan Musul'a
kadar köyler ve mezarlar birbirine çok yakın şekilde sıralanmış.

Sonra Dicle civarında Kayyâra denilen mekâna geldik. Burada
bulunan siyah bir bataklıkta zift kaynakları mevcut. Ziftin toplanması
için havuzlar yapılmış. Zemin üzerinde simsiyah, parlak, yumuşak ve
hoş kokulu bir çamur gibi görürsün zifti. Kaynakların etrafında bulunan
bu siyah sığ göletin üstü ince bir yosunla kaplanmış. Onu kenara
çekince hemen zift ortaya çıkar. Orada büyük ve derin bir kaynak daha
var. Zift çıkarmak istenince ateş yakılır. Ateş orayı yumuşatır. Sonra da
zift parçaları birbirinden çözülmüş hâlde ayrı ayrı çıkarılır. Kûfe ile Bas-

ra arasında böyle bir kaynağın olduğunu daha önce söylemiştik. Bu zift kaynaklarından ayrılarak iki konak sonra Musul'a vardık.

Musul Şehri, Yunus Tepesi, Nusaybin ve Sincar

Musul, hayat seviyesinin yüksek olduğu bereketli bir şehir. Had-bâ (: Kambur) adı verilen kalesi sağlamlığıyla ünlenmiştir. Kalenin yüksek bir suru var. Burçları sağlam. Sultanın kaldığı konak kaleye bitişik. Kaleyle şehir arasında geniş ve uzun bir cadde var. Yol, şehrin üst tarafından aşağısına doğru uzanıyor. Burada, mazgalları birbirine yakın iki sur zincirinden bahsedebiliriz; şehri çepeçevre saran... Sur içinde birbiri üstüne inşa edilmiş odalar var. Sur gayet geniş bir şekilde yapıldığı için hücreler buralara eklenmiş. Hind ülkesinin başşehri olan Dihlî'den başka bir yerde bu surun bir benzerini görmedim.

Şehrin dışındaki mahallede câmi, hamam, kervansaray ve çarşılar vardır. Bu mahalle Dicle'nin tam kenarındadır. Etrafı demir parmaklıklarla çevrili bir semt!. Dicle'ye bakan gayet gösterişli ve sağlam oturma yerleri câmiin hemen bitişiğinde. Girişte ise bir hastahane var.

Şehirde iki büyük câmi bulunuyor. Biri eski, diğeri yeni. Yeni câmiin avlusunda kubbe altında mermer sütun üzerine bina edilmiş sekiz köşeli bir havuzdan fışkıran su adam boyu yükseldikten sonra yere iniyor. Son derece güzel ışıklı bir ayna oluşuyor! Musul çarşısı çok çekici. Dükkânların her biri diğerrinin üzerine eklenmiş. Kapıları demirden. Orada Circis diye bilinen Hz. Hızır'ın kabri vardır.³⁰⁹ Bir de onun adıyla anılan mescit var. Kabir, mescidin sağ tarafındaki köşede. Bu meşhur mezar, şehrin yeni câmii ile köprü kapısı arasındadır. Allah Teâlâ burayı ziyaret etmeyi ve mescitte namaz kılmayı bize nasip eyledi, şükürler olsun...

Orada Yunus tepesi diye bilinen bir yamaç vardır. Hemen bir mil yakınında yine Yunus Peygamber'in adıyla bilinen bir kaynak mevcut. Rivayete göre Yunus Peygamber kendi toplumuna burada "Temizlenin!" diye emreder; böylece tepeye çıkarlar, beraberce dua ederler; Hak Teâlâ onlardan azabı kaldırır.

Buranın hemen yakınlarında büyücek bir kasaba mevcut. Harap bir vaziyette. Anlatılanlara göre Yunus Peygamber'in şehri Nînevâ (: Ninova) orasıymış eskiden. Bu eski şehri çevreleyen surun kalıntıları hâlâ ayakta. Kapı yerleri bile belli oluyor. Yunus tepesinde büyük bir bina ve ribât bulunuyor. Ribâtın içinde pek çok oda var. Yine büyük bir kapıdan girilen bir alanda abdest ve gusle elverişli temizlik mekânları ve çeşmeler bulunuyor. Ribâtın tam ortasında ipek perdeyle örtülü ve kapısı kıymetli taşlarla bezeli bir hücre var; oraya Yunus

Peygamber'in makamı denilir. Buradaki mescidin mihrabının Yunus Peygamber'in ibadet yeri olduğu söyleniyor. Musullular her Cuma gecesi buraya çıkıp Allah'a ibadet ederler. Onlar güzel ahlâk sahibidirler. Yabancılar karşı iyi davranır, cömertçe ikram ederler.

Şehre vardık. Valisi, Haydar lâkabıyla tanınan bir asil kişi, şerif ve seyyitlikle yücelmiş Emir Alâeddîn Ali b. Şemseddîn idi; hemen misafir etti beni. Evinde kaldığım sürece bütün masraflarımı karşıladı. Cömertliğiyle meşhurdur o! Hükümdar Ebû Saîd ona hürmet gösteriyor. Bu diyarı ve buraya komşu olan bölgeleri onun idaresine vermiş. Emir Alâeddîn, köle ve askerlerinden oluşan büyük bir kafilayla yolculuğa çıkar. Şehrin âyan zümresi sabah-akşam onu selâmlamak için huzura gelirler. Bu adam pek cesur ve heybetli! Şu satırların yazıldığı sırada onun oğlu, gariplerin yatağı, muhtaçların sığınağı ve gezginlerin mekânı olan Fas'taydı. Müminlerin emiri efendimizin vesile olduğu saadeti memleketimizden eksik etmesin Yüce Allah ve cümle afetten yurdumuzu korusun!

Musul'dan hareket ederek Aynü'r-Rasad denilen köye vardık. Köy, üzerinde köprü bulunan bir nehir kenarında ve hemen yanında da bir han mevcut. Orada bir süre konakladıktan sonra Muveyliha kasabasına vardık.

Sonra buradan da hareket ederek Cezîre-i İbn Ömer diye bilinen şehre ulaştık. Çok güzel, gösterişli ve şirin bir şehir. Etrafı ırmakla çevrili olduğu için buraya "cezire" (: ada) denilmiş.³¹⁰ Büyük bir bölümü harap ama zengin bir çarşısı, gayet sanatkârane, taştan yapılmış eski bir mabedi var. Şehrin surları da taştan örülmüş. Ahali erdemli insanlardan oluşuyor. Yabancılar, gezginlere, misafirlere iyi muamele ediyorlar. Oraya vardığım gün, *Kur'an*'da geçtiği üzere Nuh Peygamber'in gemisinin oturduğu Cûdî dağına gördük. Çok yüksekti ve etekleriyle geniş bir alanı kaplıyordu.

İki konak aştık ve Nusaybin şehrine ulaştık.³¹¹ Çok eski bir şehir. Orta büyüklükte. Esas kısmı harap olmuş. Akarsuları, bahçeleri ve meyve ağaçlarını içine alan geniş bir ovaya kuruludur. Burada üretilen gülsuyunun koku ve revnak bakımından benzeri yok. Bir nehir çember gibi şehri kuşatıyor. Şehre yakın bir dağdan çıkıyor, pek çok kollara ayrılarak bahçeleri suluyor. Arklardan her biri şehre dalarak sokak ve evlerden geçiyor. Yani her eve uğruyor bu su! Nihayet büyük câmiin ortasından geçerek biri avlunun kalbinde, diğeri doğu kapısı yakınında bulunan iki sarnıca dökülüyorlar. Nusaybin şehrinin hastahanesi ve iki medresesi vardır. Halkı güvenilir, temiz yürekli ve dindar insanlardır.

Ebû Nuvvâs, Nusaybin şehrinden bahsederken ne kadar doğru söylemiş:

*"Nusaybin hoş geldi bana, ben onu razı ettim,
Keşke dünyadan nasibim olsaydı Nusaybin!"*

İbn Cüzeyy der ki:

Oysa diğer insanlar Nusaybin şehrini, suyunun bozukluğu, havasının sertliğinden ötürü pek de iyi yâdetmiyorlar! Hattâ şairlerden biri şu dizelerde bunu anlatır:

*"Nusaybin garip bir yer; orada zor günler geçirdim,
Nice hastalıkla boğuştum, tarifsiz acılarla!
Oranın sularında kızarmaz gül, bulmaz asıl rengini!
Suratlar sapsarı, insanlar hep ağlamakta!"*

Buradan kalkarak Sincar'a yöneldik.³¹² Meyveleri, ağacı ve akar-suyu bol bir şehir. Bir dağın tam eteğine kurulmuş. Suyunun ve bahçelerinin çokluğu bakımından Dımaşk'a benziyor. Oranın câmii bereketi ve manevî etkisiyle ün salmıştır. Hattâ içinde yapılan duanın kabul edildiği de söylenir. Bir çay, câmi etrafını dolanıyor sonra tam ortasından geçiyor!

Sincar ahalisi Kürtlerden oluşuyor. Bunlar cesur ve cömert insanlardır. Orada görüştüğüm derin bilginlerden Şeyh Abdullah Kürdî büyük dervişlerden olup keramet sahibidir. Kırk günde bir yemek istediği ve yediği zaman da bir arpa ekmeğinin yarısıyla yetindiği söylenir! Sincar dağının doruğunda kurulu tekkesinde görüştüm onunla. Bana dua etti. Biraz da para verdi. Bu parayı Hind küffarı tarafından saldırıya uğrayıncaya kadar muhafaza etmişimdir.

Sonra Dârâ şehrine hareket ettik. Eski ve büyük bir şehir. Manzarası güzel. Ta yukarılardan bakan bir kalesi var. Şimdi harap; içinde kimse yaşamıyor. Dışında mamur bir köy vardı. Orada konakladık.

Sonra Mardin'e ulaştık.³¹³ Dağın eteğine kurulmuş büyük bir şehir burası. İslâm şehirlerinin en güzellerinden... Çarşıları cıvı cıvı. Mer'ız diye bilinen yünden yapılmış giysiler burada üretiliyor. Bu giysilere "Mardini" de denilir. Tepenin tam doruğunda sarp bir kale var, pek ünlüymüş.

İbn Cüzeyy der ki:

Sözü geçen kale Mardin Kalesi'dir. Bazıları ona Şehbâ adını vermiştir. Irak şairi Safiyyüddîn Abdülaziz b. Serâyâ Hillî de bu kaleyi kastederek şu dizeleri söylüyor:

*“Kızgın Hille’nin evlerini terket de çek git,
Geç develerinden ve Zevrâ denen yerden geç!
Kanbur Musul’da da bekleme yola devam et.
Çünkü Şehbâ Kalesi’nin şimşekleri,
Zamanın (bela) ifritini yakacak er veya geç!”*

Halep Kalesi’ne de Şehbâ adı verilir. Bu şiir pek sanatkârane olup şair bununla Mardin hükümdarı Melik Mansûr’u övmek istemiştir. Hükümdar iyi nam salmış, cömert biridir.³¹⁴ Elli sene yönetti burayı; hattâ Tatar hükümdarı Kazan’ın zamanına erişerek Sultan Hudâbende’ye akraba oldu, kızı Dünya Hatun, Sultan Hudâbende’yle nikâhlanmıştır.

Mardin Hükümdarı

Şehre vardığım sırada sultan, evvelce bahsettiğim Melik Mansûr’un oğlu Melik Sâlih’ti.³¹⁵ Babasından sonra tahta o geçmiştir. Irak, Şam ve Mısır civarında ondan daha cömert ve iyiliksever biri yok! Kapısına gelen şairlere ve fakirlere babalarıymışçasına ikramda bulunur. Ebû Abdullah Muhammed b. Câbir Endelüsî’ye kendisini methetmesine mukabil 20.000 dirhem vermiş! Mervî diye de tanınan bu şair sakattır. Hayır eseri olarak birçok medrese ve zaviye yaptırmıştır bu sultan. Onun veziri, çağının eşsiz bilgini ve imamı kabul edilen Cemaleddîn Sincarî’dir. Bu adam Tebriz’de tahsil görmüş, büyük âlimlerden ders almıştır. Kadılar kadısı olan İmam Burhâneddîn Musulî’ye yetişmiştir. Bu zât, Derviş Feth Musulî’ye intisap etmiş ünlü biridir. Burhâneddîn Musulî, yüreği Allah sevgisiyle dolu mütevazı bir insandır. Kaba yünden mamul, on dirhemden daha ucuz bir elbise giyer. Sarığı da böyle. Davalara genellikle medrese dışında, mescidin avlusunda bakar. O daima orada ibadet hâlinindedir. Kendisini tanımayan biri uzaktan şöyle bir baksa onu kadı değil, hizmetçilerden biri zanneder!

Musul Kadısı Burhâneddîn’in Başından Geçen Bir Hâdise

Bana anlatılanlara göre Kadı Burhâneddîn bir gün mescidin dışındayken yanına gelen kadın onu tanımadığından olacak;

“Hoca, de hele nerede oturur kadı?” diye sorunca Burhâneddîn:

“Ondan ne istiyorsun?” diye sorar. Kadın:

“Kocam beni dövdü! Onun ikinci bir hanımı daha var. Aramızda âdil davranmıyor! Ben fakir biriyim, kocamı hâkimin huzuruna getirt-

mek için birilerini tutmak istesem de verecek param yok!" der. Burhâneddîn:

"Peki, kocanın evi nerede?" diye sorar. Kadın:

"Şehir dışında, Mellâhîn köyünde!"

Böylece Burhâneddîn;

"Seninle beraber oraya gidiyorum!" diyerek yola koyulur. Kadın:

"Sana verecek bir şeyim yok bu hizmetine karşılık!" demesine rağmen Burhâneddîn:

"Zaten senden bir şey almıyorum!" diye cevap verir. Böylece kadına köye gitmesini ve dışarıda beklemesini, arkadan kendinin geleceğini bildirir. Kadın aldığı talimat üzere köye gider ve bekler. Kadı arkadan yalnız başına gider ve kadını takip ederek kocasının evini bulur. Adam kadını görünce:

"Seninle beraber gelen bu uğursuz ihtiyar da kim?" diye sorar. Zira hanımının arkasında takipçi görmek "alışık olmadığı" bir durumdur! Ama kadı hiç bozmaz istifini;

"Vallahi senin dediğin gibi biriyim işte. Ama mutlaka hanımını razı etmeni istiyorum!" deyip söze başlar. İki kişi arasında münakaşa uzar, halk toplanır. Kadıyı hemen tanırlar, selâm verirler. Bu sefer haksız koca endişeye kapılır, mahcup olur.

Burhâneddîn:

"Korkmana gerek yok, hanımla aranı düzelt!" diye tembih ettiğinde adam;

"Başım gözüm üstüne!" diyerek hanımını hoşnut etmeye çalışır. Kadı o gün eline geçen rüsum parasını da onlara teslim eder, döner.

Ben Burhâneddîn ile görüştüm, evinde misafir etti beni. Sonra Bağdat'a dönmek üzere hareket ettik.

YIRMİSEKİZİNCİ BÖLÜM

Bağdat'a Dönüş, Hac İçin Mekke'ye ve Daha Sonra Yemen'e Hareket

Geriye, Bağdat'a dönme niyetiyle yola koyuldum; Musul'a vardığımda hac kervanının Bağdat'a hareket etmekte olduğunu gördüm. Kervanda bulunan Sitt-i Zâhide adlı ermiş bir kadın halifeler soyundan olup defalarca hacca gitmişti. O daima oruç tutardı. Selâm verip himayesine girdim. Yanında bulunan bir grup derviş ona hizmet ederdi. Bu ermiş kadın yolculuk esnasında vefat etti. Allah rahmet eylesin. Zerûd denilen yere defnedildi.

Sonra Bağdat'a vardık. Hacılar yolculuk hazırlığındaydı. Şehrin emiri Ma'rûf Hoca'nın yanına giderek hükümdarın benim hakkımda lütfettiği fermanın gereğine uyulmasını rica ettim. Bir hac tahtırevanının yarısını bana tahsis etti. Hizmetimde bulunsunlar diye yanıma dört adam kattı, yolda gerekli suyu da ihmal etmedi. Durumumla ilgili raporu, kafilenin emiri olan Behlevân (: Pehlivan) Muhammed Huvayh'a gönderdi. Ona, bana iyi davranmasını tembih etti.

Bu adamla zaten önceden dostluğumuz olduğundan, yolculuğumuz aradaki samimiyeti daha da artırdı. Daima Emir Pehlivan'ın himayesi altındaydım. O, emredildiği gibi ihtiyaçlarımı görüyor, azığımı karşılıyordu. Kûfe'den çıktığımız sırada ishale tutulduğum için günde birkaç defa tahtırevandan indiriliyordum. Pehlivan daima hâlimi hatırlımı sorar, bana iyi davranılması için buyruklar yağdırırdı.

Mekke'ye varıncaya kadar hastalığım devam etti. Kutlu Ev'i tavaf etmeye koştum. Hemen "kudûm" (: varış) tavafı yaptım. Gücsüz olduğum için farz olan kısmı oturarak ifa ettim. Tavafları, Safâ ile Merve arasındaki sa'yı, Emir Pehlivan'ın atına binerek yaptım. Bu sene Pazartesi günü vakfeye durduk. Minâ'ya geldiğimde hastalığım hafiflemişti. Daha sonra tamamen iyileştim.

Hac ibadetini yaptıktan sonra o seneyi Mekke'de geçirdim. "Müşey-yidü'd-Devâvîn" (: Divan müfettişi, defterdar) Emir Alâeddîn b. Hilâl o sıralarda attarlar çarşısının dışında Benî Şeybe Kapısı'nın yanında bir şadırvan inşası için Mekke'de bulunuyordu. O sene Mısır'ın nüfuzlu şahsiyetlerinden oluşan bir grup seçkin kişi de mübarek beldenin misafiriydiler. Bunlar arasında Tâceddîn b. Köyük'ü,³¹⁶ Kadı Nüreddîn'i, Zeyneddîn b. Asil'i, İbnü'l-Halîl'i ve Nâsıreddîn Asyûtî'yi sayabilirim...

Yıl boyunca Muzafferiye Medresesi'nde kaldım. Hak Teâlâ bana tam bir şifa ihsan ettiği için günlerim huzur içinde geçti. Kendimi tavafa, ibadete verdim; bol bol umre yaptım. O sene Mısır'ın Saîd bölgesinden de epeyce hacı geldi. İlk haccedenler arasında Şeyh Necmeddîn Asfûnî'yi, Mısır kadısı Necmeddîn Bâlisî'nin iki oğlu Alâeddîn Ali ve Sirâcedden Ömer'i sayabilirim.

Zilkade ayının ortalarında nüfuzlu ve erdemli dostlarımdan biri; Emir Seyfeddîn Yelmelek geldi. Doğum yerim olan Tanca'dan da ziyaretçiler vardı o ayda. Allah, ülkemi korusun! Gelenler arasında şunları sayabilirim: Fakih Ebû Abdullah Muhammed İbnü'l-Kadî Ebu'l-Abbâs İbnü'l-Kadî'l-Hatîb Ebî'l-Kasım Cürâvî, Fakih Ebû Abdullah b. Atâullah, Fakih Ebû Muhammed Abdullah Hadarî, Fakih Ebû Abdullah Mürsî, Fakih Ebû Ali Belensî'nin oğlu Ebu'l-Abbâs, Ebû Muhammed İbnü'l-Kabile, Ebu'l-Hasan Biyârî, Ebu'l-Abbâs b. Tâfût, Ebu's-Sabr Eyyûb Fahhâr, Ahmed b. Hakkâme... Ayrıca Kasru'l-Mecâz ahalisinden Ebû Zeyd Abdurrahman İbnü'l-Kadî Ebu'l-Abbâs b. Halûf, Kasru'l-Kebîr ahalisinden Fakih Ebû Muhammed b. Müslim, Ebû İshâk İbrahim b. Yahyâ ve onun oğlu vardı gelenler arasında...

Bu sene Mekke'yi ziyaret edenler arasında hükümdarın "haseki" ümerasından Emir Seyfeddîn Tokuzdemûr, Karamanoğlu Emir Musa, "Nâzır-ı Ceyş" ve "Kâtib-i Memâlik" (: ordu müfettişi ve haznedar) Kadı Fahreddîn, Tâc Ebû İshâk ve Melik Nâsır'ın özel hocası Hadak adlı hanımefendi vardı. Harem-i Şerif diye bilinen kutlu mabet ve çevresine geniş bağışlarda bulundular. En çok da Kadı Fahreddîn verdi.

Yediyüzyirmisekiz yılının hac mevsiminde Cuma günü vakfeye durduk.³¹⁷ O sene Emir Pehlivan'ın kılavuzluğu ve refakatiyle Rümeyse oğlu Ahmed ve Utayfa oğlu Mübarek Irak'tan geldiler. Yanlarında Şeyhzâde Harbâvî ile Şeyh Danyal da bulunuyordu. Irak hükümdarı Sultan Ebû Saîd adına Mekke ahalisine ve misafirlerine sadaka dağıttılar. İşte yine o yıl hükümdar Ebû Saîd'in adı Melik Nâsır'dan sonra hutbede okunmuş ve hakkında dua edilmiştir Zemzem Kubbesi'nin üstünde... Onların ardından Yemen hükümdarı Melik Mücâhid Nüreddîn'in adı anılmıştır ama Emir Utayfa bu işi uygun görmedi, üvey kar-

deşi Mansûr'u Melik Nâsır'a gönderdi; durumu anlatsın diye. Sonra Rûmeyse'nin emriyle Mansûr geri getirildi, iş uzadı. Utayfa ikinci defa Mansûr'u Cidde yoluyla göndererek vaziyeti Melik Nâsır'a bildirdi.

Yediyüzyirmidokuz yılının Salı gününde vakfeye durduk.³¹⁸ Bu sene de hac ibadetini yaptım ve yediyüzotuz yılını Mekke'de geçirmeyi tercih ettim. Yediyüzotuz yılının hac mevsiminde Emir Utayfa ile Emir-i Candar (: Özel muhafız birliği başı) Aydemûr Nâsırî arasında kavga çıktı. Bir grup Yemenli tüccar mallarının çalınması üzerine Aydemûr'a şikâyetle bulunmuştu. Aydemûr, Emir Utayfa'nın oğlu Mübarek'e:

"Bu hırsızları tez getirin!" dedi. Mübarek ise işi savsaklayarak:

"Bunları tanımıyorum bile, nasıl getireyim? Hem Yemenliler bizim idaremiz altında. Senin sözün onlara geçmez! Eğer Mısır ve Şamlılardan bir şey çalınrsa o zaman benden isteyebilirsin!" dedi.

Aydemûr kızdı;

"Ulan kavat! Bana böyle söylüyorsun ha!" diyerek ötekinin göğsüne bir darbe indirdi.³¹⁹ Mübarek ansızın yere yıkıldı. Başlığı düştü. Emir Mübarek'in adamları öfkeye kapıldılar. Aydemûr atına binerek ordusuna katılmak üzere yola çıktıysa da Mübarek'le köleleri yetişip hem onu, hem de çocuğunu öldürdüler! İşte, Melik Nâsır'ın amca oğlu Emir Ahmed Mekke'deyken Kutlu Mabel'in civarında böyle ciddi bir mücadele oldu. Türkler, hasımlarını ok yağmuruna tuttular ve Mekkelileri savaşa teşvik eden bir kadını öldürdüler. Kafiledaki bütün Türkler, başlarında Emir Hâstürk olmak üzere hemen atlarına bindiler. Bu sırada başta kadı olmak üzere imamlar ve Harem-i Şerif'in yanında günlerini ibadetle geçirdiği için "mücâvirîn" adı verilen taife hep beraber başlarına mushaf koyarak meydana çıktılar ve barış istediler. Böylece hacılar Mekke'ye tekrar girebildiler. Oradaki yüklerini alıp Mısır'a döndüler.

Bu hâdiseyi duyan Melik Nâsır çok kızdı! Mekke'ye asker gönderdi. Emir Utayfa, oğlu Mübarek ile tabanları yağladı! Kardeşi Rûmeyse ise çocuklarıyla Nahle vadisine çıktı. Melik Nâsır'ın askerleri Mekke'ye ulaştığında Rûmeyse hemen oğullarından birini gönderdi. Kendisi ve evlâdu iyâli için emân diliyordu! Türkler onu affettiler; hemen "emân" verdiler. Rûmeyse Mekke'ye geldi. Türk kumandan ona hil'at giydirerek şehri teslim etti. Melik Nâsır'ın askerleri kısa bir zamanda şehirden çıkıp Mısır'a döndüler. O yumuşak huylu, işini bilen, akıllı bir sultandır. İşte o günlerde ben Mekke'den çıktım, Yemen diyarına yöneldim. Mekke'yle Cüdde (: Cidde) arasında yolun tam ortasında bulunan Hadde'ye ulaştım.

Sonra Cüdde'ye (: Cidde) geldim.³²⁰ Burası deniz kıyısına kurulu gayet eski bir şehir. Anlatıldığına göre eski İranlılar tarafından yapılmış. Zaten şehir dışında kadim yapılar vardır. Bunlar arasında sert taş-

lar kazılarak yapılmış kuyular da bulunuyor. Hepsi birbirine bitişik. Bu kuyular o kadar çok ki saymak mümkün değil.

O sene yağmur az yağdı. Bu yüzden Cidde'ye bir günlük mesafeden su getirildi. Hacıların, ev sahiplerinden su dilendiklerini gördüm.

Kör Dilenci

Cidde'de ilginç bir olaya tanık oldum. Kör bir dilenci genç bir çocuğu kendine kılavuz ederek evimin kapısına dayandı. Su istiyordu. Selâm vererek adımı söyledi, elimden tuttu. Oysa ben onu tanımıyordum. O da beni bilmiyordu. Hayret ettim. Eliyle parmağını tutarak:

“Yüzük nerede?” diye sordu. Mekke'den çıktığımda fakirin biri benden sadaka istemiş, yanımda bir şey bulunmadığı için hemen yüzüğümü vermiştim;

“Onu bir fakire verdim!” dedim. Bu sefer hemen:

“Git onu ara, çünkü yüzükte özel bir sırrı taşıyan isimler yazılı!” dedi. Ona çok hayret ettim. Bunca şeyi bilmesine şaştım. Ne demek istediğini ve durumunun ne olduğunu Allah bilir.

Abanoz Câmii ve Celbe Türü Gemiyle Denize Açılışım

Cidde'de Abanoz Câmii diye bir mabet var. Manevî yönü ve bereketiyle ün salmış. Orada yapılan dua Allah nezdinde kabul görür derler. Cidde emiri Ebû Ya'kûb b. Abdurrezzâk idi o sıralar. Hatip ve kadılık vazifesini gören ise Mekkelilerden, Şâfiî fıkıhçısı Abdullah'tı.

Cuma günü halk namaz kılmak için toplanınca müezzin gelir ve orada biriken Cidde ahalisini sayar. Sayıları kırkı bulunca hutbe okur ve cemaatle Cuma namazını kılar. Eğer sayı kırka ulaşmazsa sadece dört rekâtlık öğle namazını kılarlar ve Cuma'yı kılmak için gerekli adam sayısı konusunda Cidde ahalisinden olmayanlara itibar etmezler; ne kadar çok olursa olsun o yabancılar.

Cidde'den çıkarken “celbe” türü bir tekneye bindik. Aslen Habeş olan Refiuddîn Elfî Yemenî'ye aitti bu tekne. Şerif Mansûr b. Ebû Nümeyy diğer bir celbeye bindi. Benim de onun yanında bulunmamı istiyordu ama onun celbesinde develer vardı ve ben bu hayvanlardan korkardım! Zaten daha önce denizde hiç yolculuk etmediğimden onun dileğini ne yazık ki yerine getiremedim. Bizimle beraber pek çok Yemenli, ticaret mallarını celbe tipi teknelere yükleyerek Cidde'den çıktılar.

Şerif Mansûr'la İlgili Bir Olay

Gemiye bindiğimizde Şerif Mansûr derhal kölelerinden birine Yemenlilerin bulunduğu gemiden bir “adîle” (: yük, denk) un ve yağ

getirmesini emretti. Yani yarım yük unla bir kap yağ alıp getirecekti. Köle emredilene yaptı ve huzura çıktı. Tacirler ağlayarak yanıma gelip bu yükün içinde 10.000 dirhem gümüş olduğunu ve onun geri verilip başka bir adlilenin alınmasını rica etmemi istediler benden.

Emire giderek meseleyi anlattım;

“Tüccar tayfasının bu yük içinde bazı özel şeyleri var!” dedim. Cevap olarak:

“Eğer şekerse geri vermem, başka bir şeyse veririm!” dedi. Yük açılınca içinden para çıktı, emir hemen geri verilmesini emretti ve bana dönerek şöyle dedi:

“Eğer Aclân olsaydı burada; kesinlikle iade etmezdi!” Aclân denen herif, biraderi Rümeyse’nin oğlu idi. O günlerde Dumaşk’tan Yemen’e giden bir tacirin evine girerek bulduklarının büyük bir kısmını gaspetmişti! Ama şu anda Mekke emirliği yapıyor, uslanmış; adaletli davranıyormuş.

Deniz Yolculuğunda Tehlikeli Anlar, Ceylân Yemeyen Bucâtlılar ve Sevâkin’e Varış

Rüzgâr müsait olduğu için iki gün rahat bir yolculuk yaptık. Sonra hava değişti, rotamızdan bizi çevirdi. Denizin azgın dalgaları teknenin içine giriyor, yanı başımıza sokuluyordu. Millet korkudan tirtir titriyordu. Ayzâb ile Sevâkin arasında Re’sü’d-Devâir (: Devâyir burunu) diye bilinen bir limana sığınana dek korku ve dehşet devam etti. Oradan karaya çıktık. Sahilde mescide benzeyen kamış bir kulübe gördük. Kırık deve kuşu yumurtaları vardı kulübede. İçleri sıvı doluydu. Hem içtik, hem pişirdik.

Bu limanda bir gariplik hissettim. Denizden karaya doğru sokulan bir körfez burası. Ahali, bir sürü bezi dört bir yanından tutup suya bırakıyor. Sonra içini balıkla doldurup çıkarıyor! Balıkların her biri bir arşın büyüklüğünde! “Bûrî” adı veriliyor onlara. Gemi yolcuları bunlardan satın aldı, bol bol pişirdi. O sırada Bucât ahalisinden bir grup yerli yanımıza geldi. Bucâtlılar bu yörenin asıl sakinleridir. Renkleri siyah, elbiseleri ise sapsarı çarşaflardan ibarettir. Kafalarında parmak genişliğinde kırmızı sarıklar bulunuyor. Bu cesur adamların, başlıca silâhları mızrak ve hançerdir. “Suhb” adını verdikleri develerine eğerli binerler. Oradan deve kiraladım. Her yanı ceylânla dolu bir yerden geçtik, onlarla beraber. Bucâtlılar ceylân eti yemedikleri için bu hayvanlar insanlara alışık; hiç ürkmüyorlar. İki gün yolculuktan sonra Evlâd-ı Kâhil (: Kâhiloğulları) adıyla bilinen bir Arap kabilesinin yanına vardık. Bunlar Bucât kabilesine karıştıkları için lisanlarına aşinadır-

lar. O gün Sevâkin adasına vardık. Bu yer karadan 6 mil kadar uzaklıktadır. Ne suyu, ne ekili arazisi, ne de ağaçları var. İçecek su oraya kayıklarla getiriliyor. İçinde sarnıçlar var; yağmur sularını biriktirmek için. Bu büyük adada devekuşu, ceylân ve yaban eşiği çok, keçi boldur. Süt ve yağ epey fazla elde edilip Mekke'ye ihraç ediliyor. Tahılı ise "cercûr" dedikleri iri taneli bir darı ki, o da Mekke'ye ihraç ediliyor.

Sevâkin Sultanı

Sevâkin adasına vardığım sırada oranın hükümdarı Şerif Zeyd b. Ebû Nümeyy idi. Babası Mekke emiridir. Daha önce bahsettiğim Utayfa ve Rümeyse de bu adamın kardeşleridir. Onlar da emirlik makamına oturmuşlardır Mekke'de. Şerif Zeyd, Sevâkin Sultanlığı'na dayıları olan Bucât kabilesi tarafından getirilmiştir. Beraberinde Bucât, Evlâd-ı Kâhil ve Cüheyne bedevilerine mensup askerler bulunur.

Sevâkin adasından ayrılıp yönümüzü Yemen'e çevirerek bindik gemilere. Bu denizde ansızın beliriveren kayalar çok; bu yüzden gece seyahat yapılamıyor. Devamlı gündüz vakti ilerliyoruz. Gece olunca demir atılıyor, karaya çıkılıyor, sabahleyin tekrar gemiye biniliyor. Bu yörede gemi kaptanına "rubbân" denilir. Kaptan geminin baş tarafından asla ayrılmaz. Sürekli ön tarafı gözler. Orada halkın "nebât" dediği mercan kayalıklarını derhal dümenciye bildirerek tehlikeleri önler.

Halî Dervişleri

Yola çıktıktan altı gün sonra Halî ülkesine ulaştık. Eskiden orada Yemen hükümdarlarından İbn Ya'kûb oturduğu için bölge Bilâd-ı İbn Ya'kûb diye de biliniyor. Bu şehir gayet büyük ve gösterişli bir yerleşim merkezidir. Benî Harâ ve Benî Kinâne kabilelerinden oluşuyor ahalisi. Câmii, dünyanın en güzel câmilerinden. Orada dünyadan ilişkisini kesmiş, kendini ibadete vermiş bir grup derviş var. Hindli şeyh Kabule de bunlardan biri. Elbisesi yamalı, külâhı da keçeden... Mescide bitişik olan çilehanesi kumla döşenmiş! Ne hasırı ne de kilimi var. Onu ziyaret ettiğimde kenarda bir abdest ibriği, üzerinde arpa ekmeği kırıntıları bulunan hurma yaprağından örülmüş bir sofa, tuz ve kekikle dolu küçük bir tabak gördüm, başka bir şey görmedim! Yanına biri gelince bu mütevazı yemeğini hemen misafirine uzatır. Durumu arkadaşlarına haber verir. Biraz sonra dervişler, yanlarında ne varsa getirirler teklifsizce... İkinci namazından sonra akşam namazına kadar Allah'ı anarlar, zikir yaparlar şeyhin huzurunda. Akşam namazı kılınınca her derviş farz olmayan (nafile) ibadetleri yapmak için bir yere çekilir; böylece yatsıya kadar devam ederler. Yatsıdan sonra gecenin ilk üçte birinin bitimine kadar

yine Allah'ı zikrederler. Sonra dağılırlar. Gecenin üçte ikisi başladığında tekrar mescide dönerler. Sabah namazına kadar teheccüd (: gece namazı) ve zikirle geceyi diriltirler. Namazdan sonra herkes kendi yerine döner.

Bunların bir kısmı kuşluk namazına kadar mescitte kalıyor. Der-
vişlerin âdeti burada böyle. Onlardan hoşlandım; ömrümün geri kalan
kısımını bu mütevazı insanlarla geçirmek istedimse de başaramadım.
Hak Teâlâ rahmeti, lütfu ve yardımıyla bizim eksiklerimizi gidersin,
daima yardımcımız olsun!

Halî Sultanı

Halî hükümdarı Benî Kinâne kabilesinden Âmir b. Züeyb'dir. Bu
adam edebiyattan anlayan, şair biri. Mekke'den Cidde'ye kadar ona eşlik
etmiştim. Babası yediyüzotuz yılında hacca gelmişti. Onun şehrine vardı-
ğında bana çok ikramda bulundu. Uzun bir süre misafiri olduktan sonra
kendisine ait bir gemiye binerek Serce'ye gittim. Burası küçük bir şehir.
Ahalisi Evlâd-ı Hibi'den (İzzeddîn Hibe sülalesinden) gelen bir gruptur.
Bunlar Yemen'in namılı tüccarlarındandır. Çoğu, Sadâ denilen yerde otu-
rur; erdemli, cömert insanlardır. Gelip geçenleri, misafirleri, yoksulları
doyurmayı pek severler. Hacılara, gemiye bindirme ve erzak dağıtma
yoluyla yardımda bulunurlar. Bu tür hayır işlerini yapmakla ün salmış-
lardır. Hak Teâlâ onların servetini artırsın, zenginliğinden versin onlara;
güzel işler yapmada onlara yardımcı olsun! Kahma diyarında oturan
Şeyh Bedreddîn Nakkas'tan başka bu adamlara denk bir cömert yok!
Şeyh Bedreddîn de onlar gibi cömertlik ve iyilikseverlikte ün salmıştır.

Serce'de Evlâd-ı Hibe'nin düzenlediği bir ziyafete katıldık. Orada
bir gece kaldık.

Zebîd Şehri ve Âlimleri

Hâdis limanına vardıkça da mola veremedik. Oradan Ebvâb lima-
nına ulaştık. Daha sonra da Zebîd şehrine vardık. Zebîd, Yemen diya-
rının büyük şehirlerinden... San'a'ya kırk fersah uzaklıkta... Yemen'de,
San'a'dan sonra Zebîd'den daha büyük ve zengin bir şehir yoktur.
Bahçeleri geniş, suyu bol, muz ve benzeri meyveleri çoktur.

Yemen diyarının merkezî noktalarından olan şehir sahilde de-
ğildir. Ahalisi, endam ve huy bakımından güzeldir. Buranın kadınları da
güzelliğiyle ün salmış cihana.³²¹ Bazı hadîslerde geçen Vâdi'l-Husayb
burasıdır.

Peygamberimiz şöyle öğüt vermiş Muaz'a:

“Ey Muaz! Vâdi'l-Husayb'a geldiğinde hiç eğleşme, koş!”

Bu şehrin “Subûtu'n-Nahl” (: Hurma Cumartesi) şenlikleri

meşhurdur. Hurmaların olgunlaştığı mevsimde her Cumartesi günü palmiye bahçelerine çıkarlar. Şehirde yerli yabancı hiç kimse kalmaz. Musikiden anlayan sanatkârlar, meyve ve tatlı satan çarşı esnafı bera-berce yola koyulurlar; hurma bahçelerine giderler. Kadınlar develerin üzerinde tahtirevanlarda güzelliklerine ince perdeler çekerek zuhur ederler. Bu can yakan letafetlerine rağmen temiz ahlâklı, iyi yürekli olan Zebîdli hatunlar, garibe ikramda yarış ederler. Bizim oranın kadınları gibi buranın hatunları da yabancıyla evlenmekten çekinmi-yor fakat vatanlarını da asla terketmiyorlar! Eğer çocuk varsa kadın kefil oluyor, babası dönünceye dek onu yetiştiriyor. Babanın yokluğu esnasında nafaka, giysi, vs. istemiyorlar ondan... Baba bu yurttan kalır da yolcu olmazsa azla yetinmeyi biliyorlar, erkeği yormuyorlar.

Bu yörenin âlimleri özüne, sözüne güvenilir erdemli ve dindar insanlardan oluşuyor. Zebîd şehrinde Şeyh Ebû Muhammed San'ânî, büyük sufi Ebu'l-Abbâs Ebyânî ve hadis bilgini Ebû Ali Zebîdî'nin sohbet meclisinde bulundum. Onlar tarafından korundum; el üstünde tutuldum. Bana ikramda bulundular. Bahçelerine girdim. Bir mecliste Yemen bilginlerinden Kadî Ebû Zeyd Abdurrahman Sufî ile görüş-tüm. Orada büyük ermişlerden, keramet sahibi Ahmed b. Uceyl Yemenî'den bahsedildi.

Şeyh Ahmed b. Uceyl'in Kerameti

Anlatıldığına göre Zeydiye mezhebinin meşhur bilgin ve fakihle-rinden oluşan bir grup Yemenli, Ahmed b. Uceyl'in huzuruna çıkıyor. Şeyh onları zaviyenin dışında bekletiyor. Onun müritleri misafirleri karşılamaya gidiyor, şeyh ise yerinden kımıldamıyor. Bilginler kendi-sine selâm verince kalkıp kucaklaşarak "merhaba!" diyor. Aralarında kaderden söz açılıyor. Zeydiye bilginleri:

"Aslında kader yoktur; mükellef (: sorumlu insan) kendi eylemle-rini kendi yaratır!" diyorlar.³²² Şeyh de:

"Eğer durum tamamen sizin dediğiniz gibiyse kendi yerinizden kalkın bakalım!" diyor. Bilginler kalkmak istiyor, fakat kalkamıyorlar! Şeyh onları o vaziyette bırakıp zaviyesine gidiyor. Ötekiler ise sıcak-tan bunalıyor, feryat ediyorlar. Biraz sonra şeyhin müritleri huzura çıkarak bilginlerin Hak Teâlâ'ya tövbe ettiklerini, bozuk görüşlerin-den döndüklerini bildiriyor. Bunun üzerine şeyh çıkıyor; onların elle-rinden tutuyor, yanlış inançlarından vazgeçtiklerine dair yemin alıyor onlardan. Sonra zaviyesine götürerek üç gün misafir ediyor. Böylece Zeydiye âlimleri memleketlerine dönüyorlar.

Bu şeyhin, Zebîd dışında Gassâne adıyla bilinen köydeki kabrini

ziyaret ettim. Oğlu Ebu'l-Velîd İsmail'le görüştüm. Beni misafir ettiği için evinde konakladım. Üç günümü onunla geçirdim ve beraberce Fakih Ebu'l-Hasan Zeylaî'nin ziyaretine gittik. Ebu'l-Hasan, büyük insanlardan... Yemenliler hacca giderken o hep öndedir. Buranın halkı ve çöl bedevîleri Ebu'l-Hasan'a çok saygı gösterirler.

Cible ve Kibirli Taizz Şehri

Yolumuza revan olduk. Cible'ye ulaştık. Güzel, küçük bir şehir. Hurma ağaçları, suyu ve meyvesi bol. Fıkıh bilgini Ebu'l-Hasan Zeylaî, Şeyh Ebu'l-Velîd'in geldiğini duyunca hemen onu karşıladı, zaviyesinde konaklattı. Ben de Ebu'l-Velîd ile beraber ona selâm vermiştim. Üç gün yanında kaldık. Dönerken dervişlerden birini bizimle gönderdi. Böylece Yemen sultanının payitahtı olan Taizz'e yöneldik. Burası Yemen diyarının en güzel ve en büyük şehirlerindendir. Hükümdarların oturduğu şehirlerin genel âdetidir; bura halkı da pek kibirli! Üç mahallesi var. Birincisinde sultan, maiyeti, memlûk askerleri ve ileri gelen devlet adamları oturur. Bu mahallenin adını hatırlamıyorum. İkincisinde emirler ve özel muhafızlar oturuyor; Udeyne ismi veriliyor buraya. Üçüncü mahalle ise halkın yerleştiği asıl semttir. Adı Mehâlib'dir. Orada büyük bir çarşı vardır.

Yemen Sultanı

Yemen hükümdarı, Sultan Mücâhid Nûreddîn Ali'dir.³²³ Onun babası Müeyyed Hizebruddîn Davud, onun babası Muzaffer Yusuf b. Ali b. Rasûl'dür. Atası, Abbâsî halifelerinden biri tarafından Yemen'e emir olarak gönderilmiş. Bu yüzden Rasûl (: Elçi) adıyla ün salmış ve kendisinden sonra evlâtları bağımsızlaşarak saltanat kurmuşlardır. Bu sultanın oturup kalkma ve ata binme merasimi enteresandır.

Şeyh Ebu'l-Hasan Zeylaî'nin kabilemize kattığı dervişle beraber şehre vardığımızda kadılar kadısı hadîs bilgini Safiyyüddîn Taberî Mekkî'ye çıktık; selâm verdik. Bizi üç gün misafir etti. Dördüncü gün Kadı Safiyyüddîn beni yanına alıp sultanın huzuruna götürdü. O gün hükümdarın halkı kabul ettiği Perşembe günü idi. Hükümdara selâm verdim. Orada selâm verme işi şöyle:

Şehâdet parmağı yere değdiriliyor, sonra başa götürülüp "Allah büyüklüğünüzü daim etsin!" deniliyor.

Ben de bu âdete uydum. Kadı efendinin yaptıklarını tekrarladım. Kadı, hükümdarın sağ tarafına oturdu. Ben de aldığım talimat üzere onun karşısına geçtim. Ülkemi, Sultan Ebû Saîd'i, Mısır'ı, Irak'ı ve Lûr diyarının hükümdarlarını sordu. Tek tek cevap verdim. Oradaki vezire tembih etti; bana ikram edilsin, kalacağım yer ayarlansın diye.

Yemen sultanının meclis kurma tarzı şöyle:

O ipek kumaşlarla döşenmiş süslü bir sedire oturuyor. Sağında solunda eli silâhlı askerler bulunuyor. Kılıç, kalkan ve yay tutan takım takip ediyor bunları. Onların karşısında sağa ve sola doğru mabeyinciler, büyük devlet memurları ve sırâtibi sıralanmakta. Özel muhafız alayının başı olan Emir-i Candar ve “şâvuşiye” (: çavuşlar) adı verilen rütbeli askerler biraz uzakta ayakta bekliyorlar. Sultan oturunca şâvuşiye denilen taife beraberce “Bismillah!” diye bağırır. Kalktığında da böyle yaptıklarından, oradakiler sultanın kalkış ve oturuş vaktini bilirler.

Sultan oturduğu zaman selâm vermesi gerekli olanların hepsi huzura varıp selâm verir, sağ ve solda kendilerine ayrılan yerlere çıkarlar. Hiçbiri başka bir mekâna oturmaz, emredildiği noktaya çöker.

Sultan, emir-i candarlık vazifesinde bulunan komutana:

“Şuna emret, otursun!” diye buyruk verince işaret edilen adam bulunduğu yerden biraz öne çıkarak halıya çöker. Onun önünde sağa ve sola dizilmiş, ayakta bekleyen adamlar vardır, demin bahsettiğimiz gibi...

Sonra yemek hazırlanır. Verilen ziyafet iki türlüdür. Birine “taâmu’l-âmmе” (: genel sofrа), diğerine “taâmu’l-hâssa” (: özel sofrа) denilir. Özel sofrada sultan, kadılar kadısı, büyük bilginler, fakihler ve kıymetli misafirler yer. Genel sofrada ise diğer bilginler, kadılar, şeyhler, emirler ve kumandanlar yemek yer. Yemekte herkesin yeri bellidir; kimse kimsenin yerine oturmaz, itiş-kakış olmaz. Hind sultanı da aynı şekilde yemek sunardı. Bu usûlü kimin kimden aldığını bilmiyorum.

Yemen sultanının yanında günlerce kaldım. Bana iyi davrandı, nice lütufta bulundu ve bir binek hayvanı hediye etti. Böylece San’a’ya hareket ettim.

San’a eski Yemen ülkesinin merkezidir.³²⁴ Bu büyük şehrin binaları tuğla ve alçıdan yapılmıştır. Meyveleri, ağaçları ve ekili arazisi çoktur. Havası ılıman, suyu lezzetlidir. Şaşılacak bir durum; Hind, Habeş ve Yemen ülkelerinde yağmur yaz mevsiminin en sıcak zamanlarında ve genellikle öğleden sonra yağar! Bu biliniyor; bu yüzden yolcular öğlen vakti bir konağa varmak için acele ederler. Söz konusu ülkelerde yağmur pek şiddetli yağar, bu yüzden şehirli de evlerine çekilir rahmet inerken. San’a’nın bütün caddeleri kaldırımli, her yer taşla döşenmiş! Yağmur gökten inince sokaklar tertemiz olur. Bu şehrin câmii çok güzel. Büyük peygamberlerden birinin kabri de câmiin yanı başındadır.

San’a’dan kalkıp Aden şehrine yöneldik. Burası Yemen’in Bahr-i A’zam (: Büyük Deniz, Hind okyanusu) sahilinde bir limandır. Etrafı dağlarla çevrili; yalnız bir yönden giriliyor şehre. Buranın ekili toprağı,

ağacı ve suyu yok! Yalnız sarnıçlar var. Yağmur mevsiminde oralarda su toplanıyor. Su çok uzakta. Çöl bedevîleri halktan para ve kumaş almadıkça suya müsaade etmiyorlar.

Aden'de sıcaklar şiddetlidir. Burası Hindlilerin uğrak yeri olan bir liman şehri. Künbâya, Tâna, Kavlem, Kalikût, Fandrayna, Şâliyat, Mencerûr, Fâkenevr, Hinavar, Sendâbûr ve diğer Hind şehirlerinden büyük gemiler gelir buraya. Hind'in ve Mısır'ın namlı tüccarları burada oturuyor.

Aden halkının bir kısmı ticaretle uğraşıyor. Kimileri de hamallık ve balıkçılık yapıyor. Ticaret erbabı arasında müthiş servet sahipleri var! Bazen bir tacir koskocaman bir geminin tek sahibi olabiliyor; içinde taşıdığı bütün eşya ve malzemeyle birlikte! Bu konuda birbirleriyle yarış ediyorlar.

Açık Artırmaya Çıkan Bir Koç

Bana anlatıldığına göre ticaret erbabından biri, kölesini koç almak üzere çarşıya gönderir. Başka bir zengin de aynı gaye ile hizmetkârını göndermiştir. İşe bakın o gün pazarda bir tek koçtan başka yenilecek hayvan yok! İki hizmetkâr arasında müthiş bir açık artırma başlar. Böylece hayvanın fiyatı 400 altına kadar yükselir. Hizmetçilerden biri:

“Benim sermayem (: fiyatım) 400 altın. Eğer efendim çektiğimiz malın değerini verirse ne âlâ, yoksa kendi sermayemden bedelini veririm (: kendimi satarım), rakip arkadaşaya galip gelirim!” der. Ve nihayet koçu alıp efendisine götürür. Adam işi öğrendiğinde kölesini azat eder, ayrıca 1000 dinar da hediye eder! Diğer hizmetkâr eli boş, içi buruk bir hâlde sahibinin yanına gelince efendi kızar, onun malını alır ve yanından kovar.

Nâsireddîn Fârî ve Kadı Sâlim

Aden'de Nâsireddîn Fârî adıyla ünlenmiş bir tacirin evine misafir oldum. Her gece sofrasında yaklaşık yirmi misafir bulunduğu gibi köle ve hizmetkârlarının sayısı bu rakamdan da fazlaydı.

Bu servete, zenginliğe ve ihtişama rağmen Aden halkının tümü dindar, mütevazı ve iyi yürekli insanlardan oluşur. Yabancıya ikramda bulunur, yoksulu doyurur, çıplağı giydirebilirler. Hak Teâlâ'nın farz kıldığı zekâtı da hakkıyla verirler.

Şehir kadısı erdemli insan Sâlim b. Abdullah Hindî ile görüştüm. Babası hamallık yapan bir köle imiş. Ama çocuk kendini ilme adanarak yüksek derecelere gelmiştir. Hakikaten erdemli, seçkin ve âdil kadılardandır. Birkaç gün onun misafiri oldum.

YİRMİDOKUZUNCU BÖLÜM

Afrika'nın Doğu Sahillerine Yolculuk

Aden'den çıktık. Dört gün deniz yolculuğu yaptıktan sonra Berbere adı verilen zenci taifesinin merkezi olan Zeyla'ya vardık. Berbere ahalisi Şâfiî mezhebindendir. Yaşadıkları bölge bir baştan bir başa iki ayda katedilir. Bu bölgenin başı Zeyla, sonu Makdeşav'dır (: Mogadişu). Onlar, etinden ve sütünden faydalandıkları develerle geçiniyorlar. Yağının kalitesiyle ün salmış koyunları da var.

Zeyla ahalisi siyah tenli olup çoğu Râfızî'dir. Geniş bir alanı kaplayan Zeyla şehrinin gerçekten büyük bir çarşısı var. Ama buranın, yeryüzündeki mevcut şehirlerin en pisi olduğunu söyleyebilirim! Ortalık balıktan geçilmiyor. Sokaklarda boğazlanan develerin kanları etrafa pis bir koku yayıyor! Oraya vardığımda tehlikeli olmasına rağmen denizde gecelemeği tercih ettik; gemide kaldık, pis olduğu için girmedik şehre.

Tekrar yola koyularak onbeş gün sonra Makdeşav'a (: Mogadişu) vardık. Gerçekten büyük bir şehir. Halkın devesi çok. Her gün yüzlercesini kesiyorlar. Koyunlar da bol. Makdeşav ahalisi zengin tüccarlardan oluşuyor. Orada, şehrin adıyla anılan kumaşlar üretiliyor, Mısır ve diğer ülkelere sevkediliyor. Bu şehir ahalisinin âdetine göre ne zaman limana bir gemi gelse hemen "sanbûk" denilen küçük kayıklar yanaşır. Her sanbûkta ahaliden birkaç genç bulunmaktadır. Onlar kapağı kapalı yemek dolu bir tencere getirip gemideki tacirlerden birine takdim ederek şöyle derler:

"Bu adam benim misafirimdir, bana gelecek!" Gemideki tacir, misafirliğe çağıran gencin evine gider, başka yere gitmez. Tabii sürekli ticaret yapan ve tanınanlar başka. Onlar kendi istedikleri yerlere giderler.

Bir tacir bu şekilde bir eve konuk olunca ev sahibi onun yanında bulunan eşyayı satıp başka şeyler satın alır onun için... Yöre halkından

biri böyle bir tacirden, değerinden aşağı bir şey satın alsa yahut misafirinin izni ve tanıklığı olmaksızın onun mallarından bir şeyler satsa bu satış geçersiz sayılır onlar nezdinde. Oralılar geçimlerini böyle sağlıyorlar...

Benim bulunduğum gemiye çıktıkları vakit birisi yanıma yaklaştı. Ama dostlarımdan biri benim ticaret erbabından olmadığını, bilgin olduğumu söyleyince genç adam kendi arkadaşlarına seslenerek:

“Bu, kadı efendinin misafiridir!” dedi. İçlerinde kadı efendinin adamlarından biri de vardı. O beni kadıya haber verdi. Kadı, öğrencilerinden bir kısmıyla sahile gelerek birini benim yanıma gönderdi. Hemen arkadaşlarımla gemiden çıktım. Ona ve talebelerine selâm verdim. Bana yönelip:

“Allah’ın adıyla! Haydi ‘şeyh’i selâmlamaya gidelim!” dedi. Şaşırdım. Şeyhin kim olduğunu sordum:

“Şeyh burada sultana denilir!” cevabını verdi. Bu yörede hükümdara şeyh denilirmiş. Ben itiraz edip:

“Konaklayacağım yere vardıktan sonra şeyhe gideriz!” dediysem de itirazımı reddettiler:

“Buranın töresidir; bir derviş, Hz. Ali soyundan gelen bir şerif yahut muhterem bir insan buraya geldiği zaman hükümdarı görmedikçe konaklayacağı yere gidemez!” Bu ret cevabı üzerine beraberce sultana gittik.

Makdeşav Sultanı, Halkın Yemek Yeme Tarzı ve Câmideki Merasimler

Yukarıda anlattığımız gibi ahali Makdeşav sultanına “şeyh” diyor. Onun adı Ebûbekir b. Şeyh Ömer’dir. Aslen Berbere taifesindendir. Makdeşav yöresinin yerli dilini konuşursa da Arapçayı bilir. Onların âdetinde bir gemi geldiği zaman evvelâ sultanın sanbûku gemiye yanaşır. Nereden geldiğini, sahibinin ve kaptanının kim olduğunu, yükünün neden ibaret olduğunu, taşıdığı tacirlerin kim olduğunu sorar. Sanbûktaki tespit heyeti gerekli malûmatı aldıktan sonra durumu sultana bildirir. O da lâıyk olanları huzuruna çıkarır, misafir eder. Demin bahsettiğim; şu Mısırlı İbn Burhân diye tanınan kadı beni sultanın ikametgâhına götürdüğü zaman genç hizmetçilerden biri kapiya çıkarak selâm verdi ona. Kadı:

“Emaneti ulaştır! Bu adamın Hicaz diyarından geldiğini efendimiz şeyhe ilet!” dedi.

Hizmetçi vaziyeti içeriye haber verip tekrar geri döndü. Elinde tenbûl yaprakları ve fevfel dolu bir tabak vardı. Bana biraz fevfel, on

tane tenbûl yaprağı verdi. Kadıya da o kadar verdikten sonra kalanı arkadaşlarına ve kadı efendinin öğrencilerine dağıttı. Sonra Dimaşk'ta üretilen cinsten kaliteli gülsuyu ile dolu bir şişe getirip bana ve kadıya serperек:

“Şeyh, bu adamın talebe yurdunda misafir edilmesini emretti!” dedi. Darû't-Talebe diye bilinen bu yer, mürit talebelerin ağırlandığı mekândır. Kadı elimden tutarak oraya götürdü beni. Burası şeyhin ikametgâhı yakınındadır. Güzel döşenmiş; gerekli her şey var içinde. Hizmetçi, şeyhin ikametgâhından yiyecek getirdi. Vezirler arasından misafir işlerine bakan biri onun beraberinde gelerek şöyle dedi:

“Efendimiz size selâm ediyor, hoş geldiniz diyor!”

Sonra hep beraber oturup yemek yedik.

Bunların yiyecekleri yağla pişmiş pirinçten ibaret. Ağaçtan yapılmış kocaman bir kaba bunu yayıyorlar. Üzerine “kûşân” denilen yemek konuluyor; tavuk, et, balık ve sebzededen oluşur bu. Muz henüz olgunlaşmadan taze süt ile pişirilip bir çanağa konuluyor. Başka bir tabağa yoğurt konularak üzerine tuza yatırılmış limon, sirke, salamura biber salkımları, yeşil zencefil ve anbâ (: mango) denilen Hind meyvesi konuluyor. Anbâ biraz elmaya benziyorsa da dairevî çekirdekleri var. Bu meyve olgunlaşınca gayet lezzetli olur. Ham iken limon gibi ekşidir, bu yüzden sirke içinde muhafaza edilir.

Makdeşav halkı bir lokma pirinçten sonra bu salamuradan alıyor; birini diğerine katık ediyorlar yani...

Bura halkından tek kişi, bizden üç-beş kişilik bir grubun yediği kadar yemek yer handiyse! Onlar hakikaten iri gövdeli ve yağlı insanlar. Yemekten sonra kadı yanımızdan ayrıldı. Üç gün kaldık; huzuru-muza günde üç öğün güzel yemekler çıkarıldı, oranın âdeti böyle...

Dördüncü gün –ki Cuma günüydü– kadı, öğrencileri ve şeyhin vezirlerinden biri grup hâlinde gelip elbise sundular. Bunların giysileri, –alt ve üst çamaşırın ne olduğunu bilmedikleri için– şalvar niyetine bele bağlanan kocaman bir ipek peştamal; Mısır yününden mamul kenarları sarkan bir gömlek, Kudüs kumaşından mamul içi astarlı bir cübbe ve yine Mısır kumaşından mamul kenarları işlenmiş bir sarıktan ibarettir. Arkadaşlarıma da durumlarına uygun giysiler verildi. Câmie giderek mahfilin tam arkasında namaz kıldık. Şeyh mahfil kapısından çıkınca kadıyla beraber ona selâm verdik;

“Merhaba!” dedi, kadıya yönelip kendi diliyle bir şeyler konuştu. Sonra;

“Hoş geldin, ülkemize şeref verdin, gönlümüzü hoş ettin!” dedi Arapça. Mescidin avlusuna çıktı. Orada gömülü olan babasının kabri

başına gitti. *Kur'an* okudu, dua etti. Vezirler, kumandanlar ve ileri gelen diğer askerler ona selâm verdiler. Bunların selâmı da Yemenlilerinki gibi. Başparmağını evvelâ yere değdiriyor, başına götürüp “Allah izzetini daim etsin!” diyorsun. Mescidin kapısına çıkıp sandaletlerini giyen şeyh, kadıya ve bana bu şekilde giyinmemizi emrederek hemen o civardaki konağına doğru yürüdü. Orada bulunanlar yalın ayak bize eşlik ettiler. Şeyhin başında renkli ipekten yapılmış dört gölgelik vardı. Her gölgeliğin üzerinde altından yapılmış bir kuş kabartması bulunuyordu. O günkü elbisesi, Kudüs işi yeşil bir cübbeydi. Altına Mısır işi, bol bir şalvar takmış, beline de ipek bir peştamal sarmıştı. Başında heybetli bir sarık vardı.

Davul çalındı, zurna üflendi. Önünde ve arkasında yüksek rütbeli askerler, yanı başında ise kadı ve bilginler yürüyordu. Bu heyet ile kabul dairesine girerek özel haliya oturdu. Oraya kendisinden başkası oturmuyordu. Vezir, kumandan ve ileri gelen askerler de etraftaki bir sedire oturdular. Bilginler ve fıkıhçılar da kadı ile beraber oturdular. Yatsı namazına kadar böyle sohbet edilip şeyhin imamlığında namaz kılındıktan sonra bütün askerler öne çıkıp rütbeleri sırasınca dizildiler, saf bağladılar. Yine davul çalındı, borular üflendi, zurnalar öttürüldü. Bu esnada hiç kimse yerinden kılmıdamıyordu. Gümbürtü bittikten sonra daha önce anlattığımız gibi herkes parmaklarıyla selâm verdi ve kendi yerine döndü.

Her Cuma günü bu merasimi yaparlar. Cumartesi olunca ahali şeyhin kapısına gelip onun ikametgâhı haricindeki sedirlere oturur. Kadı, fıkıh bilginleri, şerifler, salihler, dervişler ve hacılar ikinci kabul dairesine girerek özel yapılmış ağaç peykelere otururlar. Kadı, kendisine ait sedire yalnız oturur. Herkes kendine ait peykeye oturur. Sonra şeyh kendi makamına kurularak kadıyı çağırır ve onu sol yanına oturtur. Böylece bilginler huzura girer, onların ileri gelenleri şeyhin yanında oturur, diğerleri ise selâm verip çıkarlar. Sonra şerifler gelir. Onların ileri gelenleri de şeyhin önüne oturur, diğerleri selâm verip gider. Eğer misafir iseler onun sağ tarafında otururlar. Daha sonra dervişlerin reisleri ve hacılar gelir. Onların da ileri gelenleri oturur, diğerleri selâm verip çıkar. Onların ardından vezirler, emirler ve yüksek rütbeli subaylar girer, bölük bölük selâm verip çıkarlar. Böylece yemek getirilir. Kadı, şerifler ve mecliste oturma şerefine nail olanlar şeyhin önünde yemek yerler; şeyh onlarla paylaşır ekmeğini. Eğer büyük emirlerden birine iltifat etmek isterse yanına çağırır, beraber sofraya oturur.

Ötekiler genel aşevinde ağırlanır, oradaki sofradan yerler. Burada da şeyhin huzuruna çıkışta uygulanan usûle riayet edilir.

Sonra şeyh kendi konağına gider. Kadı, vezirler, sırkâtibi ve ileri gelen dört emir halkın meselelerini dinlemek için orada kalırlar. Doğrudan şeriatla ilgili hususlarda kadı hüküm verir. Bunun dışındaki davalara şura üyeleri yani vezirler ve kumandanlar bakar. Eğer sultan (: şeyh) ile istişareyi gerektirecek önemli bir mesele varsa yazı ile iletilir. Adalet gecikmez; cevap bir kâğıdın arkasına yazılmış olarak derhal verilir. Ora halkının töresi böyle!

Zenciler Diyarı, Monbassa Şehri ve Kulva

Makdeşav şehriden gemiye binerek rotamızı Sevâhil bölgesine (: Doğu Afrika) çevirdik. Amacımız zenciler diyarı olan Kulva (: Kilve) idi. Önce Menbesâ (: Monbassa) adasına ulaştık. Burası sahile iki günlük mesafede büyük bir ada olup karayla hiç ilişkisi yoktur. Ağaçları muz, limon ve diğer portakalgillerden oluşuyor. Ahalisinin “camûn” dediği meyve zeytine benziyor; onun gibi çekirdeği varsa da tatlı. Ada halkı ekip biçmeyle uğraşmaz; tahıl Sevâhil’den gelir. Genellikle muz ve balık yerler. Şâfi mezhebindendirler; dinlerine bağlı insanlar. Ahşaptan yapılan sağlam mescitleri vardır. Bu mabetlerin her birinin kapısının kenarında birkaç kuyu bulunur. Kuyu dedimse de, gölet gibi; derinliği bir veya iki arşındır. Bir arşın uzunluğunda ince bir değneğin ucuna geçirilen tahta çanak ile göletlerden su çıkarılıyor. Göletler ile mescit çevresinde bulunan arazi aynı seviyede. Mabede girmek isteyen önce ayaklarını yıkar, girmeden önce kapının önünde bulunan hasıra ayaklarını siler. Abdest almak isteyen kişi su kabını uylukları arasına alarak ellerine su döküp abdest alır. Burada herkes yalın ayak gezer. Monbassa adasında bir gece kalarak tekrar gemiye bindik ve Kulva şehrine gittik. Bu sahil şehri gerçekten büyük. Halkının çoğu tamamıyla koyu siyah tenli zenci! Tıpkı Canâve kabilesinin Lîmî oymağından gelenler gibi bunların yüzlerinde de çizikler var. Tacirlerden biri bana Kulva ile Süfâle şehri arasında da yarım aylık bir mesafe bulunduğunu, Süfâle ile bir Lîmî şehri olan Yûfi arasında ise bir aylık mesafe bulunduğunu söyledi. Yûfi’den Süfâle’ye altın tozu getirilir. Kulva dünyanın en güzel şehirlerindendir. Evleri de son derece sağlam. Hepsisi ahşaptır. Damlar “dîs” denilen kamıştan yapılmıştır. Orada yağmur çoktur. Bura halkı cihat ehlidir, yani sürekli savaşır. Çünkü zenci kâfirlerle hudutları vardır. Genellikle dindar ve iyi yürekli insanlardır; Şâfi mezhebindendirler.

Kulva Sultanı

Kulva’ya vardığım zaman oranın sultanı, Ebu’l-Muzaffer Hasan’dı. Çok hediye dağıtan, güzel ahlâklı biri olduğu için ona Ebu’l-

Mevâhib (: armağan babası) künyesi verilmiştir. Zenci kâfirlerle savaş eder. Elde edilen ganimetin beşte birini ayırıp *Kur'an*'da belirtilen yerlerle sarfeder. "Zevi'l-kurbâ" denilen payı ise özel bir hazineye koyarak Hz. Ali soyundan gelen şeriflere teslim eder. Şerifler ta Irak, Hicaz ve diğer beldelelerden oraya gelirler! Onun yanında Hicaz şeriflerinden oluşan bir gruba rastladım. Muhammed b. Cemmâz, Mansûr b. Lübeyde, Muhammed b. Şümeyle b. Ebû Nümeyy bunlar arasındaydı. Makdeşav'da rastladığım Tebl b. Kubeyş b. Cemmâz da sultanın huzuruna çıkmak istiyordu. Bu hükümdar çok mütevazıdır. Yoksullarla oturup yemek yer. Din bilginlerine saygı gösterir, şeriflere hürmette kusur etmez.

Kulva Sultanının Erdemine İlişkin Bir Hikâye

Cuma günü namazdan sonra ikametgâhına gidecekti, onun yanındaydım. Yemen yoksullarından biri gelip:

"Ey armağanların babası!" dedi. Bu söz üzerine:

"Buyur! Ne istiyorsun?" cevabını verdi. Yoksul adam:

"Sırtındaki elbiseyi isterim!" deyince;

"Peki, veririm." dedi. Fakat yoksul adam acele ediyor, elbise hemen onun olsun istiyordu. Hükümdar hiç diretmedi:

"Tamam senin olsun!" dedi. Mescide dönüp hatibin odasına girdi. Elbisesini çıkarıp başka bir elbise giydikten sonra fakire dönerek:

"Haydi odaya gir, istediğin elbiseyi al!" dedi. Yoksul adam elbiseyi aldı. Bir bohçaya sararak başına koydu gitti! Halk, hükümdarın tevazu ve cömertliğinden ötürü Hak Teâlâ'ya şükretti. Oğlu bu elbiseyi fakirden alıp karşılığında tam on hizmetkâr verdi. Sultan, halkının bu hâdiseden memnun olduğunu anlayınca fakire ayrıca bir on köle ve iki yük dolusu fildişi hediye etti! Oranın en büyük hediyesi fildişidir, nadiren de altın verilir.

Bu mütevazı ve cömert hükümdar Allah'ın rahmetine kavuşunca onun yerine kardeşi Davud geçmiştir. Fakat Davud, halefinin tam aksine dilenci geldiği zaman şöyle derdi:

"Veren verdi, çekip gitti! Kendinden sonra da verecek bir şey bırakmadı!" Ziyaretçiler aylarca onun yanında kalıp hediye beklediği hâlde birkaç kırıntı dışında hiçbir ikramda bulunmamıştır! Bu yüzden kapısına misafir gelmez olmuştur.

OTUZUNCU BÖLÜM

Yemen'e Dönüş, Uman ve Hürmüz'e Doğru Yolculuk

Kulva'dan gemiye bindik, Zafâr'a vardık. Buraya Humûd da diyorlar. Burası Hind denizi kıyısında yer alan Yemen şehirlerinin sonuncusudur. Oradan Hindistan diyarına cins atlar gönderilir. Zafâr ile Hindistan arası deniz yoluyla bir ay tutar; müsait bir rüzgâr varsa... Bir keresinde Hind şehirlerinden olan Kalikût'tan Zafâr'a gece gündüz sürekli seyahat ederek yirmi günde ulaştım. Rüzgâr da elverişliydi. Zafâr ile Aden arasında bir aylık mesafe vardır çöl yoluyla. Zafâr ile Hadramevt arasında onaltı günlük, Umân (: Ummân) ile Zafâr arasında ise yirmi günlük mesafe vardır.

Zafâr şehri çıplak bir çöl üzerinde kurulmuş, etrafında ne kasaba var, ne de köy. Çarşı şehir dışında Harcâ denilen bir mıntıkada. Her tarafta balık ve meyve satıldığı için olsa gerek gerçekten pis mi pis, sinekli mi sinekli bir çarşı! Balıkların büyük bir kısmı sardalya cinsinden; işin garip yanı, buranın binek hayvanları ve koyunları şu yağlı sardalyaları pek seviyorlar. Bütün yemleri bundan ibaret! Başka yerde böyle bir şey görmedim!

Burada satıcıların çoğu, karalara bürünmüş hizmetçi kadınlardan oluşuyor. Zafârlıların başlıca ziraati akdardır. Derin kuyulardan çektikleri su ile suvarıyorlar darıyı. İşin usûlü şöyle: Önce kocaman bir kova yapıyorlar; geniş mi geniş ağzının çevresine ipler bağlıyorlar. Tabii, her ip bir kölenin elinde. Bu şekilde kuyuya bırakıyorlar. Su dolduktan sonra hep beraber kuyunun üstündeki sağlam ve yüksek bir direğe çekiyorlar kovayı. Oradan bir sarnıca döküyorlar. Biriken sular tarlalara yayılıyor.

Zafârlıların yetiştirdiği tahılgiller arasında "ales" adını verdikleri buğday da var. Aslında bu bir arpa türüdür. Pirinç Hind'den getirili-

yor, Zafâr halkının büyük bir kısmı pirinç yiyor. Bu yörenin kendine özgü garip bir parası var; bakırla kalayın karışımından yapılmıştır ve başka bir yerde geçmez! Halkının temel meşguliyeti ticarettir. Sadece bu işten kazanırlar. Hindistan ve diğer ülkelerden bir gemi yanaştığı zaman hükümdarın köleleri kıyıya inip bir “sanbûk” a binerek gemiye yaklaşırlar. Geminin sahibine, –o yoksa vekiline– kaptanına ve sorumlu başkâtibine birer kat elbise verirler. Bu üç adamı ata bindirirler, onların önünde sahilten hükümdar sarayına kadar davullar çalınır, zurnalar üflenir. Misafirler vezire ve “emir-i candar” a selâm verirler. Gemide kalanlar için üç gün boyunca yemek tedarik edilir. Üç günün sonunda hükümdarın sarayında yemek yerler. Bütün bunlar gemi sahiplerini ve tüccarları ısındırmak, memnun etmek için yapılıyor.

Zafârlılar mütevazı ve dürüst insanlardır; yabancılara sıcak davranırlar. Giydikleri elbise Hindistan’dan getirilen pamuktan mamuldür. Onlar şalvar yerine bellerine peştamal sarıyorlar. Pek çoğu, beline peştamal bağlamak yetmiyormuş gibi, şiddetli sıcak sebebiyle arkasına da başka bir peştamal alır ve günde birkaç defa yıkanır. Mescitleri çoktur. Her mescitte özel yıkanma bölümleri bulunur. Zafârlılar mahir insanlardır. İpekten, pamuktan ve ketenden güzel kumaşlar dokurlar. Burada yaşayan kadın ve erkeklerin maruz kaldığı yaygın hastalık “kademü’l-fil” dir (: fil ayağı). Hastanın iki ayağı birden kütük gibi şişer. Erkeklerin çoğu da fıtık hastalığına duçar olmuştur.

Zafâr ahalisinin övülecek yanlarından, güzel âdetlerinden biri de sabah ve ikinci namazlarından sonra birbirleriyle musafaha etmeleri yani kucaklaşmalarıdır. Bunun bir usûlü de var; en ön saftakiler mescidin kible tarafına dikilirler. Arkada bulunanlar onlara sırayla yaklaşır, böylece kucaklaşırlar. Cuma namazından sonra da olur bu.

Şehrin enteresan yanlarından biri kötü niyetli insanlara yâr olmasıdır. Kim buraya yağma ve gasp için yönelmişse tuzağı başına yıkılır. Onun kötü niyetiyle bu şehir arasında bir perde çekilir sanki! Meselâ Hürmüz emiri Sultan Kutbeddîn Tehemten b. Tûrânşah karadan ve denizden Zafâr’a hücum etmiş lâkin Yüce Allah feci bir rüzgâr göndererek Kutbeddîn’in donanmasını hurdahaş etmiştir. Böylece muhasara kırılmış, şehir rahat nefes almıştır. Başka bir olay da şöyle:

Anlatılanlara göre Yemen hükümdarı Melik Mücâhid, Zafâr şehrinin amca oğlunun elinden almak için plan yapıyor. Öteki amcazâdesini kendi askerinin başına diyor. Ama amcazâde evinden çıkar çıkmaz başına koca bir duvar yıkılıyor! Hem o hem de çevresinde bulunan bir grup adam can veriyor. Bu hâdiseyi işiten hükümdar kararından vazgeçiyor; şehri muhasara etmiyor, bir daha da bu işin peşine düşmüyor.

Zafâr Ahalisinin Faslılara Benzeyişi

Buranın ilginç yanlarından biri de halkın yaşayış, hâl ve âdet bakımından Mağriplilere (: Faslılara) benzemesidir. En büyük câmiin hatibi olan Ali b. İsa'nın evine konuk oldum. Bu adam nüfuzlu biridir, cömerttir. Onun cariyeleri, Faslı hizmetçi isimlerini taşıyordu. Birinin adı Buhayt, diğerinin adı Zâdülmâl... Bu isimleri bu ülke dışında duymadım ben... Ayrıca halkın çoğu başına sarık sarmaz. Her evde duvara asılı, palmiye yaprağından örülü bir seccade bulunur. Tıpkı Faslılar gibi bu seccadede evin reisi namaz kılar. Ana gıdaları akdardır. Bu benzerlik, Sindhâ ve diğer Fas kabilelerinin aslen Himyerî olduğuna dair söylentileri güçlendiriyor.

Şeyh Ebû Muhammed'in Garip Âdeti, Askerin Maaşla İlgili Tutumu

Bu şehrin yakınında, bahçeler arasında Şeyh Ebû Muhammed b. Ebûbekir İsa'nın zaviyesi bulunur. O, aslen Zafâr ahalisindendir. Şehirli bu zaviyeye pek hürmet gösteriyor, sabah akşam ziyaret ediyorlar. Bir kimse oraya sığınınca ona hiçbir şey yapamaz sultan! Hattâ bir adam gördüm, senelerden beri zaviyede kalıyor. Oraya sığınmış ve sultan tarafından hiçbir kötü muameleye maruz kalmamıştır. Ben oradayken sultanın başkâtibi tatsız bir olay yüzünden zaviyeye sığındı. Araları düzelinceye kadar da orada kaldı! Ben de bu zaviyede bir gece kaldım. Şeyh Ebûbekir'in iki oğlu Ebu'l-Abbâs ve Ebû Abdullah Muhammed'in ziyaretinde bulundum. İkisi de erdemli insanlar. Ancak bir gariplik oldu; yemekten sonra ellerimizi yıkadığımızda Ebu'l-Abbâs artık suyun bir kısmını içti, geri kalanını da içsinler diye hizmetçisiyle kendi çoluk çocuğuna gönderdi! Onlar iyi ve bereketli gördükleri konuklarına böyle davranıyorlar.

Şehrin kadısı Ebû Hâşim Abdülmelik Zebîdî'nin de konuğu oldum. Benim hizmetimi o yaptı, ellerimi yıkadı, hizmet işini başkasına bırakmadı.

Söz konusu zaviyenin hemen yanında Sultan Muğîs'ten bir önceki hükümdarın türbesi bulunuyor. Bereketli bir mezar burası. Kim ne dilerse oraya sığınıyor ve isteği kabul ediliyor. Asker bile ay tamam olup maaşı verilmeyince bu türbeye sığınıyor. Maaşını alıncaya kadar burada kalıyor. Oranın âdeti böyle.

Hûd Peygamber'in Başka Bir Kabri ve Muz Bahçeleri

Zafâr şehrine yarım günlük mesafede Âd milletinin yurdu olan Ahkaf harabeleri vardır. Çevresinde bir zaviye bulunmakta ve yine

orada deniz kıyısında etrafı balıkçı kulübeleriyle çevrili bir mescit var. Zaviyedeki kabrin üzerinde şöyle yazılı:

“Burası Âbir Oğlu Hûd Peygamber’in kabridir. Allah’ın selâmı ve rahmeti onu kuşatsın.” Daha önce de belirttiğim gibi Dımaşk Mescidi’nin yanı başındaki bir mezarın taşı üstünde Âbir oğlu Hûd Peygamber’e ait olduğu yazılıydı. Ama Ahkaf beldesi Hûd Peygamber’in yurdu olduğuna göre mezarın burası olması daha akla yatkın. Allah bilir doğrusunu.

Zafâr bahçelerinde yetişen muz pek büyüktür. Bu iri meyvelerin bir tanesi tartıldı; tam oniki okıya geldiğine tanık oldum. Hazmı kolay, pek de lezzetli! Orada “tenbûl” ve “nârgîl” (: hindistancevizi) ağaçları da vardır. Aslında bu iki bitki Hind diyarında olur ama Zafâr’ın iklimi oralara benzediği için burada da yetişiyor. Bir de Zebîd şehrinde sultanın bahçesinde küçük nârgîl ağaçları vardır. Tenbûl ve nârgîlden söz açtığımıza göre artık bu bitkilerin özelliklerinden de bahsetmemiz gerekiyor.

Tenbûl

Tenbûl, üzüm çubuğu gibi dikilen bir ağaçtır. Asmaya nasıl kamıştan çardak yapılıyorsa buna da öyle çardak yapılır. Başka bir yöntem nârgîlin yanına dikilmesidir. Üzüm ve biber nasıl dolana dolana çıkarsa bu da öyle sarılıp çıkar yukarıya...

Tenbûlun meyvesi olmaz, sadece yaprağı için yetiştirilir. Böğürtlen yaprağına benziyor bu yapraklar. En iyi tenbûl sarı olandır. Her gün toplanır yaprakları. Hindistanlılar tenbûle çok önem veriyorlar; bir yolcu konakladığı evin sahibine yaprak tenbûl verse dünyayı hediye etmiş gibi sevinir adamcağız. Hele hele misafir bir de emir veya büyük bir hükümdarsa ne âlâ! Şunu söyleyebilirim ki tenbûl hediye etmek altın ve gümüş vermekten daha makbul görülüyor.

Kullanımı şöyle: Önce hindistancevizine benzeyen küçük bir yemiş diye tarif edebileceğimiz “fevfel”den alınır. Bu yemiş, minik parçalara ayrılınca kadar ufalanır ve ağza atılır. Sonra tenbûl yaprağının üzerine bir parça kireç konulup ağza alınır, fevfel ile çiğnenir. Bu karışımın özelliği, ağza ferahlık vermesi, kötü kokuları gidermesi, hazmı kolaylaştırması ve aç karnına içilen suyun zararını önlemesidir. Cinsî gücü artırdığını da buraya eklemek gerek! Kişi yatmadan önce yastığının başına bu karışımdan bir miktar bırakır. Gece yarısı uyanır yahut hanımı veya cariyesi tarafından uyandırılırsa hemen atıştırır. Böylece uykudayken oluşan kerih kokular defolur! Bana anlatıldığına göre Hindistan’da hükümdar ve kumandanların cariyeleri tenbûlden

başka bir şey yemiyorlarmış. İnşallah yeri gelip Hind diyarından bahsettığımızda bu konuyu ayrıntılarıyla anlatacağız.

Nârgîl Bitkisi

Nârgîl denen şey aslında Hindistan'a özgü cevizdir. Dünyanın en garip, en hayret verici ağacı dense yeri! Uzaktan bakınca hurma sanırsın; palmiye gibi. Ancak biri ceviz veriyor, diğeri hurma. Nârgîl, iki göz ve ağız gibi delikleri bulunması nedeniyle insan başına benzer. Etrafında saça benzeyen lifler vardır! Bu liflerden üretilen iplik gemi tahtalarını birbirine bitişirmede kullanılır. Onlar gemi yapımında çivi yerine bu ipi kullanırlar. Gemilerin halatı da bundan yapılır. Hindistancevizinin bazı türleri, özellikle Zîbetülmehel (: Maldiv) adalarında yetişen cinsi neredeyse insan kellesi kadar olur.

Oralılar şuna inanıyorlar: Hind hekimlerinden biri padişahın can dostuymuş, ondan büyük saygı görmekteymiş. Ama hekimle vezir arasında müthiş bir düşmanlık baş gösterir. Sonunda hekim:

"Vezirin başı kesilerek gömülürse orada ulu bir hurma ağacı bitecek; meyveleri Hindlilere ve diğer milletlere büyük menfaatler sağlayacak!" der padişaha. Padişah cevaben:

"Peki vezirin başını gömdüğün yerden anlattığın gibi bir ağaç çıkmazsa ne olacak?" deyince hekim:

"Çıkmazsa onun kellesine ne yaptıysan benimkine de aynını yapmanı istiyorum!" cevabını verir. Hükümdarın emriyle vezirin kellesi gider. Hekim bu kelleyi gömer; beyninin içine bir hurma çekirdeği bırakır. Ve toprağı karıştırır. Sonuçta dev gibi bir ağaç yükselir; bildiğimiz hindistancevizi dünyaya gelir.

Bu hikâye uyduruk şeylerdense de yöre ahalisi nezdinde pek meşhur olduğundan anlattık.

Bitkinin Afrodisyak Özelliği, Yağ, Süt ve Bal şeklinde Yenilişi

Bedene güç vermesi, yüzdeki canlılığı artırması bu cevizin başlıca hususiyetlerindendir... Ama cinsî isteği artırmadaki başarısı hayret edilecek düzeydedir! Garip bir bitki bu; henüz yeşilken bıçakla baş tarafından bir delik açılrsa serin bir sıvı çıkar içinden hem de pek tatlıdır. Mizacı alevlendiren bu suyun afrodisyak etkisi vardır. Cevizin suyu içilip kabuğu kaşık şeklinde parçalara bölünürse geriye kalan yapışık madde tamamen pişmemek şartıyla kızartıldıkta yumurta tadı verir! Zîbetülmehel adalarında kaldığım birbuçuk sene boyunca daima böyle beslenmişim.

Bu bitkinin ilginç yanlarından biri de yağ, süt ve bal kıvamında yenebilmesidir! Baldan başlayalım; ağaçlara bakmakla görevli “fâzâniye” diye çağrılan hizmetkârlar “atvâk” adı verilen özel kıvamdaki suyu almak için sabah akşam ağaca çıkarlar. Meyvenin olduğu dalı yontup iki parmak kalınlığında bir sap çıkarırlar. Sonra oraya ufak bir kap bağlarlar. Saptan çıkan su, damla damla o kaba dökülür. Eğer sabahleyin asılmış ise hizmetkâr akşamleyin gelir. Elinde ceviz kabuğundan mamul, biri su ile dolu iki bardak vardır. Daldan sızan atvâkla dolu kabı boş bardağa boşaltıp diğer bardaktaki suyla da dalı yıkar. Sonra dalı bir parça yontarak ikinci defa bağlar ufak kabı... Böylece akşamüstü yapılanlar sabahleyin tekrar edilir. Bu maddeden belli bir miktar toplanınca hemen pişirilir; üzümden sıra elde edileceği zaman nasıl kaynatılıyorsa aynen öyle. Bu işlem sonunda faydalı ve leziz bir şerbet çıkar. Hind, Yemen ve Çin tüccarları bu üründen satın alarak ülkelerine götürüp tatlı yaparlar.

Süte gelince; Hindistan’da her evde sandalyeye benzer yüksek bir sedir bulunmaktadır. Evin hanımı, anlatacağımız iş için bunun üzerine kurulur. Elinde ucu demirli bir çubuk vardır. Çubuğun ucundaki demirle cezive bir delik açar. İç kısmını güzelce kazır. Dışarı çıkardıklarını bir kaptan toplar. Bu kırıntılar ıslatılınca renk ve lezzetiyle sütü andıran hoş bir içecek meydana gelir. Hindliler bunu ekmeğe katık ederler.

Yağa gelince; cevizin olgunlaşıp ağaçtan düşmesi beklenir. Sonra parça parça kesilip güneşte kurutulur. Kurumuş kesikler tencerelerde pişirilerek yağ elde edilir. Bu ürün, kandillerde yakıldığı gibi katık olarak da afiyetle yenir. Ayrıca kadınlar saçlarını gür ve parlak yapmak için bunu kullanırlar. Çok yararlı bir nimet!

Zafâr Sultanı

Zafâr hükümdarı Sultan Mugîs b. Melik Fâiz’dir. Bu zât Yemen hükümdarının amcazâdesi oluyor. Babası, onu Zafâr emirliğine tayin etmiş olan Yemen hükümdarı idi; her sene hediye göndermek zorundaydı Mugîs ve bu işi aksatmazdı. Nihayet bağımsızlığını ilân ederek pederine armağan göndermekten vazgeçmiştir. Yemen hükümdarı savaşa niyetlenerek diğer amcazâdesini gönderdiyse de adam evinden çıkıp arkadaşlarıyla beraber iken başlarına duvar yıkılmış, daha önce anlattığımız gibi!

Sultan Mugîs’in şehir içinde oralılarca “hısın” (: kale, korunak) denilen bir konağı var; gayet büyük ve geniş. Câmî onun tam karşısındadır.

Burada her gün ikindi namazından sonra sultanın kapısı önünde

davul, boru ve zurna çalmak âdettir. Her Pazartesi ve Perşembe günleri askerler sultanın kapısına gelip kabul dairesinin dışında bir saat bekler, sonra dönüp giderler. Sultan dışarı çıkmaz, onu kimse görmez. Yalnız Cuma günü namaz kılmak için dışarı çıkar ve namazdan sonra hemen konağına döner. Ama kabul dairesine girmekten de kimseyi menetmez. Buranın kapısında “Emir-i Candar” (: özel muhafızların komutanı) oturarak dilek ve şikâyet sahiplerinin müracaatlarını kabul eder. Durumu sultana arzeder, ondan aldığı cevabı halka duyurur.

Hükümdar hayvanına binmek isteyince silâhları, bineği ve köleleri köşkten şehir dışında nakledilir. Hemen altın işlemeli beyaz bir çarşafı örtülmüş tahtirevanı taşıyan deve getirilir kapı önüne. Sultan, nedimi ile kimseye görünmeyecek şekilde bu tahtirevana biner. Bahçesine geldiği zaman niyetinde at varsa deveden inip ata biner. Yolculuk esnasında onun güzergâhında hiç kimsenin bulunmaması, onun bineğinin hiçbir mazeret için durdurulmaması gerekir. Eğer buna riayet etmeyen biri çıkarsa ona okkalı bir dayak atılır. Bu yüzdendir ki sultanın konağından çıktığını işiten halk, onun gideceği noktalardan çekilir, çil yavrusu gibi dağılır.

Mugîs’in veziri Fakih Muhammed Adenî’dir. Bu adam önceleri özel mürebbi imiş, Sultana okuma yazmayı o öğretmiş. Sultan tahta geçerse onu vezir yapacağına dair vaatle bulunmuş. Böylece Mugîs tahta geçince beriki de vezir olmuş. Ama vezir dedikse de normal bir “nâib” (: hükümdar yardımcısı) gibi vazife yapmıyor, ismi öyle.

Umân’a (: Umman) Geçiş, Balık Kemiğinden Evler ve Laham

Zafâr’da Masîra adası ahalisinden Ali b. İdris’in küçük gemisine binerek Umân’a (: Umman) yöneldik. İkinci gün Hâsik limanına ulaştık. Orada balıkçılıkla uğraşan Araplar oturuyor. Hâsik limanında “kümdür” boldur. Bu bitkinin yaprakları pek ince. Ortası kesilince süte benzer bir sıvı damlayıp yapışveriyor. İşte “lubbân” (: günlük denen tütsünün) hammaddesi olan sakız budur. Buralıların geçim kaynağı balıkçılıktır. Hele “laham” (veya luhme yani büyük testere balığı) denilen bir balık var ki köpek balığına benziyor. Bu hayvan dilim dilim kesilir, güneşte kurutulup afiyetle yenir. Yörenin ahalisi evlerini balık kemiğinden, tavanlarını da deve kemiğinden yapmıştır!

Hâsik’ten hareket ettik. Dört gün denizde ilerledikten sonra Lum’ân dağı diye bilinen bir yalnız adaya vardık. Tam dorukta duvarları taştan, çatısı balık kemiğinden yapılmış bir kulübe vardır. Hemen yanı başında yağmur sularının biriktiği bir gölet bulunmaktadır.

Lum'ân Dağında Görüştüğüm Ermiş

Bu tek dağdan oluşan adanın kıyısına demir attıktan sonra, demin bahsettiğimiz kulübeye çıktık. Orada uyuyakalmış bir ihtiyara rastladık. Selâm verdik uyandı; işaretle karşılık verdi selâmımıza. Ona pek çok şey söyledikse de bir kelime dahi cevap vermeyip başını sallamakla yetindi. Gemide bulunanların getirdiği yemeği kabul etmedi. Dua istedik, dudaklarını kımlıdattı ama ne dediğini bilmiyoruz. Bu adam sırtına yamalı bir elbise, başına keçe külâh geçirmişti. Yanında ne su kabı, ne ibrik, ne ucu mızraklı değnek, ne de ayağına geçirebileceği çedik vardı. Gemiciler bu yaşlı ihtiyarı Lum'ân dağında hiç görmediklerini söylediler.

O gece dağın kıyısında kaldık. İhtiyarla beraber kıldım ikindi ve akşam namazlarını... Ona ne zaman yemek getirdiysek reddetti. Yatsıya kadar namaz kılmaya devam etti. Sonra izin verdi. Beraber yatsı namazını kıldık. Adamın sesi tatlıydı; güzel *Kur'an* okuyordu. Yatsı namazının bitiminden sonra bize dönmemizi işaret edince vedalaşıp ayrıldık. Hareketleri hayretimizi artırıyordu. Ben ayrıldıktan sonra içime düşen merakla tekrar onun huzuruna varmak istedim. Yaklaştım ama heybetinden tırtır titredim! Arkadaşlarım yanıma geldi. Onlarla beraber döndüm.

Kuşlar ve Kayabalığı

Tekrar gemiye bindik, iki gün sonra Cezîretü't-Tuyûr (: Kuş adası) denilen yere vardık. Burada hiç ev yok; susuz bir yer. Adaya çıktığımızda her tarafta serçeye benzeyen fakat biraz daha büyük kuşlar gördük. Gemiciler bu kuşların yumurtasını alıp pişiriyorlar. Öyle çok avlayıp yediler ki! Hem de hiç kesmeden! Yanımda Masîra ahalisinden olup Zafâr'da oturan bir tacir vardı; Müslim adında. Baktım o da ötekilerle beraber bu kuştan aynı tarzda yiyor; ben ayıplayınca utandı;

“Boğazladıklarını zannettim, o yüzden yedim!” dedi. Mahcubiye-tinden ötürü benden uzak durdu, ben çağırmadıkça yaklaşmıyordu. O günlerde gemi seyahatimde daima hurma ve balık yedim. Gemiciler sabah akşam Farsça şîr-i mâhî (: suaslanı) denilen bir tür (kaya) balığı avlıyorlardı. Şîr, aslan demek, mâhî ise balık anlamına geliyor. Bu hayvan bizim oralarda “tâzzert” denilen balığa benziyor. Gemiciler onu parça parça ettikten sonra kızartıp herkese dağıtıyorlar; ayırım gözetmeden. Hurma ile beraber yiyorlar onu. Yanımda Zafâr'dan aldığım bir parça ekmek ve peksimet vardı. Bunlar bitince ben de onlara katıldım, bu balıktan yedim.

Kurban Bayramı'nı denizde geçirdik. O gün müthiş bir rüzgâr esiyordu. Sabahtan akşama kadar devam etti, neredeyse batacaktık!

Yolculardan Hızır'ın Kerameti

Gemide bizimle beraber seyahat edenler arasında Hind yöresinden gelmiş Hızır adlı bir hacı vardı. *Kur'an-ı Kerim*'i ezbere bildiği ve güzel yazı yazdığı için ona Mevlânâ (: Efendimiz) deniliyordu. Denizin kabardığını görünce cübbesini başına çekerek uyur gibi yaptı. Tehlike geçince sordum:

"Mevlânâ Hızır, ne gördün?" Şu cevabı verdi:

"Güçlü bir fırtına başladığı vakit gözümü açar, ruhları çekip alacak melekler geliyor mu diye bakarım. Bunları görmezsem Allah'a şükrederim. Çünkü gemi batacak olsa meleklerin gelmesi gerekir! Sonra gözlerimi kapar, bir süre geçince de açıp yine bakarım. Hak Teâlâ tehlikeyi başımızdan savana kadar böyle yaparım ben!"

Daha önce bir tüccar gemisi bu denizde sulara gömülmüş. Yolculardan ancak biri canını kurtarabilmiş.

(Masîra Adası ve Hain Kılavuzla Aramızda Geçenler)

Bu gemide öyle bir şey yedim ki o güne kadar hiç tatmamıştım. Daha sonra da aynısını yemedim. Umân tüccarlarından biri, un hâline getirilmemiş mısırı pişirip üzerine "seyelân" denilen hurma balından dökerek garip bir yemek yapardı. Hep bundan yedik.

Yolculuğumuza devam ederek gemi sahibinin yurdu olan Masîra adasına vardık. Burası gerçekten büyük bir ada. Halkı balıkçılıkla geçiniyor. Demir atılan nokta, kıydan epey uzakta olduğu için adaya çıkmadık. Zaten kuşları kesmeden yediklerini gördüğüm zaman bu adamları gözüm tutmamıştı. Sevmemiştim! Bir gün kaldık. Gemi sahibi adadaki evine gitti, sonra geri döndü.

Bir gün bir gece süren yolculuğun ardından deniz kıyısında bulunan Sûr kasabasının limanına vardık. Büyük bir kasaba. Oradan bakıldığında, bir dağ eteğinde kurulu Kalhât şehri görülüyordu; hem de pek yakın gibiydi. Gemicilerle beraber olmaktan hoşlanmadığım için yürüyerek oraya gidip akşamlamak istedim. Nasıl gidileceğini araştırdım; kılavuzluk etmek üzere gemicilerden birini kiraladım. Demin bahsettiğim Hindli Hızır da beraberimdeydi. Arkadaşlarımı, ertesi gün buluşmak üzere eşyama birlikte gemide bırakmıştım. Gerekli çamaşırları kılavuzun sırtına verdim; taşımak zahmetine katlanmak için. Benim elimde sadece bir mızrak vardı. Kılavuz niyetini bozdu. Elbiselerimi sahiplenme sevdasına düştü. Bizi met ve cezirin etkili olduğu bir kanala götürdü! Orayı benim elbiselerimle geçmek istedi, itiraz ettim:

"Yalnız geç, elbiseleri yanımıza bırak, geçebilirsek biz de geçeriz!"

Yok geçemezsek başka bir yol bulmaya çalışır, daha yukarı çıkarız!" dedim.

Geri döndü. Biraz sonra bazı insanların orayı yüzerek geçtiğini görünce berikinin niyetinin bizi boğup elbiseleri almak olduğunu farkettik. Ben hemen harekete geçtim. Tedbirimi aldım. Mızrağı sallayıp tehdit ettim. Kılavuz benden ürktü. Ve bir geçit buluncaya kadar yukarı tırmandık. Susuz bir alana vardık, sıkıntıya düştük! Neyse ki Hak Teâlâ bize bir atlı adam gönderdi, yanında arkadaşları da vardı. Onlardan biri yükündeki kırbayı bize uzattı, hemen sarıldık suya!

Şehrin hâlâ yakın olduğu düşüncesiyle yola devam ediyorduk, oysa bizimle şehir arasında koca koca çukurlar vardı! Bu yüzden yolumuz epeyce uzadı. Akşam olunca kılavuz bizi ne idüğü belirsiz, epey taşlık ve yolsuz bir sahilden götürmek istedi. Anlıyorduk; niyeti bizi şaşırtıp endişeye düşürerek elbiseleri kaçırmaktı! Ben yine itiraz ettim:

"Şu önümüzdeki yolu takip edeceğiz, başkasını değil!" Bulundugumuz yerden denize bir mil mesafe vardı. Karanlık çöktü, kılavuz mırıldandı:

"Şehir yakın, gelin yürüyelim; şehir dışında yatar sabahı bekleriz!" Ama ben yolda birinin saldırmasından korkuyordum. Şehre ne kadar yol kaldığını da bilmiyordum. Sert sert söyledim:

"Yolun kenarında bir yerde konaklamak ve sabahleyin şehre girmek daha uygundur!" dedim. Gelirken ileride, tepelerde gördüğüm adamlardan şüphelenmiştim, hırsız olabilirlerdi. "Bunların bakışından sakınmak lazım!" diyordum kendi kendime. Ama yanı başımdaki adam iyice susamıştı, beni dinlemedi. Ben yoldan ayrılıp mugaylan ağaçlarından birine yöneldim. Aslında çok yorulmuştum ama kılavuzdan çekiniyordum. Bu yüzden belli etmedim bitkinliğimi. Arkadaşım hastaydı, hâlsizdi. Kılavuzu ikimizin arasına alıp elbiseleri yattığım minderin altına koydum. Mızrak yine elimdeydi. Arkadaşım ve kılavuz uyuyakaldılar. Ben uyumadım. Bu arada gözümü dört açarak kılavuza bakıyordum, herif ne zaman kımıldasa hemen bir şeyler mırıldanıyor, uyanık olduğumu belli ediyordum! Sabaha kadar böyle kaldık, sonra yola çıktık. Yol üzerinde şehre malzeme getiren adamlara rastladık. "Bize su bul!" diyerek kılavuzu gönderdik. Arkadaşım elbiseleri aldı. Şehirle aramızda çukurlar, hendekler vardı hâlâ. Neyse ki kılavuz su getirdi, içtik rahatladık. Hava ateş gibiydi.

Kalhât Şehri, "Hâricî" Olan Umânlılar

Şehre varana kadar canımız çıktı! Pabuçlarım ayaklarımı öyle sıkıyordu ki tırnaklarımın çevresinden kan sızacaktı neredeyse.

Büyük giriş kapısına vardığımızda görevlinin sözleri bizim için sınav sonunda kazanılan ödül gibiydi;

“Benimle beraber şehir emirinin yanına geleceksin! Durumunu ve nereden geldiğini öğrenmeli emirimiz!” dedi bana. Emir in huzuruna çıktım. İyi huylu, efendi bir adamdı. Bana hâl-hatır sordu. Emir beni kendi kasrında konuk edince sevindim; altı gün onun yanında kaldım, ayaklarımın ağrısı geçmediği için bu süre içinde hiç dolaşmadım.

Kalhât şehri deniz kıyısında; çarşıları çok güzel. Duvarları kaşânî denilen çinilerle kaplı. Şirin bir mescidi var. Oradan deniz ve liman görülüyor.

Burayı ermiş bir kadın olarak bilinen Bîbî Meryem yaptırmış. Bura ahalisi “bîbî” kelimesini hür ve soylu anlamında kullanıyor. Kalhât şehrinde yediğim balığı başka bir ülkede yemedim. Bu balığı bütün et türlerine tercih ederim. Çok lezzetliydi! Evvelâ ağaç yaprakları üzerinde kızartılıyor sonra üstüne pirinç konuluyor ve afiyetle yeniyor.

Buranın pirinci Hindistan’dan getirilir. Kalhât ahalisi genelde tüccardır. Onlar Hind denizinden gelen mallarla geçimlerini sağlıyorlar. Limana bir gemi yaklaşınca yüzleri gülüyor, sevinçle ileri atılıyorlar. Kendileri Araptırlar ama konuşma tarzları fasih değildir, onlara özgüdür. Söyledikleri her kelimeye mutlaka “lâ” harfini ilâve ederler. Meselâ, “Te’kul lâ?” (: yiyecek misin?), “Temşî lâ” (: yürüyecek misin?), “Tef’al kezâ lâ” (: böyle yapacaksın hâ?) derler. Ahalinin çoğu Hâricî mezhebinden ise de onları yöneten Hürmüz hükümdarı Kutbeddîn Temtehen (: Tehemten) Sünnî olduğu için kendi mezheplerini fazla açığa vurmuyorlar.

Kalhât yakınında Tîbî diye bilinen şirin bir köy var. Buranın suyu boldur. Yeşili gür, bahçesi çoktur. Kalhât’ın meyve ihtiyacı buradan karşılanıyor. “Murvârî” diye ünlenen muz cinsi de burada yetişir. Murvârî Farsça bir kelimedir; inci anlamına geliyor. Murvârî buradan Hürmüz’e ve diğer ülkelere ihraç ediliyor. Yörede tenbûl de yetişiyor ama yaprağı küçük. Bu taraflara hurma Umân’dan getiriliyor.

Yolculuğumuza devam ettik. Umân’a yöneldik. Altı gün çöl yürüyüşü yaptıktan sonra yedinci gün Umân’a ulaştık. Buranın toprakları çok bereketlidir. Her taraf ağaç ve su! Cins cins meyveler sarmış her yanı. Hurma bahçeleri sıra sıra.

Umân diyarının başşehri Nezvâ’dır; oraya vardık. Burası, bir dağ eteğine kuruludur. Etrafı bahçe ve çaylarla çevrilidir. Çarşıları güzel, câmilere tertemiz ve büyük. Bura halkının âdeti, yemeği câmi avlusunda yemektir. Yemek vakti gelince herkes ne hazırladıysa oraya getirir, toplu hâlde afiyetle yerler. Yolcular, gelip gidenler, misafirler

de hemen oraya oturup nasiplerini alırlar. Ahali cesur ve yiğit insanlardan oluşuyor. Aralarında kavga da eksik olmuyor! Buralılar Hâricî mezhebinin İbâdiye koluna mensuptur.³²⁵ Cuma namazını öğle namazı gibi dört rekât kılarlar. Namazdan sonra imam *Kur'an*'dan bazı âyetler okur, hutbeye benzer şeyler söyler ve Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer hayırla yâdedilir. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin isimleri söylenmez; sükûtle geçilir. Eğer (bir rivayetin aktarılması için) Hz. Ali'nin ismini anmak gerekiyorsa üstü kapalı olarak "racül (: adam) dedi ki" şeklinde söylerler. Meselâ "racülden şöyle bir rivayet var" yahut "racül şöyle der" gibi... Kahrolası eşkıya İbn Mülcem'e de selâm gönderir, onu rahmetle anarlar! Onun için "Fitnenin belini kıran ermiş insan" diyorlar!

Bura hatunlarının ahlâkı çok bozuk! Erkekler onların edepsizliğini hoş görüyor, ayıplamıyor. Biraz sonra anlatacağımız hikâye de bu konuya dairdir.

Umân Sultanı

Umân hükümdarı, Ezd b. Gavs kabilesinden bir Araptır. Ona Ebû Muhammed b. Nebhân diyorlar. Lûr diyarının hükümdarlarına nasıl "Atabek" deniliyorsa, Umân sultanlarına da "Ebû Muhammed" unvanı verilir. Bu adam âdeti gereği konağının kapısı önüne oturur, orada meclis kurar. Ortalıkta mabeyinci ve vezir yok! Yabancı yahut yerli hiç kimsenin huzura çıkmasına engel olunmaz. Herkes eşit! Hükümdar, Arap geleneğine uyarak misafire ikram eder, durumuna göre para verir. O dürüst biridir ama onun verdiği ziyafette ehli (: yabanî olmayan) eşek eti yenilir. Çünkü onlar eşek etinin helâl olduğuna inanıyor, çarşılarda bile alıp satıyorlar... Ama misafirlerden ve yabancılardan bunu gizliyorlar.

Umân diyarında Zekî (: İzkî) diye bilinen bir şehir var. İçine gir-medim ama anlatılanlara göre pek şaşırtıcı büyük bir şehirmiştir. Kurayyat, Şebâ, Kelbâ, Huvarfekkân (: Horfekkân) ve Suhâr da Umân şehirlerindendir. Buralar şenlikli şehirlerdir. Çoğu, Hürmüz Hükümeti'nin idaresi altında.

Umânlı Bir Kadın ve Sultan

Bir gün Sultan Ebû Muhammed b. Nebhân'ın yanında bulunuyordum. Yüzü çok güzel, alımlı mı alımlı, genç bir kadın yanaştı. Önümüzde durdu. Sultana yönelerek:

"Ebû Muhammed! Şeytan kafamda cirit atıyor, azdım!" dedi. Sultan:

“Git! Şeytanını da kov gitsin!” cevabını verdiği hâlde kadın ısrar ediyordu:

“Senin yanındayken gücüm yetmiyor buna Ebû Muhammed!” Ama Sultan kararlıydı:

“Buradan git de ne istersen yap!” dedi.

Daha sonra öğrendiğime göre böyle kadınlar sultana yanaşıyor, onun himayesine girerek türlü çirkeflere bulaşıyormuş. Bunların ne babaları ne de akrabaları kıskançlıklarını belli eder! Buna güçleri yetmez. Çünkü kadını öldürseler derhal öldüreni öldürürler. Zira kadın sultanın himayesinde olur!

OTUZBİRİNCİ BÖLÜM

İran'a Seyahat, Hac İçin Hicaz'a Dönüş ve Anadolu'ya Yöneliş

Umân'dan çıktık, Hürmüz diyarına yöneldik. Mûgistan diye de adlandırılan Hürmüz şehri deniz kıyısına kurulmuştur. Tam karşısında Yeni Hürmüz var. İkisinin arası üç fersah. Yeni Hürmüz aslında bir adadır; oraya vardık. Merkezi Ceravn diye bilinen büyük ve güzel bir şehir. Çarşıları tika basa yiyecek ve giyeceklerle dolu. Burası Hind ve Sind ülkelerinin ana limanıdır. Hind'den gelen ballar buradan Irak-ı Fâris ve Horasan bölgelerine sevk ediliyor. Bu şehir aynı zamanda hükümdarın da payitahtıdır. Ada bir baştan bir başa bir günde katedilecek uzunlukta. Arazinin büyük bir kısmı tuzludur; "dârânî" cinsinden olan bu tuz bir sürü işe yarar. Dağlardan sökülen tuz, süslü kapların yapımında ve üzerine kandil konulan (yüksek) fenerlerde kullanılır. Buralıların temel gıdası balık ile Basra ve Umân'dan getirilen hurmadır. Şöyle diyorlar:

"Hurma vu mâhî, lôti pâdişâhî!" yani "Hurma ve balık hükümdar yemeğidir." Bu adada su çok kıymetli. Gözelerin dışında göletler inşa edilmiş, yağmur suyu biriksin diye. Hepsisi de şehirden uzakta olduğu için halk kırbalarla yola çıkıyor ve suyu doldurduktan sonra sırtlarına yükleyip sahile, oradan da kayıklarla şehre naklediyorlar.

Kapı Gibi Balık İskeleti, Aksaraylı Bir Şeyh ve Hızır'ın Ziyaretgâhı

Burada garip bir şey gördüm. Büyük câmiin kapısına yakın bir yerde; kapıyla çarşı arasında bir balık başı var. Hafif bir tümsek gibi heybetli! Gözleri koca koca iki kapıya benziyor! Halk bu gözlerin birinden giriyor, diğerinden çıkıyor.

Ceravn'da Şeyh Ebu'l-Hasan Aksarâyî ile görüştüm. Bu adam aslen Anadoluludur. Beni güzelce ağırladı. Sonra ziyaretime geldi. Bir kat elbise ve "sohbet kemeri" denilen özel bir kuşak verdi. Elbise onunla sarılıp toplanıyor. Bu kemer oturmaya yarar bir dayanak gibi. İran dervişlerinin çoğu bunu takmayı âdet hâline getirmiştir.

Şehirden altı mil uzaklıkta bulunan bir ziyaretgâhın Hıdır-İlyas'a (: Hızır-İlyas) ait olduğu söylenmekte. Allah'ın rahmeti ve esenliği onları kuşatsın. Rivayete göre Hıdır orada namaz kılmıştır. Hakikaten bereketi gün gibi açık bir yerdir orası. Yanı başındaki zaviyenin şeyhi gelip geçenlere, misafirlere ilgi gösteriyor, hizmet ediyor. Onun yanında bir gün kaldık ve ertesi gün hareket ettik.

Yeni Hürmüz adasının bitiminde dünyadan elini eteğini çekmiş arif bir adamın ziyaretine gittim. Kendi oyduğu bir mağarada kalıyor! Uzlete çekildiği bir köşe, bir oturma odası ve cariyesinin kaldığı bir evceğiz var bu oyukta! Hizmetkârları dışarıda koyun ve sığır otlatıyorlar. Bu adam eskiden büyük tüccarmış. Hacca gittikten sonra tüm ilişkisini kesmiş dünya ile ve ömrünü ibadete adanmış. Mallarını kendi adına çekip çevirsin diye dostlarından birine teslim etmiş. Orada bir gece kaldık. Bize iyi davrandı. Allah ondan razı olsun. Zaten iyi kalplilik ve ibadet nuru yüzünde parlıyor adamın.

Hürmüz Sultanı Kutbeddîn (ile Yeğenleri Arasında Meydana Gelen Olaylar)

Hürmüz sultanı, Kutbeddîn Temtehen (: Tehemten) Tûrânşah'tır. Mütevazı ve güzel ahlâklı biridir. Payitahtına erdemlilerden, dervişlerden ve şeyhlerden kim gelirse gelsin mutlaka gereken alâka ve saygıyı gösterir. Âdeti böyle. Oraya vardığımızı kardeşi Nizâmeddîn'in iki oğluna karşı harbe hazırlanıyordu. Pahalılık ve kıtlık adaya kâbus gibi çökmüştü. Vezir Şemseddîn Muhammed b. Ali ile Kadı İmâmeddîn Şonkârî (: Şavankârî), ileri gelenlerden oluşan bir heyet ile yanımıza teşrif ettiler, özür beyanında bulundular; savaş hazırlıklarından ötürü. Her gece savaşa girecekmiş gibi bir hâli yaşıyorlar. Onun yanında onaltı gün kaldık. Ayrılacağımız zaman dostlarımdan birine dedim ki:

"Hükümdarı görmeden nasıl döneriz?" Böylece vezirin konağına gittik. Burası bizim misafir olduğumuz zaviyenin yakınında bir yerdi. Ben öne çıktım:

"Sultanı selâmlamak istiyorum!" dedim.

"Bismillah!" dedi vezir, elimden tutarak hükümdarın yanına götürdü.

Hükümdarın konağı deniz kıyısındaymış. Civarında birkaç tekne

yatıyor. Orada daracık ve pasaklı bir elbiseyi sırtına geçirmiş, başına da sarık yerine çaput sarmış bir ihtiyar gördüm; vezir ona selâm verdi, ben de verdim. Onun hükümdar olduğunu anlayamadım! Yanında kızkardeşinin oğlu Alişah b. Celâleddin Kicî vardı. Aramızda tanışıklık bulunduğ-u için hemen konuşmaya başladım. Vezirin biraz sonra söze girip sultanı bana tanıtmayı üzerine evvelâ yeğeni ile sohbet ettiğim için mahcup oldum, özür diledim! Hükümdar oradan kalktı, evine ilerledi. Kumandanlar, vezirler ve devlet ricali de onu takip ettiler. Ben de refakatimde bulunan vezirle beraber yürüyordum. Biraz sonra binanın içinde sedirine kurulmuş hâlde buldum onu ama üzerindeki elbiseyi değiştirmemişti. Elinde çok kıymetli, eşi benzeri görülmeyen bir inci tespih vardı. İnci avlama noktaları bu adamın hükümranlığı altındadır. Kumandanlardan biri onun yanına oturdu, ben de kumandanın yanına oturdum. Hükümdar bana hâl hatır sordu. Ne zaman geldiğimi, bugüne kadar hangi sultanlarla karşılaştığımı merak ediyordu. Ben de cevapladım. Biraz sonra yemek geldi. Orada bulunanlar sofraya oturduysa da sultan onlarla beraber yemedi. Kalktı, ben de kalktım. Ona veda edip ayrıldım.

Hükümdarla yeğenleri arasında süregelen savaşın nedeni şuydu:

Kutbeddîn bir gün Yeni Hürmüz'den kalkıyor, gezmek ve neşelenmek niyetiyle Eski Hürmüz'e açılıyor gemiyle. İki şehir arasındaki mesafe demin belirttiğimiz gibi üç fersahtır. Bu esnada kardeşi Nizâmeddîn ayaklanarak hükümranlığı kendine lâıyk bulduğunu ilân ediyor. Ada halkı derhal askerle bir olup Nizâmeddîn'e biat ediyorlar. Bu arada Kutbeddîn can korkusuyla Kalhât'a gidiyor denizden. Orada aylarca kalıp bir donanma hazırlıyor, adaya yöneliyor ama buralılar Nizâmeddîn ile bir olup Kutbeddîn'e karşı koymaya karar vermişlerdir. Onu korkunç bir hezimete uğratiyorlar. Melûl mahzun Kalhât'a dönen Kutbeddîn birkaç defa daha şansını deniyor ama başaramıyor. Nihayet kardeşinin hanımlarından biriyle gizlice haberleşerek onu zehirletiyor. Nizâmeddîn zehrin etkisiyle ruhunu teslim edince kendisi derhal adaya geliyor ve tahta oturuyor. Kardeşinin oğulları ise yanlarına aldıkları zengin hazine ve askerle beraber inci avlama mekânı olan Tayf adasına kaçıyorlar. Buraya gelmeye çalışanların yolunu kesiyor, sahilde bulunan tüm şehirleri yağma etmeye başlıyorlar. Hattâ büyük bir kısmını da harap ediyorlar. İşte savaşın sebebi budur.

Türkmenler Diyarından Geçiş, Zehirli Rüzgâr

Huncubâl'da oturan ermiş bir adamla görüşmek üzere Ceravn'dan yola çıktık. Denizi geçtikten sonra Türkmenlerden binek hayvan kiraladık. Bu bölge Türkmenlerle meskûn. Son derece cesur oldukları ve

güzergâhı iyi bildikleri için onlar olmadan burada seyahat etmek imkânsız! Yolumuz dört gün süren geniş bir çöldü; etrafta çöl Arapları vardı. Anlatılanlara göre Temmuzla Haziran aylarında zehirli bir rüzgâr eserek insanları telef ediyormuş. Bu rüzgâr nedeniyle zehirlenen adam gömülmek üzere yıkanınca organları birbirinden ayrılmış! Hakikaten bu yüzden çölde ruhunu teslim etmiş kimselere ait pek çok mezar bulunuyordu, ötede beride! Yolculuğumuzu geceleyin yaptık. Güneş doğunca mugaylan ağaçlarının gölgesinde dinleniyorduk. İkindiden sonra tekrar yola koyularak yine sabaha kadar yola devam ediyorduk.

Cemal Lûk'un Hikâyesi

Bu civarda eskiden Cemal Lûk namıyla meşhur bir eşkiya yaşamış. Sicistan ahalisinden olan bu adam İran asıllıymış. Lûk, kesik elli demektir. Cemal'in eli bir çatışmada kesilmiş. Yanında Arap ve Acem ırkından bir grup eşkiya ile haydutluk yaparmış. Halktan gaspettiği mallarla zaviyeler inşa eder, oralarda gelip geçenlere yemek yedirirmiş! Anlatılanlara göre, "Yoksulun hakkı olan zekâtı vermeyenlere musallat olayım!" diye Allah'a yalvarırmış. Uzun müddet devam etmiş bu hâl. Süvarileriyle müthiş yağmalara girişir, onlardan başka kimsenin bilmediği çöllere dalıp etrafa büyük ve küçük su tulumları gömürmüş. Sultanın askerleri tarafından takip edilirlse evvelce bildikleri yere gelir, suyu çıkarır ve içerlirmiş. Onları takip etsin diye sevk edilen birlikler helâk olmaktan korkup geri dönermiş. Cemal Lûk uzun bir müddet bu şekilde eşkıyalığa devam etmiş. Ne Irak hükümdarı, ne de diğer sultanlar onu yok edememişler.

Sonra yaptıklarına pişman olmuş, eşkıyalığı bırakmış ve kendini ibadete vermiş. Ölünceye kadar zahitçe yaşamış ve beldesindeki kabri bir ziyaretgâh hâline gelmiş.

Kevristan'a Gidiş, Lâr Şehri, Şeyh Ebû Dülef'in Zaviyesi

Kevristan (: Kuhuristan) denilen küçük şehre ulaşınca dek bu sahrada yol aldık.

Kevristan etrafı nehir ve bahçeyle dolu şirin bir şehirdir, çok sıcaktır. Oradan yola çıktığımızda demin bahsettiğimiz sahraya benzeyen başka bir çöle geçtik. Üç gün yol aldık, Lâr şehrine vardık. Burası büyük bir şehir, çarşıları cıvıl cıvıl; her yanında su kaynakları var. Çaylar ve bahçeler art arda sıralanmış. Huncubâl'da iken ziyaretini tasarladığımız Şeyh Ebû Dülef Muhammed'in bir zaviyesinde konakladık. O sıralarda şeyhin oğlu Ebû Zeyd Abdurrahman vardı zaviyenin başında.

Dervişlerden bir cemaat eşlik ediyor ona. Her gün ikinci namazından sonra zaviyede toplanıyor, şehirdeki evleri dolaşıyorlar. Her evden bir-iki ekmek veriliyor onlara. Onlar topladıkları ekmeği zaviyeye getiriyor, misafirlere ikram ediyorlar. Şehir sakinleri bu duruma alıştığı için dervişlerin payını evvelce bir kenara ayırır, onlar için hazırlar ve teslim ederler. Her Cuma gecesi ahali ve dervişler bu zaviyede toplanır, her biri gücü yettiği kadar para getirir. Elde edilen tüm gelir o gece harca-nır. Sabaha kadar Allah'ı zikreder, namaz kılar, *Kur'an* okurlar. Böylece geceyi diriltirler; sabah namazından sonra herkes işinin başına döner.

Lâr Sultanı Celâleddîn, (Huncupâl Şehri ve Şeyh Ebû Dülef)

Buranın hükümdarı Celâleddîn adında bir Türkmendir. Bize ikram etti, yemek gönderdi ama onu görmek ve ziyaret etmek mümkün olmadı. Bu şehirden çıkıp Huncupâl'a (: Huncupâl) hareket ettik. Demin anlattığımız Şeyh Ebû Dülef orada oturuyor. Onun zaviyesinde konakladık. İçeri girdiğimde Şeyh Ebû Dülef'i bir köşede toprak üzerine bağdaş kurmuş hâlde gördüm. Sırtında yünden mamul eski mi eski yeşil bir cübbe, başında yine yünden mamul siyah bir sarık bulunuyordu. Selâm verdim, daha güzel ve uzun bir şekilde selâmımı aldı. Ne zaman geldiğimi ve memleketimi sordu, beni misafir etti. Daima oruç tutan mütevazı oğlu onun emrine amâde oldu. Bana yemek ve meyve getirdi.

Şeyh Ebû Dülef tuhaf biri! Zaviyede dünyanın parasını harcıyor. Herkese bol bol hediye, elbise ve at veriyor; gelene ihsan, gidene ikram! Bu diyarda böylesini görmedim. Dostlarından ve sevenlerinden gelen yardımlar var; orası tamam ama bunun dışında nereden para aldığını, bu kadar zenginliği nasıl elde ettiğini bilen yok! Ahalinin büyük bir kısmı onun ilâhî yardıma mazhar olduğunu, "gayb hazinesinden sarfettiğini" söylüyor, böyle inanıyorlar.

Bu zaviyede büyük ariflerden, maneviyat âleminin kutup sufilelerinden Şeyh Danyal'ın kabri var. Şeyh Danyal adı bu bölgenin her yanında bilinen, saygı gören bir addır. Mezar üzerindeki kubbe Hükümdar Kutbeddîn tarafından yapılmış.

Ebû Dülef'in yanında bir gün kaldım. Çünkü yanımda bulunan arkadaşlarım aceleci davrandılar! Huncubâl şehrinde özel bir zaviye var diye işittim. Burada kendini tamamen ibadete vermiş salih insanlar kalıyormuş. Arkadaşlardan ayrılıp oraya gittim. Şeyhe ve cemaate selâm verdim. Karşımda ibadetin nuru ile aydınlık bir topluluk vardı. Renkleri sararmış, bedenleri incelmış, gözleri çeşme olmuştu. Yanlarına vardığımda yemek getirdiler. Şeyh:

“Oğlum Muhammed’i bana çağırın!” dedi. Bu çocuk zaviyenin bir köşesine çekilmiş, sürekli ibadet sebebiyle zayıf düşmüştü. Kabirden çıkmış ölü gibiydi, yanımıza geldi, selâm verip oturdu. Babası ona dönerek:

“Evlâdım! Misafirlerle beraber yemek ye! Ye ki onların bereketlerine, manevî etkilerine açık olasın!” dedi. Çocuk oruçluydu ama oturdu, orucunu bozup yemek yedi. Bunlar Şâfiî mezhebindendirler. Yemekten sonra bize dua ettiler. Oradan kalktık.

Sîrâf Şehri

Bu şehirden çıktık. Genelde Sîrâf denilen, Kays adıyla da bilinen şehre yöneldik. Burası Yemen denizine ve Fâris bölgesine komşu olan Hind okyanusu sahilindedir. İdarî bakımdan Fâris diyarına bağlı. Pek büyük, geniş ve alımlı bir şehir. Toprakları son derece verimli. Bütün evleri yemyeşil ağaçlar ve güzel kokulu çiçeklerle dolu bahçeler arasına serpilmiştir. Halk dağlardan akan kaynak sularından içiyor. Şehir ahalisi İran asıllıdır. Asillerin soyundan geliyorlar. Orada yerleşen Benî Seffâf kabilesi Arap asıllı olup inci avı ile geçinirler.

İnci Avı İçin Dalış Yapılan Yerler

İnci avlama noktaları Sîrâf ile Bahreyn arasında geniş bir nehre benzeyen körfezdedir. Buranın suyu gayet durgun. Nisan ve Mayıs ayında Fâris, Bahreyn ve Kutayf (yahut Katîf) yörelerinin tüccarı, inci dalgıçlarıyla gelir kayıkların üstünde. Avcılar dalacakları zaman yüzlerine kaplumbağa kabuğundan yapılmış bir maske geçiriyorlar. Yine aynı kabuktan yaptıkları makasa benzer bir âletle burunlarını bağlıyorlar. Sonra ellerine bir ip bağlayıp suya dalyorlar. Aralarında bir-iki saat suda kalan varmış. Dalgıç denizin dibine varınca orada küçük taşlar arasında kuma yapışık sedefleri eliyle yahut getirdiği keskin demirle kopardıktan sonra boynunda asılı deri torbaya doldurur her birini. Nefesi daralınca ipi sallar. Sahilde ipin ucundan tutan adamlar titreşimi hissedip adamı kayığa çıkarırlar. Sedefler açılır, kenarlarındaki etler bir demirle parçalanır. Havayla temas eder etmez bu sedef (içleri) katılaşıyor ve inciye dönüşüyorlar. Küçük büyük hepsi toplanıyor. Sultan beşte birini alır incilerin. Geri kalanları oradaki tüccarlar satın alırlar. Kayıktaki tüccarların çoğu dalgıçlara evvelce borç para vermişlerdir. Hemen inciyi borç yerine alırlar. Yahut ne gerekiyorsa onu alırlar.

Bahreyn, Kutayf, Hecer, Yemâme

Sîrâf’tan Bahreyn’e yöneldik. Burası güzel ve geniş bir şehir, her yanı yeşillik, suyu bol. Burada su kolay çıkarılır. Elle yeri kazmak yeti-

yor. Bahreyn’de hurma, nar ve narenciye bahçeleri vardır. Pamuk bile yetiştirilir. Sıcağı pek şiddetli, dayanılır gibi değil. Kumu da çok. Bahreyn ile Umân arasında bir yol varmış ama fırtınalar sebebiyle kalkan kum yolu örttüğü için gidiş gelişi kesilmiş. Bu yüzden Umân’dan Bahreyn’e ancak deniz yoluyla gitmek mümkün.

Bahreyn yakınında iki büyük dağ var. Doğudakine Uveyr, batıdakine Küseyr deniliyor. Hattâ burası atasözlerine bile geçmiş: “Küseyr ve Uveyr hariç her yer sağ salım!” diyorlar.

Oradan çıktık, Kutayf’a hareket ettik. Bu şehir büyücek bir yerleşim merkezidir. Hurma ağacı yönünden zengin. Esas ahali Arap kabilelerinden oluşuyor. Bunlar Râfızîliklerini açıkça belli eden aşırı kanattandılar. Müezzinleri ezanda şهادet kısmından sonra “Eşhedü enne Aliyyen Veliyyullah” (: Ali, Allah’ın dostudur) der. Ezanda “Hayye ale’l-felâh” cümlesinden sonra “Hayye alâ hayri’l-amel” (: En hayırla işe koş) cümlesini eklerler. Ezanın sonundaki tekbirlerin ardından da “Muhamed ve Ali Hayrû’l-beşer, men hâlefehûma fekad kefer” (: Muhammed ve Ali insanlığın en üstünü, onlara aykırı düşen küfre düştü) cümlelerini eklerler. Oradan çıktık, Hecer şehrine yöneldik. Bugün Hecer şehrine Hasâ diyorlar. Atasözlerine bile geçmiş! şöyle denilir: “Hecer’e hurma taşıyan gibi.” Hurması boldur buranın. Buradaki hurma ağaçları başka bir şehirde görülmez. Ahali hayvanlarını bile hurmayla besliyor. Buranın yerli halkı Araptır, çoğu da Abdülkays kabilesindendir. Hasâ’dan çıktık. Yemâme şehrine vardık. Burası Hacer adıyla da anılıyor. Her yanı ağaç olan bu şehrin suyu bol, toprağı verimlidir. Ahalinin büyük bir kısmı Benî Hanife kabilesinden gelen Araplardan oluşuyor. Bu yöre eskiden beri onların merkezidir. Emirleri Tufeyl b. Gânim’dir.

Emir Tufeyl’in beraberinde hacca gitmek üzere Yemâme’den ayrıldım. Bu iş yediyüzotuziki yılında vuku buldu. Aynı sene Mısır hükümdarı Melik Nâsır da bazı kumandanlarıyla hacca gelmiş ve son haccını yapmıştır. Mekke ve Medine ahalisine ve kutlu beldelerde misafir kalan mücâvirîn tayfasına epey ihşanda bulundu. Oğlu olduğu söylenen Emir Ahmed’le en büyük kumandanı Bektümûr Sâkî’yi da bu sene idam ettirmiştir.

Melik Nâsır, Bektümûr ve Emir Ahmed Arasında Meydana Gelen Olaylar

Anlatılanlara göre Melik Nâsır, Bektümûr Sâkî’ya bir cariye hediye eder. Bektümûr kadına yaklaşmak isteyince o kendisinin Melik Nâsır’dan hamile olduğunu söyler. Böylece Bektümûr ondan elini

çeker. Kadın bir erkek çocuk doğurur. Bektümûr bu çocuğa Emir Ahmed adını verir. Emir Ahmed, Bektümûr'ün himayesi altında yetişmekle beraber Melik Nâsır'ın oğlu diye bilinir millet arsında.

İşte bu seneki hac esnasında Bektümûr ile Emir Ahmed arasında bir anlaşma yapılır gizlice. Melik Nâsır öldürülecek onun yerine Emir Ahmed geçecektir. Böylece Bektümûr yanına hükümdarlık alâmeti olan davul, bayrak ve hil'at (: özel giysi) ile büyük miktarda para alır. Bu gelişmeyi duyan Melik Nâsır gayet sıcak bir günde Emir Ahmed'i huzura çağırır. O gelince Nâsır hemen önündeki meşrubat dolu taslardan birini içer. İçinde zehir bulunan diğer tası Emir Ahmed'e sunar. Ahmed meşrubatı içince vakit doldurmak için derhal yolculuğa çıkılmasını emreder sultan...

Hükümdar alayı hareket eder; saraya varmadan Ahmed can verir. Bektümûr, Emir Ahmed'in ölümünden ötürü üzüntüye kapılarak üstünü başını yırtar. Yemeden içmeden kesilir. Durum Melik Nâsır'a haber verilince bizzat kendisi yanına gelip teselli ettikten sonra içinde zehir bulunan bir kadehi uzatır:

"Hayatım için, ne olursun şunu iç de yüreciğinin ateşi sönsün!" der. Bektümûr içer ve ölür. Yanında hükümdarlığa özgü elbiseler ve eşyalar bulunduğu için Melik Nâsır'ı öldürmek niyetinde olduğu açıkça ortaya çıkar. Nâsır erken davranmıştır.

Cidde'ye Gidiş, Batan Bir Gemi, Bucât Kabilesi

Hac ibadetini yaptıktan sonra deniz yoluyla Yemen ve Hind diyarına gitmek üzere Cüdde'ye (: Cidde) yöneldim. Arkadaş bulamadığım gibi tek başıma da Hind'e gitme niyetimi gerçekleştiremedim. Cüdde şehrinde kırk gün kadar kaldım.

Orada Kûs şehrinin nahiyelerinden Kusayr'a gitme niyetinde olan Tunuslu Abdullah adında birinin gemisini buldum. Durumu öğrenmek, ne zaman yolculuğa çıkılacağını bilmek için gemiye vardım ama tavırları hoşuma gitmediği için onunla yolculuğu uygun görmedim.

Hak Teâlâ'nın hikmetine sual olunmaz işlerindendir; gemi hareket edip denizin ortasında Re's-i Ebû Muhammed (: Ebû Muhamed burnu) denilen yerde battı. Sahibi ile bazı tüccarlar binbir zorlukla kurtulup "uşârî" türünden bir kayığa bindiler. Birkaç defa ölümle yüz yüze geldiler. Bir kısmı kurtuldu, bir kısmı da boğuldu. Gemide kaza esnasında bulunan diğer yolcular zaten oracıkta boğulmuşlardı. Bunların içinde tahminen yetmiş kadar hacı vardı.

Daha sonra Ayzâb'a gitmek niyetiyle bir "sunbûk"a (: küçük bir tekne türü) bindim fakat rüzgâr bizi Re's-i Devâir (: Devâir burnu)

denilen limana sürükledi. Orada Bucât kabilesinin kılavuzluğunda karadan epey yol katettik; ceylânı ve devekuşu bol olan bir sahradan geçtik. Bu sahranın ahali Cüheyne ve Benî Kâhil kabilesinin Araplarından oluşuyor. Hepsi de Bucât kabilesinin yönetimi altındadır. Niha-yet Mefrûr ve Cedîd denilen iki kaynağa ulaştık. Yanımızda bulunan erzak tamamen tükenmişti. Sahrada rastladığımız Bucât kabilesine mensup bir gruptan koyun satın aldık. Kesip yedik.

Çölde bir Arap çocuğu gördüm, benimle Arapça konuştu. Sözlerinden anladığıma göre Bucâtlılara esir düşmüştü. Bir seneden beri yemek yemiyor, sadece deve sütüyle besleniyordu. Yolumuza devam ederken satın aldığımız et de bitti. Yanımda dostlarıma hediye edeyim diye aldığım “sayhânî” ve “bernî” cinsinden bir yük hurma vardı. Bunu çıkardım, arkadaşlar arasında taksim ettim, beraberce yedik. Üç gün yetti.

Devâir burnundan itibaren dokuz gün seyahatten sonra Ayzâb’a vardık. Kervanda bulunan bazı kimseler bizden önce oraya ulaşmışlardı bile. Ayzâblılar ellerinde ekmek, su ve hurmayla bizi karşıladılar. Orada birkaç gün konakladık. Deve kiralayarak Dugaym kabilesinden bir grupla yola çıktık. Cuneyb denilen bir kaynak kenarına ulaştık. Buradan suyumuzu alarak Humayserâ’ya gittik. Daha önce belirttiğimiz gibi Allah dostlarından Ebu’l-Hasan Şâzîlî’nin kabri oradadır. İkinci defa ziyaret ettik. Geceyi bu kabrin civarında geçirdik.

Sonra Nil kıyısında, Saîd şehirlerinden Edfû’nun hizasında bulunan Atvânî kasabasına ulaştık. İsnâ, Erment ve Aksur’a varmak için Nil’den geçtik. Aksur’da Şeyh Ebu’l-Haccâc Aksurî’yi ikinci defa ziyaret ettik. Oradan Kûs’a, daha sonra Kınâ’ya giderek ikinci defa Şeyh Abdurrahîm Kınâvî’yi ziyaret etme şerefine nail olduk. Daha önce bahsettiğimiz Hû, Ahmîm, Asyût, Menfelût, Menlevî, Uşmuneyn, Münyet İbn Hasîb, Behnesâ ve Bûş şehirlerine, oradan da Münyetü’l-Kaid’e ulaştık. Bu şehirlerden daha önce bahsetmiştik. Böylece Mısır’a (: Kahire) vardık. Orada birkaç gün kaldıktan sonra Bilbeys yoluyla Şam’a gittim. Hacı Abdullah b. Ebûbekir Ferhân Tûzerî de yanımdaydı. Bu adam iki sene benimle yolculuk yapmıştır. Hind diyarından çıktığımızda Sendâbûr’da vefat etti. İlerde ondan bahsedeceğiz.

Gazze’ye, İbrahim Halil Peygamber’in beldesine girdik ve oradaki ziyaretgâhları tek tek dolaştık yeniden. Oradan da Beyt-i Makdis (: Kudüs), Ramle, Akkâ, Trablus ve Cebele muntıkalarına yönelerek Ermiş İbrahim b. Edhem’in kabrini ikinci defa ziyaret ettik. Sonra da Lâzkiye şehrine yöneldik. Bu şehirlerden ve Lâzkiye’den bahsetmiştik daha önce.

OTUZİKİNCİ BÖLÜM

Anadolu'ya Açılış

Lâzkiye'de Martelmîn adlı bir Cenevizlinin büyük "korkora"sına (: ticaret gemisi) binerek "Türk ülkesi"ne yöneldik.³²⁶ Burası Rum diyarı diye de bilinir. Çünkü eskiden Rumlarınmış. Rumlar ve Yunanlılar asıl ahalidendir. Müslümanlar orayı İslâm'a açtılar. Şu anda Müslüman Türkmenlerin idaresi altında yaşayan bir hayli Hristiyan vardır bu ülkede.

Elverişli bir rüzgârla on günlük seyahatten sonra Anadolu'nun ilk şehri olan Alâyâ'ya (: Alaiye; Alanya) ulaştık. Yolculuğumuz sona erince gemi sahibi bizden "navl" (: navlun, ücret) almadı. İkramından saydı bu yolculuğu...

Rum diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi! Allah Teâlâ güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış! Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah Teâlâ'nın yarattığı kullar içinde en şefkatli olanlar buranın halkıdır. Bu yüzden şöyle denilir:

"Bolluk ve bereket Şam diyarında, sevgi ve merhamet ise Rum'da!" Bu kelimeyle buranın halkı kastolunuyor.

Anadolu'ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük alâka gördük. Komşularımız, kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı. Burada kadınlar yüzlerini örtmezler. Yola çıkacağımız zaman akraba ya da ev halkındanmışçasına bizimle vedalaşıp üzüntülerini gözyaşı dökerek belli ederlerdi. Buranın âdeti gereğince ekmek haftada bir gün pişirilir, öteki günlere yetecek kadar! Ekmek günü, erkekler sıcak ekmekler ve nefis yemeklerle çevremizi doldurur, şöyle derlerdi:

"Bunları size kadınlar gönderdi, sizden hayır dua bekliyorlar!"

Halk, İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe Hazretleri'nin mezhebindendir. Hak Teâlâ ondan razı olsun. Hepsî Ehl-i Sünnet'tir. Aralarında ne Kaderî ne Râfîdî (: Râfîzî) ne Mu'tezilî ne Hâricî ne de başka bir sapkın bulunmaktadır. Yüce Allah onları bu faziletleriyle diğer insanlardan üstün kılmıştır. Ama haşîş (: esrar) çiğnemekten de çekinmiyorlar!

Demîn de belirttiğimiz gibi Alanya deniz kıyısında bir şehirdir, ahalisi tümüyle Türkmenlerden oluşmaktadır. Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarları bu şehre gelip alışveriş ederler. Kerestesi bol olduğu için buradan yüklenen balyalar İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderilir. Şehrin üst tarafında gayet sağlam ve sarp bir kale var. Ulu sultan Alâeddîn (Keykubat) Rûmî tarafından yapılmıştır. Bu şehirde belde kadısı Celâleddîn Erzincânî ile tanıştım. Cuma günü benimle beraber kaleye çıkarak namaz kıldı. Bana ikramda bulundu ve ziyafet verdi. Bir de Şemseddîn b. Recîhânî diye bir adamın misafiri oldum. Bunun büyük babası Alâeddîn (: İbn Köyük), siyahların yaşadığı Mâllî ülkesinde vefat etmiştir.³²⁷

Alâyâ Sultanı

Cumartesi günü Kadı Celâleddîn'le birlikte atlarımıza binerek Alâyâ (: Alanya) sultanı olan Karamanoğlu Yusuf Bek'le görüşmek üzere yola çıktık. "Bek" hükümdar demektir. Onun konağı, şehirden on mil uzaktaydı. Onu sahilde bir tepenin üzerinde yalnız başına otururken buldum. Vezirleri ve kumandanları daha aşağıda, askerleri ise sağ ve sol taraflarda yer almışlardı. Saçları siyaha boyalıydı. Kendisine selâm verdim. Bana nereden geldiğimi sordu. Sorularını cevapladıktan sonra yanından ayrıldım. Arkadan hediye gönderdi.

Antalya

Buradan Antalya'ya doğru yola çıktım. Şehrin adı, Şam diyarındaki Antakya ismiyle aynı kalıptadır; sadece "l" harfi "k" harfinin yerini almıştır. Bu şehir, genişlik, güzellik ve ihtişam bakımından dünyanın en güzel şehirlerinden. Gerek planı, gerekse düzeni ile diğer ülkelerdeki benzerlerinden de üstün bir durumda!

Ahali içindeki taifeler ayrı ayrı mahallelere yerleşmiş. Hristiyan tüccarlar "Mînâ" (: liman) adıyla anılan semtte oturmaktadırlar. Bu mahallenin çevresini büyük bir duvar kuşatmakta. Cuma vakti ve her gece bu duvarın kapıları kapalı tutulmaktadır.

Şehrin asıl halkı olan Rumlar başka bir mahallede kendi başlarına oturuyorlar, onların bulundukları yer de surla çevrilmiş.

Yahudilerin de kendilerine ait yerleşim alanları vardır. Burası da yine büyük bir duvarla çevrili.

Şehrin beyi, ailesi, devlet erkânı ve kapıkullarının oturdukları semt yukarıda açıkladığımız diğer taifelerden tamamen ayrılmıştır. Onların etrafı da surla çevrili, neredeyse kale gibi.

Müslüman ahaliye gelince bunlar şehrin tam merkezinde yaşamaktadırlar. Şehir merkezinde bir Cuma Câmii, medrese, pek çok hamam, gayet düzenli planıyla kalabalık ve zengin çarşılar bulunmaktadır. Tüm şehrin etrafını; yukarıda bahsettiğimiz semtleri de içine alan geniş bir sur kuşatıyor.

Buranın bağ ve bahçeleri çoktur, meyveleri lezizdir. Ahalinin “kamaruddîn” adını verdikleri bir çeşit kayısı çok nefistir. Bademi lezzetli olduğu için kurutulur, Mısır’a gönderilir, nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak saygın yerini bulur Kahire çarşılarında. Sıcak yaz günlerinde bile soğuk ve lezzetli olan gözeleri ise herkes tarafından bilinmektedir. Şehre vardığımda medresede konakladım. Oranın şeyhi Şihâbeddîn Hamevî’dir. Cuma Câmii’inde güzel sesli gençlerin her gün ikindiden sonra Fetih, Mülk ve Amme sûrelerini okumaları köklü bir âdettir.

Genç Ahılara Dair

Ahiyye, kelimesinin tekili, ahi’dır. Birinci şahıs, Arapça “ah” (: kardeş) kelimesini kendiyle ilgili kılsa (kardeşim anlamında) ortaya çıkan kalıp (: ahî), konumuz olan kelimenin tekil kalıbıdır.

Onlar, Anadolu’ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadırlar. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz.

“Ahi” onlara göre, “sanat ve zanaatının erbabını toplayıp işi olmayan genç bekârları bir araya getiren adam”dır. Onlar, ahıyı başlarına geçirip önder yaparlar. “Fütüvvet” denen şey de budur. Önder olan adam, bir tekke yaptırarak halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla donatır orayı. Onun arkadaşları geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün boyu çalışırlar. Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verirler. Bu parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanır, beraber yaşama için gerekli yiyecek ve meyveler satın alınır. Meselâ o esnada beldeye bir yolcu gelmişse hemen tekkede misafir ederler onu; alınan yiyeceklerden ona da ikram ederler. Bu iş yolcu-

nun ayrılışına kadar sürer. Bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanında hepsi bir araya gelip beraber yerler, türkü söylerler, raks ederler. Ertesi sabah işlerine giderek ikindiden sonra elde ettikleri kazançlarla önderin yanına dönerler. Onlara “fityân” (: yiğitler) deniliyor. Onların önderlerine de demin belirttiğimiz gibi “ahı” deniliyor. Ben onlardan daha ahlâklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışları biraz ahı tayfasını andırıyor ama ahılar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedirler. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeydedirler.

Antalya’ya varışımızın ikinci günüydü; fityân denilen ahı gençlerinden biri Şeyh Şihâbeddîn Hamevî’nin yanına gelerek onunla Türkçe konuştu. O zaman Türkçeyi henüz anlayamıyordum. Sırtında yıpranmış bir elbise, başında da keçe külâh vardı. Şeyh bana dönerek:

“Bu adamın ne dediğini biliyor musun?” diye sordu.

“Ne söylediğini bilmiyorum!” dedim. Bunun üzerine:

“Seni ve yanındaki dostlarını yemeğe davet ediyor!” demesiyle hayrete düştüm ama “evet!” dedim hemencecik. Adam oradan ayrılmıca şeyhe döndüm:

“Bu adam yoksul birine benziyor, bizi ağırlayacak gücü yoktur; onu zor durumda bırakmak istemiyoruz!” dedim. Bu lafım üzerine şeyh güldü, şu cevabı verdi:

“Bu adam, ahı yiğitlerin önderlerindendir. Kendisi derici tayfasının ustalarından cömertliğiyle tanınmış biri. Zanaatkârlar arasında aşağı yukarı ikiyüz adamı var. Onlar kendisini önderliğe seçtiler, bir tekke yaptırdılar. Şimdi gündüz kazandıklarını geceleyin orada harcıyorlar.”

Akşam namazını kıldıktan sonra bu adam tekrar yanımıza geldi. Beraber gittik, muhteşem bir zaviyeyle karşılaştık! Burası Anadolu’nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekândır. Oturma salonunda beş tane “beysûs” vardır. Beysûs bakırdan yapılmış üç ayaklı bir şamdan türüdür. Bu şamdanın baş tarafına yine bakırdan yapılma cam gibi parlak ve ince bir kandil yeri açılmıştır. Ortasında fitilin çıkması için bir boru bulunuyor. Bu tüpçük, süzölmüş saf içyağıyla doludur. Yanı başında yine yağ dolu bakır kaplar bulunmaktadır. Fitili düzeltmek için bir de makas var. Bunun bakımıyla vazifeli olana “çerâğcî” derler. Mecliste sırtlarında “kabâ” (: kaban) ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarını alta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardı.

Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine

koyarlar. “Zerdâni” cinsi (ince, şeffaf sarı ipekten mamul) güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalır başlarında. Meclisin tam ortasında misafirlere ayrılmış bir peyke bulunmaktadır. Oraya geldiğimizde bize çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sundular. Sonra türkü söylemeye, raksetmeye başladılar. Bunların güzel davranışları ve ikramı hayretimizi bir kat daha artırmıştı. Saatler sonra gecenin bitiminde onları tekkelerinde bırakıp ayrıldık.

Antalya Sultanı

Antalya sultanı Yusuf Bek (: Yunus Bek) oğlu Hıdır Bek’tir. Oraya vardığımızda hastaydı. Sarayına giderek yatağında ziyaret ettik. Bize iltifat etti, gönlümüzü aldı, veda ederek ayrıldıktan sonra da hediyeler gönderdi.

Oradan Burdur’a hareket ettik; etrafı çaylar ve bahçelerle çevrili ufak bir şehir. Kalesi dik bir dağın tepesinde bulunuyor. Burada yöre hatibinin evinde konakladım. Ahı yiğitler toplanıp yanlarında kalmamızı istedilerse de hatip buna razı olmadı. İçlerinden birinin bağında bir ziyafet hazırladılar, kurbanlar kestiler. Bizimle tanışmaktan duydukları sevinç gerçekten hayret vericiydi! Onlar bizim dilimizi bilmiyorlar, biz de onların dilinden anlamıyorduk; aramızda bir tercüman da bulunmuyordu! Ama onlarla tam bir günümüzü geçirdik hiç sıkılmadan! Sonra geriye döndük. Oradan Sabartâ’ya (: Isparta) hareket ettik. Burası da mamur bir şehir, zengin çarşıları var. Her yanından çaylar akıyor. Bağ, bostan bol bir belde. Şehir kalesi yüksek bir tepe üzerinde. Akşam vakti oraya vardık. Yöre kadısının evinde konuk olduk.

Ekrîdûr (: Eğridir) Şehri

Oradan Ekrîdûr’a (: Eğridir) yollandık. Kalabalık mı kalabalık bir şehir. Çarşıları şirin ve zengin. Şehrin çevresi ağaçlıktır. Her yanı bahçe. Orada suyu tatlı bir göl bulunuyor. Bu gölde dolaşan teknelerle iki günde Akşehir, Bekşehir (: Beyşehir) gibi köy ve kasabalara gitmek mümkündür. Ekrîdûr’da Ulucâmi karşısındaki medreseye indik. Burada hocalık yapan Muslihiddîn, Mısır ve Suriye’de eğitim görmüş bir mollaydı. Bir süre de Irak’ta kalan Muslihiddîn gayet güzel ve akıcı Arapça konuşurdu. Zamanının önde gelen erdemli, nükteli ve bilgin insanlarındandı. Bize çok iltifat etti, mükemmel bir ev sahibiydi.

Ekrîdûr Sultanı

Bu şehre hâkim olan Dümdâr Bek oğlu Ebû İshâk Bek, Anadolu’nun önde gelen hükümdarlarındandır. Babası hayattayken bir süre Mısır’da

kalmış, hacca gitmiştir. Bu adam temiz kalpli, iyi huylu biridir. Âdeti üzere ikindi namazını her gün Cuma Câmîinde (: büyük câmi, ulucâmi-de) kılardı. Namazdan sonra sırtını kible yönündeki duvara dayar, önünde yüksek tahta bir peykeye kurulmuş hafızları dinlerdi. Hafızlar Mülk, Fetih ve Amme sûrelerini öyle güzel okurlardı ki onları dinlerken gönüller coşar, tüyler diken diken olur, gözlerden yaşlar boşalırdı. Sonra sarayına dönerdi hükümdar. Bu yılın Ramazan ayını onun yanında geçirdik. Ramazan gecelerinde üzerinde minder veya döşek bulunmayan bir kilime oturur, büyücek bir yastığa yaslanırdı. Yanında fıkıh bilgini Muslihiddîn yer almaktaydı. Ben fıkıh bilgisinin biraz ötesinde oturmaktaydım. Daha ötede ise beyliğin ileri gelen memur ve kumandanları oturmaktaydılar. Biz böyle otururken yemek getirilirdi; küçük tabaklara konmuş, şeker ve yağla ezilmiş, mercimekten yapılmış “serid” (: tirit) ilk servisti. Onlar “uğurlu olur” diyerek oruçlarını tiritle açarlar. Bu iftarlığın Peygamberimiz –Allah’ın selâmı ve rahmeti onu kuşatsın– tarafından diğer yemeklere tercih edildiğini ileri sürerek şöyle diyorlar:

“Biz onun güzel âdetine uyarak yemeğe tiritle başlıyoruz!”

Bunun arkasından öteki yemeklere geçerler. Ramazan ayının bütün geceleri böyledir. Yine Ramazan günlerinden biriydi. Beyin çocuklarından biri öldü. Buralılar, Mısır ve Suriye ahalisinin yaptığı gibi ölüye feryadu figan etmezler, hele Lûr halkının hükümdar çocukları öldükten sonra yaptıkları işlerin hiçbirini yapmazlar. Bunu daha önce açıklamıştık.

Cenaze gömüldükten sonra sultan ve medresedeki öğrenciler üç gün arka arkaya sabah namazını müteakiben mezarı ziyaret ettiler. İkinci gün halkla birlikte ben de merasime katılmıştım. Sultan beni yaya görünce hemen bir at gönderdi, özür diledi! Tören dönüşü medreseye varınca atı geri yolladım ama kabul etmedi. Şöyle dedi:

“Onu sana emanet olarak vermedim, hediye verdim!” Bunun dışında bir kat elbise ve para verdi.

Oradan Kulhisâr’a (: Gölhisar) yöneldik. Burası dört yanı suyla çevrili küçük bir kasabadır. Gölde bol miktarda kamış bulunuyor. Kasabanın tek bir yolu vardır; kamışlık ile suların arasında uzanır. Sadece bir atlının geçebileceği köprü gibi bir geçit! Kasaba, suyun ortasında yükselen bir tepe üzerine kurulmuş; ele geçirilmesi güç, sağlam bir kale görüntüsünde... Burada ahı yiğitlerinden birinin tekkesinde konakladık.

Kulhisâr (: Gölhisar) Sultanı

Kulhisâr’ın hükümdarı Muhammed Çelebî’dir. Çelebî, Anadolu dilinde “seyyidi” (: efendim) anlamına geliyor. Bu adam, Ekrîdûr

hükümdarı Ebû İshâk'ın kardeşidir. Şehre indiğimiz vakit orada yoktu. Birkaç gün kaldık, o da bu esnada döndü, bize çok ikram etti. Yol ihtiyacımızı gördü, binekler verdi.

Oradan Karâağaç (: Karaağaç) yoluyla ayrıldık. Karâ Türk dilinde esved (: siyah) demek; ağaç ise haşeb (: odun) demektir. Burası yeşil bir alandır. Türkmenlerin yerleştiği sahalardandır. Bu ovada Cermiyân (: Germiyan) obaları yol kesicilik ettiğiinden, bizim Lâdik'e sağ salim ulaşmamızı sağlamak için sultan yanımıza cengâverler katmıştı. Cermiyânoğullarının Yezîd b. Muâviye soyundan oldukları söylentisi yaygın! Kûtâhya (: Kütahya) onlara aittir. Allah onların şerrinden bizi korusun.

Böylece Lâdik'e vardık. Buraya Dûngûzla da (: Doñuzlu, Domuzlu, Denizli) deniliyor.³²⁸ Bu kelime "Beldetülhanâzîr" (: domuz diyarı) anlamına geliyor. Burası bölgenin en güzel, en büyük şehirlerinden biridir. Cuma namazının kılındığı yedi büyük câmi, bağ ve bahçeleri, düzenli akan çayları, memba suları ve şirin çarşıları var. Burada dünyada eşi benzeri olmayan altın işlemeli pamuk elbiseler dokunur. Yöre pamuğunun kaliteli oluşu ve iyi eğirilmesi uzun süre dayanmasını sağlıyor. Bu kumaşlar buranın adıyla (: Lâdikî, Dûngûzli şeklinde) tanınmıştır. Şehirde Hristiyan nüfusun çokluğu nedeniyle bu işi yapanların ekseriyeti Rum kadınlarından oluşuyor. Bunlar sultana cizye ve benzeri adlarla vergiler veriyorlar. Rum erkekleri, beyaz veya kırmızı renkteki uzun külâhları, kadınları da başlarına doladıkları koca koca sargılarla tanınırlar. Bu yörenin halkı hattâ bütün yöre ahalisi, çirkin davranışları ayıplamıyor. Kadınlar elde ettikleri kazançların bir miktarını sahiplerine veriyor. Hattâ güzel Rum kadınlarının erkeklerle birlikte hamamlarda çekinmeden eğlenip günaha daldıklarını işittim. Bana anlatılanlara göre yöre kadısının bile hamamlarda böyle "çalışan" cariyeleri varmış!

Misafirperverlikte Yarış ve Ahı Tekkesinde Konaklama

Şehre girdiğimiz zaman çarşıdan geçerken dükkânlardan çıkan bazı insanların hayvanlarımızı çevirerek dizginlerine sarıldıklarını gördük. Aniden başka bir grup çıkıp onları durdurdu ve çekişmeye başladılar. Aralarındaki münakaşa uzayınca bazıları hançerlerini çekip ötekilere saldırmaya kalkıştı. Konuşuyorlar ama hiçbir şey anlamıyorduk. Korkmaya başladık. Bu adamların yol kesen eşkıya Cermiyânlılar olduğu kuşkusuyla kaygılandık. Öyle ya, şehir onlara aitti. Malımıza, canımıza kastetmiş olabilirlerdi. Sonra Hak Teâlâ bize Arapça bilen, hacca gitmiş bir adam gönderdi. Ona sorduk, bunlar ne istiyor diye. Şöyle cevap verdi:

“Bu adamlar yiğit ahılardır!” Bizimle ilk karşılaşanlar Ahı Sinân’ın adamları, sonradan onları durduranlar ise Ahı Tûmân’ın gençleriy-miş.³²⁹ Her iki taraf da bizim kendi yanlarında konuk olmamızı istiyor-lar, bu yüzden çekişiyorlarmış. Gösterdikleri yüksek misafirperverliğe şaşmamak mümkün değil! Sonunda işi kur’a çekmek suretiyle halletti-ler, barıştılar. Kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine konuk olmamıza karar verildi. Kur’a, Ahı Sinân’ın takımına düştü. Sinân bunu haber alınca kendi yoldaşlarından bir grupla bizi karşıladı. Beraberce onun tekkesine gittik. Hemen yiyecek sundular. Dinlendikten sonra Ahı Sinân bizi hamama götürdü. Benim bütün hizmetimi o görmüştür. Öte-ki yoldaşlarından üçü-dördü de bir arkadaşımın hizmetini üzerlerine almışlardı. Hamamdan çıkınca tekrar büyük bir sofraya kurdular. Çeşitli meyveler, tatlılar, ikram ettiler. Yemekten sonra *Kur’an-ı Kerim*’den bazı bölümler okuyan hafızları dinledik. Arkasından hepsi “semâ” etmeye başladı. Gelişimizin haberi hükümdara bildirildi. Ertesi akşam bizimle görüşmek istedi; aşağıda anlatacağımız gibi onu ve oğlunu ziyaret ama-cıyla konağına gittik.

Tekkeye döndüğümüz zaman Ahı Tûmân ile yoldaşlarını karşı-mızda bulduk, bizi bekliyorlardı. Onlarla birlikte kendi tekkelerine gittik. Ötekiler gibi yemek verdiler, hamama götürdüler, hamamdan çıktığımızda bizlere gülsuyu ikram ettiler! Böylece tekkeye geldik. Yine ötekiler gibi meyve, tatlı ve nefis yiyecekler ikram ettiler. Ziya-fetten sonra *Kur’an*’dan bazı bölümler okundu, raks ve “semâ” edildi. Onların tekkelerinde de bir süre kaldık.

Lâdik (: Denizli) Sultanı

Lâdik hükümdarı Anadolu’nun ileri gelen beylerinden Sultan Yenenc (: Yınanç) Bek’tir. Ahı Sinân’ın tekkesinde konakladığımız vakit bu adam yanımıza erdemli bilgin Fakih Alâeddîn Kastamûnî’yi göndermiş, sayımızca da at yollamıştı. Ramazan ayıydı. Huzuruna giderek kendisine selâm verdik. Bu ülke beylerinin âdetleri arasında yolculara ilgi göstermek, onlarla tatlı dilli konuşmak, ufak-tefek hedi-yeler vermek vardır. Bu yüzden akşam namazını sultanla beraber kıl-dık. Yemek hazırlanmıştı. Beraber iftar ettikten sonra yanından ayrıl-dık. Bize biraz para verdi. Sonra oğlu Murâd Bek bizimle tanışmak istedi. Bu genç, meyvelerin henüz eriştiği o günlerde şehir dışında bir bağda ikamet ediyordu. Babasının yaptığı gibi o da sayımızca at gön-dererek çağırdı bizi. Onun bağına gittik, geceyi orada geçirdik. Yanın-da bulunan bir fakih ikimiz arasında tercümanlık yaptı. Ertesi sabah da oradan ayrıldık.

Mübarek Ramazan Bayramı'nı bu beldede karşıladık. Câmîe gittiğimizde baktık ki sultan askerleriyle arz-ı endam eylemiş, Ahı yiğitlerden oluşan zanaat erbabı davul-zurna ve borularıyla, kendi mesleklerini gösteren bayraklarıyla hazırlanmışlar, tepeden tırnağa silâh kuşanarak ihtişam yarışına girmişlerdi. Her sanat erbabı yanında getirdiği koyun, öküz ve ekmek yüklerini taşıyor; mezarlıkta kestikleri kurbanları ekmekle beraber fakir fukaraya dağıtıyorlardı. Bayram alayı burada kabristandan başlamaktadır. Oradan namaz kılınan yere gidilir. Namazı kıldıktan sonra sultanla beraber konağına gittik. Yemek hazırlandı. Fıkıh bilginleri, şeyhler ve ahılar için ayrı bir sofra; yoksullar, düşkünlere için başka bir sofra kurulmuştu. O gün hükümdarın kapısından zengin, yoksul hiç kimse geri çevrilmedi.

Tavas ve Muğla Şehrine Doğru

Yol güvenliği yoktu; bu yüzden şehirde bir süre kalmak mecburiyetindeydik. Nihayet bir kfile hazırlandı. Biz de ona katılarak, bir gün yarım gece süren yolculuktan sonra Tavas Kalesi'ne vardık. Hakikaten sağlam bir kale burası. Söylentilere göre Peygamberimizin sahabilerinden Suhayb bu kale halkındanmış. Geceyi kalenin dışında geçirdik; ertesi sabah kapıya vardık. Halk, sur üzerinden buraya gelişimizin sebebini sordu; biz de gerekenleri söyledik. Bu sırada kale kumandanı İlyas Bek davar sürülerinin hırsızlar tarafından çalınmasını önlemek maksadıyla askerleriyle kaleden çıkmış, çevreyi kontrol etmeye başlamıştı. Bu iş bitince hayvanlar dışarıya çıkarıldı. Orada daima bu şekilde hareket etmek zorunludur. Kale kıyısında yaşayan fakir bir adamın misafirhanesine indik. Kale kumandanı ihtiyaçlarımızı karşıladı, yiyecek gönderdi.

Oradan Muğla'ya (: Muğla) hareket ettik. Şeyh efendilerden birinin tekkesinde konakladık. Bu adam iyi kalpli, cömert bir kişiydi. Bizi sık sık ziyaret eder, yiyecek, meyve yahut tatlı hazırlamadan yanımıza gelmezdi! Bu şehirde, ileride bahsini edeceğimiz Milâs hâkiminin oğlu İbrahim Bek'le görüştük. Bize çeşit çeşit ikramda bulundu, bir kat elbise ihsan etti. Oradan Milâs'a (: Milas) doğru yola çıktık. Burası Anadolu ülkesinin en güzel, en büyük şehirlerinden biridir. Suyu bol, meyvesi bol, bahçesi bol! Orada ahı yiğitlerinden birinin tekkesine indik. İkramı, iltifatı, ziyafeti, temizliğimize gösterdiği dikkati ve hamama götürme konusundaki ısrarı ile diğerlerini geçti; bize çok hürmet etti.

Milâs şehrinde Allah'ın uzun ömür verdiği dindar kişilerden Bâbâ Şüşterî ile tanıştım. Yaşının yüzelliden fazla olduğu söylenmekte... Ama gücü kuvveti yerinde, aklı sağlam. Bize hayır dua etti. Onun duasının olumlu etkisi ve bereketi zamanla gerçekleşti!

Mîlâs Sultanı

Bu yüce sultanın adı Menteşeoğlu Şucâeddîn Urhân Bek'tir.³³⁰ Hükümdarlar arasında boyu posu, temiz ahlâkı ve zekâsıyla tanınmıştır. Genellikle fakih ve âlimlerle bir arada bulunuyor, onlara büyük değer veriyor. Fıkıh bilginlerinden oluşan bir grubu daima yanında bulunduruyor. Çeşitli ilimlerde uzman, erdemli insan Fakih Huvârezmî (: Harizmî) de bunlardan biridir. Onunla tanıştığım sırada sultan kırgındı ona; Ayasluk'a gitmesi, o bölgenin hükümdarı ile görüşüp verdiği hediye kabul etmesinden ötürü. Bu yüzden Huvârezmî, Mîlâs beyi ile görüşürken kendi durumunu ona anlatmamı ve zihninde beliren kuşkuları gidermemi rica etti benden... Hükümdarın huzuruna vardığımda onu methettim, göklere çıkardım. Erdemi ve sağlam bilgisi konusunda şahsî kanaatimi açıkladım. Hakikaten de Huvârezmî ile ilgili kuşkuları zail oldu hükümdarın!

Mîlâs hükümdarı bize binek hediye etti, ihtiyaçlarımızı eksiksiz gördü. Onun konağı Mîlâs'a iki mil uzaklıkta bulunan Bercîn (: Peçin) kasabasıdır. Burası yeni kurulmuş, yeni binalara ve mescitlere sahip küçük bir şehirdir.

Bey, tepe üzerine kurulu bu şehirde yeni bir Cuma câmii yaptırmaya teşebbüs etmişse de henüz tamamlayamamıştır. Burada kendisiyle görüştük. Sonra Ahî Ali'nin dergâhına misafir olduk. Mîlâs beyinin epey ihsanından sonra Kûnya'ya (: Konya) gitmek üzere bu şehirden ayrıldık.

Konya

Kûnya (: Konya) büyük ve güzel bir şehir.³³¹ Meyvesi boldur. Sayısız nehir ve çayları, eşsiz bahçeleri var. Burada daha önce bahsettiğimiz kamaruddîn denilen kayısı türü yetiştirilir, Mısır ve Suriye'ye ihraç edilir. Şehrin caddeleri geniş, çarşıları da muntazam ve şirin. Her zanaatın erbabı çarşıda belirli bir yerde toplanmıştır. Buranın Büyük İskender tarafından kurulduğuna dair söylentiler var. Şimdi Karamânoğlu Sultan Bedreddîn'e ait şehirlerden biridir. Bu hükümdardan ileride bahsedeceğiz. Topraklarının Irak hükümdarının ülkesine yakın olması, zaman zaman onun hâkimiyeti altına girmesine sebep olmuştur. Bu şehirde kendisi de ahî yiğitlerinden olan ve büyük bir tekkenin postnişinliğini yapan İbn Kalemşâh adlı belde kadısının dergâhında konakladık. Bu adamın kalabalık bir öğrenci topluluğu vardır. Onlar "Fütüvvet"te kendilerini müminlerin emiri Ali b. Ebû Tâlib'e dayandırır. (: Bu silsile, tarikat kütüklerinde mevcuttur.) Allah ondan razı olsun. Sufiler nasıl hırka giyme töresine sahipse bunlar da şalvar giymektedirler.

İbn Kalemşâh'ın misafirperverliği öncekilerden daha iyiydi. Hamama gideceğimiz vakit oğlunu kılavuz olarak kattı yanımıza, kendi gelmese de.

Bu şehirde bilginlerin kutbu, büyük ermiş Şeyh Celâleddîn'in türbesi vardır. Bu adam Mevlânâ adıyla tanınmıştır. Anadolu halkından bir kısmı onun tarikatını tuttuğu için onlara şeyhin adıyla "Celâliye" denilir; bazı tarikatların Irak'ta Ahmediye, Horasan'da Haydariye şeklinde anılması gibi. Celâleddîn'in türbesinin yanındaki büyük dergâhta gelen giden misafirlerin, yoksulların karınları doyurulmaktadır.

Mevlânâ'nın Hikâyesi

Anlatılanlara göre Mevlânâ gençliğinde bir müderris ve fıkıh bilgini olarak bu şehirdeki medresede talebe yetiştirmekteymiş. Bir gün tekkeye başında helva tepsisiyle biri gelir. Tepsideki helva dilim dilim kesilmiş olup her parça bir kuruşa satılmaktadır. Helvacı, Mevlânâ'nın bulunduğu yere geldiği zaman; "Tepsiyi getir!" der Mevlânâ. Adam tepsiden bir dilim alır, şeyhe sunar. Mevlânâ onu yer. Bunun üzerine helvacı başka kimseye bir şey vermeden medreseden çıkar gider. Şeyh ise onun ardından koşar; öğrencilerini yüzüstü bırakır. Talebeler bir süre beklerler; sonra şeyhlerine ne olduğunu araştırmaya başlarlar fakat nereye gittiğini hiç öğrenemezler.

Yıllar sonra Mevlânâ geri döner, ancak o artık kimsenin anlamadığı Farsça şiirlerden başka bir şey söylememektedir! Bunlar, ikişer dizesi birbiriyle kafiyeli dörtlükler hâlinde uzun bir manzumeyi oluşturmaktadır. Eski öğrencileri şeyhlerinin bu hâlini de benimserler. Ağzından çıkan şiirleri yazıp kaydederler. Böylece *Mesnevî* adı verilen ünlü kitap meydana gelir. Bu ülke halkı *Mesnevî* kitabına çok değer veriyor. Onun içindeki dizelere azamî saygıyı gösteriyor, anlamaya çalışıyor; Cuma günleri tekke ve dergâhlarda onu okuyorlar. Bu şehirde ayrıca Mevlânâ Celâleddîn'in hocası olduğu söylenen Fakih Ahmed'in kabri de bulunuyor.

Kûnya'dan çıktık. Art arda sıralanan bahçeleri ve gür suları ile ünlenen Lârende'ye doğru yola koyulduk.

Lârende (: Karaman) Sultanı

Onun adı Karamanoğlu Bedreddîn'dir.³³² Daha önce öz kardeşi Musa Bek bu diyara hâkim bulunuyorken Mısır hükümdarı Melik Nâsır'ın verdiği bir bedel karşılığında tahtından inmiş, yerine Mısır'dan bir orduyla birlikte bir emir gönderilmişti.

Daha sonra Sultan Bedreddîn şehri ele geçirerek, bir saray inşa ettirip devletinin payitahtı hâline getirdi.

Sultan Bedreddîn'le av dönüşü şehir dışında karşılaştım. Atımdan indim; o da bineğinden indi. Selâm verdim. Selâmımı alıp beni kucakladı. Bu ülkede hükümdarların şöyle bir âdeti var: Uzaktan gelen biri onunla karşılaştığında beriki bineğinden iniyorsa o da iniyor! Gelen yolcunun gösterdiği saygı, bu sultanların da saygılı davranmalarını gerektirecek bir memnuniyete kapı aralar! Selâmın at üzerinde verilmesi iyi karşılanmaz. Memnuniyetsizliğe, ardından da yolcunun felâketine sebep olur! Yeri gelince anlatacağım gibi onlardan bazıları ile benim aramda bu tür olaylar geçmiştir.

Sultan selâm verdikten sonra atına bindi, ardından ben de atıma bindim. Bana nereden geldiğimi sordu. Hâl hatır muhabbetinden sonra şehre birlikte girdik. Benim en güzel şekilde ağırılanmam için çevresindekilere emirler yağdırdı. Gümüş tabaklar içerisinde leziz yemekler, nefis meyveler ve hoş tatlılardan başka; mum, elbise, binek hayvanı ve çeşitli armağanlar gönderdi. Onun yanında fazla kalmadım.

Aksaray, Niğde, Kayseri

Aksarâ'ya (: Aksaray) yönelerek çıktık yola. Bu şehir Anadolu'nun en sağlam ve güzel beldelerindendir. Etrafı akarsu ve bahçelerle çevrili. Şehri üç kanal bölüyor; bunlar evlerin içinden geçiyor! Meyve bahçeleri, bağlar, bostanlar şehrin içine kadar yayılmış.

Burada koyun yünüyle dokunan halı ve kilimler Aksarâyî diye tanınır ve benzerlerine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Üretilen mallar Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edilir. Aksarâ, Irak hükümdarına (: İlhanlı'ya) bağlı şehirlerdendir. Anadolu topraklarında ele geçirilen yerleri Irak hükümdarı adına yöneten Ertenâ beyinin vekili Şerif Hüseyin bu şehrin hâkimi olduğu için biz onun evinde konakladık. Şerif Hüseyin de aslında ahıdır; onun da yoldaşları çoktur. Bize sınırsız ikramlarda bulundu, öteki yoldaşları gibi hareket etti.

Sonra Nekde'ye (: Niğde) yöneldik. Burası da Irak hükümdarına bağlıdır. Büyük ve çok kalabalık bir şehir ama bazı kısımları tamamen harap olmuş. Nehr-i Esved (: Karasu) adındaki ırmak şehri ikiye bölüyor. Bu nehir, bölgenin en büyük akarsularından biri. Üzerinde üç köprü var. Biri şehir içinde, ikisi şehir dışında.

Şehrin içine ve dışına konan dolaplarla ırmaktan alınan su bağ ve bostanlara götürülüyor. Burada meyve bol. Nekde'de Ahı Cârûk'un zaviyesine indik. Şehrin büyüklerinden olan Cârûk da bizi ahıların âdeti gereğince en güzel şekilde ağırladı. Üç gün kaldık orada.

Nekde'den Kaysârya'ya (: Kayseri) doğru yola çıktık.³³³ Bu şehir de Irak padişahının hükmü altındadır. Ülkenin önemli merkezlerinden biridir. Irak ordu birlikleri burada üsleniyor. Yukarıda bahsettiğimiz Alâeddîn Ertenâ Bek'in hatunlarından biri de bu şehirde ikamet ediyor. Bu hatun, Ertenâ'nın kadınları arasında iyi kalpliliği ve cömertliği ile tanınmıştır. Irak sultanı ile de akrabalığı var. Kendisine, ulu, yüce anlamına gelen "Ağa" kelimesiyle hitap olunur ki padişahlarla ilişkisi olan herkese ağa denilir. Kadının asıl adı Togay Hatun'dur. Huzuruna çıktığımızda bizi ayakta karşıladı; güzel sözler söyleyerek selâm verdi, hemen yemek hazırlanmasını emretti. Böylece yemeğe kaldık. Ayrılırken bize koşum takımı eksiksiz hazırlanmış bir at, bir kat elbise ve para gönderdi; genç hizmetkârlarından biriyle. Ayrıca kendi gelemediği için de özür diledi!

Bu şehirde ahılardan Emir Ali'nin tekkesinde konakladık. Bu adam çevredeki ahıların önde gelenlerindendir. Şanlı bir beydir aynı zamanda! Şehrin nüfuz sahibi âyan takımından bir grubu vardır onun. Tekkesi sağlam yapılı bir binadır; yiyeceklerinin bolluğu, kandilleri ve döşemeleriyle gördüğümüz zaviyelerin en güzellerinden biri. Dergâh mensupları veya başkaları her gece Emir Ali'nin yanında toplanır, bu yolda olanların gösterdikleri ilginin iki katını gösterirler!

Yörenin törelerinden biri de hükümdar bulunmadığı takdirde şehirde ahıların idareyi ellerine almaları, bir nevi hükümet etmeleridir. Ahı, gücü ölçüsünde gelen gideni ağırlar, giydiren, misafirin altına binek verir. Davranışları, buyrukları ve ata binışleriyle tıpkı bir hükümdar gibi hareket ediyorlar!

Sivas Şehri, Bıçakçı Ahmed ve Ertenâ Bek

Bundan sonra Sîvâs'a (: Sivas) yollandık.³³⁴ Bu şehir de Irak'a bağlıdır; hattâ Irak (: İlhanlı) ülkesinin en mamur şehirlerindendir. Tahsildarlar ile büyük kumandanlar burada otururlar. Şehir pek düzenli ve bakımlı olup geniş caddelere sahiptir. Çarşıları fevç fevç insanla dolup taşıyor. Burada medrese tarzında inşa edilmiş "Dâru's-Siyâde" (: Seyyidler Konağı) adlı büyük bir bina var ki sadece Peygamber soyundan gelen misafirler ağırlanıyor; yani "Nakîbüleşrâf" bu konakta oturmaktadır. Misafir kalan şerife, konakladığı sürece yiyeceği, içeceği, mumu ve kullanacağı diğer eşya bu müessese tarafından verilir; yola çıkarken de yol harçlığı gönderilir.

Şehre yaklaştığımız zaman bizi Ahı Bıcağî (: Bıçakçı) Ahmed'in yoldaşları karşıladı. Bunlar, kimi yaya, kimi atlı olup kalabalık bir grup hâlindeydiler. Onlardan sonra Ahı Çelebi'nin yoldaşları çıktı karşımıza.

Ahı Çelebi, ahıların ileri gelenlerinden olup rütbece Bıcağc'ı'dan üstündür. Bunlar kendilerinde misafir olmamı istedilerse de ilk gelenlerin önceliği ve ricasından ötürü bu isteği yerine getirmek mümkün olmadı.

Beraberce şehre girdik. Hepsı de misafir ağırlamakla övünüyorlar. Hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir oluşumuzdan dolayı sevinç duyuyor, diğerlerine caka satıyorlardı. Öteki ahı dergâhlarında yapıldığı gibi yatacak yerimizi, yiyeceklerimizi ve hamamımızı hazırladılar bize. En güzel şekilde misafir edildik ve aralarında üç gün kaldık. Bu esnada Sivas kadısı öğrencileri ile beraber yanımıza geldi. Irak sultanının Anadolu ülkelerindeki vekili Alâeddîn Ertenâ Bek'in gönderdiği atları getirdi; onlara bindik, hep beraber yola çıktık.

Ertenâ Bek bizleri sarayın girişinde karşıladı.³³⁵ Selâm vererek gelişimizi kutladı, gayet akıcı ve mükemmel bir Arapçası var! Bana Irakayn, İsfahan, Şiraz, Kirman ve bu yöredeki Atabeklerden, Suriye'den ve Mısır'daki Türkmen sultanlarından sordu. Amacı cömertleri övdürmek, pintileri yerdirmekti! Ama ben onun istediğini yapmadım, hepsini şükranla andım. Bu davranışından da hoşlandı, bana teşekkür etti. Sonra yemek hazırlandı; yemeğe oturduk, fakat o directti:

"Benim misafirim olacaksınız!" diyordu. Ahı Çelebi söze karıştı:

"Daha bizim tekkeye misafir olmadılar, onları biz tuttuk. Şimdi bize gelsinler, lütfederseniz sofranızı gönderirsiniz..." dedi. Hükümdar:

"Peki, öyle olsun!" cevabını verdi. Böylece Ahı Çelebi'nin dergâhına geçtik. Orada hem ahıların, hem de beyin konuğu olarak altı gün kaldık. Daha sonra hükümdar bir at, bir elbise ve bir miktar da para gönderdi. Ayrıca kendi ülkesindeki bütün vazifelilere yazdığı emirname ile bizim yol harçlığımızın karşılanmasını, gereği gibi ağırlanmamızı ve bizimle en iyi şekilde ilgilenilmesini buyurdu!

Amasya, Gümüşhane, Erzincan ve Erzurum

Buradan çıktık, Amasya'ya gittik.³³⁶ Amasya büyük bir ırmak kenarında, çevresi bağ ve bostanlarla kaplı, meyvelik ve ağaçlık bir şehir. Irmak üzerine kurulu dolaplardan çekilen su, evleri ve bostanları sulamaktadır. Cadde ve çarşıları gayet geniş. Buraya Irak sultanı hükmediyor.

Buranın yakınlarında Sûnusâ (: Sonisa) diye bir belde var.³³⁷ Orası da Irak sultanına ait. Hak dostu Ebu'l-Abbâs Ahmed Rifâî'nin torunları burada oturuyor. Onlar arasında Şeyh İzzeddîn şu anda tekkenin postnişinidir. Rifâî dergâhının lideri o. Şeyh Yahya ise Şeyh Ahmed Kûçük'ün soyundan gelir. Kûçük,Türkçede "sagîr" (: ufak) demektir. Bu adam da Tâceddîn Rifâî'nin oğludur. Biz onların tekkesinde kaldık ve diğerlerinden daha faziletli olduklarını gördük.

Sonra yine Irak hükümdarının hükmü altındaki şehirlerden birine, Kümiş'e (: Gümüşhane) doğru yola çıktık. Burası gayet bakımlı ve büyük bir şehirdir, Irak ve Suriye'den tüccarlar buraya gelerek mal alırlar. Burada gümüş madeni var. Şehre iki günlük mesafede sarp ve yüksek dağlar yükseliyor. Ben oralara gidemedim. Kümiş'te Ahı Mecdüddîn'in tekkesinde üç gün misafir kaldık. Öteki zaviyelerde karşılandığımız gibi karşılandık.³³⁸ Ertenâ Bek'in vekili ziyaretimize gelecek yol harçlığımızı verdi, mükellef bir ziyafet çekti.

Oradan hareketle Erzencân'a (: Erzincan) ulaştık. Irak sultanına bağlı şehirlerden biridir Erzencân. Bakımlı ve büyüktür. Halkının çoğunluğunu Ermeniler oluşturuyor. Müslümanlar Türkçe konuşuyor. Gayet muntazam ve canlı çarşıları var. Erzencânî diye bilinen nefis kumaşlar dokunur burada. Ayrıca bölgenin bakır madenleri de meşhurdur. Bakırdan çeşitli ebatlarda kapkacak ve bizim taraflardaki ayaklı çıradanlıklara benzeyen şamdanlar yapılır. Bunlara "beysûs" denildiğini belirtmiştik. Burada Ahı Nizâmeddîn'in tekkesinde kaldık. Nizâmeddîn'in tekkesi, benzerleri arasında en güzel olanıdır. Zaten Nizâmeddîn de ahılar arasında en ileri ve ulu kişi olarak tanınmakta. Bizi iyi ağırladı.

Sonra Erze'r-Rum'a (: Erzurum) geçtik. Irak hükümdarının hükmü altında bulunan bu şehir geniş bir alana yayılmıştır ama iki Türkmen grubu arasında baş gösteren uzun savaşlar yüzünden her yanı harap olmuştur. Şehri üç ırmak kesiyor. Evlerinin çoğu bağ ve bahçeler arasında bulunuyor. Erze'r-Rum'da Ahı Tûmân'ın zaviyesine indik. Bu adam çok yaşlı; neredeyse yüzotuzu aştığı söyleniyor lâkin hâlâ değneksiz yürümekte ve hafızası çok güçlü. Her şeyi hatırlamakta, beş vakit namazını da rahatça kılmaktadır! Ben onun bazen açlığa dayanamayarak oruç yemekten başka zâfiyetine tanık olmadım. Verdiği yemekte bizlere hizmet etti; sadece hamam hizmetimiz için oğullarını göndermek zorunda kaldı. Tekkeye indiğimizin ikinci günü yola çıkmak istediğimizde bize gücenerek engel olmaya çalıştı, şöyle dedi:

"Eğer böyle yaparsanız bizim itibarımızı yok etmiş olursunuz şehirde! Çünkü konukluk en aşağı üç gün olmalı!"

Orada üç gün misafir olmak zorunda kaldık!³³⁹

Birkî (: Birgi)

Oradan ayrılarak Birkî'ye döndük.

İkinci vakti şehre vardık. Yolda halktan bir adamla karşılaşarak ahıların dergâhını sorduk. Bize kılavuz oldu, kendi evinin bulunduğu bağa götürdü ve damda misafir etti. Üzeri dallarla örtülüydü buranın.

Yaz mevsiminin en sıcak günlerini yaşıyorduk. Ev sahibimiz bize çeşitli meyvelerden getirdi, güzel yemekler hazırladı, bineklerimizin yemini verdi. Geceyi onun evinde geçirdik. Daha önce tanıştığımız Muhyiddîn adlı bir müderrisin bu şehirde bulunduğunu öğrendimiz için onun yerini sorduk ev sahibimizden. Meğer ev sahibimiz de medresede talebeymiş! Hemen medreseye gittik. Muhyiddîn iyi tımar edilmiş bir katrın sırtında; öğrencileri önde, hizmetkâr ve köleleri de iki yanında medreseye geldi. Üzerinde altın işlemelerle süslü geniş ve ağır bir elbise vardı. Selâm verdiğimizde daha kibar ve süslü kelimelerle aldı selâmımızı. Pek nazik konuşarak elimden tutup yanı başına oturttu.

Sonra Kadı İzzeddîn Feriştâ denen adam geldi oraya.³⁴⁰ “Feriştâ” melek anlamına geliyor. Bu adam temiz ahlâkı, saflığı, erdemi ve melek tabiatıyla bu unvanı hak etmiş biridir! Onu karşıladık. Müderrisin sağ tarafına oturdu. Müderris önce temel ilimlerden başladı. Sonra branşlara daldı. Ders bitince kalktı, medrese içinde bir odacığa vardı; burasının benim için döşenmesi emrini verdi. Daha sonra bana mükellef bir sofa gönderdi.

Akşam namazından sonra bana haber saldı; bahçede bir köşede, çardak altında buldum onu. Orada bir havuz vardı. Su, kenarları çinilerle kaplı beyaz mermerden yapılmış bir arkten geliyordu buraya. Müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hizmetçi ve köleler iki tarafta ayakta dikiliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedire kurulmuştu. Onu bu hâlde görünce kendi kendime “padişahlardan birinin huzurundayım galiba!” dedim. Beni görünce ayağa kalktı, elimi tutarak yanı başına, sedire oturttu; sofraya buyur etti. Yemeği bitirdikten sonra yanından ayrılıp medresedeki odama döndüm.

Daha sonra talebelerden bazıları, o gece şahit olduğum tarzda her gece aynı şekilde yemeklerini hocanın huzurunda yediklerini anlattılar bana. Müderris benim oraya gelişimi övgü dolu ifadelerle bölgenin hükümdarına bildirmiş. Birkî hükümdarı o günlerde şiddetli sıcaklar nedeniyle civardaki yaylalardan birine çıkmış meğer. Bu yayla gayet serin olduğu için her yaz oraya gidermiş.

Birkî Sultanı

Birkî sultanı, Aydınoğlu Muhammed’dir.³⁴¹ Cömertliği, erdemi ve asaleti ile zamanının hükümdarları arasında öne çıkmıştır. Müderris geleceğimi evvelce duyurduğu için sultan beni hemen alıp götürmek üzere vekilini şehre göndermişti. Ama müderrisin bana yaptığı tavsiyeye göre hükümdar ısrar etmeli, ikinci bir çağırıcı daha göndermeliydi yerimden kalkmam için! Öte yandan o esnada ayağında çıkan bir

çıban müderrisin ata binmesini engellemiştı ve Birkî'den ayrıldığı zaman medresedeki derslerine ara vermek zorunda kalacaktı. Bir müddet sonra Birkî hükümdarı beni ikinci defa huzuruna çağdırdı. Müderris bunun üzerine içinden geçenleri açıkladı, şöyle dedi bana:

“Hayvana binmeye imkânım yok ama seninle beraber gelmeliyim ta ki senin için yapılacak işleri birlikte kararlaştıralım. Bu yüzden hükümdarın huzurunda bulunmayı arzu ediyorum!”

Böylece ayağındaki yarayı bezle sardı, hayvana bindi. Topuğunu üzenğiye koymadan yola çıktı. Ben de atlandım, kayalar arasına oyulup düzlenmiş dar bir patikadan ilerleyerek müderrisin ardında vardım yaylaya. Güneş batarken hükümdarın kalmakta olduğu yüksek noktaya geldik. Bir ceviz ağacının altına, su kenarına çadırlarımızı kurduk. O esnada küçük oğlu Süleyman Bek'in, kaynatası Sultan Orhan'ın yanına kaçmış olmasından ötürü endişe içindeydi hükümdar... Yaylaya ulaştığımız haberi kendisine bildirilince diğer iki oğlunu, Hıdır ve Ömer'i (: Umur Beyi) yanımıza gönderdi. Bunlar önce müderrise selâm verdiler. Müderris efendi beni de selâmlamaları gerektiğini onlara hatırlatınca döndüler, gereğini yaptılar, hâl hatır sordular. Nereden gelip nereye gittiğimi de sual ettiler ve ayrıldılar. Bana orada “harkah” adı verilen kubbe şeklinde bir çadır sundular. Harkah, ağaç kalaslarının yan yana getirilmesiyle kurulur, üzeri keçeyle örtülür. Tepesinde ılık ve hava girmesi için “bâdhenç” denilen bir delik bırakılır, istenirse bu delik kapatılabilir; çadır tıpkı ev gibidir. Gerekli döşek ve eşya da getirildi. Ben, müderris ve adamlarıyla beraber ceviz ağacının gölgesine oturdum. Soğuk pek şiddetliydi, o gece atım telef oldu!

Ertesi sabah müderris efendi erkenden hükümdarın huzuruna çıkarak gayet kibar bir şekilde gerekli bilgileri verdi bana dair. Döndüğü zaman bana da anlattı. Aradan bir saat kadar geçtikten sonra hükümdar her ikimiz için adamını gönderdi. Böylece huzura çıktık. Bizi ayakta karşılayıp selâmladı. Müderrisi sağına oturttu. Ben de daha uzak bir yere iliştim. Hâl hatır muhabbetinden sonra Hicaz, Mısır, Suriye, Yemen, Irak ve İran hakkında sorular sordu. Biraz sonra yemek sunuldu. Ziyafet bitince onun yanından ayrıldık. Hükümdar koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ gönderdi bize. Türklerde böyle bir âdet vardır. Orada kaldığımız süre içinde her gün yanımıza azık gelmekte, bunlarla yemeklerimizi hazırlamaktaydık.

Hükümdar bir gün ikindiden sonra bulunduğumuz mıntıkaya geldi. Müderris efendi baş köşede, hükümdar onun sağında ben de müderrisin sol tarafında oturuyordum. Bu şekil oturuş, Türklerin fıkıh bilginlerine gösterdiği saygının en açık ifadesidir. Benden, Yüce Pey-

gamber'in hadislerinden bir seçki hazırlamamı istedi. Allah'ın selâmu ve rahmeti Peygamberimizi kuşatsın! Derhal hazırladım. Müderris yazdıklarımı hükümdara sundu. Hükümdar bu eserin Türkçe açıklamasının yazılmasını müderrise emrederek ayağa kalktı, dışarı çıktı.

Ceviz ağacı altında hizmetçilerin hazırladığı yemeğimizde baharat, sebze vesair kullanılmadığını görünce derhal yağ, baharat gibi maddelerin oraya getirilmesini buyurdu, haznedarın cezalandırılmasını emretti ve ayrıldı. Burada ikametimiz uzayınca canımız sıkılmaya başladı. Artık ayrılmak istiyorduk. Öte yandan müderris de sıkılmaya başladı. Bunun üzerine bir adamın hükümdara gönderilmesi, yola çıkmak için müsaade istenmesi icap etti. Ertesi gün hükümdarın vekili gelerek müderrisle Türkçe bir şeyler konuştu. Henüz bunu anlayacak kadar Türkçe bilmiyordum. Müderris ona cevabını verdi. O da geri döndü. Adam gidince müderris bana;

"Ne söylediğimi biliyor musun?" dedi. Ben de:

"Nereden bileyim?" dedim. Şöyle anlattı müderris:

"Hükümdar sana ne ikram edilmesi gerektiğini benden duymak istemiş. Ben de 'Sultanınızın eli altında altın, gümüş, at, köle her şey var. Dilediğini göndersin' dedim vekile!"

Hakikaten vekil, huzura çıktıktan az sonra geri döndü ve hükümdarın, o günü orada geçirmemiz doğrultusunda buyruk verdiğini bildirdi. Ertesi gün hükümdarla beraber şehirdeki saraya inecektik.

Ertesi sabah hükümdar bize kendi bineklerinden güzel bir kühey-lân gönderdi. Hep beraber şehre indik. Ahali bizi karşılamak için yollara dökülmüştü. Demin bahsettiğimiz kadı ve diğerleri de kalabalık arasındaydı. Hükümdar şehre girince biz de arkasından, sarayın kapısına kadar onunla birlikte ilerledik. Orada müderris efendiyle beraber medreseye yöneldik ama sultan bizi çağırıp saraya gelmemizi emretti. Büyük kapıdan geçip sarayın girişine yanaştığımızda karşımızda yirmi kadar hizmetçi gördük. Bunlar boylu poslu yakışıklı gençlerdi. Üzerlerinde ipek elbiseler vardı, saçları ikiye ayrılmıştı. Tenleri kırmızıya çalan bir beyazlıktaydı. Müderris fakihe sordum:

"Bu civan yiğitler de neyin nesi?" Cevap verdi:

"Bunlar Rum delikanlılarıdır." Çıktığımız uzun merdiven bitince ortasında havuz bulunan muhteşem bir salona girdik. Havuzun kenarlarında ağzından su akıtan tunç aslan heykelleri vardı. Salonun çevresi, üzerleri kumaş döşeli sedirlerle kaplanmıştı. Bunlardan biraz daha yüksekte olan bir peyke ise hükümdar için kurulmuştu. Buraya geldiğimizde kendisine ait peykeyi eliyle kenara itip bizimle beraber sedirlere oturdu. Müderris fakih sağ tarafına, kadı onun yanına, bense

daha geride bir yere oturdum. Hafızlar sedirin sağ tarafında yer aldılar. Onlar hükümdarın huzurundan bir an olsun ayrılmıyorlardı.

Limon suyundan yapılmış, içine büyük tatlı parçaları atılmış bir tür şerbetle dolu altın ve gümüş taslar getirildi, yanında altın ve gümüş kaşıklar vardı. Ayrıca yine şerbet doldurulmuş çini kâseler ve tahta kaşıklar da vardı ortada. Altın ve gümüş eşyayı, dinî kurallar gereği kullanılmaktan sakınan kimseler çini kaseleri ve tahta kaşıkları kullanıyorlardı. Ben söz aldım, hükümdara şükranlarımı arzettim. Konuşurken beni buraya kadar getiren müderris efendiyi de bir hayli övdüm. Eh, böyle tantanalı ve mübalağalı konuşmam hükümdarı memnun etmişti.

Yahudi Doktorun Hikâyesi

Sultanla otururken başında kuyruklu sarığiyle yaşlı bir adam geldi, selâm verdi. Kadiyla müderris ayağa kalkıp selâmını aldılar. Adam, sultanın önündeki sedire oturunca hafızlar geride kaldı. Müderrise sordum:

“Kim bu adam?” Güldü, cevap vermedi. Soruyu tekrar ettim. O zaman şöyle anlattı:

“Bu ihtiyar Yahudi bir doktordur, hepimiz muhtacız ona. Gördüğün gibi hükümdar ona çok saygı gösteriyor. Biz de ayağa kalkar, onu hürmetle karşılarız.” Bu tavır beni sinirlendirmişti; dayanamayıp itiraz ettim:

“Lanetli oğlu lanetli! Sen Yahudisin. Nasıl oluyor da *Kur'an* okuyanların daha üstünde bir mevkide oturuyorsun?”

Ona kızdım, sesimi yükselttim. Hükümdar bu davranışım karşısında hayret etti! Ne dediğimi sordu. Müderris benim anlattıklarımı tercüme edince Yahudi fena bozuldu, hırslandı, mosmor olup meclisi terkedip gitti! Oradan ayrılınca müderris bana teşekkür ederek şöyle dedi:

“Allah senden hoşnut olsun! İyi yaptın. Şımarmıştı. Senden başkası da ona böyle bir şey söyleyemezdi, haddini bildirmiş oldun!”

Birkî'de Bir Göktaş

Yine toplantı esnasında hükümdar bana:

“Hiç gökten düşen taş gördün mü?” diye sordu. Ben de:

“Ne gördüm, ne de işittim!” cevabını verdim. Bunun üzerine Birkî şehrinin dışına böyle bir taşın düştüğünü söyleyip adamlarını çağırttı. Onlara taşın getirilmesi emrini verdi. Biraz sonra simsiyah, sert ve cilâlı gibi gözüken bir kayayı alıp getirdiler. Ağırlığı zannıma göre bir kantar idi. Hükümdar bu defa taşçıları çağırttı. Bunlardan dört usta

gelip vurmaya başladılar. Herkes demir balyozlarla dörder defa vurduğu hâlde hiçbir şey olmadı, şaştım kaldım! Hükümdar bu tecrübeden sonra taşın götürölüp yerine konulmasını emretti.

Birkî Emirinin İkramları

Hükümdarla birlikte şehre girişimizin üçüncü günü büyük bir davet tertip edildi. Şehrin ileri gelenleri, ordunun yüksek türbeli subayları, şeyhler, bilginler hepsi bu şölene çağrıldılar. Ziyafetler çekildi, güzel sesli hafızların okudukları *Kur'an-ı Kerim* dinlendi. Davet sonunda biz de medresedeki odamıza dönmek için izin aldık. Burada kaldığımız müddet içinde her gece hükümdar tarafından gönderilen mumları yakarak aydınlandık. Onun sunduğu meyveleri ve yemekleri yedik. Sonra yüz miskal ağırlığında altın, bin dirhem gümüş, bir takım elbise, at ve Mihâil adında bir Rum köle hediye etti bana. Adamlarımız da elbise ve para ikramında bulundu. Bütün bunlar, Müderris Muhyiddin Efendi'nin gayretlerinin neticesiydi. Allah ona en hayırlı armağanı versin! Her bir dostu ayrı ayrı veda ederek oradan ayrıldık. Birkî'de ve Birkî yaylasında kalışımız tam ondört gün sürmüştü.

Tire, Ayasluk

Yine Aydınoğlu Muhammed'e bağlı şehirlerden biri olan Tire'ye gitmek üzere yola koyulduk. Burası bağlık, bahçelik sulak bir şehir. Orada ömrü boyunca oruç tutan Ahı Muhammed'in zaviyesinde konakladık. Bu adam altın kalpli biri. Dünyaya önem vermiyor, dindarlıkta benzeri yok. Onun tarikatına bağlı çok mürit var. Bize yemek sunarak hakkımızda hayır dua etti.

Oradan Ayasuluk'a geçtik.³⁴² Burası Rumlar nezdinde kutlu görülen, eski mi eski ve büyük bir şehirdir. İri kesme taşlarla inşa edilmiş muazzam bir kilisesi var. Her taş blok en az on arşın uzunluğundadır! Hepsisi de pek güzel bir şekilde yontulmuş. Buradaki büyük câmi de güzellik ve sanat bakımından dünyada örneği bulunmayan bir eser. Eskiden kiliseymiş. Rumların inançlarına göre mukaddes olduğundan vaktiyle buraya dört bir yandan ziyaretçi geliyormuş ama şehri Müslümanlar fethedince onu Cuma mescidine (: ulucâmiye) çevirmişler. Binanın duvarları renkli mermerden, tabanı ise beyaz mermerden yapılmıştır. Çatı kurşunla örtülü. Çeşitli ebatlarda onbir kubbesi var. Her kubbenin altında suyunu ırmaktan alan bir havuz bulunuyor. Irmağın iki tarafını cins cins ağaç, asma çardakları ve yasemin yetiştirilen tarlalar kaplıyor. Mabede tam onbeş kapı açılıyor. Bu şehrin hâkimi, Aydınoğlu Muhammed'in oğlu Hıdır Bek'tir. Onu

daha önce Birkî'de babasının yanında görmüştüm. Şehir dışında kendisiyle tekrar karşılaştım. Onu at üzerinde selâmladığım için benden hoşlanmadı. Bu davranışım, onun beni hediye-siz bırakmasına sebep oldu. Onların âdetince yolcu, selâm vermek için atından inmelidir. O zaman beyler de atlarından inip selâmı alırlar. Bu hareket onların katında pek beğenilir. Hıdır Bek bana “nah” adı verilen sırma işlemeli, ipek elbise göndermekle yetindi, başka bir şey vermedi!

Bu şehirde kırk altına bakire bir Rum dilberi satın aldım. Sonra Yezmîr (: İzmir) beldesine yöneldik.

İzmir Şehri, Umur Bey ve Manisa'ya Yöneliş

Deniz kenarına kurulmuş Yezmîr (: İzmir) şehrinin büyük bir kısmı haraptır. Kalesi üst tarafta bir tepede. Burada Ahmediye tarikatı şeyhlerinden dindar ve kâmil bir insanın yanında, Şeyh Ya'kûb'un zaviyesinde konakladık. Tekke dışında ise gezgin dervişlerden yüz kadarı ile beraber dolaşan meşhur Ahlatlızâde ve Şeyh İzzeddîn Rifâî konaklamışlardı. Şehrin valisi, onlar için çadırlar kurdurdu. Üstat Ya'kûb da onlara bir ziyafet tertip etti. Ben bu şölende hazır bulundum, beraber yedim. Yezmîr şehrinin hâkimi daha önce andığımız Aydınoglu Sultan Muhammed'in oğlu Ömer Bek'dir. (: Umur Bey).³⁴³ Kalede oturur. Yezmîr'e indiğimiz zaman o babasının yanındaydı. Gelişimizden beş gün sonra Yezmîr'e döndü ve asaletinden olacak; önce tekkeye uğrayıp bizi selâmladı, geciktiği için özür diledi. Kaleye çıkar çıkmaz mükellef bir sofrayla Nikûle (: Nikola) adında bir Rum cüceyi köle olarak gönderdi; “kemha” denen kumaştan yapılma iki kat elbise verdi. Kemha, Bağdat, Tebriz, Nişabur ve Çin'de dokunan bir tür ipekli kumaştır. Beyin imamlığını yapan hoca efendinin söylediğine göre; cömertliği yüzünden bana armağan ettiği köleden sonra evinde bir tek köle dahi kalmamış beyin! Allah Teâlâ ona gani gani versin, rahmet yağdırsın! Ömer Bey, Şeyh İzzeddîn'e de pek çok armağan yağdırmış; koşum takımları mükemmel üç at, içi gümüşle dolu bir “maşrapa” –onlar iri gümüş kaba böyle diyorlar– “meleff”, “mer'azz”, “kudusî” (: aba) ve “kemha” cinsinden top top kumaş,³⁴⁴ bir grup cariye ve genç bir köle...

Ömer Bek, dindar olduğu kadar cömerttir de. Bir o kadar da cihat ehlidir; yiğittir, cesurdur! Bizim sonradan duyduğumuza göre gazâ için kurduğu donanmayla İstanbul kapılarına dek akınlar yapmakta imiş. Topladığı ganimeti rahatça dağıtır, tekrar gazâ niyetiyle denize açılmış...

Onun saldırılarından yılan Rumlar sonunda Papaya başvururlar. Böylece Papa Cenovalılara ve Frenklere emir verir; “Savaşa katılın!”

diye. Roma'dan da ayrı bir ordu toplanıp gemilere bindirilir. Bir gece vakti denizden gelirler, limana baskın yaparlar, şehri ele geçirirler. Ömer Bek kaleden inerek şehri kurtarmaya çalışırsa da askerlerin çoğuyla birlikte şehit düşer. Hristiyanlar bu fırsat sayesinde bir aralık Yezmîr'i ele geçirmişlerse de kale gayet sarp ve sağlam olduğu için saldırlara dayanır, düşmez.

Yezmîr'den Mağnîsiye'ye (: Manisa) doğru hareket ettik. Bayramdan bir gün önce orada ahılardan birinin tekkesinde konakladık. Burası dağ eteğinde güzel ve büyük bir şehir. Kurulduğu ovada zengin su kaynakları, nehirler ve bahçeler var.

Mağnîsiye (Manisa) Sultanı

Şehrin hükümdarı Sârûhân adında biridir. Buraya girdiğimizde onu birkaç ay evvel ölmüş oğlunun türbesinde bulduk. Bayram gecesi ile sabahını anne baba bu türbede geçirmişler. Çocuğun cesedi yıkayıp hazırlanmış, kalaylı, demir kaplı tahta bir tabut içine konmuş ve cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı açık bir kubbeye asılmıştı. Bir süre sonra çatı örülecek, tabut yere indirilecek, üstüne de ölünün elbiseleri örtülecekti.³⁴⁵ Pek çok hükümdar için böyle yapıldığını daha önce görmüştüm ben...

Mağnîsiye beyini orada selâmladık. Bayram namazını birlikte kıldıktan sonra tekkeye döndük. Bu arada benim kölem atlarımızı sulamak üzere öteki yol arkadaşımızın kölesi ile beraber gitmiş, fakat gecikmişti. Akşam gelip çatı, onlardan bir iz yok! Burada Muslihiddîn diye iyi kalpli, fazıl bir hoca vardı. Ata bindik. Onunla beraber, hâlimi bildirmek üzere beyin huzuruna çıktık. Hükümdar, köleleri araştırmak için adamlarını gönderdi ama herkes bayram telaşındaydı, onları bulmak mümkün olmadı. Kaçaklar Mağnîsiye'den bir günlük mesafede deniz kıyısında kâfirlerin oturduğu Foça'ya firar etmişler! Bu şehir gayet sağlam bir surla çevrili olduğundan Mağnîsiye beyi onların her yıl gönderdikleri hediyeleri kabul etmekle yetiniyor. Ertesi gün öğleden sonra bir grup Türkmen hem atları, hem de köleleri tutup getirdi. Anlatılanlara göre firarîler, dün akşam Türkmenlerin yanından geçerlerken şüpheyi çekmişler. Sıkıştırılınca inkâr etmenin faydasız olduğunu görmüşler ve kaçmak sevdasında olduklarını açıklamışlar! Böylece geri getirildiler.

Sonra Mağnîsiye'den hareket ettik. Geceyi orada yayla kuran bir Türkmen obasının arasında geçirdik. Hayvanlarımız için lâzım olan yemi onlarda bulamadık. Bineklerimizi çaldırırız korkusuyla bütün gece nöbet tuttuk sırayla. Nöbet, Hoca Afifüddîn Tüzeri'deyken onun Bakara Sûresi'ni okuduğunu işittim. Ben de yatmadan önce:

“Uykum geldiği zaman nöbeti kimin aldığını bana bildir!” dedim. Yattım va sabahleyin uyandım. O zaman da hırsızların Ayasuluk’tan aldığım en güzel atımı, bütün koşum takımlarıyla beraber çaldıklarını öğrenmiş oldum! Bu ata Affüddîn de biniyordu.

Bergama Şehri

Ertesi gün yola koyularak Bergama’ya vardık. Harap bir şehir ama tepedeki kalesi hâlâ sapasağlam. Filozof Eflatun’un bu belde ahalisinden olduğu, oturduğu evin hâlâ tanındığı şeklinde bir söylenti vardır. Şehirde Ahmediye tarikatına bağlı dervişlerden birinin tekkesinde konakladık. Sonra şehrin ileri gelenlerinden biri bizi aldı; kendi ikametgâhına götürdü ve bir hayli ikramda bulundu.

Bergama Hükümdarı

Şehrin hâkimi Yahşi Han’dır.³⁴⁶ “Han” sözü bunlar arasında sultan anlamına geliyor. “Yahşi” ise güzel ve kaliteli demektir. Buraya geldiğimiz zaman yaylaydaydı. Gelişimizi haber alınca bize yemek sundu. “Kudusî”den (: aba gibi sert bir kumaş) mamul bir elbise gönderdi. Sonra yolu göstereceğini diye bir kılavuz tuttuk, yüksek ve sarp dağları aşır Balıkesir’ye (: Balıkesir) ulaştık.

Balıkesir

Şehir, kalabalık bir nüfusa, zengin ve şirin çarşılarla sahip ama halkın Cuma namazlarını kılacağı büyük bir câmii yok. Bu yüzden şehir dışında bir mabet inşa etmeye kalkışmışlar. Duvarlarını örmüşlerse de henüz çatıyı örtememişler. Namazı orada kılmakta, ağaçların gölgesinde saf bağlamaktadırlar. Şehrin ileri gelenlerinden Ahî Sinân’ın zaviyesinde konakladık. Şehrin kadılığını ve hatipliğini yapan fıkıh bilgini Musa da bizi ziyaret etti.

Balıkesirî Sultanı

Adı Demûrhân’dır. Onda hayır yok. Bu şehri kuran da babasıdır. Bu meymenetsiz oğul zamanında şehir gelişmiş ve nüfusu çoğalmıştır. İnsanlar da hükümdarın dinini (: dünya görüşünü) takip ediyor. Onu gördüm. Bana ipekten mamul bir giysi gönderdi. Bu şehirde Margalita adında bir Rum cariye aldım.

Bursa

Sonra Bursa şehrine vardık. Burası muazzam bir şehir; çarşıları güzel, caddeleri geniş. Bahçeler ve gür çaylar çeviriyor şehri. Şehir

dışında sıcak akan bir memba var; büyük bir göle dökülüyor. Onun üzerine iki hamam yapılmış; biri erkeklere, diğeri kadınlara ait. Has-talar uzak diyarlardan gelip bu kaplıcada şifa bulurlar. Burada yolcu-ların konaklayacağı bir zaviye vardır; gelen üç gün kalır ve doyuru-lur. Orayı Türkmen hükümdarlarından biri yaptırmış.

Bu şehirde, yiğitlerin büyüklerinden Ahı Şemseddin'in zaviyesin-de konakladık. Orada misafirken Aşûre günü gelip çattı. Zaviye sahi-bi akşamleyin büyük bir ziyafet düzenledi, ordunun kurmaylarını ve halkı şölene davet etti. Beraberce iftar edildi. Güzel sesli hafızlar *Kur'an* okudular. Vâiz Mecdüddin Konevî halka etkili bir vaaz verdi; sonra semâ ve raksa kalktılar. O gece müthişti!

Mecdüddin, altın kalpli dindar kişilerdendir. Devamlı oruç tutar, üç günde bir iftar eder. Sadece kendi kazandığını yer o. Söylendiğine göre bugüne kadar hiç kimseden bir buğday tanesi bile almamıştır. Ne evi var, ne malı; sırtına geçirdiği libastan gayrı. Mezarlıkta uyur, mec-lislerde öğüt verir, her vaazında bir grup günahkâr tövbe eder önünde. Daha sonra görüşmek için aradımsa da bulamadım onu. Nihayet kab-ristana gittim, orada da bulamadım. Söylendiğine göre ortalıkta kimse-cikler kalmayınca; herkes çekilip gidince varırmış kabristana.

Vecd ile Ölen Dervişin Hikâyesi

Aşûre gecesı Şemseddin'in zaviyesinde vâiz Mecdüddin'in geç bir saatte verdiği vaazı dinliyorduk. Bir derviş feryat edip kendinden geçti! Hemen üzerine gılsuyu döktülerse de ayılmadı; tekrar döktüler yine fayda etmedi. Millet adam hakkında görüş ayrılığına düştü; kimi öldüğünü, kimi de sadece kendinden geçtiğini söyledi. Bu arada vâiz de sözlerini bitirdi. Hep beraber, *Kur'an-ı Kerim* dinledikten sonra sabah namazını kıldık. Güneş doğudan gülümsemeye başlamıştı. Adamın durumunu yine araştırdılar, dünyadan ayrıldığını anladılar; Allah rahmetiyle onu kuşatsın. Yıkadılar, kefenlediler. Ben de cenaze namazına katıldım, defin işinde hazır bulundum.

Bu adam Sayyâh (: feryat eden) diye çağırılmış. Anlatılanlara göre hayatını bir kovukta ibadetle geçirirmiş. Vâiz Mecdüddin'in konuşacağını öğrenince şehre inerek öğüt meclisine katıldığı, kimse-den bir buğday tanesi kadar yiyecek kabul etmediği, vâizin sözleriyle kendinden geçip feryadu figana başladığı, sonra açılıp abdest aldığı ve iki rekât namaz kıldığı bildiriliyor. Mecdüddin'in sesini tekrar işi-tince yine bağırıp çağırmaya başlamış, geceyi böyle geçirmiş. Bu yüz-den ona "feryat eden" lakabı verilmiş. Eli ve ayağı özürlü olduğu için iş görecektir durumda değilmiş. Annesi yün eğirerek bu çocuğa bakar-

miş. Anacığının ölümünden sonra yerin bitirdiği (: dağda bayırda bulduğu) şeylerle karnını doyurmaya başlamış.

Mısırlı Abdullah

Bu şehirde dervişlerden Mısırlı gezgin Abdullah ile karşılaştım. O yeryüzünü epey gezmiş, ancak Sîn'e (: Çin), Serendîb (: Seylân) adasına, Fas'a, Endülüs'e ve Sudan'a (: siyahlar ülkesi) uzanmamıştır. Ben o bölgelere girdiğim için onu geçtim.

Bursa Sultanı

Bursa'nın sultanı İhtiyâruddîn Urhân Bek'tir (: Orhan Bey).³⁴⁷ Urhân, Sultan Osmancûk'un oğludur. "Cûk", Türkçede küçük anlamına gelir. Bu sultan, Türkmen hükümdarlarının mal, ülke ve askerce en büyüğüdür. Onun kaleleri yüze yakındır. Vaktinin büyük bir kısmını buraları dolaşmakla geçirir. Her kalede bir müddet kalarak etrafı kolaçan etmek, eksikleri tamamlamakla uğraşır. Anlatılanlara göre hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, devamlı kâfirlerle savaşır, onları kuşatmış! Zaten onun babası aldı Bursa'yı Rumların elinden. Onun kabri, şehir mescidinin kenarındadır. Burası eskiden Hristiyanların kilisesi imiş. Anlatılanlara göre baba Osmancûk, Yeznik (: İznik) şehrini yirmi sene kuşatmış, fethedemeden vefat etmiş. Sonra oğlu kuşatmaya devam etmiş ve oniki yıl sonra fethetmiş. Ben onunla burada karşılaştım. Bana, kese kese dirhem gönderdi.

İznik Şehri

Sonra Yeznik (: İznik) şehrine yöneldik. Şehre varmadan önce geceyi Kürle (: Gürle) kasabasında bir ahı yığidinin zaviyesinde geçirdik. Tekrar yola çıkarak iki tarafı tatlı ve ekşi nar ağaçlarıyla kaplı bir ırmak boyunca tam gün ilerledik. Nihayet her yanı kamışlarla örtülü bir göl kenarına vardık. Bu noktadan sonra şehre 8 mil mesafe vardı.

Şehre girmek için evvelâ köprü gibi bir yolu takip etmek gerekiyor. Oradan da ancak bir süvari geçebilir. Bu yüzden şehir iyi korunmuştur. Göl onu her yandan çeviriyor. Şimdi bomboş olan şehirde saray hizmetkârlarından birkaçı ve sultanın hanımı Beylûn (: Nilüfer) Hatun oturuyor. Şehir ahalisine hükümrânlık eden erdemli, iyi yürekli bir kadın... Şehir üzerinde dört sur bulunuyor. Her iki sur arasında su dolu hendekler açılmış. İçeri girmek için tahta köprülerden geçilir. Diledikleri zaman kaldırırlar köprüleri. Şehir içinde bahçeler, tarlalar, evler var. Her insanın evi tarlası ve bahçesi toplu hâlde, yan yana. Suyu da hemen yakınında olan kuyulardan geliyor. Bu

şehirde meyvenin her türlü ve ceviz bulunur. Kestane gayet bol ve ucuz. Onlar kestane "n" harfiyle telâffuz ediyorlar. (: Araplar gibi "kastal" demiyorlar.) Cevize de "k" harfiyle "kôz" diyorlar (: Araplar gibi cöz yahut cevz demiyorlar). Oradaki bekâr üzümünün benzerini başka yerde görmedim, kocaman ve çok tatlı! Rengi açık, kabuğu ince. Bir üzüm tanesinin tek çekirdeği var.

Bu şehirde fıkıh bilgini, Hacı Alâeddîn Sultanöyüki'nin yanında kaldık. O fazilet erbabının ve cömertlerin başıdır. Ne zaman gelsem ziyareti-ne; mutlaka bir şeyler hazırlar, sunardı bana. Sureti hoş, ahlâkı güzel bir adam. Beni, Beylûn Hatun'a götürdü. Bu kadın bize ikramda bulundu, iyi davrandı, yardım etti. Gelişimizden iki gün sonra Sultan Urhân Bek ulaştı şehre. Ondan bahsetmiştik. Burada kırk gün civarında kaldım, atım hasta diye! İkametim böyle uzayınca nihayet atı bırakıp üç arkadaşım, cariyem ve birkaç kölemlle yola çıktım. Tercümanımız bu şehre bizden ayrıldığı için yanımda Türkçeyi düzgün konuşan kimse yoktu.

Hırçın Sakarya, Geyve

İznik'ten çıktığımız günün gecesini Mecekâ (: Mekece) köyünde, bir fakihin evinde geçirdik. Bize ikramda bulundu, yemek çıkardı.

Oradan ayrılınca ata binmiş bir Türk hatununun, yanında hizmet-kârlarıyla Yenice (: Yenice) şehrine yöneldiğini görünce onların ardına düştük. Yolu kaybetmemek için yaptık bunu. Deli bir nehrin kenarına vardık; adı Sakarî'dir. Sanki "Sakar"a (: Cehennem) nispet edildiği için bu ad verilmiş! Allah korusun bizi ondan! Kadın ırmağı geçmeye başladı. Tam ortada hayvanın ayağı sürçtü; az kalsın sulara gömülecekti, hizmetçiler kurtarmaya çalıştılar. Ama nehir azgındı; aldı, götürdü her ikisini. İrmak kenarında bir grup insan derhal atladılar suya, hatunu kurtardılar. Kadının bu dünyadan göçmesine ramak kalmıştı, hizmetkârı bulduklarında o çoktan ruhunu teslim etmişti. Allah rahmet eylesin.

Oradakiler nehir salının daha aşağıda olduğunu söylediler. Söylenen yere yöneldik. Bu araç, halatlarla birbirine bağlanmış, dört odundan ibarettir. Üzerine hayvanların semerlerini ve eşyalarını koyuyorlar, karşı kıyıda bir grup adam çekiyor onu! İnsanlar salın sırtında, hayvanlar ise yüzerek geçerler nehri. Biz de usûle uyduk.

O gece Kâviye (: Geyve) denilen yere geldik. Bu kelime (Arapça) "keyy" kökünden gelen bir sözcüğün "fâile" kalıbına dökülmesine benzer. Burada ahılardan birinin zaviyesinde konakladık. Ona Arapça şeyler söyledik, bizi anlamadı, Türkçe konuştu; bu sefer biz anlamadık!

"Fıkıh bilginini arayın, o Arapça bilir!" dedi birisi. Böylece fakih geldi.

Doğru Konuşmayan Bir Adamın Bize Faydası Dokunuyor

Hoca yanımıza geldiğinde bize Farsça konuştu, biz de ona Arapça konuştuk ama hiçbir şey anlamadı bizden ve ahı yiğidine dönerek:

“İşân Arabî kûhnâ mîkuvân! Ve men Arabî nev mîdânem” dedi.

Gelelim açıklamasına; “İşân”, onlar demektir. “Kûhnâ” eski demektir. “Mîkuvân”, diyorlar anlamına gelir. “Men” ben demek, “nev” yeni demek, “mîdânem” ise biliyorum anlamına gelir. Hoca bu sözle ayıbını örtmek istiyordu! Arapça bilmediği hâlde ötekiler onun bu dili bildiğini sanıyordu; şöyle demişti onlara:

“Onlar eski Arapçayı konuşuyorlar, bense ancak yeni Arapça bilirim!” Ahı yiğit, meselenin hocanın anlattığı gibi olduğunu sandı. Bu iş bize yaradı. Ahı bize bol ikramda bulundu. Şöyle diyordu:

“Bunlara ikram etmek şart, çünkü eski Arap dilini konuşuyorlar. Bu dil Yüce Peygamberimizin ve ashabının dilidir!”

O sıralarda hocanın hiçbir sözünü anlamamıştık! Ama ben onun sözünü ezberlemiştim. Fars dilini öğrenince meseleyi anlayacaktım. O gece zaviyede kaldık. Bize bir kılavuz gönderildi, Yenicâ'ya varmak için.

Yenice, Göynük ve Kılavuzsuz Kalışımız

Yenicâ şirin ve büyük bir köy. Orada bir ahı zaviyesi aradık. Yol-da gezgin dervişlerden biriyle karşılaştık. Ona:

“Şu bina ahı zaviyesi mi?” diye sorunca:

“Evet!” cevabını vermişti. Ben de Arapça bilen biriyle karşılaşmaktan ötürü sevinmiştim ama laf ilerleyince dervişin Arap dilinden sadece “ey neam” (: ha, evet) sözcüklerini bildiği ortaya çıktı! Zaviyeye girdiğimiz vakit orada ahı bulunmadığı için hizmetimize bir talebe yetişt, yemek çıkardı. Onunla sohbeti koyulaştırdık! Dilimizi bilmiyordu ama elinden gelen misafirperverliği gösterdi, şehir nâibi ile konuştu. Onun muhafızlarından birinin hizmetimize verilmesini sağladı. Hep bareber Keynûk (: Göynük) kasabasına yöneldik. Burası küçük bir yerdir; halkı Hristiyan Rumlardan oluşuyor. Onlar Müslümanların egemenliğini kabul etmiştir. Kasabada sadece bir Müslüman hanesi var; orada da beldenin yöneticisi ve ailesi kalıyor. Urhân Bek'in ülkesinin sınırları içinde olan bu küçük kasabada yaşlı bir Hristiyan kadının evinde konakladık. Kış mevsimi gelmiş, kar yağmaya başlamıştı. Bu yüzden kadına para vererek geceyi onun evinde geçirdik. Bu kasabanın çevresinde ne meyvelik ne de bağ var! Safran-dan başka bir şey üretilmiyor. İhtiyar kadın da bizi safran almaya gelen tüccarlardan sanarak epeyce safran getirdi yanımıza!

Gün doğarken atlandık. Kâviye’de (: Geyve) naip tarafından yanı-
mıza verilen atlı kılavuz burada bizden ayrıldı. Böylece Muturnî’ye (:
Mudurnu) bizi götürmek üzere başka bir muhafız görevlendirildi.
Geceleyin çok kar yağmıştı; yol kaybolmuş, izler örtülmüştü. Muhafi-
zın kılavuzluğunda öğleden sonraya değin yol aldık; bir Türkmen
köyüne vardık, burada bizi ağırladılar, yemek sundular; karnımızı
doyurduk. Kılavuzumuz, köylülerle bir şeyler konuştu. Bunun üzerine
içlerinden biri ata binerek kafilemize katıldı. Onunla art arda tepeler
aştık. Ama yolumuza çıkan bir dereyi belki otuz defa geçip dolaştık!

Dere yatağından yine yeni çıkmıştık ki kılavuzumuz yanaştı;

“Bana biraz para verin hele!” dedi. Biz de:

“Hele bir şehre varalım, seni memnun ederiz; istediğin parayı
veririz, endişelenme!” dedik.

Ama adam cevaptan memnun olmadı, belki anlamazlıktan gel-
mişti. Arkadaşlarımızdan birinin yayını kaptığı gibi uzağa fırlattı ve
zabellâ gibi dikildi karşımıza! Fakat az sonra yayı bulunduğu yerden
getirdi verdi. Ona biraz para uzattım. Aldığı gibi kaçtı! Nereye gidece-
ğimizi bilmediğimiz karla kaplı ıssız bir dağ başında bıraktı bizi. Her
yer bembeyazdı, yol silikti. Herhangi bir iz araya araya ilerledik;
akşam güneşi batarken yolun belirginleştiği bir tümseğe ulaştık. Kaya-
larla kaplıydı orası. Bu yüzden izler ve yol seçilir hâle gelmişti. Ben
korkuyordum, yanımdakilerle beraber telef olacağımızı sanıyordum.
Gece kar yağmaya devam edecekti ve sığınacağımız bir tek kulübe bile
yoktu! Hayvanlardan inerseک ölebilirdik. Yürümeye devam edersek
nereye yöneleceğimizi bilmiyorduk. Benim atım gayet güçlü ve yörük
olduğundan onun sırtında kendimi rahat hissettim, kendi kendime:

“Ben kurtulursam arkadaşlarımı da kurtarabilirim!” dedim. Dost-
larımı Allah’a ısmarlayıp sürdürdüm bineğimi.

Kulübe Mezarlar, Bir Tekkeyle Kurtuluşumuz

Bu yörede oturanlar, mezarların üzerine ahşap kulübeler kurarlar;
uzaktan bakanlar onları ev zanneder ama yaklaşıncı karşısında mezar
görür. Ben de avare avare gezinirken karşımda böyle birçok kulübeye
rastladım.

Güneş batmıştı. Uzaktan evler gözüktüyordu. Kendi kendime şö-
le dua ediyordum:

“Allahım! Bari bunlar ev olsun!”

Hakikaten onlar ev çıktı! Allah’ın yardımı ve izniyle bir eve
yanaştım, yaşlı bir adam gördüm, Arapça konuştum, bana Türkçe kar-
şılık verdi, eliyle içeri girmemi işaret etti. Derdimi anlattım, arkadaşla-

rımın dağda mahsur kaldığını belirttim. Yüce Allah'ın sonsuz cömertliğinden olacak, bu ev dervişlere ait bir tekke imiş! Yanımdaki de onların şeyhi imiş. İçerdeki dervişlerden biri şeyhle yaptığım konuşmayı işitince dışarı çıktı. Onunla daha önce tanışmıştık, selâm verdi. Arkadaşlarımın durumunu ona bildirdim. Onları kurtarmak için dervişlerle beraber kendisinin de gelmesi gerektiğini anlattım. Beraberce arkadaşların beklediği yere gittik, onları alıp tekkeye döndük; bizleri kurtardığı, selâmete çıkardığı için Cenab-ı Allah'a şükrettik!

O gece Cuma gecesi idi; halk tekkede toplanmış, sabaha kadar Hakk'ı anmakla, zikirle diriltiyordu geceyi. Herkes hazırlayabildiği kadar yemeği oraya getirmişti. Böylece bizim için yemek sıkıntısı ortadan kalkmış oldu. Ertesi gün erkenden ayrılıp yola çıktık. Cuma namazı vaktinde Muturnî kasabasına girerek bir ahı tekkesine indik ama yolcusu çoktu buranın; hayvanlarımızı bağlayacak bir yer bulamadık! Önce Cumayı kıldık. Bir yandan kar ve soğuk, öte yandan bineklerimizi bırakacak bir yer bulamamanın sıkıntısı içinde yöre halkından bir hoca ile tanıştık; selâm verdi ve Arapça bildiği anlaşılınca sevincim bir kat daha arttı! Kendisinden, kira ile de olsa hayvanlarımızı koyabileceğimiz bir yer bulmasını rica ettim, cevap verdi:

“Buradaki evlerin kapılarının küçük olması sebebiyle hayvanların içeri alınması mümkün değil. Evlerde barınamazlar ama çarşıdaki tavlayı tarif edeyim. Aslında çarşıya gelen bütün yolcular hayvanlarını oraya bırakırlar.”

Onun kılavuzluğunda bineklerimizi oraya götürdük, bağladık. Arkadaşlardan birini de bekçilik etsin diye avludaki boş dükkânlardan birine yerleştirdik.

Tuhaf Bir Olay ve Hırsız Adamın Hikâyesi

Bize garip gelen olaylardan biri şudur: Hizmetçilerden birini saman, diğerini yağ almaları için çarşıya gönderdim. Saman almaya giden işini gördü ve geldi. Öteki boş döndü ve kahkahayla gülüyor-du! Niye güldüğünü kendisine sordüğümüz zaman şunları anlattı:

“Çarşıya gittik, bir dükkâna vardık. Adamdan ‘semen’ (: Arapça yağ) istedik. Bize beklememizi işaret etti ve orada duran çocuğu gösterdi. Parayı ona verdik. Aradan bir saat kadar geçtikten sonra çocuk bir balya “tîbn”le (: saman) geri geldi! Bunları alacağımızı, ama yağ da istediğimizi tekrarladık. Bu lafım üzerine satıcı:

“İşte semen budur!” cevabını verdi!

Anlaşıyor ki Arap dilindeki “tîbn” sözcüğünün karşılığı Türkçe samandır. Oysa Arapçadaki “semen”in karşılığı Türk dilinde

“rûgân”dır (: yağ). Biz Arapça “semen” deyince onlar saman getirdiler oysa yağ anlamına gelen rûgân kelimesini söylemeliydik!

Daha sonra Arapça bilen adamla tekrar görüşünce bizimle beraber Kastamûnya’ya (: Kastamonu) kadar gelmesini rica ettik, çünkü Muturnî ile Kastamûnya arasında on günlük bir mesafe vardır. Ona kendi elbiselerimden Mısır işi bir göynek verdim. Ailesini sevindirsin diye biraz para verdim, ona bir binek ayırdım; başka yardımlarda da bulunacağımı söyledim. Böylece bizimle beraber yola çıkmaya karar verdi ama kısa bir zaman sonra onun zengin olduğunu, çevre halkından birçoğunun kendisine borçlu bulunduğunu anladık! Herif neredeyse tefeciymiş! Yiyeceğimiz için ona para veriyorduk. Ekmekten arta kalan parayla sebze, tuz ve kuru gıda satın alması gerekirken bunu kendine ayırıyordu! Ayrıca sırf yiyeceğe tahsis edilen dirhemlerden de bir şeyler aşırıyordu! Türk dilini bilmediğimiz için ona katlanmak zorundaydık. Nihayet durum öyle bir hâle geldi ki her günün sonunda ayıbını açığa vurarak:

“Bugün ne kadar götürdün nafakandan?” diye sorardık. O da gülerek:

“Eh, şu kadar!” derdi.

Onun, cimriliğinden ötürü yolda hayvanlarından biri ölünce derisini kendi eliyle yüzüp sattığını; köylerin birinde kızkardeşinin evine indiğimiz vakit getirilen yemeği, kuru erik, elma, kayısı, şeftalı gibi yemişlerle beraber suda yumuşatıp yediğini söyleyelim! Kadıncağıza birkaç kuruş vermek istediğimizde bu namlı cimrinin bize:

“Ona vereceğinize bana verin!” dediğini, kendisine üç-beş kuruş uzatınca sevinçten havaya fırladığını söylemek yeterlidir sanıyorum! Kızkardeşine onun haberi olmadan gizlice bahşış verdik, ne yapalım!

Bolu ve Gerede

Bôlî (: Bolu) şehrine yaklaşırken uzaktan zayıf görünen bir dereyle karşılaştık; ancak şehrin giriş yerinde bu derenin şiddetli akan, coşkun bir ırmak olduğunu farkettilik. Yine de kafiledelikler suyu geçebildi, sadece küçük bir hizmetçi kız korkuya kapılarak karşı tarafa atlayamadı. Benim atım ötekilerden daha dayanıklı ve atak olduğu için cariyeyi terkime bindirip suya girdim. Tam ortadaydık ki hayvan tökezledi! Arkadaşlar yetişerek zavallı kızcağızı ölmek üzereyken kurtardılar. Ben kendi başıma sudan çıkmıştım...

Bôlî’de ahlî yiğitlerinden birinin tekkesinde konakladık. Âdet gereği tekkenin bütün bölümlerinde ocaklar kış boyunca aralıksız yanar. Dergâhın her kısmına ayrı ayrı ocak yapılmıştır. Hepsinin bacası var,

duman çıkıp gidiyor, tekke içine yayılmıyor; bu yüzden sıkıntısı yok. Onlara “bahârî” ismini vermişler. Bu kelimenin tekili “bahîrî” dir.

İbn Cüzeyy der ki:

Hilleli Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ şu dizelerde tevriye yapıyor; bahîrîden bahsederken hatırladım:

*“Gün doğarken Bahîrî’den ayrıldık,
Zirvesini toz duman istilâ etti!
Onun akşama Ebû Leheb olmasını istiyorsanız
Katırlarımız yük yük odunla gelmeli!”*

İbn Battûta devam ediyor:

Tekkeye vardığımızda ocakları yanar bulduk. Hemen üstümüzdekileri çıkararak tek kat elbiseyle kaldık; ateşin karşısında ısındık. Ahı derhal çeşitli yemek ve meyvelerden getirdi. Hak Teâlâ yabancı-lara, gariplere şefkat ve merhamet gösteren, her gelen ve geçene yardımını esirgemeyen, onlara kucak açan, misafirleri kendi akrabalarıymuşçasına bağrına basan bu dervişlere en güzel mükâfatı versin! O geceyi huzur içinde geçirdik; içimiz rahat, bedenimiz dingin... Ertesi sabah yola çıktık, Keredey-i Bölî (: Bolu Geredesi) denen yere vardık. Burası büyük bir düzlük üzerine kurulmuş şirin bir şehirdir. Cadde-leri geniş, çarşıları büyüktür. Buraya civarın en soğuk beldesi diyebilirim! Şehir, birbirinden ayrı semtlerden oluşuyor. Her semtte kendi başına yaşayan, ötekilere karışmayan bir taife bulunuyor.

Gerede Sultanı

Bu adam Anadolu’nun orta dereceli sultanlarından Şah Bek’tir. Boyu bosu, davranışları ve huyu güzel ama cömert değil! Cuma namazını bu şehirde kıldık, bir zaviyede konakladık. Orada Şamlı hatip fakih Şemseddîn ile tanıştık. Şemseddîn yıllardır burada yaşıyor. Çoluk çocuğa karışmış. Beldenin hâkimi olan Şah Bek’in hem hatibi, hem de hocası olmak vasfıyla sözünü herkese geçirmiş, geniş bir nüfuz alanı oluşturmuştur. Bir gün zaviyeye gelerek Şah Bek’in ziyaret edeceğini haber verdi. Kendisine bu iyiliğinden ötürü teşekkür ettim. Şah Bek’i kapıda karşılayarak selâmladım. Yanımıza oturdu, sağlık ve esenlik diledi, hâl hatır sordu; bu ülkeye ne zaman geldiğini, dönemin hükümdarlarından kimlerle görüşüğümü merak etmişti. Ben de başımdan geçenleri anlattım. Bir saat süren görüşmeden sonra yanımızdan ayrıldı. Bizim için koşumları mükemmel bir at ile bir kat elbise gönderdi.

Borlû (: Safranbolu) Şehri ve Ali Bey

Buradan Borlû'ya (: Safranbolu) gittik. Tepe üzerinde kurulmuş küçük bir şehir. Eteklerinde hendek var. Tam zirvede sarp bir kale mevcut. Orada bir medresede konakladık. Bizimle beraber gelen hacı, medresenin müderris ve talebelerini tanıyor, onların yanında derslere katılıyordu. Talebelerle olan sıkı dostluğundan Haneî oluğu belliydi.

Şehir emiri Ali Bek bizi huzuruna çağırды. Bu adam cömert ve iyiliksever Kastamûnya hükümdarı Süleyman Bâdişah'ın (: Padişah) oğludur. İleride ondan bahsedeceğiz. Yanına varmak için kaleye çıktık; selâm verdik. Bize "Merhaba!" dedi, ikramda bulundu. Yolculuklarımı sordu, anlattım. Beni yanı başına oturttu. Meşhur müelliflerden olup şehrin kadılığını ve Ali Bek'in kâtipliğini yapan Hacı Alâeddîn Muhammed de teşrif ettiler. Yemek geldi. Bütün davetlilerle beraber yemek yedik. Sonra hafızlar göz yaşartan yanık sesleri ve hayranlık uyandıran makamlarıyla *Kur'an-ı Kerim* okudular. Meclis bu şekilde sona erdi ve oradan ayrıldık.

Kastamonu Şehrine Varış, Müthiş Ucuzluk ve Derin Bilginler

Ertesi gün Kastamûnya'ya (: Kastamonu) yöneldik. Bu şehir Anadolu'nun en güzel, en büyük beldelerindendir. Yaşamak için her kolaylık var! Eşya fiyatları çok ucuz.

Kulağı ağır işittiği için Atruş diye adlandırılan bir şeyhin zaviyesine indik. Garip bir olaya şahit oldum. Talebelerden biri bazen havaya, bazen de yere parmağıyla bir şeyler yazıyordu, üstat ise buna cevap veriyordu! Hattâ bu şekilde ona hikâyeler anlatıyor, öteki de her her şeyi anlıyordu!³⁴⁸ Bu şehirde kırk gün kaldık. İki dirhem vererek iri bir koyun satın alabiliyor, yine iki dirhemle bize yetebilecek kadar ekmek bulabiliyorduk. Bu yiyecek bize tam gün kâfi geliyordu. Kafilemiz oniki kişiden müteşekkildi. İki dirhemlik bal alsak hepimiz doyuyorduk. Bir dirhemlik kestane ile ceviz aldık mı hepimiz yesek de artıyordu! Kış mevsiminin en soğuk günlerini geçirdiğimiz hâlde bir yük odun tek dirheme satın alınabiliyordu! Bugüne kadar dolaştığım bunca ülke arasında bu şehir kadar ucuzunu görmedim! Burada dönemin önde gelen bilginlerinden Tâceddîn Sultanöyûkî ile karşılaştım. Ders okutan, müftülük eden bu önder âlim, Irakayn ve Tebriz'de okumuş, uzun bir müddet oralarda kalmıştı. Ayrıca Dimaşk'ta da eğitim görmüş, Mekke ve Medine'de epey bulunmuştu.

Anadolu diyarından Fenikeli Sadreddîn Süleyman ile de karşılaştım. Bu adam hatırı sayılır derinlikte bir müderristir. At pazarındaki

medresesinde misafir etti beni. Uzun ömürlü, altın yürekli Dâdâ Emir Ali ile de burada karşılaştım. Onun at pazarı yakınındaki zaviyesine vardım. Sırtüstü yatıyordu. Hizmetçilerinden biri onu oturttu. Diğer de adamın saçlarını kaldırdı, gözleri açıldı! Benle konuşuyorken temiz ve düzgün bir Arapça kullanıyordu. Şöyle dedi:

“Hoş geldin!”

Yaşını sordum, anlattı:

“Ben Halife Müstansırbillah’ın yoldaşlarından idim. Müstansır ölünce otuz yaşlarındaydım. Şu anda yüzaltmışüç yaşındayım!”

Bize dua etmesini istedim, arkamızdan hayır dua etti.

Kastamûnya Sultanı

İyiliksever sultan, Süleyman Bâdişah’tır (: Padişah) o. Yetmişini aşmış pir-i fânî bir adam! Yüzü aydın, sakalı uzun, heybetli mi heybetli bir sima. Zamanını bilginlerle geçiren, her daim erdemlilerle dost olan biri.³⁴⁹ Huzuruna girdiğimizde beni baş ucuna oturttu, hâl hatır sordu. Seyahatime ve Kâbe, Şam, Mısır ülkelerine dair sualler yöneltti. Tek tek cevapladım, gerektiği şekilde. Böylece onun ikamet ettiği yere yakın bir evde konaklamam için emir verdi. Aynı gün yaman mı yaman bir doru kısırakla giysi hediye etti; harcırah ve yulaf göndermeyi ihmal etmedi. Ayrıca Kastamûnya’ya yarım gün uzaklıktaki bir kasabanın buğday ve arpa hasadının tamamen bana hibe edilmesi hususunda da emir buyurdu! Ne yazık ki, burada fiyatlar pek düşüktü; müşteri bulamadım ve ürünü bize arkadaşlık eden bir hacıya bıraktım!

Kastamûnya hükümdarının âdeti ikindiden sonra umumi meclis kurmaktır. O vakit geldikte sofralar hazırlanır, kapılar açılır; yolcu, köylü, şehirli ve yabancı kim varsa gelir, kimse geri çevrilmez, herkese bir şeyler ikram edilir. Özel divan ise sabahleyin erkenden kurulur. Burada önce padişahın oğlu huzura gelir. Babasının elini öptükten sonra kendi dairesine gider. Onun ardından devletin üst düzey görevlileri çıkarlar huzura; yemek yerler ve ayrılırlar.

Cuma günleri saraya uzakça bir mescitte Cumayı kılar, oraya at üzerinde merasimle gider. Her zaman böyledir bu.

Kastamûnya’nın büyük câmii ahşaptan yapılmış üç katlı bir bina-
dır. Hükümdar, devletin ileri gelenleri, kadı, fıkıh bilginleri ve kuman-
danlar alt katta; sultanın “efendi” diye anılan kardeşi, onun hademele-
ri, yakın adamları ve yöre ahalisinden güvenilir kişiler orta katta;
hükümdarın oğlu ve veliahdı olan Şehzâde Cevâd ise genç köleleri,
hizmetçileri ve ahali ile üst katta Cuma namazı kılarlar. Hafızlar mih-
rap önünde halka şeklinde dizilirler. Şehrin kadısı ile Cuma hatibi de

onların yanına oturur. Sultan mihrabın hizasında yerini alır. Evvelâ güzel sesleriyle hafızlar Kehf Sûresi'ni okurlar, âyetleri enteresan bir tarzda tekrar ederler. *Kur'an* okuma bitince hatip minbere çıkar, Cuma hutbesini verir. Sonra da beraberce namaz kılınır. Farz bitince nafile rekâtların kılınmasına geçilir. Nihayet hafızlardan biri hükümdarın huzurunda aşır okur.

Böylece Padişah maiyetiyle beraber câmiden ayrılır. Bir başka hafız, bu defa padişahın kardeşinin bulunduğu katta aşır okur. Onun okuyuşu bitince oradaki şehzâde de beraberindekilerle câmiden çıkar. Son olarak hafızlardan biri şehzâdenin önünde aşır okur. Onun okuyuşu bittiği zaman merasim memuru ayağa kalkarak Türk dilinde yazılmış bir manzume ile sultanı ve veliahtı över; her ikisine hayır dualar eder. Böylece şehzâde de câmiyi terkeder. Dışarda kendisini bekleyen amcasının elini öper ve atına binerek babasının bulunduğu konağa gider.

Saraydaki törende padişahın kardeşi ve oğlu huzura beraber girerler. Amca önden ilerleyerek hükümdarın elini öper ve kendisine ayrılan makama geçer. Oğul babasının elini öptükten sonra kendi dairesine çekilmek üzere huzurdan ayrılır. Orada bulunan yakınları ile (bir müddet) oturur, sohbet eder. İkinci vakti geldiğinde hep beraber namaz kılınır. Sonra hükümdarın kardeşi huzura çıkar, el öper ve veda eder. O, ertesi Cuma merasimine kadar huzura girmez. Veliaht (: şehzâde) ise daha önce belirttiğimiz gibi her gün sabahleyin huzura çıkmak zorundadır.

Fahreddîn Bek Zaviyesi

Kastamûnya'dan ayrılarak yolumuza revan olduk. Karşımıza çıkan kasabaların birinde gördüğümüz zaviye ülkenin en güzel ve en büyük zaviyesidir. Burada konakladık. Binayı büyük beylerden olan ve hayatını Yüce Allah'a adayan Fahreddîn Bek yaptırmış. Zaviyenin bakım işlerini ve orada ikamet eden dervişlerin idaresini oğluna vermiş. O köyün gelirini de tamamen bu zaviyeye vakfetmiş! Zaviyenin karşısında misafirlerin hiçbir şey ödemededen yunacağı bir hamam yaptırmış. Köyün tam ortasında inşa ettirdiği çarşının gelirini büyük câminin giderlerine ayırmıştır.

Onun fermanına göre Kâbe, Suriye, Mısır, Irak, İran, Horasan ve diğer beldelerden gelen dervişlere, dergâha vardıkları gün bir takım elbise ile yüz dirhem verilmeli; ayrıldıkları zaman otuz dirhem ikram edilmeli, orada kaldıkları süre boyunca yiyecek olarak ekmek, et, pilâv, yağ ve helva sunulmalıdır. Ayrıca Anadolu kökenli dervişlerin on dirhem harçlık, üç gün de ağırılanma hakları vardır. Buradan ayrıldıktan sonra geceyi ıssız, yüce bir dağ başında Kastamûnyalı Ahı Nizâmed-

dîn'in yaptırdığı tekkede geçirdik. Burada yolcuların yiyecek masrafları bir köyden karşılanmaktadır. Köy tamamen o zaviyeye vakfedilmiştir.

Sinop Şehri ve Gazi Çelebi

Ahî Nizâmeddîn'in tekkesinden ayrıldıktan sonra Sanûb'a (: Sinop) yöneldik. Burası gayet kalabalık ve büyük bir şehir; güzellik ve sağlamlık bir arada! Doğu yönü hariç, çepeçevre denizle kuşatılmış! Doğuda bulunan tek kapısından da hükümdarın izniyle girilebilir. O esnada şehrin beyi daha önce andığımız Süleyman Paşa'nın oğlu İbrahim Bek'ti.³⁵⁰ Bizim için gereken izin çıkarılınca şehre girdik; Ahî İzzeddîn Çelebi'nin deniz kapısı civarında bulunan dergâhında konakladık.

Bizim orada, Sebte'nin Mînâ'sı gibi burada da denize doğru bel vermiş bir dağa çıkıldığında eteklerindeki bağlar, bahçeler ve gürül gürül akan sular görülür. Bu yüksek mekânda yetişen meyvelerin çoğu üzüm ve incirdir. Ama sarp olduğu için çıkmak kolay değil oraya. Bu muntıkada onbir civarında Rum kasabası var. Hepsi de Müslümanların egemenliği altında. Tam tepede kurulu zaviye Hıdır-İlyas makamı diye bilinir. Burada her zaman bir zahit vardır. Hemen yakınında bulunan bir kaynak başında yapılan duanın muhakkak kabul edileceğine inanılır. Dağın eteklerinde ise Peygamberimizin mübarek arkadaşlarından Bilâl-i Habeşî'nin kabri mevcuttur. Oracıkta kurulu tekkede misafirlere ve gelen geçen yemek verilir.

Sinop'un büyük câmii, gördüğümüz mabetlerin en güzelleri arasındadır.³⁵¹ Tam ortada bir su havuzu var. Bu havuzun üzerine, dört ayağa istinat eden bir kubbe oturtulmuş. Her ayak, iki mermer sütunla beraberdir. Üst tarafta ise ahşap merdivenle çıkılan bir mahfil bulunuyor. Bu mabedi, Sultan Alâeddîn-i Rûmî'nin oğlu Pervâne yaptırmıştır. O, Cuma namazlarını bahsettiğimiz mahfilde kılarmış. Ardından oğlu Gâzî Çelebi hükümdar oluyor. Gâzî Çelebî vefat ettikten sonra Süleyman Şah, Sanûb'a egemen oluyor.

Gâzî Çelebi, cesur ve yiğit bir hükümdarmış. Hak Teâlâ onu su altında uzun müddet kalma kabiliyeti vermiş; iyi bir yüzücüymüş. Hazırladığı donanmayla Rumlara (: Hristiyanlara) karşı savaşa çıkar, iki tarafın askerleri yüz yüze geldikte derhal demir bir burguyla suya dalar, kâfir teknelerinin diplerini tek tek delermiş! Düşman o hengâmede suya batıncaya kadar bunun farkına varmazmış! Anlatılanlara göre bir zamanlar kâfir donanması Sanûb limanına baskın yaptığında Gâzî Çelebi bütün gemileri bu şekilde batırmış, düşman askerlerini de esir almış. Onun üstün niteliklere sahip olduğu belli. Ama "haşîş"³⁵² kullanmakta ileri gittiği, bu yönde bir zaafı olduğu belirtiliyor. Hattâ

esrar yüzünden öldüğünü söyleyenler de var! Anlatılanlara göre bir gün bu mereti fazla kaçırmış ve ava çıkıp bir ceylânın peşine düşmüş. Hayvancağız, sık ağaçlı, dallı budaklı bir yere girince o da hızla dalıyor arkadan... Ve başını bir ağaca çarpıyor, can veriyor! İşte bu hâdiseden sonra Sultan Süleyman, Sanûb'u ele geçirerek oğlu İbrahim Bek'i oraya atamıştır. Bu adamın da önceki gibi fazla esrar aldığı söyleniyor. Hakikaten bütün Anadolu ahalisi bu maddeyi kullanmakta hiçbir sakınca görmemektedir! Ben bir gün Sanûb Câmîi'nin önünden geçerken oradaki peykelerde oturan insanlar arasında kumandanların bulunduğunu gördüm. Hizmetkâr, önlerinde kınaya benzer bir maddeyle dolu bir kabı dolaştırıp duruyor; ileri gelen kumandanlar da kaşık kaşık götürüyordu bu kaptan! Yedikleri şeyin ne olduğunu biliyordum. Yanımdakilere sordum; esrar olduğunu söyledi biri!

Sanûb şehrinde hem hükümdarın naibi, hem de hocası olan Kadı İbn Abdürrezzâk bizi konağında misafir etmiştir.

Tavşan Etiyle İlgili Bir Hikâye

Şehre geldiğimizde ahali bizim iki elimizi yana indirerek namaz kıldığımıza şahit olmuş. Orallılar Hanefî oldukları için Mâlikî mezhebini ve onun namaz kılma usûlünü bilmiyorlar tabî... Mâlikî mezhebince namazda elleri iki yana salmak, muhtar (: seçilen, uyulan, amel edilen) görüştür. Sanûbluların bir kısmı Irak ve Hicaz yörelerini görmüş olduklarından, oralarda yaşayan Şîilerin ellerini yana salarak namaz kıldıklarını da biliyorlar! Bu benzerlikten ötürü bizi Şîilikle itham ettiler; art arda sorular sordular! Onlara Mâlikî olduğumuzu anlatmaya çalıştıkça da inandıramadık, yüreklerinde kuşku devam etti. Nihayet belde naibi (: yöneticisi), hizmetçileriyle bir tavşan gönderdi bize. Bizim ne yapacağımızı izlemesini tembih etmiş adamcağıza! Tavşanı kestirdim, pişirdim, hep beraber afiyetle yedik! Hizmetçi bu duruma şahit olunca efendisine gidip durumu anlatıyor. İşte o zaman hakkımızda uyanan kuşku yok oldu; ardından gelsin ziyafetler! Hemen ağırlamaya başladılar bizi! Zira Râfızîler tavşan eti yememektedirler.

Şehre gelişimizin dördüncü günü İbrahim Bek'in annesi vefat etti. Onun cenaze törenine ben de katıldım. İbrahim Bek cenazeyi başı açık ve yayan takip ediyordu, öteki kumandanlar ve memlûk erler (: kapukulları) ise hem başlarını açmışlar hem de kaftanlarını ters giymişlerdi. Yargıç ve hatipler ile hocalar ise elbiselerini ters giymişler fakat başlarını açmamışlardı. Sarık yerine siyah yünden yapılmış bir bez dolamışlardı kafalarına. Bu yörede yas kırk gün sürüyor; her gün sofralar kuruluyor, ziyafetler veriliyor! Bu defa da öyle yapılmıştır.³⁵³

OTUZÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Deşt-i Kıpçak'a Uzbek Han'ın Ülkesine Açılış

Deniz yoluyla Kırım'e (: Kırım) gitme imkânı doğsun diye bu şehirde (: Sinop) kırk gün kadar kaldık. Sonunda bir Rum'un gemisini kiralayabildik ama uygun rüzgârı bulmak için onbir gün daha eğleştik ve nihayet denize açıldık. Üçüncü gün denizin tam ortasında müthiş bir fırtına bastırdı, ölümle burun buruna geldik. Ben, Faslı Ebûbekir'le geminin kış kamarasında idim. Ona denizin durumunu anlaması için güverteye çıkmasını söyledim. Çıktı ve biraz sonra aşagğı inerek şöyle dedi:

“Sizi Allah’a emanet ediyorum; dışarıda benzeri görülmemiş bir kasırga var! Hepimiz telef olacağız!” Biraz sonra rüzgâr tersine döndü, gemi Sanûb (: Sinop) limanı civarında karaya oturdu. Bazı tacirler tekrar limana girmeyi istedilerse de gemi sahibiyle konuşarak bunların karaya çıkmasını önledim. Bir süre sonra hava düzeldi. Tekrar yelken açarak deryanın ortasına vardık. Yine hava bozdu ve dehşetli anlar yaşadık! Bu sefer rüzgâr yavaşladı, az da olsa mesafe katetmeye başladık. Ta uzaklarda karadaki dağları görerek Kırş (: Kerç) boğazına yöneldik.³⁵⁴ İskeleye girme niyetindeydik ama yamaçta bulunan bazı insanlar elleriyle işaret verdiler; girmeyin anlamında. Limanda düşman gemilerinin bulunduğunu sandık, kıyıyı takip ederek geri döndük.

Kırım'da Bir Kilise ve Kefe Şehri

Sahile yaklaşınca gemi sahibine:

“Beni buraya çıkar!” dedim. Kırım (: Kırım) toprağına ayak basarak az ileride bulunan kiliseye yöneldim. Mabette sadece bir rahip vardı. Duvarı başında sarığı, belinde kılıcı, elinde muzrağıyla bir Arap tasvir edilmişti. Resmin önünde yağ kandili vardı. Rahibe dönerek;

“Bu resim kimin?” dedim. Şu cevabı alınca hayretten donakaldım:
“Bu, Peygamber Ali’nin resmidir!”³⁵⁵

O geceyi bu kilisede geçirdik. Akşam yemeği için tavuk pişirdik ama bunları Sanûb’dan getirmiştik ve gemideki bütün eşyalarımıza olduğu gibi buna da deniz kokusu sinmişti! Dolayısıyla tadamadık bile!

İndiğimiz yer, büyük bir ülkenin limanıdır. Burası Deşt-i Kafcak (: Deşt-i Kıpçak) diye bilinir. “Deşt” Türk dilinde bozkır, alan, sahra anlamındadır. Bu geniş saha bir uçtan bir uca yemyeşilse de ağaç, tepe, bina ve odun görmek mümkün değil; sade mera!³⁵⁶ Orada kuru gübre yakarlar. Buna “tezek” diyorlar. İşin ilginç yanı, ileri gelen, saygıdeğer kimselerin dahi etekleri gübre doludur; tezek toplamaya çıkarlar daima! Yolculuk arabayla yapılır. Bu bozkır, bir uçtan bir uca altı ay tutar. Üç aylık bölümü Sultan Muhammed Uzbek Han’ın ülkesinin sınırları içindedir. Öteki üç aylık kısmıysa başka hükümdarların arazi-leridir.

Limana varışımızın ertesi günü, arkadaşlarımızdan olan bir tücar; yörenin yerli halkından Hristiyanlığı benimsemiş Kafcaklara (: Kıpçaklar)³⁵⁷ başvurarak atla çekilen bir araba kiraladı. Arabaya bindik, Kefâ (: Kefe) şehrine ulaştık. Bu şehir deniz kıyısına kurulmuştur. Planı dikdörtgen şeklinde ve ahalinin ekseriyeti Hristiyanlardan oluşuyor. Onların büyük bir kısmı aslen Cenevizlidir.

Şehrin hâkimi Demdîr adlı biridir. Oraya ulaşınca, Müslümanlara ait bir mescide inmeyi uygun bulduk.

Ürküten Çan Sesleri ve Muhteşem Kırım’ın Merkezi

Mescide inişimizden bir saat sonra ansızın ortalığı kaplayan çan sesleriyle irkildik! Şimdiye kadar hiç işitmediğim bu sesler her yandan geliyordu. Endişelendim; yol arkadaşlarıma mescidin üst kısmına çıkarak *Kur’an* ve ezan okumalarını, Allah’ı anmalarını salık verdim. Onlar söylediklerimi yapınca biraz sonra mescide zırlı ve tepeden tırnağa silâhlı bir adam geldi. Bize selâm verdi. Ona kim olduğunu sorduk. Bu şehirdeki Müslümanların kadısıymış meğer! Ezan ve *Kur’an* seslerini duyunca bize bir şey oldu sanarak buraya geldiğini söyledi; biraz sonra ayrılıp gitti.

Burada hep iyilik gördük, kötü bir muamele ile karşılaşmadık. Ertesi gün (şehrin hâkimi olan) ahı geldi, bize ziyafet verdi. Yemek yedikten sonra şehri dolaştık. Zengin ve büyük çarşılar tıklım tıklımdı. Halk tümüyle Hristiyandı. Gezintimiz esnasında limana da indik; insanı hayrete düşüren bir düzeni vardı! Yük ve savaş gemilerinden, küçük-büyük en az ikiyüz tekneyi alacak genişliğe sahipti!

Burası, dünyanın en ünlü limanlarından. Yolumuza devam ederek bir araba kiraladık ve Kırım'e (: Kırım) yöneldik; Kırım, Ulu sultan Muhammed Uzbek Han'a bağlı, şahane bir belde! O sıralarda hükümdarın saygın bir emiri olan Tülük Tümûr Bey'in yönetiminde bulunuyordu. Yolculuğumuzu bu beyin hizmetçilerinden biriyle yaptığımızdan oraya varışımızı hemen beye haber verdi o adam. Tülük Tümûr, hocası olan Sa'deddîn'le beraber yanımıza bir at gönderdi. Burada Şeyhzâde Horasanî diye bilinen bir adamın tekkesinde konakladık. Şeyh, gelişimizden memnun oldu, bize ikramlarda bulundu. Halk onu çok seviyordu. Yörenin kadısı, hatibi ve âlimlerinin onun huzuruna çıkarak elpençe divan durduklarına tanık oldum.

Şehir dışında Hristiyan bir rahibin tüm ömrünü manastırda ibadetle geçirdiğini, durmadan oruç tuttuğunu, hattâ aralıksız kırk gün oruçlu kaldıktan sonra bir bakla tanesiyle iftar ettiğini, gaipten haber verebildiğini anlattı Şeyhzâde Horasanî bana. Hattâ birlikte o adamın yanına gitmeyi dahi teklif etti ama ben kabul etmedim. Sonradan onu görmediğime ve gerçekte ne olduğunu anlamadığıma pişman olmuştum.

Kırım kadılarının başı olan Haneî kadısı Şemseddîn Saylî ile Şâfiî kadısı Hıdır'ı, hoca Alâeddîn Asî'yi, Şâfiî hatibi Ebûbekir'i görmek, onlarla görüşmek fırsatına eriştim. Şâfiî hatibi Ebûbekir, Memlûk hükümdarı Melik Nâsır'ın burada inşa ettirdiği büyük câmiin hatipliğini yapıyordu. Ayrıca Hristiyanken İslâmiyeti kabul ederek ulu mertebelere çıkmış bulunan Rum asıllı bilge zahit Şeyh Muzafferüddîn ile de görüştim. Salih amel peşinde koşan, erdemli insan Muzhirüddîn de buranın büyük fakihlerindendir.

Bu yöreye ulaştığımız sırada Tülük Tümûr Bey hastaydı. Onu ziyaret ettiğimizde bize ihsanda bulundu, güzel muamele etti. Onun, Sultan Muhammed Uzbek Han'ın payitahtı olan Serâ (: Saray) şehrine gideceğini öğrenince seyahati beraber yapmak için derhal yol ihtiyaçlarını görmeye, arabalar satın almaya başladım.

Burada Arabalarla Seyahat Edilir

Onlar Arapça tekerlekli araç anlamına gelen "acala"ya "araba" diyorlar. Bu araçların her birinin dört tekerleği olup iki veya daha fazla atla çekiliyor. Ağırlığına göre bazen öküz veya develer koşuluyor önüne. Arabacı, hayvanlar arasında semerli olana biner, elindeki kamçıyla hayvanları idare eder. Eğer yoldan ayrıldıklarını görürse büyük bir övendere ile onları yola sokar. Arabanın üzerine ince ağaç çubuklarından yapılmış ve birbirine kayışlarla kenetlendirilmiş kubbeyi

andıran hafif bir iskele bindirilir. Bunun üzerine keçe veya çadır bezinden mamul bir örtü konulur. Kubbenin kafesli pencereleri vardır; içeride bulunanlar etrafı seyrederek ama dışarıdan görülmezler. Arabanın içi uyumaya, yemek yapmaya, kitap okumaya elverişlidir seyahat boyunca! Yiyecek, içecek, eşya ve yüklerin taşındığı arabalar da üzerindeki evceğizlerden dolayı yolcu arabalarına benziyor ama onların kapısına kilit asılmıştır.³⁵⁸

Teşrifat, Türklerin Yol Töresi, Hırsızlığın Cezası

Azuladığım seyahat için keçe ile tentelenmiş bir arabayı güzelce donattım. Cariyemle beraber ona bindim. Arkadaşım Afîfüddîn Tûzerî'ye de küçük bir araba ayarladım. Diğer arkadaşlar için üç deve ile çekilen büyük bir araba tahsis ettim; develerden birine arabacı biniyordu. Yola çıktığımızda yanımızda Tülük Tûmûr Bey, kardeşi İsa, çocukları Kutlû Dûmûr ve Sârû Bek vardı. Ayrıca kafilemizde Tülük Tûmûr'un hocası Sa'deddîn, Hatip Ebûbekir, Kadı Şemseddîn, Fakih Şerefüddîn Musa ve "Muarri" (: tanıtıcı, teşrifatçı) Alâeddîn bulunuyordu. Muarrif Alâeddîn'in vazifesi kabul dairesinde beyin yanı başında dikilmek; meselâ kadı geldiği zaman ayağa kalkıp yüksek sesle:

"Bismillah! Efendimiz, üstadımız, kadılar kadısı, fetvaları açıklayan, davaları çözen geldi; Bismillah!" demektir. Eğer ulu bir fıkıh bilgini veya parmakla gösterilen saygın bir adam gelirse teşrifatçı şöyle der:

"Bismillah! Efendimiz falanca adam!" Böylece mecliste bulunanlar yeni geleni ayakta karşılayarak yer açarlar.

Hacılar Hicaz yolunda nasıl seyahat ederlerse Türkler de bu bozkırda öyle yolculuk ediyorlar; sabah namazından sonra yola çıkıp kuşluk vaktinde konaklıyorlar. Öğleden sonra tekrar yola koyulup akşamüzeri istirahat veriyorlar. Bir menzile varıldığında at, deve ve öküzler arabalarından çözülerek otlamak için bırakılıyor. Sultan veya bir başkası; hiç kimse hayvanına yem yedirmez. Zira yeşil mera, sabah akşam hayvanlar için yem ve arpa yerine geçer. Böyle gür ota başka bir ülkede rastlanmaz. Bu yüzden bölgede pek çok yük hayvanı beslenmektedir. Şunu da belirtmek gerekiyor; Türklerin hırsızlıkla ilgili cezaları çok ağır. Hayvan sürüleri bekçisiz, çobansız otlayabilmekte. Yanında çalınmış bir hayvan bulunan, onu iade etmeye ve çalınan hayvanın türünden dokuz adet bulup sahibine vermeye mecburdur! Eğer bunu ödeyemeyen gücü yoksa çocukları alınır! Çocuğu da yoksa koyun boğazlanır gibi öldürülür!

Türklerin Yemeği; Tatlıya Karşı Tutumları ve İçtikleri Sıra

Türkler ekmek ve katı yiyecek yemezler; “dûkî” (: düğ, düği; bulgur) adını verdikleri, bizim “anlı”ye benzeyen bir malzemeden yemek yaparlar.³⁵⁹ Önce suyu ateşin üzerine koyarlar. Kaynayınca dûkiden bir parça içine atarlar. Yanlarında et varsa onu lime lime edip tencereye koyarlar ve beraber pişirirler. Yemek pişince herkesin payını tabaklara koyup servis yaparlar. Ve nihayet tabaklardaki yemeğin üzerine yoğurt dökerler. Yemekten sonra kısarak sütünden yapılan ve “kıımız” (: kıımız) adı verilen nesneyi içerler.

Türkler iyi karakterli, kuvvetli ve cesur insanlardır. Bazı vakitlerde “burhani” (: borani) denilen hamur işini yerler. Bu yemek, küçük küçük kesilmiş hamur parçalarıdır aslında. Bunlar, ortalarından birer delik açılarak tencereye oturtulur. Pişirildikten sonra üzerine yoğurt dökülüp içilir. Ayrıca bir çeşit şıraları daha var ki demin bahsettiğimiz dûkî tanelerinden yapılıyor.

Tatlı yemek, onlar nezdinde ayıp karşılanır! Ramazan ayı içinde Sultan Uzbek’in huzurunda bulunuyordum. Sık sık yenmekte olan kısarak ve koyun eti vardı sofrada. Ayrıca “riştâ” (: erişte) denilen ve şehriyeye benzeyen; piştikten sonra sütle karıştırılarak bir çorba da hazırlanmıştı.

O gece arkadaşlarımın yaptıkları tatlıdan bir tabak sundum sultana. Sultan sadece parmağıyla dokunup tatmakla yetindi, bir daha elini sürmedi! Tülük Tümûr’un anlattığına göre sultan bir gün çocuk ve torunlarının sayısı kırkı bulan saygın bir kapıkuluna şöyle demiş:

“Bu tatlıyı yersen cümlelerinizi azat ederim!” Ama adam şu cevabı vermiş:

“Beni öldürsen de yemem!”

Kırem’den çıktıktan sonra Tülük Tümûr’un otağının bulunduğu Sicicân’a (: Sırgan) indik. Tülük Tümûr adam göndererek beni huzuruna çağırdı. Arabacının yedeğinde her zaman hazır binek bulundugundan hemen atlandım ve otağa gittim. Bey, çeşit çeşit yemekler hazırlatmıştı. Bunlar arasında ekmek de vardı. Servis yaparken önce küçük kâselerde beyaz bir su getirdiler, herkes onu içti. Şeyh Muzafferüddîn, Tülük Tümûr Bey’in ön tarafına oturmuş, ben de onun yanında yer almıştım...

“Bu içilen nedir?” diye sordum. Cevap verdi:

“Dühn suyudur!” Ama onun söylediğinden hiçbir şey anlamamıştım. Tatıldığında ekşilik hissettiğim için hemen bıraktım. Yemekten çıktığım zaman bunun ne olduğunu araştırdım; anlatılar:

“Dûkî (: düğ) tanelerinden yapılan bir “nebîz”dir bu. Onlar Hanefî mezhebindendir ve nebîz onlar nezdinde helâldir.” Buralılar dûkîden yapılmış bu nebîze “bûza” (: boza) adını veriyorlar. Şeyh Muzafferüddîn bana “mâiddühn” (: dühn suyu) dediğinde dilinde biraz tutukluk ve yabancılık bulunduğu için “yağ suyu” demek istediğini sanmıştım!

Bıçakçı Ahı’nın ve Azak Beyinin Misafirperverliği

Kırem’den itibaren onsekiz konak yol aldıktan sonra büyük bir suya geldik. Orayı geçmek bir günümüzü aldı. Yük hayvanları ve arabalar suya hep beraber girmiş olduğundan çevre baştan başa çamur ve bataklık hâline gelmiş, geçiş iyice zorlaşmıştı. Emir geçişimi kolaylaştırmak için önce bana yol verdiği gibi hizmetkârlarından bir bölümünü de yardımımıza göndermişti. Ayrıca sultanın huzuruna çıkmak istediğimi; bana ihtimam gösterilmesi gerektiğini bildiren bir mektup yazarak Azak beyine yolladı. Böylece diğer bir suya ulaşıncaya kadar yola devam ettik. Vardığımız suyu da yarım günde geçtik. Üç gün daha giderek Azak şehrine vardık.

Burası deniz kenarında kurulmuş, düzenli, mükemmel bir şehirdir. Cenevizli ve diğer milletlerden gelen tacirler oraya ticaret amacıyla hücum ediyorlar. Ahılardan Bıçakçı Ahı şehrin nüfuz sahibi kişilerindendir. O, gelen giden yolcuya zaviyesinde yemek ikram eder. Tülük Tûmûr Bey’in mektubu, Azak emiri olan Muhammed Hvâce Huvârezmî’ye ulaştınca yanında şehir kadısı ve öğrencileri ile bizi karşılamaya çıktı, ziyafet düzenledi. Onu selâmlayıp ziyafetin hazırlandığını yere yöneldik.

Yemekten sonra şehre yönelerek kale dışında Hıdr-İlyas’a (: Hızır İlyas) nispet edilen bir ribâtta konakladık. Azak halkından Şeyh Receb Nehr-i Melikî geldi, bizi aldı ve kendi tekkesinde hazırladığı mükellef bir ziyafete çağırdı. Nehr-i Melik aslında bir Irak kasabasıdır. Bizim Azak’a varışımızdan iki gün sonra Tülük Tûmûr Bey şehre gelmişti. Azak Beyi Muhammed Hvâce, yine yanında belde kadısı ve öğrencilerle onu karşılamaya çıktı, görülmemiş bir şekilde ağırladı. Birbiri peşine üç çadır kuruldu. Bunlardan biri parlak renklerle süslü ipekten, diğer ikisi de ketenden yapılmıştı. Çevresi “serâçe” denilen çitlerle çevrilmişti. Bizim orada bunlara “efrâc” denilir. Otağın dışında kalan giriş yeri bizim ülkemizdeki burçları andırıyor. Bey, otağ önünde atından inince yere serilen ipek yaygılar üzerinden yürüyerek çadıra girdi. Tülük Tûmûr, –misafirperverliğinden olacak– kendi nezdinde ne kadar değerli olduğumu göstermek için beni önüne kattı. Böylece ilk çadıra girdik.

Burası Tülük Tümûr Bey'e tahsis edilmişti. Ortasına, beyin oturması için altınla süslenmiş büyük bir ahşap taht kurulmuş, üzerine güzel bir minder kondurulmuştu. Bey beni ve Şeyh Muzafferüddîn'i ileri geçirdikten sonra kendisi ilerledi, ikimizin arasında tahta oturdu. Kendi kadısı, hatibi ve belde kadısı ile öğrencileri tahtın sol tarafında yere serili kıymetli yaygılara oturdular. Tülük Tümûr Bey'in oğluyla kardeşi, Azak beyi Muhammed Hvâce ve çocukları hizmette bulunmak için ayakta kaldılar. Daha sonra at eti ve diğer etlerden yapılmış yemekler getirildi. Arkasından kısırak sütü ve boza sunuldu.

Yemekten Sonra *Kur'an* ve İlahi Okunması

Yemek bitince güzel sesle okunan *Kur'an* dinlendi. Bir minber kurularak vâiz buraya çıktı. Hafızlar önde yerlerini aldılar. Biz cemaat olarak fevkalâde iyi hazırlanmış bir hutbe dinledik. Hatip, sultan ve Tülük Tümûr Bey için dua etti. Orada hazır bulunan cemaat için de ayrı ayrı dualarda bulundu. Vâiz duayı önce Arapça söylüyor, arkadan Türkçesini açıklıyordu. Onun sözlerinin ara yerlerinde ise hafızlar *Kur'an*'dan âyetler okuyorlar, bu âyetleri güzel bir nağme ile tekrarlıyorlardı. Sonra ilâhî söylemeye başladılar. Arapça söylediklerine "kavâl" diyorlardı. Daha sonra Farsça ve Türkçe okumaya başladılar. Bu bölüme ise "mülemma" adını veriyorlardı. Bunların ardından yine yemek getirildi, meclis böylece akşama kadar sürdü.

Oradan ayrılmak için ne zaman izin istesem bey razı olmuyordu. Tören sonunda beye, çocuklarına, kardeşine, bana ve Şeyh Muzafferüddîn'e birer takım elbise; beye on, çocukları ve kardeşlerine altışar, beyin ileri gelen adamlarıyla bana da birer at getirildi.

Yaygın At Ticareti

Bu memlekette attan bol bir şey yok. Fiyatları hakikaten ucuz. En iyi at bu ülke parasıyla elli veya altmış dirheme alınır. Bizim diyarımızda bir dinar civarında bir para demektir bu! Bu atlar Mısır'da "ekâdiş" denilen cinsten olup halk bunlarla geçiniyor. Bizde koyun neyse burada at o! Belki bizdeki koyun sürülerinden daha çok. Her Türkün elinde bunlardan binlercesi vardır. At sahibi olan Türkler arasında ülkede yerleşmiş şöyle bir âdet vardır:

Kadınların bindikleri arabaların bir köşesine bir arşın boyunda ince bir değnek asılıyor. Ucuna da bir karış uzunlukta keçe parçası bağlanıyor ve her bin at için tek parça bağlıyorlar. Ben gezi sırasında on civarında keçe asılmış arabaya tesadüf ettim. Yetiştirilen atların çoğu Hindistan'a gönderiliyor. Her at kervanı altıbinden az ya da çok

attan oluşuyor. Her tüccarın yüz-iki yüz civarında atı var. Tacirler her elli at için bir sürücü tutarlar; sürücüler atları koyun sürüleri gibi meralara salarlar. Sürücüye (: çobana) “kaşî” adı veriliyor.³⁶⁰ Elinde ucuna ip bağlanmış uzun bir değnekle at üstünde görevini yapar. Eğer bir atın yakalanması isteniyorsa hemen koşturmaya başlar, elindeki ipi (: kemendi) atın boynuna atarak yakalar. Çevik bir hareketle tuttuğu hayvanın sırtına geçerek ötekini çayıra bırakır! At sürüleri ancak Sind arazisine girdikten sonra yemle beslenirler. Çünkü bu ülkedeki çayırlar arpanın yerini tutacak kalitede değildir. Sürülerdeki hayvanların çoğu Sind’de çalınır ya da telef olur. Burada Şışnkar denilen yere ulaşıldıkta at başına yedi gümüş dirhem ödenir. Sind’in merkezi Multân’a geldiği vakit ise ayrı bir vergi verilir. Daha önce at sürülerinin dörtte biri haraç alındığı hâlde Hind sultanı Muhammed Şah bu vergiyi kaldırmış ve Müslüman tacirlerden zekât, Müslüman olmayanlardan da öşür (: onda bir) alınmasını emretmiştir. Her şeye rağmen tacirler iyi kazanıyor. Zira onlar bu atlardan en ucuza sattıklarını yüz dinara vermektedirler! Bu para bizim Mağrip altını ile yirmibeş dinar ediyor. Çoğu kez bunun iki katı fiyata satmaları da imkân dahilindedir. Hattâ bir at demin verdiğimiz rakamın dört katı fazlasına bile gidebilir! “ci-yâd” tabir edilen kaliteli küheylânlar ise beşyüz dinara gider. Hindistanlılar yük taşıtma veya yarış için bu taraftan at satın almazlar; savaşta hem kendileri hem de hayvanları zırha büründüğünden dayanıklılığa ve adımların genişliğine önem verirler. Yarış hayvanlarına gelince; bunları Yemen, Umân ve Fars eyaletinden getirirler ki bu cins hayvanların biri bin ilâ dörtbin dinar arasında alıcı bulur!

Macar Şehri, Dervişlerin Gördüğü İlgi ve Gezgini Bir Yahudi

Tülük Tümmür Bey’in bu şehirden ayrılışından sonra Muhammed Hvâce’nin yol ihtiyaçlarımızın tedariki vesilesiyle orada üç gün kalmak zorundaydık. Hazırlıklar bitince Macar şehrine doğru yola koyulduk.³⁶¹ Burası büyük bir ırmak (: Kuma, Kuban) kenarında geniş bahçelere sahip bir şehirdir. Türk ülkelerinin en bakımlı, en güzel şehirlerinden! Burada Irak’ın Batâih beldesinden gelen yaşlı, erdemli, ibadete düşkün Şeyh Muhammed Batâihî’nin zaviyesinde konakladım. Bu adam Ahmed Rifâî’nin halifesidir. Allah ondan razı olsun. Onun tekke-lerinde Arap, İranlı, Türk ve Rum dervişlerden oluşan evli ve bekâr yetmiş kadar mürit bulunmaktadır. Onlar kendilerine verilen sadakalarla geçiniyorlar. Bu ülkede halk dervişlere çok yakınlık gösteriyor. Herkes at, öküz, koyun ne bulursa tekkeye gönderiyor; sultan ve hatunları da

ahaliden geri kalmıyor. Bereketlenmek için şeyhleri sık sık ziyaret ediyor, ihsanlar yağıdırıyor, hediyeler takdim ediyorlar. Hele hele kadınlar bu konuda aşırı bir tutum içindedirler!

Cuma namazını Macar şehrinde kıldık. Namaz bitince Buhara'nın sayılı bilginlerinden olan İzzeddin çıktı minbere. Önünde öğrenci ve hafızlardan oluşan geniş bir takipçi kitlesi vardı. Bu vâizi, şehrin hâkimi ve ileri gelen kişiler de dinlemekteydiler. Vaazın sonunda Şeyh Muhammed Batâihî ayağa kalkarak şöyle dedi:

"Vâiz efendi artık yola düşmek niyetindedir. Biz de onun yol gereklerini görmek istiyoruz!" Bu sözlerinden sonra keçi yününden dokunmuş feracesini çıkartarak;

"İlk olarak bu benden!" dedi ve uzattı. Onun ardından kimi at, kimi para verdi. Kısa zamanda pek çok şey toplanmış oldu!

Bu şehrin büyük çarşısında bana selâm veren ve Arapça konuşan bir Yahudiye rastladım. Hemen sordum:

"Sen nereden geliyorsun?" Cevap verdi:

"Endülüs'ten geliyorum ama denizyolu yerine karayolunu kullandım. İstanbul üzerinden Anadolu'yu (yahut Rus ülkesini) bir baştan bir başa geçtim, Çerkes ülkesine uğrayarak buraya ulaştım. Endülüs'ten çıkalı dört ay oluyor."

Onu tanıyan ve beraber seyahat eden tüccarlar da sözlerinin doğru olduğunu bildirdiler.

Kadınların Erkeklerden Üstün Tutuluşu

Bu yörede gördüğüm ilginç tutumlardan biri de erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden üstün sayılıyor! Emirlerin hanımlarına gelince bu konuda ilk müşahadem Kırım'den çıktığımda vuku bulmuştu. Emir Saltıye Bey'in hanımını baştan aşağı pahalı mavi kumaşlarla kaplanmış, pencere ve kapıları açık bırakılmış arabasına bindiği sırada seyretmiştim. Yanında şahane elbiseler giymiş, fevkalâde güzel dört cariyeye bulunuyordu. Arkasından gelen bütün arabalarda da cariyeler bulunmaktaydı. Beyin konağına yaklaşıncı o arabadan iniyor, onunla birlikte en aşağı otuz cariyeye de inerek hatunun eteklerini tutuyordu. Onun elbiselerinde (kuşağımsı) uzantılar vardı; cariyeler buralardan tutuyor ve eteği yerden kaldırıyorlardı. Hatun böyle ihtişam ve gururla ilerleyip beyin huzuruna oturmuştu. Cariyeler ise hatunun çevresinde ayakta duruyorlardı. Az sonra getirilen kırmızı tulumlardan bir kadeh dolduran hatun, iki dizi üzerine çökerek eliyle beye sunmuş, bey bunu içtikten sonra hatun aynı tarzda bir kadeh içkiyi de kayınbiraderine takdim

etmişti. Nihayet beyin bizzat kendisi bir kadeh kınızı kendi eliyle hatununa içirmişti. Sofra hazırlanınca yemeklerini bir arada yediler. Bey, eşine bir takım elbise takdim ettikten sonra Hatun kibarca huzur-
dan çıktı. Beylerin hatunlarına gösterdikleri ilgi burada böyle! Sultanın eşlerini ise daha sonra anlatacağız...

Pazar esnafının ve satıcıların eşlerine gelince, bunların da durumu diğerlerinden aşağı değil! Onlardan birini atların çektiği muhteşem bir arabada gördüm. Yanında eteklerini tutan üç-dört cariye vardı; başında mücevherlerle donatılmış, ön tarafında tavus tüyünden bir sorgucu bulunan ve "buğtâk" adı verilen bir hotoz vardı. Arabanın pencereleri açık olduğu gibi kadının yüzü de örtülmemişti. Zira Türk kadınları yüz-
leri açık dolaşırlar. Bir başka kadını da aynı şekilde gördüm. Yanındaki köleleriyle pazara süt, yoğurt getirip satıyor, karşılığında esans satın alı-
yordu.

Öyle olur ki bazen kadınlara erkekleriyle beraber rastlarsınız da "Şu adam bu hatunun hizmetkârı olmalı!" dersiniz. Zira kocası, koyun postundan bir kürk ile başında da buna uygun "külâ" (: külâh) denilen şapkadan başka bir şey taşımamaktadır!

Beş Dağ Kaplıcaları, Yürüyen Çadır Şehir, Zengin ve Cömert Hatunlar

Hükümdarın karargâhına gitmek üzere Macar şehrinde gereken hazırlıkları yaptık. Karargâhı buradan dört gün uzakta Bişdağ (: Beş-
dağ) denilen yerdedir. "Biş" Türkler nezdinde beş demektir; "dağ" ise tepe, yükseklik anlamına geliyor. Bişdağ denilen mıntıkada sıcak su kaynakları var.³⁶² Türkler buralarda yıkanıyor ve bu sulara girenin her türlü hastalıktan korunacağına inanıyorlar. Ramazanın ilk günlerinde karargâha geldiğimiz vakit etrafın boşalmış olduğunu gördük. Geçti-
ğimiz konakları bir kez daha katedip geriye döndük.

Daha yakınlara götürülmüş olan orduya ulaşarak çadırımı bir tepenin üzerine kurdum. Önüne de bayrağımızı diktirdim. Araba ve atları çadırın arkasına bırakıp "ordu"ya yöneldim. Türkler karargâh kurdukları yere "ordu" diyorlar.³⁶³

Orduyu gördüğümüz zaman câmii, çarşıları, halkı, mutfak bacala-
rından yükselen dumanlarıyla kocaman bir yürüyen şehirle karşı karşı-
ya olduğumuzu anladık! Ordu denilen bu büyük karargâh şehir, atlarla çekilen arabalarda taşınıyor. Konaklamak üzere seçilen yere varılınca hafif malzemeden yapılan evler, çadırlar ve eşya arabadan indiriliyor. Çok kısa bir zamanda çarşılar, mescitler ve obalar kuruluyor.

Sultanın hanımlarının her biri, kendi çadır (: otağ) malzemeleri ile

önümüzden geçti. Bu hanımların dördüncüsü İsa Bey'in kızıydı; yolda ilerlerken tepe üzerinde bir yabancıнын geldiğini belirten bayraklı çadırı görmüş, yanımıza cariyelerini göndermişti. Onlar geldiler, bizi selâmladılar ve hatunun selâmını bildirdiler. Hatun ise aşağıda, yolda bekliyordu; ona Tülük Tümûr'un teşrifatçıbaşısı olan adamla hediye gönderdim, bir arkadaşım eşliğinde. Lütfederek hediyelerimi kabul etti. Benim, kendi çadırı civarına kondurulmamı emir buyurarak arabasına hareket işareti verdi. Onun ardından sultan geldi. O da kendisi için ayrılan otağa doğru gitti.

Ulu Sultan Muhammed Uzbek Han

Adı Muhammed Uzbek'tir.³⁶⁴ Han, onların dilinde hükümdar, sultan anlamındadır. Onun geniş bir ülkesi, kuvvetli bir ordusu, şanlı şöhretli bir devleti vardır. O, Tanrı düşmanı Kostantîniye halkıyla cihat etmekte, onları kahretmektedir. Onun ülkesi çok büyüktür, muazzam şehirlerle donanmıştır. Kefâ (: Kefe), Kırem, Macar, Azâk (: Azak), Surdak (: Suğdak), Huvârezm ile taht şehri olan Sarâ (: Saray) bu beldelerin en ünlüleridir. Muhammed Uzbek Han dünyanın yedi ulu hükümdarından biridir. Onları şöyle sıralayabiliriz:

Hak Teâlâ onu desteklesin ve zaferlerle yüceltsin; müminlerin emiri, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, kıyamet saatine kadar hakkı ve hakikati savunacak muzaffer topluluğun önderi (Fas hükümdarı) efendimiz; Mısır ve Şam bölgesinin sultanı; Irak bölgesinin sultanı; şimdi bahsetmekte olduğumuz Sultan Uzbek; Türkistan ve Mave-râû'n-nehr'in (: Seyhun-Ceyhun arası) hükümdarı; Hind hükümdarı ve Çin hükümdarı...

Sultan Uzbek bir yere seyahat etmek isteyince beraberinde sadece devlet erkânı ile kapıkulları yer alır. Kadınların her biri ayrı bir halayık tayfasıyla yolculuk yapar. Sultan bunlardan birinin yanına gitmeyi arzularsa teşrif edeceğini önceden haber verir. Hatun ona göre hazırlıklarda bulunarak hükümdarı karşılamak üzere bekler. Sultanın seyahati, bir menzilde konaklaması, herhangi bir işe koyulması; bunların hepsi kendine özgü âdetler içinde cereyan eder. Meselâ âdetlerinden biri Cuma günleri namazdan sonra altın kubbede oturmasıdır. Burası mükemmel bir şekilde düzenlenmiştir ve altın levhalarla kaplı ahşap direkler üzerine kuruludur. Orta yerde yine altınla süslenmiş, gümüş kaplamalı ahşap bir taht vardır. Tahtın ayakları halis gümüştedir, başları da gümüşle bezenmiştir. Sultan tören esnasında bu tahta oturunca sağ yanında Taytuğlı Hatun oturur. Onun yanında Kebek Hatun bulunur. Sol tarafta da sırasıyla Beylûn (: Bîlûn) Hatun ve Urducâ (: Orducî)

Hatun otururlar. Tahtın sağ alt kenarında hükümdarın oğlu Tîn Bek, solunda ise öteki oğlu Cânî Bek ayakta beklerler. Ön tarafta sultanın kızı İt Kucücük (: İt Küçücük) oturur. Bu kadınlardan biri içeri girince sultan ayağa kalkar, onun elinden tutar, tahta kadar götürüp yerine oturtur. Ama Taytuğlı Hatun teşrif ettikte; “melike” (: baş, kraliçe) olduğu ve en beğenilen hatun olma niteliğini kazandığı için sultan onu köşkün ta kapısında karşılar. Oracıkta elinden tutarak içeriye getirir. Tahtın bulunduğu yere kadar onunla yavaş yavaş ilerler, kibarca yerine oturtur ve kendi makamına geçip kurulur. Kadınların hiçbirisi kaç-göç yapmadıkları için bu tören halkın önünde cereyan eder.

Merasimin bundan sonraki bölümünde saygın ve nüfuzlu emirler (: ordu erkânı) içeri girerler. Tahtın her iki yanına konmuş iskemlelere otururlar. Sultanın otağına giren her ziyaretçi iskemlesini kölesiyle beraber getirmek zorundadır. Hükümdarın yakın akrabaları, amca ve kardeş çocukları ön tarafta yerlerini alırlar. Onların tam karşısında, köşk kapısının yanında büyük kumandanların çocukları durur. Onların arka tarafına sağlıklı sollu, yüksek rütbeli subaylar dizilir. Sonra derecelerine göre halktan bazı kimseler üçer üçer içeri girerek sultanı selâmlar ve dönüp uzağa otururlar.

İkinci namazı kılındıkta önce başhatun kalkar. Kumaları, otağına kadar ona refakat ederler. Başhatun kendi çadırına girinceye dek orada beklerler. Sonra her biri kendi arabasına binerek kaldığı çadıra yönelir. Her hatunun yanında elli kadar atlı cariyeye bulunur. Arabaların önünde yirmi civarında yaşlı kadın yer alır. Onlar da ata binmektedirler. Bunlar “fityân” denilen yiğit hizmetkârlar ile araba arasındadırlar. Hepsinin arkasında yüz kadar genç köle bulunur.

Fityân denilen hizmetkârların önünde yüze yakın yüksek rütbeli kapıkulu bulunur. Onlar da ata binmişlerdir. Yüz kadar da yaya köle vardır. Yayalar bellerinde kılıç, ellerinde değnek, atlılarla genç hizmetkârlar arasında yer alırlar. Bütün hatunların geliş ve dönüş tertipleri böyledir.

Sultanın Cânî Bek adlı oğluna yakın bir yerde konaklıyordum. Gelişimin ertesi günü ikinci namazından sonra hükümdarın huzuruna çıktım. Yanında şeyhler, kadılar, fakih efendiler, seyyidler, şerifler ve derişler toplanmıştı. Çeşit çeşit yemek yapılarak zengin bir sofr kurulmuştu; ziyafete katıldık. Bu arada nakîbüleşraflık yapan Seyyid Şerif b. Abdülhamîd ile Kadı Hamza hakkımda övgü dolu sözler söylediler, sultana güzelce takdim ettiler beni! Ayrıca ikram görmem için telmihte bulundular!

Buradaki Türkler, gelen yabancıları nasıl ağırlayacaklarını, onlara

ne gibi yiyecekler sunacaklarını bilmiyorlar! Kesip yemeleri için koyunlar ve atlar; içecek olarak da kırmızı tulumları gönderiyorlar! İkramları budur işte! Birkaç gün geçmişti, ikindi namazını sultanla beraber kıldık; ben çadırıma gitmek için kalktığımda derhal oturmamı emretti. Önce “dükî”den yapılma meşrubat (: boza) sonra haşlama at ve koyun etinden oluşan bir yemek çıkarıldı. Ben o gün sultana bir tabak tatlı götürmüştüm; sadece parmağını tatlıya değdirip ağzına götürdü, hiç yemedi!

Hatunlar ve Tertiplerine Dair

Her hatun bir arabaya biner. Hatunun araba içindeki odası, altın havası veren gümüşten veya mücevheratla bezeli ahşaptan mamul bir kubbedir. Arabayı çeken atlar, sırmalı ipekten mamul perdelerle örtülüdür. Koşî (: Koşıcı) denilen genç sürücü atlardan birinin üstüne binecek arabayı sürer. Hatun arabada yerine oturduğu vakit, veziri gibi olan kocamış bir kadını sağ tarafına alır. Bu kadına “Ulû Hatun” denilir. Yine yaşlı olup teşrifatçılık ve perdedarlık yapan “Küçük Hatun”u sol tarafına oturtur. Ön tarafta zarafet ve güzellikte eşsiz altı cariyeye vardır. Onlara “benât” (: kızlar) deniliyor. Arkada da bu kızlardan ikisi durur; hatun onlara dayanır ve başına “buğtâk” denilen, mücevherle bezeli küçük bir hotoz takar. Bunun üzerine tavus tüyünden bir sorguç kondurur. Sirtında Rum prenseslerinin giydikleri tarzda inciyle bezenmiş “minut” a (: manto) benzer bir elbise vardır. Ulu ve küçük hatunların başlarında da kenarları inci ve altınla işlenmiş yazmalar vardır. Kızlara gelince; “külâ” (: külâh) denilen hotozlar vardır başlarında... Bu başlığın tepesine mücevherle süslü altın bir halkayla tavus tüyünden sorguçlar takılmıştır. Her birinin elbisesi “nah” adı verilen bir ipek cinsinden mamuldür.

Hatunun önünde Rum yahut Hind asıllı on onbeş hizmetkâr bulunur. Bunlar da altın ve mücevher işlemeli ipek elbise giyerler, yanlarında altın yahut gümüşle kaplı değnekler bulunur. Hatunun bindiği arabanın arkasında yüz kadar araba ilerlemektedir; her birinde küçüklü büyüklü üç dört cariyeye vardır. Bunlar da aynı şekilde ipek elbise ve külâhlarıyla alaya katılmışlardır. Onların ardında deve yahut öküzlerle çekilen üçyüz kadar arabada ise hatunun hazinesi, süs eşyası, elbise-leri ve yiyecekleri taşınmaktadır. Her araba demin bahsettiğimiz cariyelerden biriyle evlendirilmiş bulunan bir genç kölenin zimmetindedir. Çünkü böyle bir evlilik yapmamış kölelerin cariyelere yaklaşmaları; onların işlerini görmeleri yasaktır! Hatunların düzenleri böyledir işte... Her birini aşağıda ayrı ayrı anlatacağız.

Büyük Hatuna Dair

Büyük hatun, “melike”dir (: kraliçe). İlerde bahsedeceğimiz Cânî Bek ile Tîn Bek’in anası odur. Sultanın kızı İt Küçücük’ün annesi ise bu kadından önce melikelik yapan Taytuğlı Hatundur. Sultanın en çok hoşlandığı ve saygı gösterdiği kadın odur. Hükümdar gecelerinin çoğunu onun yanında geçirir. Halk bu ilgiden ötürü Taytuğlı’ya fazla saygı gösterse de onun hatunlar arasında en cimri olduğunu herkes bilir! Sultanın, bu kadını “özel bir vasfından” ötürü sevdiğini söylemişti bana güvenilir bir dostum! Sultan her yaklaştığında onu bakire gibi buluyormuş! Bir başkasının bildirdiğine göre o kadın Hz. Süleyman’ın saltanatının çökmesine sebep olan hatunun soyundan geliyor-muş! Süleyman Peygamber yeniden iktidara gelince; “O hatunu tek canlının dahi bulunmadığı bir bozkıra atın!” diye emir vermiş. Böylece kadın Kafkak (: Kıpçak) bozkırına bırakılmış. O kadının rahmi halka şeklinde yaratılmış; onun neslinden gelenlerde de öyleymiş! Gerçi Deşt-i Kıpçak yöresinin dışında, herhangi bir kadının rahminin böyle yaratıldığına dair ne bir söylenti duydum ne de gören veya duyanla karşılaştım. Allah biliyor ya sadece Çin’de böyle kadınların bulunduğunu bir Çinli söylemişti bana. Elime böylesi geçmedi, yalan yok! İşin hakikatini de bilmem...

Sultanla görüşmemizden bir gün sonra bu hatunun huzuruna çıktım; çocuk yapma zamanı geçmiş on kadar yaşlı hizmetçi arasında oturuyor, önünde neredeyse elli cariyeye bulunuyordu. “Benât” (: kızlar) diye çağrılan bu cariyeler altın ve gümüş tabaklara konmuş kirazları ayıklıyorlardı. Hatun da önündeki altın siniden bir şeyler ayıklıyordu. Ona selâm verdik. Bizim grupta Mısır usûlü *Kur’an* okuyan bir hafız vardı, tatlı sesiyle bir aşır okudu. Büyük hatun derhal “kımız” servisi yapılmasını emretti, bizzat kendi eliyle oradaki süslü tahta kadehlerden biriyle kımız sundu bana! Onlar bu hareketi en yüksek taltif olarak görürler. Ben evvelce kımız içmemiştim ama kabul etmekten başka çare de yoktu! Nitekim tattım ve hiç beğenmedim! Yanımdaki arkadaşlardan birine uzattım. Büyük hatun yolculuğumuzla alâkalı epey soru sordu, biz de etraflı cevaplar verdik.

Sonra huzurundan çıktık; sultan nezdinde en kıymetli hatun oydu, bu yüzden ziyaretlere ondan başlamıştık.

Büyük Hatunu Takip Eden İkinci Hatuna Dair

Adı Kebek Hatun’dur. “Kebek” Türkçede ayıklanan şey; kepek anlamına gelir. Babasının ismi Nagatay’dır. Nagatay’ın hâlen sağ olduğunu fakat “nıkris” (: damla) hastalığından mustarip bulunduğu

nu öğrendik. Büyüğü ziyaretimizden bir gün sonra Kebek Hatun'a vardık. Huzuruna girdiğimiz vakit bir döşek üzerine oturmuş *Kur'an* okuyordu; yanında yaşlı kadınlardan on, kızlardan da gergef işleyen yirmi cariyeye vardı. Onu selâmladığımızda bize daha kibar ve güzel bir karşılık verdi. Hafızımız hemen *Kur'an* okudu; Kebek Hatun memnun oldu ve kımız getirilmesini emretti. O da kraliçe gibi kadehi bana kendi eliyle sundu. Onun yanından da ayrıldık.

Üçüncü Hatun

İsmi Beylûn'dur. Büyük Kostantîniye hükümdarı Tekfûr'un kızıdır. Huzuruna girdiğimizde gümüş ayaklı, altın bezeli tahtında oturuyordu; Rum, Türk ve Nûba ırkından yüz kadar cariyeye de önünde bekliyordu. Bunların kimi çömelmekte, kimi ayakta dikilmekteydi. Genç hizmetkârlar, hatunun baş ucunda beklemekteydiler. Onun perdedarları (: teşrifatçılar) Rumlardandı.

Hâl hatır sordu; oraya ne zaman geldiğimiz, vatanlarımızın ne denli uzak olduğu vs. sualler yöneltti. Şefkatli ve yumuşak kalpli idi; hemen ağladı ve elindeki mendille gözyaşlarını sildi. Yemek hazırlanmasını emretti. Sofra kurulunca onun huzurunda yedik; bizi seyretdiyordu.

Ayrılmak istediğimiz zaman şöyle dedi:

"Bizimle alâkanızı kesmeyiniz! Tekrar uğrayınız yanımıza ve herhangi bir şeye ihtiyaç duyarsanız hemen bize bildiriniz!" Böylece cömertliğini, erdemini göstermiş oldu. Arkamızdan (bir öğünlük hazır) yemekle birlikte ekmek, yağ, koyun, para, yepyeni elbiseler ve üçü asil cinsten tam onüç at yolladı. İstanbul seyahatimiz aşağıda anlatacağım gibi bu hatunun himayesinde olmuştur.

Dördüncü Hatun

Onun ismi Urducâ'dır. "Urdû" (: ordu) onların dilinde karargâh demektir. Karargâhta doğduğu için bu ad verilmiş ona. Bu kadın "ulus" (: ulus; büyük kabile) başı Emir İsa'nın kızıdır. Biz geldiğimizde İsa sağdı ve sultanın kızı İt Küçücük'ün kocasıydı.

Urducâ hükümdar eşleri arasında simaca en tatlı, huyca en merhametli ve erdemli olandır. Daha önce de açıkladığımız gibi, ordu yerine ulaştığımız vakit beni tepede çadırın önünde görünce adam gönderip hâlimi hatırımla ilk soran da bu kadındır. Huzuruna geldiğimiz vakit yüksek mizacına, iyiliksever ruhuna bir kez daha tanık olduk. Bize yemek çıkarttı. Huzurunda yedik içtik, kımız sundu, yoldaşlarımız aldılar; (biz almayınca) durumumuzu anlamak istedi, gere-

ken izahatı verdik. Onun yanından ayrıldıktan sonra Emir Ali b. Erzak'la (: Erzen) evli olan kızkardeşini de ziyaret ettik.

Ulu Sultan Uzbek'in Kızına Dair

Adı İt Küçücük'tür. Adının karşılığı "Kelb-i Sağır" dir. Çünkü it'in Arapçası kelb, "kucücük"ün Arapçası ise sağırdır. Daha önce de belirtmiştik; Türkler aynı Araplar gibi fal ile isim veriyorlar. Babasının otağından altı mil uzaklıkta kendine ait bir yerde oturan bu hatuna yöneldik. Bizim ziyaretimizde hazır bulunmaları için kadıya, fakihlere, Seyyid Şerif b. Abdülhamîd'e ve onun öğrencilerine emir verdi; nihayet kocası İsa da geldi. İsa'nın kızı sultanın eşidir. İsa, İt Küçücük Hatunla aynı sedire oturdu. Bu adam damla (: nıkrıs) hastalığı çektiği için ne ata binebiliyor ne de yürüyebiliyor. Hükümdarın huzuruna çıkması gerektiği vakit hizmetkârları onu arabadan indirip koltuğuna girerek taşıyorlar. İkinci hatunun babası Nagatay Bey'i de aynı hastalıktan mustarip buldum. Bu meret, Türkler arasında çok yaygın! Sultanın kızı İt Küçücük Hatun, cömertlik ve erdem bakımından bir benzerini görmediğim kadındır. Hak Teâlâ ona en güzel mükâfatı versin.

Sultanın İki Oğlu

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu iki kardeşin anası Melike Taytuğlı'dır. Büyüğünün adı Tîn Bek'tir. "Bek"; emir, kumandan anlamına geliyor. "Tîn" ise beden demektir. Böylece bu ismin karşılığı Emîr-ü'l-cesed (: teni yöneten) oluyor. Kardeşinin adı Cânî Bek'tir. "Cân", ruh anlamına geliyor; o sanki Emîr-ü'r-ruh (: ruhu yöneten) diye isimlendirilmiş oluyor. Onların her birinin kendilerine ait otağları vardır. Tîn Bek görünüş ve endam bakımından Allah'ın en hoş kullarındandır. Babası onu tahtına vâris kıldı; veliaht yaptığını duyurdu. Onun üzerine eğildi; ilgisini tamamen onda yoğunlaştırdı ama bu tavır Yüce Hakk'ın iradesine uygun değildi. Baba vefat edince o kısa bir müddet hükümdarlık yapmış lâkin çirkin işlerinden ötürü öldürülmüştür. Onun yerine başa geçen Cânî Bek ötekinden daha erdemlidir. Seyyid Şerif b. Abdülhamîd, Cânî Bek'in terbiyesini üstlenen hocadır. Buraya geldiğim zaman Cânî Bek'in otağına inmemi tavsiye eden kişiler Kadı Hamza, İmam Bedreddîn Kivâmî, İmam Mukrî Hüsâmeddîn Buhârî vs. ile beraber Seyyid Şerif'tir. Cânî Bek'in faziletinden ötürü bu tavsiyeyi yaptılar; ben de uydum.

Bulgar Şehrine Seyahatime Dair

Bulgâr şehrini daha önce duymuştum. Oraya yönelmek istedim. Çünkü orada bir mevsim boyunca gecenin, diğer mevsim boyunca da gündüzün kısaldığı gibi enteresan şeyler anlatılıyordu; tüm bunlara tanık olmak niyetindeydim. Sultanın otağ kurduğu yer ile Bulgar şehri arasında on günlük mesafe vardı. Bu yüzden oraya ulaştıracak birini istedim ondan; o da Bulgar şehrine götürüp getirecek kılavuzu yanıma kattı derhal! Ramazanda oraya vardım. Akşamı kılarken iftar ettik. Yemek esnasında yatsı ezanı okundu; yatsıyı kıldık, ardından teravih ve vitir derken şafak söküverdi! Orada mevsimi gelince günler de kısa olur. Ben üç gün kaldım Bulgar şehrinde.

Karanlıklar Ülkesine (: Sibirya) Dair

Karanlıklar ülkesine girmek istiyordum ve oraya Bulgar şehrin-den giriş yapılıyordu. Bulgar ile Karanlıklar diyarının birbirinden uzaklığı kırk gündü fakat faydası az, yorgunluğu çok olduğu için bu kararımдан vazgeçtim.

Karanlıklar ülkesine büyük köpeklerin çektiği küçük arabalarla seyahat edilir. Bu arazi baştan aşağı buzlarla kaplı olduğundan insanların ayakları kayar, diğer hayvanların toynakları tutmaz. Köpekler-inse tırnakları vardır; bu yüzden ayakları buz üstünde sabit kalır, kaymaz. Bu arazide ancak kuvvetli, zengin tüccarlar seyahat edebilir. Orada ne taş, ne ağaç, ne de toprak var! Dolayısıyla yiyeceğini, yaka-cağını ve içeceğini, en azından yüz civarında arabaya doldurmayan kimse bu yola düşmemeli! Arazinin kılavuzları oraya çok gidip gelen köpeklerdir. Bu yüzden fiyatları bin dinar civarındadır! Arabanın ipi kılavuz köpeğin boynuna bağlanır; üç köpek daha vardır ona eşlik eden. Kılavuz konumundaki en öndedir, ötekiler onun ardındadır. O durunca ötekiler de durur. Bu lider hayvana sahibinin vurması yahut eziyet etmesi söz konusu olamaz. Hattâ yemek hazır olunca insanlardan önce köpeklerin doyurulması gerekiyormuş! Çünkü köpek bir şeye kızıp da kaçarsa sahibini ölüme terketmiş demektir.

Bu uçsuz bucaksız alanda kırk menzil ilerleyen yolcular Karanlık (ülkenin) sınırında dururlar. Herkes getirdiği eşya ve malı oraya bırakır. Ve her zamanki menzillerine geri dönerler. Ertesi gün tekrar oraya geldiklerinde bıraktıklarının alındığını, onların yerlerinde samur, sincap ve kakum kürklerinin bulunduğunu görürler. Eşya bırakan kişi oradaki kürkleri yeterli görürse alışveriş tamamlanmış demektir. Kendi malına karşılık bunları az bulursa her şeyi olduğu gibi oraya bırakır. Meçhul alıcılar ya kürklerin sayısını artırır ya tamamen kaldırıp

en başta aldıkları eşyayı geri bırakırlar oraya! Alışveriş hep böyle cereyan eder. Onlar kimdir, nereden gelirler bilinmez; in midirler cin midirler şimdiye kadar hiç kimse onlardan birini görmüş değildir.

Alınan kürklerin en kalitelisi “kakum”dur. Bu cins bir kürk Hindistan’da bin dinara satılır; bizim paramızla ikiyüzelli altın eder. Rengi son derece beyazdır; bir karış boyunda olan bir hayvanın postundan yapılır. Hayvanın kuyruğu uzun olup kürkle beraber alınır, atılmaz! Kakumdan sonra “samur” gelir. Bunun derisi dört yüz dinara veya daha aşağı bir fiyata alınabilir. Kuşkusuz bu kürklerin başlıca özelliği bit kapmamalarıdır. Çin ülkesinin asilleri ve ileri gelen kumandanları bu derileri yakalarına koyuyorlar. Irak ve Fars tüccarları da böyle yapıyorlar.

Sultanın rehber olarak verdiği bey ile Bulgar şehrinden geriye döndüm. Hükümdarın otağını Bişdağ diye bilinen yerde buldum. Ramazanın yirmisekiziydi. Onunla bayram namazı kıldım; bayram Cuma gününe rastlamıştı.³⁶⁵

Onların Bayram Düzenlerine Dair

Bayram sabahı olunca sultan beraberinde kalabalık bir asker topluluğu ile ata bindi. Bütün hatunlar yanlarındaki askerle beraber arabalarına çıktılar. Sultanın kızı başına bir taç koyarak arabasına çıkmıştı; çünkü o asıl melikeydi; anasından miras almıştı bu makamı. Hükümdarın tüm evlâtları yanlarındaki askerlerle atlarına bindiler. Kadı Şihâbeddîn Sâyîlî, yanında üstatlar ve fıkıh bilginleriyle at sırtında bayram namazına gelmişti. Kadı Hamza, İmâm Bedreddîn Kivâmî ve Seyyid Şerif b. Abdülhamîd de atlara binip geldiler. Fakihlerden oluşan bu atlı grubu, sultanın veliahdı Tîn Bekle yan yanaydı. Yanlarında davullar ve bayraklar vardı.

Namazı Kadı Şihâbeddîn kıldırıldı ve güzel bir hutbe verdi. Namazdan sonra sultan ata binerek “köşk” dedikleri yüksek bir ahşap yapıya girdi, kadınlarıyla sohbet etmeye oturdu. İkinci bir köşk de bunun hemen alt tarafına kurulmuştu. Veliaht Tîn Bek’le taç sahibi İt Küçücük buraya oturmuşlardı. Onun alt ucunda sağlam soltu kurulan iki köşkte hükümdarın öteki çocukları ve akrabaları yerlerini almışlardı. İleri gelen kumandanlar ve onların çocukları için bu son köşkün her iki yanına “sandaliye” denilen oturaklar konmuş, herkes rütbesine göre kendi oturağına çökmüştü. Davetliler bu tarzda yerlerini aldıktan sonra ortaya nişan tahtaları konuldu. “Emir-i Tûmân”, (: tümen beyi) rütbesine sahip her kumandanın kendine ait bir nişan tahtası vardı. Türkler nezdinde onbin atlıyı yöneten kumandana Emir-i Tûmân denilir. Bu merasimde hazır

bulunan onyedî emir, yüzyetmişbin atlı savaşıncının kumandanları idiler. Fakat sultanın ordusu bundan daha kalabalıktır.

Her emir için minber benzeri bir oturak getirildi; askerler yeteneklerini gösterirken onlar da yerlerinde oturarak seyrettiler. Sonra hil'atler (: özel giysiler) getirildi ve bütün kumandanlara dağıtıldı. Her emir bu giysileri giydikçe sultan köşkünün alt tarafına geliyor, sağ dizinin üstüne çökerek ayağını uzatıyor, sol dizini ise dik tutarak bağlılığını arz ediyordu. Sonra eğri ve dizginli bir at getirilerek toynağı kaldırılmakta, emir bu toynağı öperek atı oturduğu yere götürmekte, sonra da orada at sırtında askerleriyle beraber dikilmekteydi. Bu törene bütün kumandanlar katıldılar.

Merasim bitince sultan, köşkten inip atına bindi; sağ tarafında veliaht oğlu ile İt Küçücük Hatun, sol tarafında ikinci oğlu, önünde ise sırmalı ipek örtülere bürülü atların çektiği ve sırmalı ipek kumaşların süslediği arabalara binmiş dört hatunu ile otağına doğru yola koyuldu. Bu kafilenin önünde küçük ve büyük beyler, beyzâdeler, devlet ricali, vezirler, teşrifatçılar yayan gidiyorlardı. Nihayet "vitâk" (: otak; otağ) denen yere vardılar. Vitâk etrafı çevreleyen tente demektir. Burada kocaman bir "bârka" kurulmuştu. Bârka büyük bir çadır odadır. Altın kakmalı, gümüş kaplamalı dört ahşap direğe dayanmakta ve her direğin ucunda altın ve gümüşten mamul pırl pırl parlayan, çevresine ışık saçan bir nişan bulunmaktadır. Bârka uzaktan bakılınca bir tepeyi andırıyor; sağ ve sol yanında ise ya pamuk ya da ketenden yapılmış çardaklar bulunuyor. İçerde her yer ipek kumaşla örtülü. Bârkanın ortasına onların "taht" dediği büyük bir sedir kondurulmuş. Gayet sanatkârane bezenmiş bu ahşap tahtın ayakları altın kakmalı, gümüş plakalarla kaplıydı; üzerine de muhteşem bir halı serilmişti. Tahtın ortasındaki minderlere sultanla büyük hatun oturdu. Sağ tarafta İt Küçücük ile Urducâ Hatun, soldaki mindere ise Beylûn Hatun ile Kebek Hatun oturdular. Tahtın sağ tarafına konan iskemleye veliaht Tîn Bek, sol yandakine ikinci oğul Cânî Bek, bunların iki yanına dizilen iskemlelere ise emirler ve onların çocukları oturmuşlardı. Onların ardında küçük rütbeli beyler yer alıyordu. Bunlara "Ümerâ-yı Hezâre" denilir. Yani bin kişilik birliklerin kumandanlarıdır. Bu şekilde protokole göre herkes yerini aldıktan sonra altın ve gümüş sofralar üzerinde yemekler sunuldu. Her sofrayı dört veya dörtten fazla kişi taşıyordu.

Buranın yemeği ya haşlanmış at, yahut koyun etidir. Her emirin önüne bir sofrâ getirilir. İpekli elbiseler giyen, ipekli bir önlük takan, belindeki kında koca bıçaklar ve satırlar taşıyan "Bârûcî" (: barıcı; parçalayıcı) gelir. Bârûcî, et parçalayan demektir.³⁶⁶ Her emirin bir bârûcî-

sı var. Sofralar kurulunca evvelâ onlar hücum ederek efendileri önünde yerlerini alırlar; arkalarında tuzlu su ile dolu altın yahut gümüşten mamul minik kaplar getirilir. Bârûcılar eti küçük parçalara bölerler; kemikle karışık eti ayıklamada ustalık kazanmışlardır. Buralılar kemikle yan yana pişmiş eti tercih ederler yemeklerinde.

Onların ardından yine altın ve gümüş kaplarda içecekler getirilir. Meşrubatın büyük bir kısmını ballı şıralar oluşturuyor. Hanefi mezhebinde olduklarından dolayı “nebîz”i (: hurma, arpa, üzüm vs.nin küpe basılarak yapılan ve sarhoş etmeyen şırası) helâl sayıyorlar. Sultan şıra içmek isteyince kızı ayağa kalkar, kadehi alır, dizini yere koyup babasına sunar nazikçe; babası içtikten sonra kız ikinci bir kadeh alarak büyük hatuna sunar. Büyük hatun içtikten sonra diğere hatunlara sırayla uzatır. Onların ardından veliaht kadehi alır ve babasına sunar; aynı şekilde o da içtikten sonra hatunlara ve kızkardeşine sunar. Hepsinin önünde reveransla yapar bu işi. Onun ardından ikinci oğul kalkar, kadehi alır, kardeşine sunar. Onların ardından büyük beyler kalkar. Her biri veliahda sakilik ederler.

Nihayet bey çocukları kalkar, bu ikinci oğula kadeh sunarlar, önünde eğilirler. Bu arada şarkı söylemektedirler. Ben mescidin avlusunda kadı, hatip, şeyh ve fakihler için kurulan çadırda bulunuyordum. Bize de her birini Türklerin ileri gelenlerinden dört beyin taşıdığı altın ve gümüş kaplamalı sofralar çıkarıldı. Bugün huzurda sadece nüfuzlu beyler hizmetkârlık yaptığından hükümdar kim ne arzu ediyorsa bu beylere emrediyordu, hizmeti görülsün diye. Şeyhlerin bir kısmı altın ve gümüş sofralardan yemek yedi. Bir kısmı ise bunları kullanmaktan sakınarak yemek yemedi.

Sağımda ve solumda kırmızı tulumlarıyla dolu göz alabildiğine uzanan arabalar gördüm. Hükümdar yemek sonunda bu içkilerin orada bulunanlara dağıtılmasını emretti. Bundan bana tam bir araba düştü ama komşum olan Türklere hediye ettim!

Cuma namazını kılmak üzere câmie gittiğimizde vakit gelmiş, lâkin sultan gecikmişti. Cemaatten bir kısmı onun sarhoş olduğunu ileri sürerek namaza gelemeyeceğini, diğer bir kısmı da ne olursa olsun namazda hazır bulunacağını savundular.

Vakit epeyce ilerledikten sonra hükümdar sallana sallana gelmeye başladı. Seyyid Şerif’e gülerek selâm verdi. Ona “Atâ” diye hitap ediyordu. Türk dilindeki atânın Arapça karşılığı “eb”dir (: baba). Cumayı kıldık. Herkes yerine gitti. Sultan bârkaya dönerek ikindiye kadar orada kaldı. Tören son bulunca insanlar kendi çadırlarına döndüler; sultan o geceyi kızı ve hatunlarıyla geçirdi.

Hacı Tarhan Şehrine Gidiş ve Beylûn Hatun

Bayram bitti, ordu hareket etti, ben de Sultanla beraber Hacı Tarhan (: Astrahan) şehrine gittim. “Tarhân” Türkler nezdinde her çeşit vergiden muaf olan yer demektir. Bir zamanlar sufi bir Türk hacı oraya yerleşmiş, Sultan da onun bulunduğu mekânı bütün vergilerden muaf kılmış. Böylece hocanın çevresinde bir kasaba kurulmuş, büyümüş ve şehir hâline gelmiş.

Çarşıları muhteşem olan bu şehir “İtil” nehrinin kenarına kurulmuştur. Gördüğüm şehirlerin en güzellerindendir. İtil nehri de dünyanın en büyük nehirlerindendir. Sultan, soğuk bastırıp nehir donuncaya kadar Hacı Tarhan’da kalır, nehrin bitişiğindeki sular (: delta; denize kavuştuğu yer) donduğunda emreder; ahali binlerce yük saman getirerek donmuş ırmağın üstüne döker. Burada hayvanlar saman yemiyor! Çünkü saman onlara zarar veriyor, Hind diyarında da böyle! Sürülerin yiyeceği yeşil çayırlardır. Ülke bereketli ve otlanmaya elverişlidir. Halk bu donmuş nehir ve ona bitişik suların üzerinde üç konak gider arabayla! Kış mevsiminin sonunda bazı kabileler bu yolu tercih ederse boğulurlar, buzlar çözüldüğü için.

Hacı Tarhan şehrine vardığımızda Bizans hükümdarının kızı olan Beylûn Hatun hem çocuğunu doğurmak hem de babasını ziyaret edip dönmek amacıyla İstanbul’a seyahat için Sultandan izin istedi; isteği kabul edildi.

Bunun üzerine ben de sultandan rica ettim; İstanbul’u görmek fırsatını bana kazandırсын diye! Yolculuğunda beni hatuna yol arkadaşısı yapmasını istirham ettim. Sultan başıma bir şeyler gelir diye korktuğu için evvelâ engel olmak istedi ama onu rahatlatıcı sözlerle ikna ettim ve şöyle dedim:

“Senin himayen ve dostluğunun gölgesinde İstanbul’a girersem hiç kimseden korkmama gerek kalmaz!”

İzin almıştım!

Sultana veda ederken binbeşyüz dinarın yanında bir takım elbise ve sayısız at hediye etti bana! Hatunlar ise “sûm” (: som)³⁶⁷ dedikleri gümüş taslardan verdiler; bu kelimenin tekili “savme” olmalı. Hükümdarın kızına gelince o hepsinden cömert davrandı, beni giydirdi ve atlandırdı. Böylece elimin altında elbise, at, sincap ve samur kürklerinden müteşekkil bir servet toplandı!

OTUZDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kustantîniye'ye Seyahatim

Şevval ayının onunda³⁶⁸ Beylûn Hatun'un himayesinde yola çıktık. Sultan Uzbek Han, ona bir menzil kadar eşlik etti; sonra Büyük Hatun ve veliaht ile geri döndü. Öteki hatunlarsa Beylûn Hatunu ikinci menzile kadar geçirdiler ve döndüler. Beylûn Hatun beşbin askerle Emir Baydara refakatinde devam etti yolculuğa. Kendi özel kafilesi beşyüz atlıdan ibaretti. Bunlar arasında kapıkulu ve Rum hizmetkârlardan oluşan ikiyüz kadar cariye, binek ve yük hayvanı cinsinden ikibin at, dörtyüz civarında araba, üç yüze yakın öküz, ikiyüz de deve bulunuyordu. Etrafında Rum ve Hind delikanlılarından onar hizmetçi sabah akşam emrine amade bekliyordu. Hindlilerin reisi Sünbül diye tanınan Hindliydi. Rum asıllıların reisi ise Mihail idi. Türklerin Lu-lu diye hitap ettiği bu adam büyük cengâverlerdendi. Beylûn Hatun, doğum yapmak ve babasını ziyaret etmek amacıyla bu seyahate çıktığı için eşya ve cariyelerinin büyük bir bölümünü hükümdarın ordugâhında bıraktı.

Yola düştüğümüzde evvelâ sultanın payitahtı olan Serâ (: Saray) şehrine on günlük mesafedeki Ükek'e yöneldik. Buranın kışı pek şiddetlidir. Binaları güzel, vakıf ve hayır kuruluşları meşhurdur. Pek büyük olmayan bu şehir ile Rus dağları arasındaki mesafe bir gün tutuyor. Ruslar, Hristiyanlırlar. Kızıl saçlı, gök gözlü, çirkin yapılı, zalim adamlardır. Onların ülkelerinden gümüş çıkıyor. Onların diyarında temel alışveriş birimi, her biri beş okıya ağırlığında sûm (: som) adı verilen gümüş külçelerdir.

Ükek şehrinden itibaren on günlük bir seyahatten sonra Deşt-i Kafcak (: Kıpçak) elinin deniz kenarındaki önemli şehirlerinden biri olan Surdak'a ulaştık. Buranın limanı, yeryüzündeki limanların belki de en güzeldir ve kuşkusuz en büyüklerindendir. Çevresi sulak bah-

çelerle kaplıdır. Şehirde Türklerle beraber onların egemenliği altında kalabalık bir Rum cemaati yaşıyor. Halk, kendine özgü sanatı ve mesleği olan mahir insanlardan oluşuyor. Evleri, hep ahşaptır.

Şehir eskiden pek büyük imiş lâkin Türklerle Rumlar arasında çıkan kargaşa neticesinde mahvolmuş. Bu çatışmalarda evvelâ Rumlar kazanır gibi olmuşlarsa da sonunda Türkler galip çıkmış. Rumları tepeledikleri gibi birçoğunu da şehirden sürüp çıkarmışlar. Geriye kalan pek az Rum ise onlara boyun eğmiş.

Seyahat esnasında her konakta Beylûn Hatun'a dana (eti), dûkî (: düğ) kımızz, inek ve koyun sütü gibi yemeklikler sunulmaktaydı.

Bu ülkede yolculuk kuşlukleyin ve akşamleyin yapılır. Her emir, askeriyle beraber kendi bölgesinin girişinde Hatunu karşılar, bölgenin sınırına kadar da hatuna eşlik eder. Böyle yapmaları emniyet kaygısıyla değil, saygıdan ötürüdür. Çünkü bu ülke, gerçekten emin bir ülke!

Nihayet Bâbâ Saltûk (Baba Saltuk) adıyla bilinen ve Türklerin yaşadıkları toprakların sonu olan kasabaya geldik. Bâbâ, Berberilerde olduğu gibi eb (: Baba) anlamına geliyor. Yalnız bura ahalisi 'b' harfini daha tok ve sert ("p" harfi gibi) telâffuz ediyorlar. Onların inançlarına göre Bâbâ Saltûk "mükâşif" yani olağanüstü güçlere sahip, kerametli biriymiş. Lâkin hakkında söylenenler dinin temel prensipleriyle bağdaşmamaktadır.³⁶⁹

Baba Saltuk'la Bizans'ın ilk vilâyeti arasında, normal yürüyüşle onsekiz gün tutan bomboş bir bozkır var. Buranın sekiz günlük kısmı sudan yoksundur; hiçbir yerde şöyle dikili bir ağaç dahi göze çarpmamaktadır. Bu yüzden, yola koyulmadan önce kırbalar suyla doldurulup arabalara yüklenir. Ama bizim yolculuğumuz kış mevsimine rastladığından suya pek ihtiyacımız olmadı. Türklerle gelince; onlar kırbalarında taşıdıkları yoğurdu pişirilmiş dûkî (: düğ) ile karıştırıp içtiklerinden, hiç susuzluk çekmiyorlar. Önümüzdeki bozkırı göze alarak Baba Saltuk kasabasında tüm hazırlıklarımızı yaptık. Binek hayvanlarının sayısını artırmaya ihtiyacım vardı. Durumu hatuna bildirdim. Kendisini sabah akşam birer kez selâmlıyordum. Ona ne zaman misafirlerinden hediye gelse, bunların arasından iki-üç at ve birkaç koyunu mutlaka bana ayırırdı. Ben de atları kesmez, bir kenara bağlardım. Yanımdaki köle ve hizmetkârlar, Türk yoldaşlarımızla beraber sofraya oturmakta, yemeği onların payından yemektedirler. Beraberimde elli kadar at toplamıştım; daha sonra hatun onbeş at daha verilmesini emretti. Vekili olan Saruca Rumî'ye mutfak ihtiyacımız için semiz hayvanların en iyilerinden ayrılmasını tembih ettiğinde bana da şöyle demişti:

“Korkma! Bundan başka bir ihtiyacın olursa da çekinme, fazlasıyla karşılarız!”

Zilkade’nin ortalarında bozkıra girdik. Hükümdardan ayrılışımızdan bozkıra girdiğimiz bugüne dek tam ondokuz gün geçmişti. Sadece bir yerde üst üste beş gün kalmıştık. Bozkır boyunca kuşluk ve akşam vakitlerinde yol almak üzere tam onsekiz gün seyahat ettik. Tanrı Teâlâ’ya şükürler olsun ki hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadık.

Bizans Sınırında

Bizans Devleti’nin ilk kalesi olan Mehtûlî’ye ulaştık. Rumlar, Beylûn Hatun’un kendi ülkelerine gelmek üzere olduğunu haber aldıkları için Kefâli Nikûlâ (: Nikola) adlı Rum subay başkanlığındaki askeri birlikle muhteşem bir karşılama yaptılar. Hatunu almak üzere Bizans sarayından pek çok nedime ve dadı kadın gönderilmişti. Mehtûlî Kalesi’nden İstanbul’a yirmiiki gün tutan bir yol vardır. Bu yolun onaltıncı gününde deniz girintisine ulaşılr; oradan İstanbul’a varmaksa altı gün alır. Bu kaleden itibaren arazi dağlık ve sarp bir çehreye büründüğü için arabaları bıraktık, at ve katır sırtında yolculuk etmeye başladık. Kefâli bu maksatla pek çok katır getirmişti. Hatun bunlardan altısını bana gönderdiği gibi kale muhafızına benim orada bırakmak zorunda olduğum araba, hayvan, ağır yük, köle ve adamlarımla ilgilenmesini tembih etmiş, muhafız da bunlara bir bina tahsis edilmesini emretmişti. Emir Baydara ise (kendi görevi bittiği için) askeriyle geri dönmüştü. Hatunla sadece yakınları yolculuğa devam ediyordu. Hatun mescit olarak kullandığı çadırı burada bıraktı. Yolculuk esnasında vakit ezanlarının okunması âdeti de buradan itibaren terkedildi.

Bana bildirildiğine göre hatun yemeklerde kendisine sunulan şarabı afiyetle içiyor, domuz etinden yapılan kızartmaları da rahat rahat yiyormuş... Çevresindekiler arasında bizimle namaz kılan birkaç Türkten başka ibadete devam eden kalmamıştı. Gavur toprağına ayak bastığımız andan beri her şey değişti, iç yüz, dışa vuruldu. Lâkin Beylûn Hatun, bize saygıda kusur edilmemesini Kefâli’ye sıkı sıkı tembih ettiği için bir defasında namazımızla alay eden kölelere dayak attırıldı!

Bir müddet sonra coşkun akan İstafilî (: Stefani ya da Astelefos) ırmağı kenarında bir dağın yamacında kurulmuş Mesleme b. Abdûl-melik Kalesi’ne vardık. Yıkıntılardan başka bir şey kalmamıştı kale hesabına. Dışındaysa büyük bir kasaba kuruluydu. Oradan yola çıktık, iki gün sonra bir körfeze indik, kenarında büyük bir köy kuruluydu. Med zamanı idi, biraz bekledik; cezir vakti gelince körfezi aştık. Bu boğazın genişliği iki mil kadardır. Kumlar üzerinde dört mil yürüdük

ve ikinci bir körfeze vardık. Burası üç mil kadar genişti. İki mil daha kayalar ve kumlar arasında yürüdükten sonra eni bir mil olan üçüncü bir körfeze ulaştık. Med yine başlamıştı. Burada çok yorulduk. Bütün körfezin genişliği yer yer su, yer yer de kum olmak üzere oniki mil civarındaydı. Yağmur mevsiminde tamamen su ile doluyor ve kayıklar üzerinde geçiş yapılmıyordu.

Üçüncü körfezin yakınında Fenîke adlı küçük bir kasaba vardı. Kalesi sağlam, kilise ve binaları çok özenli inşa edilmişti. Şehrin sokaklarını su arkları ayırıyordu, çevresi bağ ve bahçelerle kaplıydı. Bu kasabada her sene üzüm, erik, elma, ayva gibi meyveler toplanır ve (kurutulup) öbür seneye saklanırmış. Burada üç gün kaldık. Beylûn Hatun babasının o civardaki köşküne misafir oldu. Bu esnada onun ana-baba bir kardeşi olan Kefâli Karâs baştan aşağı pusatlı beşbin atıyla onu karşılamaya geldi.

Rum prensi, kızkardeşiyle görüşmek isteyince şöyle bir merasim düzenlendi:

Önce prens sırtında beyaz elbise, başında mücevherle süslü bir gölgelik ile kır atına bindi. Sağında ve solunda beyazlara bürülü beşer asilzâde öne çıktılar. Bunların her birinin gölgesi altın ve değerli taşlarla süslenmişti. Prens önünde yüz atıyla yüz piyade ilerlemekteydi.

Hatun ise kardeşini karşılamak üzere özel muhafız, cariye ve kölelerden oluşan beşyüz kişilik maiyeti ile atına bindi. Onlar gümüş ve altınla bezeli ipek elbiselere bürünmüş, hatun ise “nahh” ya da “nesic” denilen incilerle bezeli bir fistan giymiş, başına murassa bir taç kondurmuştu. Binddiği at altın ve gümüşle bezeli ipek bir örtüyle şerefelenmiş, ayak bileklerine de altın halhallar takılmıştı! Hayvanın boynunda pahalı taşlarla bezeli gerdanlıklar vardı. Eyer tahtası ise altınla kaplanmış, inci ve zümrütle çevrelenmişti.

Taraflar, şehirden bir mil kadar uzakta bir düzlükte buluştular. Prens, Beylûn Hatun’dan yaşça küçük olduğu için atından inip kızkardeşinin üzenliğini öptü. Beylûn Hatun ise prensi başından öperek selâmladı. Her ikisinin beraberinde bulunan bey ve asilzâdeler atlarından indiler, hatunun üzenliğini öptüler. Merasim bu şekilde son bulunca iki kardeş yan yana (köşke) döndüler.

Ertesi sabah yola koyularak deniz kenarında etrafı ağaçlık ve sulak olan büyük bir şehrin dışında konakladık; şu anda ismini hatırlayamıyorum.³⁷⁰ Burada hatunun diğer kardeşi; veliaht olan prens baştan aşağı zırh kuşanmış onbin kişilik bir ordu ile Beylûn’u karşılamaya gelmişti. Prens başında bir taç vardı, sağında ve solunda yirmi kadar asilzâde yürüyordu. O da kendi merasim bölüğünü kardeşi

gibi düzenlemişti ama bu seferki daha kalabalık ve gösterişliydi. Hatun bu kardeşini de önceki gibi karşıladı. Sonra ikisi de atlarından indiler, oracıkta kurulan ipek bir çadıra girdiler. Kucaklaşmaları (ve neler konuştukları) hususunda bir şey bilmiyorum.

Şehre Giriş

Kustantîniye'ye (: İstanbul) on mil uzakta bir yerde konaklamıştık. Ertesi sabah kimi atlı kimi yaya, kadın-erkek, çoluk-çocuk hep beraber en güzel elbiselerine bürünerek şehirden dışarı çıktılar. Davul, zurna ve uzun borular sabahın erken saatlerinde çalmaya başlamış, askerler atlarına çoktan binmişti. Beylûn Hatun'un annesi, babası, devlet erkânı ve saray halkı hep beraber onu karşılamaya gelmişti. İmparatorun üstünde bir gölgelik vardı. Bu gölgelik bir grup süvari ve piyade tarafından uçlarında deriden mamul topuzlar bulunan sırkılarla havaya kaldırılmıştı. Bunun tam ortasında kubbeyi andıran bölümü atlılar tutuyor, kenarlarını yayalar taşıyordu.

Hükümdar buluşma yerine gelince askerler birbirine karıştı. Havaya kalkan toz bulutundan dolayı onların yanına yaklaşmam mümkün olmadı. Can havliyle hatunun eşya ve adamlarının bulunduğu yöne koştum. Bana anlatıldığına göre Beylûn Hatun, annesiyle babasının durduğu noktaya gelince bineğinden inmiş, önlerinde yeri öptükten sonra atlarının toynaklarına buse kondurmuş. Onun ileri gelen adamları da aynı hareketi yapmışlar.

O gün öğle civarında muhteşem Kostantîniye'ye girdik. Şehrin bütün çanları çalıyor, yer gök inliyordu sestten. Hükümdar sarayının kapılarından birinin önüne geldiğimiz zaman peykelere oturmuş yüz kadar kapıcıyla karşılaştık; onların başında komutanları bulunuyordu.

Birden bağırmaya başladılar:

"Sarâkino! Sarâkino!" diyorlardı.³⁷¹ Bu kelime "Müslümanlar! Müslümanlar!" anlamına gelir. Bizi içeri girmekten alıkoydular. Beylûn Hatun'un adamları "Onlar bizden!" dedilerse de ötekiler "İzin-siz kimse giremez!" dediler. Birkaç adamım gitti, Beylûn'a durumu bildirdi. O babasının huzurundaydı, bizden bahsetti; hükümdar içeri alınmamız için buyruk verdi, hatunun kaldığı köşke yakın bir köşkü bize ayırdı, şehirde nereye gitmek istersek isteyelim engel olunmaması için bir emirnâme yazdırarak tellallar aracılığıyla sokaklarda halka duyurdu.

Bu köşkte kaldığımız üç gün boyunca bize tavuk, koyun, ekmek, un, yağ, meyve, balık ikram edildiği gibi özel döşek ve para da gönderildi. Dördüncü gün imparatorun huzuruna çıktık.

Kustantîniye Şehrinin Hükümdarı

Onun ismi Tekfûr'dur. Babası Circis hâlen hayatta olmakla beraber ileride anlatacağımız gibi hükümrânlık hakkını oğluna devretmiş, kiliselerde ruhbanlığı tercih ederek zahitliğe meyletmıştır.

İstanbul'a varışımızın dördüncü günü Beylûn Hatun, Hindli Sünbül adındaki yiğit hizmetkârını yanımıza gönderdi. O da elimden tutarak beni imparatorun kaldığı saraya götürdü. Dört büyük kapıdan geçtik; her birinin sundurmasında silâhlı adamlar nöbet bekliyor, reisleri halı döşeli bir peykede oturuyordu. Beşinci kapıya gelince Sünbül beni dışarıda bırakıp içeri süzüldü. Az sonra yanında dört Rum yiğidiyle geri döndü. Onlar, üstümde bıçak ve benzeri âletler var mı diye baştan aşağı aradılar beni. Kapıdaki kumandan bu taramanın herkese uygulandığını söyleyerek ekledi:

"Şehirli ya da köylü, akraba ya da misafir; imparatorun huzuruna çıkan herkes böyle bir aramadan geçirilir!"

Ben daha sonra Hindistan'da da bu tür bir uygulamaya tanık oldum.

Kontrol bittikten sonra kapıcı ayağa kalkıp elimi tutarak kapıyı açtı. Orada çevremi saran dört kişiden ikisi kolumun yenlerinden, diğer ikisi de cübbemin arkasından tutarak duvarları mozaikle süslü geniş bir salona soktular beni. Bu mozaiklerde hayvan ve manzara resimleri vardı. Ortasındaki fiske ve etrafındaki ağaçlarla şahane bir salondur burası. Sağda solda insanlar sükûnet içinde ayakta duruyor, kimse kimseyle konuşmuyordu. Salonun tam ortasında üç adam heykel gibi beklemekteydi. Bunlar beni demin bahsettiğim dört adamdan teslim aldılar, yine cübbemin kenarlarından ve alt tarafından tuttular; ileride duran mabeyincinin verdiği işaretle öne çıkarttılar. Onlardan biri Yahudiydi, bana bakıp şöyle seslendi:

"Sakın böyle davranmalarından ürkmek! Her gelene, usûlleri gereği bu şekilde davranıyorlar. Ben aslen Suriyeliyim, tercümanlık yapıyorum!" Arapça konuşuyordu. Ona, hükümdara nasıl selâm vereceğimi sordum, o da;

"Selâmünaleyküm dersin yeter! Onlar bu selâmı anlarlar!" dedi.

Böylece muazzam kubbeli bir iç salona geldik. İmparator tahtına oturmuş, Beylûn Hatun'un annesi onun önünde yer almıştı. Hatun ile kardeşleri tahtın alt tarafında ayakta duruyorlardı. İmparatorun sağ yanında altı, sol yanında ve başında da dörder kişi dikiliyordu. Bunların hepsi silâhlıydı. Tam selâmlayacaktım ki heyecanımın geçmesi için oturmamı işaret buyurdu hükümdar... Ben de öyle yaptım. Sonra önüne çıkarak selâm verdim. Bana tekrar oturmamı işaret ettiyse de bu kez dediğini yapmadım.

Hükümdar bana Beyt-i Makdis (: Kudüs), Kutsal Kaya, Kumâme Mehd-i İsa (: İsa'nın beşiği), Beytelehm, Halîl, Dimaşk, Mısır, Irak ve Anadolu'ya dair sorular sordu. Gerektiği şekilde tek tek cevapladım. Demin gördüğüm Yahudi aramızda tercümanlık yapıyordu. Söylediklerimden memnun olan hükümdar, çocuklarına emretti:

"Bu adama gerektiği gibi ikram ediniz, onu koruyunuz!"

Böylece bana bir hil'at (: özel şeref elbisesi) giydirdiği gibi koşum takımları mükemmel bir at verdi; ayrıca emân (: güvenlik) alâmeti sayılan gölgeliklerden birinin bana verilmesini emretti; kendi başı üzerinde de taşıyordu bu tür gölgeliklerden. Şehrin gezilecek yerlerini kolayca gezmem, olağanüstü eserlerini ülkemde anlatabilmem için bir rehber verilmesini ve bu adamın devamlı yanımda kalmasını istedim ondan. Dileğimi kabul etti. Hükümdar bir kimseye kendi elbisesini verip şahsî harasındaki atlardan birini ihsan ederse şehir halkının görüp duyması için davul, zurna ve borazanlarla grup hâlinde sokaklarda dolaşmak âdetten imiş. Bu âdet daha çok Sultan Uzbek'in diyarından gelen Türklere uygulanıyormuş; kötü bir muamele ile karşılaşmasınlar diye. Beni de (merasim ile) sokaklarda dolaştırdılar.

Şehrin Tasviri

Bu şehir sonsuz derecede büyük! İki bölüme ayrılmıştır. İki taraf arasında, Mağrip'teki Selâ vadisine benzeyen, sularında gelgit yaşanan büyük bir nehir vardır. Eskiden üzerinde köprü kuruluymuş ama harap olmuş. Şu anda karşıdan karşıya büyük kayıklarla geçiliyor. Söz konusu nehrin ismi Absumî'dir (: Haliç)³⁷².

"Astanbûl" (: İstanbul) denen kısım, nehrin doğu yakasıdır. Hükümdarla devlet erkanı burada oturuyor, nüfusun büyük bölümü de buraya yerleşmiştir.³⁷³ Çarşıları taşla döşelidir ve gayet geniştir. Her zanaat erbabı kendi başınadır, başkalarıyla karışık değildirler. Her çarşının ayrı kapıları vardır; geceleyin kapatılır. Ve enteresan bir nokta, çarşı esnafının ve zanaatkârların çoğu kadındır!

Şehir denize doğru dokuz mil girmiş bir dağ eteğine kuruludur. Enlemesine dağılışı da yine aynı ölçülerde; belki biraz fazla. Üstünde küçük bir kale ve hükümdarlık sarayı vardır. Şehrin surları, tepenin eteklerini her yandan çeviriyor; denizden kimse içeri giremiyor. Şehirde onüç kalabalık mahalle ve olağanüstü büyük bir kilise var.

Şehrin öteki kısmı "Galata" adını taşıyor. Demin bahsettiğim suyun batı yakasıdır burası. Nehre açılan kapılarıyla burası, bizim Ribâtu'l-Feth'i andırıyor. Bu yakaya, hepsi de tüccar olan Frenk (: Avrupalı) taifesi yerleşmiştir. Galata'da nüfus Cenova, Venedik,

Roma ve Fransız gâvurundan oluşuyor. Onlar da Kostantîniye hükümdarının hâkimiyeti altında yaşıyorlar. Hükümdar onların başına kendilerinin razı olduğu birini atamaktadır; o adama Kums (: Kon-solos) derler. Onların her yıl hükümdara belli bir vergi ödemeleri gerekliyse de bazen başkaldırırlar ve iki taraf savaşa tutuşur. Aralarını ancak Papa bulur! Bu taife tümüyle ticarete gömülmüştür; sahip oldukları liman, dünyanın en işlek limanlarından. Bu limanda yüz kadar kurkûra (: çektiri denilen büyük tekne) gördüm. Ufak tekneler ise sayılmayacak denli çok! Bu tarafta çarşılar gayet renkli ve zengin olmasına rağmen çok pis! Çarşıları birbirinden ayıran küçük dere sade lıgım akıtıyor desem yeridir! Galatahlının kiliselerinde de hayır yok; revnaksız ve sessiz.

Büyük Kiliseye Dair

Bu kilisenin ancak dışını anlatacağım. İçini bilmiyorum. Halk oraya Ayâ Sûfiyâ (: Ayasofya) der. Bu yapıyı Süleyman Peygamber'in teyze oğlu Âsaf b. Barhiyâ yaptırmış söylentiye göre. Hristiyanların en büyük kilisesidir. Her yanı duvarla çevrili olan bu kilise ve külliyesi, küçük bir şehri andırıyor; onüç kapısı var. Bir mil kadar geniş olan avlunun önünde koca bir kapı var; buradan girmek isteyenlere kimse engel olmaz. İmparatorun babası ile geldim bu kiliseye. Avlu, mermerle döşeli muazzam bir kabul salonunu andırıyor. Kilisenin içinden fışkıran bir kaynakla ikiye bölünüyor. Su arkının yan duvarları bir arşın yükseklikte gayet güzel işlenmiş somaki mermerle kaplı. Arkın iki yanı da düzenli aralıklarla dikilmiş ağaçlarla süslü. Kilise kapısından avlunun ortasına kadar uzanan yüksek ahşap çardakta hâlâ üzüm salkımları vardı. Bunun altında yaseminler ve reyhanlar diziliyordu. Avlu kapısının hemen dışında ahşaptan mamul büyük bir kubbe göze çarpmaktadır. Buraya konan peykelerde kapı hizmetkârları oturur. Kubbenin sağ tarafında çoğu ahşap olan iskemle ve peykeler şehrin yargıçlarına ve divan kâtiplerine aittir. Orta yerde tahta merdivenlerle çıkılan kubbe aşağıda anlatacağımız gibi başyargıcın makamıdır. Bu kubbede, üstü kamyşla örtülü bir koltuk var. Salon kapısının hemen yanındaki kubbenin sol tarafından attarlar çarşısına giriliyor.

Yukarıda sözünü ettiğimiz kaynaktan çıkan su ikiye ayrılıyor. Bir kol attarlar çarşısından geçiyor, öteki, yargıç ve kâtiplerin bulunduğu sokaktan geçiyor. Kilisenin (ana) kapısının üst tarafındaki çardakta mabedi temizleyen, kayyumluk yapan, kandilleri yakan, kapıları açıp kapatan görevliler oturuyor. Onlar İsa Peygamber'in benzerinin çar-mıha gerildiği haçın tahtalarından arta kalanla yapıldığı zannedilen

ve bu yüzden kutsal sayılan eski bir haç önünde secde etmedikçe kimseyi kiliseye sokmazlar. Bu haç, mabet kapısının üstündedir ve uzunluğu on arşın tutan yine haç şeklinde altın bir sandukada korunmaktadır. Büyük kapı altın ve gümüş levhalarla süslenmiştir.

Bu kilisede hizmet eden rahip ve keşişlerin sayısının binlere vardığı söyleniyor! Onların bazıları İsa Peygamber'in havarilerinin soyundan geliyormuş. Büyük kilisenin iç kısmında dünyadan elini eteğini çekip kendini ibadete vermiş binden fazla bakire kadına ait bir kilise bulunmaktadır. Çocuk yapamayacak kadar yaşlı kadınlar ise bakirelerden daha fazla!. Hükümdarın, devlet erkânının ve halkın başlıca âdeti her sabah bu kiliseyi ziyaret etmektir. Papa buraya yılda bir defa gelir. Şehre dört konak yaklaştığında hükümdar onu karşılamak üzere yola koyulur, atından inip yürüyerek papanın huzuruna çıkar. Şehre girilirken de hükümdar papanın önünde yaya ilerler. Papa İstanbul'da kaldığı müddetçe hükümdar sabah akşam huzura girip onu selâmlar.

Kustantîniye Şehrinin Manastırları

Mânistâr (: manastır), mâristan kelimesinin kalıbındadır; yalnız 'n' harfi önce, 'r' harfi sonra. Manastırlar, Müslümanların tekke ve zaviyelerine benzer. Sayıları pek çok. Bunlardan birini Kostantîniye hükümdarının babası Circis yaptırmıştır. Burası Astanbûl'un dışında, Galata karşısındadır; ileride bahsedeceğiz. Manastırlardan ikisi büyük kilisenin alanı dışındadır; büyük kiliseye girerken sağ tarafa düşüyorlar. Bu manastırlar ortalarından su arkı geçen bir bahçede kuruludur; biri erkeklere, diğeri kadınlara aittir. Her manastırın içinde bir kilise var; çevresinde dindar kadın ve erkeklerin odaları sıralanmış. Buralarda yaşayan ibadet heveslilerinin yiyecek ve giyecek masraflarını karşılamak üzere vakıf gelirleri ayarlanmış.

Bahsettiğimiz iki manastırı da aynı hükümdar yaptırmıştır. Büyük kilisenin sol tarafında ötekilere benzeyen iki manastır daha var. İç kısımlarındaki kiliselerin çevresini hücreler çevirmiş. Bu manastırlardan biri, gözleri göremeyenlere; öteki iş yapamayacak denli yaşlanmış ihtiyarlara aittir. Onların yaşları altmış civarındadır; bütün giyim kuşam ve harcırahları vakıflardan karşılanmaktadır. Her manastırda orayı yaptıran imparatora ayrılmış küçük bir ibadetgâh bulunuyor. Bizans hükümdarlarından çoğu, altmış ya da yetmiş yaşını bulunca bir manastır yaptırır, kıldan dokunmuş "mish" denilen hırkayı (: rahip abasını) giyerek tahtı oğluna terkeder. Ölünceye kadar manastırdaki köşesinde keşiş gibi vaktini ibadetle geçirir. Rumlar manastır inşasına başlarken toplanıp merasim yaparlar. Şehirde bol bulunan mozaik ve

mermer, manastır mimarisinin temel malzemesini teşkil eder. Bir manastıra imparatorun verdiği Rum asıllı rehberle birlikte girdim. Ortasından su geçiyordu. İçerdeki kilisede (: ibadet edilen kısımda) rahibe kıyafetine bürünmüş yüz kadar bakire vardı. Hepsinin saçları kesilmiş başlarına keçe külâhlar geçirilmişti. İnsanın yüreğini hoplatan muhteşem güzellikte kızlardı ve yüzleri yaptıkları ibadetten ötürü aydınlıktı! Küçük bir çocuk minbere çıktı, şimdiye kadar işitmediğim tatlı bir sesle o güzel bakirelere *İncil* okudu. Ana minberin çevresindeki diğer minberlere de sekiz mini yumurcak oturmuştu; başlarında rahip vardı. Ufaklıklardan biri okumayı bitirince sıra diğerine geliyordu. Görevli Rum, oradaki bakirelerin prens kızları olduklarını ve kendilerini mabedin hizmetine adadıklarını; küçük çocukların ise aslında başka bir manastırın hizmetinde olup buraya ziyaret amacıyla geldiklerini belirtti.

Bahçeler arasında kaybolmuş diğer bir kiliseye girdiğimiz zaman orada da beşyüz, belki daha fazla bakireyle karşılaştık. Bu kilisede de ötekinde olduğu gibi bir yavrucak *İncil* okuyor, diğerleri ana minberin çevresindeki minberlere oturuyordu. Rum memur, bu enfes bakirelerin de vezir ve asilzâde kızları olduğunu, kendilerini kilisenin hizmetine adadıklarını söyledi. Böylece İstanbul'un aristokrat sınıfının kızlarına, çocuk yapamayacak hâle gelmiş yaşlı ablalara ve keşişlere ayrılan bir sürü manastır gezdik. Bu manastırların her birinde yüz civarında rahip yaşamaktadır. Ne garip; böyle kalabalık bir şehirde halkın çoğu rahipler, münzeviler ve keşişlerden oluşuyor!³⁷⁴

Kısaca, burada kiliseler sayılamayacak kadar çoktur. Halk; büyük, küçük, sivil ve asker yaz-kış şemsiye kullanmakta, kadınlar kocaman kocaman hotozlu şapkalar giymektedir.

Keşiş Olan Hükümdar Circis'e Dair

Bu hükümdar mülkünü ve devletini oğluna bırakmış, kendini ibadete adanarak şehir dışında deniz manzaralı bir manastıra çekilmiştir. Bir gün emrimize verilen Rum rehberle gezerken onu yayan gördük. Sırtında mish, başında keçe bir külâh vardı. Uzun sakalı bembeyazdı; yüzü ibadet eseri bir ışıkla aydınlıktı. Elinde asa, boynunda koca bir tespih taşıyordu. Kılavuzum onu görünce atından indi ve şöyle dedi bana:

“İn, hükümdarın babası işte bu adamdır!”

Memur onun yanına varıp selâmladığı zaman ihtiyar benim kim olduğumu sordu ve yanına çağırdı. Ben de oraya gittim. Elimi tuttu, Arapça bilen Rum rehberle şöyle dedi;

“Sarâkinoya söyle! Onun, Beyt-i Makdis’e giren elini; Kutsal Kaya’da (: Sahre), Kumâme denilen kilisede ve Beytelehm’de gezen ayaklarını öperim ben!”

Diğer yandan eliyle benim ellerimi ve ayaklarımı sıvazlıyor, yüzüne sürüyordu! Bu şehirde yaşayan Hıristiyanların, –kendi dinlerinden olmasa da– kutsal bildikleri mekânlarda gezen kişiye dair inançları ve tavırları beni hayrete sevketmiştir!

Sabık hükümdar yeni rahip beni elimden tuttu; beraber yürüdük. Benden Beyt-i Makdis ve orada yaşayan Hıristiyanlar hakkında malûmat istedi. Sorular uzadı, evvelce bahsettiğim büyük kilisenin avlusuna girdik. Ana kapıya yaklaştığımız anda, ruhbanlıkta ileri dereceye yükselmiş olan sabık hükümdarı selâmlamak üzere bir sürü rahip dışarı fırladı! Onları görünce elimi bıraktı, bense onunla birlikte iç kiliseye girmek istediğimi söyledim, o zaman tercümanıma şöyle demiş:

“Söyle ona! Oraya girmek için kutsal haça secde etmek şarttır! Bu, geçmiş ululardan kalma bir âdettir. Aksi yapılamaz!”

Haça secde etmedim, onu orada bıraktım, kendisi tek başına içeri girdi. Bir daha onunla karşılaşmadım.

Kustantîniye Yargıcına Dair

Kendini rahipliğe adayan imparatorun yanından ayrıldıktan sonra kâtipler sokağına girmiştik; şehrin başyargıcı beni görünce adamlarından birini yanıma gönderdi. Gelen kişi benim kim olduğumu sorukta yanımda vazifeli olan Rum dedi ki:

“Bu adam Müslüman öğrencilerdendir.” Adam yargıcın yanına gidip durumumu anlattı. Yargıç kendi dostlarından birini gönderdi. Rumlar, yargıçlarına “Necşî Kefâlî” derler. Gelen memur da bu sebeple bana şöyle demişti:

“Necşî Kefâlî seni çağırıyor!”

Bu davet üzerine yargıçla görüşmek üzere evvelce anlattığım makama çıktım. Yüzü aydın, saçları güzel taranmış bir ihtiyarla karşılaştım. Rahiplere özgü siyah bir elbise giymişti. Önünde on kadar kâtip bir şeyler yazıyordu. Yargıç ve beraberindekiler beni ayakta karşıladılar. Dedi ki:

“Hükümdarın misafiri olduğuna göre sana ikramda bulunmak bizim vazifemizdir!”

Bana Beyt-i Makdis, Suriye ve Mısır hakkında sorular sordu. Söz uzayınca çevremizdeki kalabalık büyüdü. Nihayet;

“Evime gel, seni evimde ağırlamak istiyorum,” dedi.

Yanımdan böylece ayrıldım ama onunla bir daha karşılaşmadım.

OTUZBEŞİNCİ BÖLÜM

Kustantîniye'den Çıkış, Mâverâünnehr'e Yolculuk

Beylûn Hatun'la gelen Türkler onun eski dinine bağlı olduğunu, babasının yanından ayrılmak istemediğini anlayınca yurtlarına dönmek üzere hatundan izin istediler. Hatun onlara izin verdi, üstelik birçok hediye yağdırdı! Ayrıca memleketlerine sağ salim dönmeleri için Küçük Saruca Bey kumandasında beş yüz atlıyı yanlarına kattı. Beni de makamına çağırarak "berbire"³⁷⁵ denilen ve fazla değeri olmayan üç yüz altın dinarla ikibin Venedik dirhemi; kızların dokudukları astarlı kumaşların en iyi cinsinden bir top ipek, keten ve yünden mamul on kat elbise ile babasının gönderdiği iki küheylânı hediye etti bana! Saruca Bey'e sıkı sıkı tembihledi, beni korusun diye. Ona veda ettim ve çıktım.

Kustantîniye'de bir ay altı gün kalmış oluyordum. Saruca Bey'in muhafızlığında yola koyulduk. Bize iyi davrandı, Bizans topraklarının sonunda, arabalarımızı ve adamlarımızı bıraktığımız yere kadar gittik. Burada tekrar arabalarımıza binerek bozkıra girdik. Baba Saltuk'a kadar bizimle gelen Saruca, orada üç gün kaldıktan sonra kendi memleketine; Kostantîniye'ye döndü.

Soğukların en şiddetli olduğu günlerdi, ben üç kat kürkle biri astarlı iki şalvar giyiyordum! Ayaklarımdaki yün çorapların üstünde keten astarlı başka bir çorap vardı. Çizmelerim "Burgâlî" (: Bulgârî, Kama Bulgâr Türklerine özgü) türdendi.³⁷⁶ Bu çizmenin dışı at derisinden, içi kurt derisinden mamuldür. Ateşin başında sıcak su ile abdest alabiliyordum. Yere bir damla su düşse çat diye buz kesiliyordu! Yüzümü yıkadığım zaman sakalım donuveriyor, çenemi oynattığım zaman kar taneleri dökülüyordu! Burnumdan sızan sular bıyıklarımda katılışıyordu. Çok giyindiğimden, doğru dürüst inip binemiyordum; ancak adamlarım arabaya yerleştirebiliyordu beni!

Payitaht Saray

Böylece Hacı Tarhan'a, (: Astrahan) Sultan Uzbek'ten ayrıldığımız şehre vardık. Öğrendik ki buradan çıkmış; payitaht olan (Serâ'ya = Saray'a) gitmiş. Donmuş İtil ırmağı ile ona karışan üç su üzerinden yola devam ettik! İhtiyaç duydukça buz parçalarını kırıyor, bir tence-rede eritip içiyor ve yemek pişirmede kullanıyorduk!

Serâ şehrine ulaştık. Burası Serâ Berke³⁷⁷ adıyla tanınmıştır; Sultan Uzbek'in payitahtıdır. Huzura çıktık. Yolculuğumuzun nasıl geçtiğini, Rum hükümdarını ve onun şehrini sordu. Bildiklerimizi bir bir anlattık. İhtiyaçlarımızın karşılanmasını emretti, orada konak verdik.

Serâ şehri, koca bir oveya kuruludur; çok büyüktür ve dünyanın en güzel şehirlerindendir. Kalabalık nüfusu cadde ve sokakları tıklım tıklım dolduruyor. Çarşıları şirin, yolları geniştir. Şehri gezmek, genişliğini anlamak için oranın kodamanlarıyla atlarımıza bindik. Sabahın erken saatlerinde yola koyulduğumuz hâlde şehrin öteki ucuna ancak öğleden sonra varabildik! Namazı orada kılıp yemek yedik. Tekrar konak yerine döndüğümüzde neredeyse akşam oluyordu! Başka bir gün şehri enlemesine dolaştık; gidiş gelişimiz tam yarım günümüzü almıştı. Şehir baştan aşağı binalarla donanmıştır. Evler arasında ne bostan var ne köhne yapılar!

Şehirde önüç büyük Cuma câmii var; bunlardan biri Şâfiilere ait. Küçük namazgâhları ise sayılamayacak kadar çok! Yerli halktan olup saltanat ailesinin kendisinden çıktığı Moğolların bir kısmı Müslümandır. Ayrıca Âs (: Oset) denen bir ırk var ki hepsi Müslüman. Kafcak (: Kıpçak), Cerkes (: Çerkez), Rus ve Rumlar da yaşıyor burada. Onlar (: Ruslar ve Rumlar) Hristiyanıdır. Bu taifelerin her biri kendine ait bir semtte oturuyor. Her taifenin kendine ait çarşıları var. Tüccarlar; Irakayn, Mısır ve Suriye'den gelen yabancılar, getirdikleri ticaret eşyalarının korunması için surla çevrili özel bir semtte oturuyorlar. Hükümdarın sarayına "Altûntaş" deniliyor. "Altun", zeheb (: altın) demektir, "taş" ise hacar (: taş) anlamına geliyor. Bu şehrin kadısı, seçkin hocalardan Bedreddîn A'rec'dir. Burada Şâfiî fakihlerinin büyüklerinden İmam Sadreddîn Süleyman Lekzî (: Lezgi), Mâlikîlerden Şemseddîn Mısırî şöret yapmıştır. Bu ikincinin itikadî görüşleri hoş karşılanmamaktadır.

Burada dünyaya önem vermeyen saygın fakih Nizâmeddîn'in bir zaviyesi var. Bizi ikramıyla sevindirme yüceliğini gösterdi. Büyük fıkıh bilgini, vakarlı insan, önder şahsiyet Nu'mâneddîn Huvârezmî'nin (: Harizmî) zaviyesi var bu şehirde. Onu ziyaret ettim. Bu güzel ahlâklı, asil ruhlu, alçakgönüllü şeyh, dünyaseverlere karşı sert ve kayıtsızdır! Sultan Uzbek Cuma günleri onu ziyarete gelirse de şeyh ne Hükümdarı karşıla-

maya çıkar ne yerinden kımlıdır! Sultan, şeyhin huzurunda sakın sakın oturur, tatlı bir dille hitap eder ve alçakgönüllü davranır. Şeyh ise aksi tavrı alır ona! Fakat şeyhin fakirlere, evsiz barksızlara ve yolculara karşı muamelesi sultana yaptığının tam tersinedir! Yoksullara mütevazı davranır, onlarla güzel konuşur, ikram ve iltifatta bulunur. Bana da yakınlık gösterdi. Hak Teâlâ onu mükâfatlandırınsın. Bana verdiği Türk kölenin çok hayrını gördüm.

Şeyh Bedreddîn'in Bir Kerameti

Serâ'dan Huvârezm (: Harizm) diyarına gitmek istiyordum ama Bedreddîn beni engelledi;

"Birkaç gün kalıp da gidersin!" dedi. Canım sıkıldı, kendimle takıştım. Bu sırada, aralarında tanıdığım tacirlerin de bulunduğu büyük bir kafilâ buldum. Beraber gitme fırsatı doğdu. Onlarla anlaştım. Durumu şeyh efendiye bildirdiğimde;

"Biraz beklemen lâzımdı!" dedi. Ama ben yine de söz dinlemeyip yola çıkma kararı aldığımında bir kölem kaçtı! Bu sebeple orada kaldım. Böylece Bedreddîn'in kerameti ortaya çıkmıştı! Üç gün daha şehirde ikamet ettim. Dostlarım kaçak köleyi Hâcî Tarhân şehrinde yakalayıp bana getirdiler. Sonra Huvârezm yolculuğumuz başladı. Serâ ile Huvârezm arası kırk gün tutar. Bu kıraç arazide ot bulunmadığından at kullanılmaz. Arabaları develer çeker.

Saraycık ve Huvârezm

Serâ'dan ayrıldıktan on gün sonra Serâcûk (: Saraycık) şehrine ulaştık.³⁷⁸ "Cûk" küçük anlamına gelir. Sanki Küçük Serâ (: Küçük Saray/Saraycık) demiş oluyorlar. Şehir, Ulû Sû (: Ulu su; Yayık) dedikleri muazzam büyüklükte gayet gür akan bir nehrin kıyısına kurulmuştur; bu kelime el-Mâû'l-Kebîr (: Büyük Su) demektir.

Irmağın üstünde Bağdat'taki gibi tekneler üzerine oturtulmuş bir köprü var. Şehre vardığımızda, arabaları çeken atlarla yaptığımız seyahat sona ermişti. Her atı dört dinar bir dirheme yahut daha ucuza sattık. Zira (bu kadar seyahatin ardından) bu hayvanlar epey zayıflıyor ve ucuza gidiyor bu şehirde. Bundan sonra arabaları çektiirmek için deve kiraladık.

Şehirde pirifânî bir Türk ermişin zaviyesi vardı. Ona "Ata" diyorlar, yani eb (: baba) demek. Bizi ağırladı, hayır duasından mahrum etmedi. İsmi bilmediğim şehir kadısı da bizi buyur etti evine.

Sonra tam otuz gün süren sıkı bir yolculuk yaptık. Günde iki kez mola veriyorduk; bir kez kuşluk vakti bir kez de güneş batarken...

Molalarımız ancak dûkî (: düğ) pişirip yiyecek kadar sürüyordu. Yemek, tek kapta pişiriliyor sonra üstüne kuru et parçaları konuyor ve süt dökülerek yeniyordu (: bir tür keşkek). Araba yoldayken herkes ya yemeğini yiyor yahut uyuyordu!

Benim arabamda üç cariye vardı. Bu uçsuz bucaksız güzergâhta seyahat edenlerin âdeti, olabildiğince süratli gitmektir. Develer bu yolu katederken büyük kayıplar veriyor. Kalanlar da bir yıl semirdikten sonra yine kullanılabilir hâle geliyorlar! Çölde su, iki üç günlük aralıklarda evvelce malûm olan birikintilerden sağlanabiliyor. Yağmur ve sellerden artakalan sudur bu.

Çölü anlattığımız şekilde geçtikten sonra Huvârezm'e (: Harizm; Hvârizm) geldik.³⁷⁹ Türklerin en büyük, en güzel ve en bakımlı şehirlerindendir burası. Temiz çarşıları, geniş caddeleri, sayısız binaları ve eşsiz sanat abideleri ile muhteşem bir şehir. Halk sokaklarda deniz gibi dalgalanıyor!

Bir gün hayvanuma binip çarşıya çıktım, tam ortaya geldiğimde "Şavır" denen noktada fevç fevç ilerleyen kalabalıkla karşılaştım. Oradan çıkmaya gücüm yetmedi, geriye dönmek istedim ama önümdeki yığınlar bu isteğimi imkânsız kıldı. Bir süre şaşkın şaşkın bekledim; sonra var gücümü kullanarak sıyrıldım aradan. Bazıları buranın Cuma günleri daha az kalabalık olduğunu, zira "kaysâriya" (: ana çarşı) ve diğer çarşıların o gün kapatıldığını söylediler bana. Ben de Cuma günü bindim atıma; büyük câmie ve medreseye gittim...

Bu şehir, Sultan Uzbek'in hükümrânlığı altındadır. Onun buradaki büyük emiri Kutlu Dümûr'dur. Ziyaret ettiğim medreseyi ve çevresindeki yapıları o yaptırmış; büyük mescidi ise dindar bir kadın olan eşi Turâbek Hatun inşa ettirmiş...

Huvârezm'de büyük bir hastane var. Hekimbaşı Şamlı olup Sıhyûnî diye tanınır. Sıhyûn, Şam (: Suriye ve Lübnan) diyarındadır. Ben dünyada Huvârezm halkı gibi ahlâklı, merhametli, gariplere karşı şefkatli ve cömert bir halk görmedim! Onların namaz kılarken yapageldikleri güzel bir âdetleri var; buna da başka yerde rastlamadım: Müezzinler kendi mescitlerinin çevresindeki evleri namaz vaktinin geldiğini bildirmek için bir bir dolaşılıyor; câmie çağrılanlar arasında cemaate gelmeyen olursa imam onu topluluğun ortasında cezalandırıyor! Bu iş için her mescitte duvara asılı bir kamçı var! Beynamaz adam ayrıca câmi hayrına yahut fakirleri doyurmak için beş dinar ceza ödüyor! Anlatılanlara göre bu âdet eskiden beri devam etmekteymiş.

Huvârezm şehrinin dışında Cennet'ten çıkan dört ırmaktan biri olan Ceyhun akıyor. Soğuk mevsimde İtil gibi bu da donar; halk ırma-

ğı yol gibi kullanır. Beş ay buz olan nehir baharda havaların ılımasıyla yavaş yavaş çatlayınca ansızın yakalar bazılarını ve boğar...

Yaz günlerinde buradan çıkan gemiler Tirmiz'e kadar gidiyor, oradan arpa ve buğday getiriyorlar. Akıntı boyunca on günde aşağılara inilir. Şehrin dışında, büyük velilerden Şeyh Necmeddîn Kübrâ'nın türbesi yakınında bir ziyaretgâh vardır; orada gelip geçenlere yemek verilir. Oranın şeyhi Huvârezm eşrafından Müderris Seyfeddîn b. Asabe'dir. Bir diğer zaviye Mekke'de bir süre ikamet etmiş olan Şeyh Celâleddîn Semerkandî'nin zaviyesidir; burada da ağırlandık. Zaviyenin dışındaki kubbeye büyük âlim Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer Zemahşerî³⁸⁰ yatıyor. Zemahşer, Huvârezm'e dört gün uzaklıkta bir köydür.

Şehre geldiğim zaman dışarıda konaklamıştım. Bazı dostlarım şehrin kadısı Sadr Ebu'l-Hafs Bekrî'yi ziyaret ettiler. Bana, nâibi (: yardımcı) Nûrulislâm'ı gönderdi. Adam bana selâm verip gitti. Sonra yanında maiyeti ile kadı efendinin kendi geldi. Beni selâmladı. Bu kadı genç ama nüfuzlu bir kimsedir; iki nâibi (: yardımcı) vardır. Biri demin bahsettiğimiz Nûrulislâm öteki büyük fıkıh bilginlerinden Nûreddîn Kirmânî'dir. Verdiği hükümlerde pek sert, ibadet konusunda tavizsizdir. Kadıyla buluştuğumuzda bana şöyle dedi:

“Şehir pek kalabalık. Gündüz girmeniz zor olur. Nûrulislâm, sizi şehre sokmak için sabaha karşı huzurunuzda gelecek.”

Biz de öyle yaptık. Henüz kimsenin oturmadığı yeni bir medrese de konakladık, sabah namazından sonra kadı geldi, yanında şehrin ileri gelenleri bulunuyordu. Bunlar arasında Mevlânâ Hümâmüddîn, Mevlânâ Zeynüddîn Makdisî, Mevlânâ Radiyyüddîn Yahyâ, Mevlânâ Fadlullah Rıdavî, Mevlânâ Celâleddîn Imâdî, Mevlânâ Şemseddîn Sencerî vardı. Mevlânâ Şemseddîn Sencerî şehir emirinin hocasıdır. Bu adamların hepsi fazilet erbabı seçkin insanlardır. Çoğunlukla Mu'tezile mezhebinden oldukları hâlde bunu belli etmiyorlar. Çünkü Sultan Uzbek ve onun şehirdeki valisi Kutlû (: Kutlu) Dümûr Ehl-i Sünnet'tendir.

Burada kalışım esnasında Cuma namazlarını kadıların kadısı Ebu'l-Hafs Ömerle kıldım. Cumayı kılar kılmaz onun evine giderdik. Evi mescide çok yakındı. Evinin salonu kıymetli halılarla döşenmiş, duvarları ipek kumaşla kaplanmıştı. Birçok kemer vardı evde. Bu kemerlere altınla sıvanmış gümüş kaplar ve Irak kâseleri konmuştu. Yöre halkının âdetidir; evlerini böyle yaparlar. (Sohbetimizin) ardından zengin bir sofraya getirildi. Adam, güçlü mü güçlü, mal desen gani! Hayat seviyesi yüksek. Emir Kutlû Dümûr'un bacanağıdır zaten; emirin hanımının kızkardeşiyle evli. Bu kadının ismi Cîcâ Aga'dır.

Şehirde vâiz ve hatiplerden oluşan özel bir grup var. En büyükleri Mevlânâ Zeynüddîn Makdisî'dir. Mevlânâ Hüsameddîn Maşâtî diye bilinen etkileyici hatibe gelince; "dünyada daha iyisi yok" dediğim dört hatipten biridir o!

Huvârezm Beyi

Huvârezm beyi, Büyük emir Kutlû Dümûr'dur. İsminin anlamı "hadîd-i mübarek"tir. Çünkü "kutlû", mübarek (: kutlu) anlamına geliyor, dümûr ise hadîd (: demir) manasındadır. Bu adam Sultan Muhammed Uzbek'in teyze oğludur ve onun emirlerinin en büyüğüdür. Daha önce Horasan valisiydi. Oğlu Hârûn Bek, Muhammed Uzbek'in kızıyla evlenmiştir. Bu kızın annesi evvelce bahsettiğimiz Taytuğlî Hatun'dur. Kutlû Dümûr'un hanımı Turâbek Hatun, güzel ahlâkiyle ünlenmiştir. Kadı bizi selâmlamak üzere geldiğinde şöyle demişti:

"Emir sizin Huvârezm'e geldiğinizi öğrendi; lâkin yeni atlattığı hastalığın tesiri hâlâ üzerinde. Bu yüzden sizi karşılamaya gelemedi."

Bu haber üzerine kadıyla atlanıp emirin ziyaretine gittik. Konağa vardığımızda evvelâ odalarının büyük bir kısmı ahşaptan yapılmış geniş bir daireye girdik; sonra işlemeli ahşap bir kubbesi bulunan küçük bir daireye girdik. Bu dairenin duvarları renkli kumaşla kaplanmış, çatısı simli ipekle bezenmişti. Emir ipek yatağına uzanmıştı. Türkler arasında yaygın olan "nıkrîs" (: damla) hastalığından mustarip olduğu için iki ayağı da örtülmüştü. Selâm verdim, beni yanına oturttu. Kadıyla fakihler de oturdular. Bana Hükümdar Muhammed Uzbek Han'ı, babasını, Beylûn Hatun'u ve Kostantîniye'nin nasıl bir yer olduğunu sordu. Ona bildiklerimin hepsini anlattım. Az sonra yemek geldi...

Kızartılmış tavuk, turna, güvercin cücüğü, "külîcâ" adını verdikleri yağla pişirilmiş ekmek, kek ve helva vardı sofrada... Daha sonra gelen diğer sofrada ise altın ve gümüş tabaklarda, altın kaşıklar eşliğinde tanelere ayrılmış nar bulunuyordu. Irak yapımı porselen tabaklarda ise üzüm ve nefis kavunlar vardı. Tabakların kenarlarında tahta kaşıklar bulunuyordu...

Bu beyin âdetindendir; kadı her gün onun salonuna gelir; yanındaki fakihler ve kâtiplerle beraber kendisi için hazırlanmış meclise oturur. Tam karşısında da büyük kumandanlardan biri yer almaktadır. Onun yanında Türklerin ulu dedelerinden, büyük kumandanlarından olan sekiz kişi bulunmaktadır. Bunlara "argucî" (: yargucu, yargıç) adını veriyorlar. Halk onların huzurunda davalıyor. Davanın konusu

tamamen şer'î ise hüküm vermek kadıya aittir. Şer'î davaların dışındaysa bahsettiğimiz bu ümerâ meclisi karar verir. Onların yargıları tutarlı ve âdilânedir. Çünkü ne bir şeye meylettikleri için suçlanmışlar ne de rüşvet kabul etmişlerdir!

Emirle sohbetimizi tamamlayıp medreseye döndüğümüzde bize pirinç, un, koyun, yağ ve baharatla beraber yükler dolusu odun gönderildi. Bu diyarda kimse kömürün ne olduğunu bilmiyor. Hindistan, Horasan ve İran'da da bilmezler ama Çin'de kömür gibi yanan ve parlayan taşlar kullanılır. Bu taşlar yanıp kül olduktan üstüne su dökülüp karıştırılır ve güneşte kurutulur. İkinci kez pişirirler. Ve hiç yok olmaz sanki!

Kadı ve Emir'in Cömertliğine Dair Bir Hikâye

Âdetim olduğu üzere Cuma namazlarını Kadı Ebu'l-Hafs'ın namazgâhında kılardım. Bir gün bana şöyle dedi:

"Emir talimat göndermişti; sana beşyüz dirhem verilecek, senin için düzenlenecek davette de beşyüz dirhem harcanacaktı. Davete saygın ilim adamları, fakihler ve âyan takımından epey katılım olacaktı. Ben bu faaliyetlerin olacağını iştir iştir Emir'e gittim ve dedim ki:

'Bir ziyafet tertip etmekle davetlilere ancak birkaç lokma düşecek. Buna harcanacak para misafire verilse daha makbule geçer!' Emir teklifimi kabul ederek sana bin dirhemi olduğu gibi vereceğini buyurdu."

Hakikaten emir bu parayı Şemseddin Sencerî ile bana göndermişti! Mağrip altını ile üçyüz dinar ediyor. O gün otuzbeş dinar dirheme yağız bir at satın aldım ve mescide giderken bu ata bindim. Atın parasını Emir'in verdiği bin dirhemden ödedim. Sonra atlarım o kadar çoğaldı ki ne söylesem yalan olur, sayısını bilemem!

Hind topraklarına girinceye kadar refah seviyem yükseldikçe yükseldi. Yağız atı çok sevdiğim için öteki atlarımın önüne bağlardım. Üç sene yaşadı bu muhteşem küheylân... O vefat ettiğinde çok üzül-müştüm. Bu arada kadı efendinin eşi Cîcâ Aga da bana yüz dinar dirhem verdi. Onun kızkardeşi ve emirin hanımı olan Turâbek, kendi yaptırdığı zaviyede benim için bir ziyafet tertip ederek âlimleri ve şehrin diğer ileri gelenlerinin çağırdı. Turâbek Hatun bana samur kürkü ve iyi cins bir at hediye etti. Bu kadın, asil ruhlu, dindar ve cömerttir. Hak Teâlâ ona en güzel mükâfatı versin.

Turâbek Hatun'a Dair Bir Hikâye

Turâbek Hatun'un benim için düzenlediği ziyafete gelmiştim. Yemek bitip zaviyeden çıktığım zaman üzerinde eski bir elbise, yüzün-

de peçe bulunun bir hatun gördüm kapıda. Sayısını hatırlamadığım bir grup kadın vardı bu esrarengiz hatunun yanında. Bana selâm verdi. Hiç duraksamadım, başımı çevirmeden selâmını aldım. Oradan ayrıldıktan sonra biri ardımdan yetişt ve selâm veren kadının bizzat Turâbek Hatun olduğunu söyledi! Kabalığımдан ötürü ziyadesiyle utandım! Geri dönüp onu görmek istedim, ama oradan ayrılmıştı. Hizmetkârlarından biri vasıtasıyla selâm ve hürmetlerimi bildirdim, hanımefendiyi tanıyamadığım için kusurumu bağışlamasını rica ettim.

Huvârezm Bostanı

Buhara bostanı (: karpuzu) hariç doğuda ve batıda lezzette rakipsizdir Huvârezm bostanı! Bu ikisinden sonra İsfahan bostanı geliyor. Huvârezm bostanının kabuğu yeşil, içi kırmızıdır. Gayet tatlı ve sertçedir. İşin garip yanı bu meyve kurutuluyor; tıpkı bizim orada ahududunun ve Mâlakka incirinin kurutulup kalıplara bölünmesi gibi! Bu karpuz Huvârezm'den toplanıp Hind'in ve Çin'in en uzak köşelerine ithal edilir. Kuruyemişlerin hiçbirisi bu denli lezzetli değildir! Hind beldelelerinden Dihlî'de ikametim esnasında misafirlerin gelişini dört gözle bekler, onlardan kuru Huvârezm bostanı satın alırdım. Hind hükümdarı, huzuruna bu yemiştten getirilse hemen bana gönderirdi; zira çok sevdiğimi bilirdi! Onun güzel âdetlerinden biri de yabancı misafirleri ülkelerinin meyvesiyle sevindirmektir. Böyle sürprizleri çok severdi.

İntihar Eden Şerifin Hikâyesi

Serâ (: Saray) Şehrinden Huvârezm'e gelirken beraberimde Kerbelâ ahalisinden Ali b. Mansûr isminde bir şerif vardı. Tacir olduğu için elbise ve benzeri ihtiyaçlarımı satın alma işini hep ona havale ederdim. On dinara bir elbise aldığı hâlde bana sekiz dinara aldığını söylerdi. Meğer iki dinarı kendi cebinden ödermiş. Öteki dostlarım durumu izah edinceye kadar işin farkına varamadım. Bu adamdan bir hayli borç da almıştım. Huvârezm emirinin armağanlarına kavuşunca borcumu ödemek, iyiliklerine mukabele etmek için bu cömert adama bir hediye sunmak istedim. Ama "Kabul etmem!" diye tutturdu, yemin içti. Yanında hizmetini gören delikanlı Kâfûr'a vermek istedim yine yemin içerek engel oldu! Bu adam, gördüğüm Iraklılar arasında en asil ve cömert olandır. Benimle Hindistana seyahat etmeye karar verdiyse de Çin'e gitmek üzere Huvârezm'e gelmiş hemşehrilerini görünce onlarla yola çıkmayı tercih etti. Böyle davrandığı için ona sitem ettim; bana cevap verdi:

“Şu gördüğün hemşehrilerim ülkeme döndükleri zaman yakınlarım, eşime dostuma benim Hindistan’a dilenmek için gittiğimi söylerler! Bu benim için çok ağırdır! Bu yüzden seninle gelmekten vazgeçtim!”

Nihayet onlarla beraber Çin’e hareket etti. Hindistan’da iken işittim; Mâverâünnehr topraklarının sonunda ve Çin diyarının başladığı yerde bulunan Almâlık³⁸¹ şehrine varınca yanındaki malları hizmetkârıyla satışa göndermiş. Hizmetkâr geç kalmış ve bu esnada hemşehrilerinden bir tacir Almâlık’a gelip onun kaldığı kervansarayda mola vermiş.

Hizmetkârı gelince ödemek üzere hemşehrisi olan tacirden bir miktar borç ister bizim şerif ama adam kuruş vermez. Üstelik handa beraber kaldıkları odanın kirasını da ona yüklemeye kalkışır! Ali b. Mansûr çok üzüdür, odasına kapanıp kendini boğazlar!

İnsanlar odaya girdiği sırada şerifin can kuşu uçmak üzeredir. Hemen kölesini töhmet altında bırakırlar! Ali can havliyle konuşur:

“Ona zulmetmeyin! Bunu ben yaptım!” Hemen o gün ölür. Allah Teâlâ onu bağışlasın.

Bu adam daha önce de bana şu hâdiseyi anlatmıştı:

Bir gün Dimaşklı bir tacirden “mudârebe” (: bir tür iş ortaklığı) için altıbin dirhem almış. Aradan bir süre geçince tacirle Hama şehrinde karşılaşmışlar; adam parasını istemiş. Fakat bizimki elindeki malları vade ile sattığından o anda ödeyememiş parayı... Çok mahcup olmuş, odasına girip sarıkla tavana asmış kendini. Herhalde eceli gelmediğinden; o anda aklına düşüvermiş bir sarraf dostu! Derhal yanına giderek vaziyeti anlatmış. Sarraf kendisine bir miktar ödünç vermiş de parayı tacire teslim etmiş.

Huvârezm’den Çıkış

Nihayet Huvârezm’den ayrılmaya niyetlendim ve birkaç deve kiralayarak bir “mahâre” (: iki kişinin birbirini dengeleyerek bindiği özel tahtirevan) satın aldım. Mahâredeki dengim Afîfüddîn Tûzerî idi. Hizmetçiler birkaç ata bindi. Geri kalan hayvanların hepsine çul geçirdik, soğuktan ötürü!

Huvârezm ile Buhara arasındaki büyük kumula girecektik. Burası tam onsekiz gün tutar; bir belde hariç hiçbir bölümünde insan oturmaz bu kumulun... Emir Kutlû Dümûr’a veda ettim, bana ve kadı efendiye birer hil’at hediye etti; toplu vedalaşma için fakihleri berabere alarak yanıma gelmişti.

Dört gün süren seyahatten sonra bu güzergâhta tek yerleşim merkezi olan Kât şehrinin kapılarına dayandık. Burası küçük lâkin şirin bir

şehirdir. Şehir dışında bir gölet kenarında mola verdik. Soğuk şiddetli olduğundan göletin suları tamamen donmuştu; çocuklar buz üzerinde kaymaktaydılar.

Kât şehrinin kadısı Sadrüşşerîa oraya vardığımızı haber alır almaz öğrencilerini ve şehrin büyüklerinden erdemli insan Mahmud Hîve-kî'yi (: Hiveli) yanına alarak karşılamaya geldi. Kendisiyle daha önce Huvârezm kadısının evinde görüşmüştük. Kadı efendi bana şehir emirini ziyaret etmemi teklif ettiyse de Şeyh Mahmud itiraz ederek:

“Evvelâ misafirin ziyaret edilmesi gerekir! Eğer himmet sahibi gayretli insanlardan isek emiri alıp buraya getirmeliyiz!” dedi. Hakikaten de öyle yaptılar. Aradan bir saat geçti ya da geçmedi; emir maiyeti ile çıkageldi, bize selâm verdi. Acele ediyorduk ama bir müddet daha şehirde kalmamızı teklif etti, kabul ettik. Emir bizim onuru-muza bir şölen düzenleyerek fıkıh bilginlerini, ileri gelen kumandan-ları ve diğer saygın kimseleri meclisimize davet etti. Meclisimizde hazır bulunan şairler emiri metheden kasideler döktürdüler. Emir yemekten sonra bana bir kat elbise ile cins bir küheylân hediye etti. Oradan ayrıldık, Sîbâye diye bilinen yola revan olduk. Bu sahrada hiç suya rastlamadan altı gün gittikten sonra Vebkent'e (: Vab Kent) ulaştık. Burası Buhara'ya bir gün uzakta bağlık, bahçelik güzel bir şehirdir; akarsuları boldur. Üzümlü kurutup bir seneden öbür seneye saklıyorlar. Bir de onların “allû” (: alluca, can erik) dedikleri bir meyve yetişiyor; kurutup Hind ve Çin'e ihraç ediyorlar. Bu meyvenin üzerine su dökülüp usaresi içilebiliyor. Yeşil olduğu sırada tatlı, kuruduğu zaman ise hafif ekşidir. Gayet etli bir meyve! Ben onun benzerini ne Endülüs'te, ne Mağrip'te ne de Şam'da gördüm.

Viran Olmuş Buhara'ya Seyahat

Art arda bağlar, bahçeler, evler ve tarlalar arasında bir gün daha yol aldık; nihayet hadîs bilginlerinin önderi Ebû Abdullah Muham-med İsmail Buhârî'nin³⁸² memleketi olan Buhara şehrine ulaştık. Bu şehir vaktiyle Maverâünnehr-i Ceyhun bölgesinin (: Ceyhun nehrinin ötesindeki şehirlerin) merkeziymiş ve Irak hükümdarlarının (: İlhanlı-ların) atası olan Tatar kökenli mel'un Tinkîz (: Çingiz) tarafından tah-rip edilmiş. Mescitleri, medreseleri ve çarşıları harap vaziyettedir.³⁸³ Çok az bir kısmı mamurdur. Halkı sefil ve perişan! Onların tanıklıkları Huvârezm ve diğer yörelerde kabul edilmez! Çünkü kabilecilik, hakkı inkâr ve yanlış savunma gibi olumsuz vasıflarla ün salmışlar-dır. Bugün bu şehirde birazcık ilimden haberdar olan; bilgiye ehem-miyet veren hiç kimse yok!

Tatar Kavminin Başlangıcı, Buhara ve Diğer Yerleri Mahvedişleri

Tinkîz (: Çingiz) Han Hitâ ülkesinde demirciymiş. Onuruna düşün, güçlü ve cengâver biriymiş. İnsanları çevresinde toplar, onları doyurmuş. Zamanla etrafındaki insanlar çoğalarak onu kendilerine önder seçiyorlar. Böylece o, önce doğduğu şehri ele geçirip kuvvet ve nüfuzunu artırıyor, sonra Hitâ ve Çin ülkelerine aralıksız çapullarda bulunarak taraftarlarının sayısını artırıyor. Sonra Hoten, Kâşgar ve Almâlık şehirlerini yağmalıyor.

Huvârezm, Horasan ve Mâverâünnehr hükümdarı olan Celâleddîn Sencer b. Huvârezmşâh'ın durumu o sıralar iyiymiş. Bu yüzden Tinkîz Han onun ülkesine doğrudan saldırmaya cesaret edememiş. Lâkin bazı tüccarlarla anlaşarak onları Çin ve Hitâ kumaşlarıyla Celâleddîn'in sınır şehri olan Otrâr'a gönderiyor. Otrâr (: Fârâb) valisi durumu Celâleddîn'e bildirerek tüccarlara karşı ne yapması gerektiğini soruyor. Celâleddîn, tüccar taifesinin elindeki malın alınmasını, ibret olsun diye uzuvlarının kopartılarak kendi memleketlerine gönderilmesini emrediyor!

Vali bu emri yerine getirince Tinkîz Han sayılamayacak kadar çeri toplayıp büyük bir ordu hazırlayarak İslâm beldelerini basmaya niyetleniyor, önce Otrâr üzerine yürüyor.

Tinkîz Han'ın yaklaşmakta olduğunu haber alan Otrâr valisi, düşmanın durumunu öğrenmek için ileri mevkilere casus gönderiyor. Söylentilere göre casuslardan biri dilenci kıyafetine bürünerek Tinkîz'in kumandanlarından birinin karargâhına girmeye muvaffak oluyor. Ama kendisine yemek verecek kimse bulamayınca bir Tatar askerinin yanında saatlerce bekliyor. Askerin tek lokma yiyeceğinin olmadığını görüyor; nihayet akşam vakti asker çantasından kuru bir bağır sak çıkarıp suda ıslattıktan sonra atından aldığı kanı bu torbacığa dolduruyor ve ağzını bağlayıp ateşte pişiriyor! Meğer yiyeceği bundan ibaretmiş. Casus, Otrâr'a dönerek vaziyeti valiye anlatıyor ve Tatarlara karşı kimsenin güç yetiremeyeceğini belirtiyor. Durumu Sultan Celâleddîn'e bildiren vali acele yardım istiyor. Yanında bir miktar asker bulunduran valiye, Celâleddîn altmışbin kişilik bir kuvvet gönderiyor.

Sonunda her iki ordu savaşa tutuşuyor. Tinkîz Han'ın ordusu karşı tarafı korkunç bir bozguna uğratarak Otrâr'a girip erkekleri doğruyor, çocukları esir alıyor! Ardından Celâleddîn geliyor savaş meydanına. İki taraf arasında şimdiye kadar görülmemiş kanlı bir savaş cereyan ediyor. Neticede Tinkîz Han galip gelerek Mâveraünnehir bölgesinin hâkimi oluyor.³⁸⁴ Buhara, Semerkand ve Tirmiz'i yakıp

yıkarak Ceyhun nehrini aşıyor; Belh ve Bâmiyân şehirlerini ele geçirdikten sonra Horasan ve Acem Irakı diye bilinen bölgelere yürüyor. Belh ve Mâverâünnehr'de Müslümanlar ayaklanınca tekrar onların üzerine hücum ediyor; her yeri mahvediyor ve halkı kılıçtan geçiriyor. Tirmiz şehrine varınca da aynı vahşeti tekrarlıyor! O zamandan beri burası haraptır işte. Şu anda buradan iki mil uzakta ve aynı isim verilmiş yeni bir şehir var (: Tirmiz). Tinkîz, Bâmiyân halkını da kılıçtan geçirerek şehri yerle bir etmiş ama büyük câmiin minaresine dokunmamıştır. Yine kaydedelim ki o, Buhara ve Semerkand ahalisine de dokunmamıştır. Bu feci işlerden sonra Irak'a geliyor. Tatarların vahşeti o dereceye ulaşıyor ki hilâfet merkezi Bağdat'ta halkı toptan kılıçtan geçiriyorlar. Abbâsî halifesi Mu'tasimbillah da öldürülüyor o esnada. Allah rahmet eylesin!

İbn Cüzeyy der ki:

"Bize üstadımız Kadî'l-kudât (: kadınlar kadısı) Ebu'l-Berekât nakletti, Hak Teâlâ onu yüceltsin; o da Hatip Ebû Abdullah b. Reşîd'den duymuş, o şöyle diyor:

Mekke'de Irak bilginlerinden Nûreddîn İbnü'z-Zeccâc ile karşılaştım. Yanında kardeşinin oğlu vardı. Karşılıklı sohbetimiz sürerken bana şöyle dedi:

'Irak'ta Tatar fitnesinden yirmidörtbin ilim adamı telef oldu! Onlar arasında benimle şunun dışında hiç kimse kalmadı!' Bu sözleri söylerken kardeşinin oğlunu işaret ediyordu..."

İbn Battûta devam ediyor:

Buhara'da Fethâbâd adıyla bilinen varoшта konakladık. Burada büyük velilerden Şeyh Seyfüddîn Baharzî yatmaktadır. Bu semtte Seyfüddîn'e nispet edilen büyük bir tekke var; vakıfları çok. Orada misafirlere ve gariplere yemek çıkartılıyor. Şeyh efendi, Baharzî'nin soyundan gelen gezgin hoca Yahyâ Baharzî'dir. Bu şeyh, evinde bir ziyafet düzenleyerek beni ve saygın kimseleri davet etti. Yemekten sonra güzel sesli hafızlar *Kur'an* okudular; vâiz efendi etkileyici bir vaaz verdi. Ayrıca çok güzel makamlarda Türkçe ve Farsça ilâhiler okudular. Hoş bir gece geçirdik. Orada Herat'tan gelmiş büyük âlim Sadruşşerîa ile tanıştım.

Buhara şehrinde hadîs bilgini Ebû Abdullah Buharî'nin kabrini ziyaret ettim; bilindiği gibi Ebû Abdullah Buharî, *Câmiü's-Sahîh* adlı hadîs külliyyatının sahibi ve Müslümanların en büyük âlimlerindendir. Allah ondan razı olsun. Kabir üzerinde şöyle yazıyordu:

"Burası Muhammed b. İsmail Buharî'nin mezarıdır. O, şu şu kitapların sahibidir."

Buhara bilginlerinin mezarlarında müteveffanın kimliğinden ve yazdığı eserlerden bahseden kitabeler vardır. Bu kitabelerin çoğunu kaydettim fakat Hind kâfirleri tarafından denizde soyulduğum zaman benden gaspedilen eşya arasında bu notlar da gitti!

Yolda Doğum

Buhara'dan hareket ederek yücelik ve samimiyet vasıflarını hakıyla taşıyan Sultan Alâeddîn Tarmaşîrîn'in karargâhına yöneldik. İlerde ondan bahsedeceğiz...

Şeyh Ebû Turab Nahşebî'nin memleketi olan Nahşeb'e uğradık. Burası küçük bir yerleşim birimidir. Akarsuyu bol olan bu şehrin her yanı bostandır. Şehir dışında emire ait bir konağa indik. Yanımdaki cariyelerden biri gebeydi ve doğum zamanı yaklaşmıştı. Doğumu kolay yapsın diye onu daha önce Semerkand'a götürmek istedim. Hamile, bir mahmil (: sedyemsi koltuk) üzerindeydi. Mahmil hemen bir devenin sırtına konuldu. Bizim arkadaşlar bu cariyeyle yola çıktılar geceleyin. Tabîi öteki cariyelerim, yol azığım ve bütün eşyalarım onların yanındaydım! Dostlarımin bir bölümü ise benimle Nahşeb'de kalmışlardı. Sabah olunca biz de yola koyulduk, diğerlerinin gittiği yolu değil de başka bir yolu takip ederek sultanın karargâhına ulaştık. Çarşıdan epey uzak bir yere inmiştik ve karnımız açtı. Arkadaşlardan birisi yiyecek satın aldı. O geceyi bir tüccarın emanet verdiği çadırda geçirdik! Yanımızdakiler ve öteki yoldaşlarımız deve aramaya gittiler; akşama doğru bulup getirdiler. Sultan karargâhta değildi, avlanmaya gitmişti. Vekili olan Takbuğâ Bey ile görüşüm. Beni mescidine yakın bir yerde eğledi. "Harka" denen, çadır benzeri bir kamp örtüsü verdi. Cariyeyi buna yerleştirdim; o gece doğurdu. Bana erkek olduğunu söylemişlerse de böyle değilmiş, sonradan öğrendim. "Akika" merasiminden sonra bazı dostlarım çocuğun kız olduğunu bildirdiler; hemen cariyeleri çağırıp sordum, onlar da kız olduğunu söylediler. Bu çocuk uğurlu bir vakitte doğmuş; beni sevince boğmuş, gönlümü hoş etmişti. Lâkin Hindistan'a gelişimden iki ay sonra onu kaybettim; ileride bundan bahsedeceğim.

Burada fıkıh bilgini erdemli insan Mevlânâ Hüsameddîn Yâğî'yı gördüm ve sultanın evlilik yoluyla akrabası olan Şeyh Hasan'la tanıştım. Türkçe Yâğî (: yavı; yavuz) Arapça "thâîr" (: intikamcı, düşman, asi) karşılığıdır. Üstat Hüsameddîn, Otrar şehrendendir.

Mâverâünnehr Sultanı

Ulu sultan Alâeddîn Tarmaşîrîn'dir. Büyük bir güce, kalabalık ordulara, geniş bir ülkeye sahiptir. Sevilen sayılan, adaletli bir

hükümdardır.³⁸⁵ Ülkesi dünyanın dört büyük hükümdarının ülkeleri arasında bulunuyor; Çin, Hindistan, Irak ve Uzbek hükümdarlarından bahsediyorum. Onlar Tarmaşîrîn'e çok saygı gösteriyor ve hediye gönderiyorlar. Kardeşi Elçekâday'dan (: İlçigâday) sonra tahta geçmiş.³⁸⁶ Elçekâday kâfir imiş; büyük biraderi Kebek'ten sonra tahta geçmişmiş. Kebek de kâfirmiş ama son derece âdil, Müslümanlara karşı saygılı ve mazlumların hakkını koruyan bir hükümdar imiş.³⁸⁷

Kebek'le Vâizin Hikâyesi

Anlatıldığına göre Kebek bir gün Fakih Vâiz Bedreddîn Meydânî ile sohbet ederken soru verir:

"Sen diyorsun ki Hak Teâlâ her şeyi Ulu Kitabında anmış öyle mi?" Vâiz de;

"Evet!" cevabını verir. Kebek tekrar sorar:

"Öyleyse benim ismim bu kitapta nerede?" Vâiz cevap verir.

"Bu isim, Hak Teâlâ'nın şu âyetinde: Fî eyyi sûretin mâ şâe rakkeb!"³⁸⁸

Kebek hayretler içinde kalır ve şöyle der:

"Yahşî!" Bu kelime, Türk dilinde "ceyyid" (: iyi, çok iyi) demektir. Böylece ona armağanlar yağdırıyor, Müslümanlara karşı hürmeti artırıyor.

Kebek'in Garip Yöntemlerine Dair Bir Hikâye

Anlatılanlara göre Kebek bir keresinde şöyle bir hüküm vermiş:

Ahaliden bir kadın onun huzuruna gelerek kumandanlarından biri hakkında şikâyetle bulunur. Kendisinin yoksul olduğunu, süt satmakla geçindiğini, ancak bir emirin, kendi elceğiziyle satmaya çalıştığı sütü zorla alıp içtiğini söyler... Bu şikâyet üzerine Kebek derhal o kumandanı huzura getirir, kadına dönerek şöyle der:

"Şimdi bu adamı kılıçla ikiye böldüreceğim! Eğer karnından süt çıkarsa hakettiği cezaya kavuşmuş olacak, çıkmazsa seni ikiye ayıracağım!" Kadın birden korkuya kapılır;

"Ben hakkımı helâl ettim, ondan hiçbir şey istemiyorum!" der; lâkin nafile! Kebek emreder, emir ikiye bölünür ve karnından süt çıkar!

Tarmaşîrîn'in Adaleti ve Erdemi

Şimdi sultan Tarmaşîrîn'le ilgili sözümüze tekrar dönelim. Burada "urdû" (: ordu/orda) adını verdikleri karargâhta birkaç gün kaldım. Bir defasında sabah namazını kılmak için câmie gitmiştim ki namazı kıldıktan sonra biri bana sultanın mescitte olduğunu haber

verdi! Sultan seccadesinden kalkınca ona selâm vermek üzere ilerledim. Bu arada Şeyh Hasan ile fıkıh bilgini Hüsameddîn Yâgî da huzura gelip benim hakkımda bilgi veriyorlardı. Sırtına Kudüs işi yeşil bir cübbe, başına da aynı kumaştan bir külâh giymişti sultan. Bana yönelerek Türkçe:

“Hoş mîsen, yahşi mîsen? Kutlû, eyû sen!” dedi. Türk dilinde “hoş mîsen” sözü “fî afiyetin ente?” (: sağlığın yerinde mi?) anlamına gelir; “yahşi mî sen ise ceyyid ente?” (: iyi misin?) demektir. “Kutlû eyû sen!” cümlesi “Mubârekün kudûmûke!” (: Hoş geldin!) demektir.

Bu sözlerden sonra yürüyerek meclisine gitti; halk ona şikâyetlerini bildiriyordu. O, büyük, küçük; kadın, erkek her şikâyetçiye dinliyor, dertlerine kulak veriyordu. Sonra beni arattı, huzuruna çıktım; “harka” denen çadıra geçmişti. İnsanlar çadırın çevresini sağlı sollu doldurmuş, kumandanlar en ön tarafta sandalyelere yığılmıştı. Onların maiyetindekiler ise başlarını eğmiş, ayakta beklemekteydiler. Diğer askerler saf saf dizilmişti ve her askerin önünde silâhı vardı. Onlar “nevbet” (: belli zamanlarda davul çalan bandocu) muhafızlardı; ikindiye kadar burada beklerler daha sonra nöbeti diğer arkadaşlarına devrederlerdi.

Hükümdarın huzuruna çıkarıldım ve onu altın simli ipek kumaşla döşenmiş minbere benzeyen bir kürsüde oturur hâlde buldum. Otağın içi, baştan başa simli ipekle kaplanmıştı. Sultanın baş ucuna, bir arşın yükseğe yakut ve mücevher bezeli bir taç asılıydı; ileri gelen kumandanlar sağ ve sol tarafta iskemlelere oturmuştu. Hanedana mensup çocuklar ellerinde yelpazeler tam ön tarafta ayakta duruyorlardı. Otağın kapısında nâib, vezir, hâcib ve sâhibü’l-alâme (: mühürdar) bulunuyordu. Onlar sâhibü’l-alâme’ye “altamga” adını veriyorlar. “Al” kelimesi, ahmer (: kırmızı) kelimesinin karşılığıdır; “tamga” ise “alâmet” (: damga, iz, mühür) anlamına gelir. İçeri girdiğim zaman bu dört kişi beni ayakta karşılayıp huzura çıkardılar. Sultana selâm verdim. Bana Mekke, Medine, Kudüs, Halîl, Dımaşk, Mısır, Irakayn bölgesi, bu bölgenin sultanı, Acem yurdu ve Melik Nâsır’a dair sorular sordu; tek tek cevapladım. Aramızda altamga mevkiindeki şahıs tercümanlık yapıyordu. Öğle ezanı okununca namaza durmak için otağdan çıktık, hükümdarla yan yana namaz kılıyorduk. Kış pek şiddetliydi; hava çok soğuktu ama Sultan sabah ve yatsı namazlarında cemaati asla terketmiyordu! Ayrıca sabah namazından güneşin doğuşuna kadar mescitte kalıyor, Türk diliyle Allah’ı anıyordu. Orada bulunanlarla ayrı ayrı kucaklaşıyor, elini muhatabının eline sıkı

sıkı bağlayıp içten davranıyordu. İkinci namazında da böyle yapıyorlardı. Ona hediye olarak getirilen kuru üzüm ve hurmayı kendi eliyle mescittekilere dağıtıyordu. Bilindiği gibi hurma, onlar nezdinde aziz ve bereketli bir yiyecektir.

Tarmaşîrîn'in İbadetine, Alçakgönüllülüğüne ve Diğer Erdemlerine Dair

Bu hükümdarın erdeminden olmalı; bir gün ikinci namazı için mescide gelmiştim. Sultan henüz ortalıkta yoktu, gençlerden biri secade getirdi ve sultanın her zaman namaz kıldığı yere, mihrabın tam karşısına serdi. Sonra İmam Hüsâmeddîn Yâgî'ya yanaşarak:

"Efendimiz abdestini bitirene kadar beklemenizi istirham ediyor!" dedi. Ama Hüsâmeddîn derhal kalktı:

"Nemâz!" dedi; yani salât (: namaz). Ve devam etti:

"Berâ-yı Hudâ ev berâ-yı Tarmaşîrîn?" Yani;

"Namazı Allah için mi, Tarmaşîrîn için mi kılacağız?" diye çıkıştı! Müezzine derhal kamet getirilmesini emretti. Sultan seçirtti ve son iki rekâta yetişebildi; mescidin kapısında, halkın ayakkabılarının bulunduğu yerde kılabilirdi ve kaçırdıklarını da kaza etti! Yine de gülerek imama yaklaştı, onunla kucaklaştı, mihrabın tam karşısına çöktü. İmam onun yanında, ben de imamın yanımdaydım. Bana dönüp şöyle dedi:

"Ülkene döndüğünde anlat ki; Acem'den gelen bir dervişin Türk hükümdarıyla muamelesi böyledir işte!"

Şeyh Hüsâmeddîn her Cuma halka vaaz verir. Sultana iyilik yapmasını emreder ve münkerden, zulümden sakındırır onu. Gayet ciddî hattâ sert bir şekilde hitap eder; hükümdar ise boynu bükük ve suskun onun vaazını dinlemekte hattâ ağlamaktadır. Şeyh, hükümdardan asla hediye almaz, onun çıkardığı yemekten yemez ve onun verdiği elbiseleri giymez!

Bu hoca, Hak Teâlâ'nın hakikaten erdemli kullarındandır. Çoğu kez onun sırtında içi de dışı gibi pamuktan mamul bir aba görürdüm. Çaput gibi parça parçaydı ve çok eskiydi. Başındaki keçe külâh da ancak bir kırat ederdi. Külâhın üzerinde sarık olmazdı. Bir defasında yanaştım;

"Efendim! Giydiğiniz aba mı ne? Hiç kaliteli değil!" dedim. Bana şu cevabı verdi:

"Evlâdım! Bu zaten benim değil kızımın!"

Bana ait elbiselerden birkaçını uzattım; kabul etsin diye ricalarda bulundum ama şu cevabı verdi:

“Hiç kimseden hiçbir şey kabul etmeyeceğime dair tâ elli seneden beri Hak Teâlâ’ya sözüm vardır. Eğer birinden bir şey alsaydım, elbet senden alırdım!”

Tarmaşîrîn’in yanında ellidört gün kaldıktan sonra yola revan olayım dedim. Sultan kararımı öğrenince bana yediyüz dinar dirhem verdiği gibi yüz dinarlık samur kürk hediye etti. Mevsim kıştı, hava soğuktu; kürkü ben istemiştim. Bu talebimi ilettiğim zaman alçakgönüllülüğünden ve erdeminden ötürü elini uzattı, kolumun yeninden öptü. Ayrıca iki at ile iki deve verdi bana.

Veda zamanı geldi. Ona ava giderken yolda erişebildim. O gün hava çok soğuktu, ayazın şiddetinden vallahi tek kelime konuşmaya gücüm yetmiyordu! Hükümdar bunu anladı, gülümsedi, bana elini uzattı. Veda ettim.

Tarmaşîrîn’in Başına Gelenler

Hindistan’a varışından iki yıl sonra duydum ki Tarmaşîrîn’in milletinden bir grup âyan, ileri gelen kumandanlarla anlaşarak ülkenin Çin’e komşu olan ucunda toplanmışlar. –Tarmaşîrîn’in askerlerinin büyük bölümü orada karargâh kurmaktadır.– Hep beraber hükümdarın amcazâdesi Bûzunuglı’na (: Bozonoglu) bağlılıklarını bildirmişler. Onlar, hükümdarların çocuklarına “uglı, oğlı” (: oğlu) derler. Bûzun, Müslüman olmasına rağmen dini bozuk, ahlâkı ve gidişatı çirkin biriydi. Onların Bûzun’a biat edip Tarmaşîrîn’i tahttan indirmelerinin sebebi; onun, ataları Tinkîz Han’ın (: Çingiz) yasalarına aykırı hareket etmesidir. Hani şu İslâm ülkelerini mahveden melun Tinkîz; ondan daha önce bahsedildi.

Tinkîz Han kendi kanunlarıyla ilgili bir kitap telif etmiştir. Ona Yasâk adını veriyorlar. Onlara göre, kim bu kitabın kanunlarına aykırı davranırsa tahttan indirilmesi şart olur! Tinkîz Kanunnâmesi’ndeki kurallardan biri de her sene “tûy” (: toy) adını verdikleri bir toplantı tertip edilmesidir. Tûy, şölen günü demektir. Bu şölen Tinkîz’in oğulları ve büyük kumandanlar ülkenin her yanından koşup gelirler. Hatunlar ve ordunun ileri gelen subayları orada bulunur. Eğer dönemin hükümdarı söz konusu kanunlardan birini değiştirmişse ileri gelenler ona dönerek şöyle derler:

“Sen şu hükmü değiştirdin, şöyle yaptın! Senin tahttan indirilmen şart olmuştur!”

Onun elinden tutarlar, tahttan indirirler. Yerine Tinkîz evlâdından başka birini oturturlar. Aynı şekilde ulu emirlerden biri, yönetimi altındaki topraklarda bir suç işlemişse hak ettiği cezayı o toplantıda mutlaka alır!

Oysa hükümdar Tarmaşîrîn tûy gününü kaldırmış, ayrıca dört senedir Horasan bölgesinin dahilinde kalıp ülkesinin Çin'e yakın kısmına gitmemişti. Bu tavırları diğer beyler tarafından çok yadısndı. Hükümdarın her sene oraya giderek memleketin ve askerinin durumu kontrol etmesi bir töre hâline gelmiştir. Payitaht da zaten orası, Almâlık şehridir.

Bûzunuğlı kendisine biat edilince durmadı, harekete geçti. Tarmaşîrîn ise kumandanlarının suikastına kurban gideceğinden korkarak onbeş atlıyla yola çıktı; kendisine bağlı Gazne eyaletine doğru. Gazne valisi Buruntayh, Tarmaşîrîn'in güvendiği gizli dostu idi. O İslâmı da Müslümanları da severdi. Onun eyaletinin sınırları içinde kendisi tarafından yapılan kırk zaviye vardır. Buralarda gelene, gide-ne, yoksula ve garibe yemek çıkartılır. Askeri bol olan Vali Buruntayh'ın boyu da pek uzundur; ben dünyada ondan daha uzun boylu kimse görmedim!

Tarmaşîrîn, Ceyhun'u geçip Belh yoluna sapınca, kardeşi Kebek'in oğlu Yankî'nın adamlarından olan bir Türk onu gördü. Sultan Tarmaşîrîn daha önce kardeşi Kebek'i öldürmüş, oğlu Yankî (: Yankı) da Belh'te kalmıştı. Bu Türk, meseleyi Yankî'ya bildirince Yankî, amcasının kesinlikle önemli bir olaydan ötürü firar edeceğini düşünerek adamlarıyla harekete geçti, onu yakaladı ve zindana attı!

Bûzun, Semerkand ve Buhara'ya gelerek bu yöreleri kendi idaresi altına aldı. Bu arada Yankî da Tarmaşîrîn'i Bûzun'a teslim etmişti. Söylentiye göre Tarmaşîrîn Semerkand dışında Nesef'de öldürülerek oraya defnedilmişti. Hattâ türbedarının ismi de Şeyh Şemseddîn Kerden Burîdâ'yımış. Bazıları ise onun öldürmediğini söyler. "Kerden" kelimesi boyun anlamına gelir. "Burîdâ" ise kesik demektir. O adama bu adı vermişler. Çünkü boynunda bir darbe izi var. Ben onu Hindistan'da gördüm, ileride ondan bahsedilecek.

Bûzun tahta geçince Sultan Tarmaşîrîn'in çocuğu Beşây Uğlı, kız-kardeşi ve eniştesi Feyrûz beraberce Hind hükümdarına kaçtılar. Hind hükümdarı onlara güzel muamele etti, yüksek bir pâyeye verdi. Zira Hind hükümdarı ile Tarmaşîrîn arasında dostluk bağı vardı; birbirleriyle hediyeleşir, karşılıklı mektuplaşırlardı. İkinci birinciye hep "Kardeş!" diye hitap ederdi.

Bir süre sonra Sind ülkesinden gelen bir adam kendinin Tarmaşîrîn olduğunu söyledi! Halk bu meselede kuşkuya düştü. Hind hükümdarının hizmetkârı ve Sind diyarının valisi olan Sertîz de bu hâdiseyi işitti. Sertîz'e "melik-i arz" denilir. Çünkü Hind ordusu onun önünde geçit yapar, askerinin bütün işleri ona bağlıdır. Kendisi Sind

bölgesinin başşehri olan Multân'da oturur. Sertîz, Tarmaşîrîn'i iyi tanıyan bazı Türkleri o adamın yanına gönderdi. Onlar onun gerçekten Tarmaşîrîn olduğunu bildirdiler! Böylece Sertîz, Tarmaşîrîn için şehir dışında bir "serâçe" kurulmasını emretti. Serâçe çitli otağ demektir. Sonra yola çıkarak Tarmaşîrîn'i karşılamaya gitti; epey yaklaşıncaya atından indi. Selâmladı ve saygılı bir tavırla onu çadıra davet etti. O, hükümdarlık töresi gereği at üstünde girdi otağa. Böylece onun Tarmaşîrîn olduğuna dair hiç kimsenin kuşkusu kalmamıştı. Meseleyi Hind hükümdarına bildirdiler. O da Tarmaşîrîn'i şölenler ve hediyelerle karşılamaları için kumandanlarını gönderdi. Evvelce Tarmaşîrîn'in hizmetinde bulunmuş sonradan Hind hükümdarının sarayına girerek başhekimliğe kadar yükselmiş bir doktor hükümdara hitaben dedi ki:

"Ben onun hakikaten Tarmaşîrîn olup olmadığını anlayabilirim. Çünkü Tarmaşîrîn'in dizi altında çıkan bir çibanı tedavi etmiştim bir zamanlar. Yara izi kalmıştı orada..."

Doktor derhal gitti, emirlerle beraber karşıladı onu. Eski dostluktan ötürü hemen yapıştı; sıkı fıkı oldu, bu arada göz ucuyla onun dizini gözlüyordu. Hemen yaranın izini buldu. Öteki ona sövdü ve dedi ki:

"Daha önce muayene ettiğin çibanı mı görmek istiyorsun? Al işte burada!" Çibanın izini gösterdi. Böylece adamın gerçekten Tarmaşîrîn olduğu anlaşıldı. Doktor Hind hükümdarına giderek durumu bildirdi.

Sonra Vezir Hvâce Cihân Ahmed b. İyâs ile emirlerin büyüğü, çocukluk döneminde hükümdarın öğretmeni Kutlû Han, sultanın huzuruna girdiler ve şöyle dediler:

"Ey Hônd-i âlem (: Hond-i âlem; Cihan hükümdarı), bu adam, Sultan Tarmaşîrîn'in ta kendisi, hiç kuşku yok! Şimdi onun adamlarından kırkbin kişi, oğlu ve damadı burada! Bu saydıklarımız ona katılınca durum ne olacak düşündün mü?"

Bu uyarı Hind hükümdarına çok tesir etti. Hemen Tarmaşîrîn'in huzura çıkarılmasını emretti. Tarmaşîrîn içeri girdiğinde öteki yabancılar gibi hükümdarın önünde eğilmesi emredildi. Ona zerrece hürmet gösterilmedi! Hind hükümdarı söylendi de söylendi:

"Ey mâderkânî! –Bu çok ağır bir küfürdür– Niçin ben Tarmaşîrîn'im diyerek yalan söylüyorsun? O öldürüldü! İşte türbedarı da yanımızda! Allah'a andolsun günah olmasa seni öldürürdüm! Beşbin dinar verin eline, Beşây Uğlı ve kızkardeşinin köşküne götürün bu adamı! –Bunlar Tarmaşîrîn'in evlâtlarıdır– Onlara deyin ki bu yalancı herif sizin babanız olduğunu iddia ediyor!"

Onlar karşılarına çıkan Tarmaşîrîn'i hemen tanıdılar. Tarmaşîrîn geceyi orada geçirdi. Nöbetçiler onu koruyorlardı. Ertesi sabah çıkarıldı oradan. Aile efradı ise tanınmış olmaktan ötürü mahvolmamak için inkâr ettiler; çok korkmuşlardı.

Böylece Tarmaşîrîn, Hind ve Sind bölgelerinden uzaklaştırıldı, sürgün edildi. Kîc ve Mekkân yolunu tuttu. Oralılar Tarmaşîrîn'e saygı gösteriyor, hediye veriyor; yanlarında misafir ediyorlardı onu. Şiraz'a ulaştı, bölge sultanı Ebû İshâk ona saygıda kusur etmedi tüm ihtiyaçlarını karşıladı.

Hindistan'dan dönüşümde Şiraz şehrine de uğramıştım. Bana Tarmaşîrîn'in hâlâ burada olduğunu söylediler. Onunla karşılaşmak istedim ama olmadı. Çünkü Sultan Ebû İshâk'ın izni olmadan girilemeyen bir evde kalıyormuş o! Böyle bir teşebbüsten doğacak muhtemel tehlikelerden korktum; ama onu görmediğime sonradan çok pişman oldum.

Bûzun'la İlgili Söze Devam

Bûzun tahtı ele geçirince Müslümanlara zulmetmeye başladı. O Hristiyan ve Yahudileri kayırıyor, onlara ait kiliselerin tamir edilmesine izin veriyordu. Bu tavrı, Müslümanların ondan yüz çevirmesine yol açtı. Şikâyetçiydiler. Onun hakkında planlar yapmaya başladılar. Bûzun'la ilgili haberler Horasan'da hezimete uğramış Sultan İlisûr'un (: Yasavur) oğlu olan Halîl'e ulaştı. Halîl derhal Herat sultanı Hüseyin Gıyâseddîn Gûrî'ye koştu. İçindeki niyeti ona açtı. Yardım istiyordu, asker ve malzeme olarak... Eğer yolunu bulur da yenerse Bûzun'un mülkünü yarı yarıya paylaşacaklardı! Sultan Hüseyin bu teklifi kabul ederek büyük bir ordu verdi ona. Herat ile Tirmiz arası dokuz gündür. Halîl'in Bûzunuğlı'na karşı harekete geçtiğini duyan Müslüman kumandanlar (: Tarmaşîrîn'in kumandanları) "Başımız gözümüz üstüne!" diyerek düşmana karşı cihada hevesli olduklarını belli ettiler. Halîl'e ilk katılan Tirmiz emiri Şerif Alâülmülk Hudâvendzâde idi. Bu adam Hz. Hüseyin soyundan gelen saygın bir emirdir. Alâülmülk, dörtbin Müslümanla onun yanına geldi. Halîl, zamanın büyük kumandanlarından olan bu emiri kendine vezir yaptı; onun iştirakinden ötürü memnun oldu. Her bir bölgeden Halîl'e koşan, onu seçen emirler sayesinde bu taraf epey güç kazandı.

Bûzun'la savaşa tutuşulunca onun tarafındaki asker de Halîl'in yanına geçti! Bûzun'u teslim aldılar, esir olarak getirdiler. Halîl onu yay kirişi ile boğdurdu. Çünkü orada hükümdar oğulları yay kirişi ile boğulur. Onların âdeti böyle.

Mülk ve devlet tamamen Halil'in oldu. O seksenbin kişilik ordusunu Semerkand'da topladı, nümayiş yaptı. Ordudaki atlar zırhlıydı. Bu arada Herat'tan getirdiği askeri salıverdi. Kendisi Almâlık diyarına yöneldi.

Bu arada Tatarlar başlarına birini tayin ettiler, Almâlık şehrine üç konak kala Utrâz (: Otrar yahut Taraz; Talas) yakınında Halil'le kavga-ya tutuştular. Korkunç bir harp cereyan etti. İki taraf da birbirine karşı iyi direndi. Halil'in veziri Emir Hudâvendzâde yirmibin kişilik bir Müslüman kuvvetiyle hamle yapınca Tatarlar onun karşısında dayanamadılar; hezimete uğradılar, büyük zayıat verdiler. Halil Almâlık'ta üç gün eğleştikten sonra geri kalan Tatarın kökünü kurutmak için harekete geçti. Ama yorgun artıklar hemen ona boyun eğdiler. Sonra Hitâ ve Çin sınırını aşarak Karakurum³⁸⁹ ve Bişbâlg şehirlerini ele geçirdi. Hitâ hükümdarı ona karşı ordu gönderdiyse de sonunda barış imzaladılar. Halil öyle güçlendi ki komşu ülkelerin hükümdarları tedirgin olmaya başladılar! O, memleketi adaletle düzene soktuktan sonra veziri Hudâvendzâde'yi bir miktar askerle Almâlık'ta bıraktı ve Semerkand'a döndü, Buhara'ya vardı.

Lâkin çok geçmeden (göçebe) Türkler karışıklık çıkarmak istediler. Vezir (Alâülmülk) hakkında Halil'e kışkırtıcı haberler getirdiler. Güya vezir ayaklanmak niyetindeydi ve kendisinin, Peygamber'e yakınlığı, asaleti ve cesaretinden ötürü hükümdarlığa daha layık olduğunu söylüyordu!

Halil, Almâlık'a yeni bir vali gönderdi; Vezir Hudâvendzâde'nin fazla değil birkaç adamla derhal huzuruna gelmesini emretti; gelir gelmez de işin aslını araştırmadan onu idam ettirdi! Bu durum, memlekette fesada yol açtı! Halil etkinliğini ve otoritesini artırınca kendini saltanatın asıl mirasçısı sayarak bütün başarılarında asker ve para bakımından payı olan Herat hükümdarına isyan etti. Ona bir ferman göndererek ülkesinde kendi (: Halil) adına hutbe okunmasını ve para basılmasını istedi! Bu davranışa çok kızan Sultan Hüseyin derhal daha sert ve kırıcı bir mektupla cevap verdi! Halil savaş için hazırlıklara giriştiyse de İslâm ordusu ona izin vermedi; hattâ onu hukuken İslâm devletine aykırı hareket eden bir "bağî" (: haydut, yol kesen) olarak gördüler. Bu haber Sultan Hüseyin'e ulaşınca amca oğlu Melik Varna kumandasında bir orduyu Halil'in üzerine yolladı. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Halil'in son destekçileri de yenildi. Kendisi esir edilerek Hüseyin'in huzuruna getirildi.

Hüseyin onun hayatını bağışladı. Kalabileceği bir yer temin etti. Ona bir cariye verdi, maaş da bağladı! Ben yediyüzkırkyedi yılının

sonlarında Hindistan'dan ayrıldığım zaman Halîl'in durumu böyleydi.³⁹⁰

Anlatmakta olduğumuz konuya dönelim...

Sultan Tarmaşîrîn'e veda ettikten sonra Semerkand şehrine gittim. Semerkand, dünyanın en büyük, en güzel ve kusursuz şehirlerindendir.³⁹¹ Kassârın suyu diye bilinen bir nehrin kenarına kurulmuştur. Kıyılarında sudolapları var; çevredeki bahçeleri sulayan... Şehirli-ler ikindi namazından sonra gezinmek ve rahatlamak için bu nehrin kıyılarına gelirler. Oturacakları peykeler, özel oturaklar ve yükseltiller vardır orada. Meyve ve diğer yiyeceklerin satıldığı dükkânlar sıralanır art arda.

Irmak kıyısında şehir halkının bir zamanlar ne denli çalışkan ve hırslı olduğunu gösteren büyük köşkler ve kasırlar bulunur. Şimdi çoğu harap... Şehrin büyük kısmı da öyle. Ne surları ne de kapıları var bu şehrin! İç kısımlarında bahçeler var sadece. Semerkandlılar iyi huylu insanlardır; yabancıya karşı şefkat ve sevgiyle yaklaşır. Onlar Buhara ahalisinden daha iyi!

Şehir dışında Kuthem b. Abbâs b. Abdülmuttalib'in mezarı var; Hak Teâlâ Kuthem ve Abbâs'tan hoşnut olsun. Kuthem bu şehrin fethi esnasında şehit düşmüştür. Buralılar her Pazartesi ve Cuma gecesi bu kabri ziyarete gelirler. Tatarlar burayı ziyarete geldiklerinde büyük adaklar adarlar; siğır, koyun, dirhem ve dinar getirirler... Bunların tümü, misafirlerin; gelen gidenin ihtiyaçlarına, zaviyenin ve kabrin hizmetkârlarına verilir. Bu kabrin kubbesi dört ayağa oturmuştur. Her ayakta iki mermer sütun vardır. Bunlar (ikişer ikişer), yeşil, siyah, beyaz ve kırmızı renktedirler. Kubbenin duvarları altın kakmalı mermerle kaplıdır. Çatı ise kurşun sıvalı. Kubbenin üzerine köşeleri gümüş kaplı, her tarafı yıldızlı abanoz bir çatı kondurulmuştur. Baş tarafta üç gümüş kandil var. Taban, yün ve pamuk yaygılarla döşenmiş. Hemen dışarıda akan büyük bir su, oracıktan, zaviyenin tam ortasından geçiyor. Suyun iki yanında ağaçlar, üzüm asmaları ve yasemin... Bu zaviye- de gelen gidenin rahatça kalacağı odalar vardır. Tatarlar kâfir oldukları zaman bile bu kutsal yeri değiştirmemişler; hattâ buraya gelirlermiş manevî havasından nasiplenmek için! Çünkü orada bazı nişaneler (: harikulade olaylar) görürlermiş. Semerkand'a geldiğimizde bu kutlu yer ve civarının bakıcısı Emir Gıyâseddin Muhammed b. Abdülkadir idi. Onun soyu Abdülazîz b. Yusuf vasıtasıyla Abbâsî halifesi Müstansır Billah'a ulaşıyor. Ona bu vazifeyi veren, Hükümdar Tarmaşîrîn'dir. Çünkü adam Irak'tan gelmiş onun huzuruna. Gıyâseddin şu anda Hind hükümdarının yanındadır. İlerde anlatılacak...

Semer kand'da ahalinin Sadr-ı Cihân diye çağır dığı kadı ile görüştüm. Bu adam güzel huy sahibi, ulu kişilerdendir. Benim şehirden çıkışından sonra Hind diyarına yönelmiş ama Sind ülkesinin başşehri olan Multân'da eceli yakalay ıvermiş onu.

Hind Hükümdarının Yolcularla İlgili Tavrına Dair Anekdöt

Sözünü ettiğim Semer kand kadısı Multân'da vefat edince "sâhibü'l-haber" adı verilen istihbarat görevlisi durumu Hind hükümdarına yazıyla bildirdi; bu adamın hükümdar kapısını ziyaret amacıyla geldiğini, lâkin ecelin araya girdiğini anlattı. Hükümdar bu haberi alınca kadı efendinin çocuklarına -şimdi miktarını hatırlamıyorum ama- binlerce dinar tutarında bir ihsan gönderilmesini emretti! Ayrıca henüz hayattayken onunla buluşma imkânını elde etmiş dostları varsa onlara da aynı oranda hediye yağdıracağını buyurdu! Hindistan'ın her şehrinde hükümdara bağlı bir haber görevlisi bulunuyor; şehirde olan biteni tek tek yazıyor saraya. Oraya gelen misafirleri de bildiriyor. Biri geldiğinde, hangi ülkeden geldiği, ismi, nitelikleri, giyim kuşamu, dostları derhal hükümdara iletiliyor. Ayrıca ne yapıp ne ettiği, güzel ve kötü davranışları da bildiriliyor saraya. Dolayısıyla yolcu hükümdarın huzuruna çıktığında karşıdaki onun her şeyini biliyor! Böylece hak ettiği kadar ağırlanıyor.

Nesef ve Tirmiz

Nihayet Semer kand'dan ayrıldık, Nesef'e geçtik. Ebû Hafs Ömer Nesefi diye bilinen bilgin buralıdır. Hani şu, *Manzûme fi'l-Mesâili'l-Hılâfiyye beyne'l-Fukahâi'l-Erbaa* adlı kitabın yazarı.³⁹² Allah Teâlâ bu büyük bilgenden ve mezhep imamlarımızdan hoşnut olsun!

Sonra Tirmiz şehrine ulaştık. Hadîsle ilgili *Câmiu'l-Kebîr* adlı meşhur kitabın derleyicisi İmam Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sûre adlı bilgin bu şehirdendir.

Binaları güzel, muhteşem bir şehir Tirmiz. Çarşı ve sokaklarının ortasından su geçiyor. Orada pek çok bağ, bahçe var. Üzümü, ayvası lezzette rakipsiz. Buranın eti bol, sütü de öyle. Ahali, hamamda başını "tafal" (: kil sabunu) yerine sütle yıkıyor! Bütün hamamlarda süt dolu kocaman kazanlar bulunuyor; adam hamama girince küçük bir tasla oradan süt alıp başına döküyor! Süt, saçları nemlendirdiği gibi parlak ve gösterişli yapar. Hindliler de başlarına susam yağı dökerler, onlar buna "siyrâc" diyorlar. Susam yağından sonra kille yıkarlar kellelerini. Böylece beden tertemiz ve yumuşak

olur. Bu yüzden hem Hindlilerin hem de onların yanında kalanların sakalları uzundur!

Eski Tirmiz şehri Ceyhun kıyısında kuruluymuş. Tinkîz orayı mahvedince bu yeni şehir nehre iki mil uzaklıkta inşa edilmiş. Bu şehirde Şeyh Azîzân'ın zaviyesinde konakladık. Bu erdemli insan, şehrin nüfuzlu ve zengin zümresindendir. Malı çok, bağı bahçesi geniştir. Gelene gidene habire dağıtıyor.

Şehre girmeden önce Vali Alâülmülk Hudâvendzâde ile görüş-tüm. O hemen emir çıkardı, her türlü ihtiyacımız karşılansın diye. Bu yüzden her gün bize yiyecek ve içecek gönderdiler. Burada karşılaş-tıklarım arasında Kadı Kivâmeddîn'i de sayabilirim. O, Sultan Tarma-şîrîn'i görmek ve ondan Hind ülkesine gitme izni koparmak istiyor-du. Daha sonra onu, kardeşleri Ziyâeddîn ve Burhâneddîn ile Mul-tân'da görüşüm, beraberce Hind'e yönelişimizin hikâyesi ileride anla-tılacak. Ayrıca onun diğer kardeşleri olan İmâdeddîn ve Seyfeddîn'in hikâyesinden, onlarla Hind hükümdarının huzurunda bir araya geli-şimden bahsedeceğim. Onun iki çocuğunun –babaları öldükten son-ra– Hind hükümdarının huzuruna çıkışları, Vezir Hvâce Cihân'ın iki kızıyla nikâh kıyışları; kısaca bu konuya dair her şey inşallah ileride anlatılacak.

OTUZALTINCI BÖLÜM

Horasan'a Geçiş, Türkistan

Horasan diyarına niyetlenerek Ceyhun nehrinden karşıya geçtik.

Sonra Tirmiz'den dönüp nehri aştıktan sonra bir buçuk gün boyunca kimsenin oturmadığı ıssız kumullarda yürüdük. Nihayet Belh şehrine vardık. Burası, tâ temellerinden yıkılmış muazzam binalarla dolu harap bir yerdir. Lâkin uzaktan gören biri orayı, yapılarının ihtişamından ötürü mamur bir şehir sanabilir! Geniş bir alana yayılan şehrin mescit ve medreselerinin kalıntıları bugün hâlâ ayakta. Yapıların üstünde lâzeverd (: laciverd) boyasıyla süslenmiş nakış ve çıkıntılar aynen duruyor. Halk lâzeverd taşının kökenini Horasan olarak gösteriyorsa da aslında Bedehşân dağlarından çıkarılıp getirilirbu taş. Yâkût-i Bedahşî denilen kıymetli taş da Bedehşân'dan gelir. Halk buna Belahşî der. İnşallah ileride anlatacağız.

Bu şehri yıkan da lânet olası Tinkîz'dir! Ona büyük mescidin sütunlarından birinin altında gömüt bulunduğu söylenince mabedin üçte birini yerle bir etmiştir! Oysa bu câmi, dünyanın en güzel, en geniş mabetlerinden! Ancak Mağrip ülkesinin Ribâtü'l-Feth Câmi, sütunlarının güzelliğinde ona denk olabilir! Bu özellikler dışında Belh Mescidi daha güzeldir.

Belh Mescidi'nin Yapılış Hikâyesi

Tarihten anlayanların bana söylediğine göre Belh Mescidi'ni bir kadın yaptırmış. Onun kocası Abbâsîoğullarının Belh valisi Davud b. Ali imiş. Herkesin söz birliği ederek aktardığına göre halife, yöre halkının kalkıştığı bir eyleme öfkeleniyor; onlardan ağır vergi alınması için memurunu gönderiyor. Adam şehre varınca kadınlar ve çocuklar mescidi yaptıran kadının yanına varıyorlar. Bu kadın onların emirinin eşidir. Çoluk-çocuk hep beraber şikâyetlerini bildiriyor, halifeden

gelen ağır para cezasından dem vuruyorlar. Kadın, mücevherlerle süslü paha biçilmez elbisesini halifenin memuruna göndererek:

“Bunu halifeye götür! Belh ahalisinin yoksulluğundan ötürü onların yerine ben bu giysiyi veriyorum!” diyor. Zaten giysinin değeri görevlinin halktan toplayacağı vergiden daha büyükmüş! Memur, halifeye gidip elbiseyi takdim ediyor ve olayı anlatıyor. Halife yüzü kızarmış bir vaziyette:

“Bu kadın bizden de mi cömert?” diyerek Belhlilerden söz konusu ağır verginin kaldırılmasını ve elbisenin kadına geri verilmesini emrediyor. Ayrıca o yöre halkından her sene aldığı haracı bu sefer bağışladığını söylüyor. Tekrar Belh’e dönen görevli, cömert kadının evine giderek halifenin sözlerini naklediyor, elbiseyi iade ediyor. Fakat kadın:

“Yüce halifenin gözü bu elbiseye düştü mü?” diye sorunca memur:

“Evet, bu giysiyi gördü (ve beğendi!)” cevabını veriyor. Kadın:

“Namahremın gözünün düştüğü elbiseyi asla giymem!” diyerek satılmasını emrediyor elbisenin... Elde edilen parayla bu mescidi, zaviyeyi ve tam karşısında küfeki taşından mamul ribâtı inşa ettiriyor. Şu anda bu ribât hâlâ ayakta. Harcamalardan sonra yine de üçte bir oranında para artınca bu miktarın mescidin sütunlarından birinin altına gömülmesini emretmiş, ihtiyaç olursa kolayca bulunup kullanılсын diye... İşte Tinkız bu hikâyeyi duyunca mescitteki sütunların yıkılmasını emrediyor. Bütün sütunların üçte biri yıkıldıktan sonra hiçbir şey bulamayınca geri kalanları bırakıyor.

Belh Dışındaki Yatırlar, İbrahim b. Edhem’in Evi, Kûhistan ve Herat

Belh şehrinin dışında, Ukkâşe b. Mıhsan Esedî’ye ait olduğu söylenen bir kabir var. Ukkâşe, Peygamber Efendimiz’in sorgusuz cennete gireceğini bildirdiği sahabelerdendir. Onun yanı başında inşa edilmiş muazzam bir zaviyede konakladık. Zaviyenin hemen dışında çok hoş bir su göleti var, üstüne ulu bir ceviz ağacı gölge vermiş... Yazın gelen yolcular kendilerini bu cevizin gölgesine bırakıyorlar. Zaviyenin şeyhi Hacı Hurd diye bilinir. Hurd küçük demektir. Bu adam erdemli insanlardandır. Bizimle beraber ata bindi, şehrin yatırlarını tek tek gösterdi. Bunlar arasında Hızkıyel Peygamber’in türbesi de bulunuyor. Allah’ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın. Mezarın üzerine güzel bir kubbe kondurulmuş. Burada pek çok ermişin, salih kulun kabrini ziyaret ettik; şu anda hatırlamıyorum isimlerini. İbrahim b. Edhem’in evinde de durakladık. Küfeki taşına benzeyen beyaz taşlar-

dan yapılmış kocaman bir bina. Zaviyenin bütün tahılı buraya konduğu için kilitliydi, giremedik. Ev büyük câmiin hemen yakınındadır.

Belh şehrinden kalkarak Kûhistan dağlarında yedi gün yürüdük. Bir sürü kasaba çıktı karşımıza; şenlikli ve mamurdular. Gür suları ve genelde incir olmak üzere yapraklı ağaçları vardı bu kasaba ve köylerin. Tabîî, kendini Allah'a vermiş erdemli insanların yaşadığı pek çok zaviyeyi de burada anmalıyız.

Sonra Herat şehrine ulaştık. Herat, Horasan'daki mamur şehirlerinin en büyüğüdür.³⁹³ Horasan'ın dört büyük şehri var: İkiisi mamur ve canlı; Herat ve Nisâbûr'dan bahsediyoruz. Diğer ikisi harap ve ıssız; Belh ve Merv'den bahsediyoruz. Herat muazzam bir şehir. Binası çok, halkı temiz kalpli, namuslu ve dindar. Onlar İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebindendirler; Hak Teâlâ ondan razı olsun. Burası karmaşa ve kötülükten arınmış temiz bir yerdir.

Herat Sultanına Dair

Bu şehrin hükümdarı Sultan Gıyâseddîn Gûrî'nin oğlu Muazzam Hüseyin'dir. Bu adam cesareti kulaktan kulağa yayılmış mesut ve başarılı bir idarecidir. İki savaş var ki cesareti ve Hak Teâlâ'nın ona olan desteği akılları durduracak şekilde herkese ayân olmuştur! İlkinde ordusu, isyancı sultan Halîl'i mağlup ediyor, Halîl, Hüseyin'in önünde esir düşüyor! İkincisinde ise Râfızîlerin sultanı Mes'ûd'la karşılaşılıyor. Neticede Mes'ûd darmadağın oluyor, selâmeti kaçmakta buluyor ve bütün mülkü Hüseyin'e kalıyor. Hüseyin Gûrî, Hafız diye bilinen kardeşinden sonra tahta geçmiştir. Kardeşi Hafız, baba Gıyâseddîn'den sonra tahta oturmuş idi.

Râfızî Haydutların Hikâyesi

Horasan'da Mes'ûd ve Muhammed diye iki adam yaşardı³⁹⁴. Aynı kendileri gibi beş bitirim arkadaşı vardı bunların. Bu gibilerine Irak'ta "şuttâr", Horasan'da "serabdâlân", Mağrip'te ise "sakûra" adı verilir. Bu yedi adam yol kesmeye, karışıklık çıkarmaya, haraç almaya karar verdiler. Yaptıkları haydutluğun ünü her yana yayıldı. Onlar Sebzâr ismiyle de bilinen Beyhak şehrinde sarp kayalıklarda yaşar, gündüzleri pusuya yatar, geceleri köylere baskın yaparlardı. Aynı hırsı taşıyan, aynı yoldan giden pek çok çapulcu da kendilerine katılınca sayıları arttı. Halk, dehşetin kucığına düştü. Bu kahrolası haydutlar Beyhak ve komşu şehirlere hücum ederek o bölgeyi ele geçirdiler! Büyük bir gücün ve servetin sahibi oldular. Liderleri olan Mes'ûd'a "sultan" unvanı verdiler!

Artık köleler, efendilerin yanından kaçıp onların yanına sığınıyordu. Onlar her kaçan köleye bir at, bir miktar da para verirlerdi. Eğer yararlık gösterip öne çıkmayı başarırssa o köle bir eşkıya grubunun sergerdesi yapılırdı. Böylece Sultan Mes'ûd denen haydutbaşının çerisi bir hayli arttı. Hepsî Râfîzî mezhebinden olduğu için Horasan'daki Ehl-i Sünnet ahaliye baskı yapmaya ve onları Râfîzî mezhebine sokmaya giriştiler. Tûs bölgesinin Meşhed şehrinde oturan ve onlar nezdinde ermiş kabul edilen Hasan adlı Râfîzî'yi de halife ilan ettiler! Hasan Halife adı verilen bu adam onlara adaletli davranmalarını tavsiye etti. Bu öğütten sonra öyle dürüstleştiler ki yere para düşse sahibi gelip alıncaya kadar kimse ona el sürmezdi!

Bu Râfîzî kuvvetleri Nîsâbûr'u da ele geçirdiler. Sultan Tugay Tûmûr onlara güçlü bir ordu gönderdiyse de yenildi. Yardımcısı Argûn Şâh yönetiminde ikinci bir ordu gönderildi; Râfîzîler o orduyu da yenerek Argûn'u esir ettiler. Ama iyi davranıyorlardı, eskisi gibi değildiler. Sonra ellibin kişilik muazzam bir orduyla Tugay Tûmûr onların karşısına çıktı fakat Râfîzî kuvvetleri onu da mağlup ederek ülkesini bir baştan bir başa işgal ettiler. Serahs, Zâva ve Horasan'ın en büyük şehri olan Tûs'u ele geçirerek, halifelerini Meşhed-i Ali b. Musa Radiyy diye bilinen semte oturttular. Sonra Câm şehrini zaptedip buraya altı gün uzaklıkta bulunan Herat'a yürüdüler. Bu hâdiseleri duyan Melik Hüseyin, kumandanlarını, askerlerini ve şehir halkını toplayarak çözümünü herkese açık bir mecliste ortaya attı; şehirde kalınıp düşmanın gelmesi beklenecek, sonra düşmanın üzerine gidilip kanlı bir savaş yapılacaktı!

Nihayet düşmanla yüzyüze savaşmaya karar verildi. Herat halkı Gûriyye diye adlandırılan bir kabiledendir. Söylentilere göre onlar Suriye'de Gavruş-Şam denilen bir bölgeye aittiler; asılları oradan geliyormuş. Toptan hazırlandılar, ülkelerinin her yanından derilip akın akın koştular. Onlar köylerde ve Mergîs denilen merada otururlar. Bir uçtan bir uca dört gün tutan, üzerinde yeşil eksik olmayan bir alandır burası. Hayvanlarını ve atlarını burada güderler. Burada bol fıstık yetişir. Fıstık Irak bölgesine buradan ihraç edilir. Gûrîlerin en güçlü kolu, Semnan şehrinin ahalisidir.

Nihayet Râfîzîlerle savaşmak için yola düştüler. Piyade ve süvari toptan yüzymibin kişiydiler. Başlarında Hüseyin bulunuyordu. Râfîzîler ise yüzellibin süvariden oluşuyordu. İki ordu Bûşenc ovasında karşılaştılar, taraflar kolay pes etmediler; sonunda Râfîzî tarafı ağır bir bozguna uğradı. Reisleri Mes'ûd kaçtı. Lâkin halifeleri Hasan, yirmibin kişiyle kanının son damlasına kadar direndi!

Râfızîlerden dörtbin kadar esir alınmıştı. Bu mücadelenin kuşluk vaktinde başlayıp öğlene kadar devam ettiğini harbe katılan bir cen-gâverden dinledim. Öğleden sonra Melik Hüseyin atından inip namaz kılmış sonra da yemek hazırlanmış. Kendisiyle beraber yüksek rütbeliler karınlarını doyururken öte yanda esirler tek tek öldürölüyormuş. Melik Hüseyin bu zorlu seferden sonra başşehrine dönmüş-tür. Allah onun aracılığıyla Ehl-i Sünnet'e yardım ederek fitne ateşini söndürmüştür. Bu olay benim Hindistan'dan ayrılışımın ardından yediyüzkırksekiz senesinde meydana gelmiştir.

Nizâmeddîn Mevlânâ

Herat'ta dünyaya değer vermezliği ve Allah sevgisiyle ünlenmiş Nizâmeddîn Mevlânâ diye bir adam yaşardı. Şehir halkı ona çok saygı gösterir, o da öğütleriyle onları aydınlatırdı. Ahali her türlü sapkın inanç ve davranışı ortadan kaldırmak için onunla işbirliği yapıyordu. Şehrin hatibi Melik Varnâ da onunla aynı görüşleri paylaşıyordu. Varnâ, Melik Hüseyin'in amca oğludur. Aynı zamanda Melik Hüseyin'in babasının bir zamanlar eşi olan kadınla evliydi. Varnâ, boy bos ve ahlâkça insanların en güzellerindendi. Melik Hüseyin Varnâ'dan korkardı, ileride bahsedeceğiz...

Varnâ ve taraftarları yanlış bir iş yapıldığını duyar duymaz – Melik tarafından bile işlense– hemen kalkar, engel olurlardı.

Herat Sultanına Dair Bir Hikâye

Bana anlatılanlara göre bir gün Sultan Hüseyin'in münker (: günah) bir iş yaptığını duyan ahali saraya hücum ederek bundan vaz-geçmesini istediler. Sultan önce direndiyse de sarayın kapısında altıbin kişilik büyük bir kalabalığın toplandığını öğrenince korkuya kapıldı; derhal Fakih Nizâmeddîn ile şehrin ileri gelenlerini huzuruna almak zorunda kaldı. Sonuçta sultanın şarap içtiği anlaşılınca ona "had cezası" uyguladılar; hem de sarayın içinde! Ahali böylece dağıldı.

Fıkıh Bilğini Nizâmeddîn'in Ölüm Sebebi

Melik Hüseyin, Herat'a yakın bir sahrada yaşayan ve Tugay Tûmûr idaresinde sayıları tahminen ellibini bulan Türklerden korkar, her sene onlara hediyeler göndererek arayı iyi yapmaya çalışırdı. Bu durum Râfızîleri yenmesinden önceydi. Lâkin Râfızîleri yenilgiye uğrattıktan sonra Türklerle karşı da büyük bir galibiyet kazanmıştır.

Tugay Tûmûr idaresindeki Türklerin âdeti daima Herat'a gidip gelmeleridir. Bazen orada şarap içer, sarhoş gezerler. Nizâmeddîn,

onlardan kimi sarhoş görürse derhal “had cezası” uygulardı! Bu Türkler, son derece cesur ve atak kişilerdir. Hindistan şehirlerine anı bas-kınlar yaparak ahaliyi kılıktan geçirir, çoğu kez kâfirler arasında Müslüman kadınları da alıp götürürler. Bu esirleri Horasan’a getirdikleri zaman Nizâmeddîn onları Türklerin ellerinden alarak salıverirdi. Hindistan’da Müslüman kadınlar kulaklarını delmez, kâfir kadınların âdeti ise kulaklarını delmeleridir. İşte iki cemaate ait kadınları birbirinden ayıran esaslı bir göstergedir bu.

Bir gün Türk reislerinden Tümûr Altay adında bir bey, Müslüman bir kadını esir ederek birlikte olmak için ona fazla asıldı. Kadın Müslüman olduğunu söyledi. Fakih Nizâmeddîn, kadını o beyin elinden aldı fakat Tümûr Altay çok sinirlenmişti; binlerce adamıyla Margîs merasına hücum ederek orada Heratlılara ait at ve davar sürülerini kaçırdı; halkın sağacağı veya bineceği bir tek hayvan bile bırakmadı! Türkler ellerindeki hayvanlarla çok sarp ve çıkılması zor bir dağa tırmandılar. Tümûr Altay tarafından kaçırılan hayvanların iadesi ve daha önceki anlaşmayı hatırlatma sadedinde sultan onlara bir elçi gönderdi. Ama ötekiler Nizâmeddîn kendilerine teslim edilmedikçe hayvanları vermeyeceklerini söylediler. Sultan bu teklifin kesinlikle kabul edilemez olduğunu belirtti. Şeyh Mevdûdî Çiştî’nin torunu olup Horasan diyarında herkesçe sayılan ve sevilen Şeyh Ebû Ahmed Çiştî, karşı taraf nezdinde sözü geçer bir adamdı. Hemen arkadaşları ve hizmetkârlarıyla yola düştü:

“Ben Fakih Nizâmeddîn’i alıp Türklere götürüyüm! Böylece gönüllerini almış oluruz. Sonra geri getiririm!” dedi. Halk da onun düşüncesini uygun buldu. Nizâmeddîn de bu ittifakı görünce, Ebû Ahmed Çiştî ile Tümûr Altay idaresindeki Türklerin yanına gitti. Tümûr Altay, Nizâmeddîn’in yanına yaklaşarak:

“Kadınımı elimden alan sensin değil mi?” dedi ve birden topuzu adamın başına indirdi! Nizâmeddîn orada can verdi. Beyni darmadağın olmuş bir hâlde Ebû Ahmed’in önüne yuvarlandı. Ebû Ahmed apar topar şehre döndü. Türkler aldıkları at ve koyun sürülerini salıverdiler. Bir müddet sonra Fakih Nizâmeddîn’i öldüren Türk Herat’a geldiğinde Nizâmeddîn’in öğrencilerinden bir grupla karşılaştı. Onlar selâm verecekmiş gibi adamın yanına yaklaştılar; elbiselerinin altına gizledikleri hançerleri ansızın çıkarıp Türkü öldürdüler! Türkün yanında bulunan birkaç kişi derhal sıvıştı oradan...

Bu hâdiseden sonra Melik Hüseyin, Nizâmeddîn’in dava dostu ve kendisinin amcazâdesi olan Varnâ’yı Sicistan hükümdarına gönderdi elçi olarak. Varnâ oraya geldiğinde Hüseyin ikinci bir haber yollayarak bir daha yanına dönmemesini ve orada kalmasını emretti.

Varnâ, ise Hind diyarına yöneldi. Ben Hind diyarından çıkarken Sind bölgesinde bir şehir olan Sîvesitân'da gördüm onu. Varnâ şehrin âyan tabakasından, saygın kişilerinden biriydi. Ama gönlünde başa geçmek sevdası vardı. Ava düşküdü, doğan beslerdi. Atlara, kölelere ve hükümdar elbiselerine pek tutkuluydu. Oysa bu ahlâkta olan kimse Hindistan'da tutunamaz. Hind hükümdarı onu küçük bir şehrin yöneticisi yaptı. Ama kadere bakın, Hindistan'da oturan Heratlı bir cariyeye meselesi yüzünden Varnâ'yı öldürdü! Söylenenlere göre işin esası şuydu:

Meğer Melik Hüseyin'in kışkırtmasıyla Hind hükümdarı böyle bir olay tertip etmiş, o Heratlı kadını görevlendirmiş. Varnâ'nın öldürülmesinden sonra Melik Hüseyin, Hind sultanına itaatini bildiriyor, ona bağlı olduğunu söylüyor. Hind hükümdarı da Sind'in senelik geliri ellibin dinarı bulan Bekkâr beldesini Hüseyin'e veriyor.

Kaldığımız yerden devam edelim:

Herat'tan çıktık Câm şehrine geldik; burası orta ölçekte bir şehirdir. Akarsuyu, bağı, bahçesi ve gözesi çoktur. Ağaçlarının büyük bir kısmı duttur. İpeği meşhurdur. Söylenenlere göre bu şehir Allah âşığı, zahit sufi Şihâbeddîn Ahmed Câm tarafından kurulmuş. Onun Zâde adıyla bilinen torunu Ahmed'i Hind hükümdarı öldürmüştür. Câm şehri hâlâ Şeyh Ahmed'in torunları tarafından yönetiliyor. Bu şehir sultan tarafından azat kılınmıştır (: vergisi alınmaz, idarî sistemine karışılmaz). Sözüne güvenilir bir adamdan işittiğime göre Irak hükümdarı Ebû Saîd bir keresinde Horasan bölgesine gelerek şeyhin zaviyesinin bulunduğu yerde konak verir. Şeyh Ahmed akıllı adam; büyük bir ziyafet düzenleyerek karargâhtaki her çadıra bir koyun gönderir hattâ her dört kişiye bir koyun vermeyi ihmal etmez. Ayrıca Ebû Saîd'in karargâhındaki bütün at, katır ve eşek gibi binek hayvanları için bir gecelik yeygi verir. Böylece orada ziyafetten payını almayan canlı kalmaz!

Câm Şehrinin Kurucusu Olarak Bilinen Şeyh Şihâbeddîn'in Hikâyesi

Anlatılanlara göre Şeyh Şihâbeddîn evvelce zevkine düşkün, şarap seven bir adammış. Altmışa yakın can dostu varmış onun; her gün birinin evinde toplanarak âlem yaparlarmış! Bir kişiye iki ayda sıra gelirmiş. Bir gün yine Şihâbeddîn'e sıra geldiğinde o Hak Teâlâ'ya tövbe ediyor, hâlini düzeltmeye niyetleniyor; şöyle söylenmekten de kendini alamıyor:

"Arkadaşlarım evde toplanmadan tövbe ettiğimi söylersem ziyafetin külfetinden kaçtığımı sanırlar!" Bu tedirginlik onu sarmışken şölen için gerekli yiyecekleri hazırlıyor ve şarabı tulumlara dolduru-

yor! Dostlar gelip şarap içmek isteyince tulumun birini açıyorlar ama şarap değil şerbet çıkıyor! İkinci ve üçüncü tulumu da açıyorlar; hepsi şerbet! Bu nedir diye merakla soruyorlar. Şihâbeddîn meseleyi anlatıyor, tövbe ettiğini söyleyerek ekliyor:

“Allah’a andolsun; bu içtiğiniz şerbet sizin daha önce kafanıza diktığınız şaraptan başka bir şey değil!” Bu olaydan sonra hepsi Hak Teâlâ’ya tövbe ediyor ve bu zaviyeyi yaptırıyorlar. Ömürlerinin geri kalan kısmını ibadetle geçiriyorlar. Şihâbeddîn’in daha nice kerameti ve keşfi zahir olmuştur.

Tûs, Meşhed, Serahs

Câm şehriden çıktık Tûs’a yöneldik. Tûs, Horasan’ın büyük şehirlerindendir. Ünlü bilgin, Ebû Hâmid Gazâlî burada dünyaya gelmiş. Mezarı da burada. Tûs’tan kalktık, Meşhed-i Rıza diye bilinen şehre yöneldik. Burası da muhteşem bir yer; gayet geniş, meyvesi çok, suyu bol ve her yanı değirmen. Şehre ismini veren türbedeki ulu insanın soyu şöyledir:

Ali Rıza b. Musa Kâzım b. Ca’fer-i Sâdık b. Muhammed Bâkır b. Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin b. Ali Emirü’l-müminîn b. Ebû Tâlib. Allah, cümlesinden hoşnut olsun. Tâhir Muhammed Şâh burada oturuyor. Mısır, Şam ve Iraklılar “nakip” derken neyi kastediyorlarsa buralılar da “tâhir” derken aynı şeyi kastediyorlar. Hind, Sind ve Türkistan ahalisi ise Seyyid-i Ecell tamlamasını kullanıyorlar. Hindistan’da tanıştığım Kadı Şerif Celâleddîn ve Ali’yi, ayrıca Ali’nin iki oğlu; Emir Hindû ve Devlet Şâh’ı Meşhed’de gördüm. Tirmiz’den Hindistan’a kadar Şerif Ali ve iki oğluyla yolculuk yaptım.

Meşhed’in (: kutlu mezarın) üzerinde büyük bir kubbe var. Bir zaviyenin iç kısmında inşa edilmiş. Yanı başında bir medrese ve mescit bulunuyor. Son derece güzel bir tarzda yapılmış bu binalar. Duvarlar “kaşânî” denilen çiniyle kaplı. Kabrin üzerine gümüş plakalarla süslü tahta bir sanduka konulmuş. Sandukanın üstünde gümüş şamdanlar asılı ve türbe kapısının eşiği de gümüşten. Kapıda sırmalı ipek perde var. Türbenin içi, çeşit çeşit kumaşlarla döşeli.

Bu kabrin karşısında Emirü’l-müminîn Halife Hârûn Reşîd’in kabri görülüyor. Bunun üzerinde de sanduka var; yanı başında Mağrip halkının “hasek” ve “menâir” dedikleri türden şamdanlar dikili. Râfızîler ziyarete geldikleri zaman Hârûn Reşîd’in kabrine ayaklarıyla vurup gümlüyor, Rıza’ya ise selâm veriyorlar!

Sonra Serahs şehrine yöneldik. Şeyh Lukmân Serahsî diye bilinen salih kul buralıdır; Hak Teâlâ ondan hoşnut olsun. Serahs’tan çıktık,

Zâva'ya hareket ettik. Burası da Şeyh Kutbeddîn Haydar'ın doğum yeridir. Derviş gruplarından Haydariye taifesi bu adamın takipçisi imiş. Haydarîler el, boyun ve kulaklarına, hattâ cinsel birleşmeye girmemek için malûm organlarına bile demir halka takarlar!

Nişabur

Zâva'dan hareket ettik, Nisâbûr'a (: Nişabur) ulaştık. Burası Horasan'ın dört büyük şehrinden biridir. Bağı bahçesi ve suyu bol; dört ırmak var şehri yaran. Çok güzel bir şehir. Burası Küçük Dimaşk ismini almıştır. Çarşıları da güzel ve geniştir. Ana çarşının tam ortasındaki câmiin mimarîsi pek hoş. Câmie bitişik dört medresenin de çevresinde gayet gür akan bir su var. *Kur'an-ı Kerim* ve fıkıh öğrenen epey öğrenci kalıyor bu binalarda. Burası dünyanın en güzel medreselerinden ama şunu da belirtmeden duramam: Horasan, Irakayn, Dimaşk, Bağdat ve Mısır medreseleri sağlamlık ve sanat bakımından olağanüstü olmalarına rağmen Efendimiz Ebû İnân'ın başşehri olan Fas yakınında yaptırdığı medrese hepsinden güzeldir! Hak Teâlâ Ebû İnân'ı daima mesut kılsın, ordusunu başarıdan başarıya koştursun. Onun yaptırdığı medrese yükseklik ve genişlik açısından benzersizdir; alçıdan yapılmış o ince nakışları doğuda görmek mümkün değil!

Nisâbûr'da dokunan "nah" ve "kemha" cinsi ipekler Hindistan'a gönderiliyor. Bu şehirde ünlü bilgin, manevî âlemin kutbu, Şeyh Kutbeddîn Nisâbûrî'nin zaviyesi var. Büyük vâizlerden ve din bilginlerinden sayılan bu muhterem insanın misafiri oldum. Bana iyi davrandı, ikramda bulundu. Onun nice burhan ve kerametine tanık oldum; birini anlatayım:

Nisâbûr'da bir Türk hizmetkâr satın almıştım. Şeyhefendi onu yanımda görünce şöyle demişti:

"Bu adam sana yaramaz, onu derhal satmalısın!" Ben de kabul ettim, peki diyerek onu ertesi gün bir tüccara sattım. Şeyh Kutbeddîn'e vedâ ederek oradan ayrıldım; Bistâm şehrine vardığım zaman dostlarımdan aldığım mektupta, sattığım kölenin adam öldürdüğünü, kısas olarak da kendisinin katledildiğini duydum! İşte şeyhin apaçık kerameti!

Türklerin At Hırsızlığı İle İlgili Sert Tavırları

Nisâbûr'dan çıktık. Herkesin bildiği Allah dostu, ârif sufi Şeyh Ebû Yezid Bistâmî'nin memleketi olan Bistâm'a yöneldim. Şeyh hazretlerinin kabri buradadır. Ca'fer-i Sâdık'ın soyundan gelen bir adamın kabriyle aynı kubbe içinde; Allah Teâlâ onlardan razı olsun. Büyük velilerden Ebu'l-Hasan Harkanî'nin kabri de buradadır.

Şeyh Ebû Yezid Bistâmî'nin zaviyesinde konakladım.

Bistâm'dan çıktım, Hinduhiyr yoluyla Kundûs ve Bağlân'a yöneldim. Bu yöreler ulu ermişlerin ve dindar insanların oturduğu suyu bol ve bahçeli kasabalardır.

Kundûs'da bir su kenarında mola verdik. Orada Mısırlı Şeyh Şîr-i Siyâh adında bir adamın zaviyesi var. Şîr-i Siyâh, kara aslan demektir. O kasabanın sorumlusu olan Musullu bir memur, büyük bir bahçe içinde inşa edilmiş evinde bize mükellef bir ziyafet verdi!

Kasabanın yakınındaki mera güzeldi, otu çoktu. Deve ve atlarımızı semirtmek için kırk gün orada kaldık. Buruntayh Bey'in sert kanunlarından ötürü bölgede asayiş berkemâl; evvelce bahsetmiştik bundan... Türkler hayvan çalanın cezasını şöyle belirlemişler; hırsız ya çaldığı hayvanın benzerinden dokuz adet getirecek yahut evlâtlarını teslim edecek davalıya! Eğer evlâdi da yoksa hırsızı koyun gibi boğazlıyorlar! Burada herkes hayvanın uyluklarına özel bir nişan vuruyor sonra çobansız salıyor otlağa! Biz de öyle yaptık. Buraya gelişimizden on gün sonra hayvanlarımızı saydığımızda üç eksik çıktı. Aradan onbeş gün geçmişti ki bir grup Tatar gelip hayvanlarımızı teslim etti bize! Demek ki hayvanlarımızı aldılar da Türklerin sert kanunlarından korktukları için geri getirmişlerdi.

Geceleyin, gerektiğinde kullanılmak üzere çadırlarımızın karşısına iki at bağladık. Bir gece bu şekilde bağladığımız iki at kayboldu. Hareket ettikten yirmi iki gece sonra atlarımız bize, yolda geri verildi!

Hindukuş, Benchîr, Perven

Bu yörede uzun süre kalışımızın nedenlerinden biri de kara kış korkusudur. Çünkü yolumuz üzerinde Hindûkûş denilen bir dağ (sil-silesi) bulunuyor. Hindistan'dan getirilen köle ve cariyelerin çoğu, acı soğuk ve dinmek bilmeyen kar nedeniyle bu dağlarda mahvoluyor. Bu yüzden oraya Hindukuş demişler; "Hind halkını öldüren" demektir. Bu dağı aşmak için tam bir gün yol tepmek gerek.³⁹⁵

Sıcakların gelmesini bekledik ve nihayet bir gün tırmanma işine başladık; o gecenin sonunda zirveye vardık. Ertesi gün akşam vaktine kadar dağın üstünde yol aldık. Kara gömülmemek için geçeceğimiz yere keçe yayıyorduk.

Dağa tırmanmadan önce Ender denilen mıntıkaya gelmiştik. Burada bir zamanlar koca bir şehir varmış ama şimdi hiç eseri yok. Sonra büyük bir kasaba yakınında Muhammed Mehrâvî diye bilinen erdemli bir insanın zaviyesinde konaklamıştık. Muhammed Mehrâvî bize ikramda bulunup yemek vermişti. Garip bir adam, galiba saflığın-

dan ve iyilikseverliğinden olacak yemekten sonra elimizi yıkadığımız suyun artığını içiyordu! Hindukuş zirvelerine varıncaya kadar bize eşlik etti. Dağdaki bir sıcak su kaynağında yüzlerimizi yıkayınca cildimiz çatladı; çok acı çektik! Sonra Benchîr (: Penç hîr; Penşir) diye ünlenmiş muntıkaya geldik. “Benc” (: Penç) beş, “hîr” ise dağ demektir; yani Beşdağ anlamına geliyor bu isim... Vaktiyle burada büyük nehrin kenarına kurulu kalabalık bir şehir varmış. Nehrin suyu deniz suyu gibi mavidir; Bedehşân dağlarından çıkar. Halk bu dağdan çıkan yakuta “Belahş” adını veriyor. Bu civardaki şehirlerin tümü Tinkîz Han tarafından harab edilmiştir; o zamandan beri öyle yıkık vaziyette.

Yöre ahalisince pek sevilen bir dervişin; Şeyh Saîd Mekki’nin mezarı da bu şehirdedir. Sonra Şeyh Atâ Evliyâ’nın zaviyesinin bulunduğu Beşây dağına gittik. Atâ Türk dilinde baba demektir; evliyâ zaten Arapça. Böylece bu kelimenin anlamı “Allah dostlarının babası” demek oluyor. Bu adama Sîsâdsâle de denilir. “Sîsâd”, Farsça üçyüz demektir, “sâle” ise yıl anlamına geliyor. Onlar bu adamın üçyüzelli yaşında olduğunu söylüyorlar; onun hakkında güzel inançlar besliyorlar. Uzak yörelerden ona yöneliyor, buralara kadar yol tepiyorlar. Oraya gelenler arasında sultanlar ve zengin hatunlar da vardır. Şeyh Atâ Evliyâ bize mükellef bir ziyafet verdi. Zaviyesinin hemen yakınında bir su kenarında mola verdik. Yanına çıktık, ona selâm verdim, beni kucakladı. Nahif, incecik ve gencelmış bir bedeni vardı. Onu gören elli yaşında zanneder! Her yüz senede saç ve dişlerinin yeniden geldiği söyleniyor. Ayrıca Ebâruhm’u gördüğünü söylüyor. Ebâruhm dediği adamın kabri, Sind bölgesinin Multân şehrinde-dir. Ondandır hadîs aktarmasını rica ettim, bana bir sürü hikâye anlattı! Şüphe ettim durumundan; ama en doğruyu Allah bilir.

Buradan ayrılıp Berven (: Pervân) şehrine yöneldik. İşte bu şehirde Emir Buruntayh’la karşılaştım; ihsanda bulundu, iyi davrandı. Gazne’deki yardımcılara mektup yazarak bana kolaylık gösterilmesini emretti. Buruntayh’tan ve onun ne denli cüsseli oluşundan daha önce bahsetmiştik. Onun yanında şeyh ve dervişlerden oluşan bir küme vardı; bildiğimiz zaviye ve tekke ehli insanlar...

Berven’den çıktık Çarh’a (: Çarh) ulaştık. Bu şehir, bahçeler arasına kurulmuş büyük bir yerleşim birimidir. Meyveleri çok lezzetli! Oraya yaklaştığımızda yaz mevsimiydi. Yolda bir grup öğrenciye ve dervişe rastgeldik. Cuma namazını burada kıldık. Emir Muhammed Çarhî bize güzel bir ziyafet çekti. Muhammed ile daha sonra Hindistan’da görüştüm.

OTUZYEDİNCİ BÖLÜM

Afganistan ve Kâbil'e Seyahat

Çarh yöresinden çıktık, meşhur hükümdar Sultan Mahmud b. Sibük Tikîn'in (: Sebük Tekin) diyarı olan Gazne'ye³⁹⁶ hareket ettik. Mahmud b. Sibük Tikîn geçmişin en büyük sultanlarından³⁹⁷. Onun lakabı Yemînuddevle'dir. Hindistan'a çok sefer yapmış, orada sayılamayacak kadar kale ve şehri ele geçirmiştir. Kabri bu şehirde; hemen yanı başında da bir zaviye kurulu.

Gazne'nin büyük bir kısmı haraptır. Eskiden çok güzel ve ihtişamlı bir şehirmiş.

Buranın soğuğu pek çetin olduğundan ahali kışın Kandehâr'a göç ediyor. Kandehâr büyük ve zengin bir şehirmiş. Gazne'den üç gün uzaklıkta. Ben Kandehâr'a girmedim.

Gazne'ye yaklaştığımızda kalenin hemen altından akan bir nehrin kıyısındaki köyde konakladık. Oranın emiri Merzek Ağa adında birisiydi. "Merzek" küçük demektir, "ağa" ise ulu, soylu anlamına geliyor.

Buradan çıkıp Kâbul'e (: Kâbil'e) yöneldik. Kâbul eskiden kalabalık bir şehirmiş.³⁹⁸ Şimdi neredeyse bir köyü andırıyor. Bu yöre, Afgan adıyla bilinen Acem kökenli bir taifenin yatağı olmuştur. Onlar dağ ve geçitleri tutuyor, eşkıyalık yapıyorlar. Onların hâkim olduğu en büyük sıradağa Kûh-i Süleyman adı verilmiştir. Anlatılanlara göre Hz. Süleyman bu dağa çıkıp o zaman karanlık içinde olan Hindistan'a bakmış. Sonra geriye dönmüş ve oraya girmemiş! Böylece bu dağlara Kûh-i Süleyman demişler. Kâbul'de evliyanın büyüklerinden Şeyh Abbâs'ın müridi ve öğrencisi İsmail Afganî'nin zaviyesi vardır. Kâbul'den sonra Kermâş kaleciğine yöneldik. Burası iki dağ arasına kurulmuştur. Afganlılar tarafından eşkıyalık ve yol kesme amacıyla kullanılıyor. Kermâş kaleciğinden geçerken Afgan taifesiyle vuruşmak zorunda kaldık. Onlar

dağın eteğindeydiler. Bizim art arda gelen oklarımız karşısında tabanları yağlayıp kaçtılar. Bizim kervanın yükü hafifti ve onların dörtbin kadar atı vardı. Benim yanında develerim de olduğu için kafileden ayrı düşmüştüm. Bulunduğum grupta Afgan halkından bazı kimseler de vardı. Azığımızın bir kısmını attık; ayrıca yolda kalmış bitkin develerin yüklerini de kenara bıraktık ve yatsı namazından sonra esas kafiyele yetiştik. Ertesi gün atlar göndererek bıraktığımız yükleri aldım.

Türk ülkesinin sınırları içinde son yerleşim merkezi olan Şaşın-gâr'da (: Heştanagâr) geceyi geçirdik. Ertesi sabah yola çıkarak tamamen katedilmesi beş gün süren büyük bir sahraya girdik. Bu sahraya ancak Temmuz ayı başlarında, Sind ve Hindistan'da yağmur mevsimi merhaba deyince girilebilir. Çünkü çölde esen sam yeli insanın ölü-müne sebep oluyor; ceset hemen kokmaya ve parçalanmaya başlar bu rüzgâr eserken. Aynı rüzgârın Hürmüz ile Şiraz arasındaki bir çölde de esmekte olduğunu daha önce söylemiştik.

Bizden önce Tirmiz kadısı Hudâvendzâde'nin de içinde bulundu-ğu büyük bir kervan buradan geçerken pek çok deve ve at telef olmuş. Allah'a hamdolsun bizim kervan Bencâb'a (: Pencap) sağ salim ulaştı.

Bencâb'a Sind nehri de denilir. "Benc" beş, "âb" ise su demektir. Dolayısıyla Bencâb, "Beşsu" anlamına geliyor. Bu nehir, sonunda büyük nehre dökülmekte ve bu yöreleri şenlendirmektedir; ileride bahsedeceğiz. Bencâb kıyısına vardığımızda Zilhicce ayının son gününü yaşıyorduk. O gece Yediyüzotuzdört yılının Muharrem hilâlini görmek nasip oldu.³⁹⁹ Buraya gelişimiz haber görevlileri tarafından Hind toprağına bildirildi; durumumuzu Hind hükümdarına anlatmış-lar.

Bu ciltteki sözümüz burada bitiyor.

Bütün övgüler âlemlerin efendisi Yüce Allah'adır!

Bunu ikinci cilt takip edecek.

OTUZSEKİZİNCİ BÖLÜM

Sind ve Multân'dan Hindistan'a Doğru

Çok Şefkatli ve Merhametli Allah'ın Adıyla,

Efendimiz ve ulumuz Muhammed'e, onun ehl-i beytine ve arkadaşlarına selâm ile;

İbn Battûta adıyla ünlenen Tancalı Üstat Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî –Hak Teâlâ onu rahmetiyle kuşatsın– der ki:

Yediyüzotuzdört senesinin ilk günü Muharrem ayının başında Sind ırmağına ulaştık.⁴⁰⁰ Bu ırmak Bencâb diye de bilinir. Bu kelime “Beşsu” anlamına geliyor. Dünyanın en büyük nehirlerinden biridir. Sıcak zamanlarda nehrin suları taşar. Halk o zaman yapar ziraatini; Mısırlıların, Nil'in taşmasıyla ekime başlamaları gibi. Bu nehir aynı zamanda Hind ve Sind hükümdarı Sultan Muhammed Şâh'ın hükümdarlık sınırını oluşturur. Bu yöreye gelir gelmez istihbarat işini yapan görevlilerle karşılaştık. Onlar bizimle ilgili haberleri Multân şehrinin emiri Kutbulmelik'e yazıverdiler. O sıralarda Sind bölgesinin emirü'l-ümerâsı (: valisi), sultanın memlûku olan Sertîz'di. Bu adam diğer memlûk erlerin (: kapıkullarının) denetleyicisidir. Hükümdarın ordusu onun önünde resmi geçit yapar. Adının anlamı “keskin baş”tır. Çünkü “ser” baş demektir, tîz ise keskin manasına geliyor. Biz oraya vardığımızda Sertîz, Multân'a on günlük mesafede bulunan Sîvesitân şehrindeydi. Sîvesitân, Sind bölgesinde bir şehirdir. Sind ile sultanın başşehri olan Dihlî (: Delhi) arasında elli günlük yol vardır. Fakat “muhbir” adı verilen haber memurları, Sind bölgesinden bir mektup yazdıklarında sultana beş gün içinde ulaşır; özel posta sistemi sayesinde!

Berîd Sistemi

Hind ülkesinde iki tür berîd (: posta) vardır. Atlı postaya “vulâk” (: ulak) diyorlar. Her dört milde nöbeti devralan atlarla yapılıyor. Bu hayvanlar hükümdara aittir.

İkinci tür posta servisinde iş yayalar aracılığıyla görülüyor. Bir mil üçe ayrılıyor. Buna “dâve” adını veriyorlar. Dâve milin üçte biri demektir. Mile verdikleri ad ise “kurûh”tur. Sistem şöyle işliyor: Her üçte bir milde insanların yaşadığı mamur bir köy var. Köyün hemen dışında kurulu üç çadırdaki kemerlerini kuşanarak harekete hazır hâlde bekleyen adamlar bulunuyor. Her biri yanlarında iki arşın uzunluğunda bir kamçı taşıyor. Bu kamçının ucunda bakır çingiraklar asılı! İlk görevli bulunduğu yerden çıkarken bir elinde mektup, diğer elinde çingiraklı kamçı vardır. Olanca hızıyla koşmaktadır. Vardığı yerde çadırdaki bulunan kimseler çingirak sesini işitir işitmez hemen kalkar, adamı karşılarlar. İçlerinden biri derhal mektubu kapar, son süratle yola koyulur. Öteki dâveye varıncaya kadar kamçıyı sallar, çingirakları çınlatır. Mektup gideceği yere ulaşıncaya dek bu usul üzere yürütülür iş.

Aslına bakılırsa bu ikinci sistem, vulâktan daha hızlı! Bu ikinci posta türüyle Hindistan’da az bulunan Horasan meyveleri dahi getirilir buralara. Tabaklar içine yerleştirilen meyveler, sultana ulaşıncaya kadar elden ele geçer. İşin garibi, suç işleyenler bile bu düzenle nakledilir payitahta. Adamı bir sedire oturturlar; yayan posta görevlileri sediri başlarına kaldırdıkları gibi hızla koşarlar. Hükümdar, Devletabad şehrinde bulunduğu sırada içeceği su bile böyle getirilir. Bu su Hindlilerce ziyaret edilen Kenk (: Ganj) nehrinden gönderilir. Kenk nehri Devletabad şehrine kırk günlük mesafedir.

Muhbir adı verilen görevliler Hind ülkesine gelenle ilgili bilgi verecekleri vakit her şeyi anlatırlar. Adamın şeklini, giysisini, berabesinde başkaları olup olmadığını, kölelerini, hizmetkârlarını, binitlerini tek tek sayarlar mektuplarında. Hattâ nasıl oturup kalktığını, davranışlarını dahi bildirir, tüm özelliklerini eksiksiz belirtmeye gayret ederler. Misafir, Sind bölgesinin merkezi olan Multân’a ulaştığında Hind hükümdarı tarafından onun namına düzenlenecek bir ziyafetle ilgili emir gelinceye kadar orada kalır. Bu ülkeye gelen bir insan; davranışları, eylemleri ve amacına göre karşılık görür, ikram bulur. Çünkü gelenin ne parasına bakılır ne de atasına.

Hind Hükümdarının Misafir ve Yabancılar Karşı Tutumu

Hind hükümdarı Ebu'l-Mücâhid Muhammed Şâh, âdeti üzere yabancılar bol ikramda bulunur. Onlara saygıda kusur etmez. Hat-tâ valiliklere ve mevkilere getirir. Bu yüzdendir ki özel adamları, vezirleri, kadıları, mabeyincileri ve biraderleri çoğunlukla yabancı-lardan oluşmaktadır. O, hükümetinde görev alan yabancılar a “Eiz-ze” (: azizler, muhteremler) denilmesi gerektiğine dair bir ferman bile çıkarmıştır. Eizze kelimesi bu tür memurlara özgü bir ad olmuş-tur sonradan! Hükümdarın yanına gelen herkes mutlaka ona bir hediye sunmalıdır. Kuşkusuz ilerki ilişkileri için bir aracı olsun diye böyle bir hediye takdim etmesi gerekmektedir. Zaten daha sonra sultan, getirilen hediyelerin kat kat fazlasını ihsan edecektir! Yaban-cılar tarafından sunulan armağanlar ile ilgili hikâyeler ilerde etraflı-ca anlatılacak...

Hükümdarın bu âdeti herkes tarafından bilindiği için Sind ve Hindistan’da oturan tüm tacirler saraya gelen her yabancıya binlerce dinar borç verirler. Böylece o yabancının sultana hediye etmek istedi-ği veya kendisinin kullanacağı at, deve vs. kıymetli malları temin etmiş olurlar. Neredeyse malları ve canlarıyla hizmet ederler ve niha-yet adamın önüne dikilirler. Yabancı, hükümdarın huzuruna varıp armağanını sununca verdiğinden kat kat fazlasını alır; tacirlere olan borcunu öder! Böylece tüccar taifesinin de yüzü güler, parası çoğalır. Bu iş sürekli yapılagelen vazgeçilmez bir âdet olmuştur.

Sind bölgesine vardığımda ben de bu yola başvurdum. Tüccar taifesinden at, deve, köle ve benzeri şeyler satın aldım. Zaten daha önce Gazne’de Tikritli Muhammed Dûri adlı bir tüccardan otuz kadar atla, ok yüklü bir deve satın almıştım. Çünkü ok, sultana sunulan hediyelerdendir. Bu adam evvelce Horasan’a gitmiş sonra Hindis-tan’a dönmüştü. Burada benden yüz dinarını aldı. Benim sayemde çok kâr etti, büyük tacirlerden oldu.

Seneler sonra gâvur elinde her şeyimi kaptırdığımda, soyulmuş bir vaziyette Halep şehrine geldim; bu tüccara rastladım, ama hayrını görmedim!

Kerkedden (: Gergedan)

Bencâb (: Pencap) diye bilinen Sind nehrini geçtikten sonra esas yola varmak için sazlarla dolu bir bölgeye girdik. Çünkü yol, bu böl-genin ortasındaydı. Karşımıza “kerkedden” (: gergedan) denen hay-van çıktı! Devâsâ gövdeli, simsiyah, koca başlı bir hayvan! Bedeni fil-

den küçük ama başı filden birkaç kat daha büyük gözükiyor! Başı gövdesi ile orantısız olduğu için özdeyişlere girmiştir:

“Kerkedden re’s, bilâ beden!” derler. Anlamı: “Gergedan gergedan; sade kelle, yok beden!” İki gözünün arasında, üç arşın uzunluğunda bir karış eninde boynuzu var. Ürkünç hayvan karşımıza çıkınca atlılardan biri onun önünü kesmek istedi. Fakat gergedan zavallı ata öyle bir boynuz attı ki hayvan baldırı delinmiş bir hâlde yere yuvarlandı! Bu darbeyi indirdikten sonra bataklığa kaçtı. Onu yakalayamadık. Aynı yolda ikindi namazından sonra bir kere daha gergedan gördüm. Hind hükümdarı ile beraber iken bir kez daha görmüş-tüm bu hayvanı. O zaman sazlığa dalmıştık, hükümdar fil üstündeydi; biz de fil üstündeydik. Yaya ve atlı hizmetkârlar da bataklığa girmişti. Hayvanı kovaladılar, başını kesip karargâha götürdüler.

Cenânî ve Sîvesitân’a Giriş

Sind nehrini iki günde geçtik. Cenânî şehrine ulaştık. Burası Sind nehrinin kenarında kurulu büyük bir şehirdir. Çarşıları şendir. Ahalisi, Sâmurre adlı bir taifedir. Çok eskiden buraya yerleşmişler. Tarihçilerin Sind fethiyle ilgili yazdıklarına bakılırsa Haccâc b. Yusuf bölgeyi fethet-tiğinde gelmiş onların ataları.⁴⁰¹

İskenderiye’de bulunduğum sırada Allah’ın ermiş kulu büyük veli Burhâneddîn A’rac, yolculuğum esnasında üç kişiyle görüşeceği-mi söylemişti. Elhamdülillah, hepsiyle de buluştum! Bunlardan biri, bilgisini pratiğe döken bilgin zahit Rükneddîn Ebu’ş-şeyh Şemseddîn b. Bahâeddîn Zekerîyya Kureşî’dir. Bu adamın anlattığına göre büyük dedesi Muhammed b. Kasım Kureşî, Haccâc b. Yusuf’un –Irak emirli-ği yaparken– Sind’e gönderdiği ordu içindeymiş. Muhammed b. Kasım Kureşî Sind’de kalmış ve soyu sopu orada çoğalmış.

Sâmurre denilen grubun üyeleri hiç kimse ile yan yana yemek yemez. Onlar sofraya oturduğunda yabancılar oraya yaklaşmaz. Grup içi evlilik yapar, başka taifelerden kız alıp vermezler. Başkaları da gelip onlardan kız istemez. Benim geldiğim sırada önderleri Vunâr adında biriydi. İlerde ondan bahsedeceğiz.

Daha sonra Cenânî şehrini geride bırakıp Sîvesitân şehrine ulaştık. Burası gerçekten büyük bir şehir. Dışı kum tepeleriyle kaplı bir çöl. Bu sahrada mugaylan ağacından başka bitki yetişmiyor. Yörede akan nehrin kenarlarında da karpuzdan başka nebat büyümüyor. Buralılar darı ve burçak yiyorlar. Buna müşenk adını veriyor, ekmeği de bundan yapıyorlar. Yörede balık ve manda sütü boldur. Buralılar sakankûr adını verdikleri hayvanı afiyetle yiyorlar! Sakankûr, bukale-

muna benzeyen bir hayvancıktır. Mağripliler ona huneşetülcünne adını vermişlerdir. Lâkin bunun kuyruğu yoktur. Onların kumu kazdıklarını, bu hayvanı çıkarıp karnını yararak içini temizlediklerini gördüm. Daha sonra sarı çöp anlamına gelen zerd-i şûbe⁴⁰² ile hayvanın döşünü dolduruyorlardı. Kürküm adı da verilen bu baharat, onlar nezdinde safran gibidir. Ben onları seyrettim, iğrendim yemedim!

Bu şehre girdiğimizde hava alev alev yanıyordu. Buranın sığağı şiddetlidir. Arkadaşlarım neredeyse çıplak oturuyorlardı. Bazıları hem beline hem de sırtına ıslak peştamallar sarmış, bekliyorlardı. Peştamal kuruyunca tekrar ıslatılır, bu iş sürekli tekrarlanırdı. Burada şehrin hatibi, Şeybânî diye bilinen adamla görüştüm. Bana Halife Ömer b. Abdülazîz'in kaleminden çıkan bir ferman gösterdi. Ömer b. Abdülazîz bu fermanı onun büyük dedesine vermiş; şehrin hatibi olsun diye. Ta o zamandan bu zamana nesilden nesile geçmiş bu yazı:

"Müminlerin emiri Allah'ın kulu Ömer b. Abdülazîz'den falan kişiye fermanıdır. Tarih: doksandokuz"

Adı geçen hatibin bana bildirdiğine göre metinde imza mahiyetindeki "Elhamdülillahi Vahdehu" (: Tüm övgüler sadece Allah'adır.) cümlesi müminlerin emiri Ömer b. Abdülazîz'in yazısıymış.

Sîvesitân şehrinde çok yaşlı bir şeyh olan Muhammed Bağdâdî ile görüştüm. Bu adam ermiş Osman Mirendî'nin kabri kenarındaki zaviyede kalıyor. Anlatıldığına göre yaşı yüz kırkı aşmış; son Abbâsî halifesi Müsta'simbillah'ın ölümüne de tanık olmuş. Şu Tatar Tinkîz'in oğlu Hülâvun (: Hülâgu) tarafından katledilen Müsta'sım'ı kast ediyorum. Bu ihtiyar, ilerlemiş yaşına rağmen gayet sağlıklı bir bedene sahiptir; rahatça yürüyebiliyor.

Emir Vunâr'la İlgili Hikâye

Bu şehirde Emir Vunâr Sâmirî –daha önce ondan bahsetmiştik– ile Emir Kaysar Rûmî otururdu. Onlar sultanın hizmetine amade binsekizyüz kadar süvariye önderlik eden kumandanlardı. Yine bu yörede oturan ve hesap kitap bilen Ratan adındaki Hindu yanında bir kumandanla Hind hükümdarının huzuruna çıkıyor, onun takdirini kazanıyor. Ayrıca "Azîmü's-Sind" unvanını alarak bölgenin valisi oluyor. Hükümdar bununla da yetinmeyerek Sîvesitân'ı ve Sîvesitân'a bağlı tüm yöreleri onun emrine veriyor. Büyük kumandan ve emirlere verdiği gibi ona da "merâtib", yani davul ve bayraktan oluşan merasim kıtası veriyor.

Ratan, Sind bölgesine varınca Vunâr, Kaysar ve diğerleri, bir gâvurun kendilerinden daha yüksek bir makama getirilmesini hoş

karşılamıyorlar. Bu yüzden onu öldürmeye karar veriyorlar. Bölgeye gelişinden bir süre sonra ona, teftiş için şehrin dışına çıkmasını tavsiye ediyorlar. Ratan onlarla beraber şehir dışına çıkıyor. Geceleyin sanki aslan saldırısı olmuş gibi ordugâhta bir kargaşa çıkarıp Ratan'ın çadırına hücum ediyor, herifin işini bitiriyorlar. Çarçabuk şehre dönerek hükümdara ait oniki lek tutarındaki serveti alıyorlar. Lek, yüzbin gümüş dinar demektir. Bu para Hindistan altınıyla onbin dinara eşittir. Bir "tenkâ"⁴⁰³ yani Hind dinarı, (Mağrip altınıyla) ikibuçuk dinardır. Her neyse, devam edelim; komplocular Vunâr'ı önder yaparak ona Melik Fîrûz adını veriyorlar. O da ele geçirdikleri parayı askere taksim ediyor. Fakat kendi kabilesinden uzakta bulunduğu için can korkusuna düşüyor. Yakınları ile beraber şehirden çıkıp kabilesine gidiyor. Geride kalan askerler ise Kaysar Rumî'yi reis yapıyorlar kendilerine.

O sıralarda Sind bölgesinin emîrû'l-ümerâsı (: valisi) olan ve Multân'da bulunan İmâdü'l-mülk Sertîz bu haberi alınca ordusunu toplayarak kara ve nehir yoluyla hücumu geçiyor. O, sultanın memlûkudur.

Multân ile Sivesitân arası on gündür. İki ordu karşılaştığında Kaysar'ın tarafı korkunç bir bozguna uğrayarak şehre sığınıyor. Sertîz şehri kuşatarak etrafa dehşetli mancınıklar kurduruyor. Kırk günlük bir kuşatmadan sonra Kaysar taraftarları teslim oluyor, aman dilemek zorunda kalıyorlar. Sertîz onların bu isteklerini kabul etmiş gözüküyor; aman veriyor. Ancak onun yanına vardıklarında ansızın sözünü bozuyor:

"Derhal malları alına, boyunları uçurula!" diyor. Sonraki günlerde kiminin başı kesiliyor, kimi ortadan ikiye biçiliyor, kiminin de derisi yüzölüp içi samanla doldurulduktan sonra burçlara asılıyor. Surların büyük bir kısmı içi saman dolu insan derileriyle yamalanıyor; onları gören dehşet içinde kalıyor. Bu cesetlerin kelleleri ise şehrin ortasındaki meydana konulduktaki küçük bir tepeyi andırıyor!

İşte ben bu olayın hemen ardından geldim şehre; büyük bir medresede konakladım. Damda yatıyordum; geceleyin uyandığımda yukarıdan aşağı asılı derilere gözüm ilişince dehşetle ürperir ve tiksiniirdim. Nitekim bu medresede kalmak hoş gelmedi bana; oradan göçtüm. Evvelce Herat kadılığı yapan ve Fasîhuddîn adıyla tanınan erdemli fakih Alâülmülk Horasanî Hind hükümdarının yanına varmış, Sind yöresindeki Lâherî (: Larbender) ve çevresine vali tayin edilmiş bulunuyordu. O da bu olay esnasında İmâdü'l-mülk Sertîz'le gelmişti buraya. Onunla beraber Lâherî şehrine gitmeye karar verdim. Bu adamın Sind nehrinde yüklerini taşıyan onbeş gemisi vardı. Beraber yola çıktım.

Sind Nehrinde Yolculuk Nasıl Yapılır?

Fakih Alâülmülk'ün gemileri arasında "ahavra" adı verilen ve bizim taraflardaki "tarîde" türü tekneye benzeyen bir gemi vardı.⁴⁰⁴ Ancak ahavra, tarîdeden önce daha geniş, boyca daha kısadır. Geminin tam ortasında merdivenle çıkılan ahşap bir oda vardır. Emir'in oturması için hazırlanmış bir divan bulunur bu odada. Onun dostları da hemen karşısına otururlar. Memlûk askerleri sağlı sollu ayakta dikilirler. Yaklaşık kırk kişi kürek çekmektedir. Ahavranın sağ ve solunda dört gemi bulunur. Bunların ikisinde Emir'in merasim bölümü yani davul, bayrak, zurna, nefir ve gaydaları, diğer iki gemide ise şarkı söyleyenler vardır.

Yolculuk başlayınca bir süre davullar çalınıyor, sonra şarkılar söyleniyor. Gün doğumundan öğlene kadar şarkıcılarla çalgıcılar nöbetle çalışıyor! Yemek vakti gelince gemiler birbirine hafifçe yanaşıyor, iskeleler kurularak şarkıcılar ahavraya geçip şarkı söylüyorlar; Emir yemeğini bitirinceye kadar. Daha sonra onlar da yemek yiyip gemilerine dönüyorlar. Karanlık çökünceye dek yolculuk boyunca devam ediyorlar şarkılarına. Gece olunca sahile çıkılarak karargâh kuruluyor; Emir kendi çadırına gidiyor. Sofralar hazırlanınca askerin büyük bir bölümü yemeğe oturuyor. Yatsı namazı kılındıktan sonra nöbet tutan bölükler işe başlıyor. Nöbeti devreden kişi yüksek sesle:

"Ey Hônd-i Melik! Geceden şu kadar saat geçti!" diye bağırıyor.

Sonra başka bir grup devralıyor nöbeti. Onlar da nöbeti bitirdiklerinde aynı şekilde seslenerek saati bildiriyorlar. Şafak atmadan davullar vuruluyor, zurnalar çalınıyor. Sabah namazı kılındıktan sonra yemek yeniliyor, derhal yola çıkılıyor. Eğer emir ırmak yoluyla gitmek isterse yukarıda anlattığımız gibi sürüyor düzen. Kara yoluyla gitmek isterse davul ve zurna eşliğinde devam ediyor yolculuk. Önce mabeyinciler, arkadan da piyadeler yola koyuluyor. Onların hemen ardında Emir, mabeyincilerin önünde ise altı süvari vardır. Bunlardan üçünün boyunlarında davul, diğer üçünün elinde ise zurnalar bulunuyor. Onlar bir kasabaya, köye ve benzeri yüksek bir mevkie vardıklarında davul çalıp zurna öttürüyorlar. Daha sonra askere ait davullar ve borular ses veriyor. Yine mabeyincilerin sağında ve solunda nöbetleşe şarkı söyleyen şarkıcılar sanatlarını icra etmeye başlıyorlar. Yemek vakti gelince mola veriliyor.

Alâülmülk ile beş gün yolculuk yaptım. Böylece valilik yaptığı Lâherî (: Larbender) şehrine ulaştık. Burası uçsuz bucaksız bir deryanın kenarında kurulu şirin bir şehirdir. Sind nehri de denize burada kavuşuyor; iki deniz birleşiyor. Muhteşem bir limanı var. Yemenliler, İranlılar ve diğer milletlerden birçokları buraya geliyor. Bu yüzden

geliri bol, ahalisi zengin. Emir Alâülmülk'ün bildirdiğine göre şehrin senelik geliri altmış **lek** imiş! Daha önce lekin ne kadar olduğunu söylemiştik. Emir bu gelirin "nimde yek"ini; yani onda birinin yarısını alır. Hükümdar, memleket bölgelerini "âmiller"e (: vergi toplayan valilere) bu koşul doğrultusunda dağıtır. Onlar gelirin onda birinin yarısını alırlar.

Bu Şehir Dışında Gördüğüm Tuhaf Bir Manzara

Bir gün Alâülmülk ile beraber ata binip şehir dışında geziye çıktık. Yedi mil ötede Târnâ denilen düzlüğe vardığımızda insan ve hayvan şeklinde sayısız taşlar gördüm. Bunların çoğu kırılmış, suretleri bozulmuştu. Sadece bir kelle veya herhangi bir organın şekli göze çarpıyordu. Bazı taşlar ise buğday, nohut, bakla ve mercimek gibi tahılgillerin şeklini andırıyordu. Büyük bir surun ve ev duvarlarının kalıntıları vardı. Biraz sonra başka bir konağın kalıntılarına rastladık. İçinde taşla oyularak yapılmış bir odacık vardı. Hücrenin ortasında yine taştan yapılmış bir sedir bulunuyordu. Sedirin üstünde elleri arkasına bağlanmış gibi duran uzun kafalı bir insan sureti dikkatimi çekti. Ağzı yüzünün kenarındaydı. Harabeler arasındaki çukurlar pis sularla dolmuştu. Duvarların birinde Hind dilinde bir kitabe göze çarpıyordu. Alâülmülk bu kalıntılar konusunda şunları söyledi bana:

"Tarihçilerin zannına göre burada bir zamanlar muhteşem bir şehir varmış. Ahalisi türlü türlü rezaletler işlemiş; bulaşmadıkları çirkef kalmamış. Bu yüzden taş kesilmişler! Bugün dârülmelik (: hükümdar konağı) adıyla bilinen şu yapının içindeki sedir üzerine kazınmış resim, onların kralına aittir. Hindçe kitabede ise şehir halkının neredeyse bin sene önce felâkete uğradığı yazılı!"

Bekâr ve Ūca'ya Gidiş

Lâherî'de Alâülmülk'ün yanında beş gün kaldıktan sonra ağızımı ayarlayıp Bekâr'a gittim. Burası şirin bir şehirdir. Sind nehrinin kollarından biri şehrin içinden geçiyor. Suyun tam ortasında güzel bir zaviye kurulu. Gelen gidene, yolcuya garibe orada yemek ikram ediliyor. Bu zaviyeyi ilerde bahsedeceğimiz Sind valilerinden Keşlû Hân yaptırmıştır. Burada Fakih Sadreddin Hanefî, yöre kadısı Ebû Hanife ve yaşı yüzymirmiyi aştığı söylenen Şeyh Şemseddin Muhammed Şîrâzî ile görüştüm...

Bekâr şehrinden çıktıktan sonra Ūca şehrine ulaştım. Burası Sind nehri kenarına kurulu büyük bir şehirdir. Gayet güzel binaları, şirin çarşıları vardır. O sıralarda şehrin emiri Şerif Celâleddin Kîcî idi. Bu

adam fazıl, yürekli ve cömert emirlerdendi. Attan düşerek vefat etmiştir bu şehirde.

Celâleddîn Kîcî'nin Cömertliği

Emir Şerif Celâleddîn ile evvelce tanışıklığımız vardı. Birbirimize ısındık, dost olduk. Dihlî'de bir araya gelmiştik. Daha sonra bahsedeceğimiz gibi hükümdar, Devletabad şehrine yönelip bana payitahtta kalma emrini verince Celâleddîn şöyle demişti:

“Senin çok mala ihtiyacın olacak. Sultanın dönmesi uzun sürer; köyümü al, ben dönünceye kadar gelirini harca!” Ben de öyle yaptım. Köyün gelirinden beşbin dinar kadar aldım. Hak Teâlâ bu adamı en güzel şekilde mükâfatlandırsın.

Multân'a Yöneliş, Husravabad Nehri

Ûca şehrinde kendini ibadete vermiş zahit insan, büyük üstat Kutbeddîn Haydar Alevî ile görüştüm. Bana hırka giydirdi. O, ermişlerin büyüklerindendir. Hind gâvuru denizde beni soyuncaya kadar bu hırka hep yanımda kaldı.

Ûca'dan çıktım, Sind bölgesinin merkezi ve vali karargâhı olan Multân'a yöneldim.⁴⁰⁵ Şehre on mil mesafede Husravabad denilen büyük bir ırmak vardır. Gemi olmadan geçilmez. Bu nehirden geçenlerin yük ve eşyaları sıkı bir şekilde aranır.

Tüccar malından dörtte bir vergi alınmıyordu, oraya vardığımızda. Her at başına da yedi dinar alınmaktaydı. Hindistan'a gelişimizden iki sene sonra sultan bu verginin kaldırıldığını, bundan böyle halktan zekât ve öşürden gayrı hiçbir şey alınmayacağını bildirdi. Hükümdar bu kararı, Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs'a biat ettikten sonra almıştır.

Husravabad nehrini geçmeye hazırlandığımız zaman benim yüklerimi de kontrol etmek istediler. Bu, çok ağırıma gitti. Çünkü çevremdekilerin eşyam hakkında bilgi sahibi olmalarını hiç mi hiç istemiyordum! Aslında yükümün içinde çok kıymetli bir şey yoktu ama halk mühim bir şey var zannetti; arama emri çıkınca! Allah'ın lütfu ve yardımıyla Multân valisi Kutbül-mülk'ün gönderdiği bir bey, eşyalarımın aranması emrini kaldırdı! Ben de Hak Teâlâ'ya şükrettim, bu kolaylıktan ötürü. O geceyi nehrin kenarında geçirdim. Ertesi sabah aslen Semerkandlı olan Dehkan isimli istihbarat müdürü yanımıza gelerek kim olduğumuza ilişkin bilgi topladı. Bu şehir ve çevresinde geçen her olayı rapor etmek, şehre gelenlerin kimliğini ve memleketini saptayıp sultana bildirmek onun görevidir. Sorularına cevap verdikten sonra onunla bereber Multân emirinin huzuruna çıktım.

Multân Emiri ve Onun Düzenine Dair

Multân emiri, saygın beylerden Kutbül-mülk'tür. Huzuruna çıktığım zaman ayağa kalkıp benimle kucaklaştı, yanı başına oturttu. Ona bir köle, bir at, bir miktar kuru üzüm ve badem sundum. Burada üzüm ve badem yetişmediği için Horasan'dan getirtiliyor ve çok makbule geçiyor.

Emir Kutbül-mülk, kumaş kaplı büyücek bir peyke üzerine kurulmuştu. Yanında Kadı Sâlâr ile ismini hatırlamadığım hatip vardı. Sağında ve solunda ordunun kumandanları yer alıyor, başında silâhlı muhafızlar bekliyordu. Askerler önünde arzı endam ediyordu ve ortada çok yay vardı. Bir kimse orduda okçuluk (yapmak) istiyorsa gelir bu yaylardan birini alır ve atış yapar. Yaylar sertlik bakımından birbirlerinden farklıdır. Aday, ok çekiş kabiliyetine göre maaş alır. Süvari yazılmak isteyen de nişan tahtası gösterilir. Aday, elinde mızrakla at sırtında koşarken nişan tahtasını vurur. Daha sonra küçük bir duvara halka asılır. Süvari atını halkaya doğru sürer; mızrağı ile halkayı alabilirse birinci sınıf binicilerden sayılır. Hem süvari hem de kemankeş olmak isteyen için yere küre şeklinde bir nesne konulur. Aday atını sürerek küreye nişan alır. Hedefe isabet ettirmedeki kabiliyetine göre ona maaş bağlanır.

Emirin huzuruna çıkıp selâm verdik. İlerde bahsedeceğimiz gibi şehir dışında Şeyh Rükneddîn'in arkadaşlarına ait bir evde misafir edilmemizi emretti. Bura âdetince sultandan emir gelmedikçe hiç kimse özel misafir olarak kabul edilmez.

Hind Hükümdarının Huzuruna Çıkmak Üzere Bu Şehre Gelen Yabancıardan Bir Kısmıyla Görüşüyorum

Bunlardan biri Tirmiz kadısı Hudâvendzâde Kıvâmeddîn'dir. Karısı ve oğluyla gelmişti. Kardeşleri İmâdeddîn, Burhâneddîn ve Ziyâeddîn burada ona katıldılar. Diğer biraderi de Semerkand büyüklerinden Mübarek Şâh'tır. Ötekileri şöyle sayabilirim: Buhara'nın ileri gelenlerinden Arun Buğâ, Hudâvendzâde'nin kızkardeşinin oğlu Melikzâde ve Bedreddîn Fassâl. Her biri dostlarını ve hizmetçilerini yanlarında getirmişlerdi.

Multân'a geldikten sonra iki ay geçmişti ki hükümdar tarafından Hudâvendzâde'yi karşılamak için evvelce gönderilen Hâcib (: Mabeyinci) Şemseddîn Bûşencî ile Kutvâl⁴⁰⁶ (: Kalebend) Melik Muhammed Herevî şehre vardılar. Hükümdarın annesi Mahdûme Cihân'ın bu gelenlerin yanına kattığı üç köle Hudâvendzâde'ye, karısına ve çocuklarına özel giysiler getirmişlerdi. Onların bir görevi

de misafirlerin gereksinimlerini karşılamaktı. Yanımda bitiverdiler. Buraya gelişimin sebebini sordular. Ben de “Hônd-ı Âlem’in hizmetinde temelli kalmak için geldiğimi” söyledim. Bu ülke ahalisi, sultana Hônd-ı Âlem (: Hond-ı Âlem) der. Hükümdar, Horasan’dan gelenlerin, “temelli oturma niyeti taşımazlarsa” Hindistan’a sokulmamalarını emretmişti! Bu ülkeye ikamet etmek için geldiğimi söyleyince kadı ve “udûl heyeti” (: yeminli tanıklar heyeti) beni aradı. Hindistan’da oturmak isteyen arkadaşlarım ile benim adıma özel belge çıkardılar; taahhütnâme niteliğinde! Ama arkadaşlardan bir kısmı kesin söz vermedi.

Hükümdarın başşehrine gitmek için bütün hazırlıkları yaptık. Payitaht ile Multân arası eskiden beri işlek bölgelerdir ve yerleşim birimleriyle doludur. Bu mesafe tam kırk gün tutuyor. Mabeyinci ile yoldaşı Hudâvendzâde Kıvâmeddîn’in misafir edilmesi için gereken âlet edevâtı önceden yola çıkardılar; ayrıca Multân’dan yirmi kadar aşçı aldılar.

Seyahat Esnasında Sunulan Yemekler

Mabeyinci, kafileden önce yola çıkarak geceleyin tüm menzillere ulaşır ve yemek işlerini düzenler. Böylece Hudâvendzâde geldiği zaman yemekleri hazır bulur. Her misafir, yanındakilerle birlikte ayrı bir otağa iner. Misafirler çoğu zaman Hudâvendzâde’nin sofrasına gelirler. Ben de bir defa bulundum. Yemeklerin düzeni şöyledi:

Önce ekmek sunuluyor, pide gibi incecik! Daha sonra bir koyun, dört veya altı parça hâlinde güzelce pay ediliyor, nefis bir şekilde kızartılarak herkesin önüne bir parça konuluyor. Bu yemeğin yanına, bizim taraflardaki “hubz müşerrek”i (: dürümü) andıran yağlı yuvarlak ekmekler getiriliyor; bunların da ortasına sâbûniye denilen tatlıdan konuluyor.⁴⁰⁷ Bunların her biri hıştî yani tuğla denilen, un, şeker ve yağdan mamul tatlı, gevrek bir kabukla örtülüdür. Daha sonra çini kaplar içinde yağ, soğan ve yeşil zencefil ile pişirilmiş et getirilir. Bunun arkasından onların semûsek⁴⁰⁸ adını verdiği; badem, ceviz, fısıtık, soğan ve baharat ile doyurulmuş lime lime etten yapılan ve yağda kızartılmış pide içine konulan özel bir yemek gelir. Herkesin önüne dört beş porsiyon konulur bundan! Sonra üstte mis gibi kızarmış tavuk, altta yağlı pirinç pilâvı ile dolu tabaklar; bunların ardından onların hâşimî dediği kadı lokması gelir. Nihayet “kahiriye” tatlısı getirilerek sofraya kemale erer!

Mabeyinci yemekten evvel sofranın başında durur. Hükümdarın bulunduğu tarafa doğru eğilerek “hıdmet” yapar. Hıdmet, başı iyice

öne eğmek demektir. Orada bulunanlar da aynı hareketi yaparlar. Bundan sonra sofraya oturulur. Altın, gümüş ve cam kâseler içinde şurbe denilen şıra getirilir; yemekten önce içirilir. Arkasından mabeyinci “Bismillah!” der ve yemeğe başlanır.

Yemeğin ardından fuka adlı bitkiden yapılan meşrubatla dolu bardaklar getirilir. Bunlar içildikten sonra, daha önce bahsettiğimiz tenbûl⁴⁰⁹ ile fevfel⁴¹⁰ sunulur. Mabeyinci “Bismillah!” deyince sofradan kalkılır. Baştaki gibi saygı merasiminde bulunurlar ve yemek faslı bitirilir.

OTUZDOKUZUNCU BÖLÜM

Hindistan İçlerine Doğru

Multân şehrinden Hind ülkesine kadar yolculuğumuz bu düzen içinde cereyan etti. İlk girdiğimiz yöre Abûher şehriydi. Burası Hind diyarının ilk şehridir. Küçük ve şirin bir şehir; ağacı suyu bol, her yanı gayet mamur. Burada, bizim oradaki ağaçlardan hiçbiri yok, sedir ağacı dışında. Ama buranın sediri iri oluyor! Taneleri kozalak büyüklüğünde ve pek lezzetli. Çeşit çeşit ağaç var; ne bizim oralarda ne de başka yerlerde benzeri yetişmez.

Hind Ülkesinin Ağaç ve Meyveleri

Bunlar arasında önce “anbâ”yı (: mango) anlatalım. Turunçgillere benziyor bunun ağacı. Yalnız daha büyük; yaprakları da daha geniş bir alanı kaplıyor. Bu yüzden diğer ağaçlardan daha fazla gölge veriyor. Altında yatıp uyuyan kimse sıtmaya tutulur! Meyvesi iri armut büyüklüğünde. Bu meyvenin henüz olgunlaşmadan yere düşenleri toplanıp tuzlanır. Bizim yörelerdeki limon gibi muhafaza edilir. Yeşil zencefil ve biber salkımları da aynı şekilde saklanır. Bu tuzlamalar sofrada garnitür olarak yenir, yemeğin her lokmasında bir parça ağıza atılır. Sonbaharda anbe meyvesi olgunlaşınca rengi iyiden iyiye sararır; o zaman elma gibi yenilir. Bazıları bunu bıçakla keserek yer, bazıları da yavaş yavaş sömürür, emerek bitirir. Mayhoş bir tadı vardır, hafif şekerlidir. Çekirdekleri gayet iri olur. Turunçgiller familyasında olduğu gibi ekilip yetiştirilir.

Şekî ve berkîden bahsedelim.⁴¹¹ Normal ağaç büyüklüğünde gövdelere sahiptirler. Yaprakları ceviz yaprağına benzer, meyvesi ağacın odun kısmından çıkar. Meyvelerin yere yakın olanına berkî adı verilir; pek lezzetlidir. Yerden yüksek olanına da şekî denilir. Şekî, kabak büyüklüğünde olup kabuğu sığır derisine benzemektedir. Güz mevsiminde sarardığı zaman tek tek toplanıp ortaları yarılır. Her birinin

içinden yüz-ikiyüz civarında turşuluk hıyara benzeyen minik meyveler çıkartılır. Bu tanelerin arasında sapsarı ince bir zar bulunur. Her tanenin içinde, büyücek bakla gibi bir çekirdek vardır. Bu çekirdekler kavrulduğu zaman baklayı andıran bir tad verirler. Ama şu bilinmeli ki Hindistan'da bakla yok! Çekirdekler kırmızı bir toprak içinde ertesi yıla dek saklanabilir. İşte şekî ve berkî adı verilen bu meyveler Hind ülkesinin en hoş, en lezzetli meyveleridir.

“Tendû”yu anlatalım; bildiğiniz abanoz ağacının meyvesidir. Ancak taneleri ve rengi kayısıyı andırır. Gayet tatlı bir meyvedir.

“Cumûn” uzun ömürlü bir ağaçtır. Meyvesi zeytin gibi siyah ve tek çekirdeklidir.

Tatlı portakala geelim. Bu meyve, yörede en çok yetişen ağaçlardandır. Ekşi portakal çok az bulunur burada. Bir de üçüncü bir tür var ki tadı tatlıyla ekşi arasındadır. Meyveleri limon büyüklüğünde olur; pek lezzetlidir. Benim en sevdiğim meyvelerdendir bu!

“Mehvâ”yı anlatalım. Ağacı uzun ömürlüdür. Yaprığı ceviz yaprağına benzer. Fakat renginde biraz kırmızımsı sarılık vardır. Meyvesi ufak armut (: çördük) gibi fakat tatlıdır. Her tanenin üst tarafında, üzüm büyüklüğünde içi boş diğer bir tane bulunur. Tadı üzüme benzer, çok yenirse baş ağrısı yapar. İşin ilginç yanı bu taneler güneşte kurutulduğu zaman incire yakın bir tad verirler! Hindistan'da incir olmadığı için ben incir yerine bunlardan yerdim! Hindliler bu taneciklere üzüm manasına gelen “enkûr” adını veriyorlar.

Bu ülkede üzüm pek ender bulunur; yalnız Dihlî'de ve birkaç muntıkada yetişir. Üzüm senede iki defa meyve verir, çekirdeklerinden yağ çıkarılır.

“Kesîrâ”, toprak altından çıkarılan bir yemiştir. Çok tatlıdır. Kes-taneye benzer.

Hind ülkesinde bizim taraflarda rastladığımız nar ağaçları da vardır. Senede iki defa meyve veriyor. Ben Zîbetülmehel (: Maldiv) adalarında sene boyunca sürekli yemiş veren nar ağaçları gördüm! Onlar bu meyveye “enâr” diyorlar. Sanıyorum “cûlnâr” kelimesinin temeli de bu. Çünkü cûl (: gül) Farsça çiçek demektir. Nar ise rummân (: nar) manasına geliyor.

Hind Halkının Daimî Besin Kaynağı Olarak Ektiği Tahıllar

Hintliler senede iki ekim yaparlar. Sıcak zamanlarda yağmur yağınca sonbahar ekimi yaparlar; altmış gün sonra da bunun hasat vakti gelir. Bu tür sonbahar hububatı arasında şunları sayabiliriz:

Küdrû: Bir darı türüdür. Orada en çok bundan bulunur.

Kal: Bu bizim tarafta anlı denilen akdariya benzer.

Şâmâh: Kaldan küçüktür, genellikle kendiliğinden biter. Daha çok ermişlerin, fakirlerin, miskinlerin yemeğidir bu. Onlar sol elde sepet sağ elde kamçı, kendiliğinden biten şâmâhları toplamak için meraya çıkarlar. Sağ eldeki kamçıyla bitkinin sapına vurur, düşen taneleri sol da taşıdıkları sepetin içine dökerler. Bir senelik yiyeceklerini bu şekilde toplarlar. Bu tahılın taneleri çok küçüktür; toplanıp güneşte kurutulur, sonra tahta dibeklerde dövülerek kepeğinden ayrılır. Bembeyaz özü kalır dibekte. Bunu manda sütüne karıştırarak gayet lezzetli bir tatlı yaparlar. Aynı nesnenin ekmeğinden daha lezzetlidir bu. Ben Hindistan'da hep bundan yedim. Canımın çektiği bir tatlı idi.

Mâş: (Fiğ gibi) bir cins burçaktır,.

Munc (: Mung): Bu da aslında mâşın bir türüdür. Ancak taneleri biraz daha uzunca, rengi ise çakır yeşilidir. Mungu, pirinç ve yağla pişirirler. Bu yemeğe küşerî diyorlar.⁴¹² Her gün sabah kahvaltısında bundan yerler! Fas'ta harîra⁴¹³ nasılsa burada da küşerî öyledir.

Lûbya: Bir bakla türüdür.

Mût/Mot: Küdrûya benzer fakat taneleri daha sarıdır. Onlar nezdinde bu bitki hayvan yeygisinden sayılır. Hayvanlar mût yiyerek iyice semirirler! Arpa onlar nezdinde kuvvetli bir besin değildir. Hayvanların yeygisi sadece mûttan ya da nohuttan sağlanır! Bunları bir güzel ayıklar, suyla ıslatır ve hayvanlara yedirirler. Ayrıca semirtme amacıyla on gün süren bir yeygi düzeni uygulanır hayvanlara: Her gün üç dört ratl yağ içirildikten sonra yeşil ot yerine mâş yaprağı verilir. Bu süre içinde kesinlikle hayvana binilmez. Bu sıkı rejimden sonra bir ay civarında yine mâş yaprağıyla beslenir hayvanlar.

Buraya kadar saydığımız hububat türleri hep güzlüktür. Bunlar ekilip iki ay sonra hasadı yapılırca sıra bahar hububatına gelir. Baharda ekilenler buğday, arpa, nohut ve mercimektir. Güzlüklerin ekildiği araziye bırakılır bunların tohumu da. Hindlilerin toprağı bereketlidir. Pirinci senede üç defa ekerler. Çünkü pirinç buralıların temel besin kaynaklarından. Daha önce bahsettiğimiz güz hububatıyla beraber susam ve şeker kamışı da ekilir.

Kaldığımız yerden devam edelim gayrı...

Abûher şehrinden çıktık. Sarp dağlarla çevrili bir çölde tam gün yol katettik. Bu tepelerde Hind gâvuru oturmaktadır. Gelen geçene saldırır, eşkıyalık ederler. Hind halkının büyük çoğunluğu kâfirdir. Onların bir bölümü Müslümanların hâkimiyeti altında olup küçük yerleşim birimlerinde, köylerde otururlar. Bu tür bir köyde Müslüman

bir emniyet amiri vardır. O yerleşim birimi, hangi valinin yetkisi altındaysa amiri de söz konusu vali tarafından tayin edilir. Bir kısım Hindu da sarp dağlarda sürekli isyan eder, yol keser.

Bu Güzergâhta Uğradığımız Saldırı

Hind ülkesinde başımıza gelen ilk saldırıydı bu. Abûher şehrinde ayrılmaya karar verdiğimizde yolcuların çoğu sabahın ilk saatlerinde buradan çıkmışlardı bile. Bense birkaç arkadaşımınla şehirde kalmıştım öğlene dek. Sonunda Araplardan ve diğerlerinden oluşan yirmiiki kişilik bir kervanla yola düştük. Bahsettiğimiz sahrada seksen yaya ve iki süvariden oluşan koca bir haydut sürüsü hücum etti üzerimize. Arkadaşlarım yürekli olduğu için kıyasıya mücadele ettik, karşı koyduk! Süvarilerden birini öldürüp atını aldık. Ayrıca yaya haydutlardan da oniki kadarını geberttik. Bana ve atıma ok isabet ettiyse de gâvur taifesinin okları fazla can yakmadığı için Hak Teâlâ bizi ölümden korudu. Arkadaşlardan birinin atı yaralanmıştı. Eşkiyadan aldığımız bineği ona verdik. Yaralı hayvanı kestik, bize yoldaş olan Türkler bu atı afiyetle yediler. O kelleleri Abîbekher Kalesi'ne getirip surlara astık. Bu kaleye vardığımızda vakit gece yarısıydı.

Acûdehen Şehrine Varış

İki gün sonra Acûdehen'e (: Pakpattan) vardık. Burası Şeyh Feridüddîn Bedâunî'nin kasabasıdır. Gayet küçüktür. Feridüddîn, Hind hükümdarının şeyhidir. Bu küçük şehir, hükümdar tarafından ona hediye edilmişti. İskenderiye'de bulunduğum sırada ziyaret ettiğim Şeyh Burhâneddîn A'rac'ın, Hindistan'a vardığımda görüşeceğimi haber verdiği şeyhlerden biri de işte bu adamdı. Şeyh Feridüddîn vesveseli biri olduğundan kimseyle kucaklaşmaz, kimseye yaklaşmaz, giysisi birinin giysisine değse hemen yıkardı! Onu zaviyesinde ziyaret ettim. Şeyh Burhâneddîn'in selâmını iletteğimde hayrete düştü:

"Ben buna lâayık değilim!" dedi. Oğulları Muizziddîn ve Alemüddîn ile tanıştım. Muizziddîn büyük oğuldur. Babasının ölümünden sonra postnişin oldu. Bunların atası ermiş Feridüddîn Bedâunî'nin de kabrini ziyaret ettim. Bu adam Senbel (: Sunbel) eyaletinin bir şehri olan Bedâun (: Bedvân) şehrendir. Acûdehen'den ayrılacağım vakit Alemüddîn yanıma gelerek:

"Mutlaka babamı görmem gerekir!" dedi. Bunun üzerine onun huzuruna çıktım. Evinin damındaydı. Sırtında beyaz bir elbise, kafasında kocaman bir sarık vardı. Sarığının ucunu bir tarafa akıtmıştı. Benim için dua etti, şeker ve yemiş sundu.

Kendilerini Yakan Hindulara Dair

Şeyhin yanından ayrıldığım vakit bir grup insanın karargâhımızın kenarından bir yere doğru koşuştuklarını gördüm. Yanlarında bizim arkadaşlar da vardı.

“Ne oldu?” diye sordum onlara. Ölen bir Hindunun cesedinin yakılması için odunların tutuşturulduğunu, hanımının da orada kendini eşiyle beraber yakacağını söylediler. Arkadaşlarım geri döndüklerinde, kadının kocasına sarılarak kül olduğunu söylediler. Bu olaydan sonra yine bir Hindu kadının zümrütlerle süslenerek ata bindiğini, Müslüman ve kâfir pek çok kimsenin arkadan onu takip ettiğini, önlerinde de davul zurna çalındığını gördüm. Hinduların dinî liderleri brahmanlar da kabileyle birlikteydi. Eğer bir Hindu, Hind sultanının hükümran olduğu sınırlar içinde ölürse mutlaka sultandan izin alınması gerekir, yakma için...

Bir müddet sonra tesadüfen şöyle bir olaya tanık oldum:

Ahalisinin büyük kısmı kâfir olan Amcarî (: Amjhera) şehrinde bulunuyordum. Şehir emiri, Sind Sâmurreşi’nden olan bir Müslüman’dı. Şehir çevresinde mevzilenen haydutlar yol kesip soygunculuk edince emir onlarla çetin bir savaşa girdi. Müslüman ve kâfir ahali de emirin yanında mücadeleye katıldılar. Aralarında şiddetli çarpışmalar oldu. Ahaliden yedi kâfir öldü. Bunlardan üçü evliydi. Onların hanımı olan üç kadın kendilerini yakmaya karar verdiler. Burada bir kadının, kocası hayattan göçünce kendisini yakması gayet makbul görülüyorsa da kesin bir kural değildir. Kadın, kocasının ölümünden sonra kendini yakarsa yakın çevresi ve ailesi onunla övünür, “vefalı kadın” diye. Kendisini yakmaya cesaret edemeyen kadın, kaba saba elbise giyer ve kocasına vefasızlığından ötürü aşağılanma duygusunun azabını tadar. Böyle melûl-mahzun oturur akrabalarının yanında. Ama başkaları onu kendisini yakmaya zorlayamaz.

Her neyse; bahsettiğimiz üç kadın kendilerini ateşe atmaya karar verdiği zaman dünyaya veda edercesine üç gün yiyip içtiler, güldüler, eğlendiler. Kadınlar küme küme toplandı, her taraftan koştular onların yanına. Üç gün geçti; dördüncü günün sabah alacasında her birine birer at getirildi. Tepeden tırnağa süslandılar, güzel kokular süründüler ve atlara bindiler. Sağ ellerinde hindistancevizi vardı neşeyle oynamak için; sol ellerinde ayna vardı, kendilerini seyrediyorlardı... Brahmanlar onların etrafını sarmıştı. Akrabaları da yanlarındaydı. Önlerinde davullar, uzun borular ve zurnalar çalıyordu. Kâfirler etraftan şöyle sesleniyordu:

“Babama, kardeşime, anama, dostuma selâm götür benden!”
Onlar da gülerек:

“Peki, tamam!” diyorlardı. Bu kadınların kendilerini nasıl ateşe attıklarını görmek için arkadaşlarımla beraber ben de ata bindim, yola koyuldum. Üç mil kadar beraber gittik. Sonunda suyu ağacı bol, gölgelik bir yere vardık. Ağaçlar arasında dört kubbe ve her kubbenin üstünde taş bir put vardı. Kubbelerin arasında gölge yoğunluğundan ötürü neredeyse hiç güneş ışığı görmeyen bir havuz bulunuyordu. Hak Teâlâ bizi korusun, burası cehennem köşelerinden bir köşeydi sanki!

Oraya geldiğimiz vakit üç kadın da havuza dalmıştı. Üzerlerindeki güzel elbiseleri ve süsleri çıkararak yoksullara dağıttılar. Onlara kaba pamuktan dikişsiz kumaşlar getirildi. Bunların bir kısmını belle-rine, diğer bir kısmını da başlarına ve omuzlarına sardılar. Havuzun kenarında çukur bir yerde ateş yakıldı. Ateşin üstüne küncit (: küncad) yağ⁴¹⁴ döküldü. Küncet, susam demektir. Alevler iyice arttı. Çevrede onbeş kadar adam vardı, ellerinde çalı demetleri ve on civarında kütük bulunuyordu. Davul zurna çalanlar yakılacak kadının gelmesini bekleyerek ayakta duruyorlardı. Kadın yavaş yavaş ilerlerken ateşi görüp ansızın korkuya kapılmasın diye erkekler ellerinde tuttukları büyük bir perde ile kızıl alevi örttüler.

Kadınlardan birini gördüm, yaklaşp sert bir hareketle örtüyü erkeklerin elinden çektir aldı, gülerek şöyle dedi:

“Mârâmî tersânî ez âteş? Men mîdânem û âteşest, rehâkûnî mârâ!”

Anlamı şudur:

“Beni ateşle mi korkutuyorsunuz? Onun ateş olduğunu biliyorum, bırakın beni!” Sonra ateşe saygı amacıyla ellerini başının üstünde bağlayarak bıraktı vücudunu alevlere... Bu sırada davullar, zurnalar ve borular çalındı. Adamlar ellerindeki odunu ateşe atmaya başladılar. Diğerleri de kadın hareket etmesin diye tam üstüne yığıldılar yakıtları! Sesler yükseldi. Feryad ü figan arttı. Bu feci manzarayı görünce az kalsın atımdan düşecektim. Allah’tan, arkadaşlarım yardımına koştu. Yüzümü yıkadılar da kendime geldim, derhal oradan döndüm...

Hintliler kendilerini boğmak için de böyle yaparlar. Pek çoğu kendi arzularıyla Kenk (: Ganj) nehrine atlayarak boğulur. Ahali bu ırmağı hacı olmak amacıyla ziyaret eder. Yakılan cesetlerin külleri de buraya atılır. Onlar Kenk nehrinin cennetten çıktığına inanıyorlar. Kendini Kenk’e atmak üzere su kenarına gelen kimse orada bulunanlara şöyle seslenir:

*"Sanmayın ki dünya dertlerinden,
Yahut fakirlikten dalarım suya!
Tek amacım var; içimden geçen,
Hep yakın olmak Yüce Kûsây'a!"*

Kûsây (: Kusây) onların dilinde yüce Allah'ın ismidir. Adam kendini atar. Kesin olarak boğulunca onu sudan çıkartıp yakarlar ve külünü nehre salarlar.

Sersetî, Hansî ve Mes'ûdabad

Şimdi ilk sözümüze dönelim, kaldığımız yerden devam edelim:

Acûdehen şehrinden çıkıp dört gün yol teptikten sonra Sersetî'ye ulaştık. Burası büyük bir şehirdir ve pirinci boldur. Yörede yetiştirilen iyi cins pirinç başşehir Dihlî'ye gönderiliyor. Şehrin senelik geliri gayet yüksek. Ne kadar olduğunu Hâcib (: Mabeyinci) Şemseddîn Bûşenci bana söylediye de unuttum.

Buradan çıkıp Hansî şehrine yöneldik. Hansî, Hind ülkesinin mimarî bakımından sağlam, güzel ve kalabalık şehirlerindendir. Muhteşem bir suru var; anlatılanlara göre bu suru kâfirlerin büyük hükümdarlarından Tûra yaptırmış. Onun hakkında hikâyeler, efsaneler anlatılır. Hindistan başkadısı Sadr-ı Cihân Kemâleddîn ile kardeşi ve sultanın hocası Kutlû Hân bu şehrin ahalisindendir. Sadr-ı Cihân'ın diğer kardeşleri olan Nizâmeddîn ve Şemseddîn de burada kalıyorlar. Şemseddîn dünyadan elini eteğini çekmiş, kendini Allah'a adamıştı. Daha sonra ulu şehir Mekke'de yalnızlığı seçmiş, orada vefat etmiştir.

Hansî'den çıktık. İki gün sonra Mes'ûdabad'a vardık. Burası Dihlî'den on mil uzaktadır. Üç gün kaldık. Hansî ile Mes'ûdabad şehirleri büyük melik Hûşenc b. Melik Kemâl Kûrk'un idaresi altındadır. Kûrk (: Gurk) kurt manasına geliyor. İlerde bundan bahsedeceğiz.

Hind ülkesinin payitahtı olan Dihlî'ye yöneldiğimiz sırada hükümdar, buraya on günlük mesafede bulunan Kınavc (: Kanuc) taraflarındaydı. Başşehirde ise annesi Mahdûme-i Cihân ile veziri Hvâce Cihân Ahmed b. İyâs oturuyordu. Ahmed b. İyâs, Rum (: Anadolu) asıllıdır. Cihân, dünya demektir.

Vezir bizi karşılamak üzere dostlarını gönderdi. Ayrıca her biri-mizle görüşmek için kendi seviyemizde adamlar ayarladı. Beni karşılamak için görevlendirdiği kişiler arasında Şeyh Bistâmi, Hâcibu'l-ecânib (: misafir karşılayan mabeyinci) Şerif Mâzendarânî ve Kunnara diye tanınan fıkıh bilgini Alâeddîn Multânî vardı. Vezir, sultana daha önce bahsettiğimiz posta sisteminin yaya türü olan dâve ile haber

gönderdi. Mes'ûdabad'da kaldığımız üç gün içinde mektubun cevabı geldi. Üç gün sonra da kadılar, fıkıh bilginleri, şeyhler ve ileri gelen bazı emirler bizi karşıladılar. Hindistan'da beylere mülûk (: hükümdarlar) denilir. Yani, Mısır ve benzeri yerlerde emir denilen adama Hindistan'da melik denilir.

Sultan nezdinde gayet saygın biri olan Şeyh Zahîrüddîn Zencânî de bizi karşılamaya gelenler arasındaydı.

Mes'ûdabad'dan çıktık, Bâlem köyü yakınlarına indik. Burası sultanın yakın dostlarından Seyyid Şerif Nâsireddîn Mutahhar Evherî'ye aittir. Ertesi gün Hind ülkesinin merkezi olan Dihlî'ye ulaştık. Dihlî çok büyük bir şehir. Bütün güzellikleri ve sağlamlığı kendinde toplamış diyebilirim! Çevresini saran surun dünyada benzeri yok. Dihlî, Hindistan şehirlerinin, belki de doğudaki bütün İslâm şehirlerinin en büyüğüdür.

KIRKINCI BÖLÜM

Dihlî'nin (: Delhi) Özellikleri

Dihlî'nin sahası geniş, binaları çoktur; birbirine komşu dört şehirden oluşmaktadır. Ancak bu şehirlerden sadece birine Dihlî denilmesi mûtat hâle gelmiştir. Tarihi çok eskidir.⁴¹⁵ İlk defa kâfirler tarafından kurulmuş olan bu şehir beşyüzseksendört yılında fethedildi.

İkincisi Sîrî adını taşıyor. Buraya Dârülhilâfe de denilir. Abbâsî halifesi Müstansır'ın torunu Gıyâseddîn buraya geldiği zaman sultan ona hediye etmiş bu şehri. İlerde bahsedeceğimiz Sultan Alâeddîn ile oğlu Kutbeddîn de burada oturdular.

Üçüncü şehir, huzuruna çıktığımız Hind hükümdarının babası olan Sultan Tuğluk'un anısına Tuğlukabâd diye anılır. Burası Sultan Tuğluk tarafından kurulmuştur. Şehrin nasıl inşa edildiğine dair şöyle bir söylence var:

Bir gün Sultan Kutbeddîn'in huzuruna çıkan Tuğluk şöyle der:

"Ey Hônd-ı Âlem! (: Cihan Hükümdarı) burada bir şehir kurarsan gayet yerinde bir iş yapmış olursun!" Kutbeddîn bu söze alaylı cevap verir:

"Eh, sen hükümdar olduğun zaman yaparsın bunu!" Hak Teâlâ'nın izni ve takdiri ile Tuğluk tahta geçince bu şehri inşa eder ve kendi adını verir!

Dördüncü şehir Cihânpenâh adını taşımaktadır. Şu anda Hind hükümdarı olan Muhammed Şâh tarafından yaptırılmıştır. Muhammed Şâh bu dört şehri tek bir sur içine almaya teşebbüs etmiş, birazını da yapmıştır. Ama sonunda bu işin çok büyük masraflara yol açacağını düşünerek vazgeçmiştir.

Dihlî Şehrinin Suru ve Kapıları

Dihlî şehrini kuşatan surun dünyada bir benzeri yoktur. Surun duvarları onbir arşın genişliğindedir. Bu duvarın içine açılan büyük

hücrelerde gece bekçileri ile kapı muhafızları oturur. Ayrıca ambar adı verilen yiyecek depoları ile mancınıklar ve Ra'ade⁴¹⁶ denilen ateş fırlatıcı hafif toplara ait mahzenler, sur içindeki bu büyük odalarda korunmaktadır. Ben bu tür bir ambardan çıkarılan pirincin tadının değişmediğine tanık oldum; rengi biraz kararmışsa da lezzetini korumuştur. Aynı şekilde bu mahzenlerden çıkarılan küdrûyu, yani Hind diyarına özgü darıyı gördüm. Bütün bu yiyecekler ve tahıl tam doksan sene önce hükümdar olan Sultan Balaban tarafından buralara konulmuş!

Piyade ve süvari askerler bu surun üstünde şehrin bir ucundan diğer bir ucuna gidebilirler. Sur duvarında, şehir tarafına bakan kemerler ışık alır. Duvarın alt tarafı taştan, üst kısmı ise tuğladandır. Burçlar, çok fazla ve birbirine yakındır.

Şehrin yirmisekiz kapısı var. Bu ülkede kapıya dervâze denilir. Kapıları şöyle sayabiliriz:

Bedâun Kapısı; en büyük çıkıştır.

Mindevey Kapısı; tahıl çarşısı bu taraftadır.

Cül (: Gül) Kapısı; hemen yanında bağ ve bahçeler bulunur.

Şâh Kapısı; adını bir adamdan alır.

Bâlem (: Palem) Kapısı; yukarıda bahsettiğimiz Bâlem köyünden alır adını.

Necîb Kapısı; adını bir şahıstan alır.

Kemâl Kapısı; adını bir şahıstan alır.

Gazne Kapısı; adını Horasan bölgesinde bulunan Gazne şehrinde almıştır. Bu kapı musallâ-yı îd denen (bayram namazlarının kılındığı büyük) düzlüğe ve mezarlığa açılır.

Becâlisa Kapısı; bu kapının hemen dışında Dihlî Mezarlığı bulunur. Gayet bakımlı bir kabristandır bu. Orada durmadan kubbe inşa ederler. Her kabirde kubbe olmasa bile mihrabımsı bir oval yükseltinin bulunması şarttır. Mezarlığın her yanına kulşenbe, raybûl ve nesrin gibi çiçekler dikilir.⁴¹⁷ Burada çiçek, hiçbir mevsimde bitmez, sürekli yetişir!

Dihlî Câmii

Dihlî Câmii'nin alanı çok geniştir.⁴¹⁸ Duvarı, çatısı ve zemini güzel yontulmuş ve sağlam bir şekilde kurşunla birbirine bitleştirilmiş beyaz taşlarla örülüdür. Bu câmiin yapılışında bir tek tahta parçası bile kullanılmamıştır! Onüç kubbesi ve bir minberi tamamen taştandır. Dört de avlusu vardır. Mabedin tam ortasında hangi madenden olduğu bilinmeyen büyük bir sütun bulunuyor. Oralı bilge kişilerden birinin bana

anlattığına göre bu sütuna yedi maden anlamında “Heftcûş” (: Heftgûş) deniliyor.⁴¹⁹ Bu direğin gerçekten yedi madenden oluştuğuna o bilge de inanıyor. Sütunda işaret parmağı kadar bir şerit çok güzel süslenmiştir. Oradan güçlü bir ışıltı çıkıyor. O kısma demir işleme! Sütünun uzunluğu otuz arşındır. Beline sarık sardık, tam sekiz arşın geldi!

Câmiin doğu kapısı yakınında yere yıkılmış iki büyük bakır put vardır. Câmiye girip çıkanlar birbirine taşla birleştirilmiş olan bu putlara ayak basarlar. Bu câmiin yerinde daha önce “budhane” varmış, – budhane, put evi demektir– daha sonra câmie çevrilmiş burası. Kuzey avlusunda bulunan minarenin İslâm ülkelerinde eşi benzeri yoktur. Câmiin diğer bölümleri beyaz taştan, bu minare ise kırmızı taştan inşa edilmiştir. Son derece yüksek olan minarenin ucu beyaz mermerden, şerefeleri saf altından yapılmıştır. Merdiveni fil alacak kadar geniştir! Sözüne güvenilir bir adam bana, minare yapıldığı vakit taş yüklü bir filin yukarıya kadar çıktığını anlattı. Bu minare Sultan Gıyâseddîn Balaban’ın soyundan gelen Muizziddîn b. Nâsireddîn’in eseridir.⁴²⁰ Sultan Kutbeddîn batı avlusunda daha büyük bir minare yaptırmaya kalkışarak üçte bir kısmını inşa etti ise de tamamlayamadan ölmüştür. Arkasından gelen Sultan Muhammed işi tamamlamaya niyetlenmiş ama bunda bir uğursuzluk var diyerek minareyi bitirmekten vazgeçmiştir. Minare, büyüklüğü ve merdiveninin üç fili yan yana alacak denli geniş olması sebebiyle dünyanın en müthiş eserlerinden sayılır. İnşa edilen üçte bir kısmı, neredeyse kuzey avludaki minarelerin yüksekliği kadardır! İnşası yarım kalmış bu devasa yapıya çıkarak şehrin evlerinden çoğunu görme şansına eriştim. Şehrin surları gayet yüksek olmasına rağmen buradan bakınca alçak gözüküyordu. Yerden bakan kimse genişliğinden ötürü. minarenin yüksekliğini anlayamaz, Ama ben bu şerefeden aşağı baktığımda insanları mini bebeler gibi görüyordum!

Sultan Kutbeddîn Dârülhilâfe adıyla bilinen Sîr’de bir câmi yaptırmak düşüncesindeymiş; ancak sadece kible tarafındaki duvarı ve mihrabı tamamlayabilmiştir. Bu mihrap beyaz, siyah, kırmızı ve yeşil mermerden yapılmış şahane bir yapıdır. Eğer tamamlanabilseydi dünyada eşi olmazdı! Sultan Muhammed bunu bitirmeye teşebbüs etmiş, lâkin iş için ne kadar masraf çıkacağını belirlemekle görevlendirdiği yetkin kimselerin “Otuzbeş leke ihtiyaç var!” demesi üzerine vazgeçmiş tamamlamaktan.

Yakın adamlarından biri bana şöyle dedi:

“Sultan Muhammed masrafı çok gördüğü için değil, evvelce Kutbeddîn kendi minaresini bitirmeden öldürüldüğü için bu işe yanaşmadı. Çünkü ‘Uğursuzluk var bu işte’ diye düşünüyordu!”

Dihlî Şehrinin Dışındaki Büyük Göletler

Dihlî dışında Sultan Şemseddîn Lelmîş tarafından yapılmış büyük bir gölet var. Ahali su ihtiyacını buradan karşılıyor. Bu büyük gölet Cuma namazının kılındığı musallâya (: geniş düzlüğe) yakındır, birikmiş yağmur sularıyla doludur. Boyu tahminen iki mil, eni ise bunun yarısı kadar. Göletin namazgâh tarafına düşen batı yakası bir-biri üzerine konulmuş yükselteler şeklinde taş bölmelerden oluşur. Her bölmenin altında bir merdiven bulunuyor. Böylece suyun bulunduğu yere kadar iniliyor. Bu bölmelerin yanında taştan yapılmış kocaman bir kubbe, onların içinde de gezme ve dinlenme amacıyla gelenlerin oturacağı peykeler vardır. Havuzun ortasında renkli taşlardan yapılmış iki katlı muhteşem bir kubbe var. Su çoğaldığı zaman bu kubbeye ancak kayıklarla ulaşılabilir. Su azalınca ahali rahatça içine girebilir. Kubbe içinde küçük bir mescit bulunmaktadır. Burada vakitlerini ibadetle geçiren, kendini Allah'a adanmış dervişler oturur. Havuzun civarındaki sular çekilince geride kalan toprağa şeker kamışı, salatalık, balkabağı, karpuz ve kavun ekerler. Burada yetişen kavun çok tatlı ise de ufaktır.

Dihlî ile Dârülhilâfe arasında bir gölet daha var. Bu gölet, Şemseddîn'inkinden daha büyük. Etrafında tahminen kırk kubbe yer alıyor! Civarda çalgıcılar oturmaktadır. Onların oturduğu yere Tarabad denilir. Burada çalgıcılara ait muazzam bir çarşı vardır. Ayrıca yine onlara ait büyük bir câmi ve küçük mescitler bulunuyor. Orada oturan kadın sâzendelerin Ramazan ayında civardaki mescitlerde toplanarak teravih namazı kıldıklarını duydum! Bunların namaz kıldırmak için özel imamları vardır. Kadın çalgıcıların sayısı bir hayli kabarıktır. Erkek şarkıcılar da böyle yaparlarmış (: namazı bu tür özel mescitlerde kılarlarmış). Emir Seyfeddîn Gadâ Mühennâ'nın düğün yemeğinde, çalgıcı adamların dizleri altında birer seccade taşıdıklarını, ezanı duyar duymaz abdest tazeleyip namaz kıldıklarını gördüm!

Dihlî'de Bazı Ziyaret Yerleri

Bunlar arasında Şeyh Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî'nin kabrini sayabiliriz.⁴²¹ Halk buraya çok hürmet gösteriyor. Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî, fakir, borçlu yahut kızının çeyizini hazırlamaktan aciz kalıp kendisine başvuranlara ilâhî lütfun eseri olarak altın ve gümüş kekler verdiği için Kâkî adıyla tanınmış. Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Bir diğer ziyaretgâh, fıkıh bilgini Nûreddîn Gürlânî'nin kabridir. Bir diğeri de Alâeddîn Kirmânî diye bilinen fakihin kabridir. Bu adamın bereketi apaçık, manevî ışığı parlaktır. Bulunduğu yer,

Cuma namazgâhının kiblesini de gösterir. Bu civarda daha pek çok ermişin kabri var. Hak Teâlâ onların manevî havasıyla bizi bereketlendirsın.

Dihlî'nin Bazı Bilgin ve Ermişleri

Bunlardan biri Şeyh Mahmûd Kubbâ'dır. Bu adam, salihlerin büyüklerindendir. Görünürde malı mülkü yok ama geleni gideni yediyor; herkese altın, gümüş ve elbise dağıtıyor. Bu yüzden ahali onun, Hak Teâlâ'nın gizli hazineleriyle ödüllendirildiğine inanıyor. Bu adamın pek çok kerameti görülmüştür; o bir velidir. Onu defalarca gördüm; bereketi bana da tesir etti!

Bir diğer şeyh, dinine bağlı bilge insan Alâeddîn Nîlî'dir. Doğrusunu Allah bilir ya sanki Mısır'ın Nil nehrine mensup, orayla ilgisi var. Bu adam, sufi bilgin Nizâmeddîn Bedâunî'nin müritlerindendir. Her Cuma vaaz verir; önünde niceleri tövbe eder, saçlarını keser, coşar, kendinden geçip bayılır.

Şeyh Alâeddîn'in Vaazının Etkisine Dair Kısa Bir Anekdote

Bir gün onun vaazını dinledim; huzurunda bulunan hafız şu âyetleri okudu:

"Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir. Onu göreceğiniz gün her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unuttur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş bir hâlde görürsün. Onlar sarhoş değildirlere ama Allah'ın azabı çok dehşetlidir!"⁴²²

Daha sonra Alâeddîn bu âyeti tekrar edince mescidin köşesinden kuvvetli bir çılgılık duyuldu. Şeyh efendinin aynı âyeti bir defa daha okumasıyla çılgılığı atan derviş ikinci bir narayla yere düşüp ruhunu teslim etti! Ben de onun cenaze namazını kılanlar arasındaydım.

Dihlî Bilginlerine Devam

Bu bilginler arasında iyi yürekli, güzel huylu, kendini Allah'a adanmış Sadreddîn Kuhrânî'yi sayabiliriz. Bu adam gündüzlerini oruçla, gecelerini de namazla geçirirdi. Dünyayı elinin tersiyle bir tarafa atmıştır! Sirtında sade, kaba bir hırka vardı. Hükümdar ile devlet büyükleri ziyaretine gelirler ama o onlarla görüşmez! Hattâ sultan; dervişlere, yolculara ve gariplere yemek yedirmesi için birkaç kasabanın gelirini onun emrine vermek istediği hâlde bunu almamıştır. Hükümdar bir gün onu ziyaret ederek onbin dinar takdim etmiş fakat

Sadreddîn kabul etmemiştir! Söylentilere göre Sadreddîn üç günde bir yemek yer, bu konuda yapılan uyarılara şöyle cevap verirmiş:

“Mecbur kalmadıkça, ölümle burun buruna gelmedikçe yemem!”

Bir diğer bilgin ise Allah'ın yakınlığını ve sevgisini kaybetmekten korkan, kendini ibadete adayan, çağının yüzakı Kemâleddîn Abdullah Gârî'dir. Bu adam, Şeyh Nizâmeddîn Bedvânî'nin (: Bedâunî'nin) Dihlî şehri dışında zaviyesi yakınında bulunan bir mağarada kaldığı için “Gârî” yani mağaralı lakabıyla ünlenmiştir. Onu bu mağarada üç kez ziyaret ettim.

Kemâleddîn Abdullah'ın Bir Kerameti

Bir hizmetçi kölem vardı. Yanımdan kaçarak bir Türkün eline düştü. Onu çekip almak istedim. Fakat Şeyh Abdullah Gârî bana şöyle dedi:

“Bu köle sana yaramaz, kesinlikle onu alma!”

Türk, anlaşma taraftarı olduğu için yüz dinara uyuştuk. Parayı ondan aldım, köleyi tamamen ona bıraktım. Aradan altı ay geçti; duyduk ki köle efendisini öldürdüğü için sultanın huzuruna getirilmiş, sultan da bu köleyi efendisinin (: Türk'ün) çocuklarına teslim etmiş. Onlar da köleyi idam etmişler.

Kemâleddîn Abdullah'ın bu kerametini görünce ondan ayrılmadım; dünyayı terkedip tüm servetimi dervişlere, gariplere dağıttım. Onun yanında bir süre kaldım.

Bu müddet içinde şeyhin onbeş yirmi gün iftar etmeksizin oruç tuttuğunu ve çoğu gecelerini namaz kılmakla geçirdiğini gözlerimle gördüm. Fakat bu sade hayatı sürdürmedim. Nihayet sultan beni aramak için adam gönderdiğinde tekrar döndüm yalancı dünyaya! Hak Teâlâ sonumuzu hayreylesin! Bu meseleyi ve tekrar dünyaya kapılışımı inşallah ilerde anlatacağım.

KIRKBİRİNCİ BÖLÜM

Dihlî'nin Fethi ve Art Arda Gelen Hükümdarlar

Sadr-ı Cihân lakabıyla anılan, Hind ve Sind diyarının kadî'l-kudatlığını (: başkadılığını) yapan Kemâleddîn Muhammed b. Burhân Gaznevî'nin bana anlattığına göre Dihlî şehri gâvur elinden beşyüz-seksendört yılında alınmıştır.⁴²³ Şehirdeki büyük câmiin mihrabında bu tarihin yazılı olduğunu da gördüm. Kemâleddîn Gaznevî'nin bildirdiğine göre Dihlî şehri Emir Kutbeddîn Aybek tarafından fethedilmiş, İslâma açılmıştır.

Kutbeddîn Aybek, kumandan anlamına gelen Sipâhsâlâr lakabıyla tanınıyordu.⁴²⁴ Aslında o Gazne ve Horasan hükümdarı Sultan Şihâbeddîn Muhammed b. Sâm Cûrî'nin (: Gûrî) kölelerindendi. Sultan Şihâbeddîn, Hindistan'ın fethine ilk teşebbüs eden Sultan Mahmûd b. Subek Tikîn'in (: Sebuk Tekin) oğlu İbrahim'in de topraklarını almıştı. Şihâbeddîn'in büyük bir orduyla gönderdiği Aybek, Hak Teâlâ'nın yardımıyla Lâhûr (: Lahor) şehrini de almıştır. Buraya kurulan Kutbeddîn gücünü ve şöhretini artırıyor. Onu çekemeyenler sultana haber gönderiyorlar. Hükümdarın yakın adamları ve can dostları; Kutbeddîn'in, Hindistan'ın tek hâkimi olma aşkıyla yandığını, bu yüzden isyan bayrağını çektiğini söylüyorlar. Haber Kutbeddîn'e ulaşınca yerinde duramıyor, hemen harekete geçerek geceleyin Gazne şehrine varıyor. Hakkında uydurma haber üretenler duymadan sultanın huzuruna çıkıyor o!

Ertesi sabah Sultan Şihâbeddîn her zamanki gibi tahta otururken Kutbeddîn Aybek'i tahtının alt tarafına gizliyor. Aybek'e dair iftira ve dedikodu üretenler bir bir gelip yerlerine kurulunca sultan, hemen Aybek'in durumunu soruyor onlara. Onlar da Kutbeddîn Aybek'in isyan ettiğini ifade ederek;

"Bu adam hükümrانlığını ele geçirmek istiyor!" diyorlar. Sul-

tan Şihâbeddîn ellerini birbirine vuruyor, ayağıyla da tahtın alt tarafını tıklatarak;

“Aybek!” diye seslenince Kutbeddîn:

“Buyrun Efendimiz!” diyerek iftiracıların karşısına çıkıyor. Sultanın yakınları ve nedimleri bu zor durum karşısında önce hayrete sonra dehşete düşüyorlar! Sanki pişman olmuş gibidirler. Yerleri öpmeye başlıyorlar. Sultan, Aybek’in Hindistan’a dönmesini emrederek ötekilere şöyle diyor:

“Bu suçunuzu bağışladım! Ama bir daha kesinlikle Aybek aleyhine laf etmeyiniz!” Böylece Kutbeddîn Aybek, Hind diyarına dönerek Dihlî ve diğer şehirleri fethediyor.⁴²⁵ İşte İslâm ta o dönemden bu zamana kök salmış, istikrar bulmuştur bu topraklarda. Kutbeddîn, ruhunu teslim edinceye dek bu ülkede kalmıştır.

Sultan Şemseddîn Lelmiş

Sultan Şemseddîn Lelmiş, Dihlî şehrinde bağımsız hükümlanlık eden yöneticilerin ilkidir. Tahta geçmeden önce Emir Kutbeddîn Aybek’in başyardımcısı ve ordu komutanıydı; zira onun memlûku (: kapıkulu) olarak işe başlamıştı. Kutbeddîn vefat edince kendisinin hükümlanlık hakkına sahip olduğunu savundu. Şehir halkından biat etmelerini istedi. Önde Kadî'l-kudât (: Başkadı) Vecîhüddîn Kâsânî olduğu hâlde bilginler onun huzuruna gelerek dizildiler. Başkadı Vecîhüddîn, kural gereğince onun yanına oturdu. Sultan, bilginlerin konuşmak istedikleri asıl meseleyi (: kölelik mevzuunu) açacaklarını anlayınca oturduğu minderin bir ucunu kaldırdı: Orada Lelmiş'in azat edildiğini gösteren bir yazı vardı. Başkadı ile bilginler bu yazıyı okuyunca derhal ona katıldıklarını bildirdiler, biat ettiler. Böylece Şemseddîn Lelmiş köle statüsünden çıkıp azatlığını belgelendirmiş oldu ve yirmi sene hükümlanlık etti. Bu adam erdemli, iyiliksever biriydi. Daima âdil olmuştur.

Zulme uğrayanların hakkını alma konusunda şiddete başvurmaktan çekinmezdi. Hind halkının tümü beyaz elbise giyer. O, mazlumların ve şikâyetçilerin renkli elbise giymesini emretti. Halkın dertlerini dinlediği özel günlerinde veya atla gezintiye çıktığı zamanlarda renkli giyinmiş bir kimse gördüğü zaman ona zulmeden bulur, hakkını alırdı ondan. Bu konuda diğer hükümdarları geride bırakacak dereceye geldi ve şöyle dedi:

“Bazılarına geceleri de zulüm yapılır! Bunların hakkını almakta da hızlı davranmak istiyorum!”

Bu sözlerinden sonra sarayının kapısına, iki burcun üstüne iki mermer aslan heykeli koydurttu. Bu heykellerin boynuna zincirler bağ-

ladı. Zincirlerin ucunda koca bir çan vardı. Haksızlığa uğramış bir zavallı gece vakti gelip çanı sallar, sultan bunu işitir işitmez yerinden kalkar, tarafları dinler ve meseleyi çözerdi. Sultan Şemseddîn vefat ettiğinde geriye Rükneddîn, Muizziddîn ve Nâsireddîn adında üç erkek ve Radiye isminde bir kız evlât bırakmıştı. Radiye, Muizziddîn'in öz kardeşidir. Sultanın ölümünden sonra Rükneddîn tahta geçmiştir.

Sultan Rükneddîn b. Şemseddîn

Rükneddîn, babasının vefatından sonra tahta geçince kardeşi Muizziddîn'i öldürerek işe başladı. Radiye, Muizziddîn'in özbeöz kardeşiydi; hoşnutsuzluğunu hemen gösterdi. Rükneddîn onun da öldürülmesini istedi. Rükneddîn bir Cuma günü namaz kılmak için saraydan ayrılırken Radiye mazlumlar gibi renkli elbise giymiş; büyük câmi yakınında bulunan ve devlethane adıyla bilinen eski sarayın damına çıkmıştı. Oradan halka seslendi:

"Kardeşim Rükneddîn, öz kardeşim Muizziddîn'i yok etti. Şimdi de beni ortadan kaldırmayı düşünüyor!" Bu cümleden sonra babası Şemseddîn Lelmiş'in halka yaptığı iyilikleri birer birer hatırlattı. Bu etkileyici nutkun ardından ahali akın akın toplandı, mescitte bulunan Rükneddîn'e hücum ettiler. Onu yaka paça tutup Radiye'nin huzuruna getirdiler. Radiye onların karşısına çıkıp kesin buyruğu verdi:

"Öldüren öldürülür!" Kardeşine kısas olsun diye onu temizlediler. Son birader Nâsireddîn yaşça pek küçük olduğundan halk Radiye'nin başa geçip ülkeyi yönetmesi konusunda oybirliğine vardı.

Kadın Hükümdar Radiye

Rükneddîn öldürülünce ordu, onun kızkardeşinin tahta geçirilmesini uygun bulmuştu. Radiye hemen hükümdar ilân edildi ve dört sene ülkeyi yönetti.⁴²⁶ Bu kadın okunu ve sadağını yanına alıp devlet erkânıyla yola çıktığında onun erkek gibi ata bindiği ve yüzünü örtmediği görülürdü.

Bir müddet ülkeyi yöneten Radiye "zenci kölesiyle beraber olduğu" suçlaması ortaya atılınca tahttan indirildi ama öldürülmedi. Kendi sülâlesinden bir adamla evlendirildi. Onun yerine kardeşi Nâsireddîn hükümdar oldu.

Sultan Nâsireddîn b. Şemseddîn

Radiye tahttan indirilince küçük kardeşi Nâsireddîn başa geçerek bir süre bağımsız hükümdar olmuştur. Sonra isyan bayrağını çeken Radiye ile eşi, artlarından gelen köle ve bozguncularla birlikte Nâsired-

dîn'le savaşmak üzere yola koyuldular. Nâsireddîn ise naibi (: sağ kolu, vekili) olan ve kendinden sonra tahta geçme şansını yakalayan kölesi Gıyâseddîn Balaban ile beraber yola düştü; onların üzerine yürüdü. Taraflar arasında meydana gelen çetin savaşta Radiye'nin kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğradı, Radiye kaçtı. Firar esnasında büyük sıkıntılar çekti. Açlık tehlikesiyle karşılaştı. Nihayet tarla sürmekte olan bir çiftçiye rastlayınca çarnaçar ondan yiyecek istedi. Adam ona bir parça ekmek verince bunu atıştırdıktan sonra uykuya daldı. Her zamanki gibi erkek giysisi vardı üzerinde. Lâkin uyuyan Radiye'ye bakan çiftçi, giysisinin iç kısmında altın ve inciyle (bezeli) bir kaftan görünce karşısındakinin kadın olduğunu anladı; onu öldürdü, soydu, atını gasbetti, cesedini ise kendi arazisine gömdü! Bu arada elbiselerinin bir kısmını alıp satmak için çarşıya götürdüğünde pazar esnafı onun durumundan kuşkulandılar; tuttukları gibi şihnaya çıkarttılar. Şihna, zaptiye başı demektir. Zaptiye başı ona dayak atınca dili çözüldü:

Radiye'yi öldürdüğünü itiraf etti, gömülü olduğu yeri de onlara gösterdi. Cesedi çıkardılar, yıkadılar, kefenlediler ve oraya gömdüler. Üzerine de kubbe diktiler. Bu kabir, şu anda ziyaret edilen ve bereketli olduğu kabul edilen bir yerdir! Şehirden bir fersah uzaklıkta Cûn nehri (: Cumna yahut Yamuna) diye bilinen suyun kenarında kuruludur bu ziyaretgâh.

Radiye'den sonra devletin sahibi olan Nâsireddîn yirmi sene götürdü işi. İyi adamdı. Yüce kitap *Kur'an*'ı istinsah eder, yazdığı mushafları satarak kazandığı parayla geçimini sağlardı. Kadı Kemâleddîn, onun kaleminden gayet güzel ve doğru yazılmış bir mushafı bana göstermiştir.

Sonra vekili Gıyâseddîn Balaban onu öldürmüş, ardından kendisi hükümdar olmuştur. Bu Balaban'ın tuhaf bir hikâyesi var; anlatacağız.

Sultan Gıyâseddîn Balaban

Balaban, efendisi Sultan Nâsireddîn'i öldürünce onun ardından hükümdar olarak yirmi sene tahtta kaldı. Daha önce de yirmi sene Nâsireddîn'e naiplik (: başyardımcılık, vekillik) etmişti. Balaban, sultanların iyilerindendi. Adaletli, yumuşak huylu, sabırlı ve erdemli bir insandı. Güzel ahlâkından olacak, bir konak inşa ettirmiş ve ona Dâru'l-Emn (: Huzur Yurdu) adını vermişti. Borçlu olan kişi bu konağa girdiğinde borcu ödenir, buraya korkuyla süzülen ferahlık bulurdu. Bir cinayet işleyip konağa başvuran adamın davacıları hoşnut edilir; yani ölenin diyeti ödenirdi. Kısaca çeşitli suçlar işleyerek konağa giren kimse ile onun peşinde olan şikâyetçi arasındaki mesele güzelce halle-

dilirdi. Sultan Balaban vefat edince Huzur Yurdu'na gömülmüştür. Ben onun kabrini ziyaret ettim.

Gıyâseddîn'in Garip Hikâyesi

Anlatılanlara göre Buhara dervişlerinden biri, hor görülen kısa boylu tıknaz Balaban'ı görüncü ona şöyle seslenir:

"Ey Türkek! (: Türkcük)" Bu sözcük, küçümseme ifade eden bir deyimdir. Balaban karşılık verir:

"Buyurunuz efendim!" Derviş bu cevaptan hoşlanarak devam eder:

"Bana şu narlardan satın al!" Eliyle çarşıda satılan narı işaret etmektedir. Balaban:

"Derhal!" diyerek cebindeki yegâne kuruşları çıkarır, derviş için nar alır. Öteki, narları elinde tutarak şöyle der:

"Sana Hind mülkünü armağan ettik!" Balaban kendi elini öperek:

"Aldım, kabul ettim, gönlüm hoş oldu!" der. Bu emel gönlünde yer bulur; ta derûnuna kök salar.

Sultan Şemseddîn Lelmiş kendine köle satın almak üzere bir taciri Semerkand, Buhara ve Tirmiz'e gönderir. Adam yüz kadar köle satın aldığıında bunların arasında Balaban da bulunmaktadır. Tacir, köleleri hükümdarın huzuruna çıkardığında –demin belirttiğimiz gibi Balaban tıknaz ve çirkin olduğundan– diğerlerini beğenir sultan ve şöyle seslenir:

"Bunu almam!" Balaban derhal söz söyler:

"Ey Cihan Sultanı! Bu köleleri kim için satın aldın?" Hükümdar gülümseyerek:

"Onları kendim için satın aldım" der. Balaban karşılık verir:

"Beni de Allah için satın al öyleyse!" Hükümdar:

"Peki!" diyerek bu ricayı kabul eder; onu hizmetkâr köleleri arasına katar. Ama Balaban hor görülmekte, su taşıyıcıları arasında yerini almaktadır.

Bu arada yıldız ilmini bilenler Sultan Şemseddîn'e şöyle demektedirler:

"Kölelerinden biri hükümdarlığı oğlunun elinden alacak!" Müneccimler bunu habire söylemektedirler ama sultan iyilikseverliği, dinî tutumu ve adaleti sebebiyle onların sözlerine kulak vermemektedir. Nihayet bu mesele şehzâdelerin anası olan büyük hatuna açıldığında o konuyu hükümdara arzeder; onu etkiler. Böylece müneccimleri çağırarak sorar:

"Görseniz, evlâdımın mülkünü ele geçirecek köleyi tanır mısınız?" Müneccimler bir ağızdan:

“Evet! Bizde onu tanıtacak belge ve alâmet vardır!” derler. Sultan kölelerinin huzura çıkarılmasını emreder. Sınıf sınıf köleler onun önünden geçmek üzere dizildiğinde oturur, seyreder. Münecimler dikkatle bakmakta ve şöyle demektedirler:

“Eh, henüz görmedik onu...”

Güneş tepeye çıkmış, öğlen gelip çatmıştır. Sakalık yapan köleler birbirlerine dönerek:

“Acıktık, dirhemlerimizi şuracığa koyalım da içimizden birini çarşıya gönderelim, yiyecek bir şeyler alsın bize!” derler.

Paraları toplayıp Balaban’ı gönderirler pazara. Çünkü aralarında ondan daha aşağı ve hor biri yoktur! Balaban onların ihtiyacını gittiği ilk çarşıda bulamadığı için başka bir çarşıya uğrar. Bir hayli gecikmiştir. Bu arada sultanın huzuruna çıkma sırası suçular (: sakalar) taifesine gelmiş, Balaban henüz çarşıdan dönmediği için arkadaşları onun tulumuyla su kabını bir çocuğun omuzuna koyarak geçişi tamamlamışlardır! Geçiş böyle sona erince münecimler aradıkları simayı bulamazlar. Ne gariptir ki Balaban, huzura çıkış merasimi son bulduğunda gelir; Hak Teâlâ kendi fermanını uygulamak muradındadır çünkü!

Sonra Balaban’ın becerikli ve zeki olduğu anlaşılır. O artık saka başıdır. Ardından orduya katılır; hattâ kumandanlardan olur. Nâsireddîn tahta çıkmadan önce Balaban’ın kızıyla evlenmiştir. Tahta çıktıktan sonra da Balaban’ı en yakın yardımcısı yapar. Balaban yirmi sene bu görevi yürüttükten sonra aynen anlattığımız gibi efendisini ortadan kaldırarak yerine kendisi oturmuş, yirmi yıl hükümdarlık etmiştir!

Balaban’ın iki oğlu vardı. Biri veliaht Hân Şehîd’di. Bu evlât, babası tarafından Sind valiliğine atanmıştı. Multân şehrinde otururdu. Hân Şehîd, Tatarlarla yaptığı bir savaşta şehit edildi; geriye Keykubâd ve Keyhusrav adında iki oğul bıraktı. Balaban’ın ikinci oğlu ise Leknavtî ve Bengâle (: Bengal) valiliklerine atadığı Nâsireddîn’di. Hân şehit olunca, Balaban onun oğlu Keyhusrav’ı veliaht yaparak asıl evlâdı Nâsireddîn’i geri plana attı!

Nâsireddîn’in de Muizziddîn adında bir oğlu vardı; Dihlî’de dedesinin yanında kalan. İşte anlatacağımız ilginç olay neticesinde dedesinin tahtına oturdu bu çocuk! Ve o tahta kurulurken babası hayattaydı!

Balaban’ın Torunu, Nâsireddîn Oğlu Sultan Muizziddîn

Sultan Gıyâseddîn bir gece vakti bu dünyadan göçtüğünde oğlu Nâsireddîn yanında değil, Leknavtî⁴²⁷ diyarındaydı. Taht şehit olan

Hân'ın evlâdı Keyhusrav'a teslim edilmişti, anlattığımız gibi. İşte bu esnada melikülümerâ (: bölgevalisi) makamında olan ve Sultan Gıyâseddîn'in naipliğini yürüten kişi, Keyhusrav'a düşmanlık beslediği için tuzak kurmuştu ona ve bu tuzak işe yaramıştı.

İleri gelen kumandanların yazılarını taklit eden melikülümerâ, Sultan Balaban'ın torunu Muizziddîn'e biat edildiğini gösteren sahte belgeleri Keyhusrav'a sundu. Güya ona iyilik olsun diye de nasihatta bulunmayı ihmal etmedi:

"İleri gelen kumandanlar senin kuzenini hükümdar yaptılar! Onların sana karşı dolap çevirmelerinden endişe ediyorum!" Keyhusrav:

"Çare ne?" diye sorunca öteki cevap verdi:

"Sind bölgesine kaçarak kendini kurtarabilirsin!" Keyhusrav:

"Kapılar kilitliyken nasıl tüyeceğim?" dedi. Naip cevap verdi:

"Anahtarlar elimde! Senin yolunu açacağım!" Keyhusrav teşekkür etti, onun elini öptü. Naip:

"Şimdi atlan bakalım!" deyince Keyhusrav maiyeti ve hizmetkârlarıyla beraber hayvanına bindi. Hilekâr adam onlara yol verdikten sonra kapıyı kapadı, hemen Muizziddîn'e koşarak biatını bildirdi. Muizziddîn:

"Taht amca oğlumun hakkıdır; veliaht odur. Nasıl olup da bana biat ediyorsun?" diye sorunca kurduğu tezgâhı açığa vurdu, Keyhusrav'ı şehirden nasıl çıkardığını anlattı. Muizziddîn kendi lehine kurulan bu düzenden ötürü naibe teşekkür etti! İki beraber hükümdar sarayına yöneldiler. Derhal emirler, kumandanlar ve etkin devlet adamları saraya davet edilerek gece vakti hepsinden söz alındı! Sabah olunca halkın sözü alındı, herkes biat etti. Böylece yönetim kesin olarak Muizziddîn'in eline geçmişti.

Öte yandan Muizziddîn'in Leknavtî ve Bengal yöresinde bulunan babası olayı duyunca:

"Saltanatın asıl vârisi benim! Üstelik hayattayım! Nasıl olur da oğlum tahta çıkar, bağımsızlığını ilân eder?" diyerek ordusunu hazırladı. Başşehir Dihlî'ye yürüdü. Buna karşı oğul Muizziddîn de kendi askerini toplayarak Dihlî'yi korumaya, teslim etmemeye karar verdi. İki tarafın orduları Hind halkının kutlu bilip ziyaret ettiği Kenk (: Ganj) kenarlarında Kerâ (: Kerra) şehrinde karşı karşıya geldi. Nâsiredîn, Kerâ tarafındaki kıyıda, oğul Muizziddîn ise öteki yakada çadır kurmuştu. Taraflar, gözleri kararmış ve savaşmayı kafalarına koymuşlarsa da Hak Teâlâ Müslüman kanı dökülmesine izin vermeyecekti! Yüce Allah'ın izniyle Muizziddîn'in kalbinde merhamet filizleri yeşerdi oğluna karşı! Şöyle diyordu:

“Oğlumun hükümdar olması benim için övünçtür! Buna en çok sevinmesi gereken benim!” Cenab-ı Hakk’ın yardımı ve izniyle Sultan Muizziddîn’in gönlünde de babasına karşı saygı ve itaat arzusu uyanmış olacak ki her ikisi yanlarına asker almaksızın birer tekneye binerek nehrin ortasında buluştular. Sultan Muizziddîn, babasının ayağını öperek özür diledi. Babası da:

“Memleketimi de sana verdim, seni hükümdar kabul ettim!” diyerek ona biatta bulundu.

Bu olaydan sonra Nâsireddîn, vali olduğu eyalete dönmek istediye de oğlu ısrar ederek:

“Mutlaka benim memleketime gelmelisin!” deyince hep beraber Dihlî’ye yöneldiler. Baba Nâsireddîn, oğul Muizziddîn’i tahta oturarak karşısında ayakta durdu. Nehirde ikisi arasında gerçekleşen bu buluşma Likau’s-Sa’deyn (: iki talihinin buluşması, iki mutluluğun birleşmesi) adını almıştır. Çünkü bu kavuşma Müslüman kanı dökülmesini önlemiş; baba ile oğulun saltanatı birbirlerine armağan etmelerine yol açmış ve anlaşmazlık son bulmuştur. Şairler bu olay hakkında art arda mısralar dizdiler.

Nâsireddîn kendi bölgesine döndükten birkaç sene sonra vefat etti. Geride pek çok evlât bıraktı. Bunlardan Gıyâseddîn Bahâdur, Sultan Tuğluk’a esir düşmüş; Tuğluk’un vefat etmesiyle onun oğlu Muhammed tarafından zindandan çıkarılmıştır.

Muizziddîn’in hükümranlığı dört yıl sürdü. Onun zamanı bayram günleri gibi geçti.

Onun dönemine erişmiş birini gördüm. Uzun uzadıya o devrin güzelliğini, fiyatların düşüşünü ve Muizziddîn’in cömertliğini anlattı bana. Dihlî Câmii’nin kuzey avlusundaki minare Muizziddîn’in eseridir. Bu minarenin ülkede eşi benzeri yok.

Ülke halkından birinin bana anlattığına göre Muizziddîn şaraba ve kadına düşkün biriymiş; bu yüzden doktorların tedaviden aciz kaldığı bir hastalığa yakalanmış. Bir tarafı tamamen kuruyup tutmaz hâle gelince naibi Celâleddîn Firûz Şâh Halacî⁴²⁸ ona başkaldırması.

Sultan Celâleddîn’e Dair

Yukarıda belirttiğimiz gibi Sultan Muizziddîn’in bir tarafı tutmaz olunca, naip Celâleddîn isyan bayrağını çekerek şehirden çıkıp Kubbetü’l-Ceyşânî diye bilinen türbe tarafındaki tepeye otağ kurdu. Muizziddîn onunla savaşmak için kumandanlarını gönderdiyse de hepsi bir araya geldi; Celâleddîn’in tarafına geçti! Onlar Celâleddîn’e biat etmişlerdi. Şehre giren Celâleddîn, üç gün sarayda kuşatma altın-

da bıraktı Muizziddîn'i! Olaylara tanık olmuş birinden dinlediğime göre anılan süre içinde Sultan Muizziddîn aklıktan bunalarak yiyecek aramış, lâkin hiçbir şey bulamamış. Onun asil dostlarından biri, ihtiyacını giderecek şeyler göndermiş. Bu işin ardından saray basılmış ve Muizziddîn katledilmiş.

Muizziddîn'den sonra tahta Celâleddîn geçmiştir. Bu adam yumuşak huylu ve erdemli biriydi. İlerde anlatacağımız gibi onu ölüme götüren şey de yumuşaklığıdır. Uzun süre tahtta kalan Celâleddîn kendi adıyla bilinen köşkü yaptırmış, Sultan Muhammed bu köşkü eniştesi Emir Gadâ b. Muhennâ'ya hediye etmiştir. İleride anlatılacak.

Sultan Celâleddîn'in Rükneddîn adında bir oğlu vardır. Celâleddîn, kızını kardeşinin oğlu Alâeddîn'le evlendirerek Kerâ (: Kerra) ve Mânîkbûr (: Manikpur) şehirlerini, çevre kasaba ve köylerle beraber yeğenine vermiştir. Bu yörede Hindistan'ın en verimli arazileri vardır. Buğday, pirinç ve şeker burada bol miktarda yetiştirilir. Yörede dokunan kaliteli kumaşlar Dihlî'ye gönderilir. Mânîkbûr ile Dihlî arası onsekiz gün tutar.

Her neyse, hanımı Alâeddîn'e hayatı çekilmez kılınca Alâeddîn bu evlilikten hoşnut olmadığını amcası Sultan Celâleddîn'e bildirdi. Böylece Celâleddîn ile Alâeddîn arasına soğukluk girdi. Alâeddîn çok zeki, maceracı, cesur ve ihtiraslıydı. Yüreğinde yatan aslan, tahta oturmaktı. Ama elinde servet namına gâvur taifesinden aldığı ganimetten başka şey yoktu!

Bir gün Kataka diye de anılan Duvaykîr (: Devletabad, Deogir) yöresine hücum etti. Duvaykîr, Mâlva ile Marhata bölgelerinin idarî merkezidir. Oranın hükümdarı, Hindu krallarının en büyüğüdür. Bu saldırıda Alâeddîn'in atı bir taşa sürtüncü yere kapaklandı. Taştan çınlama sesi duyan Alâeddîn hemen oranın kazılmasını emretti. Büyük bir hazine çıktı alttan! Bu serveti yandaşları arasında bölüştüren Alâeddîn, Duvaykîr'a vardığında oranın hükümdarı ona boyun eğmiş, kansız-kılıcsız şehri teslim etmiş ve pek çok armağan sunmuştu.

Alâeddîn, Kerâ'ya döndüğünde sahip olduğu ganimetlerden tırnak kadarını dahi göndermedi amcasına! Bazıları onu amcası aleyhine kışkırtmıştı. Bu yüzden amcası Sultan Celâleddîn, onu davet ettiği hâlde o gitmemiş, emrine kulak asmamıştı. Bunun üzerine Celâleddîn pürhiddet:

"O hâlde ben gider, oğlum yerinde olan o hayırsızı tutup getiririm!" deyip ordusuyla yola düştü. Pek çok konaktan geçip Kerâ şehri kıyısında bir zamanlar Sultan Muizziddîn'in babası Nâsireddîn'e hücum ederken otağ kurduğu yere erişti. Yeğeninin yanına gitmek

için kayığa bindi. Alâeddîn ise amcasını pusuyla öldürme amacı güderek başka bir sandala binmiş, adamlarına da:

“Ben onu kucaklar kucaklamaz derhal işini bitirin!” diye tembih etmişti. Suyun ortasında amca ve yeğen birbirine kavuşup kucaklaştılar. O anda Alâeddîn’in adamları hamle edip sultanı öldürdüler. Böylece Alâeddîn, Celâleddîn’in devletine ve ordusuna sahip oldu.

Sultan Alâeddîn Muhammed Şah Halacî

Alâeddîn amcasını ortadan kaldırıncı tahta oturdu. Celâleddîn’in askerlerinden çoğu onun tarafına geçerken bir kısmı Dihlî’ye dönerek Rükneddîn’in etrafında kümelendiler. Rükneddîn, Alâeddîn’e karşı hücumla geçtiyse de askerinin büyük kısmı Alâeddîn tarafına meylettüğinden Sind’e kaçmak zorunda kaldı. Böylece Alâeddîn başşehir Dihlî’ye girerek yirmi sene saltanat sürdü.

Alâeddîn Muhammed Şah, Hindistan’ın en başarılı ve seçkin hükümdarlarından⁴²⁹ Halk onu pek beğenir. Bu sultan, ahalinin işlerini kendisi tek tek ayarlayıp yürüttüğü gibi oralıların reis dedikleri muhtesibi (: pazar müfettişini) fiyatlar hakkında bilgi almak için her gün huzuruna çağırırmış. Söylentilere göre yine bir gün muhtesibi huzuruna getirterek:

“Et neden fırladı böyle, bu pahalılık ne?” diye gürlür. Muhtesib:

“Sığra yüklenen aşırı vergiden ötürü et pahalandı!” diye durumu açıklar. Bu olay üzerine sultan sığırdan alınan verginin kaldırılmasını emrederek tüccar taifesini huzuruna çağırır, onlara hayli ser-vet dağıtır ve şöyle der:

“Bununla sığır ve koyun alarak pazara sunun! Gelirini devlet hazinesine koyun! Size de bu satışı gerçekleştirdiğiniz için iyi bir ücret verilsin!” Tüccar taifesi hükümdarın emrini ikiletmez. Ayrıca Devletabad’dan getirilen kumaşlar için de aynı sistem uygulanmıştır.

Tahıl fiyatları yükseldiği zaman büyük depoları açtırıp fiyatlar düşünceye kadar ucuza sattırmıştır tahılı. Anlatılanlara göre bir defasında fiyatlar yine tırmanıyor; ama o kendi belirlediği fiyatla satılmasını emrediyor. Tacirler ellerindeki tahılı bu fiyata satmaktan kaçınıyorlar. Bunun üzerine Alâeddîn:

“Hiç kimse devlet ambarındaki tahıldan başkasını satın alamaz!” diye ferman çıkarıyor! Halk, altı ay boyunca tahılı ana ambardan satın alıyor. Bu durum karşısında ellerindeki ürünün bitlenerek yenilmeyecek hâle gelmesinden ürken stokçu tayfası sultana başvurarak satış izni istiyorlar; binbir rica ve minnetle! Kozu eline geçiren Sultan, “daha önce belirledikleri fiyattan aşağı satmaları şartıyla” gereken izni veriyor.

Alâeddîn'in Cuma ve Benzeri Günlerde Ata Binmeyişi

Alâeddîn Cuma, bayram ve benzeri günlerde ata binmezdi. Bunun sebebi şuymuş:

Süleyman Şah adında sevdiği, el üstünde tuttuğu bir yeğeni varmış, erkek kardeşinden. Bir gün amca-yeğen ava gitmek üzere hayvanlarına binerler. Meğer Alâeddîn nasıl amcası Celâleddîn'e tuzak kurduysa Süleyman Şah da Aladeddîn'i böyle temizlemeyi kafasına koymuşmuş! Sultan yorulup yemek için atından indiğinde yeğen Süleyman bir ok çekerek onu yere seriyor. Bu arada sultanın bir kölesi, kalkanla örtüyor efendisini. Yeğen Süleyman son darbeyi vurmak için yanaştığında civardaki köleler:

"O öldü, öldü!" diyorlar. Süleyman Şah kölelerin sözlerine inanarak bineğine atlayıp saraya koşturuyor. Usûlsüz dalıyor içeri (yahut kadınların bulunduğu bölmeden giriyor saraya). Sultan Alâeddîn kendini toparlayarak kalkıp ata biniyor, askerini peşine takıyor. Bu arada kardeş oğlu Süleyman tabanları yağladıysa da yakalanıyor. Alâeddîn, huzuruna çıkartılan Süleyman'ı öldürüyor. İşte bu olaydan sonra bir daha ata binmez olmuş!

Sultan Alâeddîn'in oğulları: Hızır Hân, Şâdî Hân, Ebûbekir Hân, sonradan tahta oturan ve Kutbeddîn diye bilinen Mübarek Hân ve Şihâbeddîn'dir.

Kutbeddîn, pederi tarafından aşağılanır, ona zerrece saygı gösterilmez, iltifat edilmezmiş. Alâeddîn, diğer evlâdına bayrak ve davul verdiği hâlde ona hiçbir nişan vermemiş. Bir gün oğluna yönelip:

"Kardeşlerine verdiğim şeyi sana da vermem gerekir aslında!" deyince Kutbeddîn:

"Bana verecek olan Allah'tır!" der. Alâeddîn bu cevabın dehşetinden korkuya düşer.

Daha sonra ölüm hastalığına yakalanan hükümdar acılar içinde kıvranmaya başlar. Hükümdarın Mâh-i Hak diye bilinen eşinin Sencer adında bir kardeşi vardı. Mâh-i Hak, Hızır Hân'ın "ümmüveled" statüsüyle anasıdır (: cariyeye iken Hızır'ı doğurarak hatunluğa yükselmiştir). "Mâh", oralıların dilinde ay demektir. Bu kadın oğlu Hızır Hân'ı hükümdar yapmak için kardeşiyle vaatleşir. Oysa sultanın en büyük kumandanı olup bin "tenge"ye yani binbeşyüz Mağrip altınına satın alındığı için "Elfî" (: Binlik) lakabıyla anılan Melik Naib (: Başmabeyinci) bu komplodan haberdardır! Durumu sultana arzeder. Sultan Alâeddîn, özel adamlarına şöyle emir verir:

"Sencer huzuruma girince ona elbise vereceğim; tam sırtına geçirirken kollarından sımsıkı yakalayın onu! Yere çöktürün ve uçurun kellesini!"

Sencer huzura girince onlar gerekeni yaparlar, herifi öldürürler gıkı çıkmadan!

O sırada Hızır Hân, Dihlî'ye bir günlük mesafede bulunan Sendebet (: Sonpat) şehrindeydi. Buraya babasının huzur bulması ile ilgili adağından ötürü yürüyerek gelmiş ve şehitleri ziyaret etmişti! Babasının, dayısını öldürdüğünü duyunca hüznü boğuldu. Hindistan ahali-sinin, sevdikleri kişinin vefatında yaptıkları gibi o da üzüntüsünden paramparça etti yakalarını. Baba, oğlunun bu hareketini duyunca ona gücendi; huzuruna çıktığı zaman onu kınadı. Ayrıca elini ayağını bağ-lattı; Kâliyûr (: Gwalyor) Kalesi'ne götürülsün diye demin bahsettiği-miz naibe teslim etti. Kâliyûr Kalesi, Hinduları birbirinden ayıran, onların ortasında sağlam bir yapıdır. Oraya "Küyâyur" da diyorlar. Dihlî ile arası on gündür. Ben bir süre o kalede kaldım. Melik Naib, Hızır Hân'ı bu kaleye getirerek oralılarca "kutvâl" denilen kale emiri-ne ve "müfrid" denen muhafızlara teslim etti. Bir de sıkı sıkı öğütledi:

"Bu adam sultanın oğludur deyip ona saygı göstermeyesiniz! Hükümdarın en azılı hasmıdır bu! Düşman tutar gibi tutun, bırakma-yın onu!"

Daha sonra hükümdarın hastalığı ağırlaşır:

"Yerime geçireceğim oğlum Hızır Hân'ı buraya getirecek birini yolla!" demeye başlar. Melik Naib ise:

"Peki, peki.." der; hükümdar ne zaman oğlunu sorsa;

"Geldi, gelecek!" diye geçirir! Bu minval üzere hükümdar Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Alâeddîn Oğlu Şihâbeddîn'e Dair

Sultan Alâeddîn vefat ettiğinde Melik Naib durmadı, hüküm-da-rın küçük oğlu Şihâbeddîn'i tahta çıkardı. Halk da ona biat etti, bağlı-lığını bildirdi. Melik Naib, Şihâbeddîn üzerindeki nüfuzunu kullandı; Ebûbekir Hân ile Şâdî Hân'ın gözlerine mil çektirerek onları Kâliyûr'a gönderdi. Ayrıca Kâliyûr Kalesi'nde zindana atılmış olan öteki karde-şin de kör edilmesini emretti!

Kutbeddîn'i de hapsetmişti fakat onun gözünü oymadı! Sultan Alâeddîn'in seçkin bendelerinden Beşir ve Mübeşşir diye bilinen iki adam, Alâeddîn'in eşi ve Muizziddîn'in kızı olan Büyük Hatun tara-fından çağrıldı. Başhatun bu iki köleyi karşısına çekip onlara efendile-rinin iyiliklerini hatırlattı ve ekledi:

"Şu genç Melik Naib, evlâtlarıma ne yaptı biliyorsunuz! O, Kut-beddîn'i de öldürmek istiyor!" İki adam:

"Ne yapacağımızı göreceksin!" diye cevap verdiler. Zaten Melik

Naib'in yanında gece nöbeti tutmak hattâ onun huzuruna silâh ile girmek bu kölelerin her zamanki işiydi. O gece Melik Naib oralıların "hurramka" (: hürremgâh: sevinç yeri) adını verdiği, kumaş kaplı ahşap bir odadayken Beşir ve Mübeşşir geldi. Melik Naib, yağmur mevsiminde sarayın damunda kurulan bu odada uyurdu. Rastlantıya bakın ki hizmetkârlarında birinin elinden kılıcını alıp oynadıktan sonra geri vermişti Naib. Köle birden kılıcı indirdi Naibin üstüne. Arkadaşı da ikinci darbeyi indirdi. Seçkin bendeler, adamın başını gövdesinden ayırarak Kutbeddîn'in hapsedildiği hücreye götürdüler, önüne attılar ve onu zindandan çıkardılar. Daha sonra Kutbeddîn, kardeşi Şihâbeddîn'in yanına varıp bir süre naibi (: başyardımcısı) gibi iş gördükten sonra onu tahttan indirmeye niyetlendi ve indirdi!

Sultan Alâeddîn'in Oğlu Sultan Kutbeddîn'e Dair

Kutbeddîn, kardeşi Şihâbeddîn'i tahttan indirip parmağını keseerek Kâliyûr'a gönderdi. Orada diğer kardeşleriyle beraber hapis tuttu onu. Böylece hiçbir engel ve zorlukla karşılaşmadan devlete tam ege-men oldu. Daha sonra başşehir Dihlî'den kalkarak Devletabad'a doğru yola çıktı. Bu şehirlerin arası kırk gün tutar. Yolun her iki tarafı söğüt ve benzeri ağaçlarla çevrili olduğu için oradan geçen, kendini uzun bir bahçede zanneder! Her milde üç "dâve" vardır. Dâvenin ne olduğunu daha önce anlatmıştık. Yolcunun ihtiyaç duyduğu şeylerin tümü bu dâvelerde bulunur. Böylelikle yolcu sanki bir baştan bir başa kırk gün süren bir çarşıda yürümüş olur. Bu güzergâh, altı aylık Telink (: Telingâna) ve Ma'ber (: Koromandil) diyarına da bu şekilde uzanır. Bütün menzillerde sultana ait bir köşk, gelen gidenler için bir zaviye bulunmaktadır. Bu yüzden o yolda seyahat edenler baştan azık yükleme ihtiyacı duymazlar!

Sultan Kutbeddîn bu sefere çıktığında emirlerin birkaçı başkaldırarak zindandaki Hızır Hân'ın oğlu olan ve sultanla beraber giden on yaşında bir çocuğu iktidara geçirmek için aralarında sözleştiler! Haber, Kutbeddîn'in kulağına gittiğinde kardeşinin oğlunu eline geçirerek ayaklarından tuttuğu gibi havaya kaldırdı; beyni paramparça oluncaya kadar taşlara çarptı! Bununla da kalmadı, Melik Şah adındaki bir kumandanı çocuğun babasıyla amcalarının bulunduğu Kâliyûr'a göndererek tümünün idam edilmesini emretti! Kâliyûr Kalesi'nin kadısı olan Zeynüddîn Mübarek durumu bana şöyle anlatmıştır:

"Ben zindanda Hızır Hân'ın yanındayken bir sabah Melik Şah çıkageldi. Şehzâde, onun geldiğini görünce korkuya kapıldı, rengi attı; 'Niçin geldin?' diye sordu. O da şu cevabı verdi:

‘Hônd-i Âlemle (: hükümdarla) ilgili bir iş için geldim buraya!’
Şehzâde:

‘Hayatım güvende midir, kurtulacak mıyım?’ deyince öteki:

“Evet!” cevabını vererek oradan çıktı. Orahılarcı kutvâl denilen kale kumandanı ile müfrid denilen ve üçyüz civarında muhafızdan oluşan grubu toplayıp beni ve yargı heyetini çağırdı; bize hükümdarın fermanını gösterdi. Kaleyi korumakla görevli askerler fermanı okuduktan sonra taht mağduru Şihâbeddîn’in yanına gittiler, başını kopardılar! Şihâbeddîn gayet soğukkanlı davranarak hiçbir endişe ve telâş emaresi göstermedi! Bununla da kalınmadı, Ebûbekir Hân ile Şâdî Hân’ın boyunları vuruldu. Ölüm sırası Hızır Hân’a geldiğinde o dehşetle titredi, aklı gitti! Anası onun yanındaydı ama askerler kapıyı onun üzerine kapadılar. Sonunda Hızır Hân’ı da idam ederek tümünün cesetlerini hiçbir yıkama ve kefenleme işlemine tabi tutmadan yerde çeke çeke bir çukura attılar. Seneler sonra bunlar oradan çıkartılarak atalarının bulunduğu mezarlığa gömülmüştür. Hızır Hân’ın annesi bir süre daha yaşadı. Onu yediyüzyirmisekiz senesinde ulu şehir Mekke’de görmüştüm...”

Bahsettiğimiz Kâliyûr Kalesi sarp bir dağın doruğuna kurulmuştur. Uzaktan kaya içine oyulmuş gibi görülüyor. Onun hizasında bir başka yüksek tepe yok. İçinde su depolarıyla beraber yirmi kadar kuyu vardır. Bu kuyuların çevresinde bulunan büyük duvarlar kaleye yapışıktır. O duvarların üzerinde mancınık ve “ra’âde” türü (: ateş atan, yangın çıkaran) ufak toplar dikilidir. Kaleye fil ve atları alabilen geniş bir yoldan çıkılır. Kale kapısında taşla oyulmuş bir fil kabartması vardır. Filin üstünde de sürücüsü göze çarpar. İnsan uzaktan bu şekle baktığında hiç kuşku duymadan gerçek bir fil gördüğünü zanneder! Kalenin alt tarafında şirin bir şehir vardır. Bütün mescit ve evleri beyaz yontma taştan yapılmıştır; sadece kapılar ahşaptır. Devlet konağı, çeşitli kubbeler ve divan daireleri de böyle. Halkının çoğu kâfirdir. Kalede sultana bağlı altıyüz süvari bulunur. Burası tamamen gâvur topluluklarının arasında yer alan bir kale olduğu için süvariler sürekli savaş hâlinde dirler.

Kutbeddîn biraderlerini ortadan kaldırıp tam anlamıyla ülkeye egemen olduğu ve ona başkaldıracak hiç kimse kalmadığı zaman Hak Teâlâ onun üzerine kendi kumandanlarının en büyüğü olan Nâsiredîn Husrav Hân’ı musallat etti! Bu adam Kutbeddîn’in saygı duyduğu, yücelttiği biriydi. Husrav Hân onu öldürdü, başa geçti; ancak biraz sonra ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere Husrav Hân’ın hükümdarlık müddeti de pek uzun sürmedi! Allah onu tahtından indirip işini bitirecek adamı, Sultan Tuğluk’u gönderdi.

Sultan Husrav Hân Nâsiredîn

Husrav Hân, Kutbeddîn'in büyük emirlerindendi. Cesur, boylu boslu, yakışıklı biriydi. Hind ülkesinin en verimli bölgeleri olan Cend-yerî (: Çendîrî) ile Ma'ber (: Koromandil) diyarını fetheden de odur. Bu iki nokta ile Dihlî arasında altı aylık bir mesafe vardır.

Kutbeddîn onu çok sever, hep önde tutardı. Sonunda bu tavrı kendi ölümünün, onun elinden olmasına yol açtı! Kutbeddîn'in Sadr-ı Cihân Kadî Hân adında bir hocası vardı. Bu adam emirlerin önderi ve Kutbeddîn'in "kilitdârı"ydı. Kilitdâr, saray anahtarlarının koruyucusu demektir. Sadr-ı Cihân, her gece bekçilerle beraber sultanın kapısı yanında uzanırdı. Bekçiler bin kişiden oluşmaktaydılar. Dört gecede bir nöbet değiştiren bu adamlar sarayın kapıları arasında iki saf hâlinde dizilirlerdi. Silâhları önlerinde bulunur, bir kimse onların sırasını yarmadıkça içeri giremezdi. Gece bittiğinde gündüz bekçileri gelirdi. Nöbetçilerin kendilerine ait kumandan ve yazıcıları vardı. Onlar, nöbetçilerin arasında gezinir, kim var kim yok tek tek kaydederlerdi.

Sultanın hocası Kadî Hân, kesinlikle Husrav Hân'ı sevmez onun yaptıklarını kötüler, aslen Hind gâvurundan olmakla suçladığı Husrav'ın Hindulara açıkça sevgi göstermesini hoş karşılamaz, durumu sultana bildirmekten geri durmazdı. Ama hükümdar ona kulak vermez ve şöyle derdi:

"Bırak şu adamı; ne istediğini, neyi amaçladığını da boşver!" Oysa Hak Teâlâ onun sonunu Husrav eliyle getirecekti.

Bir gün Husrav Hân, bir Hindu grubunun Müslüman olacağını sultana bildirdi. Bu ülkede bir Hindu Müslüman olmayı isterse hemen sultanın huzuruna çıkarılır. Hükümdar ona bir kat güzel elbise verir ve bulunduğu mertebeye göre altın gerdanlık ve bilezik gibi hediyeler takar.

Sultan, Müslüman olmak arzusunda olan adamların huzura çağrılmasını emretti. Ama Husrav Hân şöyle dedi:

"Bu adamlar akraba ve dindaşları yüzünden gündüzleyin huzura çıkmaktan sıkılıyorlar." Sultan:

"Öyleyse geceleyin getir onları!" cevabını verdi. Bu arada Husrav Hân, biraderi Hân-ı Hânân da içlerinde olmak üzere cesur ve nüfuzlu Hindlilerden bir grup kurdu. Mevsim sıcaktı; hükümdar sarayın damında uyumaktaydı. Yanında birkaç tecrübesiz hizmetkârdan başka kimse yoktu. Hindular tepeden tırnağa silâh kuşanarak dört kapıyı art arda geçtiler. Beşinci kapıya dayandıklarında Kadî Hân onlardan şüphe etti. İçeri girmelerini engelleyerek şöyle dedi:

"Bu kadar adamın huzura çıkmaları için Hônd-ı Âlem'den (: Hükümdardan) izin verildiğine dair bir ruhsat olmalı! O zaman girebilirler!" Ama Hindular karşılarına çıkan engele hücum ettiler; adamı katlettiler! Kapıda sesler yükseldiği için şüphelenen hükümdar;

"Bu ne?" diye sorunca Husrav Hân cevap verdi:

"Bunlar İslâmı kabul için huzura çıkan Hindulardır. Kadî Hân onları engelledi!"

Gürültü patırtı iyice artınca sultan heyecanlandı; derin bir korkuya kapılarak sarayın içine girme teşebbüsünde bulunduyorsa da kilitli olduğu ve yanı başına genç köleler dizildiği için kapıyı sadece yumruklayabildi! Husrav Hân birden atıldı, onu arkadan sımsıkı kavradı. Hükümdar daha güçlü olduğu için Husrav'ı yere serdi. Tam o sırada Hindular içeri dolunca Husrav çığlığı bastı:

"İşte, bakın üzerimde! Bitirin işini!" Hükümdarı öldürdüler, kafasını koparttılar; yetmiyormuş gibi sarayın damundan avluya fırlattılar kelleyi.

Husrav Hân bu feci vakadan habersiz olan emirleri ve kumandanları derhal davet etti. Huzura çıkan her grup onu tahta kurulmuş vaziyette görünce hemen bağlılığını bildirdi. Sabahleyin padişahlığını ilân eden Husrav Hân, tüm bölgelere "merâsim" yazdı. Merâsim, emirnâmeler demektir. Ayrıca her emire "hil'at" (: özel giysi) göndermeyi ihmal etmedi. Sultan Muhammed Şâh'ın babası olan ve o sıralarda Sind bölgesinde Dibâlpûr'un (: Dipalpur) emirliğini yürüten Tuğluk Şâh'tan başka hiçbir vali karşı çıkmadı. Hepsî de itaat ettiler.

Husrav Hân'dan armağan hil'at Tuğluk Şâh'a getirildiğinde o öfkeyle yere attı onu! Bir de üstüne oturdu! Husrav Hân, kardeşi Hân-ı Hânân'ı Tuğluk'un üzerine gönderdiyse de Tuğluk onu feci bir yenilgiye uğratmıştır. İlerki bölümlerde Tuğluk'la ilgili olaylar anlatılırken ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere Hân-ı Hânân'ı öldürmüştür o.

Husrav Hân, tahta oturduğunda Hinduları tercih ettiği gibi çirkin görülen pek çok şeyi pervasızca işlemekten de geri durmadı. Kısaca; Hind gâvurunun geleneğine uyarak sığır kesilmesini yasakladı. Çünkü Hindular ineğin kesilmesine karşıdırlar. Onlara göre inek kesen adamın cezası, kestiği hayvanın postu içine sokulması ve postun çepeçevre dikilerek yakılmasıdır! Hind gâvuru, sığra olağanüstü saygı gösterir. Sığır sidiğini, uğurlu olmak ve hastalandıkları vakit şifa bulmak amacıyla içerler. Evlerini ve tüm duvarlarını sığır gübresiyle sıvarlar. Husrav Hân'ın bu tavırları Müslüman halkın ondan nefret etmesine yolaçtı. Ahali gittikçe Tuğluk'a meylediyordu. Şimdi anlatacağımız gibi Husrav'ın hükümdarlığı uzun sürmedi.

Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şâh

Şimdi anlatacaklarımı bana nakleden kişi, bilgisinin gereğini yapan önder âlim, erdemli şeyh Rükneddîn Kureşî Multânî'dir. Aslen Kureyş kabilesinden olan bu Multânî şeyhin babası, ermiş Şemseddîn Ebû Abdullah'tır. Dedesi ise büyük veli, kendini ibadete vermiş üstat bilgin Bahâeddîn Zekeriyâ'dır. İşte, Şeyh Rükneddîn'in kendi zaviyesinde bana anlattığı olaylar şöyle:

Sultan Tuğluk Sind'le Türk yurdu arasındaki dağlarda yaşayan "Karavna" Türklerindendi. O, etkinliği olmayan zayıf biriydi. Kulvanîlik yani at çobanlığı vasfı ile bir tacirin hizmetine girerek Sind bölgesine geldi. Bu olay Sultan Alâeddîn'in hükümdarlık zamanına rastlamaktadır. O esnada Sind emiri, Alâeddîn'in kardeşi Ulû Hân onu "biyâde" (: piyade) yaptı. Biyâde, yayan asker demektir. Daha sonra Tuğluk'taki cevher keşfedilince onu atlı bölümüne geçirdiler. Sonra küçük emirler sınıfına geçti ve Ulû Hân onu saray harasının emiri yaptı. Ardından büyük emirler rütbesine yükselerek Melik Gâzî adını aldı. Tuğluk'un emri ile Multân Câmii'nde yapılmış hünkâr mahfilinde şöyle bir kitabe gördüm:

"Ben yirmidokuz defa Tatar'la savaştım, onları yenilgiye uğratım; Melik Gâzî adını aldım."

Kutbeddîn tahta oturduğunda Dibâlbûr (: Dibalpur) ve oraya bağlı kasabaların valiliğini Tuğluk'a verdi. Daha sonra Hindistan tah-tına geçecek olan Tuğluk⁴³⁰ o vakitler oğlunu da Emir-i Hayl (: at emiri; mirahor) yapmıştı. Tuğluk'un oğlu Cavna adını taşıyordu; tahta geçtiğinde Muhammed Şâh ismini almıştır. Kutbeddîn'i öldürölüp başa geçen Husrav Hân, Cavna'yı at emirliği makamından azletmedi. Tuğluk isyan etmeye hazırlandığı sıralarda beraberinde savaş ve çarpışma gibi durumlarda güvendiği üçyüz adamı bulunuyordu. Hemen Keşlû Hân'a bir mektup yazdı. O bu esnada Multân'daydı; -Multân'la Dibalpur arası üç gündür- yardımına gelmesini istiyordu onun. Ayrıca Kutbeddîn'in iyiliklerinden bahsediyor, onun kanının yerde kal-maması için intikama davet ediyordu. Keşlû Hân'ın oğlu Dihlî'deydi; bu yüzden Tuğluk'a şu anlamda bir mektup gönderdi:

"Oğlum yanımda olsaydı elbette istediğin konuda sana destek verirdim!" Tuğluk boş durmadı, oğlu Muhammed Şâh'a amacını anlatan bir mektup gönderdi. Ona kaçmasını ve Keşlû Hân'ın oğlu ile yanına gelmesini emretti. Tuğluk oğlu, Husrav'a karşı kurnazca davranarak amacına erişti. Husrav'a şöyle dedi:

"Atlar iyice yağlanıp şişti. Bunların yarak edilmesi şarttır!" Yarak, atı uzun yolculuğa hazırlamak; yeygisini azaltıp dinçleştirmek demek-

tir. Husrav Hân hemen izin verdi. At emirliği yapan kişi, yardımcıları ile ata binerek iki üç saat gezerdi. Tuğluk oğlu bu süreyi dört saate kadar çıkardı bir gün. Ve öğlen vakti sıvıştı; tam da yemek zamanıydı. Sultan, onun bulunması için süvariler gönderdiyse de o atik davranarak Keşlû Hân'ın oğlunu yanına alıp babasına katıldı ve hiçbir haber alınmadı peşinden.

Böylece Tuğluk, an bu andır diyerek isyan etti; asker topladı. Keşlû Hân da kendisine bağlı adamlarıyla ona katıldı. Husrav Hân, kardeşi Hân-ı Hânân'ı onlarla çarpışsın diye yolladı ama Keşlû ve Tuğluk onu perişan ettiler. Yetmiyormuş gibi Hân-ı Hânân'ın erleri de öbür tarafa geçti! Kardeşinin yanına döndüğünde yandaşları öldürülmüş, tüm serveti elinden alınmıştı. Tuğluk artık başşehir Dihlî'ye yönelmişti.

Husrav Hân ordusunu toplayıp Dihlî'nin dışında, yeldeğirmeni anlamına gelen Asyabad adlı muntıkada mola verdi. Burada hazinelerini açıp tartı ve tane ile değil kese kese dağıttı altını! Tuğluk ile Husrav Hân arasında dehşetli bir savaş cereyan etti ve Hindular üstün çıkarak Tuğluk'un ordusunu hezimete uğrattılar. Tuğluk'un ordugâhı yağmalandı. Üçyüz civarında eski arkadaşının önüne çıkarak söyle seslendi Tuğluk:

“Kaçış nereye? Nereye varsak bizi komazlar, öldürürler!”

Bu arada Husrav Hân'ın ordusu tümüyle yağma ve talana dalmış etrafa dağılmıştı. Husrav'ın yanında pek az adam vardı. Tuğluk yakın dostlarıyla sessizce onun kaldığı yere sızdı. Böyle bir savaş meydanında sultanın yeri “şatır” denilen ve başına dikilen gölgelikle bilinir. Mısır diyarında bu nesneye “kubbe” ve “tayr” derler ki bayramlarda da kullanılır. Hind ve Çin'e gelince, hem sürekli kaldığı yerde hem de sefer esnasında bu gölgelik hükümdarın yanında bulunur. Tuğluk ve arkadaşları bu gölgeliğe yönelip Hindularla çetin bir mücadeleye giriştiler. Sultanın özel adamları mahvoldu, yanında kimse kalmadı! Husrav kaçmak için atından inip elbise ve silâhlarını bir kenara fırlattı. Sırtında gömleğiyle Hind fukarası gibi saçlarını iki omuzu arasına salarak o civardaki bir bahçeye girdi. Ahali Tuğluk'un etrafına toplandı. Şehre yönelen Tuğluk, “kutvâl”ın (: kale emirinin) anahtarı teslim etmesi ile saraya girdi ve bir kenara oturdu. Tuğluk hemen Keşlû Hân'a:

“Hükümdar sen ol!” deyince öteki:

“Hayır sen olmalısın!” cevabını verdi. Aralarında tartışma çıktı. Sonunda Keşlû Hân:

“Sen hükümdarlığı kabul etmeyip geri çekilirsen oğlun oraya geçer!” deyince Tuğluk bu durumu hoş karşılamadı. Böylece hüküm-

darlığı kabul ederek tahta oturdu. Seçkinler ve halk ona biat ettiler; bağlılıklarını bildirdiler.

Üç gün sonra Husrav Hân açlığa dayanamayıp gizlendiği yerden çıktı, etrafı dolaştı. Bostan bekçisini bularak biraz yiyecek istedi. Adamın yanında yiyecek yoktu. Bu yüzden Husrav, yüzüğünü vererek:

“Bunu sana rehin veriyorum, hadi yemek getir!” dedi. Bekçi yüzüğü çarşıya getirince halk ondan kuşkulandı. Derhal “şihna”ya bildirdiler durumu. Şihna, zabıta müdürü demektir. Zabıta müdürü, bekçiye Tuğluk’un huzuruna çıkardı. Bekçi yüzüğü kimden aldığını anlatınca Tuğluk, Husrav’ı tutup getirsin diye oğlu Muhammed’i saldı yola. Muhammed, Husrav’ı kısıkvrak yakalayıp “tatû”ya bindirerek babasının huzuruna götürdü. Tatû alelâde yük beygiri demektir. Husrav:

“Karnum çok aç! Bana yemek ver!” deyince Tuğluk önce çorba sonra mükellef bir sofraya, ardından da “fuka” şerbeti ikram etti. Bununla da kalmadı, “tenbûl” hazırlanmasını emretti. Husrav Hân bir güzel karnını doyurduktan sonra ayağa kalkarak:

“Tuğluk! Hükümdarlara yakışacak şekilde davran bana! Rezil kepaze etme beni!” dedi. Tuğluk:

“Elbette öyle yapacağım!” diyerek Husrav’ın boynunun vurulmasını emretti. Tam da Kutbeddîn’in katledildiği yerde Husrav Hân’ın boynu vuruldu! Husrav, Kutbeddîn’in kesik başını, cansız bedenini damdan aşağı nasıl fırlattıysa kendisinin de öyle fırlatıldı. Ama Tuğluk, Husrav’ın güzelce yıkanıp kefenlenmesini ferman buyurmaktan geri durmadı. Böylece Husrav defnedildi. Devlet ve memleket dört yıl boyunca Tuğluk’un emrine girdi. O erdemli ve âdildi.

Oğlu Muhammed’in Tuğluk’a Karşı Başarısız Bir İsyan Girişiminde Bulunması

Tuğluk, devletin kalbine yerleşip işi sağlama alınca oğlunu Telink (: Telingâna) bölgesine yolladı, fetih için. Dihlî şehriden Telink’e üç ayda varılır. Onun yanında Melik Temûr, Melik Tikîn, Mühürdâr Melik Kâfur ve Melik Bayram gibi ileri gelen kumandanların da yer aldığı muazzam bir ordu bulunuyordu. Tuğluk oğlu, Telink’e ulaştığında isyan hevesine düştü ve şair hukukçulardan Ubeyd adlı nedimine Sultan Tuğluk’un vefat ettiğine ilişkin haberleri ahali arasında yaymasını emretti. O sanıyordu ki halk bu haberi duyunca kendisine bağlılığını bildirmek; biat etmek için koşacak! Oysa haber ahaliye yayıldığında kumandanlar durumu hoş karşılamadı. Her biri kendi davulunu çaldırarak muhalif olduğunu bildirdi. Kimse kalmadı Tuğluk oğlunun

yanında. Ayrıca onu katletmek de istediler. Fakat Melik Temûr bunu önledi; duvar gibi dikildi onun önüne! Böylece Tuğluk oğlu on cengâver atlı ile babasının yanına kaçtı! Onlara Yârân-ı Muvâfık adını verdi. Bu söz “uyumlu, sadık arkadaşlar” demektir. Baba Tuğluk, yanına gelen oğluna para ve asker vererek Telink’e dönmesini emretti. Böylece oğul tekrar Telink’e döndü. Lâkin baba isyancı oğulun niyetini öğrenmişti; şair hukukçu Ubeyd’i idam ettirdiği gibi mühürdârlık yapan Melik Kâfur’un da öldürülmesini salık verdi. Baş tarafı iyice sivriltilmiş bir kazık dikildi toprağa. Mühürdâr’ın boynu bu kazığa geçirildi. Kelle yukarıdan aşağı kayıp taprağa erişti; kazığın ucu gözüktü! Bu hâlde bırakıldı mühürdâr. Diğer kumandanlar ellerini tez tuttular; Sultan Nâsireddîn oğlu Şemseddîn’in yanına kaçtılar, Şemseddîn’in dedesi Gıyâseddîn Balaban’dır. Oraya yerleştiler.

Tuğluk’un Leknavtî Diyarına Yaptığı Sefer ve Vefatına Kadar Başından Geçen Olaylar

Kaçak emirler Sultan Şemseddîn’in yanında kaldılar. Bir süre sonra Şemseddîn vefat etti. Yerine oğlu Şihâbeddîn geçti. Daha sonra küçük kardeşi Gıyâseddîn Bahâdur Bûra onu yenerek uzun süre devleti elinde tuttu. Bûra, Hind dilinde siyah demektir. Bahâdur, başta kardeşi Kutlû Hân olmak üzere tüm beraderlerini ortadan kaldırdı. Sadece Şihâbeddîn ve Nâsireddîn adlı kardeşleri Tuğluk’un yanına firar etmeyi başardılar. Tuğluk yanına gelenlerle anlaştı; oğul Muhammed’i tahtının vekili olarak Dihlî’de bırakıp Bahâdur’la savaşmak üzere süratle Leknavtî şehrine yürüdü. Burayı zaptetti, Gıyâseddîn Bahâdur’u esir alarak zincire vurdu, kendi başşehrine getirdi!

Dihlî’de Şeyh Nizâmeddîn Bedvânî (: Bedâunî) adında bir veli yaşardı.⁴³¹ Sultan Tuğluk’un oğlu Muhammed ona hürmet gösterip daima duasını isterdi. Şeyh aşka gelirdi zaman zaman; bu yüzden şehzâde, hizmetçilerine sıkı sıkı tembihlemişti:

“Şeyhime vecd hâli egemen olunca hemen haber salın bana!”

Şeyh bir gün coşunca hizmetçiler Şehzâde Muhammed’e durumu bildirdiler. Muhammed, huzura çıkınca Şeyh Nizâmeddîn ona yönelerek:

“Hükümranlık ve devleti sana armağan ettik!” dedi. Sultan Tuğluk’un başşehirde bulunmadığı bir sırada Nizâmeddîn Hak Teâlâ’nın rahmetine kavuşunca Şehzâde Muhammed onun naaşını kendi omuzunda taşıdı. Babası onun bu (hareketini) işitince kızdı ve onu uyardı. İşin aslına bakılırsa oğlunda gördüğü bazı belirtilerden ötürü ona karşı kini artmıştı: Onun etrafa hediye dağıtmasını, küme küme köle

satın almasını ve insanların kalbini kazanmasını doğru bulmuyordu! Bu cenaze hâdisesinden sonra ruhundaki intikam ateşi iyice alevlenmişti. Ayrıca müneccimlerinin, çıktığı bu seferden sonra bir daha Dihlî şehrine dönmeyeceğine dair kehanetlerini işitince iyice kızdı, onlara tehdit yağdırdı!

Sefer dönüşü başşehir Dihlî'ye yaklaşırken oğluna o civardaki Afganpur nehrinin kıyısında bir köşk yaptırtmasını emretti. Şehzâde ağaç temeller üzerine dayanan ve büyük bölümü ahşaptan oluşan binayı üç gün içinde inşa ettirdi. Bu konağı sağlam bir şekilde yaptırmış ve inşaat sorumlusu olarak da ilerde Hvâce Cihân (:Hoca Cihan) diye bilinecek kişiyi, Melikzâde'yi ayarlamıştı. Melikzâde daha sonra Sultan Muhammed'in büyük veziri olmuştur. Onun asıl adı, Ahmed b. İyâs'dır. Onlar inşaat esnasında tuzağı hazırlamışlardı bile; bir tarafında filler yürütülürse çökecek tarzda yapılmıştı köşk!

Sultan Tuğluk, Şehzâde Muhammed tarafından yapılan bu köşke girerek ahaliye ziyafet verdi. Yemekten kalkanlar yavaş yavaş dağıldıktan sonra şehzâde, süslü fillerin huzurdan geçmesi için sultan babasından izin istedi. Tuğluk oğlunu kırmadı ve olan oldu!

Şeyh Rükneddîn olayı bana şöyle anlatıyor:

O gün Tuğluk'un yanındaydım. Beraberimizde hükümdarın en sevdiği oğlu Mahmûd da bulunuyordu. Hükümdarın diğer oğlu Muhammed yanımıza gelerek:

"Efendim! İkinci namazı vakti gelmiştir. Kalkıp namaz kıldırınız!" dedi. Ben de namaz için kalktım. Böylece Şehzâde Muhammed ile Melikzâde'nin planladığı şekilde filler bir taraftan yürütüldü. Hayvanlar yere ayak basar basmaz köşk Sultan Tuğluk'un ve oğlu Mahmûd'un üzerine yıkıldı. Asumanı tutan feci bir çığlık işittim! Namazı bitiremeden gerisin geri döndüğümde köşk yıkılmıştı. Şehzâde Muhammed enkazı kaldırmak için kazma kürek getirilmesini emrediyordu sözde. Öte yandan da adamlarına bu işin geciktirilmesini ima ediyordu!

Güneş battıktan sonra kazma kürek ve diğer âletler getirilip enkaz temizlenince şu manzara ile karşılaştı: Sultan Tuğluk yanı başındaki oğlunu ölümden korumak için sırtını siper etmişti! Bazıları Tuğluk'un harabeden ölü çıkarıldığını, diğerleri ise henüz can vermeden çıkarılıp öldürüldüğünü sonra da Tuğlukabâd denilen şehrin kıyısında evvelce yaptırdığı mezara götürülüp gömüldüğünü anlatmaktadırlar.

Sultan Tuğluk'un, Tuğlukabâd denilen bu şehri niçin yaptırdığını daha önce açıklamıştık. Tuğluk'un tüm serveti ve köşkları oradaydı. Tuğlukabâd denilen bu şehirde kiremitleri altınla yaldızlanmış muh-

teşem bir köşk vardır. Işıık güneşli bir havada bu binaya bakanların gözleri kamaşır. Tuğluk nice hazinelerini buraya yığmıştır. Hattâ söylentilere göre burada yaptırdığı havuzda altın eritmiş ve havuz yekpâre altına dönmüş! Ama oğlu Muhammed Şâh tahta geçince bu altınlardan epey harcamıştır.

İlerde açıklayacağımız gibi Vezir Hvâce Cihân, baba Tuğluk'un üstüne yıkılan köşkün mimarisinde gösterdiği üstün maharetten ötürü Şehzâde Muhammed nezdinde herkesten fazla itibar gördü! Ne vezirlerden ne de diğer görevlilerden hiçbirisi, Muhammed nezdinde Hvâce Cihân kadar itibar görmedi!

KIRKİKİNCİ BÖLÜM

Huzuruna Çıktığımız Sind ve Hind Hükümdarı Gıyâseddîn Tuğlukoğlu Ebu'l-Mücâhid Muhammed Şâh

Sultan Tuğluk ölünce onun yerine oğlu Muhammed Şâh geçti. Daha önce bahsettiğimiz gibi adı önceleri Cavna idi, tahta oturunca Muhammed adını alıp Ebu'l-Mücâhid diye çağırılır oldu.⁴³²

Diğer Hind hükümdarlarına dair naklettiğim olayların hepsini yahut büyük bölümünü Kadî'l-kudâtlik (: Başkadılık) makamında bulunan Gazneli Kemâleddîn İbnü'l-Burhân'dan dinledim ama Muhammed Şâh'la ilgili anlatılarımın büyük bölümü, ülkesinde bulunduğum sırada kendi tanıklığım ve izlenimlerime dayanmaktadır.

Muhammed Şâh'ın Huyları

Bu hükümdar hem kan akıtmaya hem de hediye dağıtmaya tutkundur! Bu konuda insanların en aşırısidir. Onun kapısı ya haceti görülüp zengin olan bir yoksulun yahut katledilecek bir dirinin son uğrak yeridir. Halk arasında cömertlik ve cesaretine dair çeşitli menkıbeler anlatılmaktaysa da suçlulara karşı sertliğine ve acımasızlığına dair hikâyeler de yaygındır! Buna rağmen o insanların en alçakgönüllüsü, adalet ve doğruluğa en çok değer verenidir. Dinin temelleri onun tarafından korunur. Namazı emretmek, kılmayanı cezalandırmak konusunda çok serttir. O, uğurlu ve bereketli hükümdarlardandır. Lâkin ona egemen olan nitelik cömertliktir. Biraz sonra onun cömertliğine ilişkin bazı şeyler anlatacağız. İnsanı şaşkına çeviren bu olayların azıcık bir benzeri dahi onun seleflerinde görülmemiştir.

Hak Teâlâ'yı ve onun Peygamberini şahit tutarım ki Tuğlukoğlu Muhammed'in cömertliğine dair anlatacağım hikâyeler tümüyle doğ-

rudur! Yüce Rabb'ın tanıklığı yeter! Biliyorum bazı menkıbeler çoklarının havsalasına sığmayacak; bunların imkânsız ve inanılmaz olduğunu söyleyecekler! Ama ben kendim görüp doğruluğuna tanık olduğum ve dersler çıkardığım bir konu hakkında yalan söyleyemem, gerçek olanı anlatırım! Zaten bu olayların çoğu, Doğu ülkelerinde ağızdan ağza yayılmış ve mütevâtir (: kesin haber) hâline gelmiştir.

Hükümdarın Kapıları, Kabul Dairesi ve Buradaki Düzen

Sultanın Dihlî'deki konağına Dâr-ı Serâ (: saray ev) adı verilir. Bunun kapıları çoktur. İlk kapıda bir grup muhafız dikilir. Burada davul, zurna ve boru çalanlara da yer ayrılmıştır. Soylu, nüfuzlu bir emir geldiğinde davullara vurulur, borular çalınır ve bu görevliler;

“Falanca adam geldi!” diye iki defa bağırırlar. İkinci ve üçüncü kapıda da aynı düzen vardır. İlk kapının hemen dışında uzun oturaklar vardır; üzerinde cellâtlar bekler! Sultan birinin idamını emredince adamı kabul dairesinin kapısında katlederler, cesedini üç gün orada bekletirler. Âdet böyle!

Birinci kapıyla ikinci kapı arasında büyük bir koridor vardır. İki tarafta uzanan oturaklara nevbet ehli (: vakit bildirici) kapıcılar oturur. İkinci kapıda özel bekçiler dikilmektedir. İkinci kapı ile üçüncü kapı arasındaki büyük peykede Nakîbü'n-nükabâ makamında bulunan adam oturur. Adamın elinde altın bir asâ vardır. Başında mücevherle süslü, üç yanına tavus tüyü dikilmiş muazzam bir külâh bulunur. Çevresinde, başlarında süslü bir külâh, bellerinde kemer, ellerinde sapı altın veya gümüşten yapılmış birer kamçı bulunan nakipler birikmiştir. İkinci kapı, ahalinin girip oturduğu geniş mi geniş muhteşem bir daireye açılır. Üçüncü kapının yanında bulunan peykelere ise küttâbü'l-bâb (: kapı yazıcıları) oturur. Sultan tarafından özel emir çıkmadıkça kimse bu kapıdan giremez. Herkesin, kendisi ile beraber girecek dostlarının ve hizmetçilerinin sayısı sıkı sıkı belirlenir. Bir kimse bu kapıya yaklaşıncı orada görevli yazıcılar;

“Falanca adam saat birde ya da ikide geldi!” diye kaydederler. Bu yazma işi akşama kadar sürer. Sultan, yazılanların bulunduğu listeyi yatsıdan sonra gözden geçirir. Kapıda meydana gelen her olay kâtipler tarafından tek tek not edilir. Şehzâdelerden bazıları yazıcı taifesinin evraklarını sultana götürme görevini üstlenmiştir.

Buralıların âdetlerinden biri de şudur: Kişi, hükümdar sarayından bahaneli yahut bahanesiz üç gün ayrılırsa hükümdardan izin çıkmadıkça bir daha giremez! Hastalık vs. geçerli bir özrü varsa sultana uygun bir hediye sunarak huzura çıkar. Uzun yoldan gelenlere de

böyle hareket ederler. Hukukçular mushaf ve kitap; dervişler seccade, tespih ve misvak gibi hediyeler sunarlar. Kumandan ve emirler ise at, deve ve silâh armağan ederler.

Bu üçüncü kapı Hezâr Ustûn diye bilinen kocaman geniş bir kabul dairesine açılır. Hezâr Ustûn, bin sütun demektir. Zengin motiflerle süslenmiş ahşap tavanı omuzlayan bu direkler de ahşaptır ve her yanı cilalıdır. Hükümdar, genel meclisi burada kurar. Bu çatının altında halk birikir, derdini anlatır.

Hükümdarın Kabul Düzeni

Hükümdar çoğu kez ikindiden sonra, bazen de sabahleyin kabule geçer. O, beyaz kumaşla döşenmiş ve üzerine minder yerleştirilmiş bir peykeye oturur. Arkasında büyük bir yastık, iki tarafında da (kollarını dayadığı) dayaklar bulunmaktadır. Hükümdar orada (diz kırarak) namazdaymış gibi oturur. Hind halkının hepsi böyle oturur.

Sultan çöktüğü zaman vezir ayakta dikilir. Ardında yazıcılar, onların da ardında hâcibler (: mabeyinciler) yer almaktadır. Hâciblerin başı, sultanın amca oğlu ve naibi Fîrûz Melik'tir. O, hâciblerin hepsinden daha yakındır sultana. Bundan sonra sırayla Hâs Hâcib (: özel mabeyinci, başnedim) Naib-i Hâs Hâcib (: Hâs Hâcib'in yardımcısı), Vekilü'd-dâr (: sarayın başhizmetkârı) ve yardımcısı, mabeyincilerin şerifi, son olarak da mabeyincilerin seyyidi yanlarında adamlarıyla beraber yerlerini alırlar.

Bu mabeyinciler topluluğunun ardından sayıları yüzü bulan nakipler gelir. Hükümdar oturunca hâcib ve nakipler yüksek sesle "Bismillah" derler. Daha sonra Melik-i Kebîr (: beylerin başı) Kabûla, sultanın yanı başında yerini alır, elindeki yelpaze ile sinek kovalar. Hükümdarın sağına ve soluna silâhdâr taifesinden yüz cengâver dikiilir. Bunların ellerinde kalkan, kılıç ve yay bulunmaktadır. Salon boyunca sağ ve sol kanatlara sırayla başkadı, onun yanında başhatip, sonra diğer kadılar, ileri gelen şeyhler, âlimler, hocalar, sonra hükümdarın kardeşleri ve yakınları, sonra büyük emirler, sonra muhterem yabancılar ve nihayet kumandanlar dizilir.

Sonra eyer ve dizginleri padişahî tarzda kıymetli malzemeyle yapılmış altmış küheylân getirilir. Bunların bir kısmı hilâfet işareti taşımaktadır. Hilâfet işareti, atın gem ve kolanının sırmalı siyah ipekten mamul olmasıdır. Bazen de bu bölümler sırmalı beyaz ipektendir. Küheylânlara sultandan başka kimse binemez! Atlar sultanın rahatça görebileceği şekilde yarası sağda, yarası solda bekletilir. Daha sonra atlas ve sırmalı kumaşlarla güzelce süslenmiş elli fil getirilir. Bu hay-

vanların sivri dişleri idamlık suçlular için demirle kaplanmıştı! Her filin tam boynunda bir sürücü oturmaktadır. Elindeki “taberzin”le (: küçük, baltamsı âletle) hayvanı istediği yöne sürer. Bu hayvanların sırtlarına –kuvvet ve iriliklerine göre– yirmi küsur yahut daha az savaşıcı alacak kapasitede tahta kafes şeklinde sandıklar yerleştirilmiş; dört köşesine bayraklar dikilmiştir. Filler, başlarını eğerek hükümdarı selâmlamak üzere eğitilmişlerdir. Bu hayvanlar selâm işaretini yapınca hâcibler hep bir ağızdan yüksek sesle “Bismillah!” derler. Filler yarısı sağ kanatta, yarısı solda olmak üzere ayakta duranların hemen ardında yerlerini alırlar. Sağ ve solda yer alanlardan biri hükümdarı selâmlamaya yöneldiğinde hâciblerin bulunduğu noktaya kadar ilerler. Selâm uygun bir şekilde verir. Bu sırada hâcibler “Bismillah!” demektedirler. Onların hançerelerinden çıkan ses, selâm veren adamın mevkii ve nüfuzuna göre olur. Adam selâmdan sonra sağdan veya soldan hiç sınırı aşmadan yerine döner. Selâma gelen Hindu ise hâcibler:

“Hedâkellah!” diye seslenirler (: Allah seni hidayete eriştirsin!).

Sultanın köleleri ellerinde kalkan ve kılıçlarla herkesin arkasında çepeçevre dikilirler. Bir kimse hükümdarın huzurunda bekleyen hâciblerin önünden geçmedikçe bu kölelerin arasına giremez.

Yabancıların ve Hediye Sunanların Huzura Çıkışı

Bir kimse hükümdara hediye sunmak üzere kapıya geldiği zaman hâcipler rütbe sırasına göre huzura girerler. Önce Emir Hâcib makamında bulunan kişi, arkasından onun naibi, onun arkasından Has Hâcib ve yardımcısı, onun arkasından Vekilü’-d-dâr ve onun yardımcısı, onun arkasından hâciblerin seyyidi ve en son hâciplerin şerifi girer. Bunlar sultana üç defa selâm verir, kapıda bekleyeni bildirirler. Eğer hükümdar o adamın içeri alınmasını emrederse getirdiği hediye oradaki görevlilerin eline verilir. Bu görevliler, ellerindeki hediyeyi sultanın göreceği şekilde tutarak halkın önünde dikilirler. Sultan hediye sahibini çağırır. Bu adam hükümdarın huzuruna varmadan önce üç defa eğilip selâm verir. Bir kez de hâciplerin dikildiği yerde selâm merasimini yapar. Eğer saygın ve nüfuzlu biriye hemen Emir Hâcibin yanında durur. Böyle değilse onun arkasında yerini alır. Hükümdar nazik bir şekilde ona yönelerek:

“Merhaba!” der. O adam pek itibarlı biriye hükümdar onunla el sıkışır veya kucaklaşır. Daha sonra getirilen armağanların bir kısmını görmek ister. Uzun uzun bakar, armağanı sunan adama iltifat eder. Ona hil’at giydirir. Âdet gereğince bu adama “serşüsti” (: başsuyu, ikramiye) parasının verilmesini emreder. Bu para hediye getirenin derecesine bağlıdır.

Yüksek Vergi Memurlarının Ona Hediye Getiriş

Âmiller (: valilik ve bölgenin vergi tahsildarlığını beraber yürüten yüksek memurlar) hediyelerini ve bulundukları bölgenin vergilerinden oluşan serveti sunmak üzere payitahta geldikleri zaman leğen, ibrik gibi altın ve gümüş kaplar yaptırırlar. Yine altın ve gümüşten tuğlamsı külçeler döktürürler. Buna “hışt” adını vermişlerdir. Getirilen armağanlar hükümdar hizmetçilerine teslim edilir. Onlar baştan başa bir saf oluşturmuşlardır ve her birinin elinde bir külçe vardır. Hediyeler arasında fil varsa öne alınır. Fillerden sonra koşumlu atlar, onların ardından katırlar, nihayet servet yüklü develer gelir.

Ben de bir kez Vezir Hvâce Cihân’ın, Devletabad’dan dönen sultana nasıl armağan sunduğunu gördüm. Hükümdarı karşılamak için Beyâne (: Beyâna) şehrinin varoşuna kadar gelerek anlattığımız düzen içinde verdi hediyesini. Bu hediyeler arasında biri yakut diğeri zümrüt ve öbürü birinci sınıf inci ile dolu üç tepsi vardı. O sırada Irak hükümdarı Sultan Ebû Saîd’in amca oğlu Hacı Kâvun da oradaydı. Hükümdar getirilen hediyelerin bir kısmını da Hacı Kâvun’a verdi. İnşallah ilerde bunu anlatacağız.

Hükümdarın Bayram Namazlarına Çıkışı ve Bununla İlgili Merasim

Arefe gününün bayrama bağlandığı gece hükümdar; tüm şehzâdelere, özel dostlarına, saygın yabancılara, devlet adamlarına, kâtib, hâcib, kumandan, hizmetkâr, köle ve ehl-i ahlâka (: istihbarat memurlarına) paha biçilmez giysiler gönderir. Bayram sabahı filler ipek örtülerle, inci ve altınla bezenir. Bunların onaltısı sultana aittir, hiç kimse binemez onlara! Bu fillerin üzerine inci bezeli atlastan onaltı şatur (: gölgelik, çadır) kurulur. Her şaturun ana direği som altındandır. Ayrıca her fil üzerinde mücevher ile süslenmiş ipek bir minder bulunur. Sultan bu fillerden birine çıkar. Önünde paha biçilmez incilerle süslenmiş eyer perdesi vardır. o filin önünde hizmetçi köleler ve memlûk erler dizilir. Hepsinin başında altın bir külâh, bellerinde altın bir kemer bulunur. Bir kısmının kemeri mücevherlerle bezelidir. Yine başta altın külâh, belde altın kemer, elde altın saplı kamçı taşıyan üçyüz civarında nakip de sultanın önünde yürürler. Kadîl-kudât (: başkadı) Sadr-ı Cihân Kemâleddîn Gaznevî, yine bir diğerk büyük bölgenin başkadısı Sadr-ı Cihân Nâsireddîn Havârezmî ve öteki kadılar; Horasan, Irak, Şam, Mısır ve Mağrip diyarından gelmiş muhterem misafirlerle fillere çıkmışlardır. Hind ülkesinde yabancılara Horasanî (: Horasanlı) derler. Müezzinler de fillere binerek tekbir getirirler.

Hükümdar saray kapısından bu düzen içinde çıkar. Her emir kendi bölüğünün başında özel davul ve bayrakları ile sultanı bekler. Sultan yukarıda bahsettiğimiz şekilde bineklere atlamış adamlarının önünde, kadılar da onların arkasında olmak üzere kafile ilerler. Yürüyüş esnasında müezzinler art arda tekbir getirmektedirler. Sultanın hemen ardında merâtibi yer alır. Merâtib; davul, boru, nefir ve zurna çalan; bayrak taşıyan gruba denir. Onların ardından hükümdarın en yakını olan akrabalar gelir. Bunları takiben kardeşi Mübarek Hân, yeğeni Behrâm Hân, amca oğlu Melik Firûz, Başvezir, Melik Mucîr b. Zü'r-recâ ve Melik-i Kebîr (: Büyük Bey) Kabûla gelmektedir. Hepsinin kendine ait birliği ve bando takımı vardır. Kabûla denen adam hükümdar nezdinde sevilen, saygı gören biridir. Çok zengindir. Divan başkanı olan ve İbnü's-Şarâbî diye tanınan Sika-tü'l-mülk Alâeddîn Mısır'nın bana bildirdiğine göre, Büyük Bey Kabûla'nın senelik masrafı otuzaltı leke ulaşmış!

Bunların ardından sırayla Melik Nükbiye, Melik Buğra, Melik Muhlis ve Melik Kutbu'l-mülk gelirler. Hepsinin kendi birliği ve bando takımı vardır. Bunlar, hükümdarın yanından hiç ayrılmayan yüksek rütbeli beylerdir. Bayramlarda kendi bando takımlarıyla beraber at üstünde sultana eşlik ederler. Fakat diğer emirler böyle törenlere katıldıklarında yanlarında bandocu tائفesi bulunmaz. Bayram gününde atların ve binicilerin üstünde zırh vardır. Merasimdekilerin büyük bir kısmı sultanın memlûk erleridir.

Sultan, mescidin kapısına vardığı vakit orada durarak kadılık makamında bulunanlara, büyük emir ve kumandanlara, özel misafirlere içeri buyurmalarını söyler. Sonra kendisi binitinden inerek girer mescide. Daha sonra imam bayram namazını kıldırır, hutbe okur.

Kurban bayramında sultan bir deve getirir. Üzerine kan sıçraması için ipek bir peştamal bağlar önüne. Hayvanı "nîze" adı verilen (ucu bıçağımsı) bir kargıyla boğazlar. Sonra filine binip sarayına döner.

Bayram Günü Kabul Merasimi, Büyük Taht, Tütsü Konulan Koca Buhurdan

Hükümdarın köşkü bayram günü güzelce döşenir, kıymetli süslerle bezenir. Merasimin yapıldığı büyük salona bârka kurulur. Bârka (: bargâh) kocaman bir çadırıdır. Muazzam direkler üzerine gerilmiş tir. Çevresi kubbelerle doludur. Rengârenk ipekten yapay ağaçlar kurularak bunların üstüne yine yapay çiçekler konur. Bu ağaçlar üç sıra hâlinde büyük salona dizilerek her iki ağaç arasına –örtüsü ile beraber– kendine ait minderi bulunan altın koltuklar konulur.

Som altından yapılmış büyük taht ise muhteşem salonun tam ortasına yerleştirilmiştir. Ayakları inci mercanla bezelidir. Uzunluğu yirmiiç karış, genişliği ise bunun yarısıdır. Taht yekpâre değildir; çeşitli parçalardan oluştuğu için hepsi bir araya getirilerek birleştirilir. Bu tahtın her parçasını bir grup hizmetçi yüklenir. Altın ağırdır çünkü! Tahtın üzerinde bir minder bulundurulur. Sultanın başucuna mücevherle süslenmiş bir şatur konulur. O tahta çıktığı zaman hâcib ve nakipler yüksek sesle “Bismillah!” derler.

Daha sonra cemaat selâm merasimi için öne çıkar. Önce kadılar, hatipler, hukukçular, şerifler ve şeyhler gelir. Sonra hükümdarın kardeşleri, yakınları, kayınları yaklaşır. Daha sonra yabancılar, vezir ve kumandanlar ilerler. Sonra memlûk erbaşları ve yüksek rütbeli askerler huzura çıkar. Hepsini de sırayla, birbirlerini itip kakmadan selâm geçidini tamamlarlar.

Kendisine bir kasabanın geliri hediye edilmiş her asilzâde bayram günü üzerinde kendi adının bulunduğu altın dolu bir kese getirmeli, bu keseyi oradaki altın leğene atmalıdır. Hind ahalisinin âdetlerindendir bu. Müthiş bir servet birikir ve hükümdar istediğine dağıtır bu serveti! Bayramlaşma ve selâm merasimi bitince herkesin önüne, mevkiine göre yemek konulur.

Yine o gün, büyük bir buhurdan kurulur. Bu âlet kuleye benzemektedir. Saf altından yapılmıştır. Yekpâre değildir; istenildiği zaman sökülüp takılabilen çeşitli parçalardan oluşmuştur. Parçalar gayet ağır olduğundan sadece birini dahi tek kişi değil bir grup taşıyabilir. Âletin içinde üç bölme vardır. Tütsücüler bu bölmelere girerek kamârî ve kakullî ödü ile beraber ak amber ve câvî denilen cava amberi yakarlar.⁴³³ Tütsülerin dumanı büyük salonun her tarafına yayılır. Bu arada civan yiğitlerin ellerinde gülsuyu ve muhtelif çiçek esanslarıyla dolu altın ve gümüş ibrikler bulunmaktadır. Herkese serperler hiç durmadan...

Büyük taht ile buhurdan sadece Ramazan ve Kurban bayramlarında çıkarılır. Diğer günlerde hükümdar daha az gösterişli başka bir altın tahta oturur. Böyle bir zamanda, üç kapılı bârka (: bargâh) gayet yüksek bir yere kurulur. Sultan bârkanın içine geçer. Birinci kapıda İmâdü'l-mülk Sertiz, ikinci kapıda Melik Nükbiye, üçüncü kapıda Yusuf Buğra dikilmektedir. Sağda ve solda muhafız memlûk erlerin reisleri dikilir. Halk da derecesine göre bekler. Bârkanın görevli subayı Melik Toğğ'dır. Onun elinde altın, yardımcısının elindeyse gümüş bir asa bulunur. Bu iki adam asalarla halkı sıraya sokar, safları düzeltir. Vezir kendi yerindedir. Onun arkasında kâtibler durur. Hâcibler ve nakipler de ayakta beklerler, diğerleri gibi.

Sonra saz ve dans takımı getirilir. Evvelâ, o sene esir edilen Hindu reislerinin kızları gelip dans eder, şarkı söylerler. Sultan bu kızları kumandan ve muhterem misafirlere armağan eder! Daha sonra diğer Hindu kızları şarkı söyleyip dans ederler. Bunları da kardeşlerine, akrabalarına, kayınlarına ve bey çocuklarına bağışlar. Bu meclise sultan ikindi vaktinden sonra gelir.

Bayramın ikinci günü ikindiden sonra tekrar bu şekilde kurulan meclise sultan yine katılır. Şarkıcı dansözler de oynarlar. Hükümdar bu oynak kızları askerlik yapan memlûkların başkanlarına verir! Bayramın üçüncü günü ise kendi akrabalarından evlenecek olanların nikâhını kıyar; onlara hediye yağdırır. Dördüncü gün bütün hizmetçi erkek köleleri azat eder! Beşinci gün cariyeleri azat eder. Altıncı gün cariyelerle köleleri evlendirir. Yedinci gün her yere yağmur gibi sadaka dağıtır.

Sefer Dönüşü Tertip Edilen Merasim

Hükümdar seferden döndüğü zaman filler güzelce süslenir. Bunların onaltısının üzerine onaltı şatur konulur. Şaturların bir kısmı sırma ile işlenmiş, bir kısmı mücevherle süslenmiştir. Fillerin önüne mücevherle süslenmiş “gâşiye” tabir edilen perdeler asılır. Birkaç katlı ahşap kubbeler inşa edilerek üzerleri ipekle örtülür. Her katta gayet çekici giysi ve takılarla süslenmiş şarkıcı cariyeler oturmaktadır. Bunların bir kısmı dans etmeyi de iyi bilir. Her kubbenin ortasında hayvan derisinden mamul, şerbet dolu kocaman bir havuz bulunur. Yerli, yabancı, gelen giden herkes bu şerbetten içebilir. İçenlere tenbûl ve fevfel sunulur. Ayrıca sultanın bineği geçecek diye kubbeler arasına ipek örtüler serilir. Hükümdarın geçtiği caddenin kenarındaki duvarlar şehir kapısından köşk kapısına kadar ipekle bezenmiştir. Onun önü sıra sayıları binleri bulan köleler yürür. Grup grup halk ve ordu ise arkadan gelir.

Hükümdarın başşehre girişini birkaç defa görmek nasip oldu. Ra’âde denilen küçük topların üç dört tanesi fillere yükletilerek halkın üstüne altın serpilmekteydi. Ahali, hükümdarın şehre girişinden köşke varışına kadar altın toplardı yollardan!

Seçkinler Sofrasının Düzeni

Hükümdar köşkünde yemek iki şekilde tertip edilir. Birine “taâm-ı hâss” diğereine “taâm-ı âmm” denilir. Taâm-ı hâs (: özel sofr) hükümdarın sofrasıdır. Hükümdar genel olarak davetlilerle yemeğe oturur. Bu sofrada seçkin emirler; amca oğlu Emir-i Hâcib (: başmabeyinci), İmâdü’l-mülk Sertîz ve Emir-i Meclis (: meclisin hizmetinden

sorumlu emir) yer alır. Hükümdar taltif etmek istediği nüfuzlu bey ve yabancıları da sofrasına çağırır. Davetlilerden birine iltifat etmek isteyince eline bir tabak alarak içine ekmek koyup o adama uzatır. İltifat edilen adam tabağı sol eline aldıktan sonra sağ elini yere koyarak saygı ile eğilir. Sultan bazen orada bulunmayan bir kimseye gönderebilir bu yemekten... O adam da, davette bulunanlar gibi saygı ile eğilerek gönderilen yemeği yanındakilerle paylaşır. Ben bu tür özel sofralarda çok bulundum; katılanlar ancak yirmi civarında olurdu.

Halk Sofrasının Düzeni

“Taâm-ı âmm” (: ahaliye verilen yemek) mutfaktan çıkarılıp ortaya getirilirken nakipler önde yürüyerek “Bismillah!” derler yüksek sesle. Onların başında elinde altın asa ile Nakîbü’n-nükabâ (: nakiplerin başkanı) onun yanında elinde gümüş asa ile yardımcısı yer alır. Onlar dördüncü kapıdan girip büyük salonda bulunanlara seslerini duyurunca hükümdardan başka herkes ayağa kalkar. Sofra yere bırakıldığı zaman nakipler bir sıra oluştururlar. Onların önünde duran reis, sultanı över, yüceltir de yüceltir. Sonra eğilerek selâm verir; nakipler ve salonda bulunan büyük-küçük herkes ona uyar. Hind ahalisinin âdetince bu esnada Nakîbü’n-nükabânın nutkunu işiten kişi sözün sonunu bekler: Yürüyorsa durur, duruyorsa çakılı kalır olduğu yerde! Hiç kimsenin yerinden kıpırdadığı görülmez.

Nakiplerin reisinden sonra yardımcısı da benzeri bir nutuk çekerek selâm verir. Bu sefer tümü orada bulunanlarla beraber ikinci kez selâma durur. Daha sonra herkes oturur.

Sultan aslında haberdardır ama yemeğin hazır olduğu Küttâbü’l-bâb (: kapı kâtipleri) tarafından yazı ile bildirilir sultana. Bildiri kâğıdı bu işle görevlendirilmiş bir bey çocuğunun eline verilir. Küçük beyzâde kâğıdı hükümdara götürür. Hükümdar kâğıdı okuyunca dilediği emiri çağırır; halkı düzene sokma ve sofraya oturtma görevini ona verir.

Bu sofrada sunulan yemekler, rikak, (: yufka; işkefe) kebab, içine tatlı konulmuş çok köşeli yuvarlak pastalar, pirinç pilâvı, tavuk ve “semûsek”tir. Daha önce de bunlardan bahsetmiş, etraflıca anlatmıştık. Buralıların âdetince sofraya evvelâ kadılar, hatipler, fıkıh bilginleri, şerifler ve şeyhler gelir. Sonra hükümdarın yakınları, onları takiben de büyük emirler gelir. Onların ardından halk oturur sofraya. Herkes kendine ayrılmış mekâna oturduğundan itiş kakış ve düzensizlik göze çarpmaz. Millet tamamen sofraya kurulunca “şürbedâriye” tayfası (: sâkılar) çıkar ortaya. Ellerinde çeşitli bitkilerin şerbetleriyle dolu altın, gümüş, bakır ve cam kadehler vardır.

Yemekten önce bunlar içilir. Şerbet faslından sonra hâcipler “Bismillah!” der. Sonra yemeğe başlanır, herkesin önüne sofradaki yemek türlerinin tümünden konulur.

Yemeğe oturan cümle ziyaretçinin kendine ait tabağı vardır. Kimse kimsenin kabından yemez! Yemek faslı bitince kalaydan yapılmış testilerle “fuka” dağıtılır. Bu meşrubat halka verildiğinde hâcibler hep bir ağızdan “Bismillah!” derler. Daha sonra tenbûl ve fevfelle dolu tabaklar getirilir. Herkese bir tutam ufalanmış fevfel ile onbeş tenbûl yaprağı verilir. Tenbûl yaprakları, kırmızı ipek iplikle birbirine bağlanmış! Bu yapraklar uzatılınca hâcibler yine “Bismillah!” derler. Oradakilerin hepsi ayağa kalkar. Sofra görevlisi olan emir eğilerek selâm verir, diğerleri de onun selâmına karşılık verirler. Sonra dağılırlar. Günde iki kez sofraya otururlar; öğünlerin biri öğleden evvel, diğeri ikindiden sonradır.

KIRKÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tuğlukoğlu Muhammed Şâh'ın Cömertliğine Dair

Ancak gözlerimle gördüğüm, bizzat tanık olduğum, yanı başımda cereyan eden olayları anlatacağım burada. Sözlerimin doğru olduğunu Allah biliyor; o yeter, şahit olarak... Benim söyleyeceklerim her yana yayılmış, kesin bilgi hâline gelmiştir. Yemen, Horasan ve Fâris gibi Hindistan'a yakın bölgelere dağılmıştır. Buralarda yaşayanların onun cömertliği ile ilgili anlatılanları dosdoğru hakikat bellerler. Özellikle yabancılara eli açık davrandığını iyi bilirler. Çünkü o, dışarıdan gelenleri Hind halkından üstün tutar, onlara bol bol ihsanda bulunur. Muazzam armağanlar, yüksek makamlar verir onlara. Bu adamın yabancı misafirlere gösterdiği yakınlık o dereceye varmıştır ki;

“Bir adama ‘garip’ (: yabancı) dense kalbi kırılır! Onlara muhterem diye seslenilmeli!” diyerek misafirlerin gurabâ (: yabancılar) diye çağrılmasını yasaklamıştır! İnşallah onun cömertliğine ve sonu gelmez armağanlarına dair birkaç olay anlatacağım.

Hükümdarın Şihâbeddîn Kâzerûnî'ye Yaptığı İhsan ve Tacirin Hikâyesi

Bu adam, Kâzerûnlu Meliküttüccar (: tacirlerin reisi) Pervîz'in dostuydu. Hükümdar, Meliküttüccara Kinbâya (: Kenbây, Künbâya) şehrini ikta olarak vermiş, vezirlik vaadinde de bulunmuştu. Pervîz, dostu Şihâbeddîn'e haber saldı. Şihâbeddîn, sultana hediye olarak hazırladığı eşya ile geldi Pervîz'in yanına. Bu hediyeler şöyle: Altın pullarla bezeli yünden bir serâçe (: çadır çiti), buna uygun bir kabul çadırı, yine süslü yünden mamul ve her türlü araç gereci içinde olan bir özel otağ, istirahat (: helâ) çadırı ve bir sürü katır. Meliküttüccar, dostu Şihâbeddîn'in getirdiği hediyeleri de yanına alarak kendi bölge-

sinin gelirini hükümdara sunmak üzere başşehre doğru harekete hazırlandı. Bu arada Vezir Hvâce Cihân, hükümdarın Pervîz'e vezirlik vaat ettiğini duyunca kendi hesabına endişelendi; kıskançlık krizine tutuldu. Kinbâya ve Cüzerât (: Gücerat) yöreleri daha önce onun idaresinde olduğundan, ahali Vezir Hvâce Cihân'a bağlıydı. Onların çoğu Hindu, bir kısmı da yüksek tepelere sığınmış asilerden oluşmaktadır. Pervîz payitahta gitmek üzere yola çıkınca Vezir Hvâce Cihân asilere emir saldı; ona hücum etsinler diye! Şihâbeddîn'i de yanına alan Pervîz, onun hediyesi ve kendi hazineleri ile yolculuğa koyulduğundan normal olarak kuşluk vaktinde mola verdi. Askerin çoğu uykuya dalmış, bir kısmı da etrafa dağılmıştı. Hindu haydutlar kervana saldırarak Pervîz'i öldürüp hazinelerini yağma ettiler. Bu arada Şihâbeddîn'in hediyeleri de talana uğradı. Ama Şihâbeddîn canını kurtardı!

Olayı istihbarat memurlarından duyan hükümdar, Nehrvâla (: Anhilwara) bölgesine ait gelirin otuzbin dinarının Şihâbeddîn'e verilmesini, onun bu servetle memleketine dönmesini emretti. Para Şihâbeddîn'e uzatılınca o almak istemedi ve şöyle dedi:

"Benim amacım hükümdarı görmek, onun huzurunda el pençe divan durup yer öpmektir! Başka şey değildir!" Şihâbeddîn'in sözleri başşehre bildirilince hükümdar mest oldu, yanına getirilmesini buyurdu. İşte biz Şihâbeddîn'le aynı gün huzura girdik. Sultan bize hil'at verdi, güzelce ağırlanmamızı emretti, Şihâbeddîn'e de sayısız armağan yağdırdı.

Bu olaydan birkaç gün sonra ilerde açıklayacağımız gibi bana altıbin tenge verilmesini emretmiştir. O gün Şihâbeddîn'in nerede olduğunu sorunca Bahâeddîn İbnü'l-Felekî cevap verdi:

"Hônd-ı Âlem! Nemîdânem!" Bu cümle şu anlama gelir:

"Cihan hükümdarı! Bilmiyorum!" Sonra ekledi:

"Şunîdem, zahmed dâr û!" Yani;

"Duydum ki hastaymış o!" demektir. Sultan konuştu:

"Berûv hemîn zemân der hızâne! Yek lek tenge zer bekîrî ve pîş û berî tâ dil-i û hûş şevêd!" Bu cümle şu anlama gelir:

"Git derhal hazineye! Yüzbin tenge al, ona götür; gönlü hoş olsun!" Bahâeddîn emri yerine getirdi. Hükümdar, Şihâbeddîn'in bu parayla Hind mallarından dilediğini rahatça almasını söyledi ve Şihâbeddîn alış-veriş ihtiyacını gidermedikçe hiçkimsenin hiçbir şey satın almamasını emretti! Sadece ona özgü, baştan aşağı donanmış üç gemi hazırlattı. Yol azığı, âlet-edevat ve gemicilerin ücretine kadar her şey vardı bu donanımda! Şihâbeddîn, Hürmüz adasına çıkıp orada muhteşem bir köşk yaptırdı.

Bu binayı sonradan gördüm. Şihâbeddîn'e de Şiraz şehrinde rastladım. Bütün servetini yitirmişti, Şiraz sultanı Ebû İshâk'tan yardım bekliyor, onun acıyacağını sanıyordu! İşte böyledir Hind ülkesinin serveti! Bu diyardan aldığı para ile uzağa gidebilen pek azdır. Oradan zengin çıkmayı başarsa bile başka bir ülkeye vardığında Hak Teâlâ ona mutlaka bir afet gönderir ve zenginliğini yok eder onun! Şihâbeddîn'in bütün malı, Hürmüz hükümdarının kendi yeğenleriyle (: kardeşinin iki oğluyla) yaptığı kavga esnasında yitip gitti!

Hükümdarın Şeyhler Şeyhi Rükneddîn'e Yaptığı İhsan

Hind hükümdarı, Halife Ebu'l-Abbâs'a armağan göndermiş, hilâfet makamına bağlılığı sebebi ile Hind ve Sind ülkelerinde tek hâkim olduğuna ilişkin bir tasdik yazısı iletmesini rica etmişti ondan... Bu rica üzerine Halife Ebu'l-Abbâs, ilgili yazıyı Mısır'da şeyhler şeyhi makamında bulunan Rükneddîn vasıtasıyla gönderdi. Rükneddîn, Hind hükümdarının karşısına çıkınca müthiş saygı gördü, hediyeye boğuldu. Rükneddîn ne zaman huzura gelse hükümdar ona saygı gösterip ayağa kalkmış, uğurlarken de peşinden servet akıtmıştır. Onun aldığı hediyeler arasında som altından yapılmış çadır levhaları ve mihlari vardı. Hükümdar, Rükneddîn'e şöyle demişti:

"Karaya çıktığın zaman bu altın mihlari nalla atlarını!" Rükneddîn Yemen istikametine giden gemiye binmek üzere Kinbâya'ya doğru yollandı. Fakat bu sırada Kadı Celâleddîn isyanı başladı. İbnü'l-Kavlemî'nin ve Rükneddîn'in malları yağma edildi! İbnü'l-Kavlemî, Rükneddîn'le beraber sultanın yanına kaçtı. Hükümdar onu görünce şaka yollu:

"Âmedî ki zer beribâdi keri sanem harî, zer neberî ve ser nihi!" Bunun anlamı şudur:

"Altın yüklenip güzel yüzlü dilberlerle eğlenmek için geldin ama altın yüklenemediğin gibi kelleni de bırakacaksın burada!" Bu sözleri, takılma bâbında söylemişti. Daha sonra şunları ekledi hükümdar:

"Aklını dağıtma, içini hoş tut! Ben şimdi asilere karşı hücumu geçiriyorum, onların çaldığının kat kat fazlasını vereceğim sana!"

Ben Hind ülkesinden ayrıldıktan sonra duydum ki sözünü tutan hükümdar, Rükneddîn'e kaybettiği servetin tamamını vermiş! O bu para ile Mısır'a dönmüş.

Tirmizli Vâiz Nâsireddîn'e Verdiği Armağan

Fıkıh bilgini olan bu vâiz sultanın yanına geldi ve bir sene onun ihsanıyla yaşadıkdan sonra yurduna dönmek istedi. Sultan da izin ver-

di ama onun sohbet ve öğüdünden nasiplenmemiştir henüz. Ma'ber yöresine yapmayı düşündüğü seferden önce içinde bir heves uyandı; onun vaazını dinlemek konusunda. Böylece mukasırî denilen ak sandal ağacından bir minber hazırlanmasını, minberin çivi ve kaplamalarının altından yapılmasını, üst tarafına da büyük bir yakut yerleştirilmesini emretti. Nâsireddîn'e de mücevher işlemeli, siyah bir Abbâsî hil'atı ve aynı tarzda bir sarık hediye etti.

Nâsireddîn için "serâce"nin iç kısmında minber kuruldu. Serâce, çadır perdesine (: çadırın çevresini saran perdemsi çit) denilir. Hükümdar, sağına ve soluna seçkin devlet adamlarını dikerek tahtına kurdu. Kadılar, fıkıh bilginleri ve emirler yerlerini aldılar. Vâiz Nâsireddîn gayet etkileyici bir hutbeden sonra vaazını verdi. Aslında pek marifetli olmamasına rağmen şanslı yaver gitti! Minberden indiğinde hükümdar ayağa kalkıp onu kucakladı ve file bindirdi. Orada bulunanlara emretti; vâizin önünde yayan yürüsünler diye! İçlerinde benim de bulunduğum cemaat, hükümdar serâcesinin hemen karşısında kurulu olan vâiz serâcesine doğru yürüdü. Her şeyi renkli ipektendi bu evceğinizin... Sayvanı (: dış kısmı) da ipekten, özel çadırı da ipekten! O oturunca biz de oturduk. Serâcenin bir tarafında hükümdarın hediye ettiği altın kapkacak bulunuyordu. İçine bir adam oturacak kadar geniş bir mangal, iki tencere, sayısını hatırlayamadığım kâseler, pek çok sürâhi, bir temîsende (: kırba), dört ayaklı sofa ve bir rahle... Hediyelerin tamamı som altından! Bu sırada İmâdeddîn Semnânî serâcenin kazıklarından ikisini kaldırıp baktı; biri bakırdan diğeri kalaydandı! Bunlar uzaktan bakana gümüş izlenimi veriyorsa da aslında bizim belirttiğimiz gibi bakır ve kalaydan ibaretiler! Huzura geldiğinde hükümdar ona yüzbin dinar dirhem, ikiyüz de köle vermişti. Nâsireddîn kölelerin bir kısmını azat etmiş, bir kısmını da yanına almıştır.

Hükümdarın Erdevîlî (: Erdebilli) Abdülazîz'e İhsanı

Abdülazîz, fıkıhta ve hadîste uzman biriydi. Dımaşk'ta Takıyyüddîn İbn Teymiyye, Burhâneddîn İbnü'l-Barkah, Cemaleddîn Mizzî, Şemseddîn Zehebî ve diğerlerinden ders görmüş, bu birikimle sultanın yanına gelmişti. Sultan ona armağan yağdırdı, saygıda kusur etmedi.

Bir gün huzurda Hz. Abbâs ve oğlunun erdemine dair hadisler okudu, –Hak Teâlâ her ikisinden de hoşnut olsun– onların soyundan gelen halifelerin iyilik ve üstünlüklerine ilişkin bir şeyler anlattı. Bu menkıbelerden epey etkilenen hükümdar, Erdebilli'nin ayaklarına sarılıp öptü ve üzerinde ikibin tenge altın bulunan bir tepsi getirtti! Koca serveti kendi eliyle onun başına saçarak:

“Şu sini, altınlarla senindir!” dedi. Bu olayı daha önce de anlatmıştık.

Şemseddîn Endukânî’ye Verdiği Armağanlar

Fıkıh bilgini Endukânî Şemseddîn, filozof ve şair mizaçlı biriydi. Hükümdarı öven yirmiyedi beyitlik bir kaside okudu. Hükümdar bu adama her beyit için bin dinar dirhem verdi! Daha önceki hükümdarların tek beyte bin dirhem verdikleri söylenir ki, hükümdarın verdiği- nin onda biri eder bu!

Adudiddîn Şavankârî’ye Yaptığı İhsan

Adudiddîn, şöhreti ülkenin her yanını sarmış hatırı sayılır bir fıkıh bilginiydi. Onun yaptıklarını duyan sultan, bir de güzel ahlâkın- dan haberdar olup etkilenince adamın memleketi Şavankâra’ya onbin dinar dirhem gönderdi. Fakat o, hükümdarı hiç görmediği gibi saraya da gelmemiştir!

Kadı Mecdüddîn’e Verdiği Hediyeler

Sultan, herkesçe bilinen kerametlerin sahibi erdemli bilgin, Şiraz Kadısı Mecdüddîn’in menkıbelerini duyunca, –bu kadıdan birinci bölümde bahsetmiştik, onunla ilgili haberler ilerde yine gelecek– Dimaşklı Şeyhzâde aracılığıyla Şiraz’a onbin dinar dirhem gönderdi.

Burhâneddîn Sagarcî’ye Verdiği Armağan

Burhâneddîn, sahip olduğu her şeyi dağıtan, başkalarını kendine tercih eden yüksek ahlâklı vâizlerdendi. Çoğu zaman borç alır halka dağıtırdı! Hükümdar onun menkıbelerini duyunca, kırkbin dinar gön- dererek başşehre gelmesini rica etti. Burhâneddîn dinarları kabul etti, borçlarını ödedi ama Hitâ ülkesine yöneldi; hükümdarın huzuruna çıkmayı doğru bulmayarak şöyle dedi:

“Karşısında bilginlerin dikildiği bir hükümdara gitmem!”

Hacı Kâvun’a Yaptığı İhsan ve Onun Hikâyesi

Hacı Kâvun, Irak hükümdarı Ebû Saîd’in amca oğlu idi. Kardeşi Musa, Irak şehirlerinin birinde bey idi. O da Hind sultanına geldiğin- de saygı gördü, hediyeler aldı.

Bu adamı gördüm: Vezir Hvâce Cihân ona hediyeler getiriyordu. Biri yakut, diğeri zümrüt, öteki inci ile dolu üç sini vardı ortada. Hükümdar Hacı Kâvun’a getirilenlerden bol bol verdi. Bunun dışında gayet yüklü bir servet ihsan etti.

Hacı Kâvun Irak'a gitmek üzere yola düştü. O sıralarda kardeşi vefat etmiş, yerine Süleyman Hân geçmişti. Hacı Kâvun kardeşinin mirasını istedi ve beylik davasına kalkıştı. Askerler ona bağlılığını bildirip biat edince Fâris bölgesine giderek demin bahsettiğimiz İmam Adudiddîn'in oturduğu Şavankâra şehrine geldi. Şehir dışında konaklayınca oranın şeyhleri kendisini karşılamakta biraz geciktiriler. Geç gelen şeyhlere çıkıştı:

"Bize biat edip bağlılığınızı bildirme konusunda tez davranmanız gerekmiyor muydu? Neydi engel?" Huzura gelen şeyhler özür dilediler, mazeret gösterdiler ama Hacı Kâvun onların sözlerine kulak asmayarak yanındaki askerlere:

"Kılıç tıhar!" dedi. Bu cümlemin Arapça karşılığı: "Cerridussuyû!"tur (: Kılıçları çıkarın!). Kılıçları çektiler, boyunları vurdular. Şeyhlerden oluşan zavallı kurbanlar hayli kalabalıktılar.

Bu şehir civarında oturan beyler Hacı Kâvun'un davranışını haber alınca kızdılar. Fıkıh bilen büyük beylerden Semnanlı Şemseddîn'e mektup göndererek Şavankâraların uğradığı felâketi bildirdiler. Ayrıca Hacı Kâvun'la dövüşmek için yardım istediler. Şemseddîn ordusu ile harekete geçti. Bu arada galeyana gelen bölge halkı, katledilen şeyhlerinin öcünü almak için toplandılar; geceleyn Kâvun'un askerlerine baskın düzenleyerek onu ve yandaşlarını darmadağın ettiler!

Kâvun hükümet konağındaydı, halk her yanı sarmıştı. Adam helâya gizlenmişti ama ahali onu buldu, hemen kellesini koparıp Süleyman Hân'a gönderdi. Yükselen hıncın dinmesi için adamın bütün organlarını parçalayıp o yöreye dağıttılar!

Halifesoylunun Hükümdara Gelişi ve Hikâyesi

Abbâsî halifesi Müstansırbillah oğlu Abdülazîz'in soyundan olan Emir Gıyâseddîn Muhammed b. Abdülkahir b. Yusuf b. Abdülazîz, Mâverâünnehir bölgesinin hükümdarı Alâeddîn Tarmaşîrîn'in yanına gelmişti. Tarmaşîrîn, Emir Gıyâseddîn'e saygı gösterdi, iltifatta bulundu. Ayrıca Kuthem (: Kusem) b. Abbâs'ın mezarının bulunduğu zaviyeyi ona hediye etti. Allah Teâlâ, Kuthem'den ve Abbâs'tan razı olsun.

Gıyâseddîn Muhammed, bu zaviyede uzun yıllar oturduktan sonra Hind hükümdarının Abbâsî sülâlesine olan sevgisini işitince Hindistan'a gitmeye niyetlendi. Eski dostu Muhammed b. Ebi's-Şerefi Harbevî ile Hemedânî sufi Muhammed'i Hind hükümdarına elçi yolladı. Bu adamlar sultanın huzuruna çıktılar. Daha önce kendisinden bahsettiğimiz Tirmizli Nâsireddîn, Bağdat'ta Gıyâseddîn Muhammed

ile tanışmış, onun soyunun Abbâsîlere dayandığına dair Bağdat halkının onayına tanık olmuştu. Nâsireddîn, halife soylu Gıyâseddîn için huzura çıkıp tanıklık edince Gıyâseddîn'in elçilerine beşbin dinar veren hükümdar otuzbin dinar da Gıyâseddîn'e gönderdi; payitaht Dihlî'ye gelmek isterse yol harçlığı yerine geçsin diye! Hükümdar kendi eliyle bir nâme yazıp onun teşrifini rica edince mektubu alan Gıyâseddîn derhal yolculuğa çıkarak Sind'e ulaştı. Bu bölgeye gelişti istihbarat görevlileri tarafından Dihlî'ye bildirilince hükümdar âdet olduğu üzere karşılama memurları gönderdi. Gıyâseddîn, Sersetî şehrine erişince Başkadı Gazneli Sadr-ı Cihân Kemâleddîn'in önderliğinde bir heyet yollandı yanına. Gazneli Kemâleddîn'in beraberindeki cemaat, fıkıh bilginlerinden oluşuyordu. Onların ardından da emirleri yolladı hükümdar...

Gıyâseddîn, başşehir dışında Mes'ûdabad'da mola verince sultan geliverdi onun yanına. Birbirleri ile karşılaştıklarında önce Gıyâseddîn sonra da sultan atlarından indiler. Yine önce Gıyâseddîn sonra sultan birbirlerine reverans yaptılar, selâm verdiler.

Gıyâseddîn'in getirdiği hediyeler arasında bazı giysiler vardı. Sultan bunlardan birini beğenip omzuna koydu. Halk onun huzuruna çıktığında nasıl eğiliyorsa öylece eğildi Gıyâseddîn'in önünde! Sonra atlar getirilince hükümdar bunlardan birini kendi eliyle çekip Gıyâseddîn'e sundu:

"Allah aşkına bin!" dedi. Gıyâseddîn kendi hayvanının sırtına bininceye kadar hükümdar üzengiden tuttu, sonra o da bineğine atladı. Ağaçlar onları gölgelemekte, ikisi yan yana ilerlemekteydiler. Hükümdar tenbûl meyvesini kendi eli ile devşirip sundu Gıyâseddîn'e. Bu, sultanın yaptığı en yüksek saygı işaretidir. Çünkü hükümdar herkesle böyle ilgilenmez. Şöyle dedi ona:

"Eğer Halife Ebu'l-Abbâs'a biat edip bağlılığımı bildirmiş olmasaydım elbet sana biat ederdim!" Gıyâseddîn:

"Zaten ben de ona biat etmiştim!" cevabını verdi. Bu diyalogdan sonra Gıyâseddîn şunları ekledi:

"Allah elçisi -Hak Teâlâ'nın rahmeti, esenliği ve bereketi onu kuşatsın!- şöyle buyurmaktadır: 'Ölü bir toprağı diriltten, oranın sahibi bidir.' Sen de bizi dirilttin ey hükümdar!"

Hükümdar daha hoş ve zarif bir karşılık verdi onun sözüne.

İçinde sultanın konaklayacağı serâceye ulaştıklarında Gıyâseddîn'i oraya yerleştiren sultan, kendisine başka bir serâce kurdurdu. İki de geceyi payitahtın dışında geçirdiler.

Ertesi gün Dihlî'ye girdiklerinde hükümdar onu Sîrî veya Darü'l-

hilâfe diye bilinen semtte, Alâeddîn Halcî ve oğlu Kutbeddîn tarafından yaptırılan köşkte ağırladı. Bütün emirlerin kendisiyle beraber Gıyâseddîn'in yanına gelmesini emrettiği gibi köşkte misafirin kullanması için altın, gümüş kapkacak hazırlattı. Misafirin banyo yapacağı küvet bile altındandı! Âdet olduğu üzere, "baş suyu" için dört yüzbin dinar göndermişti. Delikanlılar, hizmetkârlar ve cariyelerden oluşan hizmet grubunu yollayan hükümdar, onun günlük masrafı için yüz dinar ayırdı! Ayrıca özel sofradaki (kendisi için hazırlanan) yemeklerin bir kısmını ona yolluyordu. Sîrî şehrinin tümünü, -evleri ve civar- da hazineye ait bostanları ile beraber- ikta yoluyla ona hediye etmiş; yüz kasabayı onun emrine vermiş, idarî bakımdan Dihlî'ye bağlı olan doğu bölgesinin valiliğine onu atamıştı.

Bunların dışında, yeygisi hazine ambarından alınmak üzere eyeri altınla süslenmiş otuz katır verdi ona! Ayrıca saraya teşrif ettiğinde sadece sultanın at üstünde girebileceği özel bölmeye girecek ve orada inecekti bineğinden. Büyük küçük herkes hükümdara karşı nasıl eğiliyor ve selâma geçiyorsa Gıyâseddîn'e de aynı hürmet gösterilecekti.

Gıyâseddîn huzura çıkınca hükümdar sedirinden iner, yüksek tahtta oturuyorsa ayağa kalkardı. İkisi birbirlerine saygıyla eğildikten sonra beraberce aynı yaygı üstüne kuruluurlardı. Öteki huzurdan çıkmak için ayağa kalkınca sultan da ayağa kalkar yine birbirlerine eğilip selâm verirlerdi. Büyük salon (: kabul dairesi) dışına çıkınca Gıyâseddîn'in altına bir minder konulur ve o canı istediği kadar otururdu bunun üstünde! Böylece saraydan çıkardı. Günde iki defa saraya gelirdi.

Hükümdarın Gıyâseddîn'e Duyduğu Saygıyla İlgili Bir Hatıra

Hükümdar Dihlî'deyken başvezir Bengâle bölgesinden geldi. Sultan büyük emirlere veziri karşılamalarını emretti. Arkasından kendi çıktı. Ona çok iltifat etti. Şehirde hükümdarın sefer dönüşünde yapılageldiği gibi kubbeler kuruldu... Halife soylu Gıyâseddîn ile fıkıh bilginleri, kadılar ve ileri gelenler başvezirle görüşmek için öne çıktılar. Hükümdar kendi köşküne döndüğünde vezirine:

"Mahdûmzâde'nin kaldığı yere git!" dedi. Gıyâseddîn'i böyle çağırıyordu. Mahdûmzâde, "hizmet edilesi adamın evlâdı" demektir. Vezir, halifesoylu Gıyâseddîn'i ziyaret ederek ikibin "tenge" altın ile pek çok giysi hediye etti. Emir Kabûla ve diğer büyük emirlerle beraber ben de oradaydım.

Benzeri Bir Hikâye

Halifesoylu Gıyâseddîn'i eskiden beri sevmeyen Gazne meliki (: beyi) Behrâm, Dihlî'ye gelmişti. Hükümdar, halifesoyluya verdiği Sîrî şehrindeki evlerin birinde Behrâm'ın misafir edilmesini sonra da ona özel bir konuk evi yapılmasını emretti. Halifesoylu Gıyâseddîn bunu duyunca öfkelen-di. Saraya giderek her zamanki yerine kurulup veziri çağırdı. Ona şöyle dedi:

"Benden selâm söyle Hônd-ı Âleme! Hediyelerin tümünün evimde durduğunu, zerrece eksiltmediğim gibi iyice artırdığımı bildir. Bundan böyle sizinle kalacak değilim!" Kalkıp gitti. Gıyâseddîn'in dostlarından birine bu öfkenin sebebini soran vezir şu cevabı aldı:

"Bu öfkenin sebebi, Hônd-ı Âlemin, Gazne beyine Sîrî'de bir konuk evi yapılması için emir çıkarmasıdır!"

Bunun üzerine vezir, hükümdarın huzuruna çıkarak durumu anlattı. Hükümdar hemen onbeş adamı ile beraber at sırtında Gıyâseddîn'in kapısına geldi. İçeri girmek için izin istedi!. İzin verilince köşk dışında, sıradan insanların atını bağladığı yerde indi bineğinden ve Gıyâseddîn ile görüşerek özür diledi; öteki de özü kabul etti. Ayrıca şöyle dedi sultan:

"Allah'a andolsun! Boynuma ayağını koymadıkça senin benden hoşnut olduğuna inanmam!" Ama halifesoylu:

"Öldürüleceğimi bilsem bile bunu yapamam!" cevabını verdi. Hükümdar direterek:

"Başım hakkı için, elbette bunu yapacaksın!" diyerek başını yere koyunca Büyük Bey Kabûla, Gıyâseddîn'in ayağını kaldırıp sultanın boynuna koydu. Bu davranıştan sonra sultan doğrulup şöyle dedi:

"İşte şimdi benden hoşnut olduğuna inandım! Artık gönlüm rahattır!"

Bu çok gariptir. Başka hiçbir hükümdardan buna benzer bir şey işitilmemiştir!

Bir bayram günü Gıyâseddîn'in yanındaydım. Büyük Bey Kabûla hükümdar tarafından gönderilen gayet havalı, çok pahalı üç elbise getirdi. Gıyâseddîn'in iki yakasının birbirine ilişmesini sağlayan ipek iliklerin yerine fındık büyüklüğünde inci taneleri konulmuştu. O, köşkten inene kadar Büyük Bey kapıda bekledi ve bahsettiğimiz giysileri giydirdi. Sultanın halifesoylu Gıyâseddîn'e verdiği hediyeler saymakla bitmez! Akıl almaz bunu! Buna rağmen halifesoylu, Allah'ın en cimri kullarındandır. Onun elinin sıkı olduğuna dair öyle enteresan rivayetler var ki duyan şaşkına döner! Kısaca sultan cömertlikte ne ise bu adam da cimrilikte o! Bu konuyla ilgili bazı hikâyeleri nakledelim size.

Halifesoylunun Cimrilğine Dair Hikâyeler

Onunla aram iyiydi. Evine çok gider gelirdim, Hindistandan ayrıldığımında Ahmed adlı oğlumu onun yanında bıraktım. Hak Teâlâ ikisinin başına neler getirdi bilmiyorum.

Bir gün ona sordum:

“Niçin yemeğe arkadaşlarını toplamıyorsun da kendi başına oturuyorsun?”

“Onları seyretmeye tahammül edemiyorum, çokluklarından ötürü! Benim yemeğimi yiyorlar gözlerimin önünde!” diye cevap vermesin mi!

O tek başına yemek yedi. Dostu Muhammed b. Ebi’s-Şerefi onun sevdiklerine biraz yemek gönderir, geri kalanı kendi alırdı!

Ona sürekli gidip geldiğim için oturduğu köşkün hayat kısmının hep karanlık kaldığını, burayı aydınlatmak için bir kandil bile yakmadığını görürdüm. O, köşkünün bahçesinden küçük odun parçaları ve çalı çırpı topluyor, mahzenlere dolduruyordu; defalarca tanık oldum! Bu konuda onunla konuştuğumda şöyle cevap veriyordu.

“Elbet buna da ihtiyaç olur!”

O kendi dostlarını, kölelerini ve hizmetine verilenleri daima bahçe ve ev işlerinde çalıştırıp şöyle derdi:

“Hizmet etmedikleri zaman sofradan yemelerine razı olamıyorum!”

Bir defasında borçlanmıştım. Ha bire kapım çalınıyordu. Gıyâsed-dîn yanıma gelip;

“Vallahi senden borç yükünü kaldırmaya niyetlendim ama nefsim buna izin vermedi!” demesin mi!

Başka Bir Hikâye

Bir gün bana şu olayı anlattı:

Dört kişiden oluşan grubumuzla Bağdat’tan çıktık. Aramızda Muhammed b. Ebi’s-Şerefi de vardı. Muhammed onun dostudur. Yayan gidiyorduk ve yanımızda azık yoktu. Bir kasaba yakınındaki pınar başında konakladık. İçimizden biri su dibinde dirhem bulunca evvelâ:

“Bir dirhemle ne yapabiliriz ki?” dedik. Sonra ekmek almaya karar vererek birimizi bu iş için gönderdik. Fakat kasaba fırıncısı ekmeği tek başına satmadığını, bir kıratlık ekmeğin yanında bir kırat da saman sattığını söyleyince arkadaşımız adamdan hem ekmek hem de saman almış! Hayvanımız olmadığı için samanı bir kenara attık. Ekmeği aramızda lokma lokma bölüştük! Bugünse senin bildiğin hâle geldim.”

Gıyâseddîn'e cevap verdim:

"Hak Teâlâ'nın bunca iyiliğine karşılık senin şükretmen, yoksullara bol bol sadaka vermen gerekir!" Karşılık verdi:

"Böyle cömert davranmak, benim için mümkün değil!"

Onun ne birine bir şey verdiğini ne de hayırlı bir iş yaptığını gördüm! Hastalık hâline gelmiş cimrilikten Allah'a sığınırım!

Başka Bir Hikâye

Hind ülkesinden döndükten sonra Bağdat'ta Gıyâseddîn'in dedesi müminlerin emiri Halife Müstansır'ın eseri olan medresenin kapısında oturuyordum. Yoksul bir gencin, medreseden çıkan bir adamın peşinde koştuğunu gördüm. Oradaki öğrencilerden biri:

"Bu genç, Halife Müstansır'ın Hind ülkesinde bulunan torunu Emir Muhammed Gıyâseddîn'in oğludur!" deyince delikanlıyı yanıma çağırdım. Ona:

"Ben Hindistan'dan geliyorum! Baban hakkında sana bilgi verebilirim!" dedim. Delikanlı:

"Bugünlerde onun haberi geldi bana!" diyerek yine adamın arkasından seçirtti. O adamın kim olduğunu sorduğumda bana şöyle denildi:

"O, vakıflara bakan görevlidir. Şu genç ise bir mescitte imam. Adamın gence her gün bir dirhem ödemesi gerekiyor. Bu yüzden peşinde koşuyor, ücretini istiyor ondan!"

Hayretim iyice arttı! Allah'a andolsun eğer babası, Hind sultanı tarafından armağan edilen elbisedeki incilerden sadece tekini gönderseydi bu tek parça bıçare genci zengin ederdi. Böyle durumlara düşmekten Allah'a sığınırım!

Hükümdarın, Suriye Araplarının Emiri Olan Hibetullah b. Mühennâ Oğlu Seyfeddîn Gadâ'ya Verdiği Armağanlara Dair

Bu emir, Hind sultanının huzuruna geldi ve iyilik buldu! Hükümdar onu Dihlî şehrinde Sultan Celâleddîn'in konağına yerleştirdi. Bu konak, "Köşk-i Lâl" diye bilinir; yani "Kızıl Konak". Muhteşem bir yer! Ağırlama salonu çok büyük, giriş koridoru da devasa boyutlardadır. Bina kapısının üst tarafında, büyük kabul salonuna bakan bir kubbe bulunur. Kubbe bir yandan da binanın girişinde bulunan ikinci salona bakmaktadır. Bir zamanlar Sultan Celâleddîn işte bu kubbede oturur, önündeki büyük alanda oynanan top (: çevgen) oyununu seyrederdi.

Emir buraya geldiğinde ben de içeri girmiştım. Bütün köşeler, koltuk, halı, minder gibi ev eşyasıyla doluydu. Fakat eşyalar dökülü-yordu, kullanıma elverişli değildi. Çünkü Hind’de âdet, hükümdar vefat ettiği zaman köşkünü eşyası ile olduğu gibi bırakmak ve hiç dokunmamaktır! Ölenin yerine geçen, başka bir köşk yaptırır.

Konağa girince her tarafı dolaştım, üste çıktım... Bu yapıdan ala-cağım dersler vardı, gözlerim yaşardı. Yanımda tatlı dilli, edebiyat âşığı Fakih Cemaleddîn bulunuyordu. Bicâye’de doğan, Gırnata asıllı olup Mağrip’ten gelen Cemaleddîn, Hind diyarını yurt edinmişti ken-dine. Babasıyla bu topraklara göçmüş, çoluğa çocuğa burada karış-mıştı. Yan yana köşkü seyrettiğimizde şu beyitleri okudu bana:

*“Sultanlarını sorarsan, sor kuru balçığa,
Büyük başlar döner bir gün kurukafa toprağa!”*

Birazdan anlatacağımız gibi bu köşkte emirin düğün yemeğine katıldım. Hükümdar Arapları çok sever, onları el üstünde tutar, erdemlerinden bahsederdi. Emir Seyfeddîn huzura vardığında ona ihsanda bulundu, bol bol verdi. Bir defasında Mânîkbûr yöresinin büyük beyi Bâyezîdî’den gelen hediyeler arasındaki onbir küheylânın hepsini emire hediye etti. Bir keresinde de eyeri ve gemi altın kapla-ma on küheylân hediye etti ona! Hükümdar, kızkardeşi Firûz Hûn-de’yi onunla evlendirmiştir.

Emir Seyfeddîn’in, Sultanın Kızkardeşi ile Evlenmesi

Hükümdar, kızkardeşinin Emir Gadâ ile evlenmesini isteyince şavnuvîs (: evlendirme kâtibi) diye çağırılan Fethullah Bey’i düğün yemeğiyle ilgili harcamalara bakmaya memur kıldı. Bana da Emir Gadâ’nın yanından ayrılmamamı, onunla arkadaşlık etmemi emretti. Fethullah daha önce bahsettiğimiz Kızıl Köşk’ün iki büyük salonuna sayvanlar kurdurup içlerine koca koca kubbeler kondurarak her tarafı nadide halılarla döşetti. Hükümdar, şarkıcılar prensi Şemseddîn Tebrî-zî’yi getirtti. Bu adamla beraber kadın-erkek şarkıcılardan ve maharetli dansözlerden oluşan büyük bir grup geldi. Hepsisi de sultanın kölele-riydiler. Aşçılar, fırıncılar, kebabçılar, tatlıcılar, şurbedârlar (: meyve suyu ve içki sunanlar) ve tenbûldârlar (: tenbûl tutanlar) getirildi. Sığırlar ve kuşlar kesildi. Onbeş gün boyunca ahaliye düğün yemeği verildi. İleri gelen emirler ve yabancı misafirler gece gündüz ziyafetler-de hazır bulundular. Zifaf gecesine iki gün kala saraydan gelen kadın-lar köşkü güzelce süsleyip döşedikten sonra Emir Seyfeddîn’i getirdi-

ler. Bu adam Arap asıllı bir yabancı olup burada hiçbir yakını bulunmadığı için hatunlar onun çevresini sardılar. Onu, kendisine ayrılmış mindere oturtttular.

Hind sultanı emirin, kendini ailesi arasındaymış gibi hissetmesi için kardeşi Mübarek Hân'ın annesinin, Emir Gadâ'nın annesi yerine oturmasını; saray kadınlarından birinin kızkardeş, diğerinin hala, ötekini de teyze makamında Gadâ'nın çevresini sarmalarını emretti. Bu hatunlar onu mindere oturtttuktan sonra ellerine ve ayaklarına kına yaktılar. Diğer kadınlar onun başında çaldılar oynadılar, sonra da zıfâ köşküne döndüler. Emir Gadâ yakın arkadaşları ile orada kaldı.

Hükümdar, biri damat tarafını diğeri gelin tarafını temsil etmek üzere emirlerden oluşan iki kurul seçti. Oralıların geleneğine göre gelin tarafını temsil eden heyet, kızın erkeğe dolanacağı konağın kapısı önünde bekler. Damat da kendi kadrosuyla gelir kapıya. Ancak içeri girmek için kızın grubunu yenmek zorundadırlar. Yenemezlerse binlerce dinar verirler karşı tarafa; böylece geçebilirler!

Gün batımından sonra Emir Gadâ'ya atlastan mamul, mücevher işlemeli paha biçilmez bir damatlık getirildi. Üzerindeki incilerin çokluğundan elbisenin rengi belli olmuyordu! Yine böyle gösterişli bir külâh verildi damada. Ben böyle başlık ve giysi görmedim! Hükümdarın kendi kayınlarına; Melikü'l-mülûk Semnanlı İmâdeddîn'in oğluna, Melikülulemânın oğluna, Şeyhülislâmın oğluna ve Cihân Buhârî'nin oğluna verdiği elbiseleri gördüm, böylesi hiçbirinde yoktu!

Emir Seyfeddîn, arkadaşları ve köleleri ile ata bindi. Her birinin elinde önceden hazır ettiği bir değnek bulunuyordu. Yasemin, nesrin ve raybûl çiçeklerinden taca benzer bir şey yaptılar. Bunun kenarında yüzü ve göğsü örtecek bir tül bulunuyordu. Başına taksın diye emire götürdüler. Lâkin o çöl arabı olduğu için, ne saray adabından ne de şehirlilikten haberi vardı! Bu yüzden geri durdu, başına koymadı. Ben ısrar edip "Allah aşkına!" deyince tacı yerleştirerek Bâbü's-Sarf denilen kapıya geldi. Buraya Harem Kapısı da derler. Orada gelinin grubu bulunmaktaydı.

Emir kendi cemaati ile an'anevî hücumu yaptı. Hücum, Araplara özgüydü. Karşı çıkanların hepsini yere serdiler. Gelin tarafından hiç kimse diremedi buna! Sultan, Emir Seyfeddîn ve grubunun hamlesini çok beğendi.

Damat böylece büyük salona girdi. Gelin, atlas kumaşla döşenmiş mücevherle bezenmiş yüksek bir tahtın üzerindeydi. Büyük salon, kadınlarla doluydu. Türlü eğlence araçlarını getiren çalgıcılar emire saygı için ayakta bekliyordu. Seyfeddîn at üzerinde teşrif

edip kızın bulunduğu tahta yaklaştı. Bineğinden indi. (Yüksek) tahtın ilk basamağına çıkınca başını eğdi. Gelin ise ayağa kalkarak damat çıkıncaya dek öylece durdu. Sonra kendi eliyle tenbûl uzattı damada. Emir, tenbûlu aldıktan sonra gelinin bir alt basamağına oturdu. Emir'in dostları, oradakilerin başlarına altın saçtılar. Kadınlar çil çil dinar topladı. Bu sırada şarkıcı cariyeler içeride o biçim döktürüyor; kapıda ise davul, zurna ve borular ötüyordu. Ayağa kalkan emir, gelinin elinden tutarak aşağı indi. Damat önde, gelin biraz arkadaydı.

Emir atına binip halıları çiğneyerek ilerledi. Ona ve dostlarına altın serpildi. Gelin de bir tahtırevana konularak köşke kadar kölelerin omuzlarında götürüldü. Hatunlar gelinin önünde atlarının sırtından ilerlerken diğer kadınlar yayan gidiyordu.

Düğün alayı, bey yahut ileri gelen birinin konağının önünden geçerken ev sahibi çıkar, mevkiine göre kafilenin üzerine dinar ve dirhem saçar; âdet gereğince düğün alayı köşke varana kadar devam eder bu...

Gelin ertesi gün eşinin bütün arkadaşlarına kumaş ve altın gönderdi. Sultan da onların her birine koşum takımı eksiksiz atlar hediye etti. Ayrıca içlerinde ikiyüz ilâ bin civarında dinar bulunan keseler verdi. Melik Fethullah da hatunlara ve çalgıcılara kese kese para ve renkli ipek kumaş dağıtmıştır.

Hind halkının âdeti; şarkıcılara kimsenin bir şey vermemesidir. Onlara düğün sahibi ihsanda bulunur. O gün bütün halka yemek verildi.

Düğün sona erince sultan; Mâlva, Cüzerât (: Gücerat) Kinbâya ve Nehrvâla vilâyetlerinin Emir Gadâ'ya verilmesini emretti. Ayrıca demin sözü geçen Fethullah Bey'i de bu yörelerde Emir Gadâ'nın yardımcıları yaptı. Emire hürmet gösterdi, müthiş övdü onu! Ama kup kuru bir bedevî olan Gadâ bu kadar takdire lâyık değildi. Çölün kaba-sabalığı ona egemen oldu, bu yüzden zifafından yirmi gün sonra başına bir sürü belâ açtı!

Emir Gadâ'nın Hapsedilmesi

Evlendikten yirmi gün sonra sultanın sarayına giden Emir Gadâ huzura çıkmak istedi. Ama Emirü'l-perdedâriye (: özel kapıcıların başı) engel olunca beriki kulak asmadı ve zorbaca içeri dalma teşebbüsünde bulundu. Kapıcı, Gadâ'nın saç topuzundan tutup çekti. Gadâ oradaki bir sopa ile herife vurdu ve yaralandı! Oysa dayak yiyen kapıcı, ileri gelen emirlerdendi. Babası Gazne Kadısı diye bilinmekteydi ve Gazneli Mahmûd Sebük Tikin'in soyundandı. Hind hüküm-

darı, onun babasına “Baba” oğluna “Birader” diye seslenirdi. Adam kanlı elbiselerle hükümdarın huzuruna çıkıp Emir Gadâ’nın zorbalığını anlattı. Sultan bir süre düşündükten sonra:

“Aranızdaki davayı ancak kadı sonuçlandırır! Hükümdar bu suçun halktan biri tarafından işlendiğini bilse asla affetmez! İdamı gerektiren bir şey bu! Ama, suçlu yabancı olduğu için hoş görüyorum!” dedi.

O sırada Kadı Kemâleddîn büyük salondaydı. Hükümdar, Melik Tatar’a sorgulamada hazır bulunmasını emretti. Hac dolayısı ile (bir süre) Mekke ve Medine’de kalmış olan Melik Tatar, Arapçayı iyi konuşuyordu. Emir kendisini savunabilsin diye şöyle sordu Melik Tatar:

“Sen bu adamı dövdün mü? Yoksa hayır de!” Oysa Emir Seyfeddîn Gadâ cahil ve kibirli biriydi:

“Evet, onu dövdüm!” cevabını verdi. İş bununla kalmadı; dövülenin babası gelip arayı bulmaya çalıştı. Seyfeddîn yine kabul etmedi! Kadı Kemâleddîn o gece emirin zindana atılmasını emretti. Allah’a yemin olsun, emirin hanımı –sultan korkusundan olacak– kocasına ne bir döşek gönderdi ne de hâlini hatırlı sordu! Emirin arkadaşları da endişeye kapılarak servetlerini bırakıp kaçtılar.

Bu arada ben hapishaneye gidip emiri görmek istedim, fakat yüksek rütbeli görevlilerden biri amacımın ziyaret olduğunu anlayınca:

“Unuttun galiba?” dedi.

İlerde anlatacağım üzere, daha önce İbn Şeyhi’l-Câm Şeyh Şihâbeddîn’i ziyaret ettiğim zaman neler olduğunu, bu yüzden hükümdarın beni nasıl idam etmek istediğini hatırlattı. Bu uyarı üzerine geri döndüm, onu ziyaret edemedim.

Emir Gadâ öğlenleyin zindandan çıktı ama hükümdar onun işlerini durdurdu, verdiği vilayetleri elinden aldı, sürgün edilmesini istedi ve emire ağır sözler söyledi.

Hind hükümdarının Mugîs İbn Melik’il-mülûk adında bir kayını vardı. Hükümdarın kızkardeşi ömrü boyunca şikâyetçi olmuştu bu adamdan ve hep sultana anlatmıştı derdini. Cariyelerinin bildirdiğine göre bu kadın kocasının zulmünden ötürü göçmüştür bu dünyadan. Mugîs’in soyunda bozukluk vardı. Sultan bu adam için kendi eliyle yazdığı emr-i şahanesinde:

“Yolda bulunan (: piç) herif sürülsün!” dedi. Onun, Emir Gadâ’yı kastederek:

“Mûşhvâr sürülsün!” diye yazması da böyle bir hakaretti. Mûşhvâr, fare yiyen demektir. Çünkü çöl Arapları “Yerbû” denen hayvanı yerler. Bu hayvan fareye benzer.

Hükümdar Emir Gadâ'nın ve Mugîs'in sürülmelerini emretti. Nakipler, Emir Gadâ'yı almak için geldiklerinde o karısına veda amacı ile evine giriyordu. Nakipler de peşisıra girdiler eve. Kendisi ağlaya ağlaya çıktı! Ben saraya giderek geceyi orada geçirdim. Kumandanlardan biri niçin burada gecelediğini sorunca cevap verdim:

"Emir Seyfeddîn'in geri çağrılmasını ve sürgüne gönderilmemesini rica amacıyla geldim!" Adamcağız bunun mümkün olmadığını söyleyince:

"Allah'a andolsun, emir geri çağrılınca dek yüz gece geçse de sultanın sarayında yatacağım!" cevabını verdim. Bunu duyan hükümdar, Gadâ'nın geri getirilerek Lâhevrlî (: Larbenderli) Emir Kabûla'nın hizmetine verilmesini emretti. Emir Gadâ, Kabûla'nın yanında dört sene kaldı. Bu süre içinde yanından hiç ayrılmadı. Onunla yan yana ata biniyor, sefere çıkıyordu. Sonunda yola geldi, edeplendi! Sultan onu eski makamına getirdi ve ıktâ yoluyla eyaletler verdi ona. Bir grup askerin başına geçirerek rütbesini yükseltti.

Hükümdarın, Başvezirinin İki Kızını, Bizimle Beraber Dihlî'ye Gelen Hudâvendzâde Kıvâmeddîn'in Oğullarıyla Evlendirmesi

Hudâvendzâde huzura çıktığı vakit hükümdar ona ihsanda bulundu, hediyeler yağdırdı ve çok saygı gösterdi. Bir süre sonra da Vezir Hvâce Cihân'ın iki kızını onun oğullarıyla evlendirdi. O günlerde vezir payitahtta değildi. Sultan geceleyin vezirin köşküne teşrif etti, onun vekili gibi davranarak nikâh esnasında hazır bulundu; kadı efendi mihri okuyuncaya kadar ayakta bekledi. Diğer kadılar, emirler ve şeyhler ayakta beklemiyorlardı; oturmaktaydılar. Elbiseleri ve para keselerini alan hükümdar bunları Hudâvendzâde'nin iki oğlunun ve kadı efendinin önlerine koydu. Ama emirler, hükümdarın böyle davranmasına razı olmadılar; hükümdar onlara

"Oturun!" diye emretti ve yüksek rütbeli bir emiri kendi yerine bırakarak oradan ayrıldı.

Sultanın Adaleti ve Alçakgönüllülüğüne Dair Bir Olay

Hind ulularından biri, hükümdarı kadı huzurunda hesap vermeye çağırdı. İddiasına göre hükümdar onun kardeşini sebepsiz yere öldürmüştü. Hiçbir silâh kuşanmadan kadı efendinin huzuruna çıkan hükümdar saygı ile eğildi, selâm verdi. Zaten önceden kadıya emretmişti; mahkemeye gelecek olursa ayağa kalkmasın diye! Böylece davaya çıkıp ayakta dikildi. Neticede kadı, hükümdar aleyhine

karar vererek onun davacıyı razı etmesi gerektiğini bildirdi. Zira kardeşinin kanı vardı ortada. Hükümdar (yükü bir diyet vererek) adamı razı etti.

Benzeri Bir Olay

Bir kez de Müslümanlardan biri sultandan alacağı olduğunu iddia etti. Kadı her ikisini dinledikten sonra sultan aleyhine hüküm verdi. Hükümdar adama borcunu ödedi.

Benzeri Bir Hikâye

Bey çocuklarından biri kendisini sebepsiz yere dövdüğü iddiası ile sultanı kadıya şikâyet etti! Kadı, sultanın onu razı etmesi gerektiğini, aksi hâlde kısas yapılacağını söyledi. Ben o gün hükümdarın büyük salona geldiğinde çocuğu huzura çıkarıp eline bir sopa uzatarak şöyle dediğini duydum:

“Başım hakkı için! Ben sana nasıl vurdumsa sen de bana öyle vuracaksın!” Çocuk sopayı aldı, tam yirmibir defa vurdu ona! Hattâ hükümdarın başından külâhının düştüğünü gördüm!

Hükümdarın namazla ilgili sertliğine gelince; o bu konuda tavizsiz davranır, namazın cemaat hâlinde kılınmasını emreder, cemaate gelmeyenlere ağır cezalar verirdi. Aralarından biri şarkıcı olan dokuz kişiyi cemaati terkettikleri için öldürtmüştü. Sırf bu iş için çarşılara bekçi salar, namaz vaktinde pazarda gezenleri cezalandırırdı. Büyük salonun kapısında hizmetkârların atları başında bekleyen ve “setâ-irîn” diye bilinen görevliler dahi namaz kılmazlarsa ceza görürlerdi. O emir çıkarmıştı: Halk, abdestin ve namazın farzlarını, İslâmın şartlarını bilmek için çaba göstermeliydi. Ahali bu konuda sorguya çekilir, kim iyi cevap veremezse ceza görürdü. Bu yüzden gerek büyük salonda gerekse sokak ve çarşılarında herkes bu bilgileri kâğıda not edip ezberlemeye çalışırdı. Şeriat hükümlerini uygulama konusundaki sertliğine gelince o bu hususta da pek titizdi. Kardeşi Mübarek Hân’a Kadılar Kadısı Kemâleddîn ile beraber büyük salonda halılarla döşeli yüksek bir kubbe altında oturmasını emretti. Kadı Kemâleddîn’in orada tıpkı sultanınki gibi yastıklarla çevrili bir peykesi vardı. Sultanın kardeşi, Kadı Kemâleddîn’in sağ tarafına otururdu. Büyük emirlerden biri borçlanır da alacaklıya ödeme yapmaktan kaçınırsa, hükümdarın kardeşinin adamları o emiri tutar, âdilce yargılanması için kadı efendinin huzuruna çıkarırdı.

Ağır Vergileri Kaldırması, Haksızlıkları Önlemesi ve Mazlumları Kayırmak İçin Divan Kurması

(Hind hükümdarı), Yediyüzkırkbir yılında⁴³⁴ ülkesinde ticarî mallardan alınan verginin kaldırılması, halktan zekât ve öşürden başka hiçbir şey alınmaması konusunda emir çıkardı. O her Pazartesi ve Perşembe günleri zulüm, gasp ve kayırma ile ilgili şikâyetleri bizzat dinlemek üzere büyük salonun önündeki aralığa oturur ve huzurunda Emir Hâcib, Hâs Hâcib, Seyyidü'l-hüccâb ve Şerîfû'l-hüccâbdan başka kimse bulunmazdı. Derdini anlatmak isteyen hiç kimse hükümdar huzuruna varmaktan alıkonamazdı! Ayrıca o, şikâyetçilerin hikâyelerini (: dilekçelerini) kaydetsinler diye dört saygın emiri büyük dairenin dört kapısına yerleştirmişti. Bunların dördüncüsü amca oğlu Melik Fîrûz Hân'dı. Birinci kapıdaki görevli şikâyetçinin hikâyesini alırsa ne âlâ... Almazsa üçüncü veya dördüncü kapıdaki görevli mutlaka ilgilenmek zorundadır! Eğer hiçbiri ilgilenmezse şikâyetçi derdini Kadî'l-memâlik Sadr-ı Cihân'a bildirirdi. O da almazsa sultana açardı derdini... Bu durumda, şikâyetçinin; sözü geçen görevlilerden herhangi birine başvurduğu, dilekçesinin yine de kabul edilmediği hükümdar nezdinde kesinlik kazanırsa o görevli cezalandırılırdı. Diğer günlerde toplanan (şikâyet) hikâyeleri sultan tarafından yatsıdan sonra incelenirdi.

Pahalılık Zamanında (Halkı) Doyurması

Hind ve Sind ülkelerine kıtlık egemen olup fiyatlar yükselerek bir "menn" (: batman, sekiz kilo) buğday altı dinara çıkınca hükümdar büyük-küçük, hür ve köle, tüm Dihlî halkına altı aylık erzak dağıtılmasını emretti. Her günün payı, Fas ölçüsüyle birbuçuk ratldan hesap ediliyordu. Hukuk bilginleri ve kadılar, semtlerdeki ahalinin nüfusunu kayda geçirdiler. Sonra milleti çağırdılar, tek tek herkese altı aylık erzak verdiler.⁴³⁵

KIRKDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hükümdarın Sınır Tanımaz Hareketleri ve Kin Dolu Eylemleri

O, anlattığımız gibi alçakgönüllü, yoksullara karşı insafı ve olağanüstü cömert olmasına rağmen kan dökmeye de düşküncü! Kapısı nadiren boş kalırdı bir zavallının cesedinden. İnsanların oracıkta katledilerek hemen bir kenara atıldıklarını çok gördüm! Bir gün oraya yaklaştığımda atım ürkerek beni sarstı. Yerde ak bir kesik gördüm ve sordum:

“Bu nedir?” Dostlarımdan biri cevap verdi:

“Bu üç parçaya bölünmüş bir adamın göğsüdür!” Suç büyük mü küçük mü diye bakmaz; bilgi, dindarlık ve asalet gibi vasıflar kimseyi kurtaramazdı onun elinden! Her gün büyük salona zincire ve bukağıya vurulmuş yüzlerce adam getirilir; kimi öldürülür, kimi işkence görür, kimi de dövülürdü. Zindandakilerin Cuma hariç her gün büyük salona çıkarılmasını âdet hâline getirmişti! Mahpuslar o gün temizlenirler, istirahat ederlerdi. Allah bizi böyle belâdan korusun!

Kardeşini Öldürtmesi

Onun Mes’ûd Hân adlı bir kardeşi vardı. Mes’ûd’un annesi Sultan Alâeddîn’in kızıydı. Bu adam gördüğüm en yakışıklı insanlardandı. Hükümdar onu başkaldırma suçuyla itham ederek sorguya çekti. Mes’ûd işkenceden korkarak hemen kabul etti suçu... Zira kim sultan tarafından yöneltilen bu tür suçlamaları reddederse işkenceye uğrardı. Bu yüzden zanlılar, azap çekmektense ölümü tercih ederdi! Sultan emretti, boynu vuruldu Mes’ûd’un! Hem de çarşı ortasında. Âdet gereğince ceset orada üç gün bırakıldı. Öldürülen adamın anası, zina itirafı ile iki sene önce aynı yerde taşlanmıştı. Onun recm edilişi Kadı Kemâleddîn’in hükmüyle olmuştu.

Hükümdarın Bir Anda Üçyüzelli Kişiyi Öldürtmesi

Bir defasında sultan, askerın bir bölümünü, Yusuf Buğra Bey'in emrine vererek Dihlî'ye bitişik dağlarda isyan eden gâvura karşı gönderdi. Yusuf yola çıktığında askerın büyük bölümü onunla beraberdi. Fakat bir grup er geride kalınca Yusuf durumu sultana yazdı. Sultan, şehrin aranmasını, savaşı savsaklayan her askerın yakalanmasını emretti. Buyruk yerine getirildi. Ele geçirilen üçyüzelli adamın ölümüne ferman çıktı ve hepsi öldürüldüler.

Şeyh Şihâbeddîn'in İşkenceyle Katledilişi

Şeyh Şihâbeddîn, Horasanlı Şeyh Câm'ın oğludur Daha önce anlattığımız gibi Horasan'daki Câm şehri bu adamın dedesine nispet edilir; kurucusunun o olduğu söylenir.

Şihâbeddîn ârif şeyhlerin büyüklerindendi, on dört gün iftar etmeden oruç tutardı. Sultan Kutbeddîn ile Sultan Tuğluk bu adama saygı gösterirler, ziyaretine gidip onun maneviyatından istifade ederlerdi. Sultan Muhammed tahta geçtiği zaman Şihâbeddîn'e kendi hizmetinde görev vermek istedi. Gerekçesi ise, ilk Müslüman kuşaktaki idarecilerin sadece ilim ve erdem sahibi olanlara devlet görevi verdikleriydi. Ama Şihâbeddîn bu görevi kabul etmedi. Sultan, genel mecliste bu teklifi bir kez daha yaptı, lâkin öteki yine kabule yanaşmadı. Bunun üzerine sinirlenen hükümdar, büyük fıkıh bilgini Semnanlı Ziyaeddîn'e onun sakalını yolmasını emretti. Ziyaeddîn:

"Bunu yapamam!" deyince sultan ikisinin de sakallarını yoldurdu! Ardından Ziyaeddîn'i Telink'e sürdü, bir müddet sonra da onu Varangal kadılığına getirdi. Şeyh Ziyaeddîn orada vefat etmiştir. Şeyh Şihâbeddîn'i ise Devletabad'a sürdü. Şihâbeddîn orada yedi sene kaldıktan sonra geri çağırıldı; sultanın iltifatına mazhar oldu, el üstünde tutuldu. Böylece "Divan-ı Müstahrac"da görev verildi ona... Bu divan, "bekaya" divanıdır. Saraya ödeme yapması gereken vali ve tahsildarlar vazifelerini geciktirdikleri yahut eksik yaptıkları zaman divan onları sorguya çeker; dayak ve benzeri nümune cezalarla onlardan parayı alır.

Hükümdar zamanla ona daha çok saygı göstermeye başladı. Ayrıca, kumandan ve emirlere Şihâbeddîn'in huzuruna çıkıp selâm vermelerini, onun sözünü dinlemelerini salık verdi. O günlerde hükümdarın sarayında ondan itibarlı kimse yoktu.

Hükümdar, konağını Kenk (: Ganj) nehri kenarına naklederek orada "Serkdīvâr" adıyla bilinen köşkü yaptırdı. Serkdīvâr, cennete benzeyen demektir. Ahaliye de bu civarda ev yapmalarını emretti.

Şeyh Şihâbeddîn, kendisine başşehirde (: Dihlî'de) oturma izni verilmesini istedi. Sultan, Dihlî'den altı mil uzakta işlenmemiş bir araziye şeyhe verdi. Şihâbeddîn orada yeraltına muazzam bir mağara kazarak içine hücreler, mahzenler, fırın ve hamam yaptırdı. Ayrıca Cûn (: Cumna) nehrinden su getirtti! O yıllarda korkunç bir kıtlık vardı ve şeyh efendi elindeki araziye güzel işleyerek ciddi bir servet elde etti. Sultanın başşehirde bulunmadığı iki buçuk sene boyunca Şihâbeddîn burada kalmıştı..

Şeyh Şihâbeddîn'in hizmetkârları gündüzleyin arazide çalışır, gece olunca mağaraya girer ve civardaki sarp dağlara yerleşen Hindu eşkıyanın korkusuyla hayvanları içeri alarak kapıyı kapatırlardı. Hükümdar tekrar başşehre dönünce Şihâbeddîn onu karşılamaya çıkarak şehirden yedi mil uzakta buluştu onunla. Sultan, şeyhe saygıda kusur etmedi, boynuna sarıldı. Daha sonra onu yanına çağırdıysa da beriki kabul etmedi! Sultanın gönderdiği nüfuzlu beylerden Muhlisü'l-mülk Nezerbârî şeyh efendiye kibar bir dille hükümdarın öfkesinden sakınmasını tavsiye etti. Şeyh ise şöyle cevap verdi:

"Ben bir zalime asla hizmet etmem!" Muhlisü'l-mülk, hükümdarın yanına dönerek durumu anlattı. Hükümdar, şeyhin mutlaka huzura çıkarılmasını emretti. O saraya getirilince;

"Sen bana zalim mi dedin?" diye sordu. Şeyh efendi:

"Evet, sen zalimin ta kendisisin! Zalim olduğun için şu işleri yaptın!" dedi ve hükümdarın yaptığı bazı işleri, meselâ Dihlî şehrini mahvedişini ve halkı oradan çıkarışını anlattı. Bu sözler üzerine sultan kılıcını Sadr-ı Cihân'a uzatarak:

"Şu adam benim zalim olduğumu ispat etsin, sen de bu kılıçla boynumu vur!" dedi. Şihâbeddîn hemen konuştu:

"Buna tanık olduğunu bildirmek isteyen elbet kellesi gider! Ama sen bilirsin kendinin ne denli zalim olduğunu!"

Sultan, Şeyh Şihâbeddîn'in Serdivitdâr (: Başkâtıp) Melik Nükbiye'ye teslim edilmesini emretti. Melik Nükbiye şeyh efendinin ayaklarını dört zincire bağladı, kollarını da kelepçeledi.

Şihâbeddîn ondört gün yemedi içmedi, bu hâlde kaldı. Her gün büyük salona götürülür; hoca, fıkıh bilgini ve şeyhler toplanarak ona:

"Haydi sözünü geri al!" derler, lâkin o:

"Hayır geri almam! Ben şehitler arasına katılmak istiyorum!" cevabını verirdi. Ondördüncü gün sultan, Muhlisü'l-mülk ile ona yemek göndermişse de Şihâbeddîn bir lokma yemedi ve zindancıya:

"Bana dünyadan gelecek bir rızık ve azık yoktur! Dön ona yemeğinle!" dedi.

Bu cevabı işiten hükümdar, şeyhe beş “istâr” pislik yedirilmesini emretti. Bu, Fas ölçüsü ile ikibuçuk ratldır. Bu tür işleri yapma görevini üstlenmiş birkaç Hindu, pislği suda ıslattıktan sonra şeyh efendiye sırt üstü yatırıp kerpetenle ağzını açtılar ve boğazından akıttılar! Olaydan bir gün sonra Şihâbeddîn, Kadı Sadr-ı Cihân’ın evine götürüldü. Fakihler, şeyhler ve ileri gelenler toplanıp Şihâbeddîn’e nice nasihat ederek söylediği sözleri geri almasını istedilerse de o dönmedi. Boynu vuruldu, şehit oldu. Yüce Allah onu rahmet ve esenliği ile kuşatsın.

Fıkıh Bilgini Üstat Afifüddîn Kâsânî ile İki Fakih Daha Öldürmesi

Hükümdar kıtlık yıllarında başşehir dışında kuyular kazdırılmasını, oralara tahıl ekilmesini emretti. Ayrıca tohum ve ekim-dikim için gerekli parayı vererek “mahzen” (: devlet ambarı) hesabına ziraat yapmalarını şart koştu millete. Fıkıh bilgini Afifüddîn bunu duyunca:

“Bu tür ekip biçme ile amaca erişilmez!” dedi. Söz hemen sultanın kulağına gitti:

“Memleket ve devlet işlerine niçin burnunu sokuyorsun?” diyerek onu zindana attı. Kısa bir süre sonra hapisten çıkan Afifüddîn yolda iki fakih arkadaşına rastladı. Onlar:

“Zindandan kurtulmandan ötürü Yüce Allah’a şükürler olsun!” deyince Afifüddîn:

“Bizi zalim topluluktan kurtaran Allah’a hamd olsun!” (anlamındaki *Kur’an* âyetini) okudu. Bu üç kişi birbirlerinden ayrılıp henüz kendi evlerine varmadan aralarında geçen diyalog sultanın kulağına erişti. Sultan hepsini huzuruna getirterek:

“Şu Afifüddîn’i götürün, boynunu hamâilvârî vurun!” dedi. Hamâilvârî vurmak, bir kolu ve göğsünün bir kısmı ile başının kesilmesi demektir. Sonra;

“Diğerlerinin de başlarını uçurun!” dedi. Bir anda endişelenen iki fakih:

“Tamam, Afifüddîn söylediği sözlerden ötürü cezaı hak etti! Fakat biz hangi suçtan dolayı öldürölüyüz?” deyince sultan karşılık verdi:

“O, bu sözleri söylerken siz işittiniz ama yadsımadınız! Onu doğrulamış gibi oldunuz!” Böylece toptan katledildiler. Allah onlara rahmet eylesin.

Hizmetinde Bulunan Sindli İki Fakihi Öldürmesi

Sultan, Sindli iki fakihe kendi atadığı beyle beraber bir eyalete gitmelerini emretti. Onlara dedi ki:

“Bu eyaletin idaresini ve halkını size bıraktım. Siz ne emrederse-
niz bu bey emrinize uygun hareket etmek üzere yanınızda hazır bulu-
nacak!” Fıkıh bilgileri:

“Tamam, biz onu gözleyen iki tanık gibiyiz! Elbet doğru olanı
ona gösteririz!” deyince sultan:

“Ha! Sizin amacınız malımı yiyip ziyan ederek suçunuzu hiçbir
işten haberi olmayan şu Türke yüklemek!” dedi. Fakihler:

“Aman, aman, ey cihan sultanı! Amacımız kesinlikle bu değil!”
dedilerse de Sultan:

“Başka maksadınız yoktur!” diyerek lafını bağladı;

“Tutun bunları, ‘nühâvendî’ (: işkence görevlisi) şeyhzâdeye
götürün!”

İşkenceci, yanına getirilen fakihlere:

“Sultan sizi öldürmek istiyor. Size yüklediği suçtu kabul edin de
kendinize işkence etmeyin!” diye öğüt verdi ama fakihler:

“Allah’a andolsun, ne demişsek onu kastediyoruz, bir art niyeti-
miz yoktur!” cevabını tekrarladılar. Bunun üzerine şeyhzâde; kolluk
görevinde bulunan adamlarına seslenerek:

“Şunlara tattırın biraz!” dedi. “Biraz” derken işkenceyi kastedi-
yordu.

İki adamı sırt üstü yatırdılar. Göğüslerine ateşte kor olmuş kıpkı-
zıl demir levhalar koydular. Bir süre sonra levhalar kaldırıldığında
etler lime lime koptu sinelerinden. Bununla da yetinilmedi. Açılan
yaraların üzerine idrar ve kül bırakıldı. Böylece iki adam asıl niyetleri-
nin sultanın söylediği gibi olduğunu, kendilerinin ölümü hak etmiş
suçlulardan olduklarını; ne dünyada ne de ahirette kanları için davacı
olmadıklarını güya itiraf ettiler! Bu açıklamayı zorla yapmadıklarını
da imza ile sicile geçirip kadıya sundular. Eğer zorla itiraf ettiklerini
söyleselerdi daha korkunç bir işkenceye uğrarlardı! Bu yüzden, der-
hal boyunlarının vurulmasını tercih ettiler. Hemen işleri bitirildi.
Allah her ikisini de rahmet ve esenliği ile kuşatsın.

Şeyh Hûd’u Öldürtmesi

Hûd ismiyle bilinen adam Allah dostu Multânî Rûkneddîn b.
Bahâeddîn Ebû Zekeriyâ’nın kız tarafından torunuydu. Şeyh Rûk-
neddîn ile kardeşi İmâdeddîn Sultan nezdinde itibarlı kimselerdendi-
ler. Sultana çok benzeyen İmâdeddîn, Keşlû Hân ile yapılan savaşta

öldürülmüştü; ilerde anlatacağız. O öldürülünce sultan onun kardeşi Rükneddîn'e geçimini sağlasın, yolcu ve yoksulu tekkesinde yedirsın diye yüz köy ihsan etti. Şeyh Rükneddîn, ölmeden önce torunu Şeyh Hûd'un zaviyede kendi yerine geçmesini, postnişin olmasını vasiyet etti. Ama Rükneddîn'in kardeşinin oğlu:

"Hayır, amcamın mirasına ben daha lâyığım!" diye itiraz etti.

İki adam, Multân'a seksen gün uzaklıkta sultanın yerleştiği Devletabad şehrine vardılar. Sultan postnişinlik makamını, Rükneddîn'in vasiyeti gereğince Hûd'a verdi. Hûd o sıralarda yaşlıydı. Oysa Rükneddîn'in yeğeni pek gençti. Hükümdar, Şeyh Hûd'a hediyeler verdi, saygı gösterdi. Ayrıca konakladığı her menzilde bir ulu misafir gibi kabul edilmesi, Multân'a kadar sürececek yolculuğu esnasında hangi şehirden geçerse ahali tarafından karşılanıp ziyafetle ağırlanması için emir çıkardı. Hükümdarın buyruğu payitahta ulaşınca fakih, şeyh, kadı ve ileri gelen nüfuzlu kimseler Şeyh Hûd'u karşılamak için şehirden çıktılar. Ben de bunlar arasındaydım. Milletin sırtında, bir tahtirevan içinde bulduk onu. Atları yedekteydi. Eğildik selâm verdik. Ben onun tahtirevana kurulmasını hoş görmedim:

"Kesinlikle ata binmeliydi! Onu karşılamaya gelen kadı ve şeyhlerle beraber at üzerinde gitmeliydi!" dedim.

Sözümü duyunca hemen atına bindi ve mazereti olduğu için at sırtında gidemediğini açıkladı. Başşehre girdiğinde onun nâmına müthiş bir ziyafet düzenlenerek sultanın hazinesinden hesapsız para harcandı. Kadılar, şeyhler ve yabancı misafirler bu mükellef sofrada hazır bulundular, âdet gereğince yemekten sonra orada bulunanların her birine saygınlığı ve rütbesine göre armağanlar dağıtıldı, para verildi. Kadılar kadısı görevinde bulunan adama beşyüz, bana ise ikiyüzelli dinar ihsan edildi. Hind ülkesinde sultana özgü şöenlerde âdet budur.

Böylece Hûd, Nûreddîn Şîrâzî ile memleketine döndü. Şeyh Nûreddîn Şîrâzî'yi onun yanına katan sultan idi. Nûreddîn, Hûd'u posta oturtacak ve hükümdarın oradaki malını Hûd için harcayacaktı. Hûd, zaviyeye iyice yerleşti, yıllarca postnişinlik etti.

Epey sonra Sind yöresinin emiri İmâdülmülk, sultana yazdığı mektupta şeyh ve yakınlarının saraydan gönderilen paraları biriktirerek kötü işlerde kullandıklarını, zaviyede hiç kimseyi doyurmadıklarını bildirdi. Bu servetin onlardan alınmasına ilişkin emir çıktığında İmâdülmülk geldi, istedi paraları. Onların bir kısmını zindana attırdı, bir kısmını ise dövdürdü. Birkaç gün boyunca her gün yirmibin dinar aldı onlardan. Elleri ne var ne yok bitinceye kadar devam etti bu durum! Alınan mal ve erzak gerçekten çoktu. Meselâ bunlar arasında

inci ve yakutla süslü bir çift terlik tam bin dinara satıldı! Bu terliklerin Şeyh Hûd'un kızına ait olduğu söylenir; bazıları da sevdiği bir cariye-ye ait olduğunu söylediler.

Durumu zorlaşan Şeyh Hûd kaçma amacı ile Türk ülkelerine yöneldi ama hemen yakalandı. İmâdülmülk haberi saraya bildirdiğinde sultan şeyhin ve şeyhi yakalayanın birbirinden davacı iki adam gibi gönderilmelerini emretti. İki adam huzura çıktıklarında sultan şeyhi yakalayanı serbest bıraktı. Ötekine dönerek:

"Nereye kaçmak istiyordun?" diye sordu. Şeyh Hûd bir bahane buldu. Sultan dedi ki:

"Senin amacın Türklere gidip; 'Ben Şeyh Bahâeddîn Zekeriyâ'nın oğluyum, sultan bana şöyle şöyle davrandı!' diyerek onları bize karşı savaştırmaktır! Vurun boynunu şunun!"

Boynu vuruldu. Allah rahmet eylesin.

İbn Tâcülârifin'i Zindana Atması, Çocuklarını Öldürtmesi

Şemseddîn İbn Tâcülârifin Kovil (: Coel; Aligarh)⁴³⁶ şehrinde oturan, gecesini gündüzünü ibadetle geçiren ulu bir şeyhti. Hükümdar Kovil şehrine geldiğinde şeyh efendiyi çağırdı ama o gelmedi. Sultan onun evine yönelerek bir hayli yaklaştı, lâkin onu göremeden geri döndü.

Bu olaydan sonra emirlerden biri, kendi bölgesinde hükümdara karşı ayaklandı ve halkın biatını aldı. Hemen sultana bildirildi ki Şeyh Şemseddîn bir sohbetinde isyancı emirin ismi anıldıkta onu övgü ile yademiş ve hükümdarlığa lâayık olduğunu söylemiş! Bu ihbar üzerine sultan kumandanlarından birini şeyhe gönderdi. Adam sadece şeyhi ve evlâdını değil Kovil şehrinin kadı ve muhtesibini de prangaya vurdurdu. Çünkü anlatılanlara göre şeyh, isyancı emiri övdüğü sırada kadı ve muhtesib meclisteydiler. Hükümdar kadı ile muhtesibin gözlerine mil çekti ve hepsini zindana attırdı. Şeyh efendi zindanda ruhu- nu teslim etti. Kadı ve muhtesib ise her gün zindancılardan birinin nezaretinde dışarı çıkartılır, her ikisi bir süre halktan dilenirler sonra yine zindana götürülürlerdi.

Şeyh efendinin oğullarının isyancı Hind gâvuruyla temasa geçtikleri, onlarla içli dışlı oldukları zaten daha önce hükümdara bildirilmişti. Hükümdar, babalarının ölümünden sonra onları hapisten çıkarıp:

"Sakin ha! Daha önce yaptığınızı bir daha tekrarlamayın!" dedi. Onlar:

“Biz ne yaptık ki?” diye karşılık verince öfkeden çatlayan hükümdar hepsinin öldürülmesi için emir çıkardı! Öldürüldüler. Kızgın sultan daha sonra başkadıyı huzura çıkartarak:

“Şu işi bitirilen adamların fikrinde olan, onların işledikleri suça yanaşan kim varsa bana bildir!” dedi. Kadı da tuttu, şehrin ne kadar nüfuzlu adamı varsa hepsinin listesini çıkardı! Yazdığı adları gören sultan:

“Bu herif şehrin mahvolmasını, harabe hâline gelmesini istiyor! Vurun boynunu!” dedi.

Kadı efendinin derhal vuruldu boynu! Allah rahmet eylesin!

Şeyh Haydarî’yi Öldürtmesi

Şeyh Ali Haydarî, Hind sahilinde Kinbâya şehrinde oturmaktaydı. Ünü uzak ülkelere yayılmış erdemli bir insandı. Ticaretle uğraşanlar denizde onun adına adak tutarlar, şehre ulaştıklarında önce ona selâm verirler, o da bunların “ahvâlini” (: durumunu, derdini, başlarından geçeni) sezer, keşifte bulunurdu. Bazen tacirlerden biri adak tutar, tuttuğuna pişman olurdu da şeyh efendiye gelip selâm ve hürmetle eğildiğinde adamın tuttuğu adağı söylerdi şeyh ve mutlaka yerine getirilmesini isterdi tutulan adakların! Bu tür hâdiseler defalarca gerçekleşmiş, Şeyh Ali Haydarî böyle ünlenmişti.

Kadı Celâleddîn Afganî ve kabilesi bu yörede isyan ettiğinde Şeyh Haydarî’nin ona hayır dua ettiği hattâ külâhını başından çıkarıp ona uzatarak kendisine biat ettiğine dair haberler sultanın kulağına düştü. Sultan ayaklananların üzerine yürüyerek Celâleddîn’i ağır bir yenilgiye uğrattı. Bizimle beraber hükümdar huzuruna dışarıdan gelen misafirlerden Emir Baht Şerefülmülk’ü Kinbâya’da yerine vekil bıraktı; haydut ve asileri arasın diye. Beraberinde birkaç fakih de vardı. Emir Baht onların rehberliğinde işi götürecekti...

Emir Baht, Şeyh Ali Haydarî’yi huzuruna çıkardı. Kesin olarak anlaşıldı ki şeyh efendi külâhını asi başı Celâleddîn’e vermiş ve lehinde dua etmiş. Böylece şeyhin katline karar verildi. Cellât darbeyi indirildiğinde başı kesemedi! Halk hayrete düştü ve bu olay sebebiyle şeyhin affedileceğini sandı. Ama emir, şeyhin kellesini uçuracak başka bir cellâda buyruk vermişti bile. Öteki cellât şeyhin işini bitirdi. Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Tûgân (: Togan) ve Kardeşini Öldürmesi

Fergâna şehri ulularından olan Togan Fergânî ile kardeşi, sultana elçi olarak geldiklerinde ihsan gördüler, onlara armağan yağdırdı sul-

tan. Bir süre orada kaldılarsa da ikametleri uzayınca ülkelerine dönmek istediler; sıvışmaya çalıştılar. Fakat kendi dostlarından biri onları hükümdara gammazlayınca hükümdar her ikisinin de ortadan ikiye bölünmesini emretti! Onlar ikiye bölündükten sonra tüm malları ispiyonculara verildi. Bu ülkede kural böyledir; biri diğeri hakkında söz getirip götürür de söyledikleri doğru çıkarsa ihbar edilen adam öldürülür, malı ise ihbarcıya verilir!

Hükümdarın, Meliküttüccarın Oğlunu Öldürtmesi

Meliküttüccarın (: tacirlerin reisinin) oğlu, yanaklarında tüy bitmemiş, henüz çocuk (denebilecek) bir delikanlıydı. İlerde anlatacağımız gibi, Aynülmülk isyan edip sultanla mücadeleye girişince Meliküttüccarın oğlunu esir aldı. Böylece o da zorla isyancılar grubundan olmuştu. Aynülmülk yenilgiye uğrayıp dostlarıyla yakalandığı zaman Meliküttüccarın oğluyla kayını Kutbulmülk'ün oğlu da ele geçirilenler arasındaydı. Hükümdarın emriyle ellerinden tahtaya bağlandılar. Ölünceye kadar üzerlerine ok yağdırdı, bey oğulları tarafından. Can verdiklerinde Hâcib Tebrizli Hvâce Emir Ali, Başkadı Kemâleddîn'e dönerek:

"Bu gencin katli vacip değildi, o öldürülmemeliydi!" dedi. Sultan bu sözü duyunca:

"O öldürülmeden önce söyleyeydin ya bu lafı!" diyerek Emir Ali'ye yüz kamçı vurdurdu ve onu hapse attırdı; bütün servetini cellâtbaşına verdi!

Ben, cellâtbaşını ertesi gün Emir Ali'nin elbiselerini giyinmiş ve onun atına binmiş hâlde görünce karşımdakini Emir Ali zannettim! Tebrizli Ali, aylarca zindanda kaldı nihayet salıverilerek önceki makamına getirildi. Ama daha sonra hükümdar başka bir olaydan ötürü tekrar öfkeleni ve onu Horasan'a sürdü! Tebrizli Ali Herat'a yerleşti, oradan sultana yazdığı mektupta merhamet dilendi. Sultan cevaben gönderdiği mektubun sırtına şu cümleyi yazdırmıştı:

"Eker bâz âmedî bâz ay". Bunun anlamı şudur:

"Eğer pişman olduysan dön!"

Ali, Sultana döndü!

Hükümdarın, Başhatibi Ölesiye Dövdürtmesi

Sultan sefer esnasında Dihlî şehrinin başhatibini inci ve mücevher hazinesine bakmakla görevlendirmişti. Ama bir gece gâvur hırsızlar hazineyi bastılar ve mücevherlerin bir kısmını çaldılar; bu yüzden sultan haşhatibi ölünceye kadar dövdürdü! Allah rahmet eylesin!

Dihlî'yi Harap Etmesi, Halkını Sürmesi, Âmâ ve Yatalakları Öldürtmesi

Sultanın iğrenç işlerinden biri de Dihlî halkını şehirden çıkarmasıdır. Olayın sebebi şu:

Ahali birtakım kâğıtlara hükümdarı kötileyen, sin-kaflı "ifadeler" yazıyor, bunlara mühür vurup zarfın üstüne;

"Cihan Hükümdarının Başı Adına! Bunu Ondan Başka Kimse Okumaya!" şeklinde bir cümle kondurup geceleyin büyük salonun (: kabul dairesinin) camından içeri atıyorlardı. Sultan kâğıtları eline alınca yakası açılmadık nice sövgülerle karşılaşp kuduruyordu! Bu yüzden Dihlî'yi harap etmek sevdasına düştü. Gereken para neyse ödeyerek şehir halkından bütün evleri ve daireleri satın aldı! Sonra herkesin Devletabad şehrine göçmelerini emretti. Ahali ilkin bu emre uymak istememişse de sultanın tellâlları üç gün içinde şehirde hiç kimsenin kalmaması gerektiğini duyurunca büyük bir kısmı çarnaçar göçtü şehirden. Milletin bir bölümü de evlerde gizlendi. Sultan şehirde kalanların aranmasını emredince köleler sokakta biri kör diğeri yatalak iki adam bulup huzura çıkarttılar. Sultan, yatalağın mancınığa konup fırlatılmasını; körün Dihlî şehrinden kırk gün uzaklıktaki Devletabad'a dek sürüklene sürüklene götürülmesini emretti! Adam yolda paramparça oldu, Devletabad'a sadece ayağı vardı! Hükümdarın bu tutumu karşısında Dihlî ahalişi sahip oldukları malları ve "ağırlıkları" (: parayı) bırakarak şehri terketteler. Şehirdeki yapılar bomboş ve içi geçmiş viranelere döndü. Kendisine güvendiğim biri bana şunları anlatmıştır:

"Hükümdar bir gece köşkünün terasına çıkıp Dihlî'ye baktı. Ne ateş, ne duman, ne kandil! Hiçbir şey yoktu. O zaman, 'İçim rahat, gönlüm hoş oldu.' dedi! Daha sonra sultan, ülke halkına Dihlî'ye göçerek şehri yeniden şenlendirmelerine dair yazılı fermanlar gönderdi; ahali taşındıkları yöreleri bırakıp yavaş yavaş toplandılar ama büyüklüğünden ötürü Dihlî asla tam şenlenmedi."

Burası dünyanın en büyük şehirlerindendir. Biz buraya geldiğimizde bomboş bir şehir bulduk karşımızda, nüfus kalabalık değildi.

Bu hükümdarın iyilik ve kötülüğüne dair çok şey anlattık... Haydi onun zamanında meydana gelen vukûattan (: siyasî tarihten) bahsedelim biraz.

KIRKBEŞİNCİ BÖLÜM

Tuğlukoğlu Muhammed Şâh Zamanında Meydana Gelen Geniş Çaplı Siyasî Olaylar

Egemenliğinin İlk Yıllarında Sultanın Bahâdur Bûra'ya Kol-Kanat Germesi

Sultan Muhammed Şâh, babasından sonra başa geçip halkın biatını alınca ilk iş olarak selefi Tuğluk'un esir ettiği Sultan Gıyâseddîn Bahâdur Bûra'yı huzuruna çıkardı, onu ihsana boğdu, zincirlerini çözdü. At, fil ve para; ne varsa hediye etti ona. Daha sonra yeğeni Behrâm Hân'la beraber onu kendi bölgesine gönderdi. Aralarında şöyle bir anlaşma yaptılar:

Memleket ikisi arasında bölünecek, sikkelere ikisinin ismi yazılacak, hutbe ikisi adına okutulacak ve Gıyâseddîn, "Berbât" adıyla bilinen oğlu Muhammed'i sultanın yanında rehin bırakacaktır.

Gıyâseddîn kendi bölgesine dönünce verdiği sözleri yerine getirdi. Fakat oğlu Muhammed'i, -laf dinlemediği ve edepsizlik yaptığını ileri sürerek- göndermekten vazgeçti. Bunun üzerine sultan, Emir Dülcî Tatarî'nin kumandasında bir ordu gönderdi yeğeni Behrâm Hân'a. Emir Dülcî Tatarî'nin desteğindeki Behrâm Hân kuvvetleri, Gıyâseddîn'le savaştılar; onu öldürdüler. Derisini yüzüp içine saman doldurarak ülkede dolaştırdılar!

Halaoğlunun Ayaklanması, Buna İlişkin Haberler

Sultan Tuğluk'un Küşt Asb Bahâeddîn adında bir yeğeni vardı. O kızkardeşinin oğludur. Tuğluk onu eyaletlerden birine emir olarak atamıştı. Bahâeddîn, dayısı Tuğluk'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Muhammed Şâh'a biat etmekten kaçındı; cesur, kahraman bir adamdı. Sultan Muhammed Şâh, onun üzerine Melik Mücîr ve Vezir

Hvâce Cihân gibi büyük komutanların idaresi altında muazzam bir ordu gönderdi. Bu ordunun başkumandanı Hvâce Cihân'dı. İki taraf arasında müthiş bir savaş oldu. Taraflar olağanüstü bir direnç gösterdiyseler de savaş, sultanın ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Bahâeddîn gâvur meliklerinden Rây Kenbîle adıyla bilinen birinin yanına kaçtı. Rum (: Hristiyan) dilinde olduğu gibi, Hindlilerin dilinde de Rây kral anlamına geliyor.⁴³⁷ Kenbîle ise Rây'ın oturduğu bölgenin ismidir. Sözü geçen Rây'ın bölgesi son derece sarp ve yüksek tepelerle çevrilidir. O, gâvur hükümdarlarının ulularındandır. Bahâeddîn bu hükümdarın yanına kaçınca sultanın askerleri boş durmadılar, onu takip ederek Kenbîle yöresini her yandan kuşatma altına aldılar. Rây endişelendi. Yanında bulunan yiyecek ve tahıl çoktan bitmişti. Ansızın yakalanmaktan korkuyordu. Bahâeddîn'e dönerek:

"Durum gördüğün hâle geldi! Ben, ailem ve bana uyanlarla beraber ölümü göze aldık! Sen falan gâvur hükümdarına git! –Burada ona bir isim vermişti– Onun yanında kal! O seni korur!" dedi. Ayrıca onu, bahsettiği hükümdara ulaştırsın diye yanına kılavuz kattı.

Daha sonra Rây Kenbîle'nin emriyle büyük bir ateş yakıldı. Biz-zat kendisi eşyalarını bu kızıl ateşte yaktıktan sonra kızlarına dönüp şöyle dedi:

"Ben kendimi öldürmek niyetindeyim! Bana uymak isteyen dur-masın, yapacağını yap-sın!"

Böylece her bir kadın baştan aşağı yıkandı, bedenine sandal-ı mukasırî denen macunumsu kokudan sürdü, Rây'ın huzurunda yeri öperek kendini ateşe attı! Kadınların tümü mahvoluncaya kadar devam etti bu! Daha sonra Rây'ın emir, vezir ve devlet adamlarının hatunları aynı şeyi yaptılar. Ateşe düşmek isteyen kadınlar böyle yaparlar.

Rây yıkanarak vücuduna sandal sürdü, zırh dışında bütün silâh-larını kuşandı, adamları arasında onunla beraber ölmek isteyen feda-iler de aynı şekilde hareket ettiler. Sultanın askerine doğru hücum-a geçtiler, savaş-tılar ve öldüler.

Şehre girildi. Ahali esir alındı. Rây Kenbîle'nin onbir çocuğu da bulunuyordu tutsaklar arasında. Onları sultanın huzuruna çıkart-tılar. Hepsî Müslüman olduklarını bildirdi. Sultan onları kumandan-ları arasına kattı; ruhlarındaki asaletten ve babalarının kahraman-lığından ötürü hepsini el üstünde tuttu! Bu kardeşlerden Nasr, Bahti-yâr ve Mühürdâr'ı sultanın huzurunda gördüm. Mühürdâr, sultanın içtiği suya ruhsat veren, bununla ilgili mührü taşıyandır. Onun kün-yesi Ebû Müslim idi; aramızda sevgi peyda olmuş, sağlam bir dost-luk kurmuştuk.

Rây Kenbîle öldürüldükten sonra sultan ordusu, Bahâeddîn'in sığındığı hükümdarın memleketine hücum etti. O bölgeyi kuşattılar. Ora hükümdarı Bahâeddîn'e yönelerek:

"Ben Rây Kenbîle'nin yaptığını yapamam!" dedi.

Onu kısıkrak yakalayıp sultanın kuvvetlerine teslim etti. Bahâeddîn eli kolu bağlı bir hâlde huzura çıkarıldığında sultan, onun akrabası olan kadınların yanına götürülmesini emretti. Kadınlar ona sövdüler, yüzüne tükürdüler! Daha sonra sultanın emriyle diri diri derisi yüzüldü! Etiyle pirinç pilâvı pişirtildi! Bu yemek çoluk çocuğuna gönderildi ve geri kalan parçaları fillere atıldı; bir tabak içinde! Filler yemediler. Hükümdar onun derisine saman doldurarak Bahâdur Bûra'nın derisiyle beraber şehir şehir, eyalet eyalet dolaştırılmasını emretti. Bu deriler Sind bölgesine vardığı zaman oranın Emirü'lümerâsı (: valisi) Keşlû Hân'dı. Bu adam, Sultan Tuğluk'un başa geçmesinde yardımcı olduğu için Tuğluk ona amca diye seslenirdi. O, kendi ülkesinden misafir olarak geldiğinde sultan derhal onu karşılamaya çıkardı.

Keşlû Hân, Bahâdur Bûra ile Bahâeddîn'in içi dolu derilerini gömdürdü. Sultan bu haberi işitince öfkeden çatladı sanki! Keşlû Hân'ı mahvetmeye karar verdi.

Keşlû Hân'ın İsyanı ve Öldürülmesi

İçi samanla doldurulmuş derilerin Keşlû Hân tarafından gömüldüğü haberi saraya erişince Keşlû Hân için haber saldı sultan...

Keşlû Hân kendisinin cezalandırılacağını öğrenince isyan etti. Etrafa epey servet dağıttı, asker topladı! Türk, Afgan ve Horasanlılara adam yolladı. Büyük bir kalabalık geldi yanına. Keşlû Hân'ın askeri, sultanın ordusuna denk oldu; hattâ onu geçti! Hükümdar, onunla kapışmak için ordusunun başına geçerek Multân'a iki günlük mesafede bulunan Abûher düzlüğüne geldi. Burada karşılaştılar. Sultan tedbirli davranarak kendi şaturunun (: çadıra benzer özel gölgesi) altına Şeyh İmâdeddîn'i bıraktı. Multân'lı Şeyh Rükneddîn'in öz kardeşi olan İmâdeddîn, sultana çok benziyordu. Bu olayları bana anlatan da Rükneddîn'dir.

Savaş iyice alevlenince sultan dörtbin kişilik bir kuvvetle ayrıldı oradan. Keşlû Hân'ın askerleri sultanın şatur altında bulunduğu düşüncesiyle o yöne hücum ederek Şeyh İmâdeddîn'i öldürdüler. Sultanın işinin bitirildiği haberi asker arasında yayılınca Keşlû Hân'ın tarafındakiler yağma ve talan için her yöne dağıldılar! Keşlû'nun yanında çok az kimse kaldı. İşte tam o sırada sultan özel adamlarıyla Keşlû Hân'a hücum etti ve başını gövdesinden ayırdı! Keşlû'nun askerleri bu haberi duyunca dağılıp kaçtılar.

Multân şehrine giren sultan, Kadı Kerîmüddîn'i yakalayıp derisini yüzdürdü. Ardından Keşlû Hân'ın kesilmiş kellesini getirtip kale kapısına astırdı! Ben Multân'a gittiğim zaman onun başı hâlâ asılıydı.

Daha sonra İmâdeddîn'in kardeşi Şeyh Rükneddîn'e ve oğlu Sadreddîn'e yüz köy ihsan etti. Onlar buraların geliriyle geçinecek, dedeleri Bahâeddîn Zekerîyyâ'ya ait tekkede gelen gideni doyuracaklardı.

Sonra Vezir Hvâce Cihân'a emretti; deniz kıyısına kurulu Kemâl-bûr şehrine yürüsün diye. Burası büyük bir yerdı; ahali burada da ayaklanmıştı. Adı geçen vezirin şehre girişine tanık olan bir fakih bana şunları anlatmıştır:

Hvâce Cihân, şehrin kadı ve hatibini huzuruna çıkartarak derhal derilerinin yüzülmesini emretti! Onlar:

"Başka türlü öldür bizi!" deyince vezir:

"Bilir misiniz, niçin katliniz vacip oldu?" diye sordu. Kadı ve hatip:

"Sultanın emrine aykırı davrandığımız için!" deyince Hvâce Cihân:

"Sultan sizin böyle öldürülmenizi emretmişken ben onun fermanına nasıl aykırı dururum?" dedi ve onların derisini yüzecek adamlara seslendi:

"Bu ikisinin suratlarının alt tarafında nefes alıp verecekleri delikler açın!" Derisi yüzülecek adamlar yüz üstü yatırılır. Allah cümlemizi böyle akıbetlerden korusun! Sultan icraatlarıyla Sind bölgesinde ortalığı sütliman edince başşehre döndü.

Karâcîl Dağında Sultanın Ordusunun Tuzağa Düşmesi

Karâcîl, üç ayda aşılabilen büyük bir dağ (silsilesidir). Orayla Dihlî arasında on günlük mesafe vardır. Karâcîl hükümdarı, gâvur hükümdarlarının en büyüklerindendir. Sultan, o adamla savaşmak üzere Başdevîdâr (: Başkâtip) Melik Nükbiye'nin emri altında yüzbin atlı ile kalabalık bir piyade grubundan oluşan muazzam bir ordu gönderdi. Nükbiye, Karâcîl dağının eteğinde bulunan Cidye şehrini ve çevresini ele geçirerek yaktı, yıktı dümdüz etti. Gâvur taifesi topraklarını, mallarını ve hükümdar hazinesini alelacele terkederek dağın zirvesine koştular.

Bu dağın tek bir yolu vardı ve bu yolun alt tarafında derin bir vadi bulunuyordu. Üst tarafta dağ yükseliyordu. Bu yüzden oraya geçmek için süvarilerin arka arkaya tek tek dizilmeleri gerekiyordu. Müslümanların ordusu bu sarp yoldan tırmandılar. Dağın zirvesinde kurulu Varankal (: Varangal) şehrini ele geçirdiler; durumu sultana bildirdiler. Hükümdar onlara bir kadı ve hatip yolladı. Ayrıca ordunun burada kalmasını da tembih etti.

Yağmur zamanı geldiğinde asker hastalandı. Atlar bir bir telef oldu. Yay kirişleri gevşedi, yumuşadı. Kumandanlar vaziyeti sultana bildirerek bu mevsimde dağın eteğine inip yağışlar kesildikten sonra zirveye çıkmak için izin isteyince sultan olumlu cevap verdi. Emir Nükbiye, düşmandan aldığı hazine ve kıymetli madeni eşyayı dağın eteğine indirmeleri için asker arasında bölüştürünce gâvur tarafı onların inişe geçeceğinden haberdar oldu! Uçurum ağızlarında oturmaya, geçitleri tutmaya başladılar! Koca koca ağaçları parçalıyor, dağın zirvesinden salıveriyorlardı. Alt taraftan kim geçerse helâk oluyordu. Böylece pek çok çeri öldürdüler, geri kalanları tutsak ettiler. Gâvur taifesi; mal, at, silâh ve servet; ne bulursa aldı. Üç emirden başka kimse kurtulamadı koca ordudan! Onların büyüğü Nükbiye'dir. Diğerleri Melik Bedreddin Devlet Şâh'tır. Üçüncünün ismini hatırlayamıyorum. Bu olay Hind sultanının ordusunu çok etkiledi, onları gözle görülür bir zafiyete uğrattı, çökertti! Böylece sultan, kendine bir miktar servet vermeleri karşılığında dağlılarla barış yaptı. Onların arazileri dağın eteklerindeydi, ancak sultanın izniyle bu toprakları ekip biçer ve şenlendirirlerdi.

Şerif Celâleddin'in Ma'ber Bölgesinde Ayaklanması ve Vezirin Kızkardeşinden Olan Yeğenin Öldürülmesi

Hükümdar, Dihlî'ye altı aylık mesafede bulunan Ma'ber bölgesine Şerif Celâleddin Ahsen Şâh'ı emir yapmıştı. Bu adam isyan bayrağını kaldırarak hükümdarlığını ilân etti. Hükümdarın naiplerini ve vergi memurlarını öldürdüğü gibi kendi adına dinar ve dirhem bastırıp paraların bir yüzüne:

“Tâhâ ve Yâsîn Hanedanından Yoksul ve Kimsesizlerin Babası
Celâlû'd-dünyâ ve'ddin”

Öbür yüzüne ise;

“Rahman'ın Desteğiyle Sultan Ahsen Şâh” ibaresini yazdırmıştı.

Hükümdar, Celâleddin'in isyanını haber alınca onunla savaşmaya niyetlenip Köşk-i Zer adı verilen yere geldi. Köşk-i Zer, altın köşk demektir. Orada sekiz gün kaldı, askerinin gereksinimlerinden ötürü. İşte o günlerde Vezir Hvâce Cihân'ın yeğeniyle üç-dört emir elleri kolları zincirlenmiş vaziyette getirildiler.

Sultan tarafından öncü kuvvetlerle gönderilen vezir, Dihlî'den yirmidört günlük mesafede bulunan Zihâr (: Dhar) şehrine ulaşmıştı bile.⁴³⁸ Orada birkaç gün bekledi.

Vezirin yeğeni cesur ve cengâver biriydi. Kendisiyle gelen kumandanlarla anlaştı; dayısının işini bitirerek yanındaki hazine ve

serveti alıp Ma'ber'de ayaklanan Şerif Celâleddîn'in yanına kaçacaklardı. Onlar veziri Cuma namazına gideceği sırada öldürmeyi planla-
mırlarsa da kendilerinden biri olan Nusretülhâcib ihbarda bulundu;

"Onların kötü niyetlerinin belirtisi, elbiselerinin altına zırh giy-
meleridir!" diye açıklama yaptı. Vezir onları yoklattı. Hakikaten Nus-
ret'in dediği gibi buldu.

Bu adamları sultana gönderdi Vezir. Onlar huzura geldiğinde
ben de oradaydım. İçlerinden birini gördüm; uzun sakallıydı, titriyor
ve Yâsîn Sûresi'ni okuyordu. Sultan derhal buyruk verdi! Kurbanları,
insan ezmek üzere eğitilmiş fillerin önüne attılar. Yeğeni ise vezire
yolladı; kendisi katletsin diye! İlerde bundan bahsedecegiz.

Adam öldüren fillerin dişlerine saban demiri gibi demirler döse-
nir. Bunların kenarları, art arda sıralı bıçaklardan oluşur. Feyyâl (: fil
eğiticisi) hayvanın üstüne atlar evvelâ. Kurban ortaya bırakıldığı
zaman fil onu hortumuyla kapıp havaya fırlatır, sonra dişleriyle tuta-
rak yere indirir ve ayaklarından birini zavallının göğsüne koyar. Artık
hükümdarın buyruğuna uyan feyyâl ne derse fil onu yapar! Hüküm-
dar adamın paramparça edilmesini emrederse fil bıçak döşeli dişleriyle
onu parçalar. Bırakılmasını emrederse yere bırakır. Bu durumda
derisi yüzülür! O adamlara da böyle yapıldı.

Güneş battıktan sonra sultanın konağından çıktım, zavallıların
etini köpekler yiyordu, derilerine ise saman doldurulmuştu. Allah
böyle belâlardan korusun bizi!

Sultan -ilerde anlatacağımız gibi- bu isyanı (bastırmak) için
hazırlıklara başlayınca bana başşehirde kalmamı emretti, Devletâ-
bad'a ulaşınca dek yoluna devam etti. Tam bu sırada Emir Halâcûn
kendi eyaletinde ayaklandı. Vezir Hvâce Cihân da benim gibi başşe-
hirde kalmıştı, asker toplamak, adam yığmak için.

Halâcûn'un İsyanı

Sultan Devletabad'a ulaşp kendi bölgesinden epey uzaklaşınca
Emir Halâcûn, Lâhevr şehrinde isyan ederek hükümdarlık davasında
bulundu. Kendisine yardımcı olan Kulcünd'ü de vezir yaptı! Haberi
duyan Vezir Hvâce Cihân, adam yığma işini hızlandırdı. Horasanlıları
topladı, Dihlî'de bulunan bütün hizmetkâr ve dostlarını aldı; bunların
arasında benim ahabplarımı da götürdü. Çünkü ben de Dihlî'deydim.
Sultan ise Kayrân Melik Safdâr ve Melik Temûr Şurbedâr adlı iki
büyük emiri yardım için vezire gönderdi. Melik Safdâr, askerin saf
düzenini ayarlayan demektir. Şurbedâr ise meşrubat ve içki görevlisi
demektir.

Halâcûn, tüm askeriyle harekete geçti. Büyük nehirlerden birinin kenarında koptu savaş. Halâcûn yenildi ve kaçtı. Askerlerinin çoğu nehirde boğuldu. Vezir şehre girip halkın bir kısmının derisini yüzdürdü, diğerlerini de çeşitli işkencelerle katletti. Onları öldürmekle görevlendirdiği adam Ecder Melik diye tanınan Muhammed Necîb'dir. Bu adam vezirin yardımcısıdır. Ona "Sake's-Sultân" da denilir. Sak, orahların dilinde köpek demektir. Bu adam zalim ve taş kalpliydi. Sultan ona Esedü'l-Esvâk (: Çarşı Aslanı) adını vermiştir. O bazen vahşice kudurur, suçluları dişleriyle parçalar!d!

Vezir, asilerin hanımlarından üçyüzünü Kâliyyûr (: Gwalyor) Kalesi'ne gönderdi. Orada zindana attırdı. Bunların bir kısmını gördüm. Aralarında bir fakih eşi de bulunuyordu. Adam kadını ziyaret ederdi; zindanda bir çocuk sahibi oldu!

Sultanın Ordusunda Veba Çıkması

Sultan, Şerif'le savaşmak üzere Ma'ber'e hareket edip Telink (: Telingâna, Tiling) eyaletine vardığında Bedrakût şehrinde mola verdi. Burası, Telink bölgesinin merkezidir. Burayla Ma'ber bölgesi arasında üç aylık yol var. İşte, o sıralarda asker içinde başgösteren veba salgını ordunun büyük bir kısmını telef etti. Sultanın köleleri, hizmetkârları, hattâ "Amca" diye hitap ettiği Melik Devletşâh ve daha önce bahsettiğimiz Heratlı Abdullah gibi ileri gelen kumandanlar vebada can verdiler. Heratlı Abdullah'tan birinci bölümde bahsetmiştik; hani sultanın; "Hazineden gücün yettiği kadar al!" dediği adam. O zaman kolalarına onüç kese altın bağlamış da gitmişti!

Sultan, ordunun başına gelenleri görüp Devletabad'a döndü. Çeşitli bölgelerde ayaklanma çıktı. Her taraf karıştı. Kader ona gülmese ve işini sağlama almasaydı; elbet hükümdarlık çıkıp giderdi elinden!

Hükümdarın Ölümüyle İlgili Endişe Verici Söylentiler ve Melik Hûşeng'in (: Hûşeng) Kaçışı

Sultan, Devletabad'a dönerken yolda hastalanınca ortalık onun ölümüne dair haberlerle çalkalandı, söylentiler her tarafa yayıldı. Bu yüzden geniş çaplı isyanlar çıktı. Melik Kemâleddîn Kurk (: Gurk) oğlu Melik Hûşeng, Devletabad'daydı ve onunla sultan arasında bir anlaşma vardı; Hûşeng, daima sultana biatlı kalacak, sultan yaşadıkça hattâ ölümünden sonra bile bu biat bozulmayacaktı. Ama ortalık sultanın ölüm haberleriyle çalkalanınca Hûşeng, Devletabad ile Kûkantâna arasında oturan gâvur hükümdarı Burabra'ya kaçtı. Onun firarından haberdar olan sultan, fitne çıkmasından korkarak derhal Devleta-

bad'a hareket etti, peşine adam takarak onu sıkıştırdı. Böylece sultan, gâvur hükümdara elindekini teslim etsin diye haber saldı ama öteki bu teklifi reddederek;

"Rây Kenbîle'nin başına gelen benim başıma gelse de huzuruma girmiş adamı vermem!" dedi. Can derdine düşen Hûşeng, sultanla mektuplaşarak barış için şöyle bir anlaşma yaptı: Sultan Devletabad'a gidecek, bu bölgede ise sultanın Hocası Kutlû Hân kalacaktı. Zira Kutlû Hân, Hûşeng'in güvenini kazanmıştı ve can emniyetini sağla-yıp yanında misafir edebilirdi.

Sultan yola koyulunca Hûşeng, Kutlû Hân'ın yanına geldi ve onunla tekrar sözleşti: Hükümdar Hûşeng'i öldürmeyecek, şerefini beş paralık edecek bir ceza da vermeyecekti. Böylece ailesini, dostlarını ve servetini yanına alarak yola düşen Hûşeng, hükümdarın huzuruna vardı. Hükümdar, onun gelmesine sevindi, onu hoşnut etti ve bir hil'atla onurlandırdı.

Kutlû Hân sözünün eriydi. Herkes ona güvenir, daima ahdini tuttuğundan bahsederdi. O sarayda da saygı görürdü ve ne zaman huzura çıksa ayağa kalkardı hükümdar. Kutlû Hân da haşmetmeabın yorulmaması için çağrılmadıkça girmezdi yanına. Ayrıca yoksula akçe dağıtmayı seven, başkalarını kendine tercih eden biriydi Kutlu Hân. Garip ve kimsesizlere deli gibi yardım ederdi.

Şerif İbrahim'in Ayaklanma Girişimi ve Başına Gelenler

Harîtaadâr daha doğrusu sarayda kâğıt ve kalem görevlisi olarak bilinen Şerif İbrahim, hükümdarın Ma'ber seferi sırasında Hansî ve Ser-setî valiliği yapmaktaydı. Onun babası, Ma'ber'de başkaldıran Ahsen Şâh'tır. Sultanın ölümüyle ilgili haberler ortalığı kaplayınca o da heveslendi saltanata! Yakışıklı, soylu ve yürekliydi. Ben, onun kardeşi Hûr-neseb ile evliydim. Hûrneseb Hatun erdemli bir kadındı, gece namaza kalkardı. Onun özel zikirleri vardı. Bir kızım oldu ondan ama kader onları ne yaptı bilmiyorum. Bu kadın, kitap okur ama yazı yazmazdı.

Şerif İbrahim isyana niyet ettiği zaman, yanındaki malları Dih-lî'ye götüren bir Sind emiri onun (bölgesinden) geçiyordu. İbrahim ona şöyle dedi:

"Yol, korkulacak bir yoldur. Haydudu pek boldur! İyisi mi açılıp temizleninceye kadar yanımda kal, seni güvenilir bir noktaya dek ile-tirim."

İbrahim'in amacı, sultanın ölümü kesinlik kazanırsa adamın mal-larına el koymaktı! Hükümdarın yaşadığı kesin olarak ortaya çıkınca Dıyâülmülk b. Şemsülmülk adlı bu Sind emirini serbest bıraktı.

İki buçuk sene sonra sultan payitahtına dönünce Şerif İbrahim, onun huzuruna vardı. Bu arada bir kölesi Şerif'i ihbar etmişti!. Bu yüzden hükümdar, Şerif'in niyetini biliyordu. Hemen öldürmek istediye de ona olan sevgisinden ötürü işi biraz ağırdan aldı.

Rastlantı işte, bir gün hükümdara boğazlanmış bir ceylân getirdiler, o da önündeki bıçak izine bakarak:

“Kesmeyi becerememiş kasap! Atın bir kenara!” dedi. Daha sonra boğazlanmış hayvanı gören İbrahim:

“Kesimi gayet iyi! Ben onu yiyebilirim!” dedi. Bu sözü duyan sultan, hoş görmedi iştiklerini ve İbrahim'i yakalatmak için bir sebep saydı! Onun emriyle Şerif'in elleri ve ayakları zincirlendi. Sonra da hakkında söylenenleri tek tek ona itiraf ettirdi: Şerif İbrahim, kendi bölgesinden geçen Dıyâülmülk'ün Dihlî'ye götürdüğü malları gasbetmek istemişti!

İbrahim, babasından (Ahsen Şâh) ötürü hükümdarın onu öldürmek niyetinde olduğunu ve hiçbir mazeretin fayda etmeyeceğini anladı. İşkenceden korkunca çabuk ölümün kendisi için en iyi yol olduğunu gördü ve işi itiraf etti.

Emir çıktı hakkında, ortadan ikiye biçildi! Âdet gereğince, sultan tarafından öldürülen bir kimsenin cesedi üç gün idam edildiği yerde bekletilir. Daha sonra bu iş için görevlendirilmiş bir grup gâvur, cesedi yüklenip şehir dışındaki bir çukura atar. Onlar, ölünün sahibi gelip tanımasın (kaldırıp götürmesin) diye o çukurun çevresinde kalmaktadırlar! Bazen bir ölü sahibi gelir de o gâvurlara biraz para verirse, oradan uzaklaşırlar, adam ölüyü alıp gömsün diye.

Şerif İbrahim'e de böyle yapıldı. Allah rahmet eylesin.

Sultanın Vekili Tâcülmülk'ün Teling'de İsyan Etmesi

Sultan, Teling'den çıktığı ve ölümüne ilişkin haberler ortalığa yayıldığı sırada naip (: vekil) olarak Teling bölgesinde bıraktığı Tâcülmülk Nusret Hân –ki eskiden beri hükümdarın hususi adamlardan– duyduğu haberin etkisiyle derhal baş sağlığı bildirisinde bulundu ve milleti kendine çağırdı! Halk onun idare merkezi olan Bedrakût'ta ona bağlandı.

Olayı işiten hükümdar, hocası Kutlû Hân yönetiminde kalabalık bir ordu gönderdi.

Küme küme insanın can verdiği korkunç bir savaştan sonra Tâcülmülk'ü çember içine aldı Kutlû Hân. Bedrakût gayet berkitilmiş sağlam bir yerdi ama kuşatma ahaliye pek ağır gelmişti. Kutlû Hân, Bedrakût'un duvarlarında gedik açmaya başlayınca Nusret Hân aman

dileyerek teslim oldu. Kutlû Hân, onun dileğini kabul etti ve hükümdara gönderdi onu. Şehir halkına ve askere de aman vererek kimseyi öldürmedi.

Sultanın Kenk (: Ganj) Kenarına Taşınması ve Aynülmülk'ün İsyanı

Ülke kıtlığın boyunduruğu altına girince sultan ordusunu yanına alarak Dihlî'den on gün uzaklıkta bulunan ve Hindlilerce hac ziyareti yapılan Ganj nehrinin kenarına taşındı, millete de (orada) ev yapmalarını emretti. Daha önceki zamanlarda halk kuru ottan sayvan yapardı. Çoğu kez ateş bu sayvanlara düşer ve ahaliyi perişan ederdi. Bu yüzden yeraltına mağaralar açılır, ateş ve yangın tehlikesi başgösterdiği anda eşyalar bu mağaralara atılarak üstü toprakla örtülürdü!

Ben o günlerde sultanın kaldığı yere gittim. Sultanın bulunduğu batı yakasındaki şehirlerde dehşetli bir kıtlık hüküm sürdüğü hâlde doğu yakasındaki şehirler bolluk içindeydi. Doğudaki şehirlerin emiri Aynülmülk b. Mâhir'di. Avd, Zaferabad, Luknov⁴³⁹ vesair şehirler onun yetki alanındaydı. Emir Aynülmülk her gün yük hayvanlarına yeygi olarak 50.000 batman buğday, pirinç ve nohut getiriyordu. Sultan at, katır ve fillerin büyük bir bölümünün otlatılması amacıyla verimli arazilere sahip doğu yakasına sürülmesini emretti. Aynülmülk'e de;

“Bu hayvanları koru!” diye emir verdi.

Aynülmülk'ün; Şehrullah, Nasrullah, Fadlullah ve ismini anımsamadığım bir diğeriyle beraber tam dört kardeşi vardı. İşte bu adamlar Aynülmülk'le anlaşarak sultanın fillerini ve diğer yük hayvanlarını gasbettiler! Hattâ sultana başkaldırmak üzere Aynülmülk'e biat ettiler.

Aynülmülk geceleyin onların yanına kaçtı. Neredeyse işlerini tamamlayacaklardı ki olan oldu.

Hind hükümdarının âdetindendir; her emirin yanına –bu emir ister büyük ve etkin, ister küçük ve alelâde olsun– mutlaka bir casus koyar! Bu adam sultanın kölesi olup söz konusu emirin her yaptığını bildirir efendisine. Ayrıca emirlere sürekli gözcülük edecek, evlerinde onları dikizleyecek cariyeler bulundurmayı da ihmal etmez sultan.

Kennâse denilen (: süpürücü, çöpçü) özel kadınlar hiç izin almadan evlere girer, içerideki ajan cariyelerin biriktirdiği istihbaratı alır, doğruca başmuhbire aktarırlar. Böylece sultana ulaşır bilgiler!

Hattâ söylentilere göre bir emir yatağında kendi karısına yaklaşmak ister. Kadının canı istemez ve;

“Sultanın başı hakkı için yapma!” der. Ama erkek karısına kulak asmaz. Sabahleyin sultan adam gönderir, kocayı çağırır, ona yaptığı işi haber verir. Koca bu yüzden ölür. Bu, gerçektir!

Sultanın İbn Melikşâh adlı bir kölesi vardı ve Aynülmülk’ü gözetleme işini yapıyordu. İbn Melikşâh haber verdi efendisine; Aynülmülk’ün firar edip nehri geçme niyeti taşıdığını! Sultanın içini bir korku kapladı ve hakikaten mahvolacağını düşündü; çünkü atlar, filler ve tahılın tümü, Aynülmülk’ün yanındaydı, üstelik kendi ordusu dağınıktı. Payitahta varmak, oradan asker toplamak ve savaş amacıyla dönmek fikri yer etti içinde. Bu konuyu devlet adamlarıyla görüştü.

Horasan kökenli emirler, kumandanlar ve yabancılar isyancı Aynülmülk’ten çok korkuyorlardı. Çünkü o Hindu’ydu. Sultan daima dışarıdan gelenleri tuttuğu ve gözettiği için Hindistan’ın asıl ahalisi, yabancılara karşı kindardır. Bu yüzden Horasanlılar sultanın niyetini doğru bulmayarak şöyle dediler:

“Ey Cihân hükümdarı! Böyle davranırsan, başkaldıran adam bu işten haberdar olur, konumu daha da güçlenir ve hattâ bölük bölük asker düzer de fitne uyandırıcılar ve şer güçler üşüşüverirler herifin başına! İyisi mi, adam gücünü berkitip palazlanmadan derhal üstüne çökmeli!”

Bu düşüncüyü ilk dile getiren, Nâsireddîn Mutahhar Evherî’ydi. Hepsi de ona uydu.

Hükümdar, adamlarının uyarısına kulak verdi, onların kılavuzluğunda iş yaptı. O gece civardaki emir, kumandan ve askerlere yazı gönderdi; hepsi gelip diziliyordu huzurunda. Bu işte de kurnazca davranmıştı: Ordugâhına yüz atlı geldiğinde geceleyin onları karşılamak için binlerce atlı salıyordu yola! Güya hepsi yardım ve imdat kuvveti gibi beraberce karargâha gidiyordu!

Sultan sahil boyunca yürüdü. Kannûc şehrini arkasına almak, gerekirse buraya sığınmak amacıyla böyle yapıyordu. Çünkü gayet sağlam ve berkitilmiş bir yerdi orası. Kannûc ile sultanın bulunduğu yer arasında üç günlük mesafe vardı. Hükümdar güzergâhındaki ilk noktaya doğru ilerlerken askerine savaş düzeni vermiş, onları tek saf hâline getirmişti. Konaklama esnasında her erin yanında silâhı, atı ve küçük çadırı vardı. Asker bu küçük çadırın içinde yemek yer, abdest alır ve (bağlı bulunduğu) birime giderdi. Büyük ordugâh askerin bir hayli uzağındaydı. Bu işlerin yapıldığı üç gün boyunca sultan ne çadırı girdi, ne de bir gölgeye sığındı.

İşte o günlerde ben cariyelerimle çadırdayken, Sünbül adlı hizmetkârım bana acele etmemi salık verdi, hemen çıktım. Hizmetkâr dedi ki:

“Hükümdar emretti, bu saatte kim hatunu veya gözdesi ile beraberse hemen öldürülecek!” Devlet adamlarının araya girip (zorda kalanları) kayırmasıyla hükümdar;

“Hemen şimdi karargâhta hiçbir kadın kalmamalı, hepsi Kenbîl Kalesi’ne götürülmeli!” dedi. Kenbîl diye bilinen kale oraya üç mil uzaklıktaydı. Böylece ne ordugâhta, ne de sultanın huzurunda hiçbir hatun kalmadı. O geceyi harbe hazırlıkla geçirdik. İkinci gün hükümdar ordusunu bölük bölük ayırdı. Her bölüğe vuruşkan erlerin bindiği zırhlı filler verdi. Asker, zırhlarına bürünüp mücadeleye hazırlandı. O gece hepsi silâhları ve diğer savaş gereçleriyle yattılar.

Üçüncü gün isyancı Aynülmülk’ün ırmağı geçtiği haberi yayılmıştı ortalığa. Sultan endişelendi; sandı ki isyancı adam bir yolunu bulup huzurdaki kumandanlarla haberleşerek böyle bir harekete girişmişti. Beraberlerindeki cins atlar verilmesini emretti o zaman. Bana da gönderdi. Ben, atlardan birini Emirülemirân Kirmanî isimli cesur bir arkadaşına sundum. Boz bir hayvandı. İşe bakın, hayvanı topukladığı zaman hâkimiyetini kaybetti dostum ve feci bir şekilde düştü, öldü! Hak Teâlâ onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatsın.

Hükümdar asinin kendinden önce Kannûc şehrine varmasından endişeleniyordu. Olabildiğince hızlı hareket ederek ikindiden sonra sözü edilen şehre vardı. O geceyi orduyu düzene sokmakla geçirdi. Biz hükümdarın amca oğlu Melik Firûz ile beraber öncü kuvvetlerin safındaydık. Sultan başımızda durdu biraz.

Emir Mühennâ oğlu Gadâ, Seyyid Nâsireddîn Mutahhar ve Horasanlı kumandanlar bizimle yan yanaydı. Hükümdar bizi seçkinler arasına alarak:

“Sizler benim katımda değerli kimselersiniz, benden Irak durmanız doğru değil!” dedi. Bu işin sonu iyi çıktı. İsyancılar gecenin bitimine doğru Vezir Hvâce Cihân’ın yönettiği öncü kuvvetlere hücum edince asker arasında büyük bir kargaşa yaşandı. Hükümdar, hiç kimsenin yerinden kımıldamamasını ve herkesin sadece kılıçla savaşmasını emrettiğinden, ordu düşmana elde kılıç saldırdı; korkunç bir savaş oldu.

Hükümdar kendi askerine “Dihlî => Gazne” parolasını bildirmişti. Dolayısıyla asker, bir atlıya rastladığında “Dihlî” dediği zaman “Gazne” cevabını alıyorsa karşısındakinin arkadaşı olduğunu anlıyor ve onu bırakıyordu. Bu cevabı alamıyorsa hemen hamle ediyordu.

İsyancının amacı hükümdarın bulunduğu noktaya hücum etmektir. Ama kılavuzunun hatası yüzünden vezirin olduğu yöne saldırdı. Bu yüzden kılavuzunun boynunu vurdu!

Vezirin ordusunda bulunan Acem, Türk ve Horasan kökenliler Hindlilere düşman olduklarından iyi savaştılar, dövüşün hakkını verdiler. İsyancının ellibin civarında olan birlikleri tan yeri ağarırken müthiş bir bozguna uğramıştı bile.

Hükümdar, Aynülmülk'ün eyaletinin sınırları içinde bulunan şehirlerden Sündile'yi evvelce ıkta yoluyla Tatar Bencî (: Bengi yahut Binici) lakaplı Melik İbrahim'e vermişti. Melik İbrahim isyan işinde Aynülmülk ile birleşmiş, hattâ onun tarafından naip (: başyardımcı) olarak görevlendirilmişti. Kutbulmülk'ün oğlu Davud ile Meliküttüc-câr'ın oğlu da asinin tarafına geçmişlerdi. Bunlar daha önce sultanın ahırına ve fillerine bakan görevlilerdi. Davud, isyancının mabeyincisi olarak görev almıştı bile!

Düşman, Hvâce Cihân'ın karargâhına hücum ettiği zaman Davud açıkça sultana sövmüş, çirkin sözler söylemiş; sultan da onun sesini almuş, hemen tanımıştı eski adamını! Aynülmülk, ordusunun bozguna uğraması üzerine naibi olan Tatar İbrahim'e seslenerek:

"Melik İbrahim! Ne diyorsun bu işe? Askerin büyük bölümü hem de en yüreklileri kaçtı! Canımızı kurtarmanın bir çaresi var mı sence?" dedi. Tatar İbrahim o anda arkadaşlarına kendi diliyle şöyle söylendi:

"Eğer Aynülmülk kaçmak isterse ben tutarım onu saçlarının topuzundan! Siz hemen atına vurun ki düşsün yere. Böylece kısıvrak yakalayıp hükümdara götürürüz. Bu sayede işlediğim suçun bağışlanması mümkün olabilir!"

Gerçekten de Aynülmülk kaçmak istedi ama İbrahim:

"Nereye gidiyorsun Sultan Alâeddîn?" diyerek onun saçlarını topuzundan yakaladı. Öteki arkadaşları da Aynülmülk'ün atına vurdular, yere yuvarlandı adam. İbrahim zebellâ gibi çöktü üstüne, sımsıkı yakaladı. Vezirin adamları isyancıyı teslim almaya geldiklerinde İbrahim:

"Ben doğrudan vezire ulaşıp teslim işini yapıncaya kadar bırakmam bu adamı! Yoksa ölürüm daha iyi!" diye zorluk çıkardığından ses etmediler; gittiler. İbrahim, isyancı Aynülmülk'ü vezirin huzuruna kendi çıkardı.

Gün doğarken sultanın yanına götürülen fil ve sancaklara baktığımda Irak kökenli biri yanıma gelerek:

"Aynülmülk kısıvrak yakalanıp vezire çıkarıldı" dediyse de pek inanmamıştım. Ama kısa bir süre sonra Temür Şurbedâr geldi. Elimden tutup:

"Aynülmülk yakalandı! Şu anda vezirin huzurunda!" diye müjdeli konuştu. Sultan bizi yanına alarak Aynülmülk'ün Ganj nehri

kenarında bulunan karargâhına doğru yola koyuldu. Oraya varıldığında asker, karargâhta bulunan eşyaları talan ettiği gibi Aynülmülk'e bağlı erlerin çoğunu da nehre dökmüştü.

Kutbülümülk oğlu Davud, Meliküttüccâr'ın oğlu ve onların beraberindeki pek çok kişi yakalandı; malları, atları ve servetleri yağma edildi. Hükümdar nehrin karşıdan karşıya geçilen noktasının yakınlarında otağ kurdu. Vezir, isyancı Aynülmülk'ü bir öküze bindirilmiş ve yalnız cinsel organları kapatılmış hâlde sultanın huzuruna çıkardı. Adamın tam önünü kapatan çaput parçasını tutan ip yukarıya doğru uzanıyor, boynunda düğümleniyordu. Adam çadırın kapısında beklerken vezir sultanın yanına girdi. Sultan, vezirine şerbet sundu, onu onurlandırdı. Şehzâdeler Aynülmülk'ün yanına geldiler, ağır sözler söylediler; Aynülmülk'ü ve arkadaşlarını tokatlıyorlardı!

Nihayet sultan tarafından görevlendirilen büyük melik:

"Nedir bu yaptığın?" diye sorduğunda Aynülmülk'ten ses seda çıkmadı. Hükümdarın buyruğuyla ona katır çobanlarının elbisesi giydirildi, ayaklarına dört bukağı vuruldu, elleri de ensesine bağlanarak vezire teslim edildi; alıp bir yerde muhafaza etsin diye.

Aynülmülk'ün kardeşleri Avd (: Ayodha) şehrine, çoluk çocuklarının yanına kaçmışlardı. Onlar; hanımlarını, çocuklarını, toplayabildikleri mal ve serveti beraberlerinde götürmek için hazırlıklara başladılar. Gereken işler bitirildikten sonra kardeşleri Aynülmülk'ün hatununa:

"Bizimle beraber gel! Hem canını hem de oğullarını kurtar!" dediler. Kadın cevap verdi:

"Ben, kocalarıyla beraber kendini ateşe atan gâvur karıları kadar da mı olamam! Kocam ölürse ben de ölürüm, yaşarsa ben de yaşamak isterim!" Bu söz üzerine onu bırakıp kaçtılar. Kadının sözleri hükümdarın kulağına gitti. Hükümdar ona hem acıdı hem de saygı duydu.

Süheyl adında genç bir hizmetkâr, Aynülmülk'ün kardeşlerinden Nasrullah'ı yakalayıp öldürdükten sonra, kesik başını sultana getirdi. İsyancının annesi, kızkardeşi ve hanımı da vezire teslim edilmiş, Aynülmülk'ün çadırının hemen yakınındaki başka bir çadıra yerleştirilmişti. Aynülmülk onların yanına gelir, bir süre oturduktan sonra hapsedildiği yere dönerdi.

Hükümdar savaşı kazandıktan sonra ikinci civarında Aynülmülk'le beraber mücadeleye katılıp esir düşen katır çobanları, çarşı esnafı, hizmetkâr köle ve benzeri önemsiz kimselerin serbest bırakılmalarını emretti. Daha önce sözü edilen Melik İbrahim Bencî de sultana getirildiği zaman başkumandan Melik Nuvâ şöyle demişti:

“Ey Hônd-i Âlem (: Cihân Hükümdarı)! Derhal bu adamı öldür! Çünkü o da sana başkaldıranlardanır!” Vezir şu cevabı verdi:

“O isyancıyı teslim etmekle kendini kurtarmıştır!”

Böylece hükümdar, İbrahim Bencî'yi bağışlayarak memleketine gönderdi ve güneş battıktan sonra ahşap bir kuleye kuruldu. İsyancının ileri gelen önemli adamlarından altmışikisi sultanın huzurunda fillerin önüne atıldılar. Filler, dişlerine takılı bıçaklarla kurbanları paramparça ediyor ve havaya fırlatıyorlardı! Davul zurna sesi yeri göğü inletmekte, Aynülmülk ise ayakta arkadaşlarının can verişini seyretmekteydi. Ölülerin parçaları onun önüne de atıldı. Bu vahşetin ardından Aynülmülk tekrar hapsedildiği yere götürüldü.

Milletin kalabalıklığı, gemilerin azlığı nedeniyle hükümdar nehri geçmek için fazla bekledi. Nihayet tüm eşya ve hazinelerini fillere yükleyerek karşı kıyıya vardı. Yük taşıtmak için devlet adamlarına filler vermiş, bana da bir tane göndermişti. Eşyalarımı bununla taşıdım.

Hükümdar bizi beraberine alarak Behrâyic şehrine hareket etti. Burası Serû diye bilinen azgın ve büyük bir nehrin kıyısında kurulmuş şirin bir şehir. Hükümdar bu yörenin önemli bir bölümünü fetheden ve yaptığı gazâlarla ün salan ermiş Şeyh Sâlâr Âd'un (: Salar Mesûd) mezarını ziyaret etmek üzere Serû nehrinden geçti.⁴⁴⁰ Halk da karşıya geçmek için fazla acele ettiğinden itiş kakış oldu, kocaman bir gemi suya gömüldü! Tahminen üçyüz kişi vardı içinde! Onlardan sadece Emir Gadâ'nın dostu bir Arap kurtuldu. Biz küçük bir tekneye binmiştik, Hak Teâlâ bizi korudu. İşin garip olanı, boğulmaktan kurtulan Arabin ismi Sâlim'dir (: sağ salım, kurtulan)!

Bu adam daha önce bizimle aynı tekneye binmek istemişse de biz çoktan hareket ettiğimizden o geldiğinde ötekini bulmuş ve ona binmişti. Daha sonra batan gemiden kurtulunca halk onu bizim tekne-mizden zannetmiş. Arkadaşlarımız ve diğerleri onu o hâlde görünce bir çığlık koparmışlar, meğer bizi boğuldu sanmışlar. Sonra bizi gördüler, pek sevindiler.

Yukarıda bahsettiğimiz şeyhin kabrini ziyaret ettik. Burası bir kubbeye örtülü. Öyle kalabalık ki içeri girmeye imkân yok! Bu yolculuğumuz sırasında bir sazlığa daldığımızda karşımıza ansızın bir gergedan çıktı; hemen hamle ettiyse de öldürüldü, başı kesilip getirildi. Bu hayvanın bedeni filden küçüktür ama daha önce anlattığımız gibi başı filin başından daha iri!

Sultanın Başşehre Dönüşü, Ali Şâh Ker'in İsyanı

Anlattığımız gibi Hükümdar, Aynülmülk'ü yendikten ikibuçuk sene sonra başşehre döndü. Aynülmülk ve Telink'te (: Teling) ayaklanan Nusret Hân'ı affederek, ikisini de saray bahçelerinin bakıcılığı görevine tayin etti. Onlara hil'at verdi, at hediye etti; her gün onların evine bir miktar et ve un gönderilmesini emretti.

Daha sonra Kutlû Hân'ın arkadaşlarından Ali Şâh Ker'in hükümdara karşı ayaklandığı haberi geldi. Ker, kulağı zor işiten, sağır demektir. Ali Şâh Ker yürekli, boylu boslu yakışıklı bir adamdı. O, Bedrakût şehrini ele geçirerek beyliğinin idare merkezi yaptı. Hükümdar, Ali Şâh Ker'le savaşmak üzere hocasını görevlendirdi. Yanına büyük bir ordu alarak harekete geçen hoca, Bedrakût'u kuşatıp burçlarda gedik açtı. Dehşetli bir korkuya kapılan Ali Şâh derhal aman diledi. Kutlû Hân ona aman verip ellerini bağlayarak sultana gönderdi. Sultan, Ali Şâh'ı affetti, Horasan bölgesinde bulunan Gazne'ye sürdü ama Ali Şâh orada bir süre hasret çektikten sonra vatanına dönmek istedi! Bu arzusu, mahvolmasına neden olmuştur. Nitekim Sind eyaletinde yakalanmış ve huzura çıkarıldığında sultan:

"Vay vay! Yeniden fitne fesat tohumlarını ekmeye geldin ha!" diyerek onun boynunu vurdurmuştur.

Emir Baht'ın Kaçması ve Yakalanması

Hükümdar, bizimle beraber huzuruna misafir gelmiş bulunan ve Şerefülmülk lakabıyla tanınan Emir Baht'a öfkelenerek maaşını kırkıbinden bine indirdi! Ayrıca onu vezirin hizmetine girsin diye Dihlî'ye gönderdi. Rastlantı bu ya, o sırada serveti ve malları Dihlî'deki arkadaşları yanında bulunan Heratlı Emir Abdullah, Teling'de vebadan ölmüştü. Onun arkadaşları Emir Baht ile anlaştılar, malı alıp sıvışmak için! Vezirin, sultanı karşılamak için Dihlî'den çıktığı sırada onlar Emir Baht ile beraber yola düşmüşler, kırk günlük mesafede bulunan Sind'e yedi günde varmışlardı. Yanlarında yedek binekleri vardı.

Sind nehrini yüzerek geçmek istediler. Ama Emir Baht, oğlu ve yüzme bilmeyen adamlar kamıştan yaptıkları bir sala binerek geçtiler karşıya. Böyle bir sal yapmak için ipek ipler önceden hazırlanmıştı. Nehre ulaştıklarında ötekiler de bu büyük suyu yüzerek geçmekten korktu! İçlerinden ikisini Ūca (: Uç) şehrinin valisi olan Emir Celâledîn'e gönderdiler. Ona şöyle dedi bu iki adam:

"Orada nehri aşmak isteyen tacirler var. Geçmelerine yardım etmen için şu eyeri sana gönderdiler."

Sıradan bir ticaret kafilesinin böyle değerli bir eyer armağan etmesi emirde kuşku uyandırdı. Bu iki kişinin hemen tutuklanmasını emretti. Ama onlar kaçarak arkadaşlarının yanına gittiler. O sırada Şerefülmülk ile diğer arkadaşları yorgunluk ve uykusuzluktan dolayı sızmışlardı. Koşa koşa gelen iki adam durumun vehametini anlatınca onlar da alelâcele atlarına bindiler, topuklayıp kaçtılar!

Celâleddîn onlardan birini ele geçirmeyi başardı. Adam sıkı bir dayak faslından sonra Şerefülmülk'ün durumunu anlattı. Bunun üzerine Celâleddîn, kendi naibini –yanına asker katarak– onların ardına düşürdü! Takipçiler kaçakların izlerini sürdüler, yetiştiler ve ok yağdırdılar. Şerefülmülk oğlu Tâhir de okla karşılık verdi ve Celâleddîn'in naibini yaraladı. Sonuçta kaçaklar yenildi ve Celâleddîn'in huzuruna çıkarıldılar. Emir Celâleddîn onları el ve ayaklarından bağlattı; bir yazı göndererek durumu vezire bildirdi. Vezir onların başşehre gönderilmesini emredince Celâleddîn hepsini de gönderdi. Dihlî'de zindana atıldılar. Tâhir hapiste öldü.

Hükümdar, Şerefülmülk'e günde 100 kırbaç vurulmasını emretmişti, bir süre böyle devam etti bu. Ama daha sonra onu affederek Emir Nizâmeddîn Mir Necle ile Cendîrî (: Çendri) eyaletine gönderdi. Şerefülmülk acınacak hâllere düştü; binecek atı olmadığı için hep öküz sırtında gidiyordu! Bir süre bu vaziyette ortalıkta dolaştıktan sonra Emir Nizâmeddîn'in beraberinde sultanın huzuruna çıkarıldığında şâşnikîrlük görevine atandı. Şâşnikîr, hükümdar yemeklerini getirip götüren, onun önünde et parçalayan adam demektir. Bu olaydan sonra hükümdar onun rütbesini yükseltti; hattâ iş o dereceye vardı ki Şerefülmülk rahatsızlanıp hasta olsa hükümdar onun yanı başına gelir, evini ziyaret ederdi! Daha önce, birinci kitapta anlattığımız gibi ağırlığınca altın tarttırıp teslim etmişti ellerine! Sultan bir süre sonra kızkardeşini onunla evlendirip Cendîrî eyaletini onun emrine verdi. Bir zamanlar Emir Nizâmeddîn'in hizmetinde ineğe bindiği eyaletti burası! Gönülleri değiştiren, insanı hâlden hâle sokan Hak Teâlâ'nın işine bak! Onun kudreti sonsuz!

Sind'de Şâh Afgan'ın Ayaklanması

Şâh Afgan, Sind bölgesinin şehirlerinden Multân'da hükümdara karşı başkaldırarak şehrin emiri olan Bihzâd'ı öldürüp saltanat davasında bulundu. Sultan onun işini bitirmek için hazırlıklara başladı. Ama isyancı tek başına yeterli direniş gücüne sahip olmadığını bildiği için yalçın dağlarda yaşayan kendi ulusunun; Afganlıların yanına kaçtı. Onlar söz geçirilmez tepelerde yaşayan dövüşçü bir halktır.

Hükümdar onun bu hareketine çok öfkelen-di, vali ve yüksek memurlarına ülke içindeki tüm Afganlıların yakalanmasını ferman buyurdu! İşte bu emir, Kadı Celâleddîn isyanına sebep olmuştur.

Kadı Celâleddîn'in Ayaklanması

Kadı Celâleddîn'le bir grup Afganlı Kinbâya (: Kenbay) ve Bulûdra (: Broach) şehirlerinin civarında oturmaktaydılar. Hükümdar, yüksek memurlarına Afgan kökenlilerin yakalanmasını emrettiği zaman Cüzerât (: Gücerat) ve Nehrvâla eyaletlerinde vezir yardımcısı olan Melik Mukbil'e;

"Kadı Celâleddîn ve yandaşlarının yakalanması için tuzak kurula!" diye ferman göndermişti. Bulûdra şehri ikta yoluyla melikülhükemâya bağlanmıştı.⁴⁴¹ Melikülhükemâ (: yüksek rütbeli belde memurlarının başı), sultanın üvey annesiyle, yani baba Tuğluk'un diğer bir hatunu ile evlenmişti. O kadının Tuğluk'tan bir kızı olmuş, bu kız Emir Gadâ ile evlenmiştir. Melikülhükemânın eyaleti Mukbil'in sorumluluğu altında bulunuyordu, bu yüzden onun yanındaydı. Gücerât bölgesine vardıklarında Mukbil ona, Kadı Celâleddîn ile yandaşlarının yakalanıp getirilmesini emretti. Melikülhükemâ kendi eyaletine varınca hemşehrîsi oldukları için Kadı Celâleddîn ile arkadaşlarını uyarıp:

"Mukbil yakalamak için sizi arıyor! Sakın ha onun yanına silâhsız girmeyin!" dedi.

Kadı Celâleddîn yaklaşık 300 zırhlı süvari ile Mukbil'in yanına gitti. Bu kalabalık grup:

"İçeri hep beraber gireceğiz" dediler. Mukbil, bu adamlar toplu olduğu sürece ele geçirilmelerinin imkânsız olduğunu farketti. Onlardan korkmuştu. Artık dönmeleri gerektiğini ima ederek onları himaye edeceğini de açıkça söyledi! Ama Afganlılar isyan bayrağını açıp Kinbâya şehrine girdiler. Oradaki ahalinin servetini, sultanın hazinesini ve aşağıda anlatacağımız gibi İskenderiye'de şirin bir medrese yaptıran tacir İbnü'l-Kavlemî'nin mallarını yağma ettiler. Melik Mukbil onlara karşı durmuşsa da acı bir yenilgiye uğramıştı. Melik Aziz Hammâr ile Melik Cihân Bunbul yedi bin kişilik bir atlı desteğiyle yardıma geldikleri hâlde perişan oldular. Bu haberi duyan haydut ve eşkıya taifesi su gibi aktı Afganlıların tarafına! Kadı Celâleddîn padişahlık davasında bulunarak çevresindekileri kendine biat ettirdi. Sultan ona ordu gönderdi ama kadı bu askeri de yendi. O sırada Devletabad'da bulunan Afganlılar da isyan ettiler.

Melik Mell'in Oğlunun İsyanı

Melik Mell'in oğlu bir grup Afganlıyla Devletabad'da oturuyordu. Hükümdar orada kendi naibi olan ve hocası Kutlû Hân'ın da kardeşi olma şerefini taşıyan Nizâmeddîn'e, bu Afganlıların yakalanmasını emretti. Ayrıca ileri gelen kumandanlara dağıtılmak üzere heybe heybe elbise, altın, inci ve kışlık aba gönderdi. Hind hükümdarının âdeti, her şehrin emirine ve askerî birlik komutanlarına biri yazlık diğeri kışlık olmak üzere senede iki defa elbise armağan etmektir. Bu elbiseler geleceği vakit emir ve asker yola düşer, giysi getiren adamı görünce saygıyla bineklerinden inerler. Her biri hil'atini alır, omuzuna atar; sultanın bulunduğu yöne doğru eğilip reveransta bulunur. Hükümdar, Nizâmeddîn'e;

"Afganlılar hil'at almak için atlarından indiklerinde kısıkrak yakalansınlar!" diye emir verdi. Ama elbise getiren süvarilerden birinin Afganlıların yanına vararak durumu anlatması üzerine Nizâmeddîn'in kurduğu tuzak aleyhine döndü! Nizâmeddîn ata bindiğinde ötekiler de hayvanlarına binerek yola koyuldular. Hil'at getiren kabile ile karşılaşınca Nizâmeddîn hayvanından indi. İşte tam o sırada Afganlılar Nizâmeddîn ve adamlarının üzerine hücum ettiler. Onu yakaladılar, askerlerinin çoğunu öldürdüler. Sonra şehre dönerek hazineleri ele geçirdiler ve Melik Mell'in oğlu Nâsireddîn'i lider yaptılar. Eşkîya tayfasının da katılmasıyla güçleri büsbütün arttı.

Sultanın Kinbâya'ya Hareketi

Hükümdar, Afganlıların Kinbâya ve Devletabad'da yaptıklarını duyunca harekete geçti. İşe Kinbâya'dan başlamak, bilâhare Devletabad'a dönmek istiyordu. Hemen eniştesi A'zam Melik Bâyezîd'i dörtbin kişilik bir kuvvetle gönderdi. Bu ordu, Kadı Celâleddîn yandaşları tarafından feci bir bozguna uğratıldıktan başka sağ kalanlar Bulûdra şehrine kısıldılar ve kuşatıldılar! Şehir içinde şiddetli çatışmalar oldu.

Kadı Celâleddîn'in ordusu içinde Şeyh Cellûl adında bir cengâver vardı. Bu adam ansızın hamle eder, önüne geçeni öldürür, teke tek dövüşme duyurusunu yaptığı zaman bir Allah kulu karşısına çıkıp mücadeleye cüret edemezdi! İşe bakın, bu adam atını koştururken hayvanıyla beraber yere kapaklanıp çukura yıkılınca hemen öldürüldü. Üzerinde iki zırh bulundu. Kesik başı sultana gönderildi. Cesedi Bulûdra burçlarına asıldı, el ve ayakları da çeşitli şehirlere gönderildi.

Daha sonra hükümdarın kendi yönettiği ordu geldi ve Kadı Celâleddîn direnemeyip adamları ile kaçtı. Geride tüm servet ve aile-

lerini bıraktılar. Hepsi yağma edildi. Şehre böyle girildi. Hükümdar orada bir süre kaldıktan sonra döndü. Eniştesi olan Şerefülmülk Emir Baht'ı –ki onun kaçışından ve Sind'de yakalanışından bahsetmiş, hapsedildikten ve nice zillete maruz kaldıktan sonra yeniden yükseldiğini belirtmiş– burada bırakmış; Celâleddîn'in yandaşlarının aranmasını emretmişti. Ayrıca onun; 'kılavuzluk etsin, sözleri ile yol göstersiz' diye yanında tuttuğu fakihleri de araştırdı. Bu durum, daha önce anlattığımız gibi Şeyh Ali Haydarî'nin öldürülmesine neden olmuştur.

Kaçak Kadı Celâleddîn, Devletabad'da Melik Mell oğlu Nâsired-dîn'e katılarak onun taraftarlarından oldu. Hükümdar ordunun başına geçerek onların üstüne yürüdü. Afgan, Türk ve Hind ahalisi ile çeşitli kölelerden oluşan kırkbin kişilik isyancı tayfası dağılmayıp sözleştiler; sultana karşı durmak ve dövüşmek için!

Sultan isyancılarla karşılaştığında kaldığı yeri belli etmemek amacıyla kendi çadırını kurdurmadı. Savaş iyice kızıştığı zaman otağını kurdurunca onu gören isyancıların yüreği ağzına geldi; cesaretlerini kaybettiler, ağır bir yenilgiye uğradılar. Melik Mell'in oğlu Nâsired-dîn ile seçkin adamlarından dört yüzünü yanına alan Kadı Celâleddîn, Duvaykîr (: Deogir) Kalesi'ne sığındı. İlerde anlatılacak olan bu muhkem yapı, Devletabad bölgesinin kalesidir. Burası dünyanın en sağlam kalelerindenidir. Hükümdar, Devletabad'da bekleyerek asilere kaleden inip teslim olmaları için adam gönderdi. Ama onlar kendilerine emân (: aman; can emniyetini garanti etme) verilmedikçe teslim olmayacaklarını bildirdiler. Sultan onlara emân vermedi, lâkin lütuf ve merhamet babından yemek gönderdi. Orada bir süre kaldı. Benim onlarla ilgili bildiklerimin sonu budur.

Mukbil ile İbnü'l-Kavlemî'nin Savaşı

Bu savaş, Kadı Celâleddîn'in isyanından önce meydana geldi. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî büyük tacirlerdendi. Sultan için köle, deve, çeşitli kumaş ve silâhlardan oluşan armağanlarla beraber Türk ülkesinden gelmişti. Anlatılanlara göre hediyelerin kıymeti bir lek bile olmadığı hâlde, yaptığı iş sultan nezdinde büyük kabul gördüğü için oniki lek verildi ona! Hükümdar bunun dışında nâibülvezîr (: vezir yardımcısı) olan Melik Mukbil'e bağlı Kinbâya beldesi valiliğini de Tâceddîn'e vermişti.

Tâceddîn, Kinbâya'ya ulaştığında Mulaybar (: Malabar) bölgesinin şehirlerine, Seylân ve diğer yörelere gemiler gönderdi. Ona da gemiler dolusu hediye gelince itibarı arttı. Bu yörenin servetini baş-

şehre gönderme zamanı geldiğinde Melik Mukbil âdet olduğu üzere bu malların ve o tarafların hediye ve hazinelerinin kendisi aracılığıyla gönderilmesini salık verdi. Ama İbnü'l-Kavlemî:

“Ben kendim götürürüm, hizmetkârlar ile de gönderebilirim. Vezirin ve naibinin hükmü geçmez bana!” diye hediyeleri göndermekten kaçındı; hükümdarın ona yaptığı iltifat ve saygıdan ötürü şımardı. Mukbil durumu vezire yazınca vezir şu cevabı iletti:

“Eğer şehirlerimizde güvenliği sağlamaktan âcizsen bırak her şeyi, bize gel!”

Mukbil bu cevabı alınca askerlerini ve hizmetkârlarını yanına alarak Kinbâya şehrinin dışına çıktı. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî ile Mukbil arasında savaş koptu. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî bozguna uğradı ama iki taraf da çok zayıat vermişti. Savaş meydanından kaçan İbnü'l-Kavlemî meşhur tacirlerden Nâhûdâ İlyas'ın konağında gizlendi. Mukbil şehre dalarak İbnü'l-Kavlemî'nin kumandanlarını öldürdü. Bu arada sultanın hazinelerini, onun verdiği hediyeleri ve şehrin gelirini bırakıp sadece kendi malını alması şartıyla bir emânnâme (: cangüvenliği belgesi) gönderdi Tâceddîn'e.

Böylece Mukbil orada bulunan servet ve gelirin tümünü sultana yolladı, bir mektup yazarak İbnü'l-Kavlemî'den şikâyetle bulundu. Bu arada İbnü'l-Kavlemî de ondan şikâyet etmişti! Sultan onların arasını bulsun diye melikülhükemâyı soktu işin içine.

İşte bu olaydan sonra Kadı Celâleddîn ayaklanmış, İbnü'l-Kavlemî'nin mallarını yağmalamıştır. Böylece İbnü'l-Kavlemî adamlarının bir kısmını yanına alıp kaçarak sultana sığınmıştır.

Hind Ülkesinde Meydana Gelen Kıtık

Sultan, Ma'ber eyaletine yönelip payitahtan uzak bulunduğu sıralarda korkunç bir kıtlık sardı her yanı. Bir menn yani bir batman (buğday) altmış dirheme fırladı! Zamanla daha da pahalandı. Halkın durumu perişandı. Bir keresinde vezir ile görüşmek için şehirden çıkmıştım. Üç kadın gördüm; bilmem kaç ay önce ölen bir atın derisini parça parça keserek yemeye çalışıyorlardı! Durum o hâle geldi ki hayvan derileri pişirilerek çarşılarında satılır oldu. Bir öküz kesildiği zaman ahali birikip kanını toplar, ekmeğine katık edip yedi! Horasanlı öğrencilerden bazıları bana şunu anlattılar:

Hansî ile Sersefi arasında Akrûha (: Hisar) adıyla bilinen bir şehre girdiklerinde etrafta kimsecikler yokmuş, ortalık ıssızmış. Geceyi geçirmek için girdikleri handaki odaların birinde aç bir adam ateşte insan ayağı kızartıyormuş!

Kıtlık şiddetlendiğinde hükümdar Dihlî ahalisine altı aylık yiyecek dağıtılmasını emretmişti. Kadı, kâtip ve emirler sokak sokak, mahalle mahalle dolaşarak halkın isimlerini yazıyorlardı. Her birine Fas ölçüsü ile günlük birbuçuk ratldan hesap etmek üzere altı aylık erzak dağıtıyorlardı. Ben o sırada ilerde anlatacağımız gibi Sultan Kutbeddîn'in mezarlığında aş pişirtip yedirirdim. Bu işteki temiz niyetimden ötürü sevap kazanmışımdır inşallah...

Hind hükümdarı ile ilgili haber ve hikâyeleri, onun yönetimi sırasında meydana gelen olayları yeterince anlattım. Şimdi bizimle ilgili durumları; başşehre ilk varışımızı, koşulların değişmesiyle hizmetten ayrılışımızı; sonra elçilik göreviyle Çin'e gitmek üzere huzurdan çıkışımızı ve oradan kendi yurdumuza dönüşümüzü anlatalım...

KIRKALTINCI BÖLÜM

İbn Battûta ve Beraberinde Dihlî'ye Gelen Yabancıların Durumu, Çin'e Gidiş Emrinin Çıkması

Hükümdar Yokken Saltanat Şehrine Varışımız ve Saraya Çıkışımız

Başşehir Dihlî'ye girdiğimizde dosdoğru sultanın kapısına (: sara-yına) yöneldik. Birinci ve ikinci kapılardan geçip üçüncü kapıya vardığımızda daha önce anlattığımız nakiplerle karşılaştık. Onların reisi bizi gayet geniş ve süslü olan büyük salona (: kabul dairesine) götürdü. Vezir Hvâce Cihân orada bekliyordu bizi. Önce Ziyâeddîn Hudâvendzâde ilerledi, onların ardından kardeşleri Kıvâmeddîn ile İmâdeddîn yürüdüler. Ben de takip ettim önümdekileri. Benim arkamda, onların öteki kardeşi Burhâneddîn yürüyor, onun ardında da sırasıyla Semerkandlı Emir Mübarek, Arun Buğâ Türkî, Hudâvendzâde'nin kızkardeşinin oğlu Melikzâde ve nihayet Bedreddîn Fassâl yürüyordu.

Üçüncü kapıdan geçtik; bin direk anlamına gelen Hezâr Üstûn unvanlı muhteşem daireyi gördük.⁴⁴² Hükümdar genel kabul günlerinde orada oturmaktadır. Oraya vardığımızda vezir başını yere doğru eğerek bizi selâmlayıp saygı ifadesinde bulununca biz de eğildik, parmaklarımızı yere değdirerek onun reveransına karşılık verdik. Sultanın tahtının bulunduğu yöne doğru eğilerek yaptık selâmı. Yanımızdakilerin hepsi aynı şekilde selâm verdiler. Bu merasimden sonra nakibler yüksek sesle "Bismillah" dediler ve salondan çıktık.

Hükümdarın Annesinin Sarayına Gidişimiz ve Bu Kadının Erdemine Dair

Erdemiyle meşhur kadınlardan olan ve çok sadaka veren Mahdûme Cihân yani valide sultan nice zaviyeler yaptırmış, gelen giden

için daima aş kaynatmıştır. Onun gözleri kördür. Oğlu tahta çıktığı zaman o inci ve mücevher süslü altın bir taht üzerinde oturuyormuş. Beylerin ve kumandanların kızları en güzel kıyafetleriyle gelip ona saygıda bulundukları sırada ansızın görmez olmuş gözleri. Çeşitli ilaçlar kullanılmış iyileşsin diye ama hiçbirinin faydası dokunmamış. Oğlu onu çok sever, yere göğe komaz! Ana hakkı bilirliğinden olacak; bir keresinde anası onunla yolculuğa çıkıyor, sultan ondan önce varıyor (gidilecek yere). Valide hanım geldiğinde hemen karşılamaya çıkıyor, atından inip yayan yürüyor ve onun ayaklarından öpüyor. Bu esnada kadın herkesin görebileceği bir tahtırevandaymış.

Konumuza dönelim, söze devam edelim...

Saraydan çıktığımızda vezir de bizimle beraber Hindlilerin Bâb-ı Harem adını verdikleri Sarf Kapısı'na geldi. Mahdûme Cihân'ın konağı orada. Evin kapısına vardığımızda bineklerden indik, hepimiz durumumuza göre armağanlar getirmiştik. Ülkenin başkadısı Kemâleddin Burhân da bizimle beraber içeri girdi. Vezirle kadı girişte eğilip selâm verdiler, onların ardından biz de aynı şeyi yaptık. Kapı kâtibi armağanlarımızı tek tek kaydetti. Daha sonra bir grup genç erkek köle dışarı çıktı, onların reisleri bizim vezire yaklaştılar, bir şeyler fısıldaştıktan sonra köşke girdiler. Tekrar vezirin yanına geldiler, yine köşke döndüler. Bu sırada biz ayakta bekliyorduk. Daha sonra orada bulunan bir yükseltiye oturmamız emredildi. Bunun ardından Hindlilerin suyun dediği tencereye benzer altın taslarla yemek getirildi. Bu kaplar subuk adı verilen altın ayaklar üzerine oturtulmuştur. Yine altından kadehler, taslar ve ibrikler getirildi. Yemekler iki sofraya konulmuş, her sofrada misafirler iki sıra hâlinde oturtulmuş ve sıranın başına da oradakilerin en büyüğü kurulmuştu. Yemeğe geçmek için ilerlediğimiz sırada mabeyinci ve nakiplerin bizi selâmlayıp eğilmeleri üzerine karşılık verdik. Sonra şerbet getirildi, içtik. Hâcibler:

"Bismillah!" dediler. Yemekten sonra içecekler, onun ardından da tenbûl getirildi. Sonra hâcibler yine "Bismillah!" diye ünleyince hepimiz saygıyla eğildik, selâm verdik. Yemek bitiminde orada özel bir köşeye götürüldük. İpekten mamul sırmalı özel giysiler giydirildi bize. Köşkün kapısına dek refakat ettiler. Orada da eğildik selâm verdik, saygı merasimini yerine getirdik. Hâcibler yine:

"Bismillah!" dediler, vezir ayağa kalktı, biz de ona uyup dikildik. Daha sonra köşkten bizim namımıza keten, ipek ve pamuk nev'inden hiç dikilmemiş ham kumaşlarla dolu bir sandık çıkarıldı. Her birimize birkaç parça elbiselik hediye edildi. Önce kuruyemiş sonra şerbet daha sonra da tenbûl dolu üç altın kap getirildi art arda.

Bunlar kim için getirilmişse o adamın kabı bir eliyle omuzuna koyması diğer elini yere dayayarak saygıyla eğilmesi âdetidir. Vezir, – cömertliğinin ve alçakgönüllülüğünün eseri olacak– merasimin nasıl yapılacağını bana öğretmek amacıyla bir kabı eline aldı ve âdeti yerine getirdi. Allah Teâlâ onu en güzel şekilde mükâfatlandırsın. Ben de onun gibi yaptım.

Bundan sonra Dihlî şehrinde Dervâze-i Bâlem (: Palem Kapısı) civarında bize ayrılan konağa döndük. Bir yolcu için gerekli olan her şey bize gönderilmişti.

Misafirlik Olarak Verilenler

Konaklamam için hazırlanan eve vardığımda minder, hasır yaygı, kapkacak ve sedir gibi gerekli eşyaların hepsini karşımda buldum. Hind ülkesinde sedirler yeğniktir; bir kişi tek başına kaldırıp götürebilir. Yolculuğa çıkan, mutlaka sedirini yanına alır. Köle bu sedyemsi yatağı başı üzerinde taşır. Sedir koni şeklinde dört ayağa oturuyor. Bunların üzerine dört çubuk konulmuş, çubukların arasına ipek veya pamuktan bir tür ağ örülmüştür. Bunun üstüne yatılınca zaten bükülebilir ve yumuşak olduğundan rahatlığı sağlayacak başka şeylere gereksinim duyulmaz. Sedirin dışında tümü ipektan mamul iki örtü, iki yastık ve bir yorgan getirilmişti. Hindistan'da gerek yatak örtüsüne gerekse yorgana pamuk veya ketenden yapılmış beyaz astar geçirmek âdetidir. Bunlar kirlendikçe yıkanır ve iç kısım temiz kalır. O gece bize iki adam getirildi. Biri, oralıların harrâs dediği değirmenci, diğeri kassâb (: kasap) diye çağrılan et kesiciydi. Huzurumuzda;

“Undan şu kadar, etten şöyle, şundan şu kadar bundan da bu kadar alın!” diye birtakım yiyecekleri saydılar ama ne dediklerini şimdi anımsamıyorum. Oralıların âdetince ne kadar et verilirse o kadar da un verilir. Bahsettiğimiz bu misafirlik, hükümdarın annesi tarafından verilen bir ihsandır. Onun ardından şimdi anlatacağımız üzere sultanın misafirliği gelecekti.

Ertesi gün sultanın sarayına giderek vezire selâm verdik. Vezir bana, her birinde bin dinar dirhem bulunan iki kese uzatarak:

“Bu, serşüşti” dedi. Yani “baş suyu” için. Ayrıca gayet ince, keçî tüyünden dokunmuş özel bir giysi hediye etti; dostlarımı, hizmetçilerimi ve kölelerimi dört zümre hâlinde kaydetti. Birinci kısma girenlerin her birine ikiyüz, ikinci kısımdakilere yüzelli, üçüncü kısımdakilere yüz, dördüncü kısımdakilere yetmişbeş dinar verdi. Tümünün sayısı kırk civarındaydı, bu yüzden verilen harcırahın toplamı dörtbin dinarı geçmektedir.

Bunun ardından sultanın misafirliği geldi. Onun misafirlik olarak gönderdiklerini şöyle sayabiliriz:

1) Hind ölçüsüyle bin ratlık un. Bunun üçtebiri mîrâ denilen buğday unu, üçteikisi ise huşkâr denilen kepekli undur.

2) Bin ratl ölçüğünde et.

3) Kaç ratl olduğunu hatırlayamıyorum lâkin bol miktarda şeker, yağ, salep ve fevfel.

4) Son olarak bin ratl da tenbûl yaprağı vardı.

Hind ratlı, Fas ratlının yirmi katı; Mısır ratlının ise yirmibeş katıdır.

Dörtbin ratlık un, bir o kadar et ve demin anılan yiyeceklerden uygun ölçülerde de Hudâvendzâde'ye gönderildi.

Kızımın Ölümü ve Bununla İlgili Olarak Ne Yaptıklarına Dair

Hindistan'a gelişimizden bir ay sonra henüz yaşına basmamış olan bebeğim vefat etti. Kızımın haberini duyan vezir, cenazenin Der-vâze-i Bâlem (: Palem Kapısı) dışında yaptırdığı tekkede şeyhimiz Konyalı İbrahim'in kabri yanına gömülmesini emrettiğinden götürüp oraya defnettik. Vezir haberi sultana yazdı. Sultan başşehirden on günlük mesafede bulunan avlanma yerindeydi ama ikinci gün akşam-leyin cevap ona ulaştı!

Hind halkının âdetine göre cenaze gömülüştüğün üçüncü günü sabahleyin mezara gidilir. Kabrin çevresi kilim ve ipekli kumaşlarla döşenir. Üzerine Hindistan'da her mevsim yeşil bulunan çiçekler serilir. Bunlar yasemin, sapsarı bir çiçek olan kulşebbu (: gülşebboy), bembeyaz raybûl, beyaz ve sarı renklerde olabilen nesrindir. Ayrıca üzerinde meyvesi bulunan limon ve turunc dalları da serilir. Dalların yemişleri yoksa ipliklerle meyveler asılır. Kabir üzerine kuruyemiş ve hindistancevizi serpilir. Ahali toplanır, mushaflar getirilir, *Kur'an* okunur. Hatim indirildikten sonra orada bulunanlara şerbet dağıtılır. Bunların ardından herkese gülsuyu serpilir, tenbûl ikram edilir ve halk dağılır.

Ben de cenaze defninin üçüncü günü sabahleyin âdet üzere yukarıda saydığım koku, çiçek vesaireyi gücüm yettiğince sağlamaya çalıştım. Bu işlerin düzenli bir şekilde yürütülmesi için vezirin emriyle mezar üzerine büyücek bir çadır kurulduğunu gördüm. Sind yöresinde karşılaştığımız Hâcib Şemseddin Hûşencî ile Kadı Nizâmeddin Kervânî ve şehrin ileri gelenlerinden bir bölük adam benden önce kabre varmış, yerlerini alarak *Kur'an* okumaya başlamışlardı. Dostla-

rımla beraber mezarın kıyısına oturdum. Onların ardından güzel sesli hafızlar başladılar *Kur'an* okumaya. Onların da ardından kadı ayağa kalkarak kızım için bir mersiye okudu, sultanı öven cümleler söyledi. Hükümdarın adı geçince herkes ayağa kalkıyor, reveransta bulunup oturuyordu. Kadı gayet güzel bir dua yaptıktan sonra hâcible beraberindekiler herkese gülsuyu serptiler; sonra bardak bardak şerbet ve tenbûl dağıttılar. Böylece bana ve arkadaşlarıma onbir özel giysi getirildi.

Tören bittikten sonra hâciblerle beraber atlara bindik, saraya hareket ettik. Tahtın önüne vardığımızda yine âdet olduğu gibi eğildik, saygı gösterdik. Ben evime döner dönmez Maḥdûme Cihân'ın sarayından yemekler geldi. Gelen yiyecek o kadar çoktu ki, hem benim evim hem de arkadaşların evleri yemekle dolmuştu. Dostlarının tümü ve epey fakara bu yemeklerden tattıkları, karınlarını doyurdukları hâlde yuvarlak ekmekler, tatlılar ve hoş sebzeler artmıştı. Bunlar da günlerce yenildi. Bu işlerin tümü hükümdarın emriyle gerçekleşiyordu.

Daha sonra Maḥdûme Cihân'ın konağından genç hizmetkâr köleler gelerek devlet adı verilen bir tür tahtirevan getirdiler. Bu tahtirevan kadınların taşınması için yapılmışsa da bazen erkekler de biner. Bu araç hükümdar tahtına benzemektedir, üstüne ipek yahut pamuktan örülmüş bir örtü serilir. Üzerinde, bizim oralarda bûca denilen gölgelikte olduğu gibi Hind kamışından mamul içi doldurulmuş bir direk vardır. Sekiz kişi grup hâlinde ikiye ayrılarak dörder dörder nöbetleşe bu perdeli tahtirevanı taşırlar. Mısır'daki büyük tahtirevanların işini Hindistan'da devlet adı verilen bu araçlar görmektedir. Halkın çoğu bunlar vasıtasıyla gider gelir işine. Bir adamın köleleri varsa bu tahtirevanı onlar taşır; yoksa para verir, hamal tutar. Çarşılarda, hükümdarın ve halkın kapıları önünde bu işi bekleyen hamallara rastlamak mümkün. Kadınlar için yapılan devletler ise ipek perdelerle örtülüdür. Genç erkek hizmetçilerin, valide sultanın sarayından getirdikleri tahtirevan da bu şekildeydi. Ona ölen kızımın annesi olan cariyemi bindirdiler. Ben bu cariyeyle beraber hediye olarak bir Türk cariyeye gönderdim sultan anasına. Ölen kızımın anası olan cariyeye orada bir gece kaldı, sabahleyin döndü. Ona bin dinar dirhem, altın kaplama bilezikler, yine altın kaplama bir mahfaza, ketenden yapılmış sırmalı bir gömlek, simli parlak bir hil'at ve çeşitli elbiseleri içeren bir sandık hediye edilmişti. Bu armağanlar yanıma getirildiğinde –istihbaratçılar durumu sultana yazdıkları için– kendimi ve şanımlı korumak amacıyla hepsini arkadaşlarıma ve borçlu bulunduğum tacirlere verdim.

Sultan Başşehirde Değil Ama Bana Yaptığı İhsanlar Vezir Aracılığıyla Sürüyor

Orada bulunduğum sırada sultan senelik geliri beşbin dinar olan bazı kasaba ve arazilerin bana tahsis edilmesini emretmiş, vezir ile divan üyeleri de bunları saptamışlardı. Bana ayrılan kasabalara git-tim, Bedelî, Besehî kasabalarıyla Belera kasabasının yarısı da bunlar arasındaydı. Bu yöreler, Sadî Hindbut adıyla bilinen sadîdeydi. Dih-lî'den onaltı kurûh (: mil) uzaktaydılar. Hindistan'da yüz köyü içine alan idarî bölgeye sadî denilir. Esas şehrin çevresi çeşitli sadilere ayrıl-mıştır. Her sadînin bir çovtrîsi ve gelir toplamakla görevli memuru bulunur. Çovtrî, o yöredeki Hind kâfirlerinin reisidir.⁴⁴³

Bu sıralarda hükümet merkezine kâfir tutsaklar getirilmişti. Bun-lar arasından on cariye gönderdi bana vezir... Birini, getiren adama verdimse de razı olmadı. Onlardan üç tazeyi arkadaşlarım aldı. Diğer-lerinin başına ne geldi bilmiyorum. Bu ülkede kadın tutsakların paha-sı pek düşük. Bunun sebebi, onların çok pis olmaları, şehir âdeti ve töresi nedir bilmemeleridir! Bu arada eğitim görmüş, terbiye edilmiş olanlar da ucuza satılıyor ama yine de kimse onları satın alma ihtiyacı duymuyor.

Hind ülkesinde gâvurlarla Müslümanların arazileri birbirine biti-şik. Müslümanlar onların üzerinde egemen. Gâvur tayfası ancak dağ-larda, yalçın tepelerde rahat yaşıyor. Ayrıca kamış ormanları da onla-rın barınağı sayılır. İçleri boş olmayan kamışlar art arda uzayıp birbi-rine bitişir ve sarılırlar. Bunlara ateş etki etmez, gayet dayanıklı ve sağlam olurlar. Gâvur tayfası neredeyse bir kale gibi berkitilmiş olan bu kamış ormanlarında oturur. Böyle ormanların iç kısmında onların hayvanları, tarlaları ve birikmiş yağmur suyundan göletleri vardır. Güçlü dayanıklı bir ordu bu kamışları kesmeye yarayan âletlerle yola düşmedikçe o ormanlara girip iç kısımdakileri yenmek mümkün değildir.

Hükümdar Başşehirde Yokken Geçirdiğim Bayram

Hükümdar henüz başşehre dönmeden Ramazan bayramı gelip çattı.⁴⁴⁴ O gün siyah elbiselere bürünen hatip efendi bir filin sırtına bindi. Onun rahatça oturması için filin üstüne bir tür taht yerleştirile-rek dört köşesine dört sancak konduruldu. Müezzinler de fillere bine-rek hatibin önünde tekbir getire getire ilerlediler. Yörenin bütün fıkıh bilginleri ve kadıları hayvanlara binmiş, her biri namazgâha ilerlerken vereceği fitrayı (: Ramazan sadakası) yanına almıştı. Namaz kılınacak yere kocaman bir yün çadır kurulup içi halılarla döşendi. Ahali tekbir

getire getire toplandı. Namazın ardından hatip hutbeye çıktı, daha sonra cemaat evlerine döndü. Biz de saraya gittik. Meliklerin (: beylerin) emirlerin ve “muhteremler”in yani yabancıların hazır bulunduğu bir şölen verildi. Yemekten sonra herkes dağıldı.

Hükümdarın Gelişi ve Onunla Görüşmemiz

Şevval ayının dördüncü günü sultan başşehirden yedi mil uzakta bulunan Tilbet köşkünde konakladı.⁴⁴⁵ Vezir bize sultanı karşılamamızı emrettiğinden herkes deve, at, Horasan meyveleri, Mısır kılıçları, köleler ve Türk ülkelerinden ithal edilmiş koyunlardan oluşan hediyesini yanına aldı; hep beraber çıkıp köşkün kapısına vardık. Gelenler orada toplanıyor, derecelerine göre sultanın huzuruna çıkıyor ve onlara sırmalı keten giysiler giydiriliyordu. Sıra bana geldiğinde, huzura girdim; sultanı bir peykeye kurulmuş buldum. Hükümdar payitahtta yokken tanıştığım melikünnüdemâ (: nedimbaşı) Heratlı Nâsireddîn Kâfî'yi görünceye kadar peykede oturan adamı mabeyincilerden biri sandım. Hâcib (: mabeyinci) saygıyla eğilince ben de ona uydum. Hükümdarın Fîrûz adlı amca oğlu Emir Hâcib beni karşıladı. Fîrûz selâm verdi; ben de ikinci defa selâm verdim. Nâsireddîn bana dönerek:

“Bismillah! Mevlânâ Bedreddîn!” dedi. Ben Hindistan'da Bedreddîn olarak tanınır ve anılırdım. O ülkede gerek öğretmen gerekse öğrenci; ilimle uğraşan herkese mevlânâ denilir. Hükümdara yaklaştığımda o elimi tutup kucakladı. Bana son derece nazik davrandı, iltifat etti. Şöyle dedi Farsça:

“Bereket yağdı seninle! Hoş geldin! Rahat ol! Sana öyle güzel davranacak öyle hediyeler vereceğim ki memleketlin bunu duyar duymaz senin yanına koşacak!” dedi. Sonra yurdumu sordu, Mağripli olduğumu söyledim, bana tekrar dönerek;

“Sen Abdülmü'min'in⁴⁴⁶ ülkesinden misin?” deyince,

“Evet!” dedim. Ne zaman güzel bir söz söylese hemen elini öptüm. Böylece yedi defa öpmüş oldum. Bana hil'at giydirdikten sonra onun yanından çıktım.

Karşılama merasimi için orada bulunanlara şölen verildi. Fıkıh bilginlerinden kadılar kadısı Sadr-ı Cihân Nâsireddîn Havârezmî (: Harizmî), tüm memâlikin (: memlûk askerlerin) başkadısı Sadr-ı Cihân Kemâleddîn Gaznevî, memâlik müfettişi İmâdülmülk Melik Celâleddîn Kicî ve hâciblerle emirlerden oluşan bir topluluk misafirlerin başında durdu. Bu ziyafette Tirmiz kadısı Hudâvendzâde Kıvâmeddîn'in amca oğlu olup bizimle beraber yolculuk eden Hudâvendzâde Gıyâseddîn de vardı. Hükümdar ona hürmette kusur etmiyor, “kar-

deş” diye sesleniyordu. Bu adam yurdundan çıkarak defalarca Hind hükümdarını ziyaret etmiştir.

Kendisine şeref giysisi armağan edilen misafirler şunlardı:

Hudâvendzâde Kıvâmeddîn, onun kardeşleri olan Ziyâeddîn, İmâdeddîn ve Burhâneddîn, onun kızkardeşinin oğlu Emir Baht b. Seyyid Tâceddîn; –onun atası Vecîhuddîn Horasan veziriydi; dayısı Alâeddîn de vezir ve Hindlilere bakan bir yöneticiydi– babası Irak’ta vezir naipliğinde bulunan Emir Hibetullah b. Felekî Tirmizî, –baba Felekî Tirmizî, Tebriz’deki Felekiye okulunu yaptırmıştı– Behrâmcûr (: Behramgor) soyundan Kısra sahibi (: Kısra şehrinin yöneticisi) Melik Kirây (: Giray), –bu adam, lâzeverd ve belahş diye bilinen yakut taşının ana yurdu Bedahşân’dandır– Semerkandlı Emir Mübarek Şâh, Buharalı Arun Buğâ, Tirmizli Melikzâde, son olarak Tebriz’den sultana hediye getirirken yolda soyulan Şihâbeddîn Kâzerûnî...

Hükümdarın Başşehre Girişi ve Onun Emriyle Bize Ayrılan Binitler

Hükümdarı karşılamaya çıkışımızın ertesi günü her birimize saraya ait atlardan birer tane verildi. Atlar, süslü dizgin ve eyerleriyle gayet gösterişliydi. Hükümdar başşehre girerken atına binince biz de atlandık, Sadr-ı Cihân ile öncüler arasında gittik. Sultanın önü sıra sancaklarla beraber kimi inci-mücevher işlemeli kimi de başka değerli malzemeye kaplanmış güzel gölgelikler taşıyan onaltı fil yürümekteydi. Sultanın başucuna görkemli bir sayvan dikilmiş, önüne de incilerle süslü bir perde konmuştu. Onlar bu örtüye gâşiye diyorlar. Fillerden bir kısmına ra’âde adı verilen küçük toprak yükleri verildi ve sultan şehre yaklaştığında bunlarla dirhem ve dinar saçıldı ortalığa! Hükümdarın önünde giden atlılar ve yayalar bu paraları topluyorlardı. Bu hâl, hükümdar köşke varıncaya kadar devam etti. Önünde binlerce insan yürüyordu. Üzerleri ipek kumaşlarla örtülmüş ahşap kubbecikler çoktan kurulmuş, daha önce anlattığımız şarkıcı kadınlar yerlerini almışlardı bile.

Hükümdarın Huzuruna Girişimiz, Bize Verdiği Hediyeler

Hükümdarın payitahta gelişinin ikinci günü olan Cuma’da büyük salonun girişine varıp üçüncü kapının önündeki peykelerle oturduk. Henüz içeri girmemiz için izin verilmemişti.

Bir süre sonra Hâcib Şemseddîn Hûşencî (: Hûşengî) çıkıp adlarımızın kaydedilmesini ve bizimle beraber birkaç arkadaşımızın da gir-

mesine izin verilmesini söyledi kâtiplere. Benim yanımda girecek olanların sayısını sekiz olarak saptadı; nihayet kâtiplerle girdik içeriye. Daha sonra keseler ve kabbân diye adlandırılan terazi getirildi. Kadılar kadısı ile kâtipler oturup dışarıda bulunan muhteremleri (: yabancıları) çağırdı. Bu keseleri onlara pay ettiler. Benim hisseme 5.000 dinar düştü. Dağıtılan paranın tümü 100.000 dinardı. Bu parayı Valide Sultan oğlunun dönüşünü kutlamak amacıyla dağıtıyordu. Ve o gün böyle çıktık saraydan...

Bu ilk girişten sonra hükümdar bizi yine huzuruna çağırdı, hâl hatır sordu, güzel sözlerle bize iltifat etti. Bir gün bize şöyle dedi:

“Siz, gelişinizle yüceltiniz bizi! Sizin hak ettiğiniz armağana bizim gücümüz yetmiyor. Büyüğünüz babam, gün görmüş yaşlılarınız kardeşim, küçüğünüz oğlum gibidir! Memleketimde şu şehrimden daha muhteşemi yoktur! Onu da size veriyorum!” Hükümdara teşekkür edip hayır duada bulunduk.

Sonra bize maaş bağladı. Benim için yıllık 12.000 dinar ayırdı. Daha önce bana ihsan ettiği üç kasabaya iki daha ekledi. Bunların biri Cevze diğeri Melikbûr adını taşımaktadır.

Hükümdar bir gün Hudâvendzâde Gıyâseddîn ile Sind valisi Kutbülmülk’ü bize gönderdi. Onlar karşımıza dikilip:

“Hönd-ı Âlem (: Cihân hükümdarı) der ki aranızdan kim vezirlik, kâtiplik, emirlik, kadılık, müderrislik ve fakihlik görevlerinden birini yapacak güçte ise o işi ona vereceğim!” anlamında sözler söylediye de kimseden ses çıkmadı. Çünkü herkes mal ve servet yığıldıktan sonra yurduna dönmek arzusuyla yanıyordu! Demin sözü geçen Emir Baht b. Seyyid Tâceddîn:

“Vezirlik mirasım, kâtiplikse benim işimdir! Bunlardan başkasını bilmem!” dedi. Hibetullah b. Felekî de bu tür şeyler söyledi. Bu arada Hudâvendzâde bana Arapça:

“Seyyidî (: efendim) sen ne diyorsun?” diye sordu. Bu yöre halkı Arap gördü mü ona muhakkak “Yâ seyyidî” diye seslenir! Hükümdar da Arap milletine saygı duyduğu için böyle sesleniyor. Ben de şu cevabı verdim:

“Ne vezirlik ne de kâtiplik benim işim değil! Ama kadılık ve şeyhlik hem benim hem de atalarımın öteden beri yapageldiği işlerdir. Emirliğe gelince, bildiğiniz gibi Arap olmayanlar Arabın gücü ve kılıcıyla İslâmı kabul ettiler.”

Hükümdar bu sözlerimi işitince hoşnut oldu, kelâmımı beğendi! O sırada Hezâr Üstün’da yemek yiyordu. Bizi yanına çağırınca vardık beraber yedik. Sonra Hezâr Üstün’dan dışarı çıktık.

Arkadaşlarım oraya çöktüler ama malûm yerimde çıban çıktığın-
dan ben oturamadım, ayrıldım. Hükümdar bizi yeniden çağırınca
arkadaşlarım gidip benim adıma özür dilediler. İkinci namazından
sonra tekrar gittim. Akşam ve yatsı namazlarını büyük salonda kıl-
dım. Mabeyinci huzurdan çıkıp bizi davet etti. Yukarıda anılan kar-
deşlerin en büyüğü Hudâvendzâde Ziyâeddîn huzura girip hüküm-
dar tarafından emir-i dâd makamına atandı. Emir-i dâd kademesinde
olan kişi⁴⁴⁷ büyük emirlerden sayılır ve kadı efendinin meclisinde
oturur. Kimin bir emirle veya bir büyükle davası olur da ondan hak-
kını almak isterse emir-i dâd derhal o adamı huzura getirir. Hüküm-
dar, Ziyâeddîn'e bu görev için yıllık 50.000 dinar bağladığı gibi geliri
de bu civarda olan otlaklar verdi ona. Ayrıca nakit olarak 50.000 dinar
ihsan ettiğini eklemeliyiz. Bunların dışında, ipek sırmalı bir hil'at giy-
dirdi ona. Bu giysiye, göğüs kısmında ve arkada aslan resmi bulundu-
ğu için sûret şîr adı verilmiştir; "yırtıcı (: aslan) sureti" anlamına gelir
bu terkip. Bu giyside astarın üstüne işçilik için harcanan sırmanın
değerini bildiren bir yafta dikilmektedir.

Hükümdar, Ziyâeddîn'e birinci sınıf bir küheylân da verdi. Ülke-
de dört cins at bulunuyor. Atların eyer kısımları Mısır işine benziyor.
Eyerlerin büyük bir bölümü altın yaldızlıdır.

Sonra Emir Baht girdi huzura; hükümdar ona vezirle yan yana
kendi peykesinde oturmasını ve divanların hesap işlerini incelemesini
emretti. Yıllık 40.000 dinar bağladı Emir Baht'a. Bundan başka senelik
geliri 40.000 dinarı bulan otlaklar tahsis ettiği gibi nakit para olarak da
40.000 dinar verdi! Ayrıca koşum takımı mükemmel bir atla Ziyâed-
dîn'inkine benzer bir elbise verdi ona ve Şerefülmülk unvanıyla onur-
landırdı onu.

Sonra Hibetullah b. Felekî geldi. Hükümdar onu Resûldâr yap-
tı. Bu terim, sarayın yazışma ve irtibat görevlisi anlamına geliyor.
Ona yıllık 24.000 dinarı bulan bir maaş bağladı, geliri de bu civarda
olan otlaklar tahsis etti; peşin para olarak da 24.000 dinar verdi.
Bunların dışında tam donanmış bir at ve özel giysi ihsan etti. Onu
Bahâülmülk unvanıyla onurlandırdı.

Hibetullah'ın ardından huzura ben girdim. Hükümdarı köşkün
ortasında tahtına yaslanmış bir vaziyette buldum. Vezir Hvâce Cihân
öndeydi. Melik Kebîr (: büyük bey) Kabûla ayakta bekliyordu. Selâm
verdiğimde Kabûla şöyle dedi:

"Eğil! Çünkü dünyanın sultanı seni başşehir Dihlî'ye kadı yaptı!
Yıllık 12.000 dinar maaş bağladı. Yine bu kadar geliri olan otlaklar
tahsis etti sana! İnşallah yarın hazineden alacaksın; 12.000 dinar peşin

para verdi! Ayrıca eğeri ve dizginleriyle koşum takımı mükemmel bir küheylân ile hil'at-ı mehâribî verilmesini emretti!"

Hil'at-ı mehâribî, göğüs ve sırt kısımlarında mihrap resmi bulunan özel giysinin ismidir. Eğildim, selâm reveransımı yaptım. Büyük bey Kabûla elimden tutup hükümdarın huzuruna çıkardı beni. Hükümdar bana:

"Dihlî kadılığını ufak bir iş sanma! Bizim katımızda en büyük hizmet budur!" dedi. Ben onun sözlerini gayet iyi anladım da o dilde gerektiği şekilde cevap verebilecek durumda değildim. Hükümdar da Arap dilini anlar fakat açık ve güzel konuşamazdı. Şöyle dedim:

"Efendimiz! Ben Malikî mezhebindenim. Bunlar Hanefî mezhebinden!.. Ayrıca dil bilmiyorum." Bu sözüm üzerine hükümdar şu cevabı verdi:

"Sana naip (: vekil ve yardımcı) olsunlar diye Bahâeddîn Multânî'yi ve Kemâleddîn Bicnevri'yi görevlendirdim. Onlar seninle görüşürler; sen sadece yapılan sözleşme ve akitlerin üstüne mühür vurursun! Sen bizim için evlât gibisin!"

Ben bu iltifata:

"Hükümdarım! İşin doğrusu ben sizin hizmetkârınızım!" diye karşılık verdim ama o gayet alçakgönüllü ve müşfik bir tarzda Arapça olarak:

"Bilakis sen bizim efendimiz ve büyüğümüzsün!" dedi. Bu konuşmanın ardından Şerefülmülk Emir Baht'a dönerek şöyle buyurdu sultan:

"Bu adamın harcaması çok olacak. Ona maaş bağladım da yetmez; fazladan bir zaviye vereceğim emrine; dervişlerle ilgilenme sözü verirse! Bunu Arapça anlat ona!"

Hükümdar sanıyordu ki Emir Baht Arapçayı güzel konuşur! Oysa emir doğru düzgün bilmiyordu bu dili! Neticede bunu farkedен hükümdar şöyle seslendi Emir Baht'a:

"Berav ve-yekcâ bihusbî ve an hikâye ber û begû'î ve tefhîm kunî tâ ferdâ inşaallah pîş man beyâ'î cevâbi û bigû'î"

Bu cümle şu anlama geliyor:

"Bu gece gidiniz, aynı yerde yatınız! Sen de ona bu hikâyeyi anlat, sabah olunca inşaallah yanıma gelir ne dediğini bana bildirirsin!"

Böylece hükümdarın huzurundan çıktık. Gecenin üçte biri geçmiş ve nöbet tokmağı vurulmuştu. Onların âdetine göre (tokmak) çalındıktan sonra kimse dışarı çıkamazdı. Bu yüzden vezirin çıkmasını bekledik; o çıkınca onunla beraber yola koyulduk.

Dihlî şehrinin kapıları tümüyle kapandığından Iraklı Seyyid Ebu'l-Hasan Abbâdî'nin Serâbûrhân sokağındaki evinde geceledik. Bu adam hükümdar malıyla ticaret yapar, onun namına Irak ve Horasan'dan silâh ve eşya satın alırdı.

Ertesi gün sultan bizi çağırđı. Malları, atı ve hil'atları aldık. Her birimiz bir kese para ve mal alıp omuzuna yüklemişti. Böylece huzuruna girip selâm verdik. Atlarımız yanımıza getirildi ve biz hayvanların tırnaklarını kumaş parçalarıyla örttükten sonra öptük. Böylece bu hayvanları sarayın kapısına kadar kendimiz götürdük. Bu işler, Hind halkının âdetlerindendir. Sonra saraydan çıktık.

Hükümdar benimle beraber gelenlere 2.000 dinarla 10 hil'at verilmesini emretmişti. Diğerlerinin arkadaşlarına bir şey vermedi. Benim yanımdakilerin havası yerindeydi! Onların tavrı hükümdarın da hoşuna gitmişti. Onlar huzurda eğilip selâm verince hükümdardan teşekkür aldılar.

Hükümdarın Bana Verilmesini Emrettiği İkinci İhsanın Biraz Gecikmesi

Kadılık görevine atandıktan ve hükümdarın çeşitli armağanlarına eriştikten sonraydı; hukukçu vâiz Tirmizli Mevlânâ Nâsireddîn'le büyük kabul salonunda bir ağaç altında otuyordum. Mabeyincilerden biri gelip Nâsireddîn'i sultanın yanına çağırđı. Adam huzura girince hükümdar tarafından hil'at giydirilme şerefine erişti. Ayrıca hükümdar ona mücevher ve inci ile süslenmiş bir *Kur'an-ı Kerim* hediye etti. Sonra başka bir mabeyinci yanıma gelerek şöyle dedi:

"Bana bir şeyler ver, sana ödenmesi zaten sultan tarafından emredilen 1.200 dinarı getirmek için bir hatt-ı hurd alayım!" dedi.

Ben ona güvenmediğim için bu işi bir tuzak zannettim. Ama sözünde ısrar edince dostlarımdan biri;

"Onun istediğini verebilirim!" diyerek herife iki-üç dinar verdi. Mabeyinci "hazineden falancanın aracılığıyla şu adama bu kadar ihsan edilmesini sultan emretti!" anlamında bir hatt-ı hurd getirdi. Hatt-ı hurd küçük yazı demektir. Böyle yazılarda bildirme işini yapan adamın ismi yazılır, sonra o kâğıdın üstüne emirlerden üç kişinin imzası konulur. Bu üç kişi, hükümdarın hocası olup Hân-ı A'zam diye bilinen Kutlû Hân, kâğıt tomarları ile kalemlerin işine bakan harîdâr ve sâhib-i devât (: başkâtip) Emir Nükbiye Devâdâr'dır. Bunların damgaları vurulduktan sonra o yazı divan-ı vizârete (: vezirler meclisi) gönderilerek orada divan kâtipleri tarafından yeniden yazılır, kayda geçirilir. Bununla kalınmaz, sözü geçen berat, divan-ı işrâf (: denet-

leme kurulu) ve divan-ı nazarda (: son tetkik kurulu) onaylanır, tescil edilir. Böylece bahsi geçen paranın ödenmesi için vezir tarafından başhaznedâra bir pervâne yazılır. Pervâne, emirnâme demektir. Başhaznedâr kendisine gönderilen pervâneyi kendi divanına kaydeder. O her gün hükümdar tarafından ödenmesi emredilen paraların listesini çıkarır sonra da huzura gönderir. Eğer sultan bu paraların hemen verilmesini emrederse haznedâr derhal gerekeni yapar. Şayet biraz bekletilmesini buyurmuşsa o zaman ödemeyi geciktirir. Fakat süre uzasa da bu para mutlaka ödenir. Bana ihsan edilen 12.000 dinar altı ay gecikti ama ilerde anlatılacağı gibi diğer hediyelerle beraber gönderildi. Hükümdar birine armağan verirse bunun ondabiri rüsum olarak kesilir. Mesela 100.000 dinar verilmesini emretmişse 90.000 verilir, 10.000 verilsin diye ferman çıkmışsa 9.000 ihsan edilir.

**Alacaklıların Benden Paralarını İstemeleri,
Hükümdarı Övmek İçin Yazdığım Kaside,
Borcumun Ödenmesi Doğrultusunda Ondan Emir
Çıkması ve Bu İşin Bir Süre Gecikmesi**

Daha önce de anlattığım gibi yolda harcama yapmak, sultana çeşitli hediyeler sunmak ve burada kaldığım süre içinde sağa sola sarfetmek için tüccar tayfasından biraz borç almıştım. Adamlar yurtlarına dönecekleri sırada paralarını istediler. Bunun üzerine ben de uzunca bir kasideyle övdüm sultanı! Baş tarafı şöyledir:

*“Sana ey müminlerin ulu emiri sadece sana,
Geldik ve uğrunda çöller geçtik, badireler atlattık.
Senin kapına dayandım, yüceler yurduna vardım,
Senin konağın sığınak, kimsesiz yolculara lâayık.
Eğer güneşten üstün bir makam olaydı,
Elbette sen oraya keyifle kurulurdun!
Sensin önder, sensin övülecek büyük adam,
Sensin mizacında sözle eylem birliği olan!
Senin huzurunda talebim öyle küçük ki!
Bir tek dileğim var derya-yı cûdundan
Dilimden baklayı çıkarayım mı şimdi?
Yoksa utandırmamak için sözü keseyim mi?
Çünkü en güzel ün olsa gerek,
zarif ve yüce gönüllü diye anılmanız.
Kapınıza gelen yolcuya yardım ediniz, borcunu ödeyiniz;
Zira alacaklılar pervasız!”*

Bu kasideyi okuduğumda o tahtına kurulu vaziyetteydi; övgünün yazıldığı kâğıdı dizine koyarak bir ucundan kendi tuttu, diğer ucundan da ben tuttum. Ben bir beyti okuyup bitirince kadılar kadısı Gazneli Kemâleddin'e dönüp;

"Anlamını sultana açıkla!" dedim. O da anlattı. Böylece tek tek açıklattım. Hind ahalisi Arapça şiirlere pek heveslidir; bu kaside de hükümdarın hoşuna gitti!⁴⁴⁸ En son beyte geldiğimde hükümdar:

"Marhamat!" dedi. Bu, "Sana acıdım, lütfedeceğim" demektir. Böylece mabeyinciler elimden tuttular, âdet olduğu üzere saygıyla eğilmem için beni bulundukları yere götürmek istedilerse de sultan:

"Durun, kasideyi tamamlayıncaya kadar bırakın onu!" dedi. Bitirdim, selâm verdim. Oradakiler bu övgüden ötürü beni kutladılar. Bir süre oturdum. Oralıların "arz-ı daşt" dediği dilekçeyi yazıp Sind valisi Kutbül-mülk'e verdim, o da bunu sultana sundu. Hükümdar ona:

"Hvâce Cihân'a var, bu adamın borcunu ödemesini söyle!" dedi. Böylece Kutbül-mülk gidip durumu bildirdi. Hvâce Cihân;

"Tamam, olur!" demişse de bir süre gecikti ödeme işi. Bu arada hükümdar, vezirin Devletabad'a gitmesini emretmiş, kendisi de ava çıkmıştı. Dolayısıyla hiçbir şey alamadım. Belli bir zaman geçti ve aldım. Paranın geç ödenmesinin sebebi şuydu:

Benden alacaklı olanlar yola çıkmaya niyetlendiklerinde onlara:

"Hükümdarın sarayına vardığımda siz yörenin âdeti gereğince beni drohâlayın!" dedim. Çünkü biliyordum, durumdan haberdar olan sultan beni kurtaracaktı. Hind töresince bir kimse, hükümdarın sevgi ve beğenisini kazanmış bir adamdan alacaklı olup paranın ödenmesini istiyorsa sarayın kapısına gider; borçluyu bekler. Borçlu içeri girmek isteyince;

"Hükümdarın drohâyı adına! Sultanın başı hakkı için, borcunu ödemedikçe içeri giremezsin!" diye diretir. Borçlu oracıkta parayı vermedikçe yahut alacaklıdan biraz daha mühlet koparmadıkça yerinden kımıldayamaz. (Drohâyı, adalet demektir.)

Bir gün sultan, babasının mezarını ziyaret ederek o civardaki bir köşkte konakladı. Alacaklım olan tüccar tayfasına:

"İşte tam zamanı; atılın hele!" dedim. Ben huzura çıkacağım sırada onlar köşkün girişini kesip:

"Sultanın drohâyı adına! Alacağımızı vermezsen içeri adım atamazsın!" diye bağıştılar. Kapıda dikilen kâtipler meseleyi yazıyla hükümdara bildirince büyük fakihlerden Şemseddin dışarı çıktı. O hâcib-i kıssadır (: şikâyet dilekçelerini dinleyen mabeyinci) Hemen

onlara bana niçin hücum ettiklerini sordu. Onlar da kendilerine borcum olduğunu söylediler. Şemseddîn, hükümdarın huzuruna çıkarak durumu anlattı. Sultan;

“Borcun ne kadar olduğunu sor!” diye emredince, hâcib geldi, gruba sordu. Adamlar:

“55.000 dinar!” diye cevap verdiler. Şemseddîn, sultanın huzuruna dönerek vaziyeti bildirdi. Böylece sultan, mabeyinciye, tüccar tayfasının yanına dönmesini ve şöyle demesini salık verdi:

“Sultan diyor ki para bende, ben onların hakkını veririm; sakın borçludan bir şey istemeyin!” Hükümdar oracıkta İmâdeddîn Semnânî ile Hudâvendzâde Gıyâseddîn’e dönüp;

“Hezâr Üstûn’da oturalar, alacaklıların getirecekleri belgeleri inceleyip işin aslına bakalar!” diye emir verdi. Onlar da verilen emri tuttular. Adamlar ellerindeki senetleri getirdiler. İmâdeddîn’le Hudâvendzâde Gıyâseddîn, sultanın huzuruna çıkarak akitlerin (: senetlerin) kesin ve kurala uygun olduğunu bildirince hükümdar gülümsedi, şaka ederek:

“Biliyorum, o (: borçlu) kadıdır; işini ayarladı!” dedi. Ardından Hudâvendzâde’ye emretti, gerekli paranın hazineinden ödenmesi doğrultusunda. İşe bakın, Hudâvendzâde benden bu iş için rüşvet almaya heves etti, hatt-ı hurd yazmaya yanaşmadı! Adama 200 tenge gönderdim fakat hiçbir akçeye dokunmayıp geri yollayarak kendi adına bir hizmetçisini muhatap etti bana! Hizmetçi:

“500 tenge istiyor!” dedi. Ben de buna yanaşmadım, işi İmâdeddîn Semnânî’nin oğlu Amîdülmülk’e ilettim. O da babasına bildirdi. Sonunda vezir durumdan haberdar olmuş, zaten Hudâvendzâde ile aralarında düşmanlık bulunduğundan vaziyeti derhal hükümdara bildirmiş, onun daha nice suçu varsa hepsini ihbar etmişti! Hükümdar, Hudâvendzâde için beslediği kanaati değiştirdi, onu hapse attırdı ve kükredi:

“Nasıl oluyor da birisi kalkıyor ona bir şeyler veriyor! Bu (: para dağıtma) işini durdurun! Benim yasakladığım bir şeyi verdiği veya ihsan ettiğim şeyi önlediği iyice bilinip anlaşılincaya kadar tahkikat devam etsin!”

Bu yüzden borcumun ödenmesinde gecikme oldu.

Sultanın Ava Çıkması, Benim Ona Katılışım ve Bu Esnada Yaptıklarım

Hükümdar ava çıktığı zaman ben de hiç beklemeden onunla beraber düştüm yola. Gereken âlet ve edevatı önceden hazırlamış, Hind hal-

kının düzenine uygun bir şekilde hareket etmiştim. Önce bir serâce (: serâçe) aldım. Serâçe, çit demektir ve kurulması serbesttir. Halkın ileri gelenleri için zaten gerekli bir eşyadır. Hükümdarın serâçesi kıvıllı ren- giyle diğerlerinden ayrılır. Ötekiler beyazdır, nakışları ise mavidir. Ben, serâçe içinde gölgelenmek amacıyla kullanılan bir sayvan satın aldım. Sayvan, iki büyük direk üzerine konularak keyvâniye denilen adamlar aracılığıyla omuzlarda taşınır. Âdet olduğu üzere Hind ülkesinde her yolcu, keyvâniye kiralar. Daha önce bundan bahsetmiştik. Bundan baş- ka –Hindular saman yedirmedikleri için– hayvanlara yeygi sağlayacak bir adam, mutfak eşyasını taşıyacak kahârın, daha önce bahsettiğimiz devlet türü tahtırevanı kaldırıp yüklenecek bir hamal kiralaması gerekir. Bu adam devleti boşken de taşınmalıdır. Ayrıca, serâçe kurup döşemek, yükleri develere bindirmek görevini üstlenecek ferrâşın grubunu, son olarak önünde yürüyüp geceleyin meşale taşıyacak devâdeviye grubu- nu kiralaması gerektiğini de unutmayalım. İşte, bu saydıklarım arasında ihtiyacım olanları tuttum, gücümü belli ettim, çabamı gösterdim!

Hükümdarın ava çıktığı gün harekete geçtim. Benden başkaları hükümdarın çıkışından iki üç gün sonraya kadar orada kaldılar, yola düşmediler.

Hükümdar, ava çıktığı günün ikindisinden sonra, milletin ne durumda olduğunu öğrenmek, yola revan oluştaki atık davranışlarla savaşılayanları anlamak amacıyla filine atladı; etrafı kolaçan ettikten sonra serâçe dışında bir tahta kuruldu. Ben onun yanına geldim, selâm vererek sağına dikildim. Hükümdar, “sercâmedâr”⁴⁴⁹ büyük bey Kabû- la’yı bana gönderdi, iltifat ederek oturmamı emretti. Sercâmedâr, hükümdarı sinekten kurtarandır. O gün benden başka kimse oturmadi.

Daha sonra bir fil getirilince merdiven aracılığıyla hayvanın sırtı- na çıktı. Başucunda büyükçe bir gölgelik kuruldu. İleri gelen devlet adamları da hükümdarla beraber bineklerine bindiler. Böylece bir saat gezinti yapan hükümdar serâçeye döndü.

Oranın âdetince hükümdar hayvanına bindiği zaman, bütün emirler merâtibleriyle beraber kendi bineklerine kurulurlar. Merâtib; bayrak, davul, küçük boru, zurna ve merasime eşlik eden bir grup askerden oluşur. Hükümdarın önünde sadece mabeyinciler, rehber- ler, müzisyenler, küçük davul taşıyan davulcular ve zurnacılar ilerler. Hükümdarın sağ ve sol tarafında kadılar kadısı, başvezir, ileri gelen devlet adamları ve yabancı misafirlerden oluşan onbeşer kişi yer alır. Ben sağ cenahta bulunanlar arasındaydım. Sultanın önünde ilerleyen- ler arasında piyadeler ve rehberler bulunur. Arkasından sırmalı ipek- ten sancaklar ve davullar taşıyan develer gelir. Bu grubun ardından

asker kullar, hükümdar yaranı, emirler ve halk yürür. Nerede konak verileceğini kimse bilmez. Hükümdar nereden hoşlanırsa orada durur. Hükümdar çadırı kurulmadan kimsenin çadırı kurulmaz. Mola düzeninden sorumlu kişi herkesi yerine yerleştirir.

Bu esnada sultan bir ırmak kenarında yahut ağaçlar arasına keyifle yayılmıştır; önünde koyun, semiz tavuk, turna vesaire türlü türlü av etleri serilmiştir. Bey oğullarından her biri ateş yakarak elle-
rindeki şişlerle bahsettiğimiz etleri kebab hâline getirirler. Hükümdar için küçük bir çit kurulmuştur. Onun beraberinde gelen yüksek rütbe-
li görevliler çitin dışında oturmaktadırlar. Yemek hazırlandıktan son-
ra hükümdar bu adamlardan istediğini çağırır, sofrasına ortak eder.

Bir gün sultan, çit içindeyken dışarıda kimin beklediğini sorunca nedimlerinden Seyyid Nâsireddîn Mutahhar Evherî şöyle dedi:

“Dışarıda pek bedbin ve endişeli gözüken Faslı biri var!”

Sultan, adamın niçin üzgün olduğunu sorunca Nâsireddîn cevap verdi:

“Borcundan dolayı! Alacaklıları derhal paranın verilmesini isti-
yor. Hônd-ı Âlem söz konusu borcun ödenmesini vezirine emrettiği
hâlde vezir ödemedi seyahate çıktı! Şimdi, ulu makamdan nasıl bir
emir gelecek? Vezir dönünceye kadar alacaklılar beklemeli mi yoksa
haklarını almalılar mı?”

Bu arada hükümdarın amca diye seslendiği Melik Devletşâh
karıştı söze:

“Ey Cihân hükümdarı! Bu Faslı her gün bana Arapça bir şeyler
mırıldanıyor! Bense ne dediğini doğru düzgün anlamıyorum! Nâsi-
reddîn, sen bunun ne dediğini biliyor musun?”

Devletşâh’ın amacı bu açıklamayı tekrar ettirmektir. Nâsireddîn:

“Adam borcundan bahsediyor!” deyince sultan ona:

“O mâr!” (: amca) diye seslendi ve ekledi:

“Başşehre gittiğimizde hazineye geç ve parayı ona ver!” Orada
bulunan Hudâvendzâde araya girerek:

“Hükümdarım! Bu adamın masrafı çoktur. Ben onu bizim mem-
lekette Sultan Tarmaşîr’in yanı başında gördüm!” dedi.

Bu olaydan sonra hükümdar beni şölene çağırdı. Orada cereyan
eden konuşmalardan haberdar değildim. Hükümdar çadırından çıktı-
ğımda Seyyid Nâsireddîn bana:

“Haydi Devletşâh’a teşekkür et!” dedi. Devletşâh ise:

“Sen Hudâvendzâde’ye şükret!” dedi.

O günlerde sultanla yan yana ava çıkıyorduk. O, büyük karar-
gâhtan ata binmişti; izleyeceği yol benim çadırımdan geçiyordu.

Ben onunla sağ cenahtaydım, dostlarım geride kalmışlardı. Hükümdar serâçesi yakınına kurulu küçük bir çadırım olurdu. Dostlarım bir defasında bu çadırın yanı başında dikilerek selâm verdiler sultana. Hükümdar, çadırın kime ait olduğunu sormak üzere İmâdül-mülk'le Devletşâh'ı gönderdi. Arkadaşlarım, "çadır filancaındır" deyince haberi sultana iletiler. Hükümdar gülümsedi, çadıra dokunmadı.

Ertesi gün buyruk çıktı; Nâsireddîn Mutahhar Evherî, Mısır kadısının oğlu ve Melik Sabîh ile beraber şehre dönecektim. Bize hil'atler verildi. Payitahta döndük.

Hükümdara Armağan Ettiğim Deve

Hükümdar bir gün bana, Melik Nâsır'ın deveye binip binmediğini sordu. Cevap verdim:

"Hac günlerinde mehârî denilen develere biner, Mısır'dan Mekte'ye on günde gider. Fakat o hayvanlar buradakilere benzemez. Bende o cins develerden bir tane var!"

Başşehir döndüğümde Mısırlı Araplardan birini bularak ona mehârî cinsi deveye vurulan palanın resmini çizdirdim. Bu taslağı doğramacı ustasına gösterdim. Mahir adamdı, çizimlere uygun şekilde yaptı eşyayı! Üzerine kumaş kaplattım, üzengi de koydurdum! Bunların dışında devenin sırtına gayet hoş bir örtü koydum. İpek bir yular yaptırdım. Dostlarım arasında tatlı uzmanı Yemenli biri vardı. Ona, hurmaya benzer tatlılar hazırlattım, deve ile tatlıları sultana iletmek üzere Devletşâh'a götürsün diye bir adamı görevlendirdim. Bu arada Devletşâh'a da hediye vermeyi unutmadım; ona bir at, iki deve hazırladım. Devletşâh armağanları alınca derhal sultanın huzuruna çıkarak:

"Hükümdarım! Acaip bir şey gördüm!" dedi. Sultan merak içinde ne olduğunu sorunca:

"Falanca adam, şöyle palanlı bir deve göndermiş!" cevabını verdi. Hükümdar:

"Getirin hele!" diye emredince deve serâçeden içeri sokuldu; sultan dört köşe oldu! Önündeki sürücüm:

"Bin şu deveye!" deyince herif hayvana atlayıp sultanın önünde yürüttü. Hükümdar benim sürücüm 200 dinarla bir hil'at ihsan etti. Adam yanıma gelip durumu anlatınca ben de sevindim. Hükümdar başşehir döndükten sonra durmadım, iki deve daha sundum.

Hükümdara Verdiğim Diğer Develer, Tatlılar, Borcumun Ödenmesini Emretmesi ve Bununla İlgili Ayrıntılar

Deve gönderdiğim adam yanıma gelip olanları anlatınca iki palan daha yaptırdım. Her birinin ön ve arka taraflarını altın ve gümüş yaldızlarla süsleyip üzerlerini kumaşla kaplattım. Develerin üstünü çullamak için astarı kemha cinsinden olmak üzere zerdhane kumaşından iki yaygı hazırladım. Her iki deve için gümüş halhallar yaptırdım. On bir tencere helva pişirterek her birinin üzerini ipek bir havluyla örttüm. Hükümdar av dönüşünün ertesi günü halkı kabul ettiği büyük salonda tahtına kurulduğunda develeri yolladım erkenden... Sultanın emriyle hayvanlar onun önünde koşular. Birinin halı uçtu. Hükümdar, Bahâeddîn b. Felekî'ye;

"Payılverdârî!" (: berdari) dedi. Bu cümle "halhalı kaldır!" demektir.

O da gerekeni yaptı.

Daha sonra tatlı tencerelerine bakan hükümdar:

"Çe dârî der an tabakhâ, helvâ est?" dedi.

Bu söz:

"Bu tabaklarda neyin var? Yoksa helva mıdır?" demektir. Ben de:

"Evet!" cevabını verdim. Fıkıh bilgini Tirmizli vâiz Nâsireddîn'e dönerek:

"Ordugâhta bulunduğumuz sırada bize gönderdiği tatlının bir benzerini ne görmüşüm ne de yemişim!" dedi.

Böylece tencerelerin cülûs odasına götürülmesini emretti. Helva kapları oradan kaldırıldı. Daha sonra kendisi sedirine varıp beni de çağırarak yemek getirilmesini emretti. Güzelce yedim, karnımı doyurdum. Hükümdar daha önce gönderdiğim tatlılar arasında merak ettiği bir türü sordu. Cevap verdim:

"Hükümdarım! Bu tatlılar çeşit çeşit! Hangisini sorduğunuzu anlayamadım!" dedim. Onların tayfûr dedikleri tencereleri istedi. Huzuruna getirilince kapaklar açıldı. İçinde aradığı helvanın bulunduğu tencereyi gösterip:

"İşte! Ben bunu sormuştum!" dedi. Ben de:

"Bu tatlıya mukarrada adı verilir!" dedim. Başka bir çeşidi önüne alarak:

"Bunun adı ne?" dedi. Cevap verdim:

"Bu tatlıya lukaymatûlkadî (: kadı lokması) denilir."

Hükümdarın yanında Bağdat şeyhlerinden olup Sâmerri adıyla bilinen ve Hz. Abbâs soyundan gelen zengin bir tüccar vardı.

Hükümdar ona hep “babam” diye seslenirdi. Herif kıskançlık krizine tutularak beni utandırma amacıyla:

“Bak bak! Kadı lokması bu değil şu!” dedi ve celd-i feres (: at değ-neği) diye adlandırılan tatlıdan bir parça aldı. Şeyhin tam karşısında nedimbaşı Heratlı Nâsireddîn Kâfi vardı. Bu adam hükümdar huzu-runda daima söz konusu şeyhle alay ederdi; Samerrî’ye dönerek:

“Hoca! Atıyorsun! Kadı doğru söylüyor!” dedi. Hükümdar sebe-bini sorunca;

“Cihân hükümdarı! O adam kadıdır! Bu da onun lokması! Çünkü helvayı getiren o değil mi?” dedi. Hükümdar neşeyle kahkaha atarak:

“Doğru söylersin!” dedi. Yemekten sonra tatlılar yenildi ve fuka denilen köpüklü arpa içkisi içildi. Daha sonra tenbûl alıp oradan ayrıldık.

Kısa bir zaman geçti ki hazine görevlisi yanıma gelip:

“Parayı almak üzere dostlarını gönder!” dedi. Ben de gönderdim. Akşamüzeri evime vardığımda 6.233 tetgenin üç keseye konulup verildiğini gördüm; böylece borcumu ödedim. Zira bu para borcum olan 55 bini karşıladığı gibi onda bir rûsûm vergisi olan 12 bini de ihtiva etmekteydi. Bir tenge, Fas altınıyla 2,5 dinar eder.

Hükümdarın Sefere Çıkması, Bana Başşehirde Kalmamı Emretmesi

Cumâdelûlâ (: Cemaziyülevvel) ayının dokuzunda⁴⁵⁰ hükümdar Ma’ber yöresinde başkaldıran isyancılarla savaşmak üzere harekete geçti. Borçlarımdan tamamen kurtulduğum için sefere katılmaya karar vermiş ve yukarıda adı geçen kahârîn, ferrâşîn, keyvâniye ve devâviye-nin dokuz aylık ücretini sağlamışsam da hükümdardan emir çıktı; diğer pek çok kimseyle başşehirde kalayım diye! Hindistan’da “kişi kendisine tebliğ edilen emirnâme hükmündeki duyuruyu yadsıyabilir” endişesiyle çağrı yapılan adamdan özel bir belge alınması geleneği var-dır. Bu yüzden mabeyinci işini yaptığına kanıt olmak üzere bizden bir belge aldı. Onda, emrin bize ulaştırıldığı bildiriliyordu.

Hükümdar bana 6 bin dinar, Mısır kadısının oğluyla Dihlî’de bulunan diğer yabancı misafirlere 10’ar bin dinar ihsan edilmesini emretti. Ama yerlilere hiçbir şey vermedi. Bu arada bana, daha önce sözü geçen Sultan Kutbeddîn’in kabri başında görev almamı emretti. Oraya ben bakacaktım. Hükümdar, Kutbeddîn’in hizmetkârı (: onun himayesinde yetişen asker) olduğu için türbesine çok saygı gösterirdi. Hattâ burayı ziyarete geldikte merhumun pabuçlarını alıp öptükten sonra başına koyduğunu görürdüm! Hind ülkesinde ölünün pabuçla-

rını mezar yanında bulunan bir yastık üzerine bırakma geleneği vardır. Hükümdar, merhumun türbesine geldiği vakit sağlığında nasıl saygıda kusur etmiyorsa öyle eğilip hürmet ederdi. Hattâ Kutbeddîn'in hanımına saygı gösterir, kızkardeş diye seslenirdi. Bu kadını kendi haremine almış, sonra da Mısır kadısının oğluyla evermiştir. Sadece bu hatunun hatırı için Mısır kadısının oğluna kem söz söylemez, iltifat yağdırmırdı. Hükümdar her Cuma bu kadını ziyaret amacıyla gelir, hâl-hatır sorardı.

Hükümdar sefer için şehirden çıkacağı sırada veda amacıyla bizi çağırdı. Mısır kadısının oğlu:

"Ben Cihân hükümdarından ayrılamam!" dedi. Bu söz onun hakkında iyi sonuçlara gebe olmuştur. Sultan ona yönelerek:

"Haydi git! Seyahat için hazırlığını yap!" dedi. Sonra ben ilerledim vedalaşmak için. Aslında başşehirde oturmayı seviyor, tercih ediyordum ama bu işin sonu iyi olmadı! Hükümdar:

"Hacetin nedir?" diye sorunca altı maddeli bir kâğıt çıkarıp verdim.

"Kendi dilinle söyle!" deyince şu cevabı verdim:

"Cihân hükümdarı bana kadılık görevini lütfetmiştir. Oysa makamıma oturmam bile. Kadılıktan gayem elbette o makamın yüceliği(ne uygun davranmaktır!)" Bu şikâyetim üzerine makamımda naiplerle beraber oturarak vazifeyi yerine getirmemi emretti ve ekledi:

"Daha ne istersin?" Ben de şöyle dedim:

"Sultan Kutbeddîn'in türbesine nasıl bakacağım? Bu iş için dört-yüz altmış adama maaş veriyorum. Oysa o türbenin vakıflarının geliri bu adamlarının ne maaşını, ne de aşını karşılamaya yetiyor!"

Hükümdar vezire dönerek:

"50 bin dinar ver" dedi. Bunu Farsça "pença hezâr" şeklinde söylemişti. Sonra sözlerine devam etti:

"Sana hemen gerekli erzak verilmeli! Buna 100 bin batman pirinç ve buğday verilsin; türbenin ürünleri gelinceye kadar bu yıl idare ediversin!" Bir menn (: batman) yirmi Fas ratlıdır. Sultan daha sonra:

"Daha ne var?" deyince şunları anlattım:

"Bana ihsan ettiğiniz kasabalar yüzünden dostlarım zindana atıldı. Ben bu kasabaları başka şeylerle değiş tokuş ettim. Divan görevlileri bu alışverişten elime geçen servetin hemen verilmesini yahut bu işten beni muaf kılan bir padişah emri gösterilmesini istediler!"

Bu açıklamam üzerine hükümdar:

"Sen kaç para almıştın?" diye sordu.

"5 bin dinar!" dedim. Hükümdar;

"Bu para sana ikram olsun!" dedi. Ben devam ettim:

"Bana ayırdığınız evin kesinlikle onarılması gerekiyor!" Hükümdar, vezire:

"Bu adamın evini tamir edin!" dedi. Bu cümleyi Farsça söylemişti:

"İmâret kunid!" Sonra ekledi:

"Başka bir diyecek kaldı mı?" Bu cümleyi de Farsça şöyle ifade etmişti:

"Diğer nemâned?" Ben de:

"Hayır!" dedim. Daha sonra bana şu tembihlerde bulundu:

"Vasiyet diğer hest: (: sana bir diğer öğüt de şudur:) Altından kal-kamayacağın borç alma ki adam kalkıp senden istemeye gelmesin, yakana yapışmasın! Her zaman bana durumunu bildirecek birini bulamazsın. Sana verdiğim kadar harca! Yüce Allah ulu kitabında 'Elini boynuna bağlama, büsbütün de açma! Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz! O müminler ki harcadıklarında ne israf ederler ne de eli sıkı davranırlar. Bu ikisi arasındadır ölçü.' diye buyurmuyor mu?"⁴⁵¹

Hükümdarın ayağını öpmek istedimse de bana engel oldu. Elini öptüm, yanından ayrıldım. Başşehre dönerek evimin onarım işleriyle uğraştım. Tamir için dört bin dinar harcadım! Bu paranın altıyüz dinarı divandan geliyordu, geri kalanını da ben ilâve ettim. Evimin karşısına küçük bir namazgâh yaptırdım. Ayrıca Sultan Kutbeddîn'in türbesini restore ettim. Hükümdar bu kabrin üzerine yüz arşın yüksekliğinde bir kubbe yaptırılmasını emretmişti. Böylece, Irak hükümdarı Kazan'ın kabri üzerinde bulunan kubbeden yirmi arşın daha yüksek olacaktı. Ayrıca bu türbeye gelir getirsin diye vakıf olarak otuz köy satın alınmasını emir buyurmuştu. Âdet olduğu gibi gelirin onda birini bana ayırarak o köyleri satın aldı, elime verdi.

Mezarı Yeniden Düzenlerken Ne Yaptım?

Hind ülkesinde bir kimseye sağlığında nasıl saygı gösteriliyorsa öldükten sonra da aynısı yapılır. Fil ve atlar getirilerek süslü türbe kapısına bağlanır, ben de kabrin yeniden onarımında böyle hareket ettim. Orahlılarca hatmiyyîn (: hatimciler) denilen yüz elli hafız, seksen öğrenci, bir imam, birkaç müezzin, güzel sesli aşirciler, meddahîn (: mizahbilir övgücüler), orada bulunmayanları belirleyip denetleyecek kâtipler ve muarrif adı verilen teşrifatçılar atadım. Bu grubun tümüne birden erbap (: işin ehli olanlar) adı veriliyor orada. Ayrıca hâşiye denilen bir grup daha düzenledim. Bunlar, ferrâşlar (: dayayıp döşeyenler), tabbâhlar (: aşçılar), devâdeviye, abdârlar (: su taşıyıcıları), meyve suyu ve şerbet dağıtma görevini üstlenen şürbedârlar, ten-

bûl dağıtan tenbûldârlar, silâhdârlar, nîzedârlar (: ok ve kargı taşıyan askerler) şaturdârlar (: çadır tutanlar) taştârlar (: ibrikçiler), mabeyinciler ve nakiplerden oluşmaktadır.

Bunların toplamı 460 kişiyi buluyordu. Hükümdar, türbede her gün harcanmak üzere 12 batman unla 12 batman et ayrılmasını emretmişse de ben sultanın emrime verdiği tarlaların gelirine nispetle bu rakamların çok az olduğunu görerek her gün 35 batman un, 35 batman et ve bu oranda şeker, sebze, yağ ve tenbûl harcanmasını uygun buldum. Türbe hizmetinde bulunan maaşlılardan başka, gelen-giden misafirlere de yemek sunuyordum. O günlerde kıtlık vardı. Türbede verilen yemeği duyanlar guruldayan midelerini susturuyor, acılarını hafifletiyorlardı.

Melik Sabîh, Devletabad'a varıp hükümdarın huzuruna çıktı. Hükümdar ona halkın durumun sorunca:

"Eğer Dihlî'de falanca gibi iki kişi bulunup yetki alsaydı, kıtlık her yanı kırıp geçirmez, böyle büyümezdi!" dedi. Hükümdar bu cevaptan memnun olarak bana kendi özel giysilerinden birini gönderdi.

Ben bayramlarda, Yüce Peygamberimizin doğum gününde, Aşûre günlerinde, Şaban ayının onbeşinci gecesinde ve Sultan Kutbeddîn'in ölüm yıl dönümünde 100 batman un ve bir o kadar da et harcayarak aş pişirtir; fakirlerin, kimsesizlerin karınlarını doyurmaya çalışırdım. Türbede görev alanlara gelince; onların her birinin önüne sadece kendi payına düşen konurdu.

Bu konuya ilişkin âdetlerini anlatalım:

Halka Açık Ziyafetlerle İlgili Âdetleri

Hind ülkesi ile Serâ (: Saraycık; Kıpçak) diyarında yemekten kaldığı zaman şerif, fakih, şeyh ve kadılardan her birinin önüne beşik şeklinde küçük bir masa konulması âdeti vardır. Bu masa dört ayaklıdır. Üzeri hurma yaprağıyla örülmüştür. Bunun üstüne kuru yufka (: işkefe), kızartılmış koyun kellesi, içi sâbûniye adı verilen tatlı ile doldurulmuş dört yuvarlak yağlı ekmek konulur. Bu tatlı ekmeklerin üstü de kiremit gibi helvayla kaplıdır! Ayrıca deriden yapılmış küçük bir sahan içinde helva ve semûsek getirilir. Bu sahan yepyeni bir pamuk havluyla örtülür.

Derece bakımından bu saydıklarımızdan sonra gelen davetlilerin önüne oralıların zelle dediği yarım koyun başı ile demin bahsedilen yemeklerin yarısı bırakılır.

Mertebece bunların ardından gelen adamın önüne ise yemeğin dörtte biri konulur. Davetliler yemeklerini yedikten sonra sofralar

herkesin kendi hizmetkârı tarafından kaldırılır. Ben bu geleneğe ilk defa Sultan Uzbek'in başşehri olan Serâ'da tanık olmuştum. Ama bu duruma alışık olmadığım için soframın adamlarım tarafından kaldırılmasına izin vermemiştim.

İleri gelenlerin evlerine de bu şekilde gönderilir şölen ve düğün yemekleri.

Hezâr Emrûhâ'ya Doğru Yola Çıkışım

Vezir, tekke için verilmesi emredilen erzaktan bana 10 bin batman vermiş ve geri kalanın Hezâr Emrûhâ'dan alınması konusunda emir çıkarmıştı. Hezâr Emrûhâ'da yüksek vergi memuru Aziz Hammâr, yönetici ise Bedehşânî Şemseddîn'di. Gönderdiğim kimseler ürünün bir kısmını topladılar ama Aziz Hammâr'ın yolsuzluklarından da şikâyetçi oldular. Bunun üzerine ürünün geri kalan bölümünü kurtarmak amacıyla yağmur mevsiminin başladığı sırada Hezâr Emrûhâ'ya gitmeye niyetlendim. Burası, Dihlî'ye onüç gün uzaklıktadır.

Mevsim yağmurları başlamıştı. 30 arkadaşımla yola koyulmuştum. Seyahat esnasında beni eğlendirmeleri, gönlümü hoş etmeleri için şarkı söylemeyi beceren iki kardeşi de yanıma aldım. Bicnevr şehrine varınca orada rastladığım üç şarkıcı kardeşi de beraberime aldım. Her iki grup nöbetleşe şarkı söylüyorlardı.

Sonunda küçük ve şirin bir şehir olan Emrûhâ'ya vardık. Şehrin görevlileri beni karşılamaya çıktılar. Şehir kadısı Şerif Emir Ali ile yöre tekkesinin şeyhi beni güzelce ağırladılar. Aziz Hammâr, Serû kıyısında⁴⁵² Afganbûr (: Afganpur) adıyla bilinen bir yerdeydi. Orası ile aramızda nehir bulunduğu ve nehri aşmak için bir aracımız bulunmadığından ağaç ve bitkilerden yaptığımız bir sala eşyalarımızı yükledik; yola çıkışımızın ikinci günü nehri geçtik. Aziz'in kardeşi Necîb, adamlarıyla birlikte gelerek bizim için bir serâçe kurdurdu. Sonra yüksek vergi memuru olan kardeşi Aziz de yanıma geldi. Bu adam kıyıcılığı ve kandökücülüğü ile tanınmıştı. İdaresi altında bulunan köylerin sayısı 1.500'dü. Bunların yıllık geliri 60 leki buluyordu. Öşürün yarısı tamamen ona aitti.

Kıyısına konakladığımız ırmağın hayret verici özellikleri vardı. Yağmur mevsiminde hiç kimse suyundan içemez, hayvanını da sulayamazdı. Orada üç gün kalmıştık ama bu sudan ne içtik, ne de yanına yaklaştık. Çünkü ırmak, altın madenlerinin bulunduğu Karâcîl (: Himalaya) dağlarından seke seke iniyor, zehirli otlar üzerinden geçiyordu. Bu yüzden kendisinden içeni ağılıyordu.

Bu dağ üç ayda geçilebilen art arda tepelerden meydana gelmiştir. Oradan misk ceylânlarının bol olduğu Tübbet (: Tibet) yöresine gidilir.

Karâcîl dağlarında Müslüman askerlerin başına gelen olayları daha önce anlatmıştık. Bu bölgede bir grup Haydariye dervişi yanımıza geldi. Onlar ateş yaktilar, alevin içine girdiler fakat daha önce de andığımız gibi hiçbirine zarar gelmedi!

Bu beldenin emiri Bedehşanlı Şemseddîn ile yüksek vergi görevlisi Aziz Hammâr'ın arasına kara kedi girdi. Şemseddîn, Aziz'in üzerine hücum etti. Azîz sarayına sığındı. Dihlî'de bulunan vezir her iki siyle ilgili şikâyetleri duyduğunda bana salık verdi; Emrûhâ'da sultanın dört bin asker kulunun başı olan Emirülmemâlik Melikşâh ve Rumlu (: Anadolu) Şihâbeddîn durumu araştırsın, hangisi haksızsa yakalayıp başşehre göndersin diye. Bunların hepsi benim evimde toplandılar.

Aziz Hammâr, Şemseddîn aleyhine bazı iddialarda bulunarak onun Multânî Rıza adındaki hizmetçisinin, kendi hazine görevlisinin konağına gelip şarap içtiğini; görevlinin yanında bulunan keseden 5 bin dinar çaldığını söyledi! Rıza'yı sorguladım. Multân'dan çıktığından beri, daha doğrusu 8 seneden bu yana bir damla şarap içmediğini söyledi.

"Multân'da iken içmiş miydin?" diye sorduğumda;

"Evet!" dedi. Bu cevap üzerine ona seksen kamçı vurdurdum. Ayrıca üzerinde (: içki) pislîği bulundu. Böylece yukarıdaki iddia doğrulandı. Ona hapis cezası verdim.

Sonra Emrûhâ'dan çıktım.

Dihlî'den ayrılalı aşağı yukarı iki ay olmuştu. Her gün dostlarım için bir inek kesiyordum. Aziz'in vermesi gereken ürünü getirsinler diye arkadaşlarımı orada bıraktım. Aziz, yönetimi altında bulunan köylerin halkına 30 bin batman ürün dağıttı. Halk bunları üç bin öküzze yükledi. Hindliler yolculukta yük ve eşyalarını sadece öküzlere bindirirler. Orada eşeğe binmek çok ayıp! Lâşe diye adlandırılan Hind eşekleri pek küçük. Bir kimse, dövüldükten sonra halka teşhir edilmek istenirse o zaman eşeğe bindirilir!

Bir Dostun Cömertliği

Seyyid Nâsireddîn Evherî, yolculuğa çıktığı zaman bana 1.060 tenge emanet etmişti. Ben bu parayı kullandım. Dihlî'ye döndüğümde onun söz konusu meblağı takip işini vezirin yardımcısı olan Hudâvendzâde Kivâmeddîn'e verdiğini anladım. Parayı kullandığımı söylemekten utanarak üçte birini onun eline tutuşturdum. Bir müddet evimde kaldım. Hastalandığım haberi ortalığa yayılınca Sadr-ı Cihân Nâsireddîn Havârezmî (: Harizmli) ziyaretime gelerek:

“Sen hasta değilsin!” deyince cevap verdim:

“Kalbim hasta!” O ekledi:

“Anlat nedir bu iş!” Cevap verdim:

“Yardımcın olan şeyhülislâmı bana gönder ona derdimi anlata-
yım.” Yardımcısı geldiğinde vaziyeti açıkladım; o da Sadr-ı Cihân
Nâsireddîn’in yanına dönüp meseleyi anlattı. Böylece Hârizmli Nâsi-
reddîn bana 1.000 dinar gönderdi. Oysa ondan evvelce 1.000 dinar
daha almıştım. Bana cimrilik etmedi.

Bu arada Kıvameddîn’e olan borcumun benden istenmesi üzerine
kendi kendime:

“Beni bu borçtan kurtaracak adam, yine deniz gibi serveti olan
Hârizmli Nâsireddîn Sadr-ı Cihân’dır” dedim. Ona koşum takımları
1.600 dinar değerinde bir at ile eyeri sayesinde 800 dinar eden başka
bir at, 1.200 dinarlık iki katır, gümüş bir ok sadağı ve kınları gümüşle
kaplanmış iki kılıç göndererek:

“Bunların değeri neyse bana gönder.” dedim. O bütün bunlara
3.000 dinar değer biçerek 1.000’ini gönderdi, 2000’ini de alacağına say-
dı! Bu işe ziyadesiyle üzüldüm. İçime oturdu! Hummaya yakalandım.
Kendi kendime söyleniyordum:

“Bu durumu vezire şikâyet edersem elâleme rezil olacağım!”

Böylece beş at, iki carie ve iki erkek köle alıp hepsini henüz genç
yaşta olan Semnanlı Melikülmülûk İmâdeddîn’in oğlu Melik Muğî-
suddîn Muhammed’e gönderdim. Bu adam gönderdiğim şeyleri
kabul etmeyerek özür diledi; bana 200 tenge verdi. Böylece borcum-
dan kurtuldum. Bakın iki Muhammed’in arasında ne büyük fark var!

Hükümdarın Ordugâhına Doğru Yola Koyuluşum

Hükümdar Ma’ber’e gitmek amacıyla yola çıkıp Teling’e vardığı
sırada erler arasında veba salgını baş gösterdi. Bunun üzerine Devle-
tabad’a dönerek Kenk (: Ganj) nehri kıyısında mola verdi. Orada hal-
ka bina yapılmasını emretti. İşte benim ordugâha gidişim o günlere
rastlamıştır. Aynülmülk’ün daha önce anlattığım ayaklanması da o
esnada meydana geldi. O günlerde sultanla sık sık görüşüyordum.
Kendisine en yakın olanlara bölüştürdüğü cins cins atlardan bana da
ihsan etti. Beni seçkin dostları arasında kattı.

Aynülmülk hâdisesinde hükümdarla beraber bulundum, sözü edi-
len adamın ele geçirilişine tanık oldum. Daha önce ayrıntılarıyla anlattı-
ğım gibi hükümdarla yan yana yolculuk ettim. Büyük ermiş Sâlârûd’un
mezarını ziyaret etmek amacıyla sultanın yanında Ganj ve Serû ırmak-
larını geçtim. Sonunda hükümdarla beraber başşehre döndüm.

Hükümdarın Beni Cezalandırmak İstemesi ve Yüce Allah'ın Lütfuyla Kurtuluşum

Hükümdarın beni cezalandırmaya niyetlenişinin sebebi şuydu:

Bir gün Şeyh Şihâbeddîn b. Şeyh Câm'ı Dihlî şehrinin dışında kazdığı mağarasında ziyaret ettim. Amacım bu mağarayı görmektir. Hükümdar, şeyhi tutukladığı vakit evlâtlarına; "babalarını kimlerin ziyaret ettiğini" sordu. Onlar benim de içinde bulunduğum pek çok kimsenin adlarını saydılar. Böylece hükümdar büyük salonda bulunan kölelerinden dördüne benim (: İbn Battûta'nın) yanımdan ayrıl-mamalarını emretti. Hükümdar bir kimse için böyle davranıyorsa onun kurtulması nadirdir!

Kölelerin beni gözaltında tutmaya başladıkları gün Cuma idi. Yüce Allah'ın yol gösterişi ve sezdirişi ile o gün 33 bin kere:

"Hasbunallâh ve ni'melvekîl" âyetini okudum, yani;

"Bize Allah yeter! Ve O ne güzel vekildir." diyordum. O salonda yatıyordum artık. Beş gün boyunca art arda oruç tuttum. Her gün *Kur'an*'ı hatmediyor, akşamleyin sade suyla orucumu açıyordum. Beş günün bitiminde oruca ara verdim. Sonra dört gün arka arkaya tut-tum. Şeyh efendi öldürüldü ve ben kurtuldum!

Vazifeden Ayrılışım, Dünyadan El Etek Çekişim

Bir süre sonra kadılık görevini bırakarak nice keramet sahibi, dünyaya değer vermeyen takva ehli, çağının yegâne adamı, büyük bilgin Şeyh Kemâleddîn b. Abdullah Gârî'nin hizmetine girdim. Bu adamda tanık olduğum olağanüstü hâlleri daha önce anlatmıştım. Kendimi o şeyhin hizmetine adadıktan sonra tüm servetimi yoksulla-ra dağıttım. Şeyh efendi bazen 10 gün, bazen de 20 gün arka arkaya oruç tutuyordu; hiçbir şey yemeden! Ben de onun yaptığını yapmak istedim ama razı olmadı; Allah'a ibadet ederken nefse yumuşak dav-ranmak gerektiğini söyledi ve şöyle dedi:

"Binitini hızlı sürüp dostlarından önde gidenler hem fazla yol almaz hem de binitinin canını çıkarır!"

Yanımda kalan eşya ve mal-mülkten dolayı benliğimde uyuşuk-luk belirdiğini düşünerek az-çok ne varsa hepsini elimden çıkardım. Sırtımdaki giysiyi bir yoksula verip onun libasına büründüm. O şey-hin sohbetlerine 5 ay devam ettim. O sıralarda hükümdar Dihlî'de değildi, Sind eyaletinde bulunuyordu.

Hükümdarın Beni Tekrar Göreve Çağırması, Dönmeyi Reddedişim ve İtikâfa Girişim

Hükümdar dünya işlerini bir kenara attığını duyunca Sîvesitân eyaletinde bulunduğu sırada beni çağırıldı. Fakir bir derviş kıyafetinde onun huzuruna çıktım. Bana nazik bir şekilde seslenerek tekrar göreve başlamamı rica etti. Teklifini kabul etmedim ve Hicaz'a; kutlu topraklara gitmek için izin istedim. Gereken izni aldıktan sonra yola çıkıp hicrî yediyüzkırkiki senesinin Cumâdessâniye ayının sonlarında Melik Beşir Zaviyesi diye bilinen tekkede mola verdim. Recep ayının başlarından Şaban'ın 10'una kadar orada ibadet ettim. Beş gün art arda oruç tuttum hiçbir şey yemeden. En sonunda iftarımı herhangi bir katık olmadan azıcık pirinçle yaptım. Her gün Yüce Kitabımız *Kur'an*'ı okuyor, geceleri gücüm yettiğince teheccüd (: gece namazı) kılıyordum. O hâle geldim ki yemek yiyince zahmet çekiyor, yemeyince rahat ediyordum. Bu şekilde 40 gün geçti. Sonra ikinci defa beni yanına çağırttı sultan.

Hükümdarın, Elçi Olarak Çin'e Gitmemi Emretmesi

Kırk gün tamamlandığında hükümdar bana koşumları mükemmel bir at, cariyeler, köleler, elbiseler ve para göndererek yanına çağırttı. Böylece onun gönderdiği elbiselere büründüm, saraya doğru yola koyuldum. Kendimi ibadete adadığım sırada giydiğim içi astarlı mavi pamuk cübbeyi çıkarıp sultanın gönderdiği hil'atı giyince nefsimi ayıpladım, alçak buldum ruhumu! O cübbeye ne zaman baksam iç dünyamda bir ışık parlardı. Denizde gâvurların soygununa uğrayınca kadar o cübbe hep yanımdaydı. Huzuruna çıktığımda hükümdar bana her zamankinden fazla iltifat ederek şöyle dedi:

"Biliyorum sen gezip tozmayı seversin! Bu yüzden seni Çin hükümdarına elçi göndermek üzere çağırtmıştım!"

Seyahat için gerekli hazırlıkları yaptım. Hükümdar isimlerini daha sonra anacağım kişileri de yanıma katmıştı.

Çin'e Hediye Gönderilmesinin Sebebi, Benimle Beraber Gidenler ve Söz Konusu Hediyeye Dair

Çin hükümdarı, Hind hükümdarına yüz köle ve cârîye; yüzü Zeytûn, yüzü de Hansâ şehirlerinde üretilen cinsten beş yüz top kema kumaşı, beş batman misk, inci işlemeli beş kat giysi, beş adet simli ok tirkeşi, beş adet kılıç göndererek evvelce bahsettiğimiz Karâcîl dağının eteğinde; Çin halkının ziyaretgâhı olan ve Müslüman askerler tarafından ele geçirilerek yağmalanan Semhel'de bir putevi inşasına izin verilmesini rica etti.

Bu hediyeler yığın yığın getirildikte hükümdar şu mealde cevap yazdı:

“İslâm dininde bu teklifin onaylanmasına imkân yoktur! İslâm toprağında ancak cizye verenlerin kilise yapmalarına müsaade edilir. Sen de cizye vermeye yanaşırsan putevi yapımı için izin verebiliriz! Kurtuluş hidâyete uyanlarındır.”

Bu sözlerinden sonra Çin hükümdarının gönderdiği hediyelere karşı daha kıymetlilerini gönderdi. Bunları şöyle sayabiliriz:

Eyeri, üzengisi vs. koşum takımı mükemmel yüz adet cins at, yüz erkek köle, dans ve şarkıda uzman yüz Hindu câriye, bayramiye adıyla bilinen ve her biri yüz dinar değerinde güzellikte benzersiz yüz kat pamuk elbise, cüzz diye bilinen ve dört-beş renkli iplikten dokunan ipekli kumaşlardan yüz top; yüz parça salâhiye kumaşı, yüz parça şîrînbâf kumaşı, yüz top şânâb kumaşı; yüzü siyah, yüzü beyaz, yüzü kırmızı, yüzü yeşil ve yüzü mavi olmak üzere tam beşyüz top ince keçi tüyünden yapılan bir cins kumaş; yüz parça Anadolu keteni, yüz kısa bürümcek elbise, bir serâçe (: çit),⁴⁵³ altı özel kubbe, dört adet altın savaş pıtrağı, beş adet gümüş kaplı savaş pıtrağı, ibrikleriyle beraber dört altın leğen, altı gümüş leğen, hükümdar için on sırmalı giysi, biri cevâhîrle bezeli olmak üzere kendi serpuşlarından on adet, yine biri inci ile bezenmiş on sırmalı tirkeş; birinin kını mercan taşlarıyla bezenmiş on kılıç, mücevherle süslü bir çift eldiven ve onbeş genç köle!

Hükümdar bu hediyeleri götürmek üzere büyük bilginlerden Zencânî Emir Zahîruddîn’le genç hizmetkâr Kâfûr Şurbedâr’ı yanına kattı. Hediyeler Kâfûr’a teslim edildi. Hükümdar, Heratlı Emir Muhammed kumandasındaki 1000 kişilik bir süvari birliğine, gemiye bineceğimiz yere kadar bizi koruma görevi verdi. Tursî adlı birinin başkanlığındaki onbeş kişilik Çin heyeti, yanlarında 100 kadar hizmetçiyle hareket ettiğinde biz de onlarla beraberdik.

KIRKYEDİNCİ BÖLÜM

Dihlî'den Kinbâya'ya Doğru

Bir yığın asker eşliğinde büyük bir kafilâ oluşturarak yola çıktık. Hükümdar, ülkesinin sınırları içinde yolculuk yaparken (her konakta) güzelce ağırılanmamızı emretmişti. Seyahatin başlangıcını hicrî yediyüzkırk üç yılı Safer ayının onyedisi olarak belirlediler.⁴⁵⁴ Çünkü Çinliler yolculuk için ayın ikinci, yedinci, onikinci, onyedinci, yirmikinci ve yirmiyedinci günlerinden birini tercih ediyorlardı.

İlk olarak Dihlî'den 2,33 fersah uzaklıkta bulunan Tilbet'te (: Tilpet) mola verdik. Oradan Avu'ya vardık. Sonra Hilû'da konakladık. Sonra Beyâna'ya vardık. Burası gayet güzel ve geniş bir şehirdir. Çarşıları şendir. Şehrin ana câmiinin mimarîsi şahanedir. Duvarları ve çatısı taştan. Şehir emiri Muzaffer b. Dâye'nin annesi, sultanın dadısıdır. Ondan önceki adam, evvelce anlattığımız nüfûz sâhibi beylerden İbn Ebi'r-Recâ Melik Mücîr idi. Bu adam Kureyş kabilesinden geldiğini savunuyordu. Son derece kıyıcı ve zorba olan Melik Mücîr, bu şehrin ahalisinden nicelerini öldürmüş nicelerine de işkence yaparak çeşitli organlarını kesmiştir. Ahaliden güzel yüzlü birini el ve ayakları kesilmiş bir hâlde evinin hayatında otururken gördüm.

Anlatılanlara göre sultan bir gün şehre uğrayınca halk Melik Mücîr'den şikâyetçi olmuş. Bunun üzerine hükümdar onu yakalatıp boynuna halka taktırmış. Adamı divanda vezirin huzuruna oturtmuşlar. Ahali peş peşe gelerek şikâyetlerini yazılı olarak bildirmiş. Hükümdar şikâyetçilerin gönüllerinin hoş edilmesini emredince onlara para verilmiş. Daha sonra da zalim Melik Mücîr öldürülmüş.

Şehrin ileri gelenlerinden biri de Zübeyr İbnü'l-Avvam'ın -Hak Teâlâ ondan razı olsun- soyundan gelen büyük fıkıh bilgini İzzeddîn Zübeyrî'dir. Ben Kâliyûr'da (: Gwalyor) A'zam Melik diye bilinen İzzeddîn Benetânî'nin yanında onunla görüşmüştüm.

Beyâna şehirden çıkarak Kovil beldesine vardık. Burası yemyeşil bağlık bahçelik şirin bir şehirdir. Buradaki ağaçların çoğu an bâdır (: mango). Şehir dışında geniş bir alanda mola verdik. Orada İbn Tâcülârifin diye bilinen ermiş Şeyh Şemseddîn ile buluştuk. Bu adam, görme nimetinden mahrum bir ihtiyardır. Daha önce anlatıldığı gibi Şeyh Şemseddîn hükümdar tarafından hapsedilerek zindanda can vermiştir.

Kovil Şehri Civarında Tanık Olduğumuz Bir Çarpışma

Kovil (: Kuvil; Aligerh) şehrine vardığımızda bir grup Hindunun yedi mil uzaklıkta Celâlî şehrini kuşattıkları haberi geldi. Bunun üzerine Celâlî şehrine doğru yola koyulduk. Hinduların, şehir halkıyla dehşetli bir mücadeleye giriştiklerini, ahalinin handiye tamamen telef olduğunu gördük. Gâvurlar henüz bizi farketmemişti. Biz gümbür gümbür hücum ettiğimiz vakit gelişimizden haberdar oldular. Onlar bin kadar süvari ile üçbin piyadeden oluşmaktaydı. Hepsini kılıçtan geçirdik, atlarını ve silâhlarını aldık. Bizimkilerden yirmüç süvari, elli beş piyâde şehit oldu. Kendisine hediye teslim edilmiş olan sakı Kâfûr da şehitler arasındaydı. Durumu sultana bildirerek cevabı bekledik.

O sıralarda çevredeki yüksek sarp tepelerden inen Hindular Celâlî şehrinin civarına baskınlar düzenlemekteydiler. Savunmada ahaliye yardım amacıyla arkadaşlarımız her gün yöre emirinin yanında, at sırtında düşmana karşı akın ederlerdi.

Esir Edilişim, Kurtuluşum, Daha Sonra Yüce Allah'ın Bir Veli Kulu Aracılığıyla Başka Bir Dertten Yakayı Sıyrışım

İşte o günlerde bir grup arkadaşla atlarımıza binmiş, mevsim sıcak olduğundan biraz şekerleme yapmak için bir bostana girmiştik ki ansızın bir feryat işittik! Tekrar atlandık, Celâlî köylerinden birine hücum eden Hindu eşkıyasının peşine düştük. Sıkı bir takipte bulunmak istedik ama önümüzdekiler öteye beriye dağıldılar! Arkadaşlarımız da onları bulmak için etrafa yayıldılar. Ben beş kişiyle kaldım. Civardaki korudan bir grup süvari ve piyade birden üzerimize hücum etti. Gayet kalabalıklardı. Kaçtık; içlerinden yaklaşık on kişi benim ardıma düştü. Diğerleri döndüyse de üçü hiç peşimi bırakmıyordu. Önümde bir yol yoktu ve arazi kayalıktı. Bu yüzden hayvanımın ön ayakları çakıltaşlarına gömüldü. Ben aşağı indim. Atın ön ayaklarını kurtardıktan sonra tekrar bindim.

Hindistan'da insanlar iki kılıç kuşanır. Biri rikâbî (: üzengilik) adını taşır ve eyerde asılı durur. Diğer de tirkeşte tutulur. Altınla süs-

lenmiş rikâbî kılıcım düşünce onu almak için attan indim. Kılıcı alıp kuşandım ve yine hayvana bindim. Düşman peşimdeydi hâlâ. Nihayet büyücek bir çukur kenarına varıp içine indim. Bundan sonra beni izleyen Hindulardan hiçbirini görmedim.

Neden sonra etrafı ulu ağaçlarla çevrili, tam ortasından yol geçen bir vadiye indim. Vadinin nerede son bulduğunu bilmeden hep yürüdüm, yürüdüm. Ansızın ellerinde yaylarla, kırk kadar Hindu çevremde türeyip beni kuşattı! Kaçma teşebbüsünde bulunursam bir anda üstüme ok yağdıracaklar diye korktum. Üzerimde zırh yoktu. Kendimi yere atarak tutsaklığı kabul etmek zorunda kaldım. Hindular böyle yapanları öldürmezler. Beni kısıvrak yakalayarak cübbem, donum ve gömleğim hariç nem varsa hepsini aldılar! Beni evvelâ demin bahsettığım koruya, sonra da ağaçlar arasında bir gölet kenarına götürdüler; orada oturuyorlarmış. Bana maş verdiler. Maş, burçaktan yapılan ekmektir. Bundan yedim ve su içtim. Onların yanında iki Müslüman vardı. Bana Farsça seslenerek nereden gelip nereye gittiğimi sordular. Onlara bir şeyler söyledim ama hükümdar tarafından görevlendirildiğimi gizledim. Bu iki Müslüman:

“Ya bunlar ya diğerleri mutlaka seni öldürürler! Ama şunu bilesin; karşıdaki adam onların başıdır!” deyip bir adam gösterdiler bana. Müslümanların tercümanlığıyla o adama selâm verdim, yumuşak konuştum. Adam, başıma üç kişi dikti. Bunlardan biri epey ihtiyardı, diğeri onun oğluydu. Üçüncü adam şeytanî bir zenciydi; bana söyledikleri sözlerden, idam edileyim diye emir aldıklarını anladım.

O gün akşamüstü beni bir mağaraya götürdüler. Hak Teâlâ heriflerden zenci olanını sıtmaya düşürdü! Adam tir tir titremeye başlayıp ayaklarını üzerime koydu. Yaşlı adamla oğlu uyudular. Sabahleyin aralarında bir şeyler fısıldaşıp hep beraber havuza gitmek üzere beni dürtüklediklerinde öldürme niyetinde olduklarını anladım! Yaşlı adama dil döktüm, kalbini merhamet duygularıyla fethetmeye çalıştım. Nihayet bana acıdı. Kaçarsam arkadaşlarının onu sorumlu tutmaması için gömleğimin iki kolunu kesip ona verdim! Öğleden sonra havuz tarafından sesler işittik. Yanımda bulunan haydutlar konuşanların kendi arkadaşları olduğunu sanarak “kalkıyoruz” anlamında bana işaret verdiler. Oraya vardığımızda başka adamlar gördük. Onlar yanımdaki haydutlara “gelin” diye işaret verdiler ama berikiler kabul etmediler. Nihayet üçü karşıma oturarak taşıdıkları ipi yere koydular. Bu sırada onlara bakıyor, kendi kendime;

“Beni bu iple bağlayıp öldürecekler!” diyordum. Bir an böylece

otururdum. Beni esir eden gruptan üç kişi yanaşınca karşımdakiler onlara bir şeyler söylediler. şu kadarını anlamıştım:

“Niçin onu öldürmediniz?” Yaşlı adam, sıtmaya tutulmuş arka-daşını göstererek güya onun hastalığı yüzünden idam emrini infaz edemediklerini bildirdi. Karşımda dikilen üç adamdan biri aydınlık yüzlü bir delikanlıydı. Bana seslendi:

“Seni serbest bırakmamı ister misin?” Cevap verdim:

“Evet isterim!”

“O hâlde serbestsin!”

Üzerimdeki cübbeyi ona verdim. O da sırtındaki çift argaçlı eski elbiseyi bana verdi ve yolu gösterdi. Böylece yürümeye başladım. Onların fikir değiştirip tekrar beni yakalamalarından endişe ediyordum. Hemen bir sazlığa girerek güneş batıncaya kadar oraya sindim. Sonra çıkıp gencin gösterdiği yola girdim. Bu yol beni bir suya ulaştırdı. İçtim ve gecenin üçte birine kadar hiç durmadan yürüyerek ulu bir dağa varıp eteğinde uyudum. Sabahleyin gün ağarırken tekrar yola düşüp kuşluk vaktinde yer yer mugaylan ve sedir ağaçları bulunan taşlık bir tepeye ulaştım. Sedir (: köknar) ağacının meyvesini devşirip yedim. Bu ağaçların dikenlerinden ötürü kolumda meydana gelen yaraların izleri hâlâ bellidir!

Bu tepeden aşağı inip pamuk ekili bir araziye yöneldim. Orada keneotu çalıları bulunuyordu; civarda bâin denilen türden bir kuyu vardı. Bâin, taşla örölmüş geniş kuyuya denilir. Bu kuyuya merdivenle inilerek kaynağa varılır. Bir kısmının etrafında taş kubbeler, yükseltiler ve oturma mekânları bulunur. Hükümdar ve emirler susuz yollara böyle kuyular yaptırmak konusunda sanki birbirleriyle yarış etmektedirler. Gördüğümüz kuyuların bir kısmını ilerde anlatacağım. Bâine ulaşınca hemen su içtim. Orada birinin yıkarken düşürdüğü taze hardal dallarını bularak bir kısmını yedim, bir kısmını da sakladım. Sonra bir keneotu çalıının altında uykuya daldım.

Bu esnada 40 kadar zırhlı süvari gelip bâinden su içti. Bir kısmı tarlaya girdiye de sonra hep beraber gittiler. Hak Teâlâ beni korudu, onlara göstermedi. Daha sonra elli civarında silâhlı adam gelerek bâine indi. Onlardan biri karşımdaki ağacın altına geldiyse de beni farketmedi. Ben de hemen pamuk tarlasına girerek günün geri kalan kısmını orada geçirdim. Silâhlı adamlar bâinin yanında kalarak elbiselelerini yıkadılar, birbirleriyle şakalaştılar. Geceleyin sesler tamamen kesildiğinde onların ya geçip gittiklerini yahut uyuduklarını düşünerek pamuk tarlasından çıktım. Ay ışığı ile aydınlıktı etraf. Atların izini takip ederek üzerinde kubbe bulunan diğer bir bâine vardım. İndim

su içtim, yanımda bulunan hardal tanelerinden atıştırdım. Sonra kub-beye girdiğimde ortasının, kuşların topladığı otlarla dolu olduğunu gördüm. Oracıkta uyuyakaldım. Otlar arasında bir hayvanın kımıldadığını hissederek onu yılan sandım ama öylesine yorgundum ki endişelenmeye bile fırsatım olmadı!

Sabahleyin tan yeri ağarırken geniş bir yola girdim. Bu yolun ucu harap bir köye varıyordu. Daha sonra başka bir patikaya girdim. Burası da bir köye varıyordu. Böylece aradan günler geçti. Nihayet etrafı ağaçlarla çevrili bir göletin kıyısına ulaştım. İçi ev gibiydi bu ağaçların. Havuzun çevresinde ayrıkotu ve benzeri bitkiler vardı. Yüce Allah tarafından beni insanlı, şenlikli bir yere götürecek herhangisi biri gönderilinceye kadar orada dinlenmek istedim. Ama yorgunluğumu atınca öküz izleriyle dolu bir patikaya saptım. Üzerinde semer ve tırpan bulunan bir boğa gördüm kenarda! Bu yolun Hindu köylerine gittiğini sezerek başka bir yola saptım. Böylece harap bir kasabaya vardım. Orada gördüğüm iki siyah adamdan çok korktum. Ağaçların altına çömelip gece olunca köye sızdım.

Köyde, yaklaştığım evin odalarından birinde Hindlilerin erzak saklamak için yaptırdıkları kocaman, derin mi derin küpe benzer bir bölme buldum. Tam altında insanın sığacağı kadar iri bir delik vardı; içeri aktım. Küpün ortasında biraz saman vardı. Başımı orada bulduğum taşla koyup uyudum. Üstte bir kuş geceleyin sık sık kanat çırpı. Hayvan benden korkmuştu galiba; iki korkak bir küpte geceledik!

Esir düştüğüm Cumartesi gününden bu yana yedi gün geçmişti böylece. Yedinci gün mamur bir Hindu kasabasına ulaştım. Orada bir gölet ve sebze bahçeleri vardı. Karnım açtı, yemek istedim ama vermediler. Bir kuyunun kıyısında bayırturpu yaprakları buldum ve yedim. Nihayet kasabaya girdim. Birkaç Hinduya rastladım, reisleri beni yanına çağırdıysa da gitmeyip yere oturdum. İçlerinden biri yalın kılıç yaklaşip işimi bitirmek için hamle ettiyse de çok yorgun olmamdan ötürü dönüp bakmadım bile! Üstümü aradı, bir şey bulamadı. Gömleğimi aldı. Bu giysinin kollarını kesmiş, benim başımda görevli olan yaşlı adama vermiştim daha önce.

Sekizinci gün yükseldiğinde yanıyordum susuzluktan! Bir damla içecek yoktu. Eski, harap bir köye gidip orada çevreyi araştırdım ama gölet bulamadım. Oysa halk yağın yağmur sularının toplanması için küçük havuzlar yapardı; sene boyunca buralardan faydalanırdı. Nihayet takip ettiğim yol beni bir kuyuya ulaştırdı. Burası taşla döşenmemiş bir su kaynağıydı. Kuyunun üstünde ottan örülme bir halat vardı ama suyu çekecek bakraç yoktu. Başımda bulunan kumaş parçasını

ipe bağlayıp kuyuya sarkıttım; biraz su emdirdim. Kumaşın emdiği su bana yetmedi. Pabuçlarımdan birini ipe bağlayarak aşağı sarkıttım, tekrar su çektim. Yine suya kanamadığımdan ikinci defa saldım ipi! İp koptu, pabuç kuyuya düştü. Durmadım, öbür papucu kullandım içimdeki ateş sönene kadar içtim.

Daha sonra papucu ikiye ayırıp üst kısmını kuyunun ipi ve civarında bulduğum yama parçalarıyla ayağıma tutuşturdum. Ben bunları bağlamakla uğraşıp bir yandan da ne yapacağım diye düşünürken ansızın karşıma biri çıktı!

Adama dikkatli baktığımda simsiyah olduğunu gördüm. Elinde ibrik ve baston, omuzunda bir dağarcık vardı. Bana selâm verdi, selâmını aldım. Farsça seslendi:

“Çi kesi?” Yani sen kimsin diye soruyordu. Cevap verdim:

“Ben yolunu kaybetmiş şaşkın biriyim!” O da:

“Ben de öyleyim!” dedi. İbriği yanındaki ipe bağlayarak kuyudan su çekti, içmek istedim.

“Hele sabret!” diyerek dağarcığını açtı. İçinden biraz pirinçle bir avuç kavrulmuş siyah nohut çıkardı. Hemen yemeğe başladım. Üzerine su içtim. Adam abdest alıp iki rekât namaz kıldı. Ben de abdest alıp namaz kıldım. Bana döndü, ismini sordu,

“Adım Muhammed!” dedim. Ben de ona adını sordum:

“Kalb-i Fârih!” cevabını verdi. Bu cevaba pek sevindim, ismini hayra yordum.

“Bismillah! Haydi benimle yola koyulsana!” dedi. Peki diyerek biraz yürüdüm onunla. Sonra azalarımdaya ciddi bir bitkinlik hissettim, doğrulamayıp çöktüm.

“Ne oldu?” diye sorunca,

“Seninle görüşmeden önce yürüme gücüm vardı ama şimdi hiç mecâlîm kalmadı!” dedim.

“Sübhânallah! Gel boynuma bin!” deyince:

“Sen çelimsiz, aruk birisin beni kaldırmaya gücün yetmez!” diye karşılık verdim ama:

“Hak Teâlâ bana kudret verir! Gel bin!” dedi. Boynuna çöreklen-dim. Bana tavsiyede bulundu:

“Hasbunallah ve ni’mel vekîl (: Bize Allah yeter! O ne güzel vekil) âyetini hep oku!”

Bu âyeti art arda okumaya başladım. Bir zaman sonra gözlerim kapandı. Yere bırakıldığımı hissedince uyandım. O adam yoktu. Kendimi insanların yaşadığı mamur bir köy yakınında buldum. Yanaştığımdaya oranın bir Hind köyü olduğunu, yöneticisinin de Müslüman

olduğunu farkettilim. Halk benim geldiğimi bildirince reis yanımda dikildi.

“Bu köyün adı nedir?” diye sorduğumda,

“Tâcbûra!” cevabını verdi. Burası arkadaşlarımın bulunduğu Kovil beldesinden 2 mil uzaktaydı. Reis beni evine götürerek sıcak yemek ikram etti ve yıkandı. Bu arada bana şöyle dedi:

“Kovil karargâhı askerlerinden Mısırlı bir Arabın emanet ettiği elbise ve sarık var yanımda!” Ben de:

“Onları bana getir, ordugâha varıncaya kadar giyeyim!” dedim. Bu elbise ve sarık getirildiğinde baktım ki Kovil’deyken o Araba hediye ettiğim elbise ve sarık! Hayret ettim. Beni omuzunda taşıyan adamı düşündüm. Birinci kitapta bahsettiğimiz Allah dostlarından Ebû Abdullah Mürşidî’nin:

“Hind ülkesine gideceksin! Orada kardeşim Dilşâd ile görüşeceksin. Seni içinde bulunduğun sıkıntıdan kurtaracak!” sözünü hatırladım. Öyle ya, onun ismini sorduğumda Kalb-i Fârih cevabını vermişti. Bu tamlamanın Farsça karşılığı Dilşâd idi (: huzurlu gönül). Bu adam, Ebû Abdullah Mürşidî’nin görüşeceğimi haber verdiği adamdı. Ve kendisi de Allah dostlarındandı! Ama ben onun beraberliğinden fazla yararlanamamış, sadece demin andığım kadar nasiptar olmuşum.

O gece Kovil’deki dostlarıma sağ salım olduğumu bildiren bir mektup gönderdim. Onlar yanıma gelirken bir at ve elbise getirdiler, beni görmekten memnun oldular. Sultandan onlara cevap gelmiş, Kâfûr’un yerine Sünbül Câmedâr adlı bir genç gönderilmişti. Sultan yola devam etmemizi emrediyordu. Arkadaşlarımın, başımdan geçen macerayı sultana yazdıklarını ve Kâfûr’un şehadetinden ötürü bu seferi uğursuz saydıklarını öğrendim. Onlar geri dönmeyi düşünmüşlerse de sultanın kesinlikle yola devam edilmesi doğrultusundaki fermanını görünce ben de aynı kaniya vardım. Kararım kesinleşti. Oysa arkadaşlarım bana çıkışıyordu:

“Bu seyahatin başlangıcında neler olduğunu gördün! Hükümdar sana bir şey demez, mazeretini kabul eder. Ya sultanın yanına dönelim veya cevabı gelinceye kadar bekleyelim!” Ama ben şöyle karşılık verdim:

“Beklemeye imkân yok! Zaten nerede olursak olalım cevabı alırız!” Kovil şehrinden hareket ettik, Bûrcbûra’ya vardık. Orada şirin bir tekkede göbeğinden aşağıya peştamal sarıp vücudunun diğer taraflarını çıplak bırakmasından ötürü Uryân Muhammed adıyla bilinen huyu güzel, yüzü aydın bir şeyhe geldik. Bu adam, Mısır’ın Karâfe Kabristanı’nda oturan adaşı Uryân Muhammed’in müritlerindendi.

Şeyh Uryân Muhammed'in Hikâyesi

Bu adam Hak Teâlâ'nın dostlarından. Kendini bir köşeye atmış, beline tennûre sarmıştır. Vücudun göbekten aşağı kısmını örten peştamala tennûre denilir. Anlatılanlara göre yatsı namazını kıldıktan sonra tekke de o günden arta kalan yemeği, katığı ve suyu çıkarıp kimsesizlere dağıtır, kandilin fitilini koyar; böylece ne yiyip içtiği kimse tarafından bilinmeden sabahlar. Ama gün ağarırken müritlerine mutlaka ekmek ve bakla sunar. Bu âdetini hiç bırakmamıştır. Ekmekçi ve baklacılar birbirleriyle yarışa yarışa onun tekkesine koşarlar. Şeyh efendi, dervişlere yetecek miktarda yiyeceği onlardan alır, kimden alışverişi yaptıysa ona "otur" der, ikramda bulunur. Adam, az yahut çok şansı neyse onu alır şeyhten.

Şeyhin hikâyelerinden biri de şudur:

Tatar hükümdarı Kazan ordusuyla Şam'a ulaşır kale hariç tüm Dimaşk'ı fethedince Melik Nâsır müdafaa için askerleriyle yola düştü. Her iki tarafın orduları şehre iki günlük mesafede, Kaşhab adlı mıntıkada karşılaştı. O sıralarda Melik Nâsır henüz gençti. Savaşa ve çatışmalara alışkın değildi. Yanı başındaki Şeyh Uryân atından indi. Bir halkayı tuttu, Melik Nâsır'ın atının ayağına geçirdi; Nâsır'ın gençliği ve tecrübesizliği sebebiyle vuruşma esnasında geri çekilip Müslümanların hezimetine sebep olmamasını istiyordu. Melik Nâsır savaşta iyi direndi. Tatar ordusu feci bir yenilgiye uğradı, büyük bir kısmı öldürüldü, birçoğu da üzerlerine açılan bendin suları altında boğuldu. Zaten bu olaydan sonradır ki Tatar taifesi İslâm ülkelerine saldırma cesaretini bir daha bulamamıştır. İşte Şeyh Uryân Muhammed'in müridi olan Uryân Muhammed küçük yaşta olmasına rağmen bu olay esnasında orada bulunduğunu bana anlatmıştır.

Bûrcbûra'dan Âb-ı Siyâh denilen bir su kıyısına vardık. Oradan Kınavc (: Kannûc, Kanavc) şehrine vardık. Burası gayet büyüktür, binalarının mimarîsi pek güzeldir ve iyi korunmaktadır. Yiyecek ve içecek maddeleri ucuz. Bol bol şeker üretimi yapılıyor. Dihlî'nin şekeri buradan geliyor. Şehrin etrafı muazzam surlarla çevrili. Daha önce anlatıldı burası.

Şeyh Muînuddîn Bâharzî bizi ağırladı. Şehir emiri, Kisra şehrinin sahibi Behrâmcûr (: Behramgor) soyundan gelen Bedehşânî Fîrûz'dur. Kınavc şehrinde Evlâd-ı Şeref Cihân diye bilinen dindar ve güzel ahlâklı bir cemaat var. Onların atası Devletabad şehrinin başkadısıymış. Hind ülkesinin önderliği bu iyiliksever, cömert adama varıp onda düğümleniyormuş.

Başkadı Şeref Cihân'ın Hikâyesi

Anlatılanlara göre Şeref Cihân bir defasında kadılıktan azledilir, düşmanlarından biri ondan 10 bin dinar alacağı olduğunu iddia ederek yeni kadıya başvurur. Adamın elinde bir belgesi olmadığından Şeref Cihân'a yemin ettirmek istediğini bildirdirir. Böylece yeni kadı onu çağırır. Şeref Cihân, tebliğ memuruna:

“Hakkımda ne iddia ediyor?” deyince memur:

“10 bin dinar vereceğin varmış!” der. Şeref Cihân parayı kadı efendinin huzuruna gönderir. Para davacıya verilir. Sultan Alâeddîn bu olaydan haberdar olunca meseleyi enine boyuna araştırır. Sonuçta davanın haksız yere açıldığı anlaşılır. Böylece Hükümdar, Şeref Cihân'ı yeniden kadılığa tayin eder ve ona 10 bin dinar verir.

Kınavc şehriden üç gün kaldık. Bu sırada hükümdardan bir cevap geldi benimle ilgili:

“Eğer falanca adamın nereye yittiği, ne olduğu belli olmazsa, onun yerine Devletabad kadısı Vecihülmük gitsin!”

Kınavc şehriden çıktık; Henavl, Vezîrbûr, Becâlısa konaklarından geçerek Mavrî şehrine vardık. Burası küçük bir belde ama çarşıları şen ve kalabalık. Orada Ferganalı Haydar adıyla tanınan yaşlı Şeyh Kutbeddîn ile görüştüm. Hastaydı. Bana yolluk olarak arpa ekmeği verdi, hayır duaları etti. Yaşının 150'den fazla olduğunu söylüyordu. Arkadaşları şeyhin art arda iftar etmeden oruç tuttuğunu, bir köşeye çekilip hep ibadet ettiğini söylediler. Halvet köşesinde kırk gün kalıyor, günde bir tane hurma yiyormuş. Dihlî'de Şeyh Burkuî'nin kırk hurmayla halvete girip kırk gün kaldıktan sonra çıktığında, on üç hurmanın arttığını gördüm ben!

Mavrî'den çıkıp Marh şehrine vardık. Burası muazzam bir şehir, son derece sağlam duvarları var. Ahalinin büyük çoğunluğu İslâm hâkimiyetini kabul edip korunan gâvurlardan (: zimmîler) oluşuyor. Orada başka yerde eşî benzeri olmayan çok lezzetli buğday yetişiyor. Dihlî'nin buğdayı buradan gider. Bu tahıl, iri ve uzun tanelidir. Rengi sapsarıdır. Sade Çin'de gördüm bunun gibisini. Marh şehri Hind uruklarından Mâlava'nın (: Malva) elindedir. Bu kabilenin üyeleri iri gövdeli, uzun boylu ve yakışıklıdır. Kadınları da dikkat çekici bir güzelliğe sahip. Onlar baş başa kalındığında iyi eğlendirmek, beraberlik lezzetini en yüksek düzeyde yaşatmak niteliği ile ünlenmişlerdi. Marhata ve Zibetülmehel (: Maldiv Adaları) kadınları da böyledir.

Bundan sonra küçük bir kasaba olan Alâbûr'a (: Alapur) gittik. Buranın halkının çoğu cizye veren gâvurlardan oluşur. Buradan bir günlük mesafede Katam isminde bir gâvur hükümdarı Cenbil'i yönet-

mektedir. Bu adam Keyâlîr (: Gwalyor) şehrini kuşattıysa da daha sonra öldürülmüştür.

Katam'ın Hikâyesi

Bu gâvur hükümdar daha önce Cûn (: Cumna; Yamuna) ırmağı kıyısında pek çok köye ve ekili araziye sahip Râberî (: Rapri) şehrini kuşatmış. Şehrin emiri, Hattâb Afganî adında biriydi. Katam, kendi gibi gâvur olan ve Sultânbur'u (: Sultanpur) payitaht edinen Racû isimli hükümdardan yardım aldı. İkisi birden Râberî'yi sıkıştırınca Emir Hattâb, sultandan yardım istedi. Fakat söz konusu şehir, payitaht Dihlî'den kırk gün uzakta bulunduğu için beklenen yardımın gelmesi bir hayli gecikti. Emir Hattâb düşmanın bir zafer elde edeceği endişesiyle 300 Afgan, 300 köle, 400 de diğerlerinden oluşan hatırı sayılır bir kuvvet topladı. Bu askerler sarıklarını hayvanlarının boyunlarına sardılar. Hind ülkesinde oturanlar Hak Teâlâ yolunda can vermek isteyince böyle yaparlar. Hattâb, önce kendi kabilesiyle ileri atıldı, diğerleri de onları takibetti. Günün erken saatlerinde şehir kapısını açıp yaklaşık onbeş bin kişiden oluşan gâvur ordusuna ansızın hücum ederek zafere ulaştılar. Katam ile Racû'yu kısıkrak yakaladıktan sonra kesik başlarını sultana gönderdiler. O hâdisede gâvur taifesinden sadece tabanları yağlayıp kaçanlar kurtulabildi.

Alâbûr (: Alâpur) Emirinin Şehit Oluşu

Alâpur emiri, hükümdarın kölelerinden Habeşli Bedr idi. Bu adam cesaretiyle halk deyişlerine geçmişti. Gözünü budaktan sakınmaz, tek başına gâvur saflarına dalar, ansızın yaptığı baskınlarla kimini öldürür kimini esir alırdı. Bu yüzden şöhreti her tarafa yayıldı, kâfirler onun korkusuyla yaşar oldular.

Bu adam iri cüsseli, uzun boylu ve pek iştahlıymış. Bir oturuşta bir koyunu afiyetle midesine indirdiği gibi Habeş asıllıların töresi gereğince yemekten sonra 1,5 ratl yağ içermiş; böyle diyorlar. Bu Habeşli yiğidin aynı kendi gibi cesur, aslan yürekli bir oğlu varmış. Bir gün yanına bir grup kölesini alan Bedr, kâfir kasabalarından birine baskın düzenler. Ansızın atı tökezleyip ikisi beraber çukura yuvarlandıklarında köylüler etrafına toplanırlar. İçlerinden biri kattâra denen âletle bizim cengâvere feci bir hamle indirir. Kattâra, saban demirine benzeyen madenî bir âlettir. El boydan boya içine sokulunca kolu sarar, zırh vazifesi görür. Ön kısmı iki arşın uzunluğundadır. Şiddetli vurulunca insanı öldürür! Köylü adam kahraman emiri bu demirle öldürmüş.

Ama Bedr'in köleleri iyi savaşımlar, köyü yerle bir edip direnen erkekleri kılıçtan geçirerek kadınları ve çocukları esir almışlar. Bedr'in çukura yuvarlanan atı sağ salim doğrulunca cengâverin oğluna götürülür. İlginç bir rastlantı; oğul aynı ata binerek Dihlî'ye hareket eder ve gâvur tayfasıyla yaptığı bir savaşta can verir. Sadık at, geri dönüp sahibinin arkadaşlarına gelir. Hayvanı Bedr'in ailesine teslim ederler. Bu ata Bedr'in damadı biner daha sonra. O da aynı şekilde bir çarpışma sırasında gâvurlar tarafından öldürülür!

Gwalyor'dan Perven'e

Alâpur'dan ayrılıp zaman zaman Keyâlîr diye de adlandırılan Kâliyûr'a (: Gwalyor) yöneldik. Burası hakikaten büyük bir şehir. Yüksek mi yüksek, alabildiğine sarp bir dağın zirvesine inşa edilmiş muhkem bir kalesi var. Daha önce Sultan Kutbeddîn hikâyesinde anlattığımız gibi kale kapısında taştan yapılmış bir fil ile fil sürücüsünün heykelleri bulunuyor. Şehir emiri Sîrhân oğlu Ahmed'dir. Bu yolculuktan önce onun evinde kalmıştım; bana güzel davranmış, hayli ikramda bulunmuştu. Bir gün gâvurlardan birini tam ortadan ikiye böldürmek üzere emir çıkaracağı sırada yanına vardım:

"Allah aşkına bunu yapma! Ben hiç görmedim karşımda bu şekilde birinin canına kıyıldığını!" dedim. O da gâvurun hapse atılmasını emretti. Bu sayede adam kurtuldu.

Kâliyûr'dan Perven (: Nerwan) şehrine doğru hareket ettik. Burası küçük bir Müslüman şehirdir. Her yanı gâvur beldeleriyle çevrili. Yönetici olan emir Türk asıllı Bayram oğlu Muhammed'dir.

Buranın yırtıcısı çok! Hattâ şehir kapıları sıkı sıkı kapatıldığı hâlde bir aslanın gece karanlığında şehre sızarak insan parçaladığını ve ölenlerin bir kişiyle sınırlı kalmayıp bayağı bir yekûn tuttuğunu ahali-den biri anlattı bana. Bu canavarın şehre nasıl girdiğine herkes şaşmaktaymış.

Oradaki komşum Pervenli Muhammed Tavfirî aslanın geceleyin ansızın kendi evine dalarak mahatın üstündeki bir bebeği kapıp götürdüğünü anlattı. Başka biri şu olayı anlattı: Bir grup davetliyle gelin o adamın evinde misafir imişler. Aralarından biri helâ ihtiyacını gidermek için dışarı çıkar çıkmaz aslan tarafından paramparça edilmiş. Dostları onu merak edip dışarıya çıktıklarında adamcağızı yerde bulmuşlar. Ve aslan, kurbanının etini yememiş sadece kanını içmiş! O aslan insanlara hep böyle yaparmış!

İşi iyice acayip kılan rivayetlerden biri de şu ki zavallıyı bu hâle getiren aslan değil yırtıcı hayvan şekline bürünen ve cûkî (: yogi) diye

bilinen sihirbazlardan biriymiş! Ben bu söylentiye işitince şaşkınlığımı gizleyemedim, oysa bunu anlatan kalabalık bir gruptu.

Cûkî denilen sihirbazlara ilişkin bazı hikâyeleri anlatalım:

Cûkî Büyücüler (: Yogiler)

Cûkî tayfasının pek şaşırtıcı özellikleri duyulur, bilinir. Meselâ kimi aylarca ağzına bir lokma koymadan, bir damla su içmeden yaşayabilir. Onların çoğu yeraltında kendileri için kazılan çukurlarda kalmakta, üstlerine de ev yapılmaktadır! Herifler içeri girdiklerinde üst taraf örtülür ve sırf hava girecek kadar minik bir delik bırakılır. Bu cehennemî çukurlar içinde aylarca kalmaktadırlar. Hattâ bazılarının bir sene kaldıklarını dahi işittim!

Mencerûr şehrinde cûkilerden ders almış, onların yöntemlerini öğrenmiş bir Müslümanla karşılaştım. Bu adam kendisi için yapılmış bir masa üstünde yemeden içmeden tam yirmi beş gün oturdu. Ben oradan ayrıldıktan sonra daha ne kadar böyle kaldığını bilmiyorum!

Halk inanıyor ki cûkiler özel haplar üretiyor; bir tanesiyle günlerce hattâ aylarca idare ediyor, bunun sayesinde hiç susuzluk ve açlık hissetmiyorlar. Cûkiler bilinmeyenden (: gaybdan) haber veriyorlar. Hükümdar onlara saygı göstererek meclisine çağırıyor. Bu sihirbazların bir kısmı sadece sebze yemektedir. Pek çoğu ete elini bile sürmez. Yüzlerinden, duruşlarından, yürüyüşlerinden bellidir; kendilerini ruhî amaçlı bir perhize verdikleri. Ne dünyaya ne de süslere ihtiyaçları var. Hiçbirini istemiyorlar. Öyle cûkî var ki yoldan geçen adama şöyle bir göz dikse hemen öldürür. Halkın dilinde dolaşan söylenkilere göre adam sihirbaz cûkilerden birinin o feci bakışıyla can verdiği vakit göğsü yarılma kalbi bulunamazmış! Çünkü adamın kalbi yenmiştir! Ve bu tür işleri çoğu kez kadınlar yapar. Bu işle uğraşan kadına keftâr (: sırtlan, kan içici) denilir.

Bir Sihirbaz Kadının Hikâyesi

Hind ülkesinde kıtlık nedeniyle feci bir açlık başgösterince Telink'te (: Teling) bulunan hükümdar, Dihlî halkından her birine günlük 1,5 ratllık erzak verilmesini emretti. Vezir ahaliyi toplayıp yoksul olanları, karınları doyurulmak üzere emir ve kadılar arasında bölüştürdü. Benim payıma 500 kişi düşmüştü. Onlar için iki konakta çardaklar yaptırıp hepsini buralara yerleştirdim. Beş günde erzaklarını verdim. Bir gün bir kadını yanıma getiren adamlar;

"Şu var ya şu; cazu bir keftârdır! Yanındaki çocuğun kalbini yedi!" dediler. Çocuğun cansız bedenini de getirmişlerdi. Büyücü

kadının hükümdar naibine sevkedilmesini emrettim. Naip kadının şöyle bir sınavdan geçirilmesini salık verdi:

Kadının el ve ayakları teker teker ağzına kadar suyla dolu dört küpe bağlandı. Cazuyu işte bu hâlde Cûn nehrine attılar ama o boğulmadı! Bu deneme sonucunda onun keftâr olduğu anlaşıldı. Çünkü sihirbaz olmasaydı asla kurtulamayacak, su yüzeyine çıkmayacaktı! Naip keftârın yakılmasını emretti. Şehrin kadın ve erkekleri karınca gibi toplastılar; yanan cadının külünü aldılar. Çünkü bu ahali keftâr⁴⁵⁵ külüyle tütsülenen insanın bir senelik de olsa cadı büyüünden emin olacağına inanıyor!

Başka Bir Cûkî Hikâyesi

Bir gün başşehirde saraydaydım. Hükümdar beni yanına çağırttı. Huzuruna vardığımda yanı başında bazı özel adamlarıyla iki cûkî bulunuyordu. Cûkîler büyücek bir çarşafa bürünüp başlarını sıkıca örterler. Herkes koltuk altını yolar, bunlarsa başlarını! Hem de külle ovalaya ovalaya cascavlak ederler! Hükümdar oturmamı emrettiği için oturdum. Sihirbazlara dönerek:

“Bu aziz insan uzak diyarlardan geldi. Haydi göreyim sizi, ona hayatı boyunca hiç görmediği şeyleri gösterin!” dedi. Cûkîler:

“Elbette!” dediler.

Biri hemen bağdaş kurdu. Gözlerimin önünde yerden yavaş yavaş yükselip havada tam üstümüzde durdu! Hayretten aklım çıktı, yere yığıldım kaldım! Hükümdar yanında hazır tuttuğu bir ilacın içirilmesini emredince kendime geldim dikildim. Sihirbaz hâlâ havada bağdaş kurmuş oturuyordu! Arkadaşı, yanındaki keseden çedik çıkarak güya kızıyormuş gibi yere vurdu. Çedik, havada bağdaş kuran adamın boynu hizasına varıncaya kadar yükseldi ve herifin ensesine vurmaya başladı! Havadaki yavaş yavaş yere inip kenarımıza çömeldi. Bu hâdiseden sonra sultan bana dönerek:

“Şu bağdaş kuran adam çediklinin öğrencisidir!” dedi ve ekledi:

“Eğer kafayı yemeyeceğini bilsem karşıdakilere daha büyük ve esrareniz işler yapmalarını emrederdim!”

Hükümdarın huzurundan ayrıldığımda kalbim güp güp atıyordu. Bir an içim eridi, kendimi hâlsiz hissettim. Ama daha sonra hükümdarın gönderdiği bir şerbeti içtim ve hâlsizlikten kurtuldum.

Yola Devam

Kaldığımız yerden devam edelim... Perven'den çıktık, Emvârî konağına vardık. Daha sonra Kacerrâ'ya (: Hacuraho) ulaştık. Kacer-

râ'da yaklaşık bir mil uzunluğunda büyük bir gölet bulunuyor. Civarında epey kilise (: tapınak) var. İçlerinde put bulunuyorsa da Müslümanlar tarafından düzlenmiş, uzuvları kırılmış bu heykellerin.

Suyun tam ortasında kırmızı taşlardan yapılmış üç katlı üç kule bulunuyor. Dört köşesinde de birer kule var. O yörede bir grup cûkî (: yogi) oturuyor. Onların saçları birbirine dolanıp keçeleşmiş ama ha bire uzatırlar hattâ boyunlarından aşağı akar da yere erişir. Öyle perhiz etmişler ki renkleri sararmış, yüzleri solmuş. Pek çok Müslüman, eğitim görmek ve öğretilerini anlamak için bu grubu ziyaret ediyor. Söylentilere göre cüzam ve sedef hastalığına yakalanıp perişan olanlar uzun bir süre bunların yanında kalarak Yüce Allah'ın izniyle sağlık buluyorlarmış.

Bu taifeyi ilk defa Türkistan hükümdarı Sultan Tarmaşîrîn'in karargâhında görmüştüm. Sayıları 50 civarındaydı. Onlar yerin dibine kendileri için kazılan mağarada oturuyor, sadece helâ ihtiyacı için yer üstüne çıkıyorlardı. Elllerinde boynuz gibi bir boru; güneş doğarken, batarken ve gece ortasında öttürüp duruyorlardı. Hep gizem içindeydiler. Ma'ber yöresinin hâkimi Damgânî Gıyâseddîn'in cûkîsi de bu gruptan çıkmıştır. O adam, Gıyâseddîn'in cinsel beraberlik gücünü arttıracak haplar yapıyormuş. Hapların karışımında demir tozu varmış. Gıyâseddîn bu ilacı pek hazzetmiş ama ihtiyaçtan fazla kullanınca kût diye teslim etmiş ruhunu! Ondan sonra kardeşinin oğlu Nâsireddîn tahta geçmiş. Bu adam da o becerikli cûkîye ikramlarda bulunmuş, makamını yükseltmiş.

Her neyse, Cendyerî (: Çendiri) şehrine vardık. Burası büyük bir şehirdir. Çarşıları (satılacak mallarla) doludur. Yörenin emirülümerâsı (: bölgevalisi) olan ve A'zam Melik diye çağrılan Benetânî İzzeddîn burada oturur. İzzeddîn, iyilik yapmayı seven erdemli biridir. Daima bilginlerle arkadaşlık eder. Onun sohbet ve ders meclisinde fıkıh bilgini İzzeddîn Zübeyrî, daha önce bahsettiğimiz Beyâne şehriden Vecîhüddîn Beyânî, kadî-i hâssa adıyla çağrılan (: şehir kadılığı yapan) fakih İmam Şemseddîn gibi hatırı sayılır kişiler bulunur. Şemseddîn tümünün önderi konumundadır. Emir A'zam Melik'in hazine işlerine yardımcısı Kamerüddîn bakar, askerî işlerine yardımcısı Telingli Saâde bakar. Bu adam meşhur cengâverlerden olup ordu onun önünde resmi geçit yapar. İzzeddîn A'zam Melik, Cuma günleri hariç diğer günler nadiren konağından çıkar.

Çendiri'den kalkarak Zihâr şehrine yöneldik. Zihâr, Mâlva (: Malva) şehrinin bir diğer ismidir. Malva bu bölgenin en mamur en büyük beldesidir. Başta buğday olmak üzere tahılı gayet boldur. Malva'dan

Dihlî'ye tenbûl yaprakları gönderilir; aralarında yirmidört günlük mesafe vardır. Bu iki şehir arasındaki yolun kenarlarına direkler dikilmiş; hepsinin üzerine kaç mil katedildiğine dair yazılar nakşedilmiştir. Her iki direk arasındaki mesafenin ne kadar olduğu orada belirtilir. Yolcu bir günde ne kadar yol aldığını, en yakın konağa veya gideceği son noktaya ne kadar kaldığını, direkler üzerindeki işaretlere bakarak anlayıverir. Zihâr şehri, aslen Maldiv adaları halkından olan Şeyh İbrahim'e ikta olarak verilmiştir.

Şeyh İbrahim'in Hikâyesi

Şeyh İbrahim bu şehrin yakınlarına geldiğinde çevresindeki sahipsiz toprakları işleyerek her yere bostan ektiler. Elde edilen ürün o civarda benzeri görülmemiş lezzetliydi. Ahali o yörede bostan ekmesine rağmen lezzetli olmuyordu. İbrahim gelen geçeni, yoksul ve kimsesizi doyurdu. Hükümdar, Ma'ber bölgesine sefer ettiği sırada Şeyh İbrahim tarafından hediye edilen karpuzun tadını beğendi ve Zihâr şehrini İbrahim'e ikta olarak verdiğini söyledi, şehre hâkim bir tepe üzerine tekke yaptırtmasını emretti. Şeyh aldığı emir üzerine gayet güzel bir tekke yaptırtarak orada gelen gideni konuk etmeye başladı.

Senelerce burada kalan İbrahim nihayet sultanın huzuruna 13 lek götürerek şöyle dedi

"Halkı yedirmek için harcadığım paradan geriye kalan budur. Bu para benim değil beytûlmâlin hakkıdır!"

Hükümdar kendisine verilen parayı aldı ama Şeyh Efendi bu parayı biriktirdiği ve yoksulların yemeğine harcamadığı için hoşlanmadı onun tarzından...

Vezir Hvâce Cihân'ın bu şehirde oturan yeğeni, dayısını öldürmek ve malını alarak Ma'ber'de isyan eden adamın yanına gitmek istedi. Ama haberi duyunca ansızın harekete geçen dayı Hvâce Cihân, hem onu hem de diğer kumandanları yakalatarak sultanın huzuruna götürdü. Hükümdar, kumandanları öldürtüp yeğeni Hvâce Cihân'a geri gönderdi; onu vezir öldürttü!

Vezirin Yeğeni Nasıl Öldü?

Vezir, yeğeni iade edilince onun da arkadaşları gibi öldürülmesini emretti. Yeğen, çok sevdiği bir cariyesini yanına çağırdı. Ona tenbûl sunduktan, kendisi de onun elinden tenbûl yedikten sonra kucaklaşarak ayrıldılar. Bu kısa görüşmenin ardından vezirin yeğenini fillerin önüne attılar. Adamın derisi yüzüldü, içine saman dolduruldu. Sevgilisinin ölümüne dayanamayan cariyeye gece karanlığında dışarı sızarak

yârinin katledildiği yerin yakınındaki kuyuya attı kendini. Ertesi gün kızın cesedi farkedildi; kuyudan çıkartıldı ve yeğenin lime lime olmuş etlerinin gömüldüğü mezara defnedildi. Bu yüzden o noktaya halk kubûr-i âşıkân demiştir. Onların dilinde bu, “sevgililer mezarı” demektir.

Uceyn, Devletabad ve Ürkünç Zindan

Sonra Zihâr şehrinden kalktık, Uceyn’e gittik. Kalabalık ve güzel bir şehir. Erdem sahibi ulu bilginlerden Melik Nâsireddîn b. Aynül-mülk bu şehirde otururdu. O, Sendâbûr adasının alınışı sırasında şehit olmuştur. İlerde anlatacağım gibi onun mezarını ziyaret ettim. Aslen Gırnatalı olan doktor fakih Cemaleddîn Mağribî de bu şehirde oturur.

Uceyn’den çıkıp Devletabad’a gittik. Burası büyüklüğü ve şöhretiyle hükümrânlık merkezi olan Dihlî’ye benzer; neredeyse ona denk bir şehirdir. Üç bölüme ayrılıyor:

Birinci kısım Devletabad diye adlandırılmıştır. Burası hükümdar ve ordunun konaklaması için özel yapılmıştır.

İkinci kısım Keteke adı veriliyor.

Üçüncü kısım ise Duvaykîr (: Deogir) diye bilinen şehir kalesidir. Sağlamlıkta buranın bir benzeri yok.

Hükümdarın hocası Hân-ı A’zam Kutlû Hân’ın karargâhı bu şehirdedir. O, buranın emirliğini yürüttüğü gibi civardaki Sagar ve Teling bölgelerinin hükümdar adına naipliğini (: genel valiliğini) yapmaktadır. Devletabad’a bağlı araziler üç aylık yol tutacak kadar geniş olup her köşesi meskûndur. Zira Kutlû Hân’ın otoritesi ve vekaleti altındadır bu araziler.

Duvaykîr Kalesi dümdüz bir sahada yekpare bir kayanın üstüne bindirilmiştir. Yukarıya deriden mamul bir merdivenle çıkılıyor. Geceleyin merdiven kaldırılıyor.

Kalede çoluk çocuğuyla birlikte müfridler oturmaktadır. Zimâmî Müfridler, kale koruyucuları demektir. Orada kuyuvary hücrelerde ağır suçlular kalmaktadır. Bu zindanda kediden büyük devasa fareler cirit atmaktadır. Hattâ onları gözüne kestiremeyen pisipisiler korkuyor ve kendilerini korumaktan bile âciz bulunuyorlar! Çünkü fareler onları hezimete uğrattıyor. Bu koca fareleri ancak tuzakla yakalayabilirsiniz! Ben bu hayvanları gördüğümde hayretler içinde kaldım.

Azgın Farelerden Kurtulan Adamın Hikâyesi

Bu kalede Cübbü’l-firân (: fare kuyusu) diye adlandırılan kuyuda hapis yatmış Afganlı Melik Hattâb anlatıyor:

“Fareler beni yemek için geceleyin çevreme toplandıklarında onlarla kıyasıya savaşıp, bu yüzden çok acı çekerdim. Nihayet düşümde biri bana yanaşıp: ‘Yüzbin defa İhlas Sûresi’ni okursan Hak Teâlâ seni kurtaracaktır!’ deyince öğüdünü tuttum ve okumaya başladım. Virdimi tamamen bitirince kuyudan alınıverdim! Zira yanımdaki çukurda da Melik Mell hapsedilmişti. Adamcağız hastalandığında azgın fareler onun gözlerini oyarak canını aldılar. Hükümdar bu feci hâdiseyi duyunca ‘Hattâb’ı çıkarın! Onun da başına gelmesin bu facia!’ dedi.”

İbn Battûta devam ediyor:

Hattâb’ın bahsettiği Melik Mell’in oğlu Nâsireddîn ve Kadı Celâleddîn, hükümdar tarafından yenilgiye uğratıldıkları zaman bu kaleye sığınmışlardı.

Devletabad halkı Marhata (: Maharata) kabilesindendir. Marhata kadınları Ulu Tanrı’nın özenerek yarattığı, burun ve kaşlarını fevkalâde kıldığı kadınlardır. Onlarda, başka kadınlarda olmayan bir halvet tadı ve sevişme bilgisi vardır.

Şehrin gâvurları hep ticaretle uğraşmaktadırlar. Genellikle kıymetli taş alıp satıyorlar. Malları çok! Onlar sâha diye adlandırılmaktadırlar. Sâhanın tekili sâh’tır. Onlar Mısır ülkesindeki ekârim gibiler.

Devletabad’da üzüm ve nar yetiştirilmektedir. Yılda iki defa ürün alınır. Nüfusunun çokluğu, topraklarının genişliğinden ötürü normal vergi ve haraç bakımından en önemli, en büyük şehirlerdendir. Bana anlatıldığına göre –daha önce belirttiğimiz gibi bir baştan bir başa üç ayda aşılabilen– bu şehirle ona bağlı kasaba ve köylerin vergilerini bir Hindu tam 17 kurûra iltizam etmiş! (: Mültezimlik görevi alarak bölgenin tüm geliri kendisine olmak üzere devlete 17 kurûr veriyormuş) Bir kurûr 100 lek, 1 lek ise 100.000 dinardır. Ama sözü edilen Hindu bu işi yürütemeyerek borca battığından elindeki malı alınmış, derisi de yüzülmüş!

Şarkıcılar Çarşısı

Devletabad’da sadece kadın ve erkek şarkıcıların bulunduğu bir çarşı vardır. Oraya sûk-ı tarbabad denilir. Çarşıların en güzeli ve en büyüğüdür. Bir sürü dükkân bulunuyor. Her dükkânın doğrudan sahibinin evine açılan bir kapısı vardır. Evin başka bir kapısı daha bulunmaktadır. Dükkân olarak kullanılan mekân gayet güzel döşenmiştir. Ortadaki kocaman, beşik şeklindeki yükseltide türlü türlü ziynetlerle bezeli bir şarkıcı kadın oturmakta yahut kıvrılıp uzanmaktadır. Çevresindeki cariyeler beşiği sallamaktadırlar. Çarşının orta yerine altın yaldızlı muazzam bir kubbe çakılmıştır. Şarkıcıların emiri (: baş-

sanatkâr) her Perşembe günü ikindi namazından sonra önünde hizmetkâr ve köleleri olduğu hâlde oraya gelir kurulur. Daha sonra küme küme yanaşan şarkıcı dansöz hatunlar reis in huzurunda gün batıncaya kadar dans eder, şarkı söyler ve nihayet dağılırlar. Bu muazzam çarşıda namaz kılmak için mescitler de vardır. Ramazan ayında bu mescitlerde imamlar tarafından teravih namazı kıldırılmaktadır. Hind ülkesinin gâvur hükümdarlarından bazıları bu çarşıdan geçerken demin bahsettiğimiz şatafatlı kubbeye yönelir, dansözleri huzura çağırıp şarkı söyletirlerdi. Bir kısım Müslüman hükümdarlar da böyle yapmaktadır.

Nezerbâr ve Sagar Şehirleri

Sonra Nezerbâr (: Nandurbar) şehrine yöneldik. Burası küçük bir şehir. Ahalisi Marhata kabilesinden. Onlar çeşitli zanaatlarda ilerlemiş maharetli insanlardır. Doktorlar ve yıldız ilmini bilenler de onlardan. Marhatalıların ulularına Berâhime (: Brahmanlar) adı verildiği gibi Ketriyyûn (: Kşatriyalar) da denilir. Onlar pirinç, sebze ve susam yağı yerler. Hayvanlara acı çekertmek, onları boğazlamak istemezler. Cünüp kişi nasıl baştan aşağı yıkanyorsa onlar da yemek için öyle yıkanır! Bir akraba ile evlenmenin şartı yedi ata (veya daha fazla) uzaktan olmasıdır. Şarap içmezler, bunu en büyük kusur sayarlar. Hind ülkesinde Müslümanlar arasında da durum böyledir. Orada bir Müslüman şarap içse derhal seksen değnekle cezalandırılır ve sırf yemek vaktinde açılan bir çukurda üç ay hapis tutulur.

Nezerbâr’dan kalkıp Sagar’a (: Songarh) gittik. Burası, Sagar adlı büyük bir nehrin kıyısına kurulmuş kocaman bir şehirdir. Irmağın kenarlarında sudolapları ve bahçeler dizilidir. Üzüm, muz ve şeker kamışı bu bahçelerin her yanını tutmuştur. Sagar şehrinin ahalisi, din-diyanet bilen, temiz kalpli güvenilir insanlardır. Hayat tarzları Hak Teâlâ’nın rızasına uygundur. Güzel bahçeler yapmışlar, gelen gidenin kalabileceği tekkeler ve zaviyeler kondurmuşlar yeşillikler içine! Kim bir tekke yaptırsa oraya bir bahçe vakfederek yönetim işini soyundan gelenlere bırakır. Çocukların nesli kesilirse vakıf yönetimi kadırlara kalır. Şehir nüfusu bir hayli kalabalıktır. İnsanlar buraya yöneliyor; çünkü ahalisinden feyiz almak niyetindeler. Ayrıca, şehrin ticarî vergi ve diğer ödentilerden azade oluşu milletin buraya gelmesinin başka bir sebebidir.

KIRKSEKİZİNCİ BÖLÜM

Kinbâya'dan Kalikût'e Doğru

Sözünü ettiğimiz Sagar şehrinden çıkıp Kinbâya (: Cambay) şehrine gittik. Şehir, yarı nehir konumundaki bir körfezin (: deltanın) üstüne kurulu. Med ve cezirin yaşandığı bu körfeze sığınyor gemiler. Gemilerin cezir anında çamura demirlediğini, med anındaysa suda kaydığını gözlerimle gördüm! Bu şehir, yapılarının sağlamlığı ve mescitlerinin şenliğinden ötürü dünyanın en güzel yerleşim birimlerindendir. Çünkü ahalisinin büyük bir kısmı yabancı tacirlerden oluşmaktadır. Onlar güzel evler, ilginç ve hoş mimarîli mescitler inşa etmekte birbirleriyle yarışmaktadırlar. Oranın büyük konakları arasında Şerif Sâmurrî'nin evini sayabiliriz. Hani şu helva meselesinden ötürü onunla benim aramda tatsız şeyler geçmişti de “melikünnüdemâ” (: nedimbaşı) onu yalanlamıştı. İşte o adamın konağında hiçbir yerde görmediğim büyük-
lükte ahşap bloklara tesadüf ettim. Evin kapısı şehir kapısı gibi! Civarındaki büyük namazgâh, Sâmurrî Mescidi diye biliniyor. Meliküttüccar Kâzerûnî'nin konağını da bu muazzam evler arasında sayabiliriz. Onun da yanında mescidi var. Yine tacir Şemseddîn Kulâhdûz'ün evini de bunlardan saymak gerek. Kulâhdûz, serpuş diken demektir.

Üç Direnişçinin Hikâyesi

Daha önce anlattığımız Afgânlı Kadı Celâl'in isyanı patlak verdiğinde Şemseddîn Kulâhdûz, şehir ileri gelenlerinden Nâhûda İlyas ve melikülhükemâ –ki daha önce ondan bahsettik– asiye karşı şehri korumaya karar verdiler. Şehrin surları olmadığı için civarına hendek kazmaya başladılar da Kadı Celâl onları yendi ve içeri daldı. Bu üç kişi hemen bir eve sindi. Ele verilmekten korktular ve kendilerini öldürmeye karar verdiler. Her biri daha önce niteliklerinden bahsettiğimiz **kat-târa** âletiyle arkadaşına vurdu. İki kişi öldü; melikülhükemâ kaldı.

Kinbâya şehrinin ileri gelen işadamlarından biri de Necmeddîn Cîlânî'dir. Yakışıklı ve pek zengindir. Burada muhteşem bir konak ve namazgâh yaptırmıştır. Sultan ona merâtib (: bando) vererek Kinbâya emirliğini lütfetmişse de bu iş onun hem servetine hem de canına mal olmuştur.

Telingli (: Telinkli) Mukbil

Kinbâya'ya ulaştığımızda oranın emiri hükümdar nezdinde saygın biri olan Mukbil Telingî idi. Yanında bulunan Şeyhzâde Isbahânî bütün işlerde onun vekili durumundaydı. Isbahânî hem geniş bir servete hem de saltanat işlerinde tecrübe ve derin bilgiye sahipti. Bir yandan kendi yurduna mal gönderiyor, diğer yandan kaçma planları yapıyordu.

Onun haberi nihayet sultana ulaştı; adamın sıvışmak niyetinde olduğu bildirildi. Hükümdar, Emir Mukbil'e haber salarak Şeyhzâde Isbahânî'yi yakalayıp huzuruna göndermesini emretti. Mukbil onu yakaladı, bir ulağın yanına katarak efendisine gönderdi. Isbahânî huzura çıkarılıp gözlem altına alındı. Genelde hükümdarın gözlem altına aldığı kişi binde bir kurtulur. Ama şeyhin planı tuttu; kendini denetleyen adamı parayla elde etti; beraber kaçtılar!

Doğru sözlülerden biri, Kalhât şehrindeki mescidin sütunları dibinde şeyhzâdeyi gördüğünü söyledi bana. Onun anlattığına göre sonradan yurduna ulaşan şeyhzâde tüm servetine erişip kaygılarından azat olmuş.

Körlerin Atışması ile İlgili Hikâye

Bir gün Melik Mukbil evinde bize ziyafet çekti. İlginç ve az rastlanan bir durum meydana geldi:

Bir yanda sağ gözü kör olan şehir kadısı, öbür yanda hem suratı hem de özürüyle ona benzeyen –sol gözü görmeyen– Şerif Bağdâdî oturuyordu. Yemek sırasında Şerif Bağdâdî kadı efendiye bakarak gülüyordu. Kadı onu azarlayınca:

“Beni azarlama! Ben senden daha güzelim!” dedi şerif.

Kadı:

“Nasıl yani?” deyince şu cevabı verdi:

“Çünkü senin sağ gözün, benimse sol gözüm kördür!” Bu cevap üzerine Emir ve öteki davetliler gülüşmeye başladılar; kadı utanmıştı ama hiçbir karşılık veremedi. Çünkü Hind ülkesinde şerifler hep el üstünde tutulur, ziyadesiyle saygı görür.

Bu şehirde aslen Diyarbekirli Hacı Nâsireddîn adında bir ermiş

vardı. O, büyük câmiin (çevresindeki) kubbeli odalardan birinde kalırdı. Huzuruna çıktık, yemeğini yedik. Kadı Celâleddîn isyan bayrağını açarak Kinbâya şehrine girdiği zaman Nâsireddîn asinin yanına varmış, dualar etmişti. Bu hareketi hükümdara haber verildiğinde Haydarî gibi öldürülmemek için tez davranan Nâsireddîn, bir yolunu bulup kaçmıştır.

Kinbâya'da bulunan temiz kalpli yüce ruhlu insanlardan biri de tacir Hvâce (: Hoca) İshâk'tır. Onun, gelen giden yolcuyu, kimsesizi ve dervişleri doyurduğu bir tekkesi vardır. O kadar dağıttığı hâlde serveti eksilmez hattâ artardı.

Buradan çıkıp Kâvî (: Kava) şehrine gittik. Kâvî, med ve cezirin egemen olduğu bir delta üzerine kurulmuştur. Burası biraz sonra anlatılacak olan Ray Câlansî (: Câlansî kralı yahut Kral Câlansî) gâvurunun bölgesi içindedir. Kâvî'den kalkarak Kandhâr'a hareket ettik. Kandhâr bir körfeze kurulmuş muazzam bir gâvur şehridir.

Kandhâr Hükümdarı

Kandhâr (: Gandhar) hâkimi, Câlansî adında bir gâvurdur. İslâm yönetimi altında her sene Hind hükümdarına hediyeler gönderir. Şehre vardığımızda bizi karşılamaya çıkıp hürmetini eksik etmedi. Bizi sarayında ağırladı. Onun yanında kalan Hvâce (: Hoca) Bühre evlâdî⁴⁵⁶ gibi nüfuzlu Müslümanlar hemen ziyaretimize koşular. Altı gemisi bulunan Nâhûda İbrahim de onlardandır. Bu şehirden itibaren denize açıldık.

Denize Açılışımız

Sözünü ettiğimiz İbrahim'in câker türü gemisine bindik. Çin hükümdarına hediye olarak götürülen atların yetmişini o gemiye, geri kalanıyla arkadaşlarımızın atlarını İbrahim'in kardeşine ait manûrt tabir edilen gemiye yüklettik. Ray Câlansî'nin ayarladığı tekneye de Zahîreddîn ile Sünbül ve dostlarının atlarını bindirdik. Câlansî bize su ve yol azığı verdiği gibi hayvanlarımız için gerekli olan yiyeceği de tedarik etti. Bununla kalmayıp kendi oğlunu, ukayrî tipi gemiye bindirerek yanımıza kattı. Ukayrî denilen gemi, gurâb türü (hızlı) teknelere benzemekteyse de daha geniştir ve altmış küreği vardır. Çatışma esnasında kürekçilere ok ve taş isabet etmesin diye geminin üstü çatı gibi örtülüyor. Benim bindiğim câkerde elli okçu ve elli zenci cengâver bulunuyordu. Onlar bu denizin kabadayısıdır. Hindin gâvuru da, korsanı da onlardan birinin bulunduğu gemiye katiyen yanaşmazlar!

Yolculuğa çıkışımızdan iki gün sonra karadan dört mil uzaklıkta bulunan ıssız Bayram adasına çıktık, oradaki göletten su aldık. Bayram adası gâvur elinden alındıktan beri harap ve sahipsiz kalmıştır. Daha önce bahsettiğimiz meliküttüccâr burayı şenlendirmek için birkaç Müslümanı getirip yerleştirmiş. Ayrıca adada bir kale yaptırarak çevresine mancınklar koydurtmuş.

Sonra bu adadan kalktık ve yolculuğumuzun ikinci günü Kûka şehri kıyılarına vardık. Güçlü bir cezir etkisinden ötürü şehirden dört mil öteye demir attık. Kûka hakikaten pek muazzam bir şehirdir; çarşıları gayet büyüktür. Cezir anında dostlarımla beraber “uşârî” türünden bir kayığa binerek suya indim, şehre girmek için. Ama aşârımız çamura saplandı! Şehirle aramızda bir mil vardı. Kayıktakiler, karaya ayak basmadan med olacak diye beni korkuttular çünkü ben yüzmeyi bir türlü beceremezdim! Neyse ki zor-şer Kûka’ya vardım, çarşılarını dolaştım. Orada Hızır İlyas’a nispet edilen bir namazgâh gördüm; – Hak Teâlâ’nın selâmı ve esenliği onları kuşatsın– akşam namazını burada kıldım. İçeride şeyhleriyle beraber bir grup Haydariye dervişi gördüm. Sonra geriye döndüm.

Kûka Hükümdarı

Kûka hükümdarı Dunkûl adlı bir gâvurdur. Aslında söz dinlemeyen bir isyancıdır ama Hind hükümdarına boyun eğen sadık biri gibi gösteriyor kendini. Buradan çıktık, üç gün sonra Sendâbûr’a vardık. Sendâbûr kocaman bir ada. Ortasında otuzaltı köy vardır. Her yanı daltayla kuşatılmıştır. Cezir anında suyu tatlı, med anında ise acı ve tuzludur. Adanın merkezinde iki şehir var. Biri çok önceleri gâvurlar tarafından kurulmuş. İkinci şehri ise Müslümanlar adayı ilk fethettiklerinde kurmuşlar. Orada Bağdat mescitlerine benzeyen muhteşem bir ana câmi (: ulucâmi) vardır. Bu mabedi, Hinavrlı Sultan Cemaleddîn Muhammed’in babası Nâhûda Hasan yaptırmış; ilerde bundan bahsedilecek. Ayrıca adanın ikinci fethi esnasında onun yanında geçirdiğim maceralardan da bahsedeceğim inşallah. Bu adada fazla eğlenmeyip yine açıldık suya; içinde kilise, bağ-bahçe ve gölet bulunan küçük ve karaya yakın bir ada kıyısına demir attık.

Orada bir cûkî vardı.

Bu Cûkînin Hikâyesi

Bu küçük adaya çıktığımızda bir cûkînin bûdehane (: budhane; Buda heykellerinin bulunduğu mekân; puthane) duvarına dayandığını, iki put arasında durduğunu gördük. Bûdehane putların durduğu ev

demektir. Üzerinde ruhî ve bedenî arınma çabasının izleri vardı açıkça. Bir şeyler konuştuk fakat cevap vermedi. Yanında yiyecek var mı diye onu süzdük, bir şey göremedik. Biz ona bakarken ansızın tiz bir nara attı. Derhal önüne bir “nârcıl” (: nargil; hindistancevizi) düştü. Onu alıp bize verdi. Hayretten dilimiz tutulmuştu! Dinar-dirhem ve yiyecek sunmak istedikse de kabul etmedi. Önünde deve tüyünden yapılmış bir aba (: sert yaygı) vardı; elimle evirdim, çevirdim. Onu bana verdi. Elimde “zeylâ” tarzdaki tespihi gördü; dokundu, evirip çevirdi. Ona verdim. Tespihi koklayıp öptü. Evvelâ göğse sonra da kibleye yöneldi. Dostlarım onun işaretlerini anlamadılar fakat ben adamın Müslüman olduğunu ve ada halkından bu inancını gizlediğini farkettim.

O adam oradaki ceviz ağacıyla yaşıyordu. Veda ederken elini öptüm. Dostlarım bu hareketi ayıpladılar. Fakat adam, arkadaşlarımın yergi dolu tavırlarını hissedince hemen eğildi, benim elimi öptü. Gülümseyerek bize dönmemiz gerektiğini ima etti. Yanından ayrıldık. En son ayrılan bendim. Eteğimden tutup çekince başımı ona çevirdim. Bana 10 dinar uzattı. Daha sonra arkadaşlarım:

“Niçin eteğini çekti?” diye sordular. Ben de:

“Bu paraları verdi!” dedim. 10 dinardan üçünü Zahîreddîn’e üçünü de Sünbül’e uzatarak dedim ki:

“Bu adam Müslüman! Hak Teâlâ’yı bildiğini, ona inandığını belli etmek amacıyla göğse; Allah elçisini kabul ettiğini göstermek amacıyla da kibleye doğru nasıl işaret ettiğini görmediniz mi? Zaten tespihi alması bu iddiamı doğruluyor!”

Bu sözlerden sonra iki arkadaşım cûkînin olduğu yere döndülerse de onu bulamadılar. Böylece yola çıktık.

Hinavr Şehri

Ertesi gün Hinavr (: Honavar) şehrine vardık. Burası büyük gemilerin rahatça girebildiği kocaman bir körfeze kuruludur. Şehrin denize uzaklığı yarım mil. “Buşkâl” sırasında bu denizde dört ay boyunca öyle bir fırtına kopar ki avlanma dışında bir amaç için kimse suya açılmaya cesaret edemez. Buşkâl yağmur mevsimi demektir.

Hinavr şehrine vardığımız gün Hind cûkîlerinden biri gizlice yanıma yaklaşarak 6 dinar uzattı ve şöyle dedi:

“Bu parayı, senin tespih verdiğin brahman cûkî gönderdi!” Parayı alıp bir dinarı adama verdimse de kabul etmedi. Sonra yanımdan ayrıldı. Meseleyi iki dostuma açtım;

“İsterseniz payınızı alın!” dedim. Kabul etmediler. Ama cûkînin yaptıklarına şaşarak:

“Bize verdiğin 6 dinara bir o kadar daha ekleyip tümünü, o adamı gördüğümüz iki putun arasına koymuştuk!” dediler. Şaşkınlığım iyice arttı. Adamın armağan ettiği dinarları sakladım.

Hinavr ahalisi Şâfiî mezhebindendir. Dinlerine düşkün, yiğit adamlardır. Onlar sürekli denizlerde cihat ederler. Bura ahalisi deniz savaşıyla ünlenmişse de biraz sonra anlatacağımız gibi, Sendâbûr’u fethettikten sonra talih onlara küsmüştür.

Bu şehirdeki âbitlerden Şeyh Muhammed Nâkavrî ile görüştim. Bana tekkesinde mükellef bir ziyafet çekti. Bu adam cariyeye ve köleden iğrendiği için yemeğini kendi pişirirdi. Orada Allah kitabının öğreticisi, asil ruhlu güzel huylu, günaha düşmekten çok sakınan fakih İsmail Efendi ile görüştim. Ayrıca şehir kadısı Nüreddîn Ali ve ismini şu anda anımsayamadığım hatip de görüştüklerim arasındaydı.

Bu şehrin hattâ tüm kıyı şehirlerinin kadınları dikişsiz elbise giymektedirler. Giysinin bir ucunu elleriyle tutuyor, geri kalan kısmını baş ve göğüslerine uzatıp o âzaları böyle örtüyorlar. Onlar çok güzel ve namusludurlar. Her birinin burnunda altın bir halka vardır. Onların bir üstünlüğü de tümünün Yüce *Kur’an*’ı ezberlemiş olmasıdır. Bu şehirde, onüçü kız çocuklarına, yirmiüçü erkek çocuklarına ait olmak üzere tam otuzaltı okul gördüm! Bu duruma başka yerde tanık olmadım. Ahali, deniz ticaretiyle geçimini sağlıyor. Ekim dikim işleriyle uğraşmıyorlar. Mulaybâr (: Malabar) ahalisi Sultan Cemaleddîn’e her yıl bir şeyler verir. Çünkü onun denizlerdeki üstün gücünden korkmaktadırlar. Tüm süvari ve piyadesiyle Sultan Cemaleddîn’in ordusu, 6 bin civarındadır.

Hinavr Hükümdarı

Seçkin ve ulu sultanlardan Cemaleddîn Muhammed b. Hasan, bu bölgenin hükümdarıdır. O, ilerde bahsedeceğimiz Haryab⁴⁵⁷ adlı bir gâvur hükümdarına bağlıdır. Sultan Cemaleddîn, namazlarını hep cemaatle kılmaktadır. Seherden önce namazgâha gelip tan yeri ağarınca kadar *Kur’an* okuma âdeti vardır. Sabah namazı vakti girer girmez namazını kılıp atına biner ve şehirden çıkar. Güneş yükselip kuşluk vakti girince mescide gelip kuşluk namazını kılar, daha sonra köşküne gider. Eyyâm-ı Bid’da (: gecenin dolgun ay ışığıyla beyazladığı günlerde; hicri ayın 13., 14. ve 15. gününde) oruç tutar. Yanında bulunduğum sırada beni hep iftara çağırırdı. Bu davetlerde benden başka fakih Ali ve fakih İsmail de bulunmaktaydı. Yere dört küçük iskemle konulur, birine kendisi diğerlerine biz otururduk.

Hinavr Hükümdarının Yemek Düzeni

Oralılarca havance (: khwânçe, hönçe) denilen bakır sini getirilip üzerine tâlam denilen bakır tabak konulur. İpeklere bürünmüş güzel bir cariyeye yaklaşılarak yemek tencerelerini hükümdara sunar. Elinde bulunan büyücek bakır kepçeyle bir kepçe pirinç alıp tâlaman içine koyar, üstüne susam yağı döker. Tuzlu karabiber salkımları, yeşil zencefil, salamura limon ve mango ekler mönüye. Herkes yemeğinden bir lokma aldıktan sonra bu baharatlardan atıştırır biraz. İpeklere bürülü cariyeye, tâlama koyduğu bir kepçe pirinç bittikten hemen sonra harekete geçer bir kepçe daha döker. Böylece bir sahan içinde pişmiş tavuk servisi yapılır; pirinç bu tavukla beraber yenir. Bu pirincin ikinci kepçesi bitince başka bir tür tavuk yemeğinden konulur. Bu da pirinçle yenilir. Çeşitli tarifelerle yapılmış tavuk yemekleri tamamen bittiğinde yine pirinç eşliğinde muhtelif balık yemekleri getirilir. Balık bitince yağ ve sütte pişirilmiş sebze servisi yapılır, bunu da pirinçle yiyorlar! Yemeklerin sonunda “kûşân” takdim edilir. Kûşân, ziyafet sonunda yenilmesi âdet olan süt ürünüdür (: kesmik veya yoğurt). Bu sofraya konulduğu vakit, artık yenecek bir şey kalmadı demektir ve sıcak su içilir. Çünkü yağmur mevsiminde soğuk su zarar verir.

Hinavr sultanının yanında hiçbir yere ayrılmadan onbir ay kalmıştım. Onların yemekleri sade pirinç olduğundan asla ekmek yiyemedim! Zibetülmeהל (: Maldiv), Seylân, Ma’ber ve Mulaybâr (: Malabar) yörelerinde geçirdiğim üç sene boyunca pirinçten başka bir şey yiyemedim. O hâle gelmişim ki pirinci ancak suyla yutabiliyordum!

Sultan Cemaleddîn’in elbisesi ince ipek ve keten örtülerden ibarettir. Beline bir peştamal sarıyor ve üst üste iki örtüye bürünüyor. Saçlarını örerek üstüne küçük bir sarık konduruyor. Ata bindiği zaman bir kaftan geçiriyor sırtına. Bunun üstüne de iki peştamal sarıyor. Önünde davullar çalıyor, borular öttürülüyor.

Bu gelişimizde Hinavr sultanının yanında üç gün kaldık. Bize yol ağızımızı vermeyi ihmal etmedi.

Malabar

Hinavr’dan çıkarak üç gün sonra Mulaybâr’a (: Malabar) vardık. Burası biber ülkesidir.⁴⁵⁸ Bu bölge, Sendâbûr’dan Kavlem’e kadar deniz boyunca uzanıyor. Bir uctan bir uca iki ayda varılır. Yol boyunca ağaçlar ardı ardına sıralanmıştır. Her yarım milde ahşap bir bina bulunur. İçindeki peykelerde gelen giden yolcular oturup dinlenir. Bu evlerin yakınında bir su kuyusu vardır. Kuyunun bekçiliğini bir gâvur yapar. Gelen yolcu gâvursa ona kapla su verilir, Müslüman ise

adam iki eliyle ona su içirir! Müslüman yolcu eliyle işaret edinceye, yahut çekilinceye dek suyu akıtır bekçi.

Bu yoldaki menzillerin hepsinde Müslüman evleri bulunmaktadır. Müslüman yolcular oralarda konaklamaktadır. Ev sahipleri (: hancılar) yolculara yemek hazırlar ve ihtiyaç duyulan her şeyi satarlar. Onlar da olmasa buralara asla Müslüman gelmez...

Ben bu güzergâh kadar emniyetli bir yol görmedim! Bir hindistancevizi dahi çalınsa hırsız öldürebilirler. Meyveler yere dökülür de kimse eğilip almaz; nihayet ağacın sahibi gelip toplar.

nundan girip sırtından çıkıyor! Ve adam (günlerce) bu hâlde bırakılıyor ibret olsun diye! Millet seyredip akıllansın diye yol boyunca dikilmiş daha nice kazıklara rastladık.

Geceleyin bu yolda gâvurlarla karşılaştığımızda onların bizi görür görmez rahatça geçelim diye kenara çekildiklerine şahit olduk. Müslümanlar burada en üstün durumdalar ama demin de belirttiğimiz gibi kâfirler onlarla yemek yememekte, onları evine sokmamaktadırlar.

Mulaybâr bölgesinde oniki gâvur hükümdar vardır. Bazıları gayet güçlüdür ve elli bin askere sahiptir. Bazıları ise zayıftır; üçbinden fazla adamı yoktur. (Lâkin) aralarında çekişme yok! Güçlü olan zayıfın elindekini alma peşinde değil. Her birinin devletçığı diğerine ahşap bir kapı ile açılır; kapının üstünde;

“Buradan itibaren falanca hükümdarın sınırı başlıyor” şeklinde bir yazı vardır. Bu (sınır) kapısına “Falancanın Eman Kapısı” derler meselâ. Bir Müslüman yahut kâfir suç işleyip de bulunduğu memleketten kaçarak diğerinin eman kapısına (: bâb-ı emân) gelirse canını kurtarır; yanından kaçtığı hükümdar güçlü bir orduya ve teçhizata sahip olsa da o adama dokunmaz!

Bu bölgedeki hükümdarlar devleti ve saltanatı öz evlâda değil kızkardeş oğluna bırakmaktadır. İlerde anlatacağımız gibi; ağzını ve burnunu saran Messûfe kabilesinden gayrı bu âdete sahip başka bir topluluk görmedim.

Burada bir hükümdar halka alışveriş yasağı koymak isterse kölelerine emreder; dükkânlara yapraklı ağaç dalları assınlar diye. Bu dallar durdukça kimse mal satın alamaz dükkânlardan!

Biber

Biber ağaçları üzüm asmasına benzemektedir. “Nârcıl” (: hindis-tancevizi) hizasına dikilir; aynı asma gibi nârcîle sarılarak büyür. Ancak asmanınki gibi yeşil yumuşak ipliksi dalcıkları yoktur. Biber ağacının yaprakları sedef ve böğürtlen yaprağına benzer; küçük salkımlarının taneleri yeşilken “Ebû Kuneyne”ye benzer. Biber sonbaharda toplanır. Aynı üzüm gibi, güneşe karşı yaygılar üstüne serilir. Tamamen kuruyup simsiyah oluncaya dek altı üstüne getiriliyor defalarca. Daha sonra biberi tacirlerine satıyorlar. Bizim memleketin halkı, biberin ateşte kurutulduğuna ve bu yüzden buruştuğuna inanıyorsa da işin aslı böyle değil. Buruşukluk, güneşten ötürüdür. Kalikût yöresinde biberin bizim ülkemizdeki anlî (: akdarı) gibi kilo ile tartıldığını gördüm.

Ebuserûr'dan Fâkenevr'e

Mulaybâr (: Malabar) bölgesinin şehirleri arasında ilk ziyaret ettiğimiz, Ebûserûr'dur (: Barselor). Ebûserûr, kocaman bir körfez üstüne kurulmuş küçük bir şehir. Orada hindistancevizi boldur. Müslümanların oradaki önderi, Ebû Sitte diye çağrılan Şeyh Cuma'dır. Bu adam, eli açık, asil ruhlu kişilerdendir. Tüm servetini beş parasız kalıncaya kadar dervişlere ve kimsesizlere dağıtmıştır.

İki gün sonra Fâkenevr'e (: Bakkanor) ulaştık. Yine körfez kenarında ama muazzam bir şehir. Buranın şekerkamışı hem bol hem de kalitelidir. Bölgenin başka taraflarında böylesi yetişmemektedir. Orada Hüseyin Sellât adlı birinin başkanlığında Müslüman bir grup yaşar. Bu cemaatin hem kadısı hem de hatibi vardır. Bahsettiğimiz Hüseyin, Cuma namazı için bir mescit yaptırmıştır orada.

Fâkenevr Hükümdarı

Fâkenevr (: Bakanor) hükümdarı Bâsedev adlı bir gâvurdur. Onun otuz civarındaki savaş gemisinin kaptanı ise Lûlâ adlı bir Müslüman! Haydutlar taifesinden olan Lûlâ, daima denizi tutmak ve tüccar soymakla meşguldür! Fâkenevr'e demir attığımızda hükümdar, oğlunu bizim yanımıza gönderdi. Çocuk gemide (can güvenliğimizi sağlayan) bir rehin gibi kalırken biz hükümdarın yanına gittik. Fâkenevr hükümdarı, Hindistan hükümdarına saygısını belirtmek, ona olan vazifesini yerine getirmek ve gemilerimizdeki tacirlerle alışveriş yaparak kendine yarar sağlamak için üç gün boyunca bizi ağırladı, hepimize ziyafet verdi! Bu diyarda gemi bir şehrin yakınından geçiyorsa kıyıya demir atmalı, şehir yöneticisine "hakk-ı bender" (: liman muhafızının payı) adıyla bilinen bir armağan vermelidir; âdet böyle! Bir gemi bu tarzda hareket etmezse şehir ahalisi tez ayak koşup teknelerine atlayıverir, söz dinlemeyen gemiyi takip ederek zorla limana sokar! Ayrıca iki kat vergi alırlar o gemiden! Hattâ o gemiyi diledikleri kadar tutar, yoldan alıkoyarlar!

Fâkenevr'den hareket ettik. Üç gün sonra Mencerûr (: Mangalor) şehrine ulaştık. Bu şehir, Mulaybâr (: Malabar) diyarının en büyük körfezi olan Dunb girintisine kurulmuş muhteşem bir yerdir. Îrân ve Yemen kökenli işadamlarının büyük bölümü bu şehirde konaklar. Burada biber ve zencefil tepe tepe yığılır.

Mencerûr Hükümdarı

Bu diyarın en büyük hükümdarıdır. Adı Râmedev'dir. Oradaki dört bin civarında Müslüman, şehir kıyısına kurulu bir varoшта yaşa-

maktadır. Onlarla şehir halkı arasında hep çatışma olur. Ama hükümdar ticaret bilir insanlara ihtiyaç duyduğu için arayı düzeltir. Mencerûr şehrinin asil ruhlu, erdemli insanlarından Bedreddîn Ma'berî, Şâfiî mezhebinden olup (islâmî) ilimlerin başhocalığını yapmaktadır. Bu adam, gemiye çıkıp bize teklifte bulundu; onun beldesine misafir olalım diye.

"Ora hükümdarı, bir süre yanımızda rehin kalması için oğlunu gemimize göndermedikçe bu iş olmaz!" cevabını verdik. O da şöyle dedi:

"Fâkenevr hükümdarı, ülkesinde yaşayan Müslümanlar güçlü olmadığı için böyle yapmış. Oysa burada hükümdar bizden korkuyor!"

Hükümdarın oğlunu göndermemesi durumunda söz konusu teklife olumlu cevap veremeyeceğimizi belirttik ve neticede o da diğeri gibi oğlunu gönderdi; böylece onlara misafir olduk. Bizi el üstünde tuttular, saygıda kusur etmediler.

Orada üç gün kaldıktan sonra Hilî'ye doğru açıldık. İki günde vardığımız bu şehir, büyük gemilerin rahatça girebildiği geniş bir körfeze kuruludur. Bu büyük şehrin binaları da güzeldir. Çin gemileri sonunda buraya gelmektedir. O gemiler sadece buraya değil, Kavlem ve Kalikût limanlarına da girebilmektedir. Hilî şehri, nur saçan bereketli ulucâmiinden ötürü hem Müslümanlar hem de kâfirler nezdinde hürmet görmektedir. Deniz yoluyla seyahat edenler bu câmiye bol bol adak adarlar. Mabedin pek zengin bir gelir sandığı vardır. Hatîb Hüseyin'le Müslümanların emiri konumundaki Hasan Vezzân'ın gözetimi altındadır bu sandık. Bu câmi içinde ilim öğrenip vakıftan düzenli bağış alarak geçimini sağlayan bir grup öğrenci vardır. Ayrıca, geleni gideni ve yörenin fakir Müslümanlarını doyuran aşhanesi vardır câmin. Yemekler burada hazırlanmaktadır.

Mabette, Makdeşev (: Mogadişu) ahalisinden Saîd adlı iyi yürekli, dindar mı dindar, misafire karşı hoş davranışlı bir fakihle görüş-tüm. Sürekli oruç tutuyordu. Mekke ve Medine'de ondörder sene kaldığını; birinci şehirde Ebû Nümeyy'in, ikincide ise Mansûr b. Cem-mâz'ın emirlik dönemine yetiştiğini, ayrıca Hind ve Çin ülkelerine de yolculuklar yaptığını söyledi bana.

Hilî'den çıkıp Curfattan'a ulaştık. Burası Hilî'den üç fersah uzaktır. Orada Bağdatlı ulu bir fakihle görüş-tüm. Bu adam, Kûfe yolu üzerinde Bağdat'a 10 mil uzaklıkta bulunan Sarsar'dan geldiği için Sarsarî diye anılıyor. O belde, bizim Mağrip'teki Sarsar adlı yöreyle adaştır. Sarsarî'nin Curfattan'da çok zengin bir kardeşi varmış. Adam vasiyetinde küçük çocuklarının ağabey Sarsarî'nin gözetimine bırakıl-

masını söylemiş. İşte, Sarsarî çoluk çocuğu Bağdat'a götürme hazırlığındaiken ben onun yanından ayrılmıştım. Âdet olduğu üzere "Sudan" (: siyahlar) gibi Hindliler de ölünün malına dokunmaz, geriye binlerce altın bıraksa da. Merhumun malı, şeriat gereğince hak sahibi olanlar gelip teslim alıncaya kadar yöredeki Müslümanların büyüğünde (: imamında) kalır.

Curfattan Hükümdarı

Bu adamın ismi Kuvayl olup Mulaybâr bölgesinin en büyük hükümdarlarından. Umman, Fâris ve Yemen'e ticarî seferler yapan pek çok gemisi var. İlerde anlatacağımız Dehfattan (: Dharmapattam) ve Budfattan (: Pudupattana) yöreleri de onun ülkesinin sınırları içindedir.

Curfattan'dan çıkıp Dehfattan'a gittik. Burası bağı bahçesi bol bir körfez üstüne kurulmuş büyük bir şehirdir. Orada hindistancevizi, biber, fevfel, tenbûl ve bol miktarda kulkas (: fil kulağı) yetişiyor; kulkası etle pişiriyorlar. Hiçbir yerde buradaki gibi ucuz ve bol muz görmedim!⁴⁵⁹

Burada beşyüz adım uzunluğunda üçyüz adım genişliğinde büyük bir "bâin" (: sun'î gölet) var. Bu muazzam gölet, kırmızı yontma taşlarla örülmüştür. Çevresinde yine taştan yapılmış yirmisekiz kubbe bulunmaktadır. Her birinde basamağımsı dört taş peyke yer alır. Bu kubbelere de taş merdivenlerle çıkılır. Bâinin ortasında üç katlı büyük bir kubbe yer almaktadır. Her katta dört oturak vardır. Bana anlatıldığına göre burayı yaptıran adam, Kuvayl'in babasıymış. Tam karşıda Müslümanlar için inşa edilmiş bir ulucâmi bulunmaktadır. Oradan merdivenlerle bâine inilmektedir. Millet, abdest ve gusûlü orada yapmaktadır. Fakih Hüseyin'in bana anlattığına göre hem câmii hem de bâini yaptıran adam, Kuvayl'in atalarından olan bir Müslümanmış. Onun Müslüman oluşu ile ilgili enteresan hikâyeyi anlatalım.

Câmi Hizasında Bulunan İlginç Ağaca Dair

Câmiin hemen yanı başında yemyeşil bir ağaç gördüm. Yaprakları incir yaprağına benziyorsa da daha yumuşaktı. Bir duvar sarmış çevresini, dibinde de bir mihrap var. Orada iki rekât namaz kıldım. Oralılar bu ağaca dıraht-ı şehâde (: şehadet ağacı) adını vermişler. Her yıl sonbaharda bu ağaçtan bir yaprak düşmüş, rengi önce sarıya sonra kırmızıya dönüşen... Üstünde kudret kalemikle "Allah'tan başka Tanrı yok, Muhammed onun elçisi" yazılı olmuş. Fakih Hüseyin'le bir grup güvenilir adam bu yaprağı gözleriyle gördüklerini ve üstündeki yazıyı okuduklarını söylediler bana. Fakih Hüseyin'in ifadesine göre

yaprağın düşüş zamanında Müslüman ve gâvur taifelerinden güvenilir kişiler ağacın altına oturmuş. Yaprak düşüverince yarısı Müslümanlar tarafından alınır, öbür yarısı gâvur hükümdarının hazinesine konulmuş. Bu yaprakla hastaları iyileştirirlermiş.

İşte Hükümdar Kuvayl'ın, câmiyle bâini inşa eden atasının İslâma giriş sebebi bu ağaçtır. O adam Arap yazısını bildiği için yaprağı okur okumaz manasını anlayarak İslâmı kabul etmiş ve Müslümanlığını gerektiği şekilde yaşamış. Bu adamın hikâyesi oralılar arasında pek yaygın. Fakih Hüseyin'in anlattığına göre adı geçen hükümdarın çocuklarından biri, babasından sonra gâvur olup azmış, ağacın köklerinin sökülmesini emretmiş! Böylece ağaç kütür kütür sökülmüş, izi bile kalmamış. Ama daha sonra yeniden dirilen ağaç eskisinden de alımlı olmuş. Bu arada gâvur evlât da çarçabuk gebermiş!

Sonra Budfattan'a gittik. Büyük bir körfez üstüne kurulu görkemli bir şehirdir. Şehir dışında denize yakın bir noktada mescit vardır. Yörede hiç Müslüman bulunmadığı için dışarıdan gelen yabancı Müslümanlar bu mescide sığınmaktadır. Buranın limanı, ülkenin en güzel limanlardandır. Yörenin suyu tatlı, fevveli boldur. Hind'e ve Çin'e buradan yükleniyor fevvel. Ahalinin büyük bir kısmı Brahman'dır. Bura ahalisi, gâvurlar tarafından el üstünde tutulmakta, Müslümanlar nezdindeyse hiç sevilmemektedir. Bu yüzden aralarında Müslüman yoktur.

Mescitle İlgili Hikâye

Onların, adı geçen mescidi sağlam bırakmalarının sebebi bana şöyle anlatıldı:

Brahmanlardan biri, dam yapmak için mescidin çatısını yıkınca evinde bir ateş peyda olmuş! Adam, çocukları ve eşyasıyla beraber yanıp kül olmuş. Böylece ahali o mescide saygı göstermiş ve bir daha kötü niyetle yaklaşmamış. Hepsi oranın hizmetkârı olmuş. Gelen gidenin içmesi için de su koymuşlar yanına. Kuşlar girmesin diye de kapısına ağ örmüşler.

Budfattan şehriden çıkıp Fandrayna (: Panderani) şehrine yollandık.⁴⁶⁰ Bahçeleri ve çarşıları ile gayet güzel ve büyücek bir şehir. Orada Müslümanların üç mahallesi var ve her mahallede bir mescit bulunmaktadır. Şehrin büyük mescidi (: ulucâmii) sahildedir. Bu mabet, ilginç bir mimariye sahiptir. Denize bakan pencereleri ve mecâlisi (: taraça ve balkonları) muhteşemdir. Oranın kadılık ve hatipliğini yürüten Ummanlı imamın iyi yürekli bir kardeşi vardı. Çin gemileri kışı burada geçirmektedir.

KIRKDOKUZUNCU BÖLÜM

Kalikût'a Açılış, Çin Seyahatinin Aksaması ve Kavlem

Fandarayna'dan Kalikût'a doğru hareket ettik. Burası Mulaybâr (: Malabar) bölgesinde bulunan büyük ticaret merkezlerindendir. Çin, Câva, Seylân, Maldiv, Yemen ve Fâris asıllılar buraya gelmekte; dört bucağın tüccarı burada toplanmakta! Liman dünyanın en büyük limanlarındanır.

Kalikût Hükümdarı

Buranın hükümdarı Sâmurrî diye bilinen yaşlı bir gâvurdur. Sakalını bir Rum taifesi gibi keser. Kalikût'ta gördüğüm bu adamı inşallah ilerde anlatacağız. Şehirdeki tacirlerin reisi Bahreynli İbrahim Şâhbender'dir. Erdemli ve asil ruhlu olan İbrahim'in evinde tacirler toplanırlar ve sofrasında yemek yerler. Şehir kadısı Fahreddîn Osman asil ruhlu, cömert biridir. Oradaki tekkenin sahibi Kâzerûnlu Şeyh Şihâbeddîn'dir. Hind ve Çin kökenlilerin, Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî'ye tuttukları adaklar; Şeyh Şihâbeddîn'e teslim edilir. Hindistan, Çin, Yemen ve İran arasında mekik dokuyan pek çok ticaret gemisinin sahibi ünlü Nâhûda Miskal da bu şehirde oturmaktadır. Oraya vardığımızda bizi karşılamaya gelenler arasında İbrahim Şâhbender, kadı, Şeyh Şihâbeddîn, nüfuzlu tacirler ve hükümdarın Kulâc adlı naibi bulunuyordu. Kendi gemilerinde davul, zurna, boru ve sancakla karşıladılar bizi. Bu diyarda bir benzerini görmediğim müthiş bir tantanayla girdik limana ama ardından sıkıntı gelecek kısa bir rahatlamaydı bu! Kıyıda 13 Çin gemisi vardı. Bir süre limanda bekledikten sonra şehre çıktık. Her birimiz bir konakta ağırlandık. Çin'e gidiş zamanının gelmesini beklerken üç ay gâvur hükümdara konuk olduk.

Çin denizinde yalnız Çin gemileriyle yolculuk edilir. Şimdi bu gemilerin düzenini anlatalım:

Çin Gemileri

Çin gemileri üç bölüktür. En büyüklerine “cunûk” denilmekte. Bu kelimenin tekili “cunk”tur (: conk). Orta boylusuna “zav” (: dhao), küçüğüne ise “kekem” (: Ho-hang) denilir. Büyüklere üç ilâ on iki civarında yelken asılmaktadır. Yelkenler “hayzurân” (: bambu) dallarından hasır gibi örülmekte olup asla indirilmezler. Rüzgârın esişine göre ayarlanıp çevrilirler. Demir atıldığı vakit yelkenler olduğu gibi bırakılır. Her gemide bin kişilik personel grubu bulunmaktadır. Altıyüzü gemici, dörtüüzü savaşçıdır bunların. Savaşçılar arasında okçular, “dark” (: kalkan, savunma) ve “çarhiye” (: hafif top veya arbalet) işiyle uğraşanlar vardır. Onlar “neft” (: yanıcı madde) atmaktadırlar. Her büyük geminin ardından üç küçük gemi gelir. Bu küçük gemilere “nısfı” (: yarımlık), “sülüşü” (: üçte birlik) ve “rubuı” (: çeyreklik) denir. Bunlar sadece Çin’in Zeytûn şehrinde yahut Sinkelân diye bilinen Sînussîn’da (: Kanton) üretilmektedir.⁴⁶¹

Gemilerin Nasıl Yapıldığını Anlatalım:

İki ahşap duvar dikilerek bunların arasında devasa tahtalar konulur. Bu tahtalara koca koca çiviler çakılarak enine boyuna ana gövdeye temas etmeleri sağlanır. Bir çivinin (: kazığın) uzunluğu üç arşındır. İki cephe bu tahtalarla sımsıkı bitleştirildiği zaman cephelerin üstüne geminin yatağı yerleştirilir. Ve cepheleri denize salıp geri kalan işi suda tamamlarlar. Bu iki cephe ve tahtalar suyla temas eder vaziyette bırakılır. (İşçiler) suya inip tepeden tırnağa islanarak işlerini yapmaktadırlar. Sözüünü ettiğimiz tahtaların etrafında kürekler bulunur. Bunlar seren direği gibi koskocamandır. Sadece birini çekmek için on-onbeş kişi toplanmaktadır. Küreklerin ayakta çekildiğini belirtmeliyiz. Her gemiye dört güverte yapılır. Bu güvertelerde iş adamları için özel odalar, “mısıriye” tipi kameralar ve bölmeler yer alır. Mısıriyelerin çoğunda birkaç bölme ve tuvalet bulunmaktadır. Kapısındaki anahtarı sadece sahibi almakta ve gerektiğinde mısıriyeyi kapamaktadır. Adam, cariye ve hatunlarını beraberinde getirip oraya yerleştirebilir. Bazen biri çok uzun bir süre mısıriyesinden dışarı çıkmaz ve gemideki diğer yolcular onu tanıyamaz. Nihayet bir ülkeye vardıklarında birbirleriyle karşılaşp aynı gemide olduklarını anlarlar! Gemiciler ise gemi içinde çoluk çocuklarıyla beraber hayat sürerler. Ahşap havuzlarda zencefil, bahçe bitkileri ve sebze ekim-dikimi yaparlar!

Vekilü’l-merkeb (: gemi acentası; simsar) büyük bir bey gibidir. Karaya çıktığı zaman okçular ve siyah hizmetkârlar kargıları, yayları, davulları, zurnaları ve borularıyla adamın önüne dizilirler. O evine vardığında, kapının iki tarafına mızrak diken bu adamlar, vekil orada kal-

dığı sürece muhafızlık işine devam ederler. Çin halkı arasında sürüyle gemiye sahip olan ve bu gemilerle vekillerini çeşitli ülkelere gönderen nice zenginler vardır. Dünyada Çinlilerden daha zengin kimse yok!

Çin Seyahatine Başlamamız, Bu İşin Sonu

Çin'e sefer etme vakti geldiğinde Sâmurrî derhal Kalikût limanında bulunan onüç cunktan birini bizim için hazırlattı. Geminin vekili Süleyman Safedî Şâmî (: Suriyeli) adlı biriydi. Aramızda tanışıklık olduğu için dedim ki:

"Yanımda cariyelerim var! Sade bana ait bir mısıriye istiyorum, çünkü bu gözdelemlerle yolculuk etmektir âdetim!" Bana şu cevabı verdi:

"Çin tacirleri gidiş-dönüş için mısıriyeleri kiralamaktadırlar. Ama kaynımın bir mısıriyesi var, onu sana verebilirim. İçinde tuvalet olmadığına da ekleyeyim. Tabî, bu mısıriyeyi değiştirmen de mümkün!"

Dostlarıma salık verdim, yanımda bulunan eşyaları gemiye taşıdılar. Köle ve cariyeler de cunka bindiler. Bu iş Perşembe günü gerçekleşti. Ben Cuma namazını kılıp onlara katılırim diye karada kalmıştım. Bu arada Melik Sünbül ve Zahîreddîn hediye çıkardılar gemiye. Sonra Hilâl adlı genç hizmetkârım Cuma sabahı yanıma gelerek şöyle dedi:

"Cunkta kiraladığımız mısıriye çok dar, işe yaramaz!" Durumu Nâhûdaya (: kaptana) anlattım.

"Başka çare yok! Ama kekeme binmek istersen orada istediğin gibi kamara bulunmakta!" cevabını verdi. Razı oldum, dostlarıma el ettim; eşyaları kekeme getirdiler, cariyeler de oraya taşındı. Cuma namazından önce bir güzel yerleştiler.

Her gün ikindiden sonra koca koca dalgalar kopar bu denizde. O esnada kimse cesaret edip gemiye binemez. İşte o gün bütün cunklar daha önce yola koyuldu. Geriye sadece iki cunk ve benim bineceğim kekem türü gemi kaldı. Cunklardan biri bizim hediyelerle yüklüydü, diğeri ise Fandarayna'da kışı geçirmek isteyenlerin gemisiydi. Cuma-yı Cumartesiye bağlayan akşam gemiye çıkma imkânı olmadı, sahilde kaldık. Gemide bulunanlar da karaya çıkamadılar. Yanımda sadece kilim vardı; yaydım, üstüne uzandım. Cumartesi sabahı gün ışıırken baktım ki cunkla kekem limandan gayet uzak bir noktada duruyorlar. Fandarayna'da kışlamak isteyenlerin cunku ise azgın denizde parçalanmış, mürettebatından bir kısmı can vermiş, bir kısmı da zor-şer kurtulmuştu. Bu gemide bir tacirin güzel bir cariyesi vardı. Adam, aşkıyla yandığı bu kadını kurtarana 10 dinar altın vereceğini duyurdu. Kadıncağız, batan cunkun arka tarafındaki bir direğe sıkı sıkı

tutunmuştu. Hürmüzlü gemicilerden biri adamın çağrısını duyunca harekete geçti ve cariyeyi kurtardı ama dinarları almayıp şöyle dedi:

“Bu işi Hak Teâlâ’nın rızası için yaptım!”

O gün gece olduğunda hediye dolu cunk da battı. İçindekilerin tümü can verdi. Sabahleyin cesetlere baktık. Zahîreddîn’in başı paramparça olmuş, beyni dağılmıştı. Melik Sünbül’ün yanaklarından birine çivi saplanmıştı. Cenaze namazlarını kıldık, hepsini toprağa verdik. Bu arada Kalikût’un kâfir hükümdarıyla karşılaştım. Beline büyük beyaz bir peştamal kuşanıp göbeğinden dizine kadar örtünmüş, başına da ufak bir sarık takmıştı. Ayakları çıplaktı ve bir köle onun başına gölgelik tutuyordu.

Hükümdar kıyıda bekliyor, halkın denizden karaya vuran şeyleri yağma etmemesi için adamlarını görevlendiriyordu. Hükümdarın önünde ateş yanıyordu. Malabar diyarında bir gemi parçalandığı zaman tüm yükü hazineye aittir. Oranın âdeti böyle. Burada böyle bir âdet yok, suya saçılan eşyaları sadece sahipleri alır. Bu yüzden insanlar daha çok gelip gider olmuşlardı buraya ve mamur kılmışlardı bu şehri.

Kekem türü gemide bulunanlar cunkun hâlini görünce yelken açtılar; bütün eşyayı, kölelerimi ve cariyelerimi alıp gittiler. Ben kıyıda yapayalnız sap gibi kaldım! Gerçi yanımda daha önce azat ettiğim genç bir hizmetkâr vardı ama o da başıma gelenleri görünce sıvışıp gitti! Yanımda bir zamanlar cûkînin verdiği 10 dinarla üstüne uzandığım kilimden başka şey kalmadı! O kekemin mutlaka Kavlem limanına gireceğini öğrenince oraya gitmeye karar verdim. Her iki limanın arası karadan da gidilse nehirden de gidilse on gün tutmaktadır. Ben ırmak yoluyla gitmeyi tercih ettim. Kilimi taşısın diye bir Müslümanı kiraladım. İrmakta yolculuk yapılırken âdet olduğu üzere akşamleyin karaya çıkılır, gece sahildeki köylerden birinde geçirilir ve gündüzleyin gemide yolculuğa devam edilir. Biz de böyle yaptık. Bu teknede, kiraladığım adamdan başka Müslüman yoktu. O da zaman zaman karaya çıktığımızda gâvur tohumlarıyla bir olup şarap içer, benimle kavga ederdi! Yolculuğumuzun beşinci günü Yahudilerin yaşadığı bir şehre; dağlık bölgenin zirvelerine kurulmuş Kuncîkerî’ye ulaştık. Onların kendi aralarında bir önderi vardır. Bu cemaat, cizyeyi Kavlem hükümdarına vermektedir.

Tarçın ve Bakkam (: Kızılağaç)

Bu ırmak kenarında bulunan ağaçların tümü tarçın ve bakkamdır. Hattâ odun olarak bile bu ağaçlar kullanılıyor! Biz de yemeklerimizi pişirmek için yol boyunca yakıtımızı bunlardan sağladık.

ELLİNCİ BÖLÜM

Kavlem'e Giriş, Malabar Sahilinde Seyahat

Yolculuğumuzun onuncu günü Mulaybâr (: Malabar; Ma'bar) bölgesinin en güzel şehirlerinden olan Kavlem'e vardık. Şehrin çarşıları gayet güzel, cıvıl cıvıl. Burada Sûlî kökenli tacirler çok zengin. Onlardan biri tüm donanımı ile koca bir gemiyi kiralayıp kendi konaklarından çıkardığı mallarla onu doldurabilir. Kavlem'de gayet kalabalık bir Müslüman işadamları cemaati var. Önderleri Irak'ın Âva şehri ahalisinden Alâeddîn Âvacî'dir. Râfizî olan bu adamın, aynı mezhepten pek çok dostu var. Onlar mezheplerini gizlemiyor, açıkça gereğini yapıyorlar. Şehir kadısı Kazvînli bir soyludur. Kavlem şehrindeki Müslümanların büyüğü, Muhammed Şâhbender adlı biridir. Onun, Takıyyüddîn isimli erdemli bir kardeşi vardır. Şehirdeki büyük câmiî Hvâce (: Hoca) Mühezzeb adlı tüccar yaptırmıştır. Bu mabet çok hoştur. Şehir, Malabar bölgesinin Çin'e en yakın şehridir. Ahalinin büyük kısmı Çin'e gidip gelmektedir. Burada Müslümanlar büyük saygı görmekte, el üstünde tutulmaktadırlar.⁴⁶²

Kavlem Hükümdarı

Tîreverî diye bilinen bir gâvurdur. Bu adam, Müslümanlara hürmet göstermektedir; hırsızlar ve pezevenkler aleyhine çıkardığı sert yasaları vardır.

Bir Kısas Olayı

Kavlem'de tanık olduğum olaylardan biri şudur:

Iraklı bir okçu kendi grubundan birini öldürerek Âvacî'nın evine kaçtı. Âvacî'nın serveti büyüktü. Müslümanlar öldürülen adamı gömmek istedikleri vakit hükümdarın naipleri buna engel oldular; şöyle dediler:

“Katili bize teslim etmelisiniz ve o hemen öldürülmeli! Yoksa mevta gömülemez!”

Ceset tabut içine konularak Âvacî’nın kapısı önüne bırakıldı; yavaş yavaş kokmaya ve bozulmaya başlayınca Âvacî katili teslim etti. O, canına kıyılmamak koşuluyla tüm servetini onlara verebileceğini teklif ettiyse de naipler bunu kabul etmediler ve hemen öldürdüler katili! Böylece asıl maktul de toprağa verilmiş oldu.

Hükümdarın Sertliğine Dair Bir Olay

Bana anlatıldığına göre Kavlem hükümdarı bir gün şehir dışına çıkmaya niyetlenerek atına binmiş; takip ettiği güzergâh bahçeler arasındaymış. Yanında kendisi gibi asil ve meşhur beyzâdelere olan damadı bulunmaktaymış. Damat bahçelerdeki ağaçlardan yola düşen bir üzüm tanesine uzanıp yemiş. Bunu gören hükümdar hemen onu ortadan ikiye bölmüş! Cansız bedeninin bir parçasını yolun sağına, öbür parçasını da soluna astırmış. Bu arada üzüm tanesini de ikiye bölerek cesedin parçalarına bölüştürmüş. Görenler ders alsın diye ceset öylece bırakılmış!

Benzeri Bir Hikâye

Kalikût’ta da buna benzer bir olay meydana geldi:

Hükümdar naibinin yeğeni, Müslüman işadamlarından birinin kılıcını gaspetti. Tacir onu amcasına şikâyet edince probleminin çözüleceğine dair söz aldı. Naip (: yardımcı) kendi kapısı önünde otururken birden yeğeni çıkageldi. Gasp ederek aldığı kılıç da elindeydi. Naip yeğenini yanına çağırarak:

“Şu elindeki âlet o Müslümanın kılıcı mı?” dedi. Öteki:

“Evet!” cevabını verince naip:

“Bunu ondan para ile mi aldın?” diye sordu. Yeğen:

“Hayır!” diye karşılık verince kollukçularına dönen naip:

“Tutun şunu!” dedi. Yeğen hakkında kesin buyruk çıktı; gaspettiği kılıçla boynu vuruldu!

Çin Elçilerinin Son Durumu, Hinavr’a Seyahat

Kavlem şehrinde bir süre Şeyh Şihâbeddîn Kâzerûnî’nin oğlu Şeyh Fahreddîn’in tekkesinde kaldım. Şihâbeddîn, Kalikût Tekkesi’nin postnişinidir.

Bizim kekekle ilgili herhangi bir haber alamadım. Kavlem’de bulunduğu sırada Çin hükümdarının bizimle beraber yolculuk eden elçileri geldi. Onların bindiği **cunk** da parçalanmıştı. Çinli tacirler bu

elçilere giyim kuşam verdiler. Böylece memleketlerine döndüler. Ben daha sonra Çin’de onlarla yeniden görüştüm...

Çin hükümdarına gönderilen armağanların başına gelenleri anlatmak amacıyla Hind hükümdarının yanına dönmek istedimse de: “Niçin hediyelerin peşini bıraktın?” diye paylaşmasından korkarak Hinavr sultanı Cemaleddîn’in huzuruna çıkmaya ve kekem türü gemiden bir haber alıncaya kadar orada kalmaya karar verdim ve Kalikût’a döndüm. Orada Hind hükümdarının hâciblerinden Seyyid Ebu’l-Hasan adlı Arabin kumandasında gönderilen gemileri buldum. Hükümdar, Araplara olan sevgisi nedeniyle Hürmüz ve Katîf’ten mümkün olduğu kadar çok Arap toplayıp getirsin diye göndermişti o adamı. İşte onun yanına vardım.

Emir kış mevsimini Kalikût’ta geçirip Arap şehirlerine gitme niyetindeydi. Hükümdarın yanına dönme konusunu onunla görüştümde bu niyetimi hiç uygun bulmadı. Böylece Kalikût’tan gemiyle ayrıldım. Denizde yolculuk mevsimi sona ermek üzereydi. Yarım gün seyahat ediyor sonra demir atıp ertesi günü bekliyorduk. Derken dört savaş gemisiyle karşılaştık! Başımıza iş çıkacak diye yüreğimiz ağzımıza geldiyse de herifler bize saldırmadılar. Sonunda Hinavr şehrine vardık. Sultanın huzuruna çıkarak selâm verdim. Beni bir evde ağırladı. Orada bana hizmet edecek hiç kimse yoktu! Hükümdar namazları kendisiyle beraber kılmamı istedi. Ben o günlerde daima sultanın mescidinde oturur, her gün bir hatim indirirdim. Sonra günde iki hatim indirmeye başladım. Sabah namazından sonra okumaya başlıyor, güneş tepeden inmeye yüz tutarken bir hatim indiriyordum. Sonra abdest tazeleyip yeniden başlıyor, gün batarken bir daha hatmetmiş oluyordum. Üç ay devam ettim bu ibadete. Bu süre içinde erbaîn çıkardım; kırk gün bir köşeye çekilip kendimi Allah’a verdim.

Savaşa Çıkışımız ve Sendâbûr’un Fethi

Hinavr sultanı Cemaleddîn, Sendâbûr’u fethetmek amacıyla elli iki pâre gemi hazırlatmıştı. Sendâbûr hükümdarı ile oğlunun arası eskiden beri limonî idi. Sendâbûrlunun oğlu, Hinavr sultanı Cemaleddîn’e bir mektup göndererek onu Sendâbûr fethine davet etmiş ayrıca İslâmiyeti benimseyeceğini ve sultanın kızkardeşiyle evleneceğini, vaatmişti. Gemiler hazırlanıp suya açılma vakti geldiğinde benim de cihada katılışım geldi. “İstihâre” yapmak; en güzeli bulmak amacıyla *Kur’an-ı Kerim*’i açtım, hemen sayfanın başında:

“Onlar, başka şey değil, sadece Rabbimiz Allah’tır dedikleri için haksız yere yurtlarından sürülmüş kimselerdir. Eğer Allah bir kısım

insanları diğer bir kısmıyla defedip önlemeseydi içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılıp giderdi. Allah, dinine yardım edenlere muhakkak yardım eder. Kuşkusuz Allah güçlüdür!" âyetiyle karşılaşınca pek sevindim.

Hükümdar ikinci namazını kılmak için mescide geldiğinde ona:

"Ben de sefere gitmek istiyorum!" dedim. Şu cevabı verdi:

"Öyleyse sen onların önderi olursun!"

Kur'an'ı açtığımda karşıma çıkan âyetten bahsettim ona; ziyadesiyle memnun oldu. Daha önce bizzat gazâyâ katılma niyeti taşıyıyordu ama bu konuşmadan sonra kararını değiştirdi, o da katılacaktı.

Bir Cumartesi günü beraber açıldık denize. Pazartesi akşamı Sendâbûr körfezine girdik. Şehir halkı mancınıkların başına geçmiş, savaş için tetikte bizi gözlüyordu. O geceyi şehrin açıklarında geçirdik. Sabahleyin gün ışıırken, davul, boru ve zurna sesleri arasında gemiler şehre doğru kaymaya başladılar. Karşı taraf, gemilere mancınıklarla taş yağdırıyordu. Bu sırada havada uçan bir taşın, hükümdarın yanında dikilenlerden birine isabet ettiğini gördüm. Gemidekiler kalkan ve kılıçlarıyla suya atıldılar kendilerini. Sultan derhal bizdeki şillir türü tekneye benzeyen ve ukayrî diye bilinen gemiye bindi. Ben de diğerleriyle beraber suya attım kendimi. Yanımızda içi atlarla dolu arkası açık iki gemi vardı; tarîda cinsinden. Bu gemiler süvarilerin içeride atlarına rahatça binip zırhlarını giyebileceği tarzda yapılmıştı. Onlar da öyle yaptılar...

Allah'ın izniyle adanın fethi gerçekleşti. Ellerimizde kılıçlarla şehre girdik. Gâvur taifesinin büyük bölümü hükümdar sarayına sığınmıştı. Orayı ateşe verdik, dışarı çıktılar; hepsini yakaladık. Sonuçta Sultan Cemaleddîn onları affetti, **emân** (: güvence, hayat güvencesi) vererek çoluk çocuklarını ve eşlerini kendilerine iade etti. Onlar onbin civarındaydılar. Hükümdarın emriyle şehrin dış mahallelerinde iskân edildiler.

Hükümdar saraya kurulup çevredeki konakları devletin ileri gelenlerine ve yakın hizmetkârlarına verdi. Bana da adanın yerlisi olan Lemkî adlı cariyeyi verdi. Ben ona Mübareke adını verdim. Onun kocası geldi, fidiye ödeyip hanımını geri almak istediye de ben kabul etmedim. Bu arada hükümdar, gâvur hazinesinden ele geçirilen ganimetler arasındaki bir Mısır feracesini giydirdi bana.

Sendâbûr'un fethedildiği 13 Cumâdelûlâ'dan (: Cemaziyilevvel) Şa'bân ortalarına kadar⁴⁶³ hükümdarın yanında kaldım. Sonra yola çıkmak için izin istedim. Benden söz aldı, tekrar yanına döneyim diye. Böylece izin verdi.

Deniz yoluyla, yukarıda bahsettiğimiz Hinavr, Fâkenevr, Mencerûr, Hîlî, Curfattan, Dehfattan, Budfattan, Fandarayna ve Kalikût'a uğradıktan sonra dünyanın en hoş şehirlerinden olan Şâliyat'a vardım. Burada şehrin ismiyle bilinen (: şal) güzel kumaşlar üretilmektedir.⁴⁶⁴ Orada uzun süre kaldıktan sonra Kalikût'a döndüm. Kekemde bulunan kölelerimden ikisi Kalikût'a gelmişti. Derdi içimi yakan şu hamile cariyenin vefat ettiğini, diğer cariyelerin Câva hükümdarı tarafından alındığını, eşya ve mallarımın tamamen yağmalandığını, seyahat arkadaşlarımın ise Çin, Câva ve Bengâle (: Bangladeş) ülkelere dağıldığını haber verdiler bana!

Bunları işitince Hinavr'a döndüm; Muharrem ayının sonlarında Sendâbûr'a gelerek Rebîulâhir ayının ikisine kadar orada kaldım. Bu arada Sendâbûr'un gâvur hükümdarı şehri Müslümanlardan geri almak üzere harekete geçmişti. Gâvur milleti onun yanına sığınmıştı. Müslüman sultanın ordusu öteye beriye dağılmış olduğundan biz yalnızdık. Gâvurlar bizi sıkıştırmaya başladılar. Vaziyet kötüleşince şehri terkederek Kalikût'a döndüm. Böylece, daha önce hakkında pek çok şey işittiğim Zibetülmehel'e (: Maldiv adalarına) doğru açılmaya karar verdim.

ELLİBİRİNCİ BÖLÜM

Zîbetülmehel Adaları

Kalikût'ta gemiye atladıktan on gün sonra, hakkında epey hikâye dinlediğim Zîbetülmehel (: Maldiv) adalarına ulaştık. "Zîbe", zîb (: dhîb: Arapçada kurt) kelimesinin dişil kalıbındandır. Bu ilginç adaların tümü ikibine yakın. Bunlardan yüz tanesi yahut daha azı bir daire oluşturacak şekilde sıralanmıştır ve dairenin tek bir girişi vardır. Gemiler sadece oradan girebiliyorlar. Adalardan birine gelen gemi diğer adalara girmek için mutlaka halktan birinin kılavuzluğuna gereksinim duyar. Bu küçük kara parçaları birbirlerine çok yakın. Handiyse bir adadan çıkılırken öteki adanın hurma ağaçları göz kırpar, palmyelerin kelleleri gözüktür. Bir gemi yolunu şaşırmuşsa bu adalara giremez. Rüzgâr onu Ma'ber veya Seylân kıyılarına atar.

Bura halkının tümü Müslümandır. Adalar birtakım bölgelere ayrılmış. Her bölgede Kerduî denilen bir vali bulunmakta. Bölgeleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Bâlîbûr (: Balipur)
- 2-Kennelûs (: Kinalus)
- 3-Mehel (: Male); hükümdarlar burada oturmaktadır; adalar toptan bu isimle bilinmektedir.
- 4- Telâdîb (: Taladib veya Tuladu)
- 5- Kerâydu (: Karhidu)
- 6- Etteym (: Utimu)
- 7- Teledummatî (: Tilladumati)
- 8- Heledummeti (: Haddummeti); bu kelimenin kalıbı bir önceki ile aynı, yalnız ilk harf "h" olacak.
- 9- Bereydu (: Braidu)
- 10- Kendekel (: Kaindecolu)
- 11- Mülûk (: Mulaku)
- 12- Süveyd (: Suwaid veya Suadiva); burası en uzak bölgedir.

Bu adaların hiçbirinde hububat yetişmiyor. Sadece Suveyd bölgesinde anlî (: akdarı) benzeri bir tür tahıl yetiştirilmektedir. Oradan Mehel'e gönderiliyor. Halkın temel gıdası "beyrûn"a (: ton balığına) benzeyen ve oralılarca "kulbulmâs" diye adlandırılan bir balıktır.⁴⁶⁵ Bu balık yağsız ve eti kırmızı! Tıpkı davar eti gibi kokuyor! Ada halkı bu balığı avlayınca dört parçaya böler. Biraz pişirdikten sonra hurma dallarından yapılmış sepetlere koyarak ipe asar. Tamamen kuruyunca afiyetle yerler. Kulbulmâs balığı Hind, Çin ve Yemen ülkelerine ihraç edilir.

Bu Adaların Ağaçları

Adalarda yetişen ağaçların büyük bir kısmını "nârcıl" (: hindistancevizi) oluşturmaktadır. Halkın temel gıdası nârcıl ile yukarıda adı geçen balıktır.

Nârcıl ağacının garip özellikleri vardır. Ayda bir salkım verir ki senede oniki salkım eder bu. Salkımların bir kısmı büyük, bir kısmı küçük, bir kısmı kuru, bir kısmı da yeşildir. Daha önce de anlattığımız gibi hindistancevizinden süt, yağ ve bal kıvamında şerbet elde edilir. Onun şerbetinden tatlı yapılır ve kuru cevizle karıştırılıp afiyetle yenir!

Hindistancevizinden elde edilen bu ürünlerin tümünde ve onların sürekli yedikleri o balıkta müthiş bir afrodizyak etki vardır. Eşi benzeri yoktur bu hususta! Adalar halkının mevzu ile ilgili acayip meziyetlerinden bahsedilir! Oradayken cariyelerim dışında dört eşim vardı. Her gün tek tek hepsine uğrardım. Geceyi ise nöbeti olan hatunun yanında geçirirdim. Maldiv adalarında bir buçuk sene işte böyle yaşadım...

Burada yetişen ağaçlar arasında "cammûn" (: eugenia jambolana) "ütruc" (: portakal) limon ve "kulkas" ağaçları anılabilir. Yerli halk kulkasın kökünü un hâline getirip bundan tel şehriyeye benzer bir şey üretiliyorlar. Onu hindistancevizinin suyuyla pişirdiklerinde ağızlara lâayık, nefis bir yemek çıkıyor ortaya. Bu yemeği ziyadesiyle sever ve hep ondan yedim.

Bu Adaların Ahalisi, Bazı Töreleri ve Evleri

Bu adaların ahalisi temiz kalpli, din-diyana bilen; doğru inançlı, iyi niyetli kimselerdir. Helâl yerler ve duaları Allah katında geri çevrilmez. Onlardan biri bir adamla karşılaşınca (selâm cümlesi olarak):

"Allâhu Rabbî ve Muhammed Nebiyyî ve Ene Ümmî Miskin!" derler.

(Anlamı: "Rabbim Allah, Peygamberim Muhammed'dir. Ben okuma yazma bilmez bir garibim!")

Bünyeleri pek zayıftır. Kavga ve savaştan hiç anlamazlar. Yegâne silâhları duadır. Bir defasında orada bir hırsızın elinin kesilmesini emrettiğim zaman, seyredenlerin çoğu bayılıp düştü. Hind korsan ve hırsızları, bura halkından bir şey çalan bahtsızın başına mutlaka belâ geldiğine tanık olduklarından kesinlikle Maldivlilere dokunmazlar! Düşman gemileri bu memlekete geldiklerinde buralı olmayan yabancıardan bulabildiğini toplar götürür, fakat yerli halktan kimseye bir kötülük yapamaz! Gâvur tayfasından biri bu adalardan bir limon dahi çalsa reisi onu hemen cezalandırır! Böyle olmasaydı buranın yerli halkı yabancı düşmanlar karşısında pek fena duruma düşer, bünyeleri çelimsiz olduğu için muhtemel bir savaş hâlinde yerlere serilirlerdi. Buradaki adaların her birinde şirin mescitler vardır. Ada halkının evlerinin büyük bir kısmı ağaçtandır.

Ahali temizlik konusunda pek titizdir. Pis şeye elini sürmez. Halkın çoğu, aşırı sıcağın terlediği zaman bu dertten kurtulup temizlenmek için günde iki defa tepeden tırnağa yıkanır! Yıkanma faslından sonra sandaliye gibi güzel kokuları sürünürler, ayrıca Makdaşav'dan (: Mogadişu) ithal edilen hoş kokulu gâliye kremini de cömertçe kullanırlar. Onların âdetince sabah namazı kılındıktan sonra her kadın, kocasına veya oğluna sürme, gül suyu ve gâliye kremi getirir. Adam veya çocuk gözlerine sürme çeker, gül suyu ve kremle her yanını ovalar; böylece cilt canlanır, yüzdeki karaltı ve şekilsizlikler yok edilir.

Onların giysileri peştamaldır. Bir peştamalı şalvar yerine bellerine dolayıp sırtlarına da "vilyân" denilen bir kumaş atarlar. Peştamal ve sırt örtüsü bu hâliyle hac için giyilen ihram elbiselerine benzemektedir. Bazıları sarık takar, bazıları da sarık yerine başa küçük bir mendil dolar. Halktan biri, kadı veya hatibe rastlarsa omuzundaki örtüyü kaldırır; sırtını açar. Onunla beraber yürürken bu hâldedir; hattâ evine varıncaya kadar bu vaziyet üzere devam eder yürüyüşüne. Halkın âdetlerinden biri de şu:

Damat, hanımının evine yöneldiğinde gelin, dış kapıdan içerideki zifaf odasına kadar tüm zemini pamuklu kumaşlarla döşer. Koca, esas odaya girinceye kadar sağa sola, pamuklu kumaşlar üzerine avuç avuç "veda" koyar!⁴⁶⁶ Bu esnada gelin zifaf odasının kapısında dikilmekte, damadı seyretmektedir. Damat bu şekilde odaya vardığında gelin, erkeğinin ayaklarına bir kumaş parçası atar. Bu kumaşı damadın hizmetçileri hemen çekip alırlar.

Ama gelin damadın evine gidecek şekilde bir düğün olursa damat evi güzelce döşenir, her yanına mavi boncuklar bırakılır. Bu durumda gelin, damadın yanına varır varmaz hemen ayaklarına atar o örtüyü.

Burahılar, sultanı selâmlarken de aynı âdeti uyguladılar; muhakkak onun ayağına atılacak bir kumaş parçası gereklidir! Bunu ilerde anlatacağız.

Evler ağaçtandır. Adaların toprağı epey rutubetli olduğundan nemden korunmak amacıyla evler zemin seviyesinden daha yükseğe yapılır; önce iki-üç arşın uzunluğundaki taşları düzeltip yontarak birkaç sıra hâlinde dizerler. Bunların üzerine hindistancevizi ağacının kütüklerini döşerler. Evin esas tabanı budur. Bunun üzerine ahşap duvar yapılır. Bu konuda dudak uçuklatacak bir ustalık sergilerler! Evin avlu kısmına “mâlem” adı verilen bir bölme yaparlar; evin erkeğı sohbet meclisini buraya kurar. Bu bölmenin iki kapısı vardır. Biri avlu-ya açılır; oradan herkes girebilir. Diğerine eve açılır; oradan sadece ev sahibi girebilir. Bu bölmenin hemen yanında su dolu bir küp bulunmaktadır. Küpün kıyısında hindistancevizinin kabuğundan yapılmış “valanc” adlı maşrapa bulunur. Maşrapanın sapı iki arşın uzunluğundadır; uzak olmayan kuyulardan (ve göletler) su çekerler bununla.

Hangi sınıftan olursa olsun ahalinin tümü yalın ayak dolaşır. Sokaklar ve çarşılar pek temizdir, daima süpürülür. Ağaçlar sokakları bir baştan bir başa gölgeler; oradan geçen kendini bahçe içinde zanneder. Ama yine de eve girmek isteyen kişi, mâlem odasındaki küpte bulunan suyla ayaklarını yıkamalı, oraya serilmiş bir hasıra silmelidir. Bu hasır, kaba bir liften yapılmıştır. Mescide girerken de böyle yapılır.

Halkın geleneklerinden biri de şudur:

Adaya gemi geldiğinde bir bölük insan yanlarına tenbül ve kerenbe yani yaş hindistancevizi alarak kündüre denilen küçük botlara atlayıp gemiye yavaşlarlar. Her biri elindeki yiyeceğı, gemide bulunan yolculardan istediğine sunar ve yolcu onun misafiri olur. Sanki aralarında akrabalık varmış gibi adamın eşyalarını evine taşır.

Misafirler arasında ada kadınlarından biriyle evlenmek isteyen olursa hemen evlenebilir. Ama adadan ayrılacağı zaman kesinlikle kadını boşamak zorunda! Çünkü bura kadınları, ülkelerinden katıyen çıkmazlar! Yabancı buraya gelir, uzun müddet kalır ve evlenmezse onun hizmetini misafir kaldığı evin hanımı üstlenir. Ona yemek pişirir, gerekli yardımı yapar ve yola koyulacağı zaman da azığını hazırlar. Bütün bu iyiliklerine karşılık o kadın çok küçük bir hediyeye razı olur.

Burada “bender” adı verilen hazine geliri, ticaret gemilerindeki her malın bir kısmının belirli bir bedel karşılığında satın alınmasıyla sağlanır. Söz konusu bedelin, malın esas değerine eşit veya artık olması farketmez. Bu işe şer-i bender (: bender yasası; bender hakkı) adını vermişler.

Her adada benderin (: hazinenin) korunup saklanması için yapılmış ahşap bir ev bulunur; beçensâr denilen. Vali, yani oralıların deyişle kardûrî bütün malları orada toplayıp satar veya takas eder. Orada bir tencere beş-altı tavuğa satılır. Toprak testiler de bir tavuk karşılığında satılır.

Yabancı ticaret gemileri adalardan mal alırken yukarıda bahsettiğimiz balık, Hind cevizi, peştamal, vilyân ve pamuktan mamul sarıklar ana kalemi oluşturur. Ayrıca orada bol miktarda bulunan bakır kaplarla, veda (: denizden çıkarılan parlak kabuk, katır boncuğu) ve kanbar cinsi Hind cevizi lifini de alırlar. Bu lifler deniz kıyısında açılan çukurlarda bir güzel temizlenip terbiye edildikten sonra kazmayla dövülür, sonra kadınların ellerinde ip gibi eğrilir! Elde edilen üründen gemilerin direklerini birbirine bağlamakta kullanılan halatlar yapılır. Bildiğimiz kınabdan (: kindaptan, kendirden) daha dayanıklı olan bu ipler, Çin Hind ve Yemen ülkelerine ihraç edilir. Hind ve Yemen gemilerinin seren direkleri hep bu iple birbirine bağlıdır. Çünkü buranın denizinde taş (: mercan kayalıkları) boldur. Eğer o büyük gemilerin esas aksamı demir çivilerle tutturulsaydı herhangi bir mercanla karşılaşıldığı anda geminin omurgası paramparça olurdu. Ama sözünü ettiğimiz iplerle birbirine bağlanan tahtalar, böyle bir kaza esnasında esnekliği sebebiyle kolay kolay kırılmaz!

Bu adaların halkı para olarak “veda”yı kullanırlar. Veda aslında denizden toplanan kabuklu bir hayvandır. Bunları kıyıda çukurlara koyarlar. Eti tamamen soyulup bembeyaz kabuğu kalınca para hazır demektir! Halk bu kabuğun yüz tanesine siyah, yediyüz tanesine fâl, onikibin tanesine küttâ ve yüzbin tanesine bustuvâ adını vermektedir. Buralarda her türlü alışveriş bu deniz boncuğu ile yapılır. Dört bustuvâ bir dinar altın değerindedir.

Bu deniz boncuklarının değeri düşer zaman zaman ve on bustuvâ bir altın dinara satın alınabilir. Maldivliler, Bengâle (: Bengâle; Bangladeş) ahalisine bu deniz boncuklarını verip karşılığında pirinç alırlar. Pirinç de Bengâlelilerin para birimidir. Bunun dışında Yemenlilere de bu deniz boncuklarını sattıkları görülür. Yemenliler büyük ticarî gemilerinde safra olarak kum yerine bu boncukları kullanırlar. Veda denilen bu deniz kabukları, Sudanîler (: batıdan doğuya tüm Orta Afrika siyahları) tarafından da para birimi olarak kullanılır. Mâlî (: Mali) ve Cavcav’da (: Gavgav’da) binelli deniz boncuğunun bir altın dinara satıldığını gördüm.

Buranın Kadınları

Buranın kadınları başlarını örtmezler. Onlara hükümdarlık eden kadın da örtmez. Onlar saçlarını güzelce tarayıp bir tarafta toplarlar. Çoğu sadece göbekten aşağısını peştamalla örterek vücudunun diğer kısımlarını açıkta bırakır. Çarşı ve diğer mekânlarda böyle gezerler!

Maldiv’de bana kadınlık görevi verildiği zaman bu âdeti kaldırmaya, kadınlara elbise giydirmeye çok çalıştım. Ama başaramadım. Fakat hiçbir kadını, bedeni iyice kapalı olmadığı sürece huzuruma kabul etmez, davasına bakmazdım. Ne yapayım, bundan ötesine gücüm yetmedi! Bazı kadınlar göbekten aşağı giyilen peştamalla beraber kolları kısa ve geniş olan bir tür gömlek de giyinirler. Giysileri Dihli halkının giydiklerine benzeyen cariyelerim vardı orada. Onlar başlarını da örtmekteydiler ama böyle giyinmeye alışkın olmadıkları için örtü onları süsleyeceğine çirkinleştiriyordu!

Kadınların süs eşyası bileziktir. Her kadın bileğinden dirseğine kadar iki koluna da bilezik takar, neredeyse teni gözükmez! Bilezikler gümüşten yapılmıştır. Altın bileziği özellikle hükümdar hanımları ve akrabası takar.

Maldiv kadınları bâyil denilen halhalleri kullandıkları gibi göğüslerine altın gerdanlık taktıkları da vâkidir. Bu gerdanlığa besdered adını verirler. Buralı kadınların enteresan işlerinden biri de beş dinar gibi belirli bir ücret karşılığında ev hizmetçiliği yapmalarıdır. Yiyecekleri ev sahibinin kesesinden karşılanır. Kadınlar bunu ayıp saymıyor! Kızların çoğu bu tür hizmetçiliğe gider. Bir zengininin evinde bu şekilde on ilâ yirmi hizmetçi kadın görmek mümkündür. Onların ev içinde kırdıkları kapların bedeli kendi zimmetlerine kaydedilir. Hizmetçi kadın bir evden çıkıp başka bir eve girmek isterse gireceği evin sahibi hizmetçinin borçlandığı kadar parayı doğrudan ona verir. Hizmetçi de aldığı bu parayı götürür daha önceki ev sahibine teslim eder. Böylece hizmetçinin üzerindeki borç sonrakilere kalmaktadır.

Ev hizmetçilerinin esas işi kanbar eğirmektir.

Bölge âdetinde mehrin (: nikâh neticesinde kadının sahip olduğu malî teminatın) azlığı; bir de kadınların iyi huylu ve geçimli oluşu sebebiyle evlenmek kolaydır. Çokları mehri, “müsemmâ” (: iki tarafın anlaşmasıyla belirli) hâle getirmezler; şahitlikten sonra “mehr-i misl” (: genel olarak akranlarının aldığı mehir neyse o miktarı) alırlar sadece. Büyük ticaret gemileri kıyılara yanaştıkta yeni gelen misafirler ada halkından kadınlarla rahatça evlenir; ayrıldıkları zaman da onları boşarlar. Bu aslında bir tür mut’a nikâhıdır (: ayrılma vakti baştan belirlenmiş nikâh). Onlar, ülkelerinden asla ayrılmayan kadınlardır. Ben dünyada

eşiyile bu kadar iyi geçinen kadın görmedim. Burada kadın kocasının hizmetini başkasına bırakmaz, kendi yapar. Yemeğini de kendi götürür. Sofrayı önünden kendi kaldırır. Kocasının ellerini yıkar ve abdest için suyunu getirir. Uyuyacağı zaman da ayaklarını örter!

Onların garip geleneklerinden biri de şu: Kadın yemeği kocasıyla beraber yemez; erkek karısının ne yediğini bilmez. Ben bu ülkede pek çok kadınla evlendim. Bazıları benrettiğim için benimle beraber yemek yediyse de diğerleri yanı başımda hiç sofraya oturmamıştır. Onları yemek yiyor hâlde görmedim! Bunu başarmak için çeşitli yollar denedimse de faydası olmadı.

Bu Adaların İslâma Girişinin Sebebi ve Her Ay Buraya Gelen İfritlerin Hikâyesi

Maldiv halkından Yemenli fakih İsa, fakih Muallim Ali, Kadı Abdullah ve bir grup sözüne güvenilir adam bana şunları anlattı:

Adaların asıl halkı önceden kâfirmiş. Her ay gözlerine bir ifrit gözükmüş, deniz tarafından gelen. Bu yaratık, kandillerle donanmış ışıklı bir gemiye benzermiş. Ahali o devî görünce töreleri gereği bakire bir kızı süsleyip sahildeki puthaneye götürmüş. Puthanenin kemer şeklinde bir penceresi varmış, oradan görülürmüş içi. Kızı bir gece orada bırakırlar, sabahleyin geldiklerinde zavallıyı ölü bulurlarmış; hem de bekâreti bozuk hâlde! Her ay aralarında kur'a çekilir, kime rastlarsa onun kızı gönderilirmiş.

Gel zaman, git zaman; ülkeye Ebu'l-Berekât Berberî adında Fas kökenli bir hafız teşrif ediyor; Mehel adasında ihtiyar bir kadının evine misafir oluyor. Bir gün kadının yanına vardığında civardaki herkesin orada toplandığını ve ev halkının hüngür hüngür ağladığını görüyor, sebebini soruyor. Onlar dertlerini anlatamıyorlar. Hemen bir tercüman gelip o ayki kur'anın bu eve isabet ettiğini, yaşlı kadının tek bir kızı olduğunu ve onun da cin tarafından öldürüleceğini anlatıyor. Ebu'l-Berekât kadına dönerek:

"Geceleyin, biricik kızının yerine ben gider kurban olurum!" diyor.

Ebu'l-Berekât köseymiş! O gece bizim Mağripliye götürüp puthaneye bırakıyorlar. Abdestli olan Ebu'l-Berekât yavaş yavaş *Kur'an* okumaya başlıyor. Azgın cin pencereden şöyle bir göz attıysa da Ebu'l-Berekât oralı bile olmuyor; hiç aldırış etmeden okumaya devam ediyor.

İfrit, Hak kelâmını işitecek denli yaklaştıkta korkuyor, hemen denize dalıyor! Ebu'l-Berekât *Kur'an* okuya okuya günü ısıtıyor. İhti-

yar kadın ve ailesi ada halkıyla beraber –âdetleri gereği– kurbanı çıkarıp yakmak için puthaneye geldiklerinde karşılarında *Kur'an* okuyan Mağripliye buluyorlar; onu yanlarına alıp dönemin “Şenûrâza”⁴⁶⁷ adlı hükümdarına götürerek olayı anlatıyorlar. Hükümdarın o anda gözleri faltaşı gibi açılıyor, dili tutuluyor! Faslı Ebu'l-Berekât, Müslümanlık çağırısı yapınca şöyle diyor hükümdar:

“Gelecek aya kadar yanımızda kal! Bu yaptığını tekrarlayabilir ve ifritten yine kurtulursan İslâmiyeti kabul ederim!”

Ebu'l-Berekât Berberî böylece adalar halkının yanından ayrılmamış. Hak Teâlâ'nın inayetiyle hükümdar ay sonu gelmeden Müslüman olmuş, çocuk ve devlet erkânı da İslâma girerek yücelmişler. Yeni ay girdiğinde Ebu'l-Berekât puthaneye gelmiş fakat bu defa cin görünmemiş. Mağripli sabahlara kadar *Kur'an* okumaya devam etmiş. Hükümdar ve beraberindekiler puthaneye girdikleri zaman onu Allah kelâmıyla baş başa bulmuşlar. Putları bir bir kırıp put evini hâk ile yeksân etmişler. Ada halkı tümüyle İslâmiyeti kabul ettiği gibi diğer adalara elçiler göndererek onların da Müslümanlıkla şereflenmelerine vesile olmuşlar.

Faslı Ebu'l-Berekât Berberî, Maldiv'de saygın bir adam olarak geçirmiş günlerini. Ahali onun mezhebi olan Malikîliğe meyletmiş. Bugün bile Mağriplilere çok saygı göstermektedirler. Ebu'l-Berekât Berberî, kendi adıyla anılan bir mescit yaptırmış. Ben mescidin müezzin mahfelindeki ahşap levha üzerinde şu cümleyi gördüm:

“Sultan Ahmed Şenûrâza, Mağripli Ebu'l-Berekât Berberî aracılığıyla İslâma girmiştir”

Bu hükümdar, adasına gelen bir misafir sebebiyle İslâma girdiği için adaların gelirinin üçte birini sadaka olarak misafirlere ayırmıştır. Bu gelenek hâlen devam ediyor.

Yukarıda bahsettiğimiz ifrit yüzünden adaların çoğu İslâm gelmeden önce harap olmuştur.

Adalara girdiğimiz zaman bu olaydan haberim yoktu. Kendi işlemlerimle uğraşırken bir gece ansızın yüksek sesle tekbir getirildiğini işittim, çocukların başlarında mushaf taşıdıklarını, gördüm, kadınların bakır leğen ve kaplara güm güm vurduklarına tanık oldum. Hayretler içinde kalarak sebebini sordum:

“Bir baksana denize!” dediler. Başımı çevirip suya baktığımda her yanı kandil ve meşalelerle donanmış muazzam bir gemi gördüm. Dediler ki:

“İşte ifrit bu! Her ay bir kere zuhur eder, boy verir! Biz de gördüğün gibi (yollara dökülünce) dönüp gider, zarar veremez!”

Bu Adaların Kadın Hükümdarı

Bu adaların ilginç bir özelliği de Celâleddîn kızı Hadîce adlı bir kadının sultanlık etmesidir. Ömer diye bilinen Celâleddîn, Bengâleli Sultan Salâhaddîn Sâlih'in oğludur. Devlet kuşu daha önce kadının dedesine, ondan sonra da babasının başına konmuş. Baba vefat edince kardeşi Şihâbeddîn tahta oturmuş.⁴⁶⁸ Şihâbeddîn'in yaşı küçük olduğundan Vezir Hadramutlu Abdullah b. Muhammed onun anasıyla evlenerek zorla saltanatı ele geçirmiş.

Şu anki hükümdar Hadîce'nin kocası Cemaleddîn o sıralarda vefat edince zorba Abdullah, Hadîce'yi nikâhı altına almış. Bu arada Şihâbeddîn ergenlik çağına gelince üvey baba Abdullah'ı tahttan uzaklaştırarak Süveyd adalarına sürmüş ve saltanatı ele geçirmiş; hemen Ali Kelekî adındaki kölesini vezir yapmış kendine. Üç sene sonra onu da görevinden alarak Süveyd'e sürmüş. Söylentilere göre Sultan Şihâbeddîn gece karanlığı çöktüğünde devlet büyüklerinin haremlerine girip çıkarmış. Bu yüzden onu tahttan indirip Heledüttenî bölgesine sürmüşler; daha sonra orada idam edilmiş Şihâbeddîn! Böylece hanedandan geriye son sultanın kızkardeşleri olan büyük Hadîce, Meryem ve Fâtıma'dan başka kimse kalmamış. Bu yüzden halk Hadîce'yi tahta geçirmiş.

Hadîce evvelce hatip Cemaleddîn ile nikâhlıymış; Cemaleddîn ölmeden önce başvezirlik makamına yükselerek devlet işlerine el atmaya başlayınca oğlu Muhammed'i de kendi yerine hatip tayin etmiş. Ama bütün fermanlar Hadîce adına yürütülmekte. Burada ferman, bıçağa benzeyen eğri bir demirle hurma yaprağına yazılmakta, kâğıt ise yalnız mushaf ve ilim kitapları için kullanılmaktadır. Hatip Cuma hutbesinde devlet başkanı olarak Hadîce'nin adını anmaktadır.

Buraya gelen bir yolcu dâr adı verilen büyük kabul dairesine çıktığında yanına muhakkak iki örtü almalıdır; hükümdarı selâmlamak için eğildiği zaman örtülerden birini onun önüne atar. Diğerini ise Vezir Cemaleddîn'in önüne atar; selâmlama zamanı gelince. Bu kudretli hatunun bin civarında yabancı askeri var. Ordusunun bir kısmı yerli askerlerden oluşmaktadır.

Ordu her gün dâr adı verilen büyük daireye gelip bağlılığını bildirdikten sonra karargâhına döner. Bu askerlerin maaşı pirinçten ibaret! Her ay benderden (: devlet hazinesinden) onlara bir miktar pirinç verilir. Ay başında askerin tümü dâra gelerek eğilir; bir ağızdan selâm verir ve vezire şöyle der:

"Hükümdarımıza hürmetlerimizi ilet; maaşlarımızı istemeye geldiğimizi bildir!" İstekleri derhal yerine getirilir!

Yörenin kadısı ve Maldivlilerin vezir dedikleri yüksek rütbeli memurlar da her gün “dâr”a gelerek bağılıklarını bildirirler. Onların gelişi genç hizmetkârlar tarafından huzura iletilir; kadı ve memur tayfası selâm verdikten sonra dönüp gider.

Buranın Düzenini Yürütenler ve Siyaset Tarzları

Hükümdar hatunun yardımcısı olan büyük vezire “kelekî”; kadıya ise “fandayâr kalû” diyorlar. Burada bütün emirler kadıdan çıkar. Ada halkı nezdinde kadı herkesten büyüktür. Onun emri hükümdarın emriymişçesine hattâ daha fazla dinlenir. Kadı, dâr denilen büyük salonda bir halı üzerinde oturur. Onun üç adası vardır. Bunların gelirini eski Sultan Ahmed Şenûrâza’nın koyduğu kurallar gereğince kendisi almaktadır. Orada hatibe hendîcerî, sahib-i divana (: vüzerâ meclisi başkanına) fâmeldârî, vergi tahsildarına mâfâkelû ve hâkime (: çarşı pazar işlerine bakan ve küçük yörelerdeki anlaşmazlıkları çözen zabıta müdürüne) fitnâyek adını veriyorlar. Amirale ise “mânâyek” diyorlar. Bunların her biri vezirlik makamındadır.

Maldiv adalarında zindan yok! Suçlular ticarî malların korunması için yapılan ahşap ambarlarda hapsedilmektedir. Bizim orada Hıristiyan esirlere yapıldığı gibi her suçlu bir ahşap hücreye konulmaktadır.

Bu Adalara Varışım, Durumumun Değişmesi

Maldiv adalarına vardığımda Kennelûs adındaki karaya çıktım. Burası, içinde pek çok mescit kurulu hoş bir adadır. Yerli halktan dindar, iyi yürekli bir adamın evinde konakladım. Orada fıkıh bilgini Ali bana bir ziyafet çekti. Ali erdemli bir insandı, kendini ilme vermiş çocukları vardı. Bu adada Zafârû'l-Humûd ahalisinden Muhammed adlı biriyle tanıştım. Bana yemek verdi ve şöyle dedi:

“Eğer Mehel adasına girersen oranın veziri seni bırakmaz! Çünkü kadıları yok!”

Ben oradan kalkıp Ma’ber, Serendîb (: Seylân) ve Bengâle’ye uzanmak, son olarak da Çin’e gitmek niyetindeydim. Bu yüzden Hinavrlı Hacı Nâhûda Ömer’in gemisiyle gelmiştim buraya.

Kennelûs adasına vardığımızda Hinavrlı Ömer orada on gün kaldıktan sonra hükümdar hatuna ve kocasına ait hediyeleri Mehel adasına götürmek için “küdüre” denen küçük bir bot kiraladı. Ben de beraber gitmek istiyordum, lâkin adam;

“Kayık seni ve arkadaşlarını almaz! Ama yalnız gitmek istiyorsan sen bilirsin!” dedi. Bu teklifi kabul etmedim. Kendisi gitti, yolda fırtınaya tutuldu; dört gün sonra geri döndü! Benden özür dileyip arka-

daşlarımla beraber ona refakat edebileceğimizi söyledi ve bu ricasında ısrar etti.

Her sabah tan yeri ağarırken denize açılır, gün ortasında adaların birinde konaklar, sonra oradan kalkıp geceyi başka bir adada geçirirdik. Bu minval üzere dört gün sonra Etteym bölgesine ulaştık. Oranın Hilâl adlı “kerdûi” si (: valisi) beni hürmetle karşıladı. Yanına dört kişi alıp bize yanaştı. Bu adamlardan ikisinin omuzlarında bir sırığa dizili dört tavuk, diğer ikisinin omuzlarındaysa yine bir sırığa dizili on Hind cevizi vardı. Böyle değersiz bir şeye gösterdikleri ilgi garibime gitmişti. Daha sonra duydum ki onlar (bana olan) saygılarından ötürü böyle bir merasim tertiplemişler.

Oradan çıkarak altıncı gün Cezîre-i Osman denilen adaya vardık. Buranın sahibi olan Osman, erdemli ve seçkin insanlardandır. Bize ikramda bulundu, mükellef bir ziyafet çekti.

Sekizinci gün Telemdî adlı vezirin adasına, onuncu gün sultan hatunun ve eşinin kaldığı Mehel adasına ulaştık; limana demir attık. Onların âdeti gereği, izin almadan hiç kimse limana giremez. Bize izin verdiler. Adaya çıkar çıkmaz ben bir mescide gitmek istedimse de kıyıda ki hizmetkârlar engel olarak;

“Şimdi vezirin huzuruna çıkman gerekir!” dediler. Oysa gemi sahibine tembih etmiştim; biri beni sorarsa;

“Bilmiyorum!” diyecekti. Çünkü beni bu adada alıkoyacaklarından endişeleniyordum. Bilmiyordum ki boşboğaz gevezenin biri adaya mektup yazmış, benim daha önce Dihlî’de kadılık ettiğimi bildirmiş!

Kabul dairesi olan büyük salona vardığımızda üçüncü kapı hizasındaki peykelere dizildik. Yemenli kadı İsa yanaştı, selâm verdi. Ben de vezire eğildim, selâm verdim. Hinavrlı Nâhûda Ömer on parça kumaş getirerek hükümdar hatuna eğildi, selâm verdi ve birini attı. Sonra aynı şekilde vezirin önünde eğildi, selâm verdi, bir diğerini attı. Böylece bütün kumaşları dağıttı. Nâhûda’ya beni sordular. O da:

“Bilmiyorum!” dedi.

Daha sonra bize tenbûl ve gül suyu sundular. Onlar nezdinde saygı ve ikramdır bu. Vezir, “dâr”da ağırladı bizi. Yemek çıkarttılar; büyük bir kapta kurutulmuş etle karışık pirinç, tavuk, yağ ve balık sundular.

Ertesi gün Yemenli kadı İsa ve büyük geminin sahibiyle beraber adanın öte ucundaki zaviyeyi ziyaret ettik; karanlık çöktüğünde geri döndük. Bu zaviye, Şeyh Necîb tarafından yaptırılmıştır. Vezir ertesi sabah bana bir kat elbiseyle beraber pirinç, yağ, kuru et, hindistancevizi ve hindistancevizinden üretilmiş bal gönderdi. Onlar bu bala “kur-

bânî” adını veriyorlar.⁴⁶⁹ Bu sözcük, şeker suyu anlamına gelmektedir. Ayrıca harırah olarak yüz bin veda vermeyi de ihmal etmedi.

Aradan on gün ya geçti ya da geçmedi, Arap ve Acem dervişleriyle dolu bir gemi yanaştı limana. Onlar beni tanıdıkları için durumumu vezire anlattılar. Vezir adaya teşrifinden ötürü dört köşe oldu! Ramazan ayı girdiğinde beni yemeğe çağırdı.⁴⁷⁰ Orada diğer emir ve vezirlerin de hazır bulunduğunu gördüm. Bir sürü sofraya hazırlanmıştı. Her bölük, bir sofranın çevresine dizilmişti. Ben; Vezir Kadı İsa, Vezir Fâmeldarî ve Vezir Ömer Deherd ile aynı sofraya oturdum; deherd başkomutan demektir. Onların yemekleri pirinç, tavuk, yağ, balık, güneşte kurutulmuş tuzlu et ve pişmiş muzdan ibaret! Yemekten sonra güzel kokan ve hazmı kolaylaştıran hindistancevizi balından içiyorlar.

Ramazanın dokuzuncu günü vezirin damadı vefat etti. Vezirin kızı daha önce Sultan Şihâbeddîn’in nikâhlısıydı. Ama yaşının küçüklüğü sebebiyle iki kocasıyla da gerdeğe girememişti. Babası kızını yanına alarak onun evini bana verdi. Bu ev, oranın en iyi evlerindendi.

Ben, Kadem-i Âdem’i (: Âdem Peygamber’in ayak izini) ziyaret edip dönen dervişlere yemek vermek için vezirden izin istedim. Bana müsaade etti; pirinç, tavuk, yağ ve baharat ile beş koyun gönderdi. Burada koyun Ma’ber, Mulaybâr (: Malabar) ve Makdaşav’dan (: Mogadişu) ithal edildiği için kıymetli bir hediyedir. Bunları, Vezir Süleyman Mânâyek’in evine gönderdim. Vezir yemeklerin iyi pişirilmesine dikkat etti, her şeye gözkulak oldu. Sonra bana sofraya için gerekli kaplar ile beraber döşeme eşyası gönderdi.

Her zamanki gibi iftarı vezirle birlikte hükümdarın sarayında yaptık. Vezir Mânâyek’e rica ettim; vereceğim ziyafete bazı yüksek memurlar da katılsın diye.

“Ben de gelirim!” cevabını verdi; ona teşekkür edip evime döndüm.

Nihayet yanında diğer büyük memurlar ve devlet adamları olduğu hâlde teşrif etti; ahşaptan mamul, yüksek bir kubbe altına oturdu. Her gelen emir ve vezir, Süleyman Mânâyek’e eğiliyor, selâm veriyor, yere dikişsiz bir örtü bırakıyordu. Yüze yakın örtü birikti; yoksul ve kimsesiz insanlar bu giysileri topladı.

Sonra yemek servisi yapıldı. Yemeğin ardından bülbül sesli hafızlar *Kur’an* okudular. Sonra semâ ve sufi raksı başladı. Ateşler yakıldı, dervişler yürüdü alev üstünde. Ayaklarıyla çiğnediler közleri. Bazıları helva yer gibi ateş yediler; korlar tamamen pörsüyüp sönünceye kadar!

Vezirin Bana Yaptığı İyilikler

Geceleyin ziyafet bittiğinde vezir konağına dönerken ben de onunla yan yana yürüyordum. Hazineye ait bir bahçeden geçerken bana dönen vezir;

“Bu bahçe senin! Orada oturman için bir ev yaptıracam!” dedi. Bu lütfundan ötürü ona teşekkür ettim, hayır dualarda bulundum. Ertesi gün ondan bana bir cariyeye getiren hizmetkârı şöyle diyordu:

“Vezir; ‘Eğer bu kadın hoşuna giderse ne âlâ, yoksa Marhatalı bir cariyeye gönderebilirim!’ dedi!”

Marhatalı cariyeler beni daima cezbederdi. Bu yüzden;

“Ben Marhatalı isterim!” diye tutturdum. Vezir bana Kulistan adlı Marhatalı bir cariyeye gönderdi. Kulistan (: Gülistan) bahçe çiçeği demektir. Bu kadın Farsça biliyordu, ondan çok hoşlandım. Maldivlilerin kendilerine özgü bir dili vardı ve ben bilmiyordum. Vezir bununla kalmadı, ertesi gün Anberî adlı Ma’berli bir cariyeye gönderdi. Bir sonraki gün geceleyin yatsıdan sonra birkaç arkadaşıyla yanıma geldi vezir. Eve girdiğinde yanında iki küçük çocuk vardı. Ona selâm verdim. Bana hâl hatır sordu. Teşekkürümü bildirdim, temennâ çektim, hayır dua ettim. Bu arada çocuklardan biri vezirin önüne “bukşa” (: bohça) bıraktı. Bukşa, “sebeniye”nin (: Mağribe özgü bohçanın) bir benzeridir. İçinden ipek kumaşlar ve mücevher dolu bir kutu çıkarıp bana uzattı; şöyle dedi:

“Eğer bunları sana cariyeyeyle gönderseydim, ‘bu benim malım, efendimin evinden getirdim!’ derdi. Bunlar senindir.”

Vezire dua üstüne dua yağdırdım, teşekkür ettim. O şükranla anılmaya lâyık biriydi, Allah rahmet eylesin.

Vezirin Ekşimesi, Gitmeye Niyetlenişim ve Bu Niyetimden Sonra Yine de Orada Kalışım

O günlerde vezir Süleyman Mânâyek bana haber göndererek kızıyla evlenmemi teklif etti. Ben de Vezir Cemaleddin’e haber saldım izin versin diye. Haberci döndüğünde şöyle diyordu:

“Bu haber hoşuna gitmedi. O, kendi kızını iddeti (: önceki koca gittikten sonra gerekli olan bekleme süresi) sona erdiğinde seninle evermek istiyor!”

Oysa iki kocası da gerdeğe girmeden tahtalı köyü boyladığı için Vezir Cemaleddin’in kızında uğursuzluk olduğuna kanaat getirmiştim! Bu yüzden onun evlilik teklifini kabul etmedim!

İşte o sıralarda sıtma hastalığına yakalandım, yatağa düştüm. Adaya ayak basan herkes bu yoldan geçer; sıtmaya yakalanır! Oradan ayrılmaya niyetlendim; birkaç süs eşyasını deniz boncuğu karşılığında

satıp Bengâle'ye gitmek üzere tekne kiraladım. Vedalaşmak için vezire vardığımda yolda beni karşılayan kadı:

"Vezir dedi ki; eğer yolculuğa çıkmak niyetindeyse ona ihsan ettiklerimizi tek tek geri verip öyle gitsin!" demesin mi! Ben de şu cevabı verdim:

"Süs eşyalarının bir kısmıyla deniz boncuğu aldım. İşte bunlar sizin olsun! Ne isterseniz yapın!"

Kadı meseleyi huzura aktardı. Sonra yanıma gelip;

"Vezir diyor ki; biz sana altın verdik, deniz boncuğu vermedik!" dedi. Ben şu karşılığı verdim:

"Tamam öyleyse! Onları satın size yine altın veririm!"

Boncukları benden satın almaları için tüccar tayfasına haber saldım. Ama vezir boş durmuyordu; beni seyahatten alıkoymak amacıyla işadamlarına teklifimi kabul etmemelerini salık veriyordu! Arkadan bana gönderdiği adamlarından biri:

"Vezir der ki; bizim yanımızda kalırsa arzu ettiği şeylere kavuşur!" dedi. Kendi kendime mırıldanıyordum:

"Şu anda onların boyunduruğu altındayım! Kendi arzumu kalmazsam beni zorla burada tutacaklar. İyisi mi boyun eğeyim!"

Haberciye dönerek şöyle dedim:

"Tamam ayrılmayacağım, onun yanında kalacağım." Adam vezirin yanına çıktı. Vezir cevabımdan pek memnun kalmıştı. Beni çağırttı. Yanına vardığımda hürmetle ayağa kalktı, boynuma sarıldı:

"Biz istiyoruz ki hep yanımızda olasın! Ama senin gönlün firaktadır; daim kaçmak dilersin!" dedi. Özür diledim, kabul etti. Ben de ekledim:

"Eğer burada kalmamı istiyorsanız şartlarımı kabul etmelisiniz!"

"Yeter ki şöyle, elbet kabul ederiz!" cevabını verdi.

"Evvelâ binitisiz dolaşmayacağımı belirtiyim!" dedim. Bu diyarın töresine göre vezirden başka kimse hayvanına atlayıp gezemez. Bana evvelce at verilmişti. Binip dolaşmaya başladığım zaman yaşlı-geç herkes hattâ çocuklar bile hayretle bakıyor, peşimden geliyordu. Durumu vezire aktarmış, şikâyetle bulunmuştum. Hemen harekete geçilmiş, dunkura çalınmış, hiçkimsenin beni takip etmemesi ilân edilmişti. Dunkura, bakır bir leğene (: gonga) benzemektedir; bir demir parçası ile güm güm vurulur üstüne. Ses çok uzaklardan duyulur. Bir yandan çalınırken bir yandan da duyuru yapılır.

Vezir:

"Eğer "devlet"e (: dület; tahtirevan) binmek istiyorsan mesele yok! Canın devlet istemezse bizde iki binek var. Biri kısarak, biri aygır.

Hangisini arzu edersen ona bin!" dedi. Kısrığı tercih ettim. Hemen getirildi ve beraberinde elbiseler de verildi. Bu arada vezire sordum:

"Satın aldığım deniz boncuklarını ne yapayım?" Cevap verdi:

"Bırak dostlarından birine, senin hesabına Bengâle'de satsın."

Ben de şart koştum:

"Ona yardımcı olması için birini görevlendirirsen tamam!"

Vezir:

"Peki öyle olsun!" deyince hemen Ebû Muhammed b. Ferhân adlı dostumu gönderdim. Onun yanına Hacı Ali adında birini kattılar.

Rastlantı bu ya, deniz çoştı; gemide bulunanlar azıklarına, sularına, direklerine hattâ babafingolarına kadar yanlarında ne varsa hepsini denize atmak zorunda kaldılar! Tam onaltı gece dümensiz, yelkensiz kısaca hiçbir âlet olmaksızın deryada mahsur kaldılar. Nice bir açlık, susuzluk ve belâdan sonra Seylân adasına kapağı atılar. Arkadaşım Ebû Muhammed b. Ferhân tam bir sene sonra yanıma geldi. Bu arada Hz. Âdem'in ayağını da ziyaret etmişti. O, benimle beraber ikinci kez orayı ziyaret etmiştir.

Onlarla Beraber Geçirdiğim Bayram

Ramazan bittiğinde vezir bana bir kat elbise gönderdi. Büyük namazgâha gittik. Vezirin geçeceği yol konaktan namaz sahasına kadar süslenmiş, zemin çeşitli örtülerle döşenmişti. Sağa sola öbek öbek veda (: deniz boncuğu) saçılmıştı. Bu güzergâh üzerinde emir ve ileri gelen devlet memurlarından evi bulunanların hepsi yol kenarlarına küçük Hind cevizi ağaçları, fevfel ve muz dikmiş; bir fidandan diğerine şeritler çekerek yeşil cevizler sarkıtmıştı.

Namazgâha doğru ilerleyiş esnasında kenardaki ev sahipleri kapı önünde duruyor, vezir geçerken onun ayaklarına ipek yahut pamuktan bir örtü atıyor, vezirin köleleri atik davranarak bu örtüyü ve yol üzerindeki deniz boncuklarını topluyordu. Vezir yayandı; sırtında ince keçi tüyünden Mısır yapımı bir ferace, başında ise kocaman bir sarık vardı. Belindeki peştamal ipektendi. Tepesinde dört gölgelik yürütülüyordu. Ayaklarında sandalet vardı. Öteki memurlar yalın ayakta. Davul, zurna ve borulardan oluşan bando grubu vezirin önünde ilerliyor, askerler önü ve arkayı tamamen kaplıyordu. İbadet yerine varılınca kadar hep bir ağızdan tekbir getirildi. Namaz kılındıktan sonra vezir oğlu hutbeye çıktı. Hutbenin ardından "mihaffe" türü (: kölelerce taşınan) tahtirevan getirerek veziri aldılar. Emirler ve diğer yüksek memurlar ona selâm için eğildiler; âdet olduğu üzere kumaş astılar. Aslında mihaffe denilen bu tür tah-

tirevanlara binmek hükümdara özgü bir şeydir; vezir daha önce böyle bir şeye binmemiştir.

Nihayet hamallar onu kaldırdılar, ben de atıma bindim. Böylece köşke girdik. Vezir yanında devlet erkânı ve ümerâ ile yüksek bir yere kuruldu. Köleler kılıç, değnek ve kalkanlarıyla ayakta dikilmekteydiler. Yemek yendi ve ardından fevfel, tenbül sunuldu. Nihayet sandal-mukasırlı denilen esansla dolu küçük bir tabak getirildi. Her grup yemeğini bitirdikçe sandal sürünüyordu. O gün bazılarının sofrasında Kavlem'den gönderilmiş sardalya salamurası gördüm. Bu tür balık Mulaybâr'da boldur. Vezir bir sardalya alıp yemeğe başladı. Bana dönerek:

"Bundan yemelisin, çünkü bu meret bizim memlekette hiç bulunmaz!" dedi. Cevap verdim:

"Pişmemiş şeyi nasıl yiyeyim?"

"Pişmiştir, pişmiştir!" deyince ben de:

"Bu balığı iyi bilirim; bizim memlekette çoktur!" dedim.

Evlenişim ve Kadılık Görevine Atanışım

Şevval ayının ikisinde vezir Süleyman Mânâyek'le sözleştik, onun kızını alacaktım. Vezir Cemaleddîn'e haber gönderdim, onun huzurunda köşkte nikâh merasimi yapılsın diye. Davetimi kabul etti, âdetlere uyarak tenbül ve sandal hazırlattı. Halk nikâhın kıyılacağı yere vaktinde gelip birikmişti ama vezir Süleyman bir hayli gecikti. Peşine adam gönderildiğinde kızının rahatsızlandığını bahane ederek özür diledi. Bu arada vezir Cemaleddîn kulağıma yanaşarak şöyle demesin mi:

"Muhakkak onun bizzat kızı gelmekten çekinmiştir! Zira o kız kendi başına karar verebilir. Şu anda herkes burada. Hükümdar hatunun üvey annesini almak ister misin? Vezir oğlu da o kadının kızıyla evlenmişti!"

Bu teklifi kaçırmadım; "olur!" dedim. Hemen kadıyla tanıklar getirildi, nikâh kıyıldı. Vezir benim yerime mihri ödedi. Birkaç gün sonra kadın geldi, beraber olduk.

Bu hatun, en iyi kadınlardandı. Öylesine güzel huylu ve anlayışlıydı ki üzerine evlendiğimde bile güle eğlene beni hazırlar, her yanıma güzel kokular sürer; giysimi öd ve amberle tütsülerdi. Suratını ekşitmez, hiçbir şeyi bozulmazdı.

O hatunla evlendiğim zaman vezir beni kadılığa zorladı. O benim kadı olmamı istiyordu, çünkü bir keresinde kadı efendiye itiraz etmiştim. Adam, mirası sahiplerine bölüştürürken onda birini kendine ayırıyordu! Kadıya dönmüş;

“Sadece onlarla kararlaştırdığın ücreti alabilirsin! Başka şey alamazsın!” demiştim. Herif doğru düzgün bilmiyordu meseleyi!

Kadılık makamına getirildiğimde şer’î kuralları uygulamaya çalıştım var gücümle. Burada, bizim memleketteki gibi derin anlaşmazlıklar yok. İlk kaldırdığım kötü geleneklerden biri, dul kadınlarla ilgiliydi. Âdet olduğu üzere boşandıkları erkeklerin evlerinde oturmaya devam ediyorlardı. Yani, başka bir talip çıkıncaya kadar önceki eşin evinde kalıyorlardı. Bu işe dur dedim! Böyle davranmaya devam eden yirmibeş adamı huzuruma çıkardım, hepsine ceza vererek sopa attırdım, sokaklarda millete seyrettirdim! Evlerindeki kadınları çıkardım. Ayrıca namaz konusunda da gevşekliğe son verdim. Erkeklerin Cuma namazından sonra hemen sokaklara çarşılara dalmalarını; namaz kılmayan birini yakaladıkları anda tutup getirmelerini tembih ettim! Böylelerini değnekle cezalandırdım, halka seyrettirdim. Devletin maaş alan imam ve müezzinleri uyardım, görevlerine dört elle sarılmaya mecbur ettim onları! Bu konuda bütün (Maldiv) adalarına emirnâmeler gönderdim. Kadınların mahrem yerlerini örtmeleri konusunda pek ziyade çalıştıysam da bunu başaramadım!

Sultan Şihâbeddîn’in Süveyd Yöresine Sürdüğü Vezir Abdullah b. Muhammed Hadramî’nin (: Hadramutlu) Gelişi ve Aramızda Geçen Olaylar

Ben bu adamın üvey kızını almış ve bu kızı tutkuyla sevmiştim. Asıl vezir haberci gönderip o adamı Mehel adasına geri getirttiği zaman hemen hediyeler gönderdim. Onu karşılamaya çıkarak büyük köşke kadar yanından ayrılmadım; bu esnada Abdullah b. Muhammed, asıl vezirin önünde eğildi, selâm verdi. Vezir onu gayet güzel bir eve yerleştirdi. Ben zaman zaman onu ziyaret ederdim.

Ramazanda îtikâfa girmiştim. Herkes ziyaretime geliyordu. Ama Vezir Abdullah gelmedi. Vezir Cemaleddîn bir gün samimiyet peyda olsun diye yanıma Abdullah’ı getirdi; ama ikimizin arasında gerginlik oldu!

Îtikâftan çıktığımda Abdullah’ın üvey kızı olan hatunumun dayıları bana onu şikâyet ettiler. Söz konusu dayılar, Vezir Cemaleddîn Sencerî’nin oğullarıydılar. Baba Cemaleddîn, Vezir Abdullah’ı oğullarına vasî olarak atamış. Daha sonra çocuklar büyüyüp şeriatın hükmü gereğince vesayetten çıkmışlar ama malları Abdullah’ın elinde kalmış. Onlar Abdullah’ın kadı huzuruna çıkmasını, âdilce yargılanmasını istediler. Ben davalılardan birini mahkemeye çağıracağım zaman âdetim olduğu üzere yazılı bir kâğıt gönderirdim. İlgili kişi duyuruyu alır

almaz mahkemeye koşardı. Gevşeklik ederse cezalandırırdım. Abdullah'a da böyle bir duyuru yazısı gönderdim. O küplere bindi; nasıl gönderir diyerek bana kin tuttu! Ama içten kaynayan bir kazan gibi nefretini açığa vurmadı. Kendisi mahkemeye çıkacağına, vekâleten birini (: müvekkel: avukat) gönderdi. Bu arada benim hakkımda ileri geri konuştuğu haberini aldım.

Orada büyük küçük herkesin Vezir Cemaleddin'e hıdme ettikleri (: eğilip selâm verdikleri) gibi Abdullah'a da saygıyla eğilmeleri süregelen bir âdetti. Hıdmenin (: selâmın) usûlü şöyledir: Önce işaret parmağı yere değdirilir, sonra bu parmak öpülüp başa konulur. Tavrımı göstermek amacıyla tellallara emir saldı; "Her kim büyük vezire eğilip selâm verdiği gibi Abdullah'a da selâm verirse ceza görecektir!" dedim. Bunu hükümdar konağında duyurdum. Hiç kimsenin bu kuralı çiğneyemeyeceğine dair and içtim; Abdullah'ın kini arttı.

Bu arada cediti Sultan Davud olan bir vezir kızıyla, daha sonra Sultan Şihâbeddin'in eski hanımı olan bir kadınla evlendim. Vezir kızı ahali nezdinde itibarlı biriydi. Çünkü Sultan Davud, efsanevî Sultan Ahmed Şenûrâza'nın torunuydu.⁴⁷¹ O vezirin bana verdiği büyük bahçeye üç ev yaptırdım. Dördüncü karım Vezir Abdullah'ın üvey kızı ise kendi evinde oturuyordu. Bu kadın, eşlerim arasında en sevdiğim ve üstün tuttuğumdur. İşte adını saydığım bu kişilerle evlilik yoluyla akrabalık kurduğum için öteki vezir ve ada âyânı acze düşüp benden çekindiler. Ama boş durmayıp benimle vezir arasına fitne soktular, laf getirip götürdüler! Vebali onun boynuna; bu işte Vezir Abdullah'ın büyük rolü vardı. Sonunda ayrılık ve yabancılık hissi egemen oldu aramızda.

Onlardan Ayrılışım ve Bunun Sebebi

Rastlantı bu ya, bir gün sultanın kölelerinden biri hakkında vezire şikâyet geldi. Şikâyeti yapan, o kölenin hanımıydı. Kadın, kocasının bir hükümdar gözdesiyle beraber olduğunu; yani açıkça zina ettiğini bildirdi. Vezirin gönderdiği tanıklar cariyenin evine vardıklarında köleyi onunla aynı yatakta uyurken buldular. İkisini de hapse attılar! Sabahleyin olaydan haberdar oldum. Büyük salona gidip makamıma kuruldum. Ama konu hakkında tek söz söylemedim. İleri gelenlerden biri bana yanaşıp:

"Vezir, bir ihtiyacın var mı diye soruyor!" dedi.

Ben de:

"Hayır!" cevabını verdim. Vezirin amacı carie ile köle hakkında bir şeyler söylememi sağlamaktı. Çünkü âdetim olduğu üzre, ortada

bir dava varsa hemen hüküm verirdim. Vezirle aram bozulunca kadılık görevimi bırakmıştım. Ama konağıma döndüm, yargı makamıma oturdum. Hemen bir yüksek memur sökün etti ve bana seslendi:

“Vezir sana der ki; dün cariyeyle köle arasında şöyle bir hâdisе vuku bulmuştur. Gereğini yapasın ve ikisi hakkında şeriatla hükmedesin!”

“Bu konu hakkında ancak sultanın sarayında hüküm vermem doğru olur!” dedim. Saraya döndüm.

Ahali toplandı, carie ve köle huzura çıkarıldı. Kimse yokken baş başa kalmaları sebebiyle ceza olarak ikisine de biraz kötek atılmasını emrettim; kadını serbest bırakıp köleyi hapse attırdım, evime döndüm. Vezir boş durmuyordu; ileri gelenlerden oluşan bir heyet göndererek kölenin de serbest bırakılmasını talep etti. Ben şu cevabı verdim:

“Efendisinin ırzını çiğneyen bir zenci köle için mi aracı oluyorsunuz? Oysa siz değil misiniz daha dün bir kölesinin evine girdiği için Sultan Şihâbeddîn’i tahttan indirip katledenler?”

Hemen köleyi çağırttım, onu hayzurân (: bambu) çubuklarıyla dövdürdüm. Bunlar kamçıdan daha çok acıtır. Ayrıca kölenin boynuna ip taktırdım, ada halkına seyrettirdim. Olay vezire bildirildi. Herif küplere bindi; kalktı oturdu, kalktı oturdu, derhal ileri gelen memurlarla yüksek rütbeli kumandanları toplayıp beni çağırdı. Yanına vardığımda eğilip selâm verme âdetini bir kenara atarak sadece “Selâm aleyküm!” dedim ve oradakilere dönerek:

“Hepiniz tanıksınız! Ben artık âciz kaldığım için kadılık görevinden kendimi azlettim!” diye sitem ettim. Vezir bana söylenmeye başladı. Yüksek bir yere çıkıp tam hizâsına geçtim ve ona ağır bir karşılık verdim.

Müezzinin sesi duyuldu, akşamı okuyordu. Vezir söyleniyordu:

“Bir de bana hükümdar diyorlar! Şu haytaı çağırdım, suratına bağırma için; tuttu o bana öfkelendi!”

Böyle diye diye konağına girdi. Benim onlara karşı kendime güvenişimin, burnu havada oluşumun sebebi Hind sultanıydı. Çünkü onlar Hind sultanı nezdindeki itibarımı iyi biliyorlardı. Çok ama çok uzakta da olsa onun korkusu kalplerine egemendi. Vezir, konağına vardığında daha önce görevinden alınan cesur kadıyı yanıma gönderdi. Kadı mırıldandı:

“Efendimiz senin için diyor ki nasıl da utanmadan herkesin yanında saygısızca davrandı, önümde eğilmedi!” Cevap verdim;

“Gönlüm ondan hoşnut, sinem ona açıkken elbet eğilir, saygıyla selâmlardım! Araya gerginlik girip hava bozunca bu âdeti bıraktım.

Hem, Müslümanların dirlik, esenlik ve rahmet bildirisi selâm değil midir? Ben de selâm verdim!”

Gitti...

Vezir tarafından bir süre sonra tekrar yanıma gönderildi;

“Senin amacın buradan çekip gitmektir! Kadınların “mıhr”ını (: evlilik hakkı olarak alacakları malı) ver, halkın borçlarını da öde! Bundan sonra istersen çek git!” dedi; hemen kabul ettim, saygıyla eğildim!

Evime döndüm, üzerimdeki tüm borçları ödedim. O sıralarda vezir bana eve döşenen birkaç eşya ile kapkacak vermişti. Her istediğimi veriyor, beni el üstünde tutuyordu. Ama artık hakkımdaki düşünceleri değişmiş, benden korkmaya başlamıştı.

Zaman geldi, borçlarımdan tamamen kurtulduğumu ve gitmek için hazırlıklara başladığımı haber alan vezir tüm söylediklerine pişman olarak seyahat için gerekli izni vermekte yavaş davrandı, işi savsakladı. “Kesinlikle gideceğim!” diye ağır yeminler ettim. Yanımdaki eşyaları sahil kıyısındaki bir mescide taşıdım. Hanımlarımdan birini boşadım, öteki hatunum hamileydi, ona dokuz ay içinde döneceğimi; dönmezsem dilediği gibi hareket etmekte serbest olacağını söyledim. Sultan Şihâbeddîn’in dulü olan hanımını yanıma aldım, Mülûk adasında oturan pederine teslim etmek için. İlk karımı da yanıma aldım. Bu hatunumun kızı hükümdarın kızkardeşiydi. Vezir Ömer Deherd ve deniz komutanı olan Vezir Hasan’la anlaştım; Ma’ber ülkesine gidecektim; oranın hükümdarı benim bacanağımdı. O, bu adaların kendi egemenliği altına girmesi için asker gönderecek, ben de onun vekili olacaktım bu işte! Buradakilerle aramdaki parola gemilere beyaz bayrak çekilmesiydi; işareti görür görmez karada isyan başlayacaktı. Vezirle aramızda tatsızlık olmadan önce böyle fesat işleri aklımın ucundan bile geçirmemiş; kendime bile fısıldamamıştım...

Vezir benden korkuyor, herkese şöyle diyordu:

“Bu adam mutlaka pâyemi alacak! Ya yaşarken göreceğim bunu, ya da öldüğümde bu işi yapacak!”

Benim durumuma dair sorular sorar ve hep mırıldanmış:

“Duyduğuma göre Hind hükümdarı ona koca bir servet göndermiş, bana karşı ayaklansın diye!”

Denize açılma isteğimi hep endişeyle karşılıyordu; bir gün Ma’ber ülkesinden ordularla döneceğimi sanıyordu. Nihayet adam gönderdi; bana bir gemi hazırlatıncaya kadar burada kalmalıymışım! Ama ben reddettim.

Hükümdar hatunun kızkardeşi, anasının benimle gitmesinden ötürü ablasına şikâyetle bulundu. Hükümdar hatun benimle giden

annesini yoldan çevirmek istediye de başaramadı! Kadının kararlılığını görünce işi zora koştı ve şöyle dedi ona:

“Takıların tümü benderin malıdır! Eğer Celâleddin’in bunları sana armağan ettiğine dair tanık bulabilirsen ne âlâ! Aksi takdirde hepsini geri vermelisin!”

Söz konusu takılar son derece kıymetli olmasına rağmen anne hepsini geri verdi! Bu arada ben mescitteyken yüksek devlet memurlarıyla saygın kişiler yanıma gelip seyahat fikrinden vazgeçmemi istediler.

“Eğer ağır yeminler etmeseydim fikrimden cayardım!” dedim.

“Eh, ille de yemininin yerini bulmasını istiyorsan var bir adaya, sonra geri gel!” dediler. Onları hoşnut etmek için:

“Tamam öyle yaparım!” dedim. Suyu açılacağım gece elveda demek için asıl vezirin (: hükümdar hatunun kocasının) yanına vardım; beni kucakladı, ağladı. Gözyaşları ayağıma damladı. Ardından akraba ve dostlarını ayaklanırlar endişesiyle o geceyi adanın her yanına adam salıp nöbetçi dikerek uyumadan geçirdi sayın vezir!..

Yola çıktım, Vezir Ali adasına vardım. Hanımın feci bir sancıya yakalanarak geri dönmek istediğini söyledi. Kadını orada bırakarak durumu bir yazıyla asıl vezire ilettim. Çünkü bu kadın, vezir oğlunun kayınvalidesiydi. Süre belirleyerek evlendiğim hanımı da boşayıp sevdiğim cariyeyi götürdüm gideceğim yere. Bölgeden bölgeye geçerek dolaştık durduk bu adalarda.

Tek Memeli Kadınlar

Bu adaların birinde gördüğüm kadının göğsünde tek memesi vardı. Onun kızlarından biri kendi gibi tek memeli, diğeryse normaldi. Ama iki memesinden biri büyük ve süt dolu, diğeri küçücük ve kupkuruydu. Onların durumuna şaşıtm kaldım.

Tek Evli Ada, Nâhûda İbrahim’in Misafirperverliği ve Mehel’e Dönüş)

Yolda uğradığımız adalardan birinde sadece bir hane vardı! Sahibi, hanımı ve çocuklarıyla burada yaşayan bir adamdı. Adam, küçük Hind cevizi ağaçlarından yapılmış kayığına atlar, suya açılıp balık avlar, aklı estiğinde dilediği adaya giderdi. Orada iki kargadan başka kara kuşuna rastlamadım! Adaya ayak bastığımızda kargalar önümüzde uçuşup gemimizin üstünde dört döndüler!

Allah’a andolsun, bu adama gıpta ettim! “Bura benim olsaydı bir kuytuya çekilir, hakikat (: ölüm) gelinceye kadar öylece yaşardım” diye geçirdim içimden...

Daha sonra Mülûk adasına vardım. Ma'ber'e gitmek üzere bineceğim gemi oradaydı. Gemi sahibi Nâhûda İbrahim dostlarıyla karşıladı beni. Müthiş bir şölen verdiler şerefime. Asıl vezir bu adaya yazılı emir-nâme göndermişti; bana yüzyirmi "bustuvâ" deniz boncuğu, yirmi kadeh "atvân" (: Hind cevizi balı) hergün bir miktar tenbûl, fevfel ve balık verilsin diye. Burada yetmiş gün kaldım, iki hatunla evlendim.

Adaların en güzeli olan Mülûk adası bir uçtan bir uca yemyeşildi. Garip bir özelliği vardı bu adanın; orada yetişen herhangi bir ağaçtan kesilen dal toprağa veya duvara dikilse hemen boy verir, yaprak yaparak gülümseyerek ağaç hâline gelir. Bir de şunu söylemeli, buranın Hind cevizleri sene boyunca hiç durmadan meyve veriyor.

Adanın yerli halkı, Nâhûda İbrahim'in bir yağma hareketine girişmesinden endişelenmiş, gemisinde bulunan tüm silâhları oradan ayrılacağı güne kadar alıp bir yerde tutmak istemişti. Bu yüzden kavga çıktı.

Mehel adasına döndük, ama karaya çıkmadık. Meseleyi yazıyla asıl vezire bildirdim. Vezir yazılı cevabında, silâhların geri alınmasının mümkün olmadığını bildirdi. Yeniden Mülûk adasına döndük. Yediyüzkırkbeş senesinin Rebûlâhir ortalarında⁴⁷² Mülûk'tan ayrıldık. O sene Şaban ayında Vezir Cemaleddin vefat etti. –Allah rahmet eylesin– hükümdar hatun ondan hamile kalmış, ölümünün ardından doğum yapmıştı. Bu hatunla daha sonra Vezir Abdullah evlenmiştir.

ELLİİKİNCİ BÖLÜM

Seylân'a ve Ma'ber Ülkesine Doğru

Yanımızda işini iyi bilen doğru dürüst bir kaptan yoktu ama yolculuğa devam ettik. Maldiv adalarıyla Ma'ber arası üç gün tutuyor. Tam dokuz gün gittikten sonra Seylân adasına çıktık. Karşımızda safi duman bir sütun gibi göklere yükselen Serendîb dağı vardı.⁴⁷³ Ada ile ilgili olarak denizciler bize dedi ki:

“Buranın limanı, tüccar tayfasının güvenle girip çıktığı bir hükümdar ülkesinin limanı gibi değildir. Hattâ şunu söyleyelim; bu liman azgın zalimlerden olan Ayırî Şakarvatî adlı zorbanın ülkesindendir! Onun gemileri denizlerde gemi soyar, korsanlık eder!”

Kulağımıza fısıldanan bu söylentilerden ötürü limana çıkmaya korktuk. İşe bakın, gayet sert ve tehlikeli bir rüzgâr esmeye başlayınca deryaya batıp boğulacağız diye yüreğimiz ağzımıza geldi. Ben dayanamadım, gemi sahibine çıkıştım:

“Beni kıyıya at! Merak etme, senin için bu hükümdardan “emân” (: güvenlik belgesi) alırım!” dedim. Adam beni sahile çıkarttı. Gâvur ahali yanımıza gelip:

“Siz de kimsiniz?” diye sual ettiklerinde, Ma'ber sultanının bacağı ve arkadaşı olduğumu, onu ziyaret etmek için yolculuğa çıktığımı, gemide bulunan her şeyin hediye olarak ona götürüldüğünü haber verdim. Adamlar gitti, hükümdarlarına durumu anlattılar.

Ayırî Şakarvatî beni çağırdı. Battâla (: Puttalam) şehrinde huzuruna çıktım. Burası ülkenin idare merkezidir, küçük fakat şirin bir şehirdir. Her yanı tahta duvarla çevrili. Şehrin bütün kıyıları sel sularının taşıyıp yığıldığı “kırfé” (: tarçın) kütükleriyle dolu. Tepeler gibi üst üste! Ma'ber ve Mulaybâr (: Malabar) ahalisi herhangi bir ücret ödemedi kütükleri alıp götürüyorlar. Ama bunun karşılığında hükümdara kumaş vesaire hediye etmekten geri durmuyorlar. Ma'ber ülkesi

ile bu adanın arası bir gün bir gece tutar. Burada “bakkam” (: kızıl-
ğaç) ve “kelahî” adlı bitkiden geçilmiyor. Kelahî Hindistan’a özgü
öddür. Ama bu bitki (diğer bir esans kaynağı olan) “kumârî” ve
“kakullî”ye benzemiyor. İlerde anlatacağız.

Seylân Hükümdarı

İsmi Ayrı Şakarvatî’dir. Denizde kudretli bir hükümdar. Bir kere-
sinde Ma’ber’deydim, bu adamın ora limanına büyüklü küçüklü yüz
kadar gemisinin geldiğine tanık oldum. Kıyıda Yemen’e gitmek üzere
Ma’ber sultanının sekiz gemisi vardır. Ma’ber sultanı ne olur ne
olmaz diyerek hazırlıklı olunmasını ve gemilerin muhafazası için
adam toplanmasını emretti. Seylânlılar karşılarındakini tetik bulup
etrafı yağmalama fırsatını ele geçiremeyince:

“Bizim de sizinle Yemen’e gidecek gemilerimiz var, onları koru-
mak için geldik!” dediler!

Seylân hükümdarının huzuruna çıktığımda o ayağa kalktı, beni
yanına oturttu. İltifat ederek şöyle dedi:

“Dostların can korkusu olmadan limana çıksınlar! Ayrılıncaya
kadar da benim misafirim olsunlar. Çünkü Ma’ber sultanıyla aram
iyidir.”

Ayrı Şakarvatî’nin yanında üç gün kaldım, her gün gittikçe artan
bir saygı ve ikramla yanaştı bana. Farsça anlıyordu. Gezdiğim ülke ve
hükümdarlar hakkında anlattığım şeyleri ağzı kulağında dinliyordu.
Bir gün huzuruna çıktığımda pek çok inci gördüm; ülkesinin sınırları
içinde bulunan inci avlama yerlerinden getirilmiş bu kıymetli mücev-
herlerin en iyileri sarayın has adamları tarafından ayıklanıyor ve bir
köşeye bırakılıyordu. Hükümdar sordu:

“Dolaştığın ülkelerde inci avlama mekânları gördün mü?”

Cevap verdim:

“Evet İbnü’s-Sevâmeli’nin Kays ve Kışm adalarında gördüm.”

Hükümdar:

“Daha önce hiç duymamıştım bunu!” diyerek eline birkaç inci
aldı ve sordu:

“Oralarda şunun gibisi var mı?”

Cevap verdim:

“Hayır, öylesini değil daha kalitesizini gördüm.”

Bu sözünden hoşlandı;

“Şu inciler senin!” dedi ve ekledi:

“Çekinme! Dile benden ne dilersen!”

Ben de isteğimi belirttim:

"Bu adaya ayak bastığımdan beri içimi yakan ateş Kadem-i Âdem'i (: ayak izini) görmektir. Hak Teâlâ'nın selâmı onun üzerine olsun. Başka bir arzum yoktur!" dedim. Oralılar Âdem Peygamber'e "Bâbâ", Hz. Havvâ'ya "Mâmâ" diyorlar. Hükümdar:

"Bu iş kolay! Seni oraya götürsün diye yanına bir kılavuz katarız!" deyince:

"Ben de bunu istiyorum!" diye cevap verdim ve devam ettim:

"Beni getiren şu büyük gemi inşallah güven içinde Ma'ber ülkesine ulaşacaktır. Ben Âdem Peygamber'in mübarek ayak izini ziyaretten döndüğüm vakit sen yardım eder; kendi gemileriyle götürürsün beni."

"Peki olur!" diye cevapladı hükümdar. Bu işi bindiğim geminin sahibine anlattığımda:

"Sen oradan dönmedikçe, bir sene beklesem de buradan ayrılmam!" dedi. Gemi sahibinin ısrarını Ayrı Şakarvatî'ye anlattım. Şu cevabı verdi:

"Tamam, sen ziyaretinden dönünceye kadar gemi sahibi benim konuğum olsun!"

Böylece özel olarak bana kendi köleleri tarafından taşınan bir devlet (: dület) verdi. Bu ziyaret için beraberimde giden kafile bir hayli kalabalıktı; erzağı taşımak için onbeş kişi, her sene bu kutlu yeri ziyarete giden dört cûkî (: yogi), üç brahman ve onların arkadaşları olan on kişi. Su konusunda endişe etmedik, yolda gayet bol miktarda bulunuyordu.

İlk gün bir nehir kıyısına vardık. Hayzurân dallarından yapılmış bir salla nehri geçtik. Böylece Menâr Mendelî (: Minnari Mandel) adlı şirin şehre ulaştık. Burası hükümdara ait arazinin hudududur. Halk bize mükellef bir ziyafet çekti. Yemek, civardaki ormandan avlanıp henüz diriye getirilen manda yavrusunun taze eti, pirinç, yağ, balık, tavuk ve süttten oluşuyordu. Orada, hastalandığı için yarı yolda kalmış bir Horasanlıdan başka Müslüman görmedik. O da bizimle beraber düştü yola. Güzergâhımıza devam edip Bender Selâvât adlı küçük kasabaya ulaştık. Oradan da hareket edip gayet sulak ve aşılması pek güç yerlerden geçtik.

Oralarda her taraf fil kaynıyorsa da gelen gidene ve ziyaretçilere zararları dokunmuyor. Kuşkusuz onların bu uysallığı Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf'in kerametindendir.

Eskiden gâvurlar, Müslüman grupların bu mübarek yeri ziyaret etmesine engel olur, yol kesip eziyet eder, onlarla beraber oturup yemek yemez hattâ alışverişten dahi kaçınırlardı. Bu kutlu mekânı

ziyaret için takip edilen yolu ilk kateden ve güvenliği sağlayan Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf'tir. İlk ciltte anlattığımız gibi filler şeyhin tüm arkadaşlarını öldürmüş ve sadece o kurtulmuştu. Daha da ötesi şeyh efendiyi sırtlarına alıp taşımışlardı. İşte o olaydan beri gâvur tayfası Müslümanlara saygı göstermeye, evlerine konuk etmeye, çoluk çocuklarıyla beraber onlara karşı sakın ve barışçıl görünmeye başladılar. Gâvurlar hâlâ Şeyh Ebû Abdullah'a derin bir hürmet beslemekte, onu Şeyh-i Kebîr (: Büyük Üstad) diye anmaktadırlar.

Daha sonra Kunakâr şehrine ulaştık. Bu şehir ülke hükümdarının payitahtıdır. Şehir, Hûr-ı Yâkût (: Yâkût körfezi) denilen bir körfez kıyısına iki dağ arasına kurulu. Bu körfez, içinde yakut bulunmasından ötürü böyle isimlendirilmiş. Şehir dışında Şâvuş (: Çavuş) adıyla bilinen Şirazlı Şeyh Osman'ın mescidi bulunuyor. Gerek yörenin hükümdarı gerekse ahalisi Şeyh Osman'ı ziyaret ediyor, ona karşı pek hürmetli davranıyorlar. Önceleri Hz. Âdem'in ayak izini ziyaret edenlere bu şeyh kılavuzluk yaparmış. Ama el ve ayakları kesilince onun görevini oğulları ve köleleri üstlenmiş. Şeyh Osman'ın el ve ayaklarını kaybetmesinin sebebi bir sığırı boğazlamasıdır. Çünkü Hind gâvurunun yasasına göre sığır boğazlayan ya hemen öldürülür yahut sığır derisi içine konularak yakılır! Lâkin Şeyh Osman saygıdeğer biri olduğu için sadece el ve ayaklarını kesmişler. Daha sonra bir çarşıdan alınan vergiyi ona tahsis etmişler!

Konakâr Sultanı

Kunâr diye bilinirdi. Beyaz bir fili vardı. Dünyada bundan başka beyaz fil görmedim. Hükümdar bu hayvana bayram günleri biner, alnına da koca koca yakut taşları asardı. Vakit gelip devletin nüfuzlu adamları bu hükümdara karşı ayaklanarak gözlerini kör edince oğlu geçmiştir tahta; Kunâr orada kör olarak hayatına devam etmektedir.

Yakuta Dair

Behremân adlı enteresan yakut sadece bu şehirde bulunuyor. Bu taş cinsinin bir kısmı körfezden çıkarılır. Ahali nezdinde yakutun en kıymetlisi, bu türden olanlardır. Bir bölümü ise toprak altından çıkarılır. Zaten Seylân adasının her yerinde yakut var. Ama orada satın alma yoluyla arazi sahibi olmak mümkün. Meselâ kişi bir parça arazi satın alıp yakut bulmak amacıyla kazsa önce kaya gibi beyaz taşlarla karşılaşır. İşte bu taşların iç kısmındaki gözeneklerindedir yakut. Adam bu beyaz taşları erbabı olan oyuculara getirir. Oyucu, yakutları çıkarıncaya kadar taşları sabırla kazar ve oyar. Yakut denen taşın kır-

mızı, sarı ve oralıların “neylem” dediği mavi renkte olanları vardır. Ahalinin töresine göre kıymeti yüz “fenem”e ulaşan yakut hükümdara aittir. Hükümdar karşılığını ödeyerek bu taşı alır. Kıymetçe bundan aşağı olanlar sahibine aittir. Yüz “fenem”, altı dinar altın eder.

Seylân adasındaki kadınların işte bu yakutlardan yapılmış rengârenk takıları vardır. Bunları bilezik ve halhal yerine el ve ayaklarına takıyorlar. Hükümdarın cariyeleriye safi yakutla süslenmiş türbanları başlarına geçiriyorlar. Büyük beyaz filin alnında her biri tavuk yumurtasından daha büyük yedi yakut gördüm! Hükümdar Ayırî Şakarvatî'nin yanında avuç içi kadar yakuttan yapılmış bir kâse gördüm. İçinde öd yağı vardı. Gözlerimdeki hayreti gören Ayırî Şakarvatî şöyle dedi:

“Bizde bundan daha irileri var!”

Daha sonra Kunakâr'dan ayrılıp Ustâ Mahmûd Lûri'nin adıyla bilinen bir mağaraya vardık. Buraya adını veren Mahmûd ermiş insanlardanmış. Mağarayı küçük bir körfez kıyısında bulunan tepenin eteğine kazmış. Yolumuza devam ettik, Hôr-i Bûzne denen körfeze ulaştık. Bûzne maymunlar anlamına geliyor.

Maymunlar

Bu dağlarda maymun çok. Bu simsiyah hayvanların kuyrukları uzun. Erkekleri tıpkı insan gibi sakallı! Şeyh Osman ile oğlu ve diğerlerinin bana anlattığına göre maymunların bir başkanı varmış, hükümdar gibi itaat görürmüş hemcinslerinden. Hükümdar maymun, başına ağaç yapraklarından bir şeyler sarar ve asâya dayanır, sağında solunda eli sopalı dört maymun dikilirmiş. O oturunca dört maymun derhal onun başucunda beklemeye başlarmış. Ayrıca dişisi ve yavruları her gün gelip önünde elpençe divan dururmuş. Diğer maymunlar huzura çıktıklarında hükümdardan daha öteye çömelir, bir hayli mesafeli oturlarmış. Sözü geçen dört maymundan biri bir şey söyleyince tüm maymunlar sırtlarını çevirip çıkarlarmış huzurdan. Daha sonra her birinin elinde muz, limon veya benzeri bir meyve ile geldiği görülürmüş; meyveleri hükümdar ve dört yaveri ile yavrular yermiş afiyetle!

Cûkilerden birinin bana anlattığına göre dört maymun, hükümdar huzurunda bir maymunu sopayla dövmüş ve tüylerini yolmuş!

Güvenilir adamların bana anlattığı şu ki, maymunlardan biri kendini savunmaktan aciz bir kız çocuğunu yakaladığında onunla cinsel ilişkiye giriyormuş. Adanın ahalisinden biri bana şunları söyledi:

Adamın evine maymunlardan biri girmiş. Ev sahibinin kızı odalardan birine varınca bu maymun da hemen arkadan dalıveriyor. Kız çılglığı basıyorsa da maymun galip geliyor.

Adam sözlerini şöyle bağladı:

“Odaya girdiğimizde maymunu kızcağızın iki bacağı arasında bulduk ve hemen öldürdük hayvanı!”

(İbn Battûta anlatıyor)

Yolumuza devam ettik, Hayzurân Körfezi’ne açıldık. Birinci ciltte belirttiğimiz gibi Ebû Abdullah b. Hafif bu körfezden iki yakut çıkar-mış ve ada hükümdarına vermişti.

Sonra Beyt-i Acûz (: kocakarı evi) diye bilinen ve insanların yaşa-dığı muntikanın sonu olan bir noktaya vardık. Orada ermişlerden Baba Tâhîr’in mağarasını ziyaret ettik. Sonra Sebîk Mağarası’na var-dık. Sebîk, gâvur hükümdarlarındandır. Dünyadan el etek çekip bu mağaraya sığınmıştır.

Uçan Sülükler

Burada gerçekten uçan sülükler gördük. Onlara **zûlû** adını veriyor-lar.⁴⁷⁴ Zûlûlar su kenarlarındaki ağaç ve otların üstünde yaşıyor. Bir insan zûlûya yaklaşıncı ansızın atlar bu hayvan! Ve vücudun neresine yapışırsa hemen doymaz, ciddî miktarda kan emer! Ahali bu hayvan-lardan korunmak için yanlarında limon taşıyor! Çünkü zûlûnun üstüne limon sıkılınca yapıştığı yeri zınk diye bırakıyor! Sülûğün yapıştığı kıs-mı bu işe özgü tahta bir bıçakla çiziktirip soyarlar. Anlatılanlara göre ziyaretçilerden biri söz konusu sülüklü mevkiden geçerken vücuduna yapışan hayvancıklara önem vermeyip üstüne limon sıkmadığı için aşır-ı kan kaybetmiş ve canından olmuş! İşte o adam Bâbâ Hûzî adını taşı-yormuş. Burada bu isimle anılan bir mağara mevcut.

Yolumuza devam ettik, Yedi Mağara denilen yere vardık. Sonra Akabe-i İskender’e (: İskender yokuşu) vardık. Orada İsfahanlı Mağa-rası diye bilinen bir oyuk, bir su kaynağı ve ıssız bir kale var. Issız kalenin alt tarafı Gûtekâh-ı Ârifân (: erenlerin dalış yeri) adıyla bilinen meşhur bir körfezdir. Yine o civarda Nârenc (: portakal) Mağarası ile Sultan Mağarası bulunuyor. Dervâze-i Cebel de tam bu mağaranın yanındadır; yani dağın kapısı, giriş yeri demek...

Serendîb Dağı

Dünyanın en yüksek dağlarındandır.⁴⁷⁵ Aramızda dokuz günlük bir mesafe varken denizden gördük bu ulu dağı. Zirveye çıktığımız zaman bulutlar dağın alt tarafını görmemizi engelliyordu; topukları-mızda sis vardı. Burada yaprak dökmeyen cinsten nice ağaçlar, rengâ-renk çiçekler ve avuç içi büyüklüğünde kırmızı gül yetişiyor. Bu cins gülde bir yazı olurmuş. Halk inanıyor ki, bu yazı okunduğunda Hak

Teâlâ'nın ve onun elçisinin adları çıkarmış; Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın.

Dağda Âdem ayağına gitmenin iki yolu vardır. Biri Bâbâ yolu diğeri Mâmâ yolu diye adlandırılmıştır. Onlar Âdem ve Havvâ'ya Bâbâ ve Mâmâ diyorlar. –Allah'ın selâmı Âdem ve Havvâ üstüne olsun– Mâmâ yolu gayet kolaydır; ziyaretçiler dönüşte bu güzergâhı takip ederler ama Âdem ayağına bu yoldan çıkanlar orayı ziyaret etmiş sayılmazlar! Bâbâ yolu ise pek çetindir. Oradan çıkmak ömür törpüsüdür! Dağın alt tarafında, tam dervâzenin (: kapının) olduğu yerde İskender Mağarası diye bilinen bir oyuk ve su kaynağı vardır.

Eski ziyaretçiler dağa çıkmak için bir tür merdiven yapmışlar kayaları yontarak! Demir kazıklar çakılmış ve çıkanların tutunmaları için zincirler asılmış bu kazıklara. On zincir var. İkişi dağın eteğinde, kapının bulunduğu yerde. Yedisi hemen bunun üstünde, ardı ardına yukarı doğru uzanıyor. Onuncu ise şahadet zinciri diye anılıyor. Çünkü insan o noktaya çıkıp dağın dibine bir göz attığında düşecekmiş korkusuna kapılır da kelime-i şahadet getirir!

O zinciri geçtiğinde bakımsız sarp bir yol bulursun önünde. Onuncu zincirden Hızır Mağarası'na kadar yedi millik bir mesafe vardır. Bu mağaranın çevresi geniştir. Hemen yanında balık dolu Hızır Kaynağı görülür. Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın; kimse bu balıkları alamaz! Mağaranın yanında, gidip-gelinen yolun iki tarafında taş içine oyulmuş iki gölet bulunuyor. Ziyaretçiler yanlarında taşıdıkları eşyayı Hızır Mağarası'na bırakıp iki mil daha tırmanırlar; Kadem'in (: Âdem ayağının) bulunduğu zirveye dek.

Kadem-i Âdem

Babamız Âdem'in kutlu ayağının izi düz bir alanda yükselen siyah bir kaya içindedir. Hak Teâlâ onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatsın. Ayak kayaya gömülmüş, derin bir oyuk bırakmıştır. Uzunluğu onbir karıştır. Eski zamanlarda Çin halkı buraya gelerek kayadaki ayak izinin başparmak ve devamını kırmışlar, Zeytûn şehrindeki bir mabede koymuşlardır. En uzak diyarlardan ziyaretçi gelir bu mübarek yere. Kayada ayak izinin bulunduğu yere dokuz çukur kazılmıştır. Gâvur ziyaretçiler bu çukurlara altın, yakut ve inci bırakıyor. Bir de bakarsın ki fakir fukara tayfası Hızır Mağarası'na vardıklarında birbirleriyle yarış edercesine koşmaya başlamıştır; çukurlardaki serveti almak için! Biz birkaç ucuz taş ve altından başka bir şey bulamadık, bunları da kılavuza verdik. Buranın âdeti, ziyaretçilerin Hızır Mağarası'nda üç gün kalıp sabah akşam mübarek ayağı ziyaret etmeleridir.

Biz de böyle yaptık. Üçüncü gün tamam olunca Mâmâ yoluyla dönerek Şeym Mağarası'nda konakladık. Burada Şeym, Âdem Peygamber'in oğlu Şit'tir. Sonra sırayla Semek Körfezi'ne, Kurmule kasabasına, Ceber Kâvân kasabasına ve Dildîneve kasabasına geçtik. Oradan Atkalanca kasabasına vardık. Şeyh Ebû Abdullah b. Hafif kışı Atkalanca'da geçirdi.

Bahsettiğimiz bu konakların hepsi Serendîb dağındadır. Bu güzergâhta, dağın eteğine yakın bir yerde Dıraht-ı Revân (: yürüyen ağaç) denilen artık yaprağı dökülmez bir yaşlı ağaç var. Onun yaprağını gören birine rastlamadım. Bu ağacı mâşiye (: yürüyen) diye de nitelendirirler. Çünkü zirveden bakan onu kendisinden çok uzak ve dağın eteğine yakın görmektedir; oysa dağın dibinden bakan bu ağacı ta yukarılarda sanmaktadır. Dıraht-ı Revân'ın yaprak döküşünü seyretmek amacıyla devamlı dağ eteğinde bekleyen bir bölük cûkî gördüm. Ağaç ulaşılacak bir yerde değil aslında. Onların bu ağaca dair birtakım uydurmaları var. Güya, yapraklarından yiyen kimse pir-i fânî de olsa hemen gencelirmiş! Gerçek olmayan, saçma bir söz!

Bu dağın alt tarafında dibinden yakut çıkarılan muazzam bir körfez var. Suyu masmavi, gök renginde görünür uzaktan.

Oradan yola çıktık, iki gün seyahattan sonra deniz kıyısında tacirlerin yaşadığı Dînever (: Dundra) şehrine vardık. Oradaki büyük mabette Dînever diye bilinen bir put var. Mabette içinde bin civarında brahman ve cûkî, beşyüz kadar da Hindu kızı bulunuyor. O kızlar her gece putun yanında şarkı söyleyip dans ediyor. Şehrin tüm vergisi putun bakımına vakfedilmiş! Mabette yaşayanlar ve orayı ziyaret edenler bu gelirle geçiniyor. Dînever putu insan büyüklüğünde. Som altından yapılmış olan bu heykelin gözleri iki iri yakuttur. Bana anlatılanlara göre gece karanlığı çöktüğünde çıra gibi yanar, etrafa ışık saçarmış bu gözler!

Yolumuza revan olduk, Dînever'den altı mil uzaklıkta küçük bir şehir olan Kalî'ye ulaştık. Orada Nâhûda İbrahim adlı bir Müslüman bizi davet ederek mükellef bir ziyafet çekti. Buradan Kelenbû'ya (: Kolombo) hareket ettik. Kelenbû, Serendîb ülkesinin en güzel ve en büyük şehirlerindendir. Beraberinde yaklaşık beşyüz zenci bulunan deniz bakanı Vezir Câlestî bu şehirde oturuyor.

Oradan hareket ettik, üç gün sonra evvelce sözünü ettiğimiz Battâla'ya (: Puttalem) ulaştık. Battâla hükümdarının huzuruna çıktık. Nâhûda İbrahim'i orada beni bekler buldum. Beraberce Ma'ber ülkesine doğru yola koyulduk. Rüzgâr sert esiyordu, gemi neredeyse su ile dolacaktı. İşi bilen bir kaptanımız yoktu. Sonra bir taşlığa (:

mercan kayalığına) vardık, gemi parçalanma tehlikesi geçirdi. Sonra sığ bir denize girdik, gemi oturdu! Ölümü gördük bu gözlerle! İnsanlar yanlarında taşıdıkları her şeyi atıyor, birbirleriyle vedalaşıyordu. Geminin seren direğini kestik, suya saldı. Gemiciler bu direktan bir sal yaptılar. Karaya iki mil mesafe kalmıştı; ben gemiden sala inmek istiyordum, gemide iki arkadaşım ve iki cariyem vardı. Bana seslendiler:

“Bizi bırakıp da inecek misin?” Onları kendimden üstün tuttum;

“Siz, iki arkadaş hemen inin ve sevdiğim cariyeyi de beraberinizde indirin!” dedim. Cariye şöyle diyordu:

“Ben yüzmesini iyi bilirim. Salın iplerinden birine asılarak onların yanında su içinde giderim!” İki dostum aşağı indiler. Onlardan biri Tûzerli Muhammed b. Ferhân, diğeri ise bir Mısırlıydı. Cariyelerden biri onlarla diğeri ise denizin içinde sal ipine asılmış vaziyette gidiyordu! Gemiciler sala bağladıkları halata tutunarak yüzüyorlardı. Yanımdaki kıymetli eşyayı, incileri ve amberi onların yanına bıraktım. Rüzgâr müsait olup onlara yardım ettiği için sağ salim karaya ulaştılar. Ben gemide kalmıştım. Gemi sahibi de bir tahta parçasına tutunarak karaya çıktı...

Gemiciler dört sal daha yapmaya başladılar. Bunlar tamamlanmadan akşam çöktü, su koynuna aldı bizi! Geminin kuyruk kısmına çıkarak orada sabahladım. Sabahleyin kayıklarıyla yanımıza gelen birkaç gâvurla beraber Ma’ber kıyılarına çıktık. Onlara hükümdarlarının dostu olduğumuzu bildirdik. Durumu iki gün uzaklıkta savaş eden hükümdara rapor ettiler. Ben de başımdan geçenleri tafsilatıyla bildiren bir mektup gönderdim hükümdara. Bu gâvur tayfası bizi büyük bir ormana soktu. Sonra önümüze karpuz benzeyen bir meyve koydular. Bu, **mukl** ağacının meyvesiydi. (Mukl, Afrika’da yetişen ve esans üretiminde hammadde olan bir bitkidir.) Meyvenin içinde şerbetli pamuğa benzer bir bölüm vardı. Bu maddeyi çıkarıp ondan **tel** adı verilen bir helva yapıyorlar, şeker gibi bir şey. Yemekte gayet lezzetli balıklar da getirdiler.

Orada üç gün kaldık. Sonra hükümdar tarafından gönderilen Emir Kamerüddîn ve liderliğindeki piyade ve süvarilerden oluşan grup, bir devlet (: düllet; tahtirevan) ile on at getirdi yanımıza. Ben, arkadaşlarım, gemi sahibi ve cariyelerimden biri, gelen atlara bindik. Diğer cariyem düllete bindi. Böylece Herkâtu Kalesi’ne ulaştık. Geceyi orada geçirdik. Cariyeleri, birkaç köleyi ve arkadaşları orada bıraktım.

İkinci gün hükümdarın karargâhına vardık.

Ma'ber Ülkesinin Hükümdarı

O, Gıyâseddîn Damgânî'dir.

Daha önce Sultan Muhammed'in hizmetçilerinden Melik Mücîr b. Ebî Recâ'nın cengâveriyken sonradan Emir Hacı b. Seyyid Sultan Celâleddîn'in adamı olmuş ve nihayet iktidarı ele geçirmiştir. Bu olaydan önce Sirâceddîn adıyla bilinirdi. Tahta geçişinden beri Gıyâseddîn adını aldı.

Ma'ber ülkesi, önceleri Dihlî hükümdarı Sultan Muhammed'in egemenliğindeydi. Bir süre sonra kayınpederim Şerif Celâleddîn Ahsen Şâh burayı ele geçirdi ve tam beş sene hüküm sürdü. Nihayet öldürülünce onun emirlerinden Alâeddîn Udeycî geçti başa. Alâeddîn tahta oturduktan bir sene sonra gâvura savaş açmış, bol bol ganimet ele geçirerek yurduna dönmüştü. Ertesi yıl da gâvura karşı hücumla geçti, onları yendi, hatırı sayılır miktarda eksiltti gâvuru! Ama bir gün su içmek için başından tolgasını çıkardığında kimden geldiği belirsiz bir okla ruhunu teslim etti.

Yerine damadı Kutbeddîn geçirildiyse de devlet adamları onun gidişatını ve ahlâkını beğenmedikleri için kırk gün sonra işini bitirdiler! Onun ardından tahta geçen Sultan Gıyâseddîn, Sultan Şerif Celâleddîn'in kızıyla evlendi. Ben, işte bu Şerif Celâleddîn'in kızkardeşiyle Dihlî'de nikâh kıymıştım.

Sultan Gıyâseddîn'in Huzuruna Varışımız

Hükümdarın konağına yaklaştığımızda, bizi karşılamak için mabeyincilerden birini göndermişti bile. O ahşap bir kulede oturuyordu.

Hindistan'dakilerin âdeti, ayağa mest geçirmeksizin hükümdar huzuruna çıkmamaktır. Bende mest yoktu; gâvurlardan biri hemen bana mest verdi. Oysa orada bir grup Müslüman vardı, gâvur tayfasının Müslümanlardan daha işbilir olmasına şaşıtm! Hükümdar, huzuruna çıktığımda bana oturmamı emrederek Kadı Sadruzzamân Hacı Bahâeddîn'i yanına çağırdı. Hükümdar, çevresindeki üç çadırdaki ağır-ladı beni. Onlar bu çadırlara "hıyâm" diyorlar. Yatak gönderdi, onları yediği yemekten getirtti. Bu, pirinç ve etten ibaret bir yemektir.

Tıpkı bizim ülkemizdeki gibi onların da âdeti yemeğin üstüne "leben-i râib" (: kesik süt; kesmik; lor veya yoğurt) içmektir. Yemekten sonra sultanla görüşerek Maldiv adalarının durumunu anlattım. Oraya asker göndermesini teklif ettim. Bu işe iyice niyetlenerek gemileri hazırlattı. Ayrıca Maldiv adalarının kadın hükümdarı için hediye hazırladı, vezirleri ve ileri gelen devlet adamları için de hil'atlar (: özel giysiler) yaptırdı. Böylece kadın hükümdarın kızkardeşiyle evlenmeyi

kafasına koyarak bu işi halletme görevini bana verdi! Bunun dışında ada halkının yoksul kesimlerine dağıtılmak üzere üç gemi erzak ve benzeri ihtiyaç maddeleri yükletti. Bana dönerek:

“Beş gün sonra dönüş yaparsın!” deyince deniz komutanı Hvâce (: Hoca) Serlek şu açıklamayı yaptı sultana:

“Adalara sefer işi bu vakitten ancak üç ay sonra yapılabilir!” Bu ifade üzerine hükümdar;

“Tamam, öyleyse sen hemen Fattan’a gel! Ki bu işi bitirip payitahtımız Mutra’ya (: Madura) dönelim. Oradan hareket edilir” dedi.

Hükümdarın yanında kaldım, bu arada cariyelerle arkadaşları getirttim.

Hükümdarın Yolculuk Düzeni; Kadınları ve Çocukları Öldürtmek Konusundaki İğrenç Tavrı

Takip edeceğimiz yol ağaç ve kamışlardan oluşan yekpâre bir ormandan geçiyordu. Kimse tek başına ilerleyemiyordu bu yolda; hükümdar orduda büyük küçük herkesin bu cangılı açmak için yanına bir nacak almasını emretti.

Karargâh kurulunca yanındakilerle beraber hayvanlara binerek ormana atıldı. Hep birlikte sabah alacasından öğlen güneşi devrilinceye dek ağaç kestiler. Sonra yemekler getirildi, grup grup sofralar kuruldu. Bu molanın ardından akşam karanlığına kadar kesme işine devam ettiler. Ormanda gâvur tayfasından kimi buldularsa esir ederek orada budadıkları iki ucu sivri kazıkları bunların sırtlarına yüklediler. Esirlere yanında hanımları ve çocukları da vardı. Orada âdet, karargâh çevresini dört kapılı tahta bir surla çevirmektir. Bu sura “ketker” diyorlar. Ayrıca hükümdarın kaldığı yerin çevresine ikinci bir ketker daha yapıyorlar. Büyük ketkerin dış kısmına bel hizasında yükselttiler yapıp gecelerin bunların üzerinde ateş yakıyorlar. Köle ve bekçiler geceyi orada geçiriyor. Her birinin elinde bir demet kamış vardır.

Gâvur ansızın gece karanlığında karargâha hücum etmeye kalktı ve bekçiler ellerindeki demeti tutuşturdu. Bir anda gece gündüze döndü, süvariler gâvurun peşine düştü. Sabahleyin gün ağardığında akşamdan tutsak edilen gâvurlar dört grup hâlinde ketkerin kapılarına getirildiler. Bir gün önce hazırlanan tahta kazıklar bu kapıların önüne çakıldı ve esirler bu kazıklara oturtuldu! Sonra onların kadınları boğazlandı ve ardından bu kazıklara bağlandı saçlarından! Minicik yavrular kadınların kucağındayken boğazlanıyor ve oraya bırakılıyordu!

Sonra başka bir karargâh kuruluyor başka bir cangıl kesilip dümdüz ediliyor ve esirlere aynı şey yapılıyordu. Bu, iğrenç, aşağılık, hay-

vanca bir iş! Ben ömrüm boyunca hiçbir hükümdarın böyle davrandığını görmedim. Bu huyu yüzünden Hak Teâlâ o zalimin canını tez aldı!

Bir gün ben solunda, kadı sağında olmak üzere hükümdarla beraber yemek yiyorduk. Yedi yaşındaki oğlu ve karısıyla bir tutsak çıkarıldı huzura. Hükümdar hemen eliyle işaret verdi;

“Uçurun onun kellesini!” diyerek. Sonra ekledi;

“Ve Zenû ve Piserû!” Bu söz, “karısının da oğlunun da” demektir! Onların da boyunları vuruldu. Ben dayanamamış, gözlerimi çevirmiştim. Döndüğümde hepsinin başları yere atılmıştı.

Bir gün yine bu hükümdarın yanındaydım. Bir kâfir getirildi. Adam anlamadığım bir şeyler söylüyordu. Ansızın bir grup cehennem zebânisi hançerlerine davrandılar. Tez davranıp kalktım, hükümdar hemen sordu;

“Nereye?” Cevap verdim;

“İkindiyi kılacağım!” Beni anladı ve haince güldü! Biçarenin el ve ayaklarını kestirdi! Döndüğümde adam kanlar içinde kıvranıyordu.

Kâfirleri Yenmesi

Bu olay, büyük işlerdendir. Sultan Gıyâseddîn’in memleketine komşu olan bir gâvur hükümdar vardı, Bellâldiyev adında. Bu adam kâfir hükümdarların en büyüklerindendi. Yüzbini aşan askeri vardı ve beraberinde kaçkın köleler, suçlular ve kanunsuzlardan oluşan yirmibin civarında da Müslüman bulunuyordu! Bu adam Ma’ber ülkesini ele geçirmeye çalıştı. Ma’ber’de Müslüman askerin sayısı altıbindi. Onların yarısı usta cengâverdir; diğer yarısında ise iş yok, onlardan hayır gelmez!

Müslümanlar Kubbân (: Koppam)⁴⁷⁶ şehrinin yakınlarında karşılaştılar Bellâldiyev’le. Bellâldiyev onları feci bir yenilgiye uğrattı. Askerler Mutra’ya ricat ettiler. Gâvur, ülkenin en büyük ve korunaklı şehirlerinden Kubbân’a indi. Burayı tam on ay kuşatma altında tuttu. İçeridekilere on dört günlük erzağı kalmıştı. Gâvur haber salmıştı kaledekilere; “Can güvenliği içinde kaleden çıkın ve şehri bırakın!” diye. Kaledekiler gâvura şu cevabı verdiler:

“Bu durumu kesinlikle hükümdarımıza bildirmemiz gerekir!”

Böylece içeridekilere on dört günlük bir süre tanıdı Bellâldiyev. Kaledekiler vaziyetlerini Sultan Gıyâseddîn’e yazdılar. Gıyâseddîn eline geçen mektubu Cuma günü halka okudu. Ahali gözyaşına boğulup hep bir ağızdan:

“Kendimizi Allah’a satıp can vereceğiz. Çünkü gâvur o şehri ele geçirirse bizi de kuşatmaya gelir. Kılıçlar altında ölüm elbet yakışandır bize!” diye bağıştı.

Ölüme sözleştiler ve ertesi gün sabahleyin yola düştüler. Sarıklarını başlarından çıkarıp atların boyunlarına taktılar. Bu, ölümlü arzulanın işaretiydi. Gözünü budaktan sakınmayan üçyüz kişilik bir grubu öncü ettiler. Sağ kanadın idaresini; dininde titiz, cesur fıkıh bilgini Seyfeddîn Bahâdur'a verdiler. Sol kanadın idaresini de Melik Muhammed Silâhdâr'a verdiler. Sultan, üçbin kişilik grubuyla merkezde gidiyordu. Esedüddîn Keyhüsrev Fârisî de üçbin kişilik bir artçı kuvvetle ordunun gerisini koruyordu.

Müslümanlar, öğlen uykusu esnasında gâvur karargâhına saldırdılar. Oradakiler hazırlıksızdılar ve atları meradaydı. Bu baskın karşısında gâvurlar saldırı yapanları hırsız zannetti! Doğru dürüst hazırlık yapmadan, silâh kuşanmadan Müslümanlara karşı savaşmaya çalıştılar. Sultan Gıyâseddîn de savaş meydanına ulaştı, gâvur tayfası korkunç bir yenilgiye uğradı. Seksen yaşında olan hükümdarları atına davranmak istediye de Gıyâseddîn'in yeğeni Nâsireddîn yetişti ve koca azgını alaşağı etti. Nâsireddîn daha sonra tahta geçecek adamdır. Yakaladığı gâvur hükümdarını tanımıyordu, bu yüzden hemen öldürmek istedi. Ama oradaki bir köle:

"Bu hükümdardır!" deyince adamı esir edip amcasına sundu. Sultan huzuruna çıkarılan hükümdarı yüzüne karşı övdü yüceltti. Tüm servetini, filleri ve atlarını aldıktan sonra onu serbest bırakacaktı güya! Fakat adamın nesi var nesi yok hepsini ele geçirdikten sonra derhal boynunu vurdurdu, derisini yüzüp içine saman doldurdu ve Mutra şehrinin surlarına astırdı. Ben onu asılı hâldeyken gördüm!

şimdi asıl sözümüze dönelim.

Ordugâhtan çıkıp Fattan'a doğru yola koyuldum. Fattan, sahile kurulmuş gayet büyük ve güzel bir şehirdir. Limanı çok enteresan. Kalın tahtalar üzerine kurulu muazzam bir ahşap kubbe var orada. Bu kubbeye yine ahşaptan yapılmış bir yolla çıkılıyor ve yolun üstü örtülü! Suda düşman gemileri gözükmünce limandaki gemiler bu kubbeye bağlanır ve okçular yukarı çıkar. Düşman hücum için asla fırsat bulamaz.

şehirde taştan yapılmış şirin bir mescit bulunuyor. Üzümü ve narı pek lezzetli bu şehir.

Orada saçlarını omuzlarından aşağı sarkıtan, kendini Allaha adanmış dervişlerden Nişaburlu şeyh Muhammed ile görüştüm. Yanında eğittiğı bir aslan vardı! Hayvancağız dervişlerle sofraya oturuyor, onlarla yiyor onlarla kalkıyordu. şeyh Muhammed'in yanında otuz derviş vardı. Onlardan birinin ceylânı, aslanla yan yana bulunurdu da vahşi hayvan ilişmezdi ötekine! Fattan'da epey kaldım.

Cûkilerden biri Sultan Gıyâseddîn için cinsel gücü artıran haplar yapmış. Anlatılanlara göre bunların karışımında demir tozu bulunuyormuş. Hükümdar hapların dozunu fazla kaçırınca hastalanmış. Böyle hâlsiz bir vaziyette Fattan'a gelmiş. Onu karşılamaya çıktım, hediye sundum. Hükümdar şehre yerleşince deniz komutanı Hvâce (: Hoca) Serûr'u çağırarak;

"Maldiv adalarına gidecek gemilerle uğraş, başka şeye dalma!" diye emir verdi.

Benim sunduğum hediyenin tutarını bana vermek istediye de çekindim, almadım. Ama bu kararıma pişman oldum! Çünkü (kısa bir süre sonra) öldü ve ben hiçbir şey alamadım!

Sultan Gıyâseddîn, Fattan'da onbeş gün kaldıktan sonra başşehre döndü. Ben onbeş gün daha kalarak payitaht olan Mutra'ya hareket ettim.

Mutra büyük bir şehirdir. Daha önce kayınpederim Sultan Celâleddîn Ahsen Şâh burayı kendine başşehir yaptığı için şehri Dihlî'ye benzer bir hâle getirmiş ve imar işlerine özen göstermişti.

Buraya geldiğimde ahaliyi kırıp geçiren bir vebayla karşılaştım. Salgına yakalanan talihsiz hastalığın ikinci veya üçüncü günü ruhunu teslim ediyordu. Ölüm biraz ağır davransa dördüncü gün yetişiyordu. Dışarı çıktığımda ya bir hasta ya da bir mevta ile karşılaşırıyordum. Sağlıklı olduğunu sanarak satın aldığım bir cariyem ertesi gün vefat etti. Bir gün Sultan Ahsen Şâh'ın vezirlerinden birinin hanımı, yanında sekiz yaşında afacan oğulcağızıyla bana geldi, yoksulluktan dem vurdu, ona biraz yardım ettim, para verdim. İkisi de sapasağlamdı. Ertesi gün kadın tekrar yanıma gelerek oğlu için kefen istedi. Çocuk ölmüş meğer.

Sultan vefat ettiğinde büyük salondaydım. Orada yüzlerce kadın hizmetkâr gördüm. Bu kadınlar sultanın dışında (halk ve devlet erkânına) yemek yapılsın diye ayrılan pirinci ufalayıp dövmek için orada bulunuyorlardı. Hepsi hastaydılar, güneşin altında oraya buraya serilmişlerdi.

Sultan Gıyâseddîn, Mutra'ya geldiğinde anasını, hanımını ve oğlunu hasta buldu. Üç gün kaldı şehirde. Sonra bir mil ötedeki nehrin kıyısına gitti. Orada gâvurlara ait bir mabet vardı.

Perşembe günü hükümdarın yanına gittim. Bana kadiyla yan yana kalmamı emretti, orada misafir edilecektim. Tam bana ait çadırlar kuruluyordu ki insanların koşuştüğunu, birbirleriyle itişip kakıştığını gördüm. Biri:

"Sultan öldü!" diyor, diğeri:

“Ölen onun oğludur!” diyordu. Sonra bu işi araştırdık, vefat edenin oğlu olduğunu anladık. Ondan başka çocuğu yoktu hükümdarın. Bu yüzden derdi arttı, hastalığı depreşti. Bir sonraki Perşembeye de hükümdarın annesi vefat etti!

Hükümdarın Ölümü, Yeğeninın Başa Geçışı ve Benim Oradan Ayrılışım

Üçüncü Perşembe Sultan Gıyâseddîn can verdi. Haberi alır almaz kargaşadan endişe ederek acele davrandım, şehre doğru koştum. Yolda ordugâha doğru ilerleyen yeğen Nâsireddîn’le karşılaştım. Bu adam Gıyâseddîn’den sonra tahta geçecek olandır. Hükümdarın oğlu yoktu, bu yüzden onu tayin etmişti tahtına. Bana geri dönmemi, beraberce ordugâha gitmeyi teklif etti. Kabul etmedim, bu tavrım onun kalbini kırdı!

Nâsireddîn denen bu adam, amcası tahta geçmeden önce Dihlî’de hizmetkârdı. Amca hükümdar olunca onun yanına kaçtı; kaderin cilvesi bu ya, ardından tahta oturdu! Kendisine bağlılık sözü (: biat) verildiğinde şairler övgü dolu dizeler söylediler. Bol bol dağıttı Nâsireddîn. Hediyeler yağdırdı herkese. Ona ilk şiir söyleyen Kadı Sadruzzamân’ı beşyüz dinar ve bir hil’atla ödüllendirdi. Onun ardından şiir düzen Kadı lakaplı vezire ikibin dinar verdi. Bu arada bana da üçyüz dinarla bir hil’at armağan etti. Yoksullara, kimsesizlere sadaka dağıttı. Onun adına ilk hutbeyi okuyan hatibin üstüne altın ve gümüş tabaklarla dinar ve dirhem saçtı...

Sultan Gıyâseddîn’in vefatı dolayısıyla başsağlığı merasimi yapıldı. Her gün mezarının başına gelip *Kur’an* okuyor, hatim indiriyorlardı. Sonra “aşşârîn tayfası” (: özel aşirciler; *Kur’an*’dan bir bölümü yavaş ve makamlı bir biçimde okuyanlar) geliyordu mezara. Bunların ardından halka yemek dağıtılıyordu. Durumuna göre herkese bir miktar dirhem veriliyordu. Kırk gün ardı ardına bu işe devam edildi. Onlar her vefat yıldönümünde kırk gün art arda aynı merasimi yapar, geleneği devam ettirirler.

Sultan Nâsireddîn ilk önce amcasının vezirini görevden almış, ondan servet istemişti. Vezirlik makamına Melik Bedreddîn’i tayin etti. Bu adam, amca Gıyâseddîn tarafından Fattan’dayken beni karşılamaya gönderilen adamdı. Çok geçmeden vefat etti, yerine deniz komutanı Hvâce Serûr tayin edildi. Nâsireddîn, emir saldı; Hvâce (: Hoca) Serûr’a artık “Hvâce Cihân” densin diye. Çünkü Dihlî Sarayı’nda vezire “Hvâce Cihân” (: Cihanın Hocası) derler. Hattâ, bu unvandan başka bir ad ile seslenen kişi bir miktar para cezası ödemeye zorlanır.

Daha sonra, amca Gıyâseddîn'in kızının kocasını (: hala oğlunu) öldüren Nâsireddîn o kızla evlendi! Hala oğlunu ölmeden önce zindanında ziyaret eden Melik Mes'ûd, ispiyon edildi. Nâsireddîn hemen onu öldürttü. Asıl, erdemli ve cesur insanlardan olan Melik Bahâdur da öldürüldü.

Hükümdar Nâsireddîn, Maldiv adalarına sefer edilsin diye amcasının ayarladığı gemilerin tümünü benim emrime verdi.

Ama ben buranın öldürücü sıtmasına yakalandım! İşim bitik diye düşünüyordum. Hak Teâlâ'nın içime doğurduğu sezgiyle bu ülkede bol olan temr-i hindîden (: Hind hurması) bir ratl aldım; suda ıslattıktan sonra içtim. Üç gün boyunca ishal oldum. Ve Allah beni kurtardı hastalığımdan! Bu şehirden tiksindim. Yolculuk için izin istedim. Sultan:

"Nasıl yola çıkacaksın? Maldiv adalarına sefer için bir aydan az zaman var! Kal ki Hônd-ı Âlem'in (: Hind sultanının) senin için emrettiği her şeyi verelim!" dedi bana. Kabul etmedim. Benim namıma Fattan'a emir gönderdi, dilediğim gemiyle seyahate çıkayım diye. Böylece Fattan'a döndüm, Yemen'e gidecek sekiz gemi buldum orada; birine bindim.

ELLIÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Maldiv Adalarına Dönüş ve Bengale'ye Açılış

Yolda dört korsan gemisiyle karşılaştık, bizimle biraz çatıştıysalar da çekilip gitti bu gemiler. Ve Kavlem'e vardık. Bende hastalık artığı hâlsizlik devam ediyordu; üç ay bu şehirde kaldım. Sonra Sultan Cemaleddin Hinavrî'ye varmak niyetiyle bir gemiye bindim. Hinavr ile Fâkenavr arasında gâvurların hücumuna uğradık!

Gâvurun Bizi Soyup Soğana Çevirmesi

Hinavr ile Fâkenavr arasında bulunan küçük bir adaya ulaştığımızda oniki gâvur gemisinin hücumuna uğradık! Bize karşı iyi dövüştüler ve bizi yendiler. Zor zamanlar için biriktirdiğim her şeyi aldılar. Seylân hükümdarının verdiği inci ve yakutları, ermişlerin bana ihsan ettikleri nice elbise ve yollukları kaptılar. Donvâri bir şalvardan gayri hiçbir şey bırakmadılar! Diğer yolcuların da her şeyi alındı. Böylece bizi kıyıya attılar.

Ben Kalikût'a döndüm, mescitlerden birine girdim. Bir fakihden bir elbise, oranın kadısından sarık ve bir iş adamından da diğer bir elbise gönderildi bana. Bu sırada aldığım haberlere göre Vezir Cemaleddin öldükten sonra Vezir Abdullah, Sultan Hadice'yle evlenmiş. Öte yandan hamile bıraktığım hatunumun bir erkek çocuğu dünyaya gelmişti.

Maldiv Adalarına ve Bengale'ye Doğru

İçimde adalara gitme isteği uyandı. Ama Vezir Abdullah'la aramızdaki düşmanlığı hatırlayarak endişe ettim, doğru karar verebilmek için *Kur'an-ı Kerim*'i açtığımda şu âyet çıktı karşıma:

"Onların üstüne melekler inecek ve 'Korkmayın, üzülmeyin!' diyecekler."

Yüce Allah doğru kararı vermede bana yardım etsin diye niyazda bulundum ve yola koyuldum. On gün sonra Zibetülmehel'e (: Maldivler) ulaşarak Kennelûs adasına çıktım. Oranın valisi Abdülazîz Makdaşâvî (: Mogadişulu) bana hürmette kusur etmedi, ihsan yağdırdı ve benim için bir tekne hazırlattı.

Daha sonra hükümdar hatunla kızkardeşlerinin gezip tozma ve yüzmek amacıyla gittikleri Hululî adasına vardım. Halkın gemilerde oynayıp eğlendiği bu tür gezilere "tebahhur" diyorlar. Hükümdar hatun bu adaya geldikçe vezir ve emirler ona hediyeler gönderir.

Bu adada hükümdar hatunun kızkardeşiyle kocası Hatip Muhammed İbnü'l-Vezîr Cemaleddîn'i buldum. Ayrıca daha önce eşim olan annesini gördüm. Hatip yanıma geldi, yemek getirmişti. Ada halkından bir grup insan, Vezir Abdullah'a giderek benim geldiğimi bildirdiler. Abdullah, ne durumda olduğumu, kimlerle geldiğimi sorduğunda iki-üç yaşlarındaki oğlumu götürmek için geldiğim söylendi ona. Çocuğumun annesi vezire koşup şikâyetçi olduysa da vezir:

"Ben, onun oğlunu götürmesine engel olamam!" cevabını verdi.

Beni adaya sokan vezir bununla da kalmadı; her an kontrol altında tutmak için kendi köşküne yakın bir eve konuk etti beni! Bir kat giysi ile töreleri gereğince tenbûl ve gül suyu göndermeyi de ihmal etmedi. Eğilip selâm verme anında bırakmak üzere iki ipek kumaş götürdüm. Bunları hemen aldılar.

O gün benimle görüşmeye çıkmamıştı vezir. Oğlumu getirdiler. Çocuğun onlarla kalması daha iyiydi kendi açısından, bu yüzden geri verdim.

Adada beş gün kaldım. Artık yola çıkmalıyım diye düşünüp izin istedim. Vezir beni çağırmayınca kalkıp huzuruna çıktım. Benden aldıkları iki kumaşı geri getirdikleri için selâm esnasında âdet olduğu üzere bunları vezirin önüne attım. Beni yanına oturttu, hâl hatır sordu. Beraber yemek yedik, aynı leğende el yıkadık. Oysa bu yakınlığı kimseye göstermezdi! Son olarak tenbûl sunuldu ve huzurdan ayrıldım.

Bana giysi ve "bustuvâ" (: fazla miktarda deniz boncuğu) gönderdi, iyi davrandı.

Böylece yola çıkıp kırkûç gece denizin sırtında kaldıktan sonra Bengâle (: Bangladeş) ülkesine ulaştık. Burası pirinci bol, geniş mi geniş bir ülkedir. Dünyada yiyecek fiyatlarının daha düşük olduğu başka bir yer görmedim ama pek kasvetli, çetin bir memleket. Horalılar buraya:

"Dûzah est pur ni'met!" derler ki şu anlama gelir:

"Bir cehennem ki nimet dolu içi!"

Pazarlarında yirmibeş Dihlî ratlı tutarındaki pirincin bir gümüş dinara satıldığını gördüm! Bir gümüş dinar, sekiz dirhem eder. Bunların dirhemi bir gümüş dirheme eşittir. Dihlî ratlı ise yirmi Mağrip ratlı eder. Orahılar bu fiyata da pahalı diyorlar!

Eskiden bu ülkede oturmuş ve Dihlî’de iken yanı başımda vefat etmiş olan iyi kalpli Muhammed Masmûdî Mağribî; bir eşiyle bir hizmetkârı olduğunu, kendisinin de içinde bulunduğu bu üç kişilik gruba bir yıl yeten erzakı sekiz dirheme satın aldığını anlatmıştı. Ayrıca seksen Dihlî ratlı tutarındaki kepekli pirinci sekiz dirheme aldığını, bunu ayıklayıp dövdüğü zaman tam elli ratlı, daha doğrusu on kantar öz pirinç çıktığını da eklemişti sözlerine! Bu ülkede sağlam bir ineğin üç gümüş dinara satıldığını gördüm. Buranın büyükbaş sürüleri sadece mandalardan oluşuyor. İri semiz tavukların sekizi bir dirheme, güvercin cücüklerinin onbeşi bir dirheme, semiz bir koç iki dirheme, bir Dihlî ratlı tutarındaki şeker dört dirheme, bir ratlı şerbet sekiz dirheme, bir ratlı katı yağ dört dirheme, bir ratlı susam yağı iki dirheme, kaliteli ince pamuk kumaşın otuz arşını iki dinara satılıyordu. Ayrıca güzel yüzlü “firâşlık” (: hizmetlik değil yataklık) cariyenin bir dinar altına verildiğini gördüm. Buranın bir dinar altını, Fas altınıyla ikibuçuk dinar eder.⁴⁷⁷ İşte bu fiyata Âşûre adında dilber mi dilber, endamı can yakar bir cariyeye aldım! Arkadaşlarımdan biri de Lûlû adında yaşı küçük kabiliyetli bir köleyi iki dinar altına satın almıştı.

Bengâle ülkesinde ilk ayak bastığımız yer Sudkâvân şehriydi. Burası, Büyük Deniz (: Hind okyanusu) kıyısında kurulu kocaman bir şehirdir. Hindlilerin ziyaret ettikleri Ganj ile Cûn (: Cumna) nehirleri orada birbirlerine kavuşarak denize dökülmektedir. Bengâle halkının bir sürü gemisi vardır ırmakta yüzen. Onlara binip Leknavtî halkına karşı savaşıyorlar.⁴⁷⁸

Bengâle Hükümdarı

Bu adam, Fahre lakabını alan erdemli Sultan Fahreddîn’dir.⁴⁷⁹ Yabancılar, özellikle de sufi ve dervişlere gönlü açıktır. Bu ülkenin hükümdarlığı evvelce Sultan Gıyâseddîn Balaban’ın oğlu Nâsiredîn’in elindeydi. Daha önce anlatıldığı gibi, Nâsiredîn’in oğlu Muizziddîn Dihlî’de ansızın tahta geçmiş, baba Nâsiredîn öz oğluyla savaşılmaya niyetlenmişti. Nihayet baba ile oğul ırmakta birbirlerine kavuşmuşlar; bu olaya “Lika-i Sa’deyn” (: iki talihlinin buluşması) adı verilmişti. Baba, tahtı oğula terkederk Bengâle’ye dönmüştü. Ölünceye kadar burada kaldı Nâsiredîn.

Kendisinden sonra yerine geçen oğul Şemseddîn de vefat edince Şihâbeddîn oturdu tahta. Onun ardından kardeşi Gıyâseddîn Bahâdur Bûr yönetim yularını eline aldı. Kaderin cilvesine bakın; Şihâbeddîn derhal Sultan Gıyâseddîn Tuğluk'un desteğiyle Bahâdur Bûr'u tutsak etti. Sonraları Gıyâseddîn Tuğluk'un oğlu Muhammed, ülkesini bölüp paylaşdırmak şartıyla Bahâdur Bûr'u esirlikten kurtardıysa da Bahâdur verdiği sözde durmamıştı. Böylece Muhammed ona savaş açmış, nihayet işini bitirerek kayınlarından birini vali olarak tayin etmişti. Ama onu yok etti ordu! Ve o sırada Leknavtî'de bulunan Ali Şâh, Bengâle'yi bir baştan bir başa işgal etti.

Egemenliğin Sultan Nâsireddîn soyundan çıkıp gittiğini gören Fahreddîn, -ki efendisiydi onlar- Sudkâvân ve Bengâle'de isyan başlatarak bağımsızlığına kavuştu. Bu yüzden Ali Şâh ile Fahreddîn arasında fitne çıktı. Kış gelip yağmurlar yağınca Fahreddîn, Leknavtî ülkesine deniz yoluyla akın ederdi; suda güçlü olduğu için! Kurak günler kapıya dayanınca Ali Şâh karadan hücum ederdi Bengâle'ye; karada güçlü olduğu için!

Dervişlere Saygıyla İlgili Hikâye

Sultan Fahreddîn dervişlere karşı öylesine sevgi doluydu ki onlardan Şeydâ adlı birini Sudkâvân'da yerine vekil bırakıp gitti düşmanıya savaşmaya gitti... Fırsatını bulan Şeydâ hemen başkaldırarak Fahreddîn'in biricik oğlunu idam etti! Sultan durumu haber alır almaz başşehre döndüyse de Şeydâ ile yandaşları Sunurkâvân şehrine kaçmışlardı. Gayet muhkem bir kalesi vardır buranın... Sultan kuşatma için ordu gönderdiğinde kale halkı kendi canlarının derdine düşerek Şeydâ'yı yakalayıp gelen orduya teslim ettiler. Durumu haber alan hükümdar, isyancının kellesinin gönderilmesini emretti! Şeydâ'nın başı kesilip iletildi. Bu kargaşa yüzünden kalabalık bir derviş grubunun toptan işi bitirildi!

Sudkâvân'a girdiğimde hükümdarı ziyaret edemedim. Çünkü adam, Hind hükümdarına karşı ayaklanmıştı ve ben başıma bir iş gelecek diye kaygılanıyordum!

Sudkâvân'dan bir ay uzakta olan Kâmerû dağlarına çevirdim yönümü, düştüm yola. Bu dağlar pek geniş bir alanı kaplar, Çin'e ve misk ceylânlarının gezindiği Tübbet (: Tibet) ülkesine kadar uzanır. Bu dağlarda oturanlar Türklere benzer. Onların hizmet konusunda elleri uzdur. Oralı bir çocuk (: hizmetçi) başka çocuklardan kat kat üstündür. Büyüde ustalaşmış ve ün salmışlardır. Bu tarafa uzanışımın sebebi, yöredeki Allah dostlarından Tebrizli Şeyh Celâleddîn ile görüşmekti.

Şeyh Celâleddîn

Bu şeyh, ulu ermişlerden; nev'i şahsına münhasır adamlardandır. Herkeşçe bilinen olağanüstü hâllere ve keramete sahiptir. Uzun ömürlülerden olan bu ermiş –Allah onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatsın– bana; Halife Müsta'sımbillah dönemine yettiğini hattâ halifenin öldürülüşü esnasında orada bulunduğunu söyledi!

Çok sonraları o ermişin yüzelli yaşında bu dünyadan göçtüğünü ve on günde bir iftar ederek tam kırk yıl oruç tuttuğunu dinledim, dostlarının birinden...

Bir ineği vardı; onun sütüyle orucunu açar, bütün gece namaz kıları. Uzun boylu, seyrek sakallı, narin bedenliydi. İşte bu dağların ahalişi hep onun huzurunda İslâma girmiş. Bu yüzden onların arasına da sürdürdü hayatını.

Şeyh Celâleddîn'in Bir Kerameti

Dostlarından birinin bana aktardığına göre, şeyh efendi ölümünden bir gün önce onları yanına çağırarak Allah kaygusuna sahip mutakî kullardan olmalarını öğütlemiş ve şöyle demiş:

“İnşallah yarın sizin yanınızdan göçeceğim. Sizi Allah'a emanet ediyorum. Ondan başka Tanrı yok!”

Ertesi gün öğle namazını kılarak son secdede Hak Teâlâ çekip almış onun ruhunu. Oturduğu mağaranın yanında kazılı bir çukur bulmuşlar. Çukurun üzerinde de kefen ve tütsü! Yıkamışlar, kefenlemişler, namazını kılıp oracığa gömmüşler. Allah rahmet eylesin!

Bir Keramet Daha

Bu şeyhi ziyaret etmeye niyetlendiğimde dört mürîdi beni karşılamıştı; şeyhin oturduğu yere iki günlük yol vardı daha. Bana anlatıklarına göre şeyh efendi çevresindeki dervişlere şöyle demiş:

“Size Mağrip'ten bir gezgin (: derviş) geldi! Haydi onu karşılayın!”

Şeyhin emrinden ötürü buraya gelmişler. O bana dair hiçbir şey bilmiyordu. Ancak içine doğduğu, açıkçası “keşif sahibi olduğu” için gönderdi onları. Müritlerle beraber gittim şeyhe. Mağara dışındaki tekkesine vardım, orada hiç ev yoktu. Bu ülkenin Müslüman-kâfir tüm ahalişi onu ziyaret etmeye gelir, hediyeler getirir; dervişler ve gelen giden yolcular da bunlardan geçinirdi. Oysa şeyh bir inekle yetinmekte, daha önce anlattığımız gibi on günde bir bu hayvanın sütüyle iftar etmekteydi. Huzuruna çıktığımda ayağa kalktı, beni kucakladı, ülkeme ve yolculuklarıma dair sorular sordu. Anlattım uzun uzun. Şöyle dedi bana:

“Sen Arapların seyyahsın!” Hemen orada bulunan müritleri atıldılar:

“Arap olmayanların da efendimiz!” Şeyh efendi:

“Ve Arap olmayanların da seyyahsın. Ona saygı gösterin ve ikram edin!” dedi.

Beni tekkeye götürdüler, üç gün misafir ettiler.

Kerametlerle Dolu Enteresan Bir Hikâye

Şeyhin huzuruna çıktığım gün üzerinde ince keçi tüyünden bir ferâce gördüm ve hoşlandım. Kendi kendime:

“Şeyh keşke bunu bana verse!” dedim. Nihayet veda etmek için yanına vardığımda kalkıp mağaranın kenarına doğru yürüdü, ferâceyi çıkardı, bana giydirdi; başından takkeyi de çıkarıp uzattı! Öylece kalıp yamalı bir elbiseye büründü.

Dervişlerin bana aktardığına göre şeyh efendi aslında bu ferâceyi giymek âdetinde değilmiş. Benim gelişim esnasında sırtına geçirivermiş bunu ve şöyle demiş müritlerine:

“Bunu Mağripli isteyecek. Bir gâvur hükümdarı ondan bunu alarak kardeşimiz Burhâneddîn Sagarcı'ya verecek. Bu giysi o hükümdarın töreninde onun olacaktır!” Dervişler bu sözü bana aktardıklarında şöyle demiştim:

“Bana elbisesini sunarak giydirdiğinden beri şeyhin nice uğuru ve bereketi yansıdı bana! Müslüman ya da gâvur hiçbirinin huzuruna bu giysiyle çıkmam!”

Şeyh efendiden ayrıldım. Aradan epey bir zaman geçti. Çin ülkesine girerek Hansâ şehrine vardım. Yoğun kalabalık sebebiyle dostlarım benden ayrılmışlardı. Sırtımda ferâce yolda yürürken ansızın vezirle yüze geldim, yanında büyük bir grup vardı. Gözü bana düştü, yanına çağırdı, elimden tuttu, nereden geldiğimi sordu. Beni bırakmadı, hükümdarın sarayına kadar beraber yürüdük. Ayrılmak istedimse de engelledi ve huzura çıkardı.

Hükümdar, Müslüman sultanlara dair sorular yöneltti, ben cevap verdim tek tek. Ferâceye bir göz attı, hoşlandı! Bunun üzerine vezir:

“Onu çıkar!” deyince bu emre karşı gelmenin imkânı yoktu artık!

Giysiyi alan hükümdar bana on hil'at, koşum takımı mükemmel bir at ve para verilmesini emretti. Bu olaydan ötürü canım sıkıldıysa da şeyhin sözünü anımsadım; öyle ya, bir gâvur hükümdarı alacaktı bu giysiyi. Çok şaşırdım.

Ertesi yıl Hânbalık'taki (: Pekin) Çin hükümdarının sarayına girmeye niyetlenmişim. Ve hemen Şeyh Burhâneddîn Sagarcı'nın

tekkesine yöneldim. Onu bulduğumda bir şeyler okuyordu ve benim ferâce aynen üzerindeydi! Şaşkınlıktan dilim tutuldu, aldım giysiyi, evirdim çevirdim. Şeyh efendi sordu:

“Niye evirip çeviriyorsun, yoksa biliyor musun bunu?”

“Evet! Hansâ hükümdarı benden almıştı bunu” dedim. Şeyh devam etti:

“Bu ferâceyi kardeşim Celâleddîn benim için yaptırmıştı. Ayrıca mektup yazarak ferâcenin falanca adamın eliyle bana ulaşacağını bildir-mişti.” Sonra bana yazılı bir kâğıt parçası çıkardı. Şeyhin sezgisine (: keşfine) ve inancının duruluğuna hayran oldum!

Burhâneddîn efendiye hikâyenin başını anlattım, bana şöyle dedi:

“Kardeşim Celâleddîn bu işlerin hepsinden de ötededir. O tüm varlıklarla irtibat kurabilir, her şeyi etkileyebilir. Hak Teâlâ’nın engin iyiliğine ve rahmetine kavuştu artık!”

Sonra şunları ilâve etti:

“Kulağıma gelenlere göre o her gün sabah namazını Mekke’de kılar, her sene hacca uzanmış. Çünkü Arife ve bayram günleri insanların gözünden yitermiş. Kimse bilmez; nereye gidermiş.”

Mavi Su Nehrinin Gemileri

Şeyh Celâleddîn’le vedalaştıktan sonra Habank (: Havang Tila) şehrine yollandım. Ülke-deki şehirlerin en büyüğü ve en güzeli-dir Habank. Kâmerû dağlarından inen Nehr-i Ezrak (: Göksu) bu şehir-den geçer.⁴⁸⁰ Bengâle ve Leknavtî ülkelerine de bu ırmak üzerinden gidilir.

Sağ ve sol yakalarda Nil’deki gibi sudolapları, bahçeler ve köyler dizilmiş. Buranın halkı, zimmî gâvurlardan oluşuyor. Onların ekip biçtiklerinin yarısı alınır. Başka vergileri de vardır. Bu nehirde tam onbeş gün boyunca köylerle bahçeler arasında yolculuk ederken sanki bir pazardan geçiyorduk. Irmağın sırtında sayılamayacak kadar çok tekne vardı. Her teknede bir davul! İki gemi karşılaşınca davullar çalınıyor, gemiciler selâmlaşıyor. Daha önce bahsettiğimiz Sultan Fahred-dîn’in emriyle bu nehirde dervişlerden hiçbir navl (: navlun; ücret) alınmayacağı, yol azığı olmayanlara da yardım edileceği bildirilmiştir. Bir yabancı veya sufi şehre geldiğinde ona hemen yarım dinar yardım yapılır.

ELLİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hind Adalarına ve Çin'e Doğru Açılış

Irmakta onbeş gün seyahat ettikten sonra Sunurkâvân'a vardık (: Sonargânu). Bu şehir, isyancı derviş Şeydâ'nın sığındığı fakat halk tarafından yakalanıp teslim edildiği şehirdir. Oraya vardığımızda kırk günlük mesafede bulunan Câva ülkesine açılmaya hazır bir cunk (: Çin gemisi) bulduk. Bu gemiye atlayarak iki hafta sonra Berehnekâr ülkesine ulaştık.

Berehnekâr halkının ağız yapısı köpeğinki gibidir. Bu taife öylesine ilkel ve yabanî ki ne Hinduların ne de başka bir grubun dinini tanır! Deniz kıyısında üzeri yeşil otlarla örtülü kamış evlerde kalıyorlar. Orada muz, fevfel ve tenbûl ağaçları çok. Erkekleri genel olarak şekilce bize benzese de ağızları köpek ağızı gibi. Oysa kadınları, dikkat çekici bir güzelliğe sahip. Erkekler çıplak dolaşıyor, hiç örtünmüyorlar. Ancak içlerinden biri, cinsel organlarını kapayacak küçük-lükte bir perdeyi göbeğinden aşağı sarkıtmış. Bu perde nakışlı sazlardan yapılmış. Kadınlar ağaç yapraklarını giysi edinmişler. Onların arasında Bengâle ve Câva'dan gelen bir grup Müslüman var ama ayrı bir yerde yaşıyor. Bu Müslümanların bize aktardıklarına göre, oraları tıpkı hayvanlar gibi çiftleşir, asla gizlenmezlermiş!

Bu halkta her erkeğin otuz hattâ daha fazla karısı varmış. Kesinlikle usûlsüz beraberliğe; zinaya yanaşmazlarmış. Zina eden erkeğin cezası ölünceye kadar bir yerde asılı kalmasıymış. Bir dostu veya kölesi onun yerine kendisini asarsa kurtulabilirmiş. Eğer kadın zina ederse oranın hükümdarı emreder, bütün hizmetkârlar kadına tecavüz etmeye başlarmış; kurban ölünceye dek sürermiş bu! Ve iş hükümdarın huzurunda meydana gelirmiş! Ardından ceset denize salıverilirmiş. Bu yüzden kıyılarına yanaşan gemilerden hiç kimsenin inmesine müsaade etmiyorlar. Ancak gemideki adam onlarla beraber yaşayan; orada ikamet edenlerden olursa inmesine izin veriyorlar.⁴⁸¹

Bu halk, diğ er insanlarla alışverişlerini sahilde yapıyor. Yolcuların ihtiyacı olan suyu fille getiriyor. Çünkü su kaynağı kıyıdan bir hayli uzak. Dışarıdan gelen yabancıları kıyıdan içeri salıp kaynaktan su içmelerine izin vermiyorlar. Aslında kendi hanımlarının ayartıcılığından korkuyorlar! Kadınlar meğ er azgınmuş, yakışıklı erkeklere yanaşmak arzusuyla yanarlarmış!

Onların fili çok ama bu hayvanları sultandan başkası satamaz; karşılık olarak giysi satın alır. Dilleri çok ilginç; ancak orada oturanlar ve sürekli onların yanına gidip gelenler anlayabiliyor. Kıyıya vardığımızda içi oyulmuş ağaç k ut uklerinden yapılan kayıklarla yanımıza geldiler; muz, piriç, tenb l, fevfel ve balık getirdiler.

Berehnek rlıların Hükümdarı

Hükümdar bir fil üstünde geldi yanımıza. Filin sırtında deriden yapılmış semere benzer bir şey vardı. O, tüylü kısmı dışarıda keçi derisinden mamul bir elbise geçirmiştir sırtına. Başına rengârenk ipekten    sargı sarmış, eline kamy  bir kargı almıştı. Beraberinde gelen yirmi kadar akrabası da fil üstünde idi. Ona biber, zencefil, tarçın, Maldiv balığı ve Bengâle işi giysiler hediye ettik. Bizim armağan ettiğimiz bu giysileri sırtlarına geçirmezler! Sadece bayram günlerinde fillerin üstüne atıverirler. Bu hükümdar, memleketine gelen her gemiden bir cariye, bir erkek köle, fillere örtmek üzere kumaş, kendi hatununun kuşaağına ve ayak parmaklarına takmak için altın takılar alır! Bu garip vergiyi vermeye yanaşmayanlara denizi kabartan bir b y  yapırlar! Böylece adam ya mahvolur ya da ölümün kıyısından döner.

Zina Yapan Kölenin Hikâyesi

Berehnekâr limanında misafir olduğumuz gecelerin birinde oralılarla sıkı ilişkisi olan bir gemi sahibinin kölesi gemiden çıkararak ahali-den saygın ve güçlü bir adamın hanımıyla randevulaşıyor, iki aşık kıyıda mağaraya benzer bir oyukta buluşmaya karar veriyorlar. Kocanın kulağına tez varıyor haber. Adamlarını toplayıp ansızın mağaraya baskın yapıyor ve ikisini kısıvrak yakalıyor. Suçlular hükümdar huzuruna çıkarılıyor; hükümdar ceza olarak kölenin cinsel organlarının kesilmesini sonra da asılmasını emrediyor. Kadına gelince herkesin altına girecek, ölesiye d z lecektir! Sahile gelen hükümdar, cereyan eden olaydan ötürü gemi sahibine özürlerini bildirir ve şö le der:

“Biz kendi kanunlarımızı kesinlikle uygulamak durumundayız. Başka yolu yok.”

Daha sonra asılan köleye karşılık gemi sahibine başka bir köle verir.

Câva Adası

Berehnekâr limanından ayrılarak yirmibeş gün sonra Câva'ya vardık. "Lubbân-i Câvî" (: Câva günlüğü) diye bilinen bitki burada yetişir. Adayı suda yarım günlük mesafeden gördük. Her tarafı yeşil.

Ağaçların büyük bir kısmını, hindistancevizi, fevfel, karanfil, Hind ödü, şeki, berkî, anba, cemûn (: cumûn / cemen), tatlı portakal ve kâfûr kamışı oluşturuyor. Yöre halkı, alışverişini kalay parçalarıyla bazen de işlenmemiş saf Çin altınlarıyla yapıyor. Adadaki esans ürünlerinin büyük bir kısmı kâfirlerin bulunduğu taraftadır. Müslümanların olduğu yerde böyle şeyler az.

Limana ulaştığımızda ahali küçük teknelere binerek yanımıza geldi. Yanlarında Hind cevizi, muz, anba ve balık vardı. Âdetleri gereğince dışarıdan gelen tacirlere böyle şeyler hediye edilir. Her tüccar kendi gücüne ve zenginliğine göre çeşitli armağanlar verir.

Adadaki sâhibu'l-bahr (: bahriye nâzırı) yardımcısı gemimize çıkarak beraberimizde hangi tacirlerin bulunduğunu kontrol etti ve karaya ayak basmamıza izin verdi. Deniz kıyısında büyücek bir kasaba olan Bender'e çıktık. Orada ahalinin **serhâ** diye adlandırdığı evler bulunuyor. Bu kasaba ile asıl şehir arasındaki mesafe dört mildir.

Bahriye nazırının yardımcısı Behrûz, hükümdara bir mektup yazarak geldiğimi haber verdi. hükümdar hemen Emir Devlese, Kadı Seyyid Şerif Şîrâzî, Tâceddîn İsfahânî ve bunların dışında birkaç fakihî beni karşılasınlar diye yanıma saldı. Onlar sultana ait bir atla diğer binekleri getirdiler. Arkadaşlarımla hayvanlara bindim. Böylece hükümdarın başşehri olan Sumatra'ya vardık. Sumatra, çevresi tahta perde ve kulelerle berkitilmiş büyük ve güzel bir şehirdir.

Câva Hükümdarı

Sultan Melik Zâhir, cömert, asil ruhlu, erdemli hükümdarlardandır.⁴⁸² Şafiî mezhebinden olan Melik Zâhir fıkıh bilginlerini sever. Onlar, hukukî konuları anlatmak ve okumak için hükümdar meclisine gelirler. Hükümdar cihattan geri durmayan, kâfir hududuna sürekli akınlarda bulunan biridir. Alçakgönüllüğünden ötürü Cuma namazına yayan gider. Ülkesinin halkı hep Şâfiî mezhebindedir. Buralılar cihadı seviyorlar. Hükümdarla beraber sevap amacıyla akınlara çıkıyorlar. Çevrelerindeki tüm gâvur toplulukları alt etmiş bir ahali bu! Kâfirler, barış içinde yaşamak için bu cesur ahaliye cizye vermektedirler.

Hükümdarın Sarayına Girişimiz ve Bize Verdiği Armağanlar

Hükümdar sarayına doğru yola koyulduğumuzda, bina yakının-da yolun iki tarafına dikilmiş kargılar gördük. Bunlar attan inilecek yeri gösteren işaretlerdir. Hayvan sırtında gelenler o noktalardan ileri geçemez. Biz de tam orada bineklerimizden inerek “mişver”e (: büyük salon; kabul dairesi) yöneldik. Orada Umdetü'l-mülk diye çağırılan başyardımcıyı bulduk. Bizi ayakta karşıladı, selâmladı. Onların selâmı, kucaklaşmadır. Yanımıza oturarak gelişimizi hükümdara duyurmak üzere genç hizmetkâra bir kart teslim etti. Cevap aynı kâğıt üzerinde geldi. Daha sonra delikanlılardan biri buksa (: bohça) getirdi ve bohça-yı eline alan başyardımcı, elimden tutarak beni ferdhane denilen küçük bir odaya aldı. Bu sözcük zerdhane kalıbındadır ama ilk harfi “f”dir. Ferdhane, onun gündüzleyin dinlendiği yerdir. Çünkü âdet gereği hükümdarın başyardımcısı, sabah namazının ardından büyük daireye gelir, ancak yatsıdan sonra gider. Vezirler ve ileri gelen devlet adamları da böyle yaparlar. Başyardımcı, bohçadan biri saf ipek, diğeri ipek ve pamuk karışımı, üçüncüsü ise ipek ve keten karışımı olan üç peştamal çıkardı. Yine peştamal türünden sayılıp oralılarca tahtâniyât (: altlık) denilen üç giysi, vustâniyât (: bellik ve üstlük) denilen çeşitli kumaş türlerinden mamul üç giysi, biri beyaz olmak üzere üç örmek (: kül rengi yün kaban) ve son olarak üç sarık çıkardı.

Âdet gereği şalvar yerine peştamallardan giyindim, ayrıca her türden bir giysi geçirdim sırtıma. Geri kalanları da dostlarım aldılar.

Sofraya çoğu pirinçten yapılmış yemekler getirildi ve fuka (: foka şerbeti) sunuldu. Nihayet dönüş vaktinin gelip çatıldığını gösteren tenbül servisi yapıldı. Tenbüllerimizi alıp kalktık. Başyardımcı da bizimle beraber kalkmıştı. Büyük daireden çıkıp hayvanlarımıza bindik. Başyardımcının bizi götürdüğü bahçenin her yanı tahta perdelerle çevriliydi. Tam ortada yine tahtadan yapılmış bir ev vardı. Bina, oralıların muhmalât dediği cinsten (: yumuşak, üzeri tüylendirilmiş) pamuk kadifesıyla döşeliydi. Kadifelerin bir kısmı boyalı, bir kısmı boyasızdı.

Evin içinde hayzurân (: kamış) dan yapılmış sedirler vardı. Üzerlerinde ipek örtüler, yumuşacık yorganlar ve bavâlišť adını verdikleri yastıklar bulunuyordu. Evde, başyardımcıyla beraber oturduk. Daha sonra Emir Devlese yanımıza gelip iki cariyeye ve iki hizmetçi getirdi. Bana dönerek şöyle dedi:

“Hükümdar diyor ki, bu armağan Sultan Muhammed’in değil bizim seviyemize göredir!” Başyardımcı odadan çıkınca Emir Devlese

kalmıştı yanımda. Bu adam, daha önce elçi olarak Dihlî'ye geldiği için aramızda eskiden kalma bir tanışıklık vardı. Ona sordum:

“Sultan ne zaman görülür, huzuruna ne vakit çıkılır?” Cevap verdi:

“Bize gelen misafirin seyahat yorgunluğundan sıyrılması ve kafasının dinlenmesi için üç gün istirahat etmesi gerekir. Sonra sultanın huzuruna, selâma çıkar.”

Biz de üç gün bekledik. Üç öğün yemek geliyordu her gün.

Cumaya rastlayan dördüncü gün Emir Devlese yanıma gelip:

“Namazdan sonra mescidin mahfilinde hükümdara selâm verir eğilirsin!” deyince câmie giderek Hâcib Kayrân'la Cuma namazını kıldım. Namazdan sonra hükümdarın huzuruna çıktım. Yanında Kadı Emir Seyyid ile öğrencileri bulunuyordu. Benimle kucaklaştı. Selâm verdim, saygıyla eğildim. Beni sağ tarafında bir yere oturttu. Sultan Muhammed ve yaptığım yolculuklar konusunda çeşitli sorular sordu. Cevap verdim. Şâfiî mezhebi üzerine fıkıh dersine döndü, ikinci namazına kadar devam etti. İkinci namazını kıldıktan sonra yakın bir odaya girerek elbisesini çıkardı. Bu giysi sadece hukukçulara özgü bir cübbeydi. Sultan Cuma günleri bundan giyer, yürüyerek câmie gelir, sonra da hükümdarlık giysisini sırtına geçirirdi.

Hükümdarın Saraya Dönüşü ve Ona Yapılan Selâm Merasimi

Hükümdar câmiden çıktığında kapıda fil ve atları hazır bulur. Âdet şudur:

Sultan file binince beraberindekiler ata biner; sultan ata binerse ötekiler file biner. Kendini ilme vermiş büyük bilginler Hükümdarın sağ tarafında yer alır.

O gün file binmişti. Biz de atlara binerek hep beraber **mişvere** (: büyük daireye) hareket ettik. İnilmesi gereken işaretli yerde indik. Hükümdar inmedi. Büyük dairede vezirler, emirler, saray kâtipleri, diğer devlet adamları ve ileri gelen askerlerden oluşan epey büyük bir kalabalık saf saf dizilmişti. Dört vezir ile kâtipler ilk sıradaydı. Önce onlar sultana selâm verip eğildiler. Yerlerine döndükten sonra emirler hükümdara selâm verip eğildiler. Onlar da yerlerine gitti. Her grup böyle yaptı. Daha sonra bilginler, hükümdarın can dostları, hekîmler (: bilge doktorlar) şairler, rütbeli askerler, hizmetkârlar ve nihayet köleler çıktı huzura.

Hükümdar cülûs kubbesinin karşısında bir filin üzerine otururdu. Üstünde süslü bir şatur (: gölgelik) vardı. Sağına ve soluna tepeden tırnağa bezenmiş ellişer fil ile ve yüzer at dizildi. Bunlar nevbet (: nöbet;

bando) atlarıdır. Daha sonra hâşhâcibler (: özel mabeyinciler) hükümdarın huzurunda ayağa kalkıp öylece dikildiler. Nihayet sadece erkek müzisyenlerden oluşan bir saz takımı çıktı huzura ve şarkılar söyledi. Bu arada üstünde ipek örtü, ayaklarında altın halka bulunan ve sırmalı ipekten dizginleriyle dikkat çeken küheylânlar getirilerek sultanın önünde acayip bir şekilde oynatıldılar. Çok şaşırdım bu işe! Atların böyle oynayışını daha önce Hind hükümdarının yanında görmüş-tüm.

Güneş batarken saraya girdi sultan. Ve millet de evine döndü.

Hükümdarın Yeğeninın İsyanı ve Bu Olayın Sebebi

Hükümdarın bir yeğeni vardı. Hükümdar onu kızıyla evlendirmiş, bir eyaletin de valisi yapmıştı. Fakat delikanlı, emirlerden birinin güzel kızına tutularak onunla dünya evine girmek istedi. Bu ülkenin törelerine göre evlenecek yaşa gelmiş kızı olan bir adam; ister emir olsun ister alelâde biri, evlâdının mürüvetini görebilmek için kesinlikle sultandan izin almalıdır!

Hükümdar iş bilen bir kadını göndererek kız hakkında malûmat toplar. Eğer kızın endamını beğenirse hemen kendine nikâhlar! Eh, pek hazzetmezse babasına izin verir, kimle evlendirirse evlendirsin diye! Ahali de aslında kızlarının hükümdarla evlenmesini istiyor, işin ucunda saygınlık, makam, lüks ve menfaat var çünkü.

Yeğenin tutulduğu kızın babası evlendirme izni için sultana başvurunca, “kıza baksın” diye saray tarafından biri gönderiliyor! Ve sultan alıyor kızı!

Öte yanda âşık yeğenin tutkusu büsbütün alevlenmekte, sevgili-sine kavuşmak için çare bulamamaktadır. Bir aralık hükümdar uzak mı uzak, neredeyse bir aylık mesafede bulunan düşmanla savaş etmeye çıkınca isyan bayrağını çeken yeğen, o sıralarda henüz surları bulunmayan Sumatra şehrine girer; kendini hükümdar ilân eder! Ahalinin bir bölümü onun sultanlığını kabul etmişse de diğerleri buna yanaşmaz. Durumu haber alan amca, orduyu durdurarak geriye, Sumatra’ya döner. Yeğen alabildiği kadar servet ve azıkla yola düşüp sevdiği kızla beraber Mulcâva’ya, gâvur ülkesine kaçır. İşte bu maceradan sonra hükümdar, Sumatra şehrinin her yanını tahta surlarla çevirmek zorunda kalmıştır.

Sumatra’da hükümdar yanında onbeş gün kaldıktan sonra gitme izni istedim, çünkü yolculuk mevsimi gelip çatmıştı. Buradan her istenilen zamanda Çin’e gidilmiyor. Hükümdar bizim için bir cunk hazır-latıp yolluğumuzu verdi ve pek çok şey armağan etti; ayrıca adamlar-

rından birini misafir olarak yanımıza kattı. Allah, ona lâıyk olduğu mükâfatı versin.

Tam yirmibir gece sultanın ülkesinin sınırları içinde ilerledikten sonra Mulcâva'ya ulaştık. Burası bir gâvur memleketidir. Bir ucundan öteki ucuna iki ayda gidiliyor. Orada çeşitli esans bitkileri yetişir; kakullî ve kamârî denilen öd ağaçları bulunur. Zaten Kakulla ve Kamâra bu ülkenin şehirlerindendir.⁴⁸³ Sultan Zâhir'in ülkesi olan Câva'daysa günlük ve kâfûr bitkileriyle biraz karanfil biraz da ûd-i hindî (: Hindistan'a özgü öd ağacı) yetişmektedir. Bu bitkilerin asıl kaynağı Mulcâva'dadır. Bunlar arasında asıllarının ne olduğu konusunda inceleme yaptıklarımız şunlardır:

Lubbân (: Günlük Ağacı)

Günlük ağacı en çok bir adam boyuna varan bodur bir bitkidir. Dalları enginar dallarına benzemektedir. Yaprakları gayet ince ve ufaktır. Bazen yaprakları tamamen dökülerek çıplak kalabilir. İşte "lubbân" (: günlük ağacının ürünü) bu bitkinin dallarında bulunan yapışkan maddedir. Daha çok Müslüman bölgelerde yetişir, kâfirlere ait bölgelerde ise daha azdır.

Kâfûr Ağacı

Kâfûr ağacı bizim oraların kamışına benzer; ancak dalları daha uzun ve kalındır. Kâfûr denen şey işte bu içi boş, uzun tüpçüklerde bulunur. Kamış kırıldığı zaman iç kısmından kâfûr ortaya çıkar.

Bu bitkinin ilginç yanı: Köklerinin olduğu yerde bir hayvan kesilmedikçe kamışın içinde kâfûr maddesi oluşmaz! Kurulukta (dolayısıyla kalitede) en ileri düzeyde olan ve bir dirhemciğıyle bedeni kaskatı edip ölüme yol açan kâfûr, onların hardale adını verdikleri türdür. İşte bu tür kâfûr kamışının dibinde insan boğazlanır. Bazen insan yerine küçük fillerin de kesildiğı olur.

Hindistan'a Özgü Öd Ağacı

Hindistan ödü, pelit ağacına benzer. Kabuğı daha ince olsa da yaprakları tıpkı pelitinki gibidir. Meyvesi olmayan bu bitkinin gövdesi fazla büyümmez. Kökleri gayet uzun olup esans maddesi bunlardadır. Dal ve salkımlarından faydalanılmaz.

Müslümanlara ait bölgelerdeki öd ağaçları tamamen sahiplidir. Gâvur yörelerindeki ağaçların çoğı sahipsizdir. Bunlardan sahipli olanlar Kakulla'da bulunanlardandır. Zaten ödün en kaliteli de bunlardır.

Kamâra bölgesine özgü bir öd bitkisi de iyi türlerdendir. Bunları, Câva halkına giysi karşılığında satıyorlar. Kamâra bölgesine özgü bir tür daha var ki bal mumu gibi şekil alır, üzerine basıldı mı (iz çıkar). “Attâs”a gelince; bunun kökleri kesilerek aylarca toprağa gömülü bırakılır da kokusunun gücü ve keskinliği devam eder! Öd ağacının en ilginç türlerindendir bu.

Karanfil

Karanfil (: karanfil) ağaçları uzun ömürlü ve kalındır. Daha çok gâvur arazisinde yetişir. Çok yetiştiği için sahiplenilmez. Bizim oralara getirilenler, bu ağacın salkımlarıdır. Bizimkilerin nüvvârü'l-karanfil (: karanfil çiçeği) adını verdiği şey, bitkinin çiçeklerinden dökülmekte ve portakal çiçeğine benzemektedir. Karanfilin meyvesi, bizim yöremizde cevzetü't-tîb (: koku cevizi) diye bilinen buvâ cevizidir (: misk cevizi). Onun iç kısmındaki çiçek, besbâse diye adlandırılır. Bunların tümünü gördüm; yakından seyrettim.

Kakulla

Yolculuğumuzun devamında Kakulla limanına vardık; hırsızlığa ve saldırgan (: korsan) gemilere karşı koymak amacıyla hazırlanmış özel cunklar gördük limanda. Zira orada her gemi belirli bir ücret karşılığında korunur.

Gemiden indiğimizde güzel bir şehirde bulduk kendimizi. Çevresinde yontma taştan yapılmış bir sur yükseliyor. Bu sur, üç filin yan yana geçebileceği kalınlıkta inşa edilmiş! Şehir dışında gördüğüm ilk şey “ûd-i hindî” (: Hindistan ödü) taşıyan filler oldu. Ahali bunu evlerinde odun olarak tüketiyor! Fiyatı bizim tarafların odun fiyatına denk, belki de daha düşük! Doğal olarak, kendi aralarında alışveriş yaptıkları zaman böyle ucuz! Ama yabancı tacirlere bunun bir çuvalını bir yün elbiseye karşılık verirler. O yörede pamuklu kumaş, ipekli kumaştan daha değerli sayılır.

Her taraf fil kaynıyor. Bu hayvanlar binek olarak kullanıldığı gibi yük taşıma işini de görür. Herkes filini kapısına bağlıyor. İşadamları fillerini dükkânlarının yan tarafına bağlamakta, evine gidip gelirken ve yük taşıırken hayvanını kullanmaktadır. Çin ve Hitâ (: Kuzey Çin; Hitây) halkı da aynı düzen içindedir.

Mulcâva Hükümdarı

Bu adam gâvurdur. Onu sarayı dışında kubbeli bir yerde otururken gördüm. Devlet adamları yanındaydı. Altında herhangi bir yaygı

yoktu. Askerler yayan olarak önünden geçiyordu. Orada sadece hükümdarın atı vardır. Diğerleri file biner ve fil üstünde savaş ederler.

Oraya geldiğimi duyan hükümdar beni huzuruna çağırdı. Geldim ve şöyle dedim:

“Ve’s-selâmu alâ meni’t-tebea’l-hudâ!”

(Manası: Selâm, doğruya uyanlara; hidayete erenlere)

Sadece selâm sözcüğünü anladılar bu cümleden! Bana iltifatta bulunan ve yer açan hükümdar rahat oturmam için bir yaygı serilmesini emretti. Tercümana dönerek:

“Hükümdar toprağa oturmuşken ben nasıl bunun üstüne kurulum?” dedim. Tercüman cevap verdi:

“Onun âdeti böyle! Alçakgönüllü davranarak yere oturur. Sen misafirsin, büyük bir hükümdarın yanından geliyorsun. Sana ikram etmek, saygı göstermek gerek!” Ben de oturdum. Hükümdar, yanından çıktığım hükümdarla ilgili soru sorduysa da uzatmadı; kısa kesti ve şöyle dedi:

“Bize üç gün misafir olursun. Sonra dönersin!”

Hükümdar Meclisinde Tanık Olduğum Garip Bir Olay

Bu hükümdarın meclisinde bir adam gördüm; dal budama bıçağına benzer bir bıçak vardı elinde. Keskin âleti boynuna koydu, hiç bir şey anlamadığım bir dille uzun uzun mırıldandı. Sonra bıçağı boynuna çaldı. Bıçak öyle keskindi ve adam öyle sıkı yapışmıştı ki yere, kelle ansızın düştü! Hayret ettim bu işe!

Hükümdar soruyordu:

“Sizin yanınızda böyle yapabilen biri var mı?” Cevap verdim:

“Böyle bir şey görmedim!” Hükümdar güldü ve ekledi:

“Bunlar bizim kölelerimizdir; bize olan sevgileri uğruna canlarına kıyıyorlar!”

Hemen buyruk verdi, ceset kaldırıldı ve yakıldı. Onun yakılış merasiminde hükümdar yardımcıları, ileri gelen devlet adamları, askerler ve bir kısım halk hazır bulundu. Hükümdar, zavallının ailesine, çocuklarına ve kardeşlerine, hatırı sayılır bir rızık akıttı (: dolgun maaş bağlattı). Adamın bu hareketinden ötürü yakınları yüceltildi, iltifat gördü. Mecliste bulunanlardan biri, kendini öldüren adamın söylediği sözlerin hükümdara duyduğu bağlılığı gün yüzüne çıkardığını, zaten onun babasının, hükümdarın babası uğrunda, dedesinin de hükümdarın dedesi yolunda can verdiğini aktardı bana!

Böylece meclisi terkettim. Üç gün boyunca yemek gönderdi bana hükümdar. Sonunda oradan gemiye binip otuzdört gün suda seyahat

ederek “Bahr-i Kâhil”e ulaştık; “Râkid Deniz” demektir bu (: Pasifik). Bu denizde bir kırmızılık var; oralılar bunun çevredeki kara parçalarının toprağından ileri geldiğini sanıyor. Bunca genişliğine rağmen ne rüzgâr, ne dalga, ne hareket; hiçbirisi yok. Denizin bu durgunluğundan ötürü Çin cunklarından her birine evvelce söyledığımız gibi, üç gemi eşlik eder. Bu gemiler kürek çekerek cunku harekete geçirirler. Ayrıca her cunkta yirmi civarında, gemi sereni gibi kocaman kürekler bulunur. Her küreğin etrafına yaklaşık otuz kişi toplanarak birbirlerine karşı duracak vaziyette iki sıra oluşturur ve ayakta dikilirler. Her kürekte topuza benzeyen iki halat yer alır. Bir sırada olanlar halatı çekip bırakır, sonra diğer saftakiler öteki halatı çeker. Bu sırada kürekçiler güzel ve uyumlu seslerle şarkı söylemeye başlar, çoğu kez “lâlâ, lâlâ” diye bağışırlar.

Bu denizde otuzyedî gün seyahat ettik. Gemiciler bu defa yolculuğun kolay geçmesinden ötürü şaşkındılar. Çünkü çoğu kez bu koca suyu geçmek için kırk-elli gün didinirlermiş. Bu seferki en kısa yolculuk imiş.

(Tavâlisî Ülkesi)

Sonunda Tavâlisî ülkesine vardık. Yörenin hükümdarının adı Tavâlisî’dir.⁴⁸⁴ Bu ülke çok büyük. Sahibi, Çin hükümdarı seviyesindedir. Onun pek çok cunku var. Sürekli Çinlilere karşı savaşıyor, ancak iyi bir şey alırsa barış masasına oturuyor! Yöre halkı puta tapıcıdır. Çehreleri aydın ve güzeldir. Herkesten çok Türklere benzemektedirler. Renkleri kırmızıya çalıyor. Cesur, hızlı ve sert insanlar! Kadınları ata biner, iyi ok atar ve erkek gibi dövüşürler.

Yörenin en güzel, en büyük şehirlerinden olan Keylûkerî şehrinin limanına demir attık. Şehzâde bu şehirde oturuyor. Biz demir atamaz askerler yanımıza geldi. Nâhûda (: gemi patronu) hemen şehzâdeye sunulmak üzere bir armağan hazırladı, onun hakkında sorular sordu. Askerler hükümdarın, şehzâdeye başka bir şehir verdiğini, bu şehri de Urducâ isimli kızına bahşettiğini söylediler.

Bu Prensese Dair

Keylûkerî limanına varışımın ikinci günü Melike (: Prenses) Urducâ ora geleneğine uyarak misafirlik yemeği verdi. “Nâhûda” yani gemi sahibini; “kerânî” yani gemi kâtibini, iş adamlarını, reisleri; “tendîl” yani piyadelerin başını “sipâhsâlâr” yani süvarilerin başını da davet etti. Nâhûda benim şölene katılmamı rica ettiyse de ahali Müslüman olmadığı için yemeklerini yemek caiz değildi; kabul etmedim. Tüm davetliler geldiği zaman Melike onlara sormuş:

“İçinizden gelmeyen kimse kaldı mı?” Nâhûda cevap vermiş:

“Bir adam gelmedi. O “bahşî” dir, yemek yemez.”

Onların dilinde “bahşî” (: bakşı) fakih; din adamı demektir.⁴⁸⁵ Urducâ emir vermiş; “O adamı çağırın!” diye. Böylece muhafızlarla beraber nâhûdanın arkadaşları yanına gelip;

“Melike Urducâ’nın çağrısına uy!” dediklerinde prensesin yanına vardım. Büyücek bir koltuğa kurulmuştu. Önünde kadınlar, ellerindeki belgeleri prensese sunuyorlardı. Onun çevresini vezirlik görevini üstlenmiş yaşlı kadınlar kaplamıştı. Prensесin önünde tahtın alt tarafına, sandal ağacından yapılmış koltuklara erkekler dizilmişti. Taht ipek kumaşla döşenmişti ve üstten aşağı ipek perdeler sarkıyordu. Sandal ağacından yapılmış tahtın üst yüzü altın plakalarla süslüydü. Büyük salondaki ahşap yükseltilere küp, testi ve bardak gibi büyüklü küçüklü bir sürü altın kapkacak dizilmişti. Nâhûdanın söylediğine göre bu kaplarda güzel koku karıştırılmış bir şerbet vardı. Ziyafete gelenler yemekten sonra içiyordu bundan. Tadı güzel, kokusu hoş olan bu şerbet; insana neşe veriyor, ağız kokusunu gideriyor, hazmı kolaylaştırıyor ve şehveti arttırıyormuş.

Prensese selâm verdiğim zaman bana Türkçe:

“Hasen misen, yahşî misen?” dedi; bu cümle “Keyfe hâlûke, keyfe ente?” (: Durumun nasıl, nasılsın?) demektir. Beni yan tarafına oturttu. Arapça yazmayı beceriyordu. Hizmetçilerinden birine seslendi:

“Deva ve bitik kâtûr!” Bu, “ed-devât ve’l-kâğıd (: kalem ve kâğıt getir)” demektir. Emrettiği şeyler getirildiğinde şöyle yazdı kâğıda:

“Bismillâhirrahmânirrahîm” ve sordu:

“Bu nedir?” Cevap verdim:

“Tandarî nâm!” Bu sözcükler, “Allah adına” anlamına geliyor.⁴⁸⁶ Prensес:

“Hoş!” dedi. Bu söz, “ceyyid!” (: hoş; iyi) demektir. Daha sonra hangi ülkeden geldiğimi sorunca Hindistan’dan geldiğimi söyledim. Bu cevabım üzerine şöyle dedi:

“Biber ülkesi mi?” Cevap verdim:

“Evet!”

Ülkenin (siyasî) ahvâline dair sorular sordu, tek tek karşılık verdim.

Şöyle devam etti sözlerine:

“Kesinlikle oraya savaş açmalıyım! O ülke benim olmalı! Zenginliği ve askerlerinin çokluğuyla beni çekiyor!”

“Yapın öyleyse!” dedim.

Böylece bana çeşitli giysilerle iki fil yükü pirinç, iki dişi manda, on koyun, dört ratl gülsuyu ve son olarak tümü deniz yolculuğuna hazırlık olsun diye tuzlanmış zencefil, biber, limon ve anbâ (: mango) ile dolu dört martaban verilmesini emretti. Martaban, büyük tencere demektir.

Nâhûda sonradan bana şunları aktarmıştır:

“Bu prensesin askerleri arasında nice kadın hizmetçi ve cariyeye, erkek gibi savaşıyor. O, kadın ve erkeklerden oluşan ordusuyla akına çıkar. Düşmanına baskın yapar, çarpışmanın kalbinde yer alır ve cen-gâverlere meydan okur.”

Nâhûda şunları da söyledi bana:

Düşmanla yapılan bir savaşta askerlerinin çoğu can veriyor. Feci bir yenilgiye ramak kalmışken prenses ansızın ileri atılıyor, kızılca kıyametin koptuğu safları yara yara düşman hükümdarına yanaşıyor, bir hamlede onu yere seriyor ve savaşın seyrini değiştiriyor; düşman acı bir yenilgiye uğruyor! Yenik hükümdarın kesilmiş başını bir kargının ucuna takarak getiriyor ve düşmanın ailesi ancak yüklü bir servet ödeyerek kopmuş kelleyi teslim alıyor prensesten! Prensес Urducâ babasının yanına döndüğünde hükümdar peder, evvelce oğluna ait olan bu bölgeyi kızına teslim ediyor.

Nice bey oğulları, nice asilzâdeler onunla dünya evine girmek için çağrıda bulunmuş, adam göndermiş ama o hep şöyle dermiş:

“Ancak bana meydan okuyup dövüşte galip gelecek erkekle evlenirim!”

Damat adayları çekinmişler, onunla karşı karşıya gelememişler; prenses üstün gelirse şanlarına leke düşer diye kaygılanmışlar.

ELLİBEŞİNCİ BÖLÜM

Çin

Tavâlisî ülkesinden çıkışımızdan onyedî gün sonra Çin'e ulaştık. Rüzgâr yanıımızdaydı, hızlı ve rahat bir şekilde kaydık suda. Çin arazisi pek geniş. Meyvesi, tahılı, altını ve gümüşü bol; çok zengin bir ülke. Dünyanın hiçbir bölgesi buraya benzemez. Âb-ı Hayât diye bilinen nehir bu ülkeyi delip geçer. Anlamı, hayat suyu! Ona Sebr (: Sarı) nehir de denilir. Tıpkı Hindistan'daki ırmağın adı bu! Kaynağı Hânâlık (: Pekin) şehri civarında bulunan Kûh-i Bûzne'dir; Maymun dağı yani.

Irmak, Çin'in tam ortasından geçerek altı aylık bir mesafe boyunca akar, Sînüssîn (: Kanton, Sînkeln) bölgesine ulaşır. Irmak çevresinde tıpkı Nil gibi köy, kasaba, bahçe ve çarşılar dizilidir. Ama burada işlenmiş arazi ve ev Nil'den daha fazladır. Nehir kıyısında art arda sıralanmış bir sürü sudolabı bulunuyor. Çin ülkesinde, Mısır şekeri ayarında belki de daha iyi şeker bulunur. Üzüm ve erik de çok. Çin'deki eriği görünceye kadar Dimaşk'ta yetişen ve Osmanî diye adlandırılan eriğin bir benzeri yok sanırdım. Bu ülkede Havârezm (: Hârizm) ve İsfahan'da yetişenler gibi lezzetli karpuzlar var. Bizim taraflardaki her meyvenin bir benzeri hattâ daha güzeli bulunuyor Çin'de! Buğday da bir hayli çok. Oranın buğdayından daha hasını görmedim! Mercimek ve nohut da aynı.

Çin İşi Toprak Kaplar

Çin'e özgü toprak kaplar sadece Zeytûn ve Sînkeln yörelerinde üretilir.⁴⁸⁷ Hammaddesi civardaki dağların toprağıdır. Bu toprak ileride anlatacağımız gibi kömürü andırır, alev olup yanar. Çinli toprak kap imalatçıları, bu toprağı biraz taş eklerler ve üç gün ateşte pişirdikten sonra su dökerler üstüne. Eldeki malzemenin tümü toprağı dönüşür, sonra yoğururlar. En kalitelisi, bir ay boyunca yoğrulan türüdür. Daha fazla yoğrulmaz. Yoğurma süresinin en kısıtı onbeş gündür. Bunların fiyatı, bizim oraların toprak kap fiyatlarına eşit veya daha

aşığıdır. Buradan yükleme yapılır Hindistan'a ve diğer ülkelere. Hattâ bizim memlekete, Mağrip'e de gelir. Pişmiş toprağın en sanatlısı, Çin işi olanıdır.

Çin Tavukları

Çin'in tavuğu ve horozu pek iridir, bizim oranın kazlarından daha yapılıdır. Bu tavukların yumurtası bizim kazların yumurtasından büyük. Ama buranın kazları ufak tefek ve aruk! Bir tavuk satın aldık, pişirmek istediğimizde etinin tek çömleğe sığmadığını gördük, iki çömleğe ayırdık! Oranın horozları devekuşu gibi; bazen tüyleri dökülür de kırmızı bir et parçasını andırır. Böyle bir horozu ilkin Kavlem şehrinde gördüm, devekuşu sandım, hayrete düştüm! Bir de sahibi:

"Çin'de bundan daha irileri var!" demesin mi!

Çin'e vardığımda adamın horozla ilgili sözlerinin dosdoğru olduğuna inandım!

Çin Halkının Bazı İşleri

Çinliler tıpkı Hindliler gibi ölü yakar, putperesttirler. Çin hükümdarı Tinkız Hân'ın (: Çingiz Han) soyundan gelen bir Tatardır.⁴⁸⁸ Şehirlerin her birinde Müslümanların oturduğu bir mahalle bulunuyor. Cumayı ve diğer namazları kılacakları mabetleri var. Müslümanlar orada saygı görmekte, el üstünde tutulmaktalar. Çin kâfirleri domuz ve köpek eti yiyor, çarşılarında da satıyorlar. Aslında zengin ve yaşam seviyesi yüksek bir halk ama yemeğe ve giysiye düşkün değil! Sayılamayacak kadar malı olan koskocaman bir işadamını, sırtında kaba bir pamuk cübbeyle görürsün! Bütün Çinliler altın ve gümüş tabak düşkünüdür. Her birinin avcunda ucu demirli bir sopa bulunuyor. Yürürken ona dayanır;

"Bu değnek üçüncü ayak!" derler.

Orada ipek çok. Çünkü oranın ipekböceği meyvelere dadanır, beslenir; fazla ilgiye ihtiyacı yoktur. İpek yoksulların ve kimsesizlerin giysisidir. İşadamları da olmasa hani, beş para etmez! Çinliler arasında bir pamuk elbise bir yığın ipek elbiseye denktir. Onların geleneğince işadamı yanında taşıdığı bütün altını ve gümüşü eritir, parça parça kalıplara döker. Her parça bir kınar civarında, belki biraz daha hafif veya ağırdır. Bu altın parçaları evin kapısına asılır. Böyle beş parçası bulunan adam, parmağına tek yüzük, on parçası olansa iki yüzük takar. Onbeş parçası olana Seti adı verilir. Seti, Mısır'daki kârimî'nin karşılığıdır. Çinliler, böyle eritilmiş altının bir parçasına (: külçesine) berkâla derler.

Alışverişte Kullandıkları Kâğıt Paralar

Çinliler alışverişlerini dinar ve dirhemle yapmazlar. Onların ülkesine gelen dinar ve dirhemın tümü yukarıda belirttiğimiz gibi parça parça kalıplara dökülür. Alışverişlerinde kâğıt parçalarını kullanıyorlar. Her kâğıt el ayası kadardır; üzerinde hükümdarın mührü vardır. Bu kâğıtlardan yirmibeşine “balışt” diyorlar.⁴⁸⁹ Bizdeki dinar anlamına geliyor bu. Kâğıtlar eskir veya elde parçalanırsa sahibi bizim oraların darphanesine benzeyen bir yere gider, yırtığı verir yenisini alır. Ne bu iş için ne de başka şey için para ödemez! Çünkü kâğıt işiyle uğraşanların rızkları (: maaşları) hükümdar tarafından ödenir. Bu darphanenn yönetimi büyük beylerden birine verilmiştir. İnsan bir dirhem gümüş yahut altınla çarşıya çıkıp bir şeyler satın almak istese balışt ile değiştirmedikçe onun elindekine bakmaz kimse! Ancak balıştla istediği şeyi satın alabilir!

Çinlilerin Kömür Yerine Yaktıkları Toprak

Bütün Çin ve Hitâ (: Kuzey Çin; Hitây, Türk-Moğol Bölgesi) ahalisi kömür yerine toprak yakıyorlar.⁴⁹⁰ Bu toprak bizim oranın tafl'ı gibi sımsıkı ve yapışıkır. Rengi de tafla benzer. (Tafl: Kumaş boyamada kullanılan bir sarı toprak türü) Filler aracılığıyla taşınan bu toprak bizdeki kömür parçaları gibi kesilip ateşe atılır. Tıpkı kömür gibi yanar ve ondan daha fazla ısı verir! Ateşlikten geçip küle döndüğünde suyla ıslatırlar. Kurutulduktan sonra tekrar yakarlar onu! Tamamen yok olup hiçbir şey kalmayınca dek sürer bu. Çinliler bu toprakla bölgeye özgü kapkacak yaparlar ve daha önce anlattığımız gibi içine taş eklerler.

Çinlilerin Özelliği; Çeşitli İş ve Sanatlarda Ustalık

Çinliler çeşitli iş ve sanatlardaki kabiliyetleriyle tüm ulusları geçmiştir, hepsinden mahir olmuşlardır. Onların başta gelen özellikleri budur. İnsanlar evvelce bazı kitaplarda bu nitelikten bahsettiler, uzun uzadıya konuştular. Resme gelince ne Hristiyanlar ne de başkaları Çinlilerden daha becerikli değildir. Onlar bu konuda çok yetenekli. Benim tanık olduğum ilginç olaylardandır; Çin'de ne zaman bir şehre girsem ikinci gelişimde benim ve arkadaşlarımla duvarlara ve çarşıda kâğıtlara çizilmiş resimlerimizi görürdüm! Bir keresinde dostlarımla beraber Irak halkına özgü giysilere bürünerek başşehre gittik. Nakkaşlar çarşısından (: oymacılar ve ressamılar çarşısından) geçip hükümdar sarayına vardık. Günbatımı alacasında saraydan dönerken aynı çarşıya uğradık. Bir de ne görelim; hepimizin resimleri duvara yapıştırılmış bir kâğıttaydı! Her birimiz dostuna ve dostunun resmine bakıyor, benzetmeyi kusursuz buluyordu!

Bana söylendiğine göre hükümdar emretmişti bunu. Biz huzurdayken saraya gelmişler, seyretmişler ve çaktırmadan resmimizi yapmışlardı! Çin halkının âdeti, yanlarından geçen herkesin resmini yapmaktır.

Bunda öyle ilerlemişler ki yabancı biri kaçmayı gerektirecek suç işlediğinde hemen resmini şehirlere yolluyor ve aramaya başlıyorlar. Nerede bu resme benzer biri bulunursa hemen yakalanıyor!

İbn Cüzeyy der ki:

Bu iş, tarihçilerin İran hükümdarı Sâbûr Zülektâf (: İkinci Şapur) hâdisesiyle ilgili anlattıklarına benziyor. İran hükümdarı kendini gizleyerek Rum ülkesine giriyor; oranın yöneticisi tarafından düzenlenen bir düğün yemeğinde hazır bulunuyor. Meğerse resmi bir yemek kabına çiziliymiş. Kayser'in hizmetkârlarından biri, resmin Sâbûr'a tıpatıp benzediğini farkedince efendisine dönerek şöyle diyor:

"Bu resim, İran Kısrası'nın bizimle aynı mecliste olduğunu göstermekte!" Adamın dediği aynen çıkıyor. Böylece Sâbûr hakkında kitaplarda yazılı olaylar meydana geliyor.

İbn Battûta devam ediyor:

Gemilerde Bulunan Herşeyi Kaydetme Âdetleri

Çinlilerin âdetindendir; cunklarından biri suya açılacağı zaman deniz kumandanı ile yazıcılar gemiye çıkıp içerideki okçuların, hizmetkârların ve denizcilerin isimlerini tek tek yazarlar. Böylece hareket izni verilir onlara. Gemi Çin'e geri döndüğünde bu görevliler yine yukarı çıkarak daha önce isimlerini kaydettikleri kimselerin mevcut olup olmadığını kontrol ederler. Eksik çıkarsa gemi sahibini sorumlu tutarlar. Gemi sahibi, o adamın kaçtığına, vefat ettiğine yahut bir kazaya uğradığına ilişkin kanıt getirmekle yükümlüdür! Aksi hâlde cezalandırılır! İnsanlarla ilgili kayıt işi bittikten sonra gemi sahibine, eşya türünden az-çok ne varsa ayrıntılı bir liste hazırlamasını emrederler. Bu esnada gemideki yolcular karaya çıkartılır. Onların yanında bulunan eşyalar, gümrük divan kâtipleri tarafından tek tek gözden geçirilir. Eğer izinsiz, kaçak bir şey bulunursa gemiyle beraber tüm eşya ve mallara hazine el koyar! Bu iş bir tür zulümdür! Ne kâfir ülkede ne de Müslümanların arasında böyle bir uygulama gördüm. Sade Çin'de var. Bir de Hindistan'da buna benzer olayların meydana geldiğine tanık olmuşumdur. Örneğin bir adamın elinde vergiden kaçırılmış mal yakalanırsa ceza olarak o verginin on bir katı alınır! Ama daha sonra Sultan Muhammed vergileri tamamen kaldırıncı bu âdet de kalktı.

İş Adamlarını Yolsuzluktan Alıkoymakla İlgili Uygulamaları

Müslüman tacir, Çin şehirlerinden birine ulaştığı zaman orada yerleşmiş Müslüman iş adamlarından birinin evine yahut bir hana gidip konaklamakta serbesttir. Eğer Müslüman tacirin yanında konaklamak isterse malı tek tek sayılarak ev sahibine teslim edilir. Ev sahibi onun malından belli bir bölümünü masrafları için harcar. Misafir tacir yolculuğa çıkacağı zaman bütün malı yeniden gözden geçirilir. Eksik çıkarsa, malını teslim ettiği tacir kesinlikle bunu kapatmak zorundadır!

Dışarıdan gelen tacir, handa konaklamak isterse bütün malı han sahibine teslim edilir. Han sahibi, tacirin istediği her şeyi onun namına satın alır. Yabancı tacir, odalık cariyesi olsun istiyorsa han sahibi onun adına bir cariye satın alır ve kapısı hanın içine açılan (özel) bir daireye yerleştirir yabancıyı. Her ikisinin de masraflarını hancı görmektedir. Bu ülkede cariyeler çok ucuz. Dahası da var; bütün Çin halkı, kız olsun erkek olsun kendi evlâtlarını satılığa çıkarmakta! Bu onlara göre hiç de ayıp değil. Fakat satılan kız ve erkekler alıcılarıyla beraber yolculuğa çıkmaya zorlanamaz! Ama kendileri bunu isterse engel de olunmaz.

Eğer dışarıdan gelen tacir evlenmek isterse hemen evlenebilir. Fakat servetini kötü yollarda kullanmasına kesinlikle izin yoktur. Çinliler şöyle derler daima:

“Müslümanların servetlerini bizim ülkemizde har vurup harman savurduklarına ve memleketimizin ‘kaçmış fırsatların ve sapkınlığın yurdu’ olduğuna dair söylentilerin İslâm ülkelerine yayılmasını asla istemeyiz!”

Yollarda Misafirleri İyi Koruduklarına Dair

Çin ülkesi, misafirlerin güvenliği hususunda tüm memleketlerden iyidir. Orada bir yolcu yanında epey bir servetle dokuz aylık güzergâhı hiç kaygılanmadan tek başına aşabilir. Bu sistem şöyle işliyor:

Çin’de her konak yerinde bir han bulunuyor. Orada yayan ve atlı koruyuculardan oluşan bir grup asker vardır. Onların âmiri konumundaki adam, özel kâtibiyile akşamleyin hana gelir ve ağırlanan yolcuların adlarını deftere geçirir, altına mühür basar. Sonra da hanın büyük kapısını kilitler.

Sabahleyin yine yazıcıyla gelen başgörevli, herkesi adıyla çağırıp ayrıntılı bilgi alır. Böylece, yolcuları bir sonraki konağa ulaştırsın diye yanlarına adam katar. Bu adam, misafirlerden hepsinin ikinci konağa

ulaştığına ilişkin bir belge alır varılan hanın başgörevlisinden. Adam bu yazıyı kesinlikle bir önceki hanın görevlisine getirmek zorundadır. Yoksa suçlu durumuna düşer.

Sinussîn'den (: Kanton, Sinkelân) Hânâlık (: Pekin) şehrine kadar yol boyunca her konakta böyle yapılıyor. Güzergâhtaki hanlarda misafirlerin gereksinim duyduğu yiyecekler, özellikle de tavuk ve kaz bulunur. Fakat orada koyun gerçekten azdır.

Kendi yolculuğumuzu anlatmaya dönelim:

Zeytûn

Bir süre denizde yolculuk ettikten sonra ilk vardığımız şehir Zeytûndu (: Kuanz-hou). Ne bu şehirde ne diğer Çin şehirlerinde, ne de Hind ülkesinde zeytin namına hiçbir şey var! Ama buraya Zeytûn demişler.

Burası çok büyük bir yer. Zeytûnî diye bilinen kemha ve atlas türü kumaşlar burada üretiliyor. Bunlar Hansâ (: Hangzhou) ve Hânâlık kumaşlarından üstün. Zeytûn limanı, dünyanın en geniş limanlarından; hattâ en büyüğü diyebiliriz! Orada yüz büyük cunk gördüm. Küçük gemilerin sayısını kestirmek imkânsız. Liman aslında kocaman bir körfez. Denizden karaya doğru bir hayli sokulmuş ve daha yukarılarda büyük bir nehre karışmış. Bizim tarafların Sicilmâsa şehrinde olduğu gibi Zeytûn'da ve Çin'in diğer şehirlerinde herkesin bir bahçesi vardır. Ev, bahçenin tam ortasında. Bu yüzden Çin şehirlerinin yerleşim alanları çok geniştir.

Burada Müslümanlar ayrı bir semtte oturmaktadırlar. Zeytûn'a ulaştığım gün kimi gördüm dersiniz? Armağan sunmak için elçilik göreviyle Hindistan'a hareket edip yarı yolda cunku batmış emiri! Onunla bu görev münasebetiyle tanışlığımız vardı. İşte bu adam bana selâm verdi ve sâhib-i divan denilen yüksek memura takdim etti beni. Sâhib-i divan beni muhteşem bir köşke yerleştirdi. Kadı Tâceddîn Erdevîlî (: Erdebili), Şeyhülislâm Kemaleddîn Abdullah İsfahânî ve ileri gelen bazı iş adamları ziyaretime buyurdular. Onlar arasında Hindistan'dayken borç para aldığım, iyi davranışına tanık olduğum tacirlerden Şerefüddîn Tebrîzî de vardı. O *Kur'an* hafızıydı, daima *Kur'an* okurdu.

Buradaki tacirler hayatlarını gâvur ülkesinde geçirdikleri için bir Müslüman yanlarına geldikte bayram etmişcesine sevinir;

"İslâm toprağından biri geldi!" diyerek mallarının zekâtını ona yağdırırlar! Misafir adamcağız hemen onlardan biri kadar mal mülk sahibi olur da döner memleketine!

Zeytûn şehrinde büyük şeyhlerden fazilet sahibi Kâzerûnlu Burhâneddîn vardır. Onun tekkesi şehir dışında. İş adamları, Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî adına tuttukları adakları Şeyh Burhâneddîn'e teslim ederler.

Sâhib-i divan denen görevli benimle ilgili bilgi edinip hakkımda söylenenleri duyunca, gelişimi Kaan'a bildirdi. Kaan onların büyük hükümdarıdır. Benim Hind hükümdarı tarafından gönderildiğimi söylemiş sâhib-i divan. Bu arada ben ondan rica ettim, kendi eyaleti sınırları içinde bulunan ve orallılarca Sinkelân diye adlandırılan Sînüssîn şehrine gitmek için yanıma birini katsın diye. Büyük Kaan'ın cevabı gelinceye kadar orayı gezecektim. Sâhib-i divan, dileğimi kabul ederek adamlarından birini benimle gönderdi.

Nehirde bindiğim gemi bizim tarafların savaş teknelerine benziyorsa da kürekçiler teknenin tam ortasında ayakta dikilerek hep beraber kürek çekiyor, yolcular baş ve kış tarafında bulunuyordu. Bu yönüyle bizim gemilerden ayrılıyor bu tekne. Ayrıca güneşten korunmak amacıyla ketene benzer, oraya özgü bir bitkiden mamul kumaş geminin üzerine geriliyor. Bu bitki keten değildir ve kendirden daha incedir.

Kanton

Tam yirmi yedi gün bu nehirde ilerledik. Her gün öğlenleyin kenarda bir köy kıyısına demir atar, ihtiyaçlarımızı satın alır; öğle namazını kılar ve (yola koyularak) güneş battıktan sonra başka bir köye çıkardık. Sinkelân (: Kanton; Guangzhou) şehrine varıncaya kadar böyle yaptık. Burası Sînussîn denilen yerdir. Çin işi toprak kaplar burada ve Zeytûn şehrinde üretilir. Âb-ı Hayât (: Sarı Irmak) adlı nehrin denize karıştığı noktayı Mecmaü'l-Bahreyn (: iki denizin birleştiği yer) diye isimlendiriyorlar.

Sînussîn, dünyanın en büyük şehirlerindendir. Çarşı bakımından en şirin şehirlerinden. En büyük çarşısı, toprak kapların satıldığı çarşıdır. Diğer Çin şehirlerine, Hind'e ve Yemen'e buradan gider Çin işi porselenler.

Şehrin göbeğinde dokuz kapılı kocaman bir tapınak (: pagoda) var. Kapıların iç kısımlarında direklerin üstüne kurulu çardaklar ve peykeler bulunuyor. Tapınak sakinleri buralarda oturuyor. İkinciyle üçüncü kapı arasında körlerin oturduğu bir bölüm vardır. Onların yiyecek ve giyecek masrafları tapınak vakfından karşılanıyor. Diğer kapıların arasında da bu tür bölümler mevcuttur. Hastane ve mutfak da tapınak içindedir. Doktor ve hizmetçiler orada hazır.

Bana anlatıldığına göre çalışıp para kazanmaya gücü yetmeyecek derecede ihtiyarlamış insanların yiyeceği ve giysisi bu tapınak tarafından karşılanıyormuş. Aynı şekilde yetimler ve hiç malı olmayan dullar da buradan faydalanıyormuş. Hükümdarlardan biri bu tapınağı yaptırdınca, tüm şehri ve kıyısındaki köyleri, bahçeleri buraya vakfetmiş. Hepsinin geliri tapınağa akıyor. Bu hükümdarın tapınakta resmi yapılmış. Onlar ona tapıyor!

Şehrin bir tarafında Müslümanlara ait bir semt vardır. Onların büyük câmileri, tekke ve çarşıları burada. Çin şehirlerinin tümünde Müslümanların işine bakan bir şeyhülislâm bulunuyor. Aralarındaki sorunları halletmek için kadı da mevcut. Nüfuz sahibi zengin Müslümanlardan birine; Evhadüddin Sincarî'nin evine konuk oldum, ondört gün kaldım. Kadı ve diğer Müslümanların hediyeleri üstüme akıyordu. Her gün orada yeni bir davet verirler, uşârî tipi (on arşın boyunda) güzel kayıklarda, şarkıcılarla beraber gelirlerdi.

Bu şehrin ötesinde ne kâfirlerin ne de Müslümanların bir şehri bulunur. Bana anlatıldığına göre burayla Ye'cûc Me'cûc duvarı arasında altmış günlük yol varmış. Orada adam eti yiyen göçebe kâfirler yaşarmış! Ele geçirdikleri adamın işini bitirirlermiş. Bu yüzden onların ülkesine kimse gitmez, oraya doğru seyahate çıkan da olmaz. Bu bölgede o duvarı gören veya göreni gören birini görmedim!

İlginç Bir Olay

Sinkelân'dayken yaşı ikiyüzü geçmiş bir ihtiyarın bulunduğunu; yemek yemediğini, su içmediğini, güçlü kuvvetli olmasına rağmen kadınlara yanaşmadığını, kimseyle konuşmadığını ve şehir dışında bir mağarada yaşayarak ömrünü ibadetle geçirdiğini duydum. Mağaraya gittim, ihtiyarı kapıda buldum. Bedenen pek arı kuru; üzerinde ibadet nuru, rengi kızıla doğru sakalsız bir pir-i fâniydi. Selâm verdim; elimi tuttu, kokladı ve dilmaça dönerek:

"Bu, dünyanın bir ucunda. Biz de öbür ucundayız" dedi. Sonra ekledi:

"Sen garip bir şey görmüştün! İçinde tapınak bulunan adaya geldiğin gün; orada putlar arasında oturan ve sana on dinar altın sunan adamı anımsıyor musun?" diye sordu.

"Evet!" dedim. Devam etti:

"İşte ben oyum!" İhtiyarın elini öptüm. Bir an düşünceye daldı. Sonra mağaraya girdi ve bir daha yanımıza çıkmadı. Söylediklerinden ötürü pişman olmuştu sanki. İçimize dolan heyecanla mağaraya hücum ettikse de onu bulamadık. Karşımızda o değil arkadaşlarımızdan

biri vardı şimdi; avcunda balişt denilen kâğıt paralardan bir öbikle bize dönerek:

“Bu misafirliğinizdir, ihtiyaçlarınızı bununla göresiniz!” dedi.

“Adamı bekleriz!” diye direktikse de şu cevabı verdi:

“On sene dikilseniz de onu göremezsiniz! Âdetidir, bir kişi onun sırlarından birini öğrenirse artık ona gözükmmez! Ama senin yanında olmadığını sanma, hattâ burada beraberindedir belki o!”

Şaşırdım ve geri döndüm.

Olayı kadıya, şeyhülislâma ve Evhadüddîn Sincarî'ye anlattığımda şöyle dediler:

“Âdetidir; yabancılardan biri geldiğinde böyle davranır. Kimse onun hangi dinden olduğunu bilmez. Hani siz içeri girdiğinizde onun dostlarından birini gördüğünüzü sanmıştınız ya, o aslında esrarengiz ihtiyarın ta kendisidir!”

Onların anlattığına göre bu ihtiyar adam, elli seneden beri yokmuş ülkede. Döneli henüz bir yıl olmuş. Hükümdarlar, beyler, ileri gelen kimseler hemen ziyaretine koşmuşlar. İhtiyar, gelenlere durumlarına uygun armağanlar yağdırıyormuş. Ayrıca her gün huzuruna koşan yoksullara ve dervişlere derecelerine göre bir şeyler dağıtırmış. Oysa yaşadığı mağarada göz dolduracak türden hiçbir şey bulunmazmış! Çok eski zamanlarda meydana gelen hâdiseleri haber veren bu ihtiyar, Peygamberimizi de anar –Allah’ın rahmeti ve selâmı onu kutsasın– ve şöyle dermiş:

“Beraber olsaydım elbet onun yardımına koşardım!” Bu adam Halife Ömer b. Hattâb ile Ali b. Ebi Tâlib’i saygıyla anar, onlara övgüler yağdırır ama Muâviye oğlu Yezîd’e lanet edermiş. Hattâ Muâviye hakkında da ileri geri konuşurmuş. Bu ihtiyarla alâkalı çok şey anlatılır bana.

Evhadüddîn Sincarî bana şunları söyledi:

“O ihtiyarın yanına, mağaraya vardım. Elimden tuttuğunda kendimi büyücek bir köşkte hissettim. Başında tacıyla bir tahta kurulmuştu. İki yanında güzel hizmetçiler bulunuyordu. Oracıkta bulunan ırmaklara patır patır meyve dökülüyordu. Ben ısırmak için bir elmaya uzanıyordum ki ansızın kendimi tekrar mağarada buldum! İhtiyarın karşısındaydım, bana gülüyordu!

Sonra aylarca süren zorlu bir hastalığa yakalandım, bir daha onun yanına varamadım.”

Buralılar, ihtiyarın Müslüman olduğuna inanıyorlarsa da namaz kıldığını gören yok.

Oruca gelince, sürekli oruçlu bu adam! Kadı bana şunları anlattı:

“Bir gün ihtiyara namazdan bahsettim. Bana dönerek ‘Ne yaptığımı biliyor musun ki? Benim namazım senin namazın gibi değildir!’ dedi.”

Bu adamla ilgili olayların hepsi enteresan.

Zeytûn’a Dönüş, Kancanfû’ya Yolculuk

İhtiyarla görüştükten iki gün sonra Zeytûn şehrine dönmek amacıyla yola koyuldum. Şehre varışından birkaç gün sonra ırmaktan ya da karadan, nasıl istersem o şekilde başşehre gidebileceğime dair Kaan’ın emri gelmişti. Irmak yoluyla gitmeyi tercih ettim. Vali ve beylerin bindiği cinsten bir gemiye koydular beni. Ayrıca kadı, ümerâ ve Müslüman tacirlerden oluşan bir grup bana bir hayli azık gönderdi. Emir, kendi adamlarını da yanıma katmıştı.

Yolculuk esnasında kahvaltıyı bir köyde, akşam yemeğini başka bir köyde yiyorduk. On gün gittik, Kancanfû şehrine vardık. Burası geniş bir vadiye kurulu, her yanı bahçeyle çevrili, çok güzel ve büyük bir şehir. Sanki Dımaşk’ın Gûta’sı!

Şehre yaklaştığımızda kadı, şeyhülislâm ve tacirler beraberlerinde bayraklar, davullar, büyük borular, zurnalar ve saz takımı olduğu hâlde karşımıza çıktılar. Bizim için getirdikleri atlara bindik. Onlar önümüzde yayan gitti. Sadece kadıyla şeyhülislâm binmişti ata. Şehrin valisi hizmetkârlarıyla bizi karşılamaya çıktı. Onlara göre hükümdarın konuğu, en çok saygı gösterilmesi gereken kişidir. Şehre böyle girdik.

Buranın dört büyük suru var. Birinci surla ikincisi arasında hükümdarın köleleri oturuyor. Onlar basvânân diye çağrılırlar; gece gündüz şehri korurlar (Pasban: koruyucu, gözetleyici, gece bekçisi). İkinciyle üçüncü sur arasında süvari askerler ile şehir hâkimi olan bey oturur. Üçüncü surun iç kısmında ise Müslümanlar oturur. Biz orada Müslümanların şeyhülislâmı olan Zahîruddîn Kurlânî’ye misafir olduk. Dördüncü surun iç kısmında Çinliler oturmakta. Bu bölüm şehirdeki dört semtin en büyüğüdür. Şehrin her kapısının bir sonrakine arasındaki mesafe üç dört mil tutar! Daha önce söylediğimiz gibi herkesin bahçesi, evi ve toprağı vardır.

Eski Bir Dostla İlgili Hikâye

Zahîruddîn Kurlânî’nin evindeydik. Oralıların pek saygı gösterdiği fıkıh bilginlerinden birine ait muazzam bir gemi yanaştı limana. O adam adına izin istendi benden;

“Efendimiz Kıvâmüddîn Sebti!” dediler. Adamın ismine şaşıtm. Yanıma çıktı. Selâmdan sonra hoşbeşe başlayınca onunla tanışık olduğumu anladım ve göz gezdirdim;

“Bakıyorum da beni tanıyormuş gibi süzüyorsun!” dedi. Sordum:

“Memleket nere?” Cevap verdi:

“Sebte’denim!”

“Ben de Tanca’dan!” dedim. Yeniden selâm verdi, esenlik dileklerini sundu, hüngür hüngür ağladı. Onun ağlamasından ötürü ben de göz yaşlarımı tutamadım ve sordum:

“Hindistan’a gittin mi?”

“Evet, payitaht Dihlî’ye gittim!” dedi. Bunu söyler söylemez adamı hatırladım;

“Sen Bışrî’ misin yoksa?” dedim.

“Evet!” cevabını verdi.

Bu adam gençlik çağında, Mürsiyeli Ebu’l-Kasım’la beraber Dihlî’ye gelmişti. Yetenekli öğrencilerdendi. Muvattâ kitabını ezberliyordu. Onu Hind hükümdarına ben takdim etmiştim. Sultan, ona üçbin dinar vererek huzurunda kalmasını emretmişse de kendisi, Çin’e uzanmak niyetinde olduğu için teklifi kabul etmemişti.

Çin’de ün sahibi olmuş. Çok para kazanmış, servet yığmış. Bana söylediğine göre elli erkek kölesi, bir o kadar da cariyesi var. İki erkek köle, iki cariyeye ve yığınla armağan sundu bana.

Daha sonraları Sudan (: siyah insanlar) diyarında onun kardeşiyle karşılaştım. Aralarındaki mesafe ne denli büyük bir bak!

Onbeş gün kalıp ayrıldım Kancanfû’dan.

Bayvam Kutlû ve Hansâ’ya Doğru

Çin, güzellikten nasibini almış bir ülke ama beni çekmedi pek! Hattâ gâvurun burada üstün olması sebebiyle içimde bir sıkıntı, bir sızı taşıdım hep. Evimden çıktığımda bir sürü çirkin şey görür, acı duyardım. Zaman geldi, eve yapıştım; kesin bir gerekçe olmadıkça burnumu uzatmadım dışarı! Bu ülkede Müslümanlarla karşılaştığım zaman ailemi ve yakınlarımı görmüş gibi sevinçten uçuyordum.

Fakih Bışrî’nin beyefendiliğinden olacak; zahmet etti, benimle beraber Kancanfû’dan Bayvam Kutlû şehrine kadar dört gün yol tepti. Bayvam Kutlû, askerlerin ve alêlade Çinlilerin oturduğu küçük bir şehirdir. Orada Müslüman yok, yalnız Bışrî’nin yakınlarının oturduğu dört ev var. Onlardan birinin evine konuk olduk, üç gün kaldık. Böylece Fakih Bışrî’ye veda edip ayrıldım.

Her zamanki âdetimce ırmağa bindim. Kahvaltı bir köyde, akşam yemeği başka bir köyde, yoluma devam ettim.

Tam onyedinci gün sonra Hansâ’ya (: Hangzhou veya Hang-tchou-fou) vardık. Bu şehrin adı kadın şair Hansâ’nın adı gibi. Ama sözcük

Arapça asıllı mı, yoksa sadece benzerlik mi var bilmiyorum! Hansâ, yeryüzünde gördüğüm en büyük şehir! Bir baştan bir başa üç günde varılır. Misafir bu güzergâhta epey yol teper, mola verir! Çin'e özgü şehircilik düzeniyle ilgili daha önce söylediklerimiz burada da aynen geçerli. Herkesin bahçesi ve evi var. İlerde anlatacağımız gibi şehir altı semte bölünmüş. Buraya vardığımızda Kadı Fahreddîn, Şeyhülislâm ve Osman b. Affân Mısır'ın çocukları –bunlar oralı Müslümanların büyükleridirler– yanlarında beyaz bayrak, davul, zurna ve büyük borularla bizi karşılamaya çıktılar. Ayrıca şehrin beyi de yakın adamlarıyla bizi karşılamaya gelmişti.

Şehre girdik. Altı semte ayrılmıştı. Her semtin bir duvarı vardı. Ayrıca bütün semtler tek bir surla çevriliydi. Birinci semtte şehir muhafızlarıyla onların beyi oturmakta. Kadı ve diğerlerinin bildirdiğine göre bunların sayısı onikibine yakınmış. İlk geceyi beyin evinde geçirdik. İkinci gün Bâbü'l-Yehûd (: Yahudi Kapısı) denilen girişten ikinci semte vardık. Burada Yahudiler, Hristiyanlar ve güneşe tapan Türkler oturuyordu. Sayıları çok! Buranın yöneticisi Çin ahalisindendir. İkinci geceyi onun yanında geçirdik. Üçüncü gün üçüncü semte girdik. Burası Müslümanların yurdu. Şehir çok güzel. Çarşıları tıpkı İslâm şehirlerindeki gibi düzenlenmiş. Orada câmiler ve müezzinler vardı. Semte girişimizde öğle ezanını okuyorlardı. Burada Osman b. Affân Mısır'ın soyundan gelenlerin evine misafir olduk. Osman büyük tacirlerdenmiş. Bu semti beğenmiş, kendine yurt edinmiş ve burası onun adıyla anılır olmuş. Adam, sevabı çocuklarına geçecek bir güzel makam ve ün bırakmış. Onlar da babaları gibi yoksula, kimsesize, dervişe yardım elini uzatıyorlar. Osmaniye diye bilinen şirin bir tekkeleri var. Bu tekkenin gideri pek çok vakıftan karşılanıyor. İçinde bir grup derviş oturuyor. Osman, bu semtte büyük bir câmi yaptırarak tekke ve câmiin masraflarını karşılasın diye vakıflar eklemiş hayratına. Şehir bir hayli Müslümanı barındırıyor. Onların arasında onbeş gün kaldık. Her gün, her gece, bir davetten öbür davete koştuk. Çeşit çeşit yemekler sundular; her Allahın günü şehrin etrafını gezdirmek için bizimle beraber atlara bindiler, üşenmediler.

Bir gün onlarla beraber hayvanlarımıza binerek Dârü'l-Emîr diye bilinen dördüncü semte vardık. Orada Emir Kurtay oturuyordu. Kapıdan içeri girince arkadaşlarım benden ayrıldılar. Beni karşılayan vezirle, Büyük Emir Kurtay'ın huzuruna çıktık. Daha önce anlatmıştım; Allah dostu Şirazlı Celâleddîn'in bana verdiği cübbeyi büyük emirin nasıl aldığını...

Bu semt altı semt arasında en güzel olanıdır. Orada sadece hükümdarın köleleri ve hizmetkârları oturur. Ortasından üç nehir akar: Biri büyük nehrin çıkıntısı olan körfezdir. Şehrin yiyecek ve yakacağı küçük kayıklarla buradan gelir. Gezi tekneleri de buradadır. Hükümdarın büyük kabul avlusu bu semttedir ve muhteşemdir! Büyük Beyin konağı da avlunun tam ortasında; avlu her yandan kuşatıyor konağı. İç kısımda üstü örtülü bölmeler (: çardaklar) var; savaş araç-gereçleri ve değerli kumaş üreten ustalar oturuyor burada. Emir Kurtay'ın bana anlattığına göre binaltıyüz civarında usta bulunuyormuş. Her birinin yanında üç-dört çırak çalışmış. Tümü Kaan'ın kölesi ve ayakları zincirli! Yaşadıkları evler köşkün dışında. Semtin dışına çıkmamak koşuluyla çarşılarda gezmelerine izin veriliyor. Bu adamlar her gün yüzer kişilik gruplar hâlinde geçit merasimi yaparlar, biri eksik çıksa başlarındaki âmir sorumlu olur. Oralıların töresine göre kölelerden biri on sene hizmet edince ayağındaki zincir çözülür. Ya zincirsiz hizmete devam etmek, ya da Kaan'ın şehirlerinden dilediğine girip bir daha oradan çıkmamak şıklarından birini seçerler. Elli yaşına gelenin eli ayağı çekilir işten; emekliye ayrılır, maaşı verilir! Aslında elli yaşında veya buna yakın ömür sürmüş herkese hükümet tarafından maaş bağlanır! Altmış yaşına gelen ise çocuk sayılır Çinlilerin gözünde. Onun hakkında hiçbir yasal uygulama yapılmaz! Çin'de yaşlılara çok saygı gösterilir. Orada her yaşlıya atâ diye hitap edilir. Atâ, vâlid (: baba) demektir.

Büyük Bey Kurtay

Kurtay, Çin'in emîrû'l-ümerâsıdır (: beylerbeyidir). Bizi evine misafir ederek şölen düzenledi. Onlar bu çağrıya tovâ (: toy, şölen) diyorlar. Şehrin ileri gelenleri de oradaydı. Müslüman aşçılar getirtilip hayvanlar onlara kestirildi. Yemekleri de onlar yaptı. Büyük emir, yüksek makamına rağmen kendi eliyle bize yemek sunuyor ve et kesiyordu. Üç gün misafiri olduk onun. Bizimle gezip dolaşsın diye oğlunu körfeze gönderdi. Harrâkaya benzeyen bir gemiye bindik (Harrâka: Güvertesinde ateş topu atan âletlerin bulunduğu hızlı ve orta boylu tekne). Bey oğlu da bir diğer gemiye binmişti. Onun yanında özel saz takımı ve müzik grubu vardı. Onlar Çince, Arapça ve Farsça şarkılar söylüyorlardı. Bey oğlu Farsça şarkı söylenmesinden çok hoşlanıyordu. Bu yüzden bu dilden dizeler döktürdüler. Onlara defalarca emretti tekrar söyleyin diye bu şarkıları! Ben de onların ağzından kaptım garip bir makamda söylenen şu dizeleri:⁴⁹¹

*Tâ dil be mihnet (be mehabbet) dâdiyem,
Der bahr-ı fikr oftadiyem
Çûn der nemâz istâdiyem
Gavî be mihrâbem enderiyem*

Türkçesi:

*Gönlü derd-i aşka saldıktan beri
Bir kaygu okyanusu yuttu beni
Vakt erişub namaza durduğumda
Can gelir canıma mihrap içeri*

Bu körfezde gemilerden oluşan büyük bir grup vardı; rengârenk yelkenleri, ipek gölgelikleriyle. Çok güzel süslenmişti tekneler. Herkes birbirine portakal ve limon atıyordu! Karanlık bastığında beyin köşküne döndük, orada geceledik. Saz takımı geldi, türlü türlü entere-san şarkılar söyledi.

Hokkabaz Hikâyesi

O gece Kaan'ın kölelerinden bir hokkabaz da gelmişti. Bey derhal emir verdi:

“Göster bize acaip işlerinden birkaçını!”

Hokkabaz, üzerindeki deliklerden uzun sırmalar geçirilmiş ahşap bir küreyi eline alıp havaya attı; küre gözden yitecek kadar yükseldi. Sıcakların iyice bastırıldığı günlerde oluyordu bu iş ve biz büyük avlunun tam ortasındaydık. Hokkabazın elinde sırmın kısacık ucundan başka bir şey kalmamıştı. Birden, usta edâsıyla buyruğunu verdi; çırak o sırma sarılarak yukarı doğru yükselmeye başladı, nihayet gözümüzden kayboldu!

Hokkabaz çırağını üç defa çağırdı, sanki öfkelenmiş gibi eline bıçağını aldı ve sırama sarılarak gözden kayboldu.

Bir süre sonra çırağının elini, ayağını; sırayla öteki elini, diğer ayağını, gövdesini ve nihayet başını yere fırlattı! Elbisesi kan içinde soluya soluya indi yere. Yeri öptü beyin önünde. Onunla Çince konuştu. Bey ona bir şeyler emretti.

Ve hokkabaz, çömezinin organlarını tek tek birleştirdi! Ayağıyla dürtükleyince çocuk sapasağlam, düpdüzgün kalktı! Öyle şaşırdım ki kalbim tekledi, yığıldım! Hind hükümdarının huzurunda benzeri bir olaydan ötürü başıma gelenler burada da başıma geldi! Bir ilaç içirdiler de rahatladım. Bu sırada Kadı Efharuddîn (: Fahruddîn) yanı başımdaydı. Şöyle diyordu:

“Allah’a andolsun! Ne yukarı çıkış, ne aşağı iniş, ne kesme, ne doğrama; hiçbir yok! Varsa yoksa göz boyama!”

Beşinci Semt, Altıncı Semt ve Hıtâ Ülkesi

O gecenin sabahında beşinci şehre girdik. Burası hepsinden büyük. Avam tabakası burada oturuyor. Güzel çarşılarında çeşitli iş ve zanaatların en yetkin temsilcileri bulunuyor. Hansâ’ya özgü, han-sâviye diye bilinen kumaşlar burada dokunuyor. Üretilen eşyalar arasında en ilginç, dest adını verdikleri sazdan örme kâselerdir. Sazlar ustaca birbirine yapıştırılarak cilalı kızıl boyayla sıvanıyor. Bir takım-da iç içe girmiş tam on tabak bulunur; ama ince oldukları için hepsini tek tabak sanır gören! Ayrıca tümünü kapatan bir kılıf yapıyorlar. Bu sazlardan düz sahanlar da yapıyor; çok yüksekte düşmelerine rağmen kırılmamaları dikkat çekicidir. İçine sıcak yemek konduğu hâl-de boyası dökülmez ve malzemesi pörsümez! Bunlar Hansâ’dan çıkar; Hind, Horasan ve diğer ülkelere ihraç edilir.

Oraya girdiğimiz günün gecesini, şehir beyinin misafiri olarak geçirdik. Ertesi gün keşfivânân (: keştibânân) denilen kapıdan altıncı semte girdik. Orada gemiciler, balıkçılar, kayıkçılar, düdgerân (: dül-gerân) denilen marangozlar, ispâhiye (: sipâhiyan) denilen okçular ve piyâde diye adlandırılan yaya askerler oturuyor. Hepsî de hükümdarın kölesidir. Aralarında kendilerinden olmayan kişi barınamaz! Sayıları çoktur.

Bu şehir kocaman bir ırmağın kenarına kuruludur. Şehir beyinin konuğu olarak geceyi orada geçirdik. Emir Kurtay’ın bizim için hazırlattığı gemiye azık vs. ihtiyacımız olan her şey kondu. Gittiğimiz her yerde resmî konuk sıfatıyla bizi ağırlasınlar diye adamlarından birini yanımıza kattı!

Çin arazisinin sonu olan bu şehirden ayrılarak Hıtâ ülkesine girdik. Burası, dünyanın en bakımlı ve işlenmiş memleketlerindendir. Ülke sınırları içinde insan eli değmeyen hiçbir yer yok. Çünkü sahip olduğu araziye işlemeyenden haraç alınır! Hansâ’dan Hânâlık şehrine dek altmışdört gün tutan güzergâh boyunca nehrin iki yakasında köylerin bahçelerin ve tarlaların dizili olduğu görülür. Bu bölgede, gelip geçici yolcular hariç tek bir Müslüman bulunmaz. Çünkü buralar oturulacak (: yerleşime açık) alana girmez! Orada derli toplu, büyük bir şehir yoktur. Bölge tamamen köy ve arazilerden meydana gelmektedir. Tahılgiller, meyve ve şeker; her yere bunlardan ekilmiştir! Anbâr’la Âne arasında dört günde aşılacak bir bölge dışında; bura gibisini görmedim dünyada! Her gece bir köye misafir olurduk.

Sonunda Hânâlık yahut Hânîkû diye adlandırılan şehre vardık (: Pekin). Burası Kaan'ın oturduğu yerdir. Kaan, Çin ve Hitâ'nın tüm bölgelerine egemen olan büyük hükümdardır. Oraya vardığımızda yasa gereği kıydan on mil açığa demir attık. Gelişimiz deniz beylerine haber verildi. Onlar izin verince limana girdik. Böylece şehre çıktık.

Dünyanın en büyük şehirlerinden biri burası. Çin şehirlerinin çoğunun aksine bağ ve bahçeler şehir dışındadır. Hükümdarın semti, ilerde bahsedeceğimiz gibi şehrin tam ortasında bir kasabayı (: büyücek bir mahalleyi) andırıyordu.

Hind hükümdarının kırkbin dinar gönderip davet ettiği Şeyh Burhâneddîn Sagarcî bu parayla borcunu ödemiş fakat hükümdarın yanına gitmeyi kabul etmemişti. İşte ben bu adamın evine konuk oldum. Burhâneddîn Sagarcî Çin'e varınca Kaan onu ülkesindeki Müslümanların başkanı yaparak Sadr-ı Cihân diye çağırıştır.

Kaan Diye Adlandırılan Çin ve Hitâ Hükümdarı

Çin'de egemen olan bütün hükümdarlara Kaan adı verilir, Lûr ülkesinde hükümdarlık yapanlara Atabek denildiği gibi. Çin kaanın ismi Bâşây'dır. Yeryüzünde onun ülkesinden daha büyük bir kâfir memleketi yoktur.

Kaan'ın Köşkü

Kaan'ın köşkü ahalinin oturduğu şehrin tam ortasında. Büyük bir bölümü oymalı ahşaptan yapılmış. Garip ama hoş tarzda bir inşa edilmiş. Yedi kapısı var. Birinci kapıda Kutvâl oturur. Kutvâl, kapıcıların başı demektir. Kapının sağ ve sol tarafında bulunan yükseltilerde perdedâriye diye çağrılan ve köşkün girişini koruma görevini üstlenen köleler oturur. Sayıları beşyüzdür. Daha önce bin kişi oldukları söylendi bana.

İkinci kapıda ispâhiye (: sipâhiyan) oturur. Bu kelime okçular anlamına geliyor. Sayıları beşyüz.

Üçüncü kapıda nîzedâriye oturur. Bu kelime, kargılı erler anlamına gelir. Onlar da beşyüz kişidir.

Dördüncü kapıda tıgdâriye oturur. Bu kelime, kılıçlı kalkanlı askerler demektir.

Beşinci kapıda divan-ı vizâret (: vezirler meclisi) bulunur. Orada pek çok peyke (: büro masası) var. En büyük peykede (Baş) Vezir yüksek bir sedire oturmaktadır. Bu yüksek sedire mesned denilir. Vezirin tam önünde altından yapılmış büyük bir devât (: hokka vs. yazı takımı) bulunuyor. Bu peykenin karşısında sır kâtibinin, onun

sağ tarafında ise ferman kâtiplerinin peykeleri bulunuyor. Vezire ait peykenin sağ tarafında küttâb-ı eşgâlin (: hazine ve maliye ile ilgili konuları kaydeden kâtiplerin) peykeleri bulunmaktadır. Bunların tam karşısında dört payke daha var. Biri divan-ı işrâf (: denetleme kurulu) diye adlandırılır. Orada asıl müşerrif (: başmüfettiş) oturur. İkincisine divan-ı mustahrec (: vergi takip kurulu) denilir. Buraya başkanlık eden kişi beylerin büyüklerinden olur. Mustahrec; vali ve beylerin, sahip oldukları ıkta arazilerden tahsil edip hazineye ödemeleri gereken vergidir.

Üçüncüsüne divan-ı gavs (: yardım ve destek kurulu) adı verilir. Orada büyük beylerden biri oturur, yanında da hukukçu ve kâtipler vardır. Bu bey haksızlığa uğrayanların derdini dinler, problemlerini çözer. Dördüncüsüne divan-ı berîd (: istihbarat kurulu) adı verilir. Orada istihbaratçı ve casusların müdürü oturur.

Köşkün altıncı kapısında candâriye (: özel muhafız alayı) ve onların büyük başkanı oturur.

Yedinci kapıda fityân (: hizmetçi delikanlılar) oturur. Onların üç peykesi vardır. Birincisi siyahlara, ikincisi Hindlilere, üçüncüsü ise Çinlilere aittir. Burada her grubun başında mutlaka Çin halkından olan bir reis vardır.

Kaan'ın Amca Oğluya Savaşa Çıkması ve Öldürülmesi

Başşehir Hânâlık'a vardığımızda Kaan şehirden çıkmış, Karâ-kurum ve Bişbâlığ (: Başbalık) yörelerinde kendisine karşı ayaklanan Firûz'la savaşı etmeye gitmişti. Hıtâ bölgesinden olan Bişbâlığ ve Karâkurum ile başşehir Hânâlık arasında; tamamen işlenmiş arazilerin bulunduğu üç aylık bir mesafe vardır. Sadr-ı Cihân Sagarcı'dan duyduğuma göre; Kaan seferberlik ilân eder etmez yüz grup süvari toplamış! Her grup onbin atlıdan meydana geliyormuş (: bir tümen) Onların başındaki kumandan Emîr-i Tûmân diye çağrılmış.

Ayrıca hükümdarın özel birlikleri ve ehl-i dîhleti (: seçkin iç askerleri) de ellibini buluyormuş, piyadelerin sayısı da beşyüzbin imiş.

Kaan savaşa çıkınca beylerin çoğu, Yasâk'ta değişiklik yaptığı gerekçesiyle onu tahttan indirmek konusunda sözbirliği etmişler ve amca oğlu tarafına geçmişler! Hansâ şehrinin ıkta yoluyla ona verileceğini, artık tahtı bırakması gerektiğini yazmışlar. Ama Kaan bu teklifi kabul etmemiş, onlarla savaşmış yenilmiş ve öldürülmüştür. Yasâk ataları Tinkîz Hân –ki İslâm ülkelerini mahvedendir– tarafından konulmuş kurallardır.

Biz başşehir vardıkdan birkaç gün sonra Kaan'ın ölüm haberi geldi. Şehir baştan başa süslendi, davullar çalındı, zurnalar öttürüldü, tam bir ay boyunca çılgın bir eğlence yaşandı.

Sonra öldürülen Kaan ile amca oğulları ve yakınlarından yaklaşık yüz kişinin cesetleri getirildi. Kaan için büyük bir nâvûs kazıldı. Nâvûs, yeraltı evi demektir. Evin içi gayet güzel bir şekilde döşendi, Kaan'ın cesedi silâhlarıyla beraber oraya konuldu. Köşkte bulunan altın ve gümüş kaplar oraya gömüldüğü gibi yanında içki sürahileri bulunan dört cariye ile altı özel kölesi de çukura bırakıldı. Sonra evin kapısı örüldü, üstüne yığın yığın toprak döküldü; mezar koca bir tümsek hâline geldi.

Daha sonra dört at getirdiler. Yorulup duruncaya kadar mezarın çevresinde koşturdular. Kabir üzerine bir direk diktiler. Atları da bu direğe astılar. Ama evvelce her atın arkasından bir kazık sokulup ağzından çıkarıldığını ve bu şekilde asıldıklarını söylemeliyiz! Kaan'ın daha önce bahsettiğimiz yakınları da, silâhları ve evlerindeki kapkacaklarıyla başka nâvûslara konuldular. Onlardan ileri gelen on kişinin mezarlarına üçer adet; geri kalanların mezarlarına ise birer at asıldı.

O gün, kadın erkek bütün Müslüman ve gâvurların katılımıyla muazzam bir tören yapıldı. Herkes matem elbisesi giyinmişti. Gâvurların matem giysisi başa sarılan büyük ak sargılar, Müslümanlarınki ise ak elbiselerdi. Kaan'ın tüm hatunları ve yakınları mezarın yanında çadırlar kurarak kırk gün kaldılar. Bir kısmı bu bekleyişi bir seneye kadar uzattı. Onlar ihtiyaçlarını kendileri için kurulan civardaki pazardan sağlıyorlardı.

Ben, çağımızda böyle bir geleneğe sahip başka bir ulus bilmiyorum. Hindliler ve Çinliler ölülerini yakıyor. Diğer milletlerse ölüyü doğrudan toprağa gömüyor, yanında hiç kimseyi bırakmıyorlar. Sözüne güvenilir birinin anlattığına göre Sudan diyarında (: Güney Mısır'dan Nijerya'ya kadar Orta Afrika'da) kâfirler, hükümdarları ölünce bir nâvûs yaparlarmış. Sürekli yanında olan seçkin adamlardan bir kısmıyla zâdegân sınıfının oğul ve kızlarından otuzunu, el ve ayaklarını kırdıktan sonra hükümdarın cesediyle beraber oraya sokarlarmış! Yanlarına da şarap testileri bırakırlarmış.

Kûbar ülkesinde siyahlarla beraber oturan ve oranın hükümdarı tarafından seçkinler arasına alınan ihtiyar bir Messûfeli bana şunları anlatmıştı:

“Siyahların hükümdarı vefat edince benimkini de ötekilerin çocuklarıyla beraber kabre sokmak istemişlerdi. Onlara şöyle dedim:

‘Bunu nasıl yaparsınız? Çocuk ne sizin dininizden ne de sizin soyunuzdan!’

Nihayet yüklü bir servet tutan fidye ile onu kurtardım!”

Kaan’ın öldürülmesiyle amca oğlu Fîrûz başa geçti. Fîrûz, Türkistan ve Mâverâünnehir beyliklerini ellerinde bulunduran amca oğullarının arazisine yakınlığı sebebiyle Karâkurum şehrini başşehir yapmışsa da Büyük Kaan’ın ölümünde parmağı olmayan diğer beyler isyan bayrağını çektiler, yolları kestiler ve ortalık yine karıştı.

ELLİALTINCI BÖLÜM

Çin'in Güneyine ve Daha Sonra Hindistan'a Dönüşüm

Ülkede isyan çıkıp fitne ateşi alevlenince Şeyh Burhâneddîn ve diğerleri, olaylar yayılmadan Çin'e dönmek gerektiğini öğütlediler. Onlarla beraber Fîrûz'un naibine (: başyardımcısına) gittik. Başyardımcı yanıma üç adam katarak gittiğim her yerde konuk kabul edileyim diye bir emirnâme yazdı. İrmaktan aşağı doğru seyahat ederek evvela Hansâ'ya sonra Kancanfû ve Zeytûn'a ulaştık. Zeytûn'a geldiğimde Hindistan'a hareket etmeye hazır cunklar buldum. Bu gemiler arasında Câva hükümdarı Melik Zâhir'e ait bir cunk vardı; mürettebatı da Müslümandı! Gemi sahibinin vekili beni hemen tanıdı, gelişime çok sevindi.

On gün boyunca müsait esen rüzgâr Tavâlisî ülkesine yaklaştığımızda değişti! Hava karardı, müthiş yağmur yağdı ve bütün bunların ardından on gün güneş görmedik!

Sonra hiç bilmediğimiz bir denize girdik. Cunktakiler endişeye kapıldılar, Çin'e geri dönmek istedilerse de başaramadılar. Tam kırki gün hangi denizde olduğumuzdan habersiz geçirdik zamanımızı!

Rohh

Kırküçüncü gün şafak söktükten sonra yaklaşık yirmi mil uzaklıkta bir dağ belirdi suda! Rüzgâr bizi ona doğru sürüklüyordu. Gemiciler şaşırarak:

"Karaya yakın değiliz! Bu denizde dağ belirmesi de alışılmış bir hâl değil; rüzgâr bizi oraya atarsa mahvoluruz!" dediler.

Herkes yalvarmaya, içinden gelerek dua etmeye başladı; tövbele-rini yeniledi. Hak Teâlâ'ya yakardık durduk, onun kutlu elçisini ana-rak niyazda bulunduk. Yüce Allah onu rahmeti ve esenliğiyle kuşat-

sın! Tacirler yüklü miktarda sadaka vereceklerine dair sözler söylediler, adaklar tuttular. Bunları elimle tek tek bir deftere kaydettiğim o zaman!

Nice bir zaman sonra rüzgâr dindi, hava sakinleşti. İşte, güneş ufuktan yükselirken bizi korkutan dağ göğe çıkmaya başladı! Onun kütlesi ile deniz arasında epey bir mesafe belirdi, oradan ışık sızdı. Hayretten donakaldık! Denizcileri seyrettim; hepsi ağlıyor, birbirleriyle vedalaşıyorlardı. Sordum;

“Size ne oluyor?” diye. Cevap verdiler:

“Bize dağ gibi gözüken, aslında Rohh’tur. Bizi gördüyse mahvolduk!”

Aramızda on milden az bir mesafe vardı. Sonra Hak Teâlâ bize elverişli bir rüzgâr gönderdi de bu rotadan çevirebildik yüzümüzü! Bir daha onu görmedik, aslı astarı neydi hiç bilmedik.

Bu olaydan iki ay sonra Câva’ya vardık, Sumatra’da mola verdik. Hükümdar Melik Zâhir henüz savaştan dönmüştü. Beraberinde getirdiği yığınla esir arasından iki cariyeyle iki köle armağan etti bana. Âdeti gereği beni konuk etti. Kendi oğluyla kardeşinin kızını evlendiriyordu, düğün yemeğinde bulundum.

Melik Zâhir’in Oğluna Gelin Verilmesi

Cilve günü ben de oradaydım. Onları seyrettim; büyük salonun ortasına ipek örtü giydirdikleri muhteşem bir koltuk koydular. Köşkün iç kısmından buraya dek yürüyerek gelen gelinin yüzü açıktı. Beraberinde hükümdar, ümerâ ve vüzerâ hatunlarından kırk kadarı yürüyor, onun kuyruğunu tutuyorlardı. (: Cilve günü: Gelinin, damada doğduğu gün demektir.)

Bu kadınların yüzleri açıktı; soylu yahut avam, kadın yahut erkek orada bulunan herkes tarafından seyredilmekteydiler. Yüz açmak buralı kadınların her zamanki hâli değildir, sadece kız everme gününde böyle yaparlar. Gelin, önünde kadın-erkek karışık çalıp oynayan eğlence grubuyla büyük koltuğa çıktı. Sonra başında tacı, altında tahtı, süslü bir fil sırtında damat geldi. Oturduğu üstü kubbeli taht, bir bûcayı andırıyordu (: Bûca: üstü kapalı özel bir tahtırevan türüdür). Beyzâde ve asilzâdelerden oluşan yaklaşık yüz kişilik bir grup damatın sağında ve solunda yerlerini almışlardı. Bu grubun hepsi beyaz giyiniyordu. Altlarında gösterişli aygırlar, başlarında simli parlak serpuşlar! Hepsî güveyin yaştıydı ve hiçbir sakallı değildi.

Damat teşrif ettiği anda milletin üstüne dinar ve dirhem saçıldı. Hükümdar kendisi için yapılmış bir seyir koltuğundan bakıyordu

insanlara. Şehzâde filden inerek babasının ayağını öptü ve gelinin yanına, büyük koltuğa çıktı. Gelin damada doğru kalktı, elini öptü; damat kızın yanı başına çöktü. Hatunlar gelinin ötesinde berisinde yelpaze sallarken diğerleri fevfel ve tenbûl servisi yaptılar. Damat hemen fevfele uzandı, birazcık alıp eşinin ağzına götürdü; gelin de iki eliyle damatın ağzına fevfel sundu.

Sonra bir tenbûl yaprağını ağzında tutan güvey, aynen bu şekilde kızın ağzına verdi. Bu tören herkesin gözü önünde cereyan ediyordu. Sonra kız yaptı delikanlının yaptığını. Nihayet kızın üzerine bir perde örtüldü. Gelinle güvey büyük koltuk üzerinde oturur hâlde havaya kaldırıldılar, köşkün içine taşındılar. Herkes yemek yedi ve dağıldı.

Ertesi gün ahali toplandı, hükümdar tekrar oğlunu veliaht yaptı-ğın duyurdu, insanlar ona bağlılık sözü verdiler. Hükümdar, herkese bol bol giysi ve altın dağıttı.

Bu adada iki ay kaldıktan sonra bir cunka bindim. Hükümdar bana epey öd, kâfûr, karanfil ve sandal hediye etti, yol için azık verdi.

Oradan çıktım, kırk gün sonra Kavlem'e vardım, Müslümanların kadısı Kazvî'nin konuğu oldum. Aylardan Ramazan'dı. Bayramı Kavlem Câmii'nde kıldım. Oralıların âdeti, geceleyin câmie gelip sabah namazına kadar Allah'ı anmaktır. Sabah namazından sonra yine zikre başlarlar; bayram namazı vaktine dek devam ederler. Bayram namazını kılar, hutbeden sonra dağılırlar.

Kavlem'den Kalikût'a geçtim, orada birkaç gün kaldım. Dihlî'ye dönmeyi arzuladıysam da çekindim, gidemedim! Ve denize bindim; yirmisekiz gece sonra yediyüzkırksekiz senesinin Muharrem ayında Zafâr'a vardım.⁴⁹² . Orada Hatip İsa b. Ta'ta'nın evine konuk oldum.

Zafâr Hükümdarı

Bu gelişimde karşımda hükümdar olarak Melik Nâsır'ı buldum. Bu adam, önceki gelişimde hükümdar olan Melik Muğis'in oğluydu. Yeni hükümdarın naibi ise, Türk kökenli emîr-i candâr (: özel muhafızların başı) Seyfeddîn Ömer idi. Melik Nâsır beni konuk etti, güzelce ağırladı.

Sonra denize açıldım, Maskıt'a vardım. Burası küçük bir şehirdir; kulbulmâs diye bilinen balık çoktur burada.

Sonra yoluma devam ettim, Kurayyat limanına ulaştım. Oradan Şebbe'ye daha sonra da Kelbe limanına vardım. Bu sözcük, köpek anlamına gelen kelb sözcüğünün dişilik takısı almış hâlidir. Böylece Kalhât'a vardık; daha önce buradan bahsedildi. Bu şehirlerin tümü Hürmüz'e bağlıdır. Yolculuğumuza devam ettik; Hürmüz'e geçerek orada

üç gün kaldık. Sonra karayoluyla Kevristan (: Kûristan), Lâr ve Huncbâl'a (: Hunçupal) vardık. Oradan Kârzî'ye geçerek üç gün mola verdik.

Seyahatimize devam ederek, Cemekân, Meymen ve Bessâ'ya eriştik. Sonra Şiraz'a vardık. Buranın hükümdarı olan Ebû İshâk tahttaydı ama biz vardığımızda şehirde değildi. Şiraz'da üstadımız, şeyhimiz, erdemli insan, büyük bilgin, kadılar kadısı Mecdüddîn ile görüştüm; gözleri görmüyordu. Hak Teâlâ ona (şifa) versin, onu çevresine faydalı kılsın.

Yolumuza revan olduk, daha önce anlattığımız Mâyin, Yezdühâs, Kelîl, Köşk-i Zer, İsbahân, Tüster, Huveyzâ ve Basra'ya vardık. Basra'da mübarek kabirleri, yücelerin mezarlarını ziyaret ettim; yani şunlardan bahsediyorum; Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah, Halîme Sa'diye, Ebûbekre, Enes b. Mâlik, Hasan Basrî, Sâbit Bunânî, Muhammed b. Sîrîn, Mâlik b. Dînâr, Muhammed b. Vâsi, Habîb Acemî, Süheyl b. Abdullah Tüsterî. Hak Teâlâ hepsinden razı olsun.

Sonra Basra'dan çıkıp Meşhed'e vardık; Hz. Ali'nin ziyaretgâhına uğradık. –Allah ondan razı olsun– Oradan Kûfe'ye geçerek şehrin mübarek mescidini ziyaret ettik. Böylece Sahibuzzaman meşhedinin bulunduğu Hille şehrine vardık. Orada kaldığımız birkaç gün içinde şunlar oldu:

Şehrin yönetimini eline alan bir emir, halka Sâhibüzzemân Mescidi'ne yönelip orada uzun süre beklemelerini yasakladı. Ayrıca onların her gece emirden bir hayvan almaları geleneğini de kaldırdı. Ansızın bir hastalığa yakalanan bu emir çok geçmeden vefat etti! Olay Râfizîlerin ortalığı karıştırma eğilimini artırdı, onların ekmeğine yağ sürdü! Şöyle diyorlardı:

“Hayvan vermediği için hastalandı!”

Böylece bir daha da engellenmedi bu âdet, eskiye devam edildi.

Sonra Sarsar'a geçtik; nihayet Bağdat şehrine ulaştık, yediyüz-kırksekiz senesinin Şevval ayında. Orada görüştüğüm bir Mağripli, Tarîf hâdisesini ve Hristiyanların Hadrâ'yı işgal edişini anlattı bana. Allah Müslümanların bu acısını dindirsin, yarasını sarsın!

Irak Hükümdarı

Yediyüz-kırksekiz yılında Bağdat'a geldiğimde Irak hükümdarı merhum Ebû Saîd'in halazâdesi Şeyh Hasan tahttaydı. Sultan Ebû Saîd vefat edince Şeyh Hasan Irak'ı egemenliği altına almış, ölen hükümdarın hatunu Dilşâd'ı da kendine eş yapmıştı. Dilşâd, Emir Cûbân'ın (: Çoban'ın) oğlu Dımaşk Hoca'nın kızıdır. Zaten Sultan Ebû Saîd de daha önce Şeyh Hasan'ın hanımını almıştı.

Bağdat'a geldiğimizde Şeyh Hasan, Lûr bölgesinin sahibi Atabek Afrâsiyâb'a karşı savaşa gitmişti, şehirde değildi.

Bağdat'dan çıkıp, Anbâr, Hît ve Hadîse'ye uğradıktan sonra Âne'ye vardım. Buralar, dünyanın en ucuz ve güzel yerlerindendir. Bu şehirler arasında yol işlektir, evlerle doludur; güzergâh boyunca insan kendini çarşıda sanır. Çin ırmağı kıyısında uzanan şehirlerin bir benzerini görmediğimizi, sadece bu yörenin Çin'e benzediğini daha önce de söylemiştik.

Sonra Rahba şehrine vardım. Buranın kurucusunun Mâlik b. Tavk olduğu söylenir. Rahba, Irak bölgesinin en güzel şehridir, Şam (: Suriye) bölgesine de sınırdır. Oradan çıktık, gayet şirin bir yerleşim muntıkası olan Sahna'ya ulaştık. Ahalinin büyük bir kısmı Hristiyan gâvurudur burada. Suları çok sıcak olduğu için Sahna adını almış. Bu şehirde kadın ve erkekler için ayrı hamamlar vardır. Halk kullanacağı suyu geceleyin çekiyor, damlara koyuyor, bir güzel soğusun diye!

Sonra cinlerin, Allah'ın Peygamberi Süleyman için inşa ettiği Tedmur şehrine vardık. Şair Nâbiga şöyle der:

"Tedmur'u kuruyorlar berrak taşla ve sütunlarla!"

Oradan ayrıldık, Şam bölgesinin Dimaşk'ına ulaştık.

Tam yirmi yıl önce bu şehirden ayrılmış, karnı burnunda bir eşimi bırakmıştım. Hindistan'dayken duydum ki bu eşimden bir erkek çocuk doğmuş. Hemen kayınpederime kırk dinar Hind altını göndermiştim. Kayınpederim, Mağrip'in Miknâse ahalisindendi.

İşte bu kez Dimaşk'a ulaşır ulaşmaz heyecanla oğlumu sordum. Mescide vardığımda hoş bir sürpriz oldu, Malikîlerin imamı ve temsilcisi olan Nûreddîn Sahâvî'ye rastladım, selâm verdim. Adam beni tanımadı! Kendimi tanıttım, hemen yavrumu sordum;

"12 yıl önce göçtü dünyadan!" dedi. Sözlerine devam ederek, Tancalı bir fıkıh bilginin Zâhiriye Medresesi'nde kaldığını haber verdi. Alalecele yavrumdan, ailemden bir şeyler duyayım diye Tancalı'nın yanına koştum. Karşımda iyice ihtiyarlamış, çökmüş bir adam buldum; selâm verdim ve nesebimi tanıttım. Babamın 15 yıl önce öldüğünü, anamınsa henüz hayatta olduğunu söyledi.

O yılın geri kalan kısmını Dimaşk'ta geçirdim. Müthiş bir kıtlık vardı. 7 okiyelik ekmek 1 gümüş dirheme çıktı! Dimaşklıların okiyesi, 4 Mağrip okiyesi eder. (1 okiye, okkanın altıda biri kadardır. 1 okka ise 1278 gr'dır; eski bir ölçü olan ratlın yarısıdır.) O sıralarda Malikî başkadısı Cemaleddin Mislâtî idi. Bu adam, Konyalı Şeyh Alaeddin'in

yakın çevresinden olup onunla beraber Dımaşk'a gelmiş, tanınmış ve kadılık makamına getirtilmişti. O sıralarda Şâfiîlerin başkadısı Takıyyuddîn b. Sübkî idi. Dımaşk'ı yöneten vali ise Melikülümerâ (: beyler beyi) Argûn Şâh'dı.

Harâfîş Grubuyla İlgili Bir Olay

O günlerde Dımaşk'ın ileri gelenlerinden biri vefat etti. Bu adam tüm servetinin yoksullara dağıtılmasını vasiyet etmişti. Vasiyeti yerine getirme işini üstlenen adam bol bol ekmek satın alıyor, her gün ikindiden sonra muhtaçlara dağıtıyordu. Bir gece sabırsız yoksullar akın akın yığıldılar, adamın dağıttığı ekmeği zorla kaptılar; işi büyüterek fırıncıların ekmeğine de el attılar! Olay, Emir Argûn Şâh'ın zebânilerini harekete geçirdi! Zabıta memurları o gün karşılarında bir yoksul görünce;

"Hadi gel ekmeğini al!" diyorlardı. Böylece kalabalık bir yoksul ve işsiz grubu toplandı, o gece tümü hapse atıldı.

Ertesi gün atına binerek onların yanına gelen Argûn Şâh, hepsini kale bedeninin dibine topladı, el ve ayaklarının koparılmasını emretti! Oysa oradakilerin çoğu suçsuzdu! Argûn Şâh Harâfîş tayfasını apar topar Dımaşk'tan sürdü. Bu grup, Humus, Hama ve Halep şehirlerine dağılmıştır. Bana anlatılanlara göre bu emir, o olaydan sonra çok yaşamamış. Öldürmüşler adamı!

Dımaşk'tan çıktım, Humus, Hama, Maarra, Sermin ve Halep'e uğradım. O sıralarda Halep emiri, Hacı (U)ruğtay adında biriydi.

Garip Sözler Söyleyen Antepli Dervişin Hikâyesi

O günlerde şöyle bir olay meydana gedi: Ayntâb (: Antep) şehri civarındaki bir dağda Şeyhülmeşâyih diye bilinen bir derviş oturmak-taydı. Halk devamlı onun ziyaretine gider, bereketinden istifade eder-di. Dervişin yanından hiç ayrılmayan bir de mürîdi vardı.

Yalnız, kadınsız ve münzevi bir hayat süren adam bir konuşma-sında şöyle demiş:

"Peygamber –Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın– kadınla-ra hiç dayanamazdı. Bense onlara karşı kendimi engelleyebiliyorum!"

Bazıları dervişin aleyhinde tanıklık etmişler; bu sözleri söylediği kadı nezdinde de kesinleşince durum melikülümerâya arzedildi. Böylece derviş ile onun sözünü destekleyen mürîdi huzura çıkarıldı. Dört kadı her ikisinin katline fetva verdiler ve infaz gerçekleştirildi. Bu kadınlar şöyle: Malikîlere bakan Şihâbeddîn, Hanefîlere bakan Nâsired-dîn İbnü'l-Adîm, Şâfiîlere bakan Takıyyuddîn Sâîğ ve Hanbelîlere bakan İzzeddîn Dımaşkî'dir.

Veba

Yediyüzkırkdokuz yılının Rebûlevvel başlarında Halep'te bulunduğumuz sırada duyduk ki veba Gazze'yi sarmış; bir günde bini aşkın can telef oluyormuş. Ben Humus'a gittim, vebanın oraya da damgasını vurduğuna tanık oldum.⁴⁹³ Daha şehre girdiğim gün üçyüz civarında insan can vermişti. Sonra Dımaşk'a döndüm, Perşembe günü şehre vardım. Ahali üç gün oruç tutmuş, Cuma günü Akdâm Mescidine çıkmıştı; birinci ciltte anlattığımız gibi. Nihayet Allah vebayı hafifletti onlara. O gün vebadan ölenlerin sayısı ikibin-dört yüz civarındaydı.

Sonra Aclûn'a geçtim. Oradan Beyt-i Makdis'e vardım. Veba buradan da geçmişti. Orada Mısır başkadısı İzzeddîn'in amca oğlu İzzeddîn b. Cemâa ile görüştüm. Bu adam Beyt-i Makdis'in hatibiydi. Kendisi erdem sahibi, asil ve cömert insanlardandır. Hatiplik görevinden ayda bin dirhem maaş alır.

Hatip İzzeddîn'in Verdiği Sözle İlgili Hikâye

İzzeddîn bir gün davet düzenledi, diğerleriyle beraber beni de çağırdı. Sebebini sorduğumda; "veba salgınından kurtulur ve bir günü cenaze namazı kılmaksızın geçirirse ziyafet çekeceğine" dair adak adadığını söyledi. Sonra şöyle tamamladı sözlerini:

"Dün kimsenin cenaze namazını kılmadım. Ölen olmadı. Bu yüzden söz verdiğim gibi ziyafet düzenledim!"

Kuds'te (: Kudüs'te) daha önce tanıştığım şeyh ve üstadların çoğu bu dünyadan göçmüştü. Allah hepsini engin rahmeti ve sevgisiyle kuşatsın! Çok azı kalmıştı geriye, İmam Kikeldioğlu Salâhaddîn Alâî ve Mescid-i Aksâ Tekkesi'nin şeyhi erdemli insan Şerefüddîn Huşşî gibi. İmam Salâhaddîn hadîste uzman bir bilgindi. Burada Şeyh Süleyman Şirâzî ile görüştüm. Beni ağırladı. Şam ve Mısır bölgesinde Şeyh Süleyman dışında Hz. Âdem'in ayağını ziyaret eden başka birine rastlamadım.

Gazze ve Dimyat'a Doğru

Sonra Kuds'ten çıktım, hadîs bilgini vâiz Şerefüddîn Süleyman Milyânî ile Kuds'teki Mağriplilerin üstadı büyük sufi Talhatü'l-Abdülvâdî bana eşlik ettiler. Beraberce Halil şehrine vardık. Allah'ın selâmı İbrahim Halil Peygamber'in üzerine olsun; onun ve yanındaki diğer peygamberlerin kabirlerini ziyaret ettik.

Sonra Gazze'ye geçtik, vebadan can verenler öyle çoktu ki şehri ıssız ve bomboş bulduk! Şehir kadısının söylediğine göre orada udûl

(: herkesin güvendiği özel jüri) üyelerinin sayısı daha önce seksenmiş. Dörtte biri kalmış geriye. Bir günde ölenlerin sayısı binikiyüze varıyormuş. Sonra yola koyulduk, Dimyat'a vardık. Burada ömrünü oruçla geçiren Kutbeddîn Nakşüvânî ile görüştüm. Bu adam Dimyat'tan çıkışta bana eşlik etti; Fâreskûr, Semennûd ve Ebûsîr yöresine kadar beraber yolculuk yaptık. Ebûsîr'da bir Mısırlının tekkesine konuk olduk.

Garip Bir Ölüm Hikâyesi

O tekke de kaldığımız sıralarda bir derviş bize yanaştı selâm verdi. Ona yemek sunduk;

"Ben sadece sizi ziyaret için geldim!" diyerek teklifimizi kabul etmedi. Rükû ve secde ile gecesini ihya etti. Sabah namazını kıldık, zikre daldık. O sırada derviş tekkenin bir köşesini tutmuştu. Şeyh efendi yemek getirip derviş çağırırsa da sesi sedası çıkmadı. Yanına vardığında ruhunu çoktan teslim ettiğini gördü!

Dervişin namazını kıldık, naaşını toprağa gömdük. Allah'ın engin rahmeti her yandan kuşatsın onu!

Sonra yola düştüm, Mahalle-i Kebîre, Nehrâriye, Abyâr, Demenhûr ve İskenderiye'ye uğradım. İskenderiye'de veba bir günde binseksen kişiyi alıp götürdükten sonra yavaşlamıştı. Sonra Kahire'ye doğru yola koyuldum. Duyduğuma göre burada veba hâkimken ölenlerin sayısı bir günde yirmibirbine dayanıyormuş! Daha önce orada tanış olduğum tüm üstadlar ve şeyhler mevtaydı şimdi! Hak Teâlâ onları engin rahmeti ve sevgisiyle kuşatsın.

Kahire Sultanı

O tarihte Mısır hükümdarı, Melik Nâsır Hasan'dı. Bu adamın babası Melik Nâsır Muhammed, dedesi ise Melik Mansûr Kalâvûn'dur. Melik Nâsır Hasan bir süre sonra tahttan indirilince yerine kardeşi Melik Sâlih geçti.

Kahire'ye geldiğim ilk günlerde başkadı İzzeddîn b. Bedreddîn b. Cemâa büyük bir kabileyle Mekke'ye gitmeye hazırlanıyordu. Bu kafi-le Recep ayında yola çıkacağı için Recebî diye adlandırılır. Duydum ki veba Akabet-i Eyle denilen yere kadar onları kasıp kavurmuş ama orada tamamen durmuş.

Hacca Gidiş, Tekrar Kahire'ye Dönüş ve Tunus Badiresi)

Kahire'den çıktım, daha önce anlattığım Saîd bölgesine vardım, oradan Ayzâb'a geçtim. Buradan gemiye bindim, Cidde'ye ulaştım.

Sonra Cidde'den çıkıp Mekke'ye geldim. Hak Teâlâ Mekke'yi yüceltsin, kutlu etsin.

Yediyüzkırkdokuz Şaban ayının yirmiikisinde Mekke'ye girdiğimde Halil diye bilinen Malikî imamı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman'ın evine konuk oldum.⁴⁹⁴ Bu adam iyi yürekli, veli karakterli bir insandır. Ramazan orucunu Mekke'de tuttum. Her gün Şâfiî mezhebine uyarak umre yaptım. Daha önce tanıştığım Mekke şeyhlerinden Şihâbeddîn Hanefî, Şihâbeddîn Taberî, Ebû Muhammed Yâfiî, Necmeddîn Isfahânî ve Harrazî ile görüştüm. O sene haccımı yapıp Şam kervanıyla peygamber şehri güzel Medine'ye doğru yola koyuldum.

Efendimizin mübarek kabrini ziyaret ettim. Allah oranın bereketini artırsın. Güzelim mescitte namaz kıldım; Allah orayı apak etsin, daima yüceltsin. Bakî Mezarlığı'ndaki Peygamber dostlarının kabirlerini ziyaret ettim; Allah hepsinden razı olsun. Orada şeyhlerden Ebû Muhammed b. Ferhûn'la görüştüm.

Ulu şehir Medine'den çıkarak daha önce hepsinden tek tek bahsettiğimiz Ulâ, Tebûk, Beyt-i Makdis, Halil ve Menâzilu'r-reml üzerinden Kahire'ye geçtik. Burada haber aldık ki müminlerin emiri, dinin destekçisi, âlemlerin sahibine güvenen efendimiz Ebû Inan Allah'ın yardımıyla Merîni Devleti'ndeki dağınıklığı düzeltmiş, Hakk'ın bereketiyle Mağrip ülkesini düştüğü hastalıktan kurtarmış, asillere ve avama hediyeler yağdırmış ve tüm halk derya gibi nimete gömülmüş!⁴⁹⁵ Nice can onun kapısında eğilmek ve üzengisinden öpmek hasretiyle yanarmış.

İşte bu haberi alır almaz onun ulu huzuruna çıkma niyeti doğdu bende. Zaten, geçmişî hatırlamaktan, aile ve yakın dostların özlemiyle inlemekten ve yurdum için beslediğim önü alınmaz sevgiden ötürü içimde bir ukde vardı, beni boğan...

Benim vatanım, tüm ülkelerden üstündür benim gözümde!

*"Tenimin toprağa ilk değdiği dâr,
Orada asıldı bana muskalar!"*

Yediyüzelli yılının Safer ayında⁴⁹⁶ bir Tunuslunun kurkûra tipi küçük gemisine atlayarak Cerbe'ye kadar seyahat ettim; oradan gemi Tunus'a doğru yoluna devam etti ve düşman baskınına uğradı! Sonra başka bir küçük tekneyle Kabis'e yöneldim, Kabis ve Cerbe emirleri olan Ebû Mervân ile Ebû Abbâs'ın misafiri oldum. Bu iki kardeş, Mekki'nin oğullarıdır. Allah elçisinin doğum gününü bunların yanında kutladım. Hak Teâlâ onu yüceltsin, esen kılsın.

Sonra yine bir gemiye binerek Safakus ve Büliyâna'ya, oradan da karayoluyla bedevîler eşliğinde Tunus'a ulaştım. Yolculuk bir hayli zor geçti. O sıralarda Tunus şehri bedevîler tarafından kuşatılmıştı.

Tunus Hükümdarı

Tunus, efendimizin yönetimindeydi.

O, Müslümanların emiri, dinin yardımcısı, tüm âlemleri yaradan Allah'ın savaşçısı, öncülerin öncüsü, ulu hükümdarların birincisi, aslanların aslanı, cömertlerin cömerdi, hep Hakk'a dönen, ona ibadet eden, sadece ondan çeken Ebu'l-Hasan'dır.

Onun babası, Müslümanların emiri, tüm âlemleri yaradan Allah uğrunda savaş eden efendimiz Ebû Saîd'dir. İslâm dininin dostu ve yardımcısıdır o. Onun cömertliği hakkında çeşitli örnekler getirilmiş, erdemi ve üstünlüğüne ilişkin haberler nice ülkelere yayılmıştır. O, menkıbelerin, övgülerin, yüceliklerin ve güzel ünün sahibi; adaletten anlar, faziletperver hükümdar!

Onun babası da Müslümanların emiri, dinin yardımcısı, âlemleri yaradıp gözeten Yüce Allah'ın savaşçısı efendimiz Ebû Yusuf b. Abdülhak'tır. O, kâfirleri mahveden, işlerini bitiren, cihadın meyvelerini devşiren, halka yeni bir gazâ ruhu aşılayan imanın kalesidir. Merhameti ve sevgisi ile kâinatı ayakta tutan Allah uğrunda savaşan, ona eğilen, ona secde eden ve sadece ondan çekinendir. O, kendiyle barışık, Rabbiyle barışık bir ulu hükümdardır. Allah hepsinden hoşnut olsun, güç ve devleti onların elinden almasın, kıyamet gününe dek!

Tunus'a vardığımda, aramızda kan bağı ve hemşehrilik bulunduğuna için Hacı Ebu'l-Hasan Nâmisî'ye yöneldim. O da beni evinde ağırladı. Benimle beraber hükümdarın büyük salonuna geldi. Yüce daireye girdim, efendimiz Ebu'l-Hasan'ın elinden öptüm; Allah ondan razı olsun; bana oturmamı emredince oturdum. Mübarek Hicaz'a (Hicaz bölgesine) ve Mısır hükümdarına ilişkin sorular sordu, cevap verdim. Ayrıca İbn Tiferâc'ın'la ilgili sorular da yöneltti. Ben de Mağriplilerin ona nasıl davrandığını haber verdim. Onların, İbn Tiferâc'ın'ı İskenderiye'de öldürmek istediklerini, efendimiz Ebu'l-Hasan'ın öcünü almak amacıyla ona reva gördükleri muameleyi anlattım durdum. Allah, hükümdarımız Ebu'l-Hasan'dan razı olsun!

Huzurunda fıkıh bilginlerinden imam Ebû Abdullah Sattî, İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Sabbağ, Tunus halkından şehir kadısı Ebû Ali Ömer b. Abdürrefî ve Ebû Abdullah b. Hârûn vardı. Böylece yüce divandan ayrıldım.

İkindiden sonra efendimiz Ebu'l-Hasan beni tekrar çağırđı yanına. Savaşın yapıldığı meydana bakan bir kulede oturuyordu. Yanında büyük üstadlar vardı; Ebû Ömer Osman b. Abdülvâhid Tenâleffî, Ebû Hassûn Zeyyân b. Emdiyûn Alevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Süleyman Askerî, Hacı Ebu'l-Hasan Nâmisî gibi. Hind hükümdarı ile ilgili sorular sordu. Ben de sorduklarına cevap verdim.

Tunus'ta kaldığım otuzaltı gün boyunca her gün hükümdarın yüce divanına gider gelirdim. O sıralarda bilginlerin en büyüğü ve sonuncusu üstad imam Ebû Abdullah Übülli ile görüştüm; hastaydı, yatağına uzanmıştı. Yolculuğumla ilgili çok şey sordu.

ELLİYEDİNCİ BÖLÜM

Fas'a Doğru Açılış, Hükümdarımın Üstünlükleri

Sonra Tunus'tan çıktım, Katalânîlerle (: Katalonyalılarla) beraber deniz yolculuğu yapıp Serdâniye (: Sardunya) adasına vardık. Hırıstıyan adalarından olan Sardâniye'nin büyük kalaslarla çevrili ilginç bir limanı vardır. Kapıya benzer girişi ancak oralıların izni ile açılır. Adada etrafı duvar örülü korunaklı bölgeler bulunuyordu. Onlardan birine girdik. İçinde bir sürü sokak vardı. Allah bizi buradan kurtarırsa iki ay arka arkaya oruç tutacağım diye söz verdim! Çünkü adadan çıkar çıkmaz halkın peşimize düşeceğini, bizi esir etmek niyetinde olduğunu sezdik!⁴⁹⁷

Neyse ki sağ salım çıktık buradan. On gün yolculuğun ardından Tenes şehrine ulaştık. Sonra Mâzûna'ya, Müstagânem'e ve Tilimsân'a (: Tilimsan) vardık. Ben burada yönümü Ubbâd'a çevirdim, Şeyh Ebû Medyen'i ziyaret ettim.⁴⁹⁸ Allah ondan razı olsun, bereketinden nasiplenmek fırsatı versin. Sonra Nedrûma yoluyla oradan ayrıldım, Ahandkan yoluna girdim ve Şeyh İbrahim'in tekkesinde geceledim. Kafilecek oradan ayrılıp Azagnegân'a yaklaştığımızda ansızın iki atlı önderliğinde elli yayanın saldırısına uğradık! Beraberimde Hacı İbn Kuray'ât Tancî ile kardeşi Muhammed vardı; bu adam daha sonra denizde şehit olmuştur. Heriflerle vuruşmaya niyetlendik! Ama sonra bayrak kaldırdık. Bizimle barışa yanaştılar da geri durduk Allah'a şükür! Böylece Tâze (: Taza) şehrine vardım. Annemin vebadan öldüğü haberini orada aldım. Yüce Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Sonra Tâze'den çıkarak yediyüzelli yılının Şaban ayı bitiminde Cuma günü başşehir Fas'a (: Fas) ulaştım. Ulu efendimiz, yüce önder, müminlerin emiri, âlemleri yaratan Allah'a güvenen Ebû İnân'ın huzuruna çıktım. Allah onun yüceliğini devamlı kılsın, düşmanını sürüm

sürüm süründürsün! İşte onun heybeti bana Irak hükümdarının heybetini unutturdu, ihsanı Hind hükümdarının ihsanını unutturdu, iyi huyları Yemen hükümdarının iyi huyluluğunu unutturdu, cesareti Türk hükümdarının cesaretini unutturdu, uysallığı Bizans hükümdarının uysallığını unutturdu, dindarlığı Türkistan hükümdarının dindarlığını unutturdu, bilgisi Câva hükümdarının bilgisini unutturdu!

Huzurunda erdemli veziri Ebû Zeyyân b. Vudrâr da bulunuyordu.⁴⁹⁹ Herkesçe bilinen güzel işlerin sahibi, nice menkıbelerin konusu olan bu vezir, Mısır diyarı ile ilgili sorular sordu bana. Çünkü daha önce oraya gitmişti. Sorduklarına cevap verdim. Bu adam, beni efendimizin –Allah Teâlâ desteğini ondan çekmesin– nice ihsanıyla tanıştırdı; öyle çok ki teşekkür etmekten âcizim bunlara! Allah verecektir ona ödülünü!

Hükümdarımın ülkesinin en güzel vatan olduğunu hissettim sağduyumla. Böylece gezi aşâmı oraya bıraktım. Çünkü onun ülkesinde meyveler bol ve kolay erişilir yerededir. Yiyecek ve suya hemen ulaşılır, imkânsız değil bunlar. Bunların hepsine birden sahip ülke öyle az ki! Şair ne güzel demiş:

*"Batı'dır dünyanın en güzel yeri,
Bununla ilgili bir delilim var,
Dolunay oradan beklenmektedir,
Güneş hiç durmadan oraya akar!"*

Batı'nın (: Mağrip ülkesinin) dirhemleri küçük ama faydası çoktur. Oranın fiyatlarını Mısır ve Şam'ınkilerle karşılaştırırsan bu hükümün doğruluğu sana da ayân olur, Mağrip ülkesinin üstünlüğü gün gibi ortaya çıkar! Anlatayım:

Mısır ülkesinde koyun etinin 18 okıyesi 1 dirhem nukraya satılır. 1 dirhem nukra 6 Mağrip dirhemi eder. Oysa fiyatlar ateş pahası olduğu zaman bile Mağrip'te 18 okiyelik et 2 dirheme satılır. Bu 2 dirhem de 1 dirhem nukranın üçte biri eder. Katı yağ ise çoğu zaman bulunmaz Mısır'da! Mısır halkının yemekte kullandığı türlü türlü katığa Mağrip'te iltifat edilmez! Çünkü Mısırlıların katığı büyük ölçüde mercimek ve nohuttur. Koca koca kazanlarda susam yağı ile karıştırıp pişirirler bunları! Besillâ denilen bir burçak türünü de zeytinyağı ile pişirirler. Kabağı da süt karıştırıp pişirirler. Semizotunu da böyle pişirirler. Badem dalının gözlerini (: sürgün verdiği yumuşak noktaları) pişirip üstüne süt dökerler. Kulkas bitkisinin yemeğini yaparlar. Bunların tümü kolayca bulunur Mağrip'te. Ama Yüce Allah, et, yağ, tereyağı, bal ve diğer şeylerin bollu-

ğundan ötürü Mağriplileri muhtaç etmedi deminki garip şeylere! Sebze-ye gelince, Mısır'da azın azıdır bu ve meyvenin çoğu da Şam'dan ithal edilir oraya! Üzüm ise fiyatlar düşünce Mısır'a özgü ratlla 3 ratlı 1 dirhem nukraya satılır. Mısırlıların ratlı, 12 okıye eder.

Şam diyarında (: Suriye bölgesinde) meyve bol ama Mağrip ülkesindeki kadar ucuz değildir. Şamlıların ratlıyla 1 ratlı üzüm, 1 dirhem nukraya satılır. Onların ratlı, Mağrip ratlının 3 katıdır. Fiyatlar düşünce 2 ratlı üzüm 1 dirhem nukraya satılır. 10 okıye erik 1 dirhem nukraya satılır. Nar ve ayvanın tanesi 8 fülüse satılır. 8 fülüs bir Mağrip dirhemi eder.

Sebze-ye gelince, orada 1 dirhem nukraya alınan yeşillik bizim memleketin küçük dirhemiyle alınandan daha azdır. Onlara özgü ratlla 1 ratlı et, 2,5 dirhem nukraya satılır. Bunları dikkatli düşünürsen Mağrip ülkesinin diğerlerinden daha ucuz, daha ve daha bayındır olduğunu anlarsın!

Hak Teâlâ müminlerin emiri efendimiz önderliğindeki Mağrip ülkesini yükselttikçe yükseltti, üstünlüğüne üstünlük kattı. Efendimiz bu ülkeyi huzura sokmuş, hiçbir köşesini adalet güneşinden yoksun etmemiş, şehirlisine ve köylüsüne yağmur gibi ihsan yağdırmış, taşını toprağını bozgunculardan temizlemiş, dünya ve dinin icaplarını yerine getirmiş, şeriat kurallarına uymuştur. Şimdi onun adaletine, sabrı-na, cesaretine, zamanını ilimle geçirişine, fıkıh bilirliliğine, kesintisiz hayır dağıtan kurumlarına ve zulmü ortadan kaldırışına ilişkin kendi gözlerimle gördüğüm şeyleri anlatayım.

Allah Yardımcısı Olsun; Efendimizin Güzel Davranışlarından Birkaçı

Adaleti, yazıya ve dile dökülenden daha yaygındır.

Yönettiği halk arasında şikâyeti bulunanları dinlemek için divan kurması, Cuma gününü yoksullara tahsis etmesi; o gün kadınla erkek arasında ayırım yaparak –zayıf olmaları sebebiyle– kadınlara öncelik tanınması onun adaletine dair birkaç örnektir.

Kadınlar şikâyet hikâyelerini (: dilekçelerini) Cuma namazından sonra ikindiye kadar okuyup dururlar. Sırası gelen kadın kendi adıyla çağılır, yüce huzurda dikilir; aracısız bir şekilde hükümdarla konuşur. Kadıncağzın hakkı yenmişse derhal verilir hakkı. Kendisine bir şeyler ihsan edilmesini istiyorsa yıldırım hızıyla armağan yağdırılır, işi görülür.

İkinci namazı kılındıktan sonra erkeklerin şikâyet hikâyeleri okunur. Onlara da aynı işlem yapılır. Bu arada fıkıh bilginleri ve kadılar

şikâyet divanında hazır bulunmaktadırlar. Şer'î hükümlerle ilgili konular onlara arz edilir. Bu işi, böyle mükemmel bir düzen içinde yürüten ve adalette de aynı duyarlılığı gösteren başka hükümdar görmedim ben! Eh, Hind hükümdarı bir emirine halkın dilekçelerini alıp özetini çıkararak huzura takdim etme görevi vermişse de dilekçenin asıl sahibi hükümdar karşısına çıkmamaktadır.

Sabrına, merhametine ve esnekliğine gelince; bununla ilgili entere-san hâdiselere tanık oldum; Allah desteğini ondan çekmesin, isyan bayrağını çekerek ordusuna karşı savaşıma cüretinde bulunmuş nicele-rini affetti, ağır suçluları bağışladı. Öyle suçlular ki ancak Rabbine güvenen ve "İnsanları bağışlayanlar.." âyetinin anlamını ilm-i yakîn ile bilen kişi onları affedebilir!

İbn Cüzeyy der ki:

Allah onu hep desteklesin, efendimizin merhameti ve yufka yürekliliği ile ilgili benim tanıklık edeceğim en güzel gerçektir; yedi-yüzelliüç yılının sonlarında ulu kapısına geldiğimden bu yana –yedi-yüz elli yedi yılının başlarına dek– sırf o buyurduğu için katledilen hiç kimseyi görmedim! Ancak Yüce Allah'ın bir hadd'inden ötürü (: nass-ça cezası belirtilmiş bir suçun işlenmesinden ötürü) şeriat tarafından kısas yoluyla, bir de savaş yoluyla öldürülenler başka. İşte memleke-tin büyüklüğüne, şehirlerin genişliğine, etnik ve dinî grupların onca farklılığına rağmen böyledir sultanımız! Böyle bir şey, ne geçmiş asır-larda ne uzak ülkelerde işitildi.

İbn Battûta devam ediyor:

Cesaretine gelince; nice büyük meydanda gösterdiği kararlılık ve atılganlık herkesçe bilinmektedir. Meselâ Abdülvâdîoğulları ve diğer-leriyle çarpıştığı gün. Ben bunun haberini Sudan (siyahlar) ülkesin-deyken almıştım. Oranın hükümdarı savaştan haberdar olunca:

"Hah! Böyle savaşmalı işte! Yoksa hiç yanaşmamalı!" dedi.

İbn Cüzeyy der ki:

Eski hükümdarlar aslan öldürmek ve düşmanı yenilgiye uğrat-makla övünüp dururlardı. Allah ondan desteğini çekmesin; efendimiz için aslan öldürmek, aslanın koyunu parçalamasından daha kolaydır! Selâ tarafında insanların yaşadığı bayındır araziden olan Neccarın vadisinde askerlere bir aslan hücum edince, kahramanlar hemen kenara kaymış, nice yiğit süvari ve piyade çil yavrusu gibi canavarın önünden kaçmıştı da –Allah desteğini çekmesin– efendimiz gözünü kırpmadan, endişeye düşmeden ileri atılarak iki gözünün ortasından, alnının çatından vurmuştu hayvanı! Bu kargı darbesiyle azgın hayvan ön ayakları ve çenesi üzre yere kapaklanmıştı.

Düşmanlarını hezimete uğratmasına gelince; hükümdar taifesi bakımından bu iş ordunun kararlılığı, cengâverlerin atılğanlığı ile ilgilidir. Hükümdarın payına düşen ise direngenlik ve askeri savaşa kıskırtabilirliktir. Allah desteğini çekmesin; efendimiz herkesin kaçtığını bildikten, beraberinde çarpışan hiç kimsenin kalmadığını kesinkes anladıktan sonra dahi kendi aziz canıyla baş başa iken atılmıştı hasmının üstüne! İşte o zaman yüreği korku ile dolan düşman, çil yavrusu gibi dağılmıştı hünkârımızın önünde.

Bir ulu kumandanın önünde nice kavmin kaçıışı hakikaten acayiptir! Allah vergisidir bu, dilediğine verir. Allah'ı hakkıyla bilip yasalarını çiğnemekten korkanlar asıl hedefe erişir.

Bu güzel işlerin tümü, –makamı hep yüce olsun– padişahımızın Allah'a duyduğu sarsılmaz güven ve teslimiyetinin meyvesidir; bunlar Allah'ın ihsanıdır; başka şey değil!

İbn Battûta devam ediyor.

Bilgiye gelince; Yüce Allah onun yardımcısı olsun, her gün sabah namazından sonra ilim meclisleri düzenleyerek en büyük fıkıh bilginlerini, en seçkin talebeleri muhteşem sarayının mescidinde toplar. Huzurunda Ulu Kitap *Kur'an*'ın yorumu, Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'nın hadisi, –Allah onu bereketiyle kuşatsın ve esen kılsın– İmam Mâlik'in mezhebine uygun fıkıh eserleri ve tasavvuf kitapları okunur. Bu ilimlerin tümünde ilerlemiş, keskin zekâsıyla zor problemlerini çözmüş, inceliklerini ezbere anlatır olmuştur.

Allah'ın dosdoğru yola ilettiği imamların ve gerçekten yetkin halifelerin hâli böyledir işte!

Dünyada bu denli ilme önem veren başka hükümdar görmedim! Evet, ben Hind hükümdarının huzurunda sabah namazından sonra özellikle aklî ilimlerin öğretildiğine, Câva hükümdarının huzurunda Cuma namazından sonra Şâfiî mezhebi üzerine furû fıkıh okunduğuna tanık olmuşumdur. Efendimizin tüm namazları cemaatle kıldığını, Ramazan orucu tutmaya özen gösterdiğini görünceye kadar Türkistan hükümdarının yatsı ve sabah namazlarını hep cemaatle kılışına hayran olurdum.

“Allah, dilediğine özgü kılar rahmetini!”

İbn Cüzeyy der ki:

Bir bilgin gecesini gündüzüne katarak ilim peşinde koşsa – Allah'ın desteğinden mahrum olmasın– efendimizin çeşitli ilimlerde vardığı noktaların en altta olanına bile erişemez! O ayrıca milletin derdiyle dertlenmekte, uzak bölgelerin yönetimiyle uğraşmakta, başka hükümdarların asla anlayamayacağı bir şekilde memleket işiyle

yakından ilgilenmekte, zulme uğrayanların şikâyetlerini kendisi dinlemektedir. Bütün bunlara rağmen yüce divanında hangi ilimle ilgili olursa olsun bir mesele tartışılrsa düğümü çözer, incelikleri bulur, derunda gizlenmiş yönleri açığa çıkarır, meclistekilere o meselenin halledilemeyen noktalarını gösterir ve anlatır.

Sonra şunu da belirtmeliyiz ki, efendimiz arınmakla ilgili yüce bilgiye (: tasavvuf ilmine) sahip yüceler topluluğunun söz ve işaretlerini anlamış, onların ahlâkına bürünmüştür. Bunun berlirtileri; ulu bir makamda olmasına rağmen gösterdiği alçakgönüllülük, halkına karşı şefkatli davranışı ve tüm siyasetini rıfk (: esneklik, yumuşaklık ve denge) ile yürütmesidir.

Edebiyatta da nasibi vardır; Allah onun ruhuna yüksek bir edebî zevk vermiştir. Tam hedefi vuran kıymetli sözler söylemiştir. Günah-kârların şefaâtçısı, elçilerin efendisi Peygamberimizin –Allah onu rahmeti ve bereketiyle kuşatsın, esen kılsın– kutlu tertemiz bahçesine (: türbesine) gönderdiği ve kendi elçeğiyle yazdığı muhteşem bir mektup ve kaside vardır. Onun yazısı güzellikte bahçeleri gölgede bırakır. Zamanın hükümdarlarından hiçbirisi böyle bir şey yazamadı, hiçbirinin gönlünde bunu anlamak arzusu uyanmadı! Allah daima yardımcısı olsun, efendimizin elinden çıkan emirnâme ve yazıları düşünen; bunların nasıl ortaya konduğunu etraflica bilen kişi Allah'ın efendimize bahşettiği üstünlüğü, etkin söz söyleme yeteneğini derhal hisseder. Allah Teâlâ ona doğarken vermiş bunu! Ve O, yaradılıştan gelen yeteneğine yeni şeyler eklemiştir.

İbn Battûta devam ediyor:

Ardı kesilmez hayratına ve bütün ülkede gelen-gideni doyurmak için inşâsını emrettiği tekkelere gelince Sultan Atabek Ahmed'den gayri hiçbir hükümdarın yapamadığı şeyleri yapmıştır. Şunu da söylemeliyiz ki efendimiz, evsiz barksızlara hergün çıkardığı yemek ve evi barakı olup da durumunu gizleyenlere gönderdiği tahıl yardımıyla Sultan Atabek Ahmed'i geçmiştir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah daima yardımcısı olsun, efendimiz hiç kimsenin aklından geçmeyen şeyler icat etti! Bu fikirlere erişmek hükümdarlara da nasip olmamıştır! İşte bunlardan birkaçı:

1-Ülkenin tüm şehirlerinde evsiz barksızlara sürekli yardım dağıtması,

2-Dört bir yanda hapis yatanlar için yeterli miktarda gıda vermesi,

3-Bu yardım ve sadakaların tümünün yenilebilir türden iyi pişmiş ekmek ve aş olması,

4-Ülkenin her yanındaki kimsesizleri, çaresizleri, yaşlı kadın ve erkekleri, câmilerden ayrılmayan düşkünleri bir güzel giydirmesi,

5-Kurban bayramında bu tür aciz kimselerin hayrına kurbanlar kestirmesi,

6-Ramazan'ın yirmiyedisinde ülke kapılarında toplanan vergilerin tümünü, bu mübarek günün hatırı ve hakkı için yoksullara dağıtması,

7-Ülkenin her yanında Peygamberimizin doğduğu kutlu mevlid gecesinde halka yemek sunması ve mevlid merasimi

8-Toplantılar düzenleyerek yetim çocukları sünnet ettirmesi,

9-Aşure günü onları uralara büründürmesi,

10-Zayıflara ve iş göremeyecek kadar güçsüz kalanlara çeşit çeşit tahıl vererek onların iki yakasını bir araya getirmesi,

11-Başşehirdeki gariplere uyuyacakları zaman uzansınlar diye yumuşak halılar ve iyi cins kadife kumaşlar ihsan etmesi. Dünyada bir benzeri bilinmez bu ikramın!

12-Ayrıca ülkenin tüm şehirlerinde hastaneler yaptırarak hastaların gideri için pek çok vakıf kurması; istekleri karşılansın ve tedavileri güzelce yapılsın diye doktorlar tayin etmesi de onun buluşlarının dandır.

Ortaya koyduğu daha başka nice güzel işler, hayırla yâdedilesi nice iyilikleri vardır. Yüce Allah, ona mükâfatını versin, nimetini yağdırsın.

İbn Battûta devam ediyor:

Halktan ağır vergileri kaldırmasına gelince; daha önce yollarda murûriye (: geçiş vergisi) diye bir haraç alınmakta, böylece ciddî oranda bir gelir sağlanmaktaydı. Allah onu daima desteklesin, efendimiz bu kazanca iltifat etmeyerek o vergiyi tümüyle kaldırdı! Elbette Allah nezdindeki kazanç daha iyi, daha kalıcıdır! Zalim pençeleri kırmasına gelince herkesçe bilinen bir şey bu! Allah, desteğini çekmesin, efendimizin yüksek memurlarına şöyle dediğini işittim:

“Sakin ha, halka zulmetmeyin!” Üstüne basa basa yapıyordu bu tembihi!

İbn Cüzeyy der ki:

Hakk'ın desteği onunla olsun; efendimizin ahalisine duyduğu sevgi ve merhamete örnek olmak üzere zekât toplayıcılarının ve şehir valilerinin halktan tadyîf (: konukluk) adıyla aldıkları vergiyi kaldırdığı dile getirilse, bu bile parlak adaleti ve apaçık şefkati konusunda yeterli olur! Bunca haksızlığı kaldırdığı, sayılamayacak denli fayda ve güzelliği yorgan gibi yaydığı kesin iken artık ne söylenebilir?

Bu kitabın yazıldığı günlerde de ‘hapistekilere iyi davranılması ve onlardan alınmakta olan ağır vergilerin kaldırılmasına’ ilişkin fermanı çıkmıştır. Ülkenin her yanında geçerli olan bu emir, tam da onun tarzına yakışan ve ondan umulandır. Aynı şekilde kadı ve çarşı hâkimlerinden (: müfettişlerden) haksız davrandığı belirlenenlerin cezalandırılacağına dair emir çıkardı! Bu da zalimlerin ürkmesi, zorbaların pısıp geri adım atması demektir.

İbn Battûta devam ediyor:

Cihad için Endülüs halkının yardımına koşması, sınır boylarında-ki kalelere mal, yiyecek ve silâhla destek vermeye özen göstermesi, savaş âletlerini hazırlayıp gücünü göstererek düşman bileğini bükmesiyle ilgili işleri herkesçe biliniyor! Doğudakiler de batıdakiler de bu bilgiden mahrumdur! Ve bu konuda onu hiçbir hükümdar geçemiştir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah yardımcısı olsun; efendimizin, Müslümanların menfaatlerini koruma ve gâvura karşı mücadele etmeyle ilgili çabalarını öğrenmek arzusuyla yananlar için İfrîkiyye’deki (: Kuzey Afrika’daki) Trablus şehri uğruna yaptıkları yeterlidir. Çünkü düşman burayı işgal edip kin yumağı yumruğuyla ezmeye çalıştıkta mesafenin uzaklığı sebebiyle ordu göndererek yardım edemeyeceğini anlayan efendimiz –Hakk’ın yardımından mahrum olmasın o– Libya şehirlerinde bulunan memurlarına Trablus’u fidyeyle kurtarmaları doğrultusunda buyruk göndermiştir. Şehrin ellibin dinar tutarında nakit altınla geri alınabileceği haberini duyan efendimiz:

“Trablus’u böyle kolay bir bedelle gâvur elinden geri alma nime-tini bahşeden Allah’a şükür!” diyerek söz konusu paranın hemen İfrîkiyye’ye yollanmasını emretmiş, güzelim şehir onun elinde yeniden İslâma geçmiştir.⁵⁰⁰

Rabbimiz yardımcısı olsun, yâdedilesi bir gönül zenginliği olarak efendimiz tarafından bu iş gerçekleştirilinceye kadar hiç kimsenin havsalası almıyordu; birinin çıkıp beş “kıntar” altına “kolay bedel” diyeceği! Hükümdarlar arasında buna benzer bir tutum sergileyen azdır, bu örnek onlar için ne denli ağır!

Efendimizin ihatla ilgili işlerinden biri de şudur: kıra (: savaş)⁵⁰¹ anında hazır olsun ve gâvurun iştahını kessin diye asayiş berkemal iken kıyılarda donanmalar inşa etmiş ve deniz araçlarını çoğaltmıştır. Hakkın yardımından mahrum olmasın, daha geçen sene bu iş için yola düşmüş ve Canâta dağlarına doğru sefer etmiştir. Gemi yapımında kullanılacak kerestelerin kesimini yakından görmek, bu işe önem

verdiğini göstermek ve cihat işini kendi omuzunda yürütmek için o dağlara gitti! Hak Teâlâ'nın vereceği sevabı uman ve ahiretteki armağanın güzelliğine bağlanandır o!

İbn Battûta devam ediyor:

Onun muazzam işlerinden biri de başşehir Medine-i Beydâ'da yaptırdığı yeni câmidir. Bu mabet, şirinlik, sağlamlık, iç mekân aydınlığı ve olağanüstü mimarîsiyle öne çıkmış, diğer mescitlerden ayırdedilir olmuştur. Fas civarında el-Kasr adıyla bilinen muntıkada yaptırdığı büyük medrese ise genişliği, güzelliği, eşsizliği, suyunun bolluğu ve iyi bir konumda bulunuşu sebebiyle yeryüzünde benzeri olmayan bir yapıdır. Şam, Mısır Irak ve Horasan medreseleri arasında bunun bir benzerini görmedim.

Medine-i Beydâ dışında Gadîru'l-Himmis civarında yaptırdığı büyük zaviyenin de bir benzeri yoktur; konumunun ilginçliği ve mimarîsinin üstünlüğünden ötürü. Doğuda yapı tasarımındaki yenilik bakımından en üstün gördüğüm zaviye, Melik Nâsır tarafından inşa edilen Siryâkus Zaviyesi'dir. Oysa bizim ülkemizdeki zaviye, sağlamlık ve dâhiyâne mimarîsiyle Melik Nâsır'ınkinden üstündür. Yüce Allah, efendimize güzel niyetlerini gerçekleştirme yolunda yardımcı olsun, erdemli oluşunun mükâfatını versin, İslâm ve Müslümanların hayrına ömrünü uzun etsin; daima muzaffer kıldığı bayrağına ve sancağına yenilgiyi hiç tattırmasın.

Seyahatimizi anlatmaya dönelim.

ELLİSEKİZİNCİ BÖLÜM

Endülüs'e Doğru

Bu ulu makamı gördükten ve hükümdarımızın ihsanına kavuştuktan sonra annemin kabrini ziyaret etmeye niyetlendim; böylece Tanca'ya, annemin mezarına vardım. Sonra Sebte şehrine yöneldim. Burada epey kaldım; üç ay hasta yattım! Nihayet Allah'ın izniyle sağlığıma kavuştum. İstedim ki cihatta ve sınır savunmasında benim de payım olsun. Şattî türü (: iki yelkenli) küçük bir gemiye bindim Sebte'den; Asîlâ halkından birine aitti bu gemi. Endülüs'e vardım. Allah Endülüs'ü korusun; burada yaşamayı sürdüren, burayı ziyaret eden, kısa süreli de olsa burada kalan Müslümanlar için büyük ödül vardır Hak Teâlâ nezdinde. Hıristiyanların büyük zorbası Alfûnş (: Alfons) Cebel (: Cebel-i Târik) bölgesini on aydan beri kuşatma altında tutuyorken ansızın geberdi! İşte ben tam o sırada geldim Endülüs'e.⁵⁰² Alfons Müslümanların elinde kalan diğer Endülüs arazisini de ele geçireceğini sanıyordu. Ama hiç ummadığı bir vakitte yakaladı onu Yüce Yaradan! İnsanlar arasında vebadan en çok korkan oydu; korktuğu başına geldi, göçtü dünyadan.

İlk gördüğüm Endülüs şehri Cebel-i Fetih (: Cebel-i Târik) idi. Orada şehrin hatibi Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Sirâc Rundî (: Rondalı) ve Kadı İsa Berberî ile görüştim. Kadı İsa'nın evine misafir oldum; onunla Cebel bölgesini dolaştım. Hakk'ın hoşnutluğunu kazansın ve mükâfatına erişsin diye duacı olduğum (eski) efendimiz Ebu'l-Hasan'ın yaptırdığı savunma amaçlı enteresan yapıları gördüm; bunlara efendimiz tarafından eklenen yeni bölümleri de seyretme fırsatını buldum, Allah yardımcısı olsun! O an hayatımın sonuna kadar burada bir sınır nöbetçisi olarak dikilmeyi öyle istedim ki...

İbn Cüzeyy anlatıyor:

(Cebel-i Târik)

Cebel-i Fetih haça taparların boğazına oturmak için enlemesine inşa edilmiş bir İslâm kalesidir.

Burası efendimiz Ebu'l-Hasan'ın güzel eserlerindendir. Hakk'ın rızasını kazanmak için yaptırmıştır; kıyamette alnını ak edecek, önünü aydınlatacak bir hayır bu.

Burası cihat aslanlarının yatağıdır, içi savaş âletleriyle doludur.

Burası, inancın zaferini müjdeleyerek tebessüm eden, onca kahır ve korkunun ardından mazlum Endülüs halkına huzuru tattıran uç beyliğidir. En büyük fetih buradan başladı; Musa b. Nusayr'ın azatlısı Târik b. Ziyâd, Endülüs'e geçerken önce buraya indi. Ondan ötürü Cebel-i Târik (: Târik Dağı) adını alan bu muntika, fethin başlangıç yeri olduğu için de Cebel-i Fetih diye ünlendi. Târik b. Ziyâd ile beraberinde gelenler tarafından yapılan surun kalıntıları hâlâ duruyor. Bu duvarlara Sûru'l-Arab (: Arap Suru) diyorlar. Yüce Allah tekrar Müslümanlara hediye etsin; Cezîre bölgesi kuşatıldığı zaman oradaydım ve bu kalıntıları gözlerimle gördüm.

Cebel-i Târik muntikasını son olarak efendimiz Ebu'l-Hasan yeneden fethetmiş, evvelce yirmi sene orada hüküm süren Hristiyanların elinden almıştır. Efendimiz, söz konusu kaleyi kuşatmak için oğlu azametli Emir Ebû Mâlik'i gönderdi; bu iş halledilsin diye büyük bir servet ve cengâver bir orduyla oğlunun yardımına koştu.

Altı ay süren kuşatmadan sonra yediyüzotuz üç senesinde kale düştü. Kalenin o zamanki hâli şimdikine benzemiyordu. Efendimiz Ebu'l-Hasan –Allah'ın engin rahmeti çepeçevre kuşatsın onu– kalenin üst tarafına bir Kalahurra (: yüksek kule) yaptırdı. Bu noktada daha önce küçük bir burç vardı ama mancınık taşlarıyla yıkıldığından yerine bildiğimiz büyük kulenin inşa edilmesi gerekmiştir. Cebel-i Târik'ta daha önce hiç Dârü's-Sînâa (: araç gereç üretim yeri, fabrika) yoktu; efendimiz hemen kulenin olduğu yere bir (silâh) üretim merkezi yaptırdı. Bu üretim merkezinden başlayarak Kurmada'ya kadar uzanan ve Türbe-i Hamrâ'yı çepeçevre saran büyük bir sur inşa etti. Daha sonra müminlerin emiri (şimdiki) efendimiz Ebû İnân bu suru sağlamlaştırıp yenilemiş, hattâ Cebel-i Fetih muntikasının sonuna kadar uzatmıştır. Bu duvar yörenin en yararlı, en mükemmel suru olmuştur. Ebû İnân bununla da kalmamış, muntikaya yeterli miktarda silâh, erzak ve ahali için altyapı hizmeti götürmüştür. Bu konuda son derece samimi davranmış, iyi niyeti sayesinde Allah ona güzel işler yaptırmıştır.

Yediyüzelli senesinin son aylarında Cebel-i Fetih'te meydana gelen bir olay, efendimizin Yüce Allah'a ne denli güçlü bir imanla

bağlandığını, tüm işlerinde bütünüyle ona güvendiğini göstermiş, yakaladığı mutluluk ve bahtın yalancı değil sahici olduğu ortaya çıkmıştır. Şöyle:

Cebel-i Fetih valiliğine atanan ve son demlerini pek bedbaht geçiren hain görevli İsa b. Hasan b. Ebî Mindîl kırılması elini isyan için kaldırmak Müslümanları koruma görevini ihmal etmiş, bu tavrıyla ikiyüzlülüğünü göstermiş ve eşkıyalık yoluna saptığını belli etmişti. Kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu sokuyor, hareketinin sonu neye varacak diye hiç düşünmüyordu. Herkes, büyük paralar harcanıp bölük bölük piyade ve süvariler gönderilerek söndürülecek bir fitnenin ilk alevi sanıyordu bu olayı. Efendimizin bahtı açık, inancı sağlamdı. Bu yüzden kaygıyla beklenen felâket gerçekleşmedi; hattâ olay sıra dışı bir sonuçla noktalandı! Fazla değil birkaç gün sonra Cebel halkı aklını başına devşirdi, isyancı aleyhine harekete geçti, eşkıyaya başkaldırdı! Böylece, kendilerine yakışan bağlılığı gösterdiler, asiye ve ikiyüzlülükte yardımcısı olan oğlunu yakaladılar, ellerini ayaklarını kısıkrak bağlayıp yüce payitahta getirdiler. İsyancılarla ilgili Tanrı buyruğunun gereği neyse yapıldı onlar için! Allah bu iki haydudun şerrinden kurtardı milleti. Bozgun ateşi sönünce efendimiz hemen Endülüs diyarına oralıların aklından bile geçiremeyeceği yardımlarda bulunmuş, Cebel-i Fetih mıntkasına kutlu ve bahtı açık oğlu Ebûbekir'i göndermiştir.

Ebûbekir, bir hükümdara özgü niteliklerden olan saadet vasfıyla anılır; Saîd diye çağrılır. Allah onu hep mutlu etsin! Hükümdarımız cesur savaşçıları, kabilelerin ileri gelenlerini ve nice gün görmüş olgun er kişiyi oğlunun yanına kattı. Onlara yağmur gibi erzak akıttı; bol bol ıkta verdi, sorumlu oldukları bölgeleri vergiden azat etti ve sonu gelmez ihsanlar yağdırdı onlara.

Cebel mıntkasına olan ilgisi iyice artan efendimiz o arazinin tamamen benzeri olan bir maket kurulsun istedi. Surları, burçları, kapıları, silâh üretim evi, mescitleri, savaş araç gereçlerinin konulduğu depoları, tahıl ambarları, oradaki dağ ve Türbe-i Hamrâ'nın dağa bitişik yüzü... İşte bunların tümü bir maket hâlinde, büyük dairenin ortasına kuruldu! Bu maket hakikaten ilginçtir. Ustalarının ne denli mahir olduğunu göstermektedir. Onun değerini Cebel mıntkasını gördükten sonra gelip seyredenler bilir ancak! Cebel yöresinin iyi korunması, tüm gereksinimlerinin karşılanması ve sürekli gözlenmesine önem verdiği için bunu yaptıran efendimiz sürekli şunu arzular-
dı: Yüce Tanrı, onun eliyle Cezîre-i Garbiye bölgesinde İslâmı galip kılsın, nice gâvur şehrinin fethini gerçekleştirsin ve haça taparların

hevesleri kursaklarında kalsın, önlemleri işe yaramasın! İnşallah efendimiz muradına kavuşur.

Bu satırları yazarken etkili söz söylemeyi beceren eşsiz şair, büyük edebiyat ustası Ebû Abdullah Muhammed b. Gâlib Rusâfî Bâlensî'nin Abdülmü'min b. Ali'yi överken söylediği şu dizeleri anımsadım:

*"Hidayet nârına Tûr yanından geleydin,
Nasibini alırdın bilgi ve nurdan!"*

Kasidesine bu dizelerle başlayan şair aslında bize Cebel'i anlatıyor. Şair, kaside başında gemileri ve bunların karşı kıyıya geçişlerini vafettikten sonra Cebel muntıkasıyla ilgili beyitlere geçiyor. Süslü nazımda henüz aşılamamış musralardandır bunlar:

*"Nihayet vardı gemiler iki zafer dağına,
Nesiller boyu unutulmayan kudret otağına.
Burnu havada ortayaş güzeli, bakar buğulu buğulu,
Düğmesiz elbise gibi dikip giyinmiş bulutu.
Perçemine tâc olur yıldızlar gün batınca,
Gerdanına dolanıp parlayarak altın gibi.
An gelir şakağında zülüfler dans eder,
Zülüfler, yanağında titreyen bûseler.
Ön dişleri dökülmüş besbelli tecrübeden!
Belâ üstüne belâ öğütmüş hiç inlemeden.
Bazen gülmemiş, bazen gülmüş talihi,
Deve süren çoban gibi önüne katmış tarihi.
Adımını yavaş atar ve kendinden de emin,
Yüzünde esrar perdesi geçmişin, geleceğin.
Susmuş, eli çenesinde durmadan düşünmüş,
Gizlemiş sevincini, sessiz bir çöle dönmüş.
Kim bilir kıyamet korkusuyla gözleri mahzun,
Kökünden koparılmak var, serilmek upuzun.
Oysa dağlar yarın yerinden oynadıktan
Huzur düşer payına onun,
Tüm dertlerden uzakta."*

Şair, Abdülmü'min b. Ali'nin övgüsüne başlayarak kasidesine devam eder.

İbn Cüzeyy der ki; Üstad Ebû Abdullah İbn Battûta'nın sözlerine dönelim:

Cebel-i Fetih'ten çıkarak İslâm kalelerinin en sağlamı ve konum itibariyle en güzeli olan Ronda Kalesi'ne gittim. O sıralarda kale kumandanı, Şeyh Ebu'r-Rebî Süleyman b. Davud Askerî idi. Kadı ise amca oğlum, fıkıh bilgini Ebu'l-Kasım Muhammed b. Yahyâ b. Battûta'ydı. Bu kalede edebiyattan anlayan uzman hukukçu Kadı Ebu'l-Haccac Yusuf b. Musa Münteşâkarî ile karşılaştım. Bu adam beni evinde ağırladı. Ayrıca Hatip Hacı Ebu'l-İshâk İbrahim ile de görüş-tüm. Şenderuh adıyla tanınan bu erdemli adam Mağrip şehirlerinden Selâ'da vefat etmiştir. Abdullah Saffâr gibilerinin de bulunduğu bir grup salih adamla görüştüm. Burada beş gün kaldım.

Sonra yolculuğuma devam ederek Marbela şehrine yöneldim. Bu iki şehir arasındaki yol gayet sarptır. Marbela, bereketli ve şirin bir şehir-cik. Orada Malakka'ya (: Malaga) gitme niyetinde olan bir grup atlıya rastlayınca onlarla yolculuk etmek istedim.⁵⁰³ Neyse ki Hak Teâlâ lütfet-ti, beni korudu. Adamlar benden önce gittiler, yolda esir edildiler. İlerde bunu anlatacağız. Onların ardından ben yola düştüm. Marbela sınırını geçerek Süheyl arazisine vardığımda bir çukura rastladım, içinde at leşi vardı! Biraz sonra yere atılmış bir balıkçı küfesi gördüm. İçimde şüphe uyandı. Tam önümde bir bekçi kulesi bulunuyordu. Kendi kendime:

“Burada bir düşman görünse kuledeki adam mutlaka onu haber verirdi!” diyordum.

Böylece o civardaki bir eve doğru ilerleyince kenarda da ölü bir at buldum! İşte ben o hâldeyken ansızın bir figan işittim arkamdan. Arkadaşlarımı geride bırakmış, bir hayli önde yürüyordum. Yanlarına döndüğümde Süheyl Kalesi kumandanını onlarla beraber gördüm. Kumandanın demesine göre bu civarda dört düşman gemisi belirmiş; bekçi kulede değilken düşmanlardan bir kısmı karaya çıkmış, Marbe-la'dan ayrılan oniki atlıyla karşılaşınca birini öldürmüşler, diğerlerini esir etmişler. Küfesi yere atılan balıkçı da onlarla beraber katledilmiş! Kumandan, Malakka'ya sağ salim ulaşmam için evinde gecelememi tavsiye etti. Geceyi onun yanında râbita (: sınır) kalesinde geçirdim. Bu kalenin Süheyl tarafından yaptırıldığı söylenir. Bahsettiğimiz düş-man gemileri kalenin kıyılarına demir atmıştı.

Ertesi gün kumandanla beraber atlarımıza bindik. Endülüs'ün en güzel şehirlerinden ve kalabalık merkezlerinden olan Malakka'ya var-dık. Burası kara ve denizin tüm avantajlarını toplamıştır. Kolaylığı çok, meyvesi bol bir şehirdir. Çarşılarında 8 ratl üzümün 1 küçük dir-heme satıldığını gördüm. Buranın yakut rengindeki narının dünyada benzeri yok! İncir ve bademe gelince buradan ve çevre arazilerden toplanır da nice doğu ve batı memleketine ihraç edilir.

İbn Cüzeyy der ki:

Malakkalı Hatip Ebû Muhammed Abdülvahhâb b. Ali de hoş bir cinas içeren şu dizelerinde buna işaret eder:

*“Yaşa Malakka ve Malakka inciri!
Gemiler senin hatırına buranın misafiri!
Dokunur diye doktorum seni yar etmez bana,
Ne oluyor doktora dur diyor hayatıma!”*

Kadı’l Cemâa Ebû Abdullah b. Abdülmelik de cinas yaparak şu dizileri ekledi deminkilere:

*“Humus’un da incirini sakın unutma,
Hatırla incirle zeytinini yan yana!”*

İbn Battûta devam ediyor:

Malakka şehrinde altın suyuyla boyanmış pek güzel çanak çömlekler üretilir. Buradan dünyanın öbür ucuna; uzak ülkelere ihraç edilir. Şehrin câmii büyük bir alana kuruludur. Bereketi herkesce biliniyor. Güzellikte avlusunun bir benzeri yok. Bu avluda koca koca naren-ciye ağaçları vardır.

Malakka’ya girdiğimde şehir kadısı erdemli hatip Ebû Abdullah’ı büyük câmide bir köşeye kurulmuşken gördüm. Bu adamın babası eski şehir hatibi olan Ebû Ca’fer’dir. Dedesi ise yine buranın eski hatiplerinden; Allah’ın veli kullarından Ebû Abdullah Tancalı’dır.

Şehir kadısı câmide oturmuş, fıkıh bilginleri ve ileri gelenler onun etrafını çevrelemişti. Daha önce bahsettiğimiz esirleri kurtarmak için fidye topluyorlardı. Kadıya yöneldim:

“Beni koruyan ve esirler arasında bulundurmayan Allah’a şükür!” dedim.

Sonra talihsiz adamların ardından yola çıkışımı anlattım. Kadı efendi hayret etti; biraz sonra bana yemek getirtti. Allah Teâlâ engin merhametiyle kuşatsın onu. Şehir hatibi Ebû Abdullah Sâhilî de beni ağırlamıştır. Bu adam Muammem (: başı daima sarıklı) diye bilinir

Malakka’dan çıkarak 24 mil ötedeki Belles’e (: Vélez) vardım. Burası güzel bir şehirdir. Acayip bir mescidi var. Malakka’da olduğu gibi burada da üzüm, incir ve pek çok meyve yetişiyor. Sonra oradan çıktım, Elhamma’ya gittim.⁵⁰⁴ Sanatkârane bir şekilde inşa edilen mabedinin eşi benzeri yoktur. Şehirden bir mil uzakta, ırmak kıyısında bir sıcak su kaynağı var. Orade erkek ve kadınlar için özel hamamlar bulunuyor.

Bu küçük şehirden çıkarak Endülüs ülkesinin merkezi olan Garnâta (: Gırnata) şehrine yöneldim. Burası tüm Endülüs bölgesinin gelinidir. Çevresi öyle güzel ki dünyada eşi yok diyebilirim. 40 millik bir alan! Ünlü Şennîl nehri ortadan ayırır bu alanı. Orada başka ırmaklar da var. Art arda bahçeler, yeşillikler, köşkler ve üzüm bağları şehri her yandan sarıp kucaklamış. Mesire yerlerinden biri de Aynu'd-Dem' (: Gözyaşı membaı) diye adlandırılan noktadır. Burası bağlar ve bahçelerle dolu bir dağdır. Bir benzeri yok!

İbn Cüzeyy der ki:

Eğer ırkçılık damgası yemekten korkmasaydım, fırsat elime geçmişken Garnâta'ya dair uzun bir nutuk çekerdim. Ama böyle dillere destan bir şehir için lafı uzatmanın bir manası yok. Sonradan Garnâta'yı yurt edinen üstadımız Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Şibrîn Sebti şu dizeleri söylediği için Tanrı'nın armağan yağmuruna tutulsun derim!

*"Hak saklasın Garnâta'yı, şu gerçek vatanı,
Dertliyi sevince boğan, yurtsuza yurt olanı.
Gözlerin yoruluyor dostum uzun uzun bakınca,
Karlı meralarına; donmaya yüz tutunca.
Hak Teâlâ korusun buranın ahalisini,
Bir serhad soğuk değilse serhad olabilir mi?"*

Garnâta Sultanı

Garnâta'ya girdiğim sıralarda buranın sahibi Sultan Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Sultan Ebu'l-Velîd İsmail b. Ferec b. İsmail b. Yusuf b. Nasr idi. Hasta olduğu için görüşemedim onunla. İyi yürekli bir hatun olan annesinin gönderdiği altın dinarlar çok işime yaramıştır.

Garnâta'da bir grup iyi insanla karşılaştım. Bunlardan sayabildiklerim şöyle: Kadı'l-cemâa Şerif Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Hüseyin Sebti, müderris fıkıh bilgini Hatip Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim Beyyânî, İbn Übb adıyla tanınan Hatip Ebû Saîd Ferec b. Kasım ve yine kadı'l-cemâalık (: başhâkim) yapan bir bilgin; çağının eşsiz âlimi Ebu'l-Berekât Muhammed b. İbrahim Sülemî Bilfîkî. Bu adam o sıralarda Meriye'den (: Almari) yeni dönmüştü. Onunla bir araya geldik sohbet ettik; fıkıhçı Ebu'l-Kasım Muhammed'in bahçesinde. Ebu'l-Kasım da meşhur kâtip ve fıkıh bilgini Ebû Abdullah b. Âsım'ın oğludur. Orada iki gün ve bir gece kaldık.

İbn Cüzeyy der ki:

Bahsedilen bostanda onlarla beraber idim. Şeyh Ebû Abdullah İbn Battûta yolculuğu esnasında vuku bulan olayları anlatarak bizi mem-

nun etti, neşelendirdi. Ben de üstadın seyahatı esnasında rastladığı ünlülerin adlarını kaydediyordum. Ondan enteresan ve yararlı şeyler işittik, istifade ettik. Ayrıca Garnâtalıların seçkinlerinden oluşan bir grup vardı yanımızda. Nev'i şahsına münhasır garip huylu müthiş şair Ebû Ca'fer Ahmed b. Rıdvân b. Abdülazîm Cüzâmî de bu gruptandı. Bu delikanlının durumu ilginçtir; çölde doğup hiç eğitim almadığı, eğitim alanlarla da hiç görüşmediği hâlde kaliteli şiir söylemede olağanüstü bir yeteneğe sahip olmuştur. Büyük söz ustaları ve bir hayli mürekkep yalamış öncü edipler dahi nadiren onun kadar iyi dizeler söyleyebilir. Şöyle diyor:

*"Ey gönlüme lütfedip taht kuran sultan,
Onun kapısı elbet onu süzen gözdür.
Açıldı kapım, uyandığında rüyanızdan
Onu yine kitleyecek sürgü hayâlinizdir."*

İbn Battûta devam ediyor:

Garnâta'da orali şeyhlerin ve sufilerin üstadı Ebû Ali Ömer ile karşılaştım. Bu adam büyük veli Ebû Abdullah Muhammed b. Mahrûk'un oğludur. Onun Garnâta dışındaki tekkesinde birkaç gün kaldım, beni yere göğe komadı, ikramlara boğdu.

Onunla beraber yola çıktık; manevî güzelliği ve bereketi ile ünlenmiş Râbitatü'l-Ukab adlı tekkeyi ziyaret ettik. Ukab, Garnâta'ya 8 mil uzaklıkta bir dağdır. Bugün artık harabe olan Elbîre şehri civarındadır. Şeyh Ebû Ali Ömer'in yeğeni olan fıkıhçı Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Mahrûk ile de kendi zaviyesinde görüştüm. Bu zaviye Lica-mîye diye anılır. Garnâta şehrinin dışında, Necd adlı dış mahallenin üst tarafında kurulmuştur ve Sebîke dağına bitişiktir.

Kendi memleketlerine benzediği için Garnâta'yı yurt edinmiş bir grup yabancı sufi vardır orada: Hacı Ebû Abdullah Semerkandî'yi, Hacı Ahmed Tebrîzî'yi, Hacı İbrahim Konevî'yi (: Konyalı), Horasanlı Hacı Hüseyin'i, Hindistanlı Hacı Ali'yi, yine Hindistanlı Hacı Reşid'i ve diğerlerini sayabiliriz.⁵⁰⁵

Garnâta'dan çıktım, Elhamma'ya yöneldim; oradan da Belles ve Malakka üzerinden Zekvân Kalesi'ne vardım. Meyvesi, suyu, ağacı bol şirin bir korunak burası. Buradan çıkarak Ronda'ya yöneldim; oradan da Benî Riyâh köyüne vardım. Köyün şeyhi Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman Riyâhî beni ağırladı. Bu adam nüfuzlu, erdemli ve cömert insanlardandır. Geleni gideni doyurur. Beni de güzel ağırladı.

ELLİDOKUZUNCU BÖLÜM

Afrika'ya Dönüş, Siyahlar Ülkesine Yolculuk

Böylece Cebel-i Fetih'e vardım. Daha önce denizi geçerken bindiğim ve Asilâ halkına ait olduğunu söylediğim gemiye atlayarak Sebte'ye ulaştım. O esnada şehir yöneticisi, Emir Ebû Mehdi İsa b. Süleyman b. Mansûr'du. Kadı ise Fakih Ebû Muhammed Zücünderî idi.

Şehirden çıkarak Asilâ'ya yöneldim. Burada birkaç ay kaldıktan sonra Selâ şehrine gittim. Oradan da Merrâkeş'e geçtim. Merrâkeş güzel şehirlerdendir. Büyük bir alana yayılmıştır. Hayrâtı çok. Mes-cidü'l-Kütbiyyîn gibi pek çok ulucâmîe sahiptir. Ucu göğü delen, seyredenî şaşkına çeviren yüksek bir minaresi var.⁵⁰⁶ Üstüne çıktığımda şehir ayaklarımın altında kalıyordu. Fakat şehrin her yanı virandır şimdi. Burayı ancak Bağdat'a benzetebilirim. Lâkin Bağdat çarşılarının daha güzel olduğunu söylemeliyim. Bu şehirde Müslümanların önderi efendimiz Ebu'l-Hasan'ın yaptırdığı enteresan bir medrese var. Gerek konumundaki güzellik gerekse inşa tarzındaki yetkinlik bu yapıyı diğerlerinden ayırıyor. Hak Teâlâ efendimizden hoşnut olsun.

İbn Cüzeyy der ki:

Merrâkeş hakkında şehir kadısı tarihçi Ebû Abdullah Muham-med b. Abdülmelik Evsî şu beyitleri söyler:

*"Allah aşkına, şu aydınlık Merrâkeş ne güzel şehir,
Halkı cana yakın ve ne kadar da efendi!
Yersiz yurtsuz bir garip orayı sığınırverse,
Teselli bulur; kalmaz aile, vatan derdi.
Şarkılar onu söyler, gözler onu süzerse,
İner gözle kulak arasına haset perdesi!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Sonra Merrâkeş'ten çıktık. Allah yardımcısı olsun, efendimizin kafilesiyle beraber Selâ şehrine döndük. Daha sonra Miknâse'ye ulaştık. Burası dört yanı bağ, bahçe ve zeytinliklerle çevrili güzel bir şehirdir. Nihayet başşehir Fas'a ulaştık. Yüce Allah burayı korusun!

Orada efendimize veda ettim; Sudan'a (: Siyahlar ülkesi) niyetlenerek yola koyuldum.

Önce Sicilmâsa'ya vardım, en güzel şehirlerdendir burası.⁵⁰⁷ Hurması pek lezizdir. Hurma bolluğu yönünden Basra, Sicilmâsa'ya benziyorsa da buranınki daha kaliteli. Hele hele iyrâr denilen türünün dünyada benzeri yok! Sicilmâsa'da Fakih Ebû Muhammed Bişrî'nin evine konuk oldum. Bu adamın kardeşiyle Çin'de Kancanfü şehrinde görüşmüştük. Aradaki mesafeye bak, ne denli uzak!

Ebû Muhammed bana bol bol ikram etti. Sicilmâsa'dayken birkaç deve ile bu hayvanların dört aylık yemini satın aldım.

Yediyüzelliüç senesi Muharrem ayı başlarında bir kafiyle yola düştüm. Hak Teâlâ ganî ganî rahmet eylesin; kafiye başı Ebû Muhammed Bendekân Messûfî idi. Kervanımızda Sicilmâsa tacirlerinden oluşan bir grup vardı, öteki yolcularla beraber. Yirmibeş gün sonra Tegâzzâ'ya vardık. Uğursuz bir köy burası! Garip tarafları vardır; tüm evleri ve mescidi kayatuzundan inşa edilmiş, tavanlar ise deve derisinden gerilmiş! Ne bir ağaç, ne bir ot; sade kum! İçinden tuz çıkarılır. Zemin biraz kazılınca üst üste, öbek öbek oturmuş büyük tuz tabakalarına rastlanır. Bir deveye bunlardan ancak iki tabaka yüklenebilir. Tegâzzâ şehrinde sadece Messûfeli köleler oturuyor, onların işi gücü tuz çıkarmaktır. Gıdaları Sicilmâsa'dan gelen hurma ve deve etiyle Sudan'dan gönderilen anlı türü darıdır. Siyahlar kendi ülkelerinden buraya gelir ve tuz alıp geri dönerler. Bir yük tuz İyvallâten ve Mâllî'de 20-30 miskale, zaman zaman da 40 miskale satılır. Zenciler altın ve gümüş gibi kullanırlar tuzu! Kalıp kalıp keserler ve alışverişi bununla yaparlar! Tegâzzâ köyü onca küçüklüğüne rağmen yöre halkı alışverişini civardaki madenden çıkarılan saf altınla yapıyor!⁵⁰⁸

Burada zar-zor on gün kalabildik. Çünkü suyu acı ve tuzluydu! Ayrıca sivrisineğin bol bulunduğu bir yerdir Tegâzzâ!

Bu köyden sonra on günde aşılan bir çöle girilir. Suyun pek nadir bulunduğu bu sahra için hazırlıklar yapılır; Tegâzzâ'dan su alınır. Bu kurak mıntıkayı aşarken sık sık yağmur sularının biriktiği gölcüklere rastladık. Seyahat esnasında kayalıklardan oluşan tepeler arasında bir gölet gördük. Suyu tuzlu değil tatlıydı! Hemen abandık, susuzluğumuzu giderdik; elbiselerimizi yıkadık. Bu çölde yermantarı bir hayli

fazla yetişiyor. Buranın biti de çok! Herkes boynunda bu hayvancığı öldüren cıvalı ipler taşıyor!

Yolculuk esnasında biz kafilenin en önündeydik. Elverişli bir mekân bulduğumuzda hayvanlarımızı otlatırdık. Bu minval üzere seyahatimize devam ederken İbn Zîrî adlı bir adam çölde yitti! Ürk-tüm ve bundan sonra kervanın ne önünde ne de kuyruğunda bulun-maya cesaret ettim! İbn Zîrî ile kendi dayıoğlu İbn Adî arasında daha önce bir tartışma çıkmıştı. Karşılıklı küfürleştiler. İbn Zîrî dostların-dan geride kalarak yolu şaşırdı. Kervan mola verdiği zaman ondan bir haber çıkmadı. Adamcağızın izini aramak için Messûfelilerden birinin ücretle tutulup gönderilmesi gerektiğini söyledim İbn Adî'ye. Ama herif kabul etmedi. Ertesi gün Messûfelilerden biri hiç para almadan onu aramaya razı oldu. Nihayet bir o yana bir bu yana şaş-kın şaşkın dolaştığını gösteren ayak izlerini buldu. Ama ondan bir haber alamadı.

Bu arada yolda rastladığımız bir katile, içlerinden bazılarının gruptan koptuğunu haber verdi. Daha sonra onların bahsettikleri biri-ni çöl ortasında küçük bir ağacın dibinde bulduk! Cansız bedeninin üstünde elbise, elinde kamçı vardı. Ve su, zavallıya yedi mil kadar uzaktaydı.

Sonra yolculuğumuza devam ederek içimlik suyu bulunan Tâse-rehlâ'ya vardık. Kervanlar burada mola vererek üç gün dinlenir, su kırbalarını onarır doldururlar. Kırbaların üstüne mutlaka telis diker-ler çünkü rüzgârdan korkmaktadırlar.

Tekşîf denilen adam da bu konaktan gönderilir.

Tekşîf

Kafiledeki yolcuların kendilerinden önce İyvallâten'e ulaşmak üzere Messûfe kabilesinden kiraladıkları herkese Tekşîf adı verilir. Bu adam kervandakilerin yazdıkları mektupları götürür, dostlarına iletir. Böylece bu tanıdıklar, kervandakiler için ev kiralar ve İyvallâten'e gir-mededen dört gün önce kervana erişip su ihtiyacını karşılarlar. Eğer bir kimsenin İyvallâten'de bir tanıdığı yoksa o yörenin fazilet ve cömert-likle tanınmış bir tüccarına mektup gönderir. Bu adam ona iyi davra-nır, yol gösterir. Önümüzdeki sahrada zaman zaman Tekşîflerin bile mahvolduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumda İyvallâten halkı kervandan haberdar olamaz ve yolcuların ya tümü yahut büyük bir bölümü can verir susuzluktan.

Bu çölün cini şeytanı çok! Tekşîf görevlisi yalnızsa cinler ve şey-tanlar onunla oynamaya başlarlar, yolunu şaşırtırlar! Adamcağız

nereye gideceğini bilemez; helâk olur. Zira bu çölün gözle görülür bir yolu yoktur ve hiçbir iz rehberlik edemez insana! Zaten rüzgârın bir o yana bir bu yana taşıdığı kumlardan ibarettir burası. Sen, an gelir bir yerde art arda dizili kum tepeleri görürsün, biraz sonra o tepelerin başka yere taşındığını farkedersin! Burada ancak çevreyi iyi tanıyan, defalarca güzergâhtan gidip gelmiş olan zeki birisi rehberlik yapabilir. Bizim kılavuzun bir gözü kör diğer gözü hastalıklıydı. Ama yolu herkesten iyi biliyordu. Şaştım bu işe! Bu seyahatimizde Messûfelilerden birini yüz miskal altın karşılığında Tekşif olarak tuttuk.

Yedinci gece bizi karşılamak için yola düşenlerin ateşlerini gördük uzaktan; sevindik, coştuk! Bu tarafın çölü ıpışaktır; kalbe huzur verir, ruhu kaygılardan kurtarır. Ayrıca hırsız, yol keseni de yoktur.

Burada yaban sığırsı sürü sürü gezer, munisçe yaklaşır insanlara. Bu hayvanları köpeklerle yahut okla avlayabilirsiniz. Ama eti çabuk susatır insanı! Bu yüzden çokları yaban sığırının etini yemekten çekiniyorlar. İşin daha da ilginç yanı şu: Bu sığırlar kesildiklerinde işkem-belerinden su çıkar! Ben, Messûfelilerin bu işkem-beleri sıkarak içindeki sıvıyı içtiklerini gördüm!

Bu çölün yılanı da çok!

Yılanla Oynayan Tacirin Hikâyesi

Kafilede Hacı Zeyyân adlı Tilimsânlı bir tacir vardı. Hep yılan tutar avâre avâre oynardı. Ona bu işten vazgeçmesini söyledim; bana kulak asmazdı. Bir defasında elini bir keler deliğine soktu. Keler yerine bir yılan bularak eline aldı. Üstten bastırıp sıkı sıkı yakalamak isteyince hayvan can havliyle adamın sağ işaret parmağını soktu. Hacı Zeyyân dehşetli bir sancıyla yerinden hopladı. Elini dağladıysa da akşamüzeri ağrısı iyice arttı. Nihayet bir deve keserek elini işkem-besine soktu; öyle yattı o gece.

Daha sonra adamın parmağının etleri delik deşik oldu.⁵⁰⁹ O da kökünden kesti attı parmağını! Messûfelilerin demesi o ki Hacı Zeyyân yılan sokmadan önce su içmeseymiş mutlaka ölmüş zehirden...

(İyvallâten Yoluna Devam)

Bizim için yola çıkanlar yanımıza gelince hayvanlarımızı suvardık. Yolumuza devam ettik; harareti epey yüksek olan ve daha önce gördüklerimize hiç benzemeyen bir sahraya girdik. Burada ikinci namazının ardından yola koyulur, bütün gece ilerler ve sabaha doğru mola verirdik. Messûfe, Berdâme ve diğer kabilelere mensup pek çok kişi su yükleriyle yanımıza geldiler. Amaçları su satmaktı.

Sicilmâsa'dan ayrılışımın ikinci ayı dolunca Sudan şehirlerinin ilki olan İyvallâten'e ulaştık. Rebîulevvel ayının ilk günüydü. Orada hükümdarın vekili olarak Ferbâ Hüseyin bulunuyordu. Ferbâ, naip, yardımcı anlamına gelen bir sözcüktür.

İyvallâten'e ulaştığımızda tacirler mallarını geniş bir alana bıraktılar. Zenciler bu malların korunacağına ilişkin garanti verdiler. Tüccar tayfası, Ferbânın yanına vardı. Ferbânın adamları, ellerinde mızrak ve yaylarla onun önü sıra dikilmişler, Messûfe'nin önde gelen kişileri naibin arkasında yerlerini almışlardı. Tacirler huzura çıkınca ayakta beklediler. Gayet yakın duruyorlardı ama Ferbâ küçümseme amacı güderek dilmaça bir şeyler söyledi; tacirlere iletin diye. İşte o zaman bu heriflerin terbiyesizlikleri, beyazları aşağı görmeleri yüreğime oturdu, ülkelerine geldiğime pişman oldum! Aslen Selâ halkından olan İbn Beddâ adlı nüfuzlu kişinin evine yöneldim. Daha önce ona bir ev kiralamasını söylemiştim. O da gerekeni yapmıştı.

Daha sonra İyvallâten müşerrifi (: müfettişi) Menşâcû, kafilede bulunanları ziyafete çağırdı. Katılmak istemediysem de dostlarımın ısrarı üzerine gitmek zorunda kaldım. Getirilen yemek fazla dövülmemiş anlı türü darının biraz bal ve sütle karıştırılmış hâliydi. Bunu kova gibi kullandıkları bir kabağın yarısına kadar doldurmuşlardı. Misafirler çorbamsı yemeği içtiler ve dağıldılar. Ben dostlarıma dönerek:

"Zenciler bunun için mi bizi çağırdılar?" dediminde:

"Elbette! Onların en büyük yemeği budur!" cevabını verdiler. O zaman hissettim ki bu heriflerden hayır gelmez! Ve hemen İyvallâten hacılarıyla beraber yola düşmek istedim.

Sonra onların hükümdarının oturduğu şehri görmek niyetiyle yolculuğa devam dedim.

İyvallâten'de elli gün kaldım. Ahali bana saygıda kusur etmedi, ikram yağdırdı. Şehir kadısı Muhammed b. Abdullah b. Yenûmar'la kardeşi fıkıh bilgini Müderris Yahyâ beni el üstünde tutanlardır.

İyvallâten şehri çok sıcak. Orada küçük hurma ağaçlarının gölgesine kavun karpuz ekiliyor. Su, kuyulardan sağlanıyor. Koyun eti bol. Ahalinin giydiği elbiseler Mısır işidir, pek güzeldir. Halkın büyük bir kısmı Messûfe kabilesindendir. Kadınlarının dikkat çekici bir güzelliği var. Onlar, nüfuz ve itibar bakımından erkeklerden daha üstün.

İyvallâten'de Oturan Messûfeliler

Bu grubun hâli pek ilginç. Akıl almaz işleri var. Erkeklerinde zerrece kıskançlık yok! Hiçbiri babasının adıyla anılmaz. Herkes dayısının adıyla anılır. Kişi öldüğü zaman mirası kendi çocuklarına

değil, kızkardeşinin oğullarına kalır. Böyle bir âdeti dünyada görmedim; Mulaybâr ülkesinin gâvur Hindlileri hariç! Ama Messûfeli-ler namazlarını kaçırmayan, İslâm hukuku öğrenmeye gayet eden ve *Kur'an* ezberleyen Müslümandırlar.

Kadınlara gelince vaktinde namaz kılmalarına rağmen erkeklerden çekinmeyen, kaç-göç yapmayan hanımlardır. İsteyen herkesle evlenirler; lâkin kocalarıyla beraber asla yolculuk etmez ve yerlerinden ayrılmazlar. İçlerinden biri çıkar da eşiyile birlikte gitmek isterse ailesi duvar gibi dikilir, engel olur.

Buralı kadınlar namahrem erkeklerle arkadaş olabiliyorlar.⁵¹⁰ Erkekler de namahrem kadınlarla bir araya geliyor, sohbet ediyorlar. Adam evine geldiğinde hanımını bir erkekle sohbet ederken bulur da hiç yadırgamaz! Bu ne biçim iş!

Bununla İlgili Bir Olay

Bir gün İyvallâten kadısının yanına çıktım. Orada genç ve çok güzel bir kadın vardı. Onu görünce çekindim ve dönmek istedim. Kadın benim hâlime güldü, hiç sıkılmadan! Kadı efendi:

“Niye geri gidiyorsun? Bu benim arkadaşımdır!” dedi.

Onların bu durumuna şaşım! Çünkü kadı efendi hacca gitmiş, fıkıh öğrenmiş hocalardandı. Hattâ duyduğuma göre o bu sene hanım arkadaşıyla yan yana hacca gitmek için sultandan izin istemiş... Bilmiyorum, bahsedilen hanım arkadaşı bu muydu yoksa başkası mı? Ama sultan izin vermemiş!

Benzeri Bir Olay

Bir gün kafile arkadaşım olan Messûfeli Ebû Muhammed Bende-kân'ın yanına vardım. Bir yaygının üstüne kurulmuştu. Evinin ortasında, üstünde gölgelik bulunan bir sedirde oturan kadın yanındaki erkekle sohbet ediyordu. Arkadaşıma sordum:

“Bu kadın kim?” Cevap verdi:

“Hanımım!”

“Yanındaki herif kim oluyor?” diye sorduğumda;

“Onun arkadaşısıdır!” cevabını verdi. Hemen çıktım:

“Sen bizim ülkemizde oturdun; dinî konuları bildiğin hâlde bu işe nasıl razı oluyorsun?”

Karşılık verdi:

“Bizde kadınların namahrem erkeklerle edebini koruyarak sohbet etmesine ses çıkarılmaz, şüpheyle bakılmaz. Onlar sizin ülkenizin karıları gibi değil!”

Herifin ahmaklığına hayret ettim, çıkıp gittim ve bir daha uğramadım ona! Defalarca beni çağırdıysa da kabul etmedim.

Mâllî'ye Doğru

İyvallâten'den yirmidört gün uzakta bulunan Mâllî'ye gitmeye niyelendiğimde bir Messûfeliyi kiraladım, rehber olarak. Bu yol gayet güvenilir olduğu için kervanla seyahat etmeye gerek yoktur.

Üç arkadaşla çıktık. Güzergâhımızda ağaç çoktu. İri, asırlık ağaçlardı bunlar. Sadece birinin gölgesine koca bir kervan sığar!⁵¹¹ Bir kısmının ne dalı ne yaprağı var ama kuru kütüğü bile insanları gölgelendirebilir. Bu ağaçların bir kısmı da hastalıktan ötürü içten içe çürümüş. Kovukları kuyuya dönmüş, yağmur sularını kucaklamış. Millet bu sudan içiyor. Bazılarının kovuğunda ise kovan kovan bal var. Herkes bu balı topluyor.

Bu dev ağaçlardan birinin önünden geçerken ne göreyim! Adam içeride oturmuş, tezgâhını kurmuş halı dokuyor! Ağzım açık kaldı.

İbn Cüzeyy der ki:

Endülüs ülkesinde iki kestane ağacı vardı. İçlerine kumaş dokuyan iki usta yerleşmişti. Bu ağaçlardan biri Vâdî Âş'ta dağ eteğinde, diğeri ise Garnâta'ya bağlı Büşşâre yöresindedir.

İbn Battûta devam ediyor.

İyvallâten ile Mâllî arasındaki ormanda yetişen bu ağaçların bir kısmı erik, elma, şeftali ve kayısıya benziyorsa da apayrı cinslerdir. Oradaki ağaçların bazıları ham kavuna benzeyen meyveler veriyor. Bunlar eriştiği zaman çatlayıp un gibi bir toz çıkartıyorlar. Bu madde hem pişiriliyor hem de çarşılarda satılıyor.

Ahali bu topraklardan baklaya benzer taneli bitkiler çıkartarak kavurup yiyor. Tadı, kavrulmuş nohut gibi. Zaman zaman bu bitkiyi öğütürük sünger gibi pofur pofur bir börek yapar ve gartîyle kızartırlar. Gartî, kayısıya benzeyen çok lezzetli bir meyvedir. Ama bu yemek beyaz insanlara dokunuyor. Bitkinin çekirdeğinden çıkartılan yağ çeşitli işlerde kullanılıyor. Meselâ yemek pişirmede, kandilleri yakmada, az önce sözünü ettiğimiz süngerimsi puf böreğini kızartmada kullanılıyorlar. Ayrıca vücuda masaj yapmak ve orada bulunan bir tür toprakla karıştırıp duvarları sıvamak için de bu çekirdekten faydalanılır. Çekirdeğin yağı gayet kolay üretilir, her tarafta bulunur.

Bir şehirden diğer şehirde koca koca kabaklar taşınır. Bu kabaklar bizim oraların küpleri kadar iridir! Siyahlar ülkesinde yetişen kabaklar tabak yerine kullanılıyor. Meselâ bir kabağı ortasından bölerek iki tencere yapıyorlar ve etrafını güzelce süslüyorlar. Siyah adam yolcu-

luğa çıktığı zaman, köle ve cariyeler onun yatağını ve yükünü taşıırken yeme içmede kullandığı kabak-çanakları da götürmeyi de ihmal etmez!.

Gezgin insan bu diyarda katık, dinar ve dirhem taşıma gereğini duymaz. Sadece kayatuzu parçaları, güzel kokular ve nazm denilen camdan yapılmış süsleri yanında bulundurması yeter. Onlar en çok karanfil, sakız ve tâsergant denilen kokuyu beğenirler. En sevdikleri koku tâserganttır. Gezgin kişi bir köye vardığında siyah kadınlar hemen anlı denilen darıyla, süt, tavuk, sedir unu, pirinç, fûnî ve ve bir tür bakla unundan (: lubya) oluşan yiyecekleri getirir. Fûnî, hardal tanesine benzemektedir; kuskus ve asîde (: kavut; un hellesi) yapılır bundan. Yolcu dilediğini satın alır. Ama şu bilinmeli; burada pirinç beyazlara dokunur. Fûnî pirinçten daha iyi.⁵¹²

İyvallâten'den ayrılışımızın onuncu gününde Zâgarî kasabasına vardık. Burası büyücek bir köydür. Vancarâta denilen zenci tacirler burada oturuyor. Onların arasında Hâricî mezhebinin İbâdiye kolundan olan bir grup beyaz bulunuyor.⁵¹³ Bu beyazlara Sagangû denilmektedir. O civarda yaşayan ve Malikî mezhebinden olan beyaz Sünîlere Tûrî adı verilmiştir. Anlı denilen darı İyvallâten'e bu köyden gönderilir.

Zâgarî'den çıkıp büyük nehre vardık. Büyük nehir Nil'dir (: Nijer ırmağı) ve Kârsahû şehri bu ırmağın kıyısına kurulmuştur. Su önce Kâbera'ya oradan da Zâga'ya iner. Bu son iki şehrin sultanları Mâllî hükümdarına bağlıdırlar. Zâga ahalisi çok eskiden İslâma girmiştir. Din-diyamet bilir ve ilim peşinde koşarlar. Nil daha sonra Zâga'dan kıvrılıp Tunbuktû ve Kavkav (: Gavgav) şehirlerine, oradan da Mûlî'ye uğrar. Tunbuktû ve Kavkav'dan daha sonra bahsedeceğiz. Mûlî, Mâllî ülkesinin son şehridir; Lîmlilerin yaşadığı yerdir. Daha sonra Yûfî'ye kavuşur bu nehir. Yûfî, siyahlar ülkesinin büyük şehirlerindendir. Hükümdarı da onların ulu hükümdarlarından. Beyazlar Yûfî'ye giremezler. Çünkü oraya varmadan önce siyahlar tarafından işleri bitirilir! Bu büyük nehir kıvrılarak yoluna devam eder ve Nûba ülkesine, oradan da Donkola'ya ulaşır. Nûba halkı Hristiyandır. Donkola, siyahlar ülkesinin en büyük şehridir. Hükümdarları İbn Kenziddîn diye çağrılır. Bu adam (Mısır sultanı) Melik Nâsır döneminde İslâma girmiştir.⁵¹⁴

Böylece Nil nehri, Cenâdil (: çağlayanlar) bölgesine erişir. Cenâdil siyahlar ülkesinin sonu, Saîd-i Mısır'daki (: Orta ve Güney Mısır) Asvân mıntıkasının başlangıcıdır. Nil'in o yöresinde su kıyısında gördüğüm bir timsah neredeyse küçük bir kayık kadardı! Bir gün su

dökünmek için Nil kıyısında inmiştim. Bir zenci belirdi, ırmakla benim arama dikildi. Herifin edepsizliğine, utanmazlığına şaşıtm, olayı birine anlattım. O şöyle izah etti:

“Siyah adam timsahın sana zarar vermesinden endişe ettiği için böyle davrandı!”

Sonra Kârsahû’dan geçerek Sansara ırmağına vardık. Sansara, Mâllî’den on mil uzaklıktadır. Oradaki yerlilerin töresi gereği, izin almadan bu ırmağa giremez kimse! Ben daha önce namıma ev kirala-sınlar diye oradaki beyaz gruba mektup yazmışım. Onların ileri gelenleri, Muhammed b. Fakih Cezûlî ile Şemseddîn b. Nakuvîş Mıs-rî’dir. Irmak kıyısına vardığımda bir sala binerek karşıya geçtim, kim-se beni engellemedi.

Böylece siyahların hükümdarının başşehri olan Mâllî’ye vardım. Orada şehir mezarlığının yakınına geldim. Beyazların mahallesine giderek Muhammed b. Fakih’i buldum. Evinin tam karşısında benim için bir yer kiralamış. Vakit geçirmeden oraya yerleştim. Damadı fıkıh bilgini Abdülvâhid ziyaretime geldi; bir mum ile biraz yiyecek getirdi. Ertesi gün Muhammed b. Fakih ile Şemseddîn b. Nakuvîş yanları-na talebe zümresinden Merrâkeşli Ali Zûdî’yi alarak ziyaretime geldiler. Bu arada evime teşrif eden Mâllî kadısı Abdurrahman ile görüş-tüm. Abdurrahman siyahlardandır; İyi huylu erdemli bir hacıdır. Bana misafirlik olarak bir inek gönderdi. Orada siyahların önde gelen kişilerinden Tercümân Dûgâ ile görüştüm. Tercümân Dûgâ bana bir boğa gönderdi. Fıkıh bilgini Abdülvahid ise iki çuval fûnî ile tepeleme gartî dolu bir tencere gönderdi. Muhammed b. Fakih pirinç ve fûnî hediye etti. Şemseddîn de boş durmadı, yemek gönderdi. Onlar benim için gereken her şeyi yaptılar. Allah onlara bu güzel davranış-larından ötürü hediye yağdırsın! Muhammed b. Fakih, sultanın amca kızıyla evliydi. Bu kadıncağız bile boş durmadı; neyimiz var neyimiz yok diye bizi yokladı, yemek vesaire gönderdi.

Oraya varışımızdan on gün sonra kulkasa benzeyen ve kafi diye adlandırılan ottan yapılmış bir bulamaç yedik. Bu yemek, orada bütün gıdalardan üstün tutuluyor. Ertesi gün sabahleyin tümümüz hastaydık! Tam altı kişi! İçimizden biri Hakk’ın rahmetine kavuştu.

Sabah namazını kılmaya gittim. İbadet sırasında ansızın bayıldım. Mısırlı birinden mide söken ilaç istedim. Beyder diye bilinen bir bitki kökü getirdi. Onu anason ve şekerle karıştırıp suyla bir güzel ezdi. Afiyetle içtim! Epey bir safrayla beraber yediğim her şeyi kus-tum. Hak Teâlâ beni ölümden çevirdi. Ama iki ay hastalık çektim.

Mâllî Sultanı

Mâllî sultanı, Mensâ Süleyman'dır. Mensâ, hükümdar anlamına geliyor. Süleyman o adamın ismidir. Mensâ Süleyman eli sıkı bir hükümdar! Ondan asla büyük bir armağan beklenmez! Orada bir hayli uzun kaldığım hâlde hastalığım sebebiyle hükümdarı hiç göremedim. Daha sonra Efendimiz Ebu'l-Hasan'ın vefatı münasebetiyle resmi tören düzenledi Mâllî sultanı.⁵¹⁵ Yüce Allah efendimizden hoşnut olsun. Bu törene emirlerini, fıkıh bilginlerini, kadıyı ve hatibi çağırdı. Ben de onlarla beraber geldim. Biraz sonra dört köşe küçük sandıklar getirildi; içlerinde *Kur'an* cüzleri bulunmaktaydı. Hatim indirildi ve Efendimiz Ebu'l-Hasan ile Mensâ Süleyman adına dualar edildi. Yüce Allah, efendimizi engin merhametiyle kuşatsın.

Bu tören bittikten sonra Mensâ Süleyman'a selâm verdim. Kadı, hatip ve İbnü'l-Fakih benim kim olduğumu ona anlattılar. Mensâ Süleyman oralıların diliyle cevap verdi. Berikiler bana dönerek şöyle dediler:

"Hükümdar sana Allah'a şükret diyor!"

Ben de karşılık verdim:

"Tüm övgüler Allah'a! Hangi durumda olursak olalım şükürler olsun Yaradana!"

Siyahların Kalitesiz ve Lezzetsiz Ziyafetleri; Buna Verdikleri Önem

Törenden sonra bana misafirlik hediyesi gönderildi. Bu hediye önce kadı efendinin konağına getirildi. Kadı da bunu adamlarıyla İbnü'l-Fakih'in evine yollamış. İbnü'l-Fakih evinden seğirterek çıktı, yalın ayak yanıma geldi;

"Kalk! Hükümdarın kumaşı ve hediyesi geldi sana!" dedi.

Kalkıverdim, getirilenlerin elbise ve mal olduğunu zannettim. Bir de ne göreyim, üç yuvarlak ekmek, gartî ile kızartılmış bir parça sığır eti ve kesikle (: yoğurt, ekşimik) dolu bir kabak! Bu manzaraya güldüm de güldüm! Heriflerin akıl noksanlığına şaşıtm, böyle basit bir şeyi bu denli önemsemelerine hayret ettim.

Hükümdara Söylediğim Sözler ve Bana Yaptığı İyilik

Söz konusu misafirlik hediyesi geldikten sonra iki ay kaldım orada. Ve hükümdar hiçbir şey göndermedi! Ramazan ayına girdik, sık sık büyük daireye gidiyor, hükümdarı selâmlıyor, kadı ve hatibin yanına çörekleniyordum. Bir ara Tercümân Dûgâ bana:

"Hükümdara iki çift laf et, ben gerektiği şekilde yorumlarım senin sözlerini!" dedi.

Böylece hükümdarın Ramazan ayı başlarında kurduğu halk divanına çıkararak şunları söyledi:

“Ben nice ülkeler gezmiş biriyim! Pek çok hükümdarla görüştim. Nah şuracıkta senin ülkende de tam dört ay kaldım! Ne misafir ettin beni; ne ihsan yağdırdın bana! Diğer hükümdarlara ne diyeyim senin hakkında?”

Mensâ Süleyman cevap verdi:

“Ben seni hiç görmedim; kimsin, necisin bilmedim!”

Kadı ile İbnü'l-Fakih söze girerek:

“Bu adam size selâm vermişti, siz de ona yemek göndermiştiniz!” dediler.

Bu sohbetten sonra hükümdar bana yemek gönderdi, hemen yanı başında bir evin benim adıma tutulmasını emretti. Ayrıca bana maaş bağladı. Daha sonra Ramazanın yirmiyedinci gecesinde (: Kadir gecesinde) kadıya, hatibe ve fıkıh bilginlerine para dağıttı. Buna zekât diyorlar. Onlarla beraber bana da 33,3 miskal altın verdi. Yola çıkacağım zaman da ayrıca 100 miskal ihsan etti.

Kubbeli Mekânında Oturuş Tarzı

Hükümdarın yüksek kubbeli bir mekânı var. Buranın kapısı sarayının içindedir. O çoğu vakit burada oturur. Bu mekânın büyük salona bakan yüzünde kemer şeklinde tahtadan yapılmış üç pencere bulunmaktadır. Bunlar gümüş plakalarla kaplanmıştır. Kemerli pencerelerin aşağısında ya altın suyuna batırılmış gümüşle yahut altın plakalarla kaplı üç pencere daha var. Sultan içeriye kurulunca bunların yün perdeleri kaldırılır; makamında olduğu anlaşılır böylece... Hükümdar oraya geçtiğinde hemen o pencerelerin birinden ipek püskül çıkartılır. Bu püsküle Mısır işi çizgili bir mendil bağlanmıştır. Halk mendili görünce davullar çalınır, zurnalar öttürülür. Daha sonra köşkün kapısından üçyüz civarında köle çıkar. Bir bölümün ellerinde yaylar, diğer bölümün ellerindeyse küçük kargı ve kalkanlar bulunur. Elinde kargı olanlar sağ ve sol tarafta dikilirler. Yaylılar da iki tarafa dağılıp çömelirler. Sonra eyeri ve dizgini olan iki atla iki koç getirilir. Onlar bu hayvanların göz değmesine karşı etkili ve faydalı olduğunu söylüyorlar.

Hükümdar oturur oturmaz üç kölesi seğirtir, naip (: başyardımcı) Kancâ Musa'yı çağırırlar. Böylece hatip, fıkıh bilginleri ve Ferâriye grubu gelip büyük dairenin sağ ve sol tarafında silâhtarların tam önüne otururlar. Ferâriye, kumandanlar demektir. Bu arada Tercümân Dûgâ sırtında zerdhane cinsinden pahalı bir ipek elbise, başında

kenarlı bir sarık, belinde altın kınlı kılıç, ayaklarında mahmuzlu sert ayakkabılarla büyük dairenin kapısında dikilmektedir. Zenciler, zâtü'l-havâşî denilen bu kenarlı sarığı pek hoş bir tarzda sarmaktadırlar başlarına. O gün Tercümân Dûgâ'dan başka hiç kimse sert ayakka-bı (: kalın mest, çizme) geçiremez ayağına. Elinde uçları temrenli biri altın, diğeri gümüş iki kısa kargı bulunmaktadır.

Askerler, valiler, genç hizmetkârlar Messûfeliler ve diğerleri büyük dairenin dışında gepgeniş, ağaç dolu bir alanda otururlar. Her kumandanın önünde mızraklı, yaylı, davullu zurnalı adamları yer alır. Onların zurnaları fildişindendir. Ayrıca kamış veya kabaktan yapılan değneklerle çalınan ve garip sesler çıkaran çalgılar bulunur her birinde. Her kumandan elinde yayı, omuzları arasında tirkeşi ile at sırtındadır. Ona bağlı erlerin bir kısmı piyade, bir kısmı süvaridir.

Büyük dairenin içinde kemerli pencerelerin altına bir adam diki-lir; hükümdarla konuşmak isteyen kişi önce Dûgâ'yla konuşur, Dûgâ ayakta dikilenle söyleşir, o da durumu hükümdara bildirir.

Hükümdarın Büyük Dairede Oturuş Tarzı

Hükümdar, bazen büyük dairede de oturur. Orada bir ağaç altın-da benbî (: banbu) denilen üç basamaklı bir peyke vardır. İpekle döşe-li bu peykeye yastıklar konulmuştur. Üzerine kubbeye benzer ipek bir şatur (: çadır) kurulur. Şaturun tam tepesine doğan büyüklüğünde altın bir kuş kondurulmuştur. Hükümdar, elinde yayı sırtında sada-ğıyla sarayın köşesindeki kapıdan çıkar. Başında altın bir şeritle bağ-lanmış altın bir serpuş bulunmaktadır. Uzunluğu bir karış aşan bu başlığın bıçak gibi ince uçları (: sarkıntıları) vardır. O çoğu kez mutan-fas denilen Hristiyan kumaşından yapılmış tüylü kırmızı bir cübbe giyer. Hükümdarın önüne, ellerinde altın ve gümüş kanâbir (: kumba-ra şeklinde çalgı âletleri) bulunan şarkıcılar çıkar. Hükümdarın arka-sındaysa üçyüz civarında silâhlı köle bulunmaktadır. O yavaş yavaş yürür, çok sakın hareket eder, bazen durur. Benbiye varınca durup halka bakar, sonra da hatibin minbere çıktığı gibi ağır ağır peykeye yükselir. Makamına kurulur kurulmaz davullar dövülür, borular öttürülür, zurnalar çalınır. O sırada üç köle hemen seğirtip hükümdar naibiyle emirleri çağırırlar. Onlar gelip otururlar. Yanlarında demin bahsettiğimiz iki atla iki koç vardır.

Dûgâ kapıda bekler, diğer insanlar dış alanda ağaçlar altında bekleyişler.

Siyahların, Hükümdarlarına Karşı Alçalışları; Ona Saygı Göstermek İçin Toprak Saçmaları ve Diğer İşleri

Siyahlar hükümdarlarına karşı alçakgönüllü davranma konusunda tüm insanları geride bırakırlar; yemin ederken “Mensâ Süleyman Kiy” derler.⁵¹⁶ Demin bahsettiğimiz kubbeli makamında otururken birini çağırırsa çağrılan adam sırtındaki giysileri çıkarıp eski püskü çaputlara bürünür, başındaki sarığı çözüp kirli bir şapka giyer, şalvarını yukarı çekerek huzura girer. Son derece ezik ve perişan bir hâlde ilerler. Dirseklerini sertçe yere vurur, kafasını öne doğru eğerek rükû hâlinde bekleyip hükümdarın sözlerine kulak verir. Biri hükümdarla konuşur ve karşılık alırsa elbisesini ansızın sırtından sıyrıp üstüne başına toprak saçmaya başlar; tepeden tırnağa yıkanır gibi! Ben onların bu vaziyetine şaşardım; nasıl oluyor da gözleri kör olmuyor?

Hükümdar mecliste iki çift lâf ettiğinde oradakiler başlarından sarıklarını çıkarıp sessiz sedasız kulak verirler söylenilenlere. Zaman zaman içlerinden biri hükümdarın huzuruna çıkıp onun hizmetinde neler yaptığını sayıp dökerek:

“Şu gün şöyle yaptım, bugün şunu öldürdüm!” der. Bunu bilenler hemen adamı doğrularlar. Evetleyiş tarzları şöyledir:

Tanıklık etmek isteyen kişi ok atar gibi yayının kirişini gerer ve salar. Hükümdar adama dönüp;

“Doğru söyledin!” der veya teşekkür ederse beriki hemen giysilerini çıkarır, üstünü başını toprağa beler ve bağdaş kurup oturur. Onlara göre böyle davranmak hükümdara duyulan saygının gereğidir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah aziz kılsın, bilgin dostum fıkıhçı Ebu'l-Kasım b. Rıdvân'ın anlattığına göre; Hacı Musa Vancarâtî, Mensâ Süleyman tarafından efendimiz Ebu'l-Hasan'a elçi olarak gönderilmiş. Ulu divana çıktığı zaman beraberindekilerden biri yanında toprak dolu bir sepet taşıyor ve efendimiz ona güzel bir söz söyleyince kendini toprağa beliyormuş; memleketinde yaptığı gibi!

Hükümdarın Bayram Namazında ve Bayram Günlerinde Yaptığı Şeyler

Ramazan ve Kurban bayramlarında Mâllî'deydim.⁵¹⁷ Ahali bembeyaz, tertemiz elbiselere bürünerek hükümdar köşkü kıyısındaki büyük musallâya (: Cuma kılma yeri) çıktı. Hükümdar, başında taylasanlı bir sarıkla (: bir ucu serbest bırakılmış sarık) atına bindi. Siyahlar sadece bayram günlerinde taylasanlı sarık takarlar. Kadı, hatip ve bil-

ginler diğer günlerde de bu tür bir sarık sarabilirler. Onlar bayram günlerinde hükümdar huzurunda tekbir getirirler. Bu arada hükümdarın önü sıra kırmızı ipek sancaklar götürülmektedir. Namaz kılınacak büyük meydana çadır kurulur. Sultan oraya teşrif eder ve törene hazırlanır; sonra meydana çıkar. Namaz kılınp hutbe okunur ve hatip minberden inerek hükümdarın tam önüne oturur, uzun bir vaaz çeker. Orada elinde mızrak tutan bir adam dikilmektedir; hatibin sözlerini halka kendi dilleriyle açıklar. Genel olarak bu sözler hükümdarı öven, ona itaati teşvik eden cümlelerden oluşur. Sultan her iki bayramda da ikinci namazından sonra oturur. Silâhdâriyye tayfası (: silâhlı özel muhafızlar) oraya gelirken yanlarında altın ve gümüş sadaklar, kını altından yapılmış, her yanı altınla bezenmiş kılıçlar; som altın ve gümüş mızraklar, billur topuzlar bulunur. Hükümdarın başucunda dört kumandan dikilmektedir; ellerinde eyer üzensisine benzeyen gümüş bir yelpaze vardır; sinek kovarlar! Kadı, hatip ve ferâriye tayfası (: emir ve kumandanlar bölüğü) her zamanki gibi otururlar. Dört hanımı ve yüze yakın cariyesiyle Tercümân Dûgâ gelir. Cariyelerin elbiseleri nefistir; başlarında altın ve gümüş kurdelalar vardır. Bunlara altın ve gümüş elmaslar bağlanmıştır. Tercümân Dûgâ kendisi için dikilen sandalyeye oturarak kamıştan yapılmış ve alt kısmına ziller takılmış bir âleti çalmaya başlar. Hükümdarı öven şarkılar söyler, onun savaşlarından ve yaptığı büyük işlerden bahseder. Hanımları ve cariyeleri de onunla beraber şarkı söylemekte, yaylarla oynamaktadırlar. Tercümân Dûgâ'nın yanında otuz civarında genç köle bulunur. Sırtlarında kırmızı kumaştan yapılmış cübbeler, başlarında beyaz şapkalar vardır. Her köle boynuna asılı davulu var gücüyle dövmektedir. Daha sonra Tercümân Dûgâ'nın avânesinden olan çocuklar gelir, oyuna başlar; Sindlilerin yaptığı gibi havaya sıçrarlar. Onlar bu işte ustalaştıkları için çok çevik davranmaktadırlar; kılıçla güzel oynarlar. Dûgâ da kılıç oyunundan anlar.

İşte bu oyun sırasında hükümdar onlara ödül verilmesini emreder. 200 miskal işlenmemiş (som) altınla dolu bir kese getirilir ve orada bulunanların başlarına saçılır! Kumandanlar ayağa kalkarak hükümdara şükranlarını bildirmek için yaylarını gererler. Ertesi gün onlardan her biri kendi imkânlarına göre Dûgâ'ya bir hediye sunar. Tercümân Dûgâ anlattığımız bu tertibi (: merasim ve oyun düzenini) her Cuma ikindiden sonra sahneye koyar.

Şairlerin Hükümdara Şiir Düzmelerindeki Gülünçlük

Dûgâ bayram günü oyununu bitirir bitirmez şairler gelir. Onlara Culâ diyorlar. Bu kelimenin tekili câlidir (: dyeli).⁵¹⁸ Her şair, (peli-

kangillerden renkli tüylere sahip küçük bir kuş olan) şakşâka benze-
yecek şekilde tüylere bürünerek huzura girer. Ayrıca şakşâk başı gibi
kırmızı gagalı bir tahta kelle kondurulur üstlerine. Şairler bu gülünç
kıyafetle hükümdarın önüne dikilip şiirlerini okurlar. Bana bildirildi-
ğine göre onların dizeleri sadece öğütmüş! Hükümdarlarına şöyle
diyorlarmış:

“Üzerine oturduğun şu benbî falanca hükümdarın oturduğu
makamdır. Onlardan bir kısmı şöyle güzel işler yaptı, diğer bir kısmı
da şunları yaptı! Sen de hayırlı işler yap ki ahirete göçtükten sonra
dillerden düşmesin adın!”

Böylece şairlerin önderi benbînin basamağına çıkarak başını
hükümdarın kucağına bırakır. Daha sonra benbînin üstüne yükselip
başını hükümdarın önce sağ sonra sol omuzuna koyar; oralıların
diliyle bir şeyler mırıldanıp iner. Duyduğuma göre bu hareket, onla-
rın İslâmdan önce yapageldikleri eski bir âdetmiş. Bugün de aynı
töreği sürdürüyorlar.

Konuşan Çekirge Hikâyesi

Bir gün hükümdarın divanında hazır bulundum. Uzak yöreden
gelmiş olan bir fakih hükümdar huzuruna çıkıp uzun uzun konuştu.
Kadı ayağa kalkıp onu doğruladı; hükümdar da onların görüşüne
katıldığını bildirdi. Böylece herkes sarıklarını çıkardı, hükümdarın
önünde toprağa bulandı. Yanımdaki beyazlardan biri bana dönerek:

“Hükümdara ne dediklerini biliyor musun?” diye sorunca;

“Bilmiyorum!” dedim. Adam konuya açıklık getirdi:

“O fıkıh bilgini, bulunduğu yörenin çekirgeler tarafından işgal
edildiğini, ermiş kullardan birinin haşerelerin yoğunlaştığı yere gide-
rek çokluklarından ötürü korkuya kapılıp ‘Bu çekirgeler nasıl da her
yanı kaplamış!’ deyince bir haşerenin; ‘Hak Teâlâ bizi zulmün ege-
men olduğu ülkenin ekinlerini yok etmek için gönderdi!’ cevabını ver-
diğini anlattı. Kadı ve hükümdar da bu sözleri tasdik ettiler.”

Bu arada hükümdar kumandanlara dönerek şöyle dedi:

“Benim zulüm ve haksızlıkla zerrece ilişkim yoktur! Aranızda
zalimlik edenleri cezalandırdım! Her kim bir zorbayı tanır da bana
haber vermezse o herifin yaptığı kötülüklerin günahı haber vermeye-
nin boynuna olsun! Kötülüklerin cezasını veren güçlü ve Kahhar
Allah bunun hesabını soracaktır ondan!”

Hükümdar bu sözleri söyleyince kumandanlar başlarından sarık-
larını çıkarıp zulümle hiçbir ilgileri olmadığını belirttiler.

Benzeri Bir Olay Daha

Bir gün Cuma namazındayken Messûfe kabilesinden ticaretle uğraşan ve ilim öğrenmekten geri kalmayan Ebû Hafs adlı biri ayağa kalkıp şöyle dedi:

“Ey ahali! Tanık olun; Mensâ Süleyman’ı Allah elçisinin huzuruna çağırıyorum!”

Adam bu sözleri söyleyince sultanın bulunduğu mahfilden bazıları çıkıp oraya geldiler;

“Kim sana haksızlık etti? Kim neyini aldı?” diye sordular. O da cevap verdi:

“İyvallâten menşâcûsu –yani müfettişi demek istiyor– benden 600 miskal değerinde eşya aldı ve karşılık olarak sadece 100 miskal vermek istedi!”

Bu şikâyet üzerine hükümdar hemen o menşâcûyu çağırtdı. Adam birkaç dakika sonra geldiğinde her ikisini de kadıya gönderdi. Kadı, davacı ve davalının durumunu inceledi; davacı tacirin haklı olduğu kesin delillerle ortaya çıkınca ona hakkını verdi. Daha sonra müfettişi görevinden azletti.

Benzeri Bir Olay

Ben Mâllî’deyken hükümdar, amca kızı ve aynı zamanda büyük hatun olan Kâsâ’ya öfkelen-di. “Kâsâ”, siyahlar nezdinde kraliçe anlamına gelir ve onların töresine göre yönetimde hükümdarın ortağıdır. Adı hutbede sultanın adıyla beraber okunur!

Hükümdar bu hatununu kumandanlarından birinin evine hapsedtirerek yerine bey soyundan gelmeyen diğer karısı Bencû’yu geçirdi. Ahali bu konuda ileri geri lâflar etti, hükümdarın yaptığı işi beğenmedi. Bu arada hükümdarın amca kızları Bencû’yu kraliçe olması münasebetiyle tebrik etmeye geldiler. Kollarına kum saçtılsa da başlarına toprak saçmadılar! Hükümdar daha sonra Kâsâ’yı serbest bıraktı. Amca kızları bu aftan ötürü tebrik için onun huzuruna çıkıp geleneğe uyarak üzerlerine toprak saçtılar. Öte yandan Bencû onların bu tavırlarından ötürü sultana şikâyetle bulundu. Sultan amca kızlarına öfkelen-di. Kızlar endişelenip câmie sığınınca hükümdar onları affedip yanına çağırtdı. Onların töresine göre sultanın huzuruna girerken giysiler çıkarılır. Kızlar da öyle yaptılar. Sultan pek memnun oldu. Bu kızlar yedi gün süreyle sabah akşam hükümdar kapısına gelip gittiler.

Diğer tarafta Kâsâ her gün köle ve cariyelerini yanına alıp bir hayvana biner yüzünü kimse görmeyecek şekilde peçeyle örter ve hükümdarın büyük dairesinin kenarında dururdu. Beraberindeki hizmetkâr

ve cariyelerin başlarında daima toprak olurdu. Kumandanlar Kâsâ ile ilgili dedikoduya başladığından hükümdar onları büyük kabul salonunda topladı. Tercümân Dûgâ öne çıkarak orahların diliyle kumandanlara seslendi:

“Siz Kâsâ ile ilgili çok laf ettiniz! O büyük bir suç işlemiştir!”

Daha sonra Kâsâ’nın cariyelerinden ayakları zincirli, elleri boynuna bağlı bir kız getirildi;

“Bildiğini söyle!” dendi ona. Cariye kız, Kâsâ’nın kendisini hükümdarın amca oğluna gönderdiğini, hükümdarı tahttan indirme konusunda ona çağrıda bulunduğunu anlattı. Meğerse Kâsâ, Kenburnî’ye kaçan Câtâ’ya: “Ben ve bütün ordu senin emrindeyiz!” diyormuş.

Kumandanlar bu sözleri duyunca:

“Büyük bir suç bu! Kâsâ ölümü hak etti!” dediler.

Kâsâ ölüm korkusuyla hatibin evine sığındı. Çünkü burahlarda âdet, zor durumlarda mescide, mümkün değilse hatibin evine sığınmaktır!

Siyahlar, cimriliği yüzünden Mensâ Süleyman’dan soğumuşlardır. Ondandır önce Mensâ Magâ, ondan önce Mensâ Musa hükümdarlık etmişti bu memlekette. Mensâ Musa beyazları çok seven, onlara iyilik eden bir hükümdarmış. Ebû İshâk Sâhilî’ye bir gün de 4.000.000 miskal (altın) veren de odur. Güvenilir adamlardan birinin anlattığına göre; Mensâ Musa, Müdrik b. Fakkûs’a bir günde 3.000.000 miskal vermiş. Hükümdarın atası olan Sârak Câtâ sözü geçen Müdrik’in dedesi aracılığıyla İslâma girmiştir.

Hikâye

Sözünü ettiğim Fakih Müdrik bana şunları anlattı:

İbn Şeyhi’l-Leben adıyla bilinen Tilimsânî bir adam, Mensâ Musa’ya 7,33 miskal (altın) vermişti. Musa o sıralarda kimsenin yüzüne bakmadığı bir çocuktü. Daha sonra hükümdar oldu. Gün geldi İbn Şeyhi’l-Leben bir meseleden dolayı Musa’nın huzuruna çıkınca bizimki onu hemen tanıdı, yanına çağırdı, birlikte benbîye oturdular. Mensâ, ihtiyarın vaktiyle kendisine yaptığı iyiliği anlatıp kumandanlara dönerek:

“Böyle güzel bir iş yapan adamın hediyesi ne ola?” dedi. Onlar da:

“İyilikler on katıyla karşılır âyeti gereğince 70 miskal ver!” cevabını verdiler. Mensâ Musa ona 700 miskal altın ile kıymetli bir giysi, pek çok köle ve hizmetçi hediye ederek yanından hiç ayrılmamasını emretti.

Sözü geçen İbn Şeyhi’l-Leben’in oğlu da bana aynı hikâyeyi anlatmıştır. O Mâllî’de *Kur’an* okutan ilim âşıklarındandır.

Zencilerin Hoşuma Giden ve Gitmeyen İşleri

Onların güzel işleri arasında şunları sayabiliriz:

1-Haksızlık ve zulüm azdır onlarda. Çünkü zenciler bütün insanlardan daha uzaktır zulme! Onların hükümdarı zulmedenî asla bağışlamaz!

2-Ülkelerinde asayiş berkemaldir. Huzur her yanı sarmıştır. Orada ne yolcu ve yabancı ne de yerli hiç kimse malının çalınmasından korkmaz.

3-Onlar –ne kadar göz alıcı, ne denli değerli olursa olsun– ülke-lerinde ölen beyazların servetine dokunmazlar! Bu malları asıl mirasçı gelip alıncaya dek güvenilir bir beyaza emanet ederler.

4-Namazlarını hiç bırakmaz, cemaatle kılmaya özen gösterirler. Çocuklar bu ibadeti yerine getirmezse onları münasip bir şekilde cezalandırırlar. Cuma günü erkenden câmîe varmayan kişi oturacak yer bulamaz; çünkü mescidin her yanı dolmuştur! Töre gereğince seccadesini lâıyk olduğu yere sermek ve efendisinin mescide gelişini beklemek üzere köle daha önce gider mabede. Bu seccadeler hurma ağacına benzeyen ama meyve vermeyen bir tür palmye yapraklarından örülmüştür.

5-Her Cuma bembeyaz göz alıcı giysilere bürünürler. Bir adamın eski ve yırtık bir gömleğinden başka giysisi yoksa onu mutlaka yıkar, temizler; apak eder ve sırtına geçirip Cuma namazına gelir.

Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye önem verirler. Hattâ bu konuyu savsaklayan çocukları ayaklarından bağlayarak cezalandırırlar. Ezberleme işini yapmadıkça serbest bırakmazlar.

Bayramda şehir kadısının evine vardığımda çocuklarını bir köşeye bağladığını gördüm;

“Onları serbest bıraksana!” dedim. Kadı cevap verdi:

“*Kur'an*'dan ezber yapmadıkları sürece serbest bırakmayacağım!”

Başka bir gün ılık yüzlü genç bir zencinin yanından geçerken sırtında pahalı bir giysi, ayağında ağır bir zincir bulunduğunu gördüm. Yanımdakine:

“Bu çocuk ne yapmış ki? Birini mi öldürmüştü?” dedim. Sözlerim genç tarafında anlaşıldı; hemen güldü. Bana söylendiğine göre ezberi ni yapsın diye böyle bağlanmış o!

Siyahların yerilecek işlerinden bazıları şunlardır:

1-Hizmetçi kadınlar, cariyeler ve küçük kızlar herkesin karşısına –örtülmesi gereken avret yerleri de dahil– çırpı çırpı çıkıyorlar! Onların çoğunu Ramazan boyunca bu hâlde görüyordum. Çünkü kumandanların sultan sarayında iftar etmesi, her birinin yemeğinin

yirmi hattâ daha fazla çıplak cariye tarafından götürülmesi gelenektir burada!

Tüm kadınlar hükümdar huzuruna anadan doğma üryan olarak girerler. Hükümdarın kendi kızları bile çıplak! Ramazan'ın yirmiyedinci gecesinde yaklaşık yüz civarında cariyenin, ellerinde yemek, çırılçıplak yürüyerek hükümdar sarayından çıktıklarını gördüm. Sultanın iki kızı da bunların arasındaydı ve hiçbir şey geçirmemişlerdi üstlerine!

2-Onlar edep ve saygı adına başlarına toprak ve kum saçıyorlar.

3-Ozanları hükümdara şiir düzerken gülünçlük ediyor.

4-Siyahların büyük kısmı köpek, eşek ve leş yer.

Mâllî'den Çıkışım

Buraya yediyüzelliüç yılının Cumâdelûlâ ayının ondördünde gelmiştim. Yediyüzellidört yılının Muharrem ayının yirmiüçüncü günü Ebûbekir b. Ya'kûb adlı bir tacirle buradan çıktım.

Mîme yoluna yöneldik. Ben bir deveye biniyordum; çünkü at bir hayli pahalıdır oralarda. Bir at 100 miskal eder!

Nil'in girintisi olan ve ancak gemilerle aşılabilen büyük bir körfeze vardık. Orada her yer sivrisinek kaynamaktaydı! Bu yüzden körfezi ancak geceleyin geçmek mümkündü. Gökte dolunay vardı; gecenin üçte birlik ilk bölümünde körfezi geçtik.

Nil'deki Su Aygırları

Körfezi geçtiğimizde kıyıda onaltı iri hayvan gördüm. Hayretten küçük dilimi yuttum! Öyle kalabalık gözükyorlardı ki fil sürüsü zannettim! Sonra bu hayvanların nehre daldıklarını görünce Ebûbekir b. Ya'kûb'a dönerek:

"Nedir bu hayvanlar?" dedim.

"Bunlar otlamak için karaya çıkan su aygırlarıdır!" cevabını verdi. Bu hayvanlar attan daha iridirler. Yeleleri ve kuyrukları vardır. Başları at başına, ayakları da fil ayağına benzer. Onları ikinci defa Nil üzerinde Tunbuktû'dan Kavkav'a giderken gördüm. Suyu dalıp başlarını kaldırıyor ve nefes alıyorlardı. Gemidekiler bu hayvanların gemiyi batırmalarından korktukları için karaya yanaştılar!

Oralıların bu hayvanları avlamak için ilginç tuzakları vardır. Ellerindeki mızrakların (: zıpkınların) deliğine sağlam bir ip geçirerek hayvana fırlatırlar. Eğer kargı hayvanın ayağına veya boynuna isabet ederse iyice gömülür; etin iç kısmına geçer. Böylece iple hayvanı kenara çeker, öldürüp etini yerler.

Bu körfezin kıyısında büyücek bir köyde mola verdik. Köyün

sorumlusu Ferbâ Magâ adlı saygın bir zenci hacıydı; Hükümdar Mensâ Musa ile beraber hacca gidenlerdendi.

Siyah Hacının Hikâyesi

Ferbâ Magâ bana şunları anlattı:

Mensâ Süleyman bu körfeze vardığı zaman yanında Dükâlî diye bilinen ve Ebu'l-Abbâs diye çağırılan bir kadı varmış. Hükümdar ona masrafları için dörtbin miskal altın veriyor. Mîme'ye ulaştıkları zaman kadı, hükümdara kendisine verilen dörtbin miskalin evinden çalındığını söylüyor. Hükümdar, Mîme emirini çağırarak parayı almasını bulmasını, bulamazsa kendisini öldüreceğini bildiriyor! Böylece emir hırsız aramaya koyuluyor. Çünkü bu diyarda hiç hırsız yoktur! Neyse, kadı efendinin evine girerek hizmetçilerini sıkıştırınca Dükâlî'nin cariyelerinden biri bülbül gibi konuşuyor:

"Efendimin hiçbir şeyi kaybolmadı! Ancak kendi eliyle şu köşeye biraz para gömdü!" Emir, cariyenin gösterdiği yerden paraları çıkarıp sultana teslim ediyor, durumu da aynen anlatıyor...

Sultan kadiya ağır sözler söylüyor; onu insan eti yiyen gâvur zencilerin ülkesine sürüyor. Kadı orada dört sene süründükten sonra sultanın izniyle asıl memleketine geri dönüyor.

Neyse ki beyaz olduğu için vahşiler herifi yememişler! Çünkü onlara göre beyaz adamın eti çiğdir; bu yüzden zararlıdır! Oysa zenci eti tam yenecek kıvamda ve lezzettedir! Böyle inanıyorlar.

Vahşi Zencilerle İlgili Bir Olay

Sözünü ettiğimiz vahşi zencilerden oluşan bir bölük, şefleriyle beraber Mensâ Süleyman'ı ziyaret ettiler. Onlar âdetleri gereğince kulaklarına koca koca küpeler takıyorlar. Bir küpenin çapı yarım karış buluyor! Giysileri ipektendir. Onların ülkesinde altın madeni bulunur. Hükümdar ikram olsun diye yanlarına bir hizmetçi verdi. Herifler hizmetçiyi boğazlayıp yedikten sonra kanını ellerine ve yüzlerine sürdüler! Daha sonra teşekkür için huzuruna çıktılar!

Bana anlatıldığına göre bu herifler ne zaman sultanın huzuruna gelseler âdetleri gereğince böyle yaparlarmış. Yine bana anlatıldığına göre onlar;

"Kadın etinin en hoş bölümü, el ayasıyla memelerdir!" derlermiş!

Yola Devam

Körfez kıyısında kurulmuş olan bu köyden çıkarak Kurî Mensâ şehrine vardık. Seyahat esnasında binmekte olduğum deve burada

can verdi. Devenin bakıcısı olayı bana duyurduğunda hayvanı görmek için çıktım. Ama leş yeme âdetini bırakmayan zenciler hemen mideyi indirmişlerdi hayvanı. Buna tanık oldum! Bana hizmet etsin diye ücretli olarak yanımda tuttuğum iki çocuğu başka bir deve satın almaları için iki gün uzaklıktaki Zâgarî'ye gönderdim. Ebûbekir b. Ya'kûb'un arkadaşlarından birkaçı benim yanımda kaldı. Ebûbekir bizi beklemek üzere Mîme'ye gitti. Kurî Mensâ'da altı gün kaldım. Bu süre içinde o şehirde bulunan pek çok hacı bana davet verdi, ziyafet çekti. Nihayet hizmetçi çocuklar deve getirdiler.

Bir Rüya

Kurî Mensâ şehrinde kalırken bir gece rüyamda gördüğüm adam bana:

“Muhammed İbn Battûta! Niçin her gün Yâsîn Sûresi'ni okumuyorsun?” dedi. O zamandan beri gerek yolculuk esnasında, gerekse uzun süre kaldığım yerlerde bu sûreyi okumayı hiç ihmal etmedim.

Yola Devam

Mîme şehrine vardım. Şehir dışındaki kuyuların kıyısında mola verdik. Oradan yola koyularak Nil nehrinden dört mil uzaklıkta bulunan Tunbuktû'ya eriştik. Bura ahalisinin büyük bir kısmı Peçeli Messûfelilerden (: Tuaregler) oluşur. Şehir yöneticisi Ferbâ Musa'dır.

Bir gün onun yanındaydım. Messûfeli birini oradaki gruba şef yaptı. Sonra adama rengârenk kumaşlardan mamul garip bir elbise ve şalvar giydirip başına da böyle alaca bir sarık kondurdu. Ardından onu deri bir kalkanın üzerine oturttu. Kabilenin ileri gelenleri adamı başları üzerine kaldırdılar.

Bu şehirde Garnâtalı söz ustası Şair Ebû İshâk Sâhilî'nin kabri vardır. Bu adam kendi yöresinde Tuvaycin diye bilinir. Ayrıca meşhur tacirlerden İskenderiyeli Sirâceddîn b. Kûyûk'ün kabri de buradadır.

Tacir İbn Kûyûk (: Köyük Oğlu) Sirâceddîn'in Hikâyesi

Hükümdar Mensâ Musa hac ibadetini yapmak üzere yola koyuldu ve Sirâceddîn'in Kahire dışında Birketu'l-Habeş denilen muntıkadaki bostanında konakladı. Mensâ Musa'nın paraya ihtiyacı vardı; Sirâceddîn'den borç aldı, onun emirleri de borç aldılar Sirâceddîn'den.

Tacir Köyükoğlu Sirâceddîn, alacağını tahsil için vekilini onlarla beraber gönderdi.⁵¹⁹ Ama vekil Mâllî'ye postu serince kendisi oğluyla

beraber yola düştü, Tunbuktü'ya vardı. Ebû İşhâk Sâhilî onu evine misafir etti.

Kader bu ya; o gece Sirâceddîn vefat eder.

Bu olay halk arasında dedikodulara yol açar. Sirâceddîn'in zehirlendiğı kuşkusu vardır. Bu söylentiler ortalığa yayılınca oğlu:

"Ben de onlarla beraber aynı yemeğı yedim! Eğer içinde zehir olsaydı hepimiz ölürdük. Eceli gelip vefat etmiştir!" der.

Sirâceddîn'in oğlu Mâllî'ye varıp alacağını tahsil ettikten sonra Mısır'a dönmüştür.

Yola Devam

Bir kütüğün içi oyularak yapılmış küçük bir sandala binerek Tunbuktü'dan çıktım. Nil üzerinde yol alıyordum. Her gece bir köyde mola vererek ihtiyacımız olan yemek ve yağı satın alıyor, karşılığında tuz, koku ve cam süsler veriyorduk.

Böylece ismini unuttuğum bir şehre vardım. Şehrin emiri Hacı Ferbâ Süleyman'dı. Bu adam cesaret ve kuvvetiyle ünlenmiştir; kimse onun yayını çekmeye güç yetiremez! Siyahlar arasında bundan uzun boylusunu, bundan irisini görmedim. Mevlid Kandili gibi mübarek bir günde Ferbâ Süleyman'ın huzuruna çıktım, selâm verdim. Niçin geldiğimi sordu. Yanında kâtiplik görevini yürüten bir fıkıh bilgini vardı. Onun önündeki yazı tahtasını aldım; şunları yazdım:

"Ey fakih! Emire söyle, yol azığı olarak biraz akdariya ihtiyacımız vardır! Vesselâm!"

Sonra tahtayı doğrudan fakihe verdim; yazılanları gizlice okuyup kendi dilince emire anlatsın diye! Ama bağıra bağıra yazılanları okudu! Emir vaziyeti anlayarak elimden tutup büyük salona götürdü beni. Orada kalkan, yay ve kargı gibi pek çok silâh gördüm; İbnü'l-Cevzî'nin *Kitâbu'l-Müdhiş* adlı eserini buldum. Okumaya başladım. Daha sonra "daknû" denilen bir içecek getirildi. Daknû, içine biraz bal ve süt karştırılarak dövölmüş darı tanelerinden oluşan bir sudur. Bu ölkede su yerine bundan içiyorlar. Çünkü sade su onlara dokunuyor. Darı bulamazlarsa suya bal ve süt katıyorlar.

Daha sonra yeşil bostan getirildi, ondan da yedik. Bu arada beş karış boyunda bir çocuk girdi içeriye. Ferbâ Süleyman onu yanına çağırıp bana:

"Bu, konuk olmandan ötürü sana verilen hediyedir. İyi koru kaçmasın!" dedi. Çocuğı alıp götürmek istedim ama;

"Yemek gelinceye kadar otur!" dedi Ferbâ Süleyman.

Bu sırada Ferbâ'nın evinden bir çığlık koptu; hepimiz işittik. Fer-

bâ beyaz bir cariyeyi gönderdi figanın sebebini öğrenmek için. Kızca-ğız geriye döndüğünde efendisine biricik kızının öldüğünü haberini getirdi. Bu haberin ardından Ferbâ bana dönerek

“Ben ağlamayı hiç sevmem! Gel deniz kenarına (: Nil kıyısına) gidelim!” dedi! Nil’in kıyısında yan yana dizilmiş evler vardı. Onun önüne bir at getirildi. Bana:

“Haydi bin!” dediyse de ben:

“Sen yayan giderken ben ata binemem!” cevabını verdim. Her ikimiz de yürüyerek ırmak kıyısındaki evlere ulaştık. Getirilen yemekten yedik. Sonra Ferbâ Süleyman’a veda ettim. Siyahlar arasın-da ondan daha iyisini, daha cömerdini görmedim.

Sonra Kavkav’a (: Gao) yöneldim. Burası Nil kıyısında kurulmuş bir şehirdir. Siyahlar ülkesinin en şirin, en büyük ve yiyeceği en bol şehirlerindendir. Orada pirinç, süt, balık ve tavuk çoktur. Orada yeti-şen inânî türü fakkûsun (: hıyarın) lezzetine diyecek yoktur! Ahali alışveriş esnasında vedaları (: deniz boncuk) kullanır. Mâllî halkı da böyle yapmaktadır.

Kavkav’da bir ay kadar kaldım. Şu adamlar beni evlerine davet ettiler; Miknâseli Muhammed b. Ömer –mizahtan anlayan zarif, akıllı ve iyi kalpli biridir; ben oradan ayrıldıktan sonra vefat etmiştir– Yemen’i gezmiş seyyahlardan Hacı Muhammed Vecdî Tâzî ve beyaz-ların câmiinde imamlık eden Fakih Muhammed Filâlî.

Gadâmeslilerden oluşan büyük bir katile ile Kavkav’dan çıktım, Tekeddâ’ya doğru yola koyuldum. Kafilenin kılavuzu Hacı Vuccîn idi. “Vuccîn” siyahların dilinde kurt demektir. Benim iki devem var-dı; erkeğine biniyor, dışisine ağızımı yüklüyordum. İlk konağa ulaştı-ğımızda dişi deve çöktü. Hacı Vuccîn onun üzerindeki yükü aldı ve taşımaları için kendi arkadaşlarına dağıttı. Onlar da bu yükü arala-rında bölüştüler. Kervanımızda Tâdela ahalisinden bir Mağripli var-dı. Diğerlerinin yaptığını yapmadı, yükümden biraz bile taşımaya yanaşmadı. Bir gün kölem susadığı için ondan su istedim, ama cimri-lik edip vermedi!

Yolumuza devam ettik, Berberî kabilelerinden Berdâme’nin ülkesine vardık. Kervanlar ancak bu kabilenin himayesi altında rahat bir yolculuk yapabilirler. Bu tür rehberlik vs. işlerde orahıların kadınları erkeklerden daha beceriklidir. Berdâme kabilesi göçebedir; bir yerde sürekli kalmaz. Çadırlarını kurma tarzları ilginçtir; ağaç direkler dikerek üzerlerine hasır yerleştirirler. Bu yapı üzerine dal-lardan bir tür kafes örüp üst kısmını hayvan derisi yahut pamuk kumaşla döşerler.

Berdâme kadınları güzellikte kemale ermiş, uzun boylu boslu müthiş hatunlardır! Kadın cinsinin en güzel numunesidirler. Tenleri beyazdır. Hafif dolgundurlar. Dünyanın hiçbir ülkesinde böyle tatlı ve dolgun kadın görmedim! O kadınların yiyeceği, iyi dövülmüş akdarıyla inek sütüdür. Bunu suyla karıştırırlar; hiç pişirmeden içer dururlar. Bu hanımlarla dünya evine girmek isteyen kişi, onların diyarına yakın bir yerde, onlarla beraber oturmak zorundadır! Onları yanına alıp Kavkav'a yahut İyvallâten'e geçemez!

Hava çok sıcak olduğu için başım dönüyordu. Bu yörede ciddi bir rahatsızlık geçirdim. Yolculuğumuza devam ettik, Tekeddâ'ya (: Tağadda) ulaşınca kadar hiç durmadan gittik epey hızlı yol aldık. Orada Mağripli üstadlardan Saîd b. Ali Cezûlî'nin evine misafir oldum. Âyan tabakasından şehir kadısı Ebû İbrahim İshâk Cânâtî ile Messûfeli Ca'fer b. Muhammed de beni ağırladılar.

Tekeddâ şehrinin evleri kızıl taştan yapılmıştır. Buranın suyu bakır madenleri arasından fışkırıp geldiği için rengi ve tadı değişiktir. Orada dışarıdan gelen yabancıların ve işadamlarının tercihan yedikleri azıcık buğdaydan başka hiç tahıl yoktur! Söz konusu buğdayın ora ölçüsü ile bir müddü tam bir miskal altına satılır! Bu müdd bizim memleketin müddünün üçte biri kadardır. Orada darının doksan müddü bir miskal altına satılmaktadır.

Tekeddâ'da her yer akrep kaynıyor! Bu hayvanların ufak çocukları öldürdükleri oluyor. Ama yetişkinleri zehirleyip öldürmeleri az görülen olaylardır. Bu şehirdeyken Üstat Saîd b. Ali'nin oğlunu akrep soktu. Zavallı çocuk hemen can verdi. Cenazesinde bulundum.

Tekeddâlilar sadece ticaretle uğraşırlar. Her sene Mısır'a giderek oradan kıymetli kumaş ve benzeri şeyleri getirirler. Ahalinin hayat seviyesi yüksek, imkânları geniş, servetleri büyüktür. Onlar köle hizmetçilerinin çokluğuyla övmektedirler. Mâllî ve İyvallâten halkı da böyle!

Tekeddâlilar eğitim görmüş ders okutacak seviyeye gelmiş kadın hizmetçileri asla satmazlar; nadiren satsalar da çok yüksek bir fiyat biçerler.

Muallim Cariyeler

Tekeddâ'ya vardığım zaman eğitim görmüş ve ders verecek seviyeye gelmiş bir kadın hizmetkâr satın almak istedim, ama bulamadım. Sonra Kadı Ebû İbrahim, dostlarından birinin hizmetçisini gönderdi. Onu yirmi beş miskale satın aldım. Sahibi sonradan pişman olup satışı bozmak isteyince;

"Bana başka bir hizmetçi bulursan anlaşmayı bozabilirim!" dedim. O da gitti; devam yolda kaldığı zaman eşyalarımдан küçük bir kısmını dahi taşımaya yanaşmayan, kölem susadığında bir yudum su vermekten kaçınan Ali Ağyûl Tâdelî adlı Mağriplinin hizmetçisinin alıp getirdi. Getirilen yeni hizmetçi daha iyi olduğu için ötekinin sahibiyile yaptığım anlaşmayı bozdum, bunu satın aldım. Ama Mağripli Ali hizmetçiyi sattığına pişman oldu, anlaşmayı bozmak istedi; ben kabul etmedim! Herif yandı kül oldu, üzüntüsünden çıldıracaktı! Kıyamadım, anlaşmayı iptal ettim.

Bakır Madeni

Bakır madeni Tekeddâ'nın dışındadır. Yeraltından çıkarılan maden, evlerde eritilmek üzere şehre taşınır. Bu işi erkek ve kadın köleler yapmaktadır. Maden eritilerek kızıl bakır hâline getirildiğinde bir kısmı ince, bir kısmı kalın olmak üzere bir buçuk karış uzunluğunda çubuklar yapılır. Kalın çubuklardan dört yüzü, ince çubuklardan ise altıyüzü bir miskal altına satılmaktadır. Bu çubuklar para yerine de kullanılır. İnceleriyle et ve kalas, kalınlarıyla da kadın-erkek esir, darı, yağ ve buğday satın alınır. Buradan çıkarılan bakır gâvur zencilerle dolu olan Kûbar (: Gobir) şehrine gönderilir. Ayrıca Zagây (: Diyaga) ve Bornû'ya da buradan sevkıyat yapılır. Bornû, Tekeddâ'dan kırk gün uzaktadır. Oranın ahalişi hep Müslümandır. Onların İdrîs adında bir hükümdarı var. İdrîs ahaliye asla görünmez; daima perde arkasından konuşur. Bornû ticaret merkezidir. Nice güzel cariye, hizmetçi ve açık sarıya boyanmış kaliteli kumaş Bornû'dan sevkedilir uzak ülkelere. Tekeddâ şehrinden Cavcav'a, Mûrtibîn ve diğer yörelere bakır gönderilir.⁵²⁰

Tekeddâ Hükümdarı

Tekeddâ'da bulunduğum günlerde Kadı Ebû İbrahim, Hatip Muhammed, Müderris Ebû Hafs ve Şeyh Saîd b. Ali, şehirden bir günlük mesafede ikamet eden Berberî asıllı Tekeddâ hükümdarı İzâr'ın yanına gittiler. Onların amacı, Tekeddâ hükümdarı İzâr ile yine Berberî sultanlarından olan Tekerkerî arasında çıkan anlaşmazlığı barışla noktalamaktı.

Ben de Tekeddâ hükümdarı ile görüşmeyi istiyordum; bir kılavuz kiralayıp yola düştüm. Demin adlarını saydığım kişiler gelişimi kendisine bildirdikleri için, hükümdar yağız bir atın sırtında karşıladı beni. Oranın âdeti böyle! Hükümdar eyer yerine çok güzel saçaklı bir kilim koymuştu atın üstüne. Sırtında cübbe, ayağında şalvar, başında

sarık vardı. Bu giysilerin tümü gök mavisiydi. Yanında kızkardeşinin çocukları bulunuyordu. Onlar bu sultanlığın vârisleridirler. Hükümdar yanaşınca kalktık kucaklaştık; bana hâl hatır sordu, gelişimin sebebini merak etti. Durumu bildirdim.

Hükümdar bizim oraların vasfânı (: saray hizmetçileri) ayarında olan Yenâtilerden birinin evine misafir etti beni. Ayrıca şışte kızartılmış bütün bir koyunla bir kap inek sütü gönderdi yanıma. Annesinin ve kızkardeşinin çadırı bize yakın bir yerdeydi. Onlar da geldiler, bizi selâmladılar. Annesi, gecenin ilk üçte biri sona ererken –ki, bu vakitte inekleri sağılırdı– bize süt gönderirdi daima. Orada sütü yatsıdan sonra ve sabahleyin içerler; buğdayı hiç tanımaz ve yemezler. Burada altı gün kaldım. Hükümdar her gün sabah-akşam iyi kızartılmış iki koç gönderiyordu. Bana bir dişi deveyle on miskal altın verdi. Ona veda ettim, Tekeddâ'ya döndüm.

ALTMİŞİNCİ BÖLÜM

Hükümdarımızın Emriyle Tekeddâ'dan Fas'a Dönüşüm

Tekeddâ'ya geldiğimde Sicilmâsalı Hacı Muhammed b. Saîd'in kölesi bir emirnâme getirdi efendimizden. Müminlerin emiri, dinin destekçisi, sadece âlemleri Yaradan Allah'a güvenen hükümdarımız beni yüce payitahtına çağırıyordu. Fermanı öptüm, derhal emre uydum.

Yol için 37,33 miskale iki deve satın aldım. Tuvât'a gitmeye karar verdim. Bu arada yetmiş gecelik yol azığı satın almıştım. Çünkü Tekeddâ ile Tuvât arasında hiç buğday bulunmuyor! Ama kumaş karışılığında et, süt ve yağ alınabiliyor. Yediyüzellidört senesi Şaban ayının onbirinci Perşembe günü saygın ve nüfuzlu kişilerden Tuvâtlı Ca'fer'in de bulunduğu büyük bir kervanla Tekeddâ'dan çıktım.⁵²¹ Tekeddâ kadısı Fakih Muhammed b. Abdullah'da bizim yanımızdaydı. Kafilede altıyüz civarında köle vardı. Sultan Kerkerî'nin şehirlerinden olan Kâhîr'e vardık. Buranın otu boldur. Tacirler orada Berberîlerden satın aldıkları koyunları kesip etlerini kurutmaktadırlar. Sonra Tuvâtlılar bu etleri kendi yörelerine götürüyorlar.

Oradan çıktık, hiçbir evin bulunmadığı susuz, ıssız, vahşi bir çöle girdik. Bu kupkuru sahrayı üç günde aştık. Daha sonra yine ıssız ama suyu bulunan başka bir çölde tam onbeş gün seyahat ettik. Böylece öbür ucu ta Mısır'a ulaşan Gât yoluyla Tuvât yolunun kavşak noktasına vardık. Orada demir madeninin üzerinden akan su sızıkları vardı. Bununla bembeyaz bir elbise yıkansa hemen döner kahverengimsi siyaha.

On gün daha yolculuk ettikten sonra Hekkâr (: Haggar) memleketine vardık. Hekkâr, bir Berberî kabilesidir. Yüzlerine peçe takarlar. Onlarda hayır yok! İleri gelenlerden biri bize rastladı; kumaş vesaire

alınca kadar kafiye bırakmadı. Onların diyarına varışımız Ramazan ayına tesadüf etmişti. Hekkârlılar bu ayda asla yağma ve talan işine koyulmaz, kafilelere saldırı yapmazlar. Oranın hırsızları Ramazan ayında yolda bulduklarını bile almazlar! Bu yolun civarında oturan tüm Berberî kabileleri bu töreye uyar, böyle hareket ederler.

Hekkâr arazisinde bir ay seyahat ettik. Bu toprakların bitkisi kıt, taşı çoktur. Yolları zorludur; aşılması güçtür. Ramazan bayramında yine bir Berberî şehrine vardık. Onlar da diğerleri gibi yüzlerini peçeyle kapatıyorlar. Bize ülkemiz hakkında bazı bilgiler verdiler. Anlattıklarına göre Evlâd-ı Harâc ile İbn Yağmûr beraber ayaklanmışlar. Şu anda Tuvât'ın Tesâbît yöresindeymişler. Kafildekiler bu haberi duyunca endişelendiler.

Sonunda Bûdâ'ya ulaştık. Bûdâ, Tuvât'ın en büyük köylerinden- dir. Arazisi tamamen kum; her yer çorak. Hurması bol ama kaliteli değil. Yine de ahali buradaki hurmayı Sicilmâsa hurmasına tercih ediyor. Bûdâ yöresinde tahıl, katı yağ ve zeytinyağı asla bulunmaz. Bu gibi yiyecekler Mağrip şehirlerinden getirtilir buraya. Bûdâ ahalisi hurma ve çekirgeyle besleniyor! Orada çekirge bol; herifler çekirgeyi hurma gibi biriktirip yığıyor, yiyecek olarak saklıyorlar! Bu hayvancıkları güneş doğmadan avlıyorlar. Çünkü tam o vakitte hava soğuk olduğu için sıçrayıp uçamaz çekirgeler. Bûdâ'da birkaç gün kaldık. Sonra yine kafiyeyle yolumuza revan olduk. Zilkade ayının ortalarında Sicilmâsa'ya kavuştuk. Zilhiccenin ikisinde de bu şehirden çıktım. Dondurucu bir soğuk vardı. Güzergâhımız karla kaplıydı. Ben Buha- ra, Semerkand, Horasan ve nice Türk ilinde sarp ve karlı yollarda seyahat ettim ama Ümmü Cüneybe yolundan daha zorlusunu görmedim! Kurban bayramının gecesinde Dâru't-Tam' mıntikasına ulaştık. Kurban bayramın birinci gününü orada geçirdim.⁵²²

Ertesi gün yola düştüm ve müminlerin emiri efendimizin onurlandırdığı payitahta, Fas'a vardım. Hak Teâla onun yardımcısı olsun! Mübarek elini öptüm, kutlu yüzünü görmekle uğurlandım; uzun bir yolculuktan sonra onun ihsan kanatları altında yaşadım. Yüce Rabbimiz, hükümdarımın bana yağdırdığı nice armağanların, haddi hesabı edilmez nimetlerin mükâfatını versin ona! Onun ömrünü uzun etsin de Müslümanlar sevsin, bahtiyar olsun!

“İlginç Ülkeleri ve Macera Dolu Yolculukları Merak Edenlere Armağan” diye isimlendirdiğimiz seyahatnâme burada bitti.

Yazıya geçiş, yediyüzellialtı senesinin Zilhicce ayının üçünde sona erdi.⁵²³ Övgüler olsun Allah'a! Ve selâm olsun seçtiği kullarına!

İbn Cüzeyy der ki:

Üstat Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta'yla ilgili kaydettiklerimin özeti burada sona erdi.⁵²⁴ Allah onu yüceltsin! Akıllı olan herkes anlamıştır; bu adam çağın gezginini! Biri çıkar da onun hakkında;

“O, bu dinin (Müslümanların) gezginidir” dese asla abartmış sayılmaz, akıldan uzak bir lâf etmiş olmaz! Üstat, nice ülkeyi uzun uzun gezdikten sonra efendimizin bütün hükümdarlardan daha büyük, daha erdemli, daha cömert olduğunu anlamıştır. Onun misafirleri ağırlama, ilim âşıklarını koruma konusunda herkesten hevesli olduğunu görmüştür. Bu yüzden saltanat merkezi olan Fas'ı vatan seçmiştir kendine! Benim gibi biri üstadın yirmibeş sene yolculuktan sonra yurt edindiği şu payitahtı henüz hayatının ilk yıllarında bildi ya; bu nimetten ötürü Yüce Allah'a şükretmelidir. Aslında tam anlamıyla buna şükretmek mümkün değil!

Yüce Allah bizi müminlerin emiri efendimizin hizmetini görme nimetinden mahrum kılmasın! Yüce Allah huzur ve merhametinin gölgesini başımızdan eksik etmesin! Kendini ona adanmış garipler topluluğu olarak bize salih kulların ulaşacağı en büyük hediyeyi versin!

Yüce Rabbimiz! Hükümdarımızı bilgi ve din meziyetleriyle diğer sultanlardan üstün yapmış, keskin zekâ ve olgunluk niteliğiyle ayrıcalıklı kılmışsın! Ondan yardım elini çekme, hükümrancılığını sağlamlaştıran sebeplerden mahrum etme onu! Ona ezici zaferin, gün gibi aydınlık fethin yollarını öğret, işaretlerini göster! Taht, kıyamet gününe dek onun olsun!

Ey sevgi ve merhamette sonsuz olan Rabbimiz! Kendisi, evlâtları, devleti ve halkı konusunda hükümdarımızın yüzünü güldür, bahtını açık et!

Yüce Allah, peygamberlerin sonuncusu, resullerin önderi efendimiz Muhammed'i engin rahmetiyle kuşatsın! Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun!

*Bu seyahatnâmenin kayda
geçirilme ve tertip işi,
yediyüzelli yedi yılının
Safer ayında
sona erdi.
Hak Teâla
bilir
yazanı.⁵²⁵*

Notlar

- 1 Araplar Gırnata'ya Garnâta der. Bu yüzden oraya nisbet edilen bilginler "Garnâtî" şeklinde anılır.
- 2 **İbn Cüzeyy Kelbî**: Lisâneddîn İbnülhatîb, *İhâta* adlı eserinde; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*'da ve İbn Hacer, *ed-Durerul'l-Kâmine*'de İbn Cüzeyy adlı birinden bahseder. Onun adını bazı yazarlar "İbn Ceziyy" şeklinde, bir kısmı ise "İbn Cüzey" şeklinde okumuşlardır. Hepsinin ortak noktası; bu adamın Gırnatalı olduğu, hukuk felsefesinde ve dilde derinleştiği, ünlü sufi yazar Endülüslü Lisâneddîn'e hocalık ettiğiidir. Ancak, terâcim-i ahvâl (: biyografi) uzmanlarının anlattığı İbn Cüzeyy 693/1298'de doğmuş, Tarîf yarımadasını savunurken 741/1340'ta ölmüştür. Oysa Seyahatnâme'yi düzeltme ve hazırlama işini üstlenen İbn Cüzeyy -kitabın sonunda açıkça belirttiği gibi 757/1356'da bu işi bitirdiğini söylüyor. Akla gelen en iyi ihtimal, Seyahatnâme ile uğraşan İbn Cüzeyy'in, biyografi kitaplarında geçen İbn Cüzeyy'e akraba hattâ onun oğlu olmasıdır.
- 3 **Hicret, Nusret ve Himaye ilkeleri**: Hicret; Mekkeli Müslümanların yeni dine desteği artırmak için Hz. Muhammed ile Mekke'den Medine'ye göçmeleridir. Nusret; Medineli Müslümanların bu göçmenlere yardım etmeleridir. Himâye veya İvâ ise Medinelilerin doğmakta olan yeni din/devlete destek olmalarıdır.
- 4 **Ebû İnân Fâris**: Merînîler hanedanının en meşhur sultanıdır. 1348 Haziranında / 749 Rebiülevvelinde başa geçti; 1358/759'da vefat etti. Onun döneminde Merînî Devleti altın devrini yaşadı. İbn Haldun gibi bilim adamları onun gölgesinde yetişti.
- 5 **Takrîb**: Yakınlaştırmak demektir. Metinde geçen takrîb ise konuşma dilinin yazı diline yaklaştırılması, söylenenlerin daha derli toplu ifadelerle yazıya geçirilmesi anlamına geliyor.
- 6 **Zabt**: Burada terim olarak kullanılan "zabt", bir sözcüğün ünlülerinin tek tek belirtilmesi demektir. Bu ünlü (: sadâlı) belirtme işine "harekeleme" de denilir. İbranice ve Arapç gibi Sâmi dillerinde alfabenin tüm harfleri ünsüzdür. Bir kelime yazıldığında onun okunabilmesi için gerekli olan ünlüler, satırın üstüne veya altına "hareke" denilen çeşitli işaretler konarak belirtilir.
- 7 Recebin ikisi olarak verilen tarih, 13 Haziran Perşembe 1325'e denk düşer. Ama takvim ay hesabına göre olduğu için; bu tarihin 12 Haziran Çarşamba'ya denk düşmesi mümkündür.
- 8 Miladî karşılığı: 25 Şubat 1304'tür.
- 9 **Ebû Saîd Osman (ö: 731 h. /1331 m.)**: Sultan Ebû İnân'ın dedesidir. Avrupalılarla geniş çaplı bir deniz savaşı için büyük bir filo inşa ettirmişti.

- 10 **Ebû Saîd'in babası Ebû Yusuf Ya'kûb** (ö: 667 h./1286 m.): Merînlilere galibiyet getiren hükümdardır. Merîni hareketi, Ebû Yusuf'un babası Abdülhakk (ö: 1217 m.) ve onun büyük kardeşleri tarafından başlatılmıştır. 667/1269'da Muvahhidilerin elinden Merrâkeş alındıktan sonra 1272'de Sicilmâsa ve Tâfilât ele geçirilir. Yeni Fez şehri Ebû Yusuf'un payitahtı olmuştur. O, saltanatının son yıllarını Kastil kralları olan 10. Alfonso ve 4. Sañço'ya karşı savaşmakla geçirmiş; Hristiyanlara karşı Gırnata'yı savunmuştur. .
- 11 **Tilimsân:** Güncel coğrafya kitaplarında Tlemsen şeklinde de yazılır. Yağmûresen burayı başşehir yaptı. Fas ile Tunus arasında Kuzey Afrika'nın önemli bir iktidar şehri olarak uzun zaman canlılığını korudu. Yeni Tlemsen, Oran'ın (: Wahran) 120 km. güneybatısında, Fas sınırı yakınında bir Cezâyir şehridir.
- 12 **Abdurrahman Ebû Tâşîfin:** Kuzey Afrika'nın önemli hanedanlarından Zeyyânîlerin büyük lideri. Ebû Tâşufin olarak da bilinir. 1325'te tahta geçti; aynı tarihte Tunus'a egemen olan Ebû Yahyâ Hafsî'ye karşı savaş açtı. Ebû Tâşufin, babası Ebû Hammû'nun siyasetini takip ediyordu. Kuzey Afrika'da Hafsîlerden memnun olmayan Bedevî liderlerini yanına çekti. Hafsîleri tam anlamıyla yenemedi ama, Cezâyir bölgesini egemenliği altına almayı başardı.
- 13 **Yağmûresen b. Zeyyân:** Zeyyânî hanedanının kurucusudur. Merrâkeş'te Sanhâca Muvahhidilerinin zayıflatılması, rakip Berberî yağınlarını rahatlatmıştı. Bu gruplar Batı Cezâyir'de Tilimsan'ı başşehir yaparak Yağmûresen b. Zeyyân'ın etrafında toplandılar. 1239-1283 yılları arasında hükümran olan bu adamın ismi belki de bir Türk isimdir. Onun dayandığı Abdolvâdiğulları o bölgenin yerlisi olan bir kabiledir. Büyük Muvahhidî İmparatorluğu parçalanırken kendi aralarında birlik oluşturan kabile ve gruplar geleceğin devletleri olan Merînî, Zeyyânî ve Hafsî gibi yapılanmaları kurdular. Türkler, ta 1178 yılından beri Fas ve Kuzey Afrika'da bilinen bir ulusttu. Büyük Muvahhidî Devleti'nin ordusunda Oğuzlar en kıdemli mevkideydiler. Yağmûresen b. Zeyyân da, kendi devletini kurarken çöken Muvahhidiler içinde Oğuzlardan oluşan bir birlik almıştı. Bazıları bu ismin Berberice olduğunu belirtiyor: Yağmur, "asil / aygır", demek iken "esen" eki ise "onlar için" anlamına geliyor. Böylece "Yağmuresen" "Onlara hakim olan asil kişi" gibi bir anlam kazanıyor.
- 14 **İfrîkiyye:** Bugünün Tunus'u ve Doğu Cezâyir'i demektir. Tarihçiler Kuzey Afrika derken de çoğu kez bu bölgeyi kastederek. Fas ve civarı ise Mağrib-i Aksâ terimiyle karşılanır
- 15 **Mittîca:** Cezâyir Şehri'nin arkasındaki ova; eski bir göl yatağı olarak bilinir.
- 16 **Zân Dağları** (: Meşe dağları): Kabâil sıradağlarının doğu bölümüdür.
- 17 **Bicâye (Batı dillerinde Bougie):** Kuzeydoğu Cezâyir'de Kusantîne bölgesine bağlı bir şehir.
- 18 **Kusantîne (: Constantine):** Cezâyir'de idarî bir bölgenin tümüne ve bu bölgenin başşehrine Kusantîne denmektedir.
- 19 **İhrâm** denilirken burada hac esnasında giyilen beyaz giysi kast olunmuyor; mak-sat, başa konulan ve omuzlara doğru sarkan geleneksel bir Berberî kıyafetidir. Bizdeki bürük gibi olmalı.
- 20 **Bûne :** Antik adı Hippon'dur. Annâbe diye de bilinir. Bir liman şehri olan Bûne'nin o sralardaki valisi, Ebû Yahyâ el-Hafsî'nin oğullarından Emir Fadl idi.
- 21 **Belles:** Bugün Velez diye bilinen İspanyol şehridir. Malaga'nın doğusundadır.
- 22 **Hafsîler:** Mağrib'deki Muvahhidî Devleti dağılınca zuhur etmiş ve 1. Ebû Zekeriyâ'nın liderliğinde (1228 -1249 m.) bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Aslen Berberî'dirler. 13. yüzyıldan 15. yüzyılın sonuna kadar -çeşitli badireler geçirseler de- Tunus ve çevresini hep onlar yönetmiştir. Onların döneminde bu bölge kültürel ve ticarî zenginliğiyle dikkat çekerek olmuştur.
- 23 **Sultan Ebû Yahyâ Ebûbekir:** Tunus'a hakim olan Hafsîler hanedanının en meşhur şahsiyetlerindendir. 1311'de Bicâye ve Kusantîne'yi, 1318'de de Tunus'u egemenliği altına aldı. Hafsî hanedanının dördüncü kuşağını temsil eder.

- 24 **Zeytûne Câmii ve çevresi:** bugün bile Tunus'ta yüksek dinî eğitimin merkezi olma özelliğini yitirmemiştir.
- 25 **Mesâmide (: Masmûde'nin çoğulu):** Fas ve civarında varında yaşıyan Berberî kabilelerinden. Masmûde grubu, Muvahhidîlerden sonra daha fazla tanınır olmuşturlardır.
- 26 **Safakus (: Sfax) ve Sûsa:** Eski Sfax şehrinin 9. yüzyılda inşa edilen kule ve surları bugün bile ayakta. Sûsa kasabası ise Sousse olarak bilinir. Başşehir Tunus'un 70 mil güneydoğusunda kalan bu şehir, en eski kısımları 2. ve 3. yüzyıla varan kalıntılarıyla Hristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir.
- 27 **Korku,** umumiyetle Tunus ve Libya kıyılarını haraca boğan, yağmalayan Hristiyan korsanlardan kaynaklanmaktadır.
- 28 **Kabis, Kâbis** yahut şimdiki yazılışla **Gabes:** İbnü'l-Vezzân bu şehrin Roma yapımı olduğunu söyler. Tunus'un güneydoğusunda aynı adlı körfezin kıyısında bir vahadır. Hurma ağaçları, muz ve güzelliğiyle gezginleri büyüleyen bir yerdir.
- 29 **Atrablus;** Tripoli veya eski adıyla Tripolitanya bölgesinin merkezi. Bizim tarihimize de daha çok Trablusgarb diye bilinen yer.
- 30 **Yediyüzyırmı altı Muharrem sonları,** Ocak 1326'ya denk düşüyor.
- 31 **Mislâte:** İbnü'l-Vezzân bu yörede hurma ve zeytinin bol yetiştiğini vurgular. Yöre halkı o dönemde yöneticisini seçim usûlüyle başa geçirmektedir. **Mısrâta:** Bugün **Mırrûrâta** diye bilinen yerdir; Trablusgarb'ın 200 km doğusunda önemli bir ticaret merkezidir. Ticaret o zamanlar daha çok Venedik'le yapılmaktaydı. **Kusûr Sürt** bizim tarihimizde Sirte diye bilinir; Libya'nın kuzeyinde Mırrûrâta'nın güneydoğusunda Sidre (: Sürt) körfezinin güney kıyısında bir kasabadır.
- 32 **Tâlib:** Burada özel bir anlamı vardır; Muvahhidî mürid-savaşçı organizasyonunda 4. dereceyi temsil etmektedir. Merinî devletinde de önemli işlevleri olan Tâlibler, dinî ve hukukî konularda bir tür danışman gibiydiler.
- 33 **O yılın Cumâdelûlâ başları,** 5 Nisan 1326'ya denk düşüyor.
- 34 **Şeyh Ebû Ubeyd Abdullah el-Bekrî (ö. 487/1094):** İslâm dünyasında kapsamlı coğrafya eserleri sunan ilk bilginlerdendir. Endülüs kökenli olan bilginin, *Kitâbu'l-Mesâlik* diye bilinen eserinin büyük bir kısmı kayıptır.
- 35 **İşkenderiye Feneri:** Avrupalılarca Pharos, Müslümanlarca Menâr diye adlandırılan bu yapı, tüm İslâm coğrafyacılarının kitaplarına geçmiştir. Kazvîni, *Âsârü'l-Bilâd* adlı eserinde, ansiklopedist yazar Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ'*'sında bu yapıdan bahseder ve 11. yüzyıl yazarlarından olan Kudâî'den alıntı yaparak anlatır feneri. Zirve-ndeki meşhur ayna 705-715 m. yılları arasında Velid'in halifeliği esnasında kırılmıştır. Hicrî 7. yüzyılın (M. 14) ortalarına dek sürer fenerin yavaş yavaş yıkılması. Bu tarihlerde tamamen çökmüştür.
- 36 **Bir fersah:** 3 mil, yani 4 km'dir.
- 37 **Nâsir ve Memlûk Devleti:** Melik Nâsir diye bilinen Memlûk hükümdarının uzun adı: Kalâvûnoğlu Nâsir Nâsirreddîn Muhammed'dir. 1293 yılında 9 yaşında tahta oturdu. 1294'e kadar süren bu ilk dönem, sadece tanışma ve ısınma dönemi olmuştur. Devlet, Ketbuğâ tarafından yönetildi. 1294 ile 1299 arasında halkın da rağbetiyle 2. defa başa geçti Melik Nâsir. Fakat diğer memlûk emirleri boş durmadılar, kulis yapmaya devam ettiler. Böylece Melik Nâsir, Emir Baybars'a ve Emir Sâlâr'a mektup yazarak 15 Nisan 1309'da tahttan çekildiğini bildirdi. Ancak halkın ve ekseri memlûk emirlerinin ona duyduğu güven ve sempati tekrar taht yolunu açtı Nâsir'a. 1310 yılında 3. kez başa geçti ve 1341'e kadar devleti yönetti. Kalâvûnoğlu Melik Nâsir Memlûklerin en kudretli ve uzun ömürlü hükümdarıdır. O, Suriye'den Haçlıları kovmuş, İlhanlıları yenmiş, devleti en geniş sınırlarına getirmiştir.
- 38 **Amûdü's-Sevârî:** Sütunlar Sütunu; Ulu Sütun diye çevrilebilir. Haçlılar bu yapıya Pompey's Pillar adını vermişlerdi

- 39 **İbnü'l-Lihyânî** ismiyle tanınan bu adam Muvahhidî şeyhlerindendi. 711-717/1311-1318 yılları arasında Tunus'u yönetti; 1327'de siyasi sığınmacı olarak gittiği Mısır'da vefat etti.
- 40 **Tahiyetü'l-mescid**: Kelime manasıyla “mabede selâm verme” şeklinde çevrilebilir; dini terim olarak Peygamberimizin “Sizden biriniz mescide geldiği zaman iki rekât namaz kılın” hadîsine binaen bir câmie gelindiğinde hemen kılınan namazdır; farz değildir.
- 41 **Habeşli Şeyh Yâkût**: Meşhur sufi, hakkında pek çok keramet anlatılır. 732 h./1332 m.de vefat etti. Mezarı İskenderiye'de Sîdî Yâkût el-Arşî diye bilinen câmiin kenarındadır.
- 42 **Ebu'l-Hasan Şâzîlî**: Büyük sufilerdendir. Tunus doğumlu olan Şâzîlî'nin tarikatı çok geniş bir alana yayılmıştır. 656/1258'de vefat etti.
- 43 **Hizb-i Bahr**: “denizle ilgili bölüm” demektir. Hizb; hem ordu, grup, bölük vs. hem de sürekli okunan dua parçası anlamına gelir. Şâzîliye tarikatının tüm duaları, (: evrâd), Ziyâeddîn Gümüşhânevî tarafından derlenmiş ve kitaplaştırılmıştır.
- 44 **Hicrî 727**, miladî 1327'ye denk düşüyor. Bu olay bütün Arap tarihçilerince kaydedilmiştir.
- 45 **Kerekî**: Tarihçi Zehebî, Kerekî'nin o sırada İskenderiye emiri olduğunu bildiriyor.
- 46 **Âlâeddîn Moğoltây Cemâlî**: Sarayın üstâddârı idi. **Üstâddâr**; sultanın özel mülkünü gözeten, gelirini toplayan büyük müdür demektir
- 47 **Tûğân (: Doğan) Şemsî**: O sıralarda maliye bakanıydı. Tarihçi Makrîzî onun kibirli ve kan dökücü biri olduğunu belirtiyor.
- 48 **Şeyh Ebû Abdullah Mürşidî**: Dönemin siyasetçileri nezdinde pek itibarlı, yoksulları ağırlamaktan zevk alan, çok bilgili biri olduğu bildiriliyor. 1337'de vefat etti.
- 49 **Terevece**: Buhayra'ya bağlı bir köydür. Bugün Turûğa diye bilinir. Burada Roma-Mısır döneminden kalan enteresan harabeler vardır. Seyyahtan sonraki kitaplarda ise burası Memlûk kumandanı Tumanbay'la ilgili tarihî kayıtlardan hatırlanır.
- 50 **Demenhûr**: Aşağı Mısır'ın kuzeyinde Buhayra bölgesinin merkezi olan şehir. Eski ismi, Hermapolis Parva'dır. Eski Demenhûr için İbn Cübeyr “geniş surlarla çevrili büyük bir şehir” diyor.
- 51 **Buhayra**; kelime olarak göl demektir. Ancak burada, Nil deltasının kuzeybatısında bir bölge ismidir. O yörede Maryot gölü bulunduğu için bu ad verilmiş eyalete. Bugün de orası “Muhafazat-i Buhayra” diye bilinir.
- 52 **Fovva** yahut Favvâ, Kefrüşşeyh bölgesinin mescitleriyle ünlü şehirlerindendir. Rosetta (: Reşîd) yöresinin 60 mil güneydoğusundadır.
- 53 **Seyfeddîn Yelmelek**: Tarihî veriler bu zâtı Almelik olarak tanıtır. İbn Hacer bu adamın başlangıçta Zâhir Baybars'ın Memlûk askerlerinden olduğunu, gittikçe yükseldiğini, Melik Nâsır zamanında devletin işişare meclisinde yer aldığını, ancak daha sonra, 1346 yılında idam edildiğini bildirmektedir.
- 54 **Emirin cevabı** bir âyet metnidir; Sâffât Sûresi, âyet: 164.
- 55 **Nehrârîye**: İbn Dukmâk bu şehri Nahrîriye diye kaydeder. Buranın büyüklüğünden, güzel çarşılarından, mâristanlardan, hanlarından bahseder ve ticaretin canlılığına dikkat çeker.
- 56 **Abyâr**: Dönemin yazarları, Abyâr'ın ticari canlılığından ve kaliteli kumaşlarından bahseder.
- 57 **Yevm-i Rakebe**: Süvariler Günü anlamına gelir. O gün ileri gelenler at sırtında dolaştığı için doğru bir isimlerdirme olabilir. Ama yöre lehçesinin tesiriyle aslı “Rakabe” iken Kaf harfi Kâf'a dönüşmüşse bu tamlamanın asıl anlamı Gözlem Günü'dür. İkinci ihtimali daha doğru buluyorum.
- 58 **Mahalle-i Kebîre**: Bugün el-Mahalletü'l-Kübrâ diye bilinen yerdir. Garbiye bölgesinin idare merkezidir. Ortaçağlarda dokumacılık ürünlerinin satıldığı merkezlerdendi.

- 59 **İzzeddîn İbn Hatîbî'l-Uşmuneyn:** Asıl adı, Abdülazîz b. Ahmed b. Osman Hakkârî'dir. Mekke ve Dimaşk'ta hadîs dinledi, 727/1327'de vefat etti.
- 60 **Bürüllüs (Burlus ya da Burullus):** Bürüllüs gölü ile deniz arasında kalan uzun çıkıntıya verilen isim.
- 61 **Nesterâve:** Bu şekilde kaydedilen bir yer var İbn Dukmâk'ın kitabında. Burası deniz ile göl arasında ve Nil'e yarım gün mesafedeymiş.
- 62 **Bûrî balığı:** Bûra Kasabası'na nispet edildiği için Bûrî diye adlandırılan balık "Mullet" in bir türüdür. Bûra, Dimyat'ın kuzeybatı kıyısında bir yerleşim birimidir. Lügatte ise 'bazı türleri Doğu Akdeniz sahillerinde bolca bulunan, dikenli bir balık' diye tanımlanmıştır.
- 63 **Maltîm:** Baltim'in diğer bir telâffuzu. Burası, Bürüllüs'e ait Ma'mûriye yöresinin idarî merkezidir. İbn Battûta Tinnis gölü (: Minzâle gölü) ile Bürüllüs gölünü birbirine karıştırmıştır.
- 64 **Eski Tinnis,** 10. ve 11. yüzyıllarda Mısır'da giyim endüstrisinin merkeziydi. Haçlı talanları esnasında epey harap olduysa da bu özelliğini uzun bir süre devam ettirdi. Şehirde elbiselik ince ve kaliteli kumaşlar dokunuyordu.
- 65 **Mısır yahut Mısırlıların deyişyle Masr:** Daha çok Kahire için kullanılan bir isimdir. Bugün bile İskenderiye'den Kahire istikametine trene bineceğiniz zaman Kahire'ye değil "Masr'a gitmek istediğinizi" (: ene 'âviz erûh ilâ Masr!) söylersiniz.
- 66 **Dimyat,** o dönemlerde beynelmilel ticaretin gözbebeği idi. Buraya Nil'in ve Mısır'ın anahtarı denilebilir. Haçlılar tarafından 1218 ve 1219'da kuşatıldı ve alındı. Haçlılar iyice içerilere dalmak istediler ama mahvoldular. 8 Eylül 1221'de şehir Memlûk sultanına teslim edildi.
- 67 **Cemaleddîn Sâvî (ya da Savakî):** 1210 ile 1255 arasında Şam'da eğitim gördü. Cavlakıyye tarikatının piridir.
- 68 **Eşmûnûr-Rummân:** Tarihçi Ebu'l-Fidâ, "Eşmûn Tanâh" diye de tanınan bu şehrin Dimyat'a yakın bir yerleşim birimi olduğunu belirtiyor.
- 69 **Mısır şehri:** İbn Battûta zamanında da Mısır şehri (: Medinet-i Mısır) daha önce işaret ettiğimiz gibi Kahire anlamına geliyordu. İslâmî dönemde dört şehrin bir araya gelmesi Kahire oluşmuştur. Birincisi, Mısır fatihi Amr b. Âs tarafından kurulan Fustât'tır. İkincisi Abbâsîlerden Sâlih b. Âli tarafından kurulan Asker'dir. Üçüncüsü Ahmed b. Tolûn tarafından kurulan Katâyı'dır. Dördüncüsü Fâtımî hükümdarı el-Muizz Lidînillah'ın kumandanı olan Sicilyalı Cevher tarafından kurulan Kahire'dir.
- 70 **Amr b. Âs Câmii:** Müslüman fatihler tarafından 641 yılında inşa edilen Amr b. Âs Câmii daha sonraki yıllarda defalarca restore edildiği için ilk yapılan câmiden eser kalmamıştır.
- 71 **Melik Mansûr Seyfeddîn Kalâvûn:** Kıpçak asıllı Memlûk hükümdarlarından; 1279 yılının 26 Kasımında tahta geçti. Memlûk emirlerine kendini kabul ettirdi; isyancıları temizledi. Güçlü ve akıllı bir askerdir; İlhanlı Moğollarını da yendi. Kumandanı olan Husameddîn Toruntây'ı göndererek Antakya civarındaki Trablus'u (: Trablusşâm) aldı. 689/1290'daki Haçlı tecavüzüne öfkelenen Kalâvûn, ordu hazırlığına girişti, ancak hastalandı ve vefat etti.
- 72 **Bimâristan-ı Kalâvûn:** Sultan Melik Mansûr Kalâvûn tarafından yaptırılan bu muhteşem hastaneden geriye kalanlar minareyle beraber giriş avlusu ve birkaç duvardır. Bimâristan-ı Mansûr da denilen bu ünlü hastanenin yönetimi ve bakımıyla ulema ilgileniyordu.
- 73 **Memlûk dönemi hangâh ve tekkeler,** tıpkı partiler gibi siyasi bir nitelik taşır ve Memlûk emirlerine bağlıdır. Her şey neredeyse askeri bir düzen içinde yürür.
- 74 **Karâfe:** Bugün bile Kahire'nin en ilginç semtlerindendir. Bir kısmı mezarlıktır ve insanların üstü kapatılmış kabirlerde yaşar. Fatımî ve Memlûklü dönemlerinin en garip yapıları Karâfe, Cebel-i Mukattam, Kal'a ve Ezher civarındadır.

- 75 **Cebel-i Mukattam:** Kahire'nin güneydoğusunda; Karâfe semtinin kuzeyinde yüksekçe bir kayalıktır. Bu gün arka taraflarında yeni iskân alanları açılmış ve yeni bir semt oluşturulmuştur. Mukattam tepesinin tam ucundan; yar kenarından bakıldığında, Nil'e kadar bütün Eski Kahire, özellikle Fâtımî yapıları çok rahat görünür.
- 76 Bugün de durum eskisi gibidir.
- 77 **Hız. Hüseyin'in başı:** Seyyidüşşühedâ Hüseyin, 10 Muharrem 61/10 Ekim 680'de Kerbelâ'da şehit oldu; kesik başı aile efradıyla beraber Dimaşk'a getirildi; 1153'te Askalân ve Filistin'in bazı bölümleri Haçlılar tarafından kuşatılınca Mısır'da hüküm süren Fâtımî halifeleri Şam'ın düşmesinden endişe ederek Hız. Hüseyin'in kesik başını Mısır'a getirdiler. Bu kutsal emanet için muhteşem bir türbe yaptılar.
- 78 **"Seyyidina Hüseyin" diye bilinen câmi,** bu türbenin üstüne ve çevresine yapılmış olmalıdır. Bu câmiin şimdiki minaresi Osmanlı-Türk minarelerine benziyor. Tarihçiler, civardaki eski ribâtın Sultan Salâhaddin Eyyûbî tarafından yaptırıldığını belirtmektedirler
- 79 **İmam Şâfiî Türbesi:** Şu anda mevcut Şâfiî Türbesi gerçekten süslü bir binadır. İlk yapılışı 607/1210'a kadar uzanmaktadır. Asıl türbeye uzun, koridorumsu bir girişten sonra varılıyor. Bulunduğu semt çok bakımsızdır.
- 80 **Mısır Nili** denilerek bildiğimiz Nil kastolunuyor. Siyahların Nili (: Nîlû's-Sûdan) denilerek de Nijer nehri kastolunuyor.
- 81 **Musa'nın (as.) annesi tarafından suya atılmasıyla ilgili âyetler:** Tâhâ Sûresi, âyet: 39; Kasas Sûresi, âyet 7.
- 82 **Nehirlerle ilgili bu tür hadisler** Peygamberimizin vefatından sonra hicrî 3. yüzyılda coğrafya ve tarih bilginlerinin kitaplarında ortaya çıktı. Sahih sayılmazlar.
- 83 **Nil, Fırat, Dicle** herkesçe bilinmektedir. **Seyhun**'un diğer bir ismi Sirderya'dır. **Ceyhun** Amuderya olarak bilinir. Sind **nehri** diye de adlandırılan Pencâb, 'Beşsu' anlamına gelir. İbn Battûta, Arapçada ince 'g' olmadığı için Ganj nehrine **Kenk** diyor. Seyyah **Cûn** adını Cumna nehri için kullanır. Fakat **Brahmaputra**'ya da Cûn dediği olmuştur. İbn Battûta'nın deyişiyle **Sarû**, yahut Serv bildiğimiz "Saru"dur ve Kuzey Çin'deki Sarı ırmak için kullanılır. Ancak bazen Hindistan'daki büyük nehirler için de Sarû veya Serv kelimesini kullanmıştır. **İtil**, Volga'nın Türkçesidir. Bazı eserlerde **Atıl** olarak kaydedilmiştir. **Serâ** şehri İtil'in üstüne kurulan meşhur Saray Şehri'dir. Buraya -Müslüman Bulgarlardan kaldığı için- Bulgar şehri de deniliyordu. **Hânbalık**, Han şehri demektir ve Ortaçağlarda Pekin için bu ad yaygındı. **Hansâ**, batı dillerinde Hang-chow diye yazılan şehirdir. **Zeytûn** Marko Polo'nun Zayton dediği büyük ticaret merkezidir. İbn Battûta'nın burada bazı şehirlerle ilgili verdiği bilgiler eksiktir.
- 84 **Üçlü Ululanmış Hermes** ya da "Üç kez ululanmış Hermes" diye çevirebileceğimiz Hermes Trismegistus; İslâm felsefecileri tarafından genellikle İdris Peygamber olarak algılanmıştır. İdris Peygamber ise terziliğin ve astronominin sembolüdür. Bilim tarihçisi Kıftî (ö: 646 h.) İdris, Hanoh ve Hermes'in aynı şahıslar olduğunu, bu şahsın Güney Mısır'da yaşadığını; Kadim Mısır mimarisinin ve ilimlerinin ona dayandığını savunur. Mısır mitolojisinde Hermes Trismegistus, Tût adlı tanrıdır.
- 85 **Me'mûn:** Miladî 813-833 yılları arasında Bağdat'ta hükümdar olan meşhur Abbâsî halifesi; Hârûn Reşid'in ikinci oğlu. Mes'ûdî, Halife Me'mûn hakkında geniş malûmat verir.
- 86 **Kalâvûn oğlu Nâsır**'dan evvelce bahsedildi. Kalâvûn ve soyundan gelenler, Bahrî Memlûklerin (: Türklerin) son hükümdarlarıdır. Kalâvûnoğullarından sonra Burcî Memlûkler (: Kafkasyalılar) başlar. Kafkas asıllı memlûkleri ilk defa toplayan ve besleyen de Seyfeddin Kalâvûn'dur.
- 87 **Emir Bektemür yahut Bûktemür:** Telâffuzdaki değişim, klasik bir 'tam yuvarlaklaşma' hâlidir; bu şekilde tüm ünlülerin aynı tarza bürünmesi günümüzde en çok

Kırgız lehçesinde bulunur. Büktümür, Sultan Nâsır zamanının kudretli beylerindendi. Aslında Muzaffer Baybars'ın memlûklerinden olan Büktümür, Nâsır'ın saltanatı güçlenince onun memlûkleri arasına girmiş; gece gündüz yanından ayrılmayan başmüşavirlerinden olmuştu. Sonradan olan oldu ve İbn Battûta'nın da anlatacağı gibi trajik bir sonla noktalandı hayatı.

- 88 **Argûn Devâdâr:** Divîtdâr, yani sekreter veya sır kâtibi olan Argûn, Halep valisiyken Sâcûr nehrini Halep'e getirip Kuvayk'a bağladı. Bu işin çok meşakkatli gerçekleştğini, kazma işleminin çok uzun sürdüğünü belirten Zehebî, Argûn Devâdâr'ın iyi hattat olduğunu, *Sahih-i Buharî*'yi kendi elceğiyle istinsah ettiğini kaydediyor. Argûn, Halep'te vefat etmiştir (731 h./1330 m.).
- 89 **Devâdâr terimi,** devâtdâr, devâddâr ve divîtdâr şekillerinde de yazılırdı. İlk kez Şeşuklular döneminde ortaya çıktı. Önceleri hükümdarın hokkasını tutan, imza anında hazır bulunan adama bu unvan verilirdi. Sonraları devâdârların yetkileri artmış, sarayla ilgili her türlü gizli ve açık yazışmalarla ilgilenir olmuşlardır.
- 90 **Tuшту ya da Taştemûr Seyfeddîn Bedrî:** Hummas-ı Ahdar (: Yeşil Nohut) diye tanınan bu Memlûk beyi, Melik Eşref Küçük'ün tahttan indirilip Nâsır'a biat edilmesinde etkili olanlardandır. Ama daha sonra (743 h./1343 m.) Altunbuğâ gibi beylerle beraber onun da kellesi gidecektir.
- 91 **Harâfîş:** Memlûk Kahiresi'nin mahalle kabadayıdır. Bunlar biraz derviş karakterli, biraz çapulcu; cesur ve inatçı gruplardı. Fakirdiler ve kimden ekmek alıyorsa onu desteklerlerdi. İbn Hacer Askâlânî, harâfîş tayfasına devlet tarafından –galiba şerhlerinden biraz emin olmak için– sultan tayin edildiğini ve böyle bir adamın 792/1390'da vefat ettiğini söyler! Kelimenin tekili olan harfûş sanıyorum Farsça “harpuşte”nin galat telâffuzu olmalı. Harpuşte; çadır, kemerimsi yapı, fakir, sakat ve kimsesizlere yemek verilen yerdir. Fuat Köprülü, harâfîşa, ayyârın, zenâtıra, futuvvedârân, runûd ve şuttâr gibi isimler altında faaliyet gösteren grupların aralarında bazı önemli farklar olsa da bunların belirli bir sosyal sınıfı temsil ettiklerini; buhran dönemlerinde kabadayılıkla öne çıktıklarını, savaş zamanlarında ise gönüllü veya ücretli olarak savaştıklarını kaydeder. Necip Mahfûz, **Melhametülharâfîş** adlı romanında herhangi bir zaman belirtmeden eski Kahire'yi ve harâfîş tayfasını anlatır. Bu romanda siyaset, kabadayılık, dervişlik, ihtiras ve mitoloji vardır. Sürükleyicidir ve bence Mahfûz'un en iyi romanıdır.
- 92 **Alâeddîn Moğoltây Cemâlî:** Melik Nâsır'ın memlûklerindendi ve Horoz diye tanınırdı. Önemli görevler üstlendi; 723'te ustâdârlığa, 724'te de vezirliğe getirilmiştir. 729'da Nâsır onu vezâret mevkiinden azletti ama ustâdârlığa devam etti. 730/1329'da hac dönüşünde Akabet-i Eyale denilen yerde vefat etti.
- 93 **Bedreddîn Cenkelî İbnü'l-Bâbâ,** Mısır'a sığınmış bir İlhanlı bürokratıydı. İlim sahibi, cömert, siyaset bilir zengin bir devlet adamıydı. Sübkî gibi döneminin önemli âlimlerince övülmüş; dengeli, sorumluluklarından haberdar bir şahsiyet olarak tanınmıştır. 746 h./1346 m.'de vefat etti.
- 94 **Cemaleddîn Akûş Eşrefî:** 20 sene kadar Kerek valiliği yapmış daha sonra Kahire'deki hastanenin murakıbbı olmuştur. Bahtsız başından epey olay geçmiş; İskenderiye'de 735/1335'te ölmüştür.
- 95 **Tokuzdemûr Nâsırî:** Melik Nâsır'ın şübedarı yani onun içeceğini kontrol eden kişiydi. Nâsır ölünce o Suriye valisi oldu. 746 h./1345 m.'de vefat etmiştir.
- 96 **Bahâdûr Hicâzî:** Bahâdûr Timurtâşî olabilir. Temûrtâş ile saraya girdi; daha sonra Nâsır'ın yakın adamlarından oldu; ismi, Kavsûn-Beştâk- Tuğay Temûr çetesi ile beraber anılıyordu. 743/1343'te öldü.
- 97 **Kavsûn,** Moğol asıllı gibi görünüyor. Altın Orda Hakanı Uzbek Han'ın kızını Nâsır'a gelin olarak getiren kafilenin içindeydi. Nâsır ona yakınlık gösterdi ve 727 h.de kızıyla evlendirdi onu. Kavsûn'un düğünü pek ihtişamlı olmuştu. Zamanla

nüfuzu iyice artan Kavsûn, Kahire’de büyük bir câmi, Karâfe semtinde de bir hangâh yaptırdı. Melik Nâsır’ın vefatından sonra tahta geçen Mansûr’un başına dikildi; onun her şeyine karşı oldu; ardından Nâsır’ın diğer oğullarına hiç göz açtırmadı ama 742/1342’de idam edildi.

- 98 **Baştek**, yahut İbn Hacer’in kaydıyla **Beştâk Nâsırî**: Uzbek Han’ın ülkesinden getirilen memlûkler arasındaydı; kısa zamanda yükseldi. Rivayete göre bunca sevilmesinin ve Melik Nâsır’ca el üstünde tutulmasının sebebi sima olarak İlhanlı hakamı Ebû Saîd’e benzemesiydi. Tarihçiler onun kadınlara çok düşkün olduğunu bildirmektedir. Nâsır vefat ettikten sonra bir süre Kavsûn’la arasını iyi tuttuysa da sonradan bozuştular; 742/1341 yılında öldürülmüştür
- 99 **Fahreddîn Kibtî**: 732/1332’de öldü. Zehebî bu zâtı anarken Kipti olduğundan bahsetmiyor. Mısır ordusunun nâzırı olduğunu, pek çok vakıf bıraktığını ve 73 yaşında vefat ettiğini söylüyor. İbn Hacer onun İslâm’a girdikten sonra çok samimi bir din-dar olduğunu bildiriyor.
- 100 **Bedreddîn Muhammed b. İbrahim b. Sa’dullah İbn Cemâa Hamevî**: 639 h./1241 m. yılının Rebîülâhîr ayında Hama’da doğdu. İslâmî ilimlerde derinleşti. En büyük hocası Kahire’de ders aldığı Takıyyüddîn İbn Rezzîn’dir. 687 yılında Kudüs kadısı oldu. 690 yılında Mısır genel kadılığına tayin edildi. Onun için kadılık ile meşihat makamı birleştirildi. Sonra Şam’da da hatiplik, kadılık ve meşihat makamını üstlendi. İbn Dakîk’l-İyd’in vefatıyla tekrar Mısır kadısı oldu. Melik Nâsır, Kerek’ten dönünce bir seneliğine onu azlettiyse de sonradan bu makama yine geldi. 727 h./1327 m. yılında kör oldu ve kadılıktan çekildi ama 733/1333’te vefatına dek ders okutmaya devam etti; İmam Şafî’nin yanına gömüldü.
- 101 **Takıyyüddîn Muhammed b. Ebûbekir Ahnâî**: Kadılar yetiştiren bir aileden gelir; 660’ta doğdu, devrinin hadis üstatlarından ders aldı, Mâlikî fıkhında derinleşti; bu mezhebin Mısır kadısı oldu. 750 h./1349 m. yılında vebadan öldü
- 102 **Şemseddîn Harîrî**: 653 h. yılında doğdu. Babası Safiyyüddîn ipek ticareti yapardı; bu yüzden Harîrî diye meşhur oldular. Küçük yaşta İslâmî ilimlere başladı; olgunluk çağında fıkıh başta olmak üzere pek çok sahada otorite oldu. 710 h. yılında Mısır’ın başkadısı oldu; hukukî meselelerdeki vukufiyeti ile döneminin âlimlerini kendine hayran etmiştir. Kimseyden hediye kabul etmez, zor zamanda doğruyu söylemekten çekinmezdi. 728 h./1328 h.’de vefat etti.
- 103 **Burhâneddîn İbrahim b. Ali**: Daha çok İbn Abdilhakk diye tanınmıştır. 1328 -1338 m. arasında Kahire’de Hanefî başkadılığı yaptı. 744 h./1344 m.’de vefat etti.
- 104 **Ali b. Mahlûf b. Nâhîd Zeynüddîn**: 634 h.’de doğdu; İmam Mürsî, İbn Abdisselâm ve Münzirî gibi hocalardan hadis semâ etti, Malikî mezhebinde uzmanlaştı, İbn Şâs’ın ardından 685 h. sonlarında Malikî başkadısı oldu; kısa bir dönem Bedrüddîn İbn Reşîk onun yerine geçtiyse de o yine bu göreve döndü ve 718 h./1318 m.’de ölene kadar makamında kaldı
- 105 **Şemseddîn Ebu’s-Senâ Mahmud b. Abdurrahman b. Ahmed Isbahânî**: 674 h.’de İsfahan’da doğdu, memleketinde temel İslâmî ve akli ilimleri tahsil etti, 723’ta hacca gitti; oradan Şam ve Kudüs’e uzandı; İbn Teymiyye gibi birçok çağdaşını kendine hayran bıraktı; 732’de Memlûk payitahtı Kahire’ye geldi, Kavsûn tarafından yapılan hangâhın başına geçti. Filozof Nasîrüddîn Tûsî’nin *Tecrîd’*ini, Urmevî’nin *Metâ-lîl’*ı şerhetti; ayrıca mantığa dair kaliteli risaleler yazdı. 749/1349 yılındaki meşhur ve meşum vebada öldü.
- 106 **İbn Akîl Bahâeddîn Abdullah b. Abdurrahman Halebî**: 694 h.’de doğdu, Gramerci Ebû Hayyan’ın en kıdemli talebesidir. Hasan b. Ömer Kürdî’den ve İbn Sâid’den ders aldı; Konevî ve Celâleddîn Kazvînî’nin ilim halkasına girdi. Fıkıh usûlû, kıraat, tefsir gibi ilimlerde öne çıktı. Ancak asıl sahası Arap grameridir. Ebû Hayyân onun için “Gökkubbenin altında İbn Akîl’den daha usta bir gramerici yok!” demiştir.

Giyimine, evine ve yemeğine önem verir; kaliteden şaşmazdı. Kimsenin yanına varmaz, herkes onun yanına gelirdi. 769 h./1367 m'de vefat ettiğinde etrafa bir hayli borcu vardı.

- 107 **Ebû Hayyân Esîruddîn Muhammed b. Yusuf Endelusî Garnâtî ve Türk Dili:** 654 h./1256 m.'de Gırnata'ya bağlı bir kasabada doğdu. Aslı Berberî'dir. Arap dili, tefsir, hadîs, fıkıh usûlü ve kelâm gibi ilimlerde kendini yetiştirdi; dönemin en iyi hocalarından ders aldı. 1278 yılında doğuya seyahat etti. Kahire, Mekke, Medine, Şam ve Bağdat'ta başka hocalarla karşılaştı. Dönemin hanım bilginlerinden Şâmiye Bintül-hafız, Mûnise Bintu's-Sultan ve Zeyneb Binti Abdillatif'den ders aldı. Öğrencisi olan Türkmen asıllı biyografi uzmanı İbn Aybek Safedî'ye verdiği icâzetnâme, hocalarının elliden fazla olduğunu gösteriyor. Zâhirî mezhebine meyilli, dindar ve Hz. Ali'ye âşık biriydi. Cimriydi ve cimriliğiyle övünürdü; insanlara muhtaç olmama saikiyle hareket ettiği için bu hâle geldiği söylenir. Memlûk İmparatorluğu'nun çok dilli ve çok kültürlü ortamından azamî derecede istifade etti. Filolojide gerçek bir dehâ idi. Bildiği dillerin gramerini dahi yazmıştır. Türkçe, Farsça, Habeşçe ve Himyerce bilen; bu dillere dair eserleri olan Ebû Hayyan, daha çok Arap dili ve gramerinde ünlenmiştir. Onun, kıraat ilmine dair 15, tefsire dair 3, hadîsle ilgili 2, fıkıh işleyen 5, edebiyat alanında 11, Arapça, Farsça, Türkçe Habeşçe vb. dillerle ilgili 26 ve tarihle ilgili 9 olmak üzere 70'ten fazla eser verdiği kaydedilmektedir. Türkçenin en eski gramer kitaplarından olan *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* (: Türklerin Dilini Anlatan Kitap) onundur. Bu eser, 2200 kelimelik bir sözlük yanında sarf ve nahiv (: çekim bilgisi ve cümle bilgisi) bölümlerinden meydana gelmiştir. Bu dil yadigarı önce Mustafa Bey tarafından yayımlanmış (1891-1892); Ahmed Caferoğlu ise Halis Efendi Kütüphanesi nüshasını (nr: 6574) da dikkate alarak eseri yeniden inceleyip bilimsel notlarla çevirisini yapmıştır. Türk Dili, Ebû Hayyân döneminde –ki İbn Battûta da o dönemin insanıdır.– Mısır'da çok itibarlıydı. Sarayda ve emirler arasında bu dil konuşuluyordu. Ebû Hayyân 745 h./1344 m. yılında Kahire'de vefat etmiştir.
- 108 **Mahmil-i Mısri:** Mahmil bu tarzda ilk defa, 670 h./1271 m.'de Memlûk sultanı Baybars tarafından donatılmıştır. Çünkü kutsal topraklar, Mısır sultanının denetimindeydi. Kâbe örtüsü de Mısır'dan giderdi.
- 109 **Emir-i Muîn ya da Emirülhacc:** Hac kervanının emniyetini sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü devlet görevlisidir.
- 110 **Mısır=Kahire:** İbn Battûta Mısır derken Kahire'yi kastediyor.
- 111 **Tâceddîn İbn Hannâ:** İbn Fadlullah, onun türbesinin yanında yetimlerin tahta levhalarına mushaf yazdıklarını, satırları sildikleri zaman silintileri onun kabrinin üstüne boşalttıklarını görür. Niye böyle yaptıklarını sorunca "Bu okulu vakfedenin şartı bu!" cevabını alır. Tâceddîn'in zahidane şiirleri vardır. 707 h./ 1307 m. yılında vefat etmiştir.
- 112 **Şairin biri yani Ebû Nuvvâs:** Hafifmeşrep, nüktedân, şarap ve kadın düşkünü bir şair olarak bilinir. Boylu boslu, ahım şahım bir bedene sahip değilmiş. Tombalak ve tatlı dilliymiş; güzel kadınlarla çabuk ünsiyet peyda ettiği için diğer şairler tarafından hep kıskanılmış. Onun Hasib'le ilgili dizeleri ünlüdür.
- 113 **Neydâ:** Bu tatlı, tarihî kitapların bildirdiğine göre önce ıslatılan sonra da kurutulup dövülen tahıldan yapılmaktadır. Suda bir miktar kaynatıldıktan sonra içime hazır hâle gelen neydâ, gayet lezzetli ve hoş kokuludur. Bugün hâlâ Kahire'de nohut, Sudan fıstığı vb. taneli yiyeceklerle –bazen dövülerek, bazen dövülmeden– bu tür şerbetler hazırlanmaktadır.
- 114 **Uçan Kartal:** Arapçası en-Nesru't-Tâir olup "Altair" şeklinde Batı dillerine geçen Vega yıldız kümesi.
- 115 **Abdurrahîm Kınavî:** Aslı, Kuzey Afrika'dandır. Hicrî 521'de doğdu; babası vefat edince dayıları onu alıp Şam'a gönderdiler. Çeşitli ilimlerde derinleşti. *Kur'an* tefsiri-

ri, tasavvuf ve ermişlerin hayat hikâyeleriyle ilgili kitapları vardır. Kendine özgü bir ahlâk düşüncesi geliştiren Kınâî, eylemin öзде sabit olan huydan değil; huyun ve tüm alışkanlıkların eylemden türediğini savunurdu. Kitaplarında en çok vurguladığı şey alın teridir.

- 116 **Ayzâb:** Özellikle 11. yüzyılla 14. yüzyıl arasında Mısır'ın Yemen ve Hindistan'a açılan en büyük limanıydı. Burası Mısır Memlûk sultanı tarafından 1426 yılında yıkıldı. Bundan sonra Savâkin, onun yerini tutacaktı.
- 117 **Bucât:** Bunlar, o dönemde çoğu hâlâ putperest olan Bucâ'lardı.
- 118 **Türkler (: Memlûkler):** Burada Türkler tabiriyle Memlûkler kastolunuyor. O dönemde Devletü'l-Etrâk tabiri sadece Memlûk Devleti için kullanılırdı; bu vasıf ve isimlendirme bizzat Memlûk hükümdarları tarafından da teşvik edilen bir şeydi. Çok sonraları, Osmanlı Devleti'nin güçlenip Memlûkleri tehdit eder hâle gelmeye başladığı devirlerde de Mısır siyasî muhitinde bu tür bir teşvik görüyoruz. .
- 119 **Şaban 726 h.;** 3-31 Temmuz 1326'ya denk düşer.
- 120 **Belbeys,** Kahire'nin 33 mil kuzeydoğusundadır. Bölgenin idarî merkezi olan Bilbeys, o dönemde ticarî ve askerî açıdan çok önemliydi.
- 121 **Berâât** denilen bu izin kâğıtları bir tür pasaport ve uluslararası ticaret belgesi niteliğindedir.
- 122 **Sencer b. Abdullah Ebû Saîd Câvî ya da Câvelî: (ö: 745 h./ 1344 m.)** Melik Nâsir'ın başkumandanlarından, dindar bir şahsiyetti. Filistin yöresine vali olduğunda pek çok bina ve hayrat yaptırmıştır. Zehebî, bu şahsı Sencer Cavlı olarak kaydetmiştir.
- 123 **Halîl Kasabası:** Filistin'deki meşhur Halîl Şehri. Yahudiler buraya Hebron derler.
- 124 **Burhâneddîn İbrahim b. Ömer Ca'berî: (ö: 732 h./ 1332 m.)** Halîl şehrinin üstadı diye tanınırdı. Ca'ber'de h. 640 civarında doğdu. *Kur'an* ve hadis ilimlerinde derinleşti. Gramer ve tarih gibi çeşitli konularda yazdığı eserleri yüze yaklaşıp. Ramazan ayında 92 yaşında vefat etti. Tarihçi İbn Kaymaz Zehebî ondan behsederken "Kıraat, hadis, usûl, Arapça ve tarih dallarında uzmandı; 'hezarfen' bir bilgindi" diyor.
- 125 **Kudüs'ün yıkık surları:** İbn Battûta'nın halktan duyduğu -şifahî geleneğe dayalı- bu rivayetler doğru görünmüyor. Duvarın Salâhaddîn Eyyûbî tarafından yıktırıldığına dair hiçbir kanıt yok. Bu duvar 1290'da 5. Haçlı saldırısında Salahaddîn soyundan gelen Dimaşk emiri Melik Muazzam İsa tarafından işe yaramaz hâle getirilmişti. Şimdiki duvarlar Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır.
- 126 **Melik Zâhir Baybars Bundukdârî:** 1260-1277 yıllarında Memlûklerin hükümdarı oldu. 1277 yılında Kayseri'ye kadar yürüyerek İlhanlıları perişan etti. Altın Ordu'yla dost oldu, Haçlılara ve Moğollara karşı iyi bir savaş siyaseti sergiledi. Kendisini 2. Salâhaddîn olarak görmekteydi. Moğollarla anlaşılan Ermeni kralı 1. Hetum'u mahvetti. Bu darbeden sonra Anadolu'nun orta yerinde; Sis (: Kozan) çevresinde bir daha hiç Ermenistan olmadı.
- 127 **Seyfeddîn Ebû Saîd Tinkîz:** 1312'den başlayan valilik hayatı 1340'a kadar sürdü. Melik Nâsir'in en önemli kumandanlarındandı. 741 h./ 1340 m. yılında Şam nâibiye ken tutuklandı; Mısır'a getirilip İskenderiye'de hapse atıldı. Orada öldürülmüştür. Umumî görünüm itibarıyla asık suratlı ve heybetliydi; buna rağmen tarihçiler onun mizah ve şarkıdan ziyadesiyle hazzettiğini de aktarırlar.
- 128 **Mescid-i Aksâ** diye bilinen bölüm, güney duvarının ortalarındadır. Ama bu tabir, zamanla söz konusu mabedin tümü için kullanılır hâle gelmiştir.
- 129 **Hz. İsa'nın kabri ve Kumâme Kilisesi:** Tarihçi Ebu'l-Fidâ (ö: 732 h./ 1332) konuyla ilgili olarak şöyle der: "Bu muntıkada evvelce Süleyman (as.) tarafından büyük bir mabet inşa edilmiş, ancak bu Yahudi mabedi Buhtunnasr (: Nebukadnasser) tarafından yıktırılmış idi. Daha sonra İran krallarından biri bu mabedi tekrar yaptırmış ise de Rum kralı Titus tarafından yine harap edilmiştir. Fakat yeniden restorasyon ve genişletilme imkânına kavuşan bu Yahudi mabedi, Kayser Kostantin ve annesi Hele-

na'nın Hristiyanlığı kabul etmesiyle tamamen harap edilmiştir. Kostantin o civarda Hz. İsa'nın mezarı olduğu sanılan yere bir kilise yaptırmıştır ki bu yapı Arapçada Kumâme (Batı dillerinde ise St. Sepulchre) Kilisesi diye bilinmektedir.”

- 130 **Askalân'ın harap olması**; Bu şehir Aslanyürekli Rişar'a (: Richard Coeur de Lion) karşı savunma savaşı veren Salâhaddîn tarafından 1191 m.'de boşaltılmış ancak tamamen harap edilmemişti. Sultan Baybars 1270'te Haçlılarla anlaşılan İlhanlı hükümdarı Abaka'ya karşı savaşıırken Askalân harap edilmiştir.
- 131 **Karınca vadisi (: Vâdi'n-Neml)**: *Kur'an-ı Kerim*'de Neml Sûresi'ne atıf yapılıyor: Âyet 18
- 132 **Nablus ya da Nâbulus**: Antik adı Shechem'dir. Bu bölge, Romalılardan beri zeytin-yağı ürünlerinin merkezidir. Nâbulus, İslâmî dönemde Sâmîrî Yahudilerinden artakalanların merkezi durumundaydı. Müslümanlar onları rahatça yaşama ve ibadetlerini yapma hakkından mahrum etmediler.
- 133 **Aclûn**, Ürdün'ün başşehri Amman'ın tam kuzeyinde, Şeria ırmağının doğu yakasındadır. Tarihçi Ebu'l-Fidâ, Aclûn'dan bahsederken Rabad adlı kalesinin Salâhaddîn'in kumandanlarından **İzzeddîn Üsâme b. Munkız** tarafından inşa edildiğini ve gayet muhkem olduğunu söyler.
- 134 **Ebü Ubeyde b. Cerrâh**, Peygamberimizin yakın arkadaşlarından. Suriye'ye gönderilen İslâm ordularının komutanıydı. Yedinci batında soyu Resulullah ile birleşmektedir. Hz. Ömer ona 'Kardeşim' derdi.
- 135 **Muâz b. Cebel**, 18 yaşında Müslüman oldu. 70 kişilik Akabe Biati'na ve tüm gazvelere katıldı. Çok güzel konuşurdu. Ölmeden önce "Merhaba ey ölüm!" diye başlayan nutku edebiyat ve tarih kitaplarına geçmiştir. Hicri 18'deki büyük vebada vefat etti.
- 136 **Sûr**: Antik tarihçelerde Tyre diye kaydedilen çok eski bir şehirdir. Yunan filozoflarından birçoğunun uğrak yeri olmuştur.
- 137 **Sayda ya da Sidon** o dönemlerde Lübnan ve Suriye bölgesinin ticarî merkeziydi.
- 138 **Taberiye'nin sıcak su kaynakları**; eski çağlardan beri dağıttığı şifa ile ünlüdür. Ebu'l-Fidâ buradaki şehrin Tiberyus tarafından kurulduğu için Taberiye diye adlandırıldığını söylüyor.
- 139 **Galile (: Cefile; Kinnasret) gölü** diye de bilinen Taberiye gölü ve civarı, Hristiyanlarca kutsal topraklardan sayılır. *İncil*'in doğduğu vatan diye tanımlandığı için bu bölgelerin eski zamanlara ait haritaları çıkarılır; *İncil* çevirisinin sonuna eklenir; buralara doğru yapılan dinî amaçlı geziler kitaplaştırılıp basılır. Bu bölge eskiden Mezopotamya'dan gelen kervanların uğrak yeri idi. Civarda Romalılardan kalma harabeler bulunmaktadır.
- 140 **Bikâu'l-Azîz** diye anılan mıntıka, meşhur Bekaa vadisidir. Bu vadi çok geniş bir alanı kapsar; meyveleri, hamamları ve diğer güzellikleri ile meşhurdur. Kerek bu yörenin ticarî ve idarî merkeziydi.
- 141 **Halep sultanı Nüreddîn Zengî**; İslâm tarihinin ünlü isimlerindendir. Adaleti ve cömertliği her tarihçi tarafından takdir edilmiştir. Memlûk çağını deha çapında eserleri ile belirgeleyen biyografi uzmanı Türk bilgin Aybekoğlu Salâhaddîn Safedî (ö: 764 h. / 1363) ondan uzun uzadıya bahseder. Nüreddîn Zengî, Selçuklu geleneğine uygun bir siyasetle Suriye ve çevresini yönetti. Babası İmadeddîn Zengî, dedesi ise Kasimü'd-devle Aksunkur'dur. Melik-i Âdil diye lakaplandırılan Nüreddîn 1174'te vefat etti.
- 142 **Buradaki bostan hikâyesi** İbrahim b. Edhem adlı sufiyle ilgili olmalı; Nüreddîn ve Ebü Yusuf Ya'kûb'un bu anlatılanlarla ilgisi yoktur.
- 143 **El-İksîr**: Filozof taşı olarak da bilinir. Müslüman bilim tarihçilerinin aktardığına göre bazı simyacılar, bu taşla rahis (: basit ve değersiz) şeylerin değerli madenlere çevrileceğine inanırlardı. Türk kültüründeki "Yada" taşına benzer bir şeydi bu.
- 144 **Bîmaristan-ı Nûrî**: Nüreddîn Mahmud Zengî, 549 h. / 1154 m. yılında Dımaşk'ta çok büyük bir hastane yaptırdı. Burası, yüzyıllar boyunca halka hizmet verdi, İslâm

tıbbının gelişmesine yardım etti. Melik Zâhir Baybars (1277 m.), Melik Nâsır Muhammed (1279 m.), Yavuz Sultan Selim (1520 m.) gibi hükümdarlar bu yapının çevresine ek binalar inşa ederek kurumun büyümesini sağladılar. Bu bina, gerek ahşap kapısındaki süslemeler gerekse bir bütün olarak mimarî yönüyle eşsiz bir sanat abidesidir.

- 145 **Tripoli ya da Trablusşam;** 1289'da Melik Mansûr Kalâvûn tarafından Haçlıların elinden alındı. İbn Battûta'nın söylediği gibi Melik Zâhir Baybars almamıştır burayı. Melik Mansûr Kalâvûn 24 Şubat 1289'da Trablus'u kuşatma emrini verdi; şehir Nisan sonlarında düştü.
- 146 **Taylân** olarak geçen melikülümerâ aslında Taynal'dır. Zehebi 726 h./ 1326 m. yılında Trablus'a Taynal Hâcib'in tayin edildiğini söylüyor. Uzun adı Seyfeddin Taynal Eşrefi Hâcib'dir.
- 147 **Melikülümerâlık** bir tür eyalet başkanlığına benzer. Memlûkler bu makama bazen **nâibu's-saltana** da demişlerdir.
- 148 **Nevbet ve Tabilhâne:** Küçük kalkana benzeyen kôsât (: kösler), ziller, davul vs. her gece iki defa Kalatü'l-Cebel'de yani Kahire'deki yönetim merkezinde çalınırdı. Buna "nevbet" denilirdi. Daha sonra asıl Tabilhâne'nin biraz daha küçültülmüşleri, melikülümerâ makamında bulunanlar ve diğer nufuzlu emirler için çalmaya başladı.
- 149 **Sır Kâtipliği:** Memlûk Devleti'nin ilk zamalarında sır kâtipliği yoktu. Bu makam Melik Kalâvûn zamanında ihdas edilmiştir. Sır kâtibi, atamalarla ilgili beratları yazır, hükümdara gelen mektupları okur, verilecek cevapları hazırlar, nişan koyar, devletle ilgili tüm meselelerde ona danışılırdı. Halk ona Kâtim-i Sırr (: sır yutan, gizleyen) derdi.
- 150 **Esendemür Gürcü:** 710 h./ 1310 m. yılında Trablus naibi oldu. Daha sonra Halep naipliğine getirildi. Gürcü asıllıydı. Daha önceleri Dımaşk'ta görev yapmıştır. Son derece cesur, gözükara, acımasız, kurnaz, ihtiraslı ve korkunç biriydi ama ilim adamlarını severdi. 711 h./ 1311 m.'de Kerek zindanında öldü.
- 151 **Kebek ya da Kabak:** 14. yüzyıl Çağatay hanlarındandır. 1318'den 1326'ya kadar Çağatay ulusunu yönetti.
- 152 **Hısnu'l-Ekrâd (: Kürt Kalesi):** 1030 m. civarında inşa edildi. Zengiler dönemindeki Haçlı saldırılarından ötürü adı sıkça geçer. Burası uzun bir süre Trablus Kontluğu tarafından karargâh olarak kullanılmıştır ve Melik Eşref tarafından 1219 m.-1220 m. yıllarında etrafı harap edilmiştir. Sultan Baybars'ın 1271'deki hücumuyla kesin olarak Haçlılardan geri alınmıştır. Bu kale, batı dillerinde **Krak des Chevaliers** diye bilinir.
- 153 **Humus ya da Hums:** Eski adı Emesa'dır. Ortaçağ'da Suriye'den geçen ticaret kervanların kavşak noktalarındandı. Güzelliği ve bahçeleriyle tüm gezgin ve coğrafyacıların dikkatini çekmiştir. Bu gün başkent Şam'dan (: Dımaşk') arabayla 3 saat uzaklıktadır.
- 154 **Hâlid b. Velid:** İslâmın doğuş yıllarının ünlü kumandanlarındandır. Bizans'a karşı yapılan saldırılarda önemli roller üstlendi. Mûte Gazâsı'na katıldı ama daha sonra 60 yaşlarında 21 h./ 641 m.'de yatağında vefat etti.
- 155 **Hama:** O dönemde Memlûk sultanı Nâsır'ın verdiği yetkiyle Hama ve çevresini yöneten Eyyûbi kökenli tarihçi Ebu'l-Fidâ şöyle diyor: "Hama, İsrâiloglularının kitaplarında adı geçen çok eski bir şehirdir. Şam şehirlerinin en temizi ve görkemlisi olan Hama'nın büyük bir kısmı -doğu ve batı cihetleri itibarıyla- Âsî nehri tarafından kuşatılmıştır. Gayet sağlam ve yüksek bir kalesi vardır. Şehrin iç kısmında değirmenler ve sudolapları bulunur."
- 156 **Âsî nehri:** Ebu'l-Fidâ şöyle diyor: "Oront ve Hama nehri diye adlandırılan bu nehre Ters Nehir dendiği de olmuştur; zira güneyden kuzeye doğru akmaktadır. Ona 'âsî' denmekte, zira diğer nehirler gibi araziye rahatça sulayabilir bir konumda değildir; bu yüzden onu sudolaplarıyla çekip toprağa sunmak gerekmektedir."

- 157 **Nüreddin Ebu'l-Hasan Ali b. Musa Ansî:** İbn Saîd Mağribî diye de tanınan bu Endülüslü şair, Gırnata yakınlarında doğdu. Hayatı boyunca yaptığı yolculuklar esnasında Mısır'a, Irak'a, Suriye'ye uğradı ve 685 h./ 1286 m. yılında Tunus'ta vefat etti.
- 158 **Ebu'l-Alâ Maarri:** 363 h./ 973 m. yılında Maarra'da doğdu, dört yaşında gözlerini kaybetti; içindeki arayışa cevap bulmak için çok gezdi, tartışmalara katıldı. Nihayet Bağdat'a yöneldi ama oranın edebî çevrelerinde umduğu ilgiyi bulamadı. Sonra yine Maarra'ya döndü ve 449 h./ 1058 m. yılında burada vefat etti. İsmailiye mezhebini kendine özgü bir akılcılık ile sufilîği birleştirmişti zihninde. Zaman zaman koyu materyalizmi andıran ifadeleri, zaman zaman da ruhçuluk kokan ibareleriyle garip sentezlerin adamıydı. En ünlü eseri olan *Luzûmiyyât*'ın felsefî derinliği ön plana çıkar. Şair, şehir hayatına, din adamlarına, bedene, ruha ve akla dair görüşlerini burada açıklar. Diğer bir eseri olan *Risâletü'l-Gufrân*'a gelince; ilk bölümünde Cennet ve Cehennem'i konu alan diyalogvârî bir yol hikâyesi anlatırken ikinci bölümde çağının edebî akımlarını ve edebiyat tarihine ilişkin yaygın inanç ve söylenceleri keskin bir eleştiriden geçirir.
- 159 **Maarratü'n-Nu'mân:** İbn Cüze'ye aykırı bir görüş serdeden Yâkût el-Hamevî, bu şehrin isim babası olarak Nu'mân b. Adıyy b. Gatafân'ı gösteriyor. Maarra, tarihi antik çağa uzanan çok eski bir şehirdir.
- 160 **Ömer b. Abdülazîz:** (ö: 101 h./ 720) Ana tarafından Hz. Ömer soyundan gelen; adaleti ve ınsafla meşhur olmuş dindar ve âlim Emevî halifesi. Süleyman b. Abdülmelik'ten sonra başa geçti, Hz. Ali'ye sövülmesini yasakladı, vergi vs. işlerde ıslâhat yaptı; halkın memnuniyetini kazandı.
- 161 **İbn Cübeyr:** (ö: 614 h./ 1217 m.) İbn Battûta'nın bazı abidvî eserleri ve şehirleri tanıtarak faydalandığı bu Endülüslü gezginin kitabı; olayların tarihini belirleme, dinî ve kültürel öğeleri kayda geçirme ve mekânları etrafıca tanıtırma bakımından en güvenilir ve özlü rihle (: seyahatnâme) metinlerinden sayılmıştır. *er-Rihle ile'l-Meşrûk* diye bilinen kitabında İbn Cübeyr, Gırnata'dan yola koyularak Cezîre-i Tarîf, Sebte, deniz yoluyla İskenderiye; oradan Kahire ve Güney Mısır'a, Ayzâb yoluyla Cidde'ye, oradan Mekke-Medine'ye; nihayet Bağdat, Musul, Suriye yoluyla kendi yurduna dönmüştür. Kitap 13. yüzyıl Arap dünyasının siyasî, dinî, kültürel aynası durumundadır. 578 h./ 1182 m. yılından başlayan bu yolculuk 581 h./ 1185 m. yılında biter.
- 162 **Hamdânîler:** Abbâsîlerin dağılmasıyla kurulan Arap emirliklerindendir. Halep ve çevresine egemen olan Seyfüddevle Ali, Arapların Tağlib kabilesinden olup 890'da öldürülen Emir Hamdân'a dayanır. 945'te Mısır İhşidî'nin elinden Halep'i alan Seyfüddevle önce Bizanslılara karşı çetin mücadeleleriyle şöhret buldu. Onun 967'de Halep'te ölmesiyle yerine oğlu Sa'duddevle ve torunu Saîduddevle geçti; emirlik 1002 tarihine kadar devam etti. Fâtımîlerin etkisiyle Karmatîliği resmî ideoloji olarak benimsese bile bu sülâlenin bilime ve memleketlerini korumaya verdiği önem, Sünnî tarihçiler tarafından da övülmüştür. Seyfüddevle'nin asıl ünü sarayında ağırladığı şairler, filozoflar ve bilim adamlarından kaynaklanmaktadır.
- 163 **Kazan Han:** Gazân Han diye de kaydedilen bu meşhur İlhanlı hükümdarı 699 h./ 1299 m. ve 700 h./ 1300 m. yıllarında Halep'e iki büyük saldırı düzenlediyse de başarılı olamamıştır.
- 164 **Halep'ten akan nehir Âsî** değil Kuvayk'tır.
- 165 **Velid b. İsa Buhturî:** (ö. 284 h./ 898 m.) Şiirî "altın gerdanlık" diye vasfedilen büyük şair. 206 h./ 821 m. yılında Menbec'de bedevî bir çevrede doğdu; döneminin meşhur şairi Ebû Temmâm'ın etrafında yer aldı. Devir saraya yanaşma ve buâyede rüşdünü ispat etme devri olduğu için Abbâsî halifesi Mutevekkil'in yanına vardı, Türk asıllı sanatkâr vezir İbn Hâkân Feth'in himayesini gördü; ancak Mutevekkil ve veziri ölünce Buhturî'nin talihi tersine döndü ve yine doğduğu yere geldi; Menbec'de vefat etti. *Kitâbu'l-Hamâse* adlı bir eseri ve kalınca bir Divan'ı vardır.

- 166 **Ebûbekir Ahmed Sanavberî:** (ö: 334 h./ 946 m.) Antakyalı şair. Hamdânîler devrinin pastoral tasvir konusunda önde gelen şairlerindendir. Bahçelerin ve çiçeklerin şairidir. Söylediği şiirler Sûlî tarafından derlenmiştir. Halep, Antakya ve Dimaşk arasında yaptığı yolculuklar onda karşı konulmaz bir tabiat tutkusu oluşturmuş; hareket, heyecan ve rengin şiirini böyle doğurmuştur. Eseri *Raodnyyât* adıyla bilinir.
- 167 **Ebu'l-Feth Kuşâcîm:** (ö. 360 h./ 970 m.) İranlı yahut Hind asıllıdır. Filistin'e yerleşmeden önce yakın dedelerinin Irak'tan geldiği söylenmektedir. Kudüs, Dimaşk, Halep, Bağdat ve Mısır arasında gezdi; Hamdânîlerin sevgisini kazandı; aşçılığa, şarkı söyleme sanatına ve nedimliğe dair kitaplar yazdı. Şiirinde gerçekçi ve tasviricidir.
- 168 **Kınnesrîn:** Ebu'r-Reyhân Bîrûnî, buranın eskiden Benî Rebîa kabilesinin yurdu olduğunu söylemektedir. İslâm fetihlerinin ilk yıllarında karargâh olarak kullanılmaktaydı; zamanla güçlü bir merkeze dönuştüyse de Halep'in idarî bakımından yıldızı parlayınca burası zayıfladı ve harap oldu.
- 169 **Antakya:** Antakya, 491 h./ 1098 m. yılında Haçlı seferleri münasebetiyle Franklar tarafından denizaşırı kurulan ilk prenslik idi. 666 h./ 1268 m. yılında Zâhir Baybars burayı fethetti. Bu operasyonla Avrupalı Hristiyanların Ortadoğu'daki egemenlikleri son bulmuştu. Antakya bu tarihten sonra eskisi kadar güçlü bir ticaret ve kültür merkezi olamadı. 1266'da Memlûk Türklerinin eline geçen şehir, Osmanlıların Ortadoğu sahnesine çıkmasıyla yine Türklerin elinde kaldı ve bu Cumhuriyet'ten sonra da devam etti.
- 170 **Sis:** Kilikya Prensi Rupenid tarafından 472 h./ 1080 m. yılında Çukurova civarında kurulan Ermeni Krallığı'na İslâm tarihçileri Memleket-i Sis adını vermişlerdir. Zaman zaman Haçlılarla anlaşmalar yaptı ve Moğol egemenliğini tanıyarak onlara vergi ödedi; daha sonra 24 Ağustos 1266'da Baybars'ın vurduğu darbeyle artık cizyeyi Memlûklere ödemeye başladı ve stratejik açıdan önemsiz hâle geldi. Bundan böyle Küçük Asya siyasetinde adı geçmez oldu.
- 171 **Bağliye:** Aslı, eski İran para sistemine dayanan birkaç miskal ağırlığında bir sikkedir.
- 172 **Amk ya da Umk:** Hatay civarında Amık ovası diye bildiğimiz geniş mıntika.
- 173 **İsmailiye ve Fidâviye:** İsmailiye, Şiîliğin çeşitli kolları arasında kendine özgü ritüelleri tamamen sistemleşmiş, müntesipleri bugüne kadar gelebilmiş bir yoldur. Fidâviye ise bu kol içinde eylem, strateji ve ideolojisi Hasan Sabbah (ö. 518 h./ 1124 m.) tarafından geliştirilmiş olan bir gruptur. Komite kurma, vurucu tim oluşturma, ayaklandırma ve benzeri faaliyetlerde ustalaşmış olan bu grubun fertleri, ses getiren büyük eylemlerini yapmadan önce haşhaş alırlarmış; bu yüzden onlara "Haşşâşîn" denilmiştir.
- 174 **Karâ Sunkur:** siyasî ihtirasları olan Çerkes asıllı cesur bir emir idi. Mansûr Kalâvûn zamanında alınmış memlûklerden olduğu için isminin ardına "Mansûrî" sıfatı eklenerek anılır. Melik Nâsır'dan kaçıp saygın bir siyasî mülteci olarak İlhanlı Moğollarına sığındı ve nihayet 728 h./ 1328 m. yılında Merâğa'da öldü. Zehebî'nin anlattığına göre tecrübeli, dâhi bir siyasetçi ve asker idi; ancak Şam valisi olduğunda rüşvet almaktan ve zulmetmekten çekinmemiştir. Buna rağmen halk, şairler ve yazarlar arasında kahramanlığına, adaletine ve dindarlığına dair efsânevi şeyler anlatılırdı.
- 175 **Melik Eşref Halîl:** Eşref, meşhur Memlûk hükümdarı Nâsır'ın kardeşlerindendir. 689 h./ 1288 m. yılında başa geçti; çetin bir muhasaradan sonra Akkâ'yı aldı, Suriye ve Lübnan kıyılarındaki Haçlı artığı krallık ve karargâhlara korku saldı, şairler ve yazarlar tarafından övgüyle anıldı, 692'de Emir Mühennâ b. İsa'yı yakaladı ve Kal'atü'l-Cebel zindanına koydu, Çukurova Ermeni Krallığı'na (: Memleket-i Sis) sefer düzenledi; nihayet 692 h./ 1293 m. yılında Emir Baydarâ, Dimaşk valisi Lâcîn ve Halep valisi Karâ Sunkur tarafından düzenlenen bir suikastla Eşref'in hayatına son verildi. Otuz yaşında ölen ve üç yıl iki ay gibi kısa bir taht hayatı olan Eşref yakışıklı, uzun boylu cesur, askerî zekâsı ile dikkat çeken cömert biriydi.

- 176 **Mühennâ b. İsa Mühennâ Emîrû'l-Arab:** Soyca Arapların Tayy kabilesine mensup olan İbn Mühennâ, bölgeye hâkim olan Selçuklu artığı Atabeklerden beri Suriye çöllerinde hüküm sürmesine izin verilmiş bir aileden geliyordu ve Mısır Memlûkleri tarafından kendisine iktâ bağlanmış saygın bir emir idi. Zira İlhanlı Moğollarına karşı Mısır Hükûmeti'ni tutuyordu. Ancak dostu Kara Sunkur'la yaptığı ittifak onu sıkıntılı duruma düşürdü; İlhanlılara sığınmak zorunda kaldı ve 735 h./ 1335 m. yılında vefat etti. Zehebî onun mütevazı, haysiyetli, cesur bir kumandan olduğunu anlatır.
- 177 **Âkuş Efram Cerkesi:** Mansûr Kalâvûn'un memlûklerinden idi. Tekrar tahta geçen Nâsır onu Dimaşk'a vali yaptı ancak siyasi ve askerî bakımdan gücünü artıran Âkuş bunu belli edici hareketlerde bulundu. Nâsır ise onu tutmak istiyordu artık; böylece Efram, İbn Mühennâ ile birlikte İlhanlı sultanı Harbende'ye kaçtı ve 720 h./ 1320 m. yılında İlhanlı yurdunda vefat etti.
- 178 **Harbende (: Hudabende) ya da Olcaytu:** İlhanlı hükümdarlarından. 703 h./ 1304 m. ile 716 h./ 1316 m. arasında İlhanlı ülkesini yönetti. Kendisinden sonra Ebû Saîd Bahadır başa geçti.
- 179 **Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab:** Irak-ı Acem; İsfahan'dan Kazvîn, Hemedân ve Rey'e kadar uzanan ve aslında "Cibâl" diye bilinen dağlık bölgeye yanlışlıkla verilen isimdir. Yâkût Hamevî bu bölgeye yanlış isim verilmesinin sebebini izah ederken der ki: "Herhalde Selçuklu hükümdarlarından biri asıl Irak bölgesiyle beraber doğuda İran'da kalan mezkûr dağlık bölgeye de hâkim olunca ona Irak sultanı denildi ve sahib olduğu bütün arazi Irak namıyla isimlendirildi. Böylece Dicle-Fırat kıyılarında Irak-ı Arab denirken doğudaki bölgeye Irak-ı Acem denildi."
- 180 **Emir Dümurtâş (: Timurtaş) Çobanoğlu:** Bir zamanlar Moğolların Anadolu naibi olan ve otantik yazılışıyla Dümurtâş b. Cübân diye bilinen bu emir, Sultan Ebû Saîd'in korumaları eşliğinde bir aylık yolculuktan sonra 728 h./ 1328'de Kahire'ye geldi; büyük ikram ve saygıyla karşılandı sonra birden yakalandı ve aynı yılın Şevval ayının 3'ünde idam ettirildi. İbn Habîb onu cesur, cömert, etkileyici biri olarak vasfeder. Çobanoğlu'nun kendini mehdi gibi görmesi ve Anadolu'yla ilgili bazı düzenlemelere girişmesi tarih kitaplarında etraflıca anlatılır.
- 181 **Nusayrî Mehdisi Hâdisesi:** Tarihçi İbn Kaymaz Zehebî de bu olayın 717 h./ 1317 m. yılında vuku bulduğunu kaydederek şöyle diyor; "Lâzkiye taraflarında Nusayrî taifesinden, Mehdi olduğunu iddia eden biri çıktı. Üçbine ulaşan yandaşları ona bazen 'Beklenen Mehdi', bazen Hz. Ali, bazen de Muhammed Mustafâ diyorlardı. Bütün bir ümmetin kâfir olduğunu iddia eden bu adam epey bir kargaşa çıkardıktan sonra Memlûk askeri tarafından perişan edildi; 120 civarında Nusayrî öldürüldü."
- 182 **Lâzkiye:** Suriye'nin Akdeniz'e açılan kapılarından olan Lâzkiye, Türkiye'ye çok yakındır. Tarihi, antik çağa uzanan bu şehrin surları Salâhaddin tarafından -bölgenin Haçlılardan geri alınışı esnasında- yıktırılmıştır.
- 183 **Gemileri gasbeden kral:** *Kur'an-ı Kerim*'de Kehf Sûresi'nin 78. âyetinde bahsedilen krala işaret ediliyor.
- 184 **Deyr-i Fârûs:** Ebu'l-Fidâ bu manastırdan bahsederken mimarisinin gayet güzel olduğunu, daima meskûn bir mahal olup hiç terk edilmediğini bildirir.
- 185 **Markab Kalesi:** 453 h./ 1062 m. yılında inşa edildi, daha sonra Haçlılar tarafından ele geçirildi ve ismi Margo'ta çevrildi; nihayet Memlûk sultanı Kalâvûn 684 h./ 1258 m. yılında burayı geri aldı. Banyas yakınlarındaki bu yapı günümüzde de ziyaret edilmektedir.
- 186 **Akra' dağı:** Aslında Cebel-i Lübnan yolunda değildir; Lâzkiye'nin kuzeyinde olan bu yüksek nokta (1739 m.) ve Bilâdüşşâm'ın en yüksek noktası da değildir. Bugün Türkiye-Suriye sınırındadır ve Kas dağı diye bilinmektedir.
- 187 **Cebel-i Lübnan:** Lübnan'ın yaslandığı dağlara verilen genel isim. En yüksek nokta kuzeyde Deyr-i Kadib tepesidir (3070 m.). Lübnan dağlarının etekleri turuncgiller

- bakımından çok zengindir. Bugün daha çok bağlarıyla meşhurdur. Aslında biri doğu-
da (: Cibâl-ı Lûbnan Şarkıyye) diğeri batıda(: Cibâl-ı Lûbnan Garbiyye); birbirine
paralel iki dağ zinciri vardır. İkisinin arasında meşhur Bikâ vadisi (: Bekaa) yer alır.
- 188 **Baalbek:** Eski ismi Heliopolis olan bu şehrin geçmişi antikçağa kadar uzanır. Ebu'l-
Fidâ burada çok iyi korunmuş bir kale olduğunu, etrafının bağ-bahçe ve akarsularla
dolu bulunduğunu, –Azîzî'nin kitabından naklen– eski bir din olan Sâbiliğin
mukaddes mekânlarından birinin burada olduğunu bildirmektedir. Baalbek'teki
Jupiter Tapınağı'nın harabeleri bugün de turistleri çekmektedir.
- 189 **Hicrî 726 yılının Ramazan ayının 9'u;** 1326 yılının 9 Ağustos'u'na denk düşer.
- 190 **Dımaşk:** Bugünkü Şam. O çağda Bilâdü's-Şâm diye adlandırılan ve Suriye-Lûbnan-
Filistin'den oluşan geniş bölgenin idarî merkezi Dımaşk'tı.
- 191 **Gûta:** Sözlükte “verimli çukur ova” demektir. Gûta kelimesi zamanla Dmaşk'taki
verimli alanın adı olmuştur. Ebu'l-Fidâ o dönemdeki Dımaşk için şöyle der:
“Dımaşk, dünyanın en güzel ve tercihe şayan dört büyük 'gûta'sından birine sahip-
tir. Ancak en iyisi Dımaşk'takidir. Kuzeyinde Kâsiyûn dağı bulunur; en güzel
mekânlarından biri de Rabve'dir.”
- 192 **Muhammed b. Câbir Vâdî Âşî:** Ailesi Endülü'sün güneyindeki Vâdî Âş (: Guadix)
bölgesinden gelen; kendisi hicrî 683'te Tunus'ta doğan hadîsçi, şair, gezgin. 720 h./
1320 m. dolaylarında doğuya yönelerek gezilerine başladı; pek çok âlimden ders
aldı ve 749 h./ 1348 m. yılında Tunus'ta vebadan öldü. Beldeler hakkında “Kırkha-
dîs” mecmuası derleyenlerdendir.
- 193 **Şerefüddîn İbn Uneyn Dımaşkî:** Sultan Salâhaddîn Eyyûbî tarafından Dımaşk'tan
kovuldu; Salâhaddîn'in vefatından sonra Dımaşk'a girebilmesi için Melik Âdil tara-
fından ona tekrar izin verildi. Eyyûbîlerde bir dönem saray kâtipliği de yapan İbn
Uneyn, 630 h./ 1232 m. yılında vefat etti.
- 194 **Arkale Hassân b. Numeyr Kelbî:** Dımaşk'ın yerlisi olan bu şair, Salâhaddîn Eyyû-
bî'ye bir methiye yazmış, ondan ikibin dinar armağan almış, ancak bunu yiyeme-
den 567 h./ 1171 m. yılında ölmüştür.
- 195 **Cıllık:** İslâmdan önceki Arap krallıklarından Gassânîlerin siyasî merkezi olan Cıl-
lık, Arap edebiyatında 'gûta'nın eş anlamlısı olarak sıkça kullanılır; böylece o mekâ-
nın eski şânına gönderme yapılır. Kelime, Türkçe “çalılık”a benziyor; en eski kökle-
ri araştırılmalı.
- 196 **Şâme;** aynı zamanda tendeki “ben” manasına geldiği için Arkale'nin ikinci dizesin-
de cinas vardır
- 197 **Zevrâ:** Bazılarına göre Dicle'nin, bazılarına göre ise sadece Bağdat'ın batı yakasına
verilen isimdir.
- 198 **Dımaşk'ta Cumartesi günleri:** Cumartesi o dönemde gezip tozma günüydü. Fas ve
Endülü's'te ise Cumartesi ve Pazar dinlenme ve gezme günleriydi. Ebu'l-Hasan
İbnü'z-Zekkâk gibi ünlü şairler de Cumartesi ve Pazar günlerinin güzelliğini işleyen
dizeler söylemişlerdir.
- 199 **Velîd b. Abdülmelik b. Mervân:** Emevî halifelerinin altıncısıdır; babası Abdülme-
lik vefat ettikten sonra tahta oturdu, Musa b. Nusayr ve Târik b. Ziyâd onun gözde
kumandanlarındandı.
- 200 **Roma Yapısı Minareler:** Birincisi evvelce eski kilisenin çan kulesiydi, ancak 739 h./
1339 m. depreminden sonra tamamen yıkılmış ve yerine yeni bir minare yapılmış-
tır; ikincisi ise Velîd'in inşaat esnâsında yardım aldığı Bizanslıların eseridir
- 201 **Zeyâlîa:** Bugün Somali'de bulunan Zeyla' bölgesinden gelenlere o günlerde Zeyâlîa
denilirdi. Buna benzer bir isimlendirme hâlen Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde mev-
cuttur; câmi yakınında Türk öğrencilerin ta eskiden beri kalıp yerleştiği bölüme
Revâku'l-Etrâk; Mağrip (: Fas) kökenlilerin kaldığı bölüme ise Meğâribe denilir.
- 202 **Zekeriyyâ (as) ile ilgili âyet;** Meryem Sûresi (19. sûre) 7. âyet.

- 203 **Udûl Müessesesi:** Bilirkişi veya tarafsız ağırbaşlı saygın kimselerden oluşan tanık heyetine Udûlü'l-Müslimîn, Şuhûdü'l-Udûl vs. isimler verilir. Osmanlılar zamanında da mahkemelerde bu tür bir heyetin imzası olmadan verilen karar uygulanmazdı.
- 204 **Saatler Kapısı:** Burada su ile çalışan saat sistemini Nûreddîn Mahmud Zengî (ö: 569 h./ 1174 m.) yaptırmıştır.
- 205 **Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman Kazvîni:** İslâm dünyasının çoğu bölgesinde ve Osmanlı'da Arap diliyle ilgili olarak okutulan klasik kitaplardan *Telhîs*'in yazarı. Celâleddîn Kazvîni hicrî 666'da Musul'da doğdu, babası ve kardeşleriyle Anadolu'ya yerleştiler, dinî ve akli ilimlerde tüm akranlarını geçti, hukukta derinleşti ve yirmi yaşına basmadan kadılık makamına getirildi. Daha sonra Dimaşk'a yerleşen Celâleddîn burada Fârûkî, Eykî, Bîrzâlî gibi hadis otoritelerinden ders aldı ve kadî oldu. 727 yılında Memlûk hükümdarı Nâsır tarafından Mısır başkadılığına tayin edildi; fakirlere, kimsesizlere ve bilgi peşinde koşan zeki gençlere yardım etti. Oğullarının sefahat içindeki yaşamı onu çok üzdü, bu yüzden kariyerini kaybetti; tekrar Şam kadılığına getirildi ve 739 h./ 1338 m. yılında vefat etti.
- 206 **Âlâeddîn Ali b. İsmail Konevî:** Hicrî 668'de Konya'da doğdu, 693'te Dimaşk'a geldi, İkbâliye Medresesi'nde dinî ve akli ilimleri okudu, daha sonra Kahire'ye geldi ve Saîdüs's-Suadâ Hangâhı'nda yönetici oldu. Burada devrin en meşhur hocalarından usûl, tefsir, fıkıh ve tasavvuf dersleri aldı. 727 yılında Şam kadılığına geldiğinde yirmi beygir yükü kitabı da beraberinde getirmişti. Fıkıh, Arapça ve tasavvufa dair kitaplar yazdı.
- 207 **Şemseddîn Muhammed b. Süleyman b. Kufî:** Mağrip'ten gelmiş, Mısır'da ders almış, Dimaşk'a yerleşmiş ve hukukî mevzûlarda derinleşmişti. Dilinde Mağrip lehçesinin etkileri hissedilirdi; C harfini Z gibi, Y harfini S gibi telâffuz ederdi. 743 h./ 1343 m. yılında vefat etti.
- 208 **Samsâmiye Medresesi:** Mâlikîlerin yoğunlaştığı bir merkezdi. İbn Kesîr'in bildirdiğine göre dönemin nüfuzlu adamlarından 701 yılında Müslüman olan Şemseddîn Gabriyel Esmerî oraya başışta bulunmuş ve hoca tayin etmiştir. Genellikle Endülüş ve Faslıların toplandığı bu üniversitede İbn Teymiyye gibi meşhurlar da ders okumuştur.
- 209 **İbn Teymiyye:** Bazı araştırmacılar buradaki olaya İbn Battûta'nın şahitlik etmesinin mümkün olmadığını, zira o tarihte İbn Teymiyye'nin zindanda bulunduğunu savunmuşlardır. İbn Teymiyye 10 Rebîülevvel 661 h./ 22 Ocak 1263'te Harrân'da doğdu. Yedi yaşına bastığında Moğollar Harrân'ı istilâ etmişti; ailece Dimaşk'a göç ettiler. Burada Arap edebiyatı, hadis, fıkıh, tarih gibi alanlarda dördü kadın olmak üzere ikiyüzden fazla hocadan ders aldı. Alabildiğine dikbaşlı; doğru bildiğini en katı ve sarîh ifadelerle söylemekten çekinmeyen biriydi. O dönemde artık belirli bir sistematîğe kavuşmuş nazarî tasavvuf erbabına karşı ağır tenkitler yöneltti, fıkıh ve akaitte ilk devre dönüş sloganı altında kendi dostlarını bile şaşırtan aşırı fikirler ile ri sürdürdü, hayatının en verimli dönemi hapislerde geçti, dinin kelâmla savunulamayacağına inandığı için kelâmcılara karşı –Sünnî bile olsalar– son derece sert hücumlarda bulundu; felsefeye karşı amansız bir düşman kesildi. Halkın evliya kabirlerine gösterdiği aşırı saygıyı tevhide aykırı tehlikeli bir sapma olarak gördü. Dinî bilgisi gerçekten çoktu ama sınır tanımaz polemikçiliği, tasavvuf ve kelâm ehline karşı yürüttüğü kampanya onun bazı fikirlerinin de doğru anlaşılmasına yol açtı; yâranları ve talebeleri onu, bazı görüşlerini tashih etmesi için uyarırmışlar fakat o kabul ettiklerinden asla vazgeçmemiştir. 20 Zilkade 728 h./ 27 Eylül 1328'de zindanda vefat etti.
- 210 **Sultan Nûreddîn Medresesi:** h. 563 yılında Nûreddîn Zengî tarafından eski Emevî Saray'ın üstüne inşa edilmiştir.

- 211 **Ahmed b. Ömer Kurtubî (: İbnü'l-MüzeYYen):** İskenderiye'de hocalık yapmış Mâlikî fakihlerindendir. Usûl-i fıkıh ve hadîs alanlarında da otorite olan İbnü'l-MüzeYYen, ilk tahsilini Kurtuba'da tamamladıktan sonra doğuya uzandı ve İskenderiye'ye geldi. *Sahîh-i Müslim* olarak bilinen hadîs külliyyatını önce özetlemiş sonra da bu özeti şerh ederek eserine metinde geçtiği gibi *Müfthim* ismini vermiştir. 656 h./ 1258 m. yılında İskenderiye'de vefat etmiştir
- 212 **Arslan b. Ya'kûb Türkmânî (: Bozdoğan):** Ca'berli Şeyh Raslân diye de tanınan bu şöretli ermişin Dimaşk'taki kabri bugün bile ziyaret edilmektedir. Arslân b. Ya'kûb, Ebu'l-Beyân Bennâ ile beraber dönemin en mühim ve saygın sufilere aittir. 699 h./ 1300 m. yılında vefat etmiştir.
- 213 **Ahmed Rifâî:** Siyah giymekle ünlenmiş olup Rifâiyye tarikatının kurucusudur. Irak'ın Vâsît şehrine bağlı bir kasabada doğmuş, bu bölgede fıkıh, edebiyat ve tasavvuf eğitimi almış; daha sonra kendi yöntemini yaymaya başlamıştır. Rifâiyye tarikatı, bugün Somali'den Türkiye ve Endonezya'ya kadar çok geniş bir alanda yüzbinlerce müntesibi bulunan bir tarikattır. Ahmed Rifâî 578 h./ 1182 yılında yine Irak'ta, Ümmü Ubeyde köyünde vefat etmiş ve oraya gömülmüştür.
- 214 **Ebü Medyen:** Ebü Medyen Şuayb, 515 h./ 1121 m. civarında Endülü'sün İşbiliye (: Sevilla) şehrinde doğdu. Küçük yaşta yetim kaldı, ilim tahsili için önce Tanca'ya sonra Sebte ve Merrâkeş'e geçti; nihayet Karaviyyin Câmii'nde fıkıh tahsil etti. Gazalî'nin İhyâ'sını ve Hâris Muhâsibî'nin *Riâye'sini* o devrin en büyük üstatlarından okuyan Ebü Medyen, hac dönüşünde Bicâye taraflarına yerleşti. Ebü Zekerîyyâ Câmii'nde verdiği derslere yüzlerce insan katılmaya başlamıştı. Dönemin hükümdarı Ebü Yusuf Ya'kûb onun siyasî gâileler çıkaracağından kuşkulandı ve nazik bir şekilde Merrâkeş'e gönderilmesini emretti. Tilimsan yakınlarında hastalandı, 594 h./ 1197 m. yılında Ubbâd köyünde vefat etti.
- 215 **Ümmü Kültûm (: Gülsüm):** Hz. Fâtıma'nın kızıdır. İbn Cübeyr, Ümmü Kültûm'un kabrinin Dimaşk'ın güneyindeki Râviye köyünde olduğunu belirtmiştir.
- 216 **Seyyide Sükeyne:** Hz. Hüseyin'in kızı olan Hz. Sükeyne, Kerbelâ faciasından sağ kurtulabilmiş, epey bir süre yaşadıkdan sonra 117 h./ 735 m. yılında Medine'de vefat etmiştir. Zaten İbn Battûta da "dediklerine göre" diyerek ihtiyatlı konuşuyor.
- 217 **Erîha:** Beyt-i Makdis'e bir gün uzaklıkta bir köy idi. Bugün Jericho diye bilinen yerdir ve Yahûdilerin mukaddes mekânlarından. İsrâilîoğullarının kitaplarında cehbarların (: büyük zorbaların) yurdu olarak geçer. Yûsa b. Nûn'un ilk fethettiği Suriye toprağıdır.
- 218 **Dimaşk'taki büyük vebâ:** İbn Battûta'nın bu ziyaretinde verdiği vebâ olayı, aslında seyahatinden dönerken yaptığı ikinci ziyaretinde, yani 747 h./ 1347 m.de vuku bulmuştur.
- 219 **Argûn Şâh Nâsirî:** İlhanlı hükümdarı Ebü Saîd tarafından Mısır'a gönderilen kabiliyetli bir siyasetçiydi; Melik Nâsir'ın yüksek rütbeli adamlarından biri hâline geldi. Bir ara mabeyincilik bile yapmıştı. Sonra Safed'e vali oldu, arkasından Halep valiliğine getirildi. Yıldızı iyice parlayan Argûn nihayet Dimaşk'a tayin edildi. İbn Hacer'e göre Mısır'dan gelen bir fermanla tutuklandı ve 750 h./ 1349 m. yılında feci bir baskınla öldürüldü. İbn İyâs, *Bedâiu'z-Zühûr*'da onun başına gelenlerin Cabuga adlı başka bir emir tarafından tezgâhlandığını söyler.
- 220 **Sâlihiye Mahallesi:** Meşhur Kâsiyûn dağının eteklerine yaslanan bu mahalle bütün şehre tepeden bakar ve Mısır Türk Memlûklerinin ilk hükümdarının annesi Sultan Şeceretüddür, Muhyiddin İbn Arabî, Gramerci İbn Mâlik gibi ünlülerin kabirlerini içinde barındırır.
- 221 **Neyreb:** Yâkût Hamevî, Dimaşk'tan yarım fersah uzaktaki bu kasabanın, çok güzel bahçelere sahip olduğunu belirtir.

- 222 **Gelinlere çeyiz hazırlayan vakıflar:** İslâm tarihinde vakfın hizmet verdiği sahalar arasında hattatlarla mürekkep sağlamak, borcunu ödeyemez durumda olanların borcunu ödemek, yaşlı kayıkcı ve hamalların iâşesini karşılamak, çocuğuna oyuncak alamayacak derecede fakir ana-babalara oyuncak vermek, sakat ve aç hayvanları barındırmak, elverişli binalara kuş evleri yaparak kuşların bakımını yürütmek gibi başlıklar da vardır.
- 223 **İmâdüddîn İsmail Kayсарânî:** Dımaşk'ın saygın ailelerinden olan Kayсарânîlerden gelen İmâdüddîn, 714'te Halep sirkâtipliğine atandı; daha sonra Dımaşk emiri Tinkiz'in ferman kâtipliğini yaptı ve 736 h./ 1336 m. yılında vefat etti.
- 224 **726 yılının Ramazan ortası:** 15-28 Ağustos 1328'e tekabül eder.
- 225 **Kasım b. Muhammed Bîrzâlî:** Soyca Bîrzâla diye tanınan Berberî kabilesinden gelen bu ünlü âlim; kıraat, hadis, tefsir ve fıkıh alanlarında uzmandı. 739 h./ 1339 m. yılında vefat etti.
- 226 **Rivayet zinciri:** Burada klasik semâ yönteminin dayandığı zincir görülüyor. Hadis, Peygamber sözü olması itibarıyla son derece mühüm bir meseledir ve ilk alındığı raviden son aktarıldığı şahsa kadar tüm rivayet zincirinin mümkün olduğunca açık seçik olması gerekir.
- 227 **Âişe Harrânî:** Geçimin terzilikle sağlayan bu ünlü bilgin h. 647 yılında doğdu, hadis ilminde uzmanlaşmış bir ailede büyüdü; kardeşi Muhâsin de büyük muhaddislerdendi. Zehebî onun son derece kanaatkâr ve iyi bir hadis araştırmacısı olduğunu belirtir. 736 h./ 1336 m. yılında vefat etmiştir. O dönemde özellikle tarih, edebiyat, *Kur'an* kıratı ve hadis ilminde uzmanlaşmış çok sayıda hanım bilgine tesadüf edilmektedir.
- 228 **Zeyneb binti Kemâleddîn Makdisî:** 646 h./ 1248 m. yılında doğan Zeyneb çağının en büyük kadın muhaddisiydi. Muhammed b. Abdülhâdî, İbrahim b. Halîl, Ahmed b. Abdüddâim gibi uzmanlardan hadis semâ etti; İbrahim b. Mahmud, Ebû Nasr İbnü'l-İllîk, İbnü's-Sîdî gibi Bağdatlı âlimlerden icâzet aldı. Zehebî onun talebelerinin sayılamayacak kadar büyük bir kitle oluşturduğunu söyler ve 740 h./ 1339 m. yılında 90 küsur yaşında vefat ettiğinde geriye muazzam bir öğrenci kitlesi ve göz kamaştırıcı bir hadis araştırması bıraktığını ekler.
- 229 **Yediyüzyirmialtı yılının Şevval ayının başı:** 1326'nın Eylül ayının başına denk gelir.
- 230 **Zur'a ve Hûran (: Hôrân):** Zur'a veya Zuraa bugün Ezra diye bilinen yer olup "Le-cât" denen volkanik bölgenin güneyindedir. Hûrân veya Hôrân ise Dürzîlerin yaşadığı mıntıkaydı ve idarî merkezi o çağda Busrâ'ydı..
- 231 **Kerek Kalesi:** 540 h./1145 m. yılında Haçlılar tarafından inşa edildi. Eyyûbiler 583 h./1188 m. yılında burayı aldılar. Gayet sağlam ve yüksek bir yapıdır. Ebu'l-Fidâ gibi tarihçilerin aktardığına bakılırsa o dönemde eteklerindeki bağ ve bahçeler çok güzelmış.
- 232 **Salar:** Dönemin kudretli komutanlarındandı; ancak daha sonra hapsedilecektir. Bkz.; bir sonraki not.
- 233 **Baybars Şeşnikî Mansûrî ve Emir Sâlâr:** Baybars, Melik Eşref döneminde tabihâne emirliği yaptı; onun öldürülmesiyle derhal harekete geçti; Baydarâ ve diğer katilleri haklayan gruba katıldı; arkadaşlarıyla beraber Melik Nâsır'ın ondört yaşında ikinci kez tahta geçirilmesine yardımcı oldu. Böylece Memlûk Sarayı'nda çaşnigirlik yani yemek tadıcılığı görevi alan Baybars, çocuk yaşta ismen sultan olan Nâsır yerine devleti yöneten iki kişiden biri oldu; diğeri Sâlâr idi. Nâsır, bu iki tecrübeli siyâsinin yavaş yavaş onu saf dışı edeceklerini anladı; zira onu durmadan sıkıştırıyor, halkla ilişki kurmasını engelliyorlardı. Hac bahanesiyle Kahire'den çıkan Nâsır, Kerek Kalesi'ne yerleşti; bu durum Sâlâr ile Baybars'ı kızdırdı; "Ya geri dönersin yahut tahttan çekildiğini bildiren bir nâme gönderirsin!" dediler. Nâsır herhangi bir belge göndermedi ama Kerek'ten de çıkmadı. Bu kritik durum sebebiyle Memlûk kumandanlar arasında bir istişâre meclisi kuruldu; bu mecliste Baybars veya Sâlâr'dan biri-

nin başa geçmesi gerektiği belirtildi. İlk teklif Sâlâr'a yapıldı ama o eski teşebbüslerden ders aldığı ve "yeterli taraftar bulunmadan tahta talip olma"nın darağacına varma anlamına geldiğini bildiği için teklifi geri çevirdi, Baybars'a beyat etti. Baybars başa geçti ama Nâsır'ın popülaritesi ve kurnazlığı karşısında tutunamadı; nihayet gönüllü olarak tahtı bıraktığını söyleyip kaçtı fakat Nâsır'ın taraftarları onu yakaladılar. Sâlâr hapsedildi, Baybars 709 h./ 1310 yılında idam edildi.

- 234 **Tebûk:** Hırc ile Şam bölgeleri arasında kaynak suları, hurması ile dikkat çeken muntika. İslâm tarihinde burası, Tebûk Gazvesi'yle bilinir.
- 235 **Uhaydır vadisi:** Ahdar da denilen bu derin vadinin orta yerinde bir zamanlar Peygamberimizin yaptırdığı bir mescit olduğu anlatılır. Bu nokta o zamanlar Tebûk'e dört menzil uzaklıkta imiş.
- 236 **Semûm Yeli:** Semûm yeli güneyden esen sıcak ve zehirli rüzgâr demektir; Türkçede "sâm yeli"ne tekabül edebilir. Muhammed Bin Hamza'nın 15. yüzyıl başlarında satırrası çeviri usûlüyle hazırladığı *Kur'an* mealinde "issi yil, katı issi yil, od" (: sıcak yel, çok sıcak yel, ateş) şeklinde çevrilmiştir.
- 237 **Birket-i Muazzam:** Eyyûbilerden Dimaşk sultanı ve meşhur Salâhaddin'in kardeşi olan Melik Muazzam İsa (saltanatı: 1218-1227 m.) tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.
- 238 **Ağlayan ağaç (: Ciz'u'n-Nahle):** Hacılar, Mescid-i Haram ziyaretine Bâbü's-Selâm'dan başlarlar. Bu kapı mescidin batı duvarının güney köşesinde, Peygamberimizin kabrine yakındır. Ağlayan ağaçtan ise bugüne bir şey kalmamıştır. Konu, seyyah tarafından minberle ilgili kısımda yeniden ele alınacaktır. Ağaç hâdisesi, 9 h./15. m. yüzyılın tarih ve hadis bilginlerinden İmam Kastallânî'nin ünlü siyer kitabının Şâir Bakî tarafından yapılan çevirisinde, mucizeler bâbında anlatılmaktadır.
- 239 **Hicret takviminin başı:** Hicret takvimi, Peygamberimizin 15 Temmuz 622'de Cuma günü Mekke'den ayrılmasıyla başlamaktadır. Hz. Peygamber Rebiülevvel'in sekizinci gününde Medine'ye varmıştır ki, 20 Eylül 622'ye tekabül eder
- 240 **Ebü Eyyûb Ensârî:** Hazrec kabilesinin Neccaroğulları kolundan gelen bu meşhur sahâbi Akabe Biatı'na katılmış yetmiş kişidir. H. 52 / m. 672'de İstanbul'u muhasara eden İslâm ordusuna katılanlardandı, burada vefat edince şehrin surları dibine gömüldü. Tarihi kaynaklara bakılırsa Bizanslılar da bu kabrin olduğu yere hürmet gösteriyorlardı. Ancak Latin istilâsıyla şehrin pek çok kilise vs. dinî yapılarıyla beraber burası da harap edilmiştir. İstanbul, 857 h./ 1453 m. yılında fethedilince Hz. Eyyûb'un kabri Akşemseddin tarafından tekrar belirlenmiştir.
- 241 **Bizans'tan mimar getirilişi:** Bu konu, Makrîzî gibi İslâm tarihçilerince de doğrulanmış ve ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.
- 242 **Ebü Abdullah Muhammed Garnâtî:** Bu şahıs gerçekten yaşamış, tıp vs. çeşitli ilimlerde şöhretiyle öne çıkmış bir şahsiyettir. Dönemin biyografi uzmanlarından İbnü'l-Hatîb şöyle diyor: "Ebü Abdullah Muhammed güzel huylu, zarif bir insandı; tıptan anladı. Kendi şehri Gırnata'da saygın âlimlerden olan Ebü Abdullah hacca gitti, orada da ününü duymayan kalmadı, nihayet Medine hizmetkârlarının başı oldu; ancak başına gelen bir hâdiseden sonra cinsiyet uzvunu kesti; sakallarını da kazıttı! Bu adam 750 h./ 1350 m. yılından sonra vefat etmiş olmalıdır."
- 243 **Kâdî 'İyâd b. Musa b. 'İyâd:** Peygamberimizle ilgili meşhur *eş-Şifâ bi Ta'rîf-i Hukûki'l-Mustafâ* kitabının yazarı. Osmanlı'da ve neredeyse tüm İslâm dünyasında en çok okunan, üzerine şerh yazılan siyer kitabıdır *Şifâ*. Zamanın hadis ve tarih alanlarında öncü bilginlerinden olan Kâdî 'İyâd, Sebte ve Gırnata'da kadılık yapmış, h. 544 / m. 1149 yılında Merrâkeş'te vefat etmiştir.
- 244 **Usfân:** Mekke'den 36 mil uzaklıktaki bu güzel mekân Bekrî'nin ifadesiyle o zamanlar büyükçe bir köy imiş. Suyu ve yeşilliği mebzul olan bu muntika eskiden Benî Mustalık kabilesine aitti.

- 245 **Mukl Ağacı:** Akgünlük ağacı; Dûm ve Kazm diye de bilinir.
- 246 **İbn Battûta'nın ilk haccının tarih olarak karşılığı:** Çek araştırmacı İvan Hrbek'e göre seyyahımız bu ilk haccını 20 Zilkade 726 h./ 18 Ekim 1326 m. tarihinde yapmış oluyor. İbn Battûta bu bölümün tafsilat gerektiren kısımlarında da Seyyah İbn Cübeyr'den faydalanmıştır.
- 247 **Muhammed b. Abdullah b. Ahmed Ebu'l-Velid Ezrakî:** Dede ve torun olmak üzere iki Ezrakî vardır. Birincisi yani Ahmed Ezrakî, (ö: 222 h./ 837 m.) Mekke'yle ilgili tarihi ve coğrafi malûmatı uzun emeklerle toplamış; torun Muhammed Ezrakî ise bunları konularına göre tedvin ederek mükemmel bir şehir tarihi ortaya koymuştur. Yemen asıllı olan bu âlimin *Ahbârü Mekke* adlı eseri Arabistan tarihi ve coğrafyası hakkında önemli kaynaklardır. Torun Ezrakî 250 h./ 865 yılında vefat etmiştir. Mekke Medine ve Arabistan tarihini yazan Eyyûb Sabri Paşa da Ezrakî'nin eserinden ziyadesiyle faydalanmıştır
- 248 **Dâru'n-Nedve:** Kadim Mekkelilerin istişare mekânı olan asıl Dâru'n-Nedve çok önce harap olmuş ve 281 h./ 894 m. yılında Abbâsilerden Mu'tadîbillah tarafından yeniden inşa edilmiştir. Seyyah Abderî de bu sonraki binanın Mescid-i Haram'a eklendiğini ve Hicr ile Altınoluk'un tam karşısında bulunduğunu söyler.
- 249 **Altınoluk:** Mekke Medine tarihçisi Eyyûb Sabri Paşa bu çeşmeyi şöyle anlatıyor: "Beytullah'ın 10. def'a tecdidine müsaade etmiş olan Emevî hükümdarı Velid b. Abdülmelik tahta oturunca Mekke valisi Hâlid'e 30 bin altın gönderdi; bunların eritilmesiyle levhalar yapıp Kâ'betullah'ın Bâb-ı Muallâ Kapısı'nın kanatlarıyla Mizâb'ın (: Oluk) altın levhalarla kaplatılmasını emretmiş idi."
- 250 **Karmatî Baskını:** 317 h./ 929 m. de Karmatîler isyan çıkarak Kâbe'ye hücum ettiler ve Hacer-i Esved'i kırdılar; tetkik amacıyla onu alıp götürdüler. Çünkü o taşta insanları çeken mûknatsvârî bir güç olduğuna inanıyorlardı.
- 251 **Mescid-i Haram'ın kapıları:** Eyyûb Sabri Paşa, Mescid-i Haram'ın kapılarından bahsederken çeşitli yönlerle göre bir tasnif yapmış ve on sayfa ayırmıştır bu konuya. Girişte şöyle diyor: "Mescid-i Haram'ın ondokuz adet bâb-ı bülend-i cenabı vardır ki bu kapıların dördü şark, yedisi cenub, üçü garb, beşi şimal cihetlerine açılır." İbn Battûta burada 19. kapıyı unutmuş görünüyor. Bâb-ı Âli diye bulunan bu kapı üç ayrı kapıya açılmaktadır. Paşa, Bâb-ı Âli hakkında şöyle diyor: "Bâb-ı Âli'nin üç tâkı vardır ve tarihçiler arasında Benî Hâşim Kapısı adıyla meşhurdur."
- 252 **Akşehirli Seyyah Muhammed Celâleddîn:** Bu zât hem tarihçi hem de seyyahdır. Hicrî 665'te Akşehir'de doğan Muhammed Mısır'a gitmiş, oradan Fas'a uzanarak Endülüs'e geçmiş ve Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr ve Muhammed b. İsa gibi hocalardan ders almıştır. Son zamanlarını Medine'de geçiren Muhammed Celâleddîn Akşehrî 731 h./ 1331 m. yılında burada vefat etmiş. Anadolu kökenli bu seyyah âlimin Bakî Mezarlığı'nda yatanlarla ilgili *Ravda* namında bir eserinin bulunduğu belirtiliyor. İbn Hacer'in bildirdiğine göre doğunun ve batının pek çok şehrinde ve hâdiselerinden bahseden seyahatnâmesi birkaç cilt tutmakta imiş. Acaba bu eserden geriye bir şey kaldı mı?
- 253 **Safâ ile Merve:** Safâ ile Merve'nin tarihleri Hz. İbrahim'e kadar gider. Evvelce bahsedildiği gibi Hz. Hâcer'in oğlu İsmail'e su arayışı esnasında bu iki tepe arasında koştuğu rivayet edilir.
- 254 **Mudâd oğlu Hâris Cürhümî:** Bu adam Câhiliye dönemi meliklerinden olup efsanevî Arap tarihinin önde gelen şahsiyetlerindendir. Mes'ûdî'nin *Murûcu'z-Zeheb*'de bahsettiğine göre; İslâm gelmeden çok önce İsrâiloğulları dalga galga Hicaz'a; Mekke ve Yesrib çevresine yaklaşmaya başlayınca Kral Hâris derhal tedbir almış ve çetin bir savunma harbi yaparak İsrâiloğullarını hezimetle uğratmıştır. Onun, kadim Cürhümoğulları içinde Mekke'nin ilk hâkimi olduğu söylenir.
- 255 **Mekke emirliğinde Ebû Nümeyy oğulları:** Eyyûb Sabri Paşa Mekke'de emirlik yapanlara dair özel bir başlık açar ve konuyu detaylı bir şekilde anlatır. Ebû

Nümeyy'in soyu Mekke emirliğinde dördüncü tabakayı teşkil eden Şerif Ebû Azîz Katâde b. İdrîs'e dayanır.

- 256 **Erâk ağacı (Salvadore Persica):** Diş fırçalamada kullanılan ve liflerinde diş etini ve mine tabakasını güçlendirici maddeler bulunan bir ağaç türü. Misvâk kelimesi genel olarak dişleri temizleyen bütün ağaçlar için kullanılıyorsa da Erâk ağacı en yaygın olarak kullanılandır ve hadislerde de adı geçer. Hamt adı verilen meyvesi de yenilebilir.
- 257 **Muhtesib (: İhtisab işiyle görevli şahıs):** Pazar vs. mekânlarda gezerek umûmi teftiş yapan güvenilir uzman kişiye muhtesip denir. İhtisab yahut Hisbe müessesesi, İslâmın ilk yıllarından beri varolan bir müessesedir ve umûmiyetle iktisadî teftiş başlığı altında ele alınır.
- 258 **Sukutra adası:** "Sang du dragon" adıyla bilinen kızılâğaç zamkının üretildiği bu ada gerek coğrafi konumu gerekse ticarî ünü sebebiyle Ortaçağ sonlarında kitaplar da ismi sıkça geçen bir yerdir. Burası Yemen ile Afrika arasında bir adadır. Ebu'l-Fidâ'nın Mühellebî'den aktardığına göre o dönemde ada halkı Nastûrî Hristiyanı imiş. Burası şu anda Yemen'e bağlıdır.
- 259 Bu satırlar, İslâm dünyasının her tarafında yaygın olan mahya uygulamasının tarihine dair en eski kaynaklardandır
- 260 Milâdî 1326 Ekimî'nin son günlerine yakın görünüyor.
- 261 **Kâbe'nin ayağa kalkış yeri olmasıyla ilgili âyet** (Maide Sûresi 97. âyet): Buradaki kıyâm ifadesi müfessirlerin çoğu tarafından istifade vesilesi, inananların birbirleriyle buluşup tanışmaları, hayvanlarını kurban ederek yardımlaşmaları; kısaca dinî ve dünyevî işlerin inkişaf vesilesi şeklinde yorumlanmıştır. Âyetin devamında kurban edilen hayvanlardan bahsedilmesi, kıyâm kelimesinin Lâm ve Bâ harf-i cerleriyle kullanılışının işleri yürütme, bir meseleyle meşgul olma manasına gelmesi de lügat bakımından yukarıdaki yorumu destekler.
- 262 **Yediyüzyirmisekiz,** Milâdî 1328'e denk düşer.
- 263 **Yediyüzyirmialtı yılının Zilhicce ayının yirmisi:** Bu tarih, 17 Kasım 1326'ya denk düşer.
- 264 **Mahâra:** Çift taraflı tahtirevan demektir.
- 265 **Merîni Ebû Saîd ve İlhanlı Ebû Saîd:** İbn Battûta'nın ve İbn Cüzeyy'in İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd vesilesiyle kendi hükümdarlarından bahsetmeleri sıradan bir methiye değildir. *Seyahatnâme*'nin son bölümünde İbn Battûta'nın anlattığı ve tarihçilerin de tasdik ettiği üzere Merîni sultanı Ebû Saîd sosyal hizmetler ve kültür için cidden büyük yatırımlar yapmıştır
- 266 **Bağdat-Mekke arası vakıflar:** Bu civardaki vakıflar Eyyûb Sabri Paşa tarafından zikredilir; ancak Paşa, Selçukluları da unutmaz: "Bağdat ile Mekke-i Muazzama arasında Hârûn Reşid-i Abbâsî'nin zevcesi Zübeyde Hatun ile Sultan Melik Şâh-ı Selçukî'nin o kadar bina ve âsâr-ı celîleleri vardır ki kalem tarifiinden âcizdir."
- 267 **Kâdisiye:** Burası Sa'd b. Ebû Vakkâs önderliğindeki İslâm ordularının 15 h. / 637 yılında İranlıları yendiği muntakadır. Hiçbir zaman İbn Battûta'nın anlattığı gibi büyük bir yerleşim merkezi olmamıştır. Ebu'l-Fidâ anlatıyor: "Kâdisiye, hurması ve suyu bulunan küçük bir beldedir. Bu küçük belde ile Kûfe arasında 15 fersah vardır."
- 268 **Kaşânî tarzı taş ve seramik:** İran'da İsfahan'la Kum arasında yer alan Kaşân şehrine nispetle bu adı almıştır. Bu şehir, kızıl ve lâcivert seramikleri, şişe vesair kıymetli kapları, tuğlaları, dokumaları ve meyvesiyle ün yapmıştır. Türkçemizdeki "kâşâne" de buradan geliyor; sırça köşk, renkli camları olan yüksek ev manasında. Arapça metinde geçen "zelic" İspanyolca "azulejo" kelimesinin Arapçalaşmış hâlidir. İspanyollar da Farsça "lâjverd" (: lâcivert; lapis lazuli) kelimesini kendi dillerine "azulejo" şeklinde almışlardır.

- 269 **Yarlıĝ:** “Sâbit kanun” manasındaki “Yasak” (: Casah; Yasah) ile karıştırılmaması gereken bu Moğolca kelime “hükümdarın emirleri” demektir; yarlık ve carlık şeklinde de telâffuz edilir. Dönemin Memlûk Sarayı’nda başkâtip olarak görev yapan İbn Fadlullah Ömerî, çevredeki hükümdarlara nasıl ferman gönderileceğini izah ederken Yarlıĝ’dan bahseder. Kalkışandî de Yarlıĝ’ı hükümdarın fermanı diye tarif eder.
- 270 **Deveycir:** Deogir, Duveykır şeklinde söylenen bu kelime Hindistan’ın Dekken (: Deccan) bölgesindeki eski kale ve çevresidir. Burası Muhammed Tuĝluk tarafından yeniden düzenlenmiş ve Devletabad diye adlandırılmıştır. İleride bu gibi Hind şehirlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir.
- 271 **Havarnak ve Nu’mân b. Münzir:** Necef’ten yaklaşık 1,5 km uzaklıktaki bu köşk İslâm-dan önce hüküm süren Hîre krallığına ait idi. Özellikle Persler tarafından bölgeye idareci olarak tayin edilen Nu’mân b. Münzir’le (ö: m. 431) özdeşleşen bu yapıdan geriye bir şey kalmamıştır bugün. Ancak Arap edebiyatında şan, azamet ve şatafatın misali olarak çokça anılan bir yerdir.
- 272 **Şeyh Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ali Rifâî:** (ö: 578 h. / 1182 m.) Bu ünlü sufi hakkında daha önce 14. bölümde bilgi verilmişti
- 273 **Şeyh Ahmed Küçük:** Şeyh Ahmed Rifâî’nin torunlarından biri olduğu bildirilen bu zâtın lakabının Türkçe olması ve Anadolu’dan kalkıp gelmesi, herhalde çevresinde epey Türk derviş bulunmasından ileri gelmektedir. Nitekim onun soyundan bazılarının Anadolu’da Amasya civarında Sonisa’da oturduğu da İbn Battûta tarafından belirtilmektedir.
- 274 **İki Ahmedîye:** Metinde adı geçen gruba Ahmedîye dense de neticede Rifâîye’nin bir koludur ve Ahmedîye Tarikatı ile karıştırılmamalıdır Asıl “Ahmedîye-Bedeviye tarika-tı” Fas doğumlu olup Mısır’da tarikatını yaygınlaştıran Şeyh Ahmed Ebu’l-Fityân Bede-vî’nin (ö. h. 675) kurduğu tarikattır
- 275 **Serv / Sarv / Saru:** Metinde kastedilen ırmak Ganj’ın üst taraflarında Sarcu diye bilinen akarsudur.
- 276 **Şekâl:** Kelime Sanskrit kökenli “Varşa-kal”dan (: yağmur mevsimi yani varşa-ritu) gel-mektedir; “Varşik” aslında “yağmur mevsimiyle ilgili” demekse de zamanla mevsimlik, sezonluk gibi manalara gelmiştir. “Varş” ise yağmur demektir. Birûnî aslına daha yakın bir tarzda Berşekâl şeklinde almıştır bu kelimeyi ve hangi bölgelere, kaç ay yağmur yağ-dığını da izah etmiştir. *Tahkîku mâ li’l-Hind* adlı muhteşem incelemesinde.
- 277 **Haydariye:** Kutbeddîn Haydar tarafından kurulan tarikat. Genel âdet ve tavırları itibâ-riyle Kalenderîlere benzerler. Üstat Ali Şîr Nevâî güzelim üslûbuyla Kutbeddîn’i anla-tırken meâlen şöyle der: “Küçük yaşta cezbeyle gelmiştir. Bu istidadı sebebiyle Hâce Ahmed Yesevî, Horasan taraflarına gönderir onu. Daha sonra Zâve vilâyetine yerleşmiş; 618 h. / 1221 m. civarında vefat edince de onun türbesi oraya kondurulmuştur; Hayda-rî topluluğu kendilerini ona nisbet ederler.” Sonraki yüzyıllarda Haydariyye’nin çehre-si epey değişmiştir. İbn Battûta ileride yine bu konudan bahsedecektir.
- 278 **Basra Nahiv (: dilbilgisi) Ekolü:** Basra nahiv mektebinin üstadı Fars asıllı Sibeveyh’dir. Hicrî 2. yüzyıldan beri onun kitabı Arap dilbilgisinin en mühim kitaplarından biri sayı-lagelmıştır. Basra dilbilgisi ekolünün karşısında Kûfe ekolü yer alır. Bu iki ekol arasın-daki bazı nazarı problemler sonraki asırlarda da dikkat çekici polemiklere yolaçmıştır. Sibeveyh öylesine ünlüdür ki Fıkıh ilminde “Kitab” denince nasıl *Kur’an* anlaşılıyorsa Arap dilbilgisinde de “Kitab”, “Kitapta böyle diyor” denilince Sibeveyh’in Kitab’ı anla-şılır.
- 278a Hz. Ebûbekre, Habeş kökenli bir köle iken Hz. Peygamber tarafından azat edilmiş bir sahâbi idi. Peygamber onu ziyadesiyle severdi. Onun soyundan gelenler Basra’nın en mümtaz ailelerinden oldular.
- 279 **Bahr-i Fâris ve Körfez:** Herhalde İbn Battûta, Dicle ile Fırat’ın birleştiği Şattu’l-Arab bölgesini Fars denizinden çıkan bir halîç sanmış olmalı. Bahr-i Fâris; Fars denizi demek-tir ki bugün Fars Körfezi diye biliniyor.

- 280 **Kürtlerle Arapların soy bağı meselesi:** İslâmî dönemin başlarında Kürtlerin bir kısmı kendilerini “Arap soyundan gelen fakat dağlara ve derin ırmaklara gidip İranî kabilelerle karışarak bambaşka bir dil konuşmaya başlayan halk” olarak tarif etmiş; bu telâki bazı gruplarca bilâhare devam ettirilmiştir. Buna göre bir grup Kürt, Rebîa’ b. Nizâr b. Maad soyundan gelmekte; diğer bir kısmı da Mudar b. Nizâr’dan gelmektedir. Nitekim Mes’ûdî, *Murûc*’da bu söylentilere değinir. Ancak bu tür haberler klasik Arap coğrafyacıları tarafından tek doğru gibi değil; sadece bir rivayet şeklinde kaydedilmiştir. Kürtler, Arap coğrafyacılar tarafından Dahhak’ın zulmünden kaçarak dağlara sığınmış pek eski Fûrs ve Acem (: İranî kavimler) zümresinden sayılmıştır.
- 281 **Mâlû’l-Emîr (: Îzec):** İran’ın Lûristan bölgesinde deniz seviyesinden 1000 metre yükseklikte bir yaylada yer alan Îzec (: Êzeh), Hezâresblerin başşehriydi. Bugün Mâlemîr adıyla bilinen bu şehir daha önce bahsedilen Kârûn nehri kıyısında kurulmuştur. Ortaçağ Arap coğrafyacıları Îzec’in meşhur taşköprüsünü (: Kantara Hurrezâd) dünyanın harikaları arasında sayarlardı. Elam medeniyetinden kalma kabartmalarla da dikkat çeken şehir, evvelce bahsi geçen Şuşter’in doğusunda üç dört günlük bir mesafededir.
- 282 **Lûr ve *Lûristan hükümdarı (: Lûr-i Buzurg; Kürt asıllı Lûr Devleti):** Asıl Lûr veya Lor halkı eski İran halklarından. Seyahatnâme’de bahsi geçen Lûr ise Lûr-i Buzurg olarak bilinen Atabekler sülâlesinin devleti (: Hezâresbiler) olup merkezi Îzec’dir. Buradaki hükümdarların Atabek diye unvan alması Türk asıllı olmalarından değil, Selçuklu dağılırken oluşan küçük devletçiklerin hep bu unvanı kullanmalarından dolaydır. Fazlavî ismi ile tanınmış olan bu sülâle, adını Fazlôya adlı bir Kürt şefinden almıştır. Onun evlâtları Suriye’yi terkederek 1000’li yılların başında Lûristan’ın kuzeyindeki düzlüğe gelmişler; ilk reisleri Ebû Tahir ve onun oğlu Hezâresb’den itibaren son reisleri Gıyâseddin Kâûs b. Hûşeng’e kadar yani Cihangîr Emir Timur oğlu Şahrûh’un onları kovmasına kadar (: 15. yüzyılın ilk çeyreği) bu diyarda hükmetmeye devam etmişlerdir.
- 283 **Yediyüzyirmiyedi yılının Cumâdelahîre ayının ondördü:** 17 Mayıs 1327’ye denk gelir.
- 284 **Okıye denen ölçünün karşılığı:** Okka’nın altıda biri olan okıye lügatlarda tarif edilirken ratl denen ölçünün 12’de 1’i olduğu belirtilir. Okıye, aslen “uncia”dan gelmektedir; İngilizce “ounce” de bu köktendir. Halep okıyesi 320 gr’dır; Kudûs okıyesi 240 gr’dır; Beyrut, okıyesi 213 gr’dır.
- 285 **Kitâbü’l-Mesâbih:** Bu eser *Mesâbilhu’s-Sünne* diye bilinen kitaptır; yazarı meşhur fakih, muhaddis Hüseyin b. Mes’ûd Bagavî’dir. Soy olarak Horasan’ın Bagâ kasabasından gelen bu bilginin daha pek çok mühim eseri vardır. Bagavî, 510 h. / 1117 yılında vefat etmiştir.
- 286 **Sagânî ve kitabı Meşâriku’l-Envâr:** Eserin adı “Şevârik” değil *Meşâriku’l-Envâr*’dır. Yazarı, Radiyyüddin Hasan b. Muhammed Sagânî’dir. Lâhevr’de doğan bu bilgin 650 h. / 1252 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.
- 287 **Cemalüddin Hasan İbn Mutahhar Hillî:** Şîî İmâmîyye mezhebinin meşhur fakihlerinden olan İbn Mutahhar Hillî, Nasîruddin Tûsî’nin talebelerinden olup mantık ve felsefede de ün yapmış bilginlerdendir. *Nehcü’l-Hakk*, *Keşfü’l-Gumme* ve *Minhâcü’l-Kerâme* en meşhur eserlerindendir.
- 288 **Yediyüzkırksekiz yılının Rebîulahir ayı:** 1347 yılının Temmuz ayına rastlar.
- 289 **Şiraz hükümdarı Ebû İshâk Mahmud Muhammed Şâh Yincû:** Yincü Moğolcada mal ve mülkü, hâssa arazisini idare eden âmir demektir. Seyyah herhalde 1347 yılında beşinci ziyaretinde Ebû İshâk Mahmud Muhammed Şâh ile görüşmüş olmalıdır. Zira Ebû İshâk 743 h. / 1343 yılında Şiraz’a vali olmuştur.
- 290 **Ebû İshâk İbrahim Kâzerûnî:** Bu meşhur şeyh Anadolu’dan Güney Hindistan’a kadar geniş bir alanda etkili olmuş, müritlerini her yana salmış biriydi. Çin’de bile

- müritleri vardı. 426 h./ 1035 m. yılında vefat etmiştir ve kabri hâlen Kâzerûn'dadır. İbn Battûta ileride birkaç kez daha bu şeyhten bahsedecektir
- 291 **Hint menni (: batmanı):** Aslında bir Hind batmanı 15 kg 284 gr'dır. Ancak burada İbn Battûta, bir batmanın 25 ratl tuttuğunu düşünmüş olmalı; böylece yüklenen mal takriben 162 kg oluyor. Seyyah bir batmanın 15,284 kg tuttuğunu kabul etseydi yüklenen mal 2000 kg civarında olurdu ki bu da mümkün gözüküyor.
- 292 **Mısır ratlı:** Bir Mısır ratlı, 450 ilâ 500 gr arasındaydı.
- 293 **Khor;** körfez, deltamsı nehir ağzı anlamına da gelir.
- 294 **Kûşân:** *Ruhle* şârihi Tâzî, katık manasına gelen bu kelimenin Körfez ülkelerinde "Kâri" kelimesiyle karşılandığını söylüyor ve Kûşân ile Mısır'ın mahallî yemeği hâline gelmiş "küşeri" arasında ilişki olup olmadığını soruyor. Mısır'da Hân-ı Halîlî civarında küşeriyle meşhur bir lokantada Hind kökenli olan bu yemekten yedim! Âdet olduğu veçhile, ardından bir sütlaç kaşıkladım. Makarna, nohut, mercimek ve pilâvı birbirine katıp üstüne acı biberle karışık domates sosu ve kıtır kıtır soğan kızartması eklenerek yapılan gayet leziz bir yemek. Ancak İbn Battûta'nın Kûşân dediği şey herhalde tabanı oluşturan makarna, nohut vs. değil de üste ekilen biber, domates sosu ve soğan kızartması gibi şeyler olmalı; zira bu ikinci kısım tam da iştah açıcı diye tarif edilebilir şeylerden oluşuyor. Türkiye'nin bazı yörelerinde ekmek banarak yenilen bu tip etli veya etsiz soslara umumi bir ifadeyle "tirit" denilir. O hâlde Kûşân için Hind tiridi diyebiliriz.
- 295 **Sa'dî Şîrâzî:** İranlı meşhur sufi şair. 580 h./ 1184 m. yılında doğdu, yüz yaşını aştı, 691 h./ 1292 m.de vefat etti. Türkmenlerden Salguroğulları hanedanı zamanında yaşadı; Fars Atabekleri olarak da bilinen bu hanedan Moğollara boyun eğdiği için memleketlerini harap olmaktan kurtarmış; Sa'dî'nin muasırı olan Atabek Ebûbekir döneminde Şîraz şehri ilmin ve sanatın korunduğu bir vahâe olmuştu. Sa'dî, tahsiline Şîraz'da başlamış, sonra Bağdat'a uzanarak Nizâmîye Medresesi'nde devam etmiştir. Kuzey Afrika'dan Doğu Anadolu, İran ve Hindistan'a uzanan geniş bir coğrafyada Şihâbeddîn Sühreverdi gibi suflerle, İlhanlı hükümdarı Abaka Han gibi siyâsîlerle görüşen Sa'dî, zengin bir hayat tecrübesiyle kaleme almıştır eserlerini.
- 296 **Zeydeyn:** Errecân ile Darûk arasında bir şehirdir. Burada iki Zeyd bulunduğu için değil; bölge halkının mahallî dilinde mensûbiyet anlamı "ân" eki ile ifade edildiği için Zeydân ismindedir burası.
- 297 **İbn Mülcem:** Abdurrahman b. Amr b. Mülcem Murâdî, Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında çarpışmış ancak "hakem" olayından sonra diğer Hâricîlerle birlikte ona cephe almıştır. Hz. Ali 38 h./ 658 m. yılında Nehrevân'da onları yenince bu hâdiseden canını kurtaran Hâricîlerden Bûrek Sarîmî ve Amr b. Bekir, İbn Mülcem ile anlaştı; bu ikisi Muâviye ile Amr b. Âs'ı öldürecek, İbn Mülcem ise Hz. Ali'yi öldürecekti. İbn Mülcem Kûfe'ye geldiğinde Nehrevân'da öldürülen Hâricîlerin akrabası olan Katâmî adlı çok güzel bir kadına âşık olur; kadın mehir olarak 3 bin dirhem, bir köle, bir câriye ve Ali b. Ebû Tâlib'i katletme şartını ileri sürer; İbn Mülcem bu teklifi seve seve kabul eder. Böylece 40 h./ 661 m. yılında bir Cuma günü Hz. Ali'ye saldırır ve onu boynundan yaralar. Hz. Ali iki gün sonra vefat eder. İbn Mülcem de öldürülür.
- 298 **Tufan ve Tennûr:** Hz. Nuh'a (a.s.), Tufan hâdisesi patlak vermeden önce bir gemi yapması doğrultusunda vahiy gelmiş; nihayet tufan vuku bulup ilgili âyetle (Hûd Sûresi, 40. âyet) aynen buyurulduğu gibi "Tennûr'un kaynadığı" haber verilmiştir. Tennûr çok eski bir kelimedir; bizdeki karşılığı "tandır"dır. Firûzâbâdî, "içinde ekmek pişirilen ocak" ve "su fışkıran yer" manası vermiştir buna
- 299 **İmam Musa Kâzım:** İmam Ca'fer-i Sâdık'ın oğlu; İmam Ali Rıza'nın babası; yedinci imam... Abbâsî halifesi Mehdi onu Bağdat'a götürmüştü fakat daha sonra Medine'ye geri göndermişti. Musa Kâzım 183 h./ 799 m. yılında mahpus olarak vefat etmiştir.

- 300 **Nizâmiye Medresesi:** Nizâmiye Medresesi, Alparslan'a ve Melikşâh'a vezirlik etmiş bulunan Hoca Nizâmülmülk Hasan b. Ali tarafından 457 h./ 1065 yılında yaptırılmıştır. İslâm dünyasının ilk üniversitelerinden sayılır. Buranın kuruluşundan üç yıl sonra Fas'ta da benzeri bir üniversite kurulmuştur; Bağdat'ın resmî görüşü Şâfiî anlayışına dayanırken Fas'taki eğitim Mâlikî mezhebine dayanıyordu. Her iki kurum da Kahire'den yayılan Bâtınî propagandaya karşı Sünnî ideolojiyi savunmak gayesiyle tesis edilmiştir.
- 301 **Müstansırıye Medresesi:** Bu okul 631 h./ 1234 yılında Halife Müstansır tarafından kurulmuştur. Müstansır, dört mezhebe uygun bir fıkıh eğitimi verilen ilk müesseseyi kuran hükümdardır. Müstansırıye Medresesi'nde temel İslâmî ilimlerin yanında tıp, matematik ve astronomi tahsili de yapılmaktaydı.
- 302 **Yediyüzyirmiyedi yılının Recep ayı;** 1327 yılının 23 Mayıs'ı ile 21 Haziran'ı arasındadır.
- 303 **Fâtıma bintü'l-Adl Vâsiyye:** Çağının en zeki, en dikkatli ve hafızası en güçlü kadın muhaddislerinden sayılan Bağdatlı Fâtıma, pek çok hocadan icazet almış; kadın-erkek yüzlerce talebeye hadis dersi ve icazeti vermiş, 710 h./ 1310'da Bağdat'ta vefat etmiştir.
- 304 **İmâm-ı A'zam (: Ulu İmâm) Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit:** İslâm hukukunun en eski ve en yaygın ekolü olan Hanefî mezhebinin imamı. Daha sağken bilgisi, hukukî çözümleri ve sosyal olaylara vukûfiyeti ile her kesimin dikkatini çeker olmuş; bir yanda muhalifleri öbür yanda taraftarları teşekkül etmeye başlamıştır. Halife Mansûr ona başkâdılık teklif etmiş ancak o "idarenin hukuk dışı hareket ve tavırlarına asla âlet olmayacağımı" söyleyerek bu teklifi reddetmiştir. Böylece hapse atılmış, açlık, susuzluk ve darp gibi kötü muamelelere maruz bırakılmış, nihayet şerefli bir siyasi tutuklu olarak 150 h./ 767 m.de hapiste vefat etmiştir.
- 305 **İmâm Ahmed b. Hanbel:** Dört meşhur Sünnî fıkıh ekolünden Hanbelî mezhebinin imamı. Dedesi evvelce Merv'de oturan Arap asıllı Serahs valisi Hanbel b. Hilâl'dir. Ahmed b. Hanbel ilk tahsilini Bağdat'ta yaptı, daha sonra Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saïd Kattân gibi ünlü bilginlerden hadis, İmâm Şâfiî'den fıkıh ve usûl-i fıkıh dersleri aldı. Ahmed b. Hanbel'in asıl alanı hadistir. Uzun hayatının son demlerinde biraz daha serbest bir ortam buldu; ancak hastalığı ağırlaştı ve 241 h./ 855 m. yılında vefat etti.
- 306 **Vezir Reşidüddîn Fadlullah ve tarihi:** Aslen Hemedân Yahudilerinden olan Reşidüddîn sarayda tabiplik yaparak itibar kazanmıştı. *Câmiu't-Tevârih* adlı Arapça ve Farsça büyük "dünya tarihi" onun başkanlığında oluşan bir heyetçe yazılmıştır. Ancak Kaşânî, kendi yazdığı tarih kitabının "araklandığını" söyleyerek Reşidüddîn'i intihâlcilikle suçlamıştır. İhtiyarlık döneminde İslâma giren Reşidüddîn'in pek sevildiği söylenemez. 716 h./ 1316 m. yılında öldüğünde kitapları yakıldı, Tebriz'de kurduğu Rub-i Reşîdî Vakfı'nın büyük bir kısmı tahrip edildi.
- 307 **Tebriz:** İlhanlıların başşehri iken son derece güzel, muhteşem bir yer imiş. Hamdullah Mustavfi, şehrin kapılarının adlarını veriyor; Ebu'l-Fidâ, Tebriz'in Azerbeycân bölgesindeki en meşhur şehir olduğunu belirterek halkın bu ismi umumiyetle "Tovrız" şeklinde telâffuz ettiğini söylüyor. Evvelce Hulâgû hanedanının payitahtı imiş burası; binaları Kaşânî tarzında çinilerle süslü imiş, bazı evleri de kireçle sıvalıymış. Çok güzel medreseleri olan şehrin görülmeye değer bir çukur bostanı varmış. Baştakiler Tatar taifesiyle iyi geçinmişler; şehri, Merâğa ve diğer şehirlerin başına gelen belâlardan korumuşlar.
- 308 **Sâmerrâ:** Hârûn Reşîd'in üçüncü oğlu Mu'tasım buradaki câmi yaptırmış ve beşyüzbin altını bu iş için harcamıştır. Sâmerrâ'da sekiz Abbâsî halifesi yaşamış ancak Mu'temed'in burayı terkedip Bağdat'a dönmesiyle şehir bakımsız hâle gelmiştir.

- 309 **Circis'in kabri:** Bu kabir hâlâ ziyaret edilmekte ve Aziz Corc Meşhedi diye bilinmekte olup Bâbü'n-Nebi (: Nebî Kapısı) adlı mahallededir. Müslümanlar bu zâtı, Fetret döneminde (Hz. İsa'dan Peygamberimize kadar devam eden süre içinde) yaşamış tevhid ehli mübarek biri olarak bilir ve şehit olduğuna inanırlar. Bazı rivayetlere bakılırsa bu şahıs Hz. İsa'dan epey sonra Filistin'de ortaya çıkmış ve Roma imparatoru Diocletien devrinde Musul'a girmiş; Apollo'ya tapan resmî ideoloji taraftarlarına tek Allah'ı ve Hz. İsa'yı anlatmış, ancak çeşitli mucizevi olaylardan sonra kendisi gibi inananlarla beraber şehit edilmiştir. Hristiyanların rivayetine göre ise bu zât (: St. Corc) bahsettiğimiz dönemde yaşıyor; ancak Nikomedeia yani İzmit'te vefat ediyor.
- 310 **Cezîre-î İbn Ömer (: Cizre):** Bugün Türkiye sınırları içinde bulunan Cizre, eski coğrafyacılar İbn Havkal tarafından büyük bir ticaret merkezi olarak vasfedilmiş; Hamdullah Müstavfî de Cizre'ye bağlı onlarca kasabadan bahsetmiştir. Seyyahımızın döneminde Cizre, Moğol İlhanlı Devleti'ne bağlı bir vali tarafından yönetiliyordu. Bölge 372 h./ 983 m. yılında Mervânî Kürt Devleti'nin hâkimiyetine girmiş ve o zamandan bu yana yoğun bir Kürt nüfusunu barındırdığı için Osmanlı da dahil bölge devletleri burayı daima mahallî Kürt beyleriyle anlaşarak idare etmişlerdir. Cizre bugün Şırnak'a bağlı bir ilçedir.
- 311 **Nusaybin (: Nasîbîn) ve havası:** Bugün Mardin ilimize bağlı olan Nusaybin, Romalılar devrinde Nisibis diye bilinirdi. Yâkût Hamevî de Nusaybin'in İyâd b. Ganem tarafından aynı Ruhâ (: Urfa) gibi sulh yoluyla alındığını belirtmektedir. Hamdullah Müstavfî bu şehrin 6500 adım uzunluğunda bir sur silsilesine sahip olduğundan; ikliminin soğuk, akrebinin ve sineklerinin bol olduğundan bahseder.
- 312 **Sincar:** Sincar Musul'un 120 km batısında olup aslında İbn Battûta'nın seyrettiği güzergâhın dışındadır; zira o Mardin'e yönelmiş idi. Herhalde Nusaybin'e gelmeden önce bahsetmesi gerekiyordu Sincar'dan; ancak seneler sonra kaleme alınan hatırat tarzı bir seyahatnâme de bu tür hatalar olabilir.
- 313 **Mardin:** O dönemde Artukoğullarına bağlı olan bu şehir, bölgenin en muhkem, en sarp kalesine sahipti ve İlhanlı hâkimiyetini kabul ettiği için iyi korunmuştu.
- 314 **Artuklu Mardin sultanı, Mansûr Gâzî Kara Arslanoğlu:** Melik Mansûr diye de çağrılan Kara Arslanoğlu, bir peyke veya tahtirevan üzerinde gezdirilecek kadar şişman; ancak akıllı ve zeki bir adamdı. Yirmi sene Mardin'i yönettikten sonra 712 h./ 1312 yılında vefat etti.
- 315 **Artuklu Mansûroğlu Melik Sâlih:** Melik Mansûr'un oğlu olup kardeşi vefat ettikten sonra başa geçmiş; tam 54 yıl Artukoğulları Devleti'ni yönetmiştir. Onun 763 h./ 1365 m. yılında öldürülmesiyle Mardin şehrinde Artukoğullarından kimse kalmadı, şehir onların elinden çıkmış oldu.
- 316 **İbn Köyük (: Köyükoğlu) Tâceddîn:** Uluslararası ticaret yapan bir ailenin ferdi olan Tâceddîn, Türk asıllı olmalıdır. Zira "Köyük", yanık anlamında Türkçe bir kelimedir ve bu isimde birkaç siyasî şahsiyet vardır tarihte. İlerde, İbn Battûta'nın son gezisinde göreceğimiz gibi bu ailenin bir ferdi 734 h./ 1334 m. yılında Afrika'da vefat etmiştir. Diğer bir ferdi ise Alâî'ya (: Alanya) seyyahı ağırlayacaktır.
- 317 Yediyüzyirmisekiz yılının Zilhicce ayının Cuma günü: 1328 yılının 14 Ekim'ine denk gelir.
- 318 Yediyüzyirmidokuz yılının Zilhicce ayının Salı günü: 1329 yılının Ekim ayının 3'üne denk geliyor
- 319 Kavat kelimesi tarafımızdan yakıştırılmış bir meal çeviri değildir. Metinde aynen "Eyyuhel'l-Kavvâd!" denmiştir.
- 320 **Cüdde (: Cidde):** Bugün Suûdî Arabistan'ın ikinci büyük şehri olan Cidde, hemen hemen bütün klasik coğrafya kitaplarında sahil, yol, cadde anlamında "Cüdde" şeklinde kaydedilmiştir. 11. yüzyılda buraya gelen Nâsir-ı Husrev şehrin munta-

zam surlarla çevrili olduğunu ve nüfusunun 5000 civarında olduğunu bildirmektedir. Memlûkler devrinde de Hindistan-Avrupa arasında ticarî bir liman, burası ayrıca Mısır hacılarının uğrak noktalarından biri olması münasebetiyle önemliydi.

- 321 **Zebîd kadınlarının güzelliği hakkında farklı bir görüş:** Ancak Yemen tarihçisi Yusuf İbnü'l-Mücâvir, Zebîd kadınlarını seyyahımız gibi anlatmıyor! Aynen şöyle der: "Rahman ve Rahîm olan Allah'a andolsun; Yemen'in hiçbir yerinde, ne düzlük kısımlarında, ne dağlık yüksek muntıkalarında güzel yüzlü kimse gördüm! Hep ihtiyar ve çirkin!"

- 322 **Zeydiye ve Kader meselesi:** Zeydiye, itikatta Mu'tezile mezhebinin görüşlerini benimsemekte; ancak amelî konularda birkaç mesele hariç Hanefî fıkına dayanmaktadır. Mu'tezile, insanı kendi fiillerinin yaratıcısı olarak görür. İmam Zeyd, Şehristânî'nin de kaydettiği gibi "Adamaklı öğrenecek derecede usûl ve furû ilimlerini tahsil etmiş ve usûlde Mu'tezile'nin imamı Vâsıl b. Atâ'ya talebe olmuştur. Ondan "İ'tizâl" metodunu almış, böylece bütün ashâbı Mu'tezile olmuştur."

- 323 **Yemen sultanı Mücâhid Nûreddîn Ali b. Hizebrüddîn ve Benî Resûl Devleti:** Mücâhid Ali, Türkmen kökenli Muhammed b. Hârûn'un kurduğu Resûlîler Devleti'nin beşinci hükümdarıdır. Aslen Türkmen olan ilk ata Resûl Muhammed b. Hârûn, kendisinin Gassânî soyundan geldiğini iddia ederek son dönem Abbâsiler arasında mevkiini yükseltmek istemişti. Bu yüzden modern Arap tarihçiler umumiyetle bu aileyi Arap saymış ve Türkmenliğinden pek bahsetmemişlerdir. Oysa Muhammed'in Türkmen oymağına mensuptu. İbn Haldûn da Ali b. Resûl'e "Türk-mânî" diyerek ailenin kökenini açık bir şekilde ifade etmiştir. Resûlîler ailesi, Eyyûbîlerden Turan Şah ile birlikte Yemen'e gelmişlerdir. 1231'de idareyi eline alan Benî Resûl hanedanı 1454'e kadar bu muntıkayı yönetmiştir. Yemen tarihine dair kaynak eserlerde Benî Resûl dönemine geniş yer ayrılmıştır

- 324 **San'a:** Bu şehir Taizz'in 113 mil kuzeyindedir; çok uzun bir süre Yemen'in idarî merkezi olmuştur. Seyyahın çağdaşı olan Ebu'l-Fidâ anlatıyor: "San'a, Yemen'in en büyük şehirlerinden olup suyunun ve yeşilliğinin çokluğu ile Dumaşk'a benzemektedir. Havası ılıman olan bu diyar eski çağlarda Yemen krallarının başşehriydi. Burada büyük çarşılar vardır."

- 325 **İbâdiye mezhebi ve genel tavrı:** Haricîlerin bir koludur. Hâricîler bilindiği gibi Hz. Ali ve Hz. Osman'ı sevmeyenler; zira bu ikisi onlara göre ümmeti bölüp parçalamışlardır. Ama İbn Mülcem'i severler; zira İbn Mülcem onlara göre fitneyi ortadan kaldırmak isteyen bir fidâidir.

- 326 **İbn Battûta'da Türk ülkesi (: Anadolu) ve Türk Devleti (: Mısır Memlûkleri) terimleri:** Seyyah, Kahire merkezli olup Türkmen asıllı memlûklerce idare edilen ve iki ana bölgede, Mısır ve Suriye topraklarında hâkimiyet kuran devlet için "Devle Türkiye" tabirini kullanırken, Anadolu hakkında "Rum diyarı diye bilinen Türk toprağı" (: **Berrû't-Türkiye el-Ma'rûf bi Bilâdî'r-Rum**) tabirini kullanıyor. Demek ki o dönemde –en azından– Arapların bir kısmı nezdinde Memlûk Devleti Türk idaresini, Anadolu ise Türk toprağını temsil ediyordu.

- 327 **Alâeddîn b. Kûyûk (: Köyükoğlu Alâeddîn) ve İbn Kûyûk (: İbn Köyük) ailesi:** O dönemde, uluslararası bir Türk taciri olan Alâeddîn'in oğlu Şemseddîn, Alanya'da ticarî bağlantıları organize ediyordu. Yine bu aileden olan Tâceddîn'le İbn Battûta 1327 h. hacında karşılaşmış idiler. İbn Köyük yani Köyükoğlu ailesi epey şöhretli bir aile olmalı ki Memlûk eşrafı arasında adları geçmekte, Mâllî (: Batı Afrika), İskenderiye ve Alâyâ arasında mekik dokudukları aktarılmakta ve büyük devlet adamlarına kredi verebilmektedirler. Meselâ o dönemde altın deyince –Avrupa'da bile– ilk akla gelen Mâllî imparatoru Mensâ Musa, hac için yola çıkınca Kahire'de konaklamış ve Köyükoğlu Sirâceddîn'den büyük miktarda borç almıştır; Sirâceddîn

bu parayı tahsil etmek için daha sonra Afrika'ya gelecek ve burada ölecek; ancak oğlu, parayı alıp Mısır'a dönecektir. İşin ilginç yanı, terâcim uzmanı İbn Hacer, Sirâcüddîn Abdülatîf adlı bir tacirin Afrika içlerinde vefat ettiğini söyler; herhalde aynı kişidir bu. İbn Hacer'e göre aile aslen Tikritlidir. İbnü'l-İmâd da İzzeddîn Ebu'l-Yemen İbn Kûyûk adlı bir âlimden bahsederken aslen Tikritli olduğunu, babalarının sonradan İskenderiye'ye göçüp buranın en namlı taciri hâline geldiğini söyler. İzzeddîn 790 h./ 1389 m. yılında vefat etmiştir.

- 328 **Lâdik ve Dûngûzla (: Ladik ve Denizli) adları:** Lâdik eski Laodicea'den gelme bir addır. Bugün Denizli'nin beş km kuzeyinde bir kazadır. Denizli'nin eski ismi Donğuzla'dır; bu kelime domuzlu yer manasındadır; demek ki o devirde civarda bu hayvan çok idi. Domuz kelimesi, Anadolu ağızlarının çoğunda hâlâ "doñuz (: nazal "N" li) şeklinde telâffuz edilir; Türklerin eski ve aslı seslerinden olan nazal "N" bu kelimenin de tam ortasını süsler. Ebu'l-Fidâ, Denizli civarından bahsederken şöyle der: "Antalya'nın kuzeyindeki Toğûrla (: Donguzla yani Denizli) dağlarında ve civar yerlerde ikiyüzbin Türkmen evi (: oba, çadır) olduğu söyleniyor. Onlara "Uc" deniliyor. Orada Toğûrla şehri vardır." Burada bir diltcinin dikkatini çeken husus –eğer bir istinsah hatası yoksa– ortadaki Z'nin yerine R kullanılmış olmasıdır. Demek ki Ebu'l-Fidâ'ya bu ismi veren, belki de uzak Türklerden idi; yani telâffuz itibarıyla ŞAZ değil de LİR grubundandı; baştaki D' yi T şeklinde kaydettirdiğine göre Türkmen değil Kıpçaktı; veya bu grubun etkisinde kalmış bir Hârezmliydi belki. Bir tarihçi ise bu ifadeden şunu çıkartabilir; 1300'lü yılların başında Batı Anadolu'da Denizli ve civarı nüfus bakımından tamamen Türkleşmiş idi ve bunlar Uc idiler; yani daimî savaş konumunda (: askerî tabirle, "hazır kıta" hâlinde) bulunuyorlardı
- 329 **Ahî Sinân, Ahî Tuman ve Evliyâ Çelebi'nin kaydı:** Burada enteresan olan bir husus, 1671'de yöreye uğrayan Evliyâ Çelebi'nin Denizli'den bahsederken bu iki ismi anması, halkın bu âtılara ait kabirleri ziyaret edişinden dem vurmasıdır. Yalnız, Evliyâ Çelebi'de Ahî Sinân kelimesi Ak Sinân şeklindedir.
- 330 **Mîlâs sultanı Şucâuddîn Urhân Bek İbn Menteşâ (: Menteşeoğlu Orhan Bey) ve Beyliği:** Miladi 13. asrın ikinci yarısında eski Karya bölgesinde, bugünkü Muğla ve civarında teşekkül etmiştir. Megri (: Fethiye) taraflarından içeri girerek sahil ile Denizli dağları arasında yerleşen Türkmenler tarafından kurulan bu beyliğin atası Menteşe Bey 681 h./ 1282 m. yılında vefat etmiş olup kabri Fethiye'dedir. Seyyahu-muzun bahsettiği Şucâuddîn Urhân Bek, Menteşe'nin oğlu Mes'ud'un geriye bıraktığı iki oğlundan biridir, kardeşine galebe çalarak başa geçmiştir. Ömerî'ye göre Urhân Bek'in elli şehri, ikiyüz kalesi ve iyi bir donanması vardı
- 331 **Konya:** Konya, Çobanoğlu Demürtaş'ın Mısır'a kaçmasıyla birlikte tamamen Karamanoğullarına kalmıştı. İleride Bedreddin'e değinilecek. O dönemin Konyası hem âlimleri ve siyasîleriyle hem de bağı bahçesiyle meşhur bir yerdi. Ancak Karamanoğulları zamanında şehir Anadolu Selçukluları devrindeki gibi bir payitaht değil bir kültür şehriydi.
- 332 **Lârende sultanı Karamanoğlu Bedreddin İbrahim Bek:** Karamanoğlu Mahmud Bey'in oğlu, Musa Bey'in kardeşidir. İbn Battûta evvelce Musa Bey'i hacda gördüğünü söylemiş idi; 28. bölümde ondan bahsedildi. İşte bu Musa Bek'e karşı 1318'de muhalefete geçen Bedrûddîn İbrahim Bek, Memlûk sultanı Nâsir adına hutbe okut-p sikke bastırmıştır. Nihayet Nâsir'ın kuvvetleri Lârende'ye Bedrûddîn'i oturttu-lar ve Musa Bek'e de Ermenâk'ta beylik verdiler. İbrahim herhalde 1341'den sonra ölmüş olmalı.
- 333 **Kaysâriye (: Kayseri):** O dönemde İlhanlı idaresine bağlı bir genel vali iken zamanla müstakilleşecek olan Ertenâ'nın başşehri Kayseri olacaktır. Ancak seyya-hımız orada iken Ertenâ'nın başşehri henüz Sivas idi; Ertenâ o sırada herhalde evvelce bahsettiğimiz İlhanlı vârisi Celâyirli (Büyük) Hasan'a bağlı olarak Orta

Anadolu'yu yönetiyordu. Ebu'l-Fidâ şehir hakkında der ki: "Burası gayet yeşildir; ağacı, bahçesi, meyvesi, gözeleri çoktur. Son derece sağlam bir kalesi ve saltanat konağı vardır. İsmi (eski Roma) Kayseri'ne nispetle verilmiştir."

- 334 **Sivas:** Bu şehir Ertenâ'nın o dönemdeki payitahtıdır. Daha sonra tamamen istiklâl kazanacak olan Ertenâ, Kayseri'ye taşınacaktır. O çağın Sivas'ı hakkında Ebu'l-Fidâ şöyle der: "Burası ünlü bir şehirdir; küçük bir kalesi vardır; pek çok su kaynağı mevcut ise de yeşilliği fazla değildir; ağacı azdır. Oranın nehri şehirden yarım fersah uzakta akar. Doğusunda Erzenerrûm (: Erzurum) şehri vardır. Sivas, kış zamanı çok çok soğuk bir şehirdir!" Görüldüğü gibi Sivas'ın soğuğuna karşı idarecilerin, yolcular ve tacirler hayrına han ve kervansaraylar inşa etmek suretiyle nasıl tedbir aldıkları yedi yüzyıl önce kayda geçmiş bulunuyor.
- 335 **Alâeddîn Ertena Bey:** Çobanoğlu Demürtaş'ın kayınbiraderi olan Ertena, Uygur Türklerindendi. Demürtaş Anadolu'da bir süre fırtına gibi esip işlerin bozulmasıyla 728 h./1328 m.de Mısır sultanı Nâsır'a sığınınca yerine kayını olan Ertena'yı bırakmış idi. Ertena da İlhanlı sultanı Ebû Saîd'e ve ardından İlhanlı vârisi Celâyirli (Büyük) Hasan'a karşı saygıda ve itaatte kusur etmeyerek mevkiini ve gücünü korumayı bildi. Nihayet 742 h./ 1343 m. yılında istiklâlini ilân ederek sultanlığını resmen duyurdu. Onun hükmü altındaki şehir ve kasabaları şöyle saymak mümkündür: Sivas, Kayseri, Niğde, Tokat, Amasya, Erzincan, Doğu Karahisar, Niksar, Canik, Develi Karahisar vs. Devlet merkezi evvelce Sivas iken sonradan Kayseri olmuştur. Ertenâ 753 h./ 1352 m. yılında Kayseri'de vefat ettiğinde Köşk adı verilen türbesine defnedilmiştir. Arapça ve Farsçayı iyi bilen âlim bir adamdı; dönemin bütün tarihçilerinin ittifakıyla halkını adaletle yönetirdi. İbn Hacer onun iyi bir Müslüman olduğundan bahseder ve ismini Ertetna veya Eratna değil "Ertenâ" şeklinde kaydeder.
- 336 **Amasya:** O dönemde Ertenâ hâkimiyeti altındaydı. Seyyahımıza çağdaş olan Ebu'l-Fidâ anlatıyor: "Kalesi ve suruyla büyük bir şehirdir; pek çok bahçesi ve büyük bir nehri vardır. Sudolapları bahçeleri sular. İbn Saîd der ki: Sinop'un güneydoğusunda hekimlerin, filozofların yatağı olan Amasya diye bir şehir vardır. Burası güzelliği, suyunun bolluğu, bağı ve bahçesi ile ünlüdür. Burayla Sinop arasında altı günlük bir yol vardır. Amasya'dan geçen nehir, Sinop'tan denize dökülür. Oraları gezen biri Amasya'da gümüş madeni olduğunu söylemiştir."
- 337 **Sûnusa (: Sonusa):** O dönemde Sonisa civarı Tâceddînoğulları tarafından yönetilmekteydi. Bugünkü Tokat'ın bir kazası olan Niksar'ı merkez alarak kurulan Tâceddînoğulları, Ertenâ'dan epey önce müstakil bir beylik gibi hareket etmeye başlamış idi. Ertenâ ile Tâceddînoğulları arasında kıyasıya bir rekabet vardı; Ertenâ, Amasya'yı Tüli Bey'i göndererek hasmı olan Tâceddîn Doğanşah'ı kaçırtmayı bilmiş fakat daha sonra Ertenâ Devleti, Kadı Burhâneddîn Devleti'ne dönüşürken Canik ve havalisine hâkim bulunan Tâceddînoğulları bir süre daha hükümfermâ olmaya devam etmişlerdir. Sonisa ile ilgili bir kaydı Yanko Hloros Efendi'ye ait *Rumca-Osmanlıca Kamus*'ta görüyoruz; burada Sonisa, Erbaa'ya bağlı bir muntika olarak kaydedilmiş. Nihayet gayet açık bir bilgiye Osmanlı coğrafyasına dair bir atlasta rastlıyoruz; burası Sivas vilayetinin Tokat sancağına bağlı Erbaa kazasında bir nahiye imiş. Yine bu kitabın haritalar kısmına baktığımızda Kelkit çayı ile Yeşil ırmakın birleştiği yerde görüyoruz Sonisa'yı. Yeni haritalarla karşılaştırdığımızda buranın Taşova ile Alpaslan arasında bir yerde olduğunu söyleyebiliriz. Biraz daha kuzeyinde Hasan Uğurlu Barajı başlıyor.
- 338 **Kümiş (: Gümüşhane):** Ta Bizans zamanından beri gümüş madenleriyle şöhrat bulmuş bir şehirdir. Selçuklulardan sonra İlhanlılara, onlardan Celâyirli'lere, onların elinden de Ertena Devleti'ne geçti. Seyyahın bahsettiği sarp dağlar tıpkı bir duvar gibi yükselen Zigana dağları olmalıdır. Gümüşe gelince, bu maden 19. yüzyılın başlarında tükendi geriye sade ismi kaldı. Bu tarihlerden sonra daha çok kaliteli meyve

ve marmelatları ile ünlendiğini görüyoruz; özellikle de armut, elma, kuşburnu, böğürtlen gibi.

- 339 **Erzurum-Birgi arasındaki büyük kopukluk:** *Seyahatnâme*'nin bu kısmında seyyahımız hafızasını tazeleme ihtiyacı duymuş olmalı. Zira "İnsarafnâ ilâ Medîneti Birkî" (: Birgi'ye döndük) demesi bundan böyle gezeceği yerlerin daha önce Milâs civarında gezdiği yerlere yakın olduğunun kendisi tarafından da bilindiğini gösteriyor. Bu durumda seyyahın Anadolu seyahatini anlatırken takip ettiği asıl güzergâha göre değil aklında kalanlara göre bir düzen tertip ettiğini söyleyebiliriz. Bir diğer ihtimal, aradaki ibare ve sayfaların kaybedilmiş olduğudur. Ancak çeşitli *Rihle* nüshalarında buna işaret eden özel bir delil yoktur. Son olarak İbn Cüzeyy'in bir işgüzarlık eyleyerek özetleme işinde ileri gittiğini ve bazı kısımları tamamen atıfını savunmak kalıyor geriye; ama bunu niye yapsın? Üstadına bağlı kaldığını vurgulamamış mıydı en başta? O hâlde seyyahın, seyahati yazıya döküp tertip etme aşamasında bir hataya düştüğünü savunmak galiba orta yol.
- 340 **Kadı İzzeddîn Feriştâ (: İbn Melek) ve soyu:** Feriştah, Firişte veya Ferište şeklinde de bilinen kelime, Farsçadır ve melek demektir. Bu yüzden bu ailenin adını Osmanlı tarihinde hem İbn Firişte hem de İbn Melek şeklinde buluyoruz. Muhtemelen seyyahımızın bahsettiği İzzeddîn Feriştâ'nın oğlu olan meşhur bilgin İbn Ferište; yani İbn Melek, 821 h./ 1418 m. yılından sonra vefat etmiş; fıkıh, fıkıh usulü, hadis, dil ve lügatçiliğe dair eserleriyle Osmanlı ilim dünyasının en çok tanınan şahsiyetlerinden biri olmuştur.
- 341 **Birgi sultanı Aydınoğlu Mehmed ve devleti:** Aydınoğlu Mehmed Bey, burayı 1307 m.de aldı ve beyliğinin merkezi yaptı. 1312'de bir câmi, türbe ve medrese inşa ettirdi, onun hâkimiyetindeki bölge, döneminin tarih kitaplarında "Memleket-i Birkî" yani Birgi Ülkesi, Birgi Krallığı diye kaydedilmiştir. Mehmed Bey, ilim ve kültüre ehemmiyet veren biriydi. *Seyahatnâme*'mizdeki tasvirlere ve diğer muasır kaynakların verdiği bilgilere dikkat edilirse onun son derece rafine zevklere sahip olduğu, hayat tarzı ve kültürüyle küçük bir uç beyliği değil, kocaman ve karmaşık bir devleti yönetmeye namzet biri olduğu anlaşılır.
- 342 **Ayasluk (: Ayasluğ; Selçuk; Efes):** Antik Efes'in bulunduğu yerde kurulmuş bulunan bu şehir şimdi Selçuk adıyla bilinmektedir. Şehir 1304'te Sasa Bey tarafından alındı, 1309'da Aydınoğlu Mehmed Bey'e geçti, Aydınoğlu Mehmed Bey burada ciddi bir deniz gücü, tam bir hücum donanması oluşturarak 1319'da Sakız adasına baskın düzenlemişti. Burası seyyahın geldiği dönemde Hızır Bey'in emrindeydi.
- 343 **Ömer Bek (: Aydınoğlu Mehmed'in büyük oğlu efsanevî kahraman Umur Bey) ve İzmir:** O sıralarda Umur Bey'in yönetiminde olan İzmir Latinlerin her zaman elde tutmak istediği önemli bir limandı. Daha Baba Mehmed Bey zamanında buraya defalarca saldırmışlar ama başarılı olamamışlardı. 1334'te babasının vefatıyla beyliğin başına geçen Gazi Umur Bey, hemen Saruhan Beyle ittifak yaparak büyük bir donanmayla Mora'ya sefer düzenlemiştir. Alaşehir'i de hâkimiyeti altına alarak gittikçe büyüme siyaseti güden Umur Bey, Bizans'ın iç ve dış siyasetine doğrudan müdahale ederek önüne çıkan fırsatları değerlendirmeyi bilmiştir. Hayatı boyunca onlarca deniz savaşına katılan Umur Bey, Papalığı fena ürkütmüş, birleşik Haçlı kuvvetlerine karşı uzun yıllar mücadele vermiş, nihayet 749 h./ 1348 m. yılında alından vurularak şehit düşmüştür. Gazi Umur Bey'in savaşları ve kahramanlıkları daha sonra Enverî'nin *Düsturnâme*'sinde bir destana dönüşür.
- 344 **Meleff, Meleff türü kumaş:** İtalyanların kadim Amalfi şehriden alınma bir ad. Herhalde doğu ile ticarî ilişkilerini çok eskiden beri yürüten ailelerce İslâm dünyasına taşınmış olmalı. **Kemha türü kumaş:** Aslı Kembah olan bu kelime Farsçada havı az, renkli ipek kumaş manasındadır. Zamanla altın veya gümüş yahut parlak tellerle bezenmiş kumaş anlamında kullanılır olmuştur

- 345 **Saruhan'ın küçük oğlunun cesedinin yıkanıp kubbeye bırakılması:** Bu âdet, Altay Türklerinin ölüleri ağaca bırakmalarına benziyor. Eski Türklerde, özellikle Altay ve Sibirya Türklerinde yaygın olan ritüel, ölüyü ağaca bırakmaktır. Bugünkü Kuzey Amerika Kızılderililerinde ve Avustralya yerlilerinde de rastlanan bu âdetde ceset bir tabut içinde ağacın üstüne asılır; havada çürüyüp tabut yere düşünce kemikler gömülür. Bu âdetle Türk kabilelerinden Tonguzlarda, Kitanlarda, Yâkûtlarda, Kurgızlarda ve Eski Bulgarlarda rastlanır.
- 346 **Bergama hükümdarı Yahşi Han ve Karesioğulları:** 13. asrın sonları veya 14. asrın başlarında Mizya'yı (: Balıkesir ve Çanakkale tarafları) yöneten Türk beylerinden birinin adı olan Karesi, sonraları o mıntıkeye ad olmuştur. Ailenin büyük ceddi 11. asrın ikinci yarısından sonra Orta Anadolu'da bir devlet kuran Melik Danişmend Gazi'dir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşü sırasında bu aileden Kalem Bey ile oğlu Karesi Bey, Batı Anadolu'yu istilâya başlamışlar ve takriben 696 h./ 1296 m. yılında Mizya mıntıkasına girmişlerdir. Karesioğullarının başşehri Balıkesir'di. Balıkesir'in pek yakınında eski adı Akiros olan bir şehirle beraber Bergama, Sındırgı, Bigadiç, İvrindi, Aydıncık, Edremit, Ayvacık gibi bazı şehir ve kasabalar bu beyliğin hâkimiyeti altındaydı. Karesi Bey'den sonra beylik bölünerek biri Bergama'da diğeri Balıkesir'de iki hükümdar ortaya çıktı; Bergama emiri, Yahşi Han lakaplı Şucâeddin idi ki, Arap kaynaklarında Marmara Memleketi'nin sahibi olarak gösterilmektedir. Yahşi Han'ın onbeş şehri, bir o kadar kalesi; bunun yanında yirmibin sivarisi ve donanması olduğu belirtilir. Büyük parça yani Marmara ve Çanakkale'ye kadar olan mıntıka ise Demür Han'ın elinde kalmıştı. Karesi Beyliği kısa bir zaman sonra Osmanlılarına geçecektir.
- 347 **İhtiyâruddîn Urhân Bek (: Orhan Gazi) ve devri:** Orhan Gazi, Tanpınar'ın deyişyle birbuçuk asır boyunca Osmanlı'ya model olmuştur. Osman Bey'in vefatından sonra devletin ileri gelenleri ve ahıların desteğiyle 1324'te başa geçti; babasının fetih siyasetini devam ettirerek Bizans'ı her yandan kuşattı; 1326'da Bursa'yı fethetti; Pelekanon Savaşı'nda Bizans imparatoru 3. Andronikos'u yenerek Bitinya bölgesinde idareyi aldı; 1337'de İzmit'i alarak Kocaeli yarımadasını tamamen Osmanlı'ya geçirdi; 1345'te Balıkesir, Manyas, Kapıdağ gibi Karesilere ait yerleri aldı; 1345'te Üsküdar, Kadıköy ve havalisine kadar yaklaştı; oğlu Süleyman Paşa onun zamanında Ankara'ya kadar bütün mıntıkeyi Osmanlı'ya bağladı; 1357'de Gelibolu teslim olunca Rumeli'ye kesin geçiş başladı ve daha nice hızlı hâdiseden sonra 1362'de ruhunu teslim etti Orhan Gazi. 37 yılda Osmanlı'yı aşiretten çıkarıp bilginleri, tecrübeli devlet adamları, kumandanları ve kurumlarıyla tam bir devlete dönüştürdü.
- 348 Sağır-dilsizlerin işaret dili: Bu satırlar sağır-dilsizlerin işaret dilinin tarihi bakımından önemlidir
- 349 **Kastamonu sultanı Şucâeddîn Süleyman Şâh ve Candaroğulları Devleti:** Kastamonu, Sinop ve civarında bir beylik kurmuş olan Candaroğulları aslen Türkmendir. Beyliğin ilk atası Şemseddin Yaman Candar'dır. 1292'de bu havalı İlhanlı Keyhatu tarafından Şemseddin'e verildi; o öldüğünde yerine geçmek isteyen eski Kastamonu sahibi Yavlak Arslan'ın oğlu ortaya çıktı; derhal Kastamonu'yu işgal etti; Şemseddin Candar'ın oğlu olan Şucâeddin Süleyman ise Eflani taraflarına çekildi; ancak 709 h./ 1309 m. Temmuz'unda ansızın ortaya çıkan Süleyman, Kastamonu'ya baskın yaparak Yavlak Arslan'ın oğlunu öldürdü ve bu şehri kendine merkez yaptı. Kendisine padişah da denilen Süleyman Paşa, otuz sene başta kaldı; Ömeri onun kırk şehir ve kaleye sahip olduğunu yirmibeş-otuz bin civarında askeri bulunduğu belirtir. Süleyman Paşa, 1340'ta vefat etti.
- 350 **Sinop ve Candaroğullarından İbrahim Bek:** Seyyahımızın güzergâhını takip edersek Taşköprü'den çıkıp 95 km kuzeydoğuya gitiğimizde Sinop'a gelmiş oluruz. Süleyman Paşa gittikçe güçlenmiş ve 722 h./ 1322 m. yılında Gazi Çelebi ölünce

Pervaneoğullarından Sinop'u alarak oğlu İbrahim Bey'e vermiş idi. İbrahim Bey, küçük kardeşi Çoban'ı kayırıp başa geçirme niyetinden ötürü babasına isyan etmiş ve 740 h./ 1340 m.de Sinop'ta istiklâlini ilân etmiştir. Ne zaman öldüğünü bilmiyoruz. Sinop Deşt-i Kıpçak'tan gelen malların Anadolu'ya oradan da Arap dünyasına gönderildiği çok önemli bir liman şehriydi.

- 351 **Sinop'un Büyük Câmii:** Sinop câimleri arasında en mühimi Alâeddin Câmii diye bilinen Ulucâmî'dir. Şehrin ortasında yüksek duvarların çevirdiği avlusuna üç kapı ile girilmekte, minarenin yakınında kuzey kapısı üzerindeki kitabeden câmiin Muînüddin Süleyman Pervâne tarafından 666 h./ 1268 m. yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Seyyahımız bundan bahsediyor. Câmî 1385'te Candaroğlu Celâeddin tarafından; 18. ve 19. yüzyıllarda da Osmanlılar tarafından birkaç defa tamir edilmiştir.
- 352 **Haşîş:** Cannabis Sativa; kenevir otu, yani onun ürünü olan esrar kastolunuyor.
- 353 **İbrahim Bek'in annesinin cenaze merasimi ve yuğ:** Bu merasimde dikkat çekici unsurlardan baş açma, kaftanı ters giyme âdeti, eski Türk cenaze merasimlerinde saçını yolma (veya saçını kesme), üstünü başını ve elbiselerini parçalama âdetlerinin yumuşatılmış hâli gibi. Ölü yasında yemek verme âdeti ise bugün bile çeşitli Sünnî veya Alevî Türk topluluklarında görülen "ölü aş" âdetini hatırlatıyor ki bunun eski ismi "yuğ"dur. Yuğ töreninde cenazeye katılanlara ciddi bir ziyafet verirdi; bu ziyafetin ölüyü memnun edeceği düşünülürdü.
- 354 **Kırş (: Kerç) limanı:** Karadeniz'i Azak denizine bağlayan Kerç boğazının batı yakasındaki liman. Bu boğaz, kadim çağlarda Amasyalı Strabon tarafından Bosfor Kimmeri (: Kimmerya boğazı) diye ünlenmiş idi. Ebu'l-Fidâ, Kırş şehrinin "Kefe ile Azak arasında Azak denizinin ağzında küçük bir yer" olduğunu söylüyor. Ona göre "bu şehrin halkı Kıpçak asıllı olup gâvur" idi. Bu topraklar ve Azak çevresi o dönemde Altın Ordu İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaydı. 1578'de bölgeyi gezen M. Bronevskiy, şehrin Tatar hanlarının elinde olduğunu belirterek o dönemde buranın fazla önemi kalmadığını söylüyor.
- 355 **Kerç'teki kilise ve Hz. Ali'nin resmi meselesi:** Kerç, Cenevizlilerin de tesiriyle o bölgenin Hristiyanlık merkezi hâline gelmiş idi. Nitekim 1332'den itibaren metropoliten oldu. Seyyahımız herhalde İlyas Peygamber'i Hz. Ali ile karıştırmış burada. Zira Gibb'in de belirttiği gibi Yunancada Eliya diye söylenir İlyas Nebi. Seyyahımız Eliya kelimesini Ali'ye benzetmiş olmalı. Ancak yine de buna aykırı tezler geliştirmek ve bu malzemeyi o dönem heterodoksisiyle ilgili kılmak mümkündür.
- 356 **Deşt-i Kafcak (: Deşt-i Kıpçak) ve Kıpçaklar:** Kıpçak sahrası diye çevrilen bu kavramla Kıpçakların ve onlardan önce buraya gelip yerleşen yüzbinlerce Kumanın yaşadığı ve zamanla eriyip yerli kavimlere karıştığı Ukrayna bozkırları, Güneybatı Rusya ve biraz da bugünkü Doğu Avrupa kastolunur. Dar manasıyla Deşt-i Kıpçak 11. yüzyıl ortalarından 13. yüzyılın ilk yarısına; yani Moğol istilâsına kadar olan devredeki Kıpçak nüfusunun yayıldığı sahayı ifade etmektedir. Daha sonra Altın Ordu'nun büyümesiyle Deşt-i Kıpçak terimi Yukarı Bulgar Hanlığı'nı, Kuban ve Terek ırmaklarından Derbend'e kadar uzanan Kuzey Kafkasya'yı ve Hârizm ülkesini içine alır olmuştur.
- 357 **Hristiyan Kıpçaklar ve bu münasebetle Kuman Sözlüğü'nün hikâyesi:** Moldovya'daki Kumanların 1223'te Hristiyanlığa geçmelerinden ötürü öteki Kuman kitleleriyle bunlar arasındaki kültürel bağlar koptu. Onların büyük bir kısmı Romenler, Macarlar ve Lehler arasında eriyip asimilasyona uğradı; geriye yer adları, birkaç şahıs adı ve bazı kelimeler kaldı. Bugün, cümle öğelerinin yerleri bizden farklı olmakla birlikte bizim lehçemize en yakın Türk lehçelerinden biriyle konuşan Hristiyan Türklerin, yani Gagavuzların onlarla bir ilgisi olabilir. İşte o dönemde Kumalara Hristiyanlığı öğretmek, onlarla ticarî ve kültürel bağlar kurmak isteyen papazlar ve tacirlerin yoğunlaşan çabaları, *Codex Cumanicus* adıyla bilinen *Kuman Sözlü-*

ğii'nü doğurdu. Bazılarına göre *Codex Cumanicus*, *Divân-ı Lügâtî't-Türk*'ten sonra en önemli Türk dili yadigândır.

- 358 **Kıpçak arabaları:** Bu arabalar ve özellikleri 1245-1247 m. arasında o bölgeyi gezen P. Carpini ve 1253-1255 m. arasında o civarda bulunan G. Rubruck tarafından da anlatılmıştır. Özellikle Rubruck'un bildirdikleri enteresandır: "Onlar uyudukları evleri tekerlekler üzerine yaparlar. Birbirine geçmiş çubuklar bir merkezi çevreleyerek yukarı yükselip bacayı oluşturur; bu ağaç iskele, beyaz bir keçe ile kaplanır. Çadırlar bazen kara keçe ile kaplanır; kapının üzerine gösterişli bir deri asılır. Çadırlar çok geniş olabilir; sadece enleri 30 ayağı bulabilir; benim bizzat ölçtüğüm bir arabada iki tekerlek arasındaki mesafe 20 ayak genişliğindeydi! Bir ev gördüm ki onu taşıyan öküzlerin sayısı 22 civarındaydı! Arabanın dingili bir gemi sereni kadar büyüktü."
- 359 **Dûkî (: Düg) kelimesi:** Anadolu ağızlarında hâlâ yaşayan bir kelimedir. Dövülp inceltilmiş manasındadır. Bizim yöremizde (: Tokat) ince dövülmüş buğdaya, yani ince bulgura "Düg" dendiğini biliyorum. Herhalde Oğuz lehçesinin tesiriyle kelimenin başı d'ye; son tarafı ise yumuşayıp eriyerek "ğ" harfine dönüştü. Ancak başta ve sonda sert ve patlayıcı harfleri muhafaza eden Kıpçak lehçesinde bu kelimenin "tukı" veya "duki" şeklinde telâffuz edilmesi tabiidir. Bu kelimeye, *Derleme Sözlüğü*'nde hem "döğü" şeklinde hem de "düg" şeklinde rastlıyoruz.
- 360 **Alkaşı kelimesi:** Bunun asıl okunuşu, "ulakşı" yani Uygurcadaki "ulakçı" olmalıdır; atla uğraşan, at sırtında haber veya başka bir şey taşıyan adam demektir bu.
- 361 **Macar şehri ve Macarlar:** Bu şehrin bulunduğu bölge, eski Macarların bir bölümünün de yaşadığı Hazar İmparatorluğu sınırları içinde idi. Milâdî 527 yılında Bizanslılar, Kerç şehrinde ve Kuban nehrinin (: Kuma) döküldüğü noktada Magyeri adlı bir hükümdardan bahsediyor. Kuban çevresi 7. yüzyılda "Onogurya" şeklinde de isimlendirilmekte imiş. Bizans imparatoru Konstantin Porfirogenetos'un 10. yüzyılda yaşayan Macarlardan aldığı bilgiye göre Macar ırkı iki yüzyıldan beri Hazar İmparatorluğu ile sıkı ilişkide imiş. Bugünkü Macarların ataları, Onogur zümresinden safkan Türk olanlarla birlikte milâdî 460 civarında Ural'daki eski yurtlarından Kuzey Kafkasya ve Karadeniz civarına göç etmişlerdir. Tarihin o dönemlerinde eski Bulgarlar, Hazarlar ve Macarlar arasında ırkî, siyasî, kültürel ve vatanî bağlar var idi. Bu yüzden Macar bilim adamları soylarının tarihini Başgırdistan'da, Kuzey Kafkasya'da hattâ Uyguristan'da aramaktadırlar. Eski İslâm coğrafya kitaplarında "Başgırd" ve "Baçgırd" kelimesi ile "Macgırd"ın (: Magyar, Macar) neredeyse eşanlamlı olarak zikredilişi ve o kavimlerin birbirine yakın yerlerde meskûn oluşu bu tür araştırmaları artırmaktadır.
- 362 **Bişdâğ ve buradaki kaplıcalar:** Beşdağ yani beş tepeden oluşan bu muntikanın kaplıcaları çok meşhur idi. Bugün Türkçeden mütercem olarak Ruslar Pyatigorsk diyor-muş buraya. İbn Battûta'nın dinlediği kimselerde Oğuz lehçesinin tesiri var. Zira 16. yüzyıl sonlarında bu yöreyi gezen Bronevskiy, mezkûr kelimeyi Beştav şeklinde Tatarca ve Kazakça gibi Kıpçak ağızıyla (Kuzey lehçelerine uygun bir tarzda) telâffuz ediyor. Beştav koskocaman bir eyalet merkezidir ve her yanı ormanlarla kaplıdır.
- 363 **Urdû (: ordu / orda) kelimesi:** Ordu veya urdu kelimesi; hükümdarın yurdu, karargâhı, çadır kurduğu yer anlamına gelir. Sanıyorum "çadır kazığının yere (v)urulduğu mekân" anlamında "ürmak" kökünden türemiştir; çünkü geçmiş zaman kalıbı, tıpkı İngilizce ve diğer bazı diller gibi eski Türkçede de fiilin gerçekleştiği nesne için (: ism-i mef'ûl anlamında) kullanılmıştır; Tanrıberdi ismi gibi, yani Tanrı'nın verdiği çocuk; Farsçadaki "hudâbahş" anlamında. Ancak başka uzmanlar kelimenin aslının Moğolca olduğunu söylemektedirler. Aynı kökten gelen "Orun" durak, durulan, beklenen yer anlamındadır. Bugün Altay Türkçesi gibi Moğolcanın etkisine açık bir lehçede bu kökten gelen epey kelime vardır; meselâ "oroon" devlet anlamında,

“üstügi oroon” Göktañrı’nın hükümranlığı, Ülgen’in gökyüzü krallığı anlamındadır. Asya’daki diğer dillere ise dilimizden veya Moğolcadan geçmiştir. Bugün Pakistan’ın resmi dili olan “Urdu” da bildiğimiz “ordu” kelimesinin farklı bir okunuşudur.

- 364 **Altın Ordu (: Altın Orda) Devleti ve Muhammed Uzbek Han:** Çingiz Han’ın Asya kıtası çapındaki büyük imparatorluğunun vârislerinden olan ve Batu Han tarafından yönetilen Altın Ordu kolu; Doğu Avrupa, Rusya içlerine sürekli seferler düzenledi ve böylece kendini hissettiren siyasî bir güç hâline geldi. Ancak Batu’nun, imparatorluğun merkezi olan Karakorum’la ilişkileri normal seviyede hattâ çok güçlüydü; yani Batu’da bir istiklâl emâresi yoktu. Onun oğlu Berke zamanında ise Moğol İmparatorluğu dağılmaya başlamış; merkez, kendine uzak bölgelerle irtibata geçemez hâle gelmişti. Böylece bütün bir kuzey ve kuzeybatıya Altın Ordu Devleti egemen oldu. Mengü Timur, Tuda Mengü ve 25 yıllık fetret döneminden sonra Muhammed Uzbek Han başa geçti; 712-741. h. / 1312-1341 m. yılları arasında Altın Ordu Devleti’ni yönetti. Onun dönemi devletin altın çağı olup İslâmın Moğol asileri arasında yayılmaya devam ettiği ve Moğolların yerli Türk (: Kıpçak) nüfusa daha fazla karışıp temessül ettiği bir dönemdir. O, Hristiyanlara iyi davranan, ticaret ve siyasetten anlayan, politik kurnazlığın ne olduğunu iyi bilen bir hükümdardı.
- 365 **Yediyüzotuzdört yılının Ramazan Bayramı;** 1334’ün Haziran ayının 4’üne rast gelir.
- 366 **Bârûci:** Bazı nüshalarda “bavarcı” şeklinde kaydedilmiştir. Bu durumda kelimenin Moğolca “bavurçı”den gelmesi mümkündür. Bukavul ve “bavurçı” sabah-akşam yemek hizmetinde bulunan subaylara verilen unvan idi.
- 367 **Sûm (: Som) kelimesi:** Bu, bildiğimiz “som” kelimesidir. Küçük gümüş külçelere verilen ad idi. Zamanla katışıksız saf altın külçesi ve diğer şeyler için kullanıldı. Kelime eski bir Türk dili olan Bulgarcadan geliyor. Dil bakımından eski Bulgarlara (Volga Bulgarları) benzediği söylenen Çuvaşların sözlüğüne de baktığımızda “Som”, Ruble, parça, külçe anlamına gelmektedir.
- 368 **Yediyüzotuzdört yılının Şevval ayının onu:** 14 Haziran 1334’e denk düşer.
- 369 **Baba Saltûk (: Sarı Saltuk):** Baba Saltuk, tarihi metinlerde adı Sarı Saltuk şeklinde geçen Hızırmsı bir şahsiyettir. 628 h. / 1260 m. tarihinden sonra Selçuklular liderliğinde bir grup Oğuzun Dobruca ve çevresine geldiği sıralarda Sarı Saltuk’un belirlediği ve bu yörenin İslâma girmesinde etkili olduğu anlatılır. Bazı kayıtlara göre 699 h. / 1300 m. yılında ölen Sarı Saltuk’un kabri, Dobruca’nın kuzeyinde Babadağ şehrinde dir. Türkmen babası Sarı Saltuk’un 12 bin nefer ile Dobruca’ya varıp derviş meşrebiyle Balkanlarda Osmanlı’dan evvel İslâmı yaymaya başladığı; onun müritlerinden Barak Baba’nın da Anadolu, Suriye ve İran’ı dolaşıp Kırım’a geldiği anlatılır. Sarı Saltuk ve müridi Barak Baba Kalenderî meşrepli olup gazâları, kerâmetleri ve menâkıbnâmeleri hakkında Arap ve Türk kaynaklarında epey malûmat vardır. Arnavutluk’un İslâmlaşmasında da Sarı Saltuk’un tesiri olduğu söylenir.
- 370 **İstanbul’a yakın olup ismi hatırlanmayan büyük şehir:** Bu şehrin Selymbria (: Silivri) olması muhtemeldir. Silivri, Marmara kıyısındadır ve İstanbul’dan sadece 70 km uzaklıktadır.
- 371 **Sarakino kelimesinin hikâyesi:** Sarazen şeklinde de söylenir. Bu kelime İspanya’da, Avrupa’da, Bizans ve çevresinde Araplar ve Müslümanlar için kullanılırdı. Mes’ûdî, kelimenin aslının “Sarakinos” olduğunu belirterek şöyle izah eder: “Hristiyanlar İbrahim’in (as) hanımı Hacer validemizi ve oğlu İsmail’i sevmezler, Müslümanlar hakkında –Hz. İsmail neslinden gelen peygambere tabi oldukları için– ‘Sarakinos’ yani ‘Sara soyundan gelen’, ‘Sara’ya mensup olan’, ‘Sara’nın köleleri’ derler.” Ancak bu kelimenin farklı izahları da vardır: M. Mourre, Bizanslıların Kuzey Arabistan’da Sarâcın adlı yeni Müslüman olmuş bir kabile karşısında çok zorlandıklarını ve ondan sonra bütün Müslümanlara Sarakino dediklerini belirtmektedir.

- 372 **Ubsumi; Potamosa yani Haliç:** Ubsumi herhalde eski Yunanca nehir anlamına gelen Potamosa kelimesinden bozmadır.
- 373 **Astanbul:** İbn Battûta'dan önce Yâkût Hamevî de, bu şehir için İstanbûl adını kullanmıştır. Ebu'l-Fidâ, İstanbul Halici'nden bahsederken bu kelimeyi kullanmıştır. Ancak İstanbul, kelimesinin yaygınlaşması İtalyan tacirlerin katkılarıyla oldu.
- 374 **Bizans'ta 1330'lu yıllar; mistik ve zahidane akımların yükselişi:** İbn Battûta'nın Bizans yolculuğunda bol yer tutan manastır ve zahit tasvirleri hiç de abartılı değildir. Tarihçilerin bildirdiğine göre Bizanslıların yaşadığı ağır siyasi ve ekonomik bunalımlar Hesykhast (: Hesukhast) denen keşişler önderliğinde güçlü bir mistik akımın doğmasına yol açmıştı. Bu akıma karşı çıkan parlak hatipler zuhur ettiyse de onların karşısına Gregorios Palamas çıktı ve 1340'lı yıllarda bu züht ve mistisizm akımı devletin resmî görüşü oldu.
- 375 **Berbere denen Bizans parası:** Andronikus zamanında tedavüle konan "Hyperpyron" denen altın para birimidir. 3. Andronikus devrinin sonlarında satın alma gücü iyice düşmüştü.
- 376 **Burgâlî (: Bulgar Türklerine özgü) çizme:** Bulgar Türkleri derinin hasından almakta ve onu en güzel şekilde işlemekteydiler. Bulgar kelimesiyle ilgili bu tür harf değişimleri, Bulgarlardan bahseden tüm İslâm coğrafyacılarında mevcuttur. Bu kelime, klasik Arap kaynaklarında Bulgâr, Bülkâr, Bulkâr, Burgar, Burgâl gibi çok çeşitli şekillerde telâffuz edilmiştir.
- 377 **Serâ Berke (: Berke Han'ın kurduğu Saray) şehri:** İbn Fadlullah Ömerî, oraya giden bir tacirden naklen; Saray şehrinin Berke Han tarafından Turan ırmağı (yani Türklerle ait olan İtil nehri) kenarında kurulduğunu; o zamanlar surlarının bulunmadığını, iç kısımdaki sarayın pek gösterişli olduğunu, saray çevresindeki kule ve evlerde kumandanların oturduğunu belirtmektedir.
- 378 **Serâcûk (: Saraycık):** Bugün Saraycık diye bilinen yerdir; Ural yani Ulu-Su veya Yayık diye bilinen nehrin döküldüğü yere 40 km uzaktadır.
- 379 **Harizm bölgesi ve bu bölgenin idarî merkezi Ürgenç:** Harizm eski çağlardan beri Asya'nın kültür, ticaret ve siyaset merkezlerinden biriydi. Bugünkü haritalarda Aral gölünün güneyinde; Uzbekistan'da ve kısmen de Türkmenistan'da bulunan geniş alana Harizm deniyordu. Asıl halkın İran kökenli olduğunu, fakat zamanla ahlâken ve simâen Türkleştiğini söylüyor eski kaynaklar. Bîrûnî, Harizmlilerin İslâmdan önce kendilerine özgü gelişmiş bir medeniyete ve dile sahip olduklarını belirtir. Burayı yönetenlere hangi kökenden olursa olsun "Harizmşah" denmiştir.
- 380 **Zemahşerî, Cârullah Mahmud Ebu'l-Kasım:** 27 Recep 467 h./ 8 Mart 1075 m. tarihinde Harizm'in kasabalarından Zemahşer'de doğdu; çocukluğunda geçirdiği kaza yüzünden bir ayağı dizinden kesilmiş ve daima takma bir ayakla yürümek zorunda kalmıştır. İlk tahsilini Harizm'de yaptı; sonra Bağdat'a gitti, burada fıkıh, Arap edebiyatı ve Hadis gibi alanlarda derinleşti; sonra Mekke'ye göçtü, orada uzun zaman kaldığı için kendisine Cârullah (: Allah'ın komşusu) dendi; sonra Cürcâniye'ye döndü ve devrin hükümdarı Atsız'a *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eserini ithaf etti, 14 Haziran 1144'te vefat etti. Hazret, itikaden Mutezili, amelen Hanefî idi. Sufilerle arası pek iyi değildir. *Keşşaf* adlı tefsiri ve Arapça kelimelerin mecazî anlamlarına dair şiirlerle örneklendirilmiş *Esâsü'l-Belâğa* adlı ansiklopedik sözlüğü kendi dallarında çığır açmıştır. O, İslâm tarihi boyunca Arap dili ve *Kur'an* tefsiri alanlarında sivrilmiş en büyük beş-altı dâhi arasında sayılır. Kuşkusuz Zemahşerî'nin Türk dili açısından en mühim yanı *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eseridir. Eser, Arapça öğrenmek isteyenlerin kolaylıkla kullanabileceği şekilde hazırlanmış olup Arapça kelime ve kısa cümlelerden ibaret bir sözlüktür. Kelimelerin kıyılarında, yani satır aralarında manaları Türkçe ve Farsça izah edilmiştir. Bazı nüshalarda Moğolca ve Çağatayca izahlar da vardır.

- 381 **Almâlik ya da Almalığ şehri:** İla vadisinde bugün Kulca diye bilinen şehrin kuzey-batısında şu anki Çin-Rus sınırının yakınında bulunan bir şehir. Burası Çingiz evlâdından Çağatay Han'ın yönettiği devletin başşehriydi. O devirde Avrupa, Anadolu ve Arap dünyasından gelen tacirlerin buluştuğu işlek bir ticaret ve kültür merkeziydi; ona bağlı şehirler, kasabalar ve köyler vardı.
- 382 **İmam Buhârî:** Meşhur hadis derleyicisi Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî 194 h./ 810 m. yılında Buhara'da doğdu; dedesinin dedesi olan Berdezbe, yerli halktan bir Mecûsî idi. Onun oğlu Mugire İslâmı seçti. İmam Buhârî'nin babası İsmail, dönemin büyük âlimlerinden Mâlik b. Enes ve Abdullah b. Mübarek'ten ders almıştır. İmam Buhârî'nin Peygamberimizin sözlerini araştırma ve kaydetme çabaları daha on yaşındayken başladı; hayatı boyunca yüzbinlerce hadis arasından en sahih bulup derlediklerini *el-Câmiu's-Sahîh* adlı büyük külliyyatına kaydetti. Dönemin devlet adamlarının taleplerini yerine getirmede için sürgüne gönderildi, yolda hastalandı ve hicri 256 yılının Ramazan Bayramı gecesi / 1 Eylül 870 tarihinde vefat etti. Eseri *el-Câmiu's-Sahîh*, "*Sahîh-i Buhârî*" diye bilinir; Osmanlı dönemindeki Buhârihanlar da İmam Buhârî'nin kitabını baştan sona okuyan kişilerdir.
- 383 **Buhara:** Bugün Uzbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Buhara, Zerefşan ırmağının aşağı havzasındaki büyük vahada yer alır. Kara ikliminin tesiri altındadır. Buhara adı ilk defa Pu-ha şeklinde 630 m. yılında Çinli bir seyyah tarafından zikredilmiştir. Kelimenin Sanskrit dilinde manastır anlamına gelen Vihara'dan türemiş olması mümkündür. Şehir 54 h./ 674 m. yılında Ubeydullah b. Ziyad tarafından fethedilmiştir. Sâmanîler döneminde en parlak devrini yaşadı; 389 h./ 999 m. yılına kadar bu hanedanın elinde kaldı. Şehir 616 h./ 1220 m. yılında Moğolların eline düştü ve harabeye döndü. İbn Battûta öncesi 716 h./ 1316 m. yılında İlhanlılar ve Çağatay soylu Yasavur tarafından yağmalanmıştır. Uzun bir süre harap ve zavıf kalan şehir, Çağatay Hanlığı ve Timurîlular zamanında yeniden şenlendi ve eski siyasi ehemmiyetine kavuştu. Daha sonra Şeybanîlerin eline geçti ve yöresel hanlıklar idaresinde zaman zaman el değiştirdi. 6 Ekim 1920 tarihinde Buhara Hanlığı'nın son emiri Âlim Han, Kızılordu tarafından uzaklaştırıldı ve hanlık ilga edildi. Buhara hakkında yazılan eserlerin en eskisi, Ebû Abdullah Buhârî'nin *Târîh-i Buhara*'sıdır.
- 384 **Huvârezmşâhlar (: Hârizmşahlar) ve Celâleddin ile babası Sencer:** İbn Battûta burada Sencer adıyla da bilinen ve Otrar hâdisesine tanık olan Muhammed Harizmşah (596-617 h./ 1200-1220 m.) ile onun oğlu Celâleddin Harizmşah'ı birbirine karıştırıyor. Celâleddin'in Moğollarla mücadelesi meşhurdur. Anadolu macerası ise ne Anadolu ahalisi bakımından ne de kendi siyasi geleceği bakımından iyi sonuçlanmamıştır. Celâleddin'in hayatı daimî kaçış, eski dostların düşman oluşu, yanlış siyaset, ihtiras ve intikam kavgalarıyla dolu trajik bir hayattı.
- 385 **Çağatay Hanlığı ve Mâverâünnehr sultanı Alâeddin Tarmaşîrîn:** Çingiz Han'ın imparatorluğu oğulları arasında paylaşılrken Kâşgar, Mâverâünnehr, Yedi Su bölgesi ve Çungarya'nın büyük bir kısmı Çingiz'in ikinci oğlu Çağatay'a verilmiş idi. Çağatay'ın soyundan gelenler bu topraklarda 14. yüzyılın başlarına kadar, yaklaşık bir asır hüküm sürdüler. Timur'un hem Moğol hem de Türk ananesini devralarak bölgeye hâkim olmasıyla Çağatay Hanlığı sona erdi. Ama daha da ötede Moğolistan taraflarında ise 16. yüzyılın ortalarına kadar Çağatay hanları hükümran olmaya devam ettiler. Çağatay Hanlığı'nın tarihi karanlık kalmıştır. Onlardan bahseden sayılı kaynaklardan biri de İbn Battûta'dır. Metinde bahsedilen Tarmaşîrîn, Çağatay soyundan gelen Tuva'nın oğluydu. İsmi Budizm döneminde kalmış olsa da tarihçiler onun dindar bir Müslüman olduğunu söylemektedirler.
- 386 **Elcekâtây (: İlçigiday):** İlçigiday ismini Çağatay şeklinde okumamak gerekir. İlçigiday, Tuva'nın (: Duva) 4. oğluydu

- 387 **Kebek (: Çağatay hükümdarı):** Kebek 709-726 h./ 1309-1326 m. arasında Çağatayların hükümdarı oldu, sert ancak tarihçilerin ittifakla bildirdiği üzere adil biriydi. 1315-1318 arasında İsen Buka idareyi ele almıştı ancak pek başarılı değildi; vefat ettiğinde yerine tekrar Kebek geldi. Kebek de Tuva'nın oğludur.
- 388 **Kebek lafzının geçtiği âyet:** Kebek'i teskin eden (!) âyet İnfitar Süresi'nin 8. âyetidir. Kelime "Rakkebek" şeklindedir. Âyet, insanın nasıl yaratıldığından ve yaradılıştaki düzenden bahsediyor.
- 389 **Karâkurûm (: Karakurum, Karakum):** Moğol İmparatorluğu'nun 1230-1260 yılları arasında ilk başşehri. Plano Carpini de buraya gelmiştir. Karakurum Çin kaynaklarına göre 1235'te kurulmuş idi.
- 390 **Yediyüz kırkyedi:** 1347'ye denk düşer.
- 391 **Dönemin Semerkand'ı:** Semerkand Zereşan vadisinin batı kıyısında, bugün Uzbekistan Devleti'nin sınırları içinde yer alır. İbn Battûta Nahşeb civarında akan başka bir nehirle karıştırmış olmalı bahsettiği ırmağı. Semerkand 616 h./ 1219 m. yılında Moğol istilâsına uğramış bir şehir olmasına rağmen güzelliğinden bir şey kaybetmemiş nadide bir parça gibi tasvir ediliyor seyyahın dilinde. Demek ki Buhara kadar zarar görmedi ve ıssız bırakılmadı. Şehir en güzel günlerini Samânîler devrinde yaşamıştır. Semerkand'ın tam anlamıyla yeniden dirilişi ise Timur'un burayı başşehir yapmasıyla 8 h./ 15. m. yüzyılda (771 h./ 1369 m.den sonra) gerçekleşecektir.
- 392 **Ebû Hafs Necmeddîn Ömer Neseî ve kitabı:** Hanefî fıkhnın önde gelen isimlerinden tarihçi, edebiyatçı ve fakih Neseî. Yüz civarında eseri vardır. 537 h./ 1142 m. yılında vefat etti. *Manzûmetü'l-Hilâfiyât (: Nazmu'l-Hilâfiyât)* adlı 2669 beyitlik mezhepler arası mukayeseli hukuku konu alan manzumesi tam da İbn Battûta Anadolu'yu gezerken 1332 yılında Mustafa oğlu İbrahim tarafından Suriye'de Oğuz Türkçesine çevrilmiştir. Bu dil yadigarı kıymetli çeviri, Azmi Bilgin tarafından dil hususiyetleri incelenerek hem Latin harfleriyle hem de asıl metniyle aynen basılmıştır.
- 393 **Herat:** Orta Asya'nın en zengin, en eski ve en etkileyici abidevi eserlere sahip şehridir. Zend Avesta'da Haraeva; İskender dönemiyle ilgili Yunan kaynaklarında Areia şeklinde geçer. İslâmın ilk yıllarından beri bu şehirden pek çok bilgin çıkmış ve Moğol istilâsına kadar şehrin tarihî ile ilgili beş mühim eser yazılmıştır. Önce Gazneli Sultan Mahmud'un oğlu Mes'ûd zamanında daha sonra ise Timurlulardan Ebû Saîd Mirza zamanında Herat'ın altın devrini yaşadığını söyleyebiliriz. Özellikle binalardaki azamet ve dış duvarlardaki süslemeler insanı hayran bırakmaktadır. Herat şimdi Afganistan'dadır.
- 394 **Mes'ûd Serabdâlân (: Serbedârân; Serbedârîler) ve hikâyesi:** Bu grubun başı olan Abdurrâzık, İlhanlıların Horasan valisine huruç etme niyetiyle yaptığı konuşmada şöyle der: "Aman eğer gevşek davranır da kendinizi belli ederseniz bu bizim sonumuz olur! Korkaklar gibi ölmektense kellelerimizi darağacında (: ser be dâr) görmek daha iyidir!" Serbedâr tayfasının ilk lideri aslında Ebû Saîd'in yanında çalışan Abdurrâzık idi, ancak Ebû Saîd 735 h./ 1335 m. tarihinde ölünce hemen isyan etti. Daha sonra kardeşi Mes'ûd tarafından 739 h./ 1339 m. yılında öldürüldü. Mes'ûd ise 744 h./ 1344 m. yılına kadar bu taifeyi yönetmiştir. Seyyahın bahsettiği Muhammed ise galiba onun takipçilerindendir.
- 395 **Hindukuş dağları (: Doğudaki Kafkasya):** Zirveleri 7000 metreyi aşan, bir omurga gibi Afganistan'a sırt veren yüksek dağlar. Ülkenin orta kesiminden başlayan bu dağlar, jeolojik bakımdan İtalya'nın kuzeyinden itibaren Himalayalar'a kadar uzanan ve Alp kıvrımları adı verilen dağ sisteminin bu ülke içinde kalan parçalarıdır. Kuzeydoğu bölümü aynen Himalayalar gibidir; hattâ yer yer onların genel yüksekliğini de aşar; bazı tepeleri 8000 metreyi geçer. Kuzeydoğuda Hindukuş adını alan bu dağlar, Kabil'den itibaren batıya doğru yelpaze gibi açılarak Kûhibaba, Sefidkûh

ve Bendibeyân gibi kollara ayrılır. Büyük İskender ve halefleri bu dağlar için Kafkasya tabirini kullanmışlardır.

- 396 **Gazne:** Kâbil'in 75 mil güneybatısında olan bu tarihî şehir, Zabulistan diye bilinen bölgenin idarî merkeziydi. 382 h./ 963m.'den 582 h./ 1186 m. tarihine kadar Türk asıllı Gazneliler Devleti'ne başşehirlik etmiştir. Hindistan'ın fethi ve Birûnî gibi dahi bilim adamları tarafından Hind kültürünün yoğun, dolaysız bir biçimde incelenmesi de bu devirde başlamıştır.
- 397 **Gazneli Mahmud b. Sibuktekîn (: Sübek Tikin):** Dağılmakta olan Sâ mânî Devleti'nde bir kumandan olan babasının isminin nasıl okunması gerektiği ihtilâf konusudur. Sü, "ordu" anlamına geldiği için "ordubaşı" manasında Sü-bek şeklinde okunması gerektiği savunulduğu gibi; sevilen, kıymetli prens anlamında Sebük (yani "sevik"= sevilen) Tikin şeklinde okunması gerektiği de savunulmuştur. Kaynakların bir kısmında ise bu isim **Sibük** şeklinde hareketlenmiştir. Gazneli Mahmud bilgiye âşık, zeki, cesur ve kurnaz bir hükümdardır.
- 398 **Kâbul (: Kâbil):** Tarihi milat öncesi yüzyıllara dayanan bu şehir; çağdaş Afgan ulusunun temellerini atan Ahmed Dürânî'nin oğlu Timurşah'dan bu yana Afganistan'ın başşehri. İlk İslâm coğrafyacılarından İdrisi bu şehrin surlarının çok sağlam olduğunu söyler. Kâbil, esasen şehrin 100 km batısında doğan ve şehrin içinden geçen ırmağın adıdır.
- 399 **Yediyüzotuzdört yılının Muharrem hilâlinin görüldüğü gün (: ayın ilk günü):** 12 Eylül 1333'e denk düşer.
- 400 **Sind bölgesi ve Sind Irmağı:** Önceden de belirttiğimiz gibi seyyahımız İndus nehri ile Pencab (: Beşnehir, Beşsu) arasında bir ayırım yapmamakta. Sind bölgesi, yani bugünkü Pakistan'ın bir kısmı, hicrî 1. asrın sonlarında 94 yılında (milâdî 712) fethedildi. Ancak bir bütün olarak Hindistan, hicrî 5. yüzyılın başlarında, Sultan Gazneli Mahmud döneminde Müslümanlarla karşılaştı
- 401 **Sâmurre (: Sumra):** Gazneli Mahmud'un oğlu Sultan Mes'ud 1040'ta Dandakan'da Selçuklular önünde hezime uğrayınca kendilerine Sumra da denilen Racput kabilesi Sind bölgesine hâkim oldu. Sumra taifesi aslen Hindistanlı olup İslâm'ı kabul etmiş bir gruptur.
- 402 **Zerd-i şûbe (: Zerd çûbe; Sarı çöp):** Zerdçûbe, Zerdeçal dediğimiz Hind safranı; Türkçede Sariağaç denilen bitkinin kökü
- 403 **Tenkâ veya tenge (: dönemin Hind para birimi):** O dönemde Dihli Sultanlığı'nın kullandığı para birimine umumi olarak Tenkâ veya Tenge denilirdi. İki türlü Tenkâ vardı; biri altından mamul olur ve 9 gram gelir, diğeri gümüşten mamul olur ve 9,3 gram gelirdi. Resmî ölçülendirmede bir altın Tenkâ 10 gümüş Tenkâ ederdi. İbn Battûta birinciye Tenkâ derken ikinciye Dinar demekle yetiniyor. Babür'ün hatratında Tenge'nin Türkçeleştirildiğini ve başına ak kelimesi eklenerek Aktenge=gümüş para anlamında kullanıldığını görüyoruz.
- 404 **Ahavra ve Tarride (Tarida) tipi gemiler:** Tarride, bir zamanlar Akdeniz'de bolca seyrüsefer büyük ama hızlı bir savaş gemisi türüdür. Ağır mallar, kereste ve cins atlar hep Tarride ile taşınmış.
- 405 **Multân:** Pencab bölgesinin sınırları içinde yer alan bu mühim şehir, 94 h./ 713 m. yılında fethedildi ve kısa zamanda Müslümanların önemli merkezlerinden biri oldu.
- 406 **Kutvâl:** Muhafız, bekçi, emniyet müdürü, kale muhafızı, garnizon kumandanı gibi anlamları vardır. Bazı kitaplarda kotaval şeklinde kaydedilmiştir. Platts'in büyük sözlüğünde kelimenin Farsça olduğu; bu dile de Sanskritçeden geçtiği belirtilmektedir.
- 407 **Sâbüniye tatlısı:** Sâbüniye, erbabinca bilindiği üzere badem, fıstık, nişasta, bal ve susam yağından yapılan bir helvadır

- 408 **Semûsek (: Senbûsek):** Semûsek Türk mutfağında bilinen, yarım ay şeklinde bir hamur içidir. Genel olarak yağlı hamurdan yapılır, içine peynir veya kıyma (yahut yakıştığını umduğunuz ve robotta birbiriyle barıştırdığınız yumurta-peynir-kıyma-soğan-maydanoz-karabiber gibi bir karışım) bırakılır.
- 409 **Tenbûl:** İkrâm edilen şey, tenbûlun yaprağıdır.
- 410 **Fevfel:** Hindistancevizi gibi sert bir meyvedir; siyahı ve kızılı vardır. Türkçede Fûfal ağacı, Arek hurması diye bilinir
- 411 **Şekî ve Berkî:** Şekî, ekmekgiller familyasından iri bir meyvedir; bir tanesi 4-5 kişiyi rahatça doyurur. Türkçeye ekmek ağacı diye çevirmek mümkündür. Berki ise kavuna benzer; daha tatlıdır.
- 412 **Küşerî:** Küşerî, Mısır'ın da ulusal yemeklerinden biri olmuştur. Kelime, Gibb'e göre Hindistan'da Kecrî diye bilinmektedir. Küşerî'de temel malzeme pirinç ve yeşil mercimektir. Pilâv gibi pişirildikten sonra üzerine pişmiş nohut, ktır ktır kızartılmış soğan ve çok acı bir sos eklenir.
- 413 **Harîra:** Faslıların özellikle Ramazan ayında iftarda yedikleri bir çorba; içerdği malzemelerin zenginliği ile dikkat çeker. Harîra, Kuskus'la beraber Fas mutfağının en meşhur ikilisini oluşturmaktadır.
- 414 **Küncad, küncit yağı:** Kelime Farsça olup bir tür susam yağı demektir.
- 415 **Eski Delhi (: Dihlî):** Şehrin doğduğu asıl kasaba Lâlkot adını taşıyordu; Raçputlar tarafından 444 h./ 1052 m. yılında kuruldu. Delhî'nin tarihi eski Arilere kadar uzanmaktadır. Kutbeddîn Aybek burayı 588 h./ 1192 m. yılında fethetti; burası Delhi bölgesindeki Moğol şehrinin 10 mil güneyindedir.
- 416 **Ra'âde (: Ateş fırlatan topraklar):** Küçük bir top cinsidir; yanmış malzeme atmada kullanılırdı.
- 417 **Kulşenbe, Raybûl ve Nesrîn denen çiçekler:** Kulşenbe, Şebboy; Raybul, Yasemin demektir. Nesrîn ise Van Gülü'dür.
- 418 **Dihlî Câmii (: Kuvvetü'l-İslâm Câmii):** Kutbeddîn Aybek tarafından eski bir Hindu tapınağının temelleri üzerine 588 h./ 1192 m. yılında inşasına başlanan bu câmî, Sultan İletmiş tarafından 7. h./ 13.m. yüzyılda; Sultan Alâeddîn Halacî tarafından ise 8. h./ 14. m. yüzyılda epey genişletilmiştir. Bugünkü harabelerde İletmiş'in bıraktıkları açık seçik görülür.
- 419 **Büyük Sütun (: Heftgûş):** Bu sütunun tarihi, milâdî 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır; Hindistan'daki büyük Vişnu Tapınağı'ndan getirilip buraya dikildiği söyleniyor.
- 420 **Büyük Minare (: Kutubminâr) ve yarım kalmış öteki minareye dair tarihi kayıtlar:** Kutbeddîn Aybek tarafından yapımına başlanan ve İletmiş (: İltutmuş) tarafından bitirilen bu muazzam minare Firuz Şah tarafından biraz daha yükseltilmiştir. Hâlen mevcut olan bu devasa yapının şu anki yüksekliği 70 metredir. Minarenin ismi, Sultan Kutbeddîn'den değil İltutmuş'un çok değer verdiği Kutbeddîn Bahtiyâr Kâkî'den gelmektedir. Taş işçiliği mükemmeldir. Yarım kalmış öbür minare ise Kutubminâr'ın yarıçapının iki katı genişliğindedir ve temeli hâlâ mevcuttur. Bu bina ise Kutbeddîn Mübarek Şah'ın babası olan Alâeddîn Halacî (m. 1215-1295) tarafından yaptırılmıştır.
- 421 **Kutbeddîn Bahtiyâr Kâkî:** Çiştîyye tarikatının kurucusu olan Muînüddîn Çiştî'nin müridi, Feridüddîn Genc-i Şeker'in de hocasıdır. Kabri Mihrevli'dedir. 633 h./ 1234 m. yılında vefat etti.
- 422 **Okunan âyetler:** Hac Sûresi'nin (22. sûre) 1. ve 2. âyetleridir.
- 423 **Dihlî'nin alınışıyla ilgili tarih:** Dihlî Câmii'ndeki en eski kitabeler şehrin 587 h./ 1191 m. yılında alındığını gösteriyor.
- 424 **Sipâhsâlâr (: Sipahsalar):** Sipahsalar Farsçadır; Sipehsalar da denilir. Askerin başında bulunan kişi, kumandan demektir. Eski İran ve Türk geleneklerinden etkilenecek kurulmuş olup Abbâsîlerin mirasını devralan Gazneli ve Selçuklu gibi klasik

Türk imparatorluklarında Sipahsalar, bir ordunun en üst kademesinde bulunan kişi demekti. Onun altındakine Sipahdar denirdi

- 425 **Kutbeddîn Aybek ve Delhi Türk Sultanlığı:** Sipahsalar Kutbeddîn Aybek, başlangıçta büyük Gûrî Devleti'ne bağlı becerikli bir memlûktu, yani parayla satın alınmış olup orduda yararlıklar gösteren bir subaydı. Ancak 602-610 h./ 1206-1210 m.yılları arasında Dihlî şehriden sorumlu genel vali oldu ve **1. Delhi Türk Sultanlığı devri** onunla başladı.
- 426 **Radiye (: Raziye) Sultan, Habeş sevgilisi ve Kırklar konseyi:** Raziye Sultan daha babası İletmiş sağ iken devlet işleriyle ilgilenir, cesaret ve kahramanlığıyla dudak uçururdu. Babası İletmiş onun kabiliyetlerini değerlendirmiş ve siyasete atılma hususunda onu cesaretlendirmiştir. Raziye, saltanata geçince evvelâ Rükneddîn döneminde bozulan âsâyişi tekrar berkemâl eylemeye çalışmış, birçok isyancıyı ya tamamen telef etmiş yahut onları ağır şartlar altına sokmuş veya ciddi hezimetlere uğratmıştır. Raziye pek kurnaz davranarak muhalif cepheyi kendi içinde parçalayıp siyasette usta olduğunu ispatlamış ve kısa bir zaman içinde devlette sulh ve sükûnu sağlamıştır. Ancak Hindistan'da idareyi elinde tutan ve "Kırklar" diye bilinen Türk aristokrasisi, Raziye'nin bazı hareketlerinden memnun değildi. Hele hele Habeş asıllı bir yardımcıyı; Cemaleddîn Yâkût'u öne çıkarması "devletin başına Türk aristokrasisinden olmayan birinin geçebileceği" kaygısını uyandırıyor. Bu yüzden ona olan tepkiler zamanla arttı. Raziye'nin ordusu 1240'ta muhaliflerinin önünde yenildi; o da tekrar toparlanmak için kaçıp gizlenmeye çalıştı. Ancak Hindu asıllı bir köylü onu öldürdü. Kırk kelimesi "u" harekesiyle (: Kurk şeklinde) yaşamaktadır Hindistan ve Pakistan coğrafyasında. Anlamı ise tam da tarihsel hatırasına uygundur: Engelleme, ambargo koyma, kapma, yakalama demektir..
- 427 **Leknavtî şehri:** Burası o dönemde Bengal'in başşehriydi. Şimdiki Bangladeş'in Racâhî eyaletinde Gaur (: Gûr) diye bilinen harabe şehir, eski Leknavtî'dir.
- 428 **Sultan Celâleddîn Fîrûz Şâh Halacî:** Delhi Türk Halaç Sultanlığı'nı başlatan hükümdar. Halaçlar veya Türk tarihinde bilinen adıyla Kalaçlar, köken itibarıyla Ceyhun ile Seyhun nehirleri arasında yaşamış ve buraya hâkim olan Gûrî ve Gazneli devletlerine tebaa olarak hayatlarını devam ettirmiş Türk kabilelerindenidir. Tarih kitaplarında onlardan bazen **Hülcîler** diye de sözedilir. Zamanla Gûr Devleti'nde mühim askerî makamlara geldiler ve Hindistan'ın muhtelif noktalarında idareci oldular. Celâleddîn **Fîrûz Şâh**, Balabanların son temsilcisi ortadan kalkınca 1290'da Delhi'de tahta oturdu. Yakın çevresini devletin en mühim yerlerine getirdi, sultanlığı sırasında ayaklanmalarla uğraştı, yeğeni Alâeddîn Muhammed tarafından oyuna getirilip 1296'da hançerlendi.
- 429 **Alâeddîn Muhammed Şâh Halacî:** Seyyahın Alâeddîn Muhammed Şâh hakkında verdiği malûmat, dönemin kaynaklarıyla birebir uyusmaktadır. Alâeddîn, Halacların en büyük hükümdarıdır. Onun tahta geçişi bazı tarihçiler tarafından 20 Temmuz 1296 olarak belirlenmiştir. Delhi'deki ikametgâhı Köşk-i Lâl diye bilinen Kızıl Köşk'tü. Azimli, ihtiraslı bir hükümdardı; zamanın İskender'i olmak istiyordu. Askerî ve ekonomik alanda ciddi reformlar yaptı; hazineyi doldurdu, kıtlıklara karşı koyabildi. 1316'da hastalıktan vefat etti.
- 430 **Gıyâseddîn Tuğluk Şâh:** 1320-1325 m. arasında Delhi Türk İmparatorluğu'nu yöneten Tuğluk, Halacların son sultanı Kutbeddîn Mübarekşâh zamanında Pencap ve Sind'de vali idi. O Tuğlukluların ilkidir; onlara bazı kitaplarda Karavnalılar da denmiştir. Hindu asıllı Husrav Şâh'ı temizledi ve yakınlarının ısrarıyla sultanlığını ilân etti. 1325'te öldü. Beş yıl süren saltanatı esnasında devlet düzenini onarmaya çalıştı; asayiş sağlama, memur tayininde torpilleri kaldırma, ağır vergileri azaltma, Husrav Şâh'ın taraftar kazanmak için aptalca dağıttığı paraları geri alma vs. başlıca işlerindendi.

- 431 **Nizâmeddîn Bedvânî** (: **Nizâmeddîn Evliyâ Bedâûnî**): Nizâmeddîn Evliyâ olarak da bilinir. Hindistan'da Çiştîye tarikatının en mühim simalarındandı. Molla Câmi'nin hayranlık duyduğu sufilereydi. 80 yıla yakın yaşadı. Sahip olduğu nüfuz sebebiyle zaman zaman bazı Delhi sultanlarıyla arası açıldı. 725 h./ 1324 m. yılında vefat etti.
- 432 **Tuğlukoğlu Muhammed Şâh**: Tuğluk Devleti'nin ikinci sultanıdır. Kırk gün kadar Tuğlukabâd'da kaldıktan sonra Delhi'ye giderek Köşk-i Lâl'da tahta oturmuştur. Eyaletlere düzen verdi, ziraî faaliyetleri geliştirdi, 1327'de başşehri Devletabad'a nakletti, halkı da zorla orada iskân etti! Onun zamanında, 1328'de Keşlû (: Kişilû, Güçlû) Han, Multân'da ayaklandıysa da şiddetle cezalandırıldı; kuzeyde Seyhun-Ceyhun arasında kuvvetlenen ve Afganistan'ı alan Çağatay hükümdarı Tarmaşirin, önce Pencab'ı sonra Kuzey Hindistan'ı istilâ etti. Muhammed Şâh zor bir zamanda yaşadı, para reformuna giriştiyse de başaramadı; ayaklanmalar arttı. Tek umudu belki de Çin seferiydi, tarihçi Berenî, Ferişt ve seyyahımız onun çok kalabalık bir ordu ile "Karaçıl" seferi yaptığını ama Himalayalar'a kadar ilerleyen ordunun dehşet verici kayıplardan sonra meymun bir hâlde geri döndüğünü belirtirler. Bugün Karaçıl'ın yeri henüz aydınlığa kavuşturulamamışsa da V. D. Mahajan, buranın Kumaon-Garhval çevresinde olduğunu ileri sürmektedir. Muhammed Şâh son seferini Gucera'ta isyan eden Taği üzerine yaptı, ama sonuç alamadı. Orduyu çöle sürdü ve hastalandı. 20 Mart 1351'de Tatta'ya birkaç kilometre varken öldüğünde Bedâunî'ye göre "hükümdar kendi halkından; halkı da hükümdardan kurtulmuş idi."
- 433 **Kamârî** (: **Khmer**) **tarzda ud** (: **öd**): Yani Kamboçya'dan Khmer ülkesinden getirtilen öd bitkisi. **Kakullî**: Malezya'dan Kakule'den gelen öd. **Câvî**: Cava'dan gelen amber türü.
- 434 **Yediyüz kırk bir yılının başı**; 27 Haziran 1340 tarihine denk düşer.
- 435 **Hind ve Sind'e düşen büyük kıtlık**: 1336'dan başlayarak tam yedi sene devam etti. Bu, sadece doğal sebeplere bağlanamaz; Tuğluk oğlu asla Alâeddîn Halacî gibi tedbirli davranmamıştı.
- 436 **Kovil** (: **Coel**) **şehri**: Burası Delhi'nin 75 mil güneydoğusunda bugün Aligarh diye bilinen yerdir.
- 437 **Rây**: Aslı Sanskritçe olan bu kelime prens, şef, kral manasına gelmektedir; Ra-ca kelimesi de bu köktendir. Avrupa dillerindeki **Regnum**, **Regim**, **Regula**, **Roy**, **Royal**, **Reich** gibi kelimeler de düzen, düzenlilik, krallık, ülke, rejim gibi anlamlara gelmektedir. Herhalde Hind-Avrupa dillerinin ortak kelimelerindendir bu "Re". İbn Battûta, Hind-Avrupa teorisini ortaya atanlardan önce anlamış bu tür benzerlikleri. Onun Rum diyarı derken kastettiği şey Fas'a yakın Hristiyan ülkeleri idi.
- 438 **Zihâr** (: **Dhar**) **şehri**: Hindistan'da Madhya-Pradesh eyaletinin güneybatısında Dhar ismini taşıyan şehir.
- 439 **Avd** (: **Ayodha**) **şehri**: Gangra kıyısında, bugün Feyzabad diye bilinen yer. Burası daha sonra Oudh diye bilinen bölgenin merkezi olacaktır. **Zaferabad şehri**: Gomati nehri kıyısında Cavnpur'un (: Junpur) güneyindedir. Goati, Ganj'a akan nehirlerdendir. **Leknav** (: **Luknov**) **şehri**: Bu şehir, Ganj ile Chagra arasındadır.
- 440 **Behrâyic şehri**: Nepal sınırında bu adı taşıyan bir muntika vardır. **Serû nehri**: Burada Ganj kastolunmuş olmalıdır. Daha önce de Serû nehrinden büyük bir ırmak diye bahsetmiş idi. **Sâlâr Ūd** (: **Salar Mes'ûd**): Bu şahıs belki de Gazneli Mahmud'un kardeşinin oğlu idi. O, 424 h./ 1033 m. yılında burada öldü; Onun mezarı daha sonraki yüzyıllarda bir ziyaretgâh hâline gelmiştir. Hindistanlılar ona, "Gâzî Miyân" demeye başlamışlardır.
- 441 **Buludra** (: **Broach** / **Broça**): Broça diye bilinen şehir, bugün Narmada diye bilinen ırmığın Kambay (: Cambay) körfezine döküldüğü noktadadır. **Nehrvâla** (: **Anhilvara**): Gucera'tın eski başşehridir. **Melik Mukbil**: Aslen Telingana'daki Brahman

tayfasından bir Hindli idi; Müslüman oldu ve Gucerât eyaletindeki pek çok isyanın bastırılmasında mühim roller üstlendi. Tuğluk oğlunun son zamanlarında sarayın nüfuzlu kişilerinden biriydi.

- 442 **Hezâr Üstûn:** Bu bina, Tuğluk tarafından Delhi'nin Cihanpenah kısmında inşa edilmiştir ve günümüze kadar kalıntıları muhafaza edilmiş ender yapılardandır.
- 443 Seyyah'a verilen **Bedelî, Besehî ve Belera kasabaları:** Delhi'nin 60 mil kuzeyinde yer almaktadır ve şu anda Yeni Delhi'nin varoşlarıdır. **Sadî:** Yüz demektir. **Çovt-rî (: Çovdheri):** Hind dilinde bir köyün veya taifenin başı demektir; saygı kelimesi olarak da kullanılır.
- 444 **O yılın Ramazan bayramı;** 1334 yılının 4 Haziranı'na rastlar.
- 445 **O yılın 4 Şevval'i;** 1334 yılının 8 Haziranı'na rastlar. **Tilbet:** Burası Delhi'nin doğusunda bir yerdir; ancak ne kadar uzak olduğu hususunda kaynaklarda farklı ifadeler vardır.
- 446 **Abdülmü'min b. Ali (: Muvahhidî Devleti'nin kurucusu) ve İbn Tûmert:** Ebû Muhammed Abdül'l-Mü'min b. Ali Kûmî; Hac esnasında İbn Tûmert'le karşılaştı, ondan çok etkilendi, onu mehdi kabul edip bir numaralı tilmizi oldu. Gazâlî ve Turtûşî gibi hocalardan ders alan İbn Tûmert kendisinin mehdi olduğuna inanıyordu; o sıralarda Kuzey Afrika'yı yöneten Murâbît Devleti'ni taklitçilik, donukluk ve antropomorfizmle suçladı; yerel Berberî kabilelerin dilinde vaaz verdi. Sabırlı, cesur, dayanıklı ve biraz deli bir adamdı, sayılarla ilgili takıntısı vardı; ilm-i cefre inanır, kendisine gelen ilhama göre hareket ederdi. Çok uzun bir zaman uğraştı ve idareten memnun olmayan halk kesimini, bazı Berberî kabilelerini yönetime karşı ayaklandırdı ama hedefini gerçekleştirmeye ömrü yetmedi; halefi Abdülmü'min, Kuzey Afrika'da İbn Tûmert'in ilkeleri doğrultusunda bir devlet kurmayı başardığı sıralarda İbn Tûmert vefat etmişti. Abdülmü'min de 558 h./ 1163 m. yılında vefat etti. Muvahhidî Devleti, kısa bir zamanda Kuzey Afrika'ya egemen oldu.
- 447 **Emir-i dâd:** Soruşturmaları yürütmek ve cezaları uygulamakla görevli memur. Dâd Farsça bir kelimedir; hak, adalet ve doğruluk demektir. Zend-Avesta lisanındaki benzeri Data, Sanskritçede ise Dha'dır.
- 448 **İbn Battûta'nın şairliği (: manzumeciliği):** İbn Battûta'nın şairliği yoktur. Bu manzume de onun şîr vadisinde tam manasıyla nasipsiz olduğunu gösteriyor. Bu bizim için iyi bir şey; zira şair olsaydı; devrin modasına uyar, seyahatnâmesini sultanın manzum methiyle doldurur; bize de ağız tadıyla okuyacak bir şey bırakmazdı. O gördüklerini ve duyduklarını meraklı ve samimi bir gazeteci gibi anlatıyor. Eğer şair olsaydı; bu kadar zengin bir malzeme asla sunmayacaktı bize; o devirde içinde bulunduğu grup neyi talep ediyorsa onu verecekti; ilerde tarihi coğrafya, dilbilim, folklor, iktisat ve antropoloji alanlarına malzeme olacak o güzelim ayrıntıları asla anlatmayacaktı
- 449 **Sercâmêdâr:** Aslında sultanın elbiselerini tutan, sultanın gardrobundan sorumlu kişi kişi demektir ama burada **yelpaze tutan => yakında duran** => **nedim** manasındadır. Elbisenin Farsçası olan "câme"yi, çamaşır, camekân gibi kelimelerimizde kullanıyoruz.
- 450 **Yediyüzkırkbir yılının Cumâdelûlâ ayının 9'u;** 1341 yılının Ekim ayının 21'ine rastlar
- 451 **"Elini boynuna..."** Bu cümle, 17. sûrenin 29. âyetidir. **"Yiyiniz, içiniz..."** Bu cümle, 7. sûrenin 31. âyetidir. **"O kimseler ki..."** Bu cümle, 25. sûrenin 67. âyetidir.
- 452 **Serû (: Sarv; Saru):** Herhalde Türklerin taktığı bir isim. Gağra nehrinin yukarılarını tarif ediyor. Ama Ganj kastolunmaktadır.
- 453 **Bayramiye cinsi kumaş:** Beyaz Hind kumaşdır. 16. yüzyılın başlarında yaşayan Portekizli yazar Duart Barbosa da bu kumaştan bahsetmiştir. Herhalde bugün Bangladeş'in başşehri olan Dakka'ya özgü ipekten mamul bir elbise türü kastedil-

- mektedir. **Cüzz (: Cuzz) cinsi kumaş:** Beckingham, Mzik'e dayanarak bu kelimeyi Khazz okumuştur. Bu durumda ağır bir ipekli kadife söz konusudur. **Şirinbâf cinsi kumaş:** Kaliteli bir yünlü bez türü. **Serâçe:** çit, tente demektir.
- 454 **Yediyüzüskürküş yılının Safer ayının onyedisi:** 1342 yılının Temmuz ayının 22'sine rastlar.
- 455 **Keftâr kelimesi, cadılık ve korku edebiyatı:** Keft, Farsça yarmak demektir. Keftar ise, sırtlan (: hyena) anlamına gelmektedir. Bu durumda cadı kadın, sırtlan ruhunu taşımış; sırtlana benzetilmiş; **sırtlan** ile **cadılık** arasında bir bağ olduğu varsayılmıştır. Sanıyorum Batı'da **kurt adamın** ve kurda dönüşmenin **cadılıkla bağlantılı** görülmesi gibi bir olgu bu; hattâ belki coğrafyadan ötürü sadece hayvanlar değişmiş diyebilirim. Çünkü yakalanan kadının **keftar** olup olmadığının test edilmesi için **suya batırılması**, Batı'daki cadılara da uygulanmıştır! Tam da seyyahımızın çağında, Güney Fransa'da (1320-1350) kitlesel cadı avları düzenleniyordu. Cadı çılgınlığı 13. yüzyılda başlamış, 15 ve 16. yüzyılda doruğa ulaşmış, ancak 18. yüzyılda biraz azalabilmişti.
- 456 **Hâce Bührre (: Bohra; Bora) ve oğulları:** Bohra diye bilinen Gücerât ve Bombay kökenli etnik grup, şimdi bile son derece faaldir. Tâzi, 1975 yılında Bohra denen grubun dinî bir kutlama merasimine katıldığını, Bohraların ticaret işlerinde son derece örgütlü çalıştığını söylüyor. Kaynaklarda Gücerat ve Bombay Bohralarının İsmailiye mezhebine mensup olduğu, Konkan'ın kuzeyindeki Bohraların ise Sünnî olduğu belirtilmiştir.
- 457 **Hükümdar Haryab:** İbn Battûta ne yazık ki bir daha Haryab'dan bahsetmeyecek. Acaba bu ve buna benzer göndermeler, seyyahımız tarafından daha sonra bahse konu oldu da İbn Cüzeyy editörlük yapayım derken temizledi mi bu kısımları? Öyle ya, "tekrara hacet yok" diye düşünmüş olabilir... Haryab isimli hükümdarın asıl adının Harihara Nripala olduğu *Rihle* uzmanlarınca tespit edilmiştir.
- 458 **Mulaybâr bölgesi (: Kerala):** Bu bölge karabiberiyle meşhurdur; bugün Hindistan'ın Kerala eyaleti sınırları içindedir.
- 459 **Hükümdar Kuvayl:** Burası Batı Hind sahillerinin güçlü hanedanlarından Kollatri hanedanı tarafından yönetilen Mulaybar memleketinin ilk bölgesidir. Ma'bar (: Mulaybar) memleketine hâkim olanlara Sanskritçe "deniz kralı" anlamında Samurî'den bozma Zamorin denilirdi Avrupa'da. **Dehfattan:** Burası, güney sahilinde Kananor'un 5 mil kuzeyinde Valarpattanam diye bilinen yerdir. **Kulkâs (: Lat.: Arum Colocasia; Fil Kulağı):** Kulkas denen bu bitki, yemeklerde hazmı artırıcı ve sofrayı güzelleştirici bir yeşillik olarak kullanılır.
- 460 **Budfattan:** Burası Darmapattanam diye bilinen yer olmalıdır; bu kelime, "Rahmet Mekânı" demektir. Darmapattanam, Ancarakandi ve Teliçeri nehirlerinin getirip bıraktığı alüvyonlarla oluşmuş bir adadır. **Fandrayna (: Panderani):** Şimdi Pantalayini diye bilinen bu yer İbn Battûta'nın çağdaşı olan Odrik de Bordenon tarafından Flandrine diye kaydedilmiştir. Pantalayini eskiden Payanaad diye bilinen bir hanedanın başşehriydi; İbn Battûta'nın geldiği dönemde ise Kalikut'u, Ma'bar ülkesini yöneten Samurilere (: Zamorin) bağlı bir şehir idi. Buranın büyük câmiî de bir Oğuz türkü olan Dinar Malik tarafından inşa edilmiştir.
- 461 **Cunk:** Kelimenin aslı Cava dilindendir. Conk diye telâffuz edilir. **Zav (: Dhow; Dov):** Kelimenin aslının Çince "Tsao" olması mümkündür. Bu kelime Yemen'den Malezya'ya, çok geniş bir coğrafyada kullanılırdı. Dov, Üçgen şeklinde bir teknedir; iki seren direği, iki de yelkeni vardır. **Kekem:** Kelime Çince'dir; aslı Hokhang'dır. **Neft, Dark ve Çarhiye:** Pehlevî dilinde Neft, Zend-Avesta dilinde Nap; yeni Farsça'da Neft, klasik Yunancada Naphtha (bitumen): "Siyah, yanıcı, koyu sıvı" anlamıyla Doğu'da ve Batıda pek çok dile aynen geçmiş olan "neft", farklı coğrafya ve zaman dilimlerinde elde edildiği maddeye bağlı olarak çeşitli dillerin sözlüklerinde de

değişik tariflerle açıklanmıştır; katran, zift, kahverengimsi yeşil akıcı ve yanıcı pel-temsi madde; maden kömüründen elde edilen yağ, ham petrol veya eski usûlle ar-tilmiş petrol gibi... Osmanlı'da daha çok "neft yağı" terkihi kullanılırdı. Buradaki "Derk Ehli" ok vesair karşı tarafın attığı zarar verici maddelerden gemiyi koruyan özel bir birlik olmalı. "Çarhiye" (: Çarhiye) kelimesinin kökü olan "Çarh" Farsçadır; Zen dilinde Çakhra, Sanskritçe Çakra aynı şeydir. Bu kelime, tekerlek, çark, çıkırık, dönen nesne, gökler ve yay gibi anlamlara geliyor. Seyyahın bahsettiği "Çarhiye", hafif topları veya arbalet tabir edebileceğimiz zenberekli büyük okları kullanan grup olabilir. **Sinkelân; Sînuşîn:** Çin'de Guangzhou; Kanton diye bilinen meşhur liman şehri

- 462 **Kavlem (: Kuilon):** Marko Polo'nun da bahsettiği bu şehrin ticarî önemi Varthema ve Barbosa tarafından da vurgulanmıştır. **Sûlî (: Solî) tacirlerin kökeni:** Seylân (: Sri Lanka) ve Ma'bar'da (: Mulaybar) Müslüman tacirlere Sûlî denmekteydi. Kelime neredendir? Muhtemel faraziyeler arasında biz de şunu zikredebiliriz. Bunlar, İran'da yerleşik bulunan Sul (: Çul, Şul, Şor) Türklerinin torunları olabilirler. **Kav-lem Câmîi'ni yaptıran kişi:** Bu adam, Arap ve Hind tarihçilerinin ittifakıyla bütün bir Mulaybar bölgesine İslâmı tanıtmaya gayretinde olan Dinar Malik adında bir Oğuz Türkü idi. Çünkü Ma'bar (: Mulaybar) sahillerindeki devletlerin kökü Cheru-man Perumal adlı ataya dayanmaktadır. Bu adam İslâmı kabul ederek hacca gitti; Mekke'de vefat etmeden önce el-Guzz yani Oğuz kökenli Dinar Malik'i (ö: 591 h./ 1195 m.) hem temsilciliğini yapması hem de İslâmı yayması için Mulaybar'a gön-derdi; Dinar Malik, Mulaybar'ın bütün adalarını ve mühim merkezlerini dolaştı; pek çok mescit yaptırdı.
- 463 **Yediyüz kırkiki yılının onüç Cumâdelûlâsı'ndan Şaban ortalarına kadar;** 15 Ekim 1342'den 1343 yılının Ocak ayının ortalarına kadar demektir.
- 464 **Şâliyat (: Şaliyam) ve Şal kelimesinin kökü:** Portekizliler buraya Chiliate (: Şiliyat) veya Chale (: Şali) derlerdi. Bugün burası Kalikut'un 7 mil güneyinde Beypore adıyla bilinmektedir. Bu şehir tarih boyunca kaliteli kumaşları ile meşhur oldu; bütün bir Doğu ve Batı âleminde bilinen "Şal" kelimesinin kökeni buraya dayanır.
- 465 **Kulbulmâs (: Kalubilimas) ve Beyrûn (: Berberî dilinde tonbalığı):** Birinci kelime-nin aslı "kalu-bili-mas"tır; bu tamlama, kelimesi kelimesine "siyah-ton-balığı" demektir. Bu balık türü bugün de Maldivler'in birinci kalem ihraç ürünüdür. Mal-divliler, *Rihle* şarihi Faslı diplomat Tâzî'ye 1991 Mayıs'ında millî gün kutlamaları münasebetiyle bu balıktan hediye etmişler. **Beyrûn** kelimesi ise Berberî dilindeki Abeyron'dur. Abeyron, bu dilde ton balığı demektir.
- 466 **Veda hakkında kısa bilgi:** Araştırmacılar deniz kabağunun kara Afrika'nın bazı bölgelerinde de para gibi kullanıldığını söylüyorlar.
- 467 **Şenûrâza (: Şano Raca):** Bu kelime Sinhala dilinden geliyor, anlamı "ulu kuman-dan"; bu unvan, devletin üst düzey memurlarına veriliyor.
- 468 **Maldivler'in kadın hükümdarı Hadîce:** Hadîce Sultan 740 h./ 1340 yılında kardeşi Şihâbeddîn'den sonra başa geçti. **Celâleddîn Ömer Bengâlî:** Maldiv ulusal müze-sinde tahtadan mamul tarihî levhada Celâleddîn'in, büyük mescidi 738 h./ 1339 yılında restore eden Şihâbeddîn Ahmed'in babası olduğu belirtiliyor. **Şihâbeddîn (: Hadîce'nin kardeşi):** Yukarıda bahsedilen tahta levhaya göre Şihâbeddîn, mescidi restore eden sultandır.
- 469 **Şeyh Sâlih Necîb'in zaviyesi:** Şeyh Necîb'in zaviyesi başşehir Male'nin Lonu Ziya-ra muntkasındadır. **Kurbânî kelimesi:** Sinhala dilindendir; esmer şeker suyu demektir.
- 470 **O sene Ramazan ayının başlangıcı;** 16 Ocak 1344'e denk gelir.
- 471 **Sultan Davud (: Şano Raca'nın torunu):** Bu adam 701 h./ 1301 m. yılından 706 h./ 1306 m. yılına kadar tahtta kalan Davud b. Yusuf olabilir.

- 472 **Yediyüzkırkbeş yılının Rebîulâhîr ayının ortaları**; 26 Ağustos 1344'e denk gelir. Bu senenin Şaban'ı ise 1344'in Aralık ayına rastlar.
- 473 **Serendîb adası (:Seylân)**: Bazı kitaplarda Hz. Âdem'in Cennet'ten bu adaya indiği ve ayak izinin de burada olduğu söylenir. Serendîb kelimesi Sanskritçe "Sinhala Dvîpa" tamlamasının önce Farsçaya, oradan da Arapça ve İslâm kültürüne geçmiş hâlidir. Daha sonraki dönemlerde Seylon veya Seylân diye söylenir oldu. İbn Battûta döneminde Seylân'da birkaç krallık vardı; kuzeyde Tamil Krallığı, güneyde ve batı sahillerinde Caffe Krallığı ve adanın orta yerinde Sinhala Krallığı hüküm sürmekteydi. Seyyahımızın Ayri Şakarvati diye adlandırdığı kişi dönemin Tamil kralı Arya Şakravarti'dir. İbn Battûta'nın burada verdiği bilgiler, Seylân yani Srilanka'daki Tamiller ile Sinhala kökenli merkezî hükûmet arasındaki kavganın ne kadar eski bir tarihe dayandığını da gösteriyor.
- 474 **Zulû denen sülûk**: Kelime Farsçadır. Seylân'da yaşayan bu sülûkler Mzik tarafından Haemoddella Ceylanica diye kaydedilmiştir ve gayet küçük olmasına rağmen çok tehlikelidir.
- 475 **Serendîb Dağının (: Âdem Dağı) zirvesi**: 2243 metredir, ancak Seylân'ın en yüksek dağı değildir. Bu dağ hem Budistlerce hem de Müslümanlarca mukaddes sayılmıştır. Budistler bu dağda Buda'nın izini aramışlar; Müslümanlar ise Cennet'ten inen Âdem'in ayak izinin burada olduğunu düşünmüşlerdir.
- 476 **Kubbân (: Konnanor-Koppam)**: Burası Andra Pradesh eyaletinin en güney noktasında yer almaktadır.
- 477 **Bengala'daki (: Eski Bangladeş) fiyatların çağdaş dille karşılığı**: Bu durumda bir inek 600 kg pirince veya 192 tavuğa veya 12 koyuna veya 48 kg şeker veya 48 kg yağa veya 96 litre zeytinyağına veya 22.5 metre pamuklu kumaşa denk düşüyordu.
- 478 **Sudkâvân şehri**: Seyyahın tarif ettiği şehir, harita üzerinde iki ayrı şehre de uygun geliyor; biri Satgaon diye bilinen şehirdir ki Kalkûta'nın güneyinde büyük deltanın batısında Hooğlı nehri üzerine kurulmuştur. Burası, Türk ve Müslüman hâkimler gelmeden önce ve sonra etkinliğini devam ettirmiş bir limandı. Ancak 16. yüzyılda tamamen terk edildi. İkinci ihtimal bu şehrin Şitagonk (: Chittagong) olmasıdır. Şitagonk, büyük deltanın doğusunda, Dakka'nın güneydoğusuna yayılmış bir şehirdir. İkinci ihtimal daha güçlü görünüyor; zira Bengal körfezinde Hind okyanusu kıyısında bulunan tek büyük liman burasıdır. **Cûn ırmağı (: Cumna; Yumna nehri)**: Buradaki Cumna veya Yumna nehri, Brahmaputra'dır. Daha önce bahsedilen. **Leknavtî (: Lahnavti; Batı Bengâl; Eski Gavr şehri)** 600 h./ 1204 m. yılından itibaren Müslüman Bengal hâkimlerinin başşehri oldu; Leknavtî'nin ihtişamlı günlerinden geriye kalan harabeler Malda yakınlarındadır.
- 479 **Bengâl sultanı Fahreddîn (: Fahreddîn Mübarekşâh)**: Muhammed Tuğluk tahta çıkınca babasının evlâtlığı olup Doğu Bengal vilayetini (: Sonargavan) yöneten Tatar Han'a **Behram Han** unvanını verdi ve onu Genel Bengâl Valisi yaptı. Muhammed Tuğluk daha sonra Doğu Bengâl'i yönetsin ve Behram'a yardımcı olsun diye askerî aristokratlardan Buğra Han'ın torunu **Gıyaseddîn Buhadur Buğra'yı** Doğu Bengal'e gönderdi; ancak Gıyâseddîn Bahadur Buğra ayaklandı ve 1330'da öldürüldü. Böylece Bengâl ülkesinde Balaban soyundan ve Buğra Han soyundan kimse kalmadı; bu sülâle çok uzun bir zaman Bengâl'i yönetmişti. Bundan sonra hâdiseler sis perdesi altına girmiştir; ancak genel bir ifadeyle diyebiliriz ki 1336'da (yahut 1338'de) Tatar Behram Han, 1338'de de Leknavti valisi Melik Bidar Halac Han öldürüldü. Onu öldüren kişi silâhdarı olan Fahreddîn Han idi; seyyahın bahsettiği Fahreddîn işte budur ve **Mübarekşâh** diye de bilinir. Dihlî Saray'ndaki Muhammed Tuğluk ise Bengâl'le uğraşacak durumda değildir. Zaten Bengâl'dekiler de Dihlî'yi takmaktadırlar. Böylece Bengâl'de birbirleriyle savaşan iki devlet (: Doğu ve Batı Bengâl devletleri) belirdi; uzun mücadelelerden sonra

Melik İlyas 1343 yılında Batı Bengâl'de ipleri eline geçirdi ve 1352 yılında da Doğu Bengâl'i fethetti.

- 480 **Habank (: Havang Tila) şehri:** Bugün Havang Tila diye bilinen bu şehrin harabeleri, Silhet bölgesinde Habganj'ın 10 mil güneyindedir. **Nehr-i Ezrak (: Mağna; Mavi Su):** Bu nehir, Bangladeş'in başşehri Dakka'nın kıyısından geçen Mağna nehri olabilir.
- 481 **Berehnekâr ve bu konu ile ilgili tartışmalar:** Berehnekâr'ın Andaman ve Nicobar adaları olması mümkündür; bu adalar, Burma'ya bağlı Arakan bölgesinin başlıca yerleşim birimleridirler ve Negarais adasına yakındırlar. Ancak seyyahın üslûbundan anlaşılan o ki Berehnekâr coğrafi bir muntika ismi değil, tanımlanamayan bir halkın ismidir. **İdrisi'nin bölge halkının evliliğiyle ilgili değerlendirmeleri:** İdrisi *Nüzhetü'l-Müştâk* isimli muhteşem eserinde bu halkla ilgili şöyle der: "Erkek, bir kadınla evlenmek isterse kadının ailesi ona şart koşar; mutlaka bir adamı öldürmeli ve onun kafatasını getirmelidir. Eğer erkek bu şekilde elli kişiye öldürüp kafataslarını sıra sıra dizerse o zaman ona herkes kız verir ve o, elli kadınla aynı anda gerdeğe girebilir; halkı ona kahraman muamelesi yapar. Onlar daima çıplaktırlar; hiçbir şey giymezler. Kadınları da öyle; hattâ cinsel ilişki esnasında bile gizlenmezler, bütün 'malları' meydandadır. Onların ahlâk telâkkisinde bu durumu ayıplama yoktur. Bu kavmin suratları pek çirkindir. Yüz organları, insanda güzellik duygusunu uyandıran orandan yoksundur; yani çarpık yüzlüdürler."
- 482 **Câva sultanı Melik Zâhir:** Bu adam Sumatra'nın ilk Müslüman hükümdarı melik Sâlih'tir. 696 h./ 1297 m. yılında vefat etmiştir. Bu tarihten itibaren 14. yüzyıl boyunca Melik Sâlih soyundan gelen hükümdarlar egemen oldu Sumatra'ya. İbn Battûta'nın huzuruna çıktığı ve 1345 (veya 1346) yılında yanında kaldığı hükümdar ise yine Melik Sâlih soyundan gelen Melik Zâhir idi. Melik Zâhir başarılı bir hükümdardı; Malay vakâyinâmesi *Hikâyât Naja Raja Pasai* onu Melik Tâhir diye kaydeder
- 483 **Kakula:** Bu isim başka Arap coğrafyacıları tarafından da zikredilmiştir. Bir Çin kaynağı buranın Tenasserim kıyıları olduğunu belirtir. İbn Battûta'nın burayı, Sumatra'ya giderken ziyaret ettiği farzediliyor. **Kamâra ya da Kmâre (: Khmer; Kmer ülkesi):** Burası Kamboçya'dır. Kızıl Kmerler diye bilinen örgüt de tarihî bir referansa sahip olmak için kendilerine bu adı seçmiş olmalı. İbn Battûta'nın yaşadığı dönemde Kamboçya'nın durumu hakkında fazla malûmat yoktur. Seyyahın söylediği Kamâre kelimesini, tütsü münasebetiyle başka seyyahlar da anmıştır.
- 484 **Tavâlîsî (: Tavalisi):** Bu ülkenin neresi olduğu *Rihle* şarihleri arasında hâlâ tartışma konusudur. Filipinli tarih profesörü N. Zafra, araştırmacı Yamamoto gibi Tavalisi'nin Hindî Çin'deki Champa Krallığı olduğunu düşünmektedir. Zira Champa Krallığı'nda "Taval" soylulara ve kumandanlara verilen bir unvandır. H. Yule gibi araştırmacıların bir kısmı ise Filipinler'in güneybatısındaki Sulu'nun Tavalisi olduğunu savunmuşlardır. Joze Rizal ise Tavalisi'nin Filipinler'deki Luzon bölgesi olduğunu savunmuştur. Japonlar da Tavalisi'nin kendi ülkelerinde olduğunu sanmışlar
- 485 **Bahşî kelimesi:** Aslı Sankritçedir; Türkler ve Moğollar arasında Budist rahibe Bahşî denilirdi.
- 486 **Tandri Nâm ve diğer Türkçe cümleler:** "Tanrı namı" ile demek istiyor. Herhalde seyyah, Tanrı kelimesindeki nazal N'yi, tam anlayamadığı için Arapçanın **Dhat** harfiyle çevirmiş. "Deva ve béték kâtur" cümlesi eski sert Hakanî Türkçesi'nin tadını veriyor. Seyyah burada Urducâ'yı Oğuz tesiri taşımayan sert Kıpçak ağzıyla konuşturuyor. Bu durumda Urducâ, Orta Asya kokan bir kız; aslen Moğol olup Karahanlı geleneğinden beslenen Uygur hocalardan Türkçe öğrenmiş bir prenses gibi vasedilmiş.
- 487 **Zeytûn (: Kuanz-hou) şehri:** Ortaçağlarda İslâm ülkelerinden gelen tacirleri ağırlayan Çin şehri. **Sinkelân (: Guangzhou; Kanton):** Siyñü's-Syın diye de kaydedilen bu muntika, Kanton'dur

- 488 **Tinkîz Hân (: Çingiz) soylu Çin imparatoru:** O dönemde Çin'i yöneten Moğol asıllı hükümdar Toğan Temur idi. Toğan Temur 1333'ten 1370'e kadar tahtta kaldı. O, Moğol asıllı Çin hükümdarlarının sonuncusudur.
- 489 **Balışt:** Bu kelime Farsçadır; yastık, kese, vs. anlamına gelir. Moğollar döneminde altın veya gümüş plakalar için de kullanılır olmuştur.
- 490 **Çin halkı tabiri,** daha çok Güney Çin'dekileri kapsamaktadır. **Hıtâ; Hatâ bölgesi:** Kuzey Çin'e Kitay, Khitâ, Hatây, Cathay gibi isimler verilmiştir; hepsinin kökü aynıdır. 907'den 1122'ye kadar bu bölgeye egemen olan medenî bir Moğol zümresinden; Kianlardan ötürü bu ismi almıştır Kuzey Çin. Ruslar öteden beri Çin'e Kitay demektedirler.
- 491 **Farsça şiirin sahibi:** Sâdi Şîrâzî'dir
- 492 **Yediyüzkırkdokuz yılının Muharrem ayının birinci günü;** 13 Nisan 1347'ye rastlar.
- 493 **Yediyüzkırkdokuz yılının vebasına dair:** Kara Vebâ (: et-Tâun el-Esved) diye adlandırılan bu korkunç salgında bütün Akdeniz ülkeleri çaresiz duruma düştü; milyonlarca insan öldü. İbn Haldun da ana-babasını bu hastalıkta kaybettiği için detaylı bir şekilde bahseder bu dönemden.
- 494 **Yediyüzkırkdokuz yılının Şaban ayının yirmibiri;** 16 Kasım 1348'e rastlar.
- 495 **Merîni hükümdarının bütün Mağribi (: Tilimsan ve Tunus da dahil tüm Kuzey-batı Afrika) birleştirmesi:** Sultan Ebû İnân'ın babası Ebu'l-Hasan 737 h./ 1337 m. de Tilimsan'ı geri aldıktan sonra 747 h./ 1347 m.de de Tunus'u geri aldı; böylece Mağrip (: Batı Arap Dünyası) birliğini sağlamış oldu.
- 496 **Yediyüzelli yılının Safer ayı;** 1349 yılının Nisan ve Mayıs'ına rastlar.
- 497 **Sardunya-Merîni ilişkileri ve seyyahın korkusu:** Seyyah buraya geldiğinde Fas sultanı ile Sardunya'nın bağlı olduğu Aragon kralı arasında 1339'dan 1349'a kadar süren saldırmazlık anlaşmasının müddeti henüz bitmiş idi.
- 498 **Tenes:** Bölgenin en eski şehirlerindendir; Başşehir Cezâyir'in 204 km batısındaki sahildedir. **Mâzûna:** Osmanlı döneminde Cezâyir dayılarının karargâhı idi. **Şeyh Ebû Medyen Şuayb:** Endülüs ve Mağrip'in en meşhur suflilerendendir. 593 h./ 1196 m.de vefat etti.
- 499 **İbn Vudrâr Ebû Zeyyân:** Merînîlerin meşhur siyasîlerindendir. İbn Vudrar akıllı ve iber görüşlü bir adamdı; İbn Battûta'yı savundu ve onun sayesinde *Rihle*, Merîni Sarayı'nda gereken ilgiyi buldu. *Rihle*'nin önemi konusunda İbn Haldun'u uyaran da odur.
- 500 **Trablus (garb) şehrinin geri alınışı:** Trablus 755 h./ 1354 m.de Ceneviz gâvuru Filippo Dorya tarafından işgal edilmişti. Fas sultanı yüklü bir meblağ ödeyerek geri aldı bu şehri.
- 501 **Kıra kelimesinin hikâyesi:** Bazı yazarlar kelimenin "Guzat"tan bozma olduğunu sansalar da gerçek öyle değildir. Kelime İspanyolca "Guerre" kelimesinin Arap ağzına geçmiş biçimidir. "Guerre", çatışma, savaş demektir. Dolayısıyla "kıra günleri" savaş zamanı demektir. "Guerrilla" da bu kökten geliyor.
- 502 **Sebte şehri:** Fas'ın en mühim ve faal şehirlerindendir. Tarık b. Ziyad Avrupa'ya buradan geçmiştir. **Şattî:** Kelime Latince olup iki yelkenli gemi demektir. **Asîlâ şehri:** Arâiş ile Tanca arasında, Atlas okyanusuna bakan tarihi bir şehirdir. **Cebel-i Fetih (: Cebel-i Târık):** Tarık b. Ziyad buraya 92 h./ 711 m. yılında geldi; İspanya'yı fethetmek için açıldı, karşısında Got kralı Odrik vardı; Odrik ağır bir yenilgiye uğradı. Batı dillerindeki Gibraltar ismi de Târık'tan geliyor.
- 503 **Marbela şehri:** Ronda'nın güneydoğusuna düşen eski bir şehirdir. **Mâlakka:** O sıralarda Gırnata krallığının limanı, dış dünyaya açılan penceresiydi
- 504 **Belleş (: Vêlez) şehri:** Malakka'nın Vêlez'i diye bilinen şehirdir. Malakka'nın 24 mil güneyindedir. **Elhamma:** İdrîsî' el-Hamma'dan ve muhteşem câmiinden bahseder. Burası o zaman çok güzel ve diğer şehirlerden farklı imiş.

- 505 **Gırnata'da oturan Doğulu bilgiler:** Dönemin Mağrip ve Endülüs kaynakları –tıpkı burada anıldığı gibi– Semerkand, Horasan, Tebriz, Suriye ve Konya kökenli daha pek çok insanın Mağrip'e ve Endülüs'e geldiğini bildiriyor. Aynı şekilde Hindistan'da ve Seylan'da da Anadolu'dan gelmiş öğrenci ve tacirler vardı.
- 506 **Mescid-i Küthbiyyîn'in minaresi:** 67 metredir; bugün hâlâ ayaktaadır.
- 507 **Sicilmâsa:** 140 h./ 757 m. yılında inşa edildi; 15. yüzyıla kadar mühim ticarî merkezlerden idi.
- 508 **Yediyüzzellüç yılının Muharrem ayının başı;** 1352 yılının 18 Şubat'ına rastlar. **Teğazzâ:** Ebû Ubeyd Bekrî buranın Sicilmâsa'dan 20 menzil uzak olduğunu söylüyor. Teğazzâ, Taudini'nin kuzeybatısındadır. **Anfî:** Bilimsel adı, Penissetum Typhoideum'dur. Akdarı diye çevriliyor. **İyvâllâten;** **Valâte:** Berberî dilindeki Malinkiya kelimesinin arapçalaştırılmış hâli Valâ'dır. Valâ gölgelik rahat yer demektir.
- 509 **Yılan zehrine karşı hayvan işkembesi:** Bu tedavi bugün hâlâ Cezâyir'in Gegur bölgesinde uygulanmaktadır.
- 510 **Messûfeli kadınların arkadaşlık ilişkileri:** Seyyah sanki yüzyıllar sonra 1776'da oraya giden ve benzeri bir muameleyle karşılaşan Mehdi Gazzal gibi konuşuyor.
- 511 **Muazzam ağaçlar:** Baobab diye bilinen garip ağaçlar.
- 512 **Tâsergant:** Berberice bir kelimedir; iyice Arapçalaşmış hâli Sergayne'dir. Bu bitki, Atlas okyanusu sahillerinde yetişir; yakılmaya ihtiyacı olmayan çok kaliteli bir koku kaynağıdır. **Lubya:** Buradaki lubya, bürölce, yunan fasulyesi de denilen bir bakla türüdür. Güney Amerika kökenli fasulye söz konusu değildir. **Küsküsû;** **Kuskus:** Kuzey Afrika'nın ulusal yemeklerindendir.
- 513 **İbâdiye mezhebi:** Hâricîlerin bu kolu Kuzey Afrika'ya ilk yerleşen Müslümanlar arasında vardı. Hattâ tarihte Rüstemiler diye bilinen Hâricî Devleti'ni de onlar Kuzey Afrika'da kurmuşlardır. İbâdiye mezhebinin genel karakteri bütün bir bölge halkına da zamanla tesir etmiştir.
- 514 **Batı Afrika Nil'i:** Bazı Müslüman coğrafyacılar Afrika kökenli birkaç ırmağa birden Nil diyorlardı. Burada kastolunan Nijer ırmağıdır. **Lîmîlerin ülkesi;** Eski coğrafyada lime lime insan yiyenlerin mekânı: Bekrî gibi eski Arap coğrafyacıları da bu bölgede yaşayan yamyam kabilelerden bahsetmişlerdir. **Donkola:** Sudan'ın kuzeyindeki krallık. Donkola Krallığı, milâdî 6. yüzyıldan beri bilinen bir ülkedir. **Sultan Kenzüddîn'e dair:** Beckingham bu şahsın adının Kenzüddeve olduğunu ve seyyahın verdiği bazı bilgilerin yanlış olduğunu söylüyor.
- 515 **Mâllî'deki siyahların sultanı Mensâ Süleyman:** 741 h./ 1341 m.den 761 h./ 1361'e kadar Mallî İmparatorluğu'nu yönetti. Mensa Süleyman yine kendisi gibi meşhur olan Mensa Musa'nın kardeşidir. **Sultan Ebu'l-Hasan'ın vefatı dolayısıyla verilen taziye yemeği:** Sultan Ebu'l-Hasan Merîni 752 h./ 1352 m. yılında vefat etmişti.
- 516 **Kiy kelimesi:** "Buyurur ki; onun fermanıdır ki" anlamında.
- 517 **Mâllî'de Kurban ve Ramazan bayramlarını geçirmek;** 10 Kasım 1352'den 18 Ocak 1353 tarihine kadar orada bulunmak demektir.
- 518 **Câlî;** mahallî dildeki Dyeli'den geliyor; şarkı ve şiir söyleyen demektir.
- 519 **Köyüköğlü Sirâceddîn Abdüllatif Tikritî;** 14. yüzyılda Afrika'da vefat eden bir Türk taciridir. Daha önce bahsedildi.
- 520 **Küber (: Göbir):** Nijer Cumhuriyeti'nin güneyinde başşehir Nyamî'nin batısında Maradi mıntıkasında bulunur. **Zagây:** Burası Nijer kıyısında Dia veya Diagana diye bilinen şehirdir. **Bernû (: Bornu):** Bornu, Çad gölünün doğusunda Cezâyir ile Çad arasındadır; o dönemde Kânem Krallığı'na bağlıydı. **Kânem sultanı İdrîs:** İdrîs b. İbrahim, 1329'tan 1351'e kadar Kânem kralı idi. Bu dönemde Bornu, Kânem'in bir parçasıydı. **Bornu cariyelerinin güzelliği:** Yüzyıllar sonra 1274 h./ 1857'de bu bölgeye seyahat eden İbn Ömer Tunusî de Bornu kızlarının güzelliğinin

den bahsedecektir. **Cavcava (: Gavgav; Kukawa):** Burasının Afrikalı Ha Leon'un bahsettiği Kukawa olması muhtemeldir. Kânem'in doğusunda, Darfur'un kuzeyindedir.

- 521 **Tuvât:** Büyük Sahra'nın kuzeybatısındadır. **Yediyüzellidört yılı Şaban ayının onbirinci günü;** 12 Eylül 1353'e rastlar.
- 522 **Bûdâ:** Edrar Tuvat mıntıkasının 20 km kuzeybatısındaki vahalardır. Burası Malî'ye giden kafilelerin yola çıkış noktasıydı. Çekirgeye gelince, bazı Arap coğrafyacıları Marakeş yani Fas mutfağında çekirgenin de yeri olduğunu belirtmişlerdir. **Zilkade ortaları;** 12 aralık 1353'e rastlar. **Zilhicce'nin ikisi;** 29 Aralık 1353'e rastlar. **Dâru't-Tam':** Burası Azrû ile Safrû arasındaki Tamilat şehri olabilir.
- 523 **Yediyüzellialtı yılının Zilhicce ayının üçü;** 9 Aralık 1355'e denk düşer.
- 524 **İbn Battûta'nın kaydettiklerinin "özetı":** Bu ifade açıkça şunu gösteriyor ki İbn Battûta önce bir müsvedde ortaya koymuştur. Kâtip İbn Cüzeyy mukaddimede "Fazla dokunmadım..." dese de araştırmacı ruh, seyyahın kendi elinden çıkan ham malzemeyi olduğu gibi görmek istiyor.
- 525 **Yediyüzelliyedi yılının Safer ayı;** 1356 yılının Şubat ayına denk düşer. Demek ki Kâtip İbn Cüzeyy, seyyahımızın 9 Aralık 1355'te kayda geçirip teslim ettiği müsveddeleri 2,5 ay içinde derli toplu bir kitap hâline getirmiş.

İbn Battûta'nın Doğumundan Ölümlüne Kadar Geçen 64 Yılın En Önemli Olayları

1304-1368

- 1304 Gazan öldü, Olcaytu İlhanlı tahtına oturdu.
- 1306 Orta Asya'da Çağatay Ulosu'nun başı Duva öldü, oğlu Kuncuk başa geçti.
- 1307 Kuzey Afrika'da Merinî hükümdarı Ebû Yakub Yusuf suikasta uğradı, Ebû Sabit başa geçti.
- 1308 Anadolu Selçuklu sultanı 2. Mesud öldü; 5. Kılıçarslan tahta geçtiyse de kısa bir süre sonra öldü. Çağatay Ulosu'nda Taliku, Kuncuk'u safdışı ederek ipleri eline geçirdi. Kuzey Afrika'da Ebû Zeyyân Muhammed öldü, kardeşi Ebû Hammu Musa başa geçti. Merinî Devleti'nde Ebû Rebîa Süleyman ipleri eline geçirerek Ebû Sabit'i devirdi.
- 1309-1310 Orta Asya'da Taliku suikasta uğradı, Kebek güçlendi, ancak kısa bir süre sonra onu safdışı bırakan kardeşi Esen Buka, Çağatay Ulosu'nun başına geçti. Kuzey Afrika'da Ebû Rebîa Süleyman, Ebû Said Osman tarafından devrildi. Hindistan'da Halac hanedanından Alaeddin, Dekken'i fethetti.
- 1313 Tohtu Han, Saray şehrinde öldü; İslâma verdiği açık destekle tanınan Uzbek Han Altın Orda tahtına oturdu.
- 1314 Keşmir'de Baltistan kökenli maceracı Rainchan, Keşmir Sinha Deva'sını devirdi. Rainchan daha sonra Müslüman olarak Sadreddin adını aldı. Gırnata emiri Ebu'l-Cuyûş, yeğeni Ebu'l-Vâhid İsmail tarafından safdışı bırakıldı.
- 1317 Ebû Said İlhanlı tahtına oturdu.
- 1318 Esen Buka öldü, Kebek Han Çağatay Ulosu'nun başına geçti. 5. Kılıçarslan öldü; Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldı. Hindistan'da Hindu asıllı Melik Kâfur suikasta uğradı.
- 1320 Hindistan'da Kutbeddin Mübarekşah öldü; böylece Delhi'de Halac hanedanı son buldu.
- 1322 Çağatay Ulosu'nun başı Duva Timur, Müslüman olan Tarmaşirin tarafından devrildi. Bengal'de Şemseddin Firuz öldü, devlet ikiye bölündü; Gıyâseddin Bahadır Doğu Bengal'in, Şihabeddin ise Batı Bengal'in yönetimini ele geçirdi.
- 1326 Kuzey Batı Anadolu'da Osmanlı Beyliği gücünü açıkça hissettirmeye başladı; Osman Gazi öldü, devletin asıl kurucusu sayılan Orhan başa geçti ve Bursa'yı fet-hedip başşehir yaptı.
- 1335 İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd Han'ın ölümüyle İlhanlı Devleti parçalandı. Dante, Petrarch, Boccaccio ve ressam Giotto ile İtalya'da Rönesans başladı.

- 1336 Timurlenk doğdu. İlhanlı mirası üzerine kurulan Moğol kökenli Celayir Devleti'nde Emir Hüseyin öldü, Buzurk Hasan başa geçti. Osmanlılar, Karesi Beyliği'ni topraklarına kattılar. Bengal-Sonargavon'da Tuğluk Devleti'nin valisi ordu tarafından devrildi; ordu kumandanı bağımsızlığını ilân ederek Fahreddin Mübarek Şah lakabını aldı.
- 1337 Osmanlılar İznik'i ele geçirdi. Kuzey Afrika'da Meriniler Cezâyir şehrini ve civar bölgeleri ele geçirdiler. Batı Afrika'da Müslüman Mali Krallığı, Mensa Musa döneminde (1312-1337) en geniş sınırlarına ulaştı. İngilizler ile Fransızlar arasında yüz-yıl savaşları başladı. Bu savaşlar 1453'e kadar devam edecekti.
- 1339 Keşmir'de Sadreddin öldü, devlet Udyana Diva liderliğindeki Hinduların eline geçti. Esen Timur, Çağatay Ulusu'nun lideri oldu. Bengal'de karışıklık çıktı; Tuğluk Devleti'ne bağlı Lehnnavati valisi Kadir Han suikasta uğradı, yönetimi ele geçiren ordu kumandanı bağımsızlığını ilân ederek Alaeddin Ali Şâh lakabını aldı.
- 1340 İran'da yerel bir devlet kuran Muzafferiler, Kirman bölgesini egemenlikleri altına aldılar. Doğu Anadolu'da Ak Koyunlu Beyliği gücünü hissettirir hâle geldi.
- 1341 Altın Orda hükümdarı Uzbek Han öldü, önce Tini Bek başa geçtiyse de devletin ileri gelenleri tarafından yakıksız bulunan hareketlere girişince kardeşi Cani Bek tarafından safdışı bırakıldı ve Cani Bek tahta oturdu.
- 1343 Çağatay Ulusu'nda ipler Kazan Han'ın eline geçti. Bengal'de Sultan Alaeddin'in yüksek memuru olan İlyas, efendisini öldürerek devleti ele geçirdi.
- 1345 Endonezya'da Samudra Pasay merkezli İslâm devletinin lideri 2. Melik Tahir öldü. Doğu Hindistan'da İlyas yoğun çaba göstererek tekrar tüm Bengal'i birleştirmeyi başardı ve Gavr'ı başşehir yaptı.
- 1347 Kuzey Afrika'da Meriniler Tunus'u ele geçirdiler. Hindistan'da Hasan Gangu önderliğinde bağımsızlıklarını ilân eden Behmeniler Dekken bölgesinde devlet kurdular. Bir sene önce Suriye, Lübnan ve Kuzey Afrika'yı kasıp kavuran büyük veba Avrupa'ya uzandı.
- 1350 Kara Koyunlular tarih sahnesine çıktı.
- 1351 Kuzey Afrika'da Merini sultanı Ebû'l-Hasan öldü, Ebû İnan başa geçti. Hindistan'da Sultan Muhammed b. Tuğluk öldü, yerine Firuz Şah geçti. 1347'de Avrupa'da başlayan veba 1351'de etkisini yitirirken ardında 25 milyon ölü bıraktı.
- 1352 Kuzey Afrika'da Meriniler Cezâyir ve çevresini tekrar ele geçirdiler.
- 1353 İlhanlı Moğolları tamamen bitti. Osmanlılar Çanakkale üzerinden Avrupa yakasına geçerek Çimpe Kalesi'ni aldılar. İran'da yerel bir hanedan olan Muzafferiler Şiraz'ı alarak başşehir yaptılar.
- 1356 Moğol kökenli Celayirlilerin sultanı Buzurk Hasan öldü.
- 1357 Altın Orda hükümdarı Cani Bek öldü; yerine oğlu Kulpa Han geçti.
- 1358 Kuzey Afrika'da Merini sultanı Ebû İnan suikasta uğradı; Ebûbekir Said tahta oturdu. Hindistan Behmeni Devleti'nin sultanı Hasan Gangu öldü. İran'da Muzafferî Devleti'nin başı olan Mübarizüddin Muhammed öldü; Şah Şucâ tahta oturdu.
- 1359 Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi öldü, Murad başa geçti. İran'da Muzafferî hükümdarı Şah Şucâ, kardeşi Şah Mahmud tarafından safdışı edildi.
- 1361 Osmanlılardan 1. Murad, Trakya'nın bir bölümünü fethetti. Merinilerden Ebû Salim İbrahim gücünü yitirdi ve Ebû Ömer tarafından devridi; Ebû Ömer ise Ebû Zeyyân tarafından devrildi.
- 1362 Altın Orda'da 20 yıl süren karışıklıklar dönemi başladı. Gırnata emiri Ebû Said, 5. Muhammed tarafından devrildi, böylece 5. Muhammed ikinci defa tahta oturdu. Keşmir'de Alaeddin Ali Şir öldü, yerine oğlu Şihabüddin geçti.
- 1365 Osmanlılar art arda düzenledikleri hücumlarla Bizans'ı daha çok sıkıştırmaya başladılar. Bizans Osmanlı'ya bağımlı hâle geldi.
- 1366 Kuzey Afrika'da Merini sultanı Ebû Zeyyân suikasta uğradı, Ebû Faris Abdülaziz tahta oturdu.
- 1368 Ming hanedanı Çin'e egemen oldu.
- 1369-1370 Çağatay Hanlığı'nın bütün topraklarını ele geçiren Timurlenk, Semerkand'da tahta oturdu.

Kaynakça*

Bir kitabın farklı baskılarından faydalanmışsam bu baskıları ayrı ayrı yazdım. Benzerlerinden ayırmak için cilt adedini belirttiklerim de oldu. Çok önemli klasik yazarların bazı-
larının ölüm tarihlerini de verdim.

- Abderî, Rihletü'l-Abderî**, ed-kritik: Ali İbrahim Kürdî, Dimaşk, 1999.
- Adji, Murat**; *Kaybolan Millet (Deşt-i Kıpçak Medeniyeti)*, çev. Zeynep Bağlan Özer, Ankara, 2001.
- Ahmed, M. Aziz**; *Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi 1206-1290*, Lahor, 1949.
- Akın, Haydar**; *Ortaçağ Avrupasında Cadılar ve Cadı Avı*, İstanbul, 2001.
- Akiner, Shirin**; *Sovyet Müslümanları*, çev. Tufan Buzpınar-Ahmed Mutlu, İstanbul, 1995.
- Aksarâyî, Kerîmüddîn Mahmûd**; *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000.
- Ali Şir Nevâî, Nesâyimu'l-Mehabbe**, (sade metin) haz. Kemal Eraslan, Ankara, 1996.
- Askalânî, İbn Hacer**; *ed-Dureru'l-Kâmine*, ed-kritik: Muhammed Seyyid Câdülhakk, Kahire, 1996.
- Âtîf, Mehmed**; *Kâşgar Tarihi ve Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garîbesi*, İstanbul, h. 1300.
- Atıyyetullah, el-Kamûsu'l-İslâmî**, Kahire, 1963.
- Ayıntablî Mütercim Âsım Efendi**; *Okyânus Tercüme-i Kamûs*, İstanbul, h. 1305.
- Azzâvî Paşa, Abbâs**; *en-Nahl fî Târîhi'l-İrâk*, Bağdat, 1962.
- Babur Şah, Vekayi (Babur'un Hatıratı)**, inceleme-çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara, 1946.
- Bakî (Şair)**; *Meâlimu'l-Yakîn*, (İmam Kastallânî'nin *el-Mevâhibu'l-Ledünniyye* kitabının tercümesi) İstanbul, h. 1318.
- Barthold, V. V.**; *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1993.
- Baytop, Turhan**; *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara, 1997.
- Bayur, Y. H.**; *Hindistan Tarihi*, Ankara, 1946.
- Bedevian, Armenag**; *Polyglottic Dictionary of Plant Names*, Kahire, 1935.
- Bedr, Abdurrahîm**; *"Esmâü'n-Nucûm", Ebhâsu'l-Mu'temeri's-Senevî es-Sâbi li-Târîhi'l-Ulûm*, (Halep Üniversitesi 7. bilimler tarihi kongresi tebliğler kitabı) Halep, 1983.
- Bekrî, Ebû Ubeyd**; (ö.: 487/1094) *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, ed-kritik: A. P. van Leeuwen ve A. Ferre, (2 cilt), Beyrut, 1992.
- Bekrî, Ebû Ubeyd**; *Mu'cemu mâ İsta'cem*, (4 cilt), ed-kritik: Mustafâ Sakka, Beyrut, 1983.
- Belâzurî, Futûhu'l-Buldân**, de Goeje neşri, Leiden, 1866.
- Beresvî, M.; Ekrem**; *İktibâsu'l-Envâr*, Lahor, 1895.
- Beyhakî, Ebu'l-Fadl**; *Târîhi-i Beyhakî*, Arapçaya çev. Yahya Haşşâb-Sâdık Neş'et, Beyrut, 1982.
- Beylûnî, Muhammed b. Fethulah b. Mahmûd**; (ö: 1085/1674) *Münteka (Muhtasar) Rih-*

* Ayrıntılı Kaynakça, Kâzım Taşkent Dizisi'nde çıkan 2 ciltlik yayındadır.

- letü İbn Battûta (elyazması) İzmir Milli Ktp., nr. 1753. Ayrıca, Kahire Dâru'l-Küttübi'l-Misriyye, Vakf-ı Teymûr elyazmalarından, mikrofilm nr. 17732.
- Bîrûnî**, *Kitâbu's-Saydene fi't-Tıbb*, ed-kritik: Abbâs Zeryâb, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, Tahran, h. 1380.
- Bîrûnî**, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, Haydarabad, 1958.
- Bronevskiy, Martin**; *Kırım*, çev. Kemal Ortaylı, Ankara, 1970.
- Brunschvig, Robert**; *La Berbérie oryantale*, (2 cilt), Fransızcadan Arapçaya "Târîhu İfrîkiyye" başlığıyla çev. Hammâdî es-Sâhili, Beyrut, 1988.
- Caferoğlu, Ahmed**; *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 1964.
- Clausewitz, C. V.**; *Savaş Üzerine*, (tam metin) çev. Fahri Çeliker, İstanbul, 1999.
- Codex Cumanicus**, (: *Kuman Lehçesi Sözlüğü*) K. Grönbech neşri, çev. Kemal Aytaç, Ankara, 1992.
- Cüzcânî, Minhâcüddîn**; *Tabakat-ı Nâsirî*, (2 cilt), notlandıran: Abdülhayy Habîbî, Kabul, 1963.
- Dâiretülmârif-i Buzurk-i İslâmî**; (Farsça İslâm Ansiklopedisi), "İbn Battuta" madd., Tahran, h. 1369.
- Damad, Mehmed Şerif Paşa**; *Seyehatnâme-i İbn Battûta*, (3 cilt), İstanbul, 1315-1319/1897-1901.
- Dankoff, Robert**; "Evliyâ Çelebi'de Gramer ve Üslûp Hususiyetleri", *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, (kitap hâlinde neşir) Ankara, 1988.
- Defrémery-Sanguinetti**, *Voyages d'Ibn Batoutah*, Fransızca çeviri ve notlandırma ile Arapça metin bir arada, (4 cilt), Paris, 1874.
- Derleme Sözlüğü**, Ankara, 1993.
- Dimaşkî, Abdülkadir Nuaymî**; (ö.978/1570), *ed-Dâris fi Târîhi'l-Medâris*, (2 cilt), Beyrut, 1990.
- Dihlevî, Emir Hüsrev**; *Kırânî's-Sa'deyn*, Caunpur, 1970.
- Dunn, Ross E.**; *The Adventures of Ibn Battuta*, London, 1986.
- Ebû Nuaym**, *Hilyetü'l-Evliyâ*, (10 cilt), Beyrut, (tarihsiz)
- Ebû Şâme**, *Uyûnu'r-Ravdateyn*, ed-kritik: Ahmed Beysûmî, Dimaşk, 1992.
- Ebu'l-Fidâ**, *el-Muhtasar fi Ahbârî'l-Beşer*, (4 cilt), Kahire, (tarihsiz)
- Ebu'l-Fidâ**, *Takvîmu'l-Buldân*, M. Reinaud - Baron Mac Guckin neşri, Paris, 1840.
- Eflâkî, Menâkıbu'l-Ârifin**, ed-kritik: Tahsin Yazıcı, Ankara, 1959.
- Elad, Amikam**; "The Description of The Travels of Ibn Battuta in Palestine; Is it Original?", *Journal of The Royal Asiatic Society (JROAS)*, S. 2, London, 1987.
- Eyyûb Sabrî Paşa**, *Mir'âtülharemeyn*, (3 cilt), Bahriye Mat., İstanbul, h. 1304.
- Fâhûrî, Hannâ**; *el-Câmi fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, Beyrut, 1995.
- Fevvâz, Zeyneb**; *ed-Durru'l-Mensûr fi Tabakati Rabbâtî'l-Hudûr*, Beyrut, h. 1312.
- Fi't-Turâsi'l-İslâmî el-iktisâdî**, (Hisbe kurumuyla ilgili klasik metinler) Dâru'l-Hadâse Yay., Beyrut, 1990.
- Firdevsî, Ebu'l-Kasım**; *Şehnâme*, Arapçaya çev. Feth el-Bendârî, Tahran, 1970.
- Fîrûzâbâdî, Kamûs**, (İnceleme ve dipnot: Muhammed Naîm Araksûsî başkanlığında heyet), Beyrut, 1996.
- Fischer, August**; "Battuta nicht Batuta", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, S. 72, Leipzig, 1918.
- Gânim, Abdullah A.**; *er-Ruvâdî'l-Müslimîn*, İskenderiye, 1990.
- Garnâtî, Ebû Hâmid**; *Tuhfetü'l-Elbâb*, Dubler neşri, Madrid, 1953.

Gibb, H. A. R.; - Beckingham, *The Travels of Ibn Battuta*, Hakluyt Society, London, 1958-1994.
(Gibb: I. cilt: 1958, II. cilt: 1959, III. cilt: 1971. Beckingham'ın katkısı: IV. cilt: 1994.)
Gürsoy-Naskalı, E.; - Duranlı, M.; *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1999.

Haig, R. Malcolm; "İbn Battuta in Sindh", *JROAS*, S. 19, London, 1887.

Halilî, Cafer; "İbn Battûta fî Mevâzîni İbn Haldun", *Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî*, S. 27, Rabat, 1927.

Hallâk, Hassân; - Sabbâğ, Abbâs; *el-Mu'cemu'l-Câmi fi'l-Mustalahât*, Beyrut, 1999.

Hamâş, Necdet; *el-Idâre fi'l-Asri'l-Ümevî*, Dımaşk, 1980.

Hamdun, Said; - King, Noel; *Ibn Battuta in Black Africa*, London, 1975.

Heyd, W.; *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, c. I, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, 1975.

Hıfni, Abdülmu'nîm; *el-Mevsûatu's-Sûfiyye*, Kahire, 1992.

Hill, A.; "The Coming to North Sumatra", *Journal of Southeast Asian History*, S. 4, 1963.

Hloros, Yanko; *Türkçe'den Rumca'ya Kamûs-i Osmânî*, (2 cilt), İstanbul, 1899.

Hrbek, Ivan; *Ibn Battuta and The Maldives Islands*, Prag Doğubilimleri Enstitüsü, Prag, 1992.

Hrbek, Ivan; "The Chronology of Ibn Battuta Travels", *Archiv Orientalni*, XXX., Prag, 1962.

Husain, Agha Mahdi; "İbn Battuta and his Rehla in New Light", *Sind University Research Journal*, S. 6, 1967.

Hüseyin, Tâhâ; *Savtu Ebi'l-Alâ*, Kahire, 1944.

İbn Âbidîn, Reddî'l-Muhtâr, İstanbul, 1983.

İbn Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, (4 cilt) Dâr-ı Sâdır neşri, Lübnan, (tarihsiz)

İbn Arabşah, *Acâibü'l-Makdûr*, Kahire, h. 1285.

İbn Asâkir, *Târih-i Medînet-i Dımaşk*, ed-kritik: M. Ahmed Dehmân, Dımaşk, 1963.

İbn Battûta, *Rihle*, M. A. el-Uryân neşri, Beyrut, 1992.

İbn Cübeyr, *Rihle*, Beyrut, 1981.

İbn Cübeyr, *Rihle*, İngilizceye çev. R. J. C. Broadhurst, London, 1952.

İbn Dukmak, *Kitâbu'l-İntisâr*, Kahire, h. 1309.

İbn Ebî Zer, *el-Enisü'l-Mutrib*, Rabat, 1972.

İbn Haldun, (ö: 809/1406) *Mukaddime*, Ali Abdülvâhid Vâfi neşri, (3 cilt), Beyrut, 1956-1965

İbn Haldun, *el-Iber ve Dîvânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber=Târih-i İbn Haldûn*, (8 cilt), Beyrut, 1992.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yan ve Enbâ-i Ebnâ'z-Zemân*, ed-kritik: İhsân Abbâs, Beyrut, 1968.

İbn Havkal, *Sûretü'l-Ard*, de Goeje neşri, Leiden, 1939.

İbn Hurdadbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, de Goeje neşri, Leiden, 1889

İbn İshâk, *Kitâbü'l-Mübtedâ-Sîret-i İbn İshâk*, ed-kritik: Muhammed Hamidullah, Konya, 1981.

İbn İyâs, *Bedâiyü'z-Zuhûr*, ed-kritik: M. Mustafa, Kahire, 1982.

İbn Manzûr Mısri, *Ebü Nuvsâs fî Târihihi ve Şi'rihi ve Abesihî ve Mucûnihî*, Ömer Ebu'n-Nasr neşri, Beyrut, 1990.

İbn Sa'd, Muhammed; (ö: 230 /744) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (10 cilt), Beyrut, h. 1324.

İbn Sâhibî's-Salâh, *el-Mennü bi'l-İmâme*, ed-kritik: Abdülhâdî Tâzî, Beyrut, 1987.

İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire, 1929-1956.

İbn Tolun Dımaşkî, *İ'lâmu'l-Verâ*, ed-kritik: M. Ahmed Dehmân, Dımaşk, 1980.

İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Sa'fe*, ed-kritik: A. Muhammed Hârun, (4 cilt), Beyrut, 1991.

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, (9 cilt), Beyrut, 1966.

İdrîsî, Şerif; *Nüzhetü'l-Müşâk fî İhtirâki'l-Âfâk*, Napoli, 1982-1984.

İstahrî, Ebû İshâk; *Mesâlikü'l-Memâlik*, ed-kritik: Muhammed Câbir Abdülâl, Kahire, 1962.

- Kafalı, Mustafa; *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluşu ve Yükseliş Devreleri*, İstanbul, 1976.
- Kahhâle, Ömer Rıdâ; *Mu'cemu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut, 1986.
- Kalkaşandî, *Subhu'l-A'şâ*, (14 cilt), Kahire, 1913-19
- Kannûn, Abdullah; *Mevsûatü Meşâhîri Ricâlî'l-Mağrib*, Kahire, 1994.
- Kazvinî, Zekerıyyâ; *Âsârü'l-Bilâd*, Beyrut, 1998.
- Ken'an, Corci; *Buhturî*, Hama, 1948.
- Kermî, Hasan S.; *el-Hâdî ilâ Lugatî'l-Arab*, Beyrut, 1991.
- Khan, Abdul Majed; "The Historicity of Ibn Batuta; Shamsuddin Firuz Shah", *The Indian Historical Quarterly*, S. 15:2, Calcutta, 1941.
- Koz, M. Sabri (hzl.); *Yemek Kitabı*, (derleme-araştırma) İstanbul, 2003 (2. bs.).
- Kök, Bahaaddîn; *Nuruddîn Mahmûd Zengi ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri*, İstanbul, 1992.
- Köprülü, Fuad M.; *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, 1988.
- Kraçkovsky, I. Yulvanoviç; *İstoriya Arabskoy Geografičeskoj Literatury*, (kitabı "Târihu'l-Edebi'l-Arabî el-Cuğrafi" namıyla Arapçaya çev. S. Osman Hâşim), Beyrut, 1987.
- Makrizî, *Kitâbu'l-Mevâiz ve'l-İ'tibâr (Hutat-ı Makriziyye)*, Mısır-Bulak, h. 1270.
- Makrizî, *Kitâbu'l-Mukaffa'l-Kebîr*, ed-kritik: Muhammed Ya'lâvî, Beyrut, 1991.
- Merrâkeşî, Abdulvâhid; *el-Mu'cib Fî Telhîsi Ahbârî'l-Mağrib*, M. Saîd el-Uryân neşri, Kahire, 1963.
- Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, de Goeje neşri, Leiden, 1894.
- Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zehebe ve Meâdinü'l-Cevher*, ed-kritik: Charles Pellat, Beyrut, 1996.
- Mustavfî, Nüzhetü'l-Kulûb, ed.kritik ve İngilizceye çev. G. Le Strange, (2 cilt), London, 1919.
- Muvahhid, Muhammed Ali; *Sefernâme-i İbn Battûta*, (Farsçaya çeviri) Tahran, 1958.
- Osman, Fethi; *el-Hudûdu'l-İslâmiyye'l-Bîzantrıyye*, Kahire, 1966.
- Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara, 1986.
- Ögel, Bahaattin; *Diünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 2001.
- Ögel, Bahaattin; *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1991.
- Ögel, Bahaattin; *Türk Kültür Tarihine Giriş*, (6 cilt), Ankara, 1978.
- Ömer, Muhammed Y.; *Bilâdû's-Şâm fî Rihleti İbn Battûta*, Mekke, 1986.
- Ömerî, İbn Fadlullah; *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, ed-kritik: M. H. Şemseddîn, Beyrut 1988.
- Ömerî, İbn Fadlullah; *Mesâlikü'l-Ebsâr*, Fr. Taeschner neşri, Wiesbaden, 1968.
- Öngör, Sami *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul, 1961.
- Özel, Ahmed; *Hanevî Fıkıh Âlimleri*, Ankara, 1990.
- Özkan, Nevzat; *Türk Dünyası*, Kayseri, 1997.
- Özyetgin, A. Melek; *Altınordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara, 1996.
- Paasonen, H.; *Çuvaş Sözlüğü*, İstanbul, 1950.
- Pakalın, M. Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (3 cilt), İstanbul, 1993.
- Pala, İskender; *Ansiklopedik Divan şiiiri Sözlüğü*, İstanbul, 1999.
- Panayotidis, Yuvanaki; *Kamûs-i Rûmî*, İstanbul, 1897.
- Surûcî, Muhammed Mahmûd; *el-Ceyşü'l-Mısri fî'l-Karni't-Tâsi' Aşar*, Kahire, 1967.
- Suyûtî, Celâleddîn; *Ahîr Zaman Mehdîsinin Âlâmetleri*, derleyen: Ali b. Husâmeddîn Müt-takî, çev: Müşerref Gözcü, İstanbul, 1987.
- Suyûtî, Celâleddîn; *Hüsnü'l-Muhadara fî Ahbâri Mısır ve'l-Kahire*, Kahire, h. 1327.

Sübkî, Tâceddîn; *Tabakatü's-Şâfiyye*, Kahire (tarihsiz).
Sülemî, Abdurrahman; *Tabakatü's-Sûfiyye*, Kahire (tarihsiz).
Sümer, Faruk; "Selçuklu Tarihinde İgdişler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 1985

Şikârî, Karamanoğulları Tarihi, önsöz ve haz. M. Mesud Koman, Konya, 1946.
Şükûn, Ziyâ; *Ferheng-i Ziyâ*, İstanbul, 1984.

Taberî, Muhammed İbn Cerîr; (ö: 310 /932) *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, (12 cilt), Kahire, 1939.

Tarsûsî, Mardî İbn Ali; *Tebziratü Erbâbî'l-Elbâb fî Keyfiyyeti'n-Necât mine'l-Hurûb*, ed-kritik: Karin Sadır, Beyrut, 1998.

Tâzî, A.; *İran beyne'l-Emsi ve'l-Yevm: Kırâatün Cedîde li Rihleti İbn Battûta*, Beyrut, 1984.

Tazî, A.; *Rihletü İbn Battûta*, (metin 4 cilt, fihristler bölümü 5. cilt), Fas, 1997.

Tirmizî, Muhtasar-ı Şemâil, ed-kritik: M. Nâsiredîn Elbânî, Ammân, h. 1405.

Togan, Z. Velidî; *Tarihte Usûl*, İstanbul, 1969

Togan, Z. Velidî; *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981.

Tokkûş, Muhammed Süheyl; *Târîhu'l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdî's-Şâm*, Beyrut, 1997.

Trimingham, J. S.; *Islam in the Sudan*, 1949.

Velâyetî, Ali Ekber; *Târîh-i Revâbit-ı Hâricî-yi İran*, Tahran, 1996.

Vladimirtsov, B. Y.; *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, çev. Abdülkadir İnan, Ankara, 1987.

Webster's Dictionary of The English Language, New York, 1951.

Wehr, Hans; *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Almancadan İngilizceye çev. J. Milton Covan, Beyrut, 1980.

Wheatley, P.; *The Golden Khersonese*, Kuala Lumpur, 1961.

Witteck, Paul; "Yazıioğlu Ali on the Christian Turks of Dobruja", *BSOAS*, S. 3, 1952.

Witteck, Paul; *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, Ankara, 1986.

Wolfe, *An Historical Guide to Kabul*, Kabul, 1965.

Ya'kûbî, (ö: 282/865) *Kitâbü'l-Buldân*, de Goeje neşri, Leiden, 1892.

Yajima, Hikoichi; *Ibn Battuta*, Tokyo, 1985.

Yakubovskiy, A. Yu.; *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Ankara, 1992.

Yamamoto, Tatsuro; "On Tawalisi described by Ibn Battuta," *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko-The Oryantal Library*, S. 8, Tokyo, 1936.

Yerasimos, Stéphane; *Introduction et notes (Traduction de l'Arabe de Defreméry-Sanguinetti)*, I, II, III, (: İbn Battûta Seyahatnâmesinin eski D. & S. çevirisi üzerine notlandırma, 3 cilt), Paris, 1990.

Yule, Henry; *Cathay and the Way Thither*, H. Cordier neşri, (4 cilt), London, 1913.

Zehebî, Şemseddîn Muhammed et-Türkmânî; *Siyer-i A'lâmî'n-Nübelâ*, (28 cilt), Beyrut, 1993.

Zehebî, Şemseddîn Muhammed et-Türkmânî; *Düvelü'l-İslâm*, ed-kritik: H. İsmail Merve, (2 cilt), Beyrut, 1999.

Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakaikî't-Tenzil, Cürçânî haşiyeli, (4 cilt), Beyrut, (tarihsiz).

Zemahşerî, *Mukaddimetü'l-Edeb*, ed-kritik: Nuri Yüce, Ankara, 1993

Dizin

Hazırlayan: Yücel Dağlı

A'zam Melik, Emir: 515, 528, 482
aba: 293, 356, 482, 537
Abanoz Câmii (Cidde): 237
abanoz: 79, 123, 139, 214, 362, 391,
Abbâdân: 188, 189
Abbâsî halifeleri: 56, 101, 142, 145, 242, 356, 352, 382, 386, 398, 441, 442
Abbâsî hil'atı: 439, 156
Abbâsî hilâfeti: 156, 217, 221
abdârlar: 507
Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs: 145
Abdullah b. Muhammed: 571, 572, 199
Abdullah b. Ömer: 146, 164
Abdullah b. Yusuf b. Mitr b. Sâlih b. Bişr b. İbrahim Farabrî: 116
Abdullah b. Zübeyr: 163, 163
Abdullah b. Zülcenâheyn Ca'fer b. Ebû Tâlib: 129
Abdullah Muhammed Mehdi: 137
Abdullah Saffâr: 655
Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed Becelî: 116
Abdülkays kabilesi: 270
Abdülmuhsin İskenderî: 90
Abdülaziz b. Yusuf: 362
Abdülaziz Makdaşâvî: 594
Abdülcilî Mağribî: 62
Abdülhakem: 48
Abdülhamid Acemî: 127
Abdülmu'min b. Ali: 492, 654
Abdülvâdioğulları: 645
Abdülvâhid Miknâsî (Şeyh): 60

Abdülvehhâb: 36
Abdürrahîm Kınâvî: 59
Abdüzzâhir türbesi: 58
Abîbekher Kalesi: 393
Absumi [=Haliç]: 336
Abtah: 145
Abûher düzlüğü: 466
Abûher şehri: 390, 392
Abyâr şehri: 39, 40, 638
Acem Irakı: 188, 190, 197, 352
Acem Mahallesi: 184
Acem: 151, 267, 355, 356, 376, 476, 566
Aclân (Mekke emiri): 238
Aclûn: 69, 637
Acûdehen Şehri [=Pakpatan]: 393
Aden: 156, 158, 243, 244, 245, 251
Adudiddin Hüseyinî: 208
Adudiddin Şavankârî: 440
Afgan: 376, 466, 483, 524
Afganpur [=Afganbûr]: 182, 424, 509
Affüddin Abdullah b. Es'ad Yemenî Şâfiî: 127, 153
Affüddin Kâsânî: 457
Affüddin Tüzerî: 312, 349, 457
Afrika: 585, 245
Afrodizyak: 255, 556
Ahandkan: 642
ahavra (gemi türü): 384
Ahî Ali: 282
Ahî Bıçakcî [=Bıçakcî] Ahmed: 285
Ahî Cârûk: 284
Ahî Çelebi: 285, 286
Ahî İzzeddin Çelebi: 307
Ahî Mecdüddin: 287
Ahî Mehmed: 292

Ahî Nizâmeddin (Kastamonulu): 287, 307
Ahî Sinân: 280, 295
Ahî Şemseddin'in zaviyesi: 296
Ahî Tûmân: 280, 287
ahî: 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 286, 287
ahır: 476
Ahıyye (ahî kelimesinin çoğulu): 275
Ahkaf: 254, 100, 253
Ahlâtüzâde: 293
Ahmed b. Hakkâme: 235
Ahmed b. Hanbel: 109
Ahmed b. Musa b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib: 208
Ahmed b. Rümeyse b. Ebû Nümeyy: 216
Ahmed b. Uceyl Yemenî: 241
Ahmed Dineverî: 199
Ahmed Rifâî: 107, 316
Ahmed: 371, 445
Ahmedîler: 182
Ahmediye (tarikati): 283, 293, 295
Ahmer dağı: 136, 147
Ahnûh: 49
Ahsen Şâh: 471, 472
Ahu'l-Ferec Zencânî (Şeyh): 199
ahududu: 348
Ahzâb [=Uhud] Harbi: 130
ajan cariyeler: 473
ak amber: 432
ak darı: 251, 253
ak elbise: 629
ak sandal ağacı: 439
ak sargı: 629
Akabe cemresi: 168

Akabe-i İskender [=İskender
yokuşu]: 582
Akabetü Eyle: 638, 118
Akabetü's-Savân: 118
Akabetü'ş-Şeytan [=Şeytan
Yokuşu]: 173, 174
akçe: 500
Akdâm [=Ayaklar] Mescidi:
107, 108, 637
akdar: 682
Akîk vadisi: 133
Akîka: 353
Akîl b. Ebû Tâlib: 129
akıncılar: 178
Akkâ: 69, 70, 272
aklı ilimler: 53, 646
Akmâr (Emir Sâlih): 125, 124
Akr köyü: 228
Akra' dağı: 92, 91
akrep burcu: 58
akrep: 682
Akruhâ [=Hisar]: 484
Aksaray [=Aksarâ]: 284, 53,
264, 284
Aksarâyî: 284
Aksûr: 59, 272
akşam namazı: 72, 536
Akşehir: 277
Alâbûr [=Alâpur] Emiri: 524,
523
Alâeddîn (Sultan Celâled-
dîn'in damadı): 412
Alâeddîn [=İbn Köyük]: 274
Alâeddîn Ali b. Yusuf b.
Muhammed b. Abdullah
Şâfiî: 116
Alâeddîn Ali: 235
Alâeddîn Âvacî: 550
Alâeddîn b. Bahâ: 90
Alâeddîn b. Gânim: 113
Alâeddîn Ertenâ Bek: 285, 286
Alâeddîn Halacî: 443
Alâeddîn Konevî: 103
Alâeddîn Kürdî: 85
Alâeddîn Nîlî: 402
Alâeddîn Oğlu Şihâbeddîn:
415
Alâeddîn Tarmaşîrîn, Sultan:
441
Alâeddîn Udeycî: 586
Alanya [=Alaiye=Alâyâ]: 274
Alâpur [=Alâbûr] Emiri: 525,
524
Alâülmülk: 360, 384, 385

Alâyâ [=Alaiye; Alanya]: 274
Alemüddîn (Şeyh Feridüd-
dîn'in oğlu): 393
Alemüddîn b. Sâlim: 62
Alemüddîn Ebû Muhammed:
115
ales (buğday çeşidi): 251
Alfûnş [=Kral Alfons]: 651
Ali Ağyûl Tâdelî: 683
Ali b. Ebû Tâlib: 199, 220, 620,
282
Ali b. Habîb Tunûhi: 25
Ali b. Hucr Emevî (Gırnatalı
dervîş): 131, 132
Ali b. İdris: 257
Ali b. İsa: 253
Ali b. Mansûr: 348, 349
Ali b. Musa Rîdâ: 177, 220
Ali b. Sehl, Şeyh: 199
Ali b. Yusuf: 162
Ali Bek (Şehir emiri): 304
Ali Kelekî: 563
Ali Rîdâ b. Musa: 208
Ali Şâh Ceylân: 206
Ali Şâh Ker: 479, 596
Alişah b. Celâleddîn Kîcî: 266
allû [=alluca, can erik]: 350
Almâlık: 351, 358, 361, 349
altamga: 355
Altın bilezik: 560
altın dinar: 657, 23, 36
altın halka: 538, 605
altın işleme: 288
altın işlemeli pamuk elbiseler:
279
altın kap: 487, 629
altın kaplama bilezik: 490
altın kaplamalı mahfaza: 490
altın kaşık: 346
altın koltuk: 431
altın kubbe: 319
altın kuş: 670
altın leğen: 514
altın levha: 319
altın madeni: 509, 678
altın mih: 438
altın plaka: 610, 669
altın pul: 436
altın savaş pıtrağı: 514
altın serpuş: 670
altın sini: 322
altın suyu: 656, 669
altın tabak: 613
altın taht: 432

altın taht: 487
altın tas: 487
altın tozu: 249
altın ve gümüş ibrikler: 432
altın ve gümüş kanâbi: 670
altın ve gümüş kaşık: 291
altın ve gümüş kurdelalar: 672
altın ve gümüş mızraklar: 672
altın ve gümüş sadaklar: 672
altın ve gümüş tas: 291
altın yıldız: 495, 531
altın: 18, 19, 23, 22, 36, 37, 72,
90, 94, 95, 97, 98, 99, 115,
124, 128, 132, 155, 163, 169,
176, 177, 179, 204, 207, 216,
244, 248, 250, 254, 257, 290,
291, 292, 293, 315, 319, 321,
322, 323, 326, 327, 328, 333,
338, 341, 345, 346, 355, 362,
389, 401, 402, 407, 418, 425,
427, 430, 432, 433, 434, 438,
439, 443, 447, 449, 468, 470,
480, 482, 487, 504, 544, 559,
568, 581, 583, 584, 591, 601,
612, 613, 614, 619, 627, 633,
649, 660, 662, 669, 670, 672,
675, 678, 682, 683, 684
altından kadehler: 487
Altun: 342
Altüntaş: 342
Amasya: 286
ambar: 564
amber: 218, 227, 570, 585
Amcarî [=Amjhera] şehri: 394
Ameveyh diye bilinen Mu-
hammed b. Abdullah: 199
Amiral: 564
Amk [=Amik ovası]: 85
Ammâr b. Yâsir: 74
Ammâr: 202
Amme sûresi: 277, 278
Amr b. Âs Câmîi: 46
Amr b. Âs: 50
Amr b. Avfoğulları: 121
Amüdû's-Sevârî: 28
Anadolu ahalisi: 176
Anadolu keteni: 514
Anadolu: 41, 53, 176, 182, 225,
264, 273, 275, 276, 277, 278,
280, 281, 283, 284, 286, 303,
304, 306, 308, 317, 336, 514
anason: 667
anbâ, anbey [=mango]: 247,
390, 516, 602, 611

Anbâr: 626, 635
 Anberî: 567
 anka kuşu: 78
 anlî [=ak darı]: 541, 556, 660, 663, 666
 Antakya: 84, 85, 274
 Antalya Sultanı Yusuf Bek [=Yunus Bek] oğlu Hıdır Bek: 277
 Antalya: 274, 276, 277
 Antepli Derviş: 636
 arabacı: 319
 Arafat meydanı: 167
 Arafat: 166, 167, 224
 Arap dili: 496
 Arap emiri Mühennâ b. İsa: 86
 Arap geleneği: 262
 Arap İraki: 190, 225
 Arap kabileleri: 60, 238, 270
 Arap yazısı: 545
 Arap: 45, 46, 73, 87, 261, 262, 267, 269, 270, 272, 299, 301, 309, 316, 448, 478, 552, 566
 Arapça şiirler: 499
 Arapça: 246, 247, 272, 275, 277, 279, 286, 298, 299, 300, 301, 305, 311, 315, 317, 324, 328, 335, 339, 353, 375, 441, 450, 494, 496, 502, 610, 624
 Araplar: 155, 257, 270, 272, 298, 324, 447, 448, 598
 Arefe günü: 107, 136, 161, 430
 argucî [=yargucu, yargıç]: 346
 Argûn Devâdâr: 51, 81, 167
 Argûn Şâh: 368, 636
 Argûnoğlu Ebûbekir: 167
 Arış: 61
 ark: 288
 armut: 390, 391
 arpa ekmeği: 239
 arpa içkisi: 505
 arpa: 251, 305, 312, 316, 328, 345, 392
 Arslan Veli: 107
 arşın: 595
 Arun Buğâ Türkî: 486
 Arun Buğâ: 387
 Arûs vadisi: 172
 arz-ı daşt: 499
 asâ: 339, 427, 432, 434, 581
 asîde [=kavut]: 666
 asıl müşerrif [=başmüfettiş]: 628

Asilâ halkı: 651, 659
 Asilâ: 659
 asiler: 437, 461
 Askalân Kabristanı: 68
 Askalân: 68, 69
 askerler: 383, 399, 417
 aslan resmi: 495
 aslan: 374, 525, 589, 645
 asma çardakları: 292
 Astanbûl [=İstanbul]: 336, 338
 astar: 341
 astarlı kumaşlar: 341
 Asvân: 44, 666
 Asyabad: 421
 Asyût: 58
 aş: 485
 aşârî: 536
 Aşçı: 447
 Aşere-i Mübeşşere: 75
 aşevi: 248
 aşhane: 543
 aşır: 47
 aşirciler: 507
 aşşârın tayfası [=özel aşirciler: 591
 Aşûre günleri: 296, 508, 648
 at derisi: 341
 at eti: 315
 at kervanı: 315
 at pazarı: 304
 at sürüleri: 316
 at ticareti: 315
 at: 215, 251, 257, 268, 278, 280, 284, 285, 286, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 298, 300, 303, 304, 305, 306, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 323, 324, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 338, 339, 341, 343, 344, 346, 347, 357, 359, 366, 368, 369, 370, 371, 373, 374, 377, 380, 381, 386, 393, 420, 428, 431, 442, 443, 444, 448, 449, 451, 452, 459, 462, 464, 468, 473, 474, 475, 476, 477, 479, 480, 482, 484, 492, 493, 495, 497, 507, 511, 513, 514, 521, 535, 540, 551, 553, 568, 570, 585, 589, 598, 602, 603, 604, 608, 609, 629, 669, 670, 677, 681, 683
 Atabek Afrâsiyâb: 194, 635
 Atabek Ahmed: 193

Atabek diyarı: 190
 Atabek Yusuf: 193, 194
 Atâbek: 262, 627, 286
 ateş: 32, 473, 477, 484, 566
 Atkalanca kasabası: 584
 atlas kumaş: 155, 428, 430, 448, 617
 atlı kılavuz: 300
 atlı savaşçı: 327
 atlı: 330, 333, 334, 341, 358, 467, 474, 475, 481
 Atrablus kadiilkudatı Nakîb b. Şemseddin: 72
 Atrablus [=Trablusgarb]: 25
 Atrablus [=Trablusşam]: 72, 73, 91
 Atruş: 304
 attarlar çarşısı: 337
 Attâs (bitki): 607
 Attâs vadisi: 119
 atvâk: 256
 atvân [=Hint cevizi balı]: 576
 Atvânî beldesi: 60, 272
 Avd [=Ayodha] şehri: 473, 477
 avize: 276
 Avu (kent): 515
 Ayâ Süfiyâ [=Ayasofya]: 337
 ayaklı çıradanlık: 287
 Ayâslûk: 282, 292, 295
 Aydemûr: 236
 Aydınoğlu Sultan Muham-med: 292, 293
 aygır: 568, 632
 Ayn-ı Zerka [= Mavi Gözel]: 121
 Ayn-Sîn-Kaf (sûre başında bulunan hurûf-i mukut-taa): 33, 34
 Ayntâb [=Antep]: 636
 Aynu'd-Dem': 657
 Aynu'l-Bakar: 69
 Aynu'r-Rasad: 230
 Aynülmülk b. Mâhir: 462, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 511
 Ayri Şakarvatı: 577, 578, 579, 581
 aynkotu: 519
 ayva: 333, 363, 644
 Ayvân-ı Kisrâ: 206
 Ayzâb sahrası: 31
 Ayzâb: 59, 60, 73, 271, 272, 638
 Ayzâblılar: 272

- Azagnegân: 642
 Azâk [=Azak]: 314, 319
 Azak emiri olan Muhammed Havâce Huvârezmi: 314, 315
 Azerbaycân: 202
 azık: 289, 445, 456, 569
 Aziz Hammâr: 509, 510
 Azîz: 510
- Baalbek kumaşı:** 23
 Baalbek: 92, 94
 Baalbekî cinsi şerbet: 93
 Bâbâ Hûzi: 582
 Baba Osmancûk: 297
 Bâbâ Saltûk (Baba Saltuk): 331, 341
 Bâbâ Şüşterî: 281
 Baba Tâhir: 582
 Bâbâ yolu: 583
 Babafingo: 569
 Bâb-ı Benî Abdi's-Şems [=Abd'ü's-Şemsoğulları Kapısı]: 142
 Bâb-ı Benî Mahzûm [=Mahzûmoğulları Kapısı]: 142
 Bâb-ı Berid [=ulak kapısı]: 102, 114
 Bâb-ı Câbiye: 106, 107
 Bâb-ı Ceyrûn: 101
 Bâb-ı Dekkakin [=Uncular Kapısı]: 143
 Bâb-ı Ecyâd'ı-Asgar [=Küçük Ecyâd Kapısı]: 142
 Bâb-ı Ecyâd'ı-Ekber [=Büyük Ecyâd Kapısı]: 143
 Bâb-ı Ferâdis: 106
 Bâb-ı Hadîd: 102
 Bâb-ı Harem: 487
 Bâb-ı Natfâniyyîn [=helvacı-lar kapısı]: 102
 Bâb-ı Sâât [=saatler kapısı]: 102
 Bâb-ı Sağır: 106
 Bâb-ı Şarkıyye: 107
 Bâb-ı Ziyâde: 101
 Bâbu'l-Yehûd [=Yahudi Kapısı]: 623
 Bâbu's-Sarf: 448
 Bâbu's-Serv: 195
 Bâbu's-Şubeyke: 136
 Bâbü Benî Şeybe: 142
 Bâbü'l-Abbâs [=Abbâs Kapısı]: 142
 Bâbü'l-Ahdar: 27
 Bâbü'l-Bahr: 27
- Bâbü'l-Ezc semti (Bağdat): 202
 Bâbü'l-Hasan: 200
 Bâbü'l-Hazvere: 143
 Bâbü'l-Mesfel: 136
 Bâbü'l-Muallâ: 136
 Bâbü'l-Umre: 136, 142
 Bâb-ü'n-Nebî [=Peygamber Kapısı]: 142
 Bâbü'n-Nedve: 142
 Bâbü'r-Reşid: 27
 Bâbü'r-Ribât [=Ribât Kapısı]: 142
 Bâbü's-Safâ [=Safâ Kapısı]: 144, 142
 Bâbü's-Sidre: 27, 142
 Bâbü'z-Zâhir: 136
 Badem dalı: 643
 Badem kayısı: 74
 badem: 93, 275, 388, 655
 bâdheç denilen delik: 289
 bağ: 275, 277, 279, 280, 284, 286, 287, 292, 299, 307, 333, 350, 363, 364, 371, 373
 Bağdat çarşıları: 659
 Bağdat Hatun: 224
 Bağdat köprüsü: 343
 Bağdat mescitleri: 536
 Bağdat şeyhleri: 504
 Bağdat: 56, 110, 116, 156, 170, 172, 173, 181, 190, 191, 202, 208, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 227, 228, 233, 234, 293, 343, 352, 373, 441, 442, 445, 446, 504, 536, 543, 634, 635, 659
 Bağdatlı Attar Ali b. Ebûbekir b. Abdullâh Kalânisi Asgar: 116
 Bağdatlılar: 202, 221
 bağırsak: 351
 Bağlân: 374
 bağluluk sözü [=biat]: 591
 Bağliye: 84
 Bahâdûr Bûr: 596
 Bahâdûr Bûra: 464, 466
 Bahâdûr Han: 222
 Bahâeddîn b. Akîl: 53
 Bahâeddîn b. Felekî: 437, 504
 Bahaeddîn b. Gânim: 72
 Bahâeddîn Hotenî: 192
 Bahâeddîn Multânî: 496
 Bahâeddîn Zekeriyâ: 420, 437, 464, 465, 466, 467
 baharat: 290, 347, 382, 388, 566
- bahârî: 303
 Bahâülmülk: 206, 495
 bahçe bitkileri: 547
 bahçe çiçeği: 567
 bahçe: 267, 270, 275, 277, 279, 282, 283, 284, 287, 288, 292, 294, 295, 297, 307, 316, 330, 333, 338, 339, 350, 362, 363, 364, 371, 373, 374, 375, 445, 551, 558, 567, 599, 603
 bahçeler: 200, 221, 230
 bahîrî: 303
 Bahreyn: 185, 225, 269, 270
 Bahreynli İbrahim Şâhbender: 546
 Bahr-i A'zam [=Büyük Deniz, Hint okyanusu]: 243
 Bahr-i Fâris [=Fars denizi]: 187
 Bahr-i Kâhil: 609
 Bahriye nâzırının yardımcısı Behrûz: 602
 bahşî [=bakış] fakih: 610
 Bahtiyâr: 465
 bâin (Hindistan'da sunî gölet): 518, 544
 Bakara Süresi: 294
 Bakî Kabristanı: 130, 639
 Bakî Kapısı: 129, 130
 bakır kap: 276, 559
 bakır kaplar: 71
 bakır kepeç: 539
 bakır leğen: 562
 Bakır madeni: 287, 682, 683
 bakır sini: 539
 bakır tabak: 539
 bakır: 71, 72, 252, 276, 287, 434, 439, 539, 559, 562, 568, 682, 683
 bakırcılar çarşısı: 101
 bakire: 338, 339, 561
 Bakîu'l-Garkad: 129
 bakkam [=kızılgaç]: 549, 578, 549
 bakla: 311, 522, 665
 baklacı: 522
 bal mumu: 607
 Bal: 255, 256, 264, 304, 556, 565, 643, 663, 665, 680
 Balaban: 399, 407, 408, 409, 410, 423
 Bâlem [=Palem] Kapısı: 399
 Bâlibûr [=Balipur]: 555
 balık başı: 264
 Balık İskeleti: 264

Balık Kemiği: 257
 balık yemekleri: 539
 balık: 182, 188, 189, 238, 245, 247, 249, 251, 257, 258, 264, 334, 381, 556, 559, 565, 566, 570, 575, 576, 579, 583, 585, 601, 602, 681
 balıkçı küfesi: 655
 balıkçılar: 626
 balıkcılık: 244, 257, 259
 Balıkesri Sultanı: 295
 Balıkesri [=Balıkesir]: 295
 bâlişt: 614, 620
 balılı sıra: 328
 balta: 31
 balyoz: 292
 Bâmiyân: 352
 bando takımı: 431, 569
 bandocu: 431
 bardak: 610
 bârka [=bargâh]: 327, 328, 431, 432
 Barsîsa kasrı: 26
 bârûcî [=barıcı; et parçala-yıcı]: 327
 Basra halkı: 185
 Basra Kapısı mahallesi: 219, 220
 Basra: 53, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 192, 213, 219, 228, 264, 634, 660
 Basralılar: 185
 baston: 520
 basvânân: 621
 baş suyu (serşüsti): 443
 Bâşây: 627
 Başdevîdâr [=Başkâtip] Melik Nûkiye: 467
 başhatip: 428
 başhatun: 320
 başhaznedâr: 498
 Başkadı Cemaleddîn b. Cümle: 105
 Başkadı Gazneli Sadr-ı Cihân Kemâleddîn: 442, 462
 Başkadı vekili Burhâneddîn: 53
 başkadılık: 40, 81
 başlık: 448
 başmuhbîr: 473
 Başmüezzin Cemaleddîn Matârî: 127
 Başvezir Ebû Abdullah b. Yâsîn: 29

Batâih beldesi: 316
 Bathâ vadisi: 120
 batman (ağırlık ölçüsü): 207, 473, 484, 506, 508
 Batn-ı Merr: 134, 137, 170, 171
 Batn-ı Urne vadisi: 167
 Battâla [=Puttalam] şehri: 577, 584
 bavâliš (yastık cinsi): 603
 Baybars Şeşnikîr: 118
 Bâyezîdî: 447
 bâyl denilen halhal: 560
 bayırturpu: 519
 bayrak: 271, 281, 326, 384, 414, 429, 431, 501, 574
 bayraklı çadır: 319
 Bayram Adası: 536
 Bayram alayı: 281
 bayram günleri: 599, 601, 671
 bayram namazı: 23, 430, 431, 671
 bayramiye (kumaş cinsi): 514
 Bayvam Kutlû şehri: 622
 Bâz Eşheb [= Bozdoğan denen ermiş]: 107
 Becâlisa Kapısı: 399
 Becâlisa: 523
 Becensâr: 559
 Becîle: 163
 Bedahşân: 493
 Bedâun [=Bedvân] şehri: 393
 Bedâun Kapısı: 399
 Bedehşân dağları: 365, 375
 Bedehşân: 365
 Bedehşânlı Fîrûz: 522
 Bedehşânlı Şemseddîn: 509, 510
 Bedelî: 491
 bedevîler: 26, 60, 61, 164, 173, 449, 640
 Bedir Savaşı: 133
 Bedir: 133, 134, 171
 Bedrakût şehri: 470, 472, 479
 Bedreddîn A' rec: 342, 343
 Bedreddîn Ali Sahâvî: 103
 Bedreddîn Askalânî: 84
 Bedreddîn b. Bâb: 51
 Bedreddîn b. Zehre: 83
 Bedreddîn Fassâl: 486
 Bedreddîn Ma'berî: 543
 Behlevân [=Pehlivan] Mahmud: 204
 Behlevân [=Pehlivan] Muhammed Huvayh: 234

Behlûl Şölî: 212
 Behnese: 55
 Behrâm Hân: 431, 464
 Behrâmcûr [=Behramgor]: 493, 522
 Behrâyc şehri: 478
 Behremân: 580
 bekâr üzümü: 298
 Bekâr (kent): 385
 bekaya divanı: 455
 Bekkâr beldesi: 371
 Bektümür Sâkî: 270, 271
 Belahş: 375
 Belahşân nehri [=Gökçe Su]: 190
 Belahşi: 365
 Belbeys: 61, 81
 Beldah vadisi: 118
 Beldetü'l-Hanâzîr; Donguzla; Denizli [=domuz diyarı]: 279
 Belensiya [=Valensiya]: 24
 Belera kasabası: 491
 Belh ahalisi: 366
 Belh Mescidi: 365
 Belh valisi Davud b. Ali: 365
 Belh: 88, 352, 358, 365, 366, 367
 Bellâldiyev: 588
 Belleş [=Velez kenti]: 656, 658
 benât [=kızlar]: 321, 322
 benbî: 670, 673, 675
 Benc [=Penç]; beş: 375
 Bencâb [=Pencap] diye bilinen Sind nehri: 380
 Bencâb: 377, 378
 Bencâle [=Bengâle; Bangladeş]: 409, 443, 554, 559, 564, 568, 569, 593, 594, 595, 596, 599, 600, 601
 Bencâle [=Bengâle] Hükümdarı: 595
 Bencâleli Sultan Salâhaddîn Sâlih: 563
 Bencâleliler: 559
 Bencîr [=Penç hîr]: 375
 Bencû: 674
 Bender Selâvât: 579
 bender: 558, 563, 575, 602
 Benetânî İzzeddîn: 528
 Bengal: 410
 Benî Esed [=Esedoğulları] kabilesi: 182
 Benî Fudayl: 57

- Benî Hafs [=Hafsoğulları]: 24
 Benî Hanife kabilesi: 270
 Benî Harâ: 239
 Benî Haram Mahallesi: 184
 Benî Hayyûn [=Hayyûnoğulları]: 151
 Benî Kâhil kabilesi: 272
 Benî Kinâne kabileleri: 239
 Benî Riyâh: 658
 Benî Seffâf kabilesi: 269
 Benî Şeybe [=Şeybe Oğulları kabilesi]: 138, 166, 168
 Benî Şeybe Kapısı: 135, 149, 235
 Benî Ümeyye Câmii: 98, 99
 Benî Zeyyân [=Zeyyânoğulları] soyundan Abdurrahman Ebû Tâşîfîn: 21
 Benû Sâlim: 62
 Berâbî denilen tapınaklar: 49, 50
 Berâhime [=Brahmanlar]: 532
 berat: 497
 Berbât: 464
 Berbere taifesi: 246
 Berbere: 245
 Berberî asıllı Tekeddâ hükümdarı İzâr: 683
 Berberî kabileleri: 681, 685, 686
 Berberî sultanı Tekkerî: 683
 Berberî şehri: 686
 Berberîler: 331, 685
 berbire (Bizans parası): 341
 Bercîn [=Peçin] kasabası: 282
 Berdâme kadınları: 682
 Berdâme: 662, 681
 Berehnekâr limanı: 601, 602
 Berehnekâr ülkesi: 600
 Berehnekârlılar: 601
 Berelles: 41
 Bereydû [=Braidu]: 555
 Bergama Hükümdarı: 295
 Bergama Şehri: 295
 Berid Sistemi: 379
 Berikiler: 178
 berkâla: 613
 berkî: 602
 Berşâne: 186
 Berven [=Pervân] şehri: 375
 Berzah adası: 41
 besbâse: 607
 besdered: 560
 Besehî: 491
 Besillâ: 643
 Bessâ: 634
 Beş Dağ Kaplıcaları: 318
 Beşây dağı: 375
 Beşây Uğlı: 358, 359
 Beşdağ: 375
 Beşte: 52
 Betyâs sarayı: 79
 Betyâs: 81
 Beyâne [=Beyâna] şehri: 430, 515, 516
 beyaz astar: 488
 beyaz bayrak: 623
 beyaz elbise: 333
 beyaz insanlar: 665
 beyaz şapka: 672
 Beyazlar: 666, 673, 675
 Beyazların mahallesi: 667
 Beydâ tepesi: 146
 Beyder: 667
 Beyelûn [=Bilûn] Hatun: 319
 Beyelûn Hatun: 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 341, 346
 Beyelûn: 323, 333
 Beyhak: 367
 Beylûn [=Nilüfer] Hatun: 297, 298
 beyrûna [=ton balığına]: 556
 Beyrut: 70
 Beysûs [=bakırdan yapılmış üç ayaklı şamdan]: 276, 287
 Beytelehm: 63, 65, 336, 340
 Beyt-i Acûz [=kocakarı evi]: 582
 Beyt-i Haram; Beytullah: 112, 59, 135, 166
 Beyt-i Makdis [=Kudüs]: 63, 65, 108, 111, 125, 272, 336, 340, 637, 639
 beytülmâl: 529
 beyzâdeler: 194
 Bî'r-i İbrahim [=İbrahim Kuyusu]: 68
 Bî'r-i Aris: 130
 Bî'r-i Budâa: 130
 Bî'r-i Mellâha: 215
 Bî'r-i Rûme [=Rum göleti]: 130
 Bibâ: 55
 Biber ağaçları: 541
 Biber ülkesi: 610
 biber: 247, 254, 390, 539, 541, 542, 544, 601, 611
 Bîbî Meryem: 261
 Bıcakçı [=Bıçakçı]: 286
 Bicâye şehri: 22, 132, 447
 Bicnevr şehri: 509
 bıçak: 276, 327, 335, 469, 472, 478, 582, 608
 Bıçakçı Ahr: 314
 Bıçakçı Ahmed: 285
 Bihzâd: 480
 Bikaa'l-Aziz (Bekaa Vadisi): 70
 Bikaü'l-Bevzâ çölü: 134
 Bilâd-ı Garbiyye kadılığı: 39
 Bilâd-ı İbn Ya'kûb: 239
 Bilâd-ı Lûr: 193
 Bilâl Habeşi: 106, 307
 Bilbeys: 272
 bildirî kâğıdı: 434
 bilezik: 560, 581
 billur topuzlar: 672
 binek hayvan: 251, 257, 266, 282, 284, 285, 288, 290, 294, 301, 302, 313, 330, 331, 334, 371, 441, 433, 442, 443, 444, 449, 479, 482, 568, 602, 603, 607
 Bintü't-Tinnîsî oğlu Şemseddin: 30
 Birketü'l-Habeş: 679
 Birketü Zîze: 117
 Birketü'l-Huleys: 134
 Birketü'l-Muazzam: 119
 Birkî [=Birgi]: 287, 289, 291, 292, 293
 Birkî sultanı Aydınoğlu Muhammed: 288, 289, 292
 Birkî yaylası: 292
 Bistâm: 373, 374
 Bişbâlgı [=Başbalık]: 361, 628
 Bişdağ [=Beşdağ]: 326, 318
 Bişr-i Hafî: 221
 Bişr: 622
 bit: 661
 Biyâde [=yayan asker, piyade]: 420
 bıyık: 341
 Bizans Devleti: 332
 Bizans hükümdarları: 329, 338, 643
 Bizans sarayı: 332
 Bizans: 331, 332, 341
 boğa: 519, 667
 bohça: 603
 Bôli [=Bolu]: 302

borazan: 336
 Borlû [=Safranbolu]: 304
 Bornû: 683
 boru: 248, 257, 281, 334, 427,
 431, 449, 528, 539, 546, 547,
 553, 569, 670
 bostan: 94, 277, 284, 286, 342,
 353, 443
 bot: 558, 564
 boza: 315
 bozkır: 322
 böğürtlen: 254, 541
 börek: 665
 Brahman cûkî: 537
 Brahmanlar: 394, 532, 545, 579,
 584
 Bûca: 632
 Bucât ırkı: 60, 238, 239, 271,
 272
 Bucât reisi Hadrebî: 60
 Bûcât: 490
 Bûdâ: 686
 Budfattan; Budfetten [=Pudu-
 pattana] şehri: 544, 545, 554
 budhane: 400
 buğday: 58, 305, 345, 385, 392,
 412, 453, 473, 484, 489, 506,
 523, 528, 612, 682, 683, 684,
 685
 Buğrâs kadısı Şerefüddîn
 Hamevî: 85
 Buğrâs Kalesi: 84, 85
 buğtâk: 318, 321
 Buhara bostanı [=karpuz]: 348
 Buhârâ dervişleri: 408
 Buhara: 88, 131, 197, 317, 349,
 350, 351, 352, 353, 358, 361,
 362, 387, 408, 686
 Buharalı Arûn Buğâ: 493
 Buhârî Şerîf: 52
 Buhayra eyaleti: 37
 Buhayratû Tinnis: 40
 Buhayt: 253
 buhur: 432
 Burhuran: 431, 432
 bukağ: 454, 477
 bukaemun: 381
 bukaşa [=bohaça]: 567, 603
 bulamaç: 667
 Bulgâr şehri: 325, 326
 Bulûdra [=Broach] şehri: 481,
 482
 Bûne şehri: 23
 Burabra: 470

Bûrcbûra: 521, 522
 burç: 314, 482
 burçak: 381, 643
 Burdur: 277
 Burgâlî [=Bulgârî; Kama Bul-
 gâr Türklerine özgü deri
 çizme]: 341
 burgu: 307
 Burhâneddîn A'rac: 30, 381
 Burhâneddîn b. Abdülazîz: 59
 Burhâneddîn b. Abdülhak: 53
 Burhâneddîn b. Firkâh: 103
 Burhâneddîn İbnü'l-Barkah:
 439
 Burhâneddîn İbrahim Ende-
 lûsî: 59
 Burhâneddîn İbrahim Mısrî:
 154
 Burhâneddîn Sâgarci: 440,
 598
 burhani [=borani] denilen
 hamur işi: 313
 bûrî balğ: 41
 Burkû: 138
 Burs (köy): 110
 Bursa Sultanı İhtiyâruddîn
 Urhân Bek [=Orhan Bey]:
 297
 Bursa şehri: 295, 297
 burun: 269
 Buruntayh Bey: 374
 Busrâ: 117
 bustuvâ [=fazla miktarda
 deniz boncuğu]: 594, 559,
 576
 Bûş şehri: 55
 Buşenc: 116, 368
 Buşkâl: 537
 buvâ cevizi [=misk cevizi]:
 607
 bûza [=boza]: 314
 Bûzun: 357, 358, 360
 Bûzunuğlî: 358, 360, 357
 bûdehâne [=budhane; buda
 heykelleri bulunan ev]:
 536
 Bûliyâna: 640
 Bürüllüs kadısı: 41
 Bürüllüs: 40, 41
 bürümcek (elbise): 514
 Bûşşâre yöresi: 665
 büyü: 601
 büyücü kadın: 526
 büyük borular: 621, 623

Büyük Deniz [=Hint okyanu-
 su]: 595
 Büyük İskender: 282
 Ca'fer b. Ebû Mansûr: 167
 Ca'fer-i Sâdık: 220, 373
 Cafer b. Ali Râzî: 63
 câker: 535
 Câlansî: 535
 cam kadeh: 434
 cam kâseler: 389
 cam süsler: 680
 Câm şehri: 368, 371, 372, 455
 cam: 276
 câmi: 62, 69, 70, 73, 79, 98, 99,
 100, 219, 229, 231, 239, 243,
 535, 536, 543, 544, 545, 619,
 623, 650, 656, 659, 674, 676,
 681
 Câmiu'l-Kebîr: 363
 Câmiü's-Sahîh: 352
 cammûn [=meyve; eugenia
 jambolana]: 556
 Canâta dağları: 649
 Canâve kabilesi: 249
 candâriye [=özel muhafız ala-
 yı]: 628
 Câni Bek: 320, 322, 324, 327
 Carh [=Çarh]: 375
 cariye: 88, 253, 254, 265, 270,
 279, 293, 298, 302, 312, 317,
 318, 319, 320, 321, 322, 323,
 330, 333, 344, 353, 361, 371,
 374, 433, 443, 449, 450, 460,
 473, 474, 490, 491, 511, 513,
 529, 531, 538, 539, 547, 548,
 549, 554, 556, 560, 567, 572,
 573, 581, 585, 587, 590, 595,
 601, 603, 611, 629, 632, 666,
 672, 674, 677, 678, 681, 683
 Cârullah Ebu'l-Kasım Mah-
 mud b. Ömer Zemaşşerî:
 345
 Câtâ: 675
 Cáva Adası: 602
 Cava amberi: 432
 Cáva halkı: 607
 Cáva hükümdarı Melik
 Zâhir: 602, 631, 643, 646
 Cáva: 546, 554, 600, 602, 606,
 632
 Cavcav [=Gavgav]: 559, 683
 Cavnâ: 426
 Cebel halkı: 653

Cebel mıntıkası: 653
 Cebele şehri: 88, 90
 Cebel; Cebel-i Fetih [=Cebel-i Târik; Gibraltarı]: 180, 651, 652, 653, 655, 659
 Cebel-i Fetih valiliği: 653
 Cebel-i Lübnan: 92
 Cebel-i Tayr: 147
 Cebelü'ş-Şeytân: 130
 Ceber Kâvân kasabası: 584
 Cebraîl: 49, 63
 Cedîd: 272
 Cehennem vadisi: 66
 Celâl (Afgânî Kadi): 533
 Celâleddîn Abdullah Mâlikî: 90
 Celâleddîn Fîrûz Şâh Halacî: 411
 Celâleddîn Kîci: 386
 Celâleddîn kızı Hadice: 563
 Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman Kazvîni: 102
 Celâleddîn Sencer b. Huvâ-rezmşâh: 351
 Celâlî şehri: 516
 Celâliye: 283
 celd-i feres [=at değneği tat-lısı]: 505
 cellât: 461
 cellâtbaşı: 462
 Cem' [=Toplanma yeri]: 167
 Cemal Lûk: 267
 Cemalettin Ali b. Ebi'l-Man-sûr: 78
 Cemalettin b. Cümle: 105
 Cemalettin b. Fakîh: 177
 Cemalettin b. Şecere: 85
 Cemalettin Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Zekî Abdurrahman b. Yusuf Mizzi Kelbi: 111, 116
 Cemalettin Efendi: 42
 Cemalettin Huveyzâi: 213
 Cemalettin İbnü'l-Lûki: 184
 Cemalettin Kazvîni: 103
 Cemalettin Mağribî: 132
 Cemalettin Muhammed b. Hasan: 538
 Cemalettin Mutahhar: 201
 Cemalettin Sincarî: 232
 Cemâlî: 51
 Cemalü'l-İslâm Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muham-med İbnü'l-Muzaffer b.

Muhammed b. Davud b. Ahmed b. Muâz b. Sehl İbnü'l-Hakem Davudî (hadis âlimi): 116
 Cemalü'l-İslâm Ebu'l-Hasan ise Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hâviye b. Yusuf b. Eymen Serahsî (hadis âlimi): 116
 Cemekân: 634
 Cemel Vak'ası: 186
 Cemil ve Büseyne (efsanevî âşıklar): 173
 Cemkân vadisi: 202, 203
 cemreler [=taşlanan yerler]: 168
 cemûn [=cumûn / cemen]: 602
 Cenâdil [=çağlayanlar] bölge-si: 666
 Cenânî şehri: 381
 cenaze defni: 489
 cenaze tütsüsü: 31
 Cenbil: 523
 Cendîrî; Cendyeri [=Çendri; Çendiri] eyaleti: 418, 480, 528
 Cenevizli: 310, 314
 cengâver: 428, 611
 Cennet: 344, 366, 455
 Cenova: 336
 Cenovalılar: 293
 Ceravn: 264, 265, 266
 Cerbe adası: 29, 639
 Cerîd ahalisi: 151
 Cerkes [=Çerkez]: 342
 Cermiyan [=Germiyan] oba-ları: 279
 Cevher: 191
 ceviz ağacı: 289, 290, 366, 537
 ceviz kabuğu: 256
 ceviz: 200, 203, 255, 256, 298, 304, 388, 390, 391, 540, 569
 Cevşen: 81
 cevzetü't-tib [=koku cevizi]: 607
 Ceyhun: 49, 319, 344, 350, 352, 358, 364, 365
 ceylân: 238, 239, 272, 308, 472, 589
 Ceyrûn Kapısı: 102
 Ceyrûn: 97
 Cezâyir şehri: 22
 Cezîre bölgesi: 652

Cezîre Hadrâ: 180
 Cezîre-i Garbiye: 653
 Cezîret-i İbn Ömer: 230
 Cezîret-i Osman: 565
 Cezîretü't-Tuyûr [=Kuş ada-sı]: 258
 Cible: 242
 Cîcâ Aga: 345, 347
 Cidde ahalisi: 237
 Cidde denizi: 32, 58
 Cidde: 59, 136, 236, 237, 240, 271, 638
 Cidye şehri: 467
 Cihân Buhârî: 448
 Cihânpenâh: 398
 Cıllık: 96, 97
 Cilve günü: 632
 cinler: 32, 63, 635, 661
 Circis diye bilinen Hz. Hızır: 229, 335, 338
 cıvalı ip: 661
 Ciyâd tabir edilen küheylan atlar: 316
 cizye: 279, 514, 523, 549
 cöz: 298
 Cübân: 87
 Cûdî dağı: 230
 Cuhfe: 134
 cûkî [=yogi]: 525, 526, 528, 579
 Culâ: 672
 Cuma Câmiî; Cuma mescidi [=ulucâmi]: 292, 275, 282, 342
 Cuma hatibi: 305
 Cuma hutbesi: 306, 563
 Cuma namazgâhi: 402
 Cuma namazı: 35, 46, 58, 62, 542, 644, 646, 674, 676
 Cûn [=Cumna] nehri: 49, 407, 456, 524, 527, 595
 Cuneyb denilen kaynak: 272
 cunk [=Çin gemisi] çoğulu: cunûk: 547: 548, 549, 551, 605, 600, 607, 609, 615, 617, 631, 633
 Curfattan Hükümdarı: 544
 Curfattan; Curfetten: 543, 545, 554
 cübbe: 53, 198, 247, 248, 259, 268, 335, 355, 517, 518, 604, 623, 670, 672, 683
 Cübbü'l-frân [=fare kuyusu]: 530

Cüdde [=Cidde]: 236, 271
 Cüheyne bedevîleri: 239, 272
 Cül [=Gül] Kapısı: 399
 cülûs kubbesi: 504, 604
 Cüneyd-i Bağdâdî: 198
 cüzam: 528
 Cüzerât [=Gücerat]: 437, 449, 481
 cüz: 514
 Çadır bezi: 312
 çadır levhaları: 438
 çadır perdesi: 439
 çadır: 22, 23, 43, 314, 318, 320, 321, 327, 328, 332, 334, 353, 355, 371, 374, 431, 439, 474, 477, 483, 489, 586, 590, 629, 672
 çalgıcılar: 448, 449
 çalgılar: 670
 Çalû Han: 223
 çan: 334
 çanak çömlekler: 656
 çanak: 249
 çardak: 254, 288, 327, 337, 618
 Çarh: 376
 çarhiye [=hafif top ve arbaletе benzer bir silah]: 547
 çarmıh: 337
 çarşaf: 60, 257
 çarşı: 211, 241, 242, 275, 277, 279, 287, 295, 301, 303, 306, 310, 318, 336, 337, 342, 344, 350, 452, 454, 477, 484, 564, 580, 618, 619, 626, 649
 çarşı esnafı: 477
 çarşı hâkimleri; çarşı müfettişleri: 649
 çayır: 316
 çedik: 258, 527
 çekirge: 673, 686
 Çendiri: 528
 çerâğci: 276
 çeri: 368
 Çerkes ülkesi: 317
 çeyiz: 71
 çiban: 289, 359
 çiçek esansları: 432
 Çin altınları: 602
 Çin cunkları: 609
 Çin denizi: 212
 Çin gemileri: 543, 545, 546, 547
 Çin halkı: 513, 615, 616, 628

Çin heyeti: 514
 Çin hükümdarı: 319, 513, 535, 551, 609, 613
 Çin ırmağı: 635
 Çin işi porselen: 618
 Çin kâfirleri: 613
 Çin şehirleri: 616, 617, 619, 627
 Çin tacirleri: 548
 Çin Tavukları: 613
 Çin tüccarları: 256
 Çin ve Hitâ [=Kuzey Çin, Hitây]: 607
 Çin ve Hitâ Hükümdarı: 627
 Çin: 27, 31, 49, 212, 256, 284, 293, 319, 322, 347, 348, 350, 351, 354, 357, 358, 361, 421, 485, 513, 514, 523, 535, 543, 545, 546, 547, 548, 550, 551, 554, 556, 559, 564, 583, 596, 598, 602, 605, 609, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 622, 623, 624, 626, 627, 628, 631, 635, 660
 Çince: 624, 625
 çini kase: 291
 çini: 288
 Çinliler: 515, 609, 613, 614, 615, 616, 621, 622, 624, 628, 629
 çıra: 584
 çit: 439
 çitli otağ: 359
 çivi: 255, 439, 547, 549
 çizme: 341
 çocukların sünnet edilmesi: 648
 çorap: 341
 çorba: 47, 313, 663
 çovtrî: 491
 Çöl Arapları: 23, 244, 267, 448, 450
 çöl haydutları: 26
 çul: 349
 Dâdâ Emir Ali: 305
 dadı kadın: 332
 Dagîm: 60
 dağlar: 32
 daknû: 680
 dalgıç: 269
 damatlık: 448
 dana(etî): 331
 dansöz: 433, 447

dâr: 563, 565
 Dârâ şehri: 231
 dârânî cinsi tuz: 264
 Dârayya denilen köy: 108
 Dâr-i Serâ: 427
 dar: 239, 381, 680, 682, 683
 Dârimî: 220
 dark [=kalkan]: 547
 darphane: 614
 Dârü'l-Emn [=Huzur Yurdu]: 407
 Dârü's-Saâde: 72
 Dârü's-Selâm [=Esenlik ve Barış Yurdu]: 217
 Dârü's-Siyâde [=Seyyidler Konağı]: 285
 Dârü't-Tam': 686
 Dârü'l-Adl: 105
 Dârü'l-Acele: 142, 144
 Dârü'l-Emir: 623
 Darü'l-hilâfe: 398, 442
 Dârü'n-Nedve [=Karar Evî]: 137, 142
 Dârü'n-Nedve Kapısı: 143
 Dârü's-Sinâa: 652
 Dârü's-Şarâbî: 144
 Darü't-Talebe: 247
 dârülmelik [=hükümdar konağı]: 385
 davar eti: 556
 davar sürüleri: 281
 davar: 370, 595
 Davârik: 141
 Dâve: 379
 Davud (as): 123
 Davud Tâi: 199, 221
 Davud: 32, 250
 davul çalmak: 226
 davul: 72, 178, 208, 215, 216, 225, 226, 248, 252, 257, 271, 281, 326, 334, 336, 382, 384, 394, 414, 422, 427, 431, 449, 478, 501, 539, 546, 547, 553, 569, 599, 623, 629, 669, 670, 672
 davulcular: 501
 davullar: 166, 621
 dayak: 428
 Debîliye: 84
 dede: 346
 değirmen: 372
 değirmenci: 488
 değnek: 47, 320, 321, 448, 570, 571

Dehfattan; Dehfetten [=Dhar-
mapattam]: 544
Dehkan: 386
Delâs: 55
delta: 329
Demdir: 310
Demenhûr şehri: 37, 638
demir çivi: 559
demir halka: 35
demir kap: 294
demir kazık: 583
demir levha: 458
demir madeni: 685
demir tozu: 528, 590
demir: 35, 70, 256, 292, 294,
307, 429, 458, 528, 559, 563,
583, 590, 685
Demûrhân: 295
Demûrtaş oğlu Hasan Havâce
[=Hoca]: 225
deniz araçları: 649
deniz bakanı Vezir Câleştî: 584
deniz beyleri: 627
deniz boncuğu: 559, 567, 568,
576
deniz komutanı Havâce
[=Hoca] Serlek: 587
deniz komutanı Havâce
[=Hoca] Serûr: 590, 591
deniz suyu: 130
deniz virdi: 32
deniz yolu: 271, 596
Denizaslanı: 258
denizciler: 615, 632
denizyolu: 317
dergâh: 282, 283, 285, 286, 287,
302, 306, 307
deri torba: 269
deri: 326, 334, 433, 484, 530,
601
derici: 276
Dervâze-i Bâlem [=Palem
Kapısı]: 488, 489
Dervâze-i Cebel: 582
Dervâze-i Disbûl: 190
Dervîş Feth Musulî: 232
dervîş Şeydâ: 600
dervîş: 42, 47, 51, 59, 92, 155,
158, 159, 181, 189, 496, 513,
522, 535, 542, 566, 623, 636,
638
dest: 626
Deşt-i Kafcak [=Deşt-i Kıp-
çak]: 309, 310, 322, 330
Deşt-i Rûm: 200

dev: 561
devâdeviye: 501, 507
Devâir burnu: 272
devât: 627
devâviye: 505
deve derisi: 660
deve eti: 660
deve kemiği: 257
deve sütü: 60, 272
deve tüyü: 537
deve: 60, 245, 257, 272, 311,
312, 321, 330, 343, 344, 349,
353, 357, 374, 377, 380, 428,
430, 431, 483, 492, 501, 503,
537, 660, 662, 677, 678, 681,
683, 684, 685
devekuşu: 239, 272, 613
develer: 46, 54, 118, 237, 241
Deveycir [=Deogir]: 179
devlet [=dûlet; dôla; özel taht-
revan]: 579, 585
devlet hazinesi: 37
Devlet Şâh: 372
Devletabad halkı: 531
Devletabad kadısı Vecîhül-
mük: 523
Devletabad şehri: 459, 522
Devletabad: 179, 379, 386, 412,
413, 416, 430, 455, 463, 469,
470, 481, 482, 483, 499, 508,
511, 530, 531
Devletşâh: 503
Deyri Fârûs: 91
Deyrû't-Tîn: 55
Dibâlbûr [=Dibalpur]: 420
Dicle: 49, 187, 217, 220, 222,
228, 229
Dihli Bilginleri: 402
Dihli Câmii: 399, 411
Dihli halkı: 453, 526, 560
Dihli hükümdarı Sultan
Muhammed: 586
Dihli kadılığ: 496
Dihli Mezarlığı: 399
Dihli ratlı: 595
Dihli Saray: 591
Dihli [=Delhi]: 132, 156, 179,
182, 229, 348, 378, 386, 391,
396, 397, 398, 401, 402, 403,
404, 405, 409, 410, 411, 412,
413, 415, 416, 418, 420, 421,
422, 423, 424, 427, 442, 443,
444, 451, 455, 456, 462, 463,
467, 468, 469, 471, 472, 473,

479, 480, 485, 486, 488, 491,
495, 497, 505, 508, 509, 510,
512, 522, 523, 524, 525, 529,
565, 586, 590, 591, 595, 604,
622, 633
dilbilgisi: 53
dilbilimci İmâdüddîn Kindî:
29
Dildîneve kasabası: 584
Dilşâd Hatun: 224, 225, 634
Dilşâd-ı Hindî: 38, 521
Dimaşk Câmii: 100, 254
Dimaşk Hoca: 222, 223, 634
Dimaşk kadılığı: 103
Dimaşk sultanı Nûreddîn: 72
Dimaşk: 65, 69, 71, 72, 81, 83,
93, 94, 95, 96, 97, 98, 100,
101, 102, 103, 104, 105, 106,
107, 108, 109, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 192, 200,
207, 231, 238, 247, 254, 304,
336, 349, 355, 373, 439, 522,
612, 621, 635, 636
Dimaşk'ın Kapıları: 106
Dimaşk'ın Medreseleri: 105
Dimaşk'ın Vakıfları: 112
Dimaşklî şair Arkale Kelbî: 96
Dimaşklî Şeyhzâde: 440
Dimaşklılar: 98, 104, 108, 114,
635
Dimaşku's-Şam: 94
Dimyat: 41, 42, 43, 46, 274, 637,
638
dinar: 22, 37, 46, 51, 61, 99, 119,
131, 132, 157, 179, 204, 206,
207, 208, 211, 212, 213, 244,
315, 316, 325, 326, 329, 341,
343, 344, 347, 348, 357, 359,
362, 363, 371, 380, 383, 386,
402, 488, 490, 491, 493, 494,
495, 497, 498, 503, 505, 506,
507, 510, 511, 523, 537, 581,
591, 595, 599, 614, 619, 622,
627, 632, 635, 649, 666
Dinever [=Dundra] şehri: 584
Dinever putu: 584
Dinever: 584
Dineveri Esved [=Siyah] diye
bilinen Şeyh Ahmed: 199
Dineveri Zaviyesi: 192
Diraht-ı Revân [=yürüyen
ağaç]: 584
diraht-ı şehâde [=şehadet ağa-
cı]: 544

dirhem: 29, 37, 43, 47, 55, 484,
488, 490, 493, 591, 595, 614,
632, 637, 643, 655, 666
dîs denilen kamyş: 249
Divan görevlileri: 431, 506
divan kâtipleri: 337, 497
divan üyeleri: 491
divan-ı berîd [=istihbarat
kurulu]: 628
divan-ı gavs [=yardım ve des-
tek kurulu]: 628
divan-ı işrâf [=denetleme
kurulu]: 497, 628
divan-ı mustahrec [=vergi
takip kurulu]: 455, 628
divan-ı nazar [=son tetkik
kurulu]: 498
divan-ı vizâret [=vezirler
konseyi]: 627
Diyâeddîn Ebu'n-Necîb Süh-
reverdi: 198
Diyâf Medresesi: 176
Diyarbakir beyi Süveyt
[=Sütây]: 193
Diyarbakir: 225, 227
Diyarbakirli Hacı Nâsiredîn:
534
Diyâülmülk b. Şemsülmülk:
471, 472
dizgin: 327, 493, 496, 605
Doğan adında emir: 35
Doğu ülkeleri: 427
doktor: 532, 618, 648
dolap: 284, 286
domuz eti: 332, 613
donanma: 266, 649
Donkula: 666
donvârî şalvar: 593
doru kısrak: 305
dört mezhebin başkadıları: 54
döşek: 278, 289, 323, 334, 450
döşeme eşyası: 285, 566
dûdgerân [=dülgerân]: 626
Dûgâ: 670, 672
Dugaym kabilesi: 272
dûkî [=dûğ] taneleri: 313, 314,
321, 331, 244
dullar: 619
Dunb: 542
Dûngûzla [=Doñuzlu,
Domuzlu, Denizli]: 279
dunkura: 568
dusût: 93
dut: 371

Duvaykîr [=Deogir] Kalesi:
412, 483, 530
Düceyl [=Küçük Dicle] çayı:
228
dûğün alayı: 449
dûğün yemeği: 447
dûğün ziyafeti: 149
dühn suyu: 313
Dükâlî: 678
dükân: 61, 215, 531, 541
dükânlar: 102
dümen: 569
Dümûrtaş: 87
Dündâr Bek oğlu Ebû İshâk
Bek: 277
Dünya Hatun: 223, 232

Ebâruhm: 375
Ebû Abbas: 639
Ebû Abdullah b. Âsım: 657
Ebû Abdullah b. Hafîf: 199,
208, 582
Ebû Abdullah b. Hârûn: 640
Ebû Abdullah b. Kemâd: 23
Ebû Abdullah b. Muhammed:
22
Ebû Abdullah Garnâtî: 127
Ebû Abdullah Hüseyin b.
Ebûbekir İbnü'l-Mübârek
Zübeydî: 210
Ebû Abdullah İbn Battûta: 20,
21, 98, 199
Ebû Abdullah Mâlik b. Enes:
121, 129
Ebû Abdullah Muhammed b.
Abdûlmelik Evsî: 659
Ebû Abdullah Muhammed b.
Câbir Endelûsî: 232
Ebû Abdullah Muhammed b.
Ebû Temîm: 25
Ebû Abdullah Muhammed b.
Ferhûn: 126
Ebû Abdullah Muhammed b.
Gâlib Rusâfî Bâlenî: 654
Ebû Abdullah Muhammed b.
İsmail: 116
Ebû Abdullah Muhammed b.
Mahrûk: 658
Ebû Abdullah Muhammed b.
Müsbîr Garnâtî: 67
Ebû Abdullah Muhammed b.
Seyyidî'n-Nâs: 22
Ebû Abdullah Muhammed
İsmail Buhârî: 350, 352

Ebû Abdullah Muhammed
Nefzâvî: 22
Ebû Abdullah Mürşidî: 521
Ebû Abdullah Râzî: 41
Ebû Abdullah Tancalî: 656
Ebû Abdullah Zübeydî: 22, 23
Ebû Abdullah Züvâvî: 22
Ebû Ahmed: 370
Ebû Ali Hasan: 67
Ebû Ali Ömer b. Ali b. Kad-
dâh Hevârî: 24
Ebû Ali Ömer: 658
Ebû Ali Zebîdî: 241
Ebû Bekir b. Nokta: 41
Ebû Ca'fer Ahmed b. Rıdvân
b. Abdülazîm Cüzâmî: 658
Ebû Ca'fer Mansûr Abdullah:
145
Ebû Ca'fer: 124, 656
Ebû Derdâ: 107
Ebû Dûle: 268
Ebû Eyyûb Ensârî: 121, 130
Ebû Gurre b. Sâlim b. Mühen-
nâ b. Cemmâz b. Şiha
Hüseynî Medenî: 177
Ebû Hafs Ömer Neseffî: 363
Ebû Hâmid Gazâlî: 372
Ebû Hanîfe: 385
Ebû Hassûn Zeyyân b. Emdî-
yûn Alevî: 641
Ebû Hâşim Abdûlmelik Zebî-
dî: 253
Ebû Hureyre: 63
Ebû Hüseyin İbn Cübeyr: 77
Ebû İmrân İsa Semerkandî:
221
Ebû İnân Fâris: 18, 51, 373,
642, 652, 639
Ebû İshâk b. Muhammed Şah
İncû: 204
Ebû İshâk İbrahim b. Yahyâ:
235
Ebû İshâk Sâhilî: 675, 680
Ebû Kubeys dağrî: 136, 146,
166
Ebû Kubeys Köşesi: 143
Ebû Kuneyne: 541
Ebû Leheb: 146, 303
Ebû Medyen Şuayb b. Hüse-
yin: 107
Ebû Mehdî: 128
Ebû Mervân: 639
Ebû Muhammed Abdullah b.
Abdurrahman Dârimî: 221

Ebû Muhammed Abdullah İfrîkî: 148
 Ebû Muhammed Abdullah Serahsî: 221
 Ebû Muhammed Abdülvehhâb: 48
 Ebû Muhammed b. Ferhân: 569, 639
 Ebû Muhammed b. Ferhûn: 639
 Ebû Muhammed b. Nebhân: 262
 Ebû Muhammed Bendekân Messûfî: 660
 Ebû Muhammed Dârimî: 220
 Ebû Muhammed Dimyâtî: 41
 Ebû Muhammed İbnü'l-Kabilî: 235
 Ebû Muhammed Kasım b. Muhammed b. Yusuf Bîr-zâlî İşbîlî Dimaşkî: 115
 Ebû Muhammed Ruşâtî: 41
 Ebû Muhammed Ruveym: 199
 Ebû Muhammed Seravî: 128
 Ebû Muhammed Yâfiî: 639
 Ebû Müslim Havlânî: 108
 Ebû Müslim: 465
 Ebû Nümeyy b. Ebû Sa'd b. Ali b. Kutâde Hasenî: 149
 Ebû Nüvvâs: 231
 Ebû Ömer b. Ebu'l-Velîd İbnü'l-Hâcc et-Tucîbî: 103
 Ebû Ömer Osman b. Abdül-vâhid Tenâleffî: 641
 Ebû Saîd: 87, 88, 193, 204, 205, 206, 216, 222, 223, 224, 225, 227, 230, 235, 242, 371, 640
 Ebû Sitte diye çağrılan Şeyh Cuma: 542
 Ebû Süfyan b. Muâviye: 101
 Ebû Süfyan kızı Ümmü Habîbe: 106
 Ebû Süleyman Dârânî: 108
 Ebû Şahme diye bilinen Abdurrahman b. Ömer b. Hattâb: 129
 Ebû Talib b. Ebî'n-Nu'm b. Hasan b. Ali b. Beyâneddîn Mukriî Sâlihî: 115
 Ebû Temmam Habîb b. Evs: 217
 Ebû Ubâde Buhturî: 29

Ebû Ubeyd: 27
 Ebû Ubeyde b. Cerrâh: 98
 Ebû Ya'kûb b. Abdurrezzâk: 237
 Ebû Ya'kûb Sûsî: 24
 Ebû Ya'kûb Yusuf: 71, 155
 Ebû Yahyâ: 24
 Ebû Yusuf b. Abdulhak: 21, 640
 Ebû Yusuf oğlu Ebû Saîd: 21
 Ebû Zekerîyyâ b. Ya'kûb: 29
 Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Sirâc Rundi [=Rondalî]: 651
 Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Sultan Ebû İshâk İbrahim b. Sultan Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Abdülvâhid b. Ebû Hafs: 24
 Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Süleyman Askerî: 641
 Ebû Zeyd Abdurrahman İbnü'l-Kadî Ebu'l-Abbâs b. Halûf: 235
 Ebû Zeyd Abdurrahman: 151, 267
 Ebû Zeyyân b. Vudrâr: 643
 Ebû Zûr'a Tâhir b. Muhammed b. Tâhir Mukaddesî: 210
 Ebu'l-Abbâs Ahmed Endelûsî: 148
 Ebu'l-Abbâs Ahmed Rifâî: 182, 286
 Ebu'l-Abbâs b. Tâfût: 235
 Ebu'l-Abbâs b. Ya'kûb Asamm: 210
 Ebu'l-Abbâs Ebyânî: 241
 Ebu'l-Abbâs Fâsî: 129
 Ebu'l-Abbâs Gumârî: 155
 Ebu'l-Abbâs Haccâr: 116
 Ebu'l-Abbâs Mürsî: 31
 Ebu'l-Abbâs Nihâvendî: 199
 Ebu'l-Abbâs Rifâî: 182
 Ebu'l-Alâ Maarî: 75, 80
 Ebu'l-Berekât Berberî: 561, 562
 Ebu'l-Berekât Muhammed b. İbrahim Sülemî Bîlfîkî: 657
 Ebu'l-Fadâil Hasan b. Muhammed b. Hasan Sagânî: 210
 Ebu'l-Fadl Abbâs: 122
 Ebu'l-Feth b. Vekî: 40
 Ebu'l-Feth Kuşâcım: 80

Ebu'l-Fityân b. Habbûs: 80
 Ebu'l-Haccâc Aksûrî: 59
 Ebu'l-Hafs Ömer: 345
 Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Mahrûk: 658
 Ebu'l-Hasan Ali b. Fergûs Tilimsânî: 155
 Ebu'l-Hasan Ali b. Rîzkullah Encerî: 154, 155
 Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman Riyâhî: 658
 Ebu'l-Hasan Biyârî: 235
 Ebu'l-Hasan Harkanî: 373
 Ebu'l-Hasan Mekki b. Muhammed b. Mansûr b. Alâl Urdî: 210
 Ebu'l-Hasan Mekki: 210
 Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Hüseyin Halef Katîi: 115
 Ebu'l-Hasan Şâzilî: 31, 272
 Ebu'l-Hasan: 23, 31, 242, 640, 651, 652, 659, 668, 671
 Ebu'l-Kasım Cüneyd: 199, 221
 Ebu'l-Kasım Muhammed b. Yahyâ b. Battûta: 655
 Ebu'l-Mevâhib: 250
 Ebu'l-Muzaffer Hasan: 249
 Ebu'l-Mücâhid: 426
 Ebu'l-Müneccâ Abdullah b. Ömer Huzâî Leysî Bağdâdî: 116
 Ebu'l-Velîd İsmail: 242
 Ebu'n-Necât: 37
 Ebu'n-Necîb: 199
 Ebu's-Sabr Eyyûb Fahhâr: 235
 Ebu't-Tayyib: 22
 Ebûbekir b. Şeyh Ömer: 246
 Ebûbekir b. Ya'kûb: 677, 679
 Ebûbekir es-Sanavberî: 80
 Ebûbekir Hân: 415, 417
 Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Şibrîn Sebtî: 657
 Ebûbekir Muhammed b. Mes'ûd: 220
 Ebûbekir Sîddîk: 122
 Ebûbekir Şiblî: 221
 Ebûbekir Şîrâzî: 154
 Ebûbekre: 634
 Ebûserûr [=Barselor]: 542
 Ebûsîr: 638
 Ebü'l-Abbâs: 58
 Ebü'l-Hasan Şâzilî: 60
 Ebvâb İmanî: 240

Ecder Melik: 470
 Ecfur: 173
 Ecyâd Asgar: 147
 Ecyâd Ekber: 147
 Ecyâd: 149
 Edfû şehri: 59, 60
 Edhem: 88, 89
 efrâc: 314
 Efram zaviyeleri: 59
 Efram: 87
 ehl-i ahhâr [=istihbarat memurları]: 430
 Ehl-i Beyt: 17, 34
 Ehl-i Câmîayn: 215
 ehl-i dihhlet: 628
 Ehl-i Sünnet: 197, 202, 274, 345, 368, 369
 Ehramlar: 49, 50
 Eizze: 380
 ekâdiş: 315
 ekârim: 531
 ekin: 673
 ekmek: 30, 47, 92, 188, 189, 258, 268, 272, 273, 281, 302, 304, 306, 313, 323, 334, 346, 434, 445, 490, 508, 522, 635, 636, 668
 Ekmekçi: 522
 Ekrâd [=Kürtler]: 215
 Ekrîdûr (Eğridir Şehri): 277
 Ekrîdûr hükümdarı Ebû İshâk: 278
 Ekşi portakal: 391
 el-Bahrû'l-Muhîr [=Okyanus]: 104
 Elbîre: 658
 elbise: 258, 260, 265, 266, 268, 271, 276, 278, 281, 284, 285, 286, 288, 292, 293, 294, 295, 303, 306, 308, 315, 317, 321, 323, 329, 334, 336, 340, 341, 347, 348, 350, 356, 366, 370, 371, 444, 446, 448, 450, 451, 462, 469, 477, 482, 521, 560, 565, 569, 593, 598, 601, 604
 el-Câmiu'l-Ebyad [=Ak Câmil]: 69
 Elçekâday [=İlçigâday]: 354
 elçi: 39, 370, 441, 442, 513, 671
 eldiven: 514
 Elhamma: 656, 658
 el-Kasr: 650
 elma: 247, 302, 333, 390, 665

elmas: 672
 el-Mâû'l-Kebîr [=Büyük Su]: 343
 el-Müsîr li'l-Kulûb: 63
 emân [=güvenlik belgesi]: 577
 emânnâme [=cangüvenliği belgesi]: 484
 Emevî halifesi Velîd: 123
 Emîn (Abbasi halifesi): 221
 Emir A'zam Melik: 528
 Emir Abdullah: 207
 Emir Ahmed: 236, 270, 271
 Emir Alâeddîn Ali b. Şemseddîn: 230
 Emir Alâeddîn b. Hilâl, Divan müfettişi: 235
 Emir Alâeddîn Muhammed: 226
 Emir Alâülmülk: 385
 Emir Ali b. Erzak [=Erzen]: 324
 Emir Argûn Şâh: 636
 Emir Aynülmülk: 473
 Emir Bahadır Abdullah: 90
 Emir Baht b. Seyyid Tâceddîn: 493, 494, 495
 Emir Baydara: 330, 332
 Emir Buruntayh: 375
 Emir Câlîkî: 119
 Emir Câveli: 62
 Emir Celâeddîn İbnü'l-Felekî Tevrîzi: 206
 Emir Cübân: 193, 222, 634
 Emir Çoban: 222, 223, 224
 Emir Çoban'ın kızı Bağdat Hatun: 224
 Emir Devlese: 602, 603, 604
 Emir Dülci Tatarî: 464
 Emir Ebû Mâlik: 652
 Emir Ebû Mehdi İsa b. Süleyman b. Mansûr: 659
 Emir Ertena: 225
 Emir Gadâ: 155, 412, 447, 448, 449, 450, 451, 478, 481
 Emir Gıyâseddîn Muhammed Abbâsi: 156
 Emir Gıyâseddîn Muhammed b. Abdülkadir: 362
 Emir Gıyâseddîn Muhammed b. Abdülkahir b. Yusuf b. Abdülazîz: 441
 Emir Gıyâseddîn Muhammed b. Havâce [=Hâce] Reşîd: 222

Emir Hacı b. Seyyid Sultan Celâeddîn: 586
 Emir Hâcib: 429, 453, 492
 Emir Halâcûn: 469
 Emir Hâstürk: 236
 Emir Hattâb: 524
 Emir Hibetullah b. Felekî Tirmîzi: 493
 Emir Hindû: 372
 Emir Hudâvendzâde: 361
 Emir Hüsâmeddîn: 85
 Emir Hüseyin b. Gıyâseddîn: 225
 Emir İsa: 323
 Emir Kabûla: 156, 443
 Emir Kameruddîn: 585
 Emir Kara Sunkur: 86
 Emir Kayсар Rûmî: 382
 Emir Keşlû Han: 178
 Emir Kurtay: 623, 624, 626
 Emir Kutbeddîn Aybek: 404
 Emir Kutlû Dümûr: 345, 349
 Emir Makbûl Telengî: 157
 Emir Muhammed Çarhî: 375
 Emir Muhammed Gıyâseddîn: 446
 Emir Muhammed Şah İncû; Yıncu: 200, 208
 Emir Muhsinî: 43
 Emir Mukbil: 534
 Emir Muzaffer Şah b. Emir Muhammed: 205
 Emir Mübarek: 236
 Emir Mühennâ b. İsa'nın oğulları Feyyâd ve Hıyâr: 173
 Emir Nizâmeddîn Mir Necle: 480
 Emir Pehlivan: 234, 235
 Emir Rumeysa: 162
 Emir Saltîye Bey: 317
 Emir Seyfeddîn Gadâ b. Hibetullah: 155
 Emir Seyfeddîn Tokuzdemûr: 235
 Emir Seyfeddîn Yelmelek: 37, 159, 235
 Emir Sunayta [=Sutay] oğlu İbrahim Şah: 225
 Emir Şemseddîn: 57
 Emir Togaytimur: 225
 Emir Tufeyl: 270
 Emir Tuştu: 51
 Emir Utafya: 155, 162, 236

Emir Vunâr Sâmîrî: 382
 Emir Yelmelek: 37
 Emirbaht: 461
 Emîr-i candâr [=özel muhafızların başı] Seyfeddîn Ömer: 633
 Emir-i Candâr [=Özel muhafız birliği başı] Aydemûr Nâsîrî: 236
 emir-i dâd makamı: 495
 Emir-i Hâcib [=başmabeyin-ci]: 433
 Emir-i Hayl [=at emiri mirahor]: 420
 Emir-i Meclis: 433
 Emir-i Tûmân, [=tümen beyi]: 326, 528
 emir-nâme: 89, 286, 334, 498, 505, 571, 576, 631, 685
 Emîrû'r-ruh [=ruhu yöneten]: 324
 Emîrû'l-cesed [=teni yöneten]: 324
 Emîrû'l-Hacc: 117
 Emîrû'l-Müslimîn Ebû Yusuf: 170
 Emîrû'l-perdedârîye [=özel kapıcıların başı]: 449
 Emîrû'l-Ümerâ [=başvali]: 90
 Emîrû'l-Ümerâ Cûbân [=Çoban] oğlu Şeyh Hüseyin: 204
 Emîrû'lümerâ: 86, 466, 624
 Emîrül Emirân Kırmanî: 475
 Emîrülmemâlik Melikşâh: 510
 Emrûhâ: 509, 510
 Emvârî konağı: 527
 enâr: 391
 Ender: 374
 Endükânî Şemseddîn: 440
 Endülüs halkı: 649, 652
 Endülüs: 23, 29, 115, 186, 189, 297, 317, 350, 651, 652, 653, 655, 665
 Enes b. Mâlik: 186, 634
 enginar: 606
 enkûr: 391
 Ensâr: 123, 125, 130
 Erâk vadisi: 167
 erbaîn: 552
 Erdebîllî: 439
 Erdevîlî (Erdebîllî) Abdülâzîz: 439

Eriha: 108
 erik: 302, 333, 612, 665
 Erkek şarkıcılar: 401
 Ermeni ülkesi: 84
 Ermeniler: 84, 85, 287
 Erment: 59, 272
 Ermiş Arslan: 107
 Ermiş İbrahim b. Edhem: 272
 Ertenâ Bek: 285, 287
 erzak: 272, 453, 485, 587, 595
 Erze'r-Rum [=Erzurum]: 287
 Erzencân [=Erzincan]: 287
 Erzencânî denen kumaşlar: 287
 Erzincan: 286, 287
 Erzurum: 286, 287
 Erzurumlu Ebû Abdurrahman b. Mustafa: 67
 Es'ad b. Zürrâre: 121
 esans bitkileri: 606
 esans: 318, 578, 585, 602, 606
 Esbağ b. Ferec: 48
 Esedoğulları kabilesi: 182
 Esedü'l-Esvâk [=Çarşı Aslanı]: 470
 Eseddüddîn Keyhüsrev Fârisî: 589
 Eseddüddîn Rumeysî: 161
 Esefî şehri: 158
 esir: 272, 433, 525, 683
 Eski Atrablus: 72
 Eski Hürmüz: 266
 esrar: 308
 eşek: 371, 677
 Eşheb b. Abdülâzîz: 48
 eşkiya İbn Mülcem: 262
 eşkiya: 267, 275, 279, 368, 376, 481, 482
 Eşmünû'r-Rummân beldesi: 43
 et: 247, 261, 272, 306, 313, 328, 363, 479, 480, 488, 489, 508, 526, 556, 559, 579, 586, 643, 644, 677, 683, 685
 Etteym [=Utimu]: 555
 Evhadüddîn Sincarî: 619, 620
 Evlâd-ı Fâiz [=Fâiz oğulları]: 216
 Evlâd-ı Harâc: 686
 Evlâd-ı Hibe: 240
 Evlâd-ı Kâhil [=Kâhiloğulları]: 238
 Evlâd-ı Kûbek [=Köpekoğulları]: 35

Evlâd-ı Rahîk [=Rahîk oğulları]: 216
 Evlâd-ı Şeref Cihân: 522
 eyer: 333, 430, 443, 447, 479, 493, 495, 511, 514, 683
 eyer perdesi: 430
 eyer tahtası: 333
 Eyyâm-ı Bid: 538
 Eyyûb: 110
 Eyyûbî hanedanı: 119
 Ezd b. Gavs kabilesi: 262
 Ezher Câmîi: 53
 Ezrakî: 137, 147
 Fadâil-i Dimaşk: 100
 Fadlullah: 473
 Fahre lakabını alan erdemli Sultan Fahrreddîn: 595
 Fahrreddîn Bek Zaviyesi: 306
 Fahrreddîn Kıbtî: 52, 105
 Fahrreddîn Nüveyrî Mâlikî: 57
 Fahrreddîn Rîgî: 29, 30
 Fâkenevr [=Bakkanor] hükümdarı Bâsedev: 542
 Fâkenevr; Fâkenavz; Fâkenûr [=Bakkanor]: 542, 554, 593
 Fâkih Ahmed: 283
 Fâkih Alâeddîn Kastamûnî: 280
 Fâkih Alâülmülk: 384
 Fâkih Ali: 538
 Fâkih Bîşrî: 622
 Fâkih Cemaleddîn: 447
 Fâkih Ebû Abdullah b. Atâullah: 235
 Fâkih Ebû Abdullah Muhammed İbnü'l-Kadî Ebu'l-Abbâs İbnü'l-Kadî'l-Hatîb Ebi'l-Kasım Cürâvî: 235
 Fâkih Ebû Abdullah Mürsî: 235
 Fâkih Ebû Ali Belensî'nin oğlu Ebu'l-Abbâs: 235
 Fâkih Ebû Muhammed Abdullah Hadarî: 235
 Fâkih Ebû Muhammed b. Müslim: 235
 Fâkih Ebû Muhammed Bîşrî: 660
 Fâkih Ebû Muhammed Zücünderî: 659
 Fâkih Ebu'l-Hasan Zeylâi: 242

- Fakih Fâdîl: 196
Fakih Havârezmi [=Harizmî]: 282
Fakih Hüseyin: 544, 545
Fakih İmam Şemseddin: 528
Fakih İsmail Efendi: 538
Fakih Mahmud: 196
Fakih Muallim Ali: 561
Fakih Muhammed Adenî: 257
Fakih Muhammed b. Osman Hanbelî: 153
Fakih Muhammed Filâlî: 681
Fakih Nizâmeddî: 370
Fakih İsmaeddin Hanefî: 385
Fakih Şerefüddin Musa: 312
Fakih Şihâbeddin b. Burhân: 153
Fakih Vâiz Bedreddin Meydânî: 354
fakih: 22, 346, 508, 543
fakihler: 36, 156, 195, 243
fakkûs: 681
fâl: 559
fâmeldârî: 564
Fandarayna; Fandrayna [=Panderani] şehri: 546, 548, 554
fandayâr kalû: 564
fanuslar: 165
Farabr: 116
fare: 530, 531
Fâreskûr: 638
Fâris ahalisi: 176
Fâris arazisi: 225
Fâris: 170, 201, 205, 264, 269, 436, 441, 544, 546
Fârisikûr beldesi: 43
Fars denizi: 157, 190
Fars dili: 299
Fars kabileleri: 212
Fars tüccarları: 188
Farsça: 258, 261, 283, 299, 315, 352, 492, 506, 507, 517, 567, 578, 624
Fârûs Manastırı: 91
Fas: 18, 60, 62, 230, 297, 319, 373, 392, 453, 457, 485, 489, 505, 506, 561, 595, 642, 650, 660, 687
Fas altın: 505, 595
Fas halkı: 62
Fas hükümdarı: 319
Fas kökenli Sultan Ebû İnân Fâris: 18
Fas kralı Murtazâ: 60
Fas rath: 489, 506
Fasîhuddîn adıyla tanınan Fakih Alâülmülk Horasanî: 383
Faslı Tâlib: 26
Faslı Ebu'l-Berekât: 562
Faslı Ebûbekir: 309
fasulye unu: 666
Fâtîha: 164
Fâtîma anamız; Hz. Fatma: 121
Fâtîma Binti'l-Adl Tâceddin: 220
Fâtîmîler: 68
Fattan: 587, 589, 590, 591, 592
Fayd bölgesi: 173
Fayd Kalesi: 172
Fayd: 173
fâzâniye: 256
Fedailer: 88
Felekiye okulu: 493
felsefe: 53
fenem: 581
fener muhafızı: 28
fenerler: 164
Fenîke: 333
Fenikeli Sadreddin Süleyman: 304
ferâce: 317, 598, 599
Ferâdis Kapısı: 110
ferâriye tayfası: 672, 669
Ferbâ Hüseyin: 663
Ferbâ Magâ: 678
Ferbâ Musa: 679
Ferbâ Süleyman: 680, 681
Ferbâ tabiri: 663, 681
ferdhane denilen küçük oda: 603
Fergâna şehri: 461
Ferganali Haydar: 523
Feridüddin: 31
ferman kâtipleri: 628
ferman: 361, 463, 467, 481, 563
ferrâşin: 501, 505
ferrâşlar: 507
Fethâbâd: 352
Fethullah Bey: 447, 449
Fetih Süresi: 131, 227
Fetih, Mülk ve Amme süreleri: 275
fetvâ: 24, 53
fevfel: 156, 246, 254, 389, 433, 435, 489, 544, 545, 569, 570, 576, 600, 601, 602, 633
fevvâre [=fiskiye]: 102
Feyrûz: 358
Feyrûzân: 197
feyyâl [=fil eğitimcisi]: 469
Feyyûm hatibi Şerefüddin: 104
fiçı: 61
Fidâviye: 86
fidye: 553, 649
Fıkıh bilgini Abdülaziz Erdevî: 207
Fıkıh bilgini Affüddin: 457
Fıkıh bilgini Ebu'l-Abbâs Fâsi: 128
Fıkıh bilgini Ebu'l-Hasan Zeylâ: 242
Fıkıh Bilgini Nizâmeddin: 369
Fıkıh bilgini Tirmizli vâiz Nâsreddin: 504
fıkıh bilgileri: 39, 52, 106, 434, 439, 491, 644, 646, 656, 668, 669
fıkıh eserleri: 646
fıkıh: 57, 248
fil: 157, 380, 381, 400, 417, 428, 429, 430, 431, 433, 439, 464, 466, 469, 473, 474, 475, 476, 478, 491, 493, 501, 507, 525, 529, 579, 580, 581, 601, 604, 606, 607, 608, 611, 614, 632, 633, 677
fil ile fil sürücüsünün heykelleri: 525
Fildişi: 79, 250, 670
Filistin: 69
Filozof Eflatun: 295
fındık: 444
firâşlık [=hizmetlik değil yataklık] cariyesi: 595
Firat: 49, 78, 181, 215, 216
Firavun: 45
Firdevs: 45
fırın: 456
fırıncı: 445, 447
fırıncılar: 636
Fîrûz Hünde: 447
Fîrûz Melik: 428
Fîrûz: 492, 628, 630
ıskiye: 335
fistan: 333
fıstık: 93, 368, 388
fıtık hastalığı: 252

fitil: 276
 fitnâyek: 564
 fitra: 491
 fityân [=hizmetçi delikanlı-
 lar]: 628
 fityân [=yiğitler]: 276
 fityân denilen ahl gençleri: 276
 Foça: 294
 Fovva şehri: 37
 Fransız: 337
 Frenk şehirleri: 69
 Frenkler: 293
 Fudâle b. Ubeyd: 108
 fuka [=foka şerbeti]: 389, 435,
 505, 603
 fûnî: 666, 667
 Fustat şehri: 50
 fülüs: 644
 fûsayfîsâ: 98

Gadâmesliler: 681
Gadîru'l-Himmus: 650
 Galata: 336, 338
 Galatalılar: 337
 gâliye kremi: 557
 Gâmid: 163
 ganimet: 586
 Ganj nehri: 473, 476, 511
 Garnâta [=Gırnata]: 657, 658,
 665
 Garnâtalılar: 658
 gartî: 665, 667, 668
 Gassâne köyü (Zebîd): 241
 gâşiye: 433, 493
 Gât: 685
 Gavr vadisi: 69
 Gavru'ş-Şam: 64, 368
 Gavra; Gûta [=çukurbostan]:
 95
 gâvurlar [=zimmîler]: 523
 gayda: 225, 384
 Gayretü'n-Nisâ: 116
 Gazi Çelebi: 307
 Gazne Kadısı: 449
 Gazne Kapısı: 399
 Gazne meliki [=beyi] Behrâm:
 444
 Gazne valisi Buruntayh: 358
 Gazne ve Horasan hükümdarı
 Sultan Şihâbeddîn Muham-
 med b. Sâm Cürî: 404
 Gazne: 358, 375, 376, 380, 444,
 479
 Gazneli Kemâleddîn İbnü'l-
 Burhân: 426

Gazneli Mahmûd Sebük
 Tikin: 449
 Gazze: 62, 63, 67, 272, 637
 Gazze'nin başkadısı Bedred-
 dîn Silhatî Hûrânî: 62
 geçit merasimi: 624
 gem: 428, 447
 gemi: 41, 43, 46, 58, 60, 70, 90,
 92, 245, 246, 249, 251, 252,
 255, 257, 258, 259, 261, 266,
 271, 273, 294, 307, 309, 310,
 345, 437, 478, 483, 514, 533,
 535, 537, 542, 544, 546, 548,
 549, 550, 552, 553, 555, 557,
 558, 561, 562, 565, 566, 569,
 574, 575, 576, 577, 578, 579,
 584, 585, 587, 589, 590, 592,
 593, 594, 595, 599, 600, 601,
 602, 607, 608, 609, 615, 618,
 621, 624, 625, 631, 639, 649,
 651, 654, 655, 677
 gemi sereni: 609
 gemiciler: 626
 gerdanlık: 333, 560
 Gerede: 302
 gergedan: 380, 381, 478
 gergef: 323
 Geyve: 298
 Gezi tekneleri: 624
 Gırnatalı derviş Ali b. Hucr
 Emevî: 131
 Gırnatalı Ebu'l-Hasan Ali b.
 Musa b. Saîd Ansî: 74, 80
 Gırnatalı Esirüddîn Ebû Hay-
 yân Muhammed: 53
 Gırnatalı Fakih Ebû Abdullah
 Muhammed İbnü'ş-Şeyh
 Ebu'l-Kasım İbn Cüzeyy
 Kelbî: 17
 Gırnatalı doktor fakih Cema-
 leddîn Mağribî: 530
 Gıyâseddîn (Abbâsî) halifesi
 Müntansır'ın oğlu: 398
 Gıyâseddîn Bahâdûr Bûra:
 423
 Gıyâseddîn Balaban: 407
 Gıyâseddîn Damgânî: 586
 Gıyâseddîn Muhammed: 441
 Gıyâseddîn Tuğluk oğlu
 Muhammed: 596
 Gıyâseddîn Tuğlukşâh: 178
 Gıyâseddîn: 223, 362, 367, 442,
 443, 444, 445, 446, 464, 591,
 592

Gıyâseddîn'in yeğeni Nâsî-
 reddin: 589
 giyecek: 338
 giysi: 295, 305, 366, 433, 442,
 443, 448, 482, 566, 594, 598,
 599, 601, 603, 604, 607, 611
 gök cisimleri: 50
 göktaş: 291
 göl: 277, 278, 296, 297
 gölet: 249, 257, 264, 350, 366,
 558, 583
 gölgelik: 248, 333, 334, 336,
 549, 569
 gömlek: 247, 560
 gömüt: 365
 Göynük: 299
 gözde: 548
 göze; kaynak: 264, 275, 371
 gurâb: 535
 gurabâ [=yabancılar]: 436
 Güriler: 368
 Gürüye: 368
 Gûta: 621
 Gütekâh-ı Ârifân [=erenlerin
 dalış yeri]: 582
 gübre: 310
 Gücerât bölgesi: 481
 gül şerbeti: 156
 gül: 582
 gülsuyu: 247, 280, 296, 432,
 489, 490, 611
 gümrük divan kâtipleri: 615
 gümüş: 18, 48, 84, 176, 195,
 254, 284, 287, 290, 291, 292,
 293, 319, 321, 322, 323, 327,
 328, 329, 330, 333, 338, 345,
 346, 362, 372, 383, 389, 401,
 402, 427, 430, 432, 434, 439,
 443, 504, 511, 514, 560, 591,
 595, 612, 613, 614, 629, 635,
 660, 669, 670, 672
 gümüş ok sadağı: 511
 gümüş yelpaze: 672
 gümüş dinar: 595
 gümüş dirhem: 595, 635
 gümüş halhaller: 504
 gümüş kap: 629
 gümüş kaplamalı savaşı pıt-
 rağı: 514
 gümüş külçe: 330
 gümüş leğen: 514
 gümüş levha: 338
 gümüş madeni: 287
 gümüş plaka: 372, 669

gümüş şamdan: 372
gümüş tabak: 284, 613
gümüş tas: 329
Gümüşhane: 286
güneşe tapan Türkler: 623
günlük (bitki): 606
güvercin cücüğü: 346
güvercin kuleleri: 197
güvercin: 139, 147
güverte: 547
güzel kokular: 666

Habank [=Havang Tila] şeh-
ri: 599
Habeş olan Refiuddîn Elfi
Yemenî: 237
Habeşli Bedr: 524
Habeşli gençler: 126
Habîb Acemî: 186, 199, 634
Habîb Neccâr: 84
Hâbil: 110
hac: 24, 31, 54, 118, 264, 265,
450, 473, 557
hac kervanı: 24, 118
hac ziyareti: 473
Haccâb b. Yusuf: 145, 381
Hacer b. Muhammed: 22
Hâcer validemiz: 139
Hacer-i Esved Köşesi: 146
Hacer-i Esved: 135, 138, 139,
140, 141, 147, 160, 161, 164
Hacerü'z-Zuyût: 130
Hacı Abdullah b. Ebûbekir
Ferhân Tüzerî: 272
Hacı Adûlî: 22
Hacı Ahmed Tebrîzi: 658
Hacı Alâeddîn Muhammed:
304
Hacı Ali: 569
Hacı Ebû Abdullah Semer-
kandî: 658
Hacı Ebu'l-Hasan Nâmisî:
640, 641
Hacı Ferbâ Süleyman: 680
Hacı Hurd: 366
Hacı İbn Kuray'ât Tancî ile
kardeşi Muhammed: 642
Hacı İbrahim Kûnevî: 658
Hacı Kartaya: 91
Hacı Kâvun: 430, 440, 441
Hacı Mısrî: 223
Hacı Muhammed Vecdî Tâzi:
681
Hacı Musa Vancarâfî: 671

Hacı Tarhan [=Astrahan] şeh-
ri: 329, 342, 343
Hacı Vuccîn: 681
Hacı Zeyyân: 662
Hâcib [=Mabeyinci] Şemsed-
dîn Bûşenci: 396
Hâcib Kayrân: 604
Hâcib Şemseddîn Hûşenci
[=Hûşengi]: 493
hâcib: 355, 428, 429, 430, 432,
490
hâcib-i kışsa: 499
hâcibler [=mabeyinciler]: 428,
429, 487, 491
Hâcib Tebrizli Havâce Emir
Ali: 462
Hâcibu'l-ecânib [=misafir
karşılayan mabeyinci]
Şerif Mâzendarânî: 396
Hâcir: 172
Hacr: 270
Hacûn tepesi: 163
haç: 337, 340
haça taparlar: 652, 653
Haçlı orduları: 21
haç cezası: 106, 369, 370
Hadbâ [=Kambur] kalesi: 229
Hadda: 236
Hâdî (Abbasi halifesi): 221
Hadice binti Huveylid; Hz.
Hatice anamız: 144, 145
hadîs ilimleri: 103, 115
Hâdis limanı: 240
hadîs: 49, 191, 207, 210, 220,
241, 242, 290, 646
Hadra Kapısı: 175
Hadrâ: 101, 634
Hadramevt: 251
Hafâce kabilesi: 181, 214
hafız: 47, 507
hafızlar: 47, 53, 191, 210, 226,
490
Hafriyat: 206
Hak Teâlâ: 98, 112, 113, 120,
122, 128, 133, 135, 137, 140,
142, 163, 171, 174, 190, 203,
229, 235, 240, 241, 244, 378,
386, 393, 395, 398, 402, 403,
404, 409, 410, 417, 418, 423
hakk-ı bender: 542
Halâcûn: 469, 470
Halâfihân: 195
halat: 255, 559, 585, 609
halayık: 319

Halep emiri **Hacı** Uruğtay:
636
Halep hukukçuları: 83
Halep kadıları: 82
Halep Kalesi: 77, 78, 232
Halep valisi: 85
Halep: 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85,
86, 87, 131, 636, 637
halhal: 333, 504, 581
Halî hükümdarı Benî Kinâne
kabilesinden Âmir b.
Züeyb: 240
Halî ülkesi: 239
halı: 40, 248, 275, 276, 284, 327,
335, 345, 447, 449, 452, 491,
564, 648, 665
Hâlid b. Velid: 73, 98, 101,
136, 190
Hâlidî: 78
Halife Ca'fer'in kızı Zübeyde:
172
Halife Câmîi: 220
Halife Ebû Ca'fer Mansûr:
163
Halife Ebû Cafer Mansûr
Câmîi: 220
Halife Ebu'l-Abbâs b. Halife
Ebu'r-Rebî Abbâsî: 156
Halife Hârûn Reşîd: 372
Halife Harun Reşîd'in eşi
Zübeyde: 144
Halife Mehdi b. Ebû Ca'fer
Mansûr: 124
Halife Muhammed Mehdi b.
Ebû Ca'fer Mansûr: 137
Halife Müsta'sım Billah: 597
Halife Müstansır: 446
Halife Müstansırillah Ebû
Ca'fer b. Zâhir: 220
Halife Ömer b. Hattâb: 620
Halife Velid: 98, 124
Halil diye bilinen Malîkî ima-
mı Ebû Abdullah Muham-
med b. Abdurrahman: 639
Halil İbrahim kasabası: 63
Halil İbrahim Peygamber: 111
Halil Mabedi: 64
Halime Sa'diye: 634
Hama şehri: 349, 74, 79, 636
hamal: 490, 501, 540, 570
hamallık: 244
hamam: 57, 195, 220, 229, 275,
279, 280, 281, 283, 286, 287,
296, 363, 456, 635, 656

hamam parası: 47
hamamlar: 73, 74
Hamdânî emirleri: 77, 79
Hâ-Mîm: 33, 34
Hamza b. Abdülmuttalib: 66
Hân Şehîd (Balaban'ın oğlu): 409
Hânbalık [=Pekin] şehri: 49, 598, 612, 617, 626, 628
Hânbalık kumaşları: 617
Hanbelî başkadısı: 52
Hanbelî imamı, hadis bilgini Muhammed b. Osman: 152
Hanbelî kadısı İzzeddîn b. Müsellem: 105
Hanbelî mezhebi: 104, 202
Hanbelî mihrabı: 100
Hanbelîler: 103, 106
Hanbelîlere bakan İzzeddîn Dîmaşkî: 636
hancı: 616
hançer: 279, 370, 588
hançere: 429
Hanefî imamı Şihâbeddîn Ahmed b. Ali: 152
Hanefî kadısı Şemseddîn Harîrî: 53
Hanefî kadısı Şemseddîn Say-lî: 311
Hanefî mezhebi: 82, 104, 314, 328, 496
Hanefîler: 106
Hanefîlere bakan Nâsireddîn İbnü'l-Adîm: 636
hanendeler: 222
Hân-ı A'zam diye bilinen Kut-lû Hân: 497, 530
Hân-ı Hânân: 418, 419, 421
Hânîkû: 627
hankah: 46, 112
Hankah-ı Baybarsiyye: 118
Hansâ [=Hangzhou]: 617
Hansâ hükümdarı: 599
Hansâ: 513, 622, 626, 631
hansâviye: 626
Hansî: 396, 471
Hânsî: 484
Hânü'l-Hadîd [=Demirhan]: 228
hapishane: 450
hara: 336
haraç: 531, 626
Harâfiş Grubu: 636

Haram [=kutsal, yasaklı]: 146, 167
Harcâ: 251
harcırah: 338
hardal: 518, 666
hardale: 606
Harem Kapısı: 448
Harem-i Şerîf: 120, 127, 139, 141, 147, 166, 235, 236
Hâricî mezhebi: 261, 666, 262
harîra: 392
Hâris b. Mudâd Cürhûmî: 145
Harîtadâr: 471, 497
Harizm Beyi Kutlûdü-mûr'ün eşi Turâbek Hatun: 206
Harizm hatibi Hüsâmeddîn Maşâtî: 59
Harizm: 206, 343
Hârizmî Nâsireddîn Sadr-ı Cihân: 511
Harka: 353, 355
harkah adı verilen kubbe şek-lindeki çadır: 289
Harrâka: 624
Harrânî Şerîf Hasan: 179
harrâs: 488
Harrazî: 639
Harrûb: 69
Harrûba: 61
Harubende: 222
Hârûn Bek: 346
Hârûn Reşîd: 372
Hârûn Reşîd'in eşi Zübeyde: 167
Haryab15 adlı bir gâvur hükümdarı: 538
Hâs Hâcib [=özel mabeyinci, başnedim]: 428
Has Hâcib: 429
Hasâ: 270
Hasan Râfîzî: 368
Hasan b. Ebi'l-Hasan Basrî: 186
Hasan b. Zeyd, Ebû Ca'fer Mansûr: 124
Hasan Basrî: 199, 634
Hasan Halife: 368
Hasan ve Hüseyin: 145
Hasan Vezzân: 543
hasek: 372
hâshâcibler [=özel mabeyinci-ler]: 605
Hashâs: 425

Hasîb adlı köle: 56
Hâsik limanı: 257
hasır yaygı: 488
hastane: 46, 72, 79, 618
Hâsimî soyu: 120
haşîş [=Cannabis Sativa: Kenevir otu]: 274, 307
hâşiye: 507
Hatîm: 140, 159
Hatîp Burhâneddîn Ca'berî: 64
Hatîp Ebû Abdullah b. Reşîd: 352
Hatîp Ebû İshâk İbrahim Ribî'î: 24
Hatîp Ebû Yahyâ Abdurrahîm b. Nubâte: 82
Hatîp Ebûbekir: 312
Hatîp Fahreddîn: 36
Hatîp Fethuddîn b. Dakikî'l-İ'd: 59
Hatîp Hacı Ebu'l-İshâk İbrahim: 655
Hatîp İsa b. Ta'ta: 633
Hatîp İzzeddîn: 637
Hatîp Muhammed İbnü'l-Verîr Cemaleddîn: 594
Hatîp Sirâceddîn: 126
hatip: 346, 432, 434, 467, 491, 538, 669, 671
hatmiyyîn [=hatimciler]: 507
Hattâb (Afganlı Melik): 481, 482, 530
hatt-ı hurd: 497, 500
Hâtûniyye dergâhu: 103
Hatonlar: 226, 241
Havâce [=Hâce] Kâfi: 199
Havâce [=Hoca] Bûhre evlâdı: 535
Havâce [=Hoca] Mühezzebe: 550
Havâce Cihân: 467, 476, 499, 529, 591
havance [=khwânçe, hönçe]: 539
Havânik: 46
havariler: 338
Havarnak: 181
havra: 553
havuz: 288, 290, 292, 395, 425, 433, 547
Havvâ: 583
hayat: 445
Haydarîler: 183, 373

Haydariye: 283, 373
 haydut: 461, 481
 haydutbaşı: 368
 haydutlar: 394
 Hayf Mescidi: 168
 hayvan derileri: 484
 hayzurân [=bambu] çubuk-
 ları: 573
 Hayzurân Körfezi: 582
 hazine görevlisi: 505
 haznedar: 52
 Hazrec kabilesi: 24, 108
 Hecer şehri: 270
 Heftcûş: 400
 Hekimbaşı: 344
 Hekkâr [=Heggar]: 685
 Hekkârlılar: 686
 Heledummeti [=Haddumme-
 ti]: 555
 Heledütteniî bölgesi: 563
 helv: 190
 helva: 93, 227, 283, 306, 346,
 504, 505, 508, 533, 566, 585
 Hemedân: 87, 225
 Hemedânî sufi Muhammed:
 441
 Henavl: 523
 hendek: 297
 hendiceri: 564
 Herat hükümdarı Gıyâsed-
 din: 223
 Herat: 225, 352, 360, 361, 366,
 367, 368, 369, 371, 383, 462
 Heratlı Abdullah: 470
 Heratlı Sufî Sedîdüddîn
 Ebu'l-Vakt Abdülevvel b.
 İsa b. Şuayb b. İbrahim Sic-
 zî: 116
 Herkâtü Kalesi: 585
 Hermes: 50
 heybe: 482
 Heyet Künbâya: 157
 Heysemân: 173
 Hezâr Emrûhâ: 509
 Hezâr Üstûn: 486, 494, 500
 hezarmîh: 198
 Hibetullah b. Felekî: 494, 495
 Hibetullah b. Mühennâ: 446
 Hicaz yolu: 22
 Hicaz: 29, 31, 55, 104, 107, 108,
 118, 179, 191, 196, 201, 224,
 227, 246, 250, 289, 308, 312,
 513, 640
 Hicazlı Bahâdûr: 52

Hicazlılar: 154
 hicivci: 91
 Hıcr Kuyusu: 119
 Hıcr: 119, 139, 140, 164
 Hıdır adlı hacı: 259
 Hıdır Bek: 292
 Hıdırellez: 189
 Hıdır-İlyas makamı: 307
 Hıdır-İlyas: 189
 Hıdme [=selâm]: 572
 hil'at [=özel şeref elbisesi]:
 115, 132, 156, 158, 177, 206,
 236, 327, 349, 419, 429, 437,
 471, 479, 482, 492, 497, 591,
 598
 hil'at-ı mehâribi: 496
 hilâfet makamı: 438
 hilâl: 40, 548, 565
 Hilî: 543, 554
 Hill [=Yasaksız] bölgeler: 167
 Hülle: 110, 177, 185, 191, 215,
 216, 219, 634
 Hülleli Safiyyüddîn Abdüla-
 ziz b. Serâyâ: 303
 Hilû: 515
 Himyerî: 253
 Hinavr ahalisi: 538
 Hinavr sultanı Cemaleddîn:
 552
 Hinavr: 539, 551, 554, 593
 Hinavrlı Nâhûda Ömer: 565
 Hinavrlı Ömer: 564
 Hinavrlı Sultan Cemaleddîn
 Muhammed'in babası
 Nâhûda Hasan: 536
 Hindbut: 491
 Hindistan: 27, 38, 155, 156,
 158, 251, 252, 254, 255, 256,
 261, 284, 315, 326, 335, 347,
 348, 353, 354, 357, 358, 360,
 362, 363, 369, 370, 371, 372,
 373, 374, 375, 376, 377, 379,
 380, 383, 386, 388, 391, 392,
 393, 397, 404, 405, 412, 413,
 415, 436, 441, 445, 446, 474,
 488, 489, 490, 491, 492, 505,
 516, 546, 578, 586, 606, 610,
 612, 613, 615, 617, 622, 631,
 635
 Hindistan başkadısı Sadr-ı
 Cihân Kemâleddîn: 396
 Hindistan ödü: 606
 hindistancevizi ağacı: 558
 hindistancevizi balı: 566

hindistancevizi: 254, 255, 394,
 489, 540, 542, 544, 556, 558,
 565, 602
 Hindistanlı Hacı Ali: 658
 Hindistanlı Hacı Reşid: 658
 Hindistanlılar: 254, 316
 Hindu câriye: 514
 Hindu eşkiya: 456
 Hindu kızları: 433
 Hindu köyleri: 519
 Hindu reisleri: 433
 Hindu: 429, 437, 457, 474, 516,
 531, 584
 Hinduhıyr: 374
 Hindûkuş: 374, 375
 Hindular: 394, 415, 418, 419,
 421, 501, 516, 517, 540, 600
 Hint: 31, 178, 190, 203, 206,
 207, 208, 209, 212, 213,
 229, 231, 243, 244, 251,
 256, 259, 264, 271, 321,
 330, 347, 348, 350, 360,
 362, 363, 364, 372, 374,
 377, 421, 426, 430, 432,
 436, 438, 446, 447, 451,
 453, 460, 461, 483, 543,
 545, 546, 552, 556, 559,
 580, 618, 626
 Hint adaları: 600
 Hint ahalisi: 434, 499
 Hint altını: 635
 Hint cükileri: 537
 Hint denizi: 251, 261
 Hint dinarı: 383
 Hint diyarı: 208, 212, 254, 255,
 271, 272, 329, 371, 390
 Hint fukarası: 421
 Hint hekimleri: 255
 Hint hükümdarı: 319, 358,
 359, 364, 371, 379, 380, 382,
 387, 393, 438, 441, 449, 450,
 453, 473, 482, 485, 493, 513,
 535, 536, 574, 596, 605, 618,
 622, 625, 627, 641, 643, 645,
 646
 Hint kâfirleri: 31, 209, 353, 491
 Hint kamışı: 490
 Hint korsan: 557
 Hint köyü: 520
 Hint küffarı: 231
 Hint malları: 437
 Hint meyvesi: 247
 Hint nehri: 178
 Hint okyanusu: 269

Hint ordusu: 358
 Hint ödü: 602
 Hint payitahtı: 207
 Hint ratlı: 489
 Hint töresi: 499
 Hint tüccarları: 188
 Hint urukları: 523
 Hintli Hızır: 259
 Hintli Sünbül: 335
 Hintli şeyh Kabule: 239
 hîr: 375
 Hirâ dağı: 128, 147
 Hristiyan adaları: 642
 Hristiyan esirler: 564
 Hristiyan kumaşı: 670
 Hristiyan Rumlar: 299
 Hristiyanlar: 65, 66, 68, 72, 91, 98, 100, 109, 294, 297, 310, 337, 340, 614, 623, 634, 651, 652
 hırka giyme töresi: 282
 Hırsızlar: 155, 212
 hısn [=kale, korunak]: 256
 Hısn-ı Uzzâb [=Bekârlar Kalesi]: 130
 Hısnu Gurâb [=Karga Kalesi]: 117
 Hısnu'l-Ekrâd [=Kürt Kalesi]: 73
 hışt: 430
 Hîf: 635
 Hitâ arazisi denilen Kuzey Çin: 49
 Hitâ kumaşları: 351
 hıyâm: 586
 Hizb-i Bahr duası: 58
 Hızır Acemî: 154
 Hızır Hân: 414, 415, 416, 417
 Hızır Kaynağı: 583
 Hızır Mağarası: 583
 Hızkiyel Peygamber: 366
 Hoca Affüddin Tüzerî: 294
 Hoca Leylî: 225
 Hoca Ma'rûf: 227
 Hoca Nâsirüddin İbnü'l-Adîm: 82
 hokkabaz: 625
 Hond-i Âlem: 158
 Horasan: 72, 169, 170, 176, 177, 202, 206, 222, 223, 225, 264, 283, 306, 346, 347, 351, 352, 358, 360, 365, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 379, 380, 387, 388, 399, 430, 436, 455, 462,

474, 476, 479, 484, 492, 497, 626, 650, 686
 Horasan ahalisi: 176
 Horasan diyarı: 225
 Horasan hükümdarlığı: 72
 Horasan medreseleri: 650
 Horasan meyveleri: 492
 Horasanlı Fakih Emir Abdul-lah: 206
 Horasanlı Hacı Hüseyin: 658
 Horasanlı kumandanlar: 475
 Horasanlı Nâsirüddin Der-kandî: 201
 Horasanlı Şeyh Câm: 455
 Horasanlı: 579
 Horasanlılar: 206, 466, 469, 474, 594
 Hôr-i Bûzne denen körfez: 581
 horoz: 613
 Hoten: 351
 hotoz: 318, 321, 339
 Hû şehri: 59
 Hububat: 188, 391, 392, 556
 Hûd Peygamber: 100, 253
 Hudâbende: 222, 223
 Hudâvendzâde Giyâseddin: 492, 494, 500
 Hudâvendzâde Kivâmeddin: 388, 451, 493, 510
 Hudâvendzâde Ziyâeddin: 495
 Hudâvendzâde: 361, 387, 388, 451, 489, 494, 500, 502
 Hulays: 134, 171
 Hululî adası: 594
 Humayserâ: 60, 272
 Humma: 511
 Hummus Ahdar [=Yeşil Nohut] adıyla ünlenen Tuştı: 51
 Humûd: 251
 Humus emiri Efram: 87
 Humus halkı: 73
 Humus: 73, 74, 75, 636, 637, 656
 Humuslu Muhyiddin: 85
 Huncbâl; Huncûbâl [=Hunçu-pâl; Hunçupal]: 634, 268, Hünd-i Âlem [=Cihân hükümdarı]: 494
 humeyşetülcünne: 382
 Hûrân: 117
 Hûr-i Hayzurân: 209

Hûr-ı Yâkût [=Yâkût körfezi]: 580
 Hurma ağaçları: 134, 242, 270, 555, 663
 hurma bahçeleri: 119, 133, 134, 174, 216, 241, 261
 hurma çekirdeği: 255
 hurma yaprağı: 239, 508, 563
 hurma: 30, 40, 60, 107, 154, 255, 258, 261, 264, 270, 272, 328, 356, 503, 523, 556, 660, 686
 HûnresebHatun: 471
 hurramka [=hürremgâh: sevinç yeri]: 416
 Husrav Hân: 417, 418, 419, 420, 421, 422
 Husravabad ırmağı: 386
 Hûşenc / Hûşeng b. Melik Kemâl Kûrk: 396
 huşkâr: 489
 hutbe: 464, 591, 674
 Huvârezm [=Harizm] sultanı Muhammed Uzbek'in kızı Hünde [=Honde]: 168
 Huvârezm [=Harizm]: 343
 Huvârezm Bostanı: 348
 Huvârezm emiri: 348
 Huvârezm kadısı: 350
 Huvârezm: 319, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351
 Huvarefekkân [=Horfekkân]: 262
 Huwayzâ yöresi: 53
 Huveyzâ: 213, 634
 hücre: 338, 456
 Hûdayb: 183
 Hûdeyye: 119
 Hükümdar Ayrı Şakarvatı: 581
 Hükümdar Cîrcîs: 339
 Hükümdar Kutbeddin: 268
 Hükümdar Kuvayl: 545
 Hükümdar Nâsirüddin: 592
 Hükümdarı Celâleddin b. Selâhaddin Sâlih: 213
 Hürmüz adası: 265, 437
 Hürmüz diyarı: 264
 Hürmüz emiri Sultan Kutbeddin Tehemten b. Tûrânşah: 252
 Hürmüz hükümdarı Kutbeddin Temtehen [=Tehe-ten]: 261

Hürmüz hükümdarı: 438
Hürmüz Sultanı Kutbeddîn: 265
Hürmüz yolu: 203
Hürmüz: 157, 203, 225, 261, 377, 552, 633
Hürmüzlü gemiciler: 549
Hüsameddîn Yâğî: 355
Hüseyin b. Ali: 68
Hüseyin Gûrî, Hafız diye bilinen kardeşi: 367
Hüseyin Sellât: 542
Hüzeyl Mahallesi: 184
Hz. Abbâs: 122, 123, 141, 439, 504
Hz. Abdullah b. Zübeyr: 145
Hz. Âdem: 569, 580
Hz. Âdem'in ayağı: 637
Hz. Âişe: 99, 100, 130, 146, 162
Hz. Ali: 76, 89, 107, 108, 131, 133, 162, 175, 176, 177, 181, 184, 201, 202, 214, 246, 250, 262
Hz. Ali'nin annesi Fâtıma binti Esed: 130
Hz. Ali'nin oğlu Hasan: 31
Hz. Ali'nin ziyaretgâhı: 634
Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kabri: 69
Hz. Ebûbekir: 121, 130, 144, 147, 201, 262
Hz. Ebûbekre 186
Hz. Edhem: 88
Hz. Fâtıma: 130, 144
Hz. Hadice: 145
Hz. Hafsa: 124
Hz. Hamza: 131
Hz. Hasan: 130, 133, 134, 150, 162, 208
Hz. Havvâ: 579
Hz. Hüseyin: 101, 129, 215, 216, 360
Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma'nın kabri: 64
Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne: 108
Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidîn Ali: 191
Hz. İbrahim: 63, 135, 136, 214
Hz. İsa: 64, 65
Hz. İsa'nın kabri: 66
Hz. Meryem: 108
Hz. Meryem'in kabri: 66
Hz. Osman: 123, 124, 125, 130, 134, 185, 262

Hız. Ömer: 121, 122, 123, 125, 130, 201, 262
Hz. Sâra: 64
Hz. Süleyman: 63, 322, 376
Irak: 38, 39, 78, 86, 110, 151, 166, 170, 176, 177, 178, 180, 184, 218, 219, 220, 232, 235, 242, 250, 277, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 306, 308, 316, 319, 326, 336, 346, 352, 354, 362, 367, 368, 371, 430, 440, 441, 476, 497, 550, 634, 635
Irak camı: 276
Irak casusları: 61
Irak diyarı: 214
Irak emirliği: 381
Irak halkı: 181, 614
Irak hükümdarı Ebû Saîd: 193, 440
Irak hükümdarı Kazân'ın kabri: 507
Irak hükümdarı Muhammed Hudâbende: 201
Irak hükümdarı Şeyh Hasan: 216
Irak kâseleri: 345
Irak kervanı: 169
Irak kervanının emiri Behlevân [=Pehlivan] Muhammed Havîh: 170
Irak Köşesi: 137, 139, 140, 141
Irak medreseleri: 650
Irak Nakîbü'l-eşrafı: 178
Irak şairi Safiyyüddîn Abdülâziz b. Serâyâ Hillî: 231
Irakayn ahalisi: 176
Irakayn: 201, 222, 264, 286, 304, 342, 355, 373
Iraklı Seyyid Ebu'l-Hasan Abbâdî: 497
Iraklılar: 177, 181, 348
Iraku'l-Acem bölgesi: 177
Iraku'l-Arab: 87
İbadetgâh: 338
İbâdiye kolu: 666, 262
İblis: 130
İbn Adî: 661
İbn Battûta: 19, 29, 95, 107, 171, 189, 191, 199, 219, 303, 352, 378, 512, 582
İbn Beddâ: 663
İbn Cübeyr: 94, 95

İbn Cüzeyy: 21, 23, 24, 25, 28, 29, 40, 45, 74, 75, 78, 79, 82, 95, 106, 107, 148, 170, 185, 187, 188, 191, 199, 217, 231, 303, 352, 615, 645, 646, 651, 654, 656, 657, 659, 665, 671, 686
İbn Ebî'r-Recâ Melik Mücîr: 515
İbn Gammâz: 24
İbn Habîbe: 22
İbn Hacc Bilfîkî: 23
İbn Hamdân: 77
İbn Kalemşâh: 282, 283
İbn Kenziddîn: 666
İbn Kofî: 41
İbn Melikşâh: 474
İbn Müeyyed: 91
İbn Mülcem: 214, 215
İbn Münâ Medresesi: 109
İbn Ömer Medresesi: 109
İbn Revâha: 35
İbn Rûmî diye bilinen Fakih İmâmüddîn Hanefî: 103
İbn Seyyidî'n-Nâs: 22
İbn Şeyh Abdurrahman İsfîrâiyî: 208
İbn Şeyhî'l-Câm Şeyh Şihâbeddîn: 450
İbn Şeyhî'l-Leben: 675
İbn Şihne Haccâr: 115
İbn Tâcülârifin: 460
İbn Teymiyye: 85, 104, 105
İbn Tiferâcin: 640
İbn Übb adıyla tanınan Hatip Ebû Saîd Ferec b. Kasım: 657
İbn Ya'kûb: 239
İbn Yağmûr: 686
İbn Zîrî: 661
İbnü'l-Amîd: 42
İbnü'l-Cevzi: 680
İbnü'l-Halîlî: 235
İbnü'l-Kavlemî: 438, 483, 484
İbnü's-Sevâmîlî: 578
İbnü's-Şarâbî: 431
İbrahim b. Edhem: 72, 89, 92, 366
İbrahim b. Hüseyin b. Ali b. Abdurrefi Ribî't: 24
İbrahim Bek: 308
İbrahim Cumahî: 89
İbrahim Halil Peygamber: 272, 637

İbrahim Kapısı: 135, 137, 142, 143
İbrahim makamı: 135, 140, 141, 151, 159, 160, 161, 165, 166
İbrahim Şâhbender: 546
İbrahimî Zaviyesi: 73
ibrik: 37, 47, 258, 430, 487, 514, 520
icazet: 198
içki sürâhileri: 629
ıçyağı: 276
idrâr: 458
İfrîkiyye: 49, 214
ifâda tavafı: 168
İfrîkiyye [=Kuzey Afrika] sultanı Ebû Yahyâ: 21
İfrîkiyye: 24, 29, 151, 649
İfrit: 561
İhlas Süresi: 531
İhmûm: 58
ihram: 23, 93, 557
İhrâmü'l-Kâbe: 166
İkindi namazı: 37, 47, 53, 92, 644
ikizler burcu: 18
İklî: 24
iksir: 72
ikta: 436, 443
İlgün ağacı: 125
İlhanlı: 284
ilm-i yakîn: 645
İlyas: 97
İmâdeddîn Nâbulusi: 67
İmâdeddîn Semnânî: 439, 500
İmâdeddîn Semnânî'nin oğlu Amîdülmülk: 500
İmâdüddîn Kaysarânî: 113
İmâdüddîn Kindî: 37
İmâdülmülk Melik Celâled-dîn Kicî: 492
İmam [=Mehdi]: 216
İmam Adudiddîn: 441
İmam Bedreddîn b. Cemâa: 52
İmam Bedreddîn Kivâmî: 324
İmam Burhâneddîn Musulî: 232
İmam Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel: 221
İmam Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs Şâfiî Hazretleri'nin türbesi: 48
İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Sabbağ: 640

İmam Ebû Abdullah Sattî: 640
İmam Ebû Abdullah Şâfiî: 46, 210
İmam Ebû Abdullah Übülli: 641
İmam Ebû Hanîfe: 221
İmam Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Süre: 363
İmam Ebu'l-Hasan Abdurrahman Davudî: 220
İmam Hüsâmeddîn Yâgî: 356
İmam Kastalânî: 60
İmam Kikeldioğlu Salâhaddîn Alâî: 637
İmam Mâlik: 646
İmam Mukrî Hüsâmeddîn Buhârî: 324
İmam Sadreddîn Süleyman Lekzî [=Lezgi]: 342
İmam Salâhaddîn: 637
İmam Şâfiî kubbesi: 53
İmam Şâfiî: 48
İmam Şemseddîn Harîrî: 52
İmâm Şihâbeddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdullah Sühreverdî: 198
İmam Takıyyüddîn b. Ahnâî: 52
İmâm Vahîdüddîn Ömer: 198
İmam Yâfi: 153
İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe Hazretleri: 274
İmâmü'n-Nahv: 185
İmâmüddîn Havrânî: 104
inci avı: 269
inci avlama mekânı: 266
İnci avlama noktaları: 269
inci dalgıçları: 269
inci işleme: 513
inci tespih: 266
inci: 20, 261, 269, 321, 333, 430, 432, 440, 444, 446, 448, 460, 462, 482, 487, 493, 497, 514, 578, 583, 585, 593
incir bahçesi: 154
incir: 70, 137, 307, 367, 391, 656
inek sütü: 682, 684
inek: 331, 419, 510, 597, 667
insan eti yiyen gâvur zenciler: 678
ip: 269, 325, 477, 556, 559, 573, 585
ipek havlu: 504
ipek elbise: 46, 290, 321, 333,

613, 669
ipek gölgelikler: 625
ipek ilikler: 444
ipek ip: 479
ipek iplik: 435
ipek kumaş: 327, 345, 355, 449, 493, 567, 594, 610
ipek örtü: 327, 430, 433, 605
ipek perde: 372, 490, 610
ipek peştamal: 247
ipek püskül: 669
ipek sancak: 672
ipek sırmalı bir hil'at: 495
ipek yaygı: 314
ipek: 248, 295, 314, 334, 341, 373, 428, 430, 431, 433, 439, 487, 488, 490, 539, 569, 601, 603, 613, 632, 678
ipekböceği: 613
İpekli elbise: 327
ipekli kumaş: 293, 514, 607
iplik: 255
İran dervişleri: 265
İran hükümdarı Sâbûr Zülektâf [=İkinci Şapur]: 615
İran: 264, 267, 269, 289, 306, 546
İranlılar: 203, 384
İsa b. Hasan b. Ebi Mindîl: 653
İsa Bedevî'nin kabri: 85
İsa Bey: 319
İsa Peygamber: 66, 67, 109, 110, 337, 338
İsfahan bostanı: 348
İsfahan: 176, 196, 197, 198, 199, 202, 203, 205, 225, 276, 286, 612
İsfahanlı Mağarası: 582
İsfahanlılar: 204
İshâk Peygamber: 63, 64
ishal: 592
iskemle: 320, 327, 337, 355
İskender Mağarası: 583
İskenderî: 29
İskenderiye bilginleri: 29
İskenderiye Feneri: 27
İskenderiye kadılığı: 30, 37
İskenderiye surları: 28
İskenderiye valisi Kerekî: 34
İskenderiye: 27, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 44, 46, 50, 224, 274, 381, 393, 481, 638, 640
İskenderiyeli Sirâceddîn b. Kûyûk', 679

İslâm hukuku: 24, 664
İslâm kaleleri: 655
İslâm ordusu: 361
İslâm şehirleri: 397, 623
İslâm ülkeleri: 94, 616
İslâm: 21, 217, 222, 231, 273, 351, 357, 358, 545, 561, 597, 649, 675
İslâmın şartları: 452
İsmail Afganî: 376
İsmail Peygamber: 139
İsmailî fedâileri: 87
İsmailîler: 86
İsnâ Aşeriyye İmâmiyye [=Şîi Oniki İmam]: 215
İsnâ: 59, 60, 272
İspâhiye [=İspâhiyan] denilen okular: 626
İsrâ gecesi: 63
İstafîlî [=Stefani; Astelefos] ırmağı: 332
İstanbul: 293, 317, 323, 329, 332, 335, 338, 339, 341
İstâr: 457
İstihâre: 22
İstihbarat: 473
İstihbaratçı ve casusların müdürü: 628
İstirâhat [=helâl] çadırı: 436
İsyân: 533, 535
İsyancılar: 462, 505
İşkence: 35
İt Küçük: 323, 324, 326, 327
İtikâf: 571
İtil ırmağı: 342
İtr Pazarı: 227
İyvallâten kadısı: 664
İyvallâten menşâcüsü: 674
İyvallâten müşerrefi [=müfet-tiş] Menşâcû: 663
İyvallâten: 660, 661, 662, 663, 665, 666, 682
İyzec: 192, 193, 194, 196, 225
İzâr: 181
İzin kağıdı: 61
İzmir Şehri: 293
İzzeddîn A'zam Melik: 528
İzzeddîn b. Bedreddîn b. Cemâa: 638
İzzeddîn b. Üşmüneyn: 40
İzzeddîn Benetânî: 515
İzzeddîn Melîhi: 39
İzzeddîn Üstâdü'd-dâr Akmâri: 61

İzzeddîn Vâsîfî: 126, 154
İzzeddîn: 52
Ka'bû'l-Ahbâr: 106
Kaan: 618, 621, 625, 627, 628, 629, 630
Kaan'ın kölesi: 624
Kaan'ın köşkü: 627
kabâ [=kaban]: 276
kabak: 665, 670, 643, 663
kabbân: 494
Kabcak [=Kıpçak]: 157
Kâbe: 38, 59, 125, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 150, 151, 153, 154, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 305, 306
Kâbe hatibi Bahâeddîn Taberî: 59
Kâbe Kapısı: 138, 140, 142
Kâbera: 666
Kabis: 25
Kâbul [=Kâbil]: 376
kabul avlusu: 624
kabul çadırı: 436
kabul dairesi: 463, 565
Kacerrâ [=Hacuraho]: 527
Kaçak Kadı Celâleddîn: 483
Kadem-i Âdem [=Âdem Peygamber'in ayak izini]: 566, 583, 579
kademü'l-fil [=fil ayağı], 252
Kaderî: 274
Kadı Abdullah: 561
Kadı Abdürrahîm Beysânî: 97
Kadı Burhâneddîn: 232
Kadı Celâleddîn Afganî: 461
Kadı Celâleddîn isyanı: 438, 481
Kadı Cemaleddîn b. Sedîd: 59
Kadı Ebû Abdullah Nefzâvî'nin oğlu Ebu't-Tayyib: 23
Kadı Ebû İbrahim: 682, 683
Kadı Ebû Muhammed Abdulvahhâb b. Ali b. Nasr Mâlikî Bağdadî: 218
Kadı Ebû Zeyd Abdurrahman Sufî: 241
Kadı Ebu'l-Haccac Yusuf b. Musa Münteşâkârî: 655
Kadı Ebu'l-Hafs: 347
Kadı Ebûbekir Ahmed b. Hasan Haraşî: 210

Kadı Efharuddîn [=Fahrud-dîn]: 625
Kadı Emir Seyyid: 604
Kadı Fahreddîn Kıbtî: 52
Kadı Fahreddîn Rîgî: 29
Kadı Hamza: 320, 324, 326
Kadı Hân: 418
Kadı Husâmeddîn Mahmud: 190
Kadı Hüccetüddîn: 185
Kadı İbn Abdürrezzâk: 308
Kadı İmâmeddîn Şonkârî [=Şavankârî]: 265
Kadı İsa Berberî: 651
Kâdî İyâd: 128
Kadı İzzeddîn Ferîştâ: 288
Kadı Kemâleddîn: 407, 450, 452, 454
Kadı Kiremî [=Kırımlı Kadı]: 73
Kadı Kıvâmeddîn: 364
Kadı Mecdüddîn: 200, 201, 203, 204, 208, 210, 222, 440
Kadı Necmeddîn Taberî: 152
Kadı Nizâmeddîn Kervânî: 489
Kadı Nüreddîn: 213, 235
Kadı Sadr-ı Cihân: 457
Kadı Sadru'z-Zemân Hacı Bahâeddîn: 586
Kadı Safiyyüddîn: 36, 242
Kadı Sâlâr: 387
Kadı Sâlim: 244
Kadı Seyyid Şerîf Şirâzî: 602
Kadı Şemseddîn: 312
Kadı Şerîf Celâleddîn: 372
Kadı Şihâbeddîn Sâyilî: 326
Kadı Tâceddîn Erdevîlî [=Erdebîllî]: 617
kadı: 39, 43, 57, 58, 82, 85, 90, 320, 345, 346, 347, 363, 431, 432, 434, 439, 452, 459, 460, 461, 467, 485, 490, 495, 505, 508, 523, 526, 534, 542, 546, 550, 557, 560, 564, 568, 573, 590, 591, 593, 619, 620, 621, 623, 649, 655, 656, 659, 668, 669, 671, 673, 674, 678
Kadı'l-cemâa Şerîf Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Hüseyinî Sebti: 657

Kadî'l-kudât [=başkadı] Sadr-ı Cihân Kemâleddin Gaznevî: 430
 Kadî'l-kudât [=Başkadı] Vecîhüddin Kâsânî: 405
 Kadî'l-kudâtlik [=Başkadılık]: 426
 Kadî'l-memâlik Sadr-ı Cihân: 453
 Kadife: 603, 648
 kadî-i hâssa: 528
 kadılar: 156, 195, 242, 243, 453, 491, 644
 kadılık belgesi: 29
 Kadın çalgıcılar: 401
 Kadın eti: 678
 kadın hizmetçiler: 682
 kadın tutsaklar: 491
 Kadir gecesi: 669
 Kadir (Abbasi halifesi): 221
 Kadisiye: 174, 175
 Kadmus kalesi: 85
 Kadr Sûresi: 165
 Kafasu'l-Mâ [=su kafesi]: 99
 Kafcak [=Kıpçak]: 322, 342
 kafes: 429
 kafesli pencere: 312
 Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd: 34
 kafî: 667
 kaftan: 308
 kâfûr (bitki): 606
 kâfûr kumu: 602, 606
 Kâfûr Şürbedârî: 514
 kâğıt paralar: 620
 kâğıt: 471, 563, 610, 614
 kahârîn: 501, 505
 Kahir, (Abbasi halifesi): 221
 Kahire Sultanı: 638
 Kahire: 41, 45, 51, 54, 104, 109, 213, 272, 274, 275, 638, 639, 679
 Kaim, (Abbasi halifesi): 221
 kakulî: 578, 432
 Kakulla: 606, 607
 kakullî (bitki): 606
 kakum kürkleri: 325
 kakum: 326
 Kal (akdarıya benzer tahlîl): 392
 Kalahurra: 652
 kalas: 683
 Kalâvun: 51
 kalay: 252, 294, 435, 439
 Kalb-i Fârih: 520, 521

kale: 274, 275, 277, 278, 281, 293, 294, 295, 297, 304, 332, 333, 336, 376, 483, 582, 588, 596
 kalem: 471, 610
 Kalenderiyye tayfası: 42
 Kalhât ahalisi: 261
 Kalhât şehri: 259, 261, 534
 Kalî: 584
 Kalikût limanı: 548
 Kalikût Tekkesi: 551
 Kalikût: 244, 251, 543, 546, 549, 551, 552, 554, 555, 593, 633, 541
 Kâliyûr [=Gwalyor] Kalesi: 415, 470, 415, 416, 417, 525
 kalkan: 66, 190, 243, 428, 429, 553, 570, 669, 679, 680
 Kamâra bölgesi: 607
 kamârî denilen öd ağaçları: 606
 kamaruddîn adını verdikleri kayısı: 275, 282
 kamçı: 311, 344, 427, 430, 462, 573
 Kâmerû dağları: 599, 596
 kamyş evler: 600
 kamyş ormanları: 491
 kamyş: 278, 297, 337, 479, 587, 601, 606, 670
 kamp örtüsü: 353
 kanbar: 559, 560
 Kancanfû: 621, 622, 631, 660
 Kandeihâr: 376
 Kandhâr [=Gandhar] hâkimi: 535
 Kandhâr: 535
 kandil: 72, 256, 264, 275, 276, 285, 337, 362, 445, 463, 561, 562, 665, 47, 164, 176, 216
 Kannûc şehri: 474, 475
 kantar: 595
 Kanton: 618
 kap: 562, 566
 Kapı kâtibi: 487
 kapıcı: 427
 kapıkulu: 313, 330, 275, 319
 kapkacak: 439, 574, 610
 kaplıca: 296
 kaplumbağa kabuğu: 269
 Kara Sunkur: 86, 87
 Karâağâç [=Karaağaç]: 279
 Karâbâğ: 202, 87

Karacil [=Himalaya] dağları: 183, 467, 509, 467, 513, 510
 Karâcil hükümdarı: 467
 Karâfe Kabristanı: 47, 521
 Karâkurum: 628, 630, 361
 Karamanoğlu Bedreddin: 283
 Karamanoğlu Emir Musa: 235
 Karamanoğlu Sultan Bedreddin: 282
 Karamanoğlu Yusuf Bek: 274
 karanfil: 602, 606, 607, 633, 666
 Karanlık Ülkesi [=Sibirya]: 325
 karargâh: 318, 323, 474
 Karavna Türkleri: 420
 kardûrî: 559
 karga: 575
 kargı: 431, 547, 601, 603, 669, 670, 677, 680
 kargılı erler: 627
 kârimî: 613
 Karmatîler: 139
 karpuz: 348, 529, 585, 612, 663
 Kârshah şehri: 666
 Karûre suyu: 172
 Kârzi: 634
 Kasâ: 674, 675
 kâse: 439, 581
 kaside: 81, 82, 350, 440, 499, 654
 Kasım b. Abdurrahman: 48
 Kasiyûn tepesi: 110, 115
 Kasru'l-İmâre: 215
 Kasru'l-Mecâz: 235
 kassâb: 488
 Kassârîn suyu: 362
 kastal: 298
 Kastamûnya [=Kastamonu]: 302, 304
 Kastamûnya hükümdarı Süleyman Bâdişah: 304
 Kastamûnyalı Ahî Nizâmeddin: 306
 Kaşân: 185, 225
 kaşânî denilen çini: 261, 372
 Kâşgar: 351
 Kaşhab: 522
 kaşı: 316
 kaşık: 93
 Kât şehri: 349
 Kât şehrinin kadısı Sadruşşeria: 350
 Kataka [=Devletabad, Deogir] yöresi: 412

Katalânîler [=Katalonyalılar]: 642
 Katam: 523, 524
 katı yağ: 595, 643, 686
 Kâtib-i Memâlik: 235
 Kâtibü'l-Gaybe: 101
 Katîf: 225, 552
 katık: 256, 484
 kâtipler sokağı: 340
 katır çobanları: 477
 katır: 215, 288, 332, 371, 436, 443, 473
 katırcı: 46
 kattâra: 524, 533
 Katyâ: 61
 kavâl: 315
 Kâviye [=Geyve]: 298, 300
 Kavkav [=Gavgav]: 666, 677, 681, 682
 Kavlem Câmii: 633
 Kavlem hükümdarı: 549, 550, 551
 Kavlem limanı: 549
 Kavlem: 244, 539, 543, 550, 551, 570, 593, 633
 Kavsûn: 52
 kavun: 69, 137, 346, 663, 665
 kayatuzu: 660, 666
 kayak: 264, 269, 336, 564, 585, 601, 624, 536, 575
 kayıkçılar: 626
 kayısı: 302, 665
 Kayrân Melik Safdâr: 469
 Kays: 578
 Kaysar Rumî: 383
 kaysariye [=büyük pazar]: 79, 344
 Kaysârya [=Kayseri]: 285
 Kayser: 615
 Kayseri: 284
 Kayyâra: 228
 kayyum: 337
 kaz: 613, 617
 Kazan Çarşısı: 227
 Kazân ordusu: 522
 Kazan: 222
 Kâzerûn: 211, 212
 Kâzerûnlu Burhâneddîn: 618
 Kâzerûnlu Melikü't-tüccar [=tacirlerin reisi] Pervîz: 436
 Kâzerûnlu Şeyh Şihâbeddîn: 546

kazık: 587
 kazların yumurtası: 613
 kazma: 559
 Kazvîn: 550
 kebab: 434
 kebaççı: 447
 Kebek Hatun: 319, 322, 323, 327
 kebre: 92
 keçe külâh: 258, 276, 339, 356
 keçe: 289, 312, 315, 339, 374
 Keçi boynuzu tatlısı: 69
 keçi derisi: 601
 keçi tüyü: 488, 514, 569, 598
 Kedâ tepesi: 145
 Kefâ [=Kefe]: 319, 310
 Kefâli Karâr: 333
 Kefâli Nikûlâ [=Nikola]: 332
 keftâr [=sırtlan, kan içici]: 526
 Kehf kalesi: 85
 Kehf Sûresi: 58, 90, 306
 kek: 346
 kekem türü gemi: 549
 kelâhî: 578
 Kelâle Ribât: 155
 Kelbâ: 262
 Kelbe limanı: 633
 kelekî: 564
 Kelenbû [=Kolombo]: 584
 kelepeçe: 456
 keler: 662
 Kelîl: 199, 634
 Kemâl Kapısı: 399
 Kemâlbûr: 467
 Kemâleddîn Abdullah: 403
 Kemâleddîn b. Zemelkânî: 81
 Kemâleddîn Bicnevrî: 496
 Kemâleddîn Eşmûnî: 70
 kemer: 47, 265, 345, 427, 430, 561
 kemha: 373, 504, 293, 513
 Kenbîl Kalesi: 475
 Kenbîle: 465
 Kenburnî: 675
 Kendekele [=Kaindecolu]: 555
 kendir: 618
 keneotu: 518
 Kenk [=Ganj] nehri: 379, 395, 455, 511, 410, 595, 49, 473
 Kennâse denilen [=süpürücü, çöpçü]: 473
 Kennelûs adası: 555, 564, 594
 kenvansaray: 61

kepekli pirinc: 595
 kepekli un: 489
 Kerâ [=Kerra]: 410, 412
 Kerâ şehri: 412
 Kerâ: 412
 kerânî (gemi kâtibi): 609
 Kerâyîdû [=Karhidu]: 555
 Kerbelâ: 216, 348
 Kerbelâlî Şerif Ebû Abdullah Muhammed Hüseyinî: 180
 kerdûi [=vali]: 565
 Kerec: 225
 Keredey-i Bôlî [= Bolu Geredesi]: 303
 Kerek Kalesi kadılığı yapan Cemaleddîn Asyûfî: 126
 Kerek Kalesi: 92, 117, 118
 Kerek naibi Cemaleddîn: 51
 Kerek: 118
 Kereknûh: 70
 kerenbe: 558
 Kereste: 274, 649
 kerkedden [=Gergedan]: 380
 Kermâş kaleciği: 376
 kervansaray: 229, 349
 Kesîbi Ahdar [=yeşil çalılık]: 108
 Kesîrâ (Kestaneye benzer yemiş): 391
 keskin nişancılar: 25
 kesme taş: 292
 kestane ağacı: 665
 keşif ehli: 30
 keşiş: 338, 339
 keşkek: 344
 Keşlû Hân (Sint valisi): 385, 178, 420, 421, 458, 466
 keştivânân: 626
 Keteke: 179, 530
 keten: 55, 252, 314, 327, 341, 487, 488, 490, 539, 603, 618
 ketker: 587
 Ketrîyyûn [=Kşatriyalar]: 532
 Kevlem ve Kalikût limanları: 27
 Kevrestan [=Kûristan]: 634
 Kevser Sûresi: 101
 Keyâlîr [=Gwalyor] şehri: 524
 Keyhusrev (Hân Şehid'in oğlu): 409
 Keykubâd (Hân Şehid'in oğlu): 409
 Keylûkerî limanı: 609

Keylûkerî şehri: 609
 Keynûk [=Göynük]: 299
 keyvâniye: 501, 505
 Kîc: 225, 360
 kıl: 338
 kil: 363
 kılıç: 243, 320, 352, 354, 370,
 428, 429, 441, 456, 475, 511,
 513, 514, 516, 553, 570, 588,
 670, 672
 kılıçlı kalkanlı askerler: 627
 kilim: 40, 275, 276, 278, 284,
 489, 548, 549, 683
 kilise: 66, 98, 111, 292, 297, 309,
 310, 333, 335, 336, 337, 338,
 339, 340, 360, 514, 528, 536,
 553
 Kilitdâr: 418
 kımız tulumları: 317, 321, 328
 kımız: 318, 322, 323
 kın: 327, 672
 kına: 308, 448
 Kınâ: 59, 272
 Kınâvc şehri: 522, 523
 Kinbâya emirliği: 534
 Kinbâya şehri: 461, 481, 484,
 534, 535
 kınab [=kındap, kendir]: 559
 Kınasrîn yolu: 84
 Kınasrîn: 84
 kınar: 649
 Kıpçak: 51
 Kıptî Hristiyanlar: 52
 kıraat bilginleri: 53, 103
 kıraat ilmi: 29
 Kırâat-ı Kevseriyye: 101
 kiralık adam: 540
 kiralık işçiler: 540
 kırat: 356
 kiraz: 93, 322
 kırba: 119, 260, 264, 331
 kırbaç: 480
 kireç: 254
 Kirem [=Kırım]: 309, 27, 157
 kırfe [=tarçın] kütükleri: 577
 Kırivarruh: 196
 Kirman: 202, 225, 286
 Kirmanlı Kivâmüddîn: 53
 kırmızı kumaş: 672
 kırmızı yontma taş: 544
 Kırş [=Kerç] boğazı: 309
 Kısra şehri: 522
 kısırak sütü: 313, 315
 kısırak eti: 313

Kisve: 117
 Kiş: 225
 Kişm adaları: 578
 Kitâbu'l-Müdhiş: 680
 Kitâbü'l-Mesâbih: 201
 Kitâbü'l-Mesâlik: 27
 Kitâbü'l-Müfhim fi Şerhi Sahî-
 hi'l-Müslim: 106
 kitapçılar: 102
 ktlık: 265, 453, 456, 457, 484,
 485, 526, 473
 Kivâmeddîn b. Tâvûs: 177
 Kivâmeddîn Tamgacı: 204
 Kivâmüddîn b. Mekin: 72
 Kivâmüddîn Sebti: 621
 kızıl ateş: 465
 kızıl boya: 626
 Kızıl Konak: 446
 kızıl reng: 501
 Kızıl saç: 330
 kızıl taş: 682
 koç: 595, 669, 670, 684
 kolan: 428
 kolluk: 458
 kollukçular: 551
 koltuk: 337, 447, 610
 Konakâr Sultan: 580
 konuk evi: 444
 Konyalı İbrahim'in kabri: 489
 Konyalı Şeyh Alaeddîn: 635
 korkora [=ticaret gemisi]: 273
 Koşî [=Koşcu]: 321
 koşum takımları: 293, 295,
 336, 511
 kova: 251
 Kovil [=Coel]: 460, 521
 Kovil karargâhu: 521
 koyun eti: 321, 327, 643, 663
 koyun kellesi: 508
 koyun postu: 318
 koyun sürüleri: 316
 koyun sütü: 331
 koyun tulumları: 289
 koyun yünü: 284
 Koyun: 41, 245, 251, 265, 272,
 281, 304, 312, 315, 316, 321,
 323, 331, 334, 347, 362, 370,
 371, 374, 492, 502, 566, 611,
 617, 684, 685
 köz: 298
 köle: 250, 251, 252, 257, 288,
 290, 293, 294, 298, 305, 318,
 320, 321, 331, 332, 333, 343,
 349, 368, 371, 373, 374, 429,

430, 433, 439, 445, 447, 448,
 449, 453, 463, 470, 473, 474,
 477, 483, 487, 488, 490, 511,
 513, 514, 524, 538, 540, 541,
 548, 549, 554, 563, 569, 570,
 572, 573, 579, 585, 587, 588,
 595, 600, 601, 608, 629, 632,
 666, 669, 670, 672, 674, 675,
 676, 683, 685, 492, 532
 kömür: 347, 614
 köpek balığı: 257
 köpek: 325, 469, 470, 540, 600,
 677, 600, 202, 210
 köprü: 43, 278, 284, 297, 336
 kös: 216
 köse: 561
 köşk: 326
 Köşk-i Lâl: 446
 Köşk-i Zer: 468, 634
 Kuaykân dağı: 136
 Kubâ: 130
 Kûbar [=Gobir] şehri: 683
 Kubbân [=Koppam] şehri: 588
 Kubbe Kapısı: 175
 kubbe: 292, 294
 Kubbeti Zeyne'l-Âbidin: 99
 Kubbetü'l-Ceyşânî diye bili-
 nen türbe: 411
 Kubbetü'n-Nesr [=kartal kub-
 besî]: 99
 Kubbetü's-Sahra: 66
 kubûr-i âşıkân: 530
 Kuds: 637
 Kudusî [=aba gibi sert bir
 kumaş]: 295
 Kudüs işi: 248, 355
 Kudüs kadısı: 62
 Kudüs kumaşı: 247
 Kudüs: 65, 66, 68, 108, 355
 Kûfe ahalisi: 174
 Kûfe Mezarlığı: 215
 Kûfe: 173, 213, 214, 215, 219,
 228, 234, 543, 634
 Kûfeliler: 215
 Kûh-i Bûzne: 612
 Kûh-i Süleyman: 376
 Kûhistan dağları: 367
 Kûhistan: 366
 Kûka hükümdarı Dunkûl: 536
 Kûka şehri: 536
 Kûkantâna: 470
 Kulâc adlı naib: 546
 Kulay: 200
 kulbulmâs: 633

Kulcünd: 469
 kule: 432, 478, 586, 602
 Kulhisâr [=Gölhisar]: 278
 Kulistan [=Gülistan]: 567
 kulka [=fil kulağı]: 544, 667
 kulşebbu [=gülşebboy]: 489
 Kulva Hükümdarı: 250
 Kulva: 249, 251
 Kulvanîlik; at çobanlığı: 420
 Kuma, Kuban: 316
 Kumâme: 336, 340
 kumârî: 578
 kumaş döşeli sedir: 290
 kumaş: 39, 46, 76, 84, 93, 102,
 245, 252, 293, 346, 355, 372,
 428, 449, 483, 497, 503, 554,
 565, 569, 577, 601, 617, 618,
 626, 648, 668, 679, 682, 683,
 685
 Kums [=Konsolos]: 337
 kumul: 349, 365
 Kunakr şehri: 580
 Kunâr: 580
 Kuncikeri: 549
 Kundûs: 374
 Kûnya [=Konya]: 282, 283
 Kurayât limanı: 633
 Kurban bayramı: 26, 168, 258,
 431, 648, 686
 kurbânî balı: 566
 Kureyş dönemi: 163
 Kureyş kabilesi: 420, 515
 Kureyş: 141, 163
 Kurî Mensâ şehri: 678
 Kurmada: 652
 Kurmule kasabası: 584
 kurşun kubbe: 99
 kurşun: 292, 362
 kurt derisi: 341
 kurt: 681
 Kurtay: 624
 Kurtubi: 47, 106
 kuru ceviz: 556
 kuru et: 344, 565
 kuru gıda: 302
 kuru Huvârezm bostanı: 348
 kuru üzüm: 70, 356
 kuru yufka [=işkefel]: 508
 kurûh: 379
 Kurûn Minâresi [=Boynuzlu
 Minâre]: 174
 kurutulmuş et: 565
 Kuruyemiş: 348, 487, 489
 Kûs: 59, 60, 61, 272

Kusantfîne: 23
 Kusayr kalesi: 85
 Kusayr: 69, 85, 271
 kuskus: 666
 Kustantîniye: 98, 319, 334,
 337, 338, 340, 341, 346, 330
 Kusûr Sûrt: 26
 kuş kabartması: 248
 kuş: 258, 259, 447, 540, 575
 kûşân: 247, 539
 kuşlar: 210, 258
 kuşluk namazı: 37, 538
 Kûtâhya [=Kütahya]: 279
 Kutam b. Abbâs: 441
 Kutayf: 269, 270
 Kutbeddîn (Sultan Alâed-
 dîn'in oğlu): 398
 Kutbeddîn Aybek: 404, 405
 Kutbeddîn Haydar Alevî: 386
 Kutbeddîn Hüseyin: 198
 Kutbeddîn Nakşüvânî: 638
 Kutbeddîn Temtehen [=Te-
 hemten] Tûrânşah: 265
 Kutbeddîn: 252, 266, 386, 398,
 400, 401, 404, 405, 414, 415,
 416, 417, 418, 420, 422, 443,
 506, 586
 Kutbulmelik: 378
 Kutbulmülk: 462
 Kutbulmülk oğlu Davud: 477
 Kutbulmülk: 499, 179
 Kutlû [=Kutlu] Dümûr: 345
 Kutlu Ev: 161, 234
 Kutlû Hân: 471, 472, 479, 482,
 530, 359
 Kutlu Mabeyn: 142, 143, 144,
 147, 150, 151, 159, 160, 164,
 165, 166, 169
 Kutlu Meşhed: 208
 Kutsal Kaya [=Sahre]: 340,
 336
 Kutsal Oluk [=Altınoluk]:
 139, 160
 kutvâl [=Emniyet müdürü,
 Kalebend] Melik Muham-
 med Herevî: 387, 417, 627
 Kuvayk ırmağı: 80
 Kuvayl: 544
 Kuvil [=Kovil]: 516
 kuyu: 77, 249, 251, 297, 457,
 518, 539, 558, 679
 kuyumcular: 102, 227
 Kübeyş b. Mansûr b. Cem-
 mâz: 129

Kübik taşlar: 99
 küçük boru: 501
 Küçük Dimaşk: 87, 373
 Küçük Hatun: 321
 Küçük Saray/Saraycık: 343
 Küçük Saruca Bey: 341
 Küdrû (bir dan türü): 392
 küfe: 31
 küfeki taşı: 366
 küheylan: 290
 küheylân: 341, 347, 350, 428,
 447, 495, 496, 605
 kül: 458
 külâh: 279, 321, 339, 355, 427,
 430, 448, 452, 461
 külhancı: 56
 külîcâ: 346
 küleş [=Gümüşhane]: 287
 küncit [=küncad] susam yağı:
 395
 kündür: 257
 kündürce: 558, 564
 küp: 328, 558, 610
 küpe: 678
 kürekçiler: 535, 609, 618
 kürk: 318, 326, 341, 357
 Kürle [=Gürle]: 297
 Kürre vadisi: 180
 kürsü: 355
 Kürtler: 190
 Kürüş vadisi: 172
 Kusây [=Kusây] (Hint dilinde
 Allah'ın ismi): 396
 Küseyr: 270
 Küşt Asb Bahâeddîn: 464
 küttâ: 559
 küttâb-ı eşğâl: 628
 Küttâbü'l-bâb [=kapı kâtiple-
 ri]: 434
 küvet: 443

Lâdik hükümdarı: 280
 Lâdik: 279, 279
 laham [=veya luhme; büyük
 testere balığı]: 257
 Lâherî [=Larbender]: 383, 384
 Lâhevrlî [=Larbenderli] Emir
 Kabûla: 451
 Lâhûr [=Lahor]: 404
 Lâr diyarı: 203
 Lâr Sultânî Celâeddîn: 268
 Lâr Şehri: 267
 Lârende [=Karaman] Sultânı:
 283

Lâşe diye adlandırılan Hint eşekleri: 510
 lâzeverd [=laciverd] boyası: 365
 lâzeverd taşı: 365
 Lâzkiye: 69, 90, 91, 273
 Leccûn: 117
 leğen: 430, 432, 594
 Lek: 383, 483, 509, 529
 Leknavî: 409, 410, 596, 599
 Lemkî adlı cariyeye: 553
 Levâta kabilesi: 19
 Levh-i Mahfuz: 34
 Libya: 649
 Licamîye: 658
 Lihyânî: 29
 Lihye: 111
 Lika-i Sa'deyn [=iki talihlinin buluşması]: 595
 liman: 264, 294, 546, 565
 Lîmî oymağı: 249
 Lîmî şehri: 249
 Lîmliler: 666
 Limon suyu: 291
 limon: 247, 249, 390, 391, 489, 557, 581, 582, 611, 625
 Lû'lû adlı köle: 52
 Lubbân [=Günlük Ağacı]: 606
 Lubbân-i Câvî [=Câva günlükü]: 602
 Lûbya (bir bakla türü): 392
 lukaymatûlkadî [=kadî lokması]: 504
 Luknov: 473
 Lûlâ: 542
 Lu-lu: 330
 Lum'ân dağı: 257, 258
 Lûr bölgesi: 635
 Lûr halkı: 278
 Lût gölü: 64
 Lût kavmi: 64
 Lût Peygamber: 64
 Lübnan dağı: 92

Ma'ber kıyıları: 585
 Ma'ber seferi: 471
 Ma'ber sultanı: 577, 578
 Ma'ber yöresi: 439, 505
 Ma'ber yöresinin hâkimi Damgânî Gıyâseddin: 528
 Ma'ber: 469, 470, 511, 529, 539, 555, 564, 566, 576, 577, 578
 Ma'berli: 567
 Ma'rûf Hoca: 234

Ma'rûf Kerhî: 199
 Ma'sûk Kalesi: 228
 Maân: 118
 Maarra: 75, 636
 mabet kapısı: 338
 mabeyinciler: 243, 384, 497, 499, 501, 508
 Mâcar şehri: 317, 318
 Mâcûl şehri: 190
 macun: 465
 mâfâkelû: 564
 mağara: 265, 456, 473, 581, 582, 597, 598, 601
 Mağâratü'd-Dem: 110
 Mağâratü'l-Cû' [=Açlık Mağarası]: 110
 Mağnisiye beyi: 294
 Mağnisiye [=Manisa]: 294
 Mağrip [=Fas] ülkesi: 180
 Mağrip altını: 179, 316, 347, 414
 Mağrip dirhemi: 643, 644
 Mağrip okiyesi: 635
 Mağrip ratlı: 595, 644
 Mağrip: 28, 29, 134, 158, 197, 201, 336, 350, 365, 367, 372, 430, 447, 543, 597, 613, 643
 Mağripli Ebu'l-Berekât Berberî: 562
 Mağripli Hasan: 158
 Mağripli Şeyh Ebû Abdullah Züvâvî: 143
 Mağripliler: 62, 382, 562, 637, 640
 Mahalle-i Kebîre: 40
 mahâre [=iki kişinin birbirini dengeleyerek bindiği özel tahtırevan]: 349
 Mahcûb: 67
 Mahdûme Cihân yani valide sultan: 486
 Mahdûme Cihân'ın konağı: 487, 490
 Mahfûk dağı: 172
 Mâh-i Hak, Hızır Hân'ın anası: 414
 mahmil [=sedyemsi koltuk]: 353
 Mahmil Günü: 54
 Mahmud b. Sibûk Tikin: 376
 Mahmud Hivêki: 350
 Mahyâ Gecesi: 176
 mahzen: 456
 mâiddühn [=dühn suyu]: 314

Mâissema [=Göksuyu] Oğulları: 181
 makam elbisesi: 85
 Makam-ı İbrahim: 140
 makas: 269, 276
 Makdeşav [=Mogadişu]: 566, 245, 246, 247, 250
 Makdeşav Sultanı: 246
 maket: 653
 Maksûre: 100, 114
 Maksûretü's-Sahâbe: 114
 Malabar: 539, 550
 Mâlakka inciri: 348
 Malakka: 655, 656, 658
 Malakkalı Hatip Ebû Muhammed Abdulvahhâb b. Ali: 656
 Mâlava: 523
 Maldiv adaları: 529, 556, 564, 577, 586, 590, 592, 593
 Maldiv balığı: 601
 Maldivliler: 557, 559, 564, 567
 mâlem odası: 558
 Mâlik b. Dinâr: 186
 Mâlik b. Enes: 163
 Mâlik b. Tavk: 635
 Malikî başkadısı Cemaleddin Meslâtî: 635
 Mâlikî başkadısı Şerefüddin: 106
 Mâlikî bilgini: 67
 Mâlikî imamı Şeyh Ebû Abdullah Muhammed: 149
 Mâlikî Medresesi: 59
 Mâlikî mezhebi: 39, 100, 113, 117, 126, 128, 308
 Mâlikî mezhebinin imamı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman: 143
 Mâlikî ulemâsı: 53
 Mâlikîler: 106, 164, 342
 Mâlikîlerin başkadısı: 83
 Mâlikiye ölçüsü: 66
 Mallî [=Malî]: 559
 Mâllî hükümdarı: 666
 Mâllî kadısı Abdurrahman: 667
 Mâllî: 665, 667, 671, 674, 675, 677, 679, 681, 682
 Maltım diye bilinen kasaba: 40
 Mâlû'l-Emir: 192
 Mâlva [=Malva]: 528
 Mâmâ yolu: 583, 584

Mâmâ: 579
 manastr: 91, 338, 339, 553
 mânâyek: 564
 mancınık: 50, 536, 553, 652
 manda derisi: 156
 manda sütü: 41, 381
 manda: 579, 595, 611
 mangal: 439
 mango: 390, 539
 Mânîkbûr [=Manîkpur]: 412
 Manisa: 293
 Mânîstâr [=manastr]: 338
 Mansûr b. Cemmâz: 177, 543
 Mansûr b. Lübeyde: 250
 Mansûr b. Ömer: 162
 Mansûr b. Şekl: 131
 Mansûra vadisi: 186
 manûrt: 535
 manzara resimleri: 335
 Manzûme fî'l-Mesâilî'l-Hilâ-
 fyye beyne'l-Fukahâ'l-Er-
 baa: 363
 marangozlar: 626
 Marbela: 655
 Mardin hükümdarı Melik
 Mansûr: 232
 Mardini: 231
 Margalîta adında bir Rum
 cariyi: 295
 Margîs merası: 370
 Marh şehri: 523
 Marhata kabilesi: 531
 Marhatalılar: 532
 Mârîstan [=Hastane]: 220
 martaban, büyük tencere: 611
 Martelmîn adlı Cenevizli: 273
 Mâruf Kerkî: 220
 mâs: 197
 Mâsemme: 58
 Masîra adası: 257, 259
 Masîra ahalisi: 258
 maske: 269
 Maskıt: 633
 Mâş (bir cins burçak), 392
 mâş yaprağı: 392
 mâşiye [=yürüyen]: 584
 Maşkûk: 173
 maşrapa: 293
 matem giysisi: 629
 Mâverâünnehr Sultanı: 353
 Mâverâünnehr: 349, 351, 352
 mavi boncuk: 557
 mavi kumaşlar: 317
 Mavi Su Nehri: 599

Mavrî: 523
 Mayhoş: 390
 Mâyın kasabası: 200
 Mâyın: 634
 Maymun dağı: 612
 maymun: 581
 Maymunlar: 581
 Mâzûna: 642
 Me'mûn: 50
 Mebrekû Nâkatî'r-Resûl
 [=Peygamber devesinin
 çöktüğü yer]: 134
 Mecdiye Medresesi: 200
 Mecdüddîn Aksarâyî: 53
 Mecdüddîn Nâbulusî: 69
 Mecmaü'l-Bahreyn: 618
 Mecnun Hasan: 158
 Mecûsiler: 174
 meddahîn [=mizahbilir övgü-
 cüler]: 507
 Medîne: 128
 Medine: 30, 51, 104, 120, 121,
 125, 126, 127, 128, 129, 130,
 131, 132, 133, 152, 172, 177,
 224, 270, 304, 355, 450, 543,
 639
 Medine-i Beydâ: 650
 medrese: 47, 79, 195, 196, 226,
 275, 277, 278, 285, 288, 289,
 290, 292, 344, 345, 347, 350,
 372, 373, 446, 481, 659
 Medreseler: 46, 219
 Medresetü'n-Nûriye: 106
 Mefrûr: 272
 Mehâlib: 242
 Mehd-i İsa [=İsa'nın beşiği]:
 336
 Mehdi, (Abbasi halifesi): 221
 Mehdilik davası: 89, 90
 Mehdiye: 22
 Mehel adası: 561, 564, 565,
 571, 576
 mehr-i misl [=genel olarak
 akranlarının aldığı mehir
 neyse o miktar]: 560
 Mehtûlî Kalesi: 332
 Mehvâ (Armut gibi bir mey-
 ve): 391
 Mekasim: 111
 Mekecâ [=Mekece] köyü: 298
 Mekke: 31, 34, 51, 58, 120,
 125, 127, 128, 133, 134, 135,
 136, 137, 139, 142, 143, 144,

145, 146, 147, 148, 149, 150,
 151, 152, 153, 154, 155, 158,
 159, 161, 162, 163, 164, 165,
 167, 168, 169, 170, 172, 173,
 216, 234, 235, 236, 237, 238,
 239, 240, 270, 304, 345, 352,
 355, 450, 503, 543, 599, 638,
 639
 Mekke ahalisi: 146, 151
 Mekke halkı: 149
 Mekke Kabristanı Muallâ
 Kapısı: 145
 Mekke kadınları: 150
 Mekke kadısı: 150
 Mekke şeyhlerinden Şihâbed-
 dîn Hanefî: 639
 Mekkeliler: 141, 145, 159, 162,
 163, 164, 165
 Mekki: 639
 Mekrân diyarı: 225
 Mekrân: 360
 meleff: 293
 melekût evreni: 32
 Melik Aziz Hammâr: 481
 Melik Bahâdûr: 592
 Melik Bayram: 422
 Melik Bedreddîn Devlet Şâh:
 468
 Melik Beşir Zaviyesi: 513
 Melik Buğra: 431
 Melik Cihân Bunbul: 481
 Melik Devletşâh: 470, 502
 Melik Dinâr: 225
 Melik Eşref: 86
 Melik Fâdıl Ebû İshâk b.
 Muhammed Şah İncü: 203
 Melik Fethullah: 449
 Melik Fîrûz: 383, 431, 475
 Melik Gâzi: 420
 Melik Hüşeng: 470
 Melik Hüseyin: 368, 369, 370,
 371
 Melik İbrahim Bencî: 477
 Melik Kâfur: 423
 Melik Kalâvûn: 124, 125
 Melik Kebek: 73
 Melik Kebîr [=büyük bey]
 Kabûla: 495
 Melik Kemâleddîn Kurk
 [=Gurk]: 470
 Melik Kirây [=Giray]: 493
 Melik Kutbeddîn Temehten:
 225
 Melik Mansûr Kalâvûn: 638

Melik Mansûr Kalâvûn'un
türbesi: 46
Melik Mell'in oğlu Nâsired-
dîn: 482, 483, 531
Melik Mes'ûd: 592
Melik Muazzam: 119
Melik Mucîr b. Zü'r-recâ: 431
Melik Mugîs: 633
Melik Muhammed Silâhdâr:
589
Melik Muhlis: 431
Melik Mukbil: 481, 483, 484,
534
Melik Muzaffer diye bilinen
Yusuf b. Resûl: 143
Melik Mücîr b. Ebî Recâ: 586
Melik Naib [=Başmabeyinci]:
414
Melik Naib: 415
Melik Nâsir Ebu'l-Feth: 51
Melik Nâsir Muhammed: 638
Melik Nâsir: 28, 35, 36, 39, 46,
51, 52, 54, 60, 68, 81, 84, 85,
86, 87, 92, 102, 103, 104, 106,
113, 117, 118, 125, 144, 150,
160, 161, 167, 168, 196, 224,
236, 270, 271, 283, 355, 503,
522, 633, 650, 666
Melik Nâsir'ın özel hocası
Hadak adlı hanımefendi:
235
Melik Nâsir'ın sakisi Emir
Bûk Tûmûr [= Bey Timur]:
51
Melik Nâsir'ın valilerinden
Atrîs: 73
Melik Nâsiredîn b. Aynûl-
mûlk: 530
Melik Nûreddîn: 71, 72
Melik Nuvâ: 477
Melik Nûkbiye: 431, 432, 456
Melik Sabîh: 503, 508
Melik Sâlih: 42, 51, 232, 638
Melik Sünbûl: 548, 549
Melik Şah: 416
Melik Tatar: 450
Melik Temûr Şûrbedâr: 469
Melik Tikîn: 422
Melik Toğî: 432
Melik Varna: 361
Melik Zâhir: 72, 89, 105, 146,
632
Melike [=Prenses] Urducâ:
609

Melike Taytuğlî: 324
melik-i arz: 358
Melik-i Kebîr [=beylerin başı]
Kabûla: 428
Melikü'l-mülûk Semnanlı
Îmâdeddîn: 448
Melikü'l-ümerâ [=vali]
Argunşah: 108
Melikü'l-ümerâ [=vali] Sey-
feddîn Tenkîz: 105
Melikü'l-ümerâ Taylân: 90, 91
Melikü't-tüccar: 436, 462
Melikzâde, Ahmed b. İyâs
(Sultan Muhammed'in
veziri): 424
Mellâhîn köyü: 233
membra suları: 279
memluk askerleri: 226
Memlûk sultanı Sâlih İsmail
b. Nâsir: 157
menâir: 372
Menâr Mendelî [=Minnari
Mandel]: 579
menâsikü'l-hacc: 166
Menâzilu'r-reml: 639
Menbesâ [=Monbassa] adası:
249
Mencerûr [=Mangalor]: 542
Mencerûr Hükümdarı: 542
Mencerûr şehri: 526
mendil: 323, 557, 669
Menekşeler: 96
Menfelût Câmîi: 58
Menfelût şehri: 57
menkibe: 427, 439, 440
Menlevî: 57
menn: 484
Mensâ Musa: 675, 678, 679
Mensâ Süleyman: 669, 671,
674, 675, 678
menşâcû: 674
Menteşeoğlu Şucâeddîn
Urhan Bek: 282
Menûf kadısı7 Şerefüddîn
Demîrî: 40
Menûf şehri: 50
Mer'ız: 231
mera: 312, 316, 374
Merâğa: 87
Meragalı Ermiş Kemaleddîn:
67
merasim bölümü: 333
merasim memuru: 306
merâtîb [=bando]: 534

mercan: 432, 514
mercimek: 278, 612, 643
Mercûm: 173
merdiven: 583
Merîni Devleti: 639
Meriye [=Almari]: 657
Merkab Kalesi: 91, 92
mermer: 63, 65, 66, 288, 292,
337, 339, 362
Merrâkeş: 659, 660
Merrâkeşli Ali Zûdî: 667
Merr-i Zahrân: 134
Mersin ağacı: 79, 90
Merv: 367
Mervân: 123, 124
Merve: 144, 149, 159, 162
Mervî: 232
Meryem: 65, 563
Merzek Ağa: 376
Mes'â [=koşunun yapıldığı
yer]: 162
Mes'ûd: 204, 367, 368, 454
Mes'ûdabad: 396, 397, 442
Mesâmidde taifesi: 24, 26
Mescid-i Akdâm: 109
Mescid-i Aksâ Tekkesi: 637
Mescidi Aksâ: 66
Mescid-i Atîk: 200
Mescid-i Haram: 58, 65, 137,
142
Mescid-i Nebî: 224
Mescidü'l-Fetih: 131
Mescidü'l-Kütbiyyîn: 659
mescit: 41, 52, 55, 62, 66, 68, 89,
98, 99, 101, 108, 109, 110,
112, 117, 119, 120, 121, 122,
130, 131, 142, 145, 146, 184,
186, 189, 211, 229, 401, 417,
533, 542, 545, 553, 639
Mesih: 94
Mesireler: 98
Mesleme b. Abdülmelik Kale-
si: 332
Mesnevi: 283
Messûfe kabilesi: 541, 661,
663, 674
Messûfeli Ca'fer b. Muham-
med: 682
Messûfeli Ebû Muhammed
Bendekân: 664
Messûfeliler: 661, 662, 664, 670
mest: 276, 586
Meş'aru'l-Haram: 167
meşale: 562

- Meşâriku'l-Envâr: 210
 Meşhed şehri: 368
 Meşhed-i Ali b. Musa Radiyy: 368
 Meşhed-i Ali: 103, 175, 181, 185
 Meşhed-i Ebûbekir: 103
 Meşhed-i Hüseyin: 103, 185
 Meşhed-i Kellâse: 103
 Meşhed-i Mukaddes: 48
 Meşhed-i Osman: 103
 Meşhed-i Rıza: 372
 Meşhed-i Sâhibi'z-Zemân [=Zamanın Efendisinin Meşhedi]: 215
 meşrubat [=boza]: 321
 Mevkîf [=Vakfe yapılan yer]: 167
 Mevlânâ [=Efendimiz]: 259
 Mevlânâ Celâleddin Imâdî: 345
 Mevlânâ Celâleddin: 283
 Mevlânâ Fâdıl: 196
 Mevlânâ Fadlullah Rıdâvî: 345
 Mevlânâ Hümâmüddin: 345
 Mevlânâ Hüsameddin Meşşâî: 346
 Mevlânâ Hüsameddin Yağî: 353
 Mevlânâ Radiyyüddin Yahyâ: 345
 Mevlânâ Şemseddin Sencerî: 345
 Mevlânâ Zeynüddin Makdisî: 345, 346
 Mevlid Kandili: 680
 mevlid merasimi: 648
 Meymen: 203, 634
 Meyneka kalesi: 85
 meyve: 188, 241, 251, 261, 268, 275, 277, 280, 281, 282, 284, 288, 292, 298, 307, 334, 350, 362, 372, 375, 576, 581, 585
 meyveciler çarşısı: 175
 meyveler: 379
 meyvelik: 299
 mide söken ilaç: 667
 mihafe türü [=kölelerce taşınan] tahtırevan: 569
 Mihâil adında bir Rum .i.köle: 292
 Mihail: 330
 mihlar: 438
 mihr: 451, 574
 mihrap: 66, 544
 Mikat: 162
 Miknâse ahalisi: 635
 Miknâseli Muhammed b. Ömer: 681
 Mil Ahdar: 144
 Milâs beyi: 282
 Milâs hâkiminin oğlu İbrahim Bek: 281
 Milâs Sultanı: 282
 Mileyn Ahdarayn: 144
 Milyâne şehri: 22
 Mîme emiri: 678
 Mîme: 677, 678, 679
 Minâ: 136, 146, 147, 166, 167, 168, 234
 Minâre Beydâ [=Ak Minâre]: 109
 minare: 100, 124, 181, 185, 186, 400, 659
 minder: 260, 278, 315, 327, 428, 430, 431, 432, 443, 447, 448, 488
 Mindevey Kapısı: 399
 minuta [=manto]: 321
 Mir Hasan: 223
 mîrâ: 489
 misafirlik hediyesi: 668
 mish: 338, 339
 Mısır ahalisi: 56
 Mısır başkadılığı: 102
 Mısır başkadısı İzzeddin'in amca oğlu İzzeddin b. Cemâa: 637
 Mısır bilginleri: 50
 Mısır çarşılarının muhtesibi: 53
 Mısır feracesi: 553
 Mısır halkı: 43, 56
 Mısır Hoca: 223
 Mısır hükümdarı Melik İsmail: 157
 Mısır hükümdarı, Melik Nâsir Hasan: 638
 Mısır işi: 248, 302, 495, 663, 669
 Mısır kadısı Necmeddin Bâlisî: 235
 Mısır kılıçları: 492
 Mısır limanları: 274
 Mısır medreseleri: 650
 Mısır Nakibü'l-Eşraf'ı Seyyid Şerif Bedreddin Hüseyinî: 53
 Mısır ratlı: 207, 489
 Mısır sultanı Melik Nâsir: 29
 Mısır şehirleri: 70
 Mısır şekerî: 612
 Mısır valisi Hasib: 55
 Mısır yünü: 247
 Mısır: 37, 39, 41, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 68, 69, 70, 75, 76, 81, 83, 85, 86, 87, 91, 102, 103, 108, 109, 126, 134, 136, 150, 151, 152, 154, 157, 159, 166, 167, 168, 169, 178, 191, 207, 223, 224, 232, 235, 236, 242, 244, 245, 248, 259, 272, 275, 277, 278, 282, 283, 286, 289, 302, 305, 306, 315, 319, 322, 336, 340, 342, 355, 372, 373, 397, 402, 421, 430, 438, 490, 495, 503, 521, 531, 553, 569, 613, 637, 643, 663, 669, 680, 682, 685
 Mısır [=Kahire]: 44
 Mısır'ın Asyût yöresi: 126
 Mısır'ın Matariyye kasabası: 127
 Mısır'ın Saïd bölgesi: 153
 Mısırlı Abdullah: 297
 Mısırlı Araplar: 503
 Mısırlı Burhâneddin: 92
 Mısırlı gezgin Abdullah: 297
 Mısırlı İbn Burhân: 246
 Mısırlı Şeyh Şîr-i Siyâh: 374
 Mısırlı: 90, 585
 Mısırlılar: 378
 Mısırlının tekkesi: 638
 misk ceylanları: 596
 misk: 176, 227, 513
 miskal: 660, 674, 675, 677, 678, 682, 683, 684
 Mislâte: 26
 Mısrâte: 26
 Mısrî: 29
 mısriye: 547, 548
 misvak: 428
 Misyâf kalesi: 85
 mişvere [=büyük salon]: 603
 Mittica yolu: 22
 mızrak: 259, 260, 547, 663, 670, 672, 677

Mizzetü'l-Kelb: 111
 Moğollar: 342
 Monbassa adası: 249
 Monbassa Şehri: 249
 mozaik: 335, 338
 Mu'tadid, (Abbasi halifesi): 221
 Mu'tasım, (Abbasi halifesi): 221
 Mu'tasimbillah: 352, 382
 Mu'temed, (Abbasi halifesi): 221
 Mu'tezile mezhebi: 345
 Mu'tezz, (Abbasi halifesi): 221
 Muallâ Kapısı: 158, 163, 166
 Muallim Cariyeler: 682
 Muarriif [=tanıtıcı, teşrifatçı] Alâeddin: 312
 muarriif adı verilen teşrifatçı-lar: 507
 Muâviye oğlu Yezid: 620
 Muâviye: 102, 106, 126, 620
 Muâz b. Cebel'in mezarı: 69
 Muaz: 240
 Muazzam Hüseyin: 367
 Mubâreke: 553
 Mugaylan ağacı: 128
 mugaylan ağaçları: 260, 267
 mugaylan: 518
 Muğis İbn Melik'il-mülûk: 257, 450, 451
 Mûgistan (Hürmüz şehri): 264
 Muğla şehri: 281
 Muhacirler: 130, 145
 Muhammed b. Abdullah Ameveyh: 198
 Muhammed b. Ali: 84
 Muhammed b. Burhân: 153
 Muhammed b. Cemmâz: 250
 Muhammed b. Ebi's-Şerefi Harbevi: 441, 445
 Muhammed b. Ebû Sehl: 65
 Muhammed b. Fahd Kureşî: 153
 Muhammed b. Fakih Cezûlî: 667
 Muhammed b. Hacer: 22
 Muhammed b. Hasan Askerî: 216
 Muhammed b. İbrahim: 162
 Muhammed b. Kasım Kureşî: 381
 Muhammed b. Muhammed İbn Cüzeyy Kelbi: 20

Muhammed b. Muzaffer: 225
 Muhammed b. Râfi: 117
 Muhammed b. Sîrin: 186, 634
 Muhammed b. Şümeyle b. Ebû Nümeyy: 250
 Muhammed b. Tuğrıl b. Abdullah b. Gazzâl Sayrafi: 115
 Muhammed b. Vâsi: 186, 634
 Muhammed Bağdâdi: 382
 Muhammed Çelebi: 278
 Muhammed Havâce: 316
 Muhammed Hudâbende: 87, 222
 Muhammed Masmûdi Mağribî: 595
 Muhammed Mehrâvi: 374
 Muhammed Necîb: 470
 Muhammed Şâh: 398, 420, 425, 426, 464
 Muhammed Şâhbender: 550
 Muhammed Uzbek Han: 319, 346
 Muhammed, Şeyh Zencânî: 199
 Muhassab: 145
 Muhassar vadisi: 167, 168
 muhbir: 379
 Muhiddin: 201
 Muhlisül'l-mülk Nezerbârî: 456
 muhmalât [=yumuşak, üzeri tüylendirilmiş] pamuk kadifesi: 603
 Muhsini: 43
 Muhtâr b. Ebû Ubeyd: 215
 Muhtedi (Abbasi halifesi): 221
 muhtesib: 54, 460
 Muizziddin (Balaban oğlu Nasıreddin'in oğlu): 409
 Muizziddin (Sultan Şemseddin'in oğlu): 406
 Muizziddin (Şeyh Feridüddin'in oğlu): 393
 Muizziddin b. Nâsireddin: 400
 Muizziddin Dihlî: 595
 mukarrada: 504
 mukasırî: 439
 mukattaat: 82
 Mukattam dağı: 47
 Mukbil Telingî: 534
 Mukl denilen [=kokulu bir ağaç]: 134
 Muktedir, (Abbasi halifesi): 221

Muktefi, (Abbasi halifesi): 221
 Mulaibâr [=Malabar]: 539, 542, 546, 566, 577
 Mulcâva Hükümdarı: 607
 Mulcâva: 605, 606
 Mûli: 666
 Multân Câmii: 420
 Multân Emiri: 387
 Multân: 178, 359, 363, 364, 378, 379, 383, 386, 387, 388, 409, 420, 459, 466, 480
 Multânî Rıza: 510
 Multânî Rükneddin b. Bahâeddin Ebû Zekeriyâ: 458
 mum: 89, 284, 285, 292
 Muntasır (Abbasi halifesi): 221
 Murâd Bek: 280
 Mûrtibin: 683
 murûriye: 648
 Murvârî diye ünlenen muz: 261
 Musa b. Nusayr: 652
 Musa b. Osman: 21
 Musa Bek: 283
 Musa Kâzım: 220
 Musa Muzrık: 162
 Musa Peygamber: 108
 Musa Peygamber'in hanımı: 70
 Musa ve Muhammed Merrâkeşî adlarını taşıyan şeyhler: 60
 musallâ: 671
 mushaf: 47, 141, 212, 218, 236, 428, 562, 563
 Muslihiddin: 277, 294
 Musta'sım (Abbasi halifesi): 221
 mustahrec: 628
 Mustansır (Abbasi halifesi): 221
 Musul: 225, 227, 228, 230, 234, 374
 Musullular: 230
 Mûshvâr: 450
 Mût/Mot (küdrüya benzer tahıl): 392
 mut'a nikâhı [=ayrılma vakti baştan belirlenmiş nikâh]: 560
 mutanfas: 670
 Mutaylab: 61
 mutfak bacaları: 318

Mutî (Abbasi halifesi): 221
 Mutra: 587, 588, 590
 Muturnî kasabası: 301
 Muturnî: 302
 Muturnî'ye [=Mudurnu]: 300
 Muvahhidî: 22
 Muvattâ kitabı: 622
 Muz ağacı: 41
 Muz Bahçeleri: 253
 muz yaprakları: 540
 Muz: 209, 247, 249, 254, 532, 544, 569, 581, 600, 601, 602
 Muzaffer b. Dâye: 515
 Muzaffer Şah: 206
 Muzaffer Yusuf b. Ali b. Rasûl: 242
 Muzafferî Mescidi: 115
 Muzafferîyye (dirhem cinsi): 143
 Muzafferîyye Medresesi: 143, 151, 153, 154, 235
 Muzahirüddin: 311
 Mübârek Hân: 431, 448, 452
 Mübârek Rabve [=kutlu tepe]: 110
 mücevher: 207, 318, 321, 333, 355, 366, 427, 430, 432, 433, 439, 448, 462, 567, 578
 Müderris Ebû Hafs: 683
 Müderris Muhyiddin Efendi: 292
 Müderris Seyfeddin b. Asabe: 345
 Müdrik b. Fakkûs: 675
 Müeyyed Hizebruddin Davud: 242
 müezzin mahfeli: 562
 müezzin: 160, 190, 226, 344, 430, 431, 491, 507, 571, 623
 müezzinlik: 127
 müftü: 67
 Mühennâ: 87
 Mühürdâr Melik Kâfur: 422
 Müktefî, (Abbasi halifesi): 221
 mülebben: 93
 mülemma: 315
 Mülk: 278
 Mültezem: 138
 Mülûk adası [=Mulaku]: 555
 Müminlerin emiri: 685
 Mümşâd Dineverî: 199
 münecimler: 50, 408
 Münye: 43, 57
 Münyetü Benî Mürşid: 36

Münyetü İbn Hasib: 55, 57
 Münyetü'l-Kaid: 55, 272
 münzevi: 339
 Mürsiyeli Ebu'l-Kasım: 622
 Müsellem: 104
 müsemmâ [=iki tarafın anlaşmasıyla belirli]: 560
 Müslim b. Akil b. Ebû Tâlib: 214
 Müslüman ahali: 275
 Müslüman askerler: 510
 Müslüman aşçılar: 624
 Müslüman tacirler: 316, 616, 621
 Müslüman Türkmenler: 273
 Müslümanlar: 21, 34, 66, 85, 98, 100, 163, 209, 273, 287, 292, 299, 307, 310, 334, 338, 352, 354, 358, 360, 452, 467, 491, 522, 528, 532, 535, 536, 541, 542, 543, 544, 545, 550, 554, 574, 589, 602, 613, 615, 616, 617, 619, 621, 622, 623, 629, 649, 651, 653
 Müslümanların kadısı Kazvî-nî: 633
 Müsned: 210, 220
 Müstadi (Abbasi halifesi): 221
 Müstağnem: 642
 Müstaîn (Abbasi halifesi): 221
 Müstansirbillah: 362
 Müstansirbillah oğlu Abdülâzîz: 441
 Müstansiriye Medresesi: 220
 Müstazhır (Abbasi halifesi): 221
 Müstehap (=güzel ve doğru görülen davranış): 168
 Müstekfî (Abbasi halifesi): 221
 Müstencid (Abbasi halifesi): 221
 Müsterşid (Abbasi halifesi): 221
 Müşeyreb: 183
 müşûnk: 381
 Mütevekkil (Abbasi halifesi): 221
 Müzdelife: 136, 167, 168
 müzisyenler: 501, 624, 605
 Nâbulus: 69
 Nâbulusiye (kavun cinsi): 69
 nacak: 587
 Nagatay Bey: 322, 324

nahh / nakh / neh adı verilen ipek cinsi: 321, 333
 Nahle vadisi: 137, 149, 236
 Nahşeb: 353
 Nâhûda [=gemi kaptanı; gemi sahibi]: 548, 565, 909, 610, 611
 Nâhûda İbrahim: 535, 575, 576, 584
 Nâhûda İlyas: 484, 533
 Nâhûda Miskal: 546
 naib; naip [=başyardımcı]: 355, 468, 476, 480, 482, 484, 506, 550, 551, 663
 Naib-i Hâs Hâcib [=Hâs Hâcib'in yardımcı]: 428
 Naip Kancâ Musa: 669
 nakibü'l-esrâf: 83, 177, 285, 320
 nakibü'l-müteamminin [=ulemâ teşrifatçısı]: 39
 nakibü'n-nükabâ [=nakiple-rin başkanı]: 434, 427
 Nakip Kivâmeddin b. Tâvûs: 177
 nakip: 372, 428, 430, 432, 434, 451, 486, 487, 508
 nakışlı kumaş: 288
 nakışlı saz: 600
 nakkar [=resmî davulcu]: 178
 Nakkaşlar çarşısı: 614
 namaz: 100, 101, 103, 104, 109, 110, 119, 120, 124, 127, 133, 135, 138, 140, 148, 153, 159, 161, 162, 164, 166, 167, 176, 189, 191, 197, 200, 215, 239, 401, 403, 406, 424
 namazgâh: 189, 342, 491, 507, 533, 534, 536, 538
 nân: 197
 nar: 43, 71, 270, 297, 346, 531, 589, 644, 655
 nârcıl [=nargil; hindistancevizil]: 254, 255, 537, 541, 556
 Nârenc [=portakal] Mağarası: 582
 narenciye ağaçları: 270, 656
 Nâsır (Abbasi halifesi): 221
 Nâsreddin (Balaban'ın oğlu): 409, 409
 Nâsreddin Asyûti: 235
 Nâsreddin Fârî: 244

Nâsireddîn Husrav Hân: 417
 Nâsireddîn Mutahhar Evherî:
 177, 474, 503
 Nasr: 465
 Nasrullah: 473, 477
 navl [=navlun, ücret]: 273, 599
 nâvûs: 629
 Nâzır-ı Ceys: 235
 nazm denilen cam süsler: 666
 nebîz: 314, 328
 Neblân: 197
 Neccarın vadisi: 645
 Neccârôğullarından Ebû
 Eyyûb Ensârî: 121
 Neccârôğullarından Sehl ve
 Süheyl: 121
 Necd; Necid: 172, 658
 Necef: 175
 Necîb Kapısı: 399
 Necîb: 509
 Necmeddîn Asfûnî: 153
 Necmeddîn Cîlânî: 534
 Necmeddîn Isfahânî: 639
 Necmeddîn Muhammed
 İbnü'l-İmam Âlim Muh-
 yiddin Taberî: 150
 Necmiye: 106
 Necmeddîn Sehertî: 53
 Necşî Kefâlî: 340
 Nedimbaşı Heratlı Nâsired-
 dîn Kâfî: 505
 Nedrûma: 642
 nefir: 384, 431
 neft: 547
 Nehrâriye hatibi Şerefüddîn
 Sehâvî: 39
 Nehrâriye: 39, 638
 Nehr-i Esved [=Karasu]: 284
 Nehr-i Ezrak [=Karun Suyu;
 Göksu]: 190, 599
 Nehrvâla [=Anhilwara]: 437,
 449, 481
 Nekde [=Niğde]: 284, 285
 Neml Süresi: 68
 Nesef: 358, 363
 nesic: 333
 Nesr-i Tâir: 58
 nesrîn: 399, 448, 489
 Nesterev: 40
 nevbet [=nöbetli davulcu; bel-
 li zamanlarda davul çalan
 bandocu]: 355, 904
 nevre yapıkları: 156
 neydâ: 58

neylem: 581
 Neyrab köyü: 108, 111
 Nezerbâr [=Nandurbar] şehri:
 532
 nikâh kadılığı: 21
 nikâh merasimi: 570
 nıkrıs [=damla] hastalığı: 322,
 346
 Nikûle [=Nikola]: 293
 Nil kıyısı: 272
 Nil nehri: 48, 402, 666
 Nil: 39, 40, 41, 43, 45, 46, 49, 50,
 52, 55, 57, 58, 59, 60, 272,
 378, 599, 679
 Nînevâ [=Ninova]: 229
 Nîsâbü; Nişabur: 367, 368,
 373
 nısfı [=yarımlık]: 547
 Nişaburlu Şeyh Muhammed:
 589
 nişan tahtaları: 326
 nişan: 327, 374
 Nizâmeddîn Hüseyin b.
 Tâceddîn Âvî: 177
 Nizâmeddîn Mahmud b.
 Muhammed b. Ömer Here-
 vî: 210
 Nizâmeddîn Mevlânâ: 369
 Nizâmiye Medresesi: 220
 nîze: 431
 nîzedâriye: 508, 627
 nohut: 385, 392, 473, 520, 612,
 643, 665
 nöbet tokmağı: 496
 Nu'mân b. Beşîr Ensârî: 75
 Nu'mân b. Münzir: 181
 Nu'mâneddîn Huvârezmi
 [=Harizmi]: 342
 Nûba halkı: 323, 666
 Nûba ülkesi: 666
 Nuh Peygamber: 176, 214, 230
 Nukra: 172, 643
 Nureddîn b. Ali b. Melik
 Müeyyed: 161
 Nûreddîn Ebû Yüsr b. Sâig:
 103
 Nûreddîn Gürlânî: 401
 Nûreddîn İbnü'z-Zeccâc: 352
 Nuredîn Kirmânî: 192, 195,
 345
 Nûreddîn Sahâvî: 113, 635
 Nûreddîn Şîrâzî: 459
 Nûrulislâm: 345
 Nusaybin şehri: 230

Nusayriler: 89, 90
 Nusret Hân: 472, 479
 Nusretü'l-Hâcib: 469
 nühâvendî [=işkençe görevli-
 si]: 458
 Nûkbiye: 468
 nüvvârü'l-karanfil [=karanfil
 çiçeği]: 607
 Oba: 318
 odalık carie: 616
 odun: 304, 310, 347, 549, 607
 ok: 28, 86, 377, 462, 480, 535,
 586, 609, 662
 okçu: 28, 550
 okçular: 547, 589, 615, 627
 ordu denilen karargâh; ordu-
 gâh: 318, 330, 474, 475, 511,
 591
 Orta Asya: 206
 oruç: 108, 127, 234
 Osman b. Affân Mısırî: 623
 Osman b. Affan: 100
 Osman Mirendî: 382
 Osmanî diye adlandırılan
 erik: 612
 Osmaniye: 623
 otağ: 313, 314, 319, 320, 324,
 325, 327, 355, 359, 436, 477,
 483
 Otrâr [=Fârâb]: 351, 353
 oturaklar: 327, 427, 362
 Öd: 570, 578, 633
 öd bitkisi: 606, 607
 öd yağı: 581
 öküz: 281, 311, 312, 316, 321,
 330, 477, 480, 484, 510
 Ömer b. Abdülazîz'nin kabri:
 75
 Ömer b. Abdülazîz: 76, 101,
 102, 123, 124, 382
 Ömer b. Hattâb: 122
 Ömer b. Müncâ'nın kızı Vezî-
 re: 210
 Ömer Bek [=Umur Bey]: 293,
 294, 289
 Ömer diye bilinen Celâleddîn:
 563
 Ömer Mescidi: 68
 önlük: 327
 örmek [=kül rengi yün
 kaban]: 603
 örtü: 333, 488, 566

öşür [=onda bir]: 316, 453
övendere: 311

pabuç: 260
palan: 504
palmiye yaprakları: 676
palmiye: 253, 255, 555
pamuk cübbe: 513, 613
pamuk elbise: 514, 613
pamuk havlu: 508
pamuk kumaş: 595, 681
pamuk tarlası: 518
pamuk: 252, 270, 327, 356, 362, 487, 488, 490, 518, 559, 569, 585, 603
Papa: 293, 337, 338
para keseleri: 451
Pasifik: 609
pasta: 434
patika: 289
Payitaht: 265, 358, 430, 437, 442, 451, 459, 472, 474, 484, 590
Payitaht Saray: 342
pazarcıbaşı: 226
peçe: 348, 674, 685
Peçeli Messûfeliler [=Tuareg-ler]: 679
peksimet: 37, 38, 258
pelikangiller: 673
pelit ağacı: 606
Pencâb denilen Sint nehri: 49, 178
Penşir; Pençir; Benchir: 374
perde: 321, 433, 600
perdedar: 323
perdedârîye: 627
perdedarlık: 321
Pervâne: 307, 498
Perven [=Nerwan]: 525
Perven: 374, 527
Pervenli Muhammed Tavfirî: 525
Perviz: 437
peştamal: 248, 252, 431, 522, 539, 549, 557, 559, 560, 569, 603
Peygamber Ali: 310
Peygamber Kapısı: 144
Peygamber Mescidi: 30, 31, 125, 126
Peygamber Musa: 122
Peygamberimiz Muhammed

Mustafâ; Resûlullah: 18, 30, 66, 70, 75, 108, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 129, 130, 131, 133, 134, 144, 145, 146, 147, 161, 163, 164, 167, 366, 556, 620, 646, 647, 648
Peygamberimizin doğum günü: 508
Peygamberimizin halası ve Zübeyr b. Avvâm'ın annesi olan Safiye binti Abdülmuttalib: 129
Peygamberimizin mezarı: 21
Peygamberler Mescidi: 70
peyke: 277, 278, 290, 308, 334, 335, 337, 362, 427, 428, 452, 492, 493, 495, 539, 540, 544, 565, 618, 627, 670
peynir: 92
pilâv: 306
pir-i fânî: 584
pirinç: 182, 191, 227, 247, 251, 261, 289, 347, 388, 392, 396, 412, 434, 466, 473, 506, 513, 520, 532, 539, 559, 563, 565, 566, 579, 586, 601, 603, 611, 666, 667, 681
pirinç ekmeği: 182
pirinç pilâvı: 434, 466
pisipisi: 530
pişmiş muz: 566
piyade: 333, 334, 368, 467, 585
porselen tabak: 346
portakal çiçeği: 607
portakal: 602, 625
portakalgiller: 249
post: 37, 326, 459
posta güvercinleri: 35
posta servisi: 379
postnişîn: 286, 459, 551
postnişînlilik: 282, 459
pranga: 460
prens kızları: 339
Prens: 333
Prenses Urducâ: 611
puf böreği: 665
pusat: 333
put: 528, 536, 538, 562, 584, 609
puthane: 561, 562
putperest: 613

Ra'âde: 399, 433
Râberî [=Rapri] şehri: 524
Râbia Bedeviyye: 66
râbita [=sınır] kalesi: 655
Râbitatü'l-Ukab: 658
Rabve tepesi: 94, 1110, 111
Racû isimli hükümdar: 524
Râdî (Abbasi halifesi): 221
Radiye (Sultan Şemseddîn'in kızı): 406, 407
Râfi b. Ebû Ömer b. Ânid b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. Neccâr: 121
Râfîzî haydutlar: 367
Râfîzî [=Râfidî] ve Râfîziler: 76, 177, 201, 215, 270, 274, 308, 368, 369, 372, 634
Râfîzîlerin sultanı Mes'ûd: 367
Rahba şehri: 635
Rahbeti Mâlik b. Tavk Kalesi: 78
rahibe: 339
rahîp abası: 338
rahîp: 338, 339, 340
rahipler: 91
rahle: 439
Rahman: 468
Rahmet dağı: 167
Râkid Deniz: 609
rakkaseler: 156
raks: 280, 296
Ramazan ayı: 94, 401
Ramazan bayramı: 24, 281, 491
Ramazan orucu: 639, 646
Râmedev: 542
Râmeyn: 225
Râmiz [=Râmehürmüz]: 190
Ramlé: 69, 272
Râşid (Abbasi halifesi): 221
Ratan: 382
ratl: 453, 457, 485, 592, 611
Ravda adı verilen mesire: 46
Ravda Mukaddese [=Kutlu Bahçe, Peygamber Türbesi]: 120
Ravda-i Mutahhara; Ravza-i Mutahhara: 65, 131
Ray Câlansî [=Kral Câlansî]: 535
Rây Kenbîle: 465, 466, 471
raybûl: 399, 448, 489
Re's-i Devâir [=Devâir bur-nu]: 238, 271

Re's-i Ebû Muhammed [=Ebû Muhammed burnu]: 271
 Rebî b. Süleyman Murâdî: 210
 Rebî Ribât: 154, 155
 Recâ: 198
 Recebî: 638
 recm: 454
 rehberler: 501
 resim: 614
 resmi geçit: 528
 resmi tören: 668
 Resûldâr: 495
 Resulullah'ın tası: 55
 Revâk: 182
 Revhâ: 133
 revnak: 337
 Rey: 225
 reyhan: 337
 ribât: 55, 146, 199, 229, 366
 ribâtlar: 188
 Ribâtü'l-Feth: 336
 Ribâtü'l-Muvaffak: 143
 Ribâtü's-Şarabî: 149
 Ribâtü's-Sidre: 142
 Rifâî [=Küçük] dergâh: 286
 Rîga ahalisi: 29
 Rîgî: 29
 rikâbî kılıç: 517
 rikak [=yufka]: 434
 riştâ [=erişte]: 313
 Rohl: 631, 632
 Roma: 294, 336
 Ronda Kalesi: 655
 Ronda: 658
 Rubîl: 70
 rubûî [=çeyreklik]: 547
 rûgân [=yağ]: 302
 ruhban: 340
 Rûhuddîn: 201
 Rum [=Hristiyan] dili: 465
 Rum cüce: 293
 Rum Çölü: 199
 Rum delikanlılar: 290
 Rum diyarı: 273
 Rum hükümdarı: 98, 124
 Rum kasabası: 307
 Rum prensesleri: 321
 Rum prensi: 333
 Rum; Rumlar: 98, 273, 274, 279, 292, 293, 297, 309, 311, 316, 321, 323, 330, 331, 332, 335, 338, 339, 340, 342, 546
 Rumeyse: 152

Rumlu [=Anadolulu] Şihâ-beddîn: 510
 Rummân: 43
 Rus dağları: 330
 Rus ülkesi: 317
 Rusâfe Câmîi: 221
 Ruslar: 330
 Rusus: 84
 Rükhabâd nehri: 211
 Rükhabâd: 200
 Rükneddîn (Sultan Celâled-dîn'in oğlu): 412
 Rükneddîn (Sultan Şemseddîn'in oğlu): 406
 Rükneddîn Acemî Tevrîzi: 157, 186
 Rükneddîn b. Kavba' Tûnusî: 53
 Rükneddîn Ebu's-şeyh Şemseddîn b. Bahâeddîn Zeke-riyya Kureşî: 381
 Rükneddîn Kureşî Multânî: 420
 Rükneddîn Zekerîyyâ: 31
 rûsûm vergisi: 505
 rûtbeli kapıkulu: 320
 rûzgâr: 32
 Sa'd b. Ebû Vakkas: 174, 215
 Sa'd b. Ubâde: 108
 Sa'lebiye: 173
 Sabah namazı: 37, 47, 538, 633, 638, 646, 667
 saban demiri: 469, 524
 Sabartâ [=Isparta]: 277
 Sâbit Bunânî: 634
 sabun: 47, 76
 sâbûniye denilen tatlı: 388, 508
 Sâbûr: 615
 saç topuzu: 449
 saç: 256
 sadak: 28, 670
 sadaka: 58, 433, 446, 562, 591
 Sâdî (şair): 39
 Sâdî (ölçü): 491
 Sadr Ebu'l-Hafs Bekrî: 345
 Sadreddîn Gumârî: 117
 Sadreddîn Kuhrânî: 402
 Sadreddîn Süleyman Mâlikî: 39
 Sadr-ı Cihân Kadî Hân: 418
 Sadr-ı Cihân Nâsireddîn Huvârezmî: 430, 492

Sadr-ı Cihân Sâgarci: 628
 Sadr-ı Cihân Kemâleddîn Muhammed b. Burhân Gaznevî: 404, 492
 sadr-ı cihân [=başvezir]: 179, 363, 396, 404, 456, 493, 627
 Safâ ile Merve: 125, 135, 142, 144, 234
 Safâ Kapısı: 143, 153
 Safakus beldesi: 24, 25, 26
 Safâkuslu Burhâneddîn: 53
 Safiyyüddîn Taberî Mekki: 242
 Safrâ (yer ismi): 133, 134
 Safran: 299
 Sagangû: 666
 Sâgânî: 201
 Sâgar nehri: 532
 Sâgar [=Songarh] şehri: 532, 533
 sâha: 531
 sahan: 626
 Sâhib İzzeddîn Kalânîsi: 113
 Sâhib-i devât [=başkâtip] Emir Nukbiye Devâdar: 497
 sâhib-i divan: 617, 618
 Sâhibü'z-Zamân Türbesi: 228
 sâhibü'l-bahr [=bahriye nâzırı]: 602
 sâhibü'l-alâme [=mühürdar]: 355
 Sâhibü'l-haber: 158, 363
 Sahih-i Buhârî: 115
 Sahih-i Müslim: 109
 Sahnâ: 635
 sahra: 267, 272
 Sahre: 64
 Sahur: 165
 Sahyûn kalesi: 85
 Sahyûn şehri: 85
 Said [=Yukarı Mısır] bölgesi: 31, 46, 49, 55, 59, 638, 666
 Said b. Ali Cezûli: 68
 Said Hindî: 155
 Said Merrakeşî Kefî: 128
 Said şehirlerinden Adfû: 272
 Said yolu: 55
 Saidü's-Süedâ Hankah: 213
 Saidü's-Süedâ Tekkesi: 118
 sakal: 339, 341, 364, 455, 469, 546, 581, 597
 sakalar: 46
 sakankûr: 381

Sakarî: 298
 Sakarya: 298
 Sake's-Sultân: 470
 saki: 328
 sakız: 257, 666
 sakûra: 367
 sal: 579, 585
 Salâhaddîn b. Eyyûb: 65
 salâhiye kumaşı: 514
 salamura limon: 539
 Sâlârûd; Sâlâr: 118: 511
 salep: 489
 Sâlih Mescidi: 53
 Sâlih Peygamber: 69, 119
 Sâlihiye halkı: 109
 Sâlihiye: 61, 109
 Sâlim b. Abdullah Hindi: 244
 Sam yeli: 119, 377
 saman: 301, 329, 445, 464, 466, 469
 Samanyolu: 18
 Sâmerâ: 228
 Sâmerri Mescidi: 533
 Sâmerri: 504
 Sâmile: 381
 Samsâmiye Medresesi: 104
 Samsâmiye: 106
 samur kürk: 329, 347, 357
 samur: 325, 326
 San'a: 240, 243
 Sanameyn köyü: 117
 sanbûk denilen küçük kayıklar: 245, 246, 252
 sancak: 160, 161, 476, 491, 493, 546
 sandal ağacı: 610
 sandal: 570, 633, 680
 sandalet: 248, 569
 sandal-ı mukasrî denilen esans: 465, 570
 sandalye: 256, 355
 sandık: 429
 sanduka: 338, 372
 Sansara ırmağı: 667
 Sanûb [=Sinop] limanı: 309
 Sanûb Câmii: 308
 Sanûb [=Sinop]: 307, 308, 310
 Sarâ [=Saray]: 319
 Sârak Câtâ: 675
 sarâkino (sarazen): 340
 saray bahçeleri: 479
 saray kâtipleri: 604
 Saray şehri: 49
 Saraycık: 343

sardalya salamurası: 570
 sardalya: 251
 Sarf Kapısı: 487
 sargı: 279, 601
 sarık: 29, 53, 247, 248, 266, 268, 308, 349, 356, 439, 521, 524, 539, 549, 557, 559, 569, 589, 593, 603, 670, 671, 673, 679, 684
 Sârımuddîn b. Şeybânî: 84
 sarnıçlar: 239, 244
 Sarraf: 349
 Sarsar: 543, 634
 Sarsarı: 543
 Sârû Bek: 312
 Sarû ırmak: 49
 Saruca Bey: 341
 Saruca Rumî: 331
 Sârûhân: 294
 Sâtibûk: 223
 satır: 327
 Sâva: 185
 savaşı gemisi: 542, 552
 savm [=som]: 329, 330
 Sayda: 70
 sayhânî cinsi hurma: 272
 sayvan: 439, 447, 473, 493, 501
 sayyâh [=feryatçı]: 296
 saz takımı: 443, 605, 621, 624, 625
 sazdan örme kâse: 626
 sâzendeler: 222
 sazlık: 478
 sebeniyye [=Mağribe özgü bohça]: 567
 Sebîk Mağarası: 582
 Sebîke dağı: 658
 Sebîr dağı: 147
 Sebr [=Sarı] nehir: 612
 Sebt: 307, 622, 651, 659
 sebze: 247, 290, 302, 547
 Sebzvâr: 367
 seccade: 47, 355, 356, 428
 sedef hastalığı: 528
 sedef: 20, 269, 541
 Sedidüddîn: 116
 sedir ağacı: 390, 518
 sedir unu: 666
 sedir: 248, 256, 288, 291, 324, 327, 443, 488, 603
 seferberlik: 628
 Sehl b. Abdullah Tüsterî: 186, 188
 Sehl b. Abdullah: 190, 191

Sehl b. Hanzala: 108
 Selâ vadisi: 336
 Selâ: 645, 655, 659, 660, 663
 Selâm Kapısı: 30, 120, 121, 124
 Selâm Merasimi: 604
 Selâme b. Bahâeddîn: 126
 Selmân-ı Fârisî: 131
 Selsebil: 94
 semâ ve sufi rakısı: 566
 Semek Körfezi: 584
 Semennûd: 43, 638
 semer: 298, 311, 601
 Semerkand: 351, 352, 353, 358, 361, 362, 363, 387, 408, 686
 Semerkandlı Emir Mübârek Şâh: 387, 486, 493
 Semerkandlılar: 362
 Semhel: 513
 Semizotu: 643
 Semnânî Şemseddîn: 441
 Semnânî Ziyaeddîn: 455
 Semûd kavmi: 119
 Semûm [=Sam] yeli: 119
 semûsek: 388, 434, 508
 Senbel [=Sunbel] eyaleti: 393
 Sencer (Mâh-i Hak'ın kardeşi): 415
 Sendâbûr adası: 530
 Sendâbûr fethi: 552
 Sendâbûr körfezi: 553
 Sendâbûr: 244, 272, 536, 538, 539, 552, 553, 554
 Sendebet [=Sonpat] şehri: 415
 Sendemûr hamamları: 73
 Seniyye: 118
 sepet: 556
 Serâ [=Saray] şehri: 311, 330, 348
 Serâ [=Saraycık]: 508
 Serâ Berke: 342
 Serabdâlân: 367
 serâçe; serâce [=çadır çiti]: 359, 439, 442, 436, 501
 Serahs: 368, 372
 Sercâmedâr büyük bey Kabûla: 501
 serçe: 240, 258
 Serdâniye [=Sardunya] adası: 642
 Serdivitdâr [=Başkâtip] Melik Nûkbiye: 456
 seren direği: 547, 585

Serendîb [=Seylân]: 297, 564
 Serendîb dağı: 209, 577, 582, 584
 serhâ: 602
 serîd [=tirit]: 278
 Seriyîyü's-Sakati: 199, 221
 Serkdîvâr adıyla bilinen köşk: 455
 Sermin: 76, 77, 636
 serpuş: 276, 514
 Sersefi: 396, 471, 484
 serşüsti [=başsuyu, ikramiye] parası: 429
 sert ayakkabı: 670
 Sertîz: 358, 378
 Serû: 478, 509, 511
 setâirîn: 452
 Setî: 613
 Sevâde: 61
 Sevâhil bölgesi [=Doğu Afrika]: 249
 Sevâkin adası: 239
 Sevâkin Sultanlığı: 239
 Sevîk boğazı: 134
 Sevilla: 115
 Sevr dağı: 147
 seylân denilen bir tür şerbet: 184, 259
 Seyfeddîn Altuntaş: 85
 Seyfeddîn Bahâdûr: 589
 Seyfeddîn Cûbân [=Çoban]: 117
 Seyfeddîn Gadâ: 446
 Seyfeddîn Kalâvun Sâlihî: 51
 Seyfeddîn Kâşif: 157
 Seyfeddîn Tenkîz: 65
 Seyfeddîn Utayfa b. Ebi Nümeyy: 145, 161
 Seyfiye Medresesi: 59
 Seyfûddevlî: 78
 Seyhun: 49, 319
 Seylân adası: 209, 569, 577, 580, 581
 Seylân Hükümdarı: 578, 593
 Seylân kıyıları: 555
 Seylân: 539, 546
 Seylânlılar: 578
 Seyyah İbn Cübeyr Ebû Hüseyin: 94, 217
 Seyyid Ebu'l-Hasan: 552
 Seyyid Muhammed Mûla: 38
 Seyyid Nâsreddîn Mutahhar Evherî: 502
 Seyyid Şerîf İbn Abdülhamîd: 324, 326

Seyyid-i Ecell: 372
 Seyyidü'l-hüccâb: 453
 Sîbâye: 350
 Sîbeveyh: 185
 sıcak su kaynakları: 318
 Sicicân [=Sicgan]: 313
 Sicilmâsa hurması: 686
 Sicilmâsa şehri: 617
 Sicilmâsa tacirleri: 660
 Sicilmâsa: 660, 663, 686
 Sicilmâsalı Hacı Muhammed b. Saîd: 685
 Sicistan ahalisi: 267
 Sicistan: 370
 Sidre Kapısı Köşesi: 143
 Sidretü'l-Müntehâ: 49
 Sıffin: 107
 sığır derisi: 580
 sığır eti: 668
 sığır: 69, 265, 362, 419, 447, 580
 sıhâf: 93
 sihirbaz: 526
 Siyhûn: 344
 Sıkatü'l-mülk Alâeddîn Mısırlı: 431
 sikke: 464
 silâh: 257, 281, 310, 335, 355, 428, 451, 465, 468, 474, 475, 481, 483, 497, 557, 576, 589
 silâhdâr: 428
 silâhdâriyye tayfası: 672
 sim: 355
 simli ipek: 346
 simli ok tirkeşi: 513
 simli hil'at: 490
 simli serpuş: 632
 Sîn [=Çin]: 297
 sincap: 325, 329
 Sincar ahalisi: 231
 Sincar: 231
 Sînhâca: 253
 sini: 440
 Sînkeln diye bilinen Sînuşsîn [=Kanton]: 547, 612, 618, 619
 Sinop: 307, 309
 Sint emiri: 471
 Sint nehri: 49, 377, 381, 383, 384, 385, 479
 Sint Sâmiresi: 394
 Sint valileri: 385
 Sint valisi Kutbûlmülk: 494, 499

Sint: 31, 360, 363, 371, 372, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 384, 386, 404, 410, 413, 419, 420, 442, 453, 458, 459, 467, 479, 480, 483
 Sint'in merkezi Multân: 316
 sipâhsâlâr: 609
 Sipâhsâlâr Emir Kutbeddîn Aybek: 404
 sır kâtipliği: 72
 Sîrâceddîn Ebû Hafs Ömer Kazvîni: 220
 Sîrâceddîn Ebû Abdullah Hüseyin b. Ebûbekir Mübarek b. Muhammed b. Yahyâ b. Ali b. Mesih b. Umran Rebîî Bağdâdî Zebîdî Hanbelî: 115
 Sîrâf denilen ve Kays adıyla da bilinen şehri: 269
 Sîrhân oğlu Ahmed: 525
 Sîrî şehri: 398, 442, 443, 444
 sırık: 334
 sirke: 50, 92, 247
 sırma: 327, 372, 428, 433, 495
 sırmalı gömlek: 490
 sırmalı ipek: 321, 605
 sırmalı ipek sancaklar: 501
 sırmalı keten giysiler: 492
 sırmalı kumaş: 428
 sırmalı tirkeş: 514
 sırt örtüsü: 557
 sırtlan: 60
 Sîryâkus semti: 53
 Sîryâkus Zaviyesi: 650
 Sîryâkûs: 51
 Sîs: 84
 Sisâdsâle: 375
 sıtma: 23, 592
 Sitt-i Zâhîde: 234
 Sivas şehri: 285, 286
 Sivesitân: 371, 378, 381, 382, 383
 siyah elbiseler: 491
 siyah kadınlar: 666
 siyah yün: 37
 siyah: 249, 559
 Siyahlar ülkesi: 665, 666
 Siyahlar (Zenciler): 660, 668, 671, 675, 677, 680, 681
 Siyahların hükümdarı: 629
 sıyrâc: 363
 sofrâ: 439
 soğan: 388

sohbet kemeri denilen özel
kuşak: 265
somaki mermer: 337
sopa: 581
sorguç: 321
su arkları: 333
su ağırları: 677
su depoları: 172
su havuzu: 307
su kabı: 258
su kaynağı: 583
su kuyusu: 77
su testisi: 37
su tulumları: 267
sucular: 118
Sudaniler [=batıdan doğuya
tüm Orta Afrika siyahıları]:
559
Sudkâvân şehri: 595
sudolapları: 75, 362, 532, 599
Sufî Abdülevvel b. Şuayb Sen-
cerî Ebu'l-Vakt: 220
Sufî Nizâmeddîn Bedâunî: 402
Sufî Râbia Adeviyye: 66
sufiler: 112, 157, 282
Suhâr: 262
Suhayb: 281
suhb: 60
sûk-ı tarbabad: 531
Sûku's-Sülesâ [=Salı Pazarı]:
220
Sukutra adası: 155
Sûlî: 550
Sultan Afrâsiyâb Atabek: 194,
225
Sultan Ahmed Şenûrâza: 562,
564, 572
Sultan Ahsen Şâh: 468, 590
Sultan Alâeddîn [=Keykubat]
Rûmî: 274
Sultan Alâeddîn Muhammed
Şah Halacî: 413
Sultan Alâeddîn Tarmaşîrîn:
353
Sultan Alâeddîn'in Oğlu Sul-
tan Kutbeddîn: 416
Sultan Alâeddîn'in oğulları:
Hızır Hân, Şâdî Hân, Ebû-
bekir Hân, 414
Sultan Bedreddîn: 284
Sultan Câmîi: 221
Sultan Cemaleddîn: 538, 539,
553
Sultan Davud: 572

Sultan Ebû İnân: 19, 52
Sultan Ebû İshâk: 200, 205,
206, 208, 225, 360
Sultan Ebû Muhammed b.
Nebhân: 262
Sultan Ebû Saîd: 143, 170, 177,
204, 430, 634
Sultan Ebu'l-Haccâc Yusuf b.
Sultan Ebu'l-Velîd İsmail b.
Ferec b. İsmail b. Yusuf b.
Nasr: 657
Sultan Fahreddîn: 596, 599
Sultan Gıyâseddîn Bahâdûr
Bûra: 464
Sultan Gıyâseddîn Balaban:
156, 400, 595
Sultan Gıyâseddîn Gûrî: 367
Sultan Gıyâseddîn Tuğluk
Şah: 420
Sultan Hadîce: 593
Sultan Hudâbende: 232
Sultan Husrav Hân Nâsirud-
dîn: 418
Sultan Hüseyin: 360, 361, 369
Sultan Kerkerî: 685
sultan köşkü: 327
Sultan Kutbeddîn: 400, 455,
485, 508, 525
Sultan Kutbeddîn'in kabri: 505
Sultan Mağarası: 582
Sultan Mahmud b. Sibûk
Tikin'in [=Sebûk Tekin]:
376
Sultan Melik Zâhir: 602
Sultan Mes'ûd: 368
Sultan Muğîs: 253
Sultan Muhammed Hudâben-
de: 222
Sultan Muhammed Şâh: 419,
464
Sultan Muhammed Uzbek:
346
Sultan Muizziddîn: 411, 412
Sultan Mucâhid Nureddîn
Ali: 242
Sultan Nâsiredîn b. Şemsed-
dîn: 406
Sultan Nûreddîn Medresesi:
106
Sultan Orhan: 289
Sultan Osmercûk: 297
Sultan Rûkneddîn b. Şemsed-
dîn: 406
Sultan Salâhaddîn: 70

Sultan Süleyman: 308
Sultan Şemseddîn Lelmiş: 156,
401, 405, 408
Sultan Şerif Celâleddîn: 586
Sultan Şihâbeddîn: 405, 423,
563, 566, 571, 572, 573, 574
Sultan Tarmaşîrîn: 364, 502
Sultan Tugay Tûmûr: 368
Sultan Yenenc [=Yınanç] Bek:
280
Sultan Zâhir: 606
Sultânbur [=Sultanpur]: 524
Sultaniye: 225
Sumatra: 602, 605, 632
sunbûk [=küçük bir tekne
türü]: 271
Sunurkâvân [=Sonargânu]:
596, 600
Sûnusa (Sonisa): 286
Sûr kasabası: 259
sur: 274, 275, 281, 294, 297, 342,
362, 587, 605, 607
Surdâk [=Suğdak]: 319
Surdak limanı: 27
Suriye Arapları: 446
Suriye bölgesi: 72
Suriye: 41, 62, 69, 71, 89, 92,
274, 277, 278, 282, 284, 286,
287, 289, 306, 340, 342, 368
Sûrmâ: 199
Sûru'l-Arab [=Arap Suru]: 652
Sûsa kasabası: 24
susam yağı: 363, 532, 539, 595,
643
susam: 392, 395
Suveyd [=Suwaid veya Suadi-
va]: 555
Sûfâle şehri: 249
Sûfyân Sevrî: 100
Sûheyl adında genç bir hiz-
metkâr: 477
Sûheyl arazisi: 655
Sûheyl b. Abdullah Tüsterî:
634
Sûheyl Kalesi kumandanı: 655
Sûheyl: 655
Sûkeyne: 215
Süleyman b. Abdülmelik: 124
Süleyman Bâdîşah: 305
Süleyman Bek: 289
Süleyman Hân: 441
Süleyman Mânâyek: 566, 570
Süleyman Paşa'nın oğlu İbra-
him Bek: 307

Süleyman Peygamber: 70,
123, 337
Süleyman Safedî Şâmî [=Suri-
yeli]: 548
Süleyman Şah: 307, 414
Sülûk: 582
sülûsî [=üçte birlik]: 547
Sünbül adlı hizmetkâr: 474
Sünbül Camedâr: 521
Sündile: 476
Sünniler: 666
sûrahi: 439
sürme: 55, 557
Sürü: 329
Sürücüler: 54
süs eşyası: 321, 567
süt: 30, 60, 73, 79, 93, 173, 182,
188, 239, 247, 255, 256, 257,
313, 318, 344, 354, 363, 539,
556, 575, 579, 597, 643, 663,
666, 680, 681, 684, 685
süvari: 334, 368, 467, 481, 482,
516, 518, 538, 553, 585, 587,
628
Süveyd adaları: 563
Süveyş yöresi: 126
Şa'bân b. Ebû Kasım: 48
Şabbâre denen kayıklar: 222
Şâdi Hân: 415, 417
Şâfiî başkâdlığı: 105
Şâfiî bilgileri: 105
Şâfiî fıkıhçısı Abdullah: 237
Şâfiî hatibi Ebûbekir: 311
Şâfiî imamı Şihâbeddîn b.
Burhân: 152
Şâfiî kadısı Cemaleddîn
Muhammed b. Abdurrah-
man Kazvinî: 104
Şâfiî mezhebi: 39, 48, 53, 102,
106, 205, 245, 249, 269, 538,
543, 604, 639, 646
Şâfiiler: 105
Şâfiilere bakan Takıyyuddîn
Sâiğ: 636
Şâfiilerin başkadısı Takıyyud-
dîn b. Sübkî: 636
Şâfiîye medresesi: 102
Şâh Afgan: 480
Şâh Bek: 303
Şâh Kapısı: 399
şahadet zinciri: 583
Şair Ebû İshâk Sâhili: 679

Şair Ebu'l-Vehş Sebu' b. Halef
Esedî: 96
Şair İbnü'l-Münir: 97
Şair Nâbîga: 635
Şair Sa'dî: 211
Şair Şerefüddîn b. Uneyn: 95
şakşâk başı: 673
şal: 554
Şâliyât: 244, 554
şalvar: 247, 248, 252, 282, 341,
557, 603, 671, 679, 683
Şam [=Suriye ve Lübnan]
diyarı: 74, 273, 274, 344, 635
Şam: 39, 51, 58, 59, 61, 69, 71,
75, 76, 78, 84, 89, 90, 91, 96,
97, 98, 100, 106, 114, 115,
118, 119, 126, 131, 134, 136,
139, 151, 154, 155, 166, 168,
169, 178, 191, 201, 232, 272,
305, 319, 344, 350, 372, 430,
522, 637, 643, 644
Şam kervanı: 639
Şam Köşesi: 138, 140, 141
Şam medreseleri: 650
Şâmâh (tahıl türü): 392
şamdan: 276, 287, 372
Şâmir b. Berrâc Hafâcî: 181
Şamlı hatip fakih Şemseddîn:
303
şânâb kumaşı: 514
şapka: 318, 339, 671
şarab: 332, 371
Şarâbişiiye adıyla bilinen
Mâlikî Medresesi: 94
şarap testileri: 629
şarap: 369, 371, 510, 549
Şarkıcılar Çarşısı: 531
şarkıcılar: 531, 619, 670
Şarkıcıların emiri: 531
Şaşıngâr [=Heştângâr]: 377
şâşnikîrlik görevi: 480
Şattî: 651
şatur [=gölgelik]: 432, 433,
466, 604
şaturdârlar: 508
Şavankâra: 440, 441
Şavankâralılar: 441
şavnuvîs [=evlendirme kâtibi]:
447
Şavr: 344
Şâvuş [=Çavuş]: 580
Şâziîye tarikatı: 32
Şebâ: 262
Şebbe: 633

Şeddâd b. Ömer: 162
şeftali: 137, 154, 665
Şehbâ Kalesi: 232
Şehbâ: 77, 232
Şehir emiri Ali Bek: 304
Şehir hatibi Ebû Abdullah
Sâhili: 656
Şehir kadısı Cemaleddîn Şerî-
şî: 73
şehir kadısı Ebû Ali Ömer b.
Abdürrefî', 640
şehir kadısı Ebû İbrahim
İshâk Cânâtî: 682
Şehir kadısı Fahreddîn
Osman: 546
Şehir kadısı Muhammed b.
Abdullah b. Yenûmar: 663
şehir kadısı Muhlis: 58
şehir kadısı Nureddîn Ali:
538
Şehir kadısı Şerif Emir Ali: 509
şehir mezarlığı: 667
şehitler kabristanı: 107
Şehre Hadra Kapısı: 175
şehriye: 313
Şehrullah: 473
Şehzâde Cevâd: 305
Şehzâde Muhammed: 423,
424, 425
Şehzâde: 427, 477, 609
şeker damıtma dükkânı: 57
şeker kamışı: 392
şeker suyu: 566
şeker: 278, 489, 508, 522, 585,
595, 612, 626, 667
şekerkamışı: 532, 542
şeki: 602
Şemseddîn b. Abdullah b.
Temmâm, Üstat İbrahim b.
Abdullah b. Ebû Ömer
Makdisî: 116
Şemseddîn b. Adlân: 53
Şemseddîn b. Kufî: 104
Şemseddîn b. Nakuvîş Mısıri:
667
Şemseddîn Büşenci: 387
Şemseddîn Endukânî: 440
Şemseddîn İsfahânî: 53
Şemseddîn Kulâhdûz: 533
Şemseddîn Mısıri: 342
Şemseddîn Muhammed b.
Ebu'z-Zehrâ Hakkârî: 116
Şemseddîn Muhammed b.
Mahmud b. Ali: 198

Şemseddîn Muhammed b. Sâlim Gazzî: 67
 Şemseddîn Sencerî: 347
 Şemseddîn Simnânî: 211
 Şemseddîn Sindî: 192
 Şemseddîn Tebrîzî: 447
 Şemseddîn Zehebî: 439
 şemsiye: 339
 Şenderuh: 655
 Şennîl nehri: 657
 Şenûrâza: 562
 Şerâbişîye Medresesi: 106
 şerbet: 256, 291, 372, 433, 434, 477, 487, 489, 490, 507, 556, 585, 610
 Şeref Cihân: 523
 Şerefi A'lâ: 103
 Şerefüddîn b. Abdürrahîm: 58
 Şerefüddîn b. Acemî: 83
 Şerefüddîn Demîrî: 57
 Şerefüddîn Ezrû'î Hûrânî: 117
 Şerefüddîn Huşşî: 637
 Şerefüddîn Musa: 192
 Şerefüddîn Tebrîzî: 617
 Şerefüddîn Zevâvî Mâlîkî: 104
 Şerefülmülk Emir Baht: 483, 496
 Şerefülmülk oğlu Tâhir: 480
 şer-i bender [=bender yarası]: 558
 Şerif Ali: 372
 Şerif Bağdâdî: 534
 Şerif Celâleddîn Ahsen Şâh: 468, 586
 Şerif Celâleddîn Kicî: 385
 Şerif Ebû Abdullah b. İbrahîm: 180
 Şerif Ebû Gurre: 177, 178, 180
 Şerif Ebû Muhammed Abdullâh el-Hasenî: 58
 Şerif Esedüddîn Rumeysî: 149
 Şerif Hüseyin: 284
 Şerif İbrahim: 471, 472
 Şerif Mansûr b. Ebû Nümeyy: 237
 Şerif Mecdüddîn: 211
 Şerif Muhyiddîn Yahyâ b. İbrahim b. Fellâh b. Muhammed İskenderî: 116
 Şerif Sâmerrî: 533
 Şerif Zeyd b. Ebû Nümeyy: 239
 Şetâ: 43

Şevâriku'l-Envâr: 201
 Şeybeoğulları Kapısı: 142, 143, 144
 Şeydâ: 596
 Şeyh(Hüsameddîn): 356
 Şeyh Abbas: 376
 Şeyh Abdullah Kefîf: 103
 Şeyh Abdurrahîm Kınâvî: 272
 Şeyh Abdülvâhid Mıknasî: 59
 Şeyh Ahmed b. Uceyl: 241
 Şeyh Ahmed Kûçük: 182, 286
 Şeyh Ahmed Rifâî: 107
 Şeyh Ahu'l-Ferec Zencânî: 199
 Şeyh Alâeddîn İbnü'l-Esir: 184
 Şeyh Ali b. Sehl: 198
 Şeyh Ali b. Sehl'in Zaviyesi: 196
 Şeyh Ali Haydarî: 461, 483
 Şeyh Atâ Evliyâ: 375
 Şeyh Azîzân: 364
 Şeyh Bahâeddîn Ebû Zekeriyâ Multânî: 190
 Şeyh Bedreddîn Nakkas: 240
 Şeyh Bedreddîn: 240, 343
 Şeyh Bistâmî: 396
 Şeyh Burhâneddîn A'rac: 393
 Şeyh Burhâneddîn Sagarcî: 598
 Şeyh Burkuî: 523
 Şeyh Celâleddîn Muhammed b. Ahmed Akşehrî: 143
 Şeyh Celâleddîn Semerkandî: 345
 Şeyh Celâlüddîn Ebû Haşim Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Hâşimî Küfî: 210
 Şeyh Cellûl: 482
 Şeyh Cemaleddîn Huvayzâî: 53
 Şeyh Cemaleddîn Sâvî: 42
 Şeyh Danyal Acemî: 143
 Şeyh Ebû Abdullah b. Haffîf: 209, 579, 580, 584
 Şeyh Ebû Abdullah el-Mürşidî: 36
 Şeyh Ebû Abdullah Fâsî: 30
 Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed: 127
 Şeyh Ebû Ahmed Çiştî, 370
 Şeyh Ebû Ali Ömer: 658
 Şeyh Ebû Dülef Muhammed: 267

Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî: 203, 211, 546, 618
 Şeyh Ebû Medyen: 107, 642
 Şeyh Ebû Mehdî İsa b. Harzûz Mıknasî: 128
 Şeyh Ebû Muhammed b. Ebû-bekir İsa: 253
 Şeyh Ebû Muhammed San'ânî: 241
 Şeyh Ebû Turab Nahşebî: 353
 Şeyh Ebû Yezid Bistâmî: 373, 374
 Şeyh Ebu'l-Abbâs b. Abdüz-zâhir'in tekkesi: 58
 Şeyh Ebu'l-Abbâs Rifâî Hazretleri: 183
 Şeyh Ebu'l-Haccâc Aksurî: 272
 Şeyh Ebu'l-Hasan Aksarâyî: 265
 Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzili: 32
 Şeyh Ebu'l-Hasan Zeylâî: 242
 Şeyh Ebu'l-Hasan: 31
 Şeyh Ebu'l-Velid: 242
 Şeyh Ebu'r-Rebî Süleyman b. Davud Askerî: 655
 Şeyh Ebûbekir: 253
 Şeyh Ebûbekr Acemî: 55
 Şeyh Ebû'l-Hasan Şâzili: 58
 Şeyh Fahreddîn: 551
 Şeyh Feridüddîn Bedâunî: 393
 Şeyh Fetiḥ Tektûrî: 42
 Şeyh Halife: 30
 Şeyh Hasan: 193, 225, 353, 355, 634
 Şeyh Haydarî: 461
 Şeyh Hûd: 458, 459, 460
 Şeyh İbn Nu'mân: 43
 Şeyh İbrahim: 529
 Şeyh İbrahim'in tekkesi: 642
 Şeyh İmâdeddîn: 466
 Şeyh İzzeddîn Rifâî: 293
 Şeyh Kemâleddîn b. Abdullâh Gârî: 512
 Şeyh Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî: 401
 Şeyh Kutbeddîn Haydar: 373
 Şeyh Kutbeddîn Nisâbüri: 373
 Şeyh Lukmân Serahsî: 372
 Şeyh Mahmûd Kubbâ: 402
 Şeyh Mecdüddîn: 199

Şeyh Merzûk'un kabri: 40
 Şeyh Merzûk'un zaviyesi: 40
 Şeyh Mevdûdî Çiştî: 370
 Şeyh Muhammed Batâihî: 316, 317
 Şeyh Muhammed Nâkavrî: 538
 Şeyh Muînuddîn Bâharzî: 522
 Şeyh Muzafferüddîn: 311, 313, 314, 315
 Şeyh Necîb: 565
 Şeyh Necmeddîn Asfûnî: 235
 Şeyh Necmeddîn Kübrâ: 345
 Şeyh Nizâmeddîn Bezvânî [=Bedâunî]: 423
 Şeyh Nûreddîn Ali: 59
 Şeyh Osman: 580, 581
 Şeyh Receb Burkuî: 157
 Şeyh Receb Nehr-i Melikî: 314
 Şeyh Rûkneddîn: 387, 424, 458, 459, 467
 Şeyh Sa'dî: 211
 Şeyh Saîd b. Ali: 683
 Şeyh Saîd Bicâî: 90
 Şeyh Saîd Hindî: 155
 Şeyh Saîd Mekki: 375
 Şeyh Seyfüddîn Baharzî: 352
 Şeyh Süleyman Şîrâzî: 637
 Şeyh Şâzîlî: 53
 Şeyh Şemseddîn Felevî'nin tekkesi: 40
 Şeyh Şemseddîn Kerden Burîdâ: 358
 Şeyh Tâceddîn Rifâî: 67
 Şeyh Tayyâr Saâdet Harrânî: 143
 Şeyh Uryân: 522
 Şeyh Ya'kûb: 293
 Şeyh Yahya: 286
 Şeyh Yâkût Habeşî: 31
 Şeyh Zahirüddîn Zencânî: 397
 Şeyh Zencânî [Ahu'l-Ferec diye de bilinir]: 199
 Şeyh Zerkûb: 210
 Şeyh Ziyaeddîn: 455
 şeyh: 43, 46, 59, 320, 432, 434, 508, 536, 637
 Şeyh efendi: 373
 Şeyh-i Kebîr [=Büyükle Ustâd]: 580
 Şeyhler Şeyhi Rûkneddîn: 438
 Şeyhu'l-Huddâm [=Hizmet-kârbaşı]: 126

Şeyhu's-Şuyûh Rûkneddîn: 158
 Şeyhülislâm Kemaleddîn Abdullah İsfahânî: 617
 şeyhülislâm: 511, 619, 620, 621
 Şeyhülmeşâyih: 636
 Şeyhzâde Harbâvî: 235
 Şeyhzâde Horasanî: 206, 311
 Şeyhzâde Isbahânî: 534
 Şeym Mağarası: 584
 şeytanlar: 661
 Şî' b. Ali denilen geçit: 133
 Şifâ: 128
 Şihâbeddîn Ahmed Câm: 198, 371
 Şihâbeddîn Ali Recâ: 198
 Şihâbeddîn b. Cehbel: 103
 Şihâbeddîn Kâzerûnî: 436
 Şihâbeddîn Nüveyrî: 152
 Şihâbeddîn Taberî: 639
 şihna; şihne (zaptiye başı): 407, 422
 Şî mezhebi: 202, 222
 Şîler: 179, 308
 şîir: 677
 şillîr türü tekne: 553
 sıra: 93, 256, 313, 328
 Şiraz ahalisi: 204
 Şiraz hükümdarı Ebû İshâk: 203
 Şiraz kadısı Mecdüddîn: 202, 440
 Şiraz: 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 211, 212, 225, 276, 286, 360, 377, 440, 634
 Şirazlı Celâleddîn: 623
 Şirazlı fakihler: 211
 Şirazlı Şeyh Osman: 580
 Şirazlılar: 200, 203, 204, 206, 208, 210
 şîr-i mâhî [=balık türü]: 258
 şîrînbâf kumaşı: 514
 Şışkar: 316
 Şit: 584
 Şöl [=Şûl, Sul yahut Çul] kabilisi: 212
 şölen ve düğün yemekleri: 509
 Suayb Peygamber: 70
 Suayb Peygamber'in kızı: 70
 Subeyke: 146
 Şuğrubukâs Kalesi: 85

şurbedârlar [=meyve suyu ve içki sunanlar]: 434, 447, 537
 şuttâr: 367
 Şüme'y'âniye: 102
 taâm-ı âmm: 433, 434
 taâm-ı hâs [=özel sofrâ]: 433
 tabak: 322, 346, 626
 tabbâhlar: 507
 Taberiye şehri: 70
 taberzin [=küçük, baltamsı silah]: 429
 Tâbiîn [=Sahâbe'den sonraki ilk]: 186
 tabut: 294
 Tâc Ebû İshâk: 235
 Tâcbûra: 521
 Tâceddîn b. Hannâ: 53, 55
 Tâceddîn b. Köyük: 235
 Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî: 483, 484
 Tâceddîn İsfahânî: 602
 Tâceddîn Mahmud: 198
 Tâceddîn Rifâî: 286
 Tâceddîn Sultan Öyüki: 304
 tacirler: 238, 249, 621, 632, 685
 Tâciülmülk Nusret Hân: 472
 taç: 326, 333, 355
 Tâdela ahalisi: 681
 tadyîf: 648
 tafal [=kil sabunu]: 363
 Tâhâ ve Yâsîn Hanedanı: 468
 tahlî: 60, 249, 367, 457, 465, 474, 556, 612, 647, 686
 Tâhir Muhammed Şâh: 372
 tahiyyetü'l-mescid namazı: 30
 taht: 315, 319, 327, 335, 338, 431, 432, 439, 443, 448, 449, 610
 tahta kadeh: 322
 tahta kaşık: 291, 346
 tahta köprücükler: 27
 tahta köprüler: 297
 tahta merdiven: 337
 tahta perde: 602, 603
 tahta sur: 605
 tahtâniyât [=altlık]: 603
 tahtrevan: 257, 449, 459, 490, 501
 Tâi (Abbasi halifesi): 221
 Tâifliler: 145
 Taizz: 242
 Takbuğâ Bey: 353
 tak: 433, 575, 581, 601

Takıyyüddîn b. Abdülmuhsin Vâsîfî: 182
 Takıyyüddîn b. Sirâc'ın zaviyesi: 58
 Takıyyüddîn İbn Dakikî'l-İ'd: 53
 Takıyyüddîn İbn Teymiyye: 104, 439
 Takıyyüddîn Mısırî: 152
 takke: 276, 277, 598
 Taklid: 29
 tâlam: 539
 Talha b. Ubeydullah: 186, 634
 Talhatü'l-Abdülvâdi: 637
 Tâlîş: 223
 Tâna: 244
 Tanca: 21, 154, 235, 622, 651
 tapınak [=pagoda]: 618
 Tarabad: 401
 tarçın: 549, 601
 Tarfâvî: 213
 tarîda: 553
 Tarîf hâdisesi: 634
 Tânk b. Ziyâd: 652
 tarikat kütükleri: 282
 tarla: 297
 Tarmaşîrîn: 354, 356, 357, 358, 359, 360, 362
 Tarnâ: 385
 tas: 37, 487
 Tasavvuf dili: 30
 tasavvuf hırkası: 67
 tasavvuf kitapları: 646
 Tasavvuf: 46
 Tâserehlâ: 661
 tâsergant: 666
 Tâ-sîn: 33
 Tâ-Sîn-Mîm: 33
 Tâş Hatun: 204, 208
 taş yontucusu: 65
 taş: 553
 taştârlar: 508
 Tatar askerleri: 223
 Tatar azgını Kazân: 78
 Tatar Bencî [=Bengi yahut Binici] lakaplı Melik İbrahim: 476
 Tatar beyleri: 201
 Tatar hükümdarı Kazan: 232
 Tatar İbrahim: 476
 Tatar kavmi: 201
 Tatar ordusu: 522

Tatar Tinkiz'in oğlu Hülâvun [=Hülagu]: 382
 Tatar yağması: 178
 Tatar: 350, 351, 352, 361, 362, 374, 409, 420, 613
 tatlılar: 191, 490
 tavaf: 127, 128, 138, 139, 140, 141, 150, 153, 154, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 169
 tavâfû'l-kudûm [=geliş tavafı]: 135
 Tavâlisî Ülkesi: 609
 Tavas Kalesi: 281
 Tavas: 281
 tavla: 301
 tavşan eti: 308
 avuk yumurtası: 581
 tavuk: 191, 247, 310, 334, 388, 434, 502, 539, 565, 566, 579, 595, 613, 617, 666, 681
 tavus tüyü: 118, 321, 427
 Tayf adası: 266
 Taylân Hacıb: 72
 taylasan: 671
 Taytuğlı Hatun: 319, 320, 322, 346
 Tâze [=Taza] şehri: 642
 tâzzert denilen balığ: 258
 tebahhur: 594
 Tebl b. Kubeyş b. Cemmâz: 250
 Tebriz: 87, 190, 225, 226, 227, 232, 293, 304, 493
 Tebrizli Şeyh Celâleddîn: 596
 Tefsîrâ fi'l-fık: 24
 Tebûk Savaşı: 119
 Tebûk: 118, 119, 639
 Tedmur şehri: 635
 Tegâzzâ köyü: 660
 teheccüd [=gece namazı]: 513
 Tekeddâ kadısı Fakih Muhammed b. Abdullah: 685
 Tekeddâ: 681, 682, 683, 684, 685
 Tekfûr: 335
 tekke şeyhi: 67
 tekke: 41, 46, 51, 58, 85, 89, 90, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 293, 294, 295, 300, 301, 302, 303, 307, 311, 314, 316, 338,

352, 375, 489, 509, 513, 522, 529, 532, 535, 538, 546, 597, 599, 618, 619, 623, 638, 658
 tekne: 265, 277, 310, 337, 343, 478, 535, 549, 568, 599, 602, 625
 Tekritli Muhammed Dûri: 380
 Tekşif: 661, 662
 tel şehriye: 556
 Telâdîb [=Taladib veya Tula-du]: 555
 Teledumetî [=Tilladumati]: 555
 Telemdi: 565
 Teling [=Telingâna, Tiling] eyaleti: 472, 479, 511, 530
 Telingli Saâde: 528
 telis: 661
 tellal: 334, 572
 Temîm Dârî: 125
 temîsende [=kırba]: 439
 temr-i hindî [=hint hurması]: 592
 Temür Şürbedâr: 476
 Ten'im yolu: 147
 Ten'im yöresi: 153
 Ten'im: 136, 146, 162
 Tenânîr: 173
 tenbûl: 115, 156, 254, 261, 389, 433, 435, 449, 487, 489, 490, 505, 507, 508, 529, 544, 558, 565, 570, 576, 594, 601, 603, 633
 tenbûldârlar [=tenbûl tutanlar]: 447
 tencere: 439, 559
 tendîl yani piyadelerin başı: 609
 Tenes: 642
 tenge: 437, 439, 443, 505, 510, 511
 Tenke denilen altın para: 132
 tenke: 500
 Tenkiz Hân; Tinkiz Hân [=Çingiz Han]: 613
 tennûre: 522
 tente: 327
 tepsi: 439
 teravih namazı: 165, 532
 teravih: 325
 Tercümân Dûgâ: 667, 668, 669, 672, 675
 Terevece köyü: 36

tereyağı: 643
terlik: 460
terziler çarşısı: 175
Tesâbit: 686
tespih: 428
testi: 435, 559, 610
teşrifatçılar: 323, 327
teşrifatçılık: 321
Tevrat: 109
tevriye: 75, 82
Tevrîz [=Tebri]: 190
tezek: 310
tezyik: 30
Tîbî diye bilinen köy: 261
tibn [=saman]: 301
ticaret gemileri: 559, 560
tığdâriye: 627
Tikrit: 228
Tilbet: 515
Tilbet köşkü: 492
Tilimsân: 21, 22, 642
tumar: 288
timsah: 666
Tîn Bek: 322, 324, 326, 327
Tinkîz Kanunnâmesi: 357
Tinnîs: 40
tırâş: 168
Tire: 292
Tîreverî: 550
tirkes: 516, 670
Tirmiz emiri Şerif Alâülmülk
Hudâvendzâde: 360
Tirmiz kadısı Hudâvendzâde
Kivâmeddin: 387, 492
Tirmiz: 345, 351, 352, 360, 363,
364, 365, 372, 408
Tirmizli Melikzâde: 493
Tirmizli Nâsreddîn: 441
Tizîn şehri: 84
Togan Fergâni: 461
Togay Hatun: 223, 285
tohum: 457
Tokuz Dümûr: 51
tolğa: 586
top [=çevgen] oyunu: 446
toprak kap imalatçıları: 612
toprak kap: 612, 618
topuz: 334, 370, 609
tovâ [=toy, şölen]: 624
toynak: 325, 334
Trâblus şehri: 649
Tubûl dağı: 133
Tufan: 49, 50
Tufeyl b. Gânim: 270

Tufeyl b. Mansûr b. Cemmâz
Hüseynî: 129
Tûgân [=Togan]: 461
Tugay Tûmûr: 369
Tuğluk oğlu Muhammed: 426
Tuğluk: 420, 421, 422, 464, 481
Tuğluk'un oğlu Cavna: 420
Tuğlukabad: 398, 424
tulum: 371
Tunbuktû: 666, 677, 679, 680
tunç aslan heykelleri: 290
Tunus Devleti'nin kâtipleri: 26
Tunus Hükûmdarı: 640
Tunus kadılığı: 24
Tunus tüccarlarından Munta-
sır b. Mes'ûd: 22
Tunus: 21, 22, 23, 24, 95, 638,
639, 640, 641, 642
Tunuslu Abdullah: 271
Tunuslu fıkıh bilgini Ebu'l-
Kasım b. Bennûn Mâlikî: 40
Tûr: 654
Turâbek Hatun: 344, 346, 347
Tûrî: 666
turna: 346, 502
Tursî: 514
turunç: 489
Tûs: 177, 185, 368, 372
tuvalet: 547, 548
Tuvât: 685, 686
Tuvâtlu Ca'fer: 685
Tuvâtılar: 685
Tuvaycin: 679
tûy [=toy]: 357
tuz: 302, 660, 680
Tûzerli Muhammed b. Fer-
hân: 585
tuzla: 264
tuzlu et: 566
Tuzlu karabiber: 539
Tübbet [=Tibet] ülkesi: 596
tüccar: 498, 499, 540, 663
tül: 448
Tülük Tûmûr Bey: 311, 313,
314, 315, 316
Tûmûr Altay: 370
türban: 581
türbe: 64, 89, 210, 505, 507
Türbe-i Hamrâ: 652, 653
türbeler: 47
Türk [=Mısırlı Memlûk]: 76
Türk cariyeye: 490
Türk dili: 328, 354, 355, 375
Türk hacı: 329

Türk hatunu: 298
Türk hükûmdarı: 356, 643
Türk kadınları: 318
Türk ülkeleri: 27, 38, 273, 284,
316, 377, 460, 483, 492
Türk: 315, 316, 323, 332, 343,
358, 373, 403, 420, 458, 466,
476, 483
Türkçe: 52, 276, 287, 290, 298,
300, 301, 315, 352, 353, 355,
610
Türkistan hükûmdarı Sultan
Tarmaşîrin: 528
Türkistan: 319, 372
Türkler [=Mısır Memlûkleri]:
60
Türkler: 60, 236, 289, 312, 313,
315, 318, 320, 324, 326, 328,
329, 330, 331, 336, 341, 344,
346, 359, 361, 369, 370, 373,
374, 460, 596, 609
Türkmen hükûmdarları: 286,
296
Türkmen köyü: 300
Türkmen obası: 294
Türkmen: 225, 268, 287, 294, 297
Türkmenler Diyarı: 266
Türkmenler: 84, 85, 92, 266,
274, 275, 279
Tüster: 190, 191, 192, 193, 634
Tütsü: 431, 432
Tütsücüler: 432
Ubbâd: 642
Ubeyd: 422
Ubeydiye hanedanı: 68
Ubeydullah b. Abdullah b.
Ömer: 124
Ubulle: 188
Ubulleli Mugâmis: 188
Ûca: 178, 385, 479
Uceyn: 530
ucu mızraklı değnek: 258
uç beyliği: 652
ûd-i hindî [=Hindistan'a özgü
öd ağacı]: 606, 607
udûl [=herkesin güvendiği
özel jüri]: 637
Uhud dağı: 131
Uhud Savaşı: 130
ukayrî: 535
Ukkâşe b. Mihsan Esedi: 366
Ulâ: 118, 119, 639
Ulayka kalesi: 85

Ulu Ev: 168
 Ulû Hân: 420
 Ulû Hatun: 32
 Ulu Su: 343
 Ulu Sütun: 28
 Ulucâmi: 277
 Umân [=Ummân]: 251
 Umân diyarının başşehri Nez-
 vâ: 261
 Umân Sultanı: 262
 Umân tüccarları: 259
 Umân: 261, 264, 270, 316
 Umdetü'l-mülk: 603
 Umre Kapısı: 143
 Umre: 162, 164, 639
 Umretü'l-Ekemiyye: 162
 Umur Bey: 293
 un: 259, 289, 334, 347, 479, 488,
 489, 508, 556
 urdû [=ordu/orda]: 354
 Urducâ [=Orducî] Hatun: 319
 Urducâ isimli kız: 609
 Urhân Bek: 299
 Uryân Muhammed: 521, 522
 Useyle: 172
 Usfân: 134, 171
 Ustâ Mahmûd Lûri: 581
 usta: 624
 uşârî tipi on arşın boyunda
 kayık: 619
 Uşturkân: 196
 Utayfa: 152, 235, 236, 239
 Utayfa'nın çocukları ise
 Muhammed, Mübârek ve
 Mes'ûd: 149
 Utbe Gulâm: 186
 Utrâz [=Otrar yahut Taraz;
 Talas]: 361
 Uveyr: 270
 Uzbek: 354

Übeyy b. Ka'b: 107, 122
 Ükek şehri: 330
 Ümerâ-yı Hezâre: 327
 Ümeyye Câmii: 115
 Ümm-i Cüneybe: 686
 Ümmü Cemîl: 146
 Ümmü Derdâ: 107
 Ümmü Külsûm Hatun'un
 Mezarı: 108
 Ümmü Külsûm: 107, 108
 Ümmü Muhammed Âişe binti
 Muhammed b. Müslim
 Harrânî: 116

Ümmü Seleme annemiz: 167
 Ümmü Ubeyde: 107, 182
 Ümmü'l-Fadl: 86
 ütruc: 556
 Üveysü'l-Karanî: 106, 107
 üzengi: 289, 333, 442, 503, 514
 üzüm asmaları: 362
 üzüm salkımları: 337
 üzüm: 93, 137, 256, 307, 328,
 333, 346, 387, 391, 531, 541,
 551, 655, 656

Vadi Âş: 665
 Vâdi Râbiğ: 134
 Vadi Salâ: 187
 Vâdi'l-Husayb: 240
 Vâdi'l-Kirâ: 183
 Vâdi'n-Neml [=Karınca vadi-
 si]: 68
 Vâdi's-Sibâ: 185
 Vâdi's-Sibâ' [=yırtıcı hayvan-
 lar vadisi]: 186
 Vâdiyü'l-Uhaydır: 119
 Vâhidüddin: 58
 Vahiy Kubbesi: 144
 vahşi zenciler: 678
 Vâiz Mecdüddin Kûnevi
 [=Konyalı]: 296
 Vâiz Nâsireddin: 439
 vakıf: 58, 72, 623
 Vâkisa: 174
 valanc adlı maşrapa: 558
 Vali Alâülmülk Hudâvendzâ-
 de: 364
 vâlî'l-vulât [=eyalet valisi]: 43
 Valide Sultan: 494
 Vancarâta: 666
 Varangal kadılığr: 455
 Varankal [=Varangal] şehri:
 467
 Varku: 225
 Varnâ: 369, 370, 371
 vâsfân: 684
 Vâsık (Abbasi halifesi): 221
 Vâsile b. Eskâ', 108
 Vâsit şehri: 107
 Vaşl adıyla bilinen hacı: 155
 veba: 49, 470, 479, 590, 637,
 638, 642, 651
 Vebkent [=Vab Kent]: 350
 Vebre b. Kelb: 111
 Vebre b. Sa'leb b. Hulvân b.
 Imrân b. Hâf b. Kudâa: 111
 Vecihüddin Beyânî: 528

Vecihüddin Sanhâci: 30
 veda [=deniz boncuğu]: 569,
 559
 Veda Haccı: 146
 veda: 557, 559, 566, 681
 vekilü beyti'l-mâl [=hazine
 umum vekili] Mecdüddin
 b. Haremî: 53
 Vekilü'd-dâr [=sarayın baş-
 hizmetkârı]: 428
 Vekilü'l-merkeb [=gemi acen-
 tası]: 547
 veli: 37
 Velid b. Abdülmelik b. Mer-
 vân: 98
 veliler: 36
 Venedik dirhemi: 341
 Venedik: 336
 vergi: 36, 61, 67, 84, 279, 531,
 542, 580, 615, 628, 648, 653
 Verrâde: 61
 Vezir Abdullah b. Muham-
 med Hadramî: 571, 572,
 576, 593, 594
 Vezir Ahmed b. Ayâs: 179
 Vezir Ali adası: 575
 Vezir Ali Şah: 227
 Vezir Cemaleddin Sencerî: 571
 Vezir Cemaleddin: 563, 567,
 570, 571, 572, 576, 593
 Vezir Ebu'l-Kasım Muham-
 med b. Muhammed İbnü'l-
 Fakih Sehl b. Mâlik Ezdi:
 128
 Vezir Fâmeldârî: 566
 Vezir Hadramutlu Abdullah
 b. Muhammed: 563
 Vezir Havâse Cihân: 364, 425,
 430, 437, 440, 451, 465, 467,
 468, 469, 475, 486, 495, 529
 Vezir Hudâvendzâde: 361
 Vezir Kadî İsa: 566
 Vezir Mânâyek: 566
 Vezir Ömer Deherd: 566, 574
 Vezir Sâhib b. Abbâd: 187
 vezir: 355, 486, 487, 488, 491,
 492, 493, 500, 502, 509, 510,
 526, 568, 573, 623, 627, 643
 Vezîrbûr: 523
 vilyân denilen kumaş: 557, 559
 vird: 58
 vîtâk [=otak]: 327
 vitr namazı: 165
 vitraylar: 99

vulâk: 379
Vunâr: 381, 382
vustâniyât [=bellik ve üstlük]:
603

Ya'kûb Peygamber: 63, 64
yaban eşeği: 92, 239
yaban sığırı: 662
yağ: 173, 190, 227, 237, 239,
245, 247, 255, 256, 276, 278,
289, 290, 301, 302, 306, 309,
314, 323, 347, 489, 508, 524,
539, 556, 565, 566, 579, 643,
680, 683, 685
yağ kandili: 309
yağ suyu: 314
yağma: 576
Yağmur Esen b. Zeyyân: 21
yağmur: 243, 244, 391, 401, 416
Yahşi Han: 295
Yahûda: 70
Yahudi: 291, 316, 317, 335, 336,
360, 549
Yahudiler: 108, 109, 275, 623
Yahyâ Baharzi: 352
Yahyâ Horasanî: 192
Yahyâ Selâvi: 90
Yakîn Mescidi: 64
yakut taşları: 580
yakut yüzük: 56
Yakut: 56, 375, 430, 439, 440,
460, 580, 581, 582, 583, 584,
593
Yâkût-i Bedahşi: 365
yangın: 473
Yankî: 358
yargıç: 337
yarlıg: 194
Yasâk: 357, 628
yasemin: 292, 337, 362, 448,
489
Yâsîn Sûresi: 469, 679
yastık: 428, 452, 488
yatsı namazı: 52, 522
yay kirişi: 360
yay: 28, 204, 243, 428, 547, 663,
669, 670, 680
yaya: 334
yayan ve atlı koruyucular: 616
yaygı: 362, 443, 607
yayla: 288, 289, 294
yazıcılar: 428, 615
yazlık ve kıskık elbise: 47
yazma: 321

Ye'cûc Me'cûc duvarı: 619
Yedi Mağara: 582
yeldeğirmeni: 421
yelken: 547, 549, 569, 625
yelpaze: 355, 428
Yemâne: 269, 270
yemekler: 198
Yemen denizi: 269
Yemen hükümdarı Melik
Mücâhid Nûreddin: 235
Yemen Köşesi: 138, 140, 160
Yemen: 37, 38, 100, 143, 147,
151, 156, 234, 235, 236, 238,
239, 240, 241, 242, 243, 250,
251, 256, 271, 289, 316, 436,
438, 542, 544, 546, 556, 559,
578, 592, 618, 681
Yemenli Kadî İsa: 565
Yemenliler: 236, 242, 248, 384,
559
Yeminuddevle: 376
yen: 335, 357
Yenâtîler: 684
Yeni Hürmüz: 264, 266
Yenicâ [=Yenice]: 298
Yerbû: 450
yermantarı: 660
yeşil çayırılar: 329
yeşil zencefil: 247, 539
yevm-i rakebe: 39
Yezd: 225
Yezdühâs: 199, 200
Yezîd b. Muâviye: 279
Yezmîr [=İzmir]: 293
Yeznik [=İznik]: 297
yılan sokması: 662
yılan: 662
yıldız ilmi: 532
yoğurt: 197, 247, 313, 318
yol harçlığı: 31
yontma taş: 65, 607
yorgan: 488, 603
Yûfi: 249, 666
yulaf: 305
yumurta: 255
Yunanlılar: 273
Yunus Peygamber: 229
Yunus Peygamber'in kabri: 65
Yunus tepesi (Musul): 229
Yunya ayı: 49
Yusuf Buğra Bey: 455
Yusuf Peygamber: 64, 70
Yüce Hatun Hadice: 161
yük hayvanı: 312, 314, 330

yüksek vergi memuru: 509
yün çadır: 491
yün çorap: 341
yün elbise: 607
yün kumaş: 55
yün perde: 669
yün: 268, 276, 296, 308, 341,
362, 436
yürüyen çadır şehir: 318
yüzük: 613

Zaâfiye köşkü: 26
zabıta müdürü: 564
zâdegân sınıfı: 629
Zâdülmâl: 253
Zafâr Ahalisi: 253
Zafâr bahçeleri: 254
Zafâr emirliği: 256
Zafâr halkı: 252
Zafâr hükümdarı Sultan
Muğis b. Melik Fâiz: 256
Zafâr: 251, 252, 254, 257, 258
Zafârlılar: 251, 252
Zafârû'l-Humûd: 564
Zaferabad: 473
Zâga: 666
Zâgarî: 666, 679
Zagâş [=Diyaga]: 683
Zâhir (Abbasi halifesi): 221
Zahîreddîn: 105, 535, 537, 548,
549
Zâhiriye Medresesi: 105, 635
Zahîruddîn Kurlânî: 621
zahitler: 92
Zân dağı: 22
Zâtü'l-Alem göleti: 133
Zâtü'l-Hacc: 118
zâtü'l-havâşi: 670
Zatü'l-Kusûr [=Saraylar şeh-
ri]: 75
zav [=dhaol]: 547
Zâva: 368, 373
zaviye: 42, 43, 46, 47, 48, 52, 55,
59, 69, 70, 189, 191, 198, 226,
227, 338, 342, 345, 347, 358,
362, 366, 367, 371, 372, 459,
532, 565, 650
Zebdânî: 92, 93
Zebîd: 254
Zebîdli hatunlar: 241
zehirli bıçak: 86
Zehrâ adıyla bilinen Mâlikî
bilgini: 104

- Zehrân: 163
 zekât toplayıcılar: 648
 zekât: 58, 316, 453, 617, 669
 Zekerıyyâ Ebû Yahyâ Lihyâ-nî: 29
 Zekerıyyâ Peygamber: 100
 Zekî [=İzki] diye bilinen şehir: 262
 Zekvân Kalesi: 658
 zelle: 508
 Zemzem Kubbesi: 141, 160, 162, 235
 Zemzem Kuyusu: 141, 169
 Zemzem suyu: 135
 Zencanlı Emir Zahîruddîn: 514
 zencefil: 388, 390, 542, 547, 601, 611
 zenci köle: 573
 zenci tacirler: 666
 zenci: 517, 535, 667
 Zenciler Diyarı: 249
 Zenciler: 660, 663, 670, 676, 679
 Zerdâni cinsi [=ince, şeffaf sarı ipek]: 277
 zerhdane kumaşı: 504
 Zerûd: 173, 234
 Zevî'l-kurbâ: 250
 Zevrâü'l-Irak: 96
 Zeyâlia [=Sudan] cemaati: 100
 Zeyd b. Ali'nin Seyyide Neff-se'nin türbesi: 48
 Zeyd b. Erkam Ensârî: 213
 Zeyd b. Sâbit Ensârî: 213
 Zeydeyn: 213
 Zeydi imamlar: 164
 Zeydiye bilginleri: 241
 Zeydiye mezhebi: 241
 Zeydiye mezhebi kadısı Şere-füddîn Kasım b. Sinân: 131
 Zeyla ahalisi: 245
 Zeyla: 245
 Zeyneb binti Kemâleddîn Ahmed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm b. Abdülvâhid b. Ahmed Makdisî: 116
 Zeyneddîn b. Asil: 235
 Zeyneddîn b. Mahlûf: 53
 Zeyneddîn İbnü'l-Vâiz: 36
 Zeynüddîn Mübârek (Kâliyyur Kalesi kadısı): 416
 Zeynüddîn Taberî: 153
 zeytin: 69, 76, 89, 92, 249, 391, 617
 zeytinyağı: 69, 70, 643, 686
 Zeytûn limanı: 27, 617
 Zeytûn şehri [=Kuanz-hou]: 513, 547, 583, 612, 617, 618, 621
 Zeytûne Câmii: 24
 Zeytûni: 617
 Zîbetü'l-Mehel [=Maldiv] adaları: 255, 554, 594
 Zîbetü'l-Mehel kadılığı: 213
 zıfâf gecesi: 447
 zıfâf köşkü: 448
 zıfâf odası: 557
 zift kaynakları: 228
 zift: 228
 Zihâr [=Dhar] şehri: 468, 528, 529, 530
 zikir: 42, 47
 Zimâmî Müfridler: 530
 zimmi gâvurlar: 599
 Zimyat: 41
 zincir: 454, 456, 464, 472, 583
 zindan: 450, 454, 457, 459, 460, 462, 470, 480, 530, 564
 zindancı: 456
 zırh: 310, 316, 333, 361, 431, 465, 469, 475, 481, 482, 517, 553
 ziyafet: 190, 198, 243
 ziyaretgâh: 43, 48, 68
 Zû Tuvâ: 145, 146
 zûlû: 582
 Zuraa: 117
 zurna: 225, 226, 248, 252, 257, 281, 334, 336, 384, 394, 395, 427, 431, 449, 478, 501, 546, 547, 553, 569, 623, 629, 669, 670
 zurnacılar: 501
 Zü'l-Huleyfe: 133
 Zübeyd köyü: 22
 Zübeyde Hatun: 173
 Zübeyir b. Avvâm: 634
 Zülkifl Peygamber: 110
 Zümmâle: 173
 zümürüt: 20, 133, 501, 657, 670

